ספר

מנורת המאור

חבור מלא דברי חכמה ומוסר, רוח דעת ויראת ה'.

אשר חבר

החכם המפורסם הרב הגדול

מוה' יצחק אבוהב הספרדי ז"ל.

עם תרגום אשכנזי צח ונקי

מאת

החכם מוה' רפאל בר"י פירשטענטהאל.

(חלק שני.)

M. P. Kohn

MENORATH HAMMAOR.

Zweiter Theil.

Krotoschin, Druck und Verlag von B. L. Monasch & Sohn.

1845.

לקיים המצות. ונחלק לעשרה כללים.

כלל א׳ למול הזכרים. כלל ב׳ לגדל את הבן. כלל ג׳ להתפלל. כלל ד׳ לכבד שבתות ומועדים. כלל ה׳ בכבוד אב ואם. כלל ו׳ לישא אשה. כלל ז׳ לעשות צדקה. כלל ח׳ לגמול חסד. כלל ט׳ לדון דין אמת. כלל י׳ לרדוף אחר המצות.

הקדמה. (עה)

באהבת השם יתברך לישראל הרבה להם תורה ומצות לזכותם לשני עולמות. ולנקותם מזוהמות התאוות הגופניות ולהגינם מקורות הזמן אשר רשתם פרושה על כל. נתן להם חקים ומשפטים צדיקים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וגרסינן במכות (דף כ״ג). רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב״ה לזכות את ישראל. לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא׳ (ישעיה מ״ב) ה׳ חפץ למען צדקו וגו׳. ומצות עשה ולא תעשה עולות למנין תרי״ג. כדגרסי׳ התם דרש רבי שמלאי תרי״ג מצות נאמרו למשה בסיני. שס״ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה. ורמ״ח מצות עשה כנגד אבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קראה (דברים ל״ג) תורה צוה לנו משה. תורה בגימטריא תרי״א הוי. תורה, שית מאה וחד סר הוי. אנכי

דריטטע אבטהיילונג.

איבער אויספיהרונג דער געטטליכען געבאָטע, בעשטעהענד אויס צעהן טיטעלן.

איינלייטונג.

אוים ליעבע גאָטטעס צו דען איזראַעליטען גאַב ער איהנען פיעלפאַכע לעהרען אונד געבאָטע, דאַמיט זיא דאַדורך היער אונד דאָרט גליקקליך ווערדען, זיך דעם טאומעלע זיננליכער בעגיערדען ענטלעדיגען אונד געגען אַללערלייא ערייגניססע, וועלכע דאַס לעבען הערבייאפיהרט געשיטצט זעהען, וויא געלעהרט ווירד אים טראַקטאַט מכות (פאָל. כ״ג): רבי חנניא בן עקשיא לעהרטע, אום דיא איזראַעליטען צו בעגליקקען, גאַב איהנען גאָטט מאַנניגפאַכע לעהרען אונד געבאָטע; אונד צוואַר בעטראָגט דיא צאַהל זעממטליכער (ביבלישער) געבאָטע זעכס הונדערט אונד דרייצעהן נעהמליך דרייא הונדערט פינף אונד זעכציג פערבאָטע (דער צאַהל דער טאַגע איינעס זאָננעניאַהרעס) אונד צוויא הונדערט אַכט אונד פיערציג געבאָטע (דער צאַהל דער מענשליכען גליעדער ענטשפרעכענד), וויא רבי שמלאי דאָרט בעמערקט. דיעזע זעכסהונדערט אונד דרייצעהן געבאָטע, בעמערקט רב המנונא, האַט שטאַטטערהין דוד אויף עלף רעדוצירט, וויא זיא אים זעכצעהנטען קאַפיטעל דער פזאַלמען ענטהאַלטען זינד.*) דאַן קאַם ישעיה אונד רעדוצירטע זיא אויף זעכס, וויא

---

*) היער ווערדען אים טעקסטע איינצעלנע קאָריפאָען דער יידישען געשיכטע אויפגעפיהרט, וועלכע זיך אין איינער אָדער דער אַנדערן דער ראָרט אויפגעצעהלטען טוגענדען אויסצייכנעטען. דער איבערזעטצער.

ולא יהית לך מפי הגבורת שמענום. בא דוד והעמידן על י"א שנא' (תהלי' ט"ו) ה' מי יגור באהלך וגו' עד סוף המזמור. הולך תמי' זה אברהם אבינו דכתיב בית התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק זה אבא חלקיה. ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו זה יעקב. דכתיב בירה (בראשי' כ"ז) אולי ימושני אבי. לא עשה לרעהו רעה זה שלא ירד לאומנו' חברו. וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את קרוביו. נבזה בעיניו נמאס זה חזקי' מלך יהודה שגרר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה תלמיד חכם הי' עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. נשבע להרע ולא ימיר כדרבי יוחנן דאמר אהא בתענית עד שאבא לביתי. כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דגוי. ושוחד על נקי לא לקח כגון רבי ישמעאל ב"ר יוסי. וכתיב עושה אלה לא ימוט. כשהי' ר"ג מגיע למקרא זה היה בוכה אמר מאן דעבי' לכלהו לא ימוט בחד מינייהו ימוט. אמר לו ר' עקיבא אלא מעתה (ויקרא י"ט) אל תטמאו בכל אלה אין אחד מינייהו לא. אלא באחד מכל אלה. הכא נמי באחד מכל אלה. בא ישעי' והעמידן על שש דכתיב (ישעיה ל"ג) הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמי' ועוצם עיניו מראות ברע וגו'. הולך צדקות זה אברהם אבינו דכתיב למען אשר יצוה וגו'. ודובר מישרים זה שאין מקניט פני חברו ברבים. מואס בבצע מעשקות כגון רבי ישמעאל בן אלישע. נוער כפיו מתמוך בשוחד כגון רבי ישמעאל ב"ר יוסי. אוטם אזנו משמוע דמים כדרבי אלעזר ברבי שמעון דלא שמע בזילותא דצורבא מרבנן ושתיק. ועוצם עיניו מראות ברע כדרבי חייא בר אבא דאמר רבי חייא בר אבא זה המעלים עיניו מן הנשים בשעה שעומדות על הכביסה. וכתיב הוא מרומים ישכון וגו'. בא מיכה המירשתי והעמידן על שלוש. דכתיב (מיכה ו') ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. עשות משפט זה הדין. ואהבת חסד זו גמילות חסדים. והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה. והלא דברי' קל וחומר ומה דברים שאין דרכן לעשות בצנעא אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשות בצנעא עאכ"ו. בא ישעיה והעמידן על שתים שנא' (ישעיה

עס הייסט: ווער אין דער טוגענד וואנדעלט, איינע אויפריכטיגע שפראכע פיהרט, אונגערעכטעס גוט פעראכטעט, זיינע הענדע דער בעשטעכונג פערשליעסט, זיין אהר בלוטיגען אנשלאגען פערשטאפפט, זיינע אויגען דעם רייז דער באזען צודריקקט: או. ז. וו. (ישעיה ל"ג, ט"ו). דאן קאם מיכה אונד רעדוצירטע זיא אויף דרייא, וויא עס הייסט: וואס אנדערס פאָרדערט גאָטט פאָן דיר, אלס: רעכט איבען, וואָהלטהון ליעבען אונד פראָממען וואנדעל פאָר גאָטט? (מיכה ו', ח'); דאן רעדו־צירטע זיא ישעיה ווידעראום אויף צווייא, וויא עס הייסט: האלטעט אויף רעכט,

נ"ו) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. בא עמוס והעמידן על אחת. שנא' (עמוס ה') כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא דרשוני בכל התורה כולה אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' (חבקוק ב') וצדיק באמונתו יחיה. וכל מצוה היא להאיר לעושיה בעה"ז ובעה"ב. כדגרסינן בסוטה (דף כ"א) דרש ר' מנחם בר יוסי מאי דכתיב (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור וגו' תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור. את המצוה בנר לומר לך מה הנר אינה מאיר' אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה. ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם. ואומר (שם ו') בהתהלכך תנחה אותך וגו'. בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה. והקיצות היא תשיחך לע"ל. משל לאדם אחד שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומלסטים ואינו יודע איזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ועדין מתיירא מחיה רעה ומלסטים ואינו יודע באיזה דרך מהלך כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הלסטים ועדין מתירא שאינו יודע באי זו דרך ילך הגיע לפרשת דרכים ניצל מכלם. ד"א עברה מכבה מצוה ואין עברה מכבת תורה שנא' (שיר ח') מים רבים לא יוכלו לכבות

איבעט טוגענד אויס, דאן קאָמט איינע הילפע, ערשיינט איינע גערעכטיגקייט איט נעכסטעס (ישעיה נ"ו, א'). ענדליך קאם עמוס אונד רעדוצירטע זיא אויף איינעס, וויא עס הייסט: זאָ שפריכט גאָטט צום הויזע ישראל: זוכעט איך, דאן זייד איהר גליקקליך (עמוס ה', ד'); אָדער פיעלמעהר עס קאם חבקוק אונד רעדוצירטע זיא אויף איינעס, וויא עס הייסט: דער גערעכטע לעבט גליקקליך דורך זיינע טרייע (חבקוק ב', ד'). ווען אבער דיא אויסאיבונג איינעס געטטליכען געבאָטעס איט איינעם קינסטליכען ליכטע צו פערגלייכען איזט, דאס נור אָגענבליקליך לייכטעט, זאָ איזט דאס גרינדליכע שטודיום דעס געזעצעס דעם נאטירליכען ליכטע אֶהנליך, וועלכעס פאָרטוואֶהרענד לייכטעט, וויא עס הייסט: וואָ דוא געהסט, לייטעט עס דיך, ווען דוא דיך היילעגסט, בעוואכט עס דיך, אונד ערוואכסט דוא, זאָ אונטערהאֶלט עס דיך (משלי ו' כ"ב); ד. ה. עס לייטעט דיך אין דיעזעם לעבען, עס בעוואכט דיך אם שטערבעטאגע אונד עס אונטערהאֶלט דיך אין איינעם אנדערן לעבען. אמן נעהמע ביישפיעלסווייזע אן, עס רייזע יעמאנד אין איינער זעהר פינסטערן נאכט, וואָ ער דאָרנען אונד דיסטעלן, פאללגרובען, ווילדע טהיערע אונד רייבער צו פירכטען האט, יא זאָגאר ניכט וויס, וועלכען וועג ער איינצושלאגען האבע, נון ערבליקקט ער צופאֶלליג איינע לייכטענדע פאקקעל; דא דורך איזט ער נון צוואר געגען דאָרנען, דיסטעלן אונד פאללגרובען געשיטצט, האט אבער איממער נאָך ווילדע טהיערע אונד רייבער צו פירכטען אונד וויס אויך נאָך ניכט, וועלכען וועג ער איינצושלאגען האבע; יעטצט בריכט אבער אויך איינמאל דער מאָרגען אן, וואָדורך ער געגען ווילדע טהיערע אונד רייבער געשיטצט ווירד; אללין ער וויס נאָך איממער ניכט, וועלכען וועג ער איינצושלאגען האבע, ביז ער ענדליך אן איינעם שיידעוועג (ד. ה. אן איינעם וועגווייזער) אנלאנגט, וואָדורך ער אללער פורכט

את האהבה וגו׳. אמר רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגינא אצולי לא מצלא תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא. מתקיף לה רבא אלא מעתה דואג ואחיתופל דחטאו מי לא עסקי בתורה אמאי לא אגין עלייהו. אלא אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. ואע״פ שגדולה שכר המצוה לא נכתבה טעמה ושכרה בפירוש כדי שלא יתרשלו בה. כדגרסי׳ בסנהדרין (דף ט״ו). ואמר רבי יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם. כתי׳ (דברים י״ז) ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו אמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתי׳ (מלכים א׳, י״א) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתי׳ (דברים י״ז) לא ירבה לו סוסים ולא ישיב וגו׳. אני ארבה ולא אשיב. וכתי׳ (מלכים א׳, י׳) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף. ואף על פי שלא נתגלה טעמה ולא שכרה לכל מצוה ומצוה יש סגולה מיוחדת מתועלת גדולה להגין לעושיה בעולם הזה ולזכותו לעולם הבא. כדגרסינן במנחות (דף מ״ד). תניא א״ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין

איבערהאָבען איזט.*) אָבגלייך אַבער יעדער געבאָטסערפֿיללונג איינע גראָססע בע=לאָהנונג בעפֿאָרשטעהט, זאָ איזט דיעס (אין דער שריפֿט) דעננאָך ניכט אויסער אויסדריקקליך ערוואָהנט, וויא געלעהרט ווירד אים טראַקטאַט סנהדרין (פֿאָל. ט״ו): רבי יצחק זאַגטע: וואַרום זינד דען מאָזאַישען געזעטצען (גראָסטען טהיילס) קיינע גרינדע, בייגעפֿיגט? וויל דיעס צוויא מאַל, וואָ עס געשטעהען איזט, איינען גראָ=סען מאַן צום פֿאַללע געבראַכט האַט; עס הייסט נעהמליך: ער (דער איזראַעליטי=שע קאָניג) זאָלל ניכט פֿיעלע פֿרויען האַבען, דאַמיט זיין הערץ זיך ניכט אַבווענדע (דברים י״ז, י״ז), שלמה אַבער שפראַך: איך ווערדע איר פֿיעלע פֿרויען נעהמען אונד דען=נאָך ניכט איין הערץ אַבווענדען; אין דער פֿאָלגע אַבער הייסט עס: אַלס שלמה אַלט געוואָרדען, דאַ ווענדעטען זיינע פֿרויען זיין הערץ אַב (מלכים א׳. י״א, ב׳); פֿערנער הייסט עס: ער זאָלל זיך ניכט פֿיעלע פֿפֿערדע האַלטען דאַמיט ער דאַס פֿאָלק ניכט נאַך מצרים צוריקקפֿיהרע (דברים י״ז, ט״ז); שלמה אַבער שפראַך: „איך ווערדע איר פֿיעלע פֿפֿערדע אַנשאַפֿפֿען אונד דעננאָך דאַס פֿאָלק ניכט נאַך מצרים צוריקק פֿיהרען;״ פֿאָן איהם הייסט עס אַבער: עס קאַם איין געשפאַן אויס מצרים א. ז. וו. (מלכים א׳. י׳, כ״ט). איזט אַבער אויך ווערער דער גרונד, נאָך דיא בעלאָהנונג איינער געבאָטסערפֿיללונג אַנגעגעבען, זאָ האַט דעננאָך יעדעס

---

*) דיא אַנווענדונג דיעזעס גלייכניססעס איזט פֿאָלגענדע: דיא בלאָססע (מעכאַנישע) אויסאי=בונג איינעס געבאָטעס איזט מיט איינעם בלאָסס קינסטליכען ליכטע איינער פֿאַקקעל צו פֿערגליי=כען; ווירד זיא פֿאָן איינעם גרינדליכען שטודיום בעגלייטעט, זאָ ווירד זיא צו איינעם נאַ=טירליכען ליכטע, דאַס ביז אַן דעם לעבענס ענדע לייכטעט, אַבער נאָך איבער פֿאָן געפֿאַהרען אויסגעבען איזט, ביז ענדליך דורך דען טאָד, דען וועגוויזער אין דאַס רייך דעם עוויגען לעבענס, יעדע געפֿאַהר בעזייטיגט ווירד. דער איבערזעטצער.

מחן שכרה בעולם הזה ולעולם הבא. אבל איני יודע כמה צא ולמד ממצות ציצית. מעשה באדם אחר שהיה זהיר במצות ציצית. כדאי' בפר' ציצית בנר זה. ותנן נמי בראש מסכת פאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כבוד אב ואם. וגמילות חסדים וכו'. והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולן. ואם לכיוצא באלו שהם חובה מדרך ארץ ומנהגו של עולם ואפילו לא נצטוינו בהם מן הדין היה לעשותן יש שכר לעולם הזה ולעולם הבא. כל שכן למצות החמורות שבתורה שיש בעשייתן טורח גדול ואין הדעת מחייבתן והאדם מקבלתם ועושים בסבר פנים יפות לקיים מאמר האל יתברך שנתנם. ואם יש צדיק שאינו זוכה לשתי שלחנות שמצינו הרבה צדיקים סבלו כמה מיני צער ועניות בעולם הזה. ברוך היודע שגלוי לפניו סדר המציאות והנהגתו ועלה במחשבה לפניו לסדרו בענין הזה. וגם לענותו בעולם הזה אשר הוא כלה ואבד ואין בו טובה גמורה כדי להרבות שכרו בעולם הבא בעולם התמידי והארוך וקיים עדי עד. ועם כל זה שהוא גלוי וידוע גדולת שכר המצות המובחר לאדם השלם לעשות המצוה לשם שמים ולא לשם כוונת השכר. כדגרסי' בפסחים (דף נ') רבא רמי כתי' (תהלי' ק"ח) כי גדול עד שמים חסדך. וכתי' כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן

געבאט דאס אייגענטהימליכע, דאס עס דעמיעניגען, דער עס אויסאיבט, היערניס טילדע דיענט אונד איהן דארט זעליג מאכט. זא ווירד געלעהרט אים אנפאנג דעם טראקטאטס פאה: פאן דער אויסאיבונג פאלגענדער טוגענדען געניעסט דער מענש דיא פריכטע שאן אין דיעזעם לעבען, דאס קאפיטאל אבער בלייבט פארבעהאלטען פיר דאס קינפטיגע לעבען, נעהמליך: פערעהרונג פאן פאטער אונד מוטטער, וואהלטהאטיגקייט, פריעדענסטיפטונג, או. ז, וו. ווען נון פיר דיא אויסאיבונג אהנ־ליכער טוגענדען, דיא דאך צו דען נאטירליכען פפליכטען געהערען אונד אויך אהנע אויסדריקקליכעס געבאט אויסגעאיבט װערדען מיסטען, איינע דיעס־ אונד יענזיי־טיגע בעלאהנונג פערהייסען איזט, אום וויא פיעל מעהר אום דיעס דער פאלל זיין אין בעציעהונג אויף דיאיעניגען אמזמיטען געבאטע, װעלכע אויס דער פערנונפט ניכט אבצולייטען אונד טווער צו האלטען זינד, ווען זיא דער מענש דענגאך ווילליג אויסאיבט, אום דעם געטטליכען בעפעהלע צו געהארכען. גיעבט עס מינדעסטען אויך אנכען גערעכטען, דעם היאניעדען קיין גינסטיגעס לאאז בעשיעדען, דעם פיעלמעהר נור לײדען אונד אראוטה בעשיעדען זינד, זא איזט גאטט ניכטס דעסטא װעניגער אויך פיר דיעזע וועלטארדנונג צו פרייזען; דען געוויס האט ער עס פיר גוט בעפונדען, דעם גערעכטען דיעזעס אהנעהין קורצע אונד פערגאנגליכע לעבען צו פערלײדען, אום איהם דארט, אין דעם אונפערגאנגליכען לעבען, איינע דעסטא גראססערע בעלאהנונג אנגעדייהען צו לאססען. זא געוויס אונד זא גראס מינ־דעסטען אויך דיא יענזייטיגע בעלאהנונג דעם טוגענדהאפטען איזט, זא זאלל דער־בע דעננאך זיינע פפליכטען, נור געטטעס ניכט אבער דעם לאהנעס װעגען אויס־איבען, וויא געלעהרט ווירד אים טראקטאט פסחים (פאל. נ'): טטעטס זאלל דער מענש זיך דעם סטודיום אונד דער אויסאיבונג דער געטטליכען געבאטע ווידּ־

כעושין לשמה כאן כשאין עושין לשמה וכדאמ׳ רב יהודה אמר רב. לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וגרסי׳ במס׳ נזיר (דף כ״ג) ובהוריות (דף י׳). אמר רבה בר בר חנה מ״ד (הושע י״ד) כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. משל לב׳ בני אדם שצלו את פסחיהן אחד אכלו לשם מצוה צדיקים ילכו בם ואחד אכלו לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם. ואמרי׳ עלה אמר רב נחמן בר יצחק גדולה עברה לשמה ממצות שלא לשמה. דכתי׳ (שופטי׳ ה׳) תבורך מנשי׳ יעל וגו׳ מנשים באהל תבורך מאי נינהו שרה רבקה רחל ולאה וכו׳. ואמרינן עלה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה וכו׳. ואע״פ שהתירו לעשות המצות כדי לקבל שכר עד שיזכה לירע עשייתה לשמה אבל לא התירו לעשותה כדי לקחת בה יוהרא ולעשות עצמו פרוש בפני העם כדי שיכבדוהו כי אנשים כאלו מחריבים את העולם. כדגרסי׳ בסוטה (דף כ״ב). ת״ר ז׳ פרושים הם. פרוש שכמי. פרוש נקפי. פרוש קיזאי. פרוש מדוכיא. פרוש מה חובתי אעשנה. פרוש מאהבה. פרוש מיראה. פרוש שכמי. זה העושה מעשה שכם. פרוש נקפי זה המנקף את רגליו. פרוש קיזאי אמר רב נחמן זה המקיז דם לכותלים. פרוש מדוכיא אמר רבה בר שילא דמשפע כמדוכיא. פרוש מה חובתי הא מעליותא היא אלא דאמר מה חובתי תו ואעשנה. פרוש מאהבה פרוש מיראה אמרי ליה אביי ורבא לתנא לא תתני פרוש מאהבה פרוש מיראה. דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות וגו׳. אמר רב נחמן דמטמרא מטמרא ודמגליא מגליא. בי דינא רבה ליהפרע מחני דחייפי גינדי (פי׳ מן המתכסים בטליתות ומראים עצמן כפרושין ולכן

זען, געטהאהע עס אויך ניכט אויס רייגער פראממיגקייט, דא עס בייא איינער׃אלכען איבונג פאן ענדרע רעגנאך דאהין קאממט, דאס ער עס אויס רייגער פראממיגקייט טהוט. אייט עס אבער היערנאך אויך ערלויבט, איין געבאט אוס איינעס גו טאז פאנגענדען לאהנעס ווילען אויסצואיבען, זא דארף דיעס דעננאך קיינעסוועגעס אין דער אבזיכט געטעהען, אום זיך דאדורך איין אנזעהען גו פערטאפפען אונד זיך פאר דעס פאלקע פראם גו טטעללען, אום בעזאנדערס געעהרט גו ווערדען; דערגלייכען מענטען זינד וואהרע וועלטפערדערבער, זיא געלעהרט ווירד אים טראקטאט סוטה (פאל. כ״ב): עס גיעבט זיעבענערלייא פראממלער: פראממלער נאך ארט דער טכאיטען (דיא זיך נאך ברמטית ל״ר. נור אויס אייגעננוטן בעטניידען ליעסען); זיך ווינד טטאמטענדע פראממלער (דיא לאנגזאם איינהערטרייטען, אום זיך דאס אנזעהען דער אונטולד גו געבען); זיך ווינד טטאמטענדע פראממלער (דיא זיך דען קאפף פאן דיא וואנד טלאגען אונד דאדורך איינע בעזאנדערע פראממיגקייט אאזעקטירטען); טיעף געביקקט איינהערגעהענדע פראממלער (וועלכע דען קאפף טיעף העראנטער טלאגען, אלס וואללטען זיא, וואס אוס זיא הער פארגעהט ניכט איט אנזעהען); פראממלער, וועלכע טטעטס רופען: וועלכע טוגענד גיעבט

פרושין). אמר ליה ינאי מלכא לדביתהו אל תתירא לא מן הפרושים ולא מן שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומים לפרושין שעושין מעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס. על כן הרוצה לקיים המצוה לשמה יעשנה מאהבת הש״י ולקיים מאמרו ומצותו וירוץ אחריה בצנעא ולא להתגדל בפני העם אלא לעשות רצון אביו שבשמים שבנה את העולם בחסדו וברא את האדם מאין ומקיימו ושומרו ומצילו מן המקרי׳. ועל זה בלבד הוא חייב לעובדו כל ימיו ולעשות מצותו אפילו יחיה אלף שנים. וגדול העצה ורב העליליה אשר הוא רואה כל הצפונות ויודע כל נסתרות ובוחן כליות אשר יודע לבו ומבין כוונתו הוא יתן משכורתו כפי לבו וכפי מעשיו. ולא עוד אלא שאם נגמר בלבו של אדם לעשות המצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. כדגר׳ במס׳ כלה. מאי דכתיב (תהלים כ״ה) טוב וישר ה׳ וגו׳. בוא וראה צדקותיו של הקב״ה שכל המעלה בלבו לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מע״ה כאלו עשאה. שנא׳ (מלאכי ג׳) ליראי ה׳ ולחושבי שמו. וכל המעלה בלבו לעשות חטא עד שעת מעשה לא ליחייב. דכתי׳ (תהלי׳ ס״ו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳. וגרסי׳ נמי בברכות (דף ס״ג) ובשבת (דף ו׳) מאי ולחושבי שמו. אמר רבי אשי אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאת מע״ה כאלו עשאה. וכשיעשה המצוה יעשנה

עס נאך, דיא וויר ניכט אויסגעאיבט? פראמאלער, דיא נור אויס ליעבע דער צו ער־לאנגענדען בעלאהנונג פראם זינד; פראמאלער ענדליך, דיא נור אויס פורכט פאר איינסטיגער בעשטראפונג פראם זינד; דאהער זאגטע איינסט דער קעניג ינאי צו זיינער פרויא*): פירכטע ווערער דיא פהאריזאער, נאך איהרע געגענפארטייא, פירכטע פיעלמעהר דיא איבערטינכטען, וועלכע דען טיין דער פראמאיגקייט אנגענע־מען; דיעזע איבען טהאטען אויס וויא זמרי. אונד שטרעבען נאך בעלאהנונגען, וויא פינחס זיא איינסט ערהאלטען. (פערגל. במדבר כ״ה, ז׳—ט״ו). ווער אלזא איין געבאט אויף דיא רעכטע ווייזע אויסאיבען וויל, דער איבע עס אויס ליעבע צו גאטט אונד אויס געהארזאם געגען זיינע בעפעהלע; ער טהוע עס דאהער אהנע געפרייט, אום עטווא פאר דען מענשען גראס צו טהון, זאנדערן אויס דאנקבאר־קייט פיר דיא גיטע גאטטעס, אונד לעבטע ער אויך טויזענד יאהרע, זא אום איהן טאן דיעס אללין פעראנלאססען, גאטט פארטוואהרענד צו דיענען אונד זיינע געבאָ־טע צו האלטען, וועלכער, דאס איננערע דורכשויענד, ניכט אונטערלאססען ווירד, איהן דיעזעס געמאס צו בעלאהנען. יא! זעלבסט דאן, ווען דער מענש, ענטשלאס־סען, איין געבאט צו פאללציעהען, דורך בעזאנדערע אומשטאנדע פאן דער פאללָ־ציעהונג אבגעהאלטען ווארדע, ווירד עס איהם אנגערעכנעט, אלס האטטע ער דאס געבאט ווירקליך פאללצאגען, וויא דיעס אים טראקטאט כלה אויסדריקקליך גע־

---

*) אלס דער צום זאדדוצאיסמוס איבערגעגאנגענע קעניג ינאי, נאכדעם ער ידיא פהאריזאער פערניכטעט האטטע, אין איינע קראנקהייט פערפיעל, וועלכע אן זיינעם אויפקאממען צווייפעלן ליעס, אייסערטע זיינע פרויא געגען איהן דיא בעזארגניס, דאס דיא יעצט נאך פערבארגענען פהאריזאער אויס איהרען שלופפווינקעלן הערפארטרעטען אונד אויס ראכע איהרען קינדערן דיא ערבפאלגע שטרייטיג מאכען ווירדען, וואראויף דער מאנארך, איהר געמאהל, זיא דורך אביגע בעמערקונג צו בערוהיגען זוכטע. דער איבערזעטצער.

מאהבה ובהבה גדולה לא כמי שפורק מטנו עול ומשא אלא בחריצות ומאהבה. כדגרסי' בברכות (דף ו') אריב"ל לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפי' בשבת והוא הדין לדבר מצוה וכו':

חכלל הראשון.

למול את הזכרים. ויש בו שני חלקים. החלק הראשון בגודל עניינה. החלק השני בשמחתה:

החלק הראשון בגודל עניינה. ויש בו ג' פרקים:

(עט) פרק ראשון.

אברהם אבינו עליו השלום מצא את בני דורו שלא היה בהם משיג אמתת המציאות. ומי היה מניע ארץ העולם והוא ברוב חכמתו שהננו האל ית' השיג את האמת מקטנותו ואחר שגדל התחיל לריב עמם להביאם לידע שהכל בא מהמניע הראשון. כדגרסי' בנדרים (דף ל"ב) אמר רמי בר חמא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. שנאמר (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי שנותיו של אברהם קע"ח שנה נשארו ג'

זעהרט, ווירד; איזט דיעס היינגעגען אין בעציעהונג אויף איינע איבערטרעטונג דער פֿלאַן, זאָ ווירד איהם איינע זאָלכע ניכט מעהר צור זינדע אַנגערעכנעט, ביז ער זיא ווירקליך בעגאַנגען האַט, אונד דאַרין איזט עבען דיא גאָטטליכע גנאַדע צו ערקעננען.

דריטטעס הויפטשטיק.

ערסטער טיטעל.

איבער דען אַקט דער בעשניידונג.

אין צווייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא וויכטינקייט דיעזעס אַקטס. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

אונטער דען זייטגענאָססען דעס פאַטריאַרכען אברהם גאַב עס ניעמאַנד, דער פֿאָן דער ענטשטעהונג דער פֿאָרהאַנדענען דינגע איינע ריכטיגע אַנזיכט האַטטע, אָדער דער געוואוסט האָטטע, ווער דאַס אוניפֿערזום אין בעוועגונג זעטצע; נור דיעזעס פאַטריאַרכען אַללײַן געלאַנג עס שאָן אין פֿריהערן אַלטער פֿערמאָגע זיינער ווייזהייט, דיא וואַהרהייט צו ערגרינדען, אונד ער בראַכטע, נאַכדעם ער הערנאַנגע-וואַכסען וואַר, זיינע זייטגענאָססען דאַהין, אַנצוערקעננען, דאַס דאַז אַלל פֿאָן איינעם האָכסטען וועזען הערריהרע, וועלכעס צוגלייך אין בעוועגונג זעטצט, וויא געלעהרט ווירד אים טראַקטאַט נדרים (פֿאָל. ל"ב); דעננאָך ווורדע איהם פֿיר דאַס געבאָט

למנין עקב. ואמר רמי בר חמא כתיב אברם וכתיב אברהם. בתחלה המליכו הקב"ה לאברהם על רמ"ג אברים ולבסוף על מאתים וארבעים ושמונה ואלו הן ב' עינים וב' אזנים. וראש הגויה. ולא ניתן לו טעם לדבר המילה ולזה רומז באמרו (שם י"ז) התהלך לפני והיה תמים ר"ל שלא ישאל טעם. ועכ"ז לא הניחו האחרונים מלדבר בטעם המילה. כתב הרב מורה צדק בסוף ספרו בטעמי המצות פ' מ"ט וכן המילה אצלי אחד מטעמיה למעט תאות המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת עד שימעט במעשי' הזה. וכבר חשבו שזאת המילה היא השלמת חסרון יצירה. נמצא לכל חולק יש מקום לחלוק ולומר איך היו הדברים הטבעיים חסרים עד שיצטרכו להשלמה מחוץ עם מה שהתבאר מתועלת העור לאבר ההוא ולא נתנה מצוה זו להשלים חסרון הבריאה רק לתשלים חסרון המדות והנזק ההוא הגופני המגיע לאבר ההוא הוא המכוון אשר לא יפסד בו דבר מן הפעולות שבהם עמידת האיש ולא תבטל בעבורת ההולדה. אבל תחסר בו התאוה היתירה על הצורך. והיות המילה מחלשת כח הקושי ופעמים שתחסר ההנאה הוא דבר שאין בו ספק כי האבר כשישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת בריותו יחלש בלא ספק. ובביאור אמרו ז"ל הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו. זה טעם החזק שבטעמי המילה אצלי. ומי היה מתחיל בזה המעשה אלא אברהם אשר נודע ביראת חטאו מה שזכרו חז"ל באמרו הנה נא ידעתי וגו'. ויש במילה עוד ענין אחר צריך מאד לאנשי זאת האמונה כלם. ר"ל מאמיני יחוד השם אות אחת גשמי שיקבצם. ולא יוכל מי שאינו מהם לומר שהוא מהם והוא נכרי. כי פעמים

דער בעליידונג קיין גרונד אנגעגעבען, אונד עס בלייבט דען שפעטערן פארבעהאלטען, דאפאן פערשיעדענע גרינדע אנצוגעבען. זא טרייבט מאימאנידעס איםיין אונד פיערציגסטען קאפיטעל דעס דריטטען טהיילס זיינעס ווערקעס (מורה נבוכים) פאלגענדעס: ,,איינינגע זינד דער מיינונג, דאס דיא בעליידונג דאצו בעשטיממט זייא, איינען פעהלער דער נאטור צו פערבעססערן; אללין דאווידער לאססט זיך מיט רעכט ערוויעדערן, וויא איזט עס דענקבאר, דאס איין נאטורגעשאפף אונפאללקאממען זיין אונד זיינע פאללקאממענהייט ערסט פאן אויסען ערהאלטען זאללטע? בעזאנדערס דא דיא פארהויט אפפענבאר איהרען נוטצען צו האבען שיינט? פאלגליך זאללטע דורך דיעזעס געבאט קיין מאנגעל דער נאטור ערגאנצט, אלס פיעלמעהר איין נאכטהייל פיר דיא זיטטליכקייט בעזייטיגעט ווערדען, דא דיא דאדורך ערציעלטע שוואכונג דעס געשלעכטסטריעבעס טראנקען זעטצט; אונד דער דורך בעזאנדערע געטטעספורכט אויסגעצייכנעטע פאטריארך אברהם וואר דער ערסטע, דער דיעזע אפעראטיאן פאררריכטען זאללטע. איין אנדערער גרונד דאפיר איזט אויך דער, דאס אללע דיאיעניגען, וועלכע זיך צור איינהייט גאטטעס בעקעננען, איין געמיינשאפטליכעס מערקמאל האבען, וועלכעס זיא צוזאממענהאלט, אונד דעריעניגע, דער דיעזעס בעקעננטניס ניכט צוגעטהאן איזט, אויססער שטאנד געזעטצט ווערדע, צו בעהויפטען, דאס ער איין דיעזען פערבאנד געהארע, ענטוועדער אום דאדורך איינען

יעשה האדם זה כדי להגיע אל תועלת או כדי להתנכל על אנשי הדת הזה. אך זה המעשה כלומר המילה לא יעשנו אדם בו או בבנו רק מתוך אמונה אמתית. כי אין זה שרט בשוק ולא כויה בזרוע אבל הוא ענין קשה מאד. וידוע ג״כ רוב האהבה והעזר הנמצא בין אנשים שהם כלם בסימן אחד ושהוא על צורת ברית. וכן זאת המילה הוא הברית אשר כרת אברהם אבינו על אמונת יחוד השם וכן כל מי שימול יכנס בברית אברהם להאמין היחוד להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. וגם זה ענין חזק כראשון בטעם המילה. ואפשר שהוא חזק יותר מן הראשון. ושלמות זאת התורה וקיומה לא נשלם רק במילה עכ״ל. וי״א בה טעם אחר כפי מה שהוא כתוב׳ בנר זה בחלק קדושת התפלין ויש בה טעמים אחרים. וכלל הדברים מצוה זו היא עטרת ויופי לישראל שקבלת אברהם בשמחת ובטוב לבב בעדו ובעד כל זרעו להבדל ולהדר ולקדש השם ולהקריב כל אדם בנו בזה קרבן אשה לה׳. וכל הרשעים שהם ערלים נשארו מאוסים ומגונים ומלוכלכים כמו שמצינו בנדרים (דף ל״א). ראב״ע אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים. שנא׳ (ירמי׳ ט׳) כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב. גם נ״ל כי כמו שרצתה התורה למעט תאות המאכל וצותה לכלות הפרי היוצא ראשונה מהנטעים ולפי שרוב הנטעים נותנין פרי בתוך ג׳ שנים על כן אמרה תורה (ויקרא י״ט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וגו׳ כך קרא ערלה לעור שבראש הגיד שהוא התחיל הנאת המשגל וצוה למולו. כדכתי׳ (בראשית י״ז) וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וגו׳

פארטהייל צו ערלאנגען, אדער דען איטגליעדערן דעמזעלבען טהעיליך צו זיין. יעדאך זאלל דיעזע אפעראטיאן מאן זיך זעלבסט, אדער מאן דעם זאהנע נור אין פאלליגער דורכ־דרונגענהייט פאם וואהרען גלויבען סטאטטפינדען; דען דיעזע אפעראטיאן איזט קיין ריטץ אם טענקעל אדער איין בראנדמאל אם ארמע, זאנדערן איין זעהר טמערצ־האפטעס פערפאהרען. איבריגענס פינדעט אונטער מענטען, וועלכע איינערלייא צייכען, בעזאנדערס איין זאלכעס, וועלכעס דען קאראקטער איינעס בונדעסצייכענס האט, מאן זיך טראגען, איינע ענגערע פעראייניגונג אונד איינע שטארקערע נייגונג שטאטט, איינאנדער בייצושטעהען. איבערדיעס שטעללט דיא בעשניידונג דאס בינדניס דאר, וועלכעס גאטט איט דעם פאטריארכען איינגינג פיר דען גלויבען אן דיא איינהייט גאטטעס, דאהער יעדער, דער בעשניטטען ווירד, טהיילנעהמער אן דיעזעם בונדע איזט.״ אנדערע געלעהרטע געבען אויך נאך אנדערע גרינדע אן; אללע אבער שטיממען דארין איבעראיין, דאס דיעזעס געבאט, וועלכעס דער פאט־ריארך אברהם פיר זיך אונד אללע זיינע נאכקאממען זא פריידיג אנגענאממען, איינע בעזאנדערע ציערדע דער איזראעליטען איזט, אינדעם דאדורך יעדעס דיא געלעגענ־הייט געגעבען ווירד, גאטט אין זיינעם זאהנע גלייכזאם איין וויכטיגעס אפפער צו ברינגען. איבריגענס טיינט דיעזעס געבאט איט דעם דעם דרייאיאהריגען ניכטגע־נוססעס דער ערסטען בוימפריכטע (ויקרא י״ט). אויף איינערלייא גרונד צו בערוהען; דען וויא דיעזעס אויף בעשראנקונג דער בעגיערדע נאך עססען הינדייטעט, זא

להרגילנו במעוט תנאורת לטובתנו לגוף ולנפש. ומכאן למרנו מפורש שהמילה במקום החולדת ושעושה פרי. ועל דא גרסי' במס' שבת (דף ק"ה). מנין למילה שהיא באותו מקום נאמ' כאן ערלתו ונא' לחלן ערלתו מה לחלן מקום שעושה פרי אף כאן מקום שעושה פרי דברי ר' יאשיה רבי נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה מקום שניכר בין זכרות לנקבורת. וכתי' במדרש שנתנה מצות מילה להתפאר בה ישראל. שנ' (ישעית ס') °מעשה °ידי °להתפאר °הקטן יהיה לאלף ר"ת מילה ובזכותה עתידין ישראל להגאל אף על פי שיתמעטו כל הזכיות ולא יהיו ראויין ליגאל. דכתיב בתריה (ישעי' ס') אני ה' בעתה אחישנה: (פ)

פרק שני.

המצוה הראשונה שצוה הקב"ה שיקיימו זרע אברהם אוהבו היתה ברית מילה. ועל מצוה זאת כרת ברית עם אברהם אבינו ועם זרעו אחריו. וגרסי' במדרש חזית על מצות המילה (שיר ו') אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל מה אגוז זה יש בו שתי קליפורת אחת עבה ואחת רכה כך המילה יש בה שתי עורות אחת עבה ואחת רכה ואגוז תחלתו א' וסופו שבע כמנין שמונה ימי המילה באבי הנחל אבי בגימטריא י"ג כמנין י"ג בריתורת שנכרתו על המילה. ואלו הן א' ואתנה בריתי ביני ובינך. ב' הנה בריתי אתך. ג' והקימותי את בריתי ביני ובינך. ד' ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם. ה' ואתה את בריתי תשמור. ו' זאת בריתי אשר תשמרו. ז' והיה לאות ברית. ח' והיתה בריתי. ט' לברית עולם. י' וערל זכר וגו' את בריתי הפר. י"א והקימותי אר‍ת בריתי אתך. י"ב לברית עולם. י"ג ואת בריתי אקים את יצחק. ועל חיבת אקים אנו מתחילין בברכת מילה °אשר °קדש °ידיד °מבטן ר"ת אקים זה יצחק.

בערוהט אויך יענעם אויף נﭏהאונג דעם געטﭏעכטסטריעבעס, וועﭏכע בעטראֶנקונג פיר קאֶרפער אונד זעﭏע גﭏייך היילזאַם איזט.

צווייטעס קאַפיטעל.

דיא בעשניידונג איזט דאַס ערסטע געבאָט, וועﭏכעס גאָטט פיר דיא נאַכקאָמ־מען זיינעס ליעבﭏינגס, אברהם, געגעבען אונד וואָרויף ער איט דיעזעס פאַ־טריאַרכען איין בינדניס געשﭏאָססען האַט. דיעזעס בינדניס ווירד אויך פאָן דרייצעהן טריפעטטעﭏﭏען וויעדערהאָﭏט, נעהמﭏיך: בראשית י"ז, ב'. ד'. ז'. צווייםאַﭏ, י"ז, ט'. י'. י"א. י"ג. צווייםאַﭏ, י"ז, י"ד. צווייםאַﭏ, י"ז, י"ט. כ"א. אויסערדעם ווערדען נאָך אַנדערע גרינדע פיר דיא האָהע וויכטיגקייט דיעזעס געבאָטעס הער־פאָרגעהאָבען; דעם משה נעהמﭏיך ווורדע קיינע פריסט געשענקט, דיא בעשניי־דונג זיינעס זאָהנעס צו פערשיעבען (שמות ד', כ"ד — כ"ו) או. ז. וו.; דיא בעשניי־דונג פערדראָנגע דען שבת.

וחק בשארו שם זה יעקב. וצאצאיו חתם באות ברית קדש. אלו י"ב שבטי ישראל. ואלו הי"ג בריתות רומזים לי"ג מדות ובכח השלם לשלם נעשה האדם שלם. ובכריתות הערלה לא נשאר חסר כי לא ניטל ממנו רק היתר. ושנינו בפ"ג דנדרים (דף ל"א) רבי ישמעאל אומר גדולה היא מילה שי"ג בריתות נכרתו עליה. רבי יוסי אומר גדולה היא מילה שדוחה את השבת החמורה. רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה היא מילה שלא נתלה למשה רבינו עליה אפילו שעה אחת. רבי נחמיה אומר גדולה היא מילה שהיא דוחה את הנגעים. ר"מ אומר גדולה היא מילה שכל מצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל. שנא' (בראשית י"ז) התהלך לפני והיה תמים (ואומ' ואת בריתי אקים את יצחק). ד"א גדולה היא מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו. שנאמר (ירמי' ל"ג) אם לא בריתי וגו'. ר' אומ' גדולה היא מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה שנא' (שמות כ"ד) הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים. ואמרינן עלה תניא רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה היא מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו בשעה שנתרשל מן המילה. שנאמ' (שם ד') ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו אמר רבי יוסי ח"ו שמשה נתרשל מן המילה אלא כך אמר משה אמול ואצא סכנה היא. דכתי' (בראשית ל"ד) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרים. אלא מפני מה נענש מפני שנתעסק תחלה במלון שנא' ויהי בדרך במלון. רשב"ג אומר לא למשה רבינו בקש אותו שטן להרוג אלא לאותו תינוק שנא' כי חתן דמים אתה לי צא וראה מי קרוי חתן משה, או התינוק הוי אומר התינוק. דרש רבי יהודה בר זבינא בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד ותקח צפורה צור וגו'. באותה שעה בקש משה להרגן. שנא' (תהלי' ל"ז) הרף מאף ועזוב חמה. וי"א חמה הרג. שנא' (ישעיה כ"ז) חמה אין לי. והכתי' (דברים ט') כי יגרתי מפני האף והחמה מאי חמה גונדה דחמה ואיבעי' אימ' תרי חמה הוי. (תניא רבי יהודה אומר גדול' מילה שאין לך צדיק גמור בעולם אלא אברהם אבינו שנאמ' התהלך לפני והיה תמים) ד"א גדולה מילה ששקולה כנגד כל

---

*דאס געבאָט דער בעשניידונג איזט אללען איבריגען געבאָטען דער תורה איבער-וויעגענד. זעלבסט משה, בייא אלל זיינען האָהען טוגענדען אונד זיינען איבער-אויס גראָססען פערדיענסטען, וואָרע באַלד אומגעקאָממען, וויל ער, אלס ער אויף דען וועג נאַך מצרים בעגריפפען וואַר, זיינעם זאָהנע ניכט דיא וויהע דעס בונדעס גאַב, אונד דענזעלבען צו בעשניידען צאָגערטע. — רבי יהודה, זאָהן דעס זבינא, לעהרט: אלס דער פראָממע אונד דעמוטהסוואָללע משה דורך אונפאָרהערגעזעהענע אומשטאָנדע בעהינדערט וואַר, זיינעם זאָהן צו בעשניי-דען, זאָ בעמייסטערטען זיך זיינער דאָראָב דער צאָרן אונד איינגרים, — וויל איהם

המצות. שנאמר (שמות ל״ד) כי ע״פ הדברים האלה כרתי אתך ברית. ד״א גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ. שנא׳ (ירמיה ל״ג) אם לא בריתי וגו׳. איתא במדרש ובפר״א כל העם הילודים במדבר בדרך (יהושע ה׳) רבי ישמעאל אומר ובי ערלים שמעו קולו של הקב״ה בהר סיני אלא נימולים היו שלא כתיקנן שהיו כורתין הערלה ולא היו פורעים לכך אמר הכתוב לא מלו שמל ולא פרע כאלו לא מל וכשבאו לארץ ישראל צוה הקב״ה ליהושע (שם) עשה לך חרבות צורים וכן עשה וקבץ כל הערלות ועשה אותן גבעה לכך נאמר אל גבעת הערלות והיו ישרא׳ מכסין חרם והערלה בעפר המדבר. וכשבא בלעם ראה המדבר מלא ערלות של ישראל. אמר מי יוכל לעמוד בזכות דם המילה המכוסה בעפר שנא׳ (במדבר כ״ג) מי מנה עפר יעקב וספר את רובע ישראל. מכאן התקינו שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ לפי שנמשלו ישראל לעפר הארץ. שנא׳ (בראשית כ״ח) והיה זרעך כעפר הארץ. וכן היו נוהגים למול עד שנחלקו לשתי מלכיות ומלכות אפרים מנעת מהם ברית מילה. ועמד אליהו ז״ל והירה מתפלל לפני הקב״ה א״ל הקב״ה לא טוב אתה מאבותיך עשו בקש להרוג את יעקב וברח ממנו. שנא׳ (שם כ״ז) וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה. פרעה בקש להרוג את משה וברח ממנו. שנא׳ (שמות ב׳) ויברח משה מפני פרעה וגו׳. שאול בקש להרוג את דוד ונמלט ממנו. שנא׳ (שמואל א׳, י״ט) ואם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת. וכתוב אחד אומר (שם) ודוד ברח וימלט לומר כל הבורח נמלט. ואתה ברח ומלט. ועמד אליהו זכור לטוב וברח (מארץ ישראל) לבאר שבע. ואחר כך אל המדבר. שנא׳ (מלכים א׳, י״ט) ויקם וילך אל נפשו. ושם נגלה לו הקב״ה ויאמר לו מה לך פה אליהו. ויאמר קנא קנאתי לה׳ אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל וגו׳. אמר הקב״ה לעולם אתה מקנא. קנאת בשטים על גלוי עריות. דכתי׳ (במדבר כ״ה) פינחס בן אלעזר וגו׳. וכאן קנא קנאתי חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית. שנא׳ (מלאכי ג׳) ומלאך הברית אשר אתם חפצים

דיא וויכטיגקייט דיעזעס געבאָטעס מעהר אַלס זאָגסט יעמאַנדעס בעקאַננט וואַר, — אונד דעננאָך וואַר ער אונטליסטיג, אוין אָפּפּענער טטראַמע דען היילינגען אַקט דער בעטניידונג צו בעגעהען, אונד זאָ טריטט ער איאמער ווייטער אונד ווייטער פאָללער אונטליסטיגקייט, ביז דאַס ער אין איינע הערבערגע קאַם. דאַ וואַרד איהם זאָ וועיך אונד זאָ וועהמיטהיג אים הערצען, זיינעס צווייטגעבאָרענע זאָהנע דורך דיא בעשניידונג טאערצען צו פערזורזאַכען; אונד זאָ קאָמפּפטען אונד טטריטטען דיא פערטיעדענסטען געפיהלע אין זיינעם גראָסטען הערצען אונד ליעסען איהן צו קיינעם

הנה בא. ועוד מצינו במדרש גדולה מילה שעמה חתום בבשר ישראל שמו של שדי בנחירי' דמות שי"ן ובזרוע דמות דל"ת במילה דמות יו"ד והישמעאלים אינם בכלל זה שמל ולא פרע כאלו לא מל. ופריעה בגימטריא שס"ה נמצא שמי שיש בו פריעה כאלו קיים שס"ה מצות לא תעשה. גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל התורה. דכתיב (דברים ל') °מי °יעלה °לנו °השמימה ראשי תיבות מילה. ד"א מילה ים לה ר"ל גזר הים בשבילה. ד"א מי לה (מי) בכל המצו' דומה לה. גדולה מילה שבזכותה ישראל מקבלין פני שכינה. שנאמ' (איוב י"ט) מבשרי אחזה אלוה. ר"ל בזכות המילה שבבשרי אחזה אלוה. למה דוחה את השבת והכשר מילה והפואתה איתנהו בפרקי ר' אלעזר דמילה במס' שבת. גדולה מילה שהיא דוחת את השבת משל לשתי מטרונות שפוגעות זו בזו קטנה נדחת מפני הגדולה. גדולה מילה שבזכותה ירשו ישרא' את הארץ. שנא' (בראשי' ט"ו) ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' (תימא וחלא מקרא זה בברית בין הבתרים נאמר ונ"ל שצ"ל ונתתי לך ולזרעך וגו' את כל ארץ כנען וגו' שנא' בברית מילה דברי המגיה) וכשבטלוה גלו מן הארץ שנאמר (ירמיה י"א) ובשר קדש יעברו מעליך. גדולה מילה שבזכותה הקב"ה שומע תפלתן של ישראל ווכר לדבר מה שאנו אומרים בתפלה. כי אתה שומע תפלת כל פה. ואינו שומע פה דגוים אלא של ישראל בזכות המילה פה בגמטריא מילה ר"ל שומע תפלת כל מהול. ווהו ודאי כי מאחר שישראל גלו בין העמים זמן רב היו כלים לולי הש"י שומע תפלתם ועונה להם בעת צרתם. ר"ם (נ"ל שצ"ל רבינו תם כי כן כתבו התוס' שם בשמו דברי המגיה) אומר כי ידיד זה אברהם. כדדרשי' במנחות (שם) מה לידידי בביתי זה אברהם. בשארו שם זה יצחק וצאצאיו חתם ברית קדש זה יעקב. וכי תימא מנא לן שנתקדש אברהם מן הבטן. יש לומר דהכי קים להו דדרשי' ג"ש ידיעה ידיעה באברה' כתיב (בראשית י"ח) ידעתיו והתם כתי' (ירמי' א') בטרם אצרך בבטן ידעתיך. מצאתי כתוב באות ברית קדש זו מילה שעשויה כיו"ד שהוא סימן לעולם הבא שנברא ביו"ד שצדיקים שבאותו הדור מועטים וקדושים. ד"א באות ברית הקדושים שהמילה עשויה כקולמס

פאסטען ענטשלאססע קאמען; אבער לפורה, זיינע ביידערע פרויא, בעמערק־טע דיעזען שווערען קאמפף אין דעם הערצען איהרעס מאננעס, אלזאבאלד נאהם זיא איינען שטארפען שטיין אונד בעשניטט דען זאהן. משה אבער בעננטע פאן דיעזער צייט אב נאהרן אונד איגגרים אויס זיינעם איננערן אונד זיא ווארדעלטען זיך אוס אין ערהאהטע ליעבע אונד אין שטארקערעס וואהלוואללען, דיא ער אויך דאס פאלק, דאס ער אויס דער שקלאפעריא בעפרייטע, איבערטרוג, אונד דאהער ריהרט דיא היילינע טריפט פאן איהם: אונד דער מאן משה וואר פאללער דעמוטה. —
איבערזעטצט פאן ב. בעהרענד.

שחותכין מן הערות של מעלה שלא יעשה כרות שפכה. כתוב במנהיג ברוך הבא ברוך הנימול לה' בחשבון הבא והעם עונים בשם ה'. עוד כתוב שם נהגו להביא ספל מלא חול ועפר ונותנין שם את המילה. (צ"ל את הערלה ד"ה) ויש סמך לדבר בפר"א כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים מפני עינוי הדרך וכשהיו ישראל מוהלין נוטלין אותה ערלה וטומנין אותה בעפר. ומאותה שעה ואילך נהגו ישראל לתת הערלה בעפר עד שגדלה מלכות ירבעם ובטלה עד שבא אליהו ז"ל והחזירה והיינו דכתי' (מלכים א', י"ט) עזבו את בריתך בני ישראל וגו'. וכתב בעל המנהיג ויש סמך לחול (בראשית כ"ב) ושמתי את זרעך כחול הים. ולעפר (שם כ"ח) ושמתי את זרעך כעפר הארץ:

(פא) פרק שלישי.

הבורא יתברך שמו ברא את העולם מאין ויצר בו את האדם ונתן בו כח להוליד כמוהו לקיום המין בהתחברו עם זוגתו. והאל בחכמתו יוצר בו קרבים ובני מעים בתוך גוף הנולד וניתן בו הצורה האנושית ונופח בו נשמת חיים. וספרו רבותינו בזה נפלאותיו. כדגר' בברכות (דף י'). רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פזי בשמעתא והוה רגיל קמיה דריב"ל באגדתא. אמר ליה מ"ד (תהלים ק"ג) וכל קרבי את שם קדשו. א"ל בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. אדם צר צורה ואין בה קרבים ובני מעים והקב"ה צר צורה בתוך צורה וכו'. כדאיתא בהקדמת החבור. ומוסף על זה מקיימו בבטן אמו זמן ידוע מקופל ומונח בשמירה מעולה כדי שיצא לאויר העולם בריה קיימת. כדגרסי' בנדה (דף ל'). דרש רבי שמלאי למה הולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפנקס שתי ידיו על שתי צדעיו ושתי אציליו על שתי ארכובותיו ושתי עקבותיו על שתי עגבותיו וראשו מונח לו בין ברכיו. ופיו סתום. וטבורו

דריטטעס קאפיטעל.

*דער שאפפער, דעססען נאמע געפריזען זייא, ערשוף דיא וועלט אויס ניכטס, אונד זעטצטע דאס מענשענגעשלעכט היניין אין דיזע וועלט אונד שפראך: זייד פרוכטבאר אונד מעהרעט אייך אונד פיללעט דיא ערדע, אונד זאמיט גאב ער דעאזעלבען דיא קראפט, זיך פארטצופפלאנצען פאן געשלעכט אויף געשלעכט. דאהער זאגט דער הייליגע זאנגער דוד זעהר שאן אונד טרעפפענד: מיין איננערעס פרייזעט דען הייליגען נאמען דעם הערן, וויל אין דעאזעלבען דיא קראפט דער פארטפפלאנצונג זיך בעפינדעט. — רבי שמלאי לעהרט: דיא פרוכט אים מוטטערלייבע גלייכט איינעם טריאומענדען, דעם דער בעגריף, וועלכען מאן זיך פאן געוויססען געגענ-שטאנדען דורך מערקמאלע מאכט, גאנצליך אבגעהט. דיזע פרוכט קעננט נור דיא וועלט אין איהרעם בוזעם אונד זא טרייבט זיא זיך פאן איינעם ענדע דער וועלט אין דאס אנדערע ענדע היין, אהנע עטוואס צו געוואהרען אונד צו בעגרייפען,

פתוח. ואוכל ממה שאמו אוכלת. ושותה ממה שאמו שותה. ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו. וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לחיות אפילו שעה אחת. ונר דלוק מונח על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. שנא' (איוב כ"ט) בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חושך. ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא. ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה אלא אותן הימים שנא' (שם) מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני. ומה הן הימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנה הוי אומר אלו ירחי לידה. ומלמדין אותו כל התורה כולה שנא' (משלי ד') ויורני ויאמר לי יתמיך דברי לבך וגו'. ואו' (איוב כ"ט) בסוד אלוה עלי אהלי וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה (פי' זה דבקות השכל בחומר שמונע ממנו כל חכמה וסוף מכך מבדיל בינו לבין הדעת שכל' לפתח חטאת רובץ) ואינו יוצא משם עד שמשביעים אותו. שנא' (ישעיה מ"ה) כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה. שנאמר (תהלים כ"ב) לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו'. תשבע כל לשון זה יום הלידה. שנא' (שם כ"ד) נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו. (נפשי קרי ופי' שלא נטל ממני נשמתו בצאתו לאויר העולם לשוא ולהבל כי אם בשבועה האמורה כאן ומי שקיים שבועה זו הוא נקי כפים ובר לבב וראוי לעלות בהר ה' דברי המגיה). ומה שבועה משביעין אותו. אומרי' לו הוי צדיק ואל תהי רשע. ואפילו כל העולם כלו אומרים עליך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע. והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורי' ונשמה שנתן בך טהורה. אם אתה משמרת בטהרה מוטב ואם לא הרי

האבע דיא טהאטפונג זעלבסט אין איהרען איינצעלנהייטען צו קעננען. פיר זיא איזט דיא טהאטפונג נאך איס בעגיננען, נור ליכט געוואהרעט זיא איבער אונד אום זיך, זאנסט ניכטס. — אונד זא לעבט דיא פרוכט אין אונשולד אונד פראממיגקייט, גלייכזאם אלס קעננטע זיא דיא היילינע לעהרע אין איהרעם אוספאנגע, וועלכע פאר אללען איבעלן אונד פאר יעדער איססעטהאט ווארנט. — זאבאלד זיא אבער דאס ליכט דער וועלט ערבליקט, האררעט איהרער דיא בעגיערדע, וועלכע דען גלאנן איהרער אונשולד איטאטער אעהר אונד אעהר פערדונקעלט, אונד דיעזען צוסטאנד בעצייכנעט דער געדאנכטע רבי איט דען ווארטען: איין ענגעל טלאגט זיא אויף דען אונד, אום זיא אוים איהרעם פריהערן צוסטאנדע צו ערוועקקען. — ווען אויך דיא בעגיערדע אויף דען אענטען גלייך ביים איינטריטט אין דאס לעבען הארעט, וויא דיעזעס דיא היילינע טריפט זעהר טאן אונד טרעפפענד איט דען ווארטען: „אם איינגאנגע האררעט דיין דיא זינדע," בעצייכנעט, זא איזט דאך דעם אענטען איין איטטעל, איינע קראפט פערליעהען, אלס איינע גאטטעסגאבע, דורך וועלכע ער דיא בעגיערדע פאן זיך ענטפערנט האלטען, אונד ווען זיא זיך זיינער טאן בעאייסטערט האט, אוים זיך באננען קאן. עס איזט דיעס דיא ריינע אונד היילינע זעעלע, איינע פלאאאע אונד איטגיפט גאטטעס, דיא דעם אענטען ביים איינעם איינטריטט אינ'ס לעבען, טאן איינגעוואהנט, אונד וועלכע ער אין זיך, וויא איין האהעס גוט

הוא נוטלת: מסך תנא דבי רבי ישמעאל משל לכהן חבר שנתן תרומה לכהן עם הארץ ואומר לו אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הריני שורפה לפניך. אמר רבי אלעזר מאי קרא (שם ע"א) ממעי אמי אתה גוזי. מאי משמע דהאי גוזי לישנא דשבועתא הוא דכתיב (ירמיה ז') גזי נזרך והשליכי. אמר רבי אלעזר למה הולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים אדם נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולכאן. ת"ר שלשה חדשים הראשונים ולד דר במדור התחתון. אמצעיים ולד דר במדור אמצעי. אחרונים ולד דר במדור העליון. וכיון שהגיע זמנו לצאת מתהפך ויורד ויוצא וזהו חבלי אשה. תנא חבלי נקבה מרובין משל זכר (מ"ט זה דרך תשמישו בא ווו דרך תשמישה באה האי מתהפך והאי לא מתהפך.) (אין זה המוסגר מנוסח הגמר' דברי המגיה) א"ר אלעזר מאי קרא אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ (תהלי' קל"ט) דרתי לא נאמר אלא רוקמתי. מ"ט חבלי נקבה מרובין משל זכר (גם זה אינו מנוס' הגמרא) (היינו דא"ר אלעזר) זה דרך תשמישו בא. ווו דרך תשמישה באה זה אינו הופך פניו ווו הופכת פניה. ואמרינן עלה דרש רבי חיננא בר פפא מ"ד (איוב ט') עושה גדולות עד אין חקר וגו'. בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם נותן חפציו בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אינו משתמר ואלו הקב"ה צר את העובר במעי אמו אשה פתוחה ופיה למטה ומשתמר. ד"א אדם נותן חפציו בכף מאונים כל זמן שמכביד יורד למטה ואלו העובר כל. זמן שמכביד עולה למעלה. דרש רבי יוסי הגלילי מ"ד (תהלים קל"ט) אודך על כי נוראות נפלאתי וגו'. בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. בשר ודם נותן זרעונים בערוגה וכל אחד עולה במינו ואלו הקב"ה צר את העובר במעי אשה וכלן עולין למין אחד. ד"א

אונד זיא איין טאָטלבאַרעס קליינאָד בעוואַהרען זאָלל. „היילִיג זאָללט איהר דעם העררן, איירעם גאָטטע זיין, דען איך בין איך הייליג." אונד דעמוועגען זאָלל דיא גאָטטעספערוואַנדטע זעעלע שטעטס ריין אונד הייליג געהאַלטען ווערדען. — רבי שמלאי פערגלייכט דיא הייליגהאַלטונג דער זעעלע זעהר טרעפפענד צו איינעם חָרָ־דענירטען פריעסטער, וועלכער פאָן דער ערהאַלטענען העבע איינעם אונאיינגעווייהע־טען פריעסטער איטטהיילט, איט דען וואָרטען: ווירסט דוא דיעזע געבע, דיעזע העבע גאָטטעס, ריין האַלטען אונד זיא היטען, דאַס זיא ניכט אונריין ווערדע, זאָ זייא זיא דיר וואָהל געשענקט, ווען אַבער ניכט, זאָ פערברענגע איך זיא פאָר דיר אונד זיא געהעט איין ניכטס אויף, וויל דוא דיך איהרער אונווירדיג געצייגט האַסט. — דער מענש זאָלל אַלזאָ זיינע זעעלע שיטצען אונד היטען, גלייך זיינעם אויגאַפפעל, ער זאָלל אַללעס שעדליכע אונד אַלל דאַס, וואַס איהרער אונווירדיג שיינט, פאָן איהר שטעטס פערן האַלטען; ווען אַלזאָ דיא גאַנצע מענשהייט צו איהם שפראַכע: ער זייא רעדליך, אויפריכטיג, פראָם אונד טוגענדהאַפט, זאָ זאָלל ער זאָלכען בעלאָבונגען קיין געהאָר שענקען, פיעלמעהר זאָלל ער זיך פאָרט אונד פאָרט נאָך גערינג אונד

הצבע נותן הסמנים ביורה כלן עולים לצבע אחד והקב"ה צר ארה העובר באשה וכל אח' ואחד עולה למינו. ואמרי' עלה דרש רבי חנינא בר פפא (שם) מ"ד ארחי ורבעי זרית וגו' מלמד שלא מכל חטפה אדם נוצר אלא מן הברור שבה. תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שזורה תבואה בבית הגרנות נוטל אוכל ומניה פסולת. כדרבי אבהו דרבי אבהו רמי כתיב (בתהלי' י"ח) ותזרני חיל וכתי' (בשמוא' א', כ"ב) ותאזרני חיל. אמר דוד לפני הקב"ה זריתני וזרזתני. דרש רבי אבהו מ"ד (במדבר כ"ג) מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל מלמד שיושב הקב"ה וסופר את רביעיותיהן של ישראל ואומר מתי תבא טפה שהצדיק נוצר ממנה. ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם אמר מי שהוא טהור ומשרתיו טהורים יציץ בדבר זה מיד נסמית עינו והיינו דכתיב (שם כ"ד) נאם הגבר שתום העין. והיינו דא"ר יוחנן מ"ד (בראשי' ל') וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה. יששכר חמור גרם לו ליששכר. א"ר יצחק דבי ר' אמי אמרי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה. שנא' (ויקרא י"ב) אשה כי תזריע וילדה זכר. ת"ר בראשונה היו אומרים אשה מזרעת תחלה יולדת וכו' ולא פי' חכמי' את הדבר מנא לן עד שבא רבי צדוק ופי' שנא' (בראשית מ"ו) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו. תלה הכתוב את הזכרים בנקבה ואת הנקבה בזכר. וכתיב (ד"ה א', ח') ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דורכי קשת ומרבים בנים ובני בנים. וכי בידו של אדם להרבות בנים ובני בנים אלא מתוך שמשהין עצמן כדי שיזרעו נשותיהם תחלה שיהיו בניהם זכרים מעלה עליהם הכתוב כאלו מרבים בנים ובני בנים. והיינו דאמר רב קטינא יכולני לעשות כל הבנים זכרים. אמר רבא הרוצה שיהיו כל בניו זכרים יבעול וישנה. א"ר יצחק אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה. שנאמר (תהלים נ"א) הן בעון חוללתי. רבי יוחנן אמר סמוך לטבילתה. שנאמר ובחטא יחמתני אמי. מאי משמע דההיא חטא לישנא דדכיא הוא דכתיב (ויקרא י"ד) וחטא את הבית. ומתרגמי' וידכי ית ביתא. ואי בעית אימא מהכא (תהלי' נ"א) תחטאני באזוב ואטהר. וא"ר יצחק דבי רבי אמי אמרי כיון שבא זכר בא שלום בעולם זכר זה כר וכתיב (ישעית ט"ז) שלחו כר

פיר איינען זינדער הא̇לטען, דא̇מיט ער ניכט דורך דערזייא בעא̇בוּנגען פערא̇קקט אוּנד אירער געזייטעט ווערדע, דא̇מיט זיך ניכט איין פערדערבענדעס בעווא̇סטזיין אין איהם איינטזייכע אוּנד פוּא̇טץ נעהאע, א̇ן דער טטעזזע זיינער פריהערן רייני הייט אוּנד אוּנטוּוד, אוּנד דא̇מיט ער ניכט נוּם זינדער ווערדע. — היין דענען, דערען קינדער אא̇נגזיכען געטזעכטס זינד. א̇ם א̇כטען טא̇גע זא̇זז א̇וּזא̇ יעדעס אא̇נגזיכע דוּרך דיא בעשניידוּנג איינגעהען אין דען עוויגען בוּנד, ווענכען דער

מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון. וא״ר יצחק דבי רבי אמי אמרי כיון שבא זכר בא ככרו עמו זכר זה כר דכתיב (מלכים ב׳ ו׳) ויכרת להם כירה גדולה ויאכלו. נקבה באה אין עמה כלום נקיה באת עד דאמרת מזוני לא יהבי לי שנא׳ (בראשית ל׳) נקבה שכרך. שאלו תלמידיו לר״ש בן יוחאי מפני מה אמרה תורה יולדת תביא קרבן. אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזדקק לבעלה. לפיכך אמרה תורה תביא קרבן. מתקיף לה רב אשי (רב יוסף כ״ה בגמ׳ שלנו) הא מזידה היא ובחרטת תלי׳ מלתא. ועוד קרבן שבועה בעי לאתויי. ומפני מה אמרה תורה זכר לז׳ ונקב׳ לי״ד זכר שהכל שמחי׳ בו מתחרטת לז׳. נקבה שאין הכל שמחין בה מתחרטת לי״ד. ומפני מה אמרה תורה מילה לח׳. שלא יהו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים. תניא רבי אומר מפני מה אמרה תורה תהא נדה שבעה מפני שרגיל בה קץ בה לפיכך אמרה תורה תהא נדה ז׳ כדי שתהא חביבה עליו כיום כניסתה לחופה. ואשריו מי שרוב בניו זכרים מכמה טעמים רבו מספר. וגרסי׳ בקידושין (דף פ״ב). תניא אמר רבי יהודה אין לך אומנות שעוברת מן העולם. אשרי מי שראה את הוריו באומנות מעולה. אוי מי שרואה את הוריו באומנות פגומה. א״א לעולם בלא בושם ובלא בורסקי. אשרי מי שאומנתו בושם. אוי למי שאומנתו בורסקי. א״א לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים אוי למי שבניו נקבות. ע״כ יש לו לאד׳ לשמוח לילידת הזכר וגם למצות מילה. והזהיר בנדה יזכה למצוה זאת שכן דרשו ז״ל על פסוק תן חלק לז׳ וגם לח׳ רבי יהודה בר סימון פתר קרא בנדה. אמר הקב״ה תן חלק לז׳ אלו ז׳ ימי הנדה. וגם לח׳ אלו ח׳ ימי המילה. אמר הקב״ה אם תשמור ימי הנדה כראוי הריני נותן לך בן זכר הנימול לח׳ ימים. אם תהא זריז בזאת המצוה לא תדע דבר רע. כמו שנאמר (קהלת ח׳) שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואין לך דבר רע כעונשו של גיהנם. ותנצל ממנו בזכות המילה כמו שאמרו חכמים ז״ל בזכות המילה ניצולין שלשה מעונשו של גיהנם אביו ואמו והמוהל. שנאמר (זכריה ט׳) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. ואמרו בפרק עושין פסים. שאברהם אבינו אינו מניח לנימול ליכנס בגיהנם רק לבועל ארמי׳ שנמשכ׳ ערלתו

הערר אויס ליעבע צו אברהם מיט איהם געשלאססען, אונד אויך אויס ליעבע צו זיינען נאכקאממען; פערנער אום זיא צו רעטטען פאן עוויגער פערדאממניס. אונד וויר זאללען אונס פרייען מיט דיעזעם בונדע, דער אונס אויסצייכנעט אונד אונס איינע היילינע וויהע גיעבט, אונד זא קאננטען וויר אויך אויף דיא ליעבע גאטטעס אונד אויף זיינען טוטן פערטרויען. —

איבערזעטצט פאן ב. בעהרענד.

כדאיתי למעלה סימ' כ"ג. וכתוב במדרש (אסתר ד') כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וגו' אחת דתו להמית ר"ל כל העכו"ם איש או אשה אשר לא יקרא לקבל התורה אחת דתם להמית המיתה האמיתית שהיא עונשת של גיהנם לבד מאשר יושיט לו המלך ר"ת מילה. ונשי ישרא' שלא נימולו מנין שנצולי' דכתיב את שרביט הזהב ר"ת אשת ר"ל אשה שלא נימולה ועל זה אומרי' בברכת המילה על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל וגו'. ומאהבת הש"י לזרע אברהם אוהבו חתם בריתו בבשרם לאות ולברית עולם שנאמ' והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם. ר"ל לאות ולמנן בעדם וז"ש בב"ר (בראשית י"ז) ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים אם בניך מקבלין אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. לפיכך יש לנו לקיים תורתו ולשמוח בבריתו ולקבל אלהותו והוא יגן בעדנו: (*)

החלק שני.

בשמחתה· ויש בו שני פרקים:

(פב) פרק ראשון.

כל המצוה שעושה אדם מאהבה ובשמחה ובטוב לבב נקראות מצוה מן המובחר. ועל כולם כשהאדם זוכה למצות מילת בנו יש לו לשמוח

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא פֿריידען, וועלכע דיא בעשניי־דונג ערעגען זאָלל. אין צוויא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

יעדע ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס, דיא דער מענש אויס ליעבע צו גאָטט אונד מיט פֿריידיגעם הערצען פֿאָללבריינגט, ווירד אַלס דיא בעסטע ערפֿיללונגסאַרט בעטראַכטעט. איזט אַבער יעמאַנד זאָ גליקליך, דאַס געבאָט דער בעשניידונג אַן זיינעם זאָהנע אויסצואיבען, זאָ מוס זיינע פֿריידע אום זאָ גרעסער זיין אונד ער מוס

(*) אין דיעזעם (דריטטען) קאַפּיטעל קאָממען רעטהאָרס פֿאָר, וועלכע, שטאַטט אויף דאַס איינענטליכע, אין דער איבערשריפֿט בעצייכנעטע טהעמאַ, בעצוג צו נעהמען, פֿיעלמעהר מייסטע בעטראַכטונגען דער טאַלמודישען פֿראָממען, דער צושטענדע דער פֿרוהע אונד דערגלייכען ענטהאַלטען. גלייך וויר אונס נון בייא דער בעאַרבייטונג דיעזעס איבריגענס שעטצבאַרען ווערקעס שטעטס פֿאָן דעם גרונדזאַטצע לייטען לאַססען, זעלבסט דיאַיעניגען געדאַנקען אונזערעס אָריגינאַלס, וועניגסטענס איהרעם הויפּטאינהאַלטע נאַך געטרייליך וויעדערצוגעבען, וועלכע, גלייך מיט דעם איינענטליכען טהעמאַ אין זעהר לאָקקערער פֿערבינדונג, דעננאָך פֿיר דען לעזער איינינעס אינטערעססע דאַרביעטען; זאָ האַבען וויר עס דאָך דרינגענד נאָטהיג געפֿונדען, דיעזעס גאַנצע קאַפּיטעל, וועלכעס פֿיר דיא יוגענד זאָוואָהל, אַלס אויך בעזאָנדערס פֿיר לעזערינגען דער אַנשטאָססיגקייטען זאָ פֿיעלע ענטהאַלט, אין אונזרער איבערזעטצונג צו בעזייטיגען, גלייך אונזרע פֿאָרגענגער, וועניגער סקרופּעלאָס אין דיעזער בעציעהונג, דאַס צאַרטגעפֿיהל איהרער לעזער וועניגער בעריקזיכטיגטען, דאַגעגען אַבער דעם ווערקע אונגעמיין שאַדעטען אונד זעהר דאַצו בייאטרוגען, עס אין פֿעררוף צו בריינגען. ווער אונס אָב אונזרער אויסלאַססונג טאַדעלן וואָללטע, ווירדע נור זיינען איינענען טאַדעל אויסשפּרעכען.

דער איבערזעטצער (פֿירסטענטהאַל.)

שמחה יתירה ולהלל לבוראו אשר זכהו והגיעו להוליד בן לקיים בו מצוה זאת ולפי שקבלוה עליהם ישראל בשמחה שמחים בה עדי עד. כדגרסי' במס' שבת (דף ק"ל). תניא אמר רשב"ג כל מצוה שקבלוה ישראל עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב (תהלי' קי"ט) שש אנכי על אמרתך עדיין עושין אותה בשמחה וכל מצוה שקבלוה עליהן בקטטה כגון עריות דכתי' (במדבר י"א) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו עדיין עושין אות' בקטטה דליכ' כתובה דלא רמו בה תיגרא. כתוב במנהיג כי לעשות סעודת שמחה ביום הברית יש סמך במדרש דכתי' (בראשית כ"א) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. דרשו ביום שמל את יצחק. וכן משמע מדאיתא בנדה רב פפא הוה סבר לברוכי שהשמחה במעונו אם לא משום דאיכא צערא לינוקא משמע דעבד סעודה. וכן כתב דוד (תהלים נ') אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. ואעפ"כ לא יברך שהשמחה במעונו בסעודת ברית מילה כדגרסי' בכתובות (דף ח') רבי חנינא איקלע לבי מהולא בריך שהשמחה במעונו. ולית הלכתא כוותיה משום דטרידי דאית ליה צערא לינוקא. ומשום הכי פסק רבינו תם דאין אומרים שהחיינו. וגרסי' נמי במגלה (דף ט"ז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח'). אמר ר' יהודה אורה זו תורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'). שמחה זה י"ט דכתיב (דברים ט"ז) ושמחת בחגך. ששון זו מילה. דכתיב (תהלים קי"ט) שש אנכי על אמרתך. ויקר אלו תפילין שבראש דכתיב (דברים כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא וגו' ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. וגרסי' במדרש תהלי' (תהלי' ע"א) ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך. אמר רשב"י בוא וראה

גאָטט דאַפֿיר פרייזען, דאַס ער איהם איינען זאָהן געשענקט אונד איהן אין דען שטאַנד געזעטצט האַט, דאַס געבאָט דער בעשניידונג אַן איהם צו ערפֿיללען. איבערהויפט האַבען דיא איזראַעליטען דיעזעס געבאָט מיט בעזאָנדערער פֿריידע אַנגענאָממען, אונד דאַרום זאָללען זיא עס פֿאָרטוועהרענד מיט פֿריידען אין אויספֿיהרונג ברינגען, וויא געלעהרט ווירד אים טראַקטאַט שבת (פֿאָל. ק"ל.): רבי שמעון בן גמליאל זאַגטע לויט איינער טראַדיטיאָן: יעדעס געבאָט, דאַס דיא איזראַעליטען איינסט מיט פֿריידען אַנגענאָממען, ז. ב. דיא בעשניידונג, איבען זיא נאָך יעטצט מיט פֿריידען אויס, דיא געבאָטע אַבער, דיא זיא מיט ווידערווילען אַנגענאָממען, ז. ב. דאַס פֿערבאָט דער פֿערהייראַטונג מיט פֿערוואַנדטען געוויססער גראַדע, איבען זיא נאָך יעטצט מיט שטרייטען אויס, דאַ עס קיינע עהעפּאַקטען אָהנע שטרייטיגקייטען גיבט. דאַהער זאָלל אויך אַם בעשניידונגסטאַגע איין פֿריידענמאַהל פֿעראַנשטאַלטעט ווערדען, יאַ עס זאָללטע זאָגאַר דער בייא האָכצייטסטאַגען איבליכע זעגענספּרוך שהשמחה במעונו*) געשפּראָכען ווערדען, בלייבט אַבער נור אויס דעם גרונדע וועג, וויל דאַס קינד שמערצען האַט, (אַלזאָ דיא פֿריידע ניכט פֿאָלל-שטאָנדיג איזט). רבי שמעון בן יוחאי זאַגטע: מאַן ערוואָגע, דאַס אָבגלייך

---

*) ער, בייא דעם דיא פֿריידע וואָהנט.

שאין חביב לאדם יותר מבניו וכדי לעשות רצון בוראו רואה בנו שנשפך ממנו דם מילה ומקבלו עליו בשמחה. אמר רב הונא ולא עוד אלא שמוציא הוצאות ועושה אותו היום יום שמחה מה שלא נצטוה. ווהו שאמר ואני תמיד אייחל וגו'. וגרסי' במנחות (דף מ"ג) ת"ר חביבים ישרא' שחבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה בפתחיהן ועל זה אמר דוד (תהלי' קי"ט) שבע ביום הללתיך. ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה וכיון שנזכר למילה שבבשרו נתישבה דעתו. ואמר (שם ח') למנצח בנגינות על השמינית ר"ל על מצות מילה שעושין בשמיני:

(פג) פרק שני.

משגברה מלכות יון על ישראל בעונותינו גזרו על ישראל גזרות קשות ורעות וכדי לאבדם גזרו עליהם שלא יקיימו תורה ומצות שהם מגינים על ישרא' וגם גזרו על המילה כדי ש'שארו ערלים ויטמעו בין האומות. והקדוש ב"ה למען רחמיו וחסדיו בזכרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו ואת הברית אשר שם בהם כדכתיב (ויקרא כ"ו) לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר וגו' הוכיחם ביסורים ובגלות וצרות רבות ולא רצה לכלותם ולא הפר בריתו ושמע צעקתן וראה איך מוסרין עצמן היהודים בכל דור ודור על המצות. והטה לב גדולי המלכות ובטל הגזרות והתירום לקיים המצות בפרהסיא. כדגרסי' בר"ה (דף י"ט) בכ"ח באדר אתא בשורתא

דעם מענשען ניכטס אויף דער וועלט זאָ טהייער איזט, אַלס זיין זאָהן, ער דענאָך דעססען בלוט פרייוויליג פליעססען לאָסט, אום דעם געטטליכען בעפעהלע צו גענייגען. יאַ! פיגט רבי הונא הינצו, ער מאַכט זאָגאַר פיעלע קאָסטען אונד מאַכט דען בעשניידונגסטאַג צו זיינעם פריידענטאַגע, זאָ וועניג דיעס אויך אויסדריקקליך געבאָטען איזט.

צווייטעס קאַפיטעל.

נאַכדעם דיא גריעכען איבער דיא איזראַעליטען דען זיעג דאַפאָן געטראַגען האַט־טען, ליעססען זיא געגען דיא זעלבען אַללערלייא שטרענגע אונד טיראַננישע פעראָרדנונגען ערגעהען, וואָהין בעזאָנדערס דיא געהאָרטען, דאַס זיא דיא מאָזאַאישען געזעטצע, נאַמענטליך דאַס געזעטץ דער בעשניידונג ניכט האַלטען זאָללטען, דאַמיט זיא מיט דען איבריגען נאַציאָנען זיך פערשמעלצען זאָללטען; דער אַללמאַכטיגע אַבער, איינ־געדענק דעם בעאיידעטען בינדניססעס, דאַס ער מיט דען פאָרפאַהרען געשלאָססען, פערמאָגע דעססען ער זיא ניעמאַלס צו פערווערפען זיך אַנהייטיג געמאַכט, אונד טראָטץ דער פיעלען ליידען אונד פערבאַננונגען, וואָמיט זיא היימגעזוכט וואָרדען, זיא דענאָך ניכט גאַנץ אויפרייבען ליעס, ערהאָרטע אויך איהר וועהקלאַגען, אַלס ער זאַה, מיט וועלכער היינגעבונג זיא זיך פיר דיא געזעטצע אָפפערטען, שטימ־טע דיא רעגיערונגען גינסטיגער פיר זיא, זאָ דאַס יענע פעראָרדנונגען אויפגעהאָבען אונד איהנען וויעדערום געשטאַטטעט וואָרדע, דיא געטטליכען געזעטצע אויסצואיי־בען. זאָ הייסט עס אים טראַקטאַט ראש השנה (פאָל. י"ט): אַם אַכט אונד צוואַנציג־

טבא ליהודאי דלא יעדון מפתגמי אוריתא. ר"ל שפעם אחר גורו מלכות יון על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות וימים טובים מה עשה יהודה בן שמוע וחביריו הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי המדינה מצויין אצלה אמרה להם צאו והפגינו (פי' ציעקו) בלילה בשוקים וברחובות כדי שישמעו השרים וירחמו עליכם. הלכו והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו לא בני אם אחד אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרים עלינו גזירות קשות. ובטלו' ואותו היום עשאוהו יום טוב. וגרסי' נמי במס' מעילה (דף י"ז) פעם אחת גזרו מלכות יון גזירה על ישרא' שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו את נשיהם נדות. הלך רבי ראובן בן אצטרובלי. וסיפר קומי והלך וישב עמהם. אמר להם מי שיש לו אויב רוצה שיעני או שיעשיר אמרו ליה שיעני. אם כן לא יעשו מלאכה בשבת מפני שיענו אמרו ליה יפה דברת תבטל גזרה זו. ועוד אמר לו ארוני המלך מי שיש לו אויבים רוצה שיהיו גבורים או חלשים. אמר ליה חלשים. אמר ליה יהודים אלו אינם חלשים מכם אלא מפני שהם מקיימים את

שטען דעס אַלטעס אדר געלאַנגטע צו דען איזראַעליטען דיא פריידיגע קונדע, דאַס זיא נונמעהר דיא געזעטצע האַלטען דירפען. דיא גריעכישע רעגירונג האַטטע נעהאַ‑ליך דען בעפעהל ערגעהען לאַססען, דאַס דיא איזראַעליטען דאַס שטודיום דער רעליגיאָנסגעזעטצע אונטערלאַססען, דיא קינדער ניכט בעשניידען, אונד דיא שבת‑ אונד פעסטטאַגע ענטווייהען זאָללען. אויף דיזע פעראַנלאַססונג בעגאַבען זיך יהודה בן שמוע אונד זיינע קאָללעגען צו איינער מאַטראָנע, בייא וועלכער זיך דיא אַנגעזע‑הענסטען מאַננער דעם לאַנדעס איינצופינדען פפלעגטען, אונד באַטען זיא אום איהרען ראַטה. געהעט היין, זאַגטע זיא צו איהנען, אונד לאַססעט אויף מאַלען אָפפענטליכען פלאַטצען אונד שטראַססען אייער יאַממערגעשרייא העָרען, דאַמיט דיא אָבערן עס האָ‑רען אונד זיך אייער ערבאַרמען. זיא בעפאָלגטען אין דער טהאַט דיזען ראַטה אונד ריעפען: אום דעס היממעלס ווילען! זינד וויר ניכט אייערע ברידער, קינדער איינעס אונד דעסזעלבען פאַטערס, איינער אונד דערזעלבען מוטטער, וואַס זינד וויר אַנדערס, אַלס יעדע אַנדערע נאַטיאָן, דאַס איהר געגען אונס זאָלכע גרויזאַמע פעראָרדנונגען ערגעהען לאַססעט? אין פאָלגע דעססען ווארדען יענע פעראָרדנונגען ווירקליך אויפ‑געהאָבען, אונד דער טאַג, אַן דעם דיעס געשאַה, אַלס פריידענטאַג געפייערט. איין אַנדערעס מאַל האַטטע דיא גריעכישע רעגירונג אֶהנליכע פעראָרדנונגען געגען דיא איזראַעליטען ערלאַססען, דאַ טראַט איין געוויססער רבי ראובן בן אצטרובל'ס אויף, ליעס זיך דאַס האַאַר נאַך גריעכישער אַרט שניידען אונד זעטצטע זיך אונטער זיא (דיא גריעכען). ווען יעמאַנד איינען פיינד האַט, בעגאַן ער, וויל ער איהן אַרם, אָדער רייך ווססען? נאַטירליך וויל ער איהן אַרם וויססען, וואַר דיא אַנט‑וואָרט. נון, זאָ לאַססעט דיא יודען אַם שבת ניכט אַרבייטען, דאַמיט זיא פער‑אַרמען. דיזע בעמערקונג פאַנד בייפאַלל אונד דיא בעטרעפפענדע פעראָרדנונג ווארדע אויפגעהאָבען. ווער פיינדע האַט, פוהר ער דאַן פאָרט, וויל ער זיא שטאַרק אָדער שוואַך וויססען? שוואַך! וואַר דיא אַנטוואָרט. נון, זאָ לאַססעט דיא יודען איהרע זאָהנע בעשניידען, זאָנסט ערשטאַרקען זיא אונד ווערדען אויפ‑

המילה כיון שנולד לו בן לאחד מהם הם מתקבצים וחותכים את בשרו לח׳ ימים ותשש כחו שוב אין בו כח ואם אתה מבטל המילה מהם הם מתגברים ומורדים בך א״ל המלך יפה דברת תבטל גזרה זו. ושוב אמר לו מי שיש לו אויבים הוא רוצה שיהיו מרובים או מועטין. א״ל מועטין אמר לו יהודים אלו אינם מועטים אלא מפני שמקיימים את הנדה אחת מהן יושבת ז׳ וי״ד ומ׳ ופ׳ יום ואם אתה מבטל את הנדה הם משמשין מטותיהם בכל יום ויום וירבו כמותכם ומורדים בך. אמר ליה יפה אמרת תבטל גזרה זו. ת״ר פעם אחת גזרה מלכות יון גזירה על ישראל שלא ליטול את בניהם ובאותו זמן נולד רבינו הקדוש. ואמר רשב״ג אביו הקב״ה צונו למול ורשעים הללו גזרו עלינו שלא למול. כיצד אנו מבטלים גזרתו של הקב״ה ונקיים גזרתו של אותו רשע מיד עמד רשב״ג ומל את בנו כשהודיעו הדבר בפני השר שהיה בעיר שלח וקרא את רשב״ג א״ל מפני מה עברת על גזירתו של מלך ומלת את בנך. אמר לו כך צונו הקב״ה אמר לו אותו השר הרבה כבוד יש לך עלי שאתה ראש לאומתך אלא גזרתו של מלך היא ואיני יכול להניחך. אמר ליה ומה אתה מבקש אמר לו אני רוצה שנשלח אותך אצל המלך ומה שהוא רוצה לעשות יעשה אמר לו עשה כל מה שאתה חפץ מיד שלח את רבינו הקדוש ואת אמו והלכו כל היום בדרך. לערב הגיעו למלון בירת אביו של אנטונינוס ואותו הזמן נולד אנטונינוס נכנסת אמו של רבינו הקדוש אצל אמו של אנטונינוס. אמרת

ריהריט. אויך דיזע בעמערקונג פאנד ביימפאלל אונד דיא בעטרעפפענדע פער=
ארדנונג ווארדע אויפגעהאבען. נור ניכט אלס רבי יהודה, דער היילגע, גע=
בארען ווארדע, ערשיען איינע רעאיטע פעראָרדנונג, נאך וועלכער דיא איזראעליטען
איהרע זאהנע ניכט בעשניידען זאללטען. וואס, שפראך דער פאטער דעססען,
רבי שמעון בן גמליאל, גאָטט האט אונס דיא בעשניידונג געבאָטען, אונד
דיזע טיראננען וואָללען זיא אונס פערביעטען? זאָללען וויר געגען דאס געטטליכע
געבאָט אונס נאך דען פעראָרדנונגען איינעס דעספאָטען ריכטען? היעראויף גינג
ער היין אונד בעשניט זיינען זאָהן. דעם פראָפעקטען דער שטאדט ווארדע עס
אלסבאלד אנגעצייגט, וועלכער נון דען רבי שמעון רופען ליעס אונד איהן דאריבער
צו רעדע שטעללטע, דאס ער דער אָבריגקייטליכען פעראָרדנונג צווידער געהאנ=
דעלט אונד זיינען זאָהן בעשניטטען האבע. איך האנדעלטע, אנטוואָרטעטע דער
אנגעקלאגטע, איינעס געטטליכען בעפעהלס געמאס. וואָהל, ערוויעדערטע דער
פראָפעקט, העגע איך געגען דיך, אלס געגען דאס אָבערהויפט דיינעס פאָלקעס,
גראָססע אכטונג; אלליין עס איזט איינמאל איין קעניגליכעס געזעטץ אונד איך קאן
דיך ניכט לאָז לאססען. וואס ווילסט דוא אלזאָ טהון? שפראך רבי שמעון. איך
וויל דיך צום קייזער היניקקען, ווער דיא אנטוואָרט, אונד ער אָבער דאן נאך
זיינעם גוטדינקען געגען דיך פערפאהרען. טהוע דיעס, זאגטע יענער. דער
פראָפעקט שיקקטע אויך ווירקליך דיא מוטטער רבי יהודה דעם היילגען זאמט
איהרעם נייאגעבאָרענען זאָהנע אן דען קייזער אב. געגען אבענד אין דער רעזי=
דענץ אנגעקאָממען, גינג דיא מוטטער דעם רבי יהודה צור קייזערין, וועלכע

לה מה טיבך. אמרה לה כך וכך גזרו עלינו שלא למול ועכשיו מלתי את
בני ולכך מוליכין אותנו אל המלך כאחד. כיון ששמעה מטנה כן אמרה
לה אם רצונך קחי את הילד שלי שאינו מהול ותן לי את הילד שלך ולכי
ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מאת המלך מיד עשתה כן והלכה למלך.
נכנס אותו השר למלך אמר לו אדוני המלך זו עברה על גזרתך ומלה את
בנה ועכשו הבאתי אותה אצלך ומה שתרצה לעשות עשה. אמר להם
המלך ראו בנה אם הוא מהול נמצא שאינו מהול. באותו שעה כעס המלך
על אותו השר אמר ליה אני גזרתי על מהול ואתה הבאת לי שאינו מהול
באותה ושעה היו גדולים יושבין לפני קיסר ואמרו לו אדוננו המלך אנו
מעידין בוראי שבנה של זו מהול היה אלא אלהיהם של אלו קרוב הוא
להם וכיון שהם קוראים אליו מיד הוא עונה להם שנאמר (דברים ד׳)
כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו. מיד צוה המלך ונהרג אותו השר ובטל
את הגזרה. ושלח את רבינו הקדוש ואת אמו לשלום כיון שחזר לביתו
של אנטונינוס אמרה אמו הואיל ועשה לך הקב״ה נס על ידי ולבנך על יד
בני יהיו שושבינים לעולם. ובשכר אותו חלב שינק אנטונינוס מאמו של
רבינו הקדוש זכה ולמד תורה ושימש את רבינו הקדוש ונעשה מלך
לאומתו וירש העולם הזה והעולם הבא. וגרסי׳ נמי במס׳ בתרא פרק

איט אנטונינוס ניעדערגעקאָממען וואַר, (אום איהרען ראַטה זיך צו ערביטטען).
אַלס איזט דיין אַנליעגען! פֿראַגטע דיא קאַיזערין. עס איזט איינע פֿעראָרדנונג אַן
אונס ערגאַנגען, וואַר דיא אַנטוואָרט, אונזרע זאָהנע ניכֿט צו בעשניידען, דאַ איך
אַבער איינען זאָהן דעננאָך בעשניידען ליעס, זאָ בין איך איט דעמזעלבען צוגלייך
היערהער געבראַכֿט וואָרדען. אַלס דיא קאַיזערין דיעס האָרטע, זאַגטע זיא צור
ביטטשטעללערין: ווען עס דיר בעליעבט, זאָ נים איינען נייאגעבאָרענען זאָהן איט
פֿאָר דען קאַיזער אונד לאַססע איינסטווייליען דען דייניגען היער; דען נור דאַדורך
קאַננסט דו דיך אונד דיינען זאָהן רעטטען. דיא מוטטער דעם רבי יהודה
נאַהם דאַס אַנערביעטען אַן אונד פֿערפֿיגטע זיך צום קאַיזער. צו גלייכֿער צייט
טראַט דער פראָפֿעקט איין אונד זאַגטע צום קאַיזער: דיעזע פֿראַו היער האַט
געגען דיינען בעפֿעהל איהרען זאָהן בעשניידען לאַססען, וועסהאַלב איך זיא היער-
הער ברינגען ליעס, אום איט איהר נאַך דיינעם גוטדינקען צו פֿערפֿאַהרען. זעהט
דאָך נאַך, שפראַך דער קאַיזער, אָב דאַס קינד ווירקליך בעשניטטען איזט? מאַן
זאַה ווירקליך נאַך, פֿאַנד אַבער, דאַס דאַז קינד ניכֿט בעשניטטען וואַר. ווען דעם
אַלזאָ איזט, ריעף דער קאַיזער פֿאָלל צאָרן, זאָ איזט יאַ איינע פֿעראָרדנונג גאַר ניכֿט
פֿערלעטצט וואָרדען, אונד אָבגלייך דיא גראָססען, וועלכֿע איהן גראַדע אואגאַבען,
צו איהם שפראַכֿען: וואַהרליך! וויר זינד פֿעסט איבערצייגט, דאַס דיעזעס קינד
בעשניטטען וואָרדען, אונד דאַס עס נור דורך איין וואונדער, דערען אָפֿט דיעזעם
פֿאָלקע געשעהען, אַלס ניכֿט בעשניטטען ערשיינען קאַן, זאָ קעהרטע זיך דער
קאַיזער דעננאָך ניכֿט דאַראַן, זאָנדערן ליעס דען פראָפֿעקטען הינריכֿטען, האָב
צו גלייכֿער צייט דיא פֿעראָרדנונג אויף, אונד ליעס דיא מוטטער זאַמאט דעם קינדע
אונפֿערזעהרט דאַהינציעהען. דאַהער טרייבט זיך אויך דאַס פֿריינדשאַפֿטליכֿע
פֿערהעלטניס, וועלכֿעס בעקאַננטליך שפּעטערהין צווישען אנטונינוס אונד

חזקת הבתים (דף ס'). אמר רבי ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקד' דין הוא שנגזור עלינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אבל אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה. ומיום שפשטה מלכות יון וגוזרין עלינו גזירות קשות ומבטלים ממנו תורה ומצות ואין מניחין אותנו ליכנס לשבוע הבן דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא נשים ושלא נוליד בנים אם כן נמצא זרעו של אברהם אבינו כלה. אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין. והמצות שהיו מוסרן עצמן עליה' לקיימם הקב"ה היה מבטל הגזירות ומחזיק בידם המצות. כדגרסי' בפרק רבי אליעזר דמילה תניא כל המצות שמסרו ישראל עצמן עליה' בשעת הגזירה עדיין מוחזקן הן בידם וכו'. כדאיתא למטה בחלק קדושת תפלין שהיא מקומה. ומ"מ מצות מילה אפי' שלא בשעת השמד מוסרין עצמן עליה שזובחין בניהם על קדושת השם ולפעמים מתים מחמת המילה. כדגרסי' התם במס' שבת (דף קל"ד). תניא אמר רבי נתן פעם אחד הלכתי לכרכי הים ובאת אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת ב' ומת ג' הביאתו לפני ראיתי שהוא אדום הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית. אמרתי לה המתיני לו עד שיבלע בו דמו והמתינה לו. ומלו אותו וחיה והיו קורין אותו נתן על שמי. שוב פעם א' הלכתי למדינת קפוטקיא ובאת אשת אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת ב' ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא ירוק הצצתי בו ולא ראיתי בו דם (ברית) אמרתי לה המתיני לו עד שיפול דמו המתינה לו ומלה אותו וחיה והיו קורין לו נתן הבבלי על שמי. ללמדנו כמה היו המצות חביבות בישראל שהיו מוסרין עצמן ובניהם שחביבין לבני אדם יותר מעצמן לקיים מצות בוראם:

רבי יהודה אבוואלטעטע. אן איינער אנדערן שטעללע, נעהמליך אים טראקטאט בבא בתרא (פאל. ס') הייסט עס: זייטדעם דיא גריעכישע רעגיערונג דיא אבער-האנד גענאממען, וועלכע זא שטרענגע פֿעראָרדנונגען געגען אונס ערלאססען, דיא אויסאיבונג דער געזעטצע פֿערהינדערן, יא אונס ניכט איינמאל ערלויבען, דיא בע-שניידונג צו פֿאללציעהען, זאללטען וויר זעלבסט אונס דעם הייראטהען ענטהאלטען; אללײן דא היעדורך אונזער שטאם גענצליך אונטערגעהען ווירדע, זא איזט בעססער, אונווילליקיהרליך אלס פֿאָרזעטצליך צו זינדיגען. אויך איזט עס יא איינע טהאטזאכע, דאס דיאיעניגען געבאָטע, פֿיר דערען בעאָבאכטונג אונזרע פֿאָרפֿאהרען זיך דער לעבענסגעפֿאהר פרייזגאבען, נאך יעטצט בעשטאנד האבען דורך דיא פֿעראנשטאַל-טונגען, דיא דיא פֿאָרזעהונג צור אויפֿהעבונג יענער פֿעראָרדנונגען געטראָפֿפֿען האט. יא! דיא האנדלונג דער בעשניידונג זעלבסט איזט איינעס דער גראָסטען אָפּפֿער, דאס דער איזראעליט דעם געבאָטע דעם העררן בריינגט, דא אָפֿט קינ-דער אין פֿאָלגע דער בעשניידונג טאָדעסגעפֿאהרען אויסגעזעטצט זינד. אויס דעם אללעם געהט צור גענוגע הערפֿאָר, וועלכע האָהע וויכטיגקייט דאס געזעטץ דער בעשניידונג האבען אום!

הכלל השני.

לגדל את הבן ויש בו שני חלקים. החלק האחד
כדברים שחייב לעשות לבנו. החלק הב׳ לבן חברו:

החלק הראשון בדברים שחייב לעשות לבנו ויש בו ארבע פרקים:

פרק ראשון. (פד)

בארבעה מקומות הזהירה תורה על מצות פריה ורביה בפרשת בראשית (נ״ל שצ״ל בספר בראשית וכוונתו על פרו ורבו דאדם ופרו ורבו דנח נאמר ונשנה הרי ג׳ ופרה ורבה דיעקב הרי ד׳ דברי המגיה) ותנן ביבמות (דף ס״ב). ב״ה אומרים לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו זכר ונקיבה. ואמרי׳ התם היו לו בנים ומתו רב הונא אמר קיים פריה ורביה ורבי יוחנן אמר לא קיים והלכתא כר׳ יוחנן. לפיכך ישתדל אדם בכל יכלתו לגדל את בניו כדי לקיים מצות פריה ורביה. ויותר על בן זכר כדי לסלק ממנו עברה. כדגרסי׳ במס׳ בתרא (דף קט״ז) אמר רבי יוחנן משום רשב״י כל שאינו מניח בן זכר ליורשו הקב״ה מעלה עליו עברה כתי׳ הכא (במדבר כ״ז) איש כי ימות ובן אין לו והעברתם. וכתיב התם (צפניה א׳) יום עברה היום ההוא. (תהלים נ״ה) אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים ר׳ יוחנן וריב״ל חד אמר כל מי שאינו מניח בן. וחד אמר כל מי שאינו מניח תלמי׳ הסתיים דר׳ יוחנן הוא דאמ׳ תלמיד דא״ר יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר (פירש כפלר לגלו בן של אחד מבניו וכו היה מנחם לאמרי כפא) הסתיי׳. ומדרבי יוחנן אמר תלמיד ריב״ל אמר בן. והא ריב״ל לא

צווייטער טיטעל.

איבער דיא ערציעהונג דער זאָהנע.

אין צוויא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא פפליכטען דעס פאַטערס געגען זיינען זאָהן.

אין פיער קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

קינדערלאָזיגקייט, בעזאָנדערס דער מאַנגעל אַן מענליכען נאַכקאָממען ווורדע בים יידישען אַלטערטהום אונד ווירד אין דען שריפטען דעס אַלטען בונדעס אַלס איינע דער גרעסטען קאַלאַמיטעטען בעטראַכטעט, וועלכע איינע פאַמיליע טרעפפען קאַן. דאַס דער תלמוד דערזעלבען מאַניכט איזט, בעדאַרף פיר דען קונדיגען קיי= נער בעזאָנדערן ערערטערונג. יאַ! עס ווירד דאַרין זאָגאַר בעריכטעט, דאַס רבי יהושע בן לוי דערייעניגען פאַמיליע פערזענליך דען מענליכען טרויערבעזוך אַב= געשטאַטטעט, וועלכע אָהנע הינטערלאַססונג מענליכער ערבען דאַהינגעגאַנגען.

הות אזיל לבי אבלא אלא למאן דשכיב בלא בני. דכתיב (ירמי׳ כ״ב) בכו בכו להולך ואמר רב להולך בלא בנים זכרים. אלא ריב״ל אמר תלמיד ומדריב״ל אמר תלמיד רבי יוחנן אמר בן קשיא דר״י אדר״י לא קשיא הא דידי׳ הא דרביה. דרש רבי פנחס בר חמא מאי דכתי׳ (מלכי׳ א׳, י״א) והדד שמע במצרי׳ כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה נאמרה בדוד שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה דוד שהניח בן נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה. ויואב לא הניח בן והא כתיב (עזרא ח׳) מבני יואב עובדיה בן יחיאל אלא דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה. על כן יש לו לאדם לעשות כל יכלתו לגדל את בנו ולהרחיקו מן המקרי׳ ולהדריכו בדרך ישרה וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות לפרנסתו. כדגרסי׳ בקידושין (דף כ״ט). תנו רבנן האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וי״א אף להשיטו בנהר. ר״י אומר כל שאינו מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו לסטות. ואמרי׳ התם זבולון בן דן למדו אבי אביו. ואבי אביו מי מחייב והתניא ולמדתם אותם אתי בניכם ולא בני בניכם. ומה אני מקיים והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד לבנו תורה מע״ה כאילו למדה לבן בנו עד סוף כל הדורות. הוא דאמ׳ כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין ת״ל והודעתם לבניך ולבני בניך. אם כן מה

דיעזער אַנזיכט צופָֿלגע ערקלֶערט רבי פנחס בן חמא דיא פֿערטיעדיגע טאָ־ דעסבעצייכנונג אין דעם פֿערזע: „אונד הדד ערפֿוהר אין עגיפטען, דאַס דוד צו זיינען עלטערן ענטשלאַפֿען אונד דאַס דער פֿעלדהערר יואב געשטאָרבען זייא״ (מלכים א׳. י״א, כ״א.) דאַהין, דאַס דער טאָד דוד׳ס, אין זאָ פֿערן דערזעלבע איינען זאָהן הינטערלאַססען, דער זיינער ווירדיג וואַר נור אַלס איין ענטשלאַפֿען, דער דעם יואב היגעגען, דער קיינען זאָלכען זאָהן הינטערלאַססען האַטטע, אַלס איין ווירקליכער טאָד צו בעטראַכטען זייא, וואָרויס צו ערזעהען, דאַס עס ניכט אויף דיא הינטערלאַססונג איינעס זאָהנעס איבערהויפט, זאָנדערן נור איינעס זאָלכען אַנקאָמאע, דער דעם אַנדענקען דעס פֿערשטאָרבענען עהרע מאַכט. דער מענש מוס אַלזאָ אַללעס אַנווענדען, אום זיינעם זאָהנע איינע גוטע ערציעהונג צו געבען, אונד איהן ניכט נור געגען מייסערע צופֿעללע מעגליכסט צו פֿערוואַהרען, זאָנדערן איהן אויך אויף רעכטליכעם וועגע צו לייטען. זאָ הייסט עס אים טראַקטאַט קדושין (פֿאָל. כ״ט): יעדער פֿאַטער האַט געגען זיינען זאָהן דיא פֿערפֿליכטונג, איהן צו בעשניידען, לאָזצוקויפֿען, דאַס געזעטץ צו לעהרען, צו פֿערהייראַטען, איין געווערבע צו לעהרען; יאַ! נאַך אַנדערן זאָגאַר, איהן אים שווימען אונטעררייכטען צו לאַססען. רבי יהודה זאַגטע: ווער זיינען זאָהן קיין געווערבע לעהרען לעסט, ווירד בעטראַכטעט, אַלס האַטטע ער איהן אים רויבהאַנדווערק אונטעררייכטעט. פֿערנער הייסט עס דאָרט אין בעציעהונג אויף דען פֿערז: „דוא זאָללסט זיא (דיא געזעטצע) בעקאַננט מאַכען דיינען קינדערן אונד קינדעסקינדערן:״ ווער זיינען

ת״ל בניכם ולא בנותיכם. וגרסי׳ נמי בסוטה (דף כ״א). רבי אליעזר אומר כל המלמד לבתו תורה מלמדה טפלות ס״ד אלא אימא כאלו מלמדה טפלות. אמר רבי אבהו מאי טעמא דרבי אליעזר דכתי׳ (משלי ח׳) אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסת באדם חכמה נכנסה בו ערמומית. והאומנות הטוב ללמד האדם את בנו הוא תלמוד שהוא פרנסתו בעה״ז ומקיימו לעה״ב. כדגרסי׳ בקידושין (דף פ״א) א״ר נהוראי מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שיהו אוכלין שכר עמלן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא לפי שכל אומניות שבעולם אינם עומדים לו לאדם אלא בנערותו ובזמן שכחו עליו. אבל נפל לידי חולי או למכה של יסורים או נכנס לזקנה אינו יכול לעמוד במלאכתו נמצא מת ברעב. אבל התורה אינה כן אלא מגדלתו ומשמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו. ולא עוד אלא שהמקום ברוך הוא מחבב את הצדיקים בזקנותן יותר מבנערותן. וכן אתה מוצא בצדיקים שקיימו את התורה עד שלא באת וברכן הקב״ה. בנערותן מהו אומ׳ (ישעיה מ׳) וקווי ה׳ יחליפו כח וגו׳ בזקנותן מהו אומר (תהלים צ״ב) עוד ינובון בשיבה. וכן אתה מוצא באברהם אבינו ששמר את התורה עד שלא באת שנאמ׳ (בראשית כ״ד) עקב אשר שמע אברהם וגומר וברכו הקב״ה בנערותו ובזקנותו. בנערותו מהו אומ׳ (שם י״ב) ואעשך לגוי גדול ובזקנותו מהו אומר (שם כ״ד) ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך וגו׳ וכן כל הצדיקים שקיימו את התורה בילדותן מהו אומר וקווי ה׳ יחליפו כח. ובזקנותן מהו אומר עוד ינובון בשיבה:

זאהן אין דען געטטליכען געזעטצען אונטערריכטעט, ווירד בעטראכטעט, אלז אונ-טעררריכטעטע ער זיינע זאממטליכען נאכקאממען. דיא קעננטניס דער געטטליכען געבאטע מיט אינדעססען דאס בעסטע געווערבע, דאס איין פאטער זיינען זאהן לעהרען קאן, וויא געלעהרט ווירד, אים טראקטאט קדושין (פאל. פ״א): רבי נהוראי זאגטע: איך זעהע פאן אללען פראפעססיאנען אב, אונד לעהרע איינען זאהן דיא קעננטניס דער געטטליכען געבאטע, וואפאן ער דיא צינזען טאן היער געניעססט, וואהרענד דאס קאפיטאל איהם פיר דיא קינפטיגע וועלט פערבלייבט. איבערהויפט וואהרט יעדעס געווערבע דען מענשען נור, ווען ער יונג מיט אונד קראפט בעזיטצט, ווירד ער אבער קראנק אדער אלט, זא קאן איהם דאס געווערבע ניכטס ניטצען; מיט דער געזעטצעסקונדע פערהאלט עס זיך אבער אנדערס, זיא געוואהרט איהם טוטץ אין זיינער יוגענד אונד גיבט איהם פראהע אויסזיכט אין דיא צוקונפט. איין בייאשפיעל היערציבער גיעבט דער פאטריארך אברהם, פאן דעם עס אין בעציעהונג אויף זיינע יוגענדיאהרע הייסט: „איך ווערדע דיך צו איינעם גראססען פאלקע מאכען,“ אונד שפעטער הייסט עס פאן איהם: „נאכדעם אברהם אלט געווארדען, זעגנעטע גאטט איהן מיט אללעם.“

(פה) **פרק שני.**

לעולם ישתדל אדם לחנוך את בנו מקטנותו ללמדו תורה כפי כח הנער וכפי שניו כמו שיוכל הנער לסבול עול התורה. כיצד כשידע לדבר מחנכו בפסוקי' כגון תורה צוה לנו משה מורשה וגו' וכגון פסוק שמע ישראל וכדומה לזה כדי שירים ממנו לה' תרומה ובכורי' ויהא ראשית דבורו בעבודת האל יתברך. וצריך לפייסו בדברים שיראה שאוהבם התינוק ומתאוה להם לפי שילך בסבר פנים יפות ללמוד וכשיגדל וימאס במתנו הקטנות הראשונו' יתן לו אחרות כפי תאותו וכשיהי' גדול וימאס בכל זה יחזור לומר לו למוד תורה כדי שתשב בראש ויקראוך רב ויכבדוך וכשלא יתפייס בזה יאמ' לו למוד תורה ותהא זוכה לגן עדן ולבסוף אם ידריך בתורה הוא ישיג בדעתו אמתת כוונתה ועדונה ואהבתה וילמדנה לשמה ועד שיהא הקטן בן ו' או בן ז' שנים אל יכריחהו בעול הלמוד אלא דבר מועט בפיוס כדגרסי' בטס' בתרא (דף כ"א). אמר רב יהודה א"ר ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל שבתחילה מי שהיה לו אב היה מלמדו תורה ומי שאין לו אב לא היה לומד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם את בניכם ולמדתם אתם.

צווייטעס קאפיטעל.

שאן פאן פריהעסטער יוגענד אן מוס עס זיך יעדער פאטער אנגעלעגען זיין לאססען, זיינען זאהן, יע נאך דעססען פאססונגסקראפט אונד אלטער, צו אונטעררי־כטען. זאבאלד נעמליך דאס קינד שפרעכען קאן, לעהרע ער דאססעלבע איניגע ביבלישע פערזע, אלס: תורה צוה לנו משה, שמע ישראל א. ז. וו., דאמיט זיינע ערסטען ווארטע דעם דיענסטע גאטטעס געווידמעט זייען; אויך מוס זיין אונ־טערריכט מיט זאנפטען ווארטען געשעהען, דאמיט דאס קינד איהם מיט לוסט אונד ליעבע צוגענייגט ווערדע אונד זיך דעססען פרייע; אויך מוס עס דורך קליינע געשענקע דאצו געלאקקט ווערדען; ווירד עס עטוואס אלטער, דאן ווערדען דיא קליינען געשענקע מיט גרעסערן פערטוישט, יע נאך דעם בעזאנדערן געשמאקק דעססעלבען; ווירד עס נאך אלטער אונד אכטעט אויף קיינע געשענקע מעהר, דאן אונטעררע מאן עס צום לערנען דאדורך אויף, דאס מאן עס דורך עהרגייץ אנצורעגען זוכע; לאססט עס זיך אויך דאדורך ניכט לאקקען, זא מאכע מאן עס אויף דיא קינפטיגע בעלאהנונג יענזייטס אויפמערקזאם, זא דאס עס אם ענדע שאן זעלבסט אויף דען נוטצען אונד דיא װאהרהייט דער ערקעננטניס קאממט אונד אויס ליעבע נור זאלכע זיך אונטעררי־כטען לאססט. יעדאך זאלל מאן עס ביז צו זעכס אדער זיעבען יאהרען ניכט מיט אונטעררי־כטסגעגענשטאנדען איבערלאדען, וויא געלעהרט ווירד אים טראקטאט בבא בתרא (דף כ"א): רבי יהודה זאגטע: געזעגנעט זייא דאס אנדענקען יענעס עדלען מאננעס, נאמענס יהושע בן גמלא, וועלכער דאס געזעטץ דער פערגעססענהייט ענטריססען האט. פאר איהם נעהמליך האטטע נור דאסיעניגע קינד זיך דעם שטודיום געווידמעט, דעססען פאטער נאך לעבטע; וואר אבער דער פאטער טאדט, זא ערגאב עס זיך דעם שטודיום ניכט. אום דיע־זעם איבעלשטאנד אויסצווייזען, ווארדען אללגעמיינע לעהרשולען אין ירושלים ער־

התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים מאי דרוש כי מציון תצא תורה וגו׳ ועדיין מי שיש לו אב מעלהו ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולומד. התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט״ז וי״ז ומי שהיה רבו כועס עליו היה בועט בו ויוצא. עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן ו׳ וכבן ז׳. אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת עד בר שית לא תקבל מכאן ואילך קבל וספי ליה כתורא. ואמר ליה רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תמחי ליה אלא בערקא דמסאנא (פי׳ ברצועת מנעל) דקארי קארי ודלא קרי להוי צוותא לחבריה. וגרסי׳ נמי במס׳ כתובות דף נ׳ אמר רבי יצחק באושא התקינו שיהא אדם מגלגל עם בנו עד י״ב שנה מכאן ואילך יורד עמו עד לחייו. איני והא א״ל רב לרב שמואל בר שילת בציר מבר שית לא תקבל בר שית קבל ואספי ליה כתורא. לא קשיא הא למקרא והא למשנה דאמר אביי אמרה לי אם בר שית למקרא בר עשר למשנה בר י״ג לתעניתא מעת לעת ובתינוקת בת י״ב. ואמרי׳ עלה אמר רב כל המכנים את בנו ללמוד תורה פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו. איכא דאמרי חבריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרוייהו איתנהו הא דכחיש הא דברי. וחייב אביו ללמדו עד כל מה שיוכל להשיג. כדגרסי׳ בקדושין (דף ל׳) עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה והלכות ואגדות. גם מצינו בחזקיה מלך יהודה בהיותו מלך וגדול בישראל בחכמת התורה שילמדו בניו אמרו עליו שהיה מוליכם על כתפו לבית המדרש. כדגרסי׳ בברכות (דף י׳) אמר רב מתנה מ״ד (קהלת ח׳)

ריכטעט. עס גינג נאך וויא פאר; דען ווער נאך זיינען פאטער האטטע, ווארדע נאך ירושלים צום אונטעררריכט היגאויף געבראכט; ווער אבער קיינען פאטער מעהר האטטע, מוסטע דיעס אונטערלאססען; עס ווארדען דאהער אין יעדעם קרייזע לעהרער אנגעשטעלט, וועלכע זיך אבער ערוואכסענע יינגלינגע פאן זעכצעהן ביז זיעבצעהן יאהרען איינפאנדען, ווארונטער זיך איינצעלנע פאנדען, וועלכע זאבאלד דער לעהרער געגען זיא זיינען אונוויללען קונד גאב, געגען איהן טראָטציג ווארען אונד דיא שולע פערליעססען. דיעזע איבעלשטאנדע דויערטען פארט, ביז יהושע בן גמלא אויפטראט אונד דיא איינריכטונג טראף, ניכט נור אין יעדער פראווינץ, זאנדערן אויך אין יעדער איינצעלנען שטאדט לעהרער אנצושטעללען אונד איהנען וויע־דערום נור קנאבען פאן זעכס ביז זיעבען יאהרען צוצופיהרען. דיא בעהאנדלונג דיעזער קינדער מוסטע אלגעמיין געלינדע זיין; אויך מוסטען זיך דיא געגענשטאנ־דע דעם אונטערריכטס נאך דעם אלטער דעם שילערס ריכטען אונד דאזעלבען אנ־געמעססען זיין; צו זעכס יאהרען צ. ב. ווארדען דיא היילינגען שריפטען, צו צעהן יאהרען דיא משנה געלעהרט. אן בייאשפיעלען פיר דיא וויכטיגקייט דעם אונ־טעררריכטס אין דען פריהעסטען צייטען דעס יידישען אלטערטהומס פעהלט עס ניכט, אונד עס וירד אנגעפיהרט, דאס קעניג חזקיה זיינען זאהן זעלבסט אין דיא

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין ב' צדיקים בין חזקי' לישעי' חזקיה אמר ליתי ישעי' גבאי דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב ישעיה אמר ליתי חזקיה גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיה ואמר לו לישעיה לך ובקר את חזקיה שהוא חולה שנא' (מלכים ב', כ') בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו וגומר. מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב א"ל אמאי א"ל דלא עסקת בפרי' ורביה ולא הוו לך בנים א"ל דאמרין לי חוואי דנפקין מני בנין דלא מעלו א"ל בהדי כבשי דרחמנ' למה לך את אבעי לך לאעסוקי בפרי' ורבי' ומאי דניח' קמיה קודש' בריך הוא לעביד. א"ל הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקא מינן בנין מעליי. א"ל כבר נגזרה גזירה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא. כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו הרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' (איוב י"ג) הן יקטלני לו איחל יהב ליה ברתי' נפק מנירה מנשה ורבשקה יומא חד ארכבינהו אבתפי' לאמטויינהו לבי מדרשא אמר חד מינייהו חזי רישא דאבא למיטוי ביה גילדני והד אמר לקרובי עלי' קורבנא לע"ז חבטינהו בארעא רבשקה מית מנשה חיה. קרא אנפשיה (ישעי' ל"ב) וכלי כליו רעים. וגם צריך אדם לחנך את בנו בנערותו במצות כדי שיהא מורגל בהן כשיגדל כדגרסי' במס' סוכה (דף כ"ח) (ודף מ"ב) קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה קטן שיש בו דעת לנענע לולב אביו לוקח לו לולב היודע להתעטף חייב בציצית וכו'. וגרסי' בפרק יה"כ (דף פ"ב) רב נחמן אמר בן תשע וכן עשר מחנכין אותן לשעות והוא הדין לכל כיוצא בזה. וכ"כ (משלי כ"ב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה ר"ל כשיהיה לו הלימוד וחנוך המצוי' ותרגל המדות טובו' בנערותו כל שכן בזקנותו שלא יסור זאת תמדה לפי שההרגל נעשה לו טבע. ויותר בזקנותו שמתקרר רתיחת הטבע ורדיפת התאות והגיעו שנים שאומ' עליהם אין לי בהם חפץ. ד"א אם תעזוב לנער שיחנך את עצמו ע"פ דרכו לישב בטל ולרדוף אחר יצרו ולא תמחה בידו להחזירו למוטב גם כי יזקין לא יסור ממנה. ר"ל אפי' שיזקין לא יוכל להסיר עצמו ממנה לפי שנעשו לו הנבלות כטבע ולא יוכל לפרוש מהם. ולפי זה הפי' הוא כמו (קהלת י"א) שמח בחור וגומ' ר"ל אם תשמח בחור דע כי על כל אלה יביאך האלהי' במשפט וכן זה אם תניח לנער שיחנך כפי דרכו למלא תאותו לא יסור ממנו בזקנותו ואם תחנכנו במצות כשיזקין ירבה ויגדיל:

גוטע געטראַגען הַטֶבַע. אויך ווירד דַרויף היגגעוויזען, דיא קינדער פְרִיה מַן אויסאיבונג רעליגיאֶזער פֶּערטיפְטען צו געוואֶהנען, דַמיט עס איהנען נור צווייטען נאַטור ווערדע.

(פו)

פרק שלישי.

בכל דבר יאהב אדם את בנו רק ליסרו שאם ימנענו ממנו הוא שונאו ויצא לתרבות רעה. כמו שמצינו בואלה שמות רבה (משלי י"ג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר. בנוהג שבעולם אדם שאמר לחברו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחיו. ומה ת"ל חושך שבטו שונא בנו ללמדך שכל המונע בנו מלרדותו סופו בא לתרבות רעה. שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועין על אברהם ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ושנאו אברהם והוציאו מביתו ריקם. מה עשה ישמעאל כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן החוץ והיה מצחק. ואין מצחק אלא ע"ז כד"א (שמות ל"ב) ויקומו לצחק. ועבדו כמו שראה מאחרים. מיד ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה שמא ילמוד בני אורחותיו. מיד וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו על שיצא לתרבות רעה. כיוצא בו (בראשית כ"ה) ויאהב יצחק את עשו וגו'. לפיכך יצא לתרבות רעה על שלא רדהו. כמו ששנינו חמש עברות עבר עשו באותו היום. בא על נערה מאורסה. והרג את הנפש. וכפר בתחיית המתים. וכפר בעיקר. ובזה את הבכורה. ועוד שתאב מיתת אביו ובקש להרוג את אחיו

דריטטעס קאַפּיטעל.

זאָ ליעב אויך יעדער מענש זיינען זאָהן האַבען מאַג, זאָ דאַרף ער דעננאָך ניכט אונטערלאַססען, איהן, ווען ער עס פערדיענט, צו בעשטראַפען; דען ווער דיעס אונטערלאָסט, איזט דער וואַהרע פיינד זיינעס זאָהנעס אונד גיעבט אנלאַס צו זיינער אויסאַרטונג, וויא געלעהרט ווירד אים מדרש רבה צו שמות: עס הייסט: ,,ווער זיינע שטראַפרוטהע זיינעם זאָהנע ענטציעהט, איזט זיין פיינד, ווער זיינען זאָהן ליעבט, קאָממט איהם מיט דער שטראַפע צובאָר'' (משלי י"ג כ"ד). פערפאָלגט דאָך יעדער זיינען נאָכסטען אויפס בלוט, ווען ער זיין קינד שלאָגט, אונד דעננאָך ווירד היער דער פאַטער אויפגעפאָדערט, זעלבסט זיינען זאָהן צו שטראַפען? אלליין היער זאָלל אנגעדייטעט ווערדען, דאַס איין קינד, דעם דיא צוכט זיינעס פאַטערס פעהלט, דער אויסאַרטונג ניכט ענטגעהען קאַן. איין בייאשפיעל ליעפערט דער פאַטריאַרך אברהם, וועלכער אויס בעזאָנדערער ליעבע צו זיינעם זאָהנע ישמעאל, דענזעלבען צו ניכטיגען אונטערלאַססען האַטטע, אונד דאַדורך פעראַנלאַססונג גאַב, דאַס דיעזער אין איינעם אַלטער פאָן פיערצעהן יאַהרען איין געטצענבילד אין דאַס פאָטערליכע הויז בראַכטע אונד דאַסזעלבע אַבגאָטטיש פערעהרטע, וויא ער עס פאָן אַנדערן געזעהען האַטטע, זאָ דאַס שרה געניטהיגט וואַר, אויף ענטפער-נונג דעס ישמעאל אויס דעם פאָטערליכען הויזע צו דרינגען, דאַמיט איהר אייגע-נער זאָהן יצחק זיך ניכט דעססען בעזע זיטטען אנאייגנע, אונד דער פאַטער זעלבסט מוסטע דיא אויסאַרטונג זיינעס זאָהנעס ביטטער עמפפינדען. איין אָהנלי-כעס בייאשפיעל גיעבט יצחק, וועלכער, זיינעם זאָהנע עשו מיט בעזאָנדערער ליע-בע צוגעטהאַן, איהם דיא שטראַפרוטהע ענטצאָגען האַטטע. דער ערפאָלג וואַר, דאַס עשו דאַס רעכט דער ערסטגעבורט פעראַכטעטע, דען טאָד זיינעס פאַטערס זעהנליך הערבייא ווינשטע אונד זיינעם ברודער יעקב נאָך דעם ליעבען טראַכטעטע

שנא׳ (שם כ״ז) יקרבו ימי אבל אבי. וגרם ליעקב לברוח מאבותיו. ותלך אף הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על חטאתו פשע שנא׳ (שם כ״ח) וילך עשו אל ישמעאל. כיוצא בו דוד לא רצה לרדות לאבשלום ויצא לתרבות רעה ובקש להרוג את אביו ושכב עם נשי אביו וגרם לו לילך יחף והוא בוכה והפיל מישראל כמה אלפים. וגרם לאביו דברים קשים שאין להם סוף דכתיב (תהלים ג׳) מזמור לדוד בברחו וגו׳. מה כתיב אחריו ה׳ מה רבו צרי וגו׳. וגרסי׳ בברכות (דף ז׳) אמר ר״ש בן יוחאי קשה תרבות רעה בביתו של אדם יותר ממלחמות גוג ומגוג דאילו באבשלום כתיב ה׳ מה רבו צרי ובמלחמות גוג ומגוג כתיב (שם ב׳) למה רגשו גוים וגו׳. ראה כמה יש לאדם לעשות וליסר את בנו כדי שלא יצא לתרבות רעה. ושבח גדול הוא לאדם שאינו יוצא ממנו בן ותלמיד שאינו הגון. כדגרסינן בברכות (דף י״ז) כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב חסדא הוו אמרין (שם קמ״ד) אין פרץ וגו׳. מאי אלופינו מסובלים רב ושמואל. חד אמר אלופינו בתורה מסובלים במצות. וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים בייסורין. אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי. ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל. ואין צוחת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גיחזי. ברחובותינו שלא יהא לנו בן ותלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. ואל ישנה אדם את בנו משאר אחיו מפני הקנאה. כדגרסינן במס׳ שבת (דף י׳) אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו

אונד צוגלייך אַלזאָ גאַב, דאַס לעטצטערער אויס דעם הויזע זיינער עלטערן ענטפליע-
הען מוסטע. יאַ! עשו בעגאַב זיך זאָגאַר צו ישמעאל אונד לערנטע פאָללענדס אַללע
לאַסטער פאָן דיעזעם. בעלעהרענד איזט אויך אין דיעזער הינזיכט דאַס בייאשפיעל
דוד'ס, וועלכער זיינעם זאָהנע אבשלום דיא צוכטרוטהע ענטצאָגען האַטטע, אונד
עס איזט בעקאַננט, דאַס דיעזער אין זיינער ענטאַרטונג זאָ וויט גינג, זיינעם אייגענען
פאַטער נאַך דעם לעבען צו שטעהען, דעססען פרויען זיך צוצואייגנען, איהן דאַהין
צו ברינגען, דאַס ער באַרפוס אונד וויינענד פליכטען מוסטע, אונד דאַס דורך איהן
פיעלע טויזענדע פאָן איזראַעליטען אומס לעבען קאַמען. דאַהער הייסט עס אים
טראַקטאַט ברכות (פאָל. ז'): איינע שלעכטע צוכט איזט דעם מענשען נאַכטהיי-
ליגער, אַלס דער פירכטערליכסטע קריעג. דאַגעגען גערייכט עס דעם מענשען צום
רוהמע, ווען זיין זאָהן אָדער שילער איין זיטטליכער מענש איזט. עס זאָלל אויך ניע-
מאַנד איינעם זאָהן דען אַנדערן זאָהנען פאָרציעהען. איינע לעהרע היעראיבער גיעבט
אונס דער פאַטריאַרך יעקב, וועלכער דאַדורך, דאַס ער זיינעם זאָהן יוסף דורך
איין זיידענעס קלייד אויסצייכנעטע, דען נייד זיינער ברידער רעגע מאַכטע אונד
פעראַנלאַססונג גאַב, דאַס אונזרע פאָרעלטערן נאַך מצרים קאַמען. יעדער פאַ-

אבותינו למצרים. וצריך אדם ליזהר שלא יוציא דבר מגונה מפיו בפני בנו וכ"ש שלא לעשותו כדי שלא ילמוד בנו ממנו. אבל ישתדל להרחיקו מן הכיעור ומן הדומה לו. אפילו שלפעמים נוגע בו האב יזהר יותר מפני בנו אבל יקרבנו למדת החסידים וירחיקנו מן האיבה והקנאה והמריבה. ואם יחרפהו אדם או יכהו יעלים הדבר מבנו כדי שלא יכנים עצמו בסכנה בקנאת כבוד אביו. אמרו מעשה בחסיד שהיה מחוכח עם חבירו בשערה אצל הדיינין והיה בנו אצלו. והיה בעל דינו מחרפו ומגדפו ואומר לו עשית כך וכך והיה אומר דברים מגונים ומכוערים עד מאד. שמע בנו חרה אפו ובקש להתקוטט עם אותו האיש בעל דינו של אביו. וכשהרגיש אביו בדבר א"ל בני למה חרה לך אם אמת היה הדבר ועשיתי אלו הדברים המכוערים שאמר עלי למה תתקוטט עמו אני הוא שעשיתי שלא כדין. וראוי אני לשמוע חרפות וקללות על מעשי הרעים. ואם לא עשיתי אותם הדברים המכוערים למה תחיש לדברים בטלים שאמר הנח לו ויאמר מה שירצה כי הי"ת שהוא יודע נסתרות יודע שהוא אומר דברי שוא ודברי כזב. סוף דבר ישתדל אדם עם בנו בייסורין ותוכחות זולתי אם טבעו טוב שאין צריך להדריך לבנו בדרך ישרה:

טער אום זיך אויך זארגפעלטיג אין אכט נעהמען, אירגענד איין אונשיקליכעס ווארט אין געגענווארט זיינעס זאהנעס איבער זיינען אונד קאמען צו לאססען, פֿיעלמעהר אום ער זיך בעשטרעבען, אללע אונשיקליכקייטען פֿאן איהם פֿערן צו האלטען, איהם דאס זיטטליכע לעבען דער טוגענדהאפֿטען אלס מוסטער פֿארצו־האלטען, אונד האס, ראכזוכט אונד שטרייטזוכט אויס זיינעם הערצען צו באננען, זא דאס ער איהם זיינע בעליידיגונג, דיא איהם זעלבסט ווידערפֿאהרען, פֿערשוויי־גען זאלל, אום איהן ניכט נור ראכע אנצופֿייערן; וויא מאן פֿאן איינעם געוויססען פֿראממען ערצאהלט, דער איינסט מיט יעמאנדעם איינען רעכטסשטרייט האטטע; ער האטטע זיינען זאהן וועהרענד דער פֿערהאנדלונג בייא זיך אונד מוסטע אין גע־גענווארט דעם ריכטערס פֿאן זיינעם געגנער בעליידיגונגען דער געמיינסטען ארט אנהערען. דעם זאהן ריס באלד דיא געדולד אונד ער שיקקטע זיך אן, מיט דעם שימפֿפֿענדען אין איינען העפֿטיגען צאנק צו טרעטען; אללייִן דער פֿאטער ליעס עס ניכט דאצו קאממען אונד זאגטע צו דעם ענטריסטעטען: מיין זאהן! ווארום געראטהסט דו זא זעהר אין צארן? האבע איך, וויא דער מאן היער בעהויפטעט, ווירקליך אללע דיעזע טהאטען בעגאנגען, זא בין איך עס יא, דער אונרעכט גע־טהאן אונד איך פֿערדיענע מיט רעכט אללע יענע פֿארווירפֿע, דיא איין געגנער מיר זא עבען געמאכט, אונד דיין צאנק איזט דאס אונרעכטעסטע ארטע; האבע איך אבער פֿאן אללעם דעם ניכטס בעגאנגען, וואס ליעגט דיר אן אללען דיעזען אונוואהרהייטען, דיא דער מאן פֿארגעבראכט? מאג ער דאך שפרעכען, וואס ער וויל; ווען נור גאטט דער אללוויססענדע, צייגע איזט, דאס זיינע בעהויפטונגען אונוואהר אונד אויס דער לופֿט געגריפֿפֿען זינד.

(פז) **פרק רביעי.**

המלמד את בנו תורה שכרו גדול. כדגרסי׳ בקידושין (דף ל׳). אמר ריב״ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מסיני. שנא׳ (דברים ל׳) והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב. רב חייא בר אבא אשכחיה לריב״ל דשדי ריסנא ארישיה וקא ממטי להו לינוקי לבי כנישתא. א״ל מאי כולי האי א״ל מי זוטרא מ״ד והודעתם לבניך וגו׳ וסמך ליה יום אשר עמדת. מכאן ואילך רבה בר רב הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבי מדרשא. רבי חייא בר אבא לא טעם אומצא עד דמקרי לינוקא ומוספי. וגם הנשים אף ע״פ שאינן חייבות בלמוד בניהם יש להן שכר טוב בעמליהן כהולכת בניהן לבית המדרש. כדגר׳ בברכות (דף י״ז). ת״ר גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים. שנא׳ (ישעי׳ ל״ב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי. א״ל רב לרב חייא הני נשיא במאי זכיין אמר ליה באקרויי בנייהו בי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ומנטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. וגרסי׳ במס׳ סוטה (דף כ״א) רבינא אמר לעולם זכות דתורה ודקא אמרת אינה מצווה ועושה נהי דאפקודי לא אפקדא באגרא דמקריי׳ ומתניין בנייהו ונטרין להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגי בהדייהו. והמגדל בנו לתלמוד תורה משמחו בעולם הזה. דכתי׳ (משלי י׳) בן חכם ישמח אב. וכתיב (שם כ״ד) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. וגם נוחל אביו העולם הבא. כדגרסי׳ בפסחים (דף קי״ג). א״ר יוחנן שלשה מנוחלי העולם

פיערטעס קאפיטעל.

ווער זיינען זאהן אים געזעטצע אונטערריכטעט, האט איינע גראסע בעלאהנונג יענזייטס צו ערווארטען, וויא געלעהרט ווירד אים טראקטאט קידושין (דף ל׳): רבי יהושע בן לוי זאגטע: ווער זאגאר זיינען ענקעל אים געזעטצע אונטערריכטעט, דעם ווירד עס אנגערעכנעט, אלס האטטע ער זעלבסט דאס געזעטץ אויף סיני עמפפאנגען. דאהער לעזען וויר אים תלמוד פאן דעם גראסען אייפער, מיט וועלכעם אין פריהערער צייט דיעזער אונטערריכט בעטריבען ווארדע. זא ווירד פאן רבי חייא בר אבא ערצאהלט, דאס ער איינסט געזעהען, וויא רבי יהושע בן לוי קוים דאס ער דעם מארגענס אויפגעשטאנדען וואר אונד נאך אין דער לייכטען קאפפבעדעקקונג דער נאכט זיינע קינדער אין דיא שולע בראכטע. אויך פאן אנדערן בעריהמטען מאננערן ווירד ערצאהלט, דאס זיא איהר פריהשטיקק ניכט צו זיך גענאממען, בעפאר זיא ניכט איהרע קינדער אין דיא שולע געבראכט; זעלבסט דיא פרויען, דענען דאך דער אונטערריכט ניכט אבליעגט, ערווערבען זיך דאדורך איין פערדיענסט, דאס זיא איהרע קינדער אין דיא שולע פיהרען. דאס קינד, הייסט עס אים טראקטאט ברכות (פאל. י״ז), דאס דער פאטער צור געזעטצעסקונדע אויפערציעהט, ערפרייט זיינען פאטער דיעסזייטס אונד פערהילפט איהם צור זעליגקייט

הבא. הדר בארץ ישראל. והמגדל בניו לתלמוד תורה. והמבדיל על הכוס במוצאי שבתות מאי היא דמשייר מקודשה לאבדלתא. וגדול השכר שאינה פוסקת מזרעו. כדגרסי' במציעא (דף פ"ח). א"ר פרנך א"ר יוחנן כל מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם. שנא' (ישעיה נ"ט) ואני זאת בריתי וגו'. אמר רב יהודה אמר הקב"ה אני ערב בדבר זה שלא ימוש מפיך וגומר. מאי מעתה ועד עולם. א"ר ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת לאכסני' שלה. רב יוסף יתיב מאה ועשרין תעניתא. ארבעין קמייתא אקריון בחלמיה לא ימושו מפיך. ארבעין אחרינייתא אקריון בחלמיה ומפי זרעך. ארבעין בתריית' אקריון בחלמיה ומפי זרע זרעך. אמר מכאן ואילך לא צריכנ' תורה מחזרת על אכסניא שלה. ולא עוד אלא שהבן הלומד תורה מציל לאביו מדינה של גיהנם כמו שפי' במדרש (משלי כ"ט) יסר בנך ויניחך למד לבנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך בגן עדן עם הצדיקים. ומצינו במדרש תנחומא מעשה ברבי עקיבא שהיה הולך בבית הקברות ופגע באדם אחד שהיה טעון עצים על כתפיו וכו' כדאיתא למעלה בסי' ט'. אמרו גדולה הצלת הבנים לאבות מהצלת האבות לבנים. שהאבות אינם מצילין את בניהם אלא מן הייסורין שבעולם הזה בלבד ומזכין אותם העושר. ומזכין אותם הכח. ומזכין אותם החיים. אבל ליום הדין אינם יכולין להציל מדינה של גיהנם. שנאמר (דברים ל"ב) ואין מידי מציל לא אברהם מציל את ישמעאל בנו. ולא יצחק מציל את עשו בנו. אבל הבנים מצילים את האבות מדינה של גיהנם בין גדולים ובין קטנים. כיצד גדולי' מצילים אותם במעשיהם הטובים וקטנים באסיפתן כשהם קטנים. ומנין שהבנים מכפרין על עון אבותם. שנא' (ישעי' כ"ז) לכן בזאת יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסיר חטאתו. וכי פרי מסיר חטאתו אלא אלו בניו ובנותיו. רבי יהושע אומר וכי אי זו היא מדה מרוב' מדת הטוב או מדת הפורענו' הוי אומר מדת טוב מרובה. ומה אם מדת הפורענות שהיא מעוטה נמשכו בה הבנים אחר האבות מדת הטוב שהיא מרובה אינו דין

יענזייטס. בייא דעמיעניגען הייסט עס אים טראַקטאַט. בבא מציעא (פאָל. פ"ה), דער זעלבסט, וויא אויך דעסטען זאָהן אונד ענקעל געלעהרטע זינד, בלייבט דיא געלעהרזאַמקייט איינהייאיש אונד קעהרט בייא זיינען נאַכקאָממען גלייכזאַם אין איהרע געוואָהנטע הערבערגע איין. דער פאַטער, הייסט עס דאָרט פערנער, פערלייהט זיינעם זאָהנע פערגאָגען, קראַפט, לעבען, קאַן איהן אַבער ניכט מיטלען פאָם טאַגע דעם געריכטס; דער זאָהן היגעגען טראָגט דורך זיינע טוגענדהאַפטיגקייט צור גליקזעליגקייט זיינעס פאַטערס בייא, (אינדעם נעהמליך דיא טוגענדהאַפטיגקייט דער קינדער גלייכזאַם איהרעס פאַטער אַלס עטוואַס פערדיענסטליכעס מיט אַנגערעכנעט ווירד).''

שימשכו בה האבות אחר הבנים לחיי העולם הבא. וכן הוא אומר (זכרי׳ י׳) ובניהם יראו ושמחו וגו׳ מלמד שהקב״ה מקרבן אלו אצל אלו אבות אצל הבנים ואם היו האבות רשעים והבנים צדיקים מקרב האבות למחיצתן של צדיקים. וכן הוא אומר (משלי ג׳) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וגומר קצת לומר שהוא מרצה הבן הצדיק על אביו הרשע ומביאתו אצלו לחיי העולם הבא. רבי חנניה אומר הרי הוא אומר (דברים כ״ב) כי יקרא קן צפור לפניך וגומר וכי מי הם גדולים רחמי הבריות או רחמי מי שאמר והיה העולם ומה אם הבריות שרחמיהן מעוטין נצטוו שאם יקחו את הבנים ישלחו את האם חפשית הקדוש ברוך הוא שרחמיו מרובין עאכ״ו כי בזכותם ישלח את האבות חפשים מדינת של גיהנם:

(*) דען גאָטט איזט גנאֶדיג אונד באַרמהערציג אונד פֿאָללער גיטע אונד ליעבע. אונד ווען אויך אונזערע איבלען אונד פֿערברוכטען טהאַטען ווידער אונס צייגען, צור צייט ווען וויר פֿאָר געריכט געפֿאָדערט אונד צור רעכענשאַפֿט געצאָגען ווערדען; ווען דיזע אונס יעדען וועג צור האָפֿפֿנונג, פֿאָר אונזערן ענטבלעדעטען אויגען פֿער־שפערען, אונד ווען דער גרויזען ערשרעקענדע שלונד דער פֿערדערבניס; זיך פֿאָר אונס אָפֿפֿנעט, וואָריבער אונזערע זינדענפֿאָללע זעעלע ערבעבט אונד ערציט־טערט; דאַן לאֶסט אונס גאָטט דיא פֿיללע זיינער גנאַדע אונד באַרמהערציגקייט אַנגעדייהען האָב דער פֿערדיענסטע אונזערער קינדער, אונד בעזאָנדערס וועגען דער פֿערדיענסטע אונזערער זאָהנע, דיא מעהר געלעגענהייט האַבען, אַלס טאָכ־טער, פֿראָמאיגקייט צו איבען, דיא הייליגען געבאָטע צו בעאָבאַכטען, דיא גאָטט־ליכען לעהרען צו בעפֿאָלגען אונד טוגענדהאַפֿט צו זיין. דיזעס לעהרט אונס גאָט־טעס הייליגע געבאָט, דאַס דאַ לויטעט: „ווען זיך איין פֿאָגעלנעסט פֿאָר דיר טריפֿפֿט אַם וועגע, אַן אירגענד איינעם בוימע אָדער אויף דער ערדע, יונגע פֿאָגליין אָדער אייער, אונד דיא מוטטער זיטצט אויף דען יונגען פֿאָגליין אָדער אויף דען איי־ערן, זאָ נים ניכט דיא מוטטער מיט דען יונגען. פֿרייא לאַססען זאָללסט דו דיא מוטטער; דיא יונגע היננעגען מאַגסט דו דיר נעהמען; דאַמיט עס דיר וואָהל ערגעהע אונד דאַמיט דו לאַנגע לעבעסט.“ ווען גאָטט דיזער פֿערדיענסטלאָזען יונגען וועגען, דיא מוטטער צו שאָנען בעפֿיעהלט אונד זיא אין פֿרייהייט צו זעטצען געביעטעט, דאַמיט וויר אונס באַרמהערציג צייגען זאָללען געגען געשאֶפֿפֿע, וועלכע אונזערער הערשאַפֿט אונטערוואָרפֿען זינד, אונד ווען אויך דיזע יונגען אונד אייער ניכט געאייגנעט זינד, אונס ערזאַטץ צו ביעטען פֿיר דיא פֿעטטע אונד פֿיימטע מוט־טער, זאָ זאָלל דאָך דיא מוטטער געשאָנט ווערדען, אונד וועלכע שאָנונג וויר פֿיעל־לייכט דאַן אויך דיזע פֿערלאַססענען יונגען אונד אייער ריקקווירקען אונד אי־בערגעהען לאַססען, אויס רעגע געוואָרדענער באַרמהערציגקייט; ויא ווירד דער הערר אַללער הערשער זיך ערסט, ווען וויר איינסט פֿאָר געריכט שטעהען, געגען אונס גנאֶדיג אונד באַרמהערציג צייגען וועגען דער פֿערדיענסטע אונד טוגענדען אונ־זערער קינדער. — זאָ לעהרט רבי חנניה. —

(*) איבערזעטצונג פֿאָן היער אַב אונד וויטער פֿאָן ב. בעהרענד.

החלק שני.

ברברים שמצות לעשות לבן חברו ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון.

המלמד לבן חברו תורה הרי הוא כאלו עשאו. כדגרסינן במסכ׳ סנהדרין פרק כ״ג (דף י״ד). אמר רבי יוחנן כל המלמד לבן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנא׳ (במדבר ג׳) אלה תולדות אהרן ומשה וכתיב (שם) ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב ואביהוא אלא אהרן ילדו משה לימד לפיכך נקראו על שמו. וגרסינן נמי בפרק חלק (דף צ״ט). אמר רשב״ל כל המלמד בן חברו תורה כאלו עשאו שנאמר (בראשית י״ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגמינן וית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן. וגרסינן בבבא מציעא פ׳ השוכר את הפועלים (דף פ״ה). איקלע רבי לאתריה דרבי אלעזר ברבי שמעון א״ל יש לו בן לאותו צדיק אמרו לו יש לו בן וכל זונה שנשכר׳ בארבעה שוכרתו בשמונה (פי׳ מפני יופיו) אתיוה

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא פפליכט נעגען דען זאָהן
זיינעס נאָכסטען אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

ווער דען זאָהן זיינעס נאָכסטען אין דער היילִיגען לעהרע אונטערריכטעט, דעם ווירד עס זאָ האָך אַנגערעכנעט, אַלס ווען ער איהן געשאַפֿפֿען האָטטע. רבי יוחנן לעהרט אים טראַקטאַט סנהדרין (פרק כ״ג פאָל. י״ד): ווער דען זאָהן זיינעס נאָכסטען אין דעם וויססען דער תורה אונטערריכטעט, דער געוויננט איין אַנרעכט אויף איהן, אַלס ווען ער איהן אַלס זאָהן געצייגט האָטטע. משה האַט דיא זאָהנע אהרנ׳ס אונטערריכטעט, אונד דעסוועגען הייסט עס אויך אין דער היילִיגען שריפֿט, — וואָ בלאָס פֿאָן דען זאָהנען אהרנ׳ס געשפּראָכען ווירד: — דיעס זינד דיא נאַכקאָממען דעם אהרן אונד משה; אַלזאָ אַהרן האַט זיא געצייגט אונד משה אונטערריכטעט. רבי שמעון בן לקיש פֿיהרט נאָך איינען שריפֿטיגען בעווייז דאַפֿיר אַן. דיא היילִיגע שריפֿט ערצאָהלט נאַמליך: אַלס אברהם אויס זיינער פֿאַטערשטאַדט חרן אונד זיינעם הייאַטהסלאַנדע אויף דאַס געהייס גאָטטעס צאָג, נאַהם ער אויך אַלל דיא זעעלען מיט זיך, וועלכע ער דאָרט געשאַפֿפֿען האַטטע; דיעזעס קאַנן ניכט ריכטיגער געדייטעט װערדען, אַלס: דאַס ער דיא זעעלען פֿיר דען גלויבען אונד פֿיר דיא לעהרע, וועלכע ער אויף זיינער וואַנדערשאַפֿט פֿערברייטען וואָללטע, אַנגעוואָרבען אונד אויסגעשאַפֿען האַבע, דאַ ער זאָנסט ניכט איינע זעעלע האָטטע זיין אייגען נעננען קאָננען, אינדעם ער, וויא דיא געשיכטע לעהרט, ערסט שפּעטער פֿאַטער וואורדע. — אים טראַקטאַט בבא מציעא (פֿאָל. פ״ה), ווירד פֿאָלגענדעס ערצאָהלט: דער דורך זיינע געלעהרזאַמקייט ריהמליכסט בעקאַננטע רבי קאַם איינסט אין דיא שטאַדט, אין וועלכער רבי אלעזר, זאָהן דעם רבי שמעון בן יוחאי, געלעבט האַטטע. דאָרט ערקונדיגטע ער זיך, אָב רבי אלעזר קיינען זאָהן הינטערלאַססען האַבע. עס וואורדע איהם היעראויף צור אַנטוואָרט, דאַס אַללערדינגס איין זאָהן דיעזעס רבי דאַזייא, וועלכער אַבער

א"ל הדר בך הדר ביה אסמכוה לר' ואשלמיה (פירש מסרו לר"ש ללמדו תורה). לרבי שמעון בן איסי בן לקוניא אחוה דאימיה אגמריה אורייתא ופרס ליה סודרא ארישיה ואסמכיה בר' כל יומא חות קאמר לקרייתי אנא אזיל (פירש לעירי) אמר ליה חכים עבדו יתך וגולתא דדהבא פרסו עליך ור' קרו לך ואת אמרת לקרייתי אנא איזיל א"ל מומא עזובה דא. (פירוש בשבועה הנחתי זאת ולא אומר יותר) כי גדל אתא יתיב במתיבתא שמעיה ר' לקליה אמר האי קליה דמיא לקלא דרבי אלעזר ברבי שמעון אמרו ליה בריה הוא קרי עליה (משלי י"א) פרי צדיק עץ חיים וזה רבי יוסי ברבי אלעזר ברבי שמעון ולוקח נפשות חכם זה ר' שמעון בן איסי בן לקוניא. כי נח נפשיה אמטיוה

אין זויס אונד ברויס לעבע, אונד נור דען געליסטען דיעזער ערדע נאכגעהע. אלזאבאלד ליעס רבי דען זאהן דעס רבי אלעזר, נאמענס יוסי, צו זיך רופען, ערמאהנטע איהן, שפראך איהם צו הערצען אונד ריעטה איהם פעטערליך, אבצולאססען פאן דען פערלאקקונגען אונד געליסטען אונד ליעבער דען וועג איינצושלאגען, אויף וועלכעם זיין פאטער אונד גראספאטער איהר לעבענסגליק אונד איהר זעלענהייל געפונדען האבען, דאס ער זיך אלזא ליעבער דען וויססענשאפטען אונד דעם שטודיום דער הייליגען לעהרע ווידמען זאללע. יוסי קאננטע דיעזעם וואהלגעמיינטען ראטהע ניכט ווידערשטעהען, דאהער וויליגטע ער איין. היעראויף בראכטע איהן רבי צו דעססען אנקעל, מוטטערליכער זייטס, נאמענס שמעון בן איסי, וועלכער איהן גערנע ביי זיך אויפנאהם אונד אונטערריכטעטע. אויך זוכטע דער אנקעל, דורך אויסצייכנונגען איהן איממער מעהר פירס שטודיום צו געווינען. ער הינג איהם איינען טלית, דיעזעס אבצייכען דער דאמאליגען ראבבינען, אום זיינען קאפף אונד ליעס איהן, אהנע זיך שאן איינען טיטעל ערווארבען צו האבען, רבי נעננען. אבער דעננאך וואנדעלטע איהן צוווילען דיא לוסט צו וועלטליכען פערגניגונגען אן. ער זעהנטע זיך צוריק אין זיינע פאטערשטאדט צו דען פערלאקקונגען, דיא זיינען זין וואהל טהאטען אונד שמייכעלטען; אונד נור דער עהרגייץ, אים שטודיום דער הייליגען לעהרע זיך אויסצוצייכנען, אום דאן מיט רעכט דען טיטעל „רבי“ צו פיהרען, היעלט איהן אב פאן זיינעם פארהאבען. אללמאהליג בעקאמפפטע ער אין זיך אלל דיא בעזען טריעבע, אויך צייכנעטע ער זיך ווירקליך אים שטודיום אונד זא ערלאנגטע ער ענדליך, אלס זיין גוטער וואנדעל אונד זיינע פראממיגקייט אללגעמיין בליעבען, דען עהרענטיטעל „געלעהרטער“. איינסט גינג רבי איינעם הערזאלע פאריבער, אויס וועלכעם איינע בעקאננטע שטיממע, אהנליך דער שטיממע דעס רבי אלעזר זיך הערען ליעס. ער ערקונדיגטע זיך דאהער, ווער דער פארטראגענדע אים הערזאלע זייא; אלס איהם נון גענטווארט ווורדע: דיעס זייא רבי יוסי, זאהן דעס רבי אלעזר — וועלכער דורך איהן פאם פערדערבען געררעטטעט ווורדע — זא פרייטע ער זיך זעהר דאריבער אונד שפראך דיא לאבענדען ווארטע שלמה'ס (משלי י"א): „דיא פרוכט דעם גערעכטען שטאממט פאם בוימע דעם לעבענס, זיא טראגט דאס לעבען אין זיך“, (דיעזעס האט בעצוג אויף רבי יוסי, זאהן דעם רבי אלעזר) „דער ווייזע אבער, ערווירבט זיך זעעלען, דיא זיינער וויזהייט לויטען.“ (דיעזער זאטץ בעציעהט זיך אויף רבי שמעון בן איסי). — דאס ענדע דעם רבי יוסי נאהעטע העראן, ער שטארב. זיינע פריינדע אונד שילער נאהמען איהן אויף אונד טרוגען איהן צו דעם ערבבעגרעבניס. איינער האהלע, אין

למערתא דאבוה חוה הדרא עכנא למערתא (פי׳ נחש) אמרי עכנא עכנא פתח פיך ויכנס בן אצל אביו לא פתחא לחו כסבורים העם לומר שוה גדול מזה יצאתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה. כדגרסינן בשבת (דף ל״ג) ר׳ אלעזר ב״ר שמעון ור׳ שמעון בן יוחאי שהיה טמונים במערה שלש עשרה שנה בימי הגזרה. איקלע ר׳ לאתרי׳ דר״ט א״ל ויש בן לאותו צדיק שהיה מקפה את בניו אמרו בן אין לו בן בת יש לו וכל זונה שנשכרת בארבעה שוכרתו בשמונה אתיוהו לקמיה אמרו ליה אי הדרת בך יהיבנה לך ברתי הדר ביה איכא דאמרי נסבה וגרשה ואיכא דאמרי לא נסבה כלל שלא יאמרו

וועלכער זיין פאטער אלס עזר בעגראבען וואר, אום איהן עבענפאללס אין דער=העהלען צו בעשטאטטען. אלס זיא אבער אין דיא העהלע היניין קאמען, זא לאג איינע ריע=זענהאפטע שלאנגע, דען שוויף אים אונדע האלטענד, אום דאס ערבבעגראבניס, זא דאס אמן פערהינדערט וואר, דיא לייכע דעס זאהנעס אין דאס גראב דעס פא=טערס צו לעגען. „שלאנגע, שלאנגע! אפפנע דיינען מונד, דאמיט וויר דיא געביינע דעס זאהנעס צו דענען דעס פאטערס לעגען קאננען“, זא שפראך דאס ערשטוינטע אונד ערשראקקענע פאלק. אבער דיא שלאנגע בעוועגטע זיך ניכט אונד פערהאר=רעטע אין איהרער לאגע. דא מיינטע דאס פאלק, דאס וואהל דעם פאטער נור אל=ליין דיעזעס גראב צוקאמע, אינדעם דער זאהן איהם געוויס אן געלעהרזאמקייט נאכגעשטאנדען האבע; אבער איינע — איבערציגענדע אונד ענטשיידענדע — שטיממע, בת קול גענאננט,*) ליעס זיך פערנעהמען, וויא פאלגט: ניכט דער פא=טער וואר וויזער אונד געלעהרטער אלס דער זאהן; היעראין וואַרען ביידע זיך גלייך. יעדאך פערלעבטע דער פאטער דרייצעהן זיינער יוגענדיאהרע פאללער ליידען אונד ענטבעהרונגען,**) ענטפערנט פאן דער וועלט אונד איהרען געליסטען, אין איינער העהלע; וואהינגעגען דער זאהן ערסט געגען פערפאלגונגען צו קאמפפען אונד זיך אוים דער אומשלינגונג דער שלאנגע — דיעזעס זיננבילד דער פערפיהרונג — צו ווינדען האטטע; נור היעראין אונטערשיידעט זיך דער פאטער פאם זאהנע — אמן ערצאהלט פערנער: רבי קאם אין דיא שטאדט, וואו רבי טרפון געלעבט אונד געלעהרט האטטע, אלסבאלד ערקונדיגטע ער זיך, אב דיעזער געלעהרטע קיינען זאהן הינטערלאססען האבע. היעראויף ערהיעלט ער נור אנטווארט, דאס צוואר קיין זאהן, אבער איינער טאכטער זאהן היער לעבע, וועלכער נור דען פער=גניגונגען נאכגעהע אונד דען געליסטען זיך היינגעבע. רבי ליעס איהן פאר זיך קאמ=מען, ריעטה איהם, אבצולאססען פאן דער בעטרעטענען באהן, אומצוקעהרען אונד זיך דעם וועגע דער בעססערונג אונד דעם שטודיום דער היילינען לעהרע צוצו=ווענדען. דער טאכטער=זאהן טרפון׳ס וויליגטע איין, וואראויף איהם רבי זיינע טאכטער צור פרויא גאב, אום איהן דאדורך נאך מעהר פיר דאס גוטע צו געווינגען. איניגע בעריכטען, דעם ער זיך פאן דיעזער פרויא געשיעדען האבע. וויעדער אנדערע בעריכטען, דאס ער דיא טאכטער דעם רבי גאר ניכט געהייראטעט, דאמיט דער בעזע לייאונד איהם ניכט נאכרעדע, דאס ער דיעזעס אנערביעטענס

---

*) זיעהע יבמות (פאל. קכ״ב.) אונד אים צווייטען טהייל דעס מורה נבוכים אים 42 פרק; ערקלערונג דעס געוועהנליכען בת קול. —

**) זיעהע טראקטאט שבת (פאל. ל״ג.). — דער איבערזעטצער.

בשביל זה חור׳ ורבי מאי כולי האי דאמר רב יהודה א״ר ואמרה ליה א״ר חייא בר אבא ואמרו לה אמר ר׳ שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל המלמד בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא׳ (ירמי׳ ט״ו) כה אמר ה׳ אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפי׳ הקב״ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו שנא׳ (שם) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. וגרסי׳ בפרק חלק (דף צ״א) א״ר יהודה א״ר כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו שנא׳ (דברים ל״ג) תורה צוה לנו משה מורשה וגו׳ מורשה היא לכל ישרא׳ מששת ימי בראשית. אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו שנאמר (משלי י״א) מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברים שנא׳ (בראשית כ״ח) ולאום מלאום יאמץ. ואין בר אלא תורה שנאמר (תהלים ב׳) נשקו בר פן יאנף וגו׳. עולא ברבי ישמעא׳ אמר מנקבין אותו ככברה נאמר כאן יקבוהו ונאמר להלן (מלכים ב׳, י״ב) ויקוב חור בדלתו. אביי אמר כאיבלא דקצרי (פירוש כלי של כובסין פסול מנוקב). ואם מלמדו מה שכרו אמר רב ששת זוכה לברכות שנאמרו ליוסף שנאמר (משלי י״א) וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנא׳ (בראשית מ״ב) ויוסף הוא המשביר. אמר רב ששת כל המלמד תורה בעה״ז זוכה ומלמדה בעה״ב שנאמר (משלי י״א) ומרוה גם הוא יורה. למדנו מכל זה שכר המלמד לבן חברו תורה גדול שכרו בעולם הזה וגם לעולם הבא:

וועגען צור טוגענד צוריקגעקעהרט זייא. יעדענפאללס געהט היערויס הערפאר, דאס זיך רבי אום דענזעלבען פערדיענט געמאכט האבע. — רבי יהודה, רבי חייא, רבי שמואל אונד רבי יונתן לעהרען: ווער דען זאהן זיינעס נאכ־סטען אין דער הייליגען לעהרע אונטערריכטעט, דער מאגע איינעס לאהנעס אין דער צוקינפטיגען וועלט פערזיכערט זיין, דען עס הייסט אין (ירמיה ט״ו, י״ט): אלזא האט גאטט געשפראכען: ווען דוא דיך צו איר ווענדעסט, זא ווערדע איך דיך ניכט ווידער לאססען, אונד דוא זאללסט פאר איר בעשטעהען. — פערנער ווירד געלעהרט: ווער דען זאהן איינעס אונגעלעהרטען אין דער הייליגען לעהרע אונטער־ריכטעט, דען שפריכט גאטט פרייא פאן איינעם איבער איהן בעשלאססענען פער־האנגניס. — רב יהודה טהיילט איט אים נאמען רב׳ס: ווער איינעם שילער איינע לעהרע פארענטהאלט, זיא איהם ניכט איטטהיילט, דער רויבט איהם דאס ערבטהייל זיינער פאטער; דען עס לויטעט אין (דברים ל״ג, ד׳): דיא לעהרע בע־פאהל אונס משה, אום זיא צו פערערבען אויף יעדען איינצעלנען אין ישראל. — רב ששת לעהרט: ווער זיינעס נאכסטען זאהן אים הייליגען געזעטצע היניעדען אונטערריכטעט, דעססען האררעט יענזייטס איין דערארטיגער לאהן, דען עס הייסט (משלי י״א, כ״ה): דער ערקוויקקענדע ערקוויקקט זיך זעלבער. — עס איזט אלזא בעוויזען, דאס דריטעניגע, וועלכער דען זאהן זיינעס נאכסטען אין דער הייליגען לעהרע אונטערריכטעט, דעס לאהנעס זא וואהל אין דיעזער וועלט אין דער צוקינפטיגען וועלט זיך פערזיכערט האלטען מאגע. —

פרק שני.

טו שהוא מלמד תלמידים גדולים או קטנים לא יכוף אותם תמיד בשיטים ובייסורין של דברים קשים אלא פעמים יכוף ופעמים יגוים ופעמים יפייסם כפי טבע התלמידים וכפי השעה ועכ"ז לעולם יטיל אדם פחדו עליהם כפי שהיו רבותינו נוהגים. כמו שמצינו שצוה רבינו הקדוש לרבי גמליאל בנו ואמר ליה זרוק מרה בתלמידים כדגרסינן בכתובו' פרק הנושא (דף ק"ג). וגרסינן בפרק במה מדליקין (דף ל') אמר רב כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור תכוינה וגו' כדאיתי' למעלה בנר ב' כלל ח' ח"א פ"ב. וגרסינן במסכת סוטה פרק עגלה ערופה (דף מ"ז) לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו. אלישע מאי היא דכתיב (מלכים ב', ה') ויאמר נעמן הואיל קח ככרים וכתיב ויאמר אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך. וכתיב העת לקחת את הכסף ולקחת בגדי' וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות. מי שקיל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקיל. אמר רבי יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה שרצים בא ועמד לפניו אמר ליה רשע הגיע העת שאתה מבקש ליטול שכר ח' שרצים וצרעת נעמן תדבק בך.

צווייטעס קאַפיטעל.

ווער אונטערוואַכסענע אָדער ערוואַכסענע שילער אונטעררישטעט ערטהיילט, זאָלל קיינען דערזעלבען נור דורך זיכטיגונג אָדער דורך דראָהונג אונד ליעבעשטראַפע צום שטודיום נאָטהיגען. דער לעהרער זאָלל זיך דאַס הערץ דעם שילערס געניגט צו מאַכען זוכען, אָהנע דאַס איינע פערטרוילליכקייט צווישען איהנען הערשטע. עס זאָלל איין געוויססער גראַד פאָן פורכט, אָדער עהרפורכט פאָר דעם לעהרער, דען שילער פאָן דעמוטהיגען ענטפערנט האַלטען. זאָ פערהיעלטען זיך אויך אונזערע ווייזען איהרען שילערן געגענאיבער. — מאַן פינדעט אויך, דאַס רבי*) זיינעם זאָהנע רבי גמליאל אויסדריקקליך בעפאַהל: ווערפע גאַללע אונטער דיא שילער, ד. ה. זייגע דיך איהנען שטרענג, אָהנע זיא יעדאָך איינע שטרענגע אונד האָרטע פיהלען צו לאַססען. גלייכוויא געלעהרט ווירד אים טראַקטאַט סוטה (פאָל. מ"ז): מיט דער לינקען שטאָסע אַב, מיט דער רעכטען אַבער בריגנע וויעדער צו=ריקק אונד טהוע ניכט זאָ, וויא דער פראָפעט אלישע (מלכים ב'. ה', ה'). דער זייגען בורשען אונד שילער גחזי מיט ביידען האַנדען פאָן זיך געשטאָססען האַטטע, וועס=וועגען דערזעלבע אויך איין אַבטריננינגער אונד פערפיהרער דעס פאָלקעס געוואָרדען

---

*) רבי (רבי יהודה דער היילליגע, אויך נשיא גענאַננט) לעהרטע אין בית=שערים, נאַהע בייא טבריא. אַלס ער קראַנק וואורדע, בעגאַב ער זיך, דער בעססערן בערגלופט וועגען, נאַך צפורה, וואָ ער אויך שטאַרב. פאָר זיינעם הינשיידען שפראַך ער זיינען לעצטען וויללען אויס דער נאָך זיינעם טאָדע ניעדערגעשריעבען וואורדע, אונד וועלכער זיך ביז הייטע ערהאַלטען האַט. אויס דיעזעם לעצטען ווילען איזט צו ערזעהען, דאַס ער זיינען זאָהן רבי גמליאל אַלס נשיא איינזעצטע. ער שפראַך צו איהם: „איין זאָהן, פיהרע דיין נשיא=אַמט מיט ווירדע אונד האָהייט. ווערפע גאַללע אונטער דיא שילער." רבי שטאַרב אונגעפאָהר 180 יאַהרע נאָך דער צערשטאָרונג דעס צווייטען טעמפעלס אונד וואורדע אין בית=שערים בעגראַבען. — דער איבערזעצער.

(שם) וארבעה אנשים היו מצורעים אמר ר׳ יוחנן זה גחזי ושלשת בניו כתיב (שם) וילך אלישע דמשק להיכן הלך אמר רבי יונתן שהלך להחזיר לגחזי בתשובה ולא חזר אמר לו חזור בך אמר ליה כך מקובלני ממך כל שחטא והחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. מאי עבד איכא דאמרי אבן שואבת (לכן שמגביה המתכות ומעמידו באויר) תלה ליה לחטאת ירבעם והעמידה בין ארץ לשמים. איכא דאמרי שם חקק על שפתה והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך. ואיכא דאמרו רבנן דחק מקמיה שלא יעסקו בתורה דכתיב (שם ו׳) ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים לפניך צר מכלל דעד השתא לא הוו דחיק. תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת:

(צ) פרק שלישי.

כל קהל וקהל מצווים להעמיד ביניהם מלמדי תינוקות כדי שיוכלו להשתדל עמהם וללמוד כפי צרכה. ובזה דברי רבותינו כדגרסינן בב״ב פרק לא יחפור (דף כ״א) אמר רבא סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי אי איכא חמשין מותבינן תרי ואי איכא ארבעין מותבינן ריש דוכנא (פי׳ אחר שמומע עם התינוק׳ מן המלמד וחוזר ומגידי בפני התינוק) ומסייעינן ליה ממתא. ואמ׳ רבא האי מקרי דרדקי דגרים לינוקי ואיכא אחרינא דגרים טפי מיניה לא מסלקינן ליה מ״ט דילמא אתי לאתרשולי. רב דימי מנהרדעא אמר כל שכן דגרים טפי דאמר מר קנאת סופרים תרבה חכמה. ואמר רבא הני

איזט. — פערנער ווירד געלעהרט: רבי שמעון זאָהן דעם אלעזר זאַגט: ווען דיא נאַטורטריעבע, איין אונגעהאָרזאַמעס אונד אונלייכטיגעס קינד אונד איינע לעב־האַפטע פרויא גאַר פערדיענען, פאָן דער לינקען האַנד, — דיא זאָ נאַהע דעם הער־צען איזט, פערשטאָסען צו ווערדען, זאָ זאָלל דעננאָך דיא רעכטע האַנד, ויא דעם הערצען וויעדער נאָהערן. —

דריטטעס קאַפּיטעל.

יעדע געמיינדע איזט פערפפליכטעט אונד פערבונדען, לעהרער פיר איהרע טו־יאָהריגען קינדער אנצושטעללען, דאַמיט דיאזעלבען, וואַס נאָטהיג אונד ערפאָרדערליך איזט, ערלערנען קאָננען. — רבא לעהרט: אויף פינף אונד צוואַנציג שילער קאָממע איין לעהרער, אויף פינפציג שילער נאָך איין געהילפע אונד אויף פונפציג שילער צוויא לעהרער. רבא לעהרט: ווען איין אַנגעשטעללטער לעהרער נור ניטאָליך גוט אונ־טערריכטעט, זאָ זאָלל מאַן דעננאָך איינען אַנגעקאָממענען אונד מעהר פראַקטיטען לעהרער ניכט דעם אַנגעשטעללטען לעהרער פאָרציעהען. רב דימי אויס נהרדעא היגעגען לעהרט: ווער איינען בעססערן אונטעררכיט ערטהיילט, דער איזט אַלס לעהרער פאָרצוציעהען; זאָ זייא אויך, ווען צוויא לעהרער אין איינעם אָרטע זינד, וואָ־פאָן דער איינע פיעל לעהרט, אבער נור ווניג אויפמערקזאַמקייט דען שילערן שענקט,

טקרי דרדקי חד גרים ולא דייק וחד דייק ולא גרים מותבינן דגרים ולא דייק מ״ט שבשתא ממילא נפקא. רב דימי מנהרדע׳ אמר מותבינן דדייק ולא גרים דשבשתא כיון דעאל עאל דכתיב (מלכים א׳, י״א) כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר בארום. כי אתא לקמי׳ דדוד אמר ליה מ״ט עבדת הכי א״ל דכתיב (שמות ט״ו) אמחה את זָכָר עמלק אמר ליה והא אנן זֵכֶר קרינן אמר ליה אנן זכר אקרינן אתא שייליה לרביה אמר ליה היכא אקרינן אמר ליה זֵכר עמלק. שקל ספסר׳ בעי למקטליה אמר ליה אמאי אמר ליה דכתיב (ירמיה מ״ח) ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה אמר ליה שבקיה לההוא גברא וליקום בארור אמר ליה כתיב (שם) וארור מונע חרבו מדם וקטליה. ומאד יזהרו ללמוד התינוק׳ שבהבל פיהם מתקיים העולם כדגרסינן במסכת שבת פרק כל כתבי (דף קי״ט) אמר רשב״ל משום רבי יהודה הנשיא אין העולם מתקיים לא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן. אמר ליה רב פפא לאביי דידי ודידך מאי אמר ליה אינו דומה הבל פה שיש בו חטא להבל פה שאין בו חטא. ואמר רשב״ל משום ר׳ יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי שאין מבטלין תינוקות של בית רבן ואפילו לבנין בית המקדש. ואמר רשב״ל כל עיר שאין בו תינוקות של בית רבן מחריבין אותה רבינא אמר מחרימין אותה. ואמרינן התם אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר (ירמיה ו׳) שפוך על עולל בחוץ מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ. והמלמדים אם עוסקי׳ עמהם לשם שמים

וון זיא דאס געלערנטע ווידערהאלען; דער אנדערע היגעגען, נור וועניג לעהרט, אבער מיט אויפמערקזאמקייט דען שילערן דאס געלערנטע אבהערט, דער לעטצטע-רע איסט אללען לעהרער פארצוציעהען. דען דאס, וואס מאן אין דער יוגענד פאסט, בעזאנ-דערס אין דער אויסשפראכע, ערלערנט, לעסט זיך שפעטער ניכט מעהר גוט אב-געוועהנען. מאן זאלל דאהער זעהר דאראויף אכטען, דאס דיא קינדער איינען גריינדליכען אונטעררייכט, זעלבסט אין דער אויסשפראכע, ערהאלטען. — בעזאנדערס זאלל מאן עס זיך צור פפליכט מאכען, דיא קינדער אין דער הייליגען שריפט אונטעררייכטען צו לאססען, וויא רבי שמעון בר לקיש אים נאמען רבי יהודה דער נשיא לעהרט: עס בעשטעהט דיא וועלט לעדיגליך וועגען דעם הויכעס (הבל) דער קינדער, דיא ביים לעהרער תורה לעהרען. זיא זינד נאך וואהרהאפט גלייביג, פראם אונד טו-גענדהאפט אונד פאן זינדען ריין, וויא עס דיא ענגעל זינד, אונד דער הויך, וועלכער איהרעם מונדע ענטפאהרט, איזט פרייא אונד ריין פאן אללען שלעכטען אונד אונ-לויטערן בייאמישונגען; דאהער זאלל מאן דיא קינדער ביים אונטעררייכט ניכט שטערען אונד ווען זיא אויך דיענסטלייסטענד, ביים בויא דעם טעמפעלס, בענוטצט ווערדען קאננטען. — רב המנונא בעווייזט זאגאר, דאס וועגען מיססיגגאנגעס דער קינדער אונד וועגען געשטערטען אונטעררייכטס דער הייליגע טעמפעל צערשטערט ווארדען זייא, דען עס שפריכט דער פראפעט ירמיה (ו׳, י״א): שיטטע אויס דען צארן יעגען דעם קינדעס, דאס אויף דער שטראססע איס מיססיגגאנג זיך ערגעהט. —

שברם גדול. כדגרסינן פרק סדר תעניות אלו (דף כ"ד). רבא גזר תעניתא נחית קמיה שליחא דצבורא אמר משיב הרוח נשב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא אמר ליה מאי עובדיך א"ל מקרי ינוקא אנא ומקרינא לבני עניי כבני עשירי וכל דלא איפשר ליה לא שקילנא מיניה מדי ואית לי פירא דכוורי וכל מאן דפשע בינוקי משחידנא בכוורי ומשדלנא ליה. וגרסינן בפ"ק דבתרא (דף ח') (דניאל י"ב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות כגון מאן אמר רב כגון רב שמואל בר שילת. רב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתיה א"ל שבקתיה להמנותך אמר ליה הא תריסר שנין דלא חזינא ליה והשתא נמי דעתאי עלייהו. ורבנן מאי אגרינתו אמ' רבינא (שופטים ה') ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

עס האַבען אויך דיא לעהרער איינען גראָססען לאָהן צו ערוואַרטען, וועלכע מיט אויפֿריכטיגקייט, גאָטטעס אונד דער הייליגען לעהרע וועגען, דיא קינדער אונטעררישטען, אָהנע דאַרויף צו אַכטען, אָב דאַס קינד דאַס איינעס אַרמען, אָדער איינעס רייכען מאַננעס זייא. — עס ווירד ערצאָהלט: רבא בעשטימטע איינסט איינען טאַג צום בוסטאַגע, אום בייא איינער אַנהאַלטענדען דיררע, פֿאָן גאָטט רעגען צו ערפֿלעהען. דער לעהרער דעם אָרטעס וואַר צוגלייך פֿאָרבעטער. ער טראַט דאַהער הין צור בעטלאַדע אונד בעטעטע אינברינסטיג. אַלס ער שפראַך: „הערר! לאַס וועהען דען ווינד.“ זאָ פֿינג עס אַן לייזע צו וועהען אונד אַלסבאַלד ליעס זיך איין רעגענברינגענדער ווינד פֿערנעהמען; אונד אַלס ער פֿערנער בעטעטע: „הערר! לאַססע העראַברעגנען,“ זאָ רעגנעטע עס אים פֿאָללסטען מאַאַסע. אונד דיעזעס פֿערדיענסט אונד דיעזע בעריקזיכטיגונג האַטטע זיך דיעזער לעהרער לעדיגליך דורך זיינע אויפֿריכטיגקייט אים אונטעררישט ערוואָרבען. איהם וואַר דער אַרמע שילער גלייך דעם רייכען, ער ליעבטע זיא אַללע, אונד דורך קליינע געשענקע וואוסטע ער איהרע אויפֿמערקזאַמקייט בייםאונטעררישט שטעטס רעגע צו האַלטען. — רב בעריכטעטע פֿאָן דעם לעהרער רב שמואל בר שילת, דאַס ער דיעזען איינסט אין דעם דעזעלבען געהאָריגען שאָנען גאַרטען לוסטוואַנדעלנד טראַף. אַלס ער איהן דאַריבער צו רעדע שטעללטע, זאָ אַנטוואָרטעטע ער: איך וואַר שאָן צוועלף יאַהרע ניכט אין דיעזעם איינען גאַרטען, אונד יעטצט ערגעהע איך מיך בלאָס, אום נייע קראַפֿטע צום אונטעררישט צו זאַממלען, צוגלייך דענקע איך נאַך איבער פֿערבעססערונגען, דיא היער אונד דאַ ביים אונטעררישט צו מאַכען וואָרען. היערויף ווירד אין בבא בתרא (פֿאָל. ח'.) דער פֿערז אין (דניאל י"ב, ג'). „דיאיעניגען, וועלכע פֿיעלע צור גערעכטיגקייט געלייטעט, ווערדען גלאַנצען וויא דיא שטערנע,“ געדייטעט, דאַס זאָ דער לאָהן דער אויפֿריכטיגען לעהרער זיין ווירד. — פֿאָן דען געלעהרטען אונד דען פֿערברייטערן דעס געזעטצעס זאַגער שפריכט רבינא (שופטים ה', ל"א): דיא דאַ גאָטט ליעבען, גלייכען דער זאָננע אין איהרעם ריינסטען גלאַנצע; איהנען ווירד דערעיינסט דער העכסטע לאָהן. —

הכלל השלישי.

להתפלל ויש בו ששה חלקים: חלק הראשון התפלות. חלק השני מקום התפלות. חלק השלישי הברכות. חלק הרביעי הציצית. חלק החמישי התפילין. חלק הששי הספר תורה:

חחלק הראשון התפלות ויש בו כ"ה פרקים:

(צא) פרק ראשון.

לעולם יהא אדם זריז ומהיר לקום בבקר ממטתו בלי עצלות להודות לאל יתברך חסדיו אשר עשה עמו שהחזיר לו נשמתו אשר הפקיד בידו והצילו. ממאורעות המזומנות בשינה ומהפגעים המוכנים לבא בלילה יותר מביום ושתחליף כחו וכוח תתחרש בלבו לבקרים אהבת הבורא יתברך. ואם יהא מנומנם בשינה ישים בלבו שאם יקראנו אדם להרויח אפילו זהוב א' שישכבים במהרה אף על פי שיהיה מלוכלך בשינה. מה יש לו לעשות לעבורת מי שאמר והיה העולם. וגם יירא ממה שאמרו רבותינו בפ"ק דאבות ר' דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים מוציאין את האדם מן העולם. ואז יקדים בלב שלם

דריטטער טיטעל.

איבער דאס געבעט.

אין זעכס אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

דיא געבעטע. אין פינף אונד צוואנציג קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

עס איזט איינעס יעדען פפליכט, דעס מארגענס ראש אונד הורטיג, אָהנע זיך פאָן דער טרעגהייט בעהערשען צו לאססען, אויס דעם בעטטע צו שטייגען, אום דעם הערנן צו דאנקען פיר דיא גיטע אונד גנאדע, דיא ער איהם האט אנגעדייהען אונד צו טהייל ווערדען לאססען. יעדעס אונגעמאך, יעדעס פערדערבניס האט גאָט־טעס וואלטענדע האנד פאָן איהם וואָהרענד דער נאכט פערן געהאלטען. ער האט דען קאָרפער, דער פאָן מידיגקייט אויפגעפאנגען וואר, דורך איינען זיססען שלאף ער־קוויקקט, דיא שלאף געוואָרדענע זעעלע דורך רוהע געלאבט אונד זיא בעידע מיט נייען קראֶפטען אויסגעשטאטטעט, דאהער זאָלל אויך דיא ליעבע צו גאָטט מיט יע־דעם מאָרגען זיך אים מענשען ערנייען; אונד ווען ער אויך גאר נאך שלאֶפריג איזט, זאָ זאָלל ער זיך בלאָס אין דען זין פאססען, דאס ער גאָטט, דעם שאֶפפער, אונ־ענדליך מעהר פערפפליכטעט זייא, אלס זיך זעלבער. ווען איהן אלזאָ יעמאנד, איי־נעס געוויננעס אונד פערדיענסטעס וועגען, אויס דעם שלאפע וועקקטע, זאָ ווירדע ער געוויס בעהענדע אונד שנעלל דעמזעלבען אויפשטעהען, געשווייגע דען, ווען דיא פפליכט ערסט וועקקט, דעם צו דיענען, דער איהם טאגטעגליך דאס לעבען גאנץ שענקט. — מיט פראָהעם הערצען זאָלל ער דאן דעם שאֶפפער זיך וויד־

להשכים לעבודת הבורא לילך ולהתפלל ויארכו ימיו. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף כ') אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר כתיב (דברים י"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה בארץ אין בחוצה לארץ לא לבסוף אמר להו מאי עבידתייהו א"ל מקדמי ומחשכי לבי כנשתא אמר היינו דאהנייא להו. דאמר להו ריב"ל לבריה אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכון חיי. אמר רבי אחא בר חנינא מאי קראה (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכתי' בתריה כי מוצאי מצא חיים וגומר. ובקדימה הזאת היו מתפארים גדולי עולם שהיו עושין בבית המדרש. דגרסינן במסכת סוכה פרק הישן (דף כ"ח) ת"ר מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים הלכות בהלכו' סוכה י"ח אמר להם שמעתי וי"ב אמר להם לא שמעתי ר' יוסי בר יהודה אומר חלוף הדברים. אמרו לו רבי כל דבריך אינם אלא מפי השמועה. אמר להם הזקקתני לומר דבר שלא שמעתי מרבותי מימי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא ישנתי בבית המדרש ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי ולא שחתי שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי לעולם. אמרו עליו על ריב"ז שלא שח שיחת חולין מימיו. ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא קדמו אדם לבית המדרש ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם פתח לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש אלא בערבי פסחים וערב י"ה וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו. תנו רבנן פ' תלמידים

מען, ער זאלל איהן אנפֿלעהען, דאס ער איהם זיינע טאגע מאג לאנג פֿערלענגערע אונד זיא צום גוטען פֿערלאנגערע. — אין ברכות (פֿאל. כ'.) ווירד ערצעהלט: איינסט בעריכטעטע מאן רבי יוחנן, דאס עס אין בבל פֿיעלע אלטע לייטע געבע; וואריבער ער זיך זעהר פֿערוואונדערטע, דא עס דאך אין דער היילגען שריפֿט (דברים י"א, י"ב.) הייסט: דעסוועגען ווערדע איך איירע טאגע אונד דיא טאגע איירער קינדער — אים היילגען לאנדע — פֿערלענגערן, אונד נון איזט דאך דעם אויך זא אין בבל? — אלס ער זיך אבער נאך נעהער איבער זיא ערקונדיגטע אונד ערפֿוהר, דאס זיא דארט פֿריה אונד אבענדס אין דאס בעטהויז איילטען, אום איהרע געבעטע דארין צו פֿערריכטען; זא שפראך ער: נון איזט'ס מיר קלאר, ווארום דיעזע באביליאניער זא אלט ווערדען; עס בעשטעטיגט זיך בייא איהנען, וואס רבי יהושע, זאהן לוי, צו זיינען זאהנען געשפראכען: בעזוכעט פֿריה אונד אבענד דאס בעטהויז אונד בעטעט, דאמיט איהר רעכט לאנגע לעבעט. — רבי יוחנן, זאהן זכאי, זא אויך דעססען שילער אליעזר, האטטען עס זיך צור אויפֿגאבע געשטעללט, פֿריה איוואער דיא ערסטען אים לעהר- אונד בעטהויזע צו זיין אונד עס אבענדס אלס דיא לעטצטען ערסט צו פֿערלאססען. — ווען עס

היו לו להלל הזקן וכו׳. ואם לא יוכל להשכים ראשון לפחות ימנה מעשרה ראשונים ויטול שכר כנגד כל הבאים אחר העשרה כדגרסינן פרק שלשה שאכלו (דף מ״ז) אמר ריב״ל לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם העשרה ראשונים שאפילו מאה באו׳ אחריו נוטל שכר כנגד כלם׃ ויש ימי שהם מובדלי׳ בקדימה ואיחור כדגרסינן בפרק הקורא את המגילה בת״א (דף כ״ג) תנו רבנן בימים טובים מאחרין לבא וממהרין לצאת. בשבת ממהרין לבא וממהרין לצאת. ביום הכפורים ממהרין לבא ומאחרין לצאת. ובכל יום כשילך לבית הכנסת ימהר רגליו ואפילו בשבת וביציאתו אל ימהר כדגרסינן בפר״ק דברכות (דף ו׳) א״ר חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה ולא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כ״ש דרהיטנא שנא׳ (הושע ו׳) ונדעה נרדפה לדעת את ה׳. אמר ר׳ זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא מרהטי לפרקא בשבת וכו׳ כדאית׳ התם. ואל ילך אדם לבית חברו ליתן לו שלום קודם שיתפלל דגרסינן פרק היה קורא (דף י״ד) אמר רב כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר (ישעיה ב׳) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה. מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד תרגמה רבי אבא במשכים לפתחו. אמר רבי יונה אמר רבי זירא כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה. אמר ליה במה קאמרת אמר ליה אסור אמרי כדרב אידי בר אבין דאמר רב אידי בר אבין אמר ר׳ יצחק בר אשיאן אסור לאדם שיתן שלום לחברו קודם

שאן ניכט אימאמער אנגליך איזט. דער ערסטע איך בעטהויזע צו זיין, דער זאלל ווענינסטענס ניכט פערזבזייאען, צו דען ערסטען צעהן — אכין גענאננט — זיך נאהלען צו לאססען, דאמיט זיין לאהן איבערוויעגענד זייא דעם לאהנע אללער דעריעני= גען, וועלכע ערסט קאמען, נאכדעם דיא אכין=לאהל פאלל איזט. זא לעהרט אויך רבי יהושע זאהן לוי. — אויך זאלל מאן עס זיך צור געוואהנהייט מאכען, ראשען טריטטעס נאך, אונד לאנגזאמען טריטטעס אויס דעם בעטהויזע צו געהען. זאגאר אן שבת זאלל מאן ניכט פערזבזייאען, דיעס צו טהון. — מאן זאלל אויך ניכט אין דאס הויז זיינעס פריינדעס געהען, אום איהן צו בעוויללקאמען, בע= פאר מאן געבעטעט האבע, דען שאואל לעהרט: צוערסט פערעהרע דען הערן, דאן גיעב עהרע דעם פריינדע. — רב לעהרט: ווער זיינען פריינד בעוויללקאמט, בעפאר ער זיין געבעט פערריכטעט האט, דעם ווירד צור לאסט געלעגט, דאס ער דער פריינדשאפט איינען לאטער ערבויעט האבע, אום אויסער דעם היילינ= טהומע צו אפפערן. דען עס שפריכט (ישעיה ב׳, כ״ב.): „ענטציהעט אייך דעם מענשען, דער עס נור דאדורך איזט, וויל ער איינע זעעלע האט; וואדורך וואֶרע ער זאכמט צו אכטען?״ ליעז ניכט כי במה נחשב הוא, זאנדערן כי במה נחשב הוא, דאס איהר איהן דורך איינען ערבויעטען לאטער פערעהרען וואללעט? — יערמאך אין לייבליכעס בעדירפניס צו פערריכטען, געהט דעם גע=

שיתפלל שנאמ׳ (תהלים פ״ה) צדק לפניו יהלך וגו׳. ואמר רב אידי בר אבין אמר רבי יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וקודם שיתפלל יבדוק עצמו ואם צריך לנקביו אל יתפלל כדגרסינן בפרק מי שמתו (דף כ״ג) תניא היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל אין תפלתו תפלה איכא דמתני לה הכי אם התפלל תפלתו תועבה וכו׳. תניא אידך היה צריך לנקביו אל יתפלל משום שנאמר (עמוס ד׳) הכון לקראת אלהיך ישראל. ואמרי׳ התם (קהלת ד׳) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים רבי אשי ואיתימא רבי חנינא בר פפא אמר שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. ר״ל שלא יהא צריך לנקביו כדי שיפיח או יתעטש או ישהין אבל יהא גופו נקי מכל לכלוך ומכל מחשבה. וגם יברוק בבגדיו שיהיו נקיים כדגרסינן בפרק קמא דשבת (דף י׳) רבה בר רב הונא רמי פוזמקי (אנפילאות בלע״ז קאלסונין) ומצלי. אמר רב אשי חזינא לרב כהנא כי איכא ריתחא פכר ידיה (פיס׳ חובק ידיו באצבעותיו כאדם המצטער מאימת רבו) ומצלי. ואל יטעום שום דבר עד שיתפלל כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף י׳) אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב מאי דכתיב (ויקרא י״ט) לא תאכלו על הדם לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם. אמר רבי יצחק מ״ד (מלכים א׳, י״ד) ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גאך אמר הכתוב אחר שנתגאת זה מקבל עליו עול מלכות שמים:

(צב) פרק שני.

כשהיה בית המקדש קיים והיו ישראל מקריבי׳ קרבנות כהלכתן על גבי המזבח היו נצולין בזכו׳ התורה ובזכו׳ הקרבנות מדינה של גיהנם ומשעבוד

בעטע פֿאָר, דאַמיט מאַן זאָגאַך, פֿאָן יעדעם אירדישען בעדירפֿניס בעפֿרייעט, זיך אונגעשטעהרט אונד וואַהרהאַפֿט צו גאָטט ערהעבען קאָננע. אויך זאָלל מאַן אין רייניגען קליידערן פֿאָר גאָטט ערשיינען, אויך זאָלל מאַן ניכטס גענישטען, בעפֿאָר מאַן דאַס פֿריהגעבעט פֿערריכטעט האַט. דען רבי יוסי, זאָהן דעס חנינא, לעהרט אים נאַמען דעס רבי אליעזר, זאָהן יעקב: עס הייסט אין דער היילוגען שריפֿט (ויקרא י״ט, כ״ו). „עססעט ניכט בייס בלוטע״, וועלכעס געדייטעט ווירד: עססעט ניכט, בעפֿאָר איהר וועגען ערהאַלטונג אייערעס בלוטעס, וועגען אייערער פֿערזאָן, צו גאָטט געבעטעט האַבעט. ניכטערן אונד פֿאָללער דעמוטה זאָלל מאַן זיך דעם העררן נאָהרען. —

צווייטעס קאַפּיטעל.

אַלס דער היילוגע טעמפעל נאָך שטאַנד אונד דיא קינדער ישראל׳ס נאַך פֿאָרשריפֿט אָפּפֿער דאַרבראַכטען דעם העררן, דאַ וואַרען זיא בעפֿרייעט פֿאָן דען האָללענשטראַפֿען אונד פֿאָן דעם יאָכֿע דער אונטערדריקקער, וויל זיא דיא פֿאָרשריפֿטען דער היילוגען לעהרע בעפֿאָלגטען, אינדעם זיא אָפּפֿערטען. — אין דער פסיקתא ווירד

מלכיות כדגרסי' במסיקתא שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן אמר ד' דברים הראה הקב"ה לאברהם אבינו ואלו הן תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות. תור' לפיד אש קרבנו' עגלה משולש' גיהנם תנור עשן מלכיו' והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו. אמר לו הקב"ה כל זמן שבניך מתעסקין בשתי' נצולין משתים. כל זמן שבניך מתעסקין בתורה ובקרבנות נצולין מגיהנם וממלכיות ועתיד בית המקדש וקרבנות ליבטל במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או במלכיות. רבי חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות הה"ד (דברים ל"ב) אם לא כי צורם מכרם ואין צורם אלא אברה' שנאמר (ישעיה נ"א) הביטו אל צור חוצבת' וגומר והסכים הקב"ה עמו. ומימרא זו איתא בב"ר פר' מ"ב במלות שונות. וכתובה למטה בפ"ק מחלק חג המצות. ולפי שאין לנו מזבח וקרבנות לא נשאר לנו אלא שיח שפתותינו שאנו מהללים את בוראינו וזה נקרא עבודה שבלב בזמן שאנו קורין בסדר הקרבנות מעלה עלינו הקב"ה כאלו הקרבנום על גבי המזבח. כדגרסינן בפרק בתרא דתעניות ובסוף פרק בני העיר אמר רבי יעקב בר חמא אמר רבי יוחנן אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. (בראשית ט"ו) ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני

געלעהרט: שמעון בר אבא זאַגט אים נאַמען דעם רבי יוחנן: „פיער געגענשטאֶנדע צייגטע גאָטט אונזערם שטאַממפאַטער אברהם, אונד צוואַר: דיא תורה, דיא אָפפער, דיא העֶללע אונד דיא קאֶניגע, (וועלכע ישראל'ס אומה ניעדער=דריקקען ווערדען).“ דיא תורה צייגטע ער איהם פערמיטטעלסט איינער פייערס=פלאַממע*) (לפיד אש), דיא אָפפער דורך דיא דרייאיאֶהריגע קאַלבע (עגלה משולשת), דיא ער איהם בעפאַהל צו נעהמען אונד זיא צו צערשטיקקען; דיא העֶללע אין דעם רויכענדען אָפען (תנור עשן), וועלכער דורך דיעזע פערשטיקקעלטען פוהר; דיא קאֶניגע דורך דיא שרעקקען אונד דיא גראָסע פינסטערניס, דיא איהם איבערפיע=לען (והנה אימה חשיכה). דאַ שפראַך גאָטט צו אברהם: זאָ לאַנגע דיינע נאַכקאָמ=מען מיט דען ערסטען ביידען (דער תורה אונד דען אָפפערן) זיך בעשעֶפטיגען ווערדען, זאָ לאַנגע ווערדען זיא אויך פאָן דען ביידען לעטצטען (דער העֶללע אונד דען קאֶניגען) בעפרייעט זיין. אונד נון, דאַ וויר ווערדער אַלטאַר האַבען, נאָך אָפפער דאַרברינגען קאֶננען, מיט אונס ריין ניכטס מעהר געבליעבען, אַלס אונ=זערע געבעטע, מיט וועלכען וויר דעם שעֶפפער דאַנקען אונד איהן פרייזען; דיעזעס ווירד איין דיענסט דעס הערצענס גענאַננט, בעזאָנדערס ווען וויר פריה אונד אַבענדס, דיא אַבשניטטע איבער דיא אָרדנונג דער אָפפער לעזען, זאָ ווירד אונס דיעס אַנגע=רעכנעט, אַלס ווען וויר ווירקליך אָפפערטען. — גאָטט ליעס דען אברהם דיא אָבען בעצייכנעטען פיער געגענשטאֶנדע זעהען, אונד ער וואַרד וועגען זיינער

---

*) דאַס פייער איזט דאַס זיננבילד דער תורה. זעלבסט משה נעננט זיא אין זיינעם שלוס=געזאַנג: אש דת למו. „זיא האַבען איין געזעטץ פאָלל דעס פייערס.“ אויך אונזערע ווייזען פערגלייכען זיא זעהר אָפט דעם פייער. — זיעהע דאַס פינפצעהנטע קאַפיטעל אין בראשית איבער דיעזע פיער געגענשטאֶנדע. דער איבערזעטצער.

הקב״ה רבש״ע שמא יחטאו ישראל לפניך ותעשה להם כאנשי דור המבול
וכאנשי דור הפלגה אמר לו לאו א״ל במה אדע כי אירשנה א״ל קחה לי
עגלה משולשת אמר לפניו רבש״ע תינח בזמן שבהמ״ק קיים בזמן שאין
בהמ״ק קיים מה תהא עליהם א״ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן
שקורים בהם מעלה אני עליהם כאלו מקריבין לפני קרבן ואני מוחל להם
כל עונותיהם. וגרסינן באלה ש״ר (שמות כ״ט) וזה אשר תעשה על המזבח
הה״ד (הושע י״ד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ וזהו שאמר (תהלי׳ כ״ו)
ארחץ בנקיון כפי וגו׳ לשמיע בקול תודה וגו׳ יכול להקריב פרים ואלים ת״ל
לשמיע בקול תודה. לפי שישרא׳ בזמן שבית המקדש קיים חוטאי׳ ומביאין
קרבן ומתכפר להם המשיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו אנו אין לנו
קרבן א״ל (ויקרא ד׳) ואם כל עדת ישראל ישגו יביאו קרבן אמרו לו עניים
אנו אין לנו להביא קרבנות א״ל דברים אני מבקש ואני מוחל לכם כל
עונותיכם שנאמר קחו עמכם דברים ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר
(דברי׳ א׳) אלה הדברים. אמרו לו אין אנו יודעין א״ל בואו והתפללו לפני
ואני מקבל תפלתכ׳. והתפלה נקראת עבודה שבלב ובעבודה זו חפץ הקדוש
ב״ה וזה מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין
דכתיב (דברי׳ י״א) והיה אם שמוע תשמעו וגו׳ ולעבדו בכל לבבכם וכי יש
עבודה בלב אלא זו תפלה. מן הנביאים מנין דכתיב קחו עמכ׳ דברי׳ ושובו

נאכקאממען אין יענעם פֿראממען הערצען זעהר בעקיממערט, דאהער שפראך
ער מיט משה: הערר דער וועלט! פֿיעללייכט ווירד י ש ר א ל פֿאר דיר זינדיגען;
ווירסט דו אויך עס עבענזא פֿערניכטען, וויא דאס פֿערדערבטע געשלעכט דער זינד־
פֿלוטה, אדער וויא דאס פֿערפֿאללענע געשלעכט דעס טהורמבויעס? היעראויף אנט־
ווארטעטע גאטט, איהן בערוהיגענד: ניין. הערר דעס וועלטאללס! שפראך דער
בעקיממערטע שטאממפֿאטער ווייטער, ווען דיין הייליגער טעמפעל צערשטארט
זיין ווירד, אונד איינע קינדער דיר ניכט מעהר ווערדען אפּפֿערן קאננען, וויא
ווירד עס איהנען דאן ערגעהען? — דען גוטען ווילען, שפראך גאטט, קאן מאן
איר אויך דורך ווארטע צייגען. דאדורך אלזא, דאס דיינע קינדער אין דען געבע־
טען, דיא זיא מאן איך ריכטען ווערדען, אויך דיא אבשניטטע איבער ארדנונג דער
אפּפֿער איינשאלטען ווערדען, זאללען איהנען אללע איהרע זינדען אונד פֿערגעהונגען,
דאן פֿערגעבען זיין. — גאטט פֿערלאנגט נור ווארטע, דיא אויס איינעם רייניגען
הערצען קאממען; וויא עס אויסדריקקליך הייסט (הושע י״ד, ג׳.): „נעהמעט
ווארטע מיט אייך.” דיעזער זאטץ דייטעט אויף דיא געבעטע. אבער אויך דיא
תורה ווירד (דברים) „ווארטע,” גענאננט. דען עס הייסט: (אלה הדברים)
דיעס זינד דיא ווארטע; אונד דיעזע ווארטע זאלל מאן דאהער לעזען, זאגאר וועה־
רענד דעס געבעטעס; נעמליך: דיא אבשניטטע איבער דיא אפּפֿער. — דאס גע־
בעט ווירד גענאננט: דיענסט דעס הערצענס, אונד מאן דיעזעס דיענסט פֿינדעט
דער הערר געפֿאללען. זא ווירד אונס געלעהרט אין דער תורה (דברים י״א, י״ג.):
„גאטט זאללט איהר דיענען מיט איירעם גאנצען הערצען.” — אין דען פּראפֿע־
טען (הושע י״ד, ג׳.): „לאססעט אונס צוריקקעהרען צו גאטט, אונד ערזעטצען

אל ה׳ ונשלמה פרים שפתינו. ר״ל נשלמה לאל בתפלת שהוא ניב שפתינו מקום קרבנות פרים. מן הכתובים דכתיב (דניאל ו׳) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבנך. וכי יש פולחן בבבל אלא זו תפלה. והתפלות כנגד התמידי׳ תקנום. כדגרסינן פרק תפלת השחר. (דף כ״ו) אתמר ר׳ יוסי בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום ריב״ל אמר תפל׳ כנגד תמידין תקנום. רבי יוסי בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום אברהם תיקן תפלות שחרית שנא׳ (בראשי׳ י״ט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה׳ ואין עמידה אלא תפלה שנאמר. (תהלי׳ ק״ו) ויעמוד פנחס ויפלל וגו׳. יצחק תיקן תפלות המנחה שנא׳ (בראשי׳ כ״ד) ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנא׳ (תהלי׳ קמ״ב) אשפוך לפני שיחי. יעקב תיקן תפלות ערבית שנא׳ (בראשית כ״ח) ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (רות א׳) אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך. וסימן לדבר מצינו שבאות שניה של שם כל אחד ואחד יש רמז לתפלה שתיקן. אברהם. יצחק. יעקב. בקר. צהרים. ערב. ומה שאירע לבנים בגלות הוא רמז בתפלת האבות תפלת אברהם שתיקן בבקר כנגד גלות מצרים שהיה ראשון ונתבאר לו דכתיב (בראשית ט״ו) ויאמר לאברם ידוע תדע וגומר ובזכות שעמד בי׳ נסיונות עשו לבניו י׳ נסים במצרים. תפלת יצחק שהיה מנחת צהרים כנגד גלות בבל שהיה באמצע שנתנסו בקירות מועטים כמו שעברו על יצחק. ותפלת יעקב בערב וזמנה כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר כנגד גלות הזה המר והאפל והארוך עד שיגיע האור הגדול. המקום יאמר לצרותינו די ויוציאנו מאפלה לאורה:

דיא אפפערטטירע איט אונזערן ליפפען.״ — אין דען הייליגען טריפטען:
(דניאל ו׳, י״ז.) „דער גאטט, דעם דוא דיענסט, אאגע דיך רעטטען.״ (היער
קאן אונטער פלח אדער פולחן — דיענסט — נור איין דיענסט דעם הערצענס
פערטטאנדען ווערדען, דא אין בבל ניכט געאפפערט ווערדען דורפטע). — רבי
יוסי, זאהן חנינא, לעהרט: דיא פאטער האבען דיא געבעטע אנגעארדנעט;
אברהם דאס פריהגעבעט (שחרית), דען עס הייסט (בראשית י״ט, כ״ז.):
„פריה פארדערטע זיך אברהם צו דעם ארטע, ווא ער דאן — בעטענד —
שטאנד פאר גאטט.״ — יצחק דאס פעספערגעבעט (מנחה), דען עס הייסט:
(בראשית כ״ד, ס״ג.): „עס גינג היגאוס יצחק, אום צו בעטען אויף דעם פעלדע״
(לשוח: זיך אנדאכטיגען בעטראכטונגען היגצוגעבען.) — יעקב דאס אבענדגע-
בעט (מעריב), דען עס הייסט: (בראשית כ״ח, י״ג.) ויפגע — ער בעטעטע אן
דעם ארטע, ווא ער צוגלייך איבערנאכטעטע. — דאס געבעט דעם אברהם בע-
ווירקטע דיא ערסטע ערלאזונג אויס אגריס. דאס געבעט דעם יצחק בעפרייטע
אונזערע פארפאהרען אויס בבל. אבער דאס געבעט דעם יעקב איזט פיר דען
אבענד אונד דיא לאנגע פינסטערע נאכט בעטטיאאט, ביז אויפגעהען וירד דער
הערליכע אארגענטטערן. — לאסטעט אונס דאהער אום איינע באלדיגע ערלאזונג
ביטטען: הערר! טפריך אונס פרייא פאן אללען גייסטיגען איבעלן, אונד פיהרע
אונס אויס דער פינסטערניס הין צום ליכטע. —

(צג)

פרק שלישי.

אף על פי שקורין בכל יום פרשת התמידין קבעו רבותינו לשנות משנה איזהו מקומן השנויה במסכת זבחים ובריתא דרבי ישמעאל בשלש עשרה מדות. משום הא דאמר רב ספרא בפרק קמא דקדושין (דף ל׳) לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקר׳ ושליש במשנ׳ ושליש בתלמוד ומי ידע כמה חיי לא צריכ׳ ליומי. ולפי שבימי׳ גם כן אינו יודע על כן תקנו לומר בכל יום פרשת התמידין ומשנת איזהו מקומן ובריית׳ דר׳ ישמעאל. וגם תקנו בהקדמת התחלו׳ ברוך שאמר שנא׳ בנגון ובנעימה שהוא שיר נארה ונחמד. וכתוב בספר היכלות שיש בו פ״ז תיבות והסימן ראשו כתם פז. ויש בו ט״ו פעמים ברוך כנגד ז׳ רקיעים ושבעה ארקים והמקום ב״ה שהוא אחד ושליט בכל. ויש בו שבעה שבחי׳ שבהם נהורך נשבחך וכו׳ כנגד מה שאמר דוד שבע ביום הללתיך. כתוב בספר המלמד פרשת וישמע שזאת הברכה היא ברכת הזמירות ודרכו ברה מספר העשר׳ שחברו ברה עשר ברכות. ואמרם ברוך שאמר והיה העולם ר״ל העולם החמרי להורות שהשמים והארץ נבראו במאמר ואמצעי הירה בבריאתם שאליו הירה המאמר והוא שכתוב (תהלים ל״ג) כי הוא אמר ויהי וגו׳. ואמרם ברוך עושה בראשית להורות שכל המעשים השכליים עשה הש״י אותם בראשי׳

דריטטעס קאַפּיטעל.

אָבגלייך מאַן טעֶגליך ליעסט דען אַבשניטט (תמידים) איבער דיא טעֶגליכען אָפּ-פֿער, (וועלכע אים טעמפעל דאַרגעבראַכט ווארדען), זאָ האַבען דעננאָך אונזערע ווייזען בעשטיממט, דאַס מאַן דיא משנה „איזהו מקומן" אים טראַקטאַט זבחים, אונד דיא ברייתא דעס רבי ישמעאל „בשלש עשרה מדות" לעזען זאָללע. דען נאַך רב ספרא איזט עס איינעם יעדען פֿפֿליכט, זיינע טאַגע אין דרייא אַבטהיי-לונגען: אין דאַס שטודיום דער הייליגען שריפֿט, דער משנה אונד גמרא אָדער תלמוד, צו טהיילען, אונד דאַ דער מענש דיא דויער זיינער לעבענסצייט אונד דיא צאַהל זיינער טאַגע ניכט קעננט, זאָ האַבען אונזערע ווייזען פֿעסטגעזעטצט, דיעזעס, וויא אָבען אַנגעגעבען, טעֶגליך אין דען פֿריהגעבעטען איינצושאַלטען. — אויך האַבען אונזערע ווייזען אַנגעאָרדנעט, דען לאָבגעזאַנג „ברוך שאמר" אים זינגענדען טאָנע צו רעציטירען אונד הערצוזאַגען, זיינעס הערלליכען אונד וויכ-טיגען איןהאַלטעס וועגען. דען אין דיעזעם לאָבגעזאַנג ווירד דיא אַללמאַכט גאָט-טעס, זיינע שאָפּפֿערישע קראַפֿט, זיינע גראָססע בארמהערציגקייט געגען זיינע געשאָפּפֿע אונד זיינע אונענדליכקייט זאָ זיננרייך געפּריעזען. — ברוך שאמר והיה העולם „געפּריעזען זייא, דער געשפּראָכען, אונד דיא וועלט וואַר." דיא שאָ-נע, הערליכע וועלט, דער הימעל אונד דיא ערדע אונד אַללעס, וואַס זיא פֿיללט אונד בעלעבט, גינגען פֿערמיטטעלסט זיינעס וואָרטעס אויס דעם ניכטס הער-פֿאָר. דיעזעס בעזינגט דער הייליגע זאָנגער זאָ טרעפֿפֿענד (תהלים ל"ג, ט'.): „ער שפּראַך, אונד עס וואַר." — ברוך עושה בראשית „געפּריעזען זייא, דער דען אַנ-פֿאַנג געשאַפֿפֿען." דיעזעס זאָלל בעלעהרען, דאַס גאָטט דיא פֿערשידענען קראָפֿטע-

נבראיו אסור בתורה או בחכמה או בעולם השכליות הכל אחד. ובלשון ראשית למדנו שקוד׳ שברא העולם החמרי ברא המלאכי׳ ולפיכך נקראו ראשית רוצה בו ראשית הברואי׳. ואמרם ברוך עושה בראשית הוא שלא תאמר הרי הוא אומ׳ (בראשית א׳) תוצא הארץ דשא ישרצו המים וכיוצא בהם ותאמר שהם העושים לפי׳ בא ולמדך שאין ליחס להם המעשים לפי שלעושים ההם עושים אחרים ולעושים האחרים אחרים עושין כן עד ראשי׳. והש״י הוא עושה בראשית כלומר נותן הצורה בהם ע״י ראשירה. והיא שבא במעשה בראשית ויאמר ויעש על כל ענין וענין להורות שהוא צות לאחרים ולעשות. והמעשים נגררים בו ולא יושלם אחד מהם זולתו הנכלל במאמר ברוך עושה בראשית. ואמרם ברוך אומר ועושה להורות שהוא מתמיד ההויה על הדרך הנזכר במאמ׳ ובמעשה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם שנוהג העולם האומר אינו עושה והעושה אינו אומר. אבל הקב״ה הוא אומר ועושה לעולם. והוא שאמרו ז״ל מאמרו של הקב״ה מעשה הוא. ואמרם ברוך גוזר ומקיים לאמת שינוי הטבע וחדוש הנפלאות כי בהתאמ׳ זה תתאמת הדת וגם גזר הכל מראש כבר אמרו ז״ל תנאי׳ התנה הקב״ה עם מעשה בראשית וכו׳. כלומר שבתחלת הבריאה הטביע בברואיו שיצאו מטבעם לזמנים ידועים. או נאמ׳ שהוא גוזר כפי רצונו לשנות הטבע ומכריחו לעשות רצונו וזה נאות לדע׳ התורה והוא שכתו׳ (תהלי׳ קל״ו) לעושה נפלאות גדולות לבדו לפי שבעשיית הנפלאות הטבע בטל ונמצא שהוא עושה לבדו. ואמר׳ ברוך מרחם על הארץ להורות

זעלבסט דיא — מלאכים — ענגעל, זאָ אויך דיא תורה — דיעזע קוועללע דער וויזהייט — פאָר דער זיכטבאַרען וועלט געשאַפפען האַבע. ווען גאָטט אַללזאָ געשפראָכען: „דיא ערדע ברינגע הערפאָר פערטיגעדענע געוועכסע, זאָ עמפפינג דיאזעלבע שאָן ביים איהרעם זיכטבאַרווערדען אויף דיא ערפאָרדערליכע קראַפט, אום הערפאָרברינגען צו קאָננען. יאַ, ניכט איין איינציגער געגענשטאַנד דער גראָסען שאָפפונג וואָרע פאָללקאָממען, טריגע ער ניכט צוגלייך אין זיך דיא פיר איהן אונערלאָסליכע קראַפט. — אונד זאָ פרייזען וויר אויך גאָטט, וויל אומר ועושה: „ער שפראַך אונד פאָללפיהרטע.“ ניכט וויא דער מענש, דער זעהר אָפט פערשפריכט אונד צוזאַגט אַבער זעלטען זיין פערשפרעכען אין ערפיללונג ברינגט; ניכט זאָ איזט גאָטט. זיינע צוזאַגע איזט שאָן ערפיללונג; ער שפריכט, אונד זיין וואָרט בעשטעהט עוויג. — גוזר ומקיים „ער בעשליעסט אונד בעשטעטיגט. ווען אויך צוויילען זיין בעשלוס איינע אָנדערונג אים בעשטעהענדען, אין דער נאַטור, הערפאָרברינגען זאָלל, זאָ געשיעהט עס אויך. דען גאָטט איזט דער הערר אַללער דינגע, איהם אַללין געהאָרכט דיא גאַנצע נאַטור, אונד זאָ פאָללברינגט ער זיינע גראָסען וואונדער. וויא דיעס דער פזאַלמיסט שאָן בעשרייבט (תהלים קכ״ו, ד׳.): „ער אַללין פאָללברינגט דיא גראָסען וואונדער, דאַהער עוויג זיינע גיטע וואָהרט.“ — ברוך מרחם על הארץ „געפריעזען זייא, דער זיך ערבאַרמט איבער דיא ערדע.“ דער הערר איבערטויעט דיא ערדע, אונד זיינע פאָרזעהונג וואַלטעט אין גנאַדע

שהוא משגיח בעולם השפל בדרך רחמים ולא כדברי הכופרים האומרים עזב ה׳ את הארץ אלא כמו שכתוב (זכריה ד׳) עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ ורחמיו לעולם. ואמרם ברוך מרחם על הבריות להורות שהשגחתו גם כן באישי׳ שלא תאמר המיני׳ שהם עומדים השגחתו בהם אבל האישים הנפסדים אין בהם השגחה לפיכך בא ולימדך מרחם על הבריות כלו׳ על כל בריה ובריה כדכתי׳ (תהלי׳ קמ״ה) ורחמיו על כל מעשיו. ואם ראית רשע וטוב לו הוא דרך רחמנות כדכתיב (שמות ל״ג) וחנותי את אשר אחון וגו׳. ואמרם ברוך משלם שכר טוב ליראיו שלא תאמ׳ הואיל ומשגיח על הבריות מפני מה צדיק ורע לו לכך בא ולמדך שהוא משלם שכר טוב ליראיו ושאין טוב העה״ז תכלי׳ טוב ואין רע תכלי׳ רע אלא הטיב האמיתי הוא בעולם שכולו טוב. ואמרם ב״ה וברוך שמו להורות שהיודע שמו המיוחד ידע שהוא הוא והוא רצונו ורצונו הוא והוא ושמו אחד וכשם שלא נדע מהותו כך לא נדע רצונו והשג׳ שמו הוא השגתו ית׳. ולפיכך נקרא השם כמו שכתוב (דברים כ״ח) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה. ואחר כך תארהו בג׳ תארים כנגד ג׳ עולמות המלך כנגד העולם השפל שמולך בו ומלכותו בכל משלה. הגדול כנגד העולם הגדול שבו יראה גודלו ועזוז שזהו עולם הגלגלים. והקדוש כנגד עולם

איבער זיא. ניכט וויא דיא גאָטטעסלייגנער טפרעכען: גאָטט האַט דיא ערדע פער=
לאַססען, זיך פאָן איהר צוריקקגעצאָגען; זאָנדערן וויא דער פראָפעט זכריה (ד׳,
י׳.) טפריכט: דער העררר לאָסט זיינע בליקקע טווייפען איבער דיא גאַנצע ערדע
אין עוויגער ערבאַרמונג. — ברוך מרחם על הבריות ,,געפריעזען זייא, דער זיך
דער געטאָפּפע ערבאַרמט.״ דיעזער זאַטץ לעהרט אונס, דאַס גאָטט אויך איבער
דיא פערגאַנגליכען וועזען זיינע פאָרזעהונג וואַלטען לאָסט. דען עס הייסט
(תהלים קמ״ה, ט׳.) ,,זיינע בארמהערציגקייט לאָסט ער איבער אַללע זיינע ווערקע
וואַלטען.״ ווען עס אַלזאָ האָפט דעם פרעפּלער אונד איטטעטהאָטער וואָהלערגעהט
אויף ערדען, זאָ געטיעהט דיעזעס ריין אויס איטלייד. דען עס הייסט אים (שמות
ל״ג, י״ט.): ,,איך בין אויך גנאָדיג, דעם איך עס זיין וויל,״ אָהנע דאַס ער
זיך אום איינע גנאַדע אונד גונסט פערדיענט געמאַכט האַט. — אונד זאָ, משלם
שכר טוב ליראיו ,,באַהלט ער גוטען לאָהן דענען, דיא איהן פירכטען.״ ווען עס
אויך דעם פראָממען אונד גאָטטעספירכטיגען ניכט איממער לייבליך וואָהל ערגעהט
אויף ערדען, זאָ זאָלל אונס דיעזעס יאַ ניכט נום צווייפעל אַן איינע גאָטטליכע פאָר=
זעהונג פיהרען. דען דעם פראָממען אונד גאָטטעספירכטיגען לאָהן ליעגט אין
דער האָפפנונג אונד פערנייכט. היער ווירד דער לאָהן געזעָעט אונד אין דער צו=
קונפט, דעם יענזייטס ערסט, ערפאָלגט דיא ערנדטע. אַבער אויך דיעזע אַנגענעה=
מע אויסזיכט, דיעזע געגרינדעטע האָפפנונג, איזט איין לאָבזאַל דער זעעלע. —
ברוך הוא וברוך שמו ,,געפריעזען זייא ער, געפריעזען זיין נאַמען,״ וייל איינס איזט
דעם הערן וויללען זאַמט זיינעם הייליגען נאַמען. עוויג בעטטעהענד אונד אונפעראָנ=
דערליך; גאָטט אונד זיין וועזען, דאַס אונערפאַסליך, איזט איינס. — אַבער אויך איין
מלך העולם ,,קאָניג דער וועלט,״ איזט דער איבער עוויגע, דער איבער אַללעס הערשט אונד

המלאכים הקדוש ותארותו עוד אב הרחמן כפי הדרך שהזכרנו שהוא משגיח ומרחם עלינו כרחם אב על בנים. והתקינו בו מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו להודיע שהמהללים את השם הוא בלשון בני אדם ולא שהוא בבחינת עצמו אצלו שבח אלא שהתורה הורה אותו כדי לאמת מציאתו לעם וזה אי אפשר בלי היותר התארי' והמהללים בלשון בני אדם. ועל דרך זה אמרו ז"ל אי לאו דאתא משה ואמרינהו ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו וכו'. מצאתי כתוב כי לכן נקראו הזמירות והשירים מזמורים מלשון לא תזמור ולפי זה זמירות ר"ל זמורי' שכשם שהזומר בגפנים יקוץ כל הזמורות ויניח מה שראוי לרטב כך הזמירות שאנו אומרים קודם התפלה יסירו ויקוצו כל המכשולי' והעוני' שיש לנו לפני השם יתברך וכשיבא תפלתינו שתהיה נשמעת ורצויה לפני השם. וסמכו מעין פתיחה לחתימו באמרם חי העולמים לרמוז בו כל העולמות:

פרק רביעי. (צד)

חייבין בכל קהל למנות להם שליח ציבור הגון ויבקשו אדם שיהא ריקן

רעגיערט אונד דעססען הערשאַפט זיך איבער אַללעס ערשטרעקקט. אונד דיעזער קאָניג איזט צוגלייך אויך איין אב הרחמן „ערבאַרמונגספאָללער פאַטער,“ דער זיך איבער זיינע קינדער ערבאַרמט; וועלכער דאַהער אויך: מהולל בפי עמו וגו' „גע-ריהמט ווירד דורך דען מונד זיינעס פאָלקעס אונד מיט דער צונגע זיינער פראָמ-מען.“ — ווען גאָטט אויך ערהאַבען איזט איבער יעדעס לאָב אונד יעדען רוהם, זאָ איזט עס דעננאָך דעם מענשען ניכט בענאָממען, איהן מיט מענשליכען אויס-דריקקען צו לאָבען אונד צו פרייזען, אום זאָ מיט איהם, דעם שאָפפער אונד פאַטער, אין פערבינדונג צו קאָממען; דען אָהנע דעם גאָטטליכען וועזען מענשליכע אייגענ-שאַפטען בייצולעגען, וואָרע עס גאַר ניכט מאָגליך, צו איהם זיך צו ערהעבען אונד איהן אַנצובעטען. דאַהער זאַגען אונזערע ווייזען: האָטטע משה דעם עוויגען ווע-זען קיינע מענשליכען אייגענשאַפטען בייגעלעגט, (אַלס: ארדה נא ואראה (בראשית י"ח, כ"א.) „איך וויל הינאונטער געהען אונד זעהען;“ רחום וחנון „בארמ-הערציג אונד גנאָדיג“ (שמות ל"ד, ו'.), אונד האָטטע דאַס גראָסע סנהדריום ניכט דיא געבעטע היערנאַך אַבגעפאַסט, זאָ וואָרע דעם מענשען דער וועג צו גאָטט פערשלאָססען געבליעבען. — אויך זאָללען וויר אונזערן געבעטען דורך געזאַנגע (מזמור פאָן זמור: שניידען) דיא ווייהע געבען, מיט דער צופערזיכטליכען פאָראויסזעטצונג, דאַס דיעזעלבען אונזערע זינדען גלייך אויסוויכסען אונד שלעכטע רייזער, דורך גאָטטעס גיטע פערטילגען אונד פערשניידען ווערדען, דאַמיט אַלסדאַן אונזערע געבעטע אונגעהינדערט פאָר דעם ערהאָרער דער געבעטע וואָהלגעפאַלליג אַנגענאָממען ווערדען. אונד זאָ שליעססען וויר (דיעזעס קאַפיטעל) מיט חי עולמים „גאָטט איזט עוויג לעבענד,“ פאָן וועלכעם לעבען דער הערר זיינען אונצאָהליגען וועלטען צו דערען בעשטעהען מיטגעטהיילט האַט. —

פיערטעס קאַפיטעל.

יעדע געמיינדע איזט שולדיג אונד פערבונדען, איינען אַנשטאָנדיגען אונד אָרמ-ליטען מאַן, פאָן גוטעם רוף אונד ריינען זיטטען, אין איהרער מיטטע אַלס

מעבירות ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב. ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים. כדגרסי׳ בפרק סדר תעניות (דף י״ו). תנו רבנן עמדו בתפלה אע״פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא אדם רגיל. רבי יהודה אומר מטפל ואין לו וביתו ריקן ויש לו יגיעה בשדה ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעמו ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ובקי בכל הברכות כולן. ואמרינן עלה ביתו ריקן אמר רב חסדא ביתו ריקן מעבירה. מאי זקן ופרקו נאה זה שלא יצא עליו שום רע בילדותו. (ירמי׳ י״ב) היתה לי נחלתי כארי׳ ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב אחא אמר רבי אליעזר זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון. וצריך שיהא מסולא וזקן להיות ש״צ קבוע. כדגרסי׳ פ״ק דחולין (דף כ״ד). תנו רבנן נתמלא זקנו ראוי הוא להיות שליח צבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו. ואם לא ימצאוהו בכל השנה בכל התנאים אלו יבחרו ביומות התעניות והצרות ובימות השנה יבקשוהו שיהא שלם במקצתן. ותקבוע צריך שיהא מסולא וזקנו ויהא לבוש ומתעטף בהתפללו בעד העם. כדתנן בסוף מגילה (דף כ״ד) פוחח פורס על שמע ומתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו נושא את כפיו. וכתב הרא״ש בתשובה ומה שכתבת שממנים חזן להתפלל כל השבוע קודם שנתמלא זקנו וסומכין על זה שיש להם חזן אחר שיתפלל בשבת וביום כניסה טעות הוא כי זה נקרא חזן קביע

פֿאָרבעטער פֿאָרשטעללען, אונד צוואַר מיט צושטיממונג זאַממטליכער מיטגליעדער דער געמיינדע. דיעזער מאַן זאָלל צוגלייך איינע וואָהלקלינגענדע אונד אַנגענעהמע שטיממע אונד איינען שאָנען רוהיגען פֿאָרטראַג האַבען. אויך זאָלל ער געלייפֿיג דיא גאַנצע היילינע שריפֿט לעזען (אונד איבערזעטצען) קאָננען. — זאָגאַר איין פֿאָרבעטער מיזט זאָגאַר, וויא אונזערע ווייזען לעהרען, איינעם אַלטען אונד ווישענשאַפֿטליך גע-בילדעטען מאַננע, דער אַבער אים פֿאָרטראַגען זיך צו וועניג געאיבט האַט, פֿאָרגע-צאָגען. רבי יהודה בעמערקט נאָך: דער פֿאָרבעטער זאָלל אויך הויזפֿאַטער זיין אונד איטאונטער נאַהרונגסזאָרגען האַבען, דאַמיט ער מיט מעהר איננינקייט, אינ-ברונסט אונד וויינעם הערצען פֿאָרטראַגע אונד פֿאָרבעטע. — רב חסדא לעהרט: דעם פֿאָרבעטערס הויז אום אויך לעער פֿאָן זינדען אונד זיינע פערזאָן אונבעשאָלטע-נען רופֿעס זיין. — רבי אליעזר לעהרט: עס הייסט אין (ירמיה י״ב, ח׳): „איין ערבע מיזט געוואָרדען וויא דער לאָווע אים וואַלדע, ער פֿאַללט איך אַן מיט זיינעם גע-בריללע; דאַרום מיזט ער איר פֿערהאַסט,“ דיעזער פֿערז האַט בעצוג אויף דענימיגען פֿאָרבעטער, וועלכער פֿאָר דיא בעטלאַדע טריטט, אָהנע דיעיעניגען אייגענשאַפֿטען צו בעזיטצען, דיא איהם ערפֿאָרדערליך זינד. אונזערע ווייזען לעהרען אים טראַקטאַט חולין (פֿאָל. כ״ד.): דער פֿאָרבעטער זאָלל אויך איינען שאָנען אונד געצירטען באַרט האַבען, (וועלכער צו איינעם וואָרדעפֿאָללען אייסערן פֿיעל בייטראָגט). אויך זאָלל ער, וויא אין מגילה (פֿאָל. כ״ד.) געלעהרט ווירד, וואָן ער הינטריטט, אום פֿאָרצובעטען, שטעטס איינען טלית אונד דאַרונטער איינען בעטמאַנטעל, דער אויסנייכנונג האַלבער, אום זיך האַבען. — ווער קיין אַנגעשטעללטער פֿאָרבעטער מיזט אונד אַמן שפריכט צו

כיון שמינהו להתפלל אע"פ שיש אחר שהוא מטונה דדוקא בעראי בלא מינוי יכול לתתפלל אחר שתביא שתי שערות ע"כ. ומי שאינו שליח צבור קבוע אם יאמרו לו שירד לפני התיבת יסרב מעט. כדגרסי' פרק אין עומדין (דף ל"ד) תנו רבנן העובר לפני התיבה יסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם יסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שמקדיחתו מלח כיצד יעשה ראשונה יסרב שנייה מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד ואם טעה יעבור אחר תחתיו. כדתנן העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה. ויזהר מאד בתפלתו שלא יטעה. כדתנן התם במסכת ברכות המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח ציבור הוא סימן רע לשולחיו ששלוחו של אדם כמותו. אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע. אמר להו אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שמקובל ואם לאו יודע אני שמטורף. מנא הני מילי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן דאמר קרא (ישעית נ"ז) בורא ניב שפתים שלום שלום:

איהם: טריטע הין אונד טראַגע פֿאָר, זאָ זאָלל ער זיך ווייגערנד בענעהמען, (ד. ה. ניכט זאָ באַלד דער אויפֿפֿאָרדערונג פֿאָלגע לייסטען). זאָ וויא אונזערע ווייזען אויך געלעהרט האַבען: ווען מאַן יעמאַנדען ערזוכט, הינצוטרעטען אונד פֿאָרצובעטען, דער ווייגערע זיך. טהוט ער דיעזעס אַבער ניכט, זאָ גלייכט ער איינער שפייזע, דיא אָהנע זאַלץ איזט. ווער זיך היערין אַללצופֿיעל נאָטהיגען לעססט, דער גלייכט איינער פֿערזאַלצענען שפייזע. וויא אַלזאָ צו טהון? ווען מאַן איהם צום ערסטען מאַלע זאַגט: געהע הין אונד בעטע פֿאָר, זאָלל ער זיך פֿאָרטוועהרענד ווייגערן; דאַס צווייטע מאַל זאָלל ער זיך צום היגגעהען בלאָס אַנשיקקען, אַבער דעננאָך צאָגערן; דאַס דריטטע מאַל אַבער זאָלל ער אונגעזוימט היגגעהען. — ווען זיך יעמאַנד אים פֿאָרבעטען געאירערט האַט, זאָלל זאָפֿאָרט איין אַנדערער זיינע שטעללע איינגעהמען. דאַהער זאָלל מאַן זיך זעהר פֿאָר דעם איררען אים פֿאָרטראַגען אין אַכט נעהמען; דען דאַס איררען דעס פֿאָרבעטערס איזט זאָוואָהל פֿיר דיעזען אַלס פֿיר זיינע געמיינדע איין גאַר שלעכטעס צייכען. — מאַן ערצאָהלט פֿאָן רבי חנינא בן דוסא: ווען ער פֿיר קראַנקע צו גאָטט פֿלעהעטע, וואוסטע ער אויך גלייך, אָב דיעזער בייס לעבען בלייבען אָדער שטערבען ווערדע. איינסט פֿראַגטע מאַן איהן: וואָהער וויסט דוא דיעזעס פֿאָרהערצוזאַגען? היעראויף אַנטוואָרטעטע ער: ווען מיר דאַס געבעט פֿיר דען קראַנקען געלייפֿיג אויס דעם מונדע געהט, זאָ ווייס איך, דאַס איך בייס אַללפֿאַטער געהאָר געפֿונדען האַבע; ווען איך אַבער אין זאָלך איינעם געבעטע אונוויללקיהרליך דורך געדאַנקען, דיא איינען גייסט פֿאָן דעמזעלבען אַבציעהען, געהינדערט ווערדע, זאָ בין איך אויך איבערצייגט, דאַס פֿיר דען קראַנקען קיינע היללפֿע מעהר איזט. מאַן וואָללטע גאָטטליכען אויסשפרוכע אַבער לעהנט זיך דיא בעהויפּטונג דעם רבי חנינא? דיעס בעאַנטוואָרטעט רבי חייא בר אבא אים נאַמען דעס רבי יוחנן: עס הייסט אין (ישעיה נ"ז, י"ח.) בורא ניב שפתים וגו' „דער דאַס ערטאַפֿפֿען דיא שפראַכע, (דיא קלאַר, פֿאַסליך אונד געלייפֿיג איזט), דער גיעבעט אויך צו ווייאַפֿאַכען פֿריעדען; צו דעם פֿערנען — קראַנקען — אונד צו דעם נאַהען, — בעשטענדען — זאָ שפריכט גאָטט: איך היילע איהן!“ —

(צה) # פרק חמישי.

אין אומרים קדיש בפחות מעשרה. כדגרסינן פרק הקורא את המגילה (דף כ״ג) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אמר קרא (ויקרא כ״ב) ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה. והטעם לפי שבעשרה נשלמת הקדושה שהיא למעלה מעשר ספירות. ולזה רומז מה שאמרו בפ״ק דסוכה (דף ה׳). תניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר (תהלי׳ קט״ו) השמים שמים לה׳ וגו׳. ולעולם העשירי הוא קדש שהוא שלמות המנין והוא תחת כסא הכבוד. ולזה רומז מ״ד (ויקרא כ״ז) העשירי יהיה קודש. וארון ט׳ וכפורת טפח ולמעלה השכינה וגם כל המעשרות והעשירות וגם הבכורות והבכורים והתרומה. ולזה רמז רבי אברהם בן עזרא באמרו הבכור והמעשר א׳ הוא ואין ביניהם אלא חשוב ממטה למעלה או מלמעלה למטה וכן הוא יום הדין ויום הכפורים כפי דעת א׳. ואמרינן בירושלמי בריש פאה בפרק מאימתי קורין במגילת סתרים של רבינו שהקדיש הוא זכר לקץ הימין ולמלחמת ישועת גוג ומגוג. ועל כן אומרים יתגדל ויתקדש על שם והתגדלתי והתקדשתי דכתיב בה במלחמת גוג ומגוג שבו יתגדל שמו של הקב״ה בכל הארץ. כדכתיב (זכריה י״ד) ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד ונשבע שלא יהיה שלם עד שינקם ממנו כדכתיב (שמות י״ז) כי יד על כס יה וגו׳. לומר שאין השם שלם ולא הכסא שלם אבל לאחר שינקום יהיה השם שלם וגם הכסא דכתיב (תהלים ט׳) האויב תמו וגו׳ וכתיב וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם. ר״ל כי בכל

פינפטעס קאפיטעל.

דאס קדיש = געבעט דארף נור אים בייזיין פאן צעהן לייטען — אכין גע= נאננט — געשפראכען ווערדען. דען ר׳ חייא בר אבא לעהרט אים נאמען דעס ר׳ יוחנן: עס הייסט אין דער היילינגען שריפט (ויקרא כ״ב, ל״ב.): „דאמיט איך געהייליגט ווערדע אונטער דען קינדערן ישראל׳ס;“ וואס אלזא איינע הייליגונג, קדיש אדער קדושה, געבעטעט ווערדען אונד שטאטטפינדען זאלל, דארף דיעס נור אים בייזיין פאן צעהן לייטען געשעהען, וויל נור אלסדאן דיא הייליגונג איינע פאללשטאנדיגע גענאננט ווירד. —*) זאלל אבער דיא הייליגונג געטטעס איינע פאללשטאנדיגע גענאננט ווערדען, זא מיססען אללע בעוואהנער דער ערדע זיין דאזיין,

---

*) אים טעקסטע ווערדען נאך פיעלע בעווייזע פיר דיא וויכטיגקייט דער צאהל „צעהן“ אנגעפיהרט, וועלכע זיך אבער ניכט גוט צום איבערזעטצען איינגעט. — פערנער ווירד אים טעקסטע נאכגעוויעזען, דאס דיא הייליגונג געטטעס ניכט עהער פאללקאממען זיין ווירד, ביז אללער געגענזאץ פאן דער ערדע פערטילגט זיין ווירד. דערלייא שטעללען אונד בעווייזע האבע איך אויס לייכט צו ערקלערענדען גרינדען אונאיבערזעטצט געלאססען; וויא איך איבער= הויפט פערנער אלע אהנליכען שטעללען, דיא אין דיעזעם ווערקע אין ניכט געריגגער צאהל נאך פארקאממען, צו פערפאהרען געדענקע, אום איך זאראן אונגעבונדענער בעוועגען צו קאננען. — דער איבערזעטצער.

ומן ש״ש בעולם מי שהוא מאמין בעובדי כוכבים ומזלות בלתי לה׳ לבדו אין מלכותו ושמו נודע בכל העולם נמצא שאין השם שלם וגם כשאינו פוקד על מלכי העובדי כוכבים ומזלות להנקם נקמתו מהם נמצא עדין יש רשות לצבא המרום לקטרג תחת הכסא נמצא שאין הכסא שלם. וכשיהיו רחמיו להודיע שמו ואמתתו ומציאותו ואחדותו בכל העולם להנקם מאויבי השם יפקוד על צבא המרום במרום ועל מלכי העובדי כוכבים ומזלות בארמה ויסיר היכולת מכל המקטרגים אז יהיה שמו שלם בכל העולם וכסאו שלם בלי קטרוג. וכלם יאמינו שאין מלכות בעולם אלא לו לבדו ולא יהיה בכל המציאות מי שיעבור על גזרתו. וברוך יודע כל נסתרות אשר לו לבדו הממשלה וגלוי לפני כסא כבודו למה מעכב כל כך מלהראות לכל באי עולם אמיתת מלכותו ושלמותו וכפי אמונתנו הוא עונות ישראל שהיו כוונה ראשונה לבריאת העולם עד שיחזרו בתשובה או עד שיבא עתה הקצוב כמו שדרשו ז״ל על פסוק (ישעי׳ ס׳) אני ה׳ בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. או שירחם על בריותיו ואז מלאת הארץ דעה את

זיינע איינהייט אונד זיינע אונבעגרענצטע בארמהערציגקייט פאררערסט אנערקעננען, דאן ווירד אויך זיין הייליגער נאמע אונד זיין טרהאבענער טהראן פאללשטענדיג זיין. דען אללעס ערקעננט דאן אויס איבערצייגונג איינשטיממיג אן, דאס עס קיינען העררשער מעהר געבע אוסער איהם אללין, אונד דאס אללעס זיך פיגען מיססע זיינען בעשלוססען אונד בעשטיממונגען. דער געבענעדייעטע קעננט אללע געהיימ־ניססע; איהם אללין געהערט דיא הערליכקייט. עס ווארע איהם אלזא וואהל איין געריגעס, דיא הערצען אונד דיא זעעלען אללער מענשען מיט איינזיכט צו בעגאבען, אום איהן אין זיינער גראסע אונד ערהאבענהייט צו ערקעננען; אבער ער לעסט טהאטיג זיין אונד וואלטען דען פרייען ווילען איס מענשען, דאמיט ער זעלבער אלל־מעהליג צור איבערצייגונג געלאנגע, דאס נור איין גאטט דיא וואהרהאפטיגקייט, דיא העררשערקראפט אונד דיא פאללקאממענהייט פעראיינט זינד, אונד דא וויר איהן אויס זיינען טהאטען אונד בעזאנדערס אויס זיינען ווערקען ערקעננען, דיא צו דעם גלויבען אן זיינע איינינגקייט אונד אללמאכט פיהרען, זא איזט עס אונזרע איינציגע שולד, דאס דיא ערלאזונג אונס זא לאנגע פערן בלייבט; דען ווירדען וויר דען פארטריפטען זיינער הייליגען לעהרע גאנץ נאכלעבען, זא ווירדע דער העדר אויך זיינע פערהייסונג, דיא ער אונס ווערדען ליסס דורך דען פראפעטען ישעיה (ס׳, כ״ב.), וועלכע לויטעט: „איך, דער עוויגע, ווערדע צו זיינער צייט — דיא ערלאזונג — שנעלל העררבייפיהרען,“ אין ערפיללונג געהען לאססען. דיעזעס פאנדע שטאטט, ווען וויר אונס אום ערלאזונג פערדיענט געמאכט האטטען. — יעדאך, פיהרטע גאטט נור אויס בארמהערציגקייט איבער דיא מענשהייט דיא ערלאזונג הערבייא, אהנע בעזאנדערס פערדיענסט דערזעלבען אונד אהנע בעזאנדערעס שטרעבען דער איינצעל־נען מענשען נאך דער ערלאזונג, זא גינגען אויך אין ערפיללונג דיא ווארטע דעם פראפע־טען ישעיה (י״א, ט׳.), דיא דא לויטען: „דיא ערדע איזט דאן פאלל דער ערקעננט־ניס גאטטעס, זא וויא געוואססער דיא טיעפע דעם מעערעס בעדעקקען.“ — *)

*) וועלכע געוואססער זואהר איינע עגאלע, עבענע פלאכע, אבער איינע גאנץ פערטיע־דענארטיגע טיעפע האבען; עבען זא ווירד עס אלסדאן אויך מיט דער ערקעננטניס גאטטעס זיין. — דער איבערזעטצער.

ה' כמים לים מכסים. ונהגו לומר הקדיש בלשון ארמית לפי שאין מלאכי מעלה יודעי' בלשון ארמית זולתי ג' השרי' הגדולים הממונים להליץ טוב בין ישרא' לאביהם שבשמים וכדי שלא יבינוהו האחרים ויקטרגו אומרים אותו ארמית. ויענו בכל כוונתם אמן יהא שמיה רבא מברך על שם שנא' (תהלים ל"ד) גדלו לה' אתי ובזה יקבל שכר גדול. כדגרסינן במסכת שבת פרק כל כתבי הקדש (דף קי"ט) אמר ריב"ל כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו של ע' שנה שנא' (שופטים ה') בפרוע פרעות בישרא' בהתנדב עם ברכו ה' מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. אמר רבי יוחנן אפילו יש בו שמץ ע"א מוחלין לו כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב (שמות ל"ב) כי פרעה אהרן. ואמר רבי לוי כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנא' (ישעיה כ"ו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים. מאי לשון אמן אמר רבי חנינא אל מלך נאמן. בטתניתא תאנא אמת מלך נאמן. ואיתא בתנחומא כל העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן בעולם הבא שנאמר (תהלים מ"א) ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן. אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא. ויזהר שלא יפסיק ביה דאיתא בירושלמי ריב"ל אשכחיה לאליהו דהוה מדבר קומי תריסר אלפי גמלי טעונין ריגוז אמר ליה הני למאן אמר ליה כולהו טעונין ריגוז למען דמפסיק בין אמן יהא שמיה רבא מברך. ובכל בקר כשמגיע זמן לקדיש יתברך בתפלת אם אינם מתקבצים לקדשו ולברכו כועס הקב"ה כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ו') אמר רבי יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא שם י' מיד כועס שנא' (ישעי' נ') מדוע באתי ואין איש וגו'. כלומר איש ראשי תיבות אמן יהא שמיה וכשמתקבצין עשרה ועונין לקדיש השכינה מסתלק ובוכה על שהגלתה את בניה. כלומר דואגת על שחטאו בניה שהבדילם וקדשם מכל האומות ונתחייבו גלות. ומדת הדין מעכברת כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ג') תניא אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' כדאיתא בחלק זה פי"ט עד תפלה. א"ל מה קול שמעת בחורב' זו אמרתי

דאס קדיש געבעט, אין ארמאאישער שפראכע אבגעפאסט, איזט פאן דער אבפרייאונגען גאטטעס, דאהער זאלל אמן עס, זא וויא אמן יהא שמיה רבא מברך וגו' מיט וואהרער אנדאכט בעטען. זא זאלל אויך דאס „אמן" פאן זיינער שטעללע שטעטס גאנץ אנדעכטיג געזאגט ווערדען. דען דער תנחומא לעהרט: ווער דאס מיט אנדאכט שפריכט אמן אין דיעזער וועלט, דעם ווירד נאך לאהנע ווערדען, עס אויך אין דער צוקינפטיגען וועלט אים האכגעזאנגנעסטע דער זעליגקייט צו זאגען. — דיא וואהרע אנדאכט פיהרט צור ערהאֶרונג; זא וויא פאן ר' יוסי ערצאהלט ווירד: איינסט פיהרטע איהן זיין וועג איינער רואינע פאראיבער, דא פערנאהם ער אויס

שמעתי קול שמנחמת כיונה ואומרת אוי לי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי את בני לאומות מכוכבים ומזלות אמר לי בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא שבכל יום ויום שלשה פעמים אומרת כך. ולא עוד אלא בזמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך מוחח ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך ומה לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם. וכל זה עד שישוב ברחמים ויגאלם. ותקנו לומר יוצר משרתים ואשר משרתיו משום הא דאיתא פרק אין דורשין (דף י״ד) כל יומא מיברו מלאכי השרת מנהר דינור שנאמר (איכה ג׳) חדשים לבקרים וחכי פירושו יוצר משרתים אותם המתחדשים בכל יום ואשר משרתיו מעולם כגון מיכאל וגבריאל כלם עומדים לפניו:

(צו) פרק ששי.

לעולם יהא אדם זהיר בק״ש וברכותיה שלפניה ולאחריה שהם בבקר ובערב שבע כנגד (תהלים קי״ט) שבע ביום הללתיך. והקורא אותם כהלכתה ערב ובקר נוחל העה״ז והעה״ב כדגרסי׳ בפרק היה קורא א״ר אלעזר מאי דכתיב (תהלים ס״ג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן

דערזעלבען איינע שטיממע, דיא דעם וויממערנדען גירדען איינער טויבע גלייך, וועל-כע שפראך: וועהע מיר! איך האבע מיין הויז פערוויסטעט, מיינען טעמפעל פער-בראננט אונד מיינע קינדער אין אללע וועלטטהיילע פערטריעבען. וועהע מיר! — היערויף שפראך דער פערקלערטע גייסט דעס פראפעטען אליה'ס צו איהם: „דיע-זע שטיממע דער וועהמוטה לעסט זיך טעגליך דריימאהל אלזא פערנעהמען. אבער ווען דיא פראממען אונד גאטטעספירכטיגען אין דיא בעטהייזער געהען אונד אנדעכטיג איינשטיממען „אמן" אונד יהי שמיה רבא מברך, דאן וויקט דיא שטיממע, דיא דוא זאָ עבען פערנאָממען, איינע הייטערע אונד פראהליכע, אינדעם זיא שפריכט: „הייל דעם קאָניגע, דער אין זיינעם הויזע געפריעזען ווירד." — איבעראלל, וואָ דיא שטיממע דער אנדאכט ערטאָנט, דא איזט איין טעמפעל גאָטטעס; אונד זאָ ווירד אויך דער פאטער וויעדער זיינע קינדער ערלאָזען, ווען זיא זיינעס ערבאַרמענס זיך גאנץ פערדיענט געמאכט האבען ווערדען. — אונזערע וועיזען האבען אויך פעסטגעזעטצט אים פריהגעבעטע „יוצר משרתים ואשר משרתיו" צו בעטען, דאמיט וויר עס בעהערציגען אונד אונס איבערצייגט האלטען זאָללען, דאס גאָטט זיך טעגליך נייע דיענער ערשאפפעט, אונד דאמיט אין אונס איין שטרעבען זיך קונד געבע, דיעזען דיענערן גאָטטעס עהנליך צו ווערדען. —

זעכסטעס קאפיטעל.

עס איזט דיא פפליכט איינעס יעדען, דאס קאפיטעל שמע אונד דיא געבעטע, ברכות גענאננט, דיא פאָר אונד נאך דעמזעלבען שטעהען, טעגליך צו בעטען, אונד צוואר: אים פריה- אונד אבענדגעבעטע. צוזאממען זינד עס זיעבען געבעטע אן צאהל, פאָן וועלכען דער פזאלמיסט שפריכט: זיעבען מאל דעס טאגעס פרייזע איך דיך. ווער אלזאָ דיעזע געבעטע נאך אָרדנונג פריה אונד אבענדס בעטעט, דעססען בעלאָהנונג בעגיננט שאָן אין דיעזער וועלט. דען ר' אלעזר לעהרט: עס הייסט (תהלים ס"ג):

אברכך בחיי זו ק"ש בשכך אשא כפי זו תפלה. אם עושה כן עליו הכתוב
אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל ב' עולמות העולם
הזה והעולם הבא שנא' (שם) ושפתי רננות יהלל פי. וגרסינן במדרש
תנחומא אמר ר' מאני לא תהא ק"ש קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ח
תיבות כמנין אברים שבאדם ומהם ב"ש כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר
הקב"ה אם שמרת את שלי לקרותה בעונתה אני אשמור את שלך לכן
דוד מקלס (שם י"ז) שמרני כאישון בת עין א"ל הקב"ה (משלי ד') שמור
מצותי וחיה. העולם הבא מנין כדגרסי' בפ"ג דמסכת שקלים (דף ה')
(שם ב'). אז תבין יראת ה' וגו' תנא בשם ר"מ כל מי שקבוע בארץ
ישראל ומדבר בלשון הקדש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא את שמע בבקר
ובערב יהיה מבני העולם הבא. ויחשוב אדם בלבו שנתן לו רשות לקרא
ק"ש להזכיר שמו של הקב"ה אחר ב' תיבות מה שלא נתן למלאכים עד
אחר ג' תיבות כדגרסינן בואלה הדברים רבה חביבין ישראל יותר
ממלאכי השרת שמלאכי השרת אינם מזכירין את השם אלא לאחר שלש

,,זאָ פרייזע איך דיך וואָהרענד איינעס לעבענס, רופֿע דיינען נאַמען אַן, העבע אויף
נוּם געבעטע איינע האַנדע,'' דיעזער פֿערז דייטעט אויף קריאת שמע אונד אויף
דיא ברכות. ווער אַלזאָ דיעזע טעגליך צווייאמאַל בעטעט, פֿאָן דעם שפריכט פֿער־
נער דאַזעלבסט דער פּזאַלמיסט: ,,וויא פֿאָן מאַרק אונד פֿעטט, זאָ לאַבט זיך איינע
זעעלע,'' אונד וועלכע לאַבונג טאָן אויף דיעזער וועלט איהרען אַנפֿאַנג ניממט. דען,
הייסט עס ווייטער: ,,איינע ליפּפּען זינגען לויטע ליעדער,'' וואָראַן זיך גייסט
אונד הערץ ערקוויקקט אונד לאַבט. — דער תנחומא לעהרט: עס זאַגט ר'
מאני: מאַן אַכטע דאַס געבעטע דער קריאת שמע יאַ ניכט געריגגע, דען עס
ענטהאַלט צוויא הונדערט אונד אַכט אונד פֿירציג וואָרטער, גלייך דער צאַהל דער
גליעדמאַססען דעס מענשען; אויך איזט דאַס ערהאַבענסטע לאָב גאָטטעס: ברוך שם
כבוד מלכותו לעולם ועד דאַרין ענטהאַלטען. זאָלל גאָטט אַלזאָ דיעזע גליעדער בע־
שיטצען פֿאָר אונגעמאַך אונד ליידען, זאָ מוס אויך דער מענש דאַס איט איהנען
אַן צאַהל פֿערוואַנדטע געבעטע טעגליך צווייאמאַל בעטען. זאָ פֿלעהעטע אויך דוד
(תהלים י"ז): ,,בעשיטצע איך, העררר, וויא איינען אויגאַפּפּעל (איך זעלבסט שיט־
צע)!'' וואָרויף איהם פֿאָן גאָטט צור אַנטוואָרט וואורדע: ,,בעאָבאַכטע איינע גע־
באָטע אונד לעבע (פֿאָרט אין דיעזער וועלט).'' אַבער אויך אין דער צוקינפֿטיגען
וועלט ווירד מאַן דעמיועגען בעלאָהנט. זאָ דייטעט דער תלמוד איים טראַקטאַט
שקלים (פֿאָל. ה'.) דען פֿערז (משלי ב', ה'.) אז תבין יראת ה' ,,דאַן ערסט
ווירסט דוא בעגרייפֿען, דאַס דיא גאָטטעספֿורכט פֿיהרט צור זעליגקייט; אונד
ערקעננטניס דעם הערדן ווירסט דוא דאַן ערלאַנגען.'' — עס ווירד געלעהרט איים
נאַמען דעם רבי מאיר: ווער בעשטאַנדיג וואָהנט איים געלאָבטען לאַנדע, העברא־
איש שפריכט אונד אַבענדס אונד מאָרגענס דען אַבשניט שמע ליעזט. דער מאַ־
גע זיך דער צוקינפֿטיגען וועלט פֿערזיכערט האַלטען. — יעדער מענש דענקע אין
זיינעם הערצען, דאַס איהם ערלויבניס ערטהיילט וואָרדען זייא, דאַס שמע צו לע־
זען, אום זאָ דען הייליגען נאַמען גאָטטעס אויסצושפּרעכען איט צוויא וואָרטען,
נעמליך: שמע ישראל ה' אלהינו; דאַהינגעגען דען האָכסטען דיענערן גאָט־
טעס, דען ענגעלן, איזט דיעזעס ניכט פֿערגאָננט. דען עס הייסט אין (ישעיה ו',

תיבות שנאמר (ישעיה ו׳) וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש ה׳ צבאות וישראל מזכירין את ה׳ אחר שתי תיבות שנאמר (דברים ו׳) שמע ישראל ה׳. וגרסינן בספרי למה התקינו ק״ש שחרית וערבית לפי שאמר הקדוש ב״ה לישראל (יהושע א׳) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וחזר אמר (שמות ל״ח) ששת ימים תעשה מלאכה היאך יתקיימו שני מקראות הללו לפיכך תקן להם ק״ש שחרית וערבית שכל הקורא אותה כאלו קור׳ כל התורה. משל למלך שנתן לבנו שדות הרבה והיה יגיע בעבודתם כיון שראה המלך שהיה יגע בהן תקן לו כרם אחד והביא כל מעדני עולם ושתל בו. כך הקב״ה נתן לישראל תורה נביאים וכתובים אמר כל מי שמיגע בהן אין קץ למתן שכרו וכל מי שאין יכול להתיגע בהן דיו שיקרא ק״ש שחרית וערבית. וכשישראל קורין אותה מלאכי השרת יורדין לשמוע מהם שנאמ׳ (שיר ח׳) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. היושבת בגנים אלו ישראל שיושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. חברים מקשיבים לקולך אלו מלאכי השרת כל זמן שישראל מקלסין אותו מלמטה הוא מקלסין מלמעלה. הם אומרים שמע ישראל והוא אומר (תהלים פ״א) שמעה עמי ואדברה. הם אומרים

ג׳.): איינער — פאן דען ענגעלן — ריעף דעם אנדערן צו אונד שפראך: קדוש, קדוש קדוש! דרייא מאל היילינ. — אים בוכע ספרי איזט דיא פראגע אויפגע⸗שטעללט: ווארום איזט אנגעארדנעט, קריאת שמע פריה אונד אבענדס צו בעטען? דעסוועגען, וויל גאטט צו ישראל שפראך דורך יהושע (א׳, ח׳.): עס ווייכע ניכט דיעזעס בוך דער לעהרע פאן דיינעם מונדע; פארשע אין איהם טאג אונד נאכט. דאן הייסט עס ווידער (שמות ל״ה, ב׳.): זעכס טאגע זאללסט דוא ארבייטען. וויא זינד דיעזע צוויא געבאטע אין איינקלאנג אונד אויסגלייכונג צו ברינגען? דיעזעס געשאה וויא פאלגט: עס ווארדע אנגעארדנעט, טעגליך פריה אונד אבענדס קריאת שמע צו לעזען, אונד ווער דיעזעס נאך פארשריפט בעפאלגט, דעם ווירד עס אנגערעכנעט, אלס ווען ער דיא גאנצע היילינע לעהרע שטודירען מאכ⸗טע. גלייך איינעם קאניגע, דער זיינעם זאהנע פיעלע לאנדרייען געגעבען האטטע, זיא צו קולטיפירען אונד אין ארדנונג צו ברינגען. אלס דער זאהן דיעס איבער ער⸗ווארטונג דעם פאטערס טהאט, שענקטע דיעזער איהם נאך איינען שאנען וויינבערג, אין וועלכעם ער צופאר דיא פארציגליכסטען פרוכט⸗ אונד ציערבייאמע פפלאנצען ליעס. זא גאב אויך גאטט אן ישראל דיא גאנצע היילינע שריפט אונד שפראך: ווער זיך מיט דעם ערלערנען דערזעלבען בעפאסט, דעססען לאהן איזט אונבעגראנצט, ווען עס אבער נאהרונגזזארגען וועגען ניכט געשטאטטעט איזט, זיא טאגליך צו שטודירען, פיר דען גענוגט עס, פריה אונד אבענדס נור קריאת שמע צו לע⸗זען. — ווען דיא קינדער ישראל׳ס קריאת שמע לעזען, זא שוועבען הערניעדער דיא היילינען ענגעל, אום צו הארכען אונד אום דיעס פאן איהנען צו לערנען. וויא עס אויך הייסט אים האהען ליעדע (ח׳, י״ג.): „דיא דא וואהנעט אין גארטען, דע⸗רען שטיממע לויטען געשפיעלען, פאלגענד: או, לאס זיא איך הארען!“ נור זעל⸗בען צייט, ווען ישראל פרייזעט דען העררן אויף ערדען, פרייזען דיא ענגעל דען געהייליגטען אים הימעל. ישראל שפריכט: „הארע — גאטט — ישראל!“

ה׳ אחד והוא אומר (שמואל ב׳, ז׳) מי כעמך כישראל גוי אחד בארץ. הם אומרים ואהבת את ה׳ אלהיך והוא אומר (ירמיה ל״א) אהבת עולם אהבתיך. הם אומרים ושננתם לבניך והוא אומר (ישעיה כ״ד) וכל בניך למודי ה׳. ומצינו כתוב בפרקי ר״א פ״ד ארבעה כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב״ה. מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו. מחנה שניה של גבריאל על שמאלו. מחנה שלישית של אוריאל מלפניו. מחנה רביעי של רפאל לאחריו. ושכינתו של הקב״ה מלמעלה באמצע והוא יושב על כסא רם ונשא וכו׳. ב׳ שרפים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו שש כנפים לכל אחד בשתים מכסים פניהם שלא יביטו פני שכינה ובשתים מכסים רגליהם שלא יראו כדי לשכח עמידת רגל עגל ובשתים מעופפין ומקדישין ומעריצין זה עונה וזה קורא זה קורא וזה עונה ואומרין קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו. והחיות עומדות תחת כסא כבודו ואין יודעות מקום כבודו ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה׳ ממקומו. וישראל שהם גוי אחד בארץ שהם מיחדין שמו בכל יום תמיד פעמים בכל יום ואומרים שמע ישראל וגו׳ והוא משיב ואומר אני ה׳ אלהיכם המציל אתכם מכל צרה וצוקה. וגרסינן בואלה שמות רבה א״ר לוי צריך אדם להיות זהיר בקריאת שמע שהיא שקולה כנגד כל הקרבנות מה קרבנות נוהגים בשחר ובין הערבים אף ק״ש נוהגת בשחר ובערב שנאמר בשכבך ובקומך. ולא נתן הקב״ה ק״ש לישראל אלא שיהיו עוסקין בתורה תמיד שנאמר (יהושע א׳) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו׳ לכך נאמר שמע ישראל. וגרסי׳ באלה הדברים רבה שמע

אונד דיזע שפרעכען — אים נאמען גאָטטעס: — „הערע, איין פאָלק, וואס איך
רעדע.“ ישראל שפריכט: „גאָטט איזט איינציג!“ אונד דיזע שפרעכען: „וואר
איזט גלייך דיינעם פאָלקע אויף ערדען.“ ישראל שפריכט: „ליעבע דען הערין,
דיינען גאָטט;“ אונד דיזע שפרעכען: „מיט עוויגער ליעבע ליעבע איך דיך.“
ישראל שפריכט: „שאָרפע עס איין דיינען קינדערן;“ אונד דיזע שפרעכען וויעדער:
„דיינע קינדער אללע זינד אונטערריכטעט איבער גאָטט.“ — מאן פינדעט אין
דען פרקי (אבשניטטע) דעם ר׳ אליעזר: פיער אבטהיילונגען דער ענגעל לאָבפריי=
זען דען הערין אונד איינער רופט דעם אנדערן צו: „היילינ, היילינ, היילינ איזט
דער הערר דער העערשאארען, דיא גאנצע ערדע איזט פאָלל פאָן זיינער הערליכ=
קייט! דאן פראגען זיא זיך געגענזייטיג: „וואָ איזט דער אָרט זיינער הערליכקייט?“
דיא אנטוואָרט לויטעט: „געבענעדייעט זייא דיא הערליכקייט גאָטטעס אן איהרעם
האָהען, אויסערכבארען אָרטע; אונד ישראל איזט דאס איינציגע פאָלק אויף ערדען,
דאס זיינען נאמען צוויא אלל דעם טאגעס אויסשפריכט אונד פרייזעט: הערע
ישראל! דער עוויגע איזט אונזער גאָטט, דער עוויגע איזט איינציג!
היעראויף ערפאָלגט: „איך בין אייער גאָטט, דער איך ערלעזעט פאָן יעדעם לייד
אונד אויס יעדעם דראנגזאלע.“ ר׳ לוי לעהרט: דאס לעזען דעם שמע פריה אונד
אבענדס איזט איבערוויעגענד דען אָפפערן, דיא אבענדס אונד מאָרגענס דארגע=

ישראל וש״ה (תהלים מ׳) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך אלו יראי שמים ויאמרו תמיד יגדל ה׳ אלו ישראל שהם מיחדים שמו של הקב״ה בכל יום ויום ואומרים שמע ישראל. ומאחר שק״ש יש בה כל הדברים האלה יהא אדם זהיר בקריאתה שיהא באימה וביראה ובכוונה דהכי איתא במדרש ויקרא רבה א״ר ברכיה מלך בשר ודם משגר פרטיגמא (פי׳ איגרת) שלו למדינה מה הם עושין כל המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהם וקורין אותה באימה ויראה ברתת ובזיע. אבל הקב״ה אמר לישראל פרטיגמא שלי לא הטרחתי אתכם לקרותה לא עומדין לא פורעי׳ ראשיהם אלא בלכתך בדרך. אבל צריך שיקראנ׳ בגזרת מלך וקבלת עול מלכות שמים באימה וביראה ברתת וזיע ואף על פי שקורין בין עומד בין יושב. כדגרסי׳ בפ״ו דברכות (דף י״א) ת״ר ב״ה אומרין עומדין וקורין יושבין וקורין מטין וקורין עוסקין במלאכתן וקורין. וצריך שיכוין בה ואל יתן עיניו ולבו בדברים אחרים כדגרסינן בפ״ק דיומא (דף י״ט) אמ׳ רבי יצחק בר שמואל בר מרתא הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעו. ותניא ר״א בן חסמא אומר הקורא את שמע וקורץ בשפתיו ומרמז בעיניו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומר (ישעיה מ״ג) ולא אותי קראתי יעקב וגו׳. ועיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון כדגרסינן בפ׳ היה קורא (דף י״ג) ת״ר שמע ישראל וגו׳ ע״כ כוונת הלב דברי ר״מ אמר רבא הלכה כר״מ. ר״ל שהכוונה החזקה והמובדלי מכל עון היא בפסוק ראשון

בראַכט ווערדען זאָללטען. דאַהער איזט עס איינעם יעדען פפליכט, עס מיט אויפ-מערקזאַמקייט אונד אַנדאַכט צו לעזען. עס זאַגט ר׳ ברכיה: ווען איין קאָניג איינען שריפטליכען בעפעהל ערגעהען לאָסט, דער דען איינוואָהנערן זיינעס לאַנדעס מיט-געטהיילט ווערדען מוס, זאָ שטעללט זיך יעדער דערזעלבען, ווען דיזע מיטטהיילונג געשיעהט, עהרפורכטספאָלל הין, ענטבלאָסט זיין הויפט אונד האָרט אויפמערק-זאַם צו מיט ציטטערן אונד בעבען. אַבער מיט איינעם בעפעהלע אונד מיט איינער פעראָרדנונג (דער קריאת שמע) — שפריכט גאָטט צו ישראל — מאַג איך דיר ניכט זאָלכע אונגיטליכע מיהע מאַכען. דו זאָללסט זיא ווערדער שטעהענד, נאָך מיט ענט-בלאָסטעם הויפטע לעזען, דו דאַרפסט זיא זאָגאַר לעזען, ווען דו אויף דעם וועגע דיך בעפינדעסט, אַבער דו זאָללסט אין איהר דיא פעראָרדנונג דעם קאָניגס אונד דען בעפעהל גאָטטעס שטעטס ערבליקקען, דער דיך טאָגליך אין פורכט אונד ער-געבענהייט ערהאַלט, ווען דו זיינען בעפעהל שטעהענד אָדער זיטצענד לעזעסט. — זאָ לעהרט דיא הייליגע שולע: מאַן דאַרף דאַס שמע זאָוואָהל שטעהענד אַלס זיטצענד, זאָגאַר וועהרענד דער פערריכטונג איינעס געשעפטעס לעזען, ווען נור דיא איננע-רע אויפמערקזאַמקייט אויף דאַסזעלבע געריכטעט איזט. — ר׳ יצחק בר שמואל בר מרתא לעהרט: ווער דאַ ליעזט דאַס שמע, דאַרף ניעמאַנדעם צווינקען, וועדער מיט דעם פינגער נאָך מיט דען אויגען. ר׳ אלעזר בן חסמא זאַגט: היעראויף (אויף דיא לעהרע דעם ר׳ יצחק) איזט אַנצוווענדען דער פערז (ישעיה מ״ג, כ״ב): „ניכט איך רופסט יעקב מאַן, ניכט בעמיהעסט זיך ישראל אום איך.״ — דעם ערסטע פערז דער קריאת שמע זאָלל מאַן דיא הויפטאויפמערקזאַמקייט שענקען; דען עס

אבל לכתחלה יכוף לבו לכוין בו בכולה וזהו מצוה מן המובחר. ולפי שהפסוק הראשון צריך לכוין בו יותר על כן נהגו לאומרו בקול רם לחזק הכוונה וגם בו צריך עמידה לדברי הכל וי״א אף בפרשה ראשון עד על לבבך. וצריך להאריך בדלת דאחד שיעור שיכוין בו הקב״ה הוא יחיד ומולך בד׳ רוחות העולם ולמעלה ולמטה. כדגרסינן בראש פ׳ היה קורא (ד׳ י״ג) תניא סומכו׳ בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אחא בר יעקב ובדל״ת אמר רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי״ת. ולימא בתריה בחשאי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כדגרסינן בסוף פ׳ מקום שנהגו (דף נ״ו) דרש רבי שמעון בן פזי (בראשית מ״ט) ויקרא יעקב אל בניו וגו׳ ראובן בכורי אתה וגומר בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו (דברים ו׳) שמע ישראל וגו׳ כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד נמריה לא אמריה משה לא נמריה הא אמריה יעקב התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי. א״ר יצחק דבי רבי אמי אמר משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי. על כן נוהגין לאמרה בחשאי אפילו במקום שנוהגין לאמרה כולה בקול רם. ויש נוהגין לקרותה כולה בחשאי כדי

לעהרט רבי מאיר: אָבגלייך דיא גאַנצע קריאת שמע מיט אויפמערקזאַמקייט געלעזען ווערדען זאָלל, זאָ מוס דאָך דער ערסטע פערז דערזעלבען מיט גאַנץ בעזאָנדערער אַנדאַכט געלעזען ווערדען, עס זאָלל דיעס דאַהער מיט לויטער שטיממע אונד שטעהענד געשעהען. — דאַס אויסשפרעכען דעם אחד (איינציג) זאָלל לאַנגזאַם אונד געדעהנט געשעהען. ר׳ סומכוס בן יוסף זאַגט: ווער אחד געדעהנט שפריכט, דעם ווערדען זיינע טאַגע אונד יאַהרע פערלאָנגערט. דער פערז ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד זאָלל עבענפאַללס מיט אויפמערקזאַמקייט, יעדאָך לייזע געזאַגט ווערדען, אָבגלייך דערזעלבע ניכט אין דער הייליגען תורה שטעהט; דיעס זאָלל דאַרום געשעהען, וויל דער שטאַממפאַטער יעקב איהן אויף זיינעם שטערבעבעטטע געזאַגט האַט, אַלס ער זיינען זאָהנען האָהערע אָפפענבאַרונגען מיטטהיילען וואָללטע. — ר׳ יצחק טהיילט אים נאַמען דער שולע דעם ר׳ אמי פאָלגענדעס בייאשפיעל מיט: איינע קעניגסטאָכטער מאָכטע גערן פאָן איינער שפייזע, דערען וואָהלגערוך זיא שנופפערט, עססען; דאַ זיא אַבער דיא אונשיקליכקייט פיהלט, דורך דאַס פערלאַנגען דיעזער שפייזע איהרע לוסטערנהייט אַן דען טאַג צו לעגען, אָ גיעבט זיא דורך געבעהרדען אונד זאָנסטיגע מערקמאַלע איהר פערלאַנגען קונד. עס בעמייען זיך דאַהער איהרע דיענער, דיא איהר דיעזען וואונש אַבלויטען, איהר דיעזע שפייזע היימליך צו ברינגען. זאָ זאָלל אויך ברוך שם כבוד מלכותו, וועלכער פערז ניכט אין דיא קריאת שמע געהאָרט, לייזע געזאַגט ווערדען, אָבגלייך מאַן דאַס איבריגע, נור קריאת שמע געהאָרענדע, מיט לויטער שטיממע זאַגט. מאַנכער ווידער ליעסט דיא גאַנצע קריאת שמע לייזע, אום זיינען נעבענמאַן אין דער אַנ־

שלא יבטל כל אחד כוונתו בשמוע דברי חברו· ואותם שנוהגין לקרות כולה בקול רם הוא כדי שישמעו לאוניהם ויכוונו בה יותר. וכל אדם יבחר בזה הדרך שיוכל לכוון בה ואם יקראנה בחשאי ידקדק׳ בהשמיעת לאוניו ואף על פי שאמר בפרק היה קורא הלכה כדברי שניהם להקל שאם לא השמיע לאזנו יצא ואם לא דקדק באותיותיה יצא· דוקא בדיעבד אבל לכתחלה לא. לפי׳ הרוצה לבחור הדרך הישרה יכוון בכולה:

(צז) פרק שביעי·

המבטל קריאת שמע שחרית וערבית כבזות בעיניו מצוה זו אין לו תקנה עולמית כדגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ט׳) תניא (קהלת א׳) מעוות לא יוכל לתקן· זה שבטל ק״ש שחרית וערבית. וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם ר״ל בבזות המצוה אבל מי שאינו יכול לכוון בקריאתה ברוב אנחה או מגודל שמחה כגון מי שמתו מוטל לפניו או חתן ושושביניו שהם פטורים מקריאת שמע כפי תקנת חז״ל אין זה הסרון· ובעון בטול שמע הרבה ירושלים כדגרסינן פרק כל כתבי הקודש (דף קי״ט) אמר רבי אבהו לא חרבה ירושלים אלא מפני שבטלו בה ק״ש שחרית וערבית שנאמר (ישעיה ה׳) הוי משכימי בבקר שכר

דאַכֿט ניכֿט צו שטאָהרען. דאַ עס גאַנץ יעדעם איבערלאַססען איזט, דיא קריאת שמע לויט אָדער ליזע צו לעזען, זאָ זאָלל מאַן יעדענפאַללס דאַראויף בעדאַכֿט זיין, זיא זיך זעלבסט, זיינעם אָהרע, פֿערנעהמבאַר צו לעזען אונד פֿערשטאָנדליך צו מאַכֿען, אום זיך היערדורך צו אונטעררייכֿטען איבער דען וועג, דער צור טוגענד אונד צור גאָטטעספֿורכֿט פֿיהרט. מאַן זאָלל דאַהער דיא קריאת שמע מיט געשפאַננטער אויפֿ-מערקזאַמקייט צום זעלבסטאונטעררייכֿט לעזען.

זיעבענטעס קאַפּיטעל.

ווער לייכֿטזינניג גענוג וואַר, דיא קריאת שמע פֿריה אונד אַבענדס ניכֿט צו לעזען, דער האַט אונהייליגער ווייזע איין געבאָט איבערטרעטען, איין פֿעהלער, דער ניע-מאַלס ווידער גוט געמאַכֿט ווערדען קאַן. זאָ ווירד געלעהרט אין חגיגה (פֿאָל. ט׳.): עס הייסט (קהל׳ א׳, ט״ו.): „דאַס געפֿעהלטע לאָסט זיך ניכֿט צורעכֿט מאַ-כֿען,“ דיעזעס האַט בעצוג אויף דעניעניגען, וועלכֿער דיא קריאת שמע ניכֿט ליעזט, אונד: „איין מאַנגעלהאַפֿטעס לאָסט זיך ניכֿט ערזעטצען,“ בעציעהט זיך אויף דען, דער מיט געררעכֿנעט ווירד, איין געבאָט צו ערפֿיללען, זיך אַבער ענט-ציעהט, עס מיט אויסצופֿיהרען צו העלפֿען. — ווער אום פֿרייד אָדער לייד דיא קריאת שמע ניכֿט מיט וואַהרער אַנדאַכֿט לעזען קאַן, דער איזט היערפֿאָן בעפֿרייעט. זאָ איזט צ. ב. איין ברייטיגאַם אונד דיא איהן צור טרויאונג פֿאָן זיינער זייטע געהענד בעגלייטען, זאָ אויך דעריעניגע, דעם איין גאַנץ נאַהער פֿערוואַנדטער אונד אַנגע-האָריגער געשטאָרבען איזט, פֿאָם לעזען דער קריאת שמע בעפֿרייעט. — ר׳ אבהו לעהרט: וויל מאַן דיא קריאת שמע פֿריה אונד אַבענדס אונהייליג ניכֿט געלעזען האַטטע, איזט דיא הייליגע שטאַדט ירושלים צערשטאָרט וואָרדען. וויא דיעס דער פּראָפֿעט ישעיה (ה׳, י״א.) שרייבט: „וועהע! זיא שטעהען צוואַר

ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם וכתיב לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחי צמא. וע״כ יש לו לאדם להיות זהיר בק״ש כדי שלא ישכח לקרותה. וגם יקבל עליו עול מלכות שמים באהבה ובזריזות יקום בבקר. ואף על פי שאמרו שקורין אותה בשחרית כדי שיראה חבירו ברחוק ד׳ אמות ויכירנו יותר הוא טוב לשהות מעט ויקראנה בהנץ החמה כמנהג הותיקין כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ט׳). אמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. תניא נמי הכי רבי יהודה בן תימא אומר ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. ואע״פ שקורא אדם ק״ש שחרית וערבית יקראנה על מטתו. כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ד׳) אריב״ל אע״פ שקרא אדם ק״ש שחרית וערבית מצוה לקרותה על מטתו. אמר רב אשי מאי קראה (תהלים ד׳) רגזו ואל תחטאו וגו׳. אמר רב נחמן בר יצחק אם תלמיד חכם הוא אינו צריך אביי אמר ת״ח צריך להו למימר חד מפסוקי דרחמי כגון (שם ל״א) בידך אפקיד רוחי וגו׳. א״ר לוי בר חמא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר רע שנאמר רגזו ואל תחטאו אי אזיל מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר (תהלים ד׳) אמרו בלבבכם ואי אזיל מוטב ואי לאו יקרא ק״ש שנאמר על משכבכם. ואי אזיל מוטב ואי לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וגרסינן בפסיקתא על פסוק זה רגזו

פריה אויף, אבער זיא יאגען נאך געטראנקען אונד אין דער אבענדדאממערונג אך! ערגליהט זיא דער וויין.״ דאהער זאלל יעדערמאן זיך איממער צייטיג מן דאס לעזען דער קריאת שמע ערמאנערן אונד זיא צו לעזען יא ניכט פערשביעבען. אויך זאלל מאן מיט ליעבע דיעזעס געבאט געטטעס ערפיללען, דאהער זאלל מאן רעכט פריה אויפשטעהען, וועניגער אום דיא קריאת שמע זאגלייך צו לעזען, זאנדערן אום זיך אויף דאס געבעט פארצובעריטען; אונד זאלל מאן דיא קריאת שמע ערסט לעזען, ווען דיא זאננע שאן איהרע שטראהלען ווירפט. דיעס לעהרט אויך רבי יהודה בן תימא. — ווען מאן דעם נאכטס זיך שאן אים בעטטע בעפינדעט, זאלל מאן עבענפאללס דיא קריאת שמע לעזען, אבגלייך דיעס שאן פריה אונד אבענדס געטטעהען איזט. זא לעהרט ר׳ יהושע בן לוי. — ר׳ אשי שפריכט: דיעזעס ליעסע זיך אויך בעווייזען אויס דעם פערזע (תהלים ד׳, ה׳.): רגזו ואל תחטאו וגו׳ „שטירמט אן — געגען דען בעזען ווילען — זא ווערדעט איהר ניכט זינדיגען. בעטעט מיט אייערעם גאנצען הערצען אונד אויף אייערער לאגערשטעטטע אונד הארעט — דעם לאהנעס.״ — אביי לעהרט: זאגאר איין געלעהרטער זאלל דיא קריאת שמע דעם נאכטס אים בעטטע לעזען, אבגלייך ער זיך איממערוועהרענד מיט דער היילינען שריפט בעפאסט; וויל עס דארין הייסט: „דיינער האנד איבערגעבע איך מיינען גייסט,״ אונד אללע מענשען בעדירפען דעם געטטליכען שוטצעס. — ר׳ לוי בר חמא לעהרט: עס הייסט: רגזו ואל תחטאו. דער מענש זאלל אויס זיינעם הערצען צו באננען זוכען יעדען שלעכטען געדאנקען אונד ליעבער אין דאזזעלבע נור גוטע געדאנקען אויפנעהמען. וויל דיעזעס ניכט גוט געלינגען, זא זאלל ער תורה לערנען, אונד געלינגט עס דורך דאס תורה־לערנען אויך ניכט, זא זאלל ער זיך

ואל תחטאו וגו'. ר' יעקב בר אבין ורבנן רבי יעקב אומר הרגז יצרך ואל יחטיאך ורבנן אמרי הכעיס יצרך ואל תבא לידי חטא אמר הקב"ה לישראל אני אמרת לך שתתפלל בבית הכנסת שיש בעירך ואם אין אתה יכול להתפלל בבית הכנסת התפלל בתוך שדך ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך שדך התפלל בתוך ביתך ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך ביתך התפלל על מטתך ואם אין אתה יכול להתפלל על מטתך אמרו בלבבכם וגו'. ובוחן כליות יודע מי שהוא יכול להתפלל בכל העניני' הללו שהוא חייב בכלן ואם עושה כן שכרו הרבה. והק"ש שקורא אדם על מטתו הוא לאדם מגן ומחסה להצילו מן התלאות המזומנות בלילה יותר מביום. כדגרסי' בפ"ק דברכות (דף ה'). א"ר אלעזר כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב שתי פיפיות בידו שנא' (שם קמ"ט) רוממות אל בגרונם וגומר ומאי משמע אמר מר זוטרא מרישיה דקרא שמעת ליה שנאמר יעלזו חסידים בכבוד וגומר וכתיב רוממות אל בגרונם. אמר רבי יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדלין ממנו (איוב ה') שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר (משלי כ"ג) התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנא' (דברים ל"ב) מזי רעב ולחומי רשף. ובענין הק"ש שעל מטתו י"א שאומר פרשה ראשונה וי"א שקורין גם כן בפרשת והיה אם שמוע לפי שיש בה גם כן ובשכבך ובקומך. ואומרת עם שיר של פגעים ופסוקי דרחמי. דגרסינן במסכת שבועות פרק ידיעות הטומאה (דף ט"ו). ת"ר שיר של תורה וכו' שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה'

זיינע שטערבליכקייט אונד הינפאלליגקייט אין דאס געדאכטניס רופען אונד פערגע-גענווארטיגען. — אין דער פסיקתא ווירד איטגעטהיילט וויא פאלגט: ר' יעקב לעהרט: ברינגע דען באזען איילען — יצר הרע — ווידער דיך אויף, (ד. ה. ווידערשטרעבע איהם), זא ווירד ער דיך ניכט זינדיגען מאכען. דיא וויזען היינגע-גען לעהרען: הערגלע איהם צווידער, אינדעם דוא גוטעס טהועסט, דאן קאננ-טעסט דוא געוויס ניכט צור זינדע. — גאטט שפראך צו ישראל: איך האבע צוואר געהייסען, דאס דוא דיין געבעט אים בעטהויזע פעררוכטען זאללעסט; קאננעסט דוא דיעזעס אבער ניכט טהון, זא בעטע אויף דיינעם פעלדע; ווען ניכט דארט, זא בעטע אין דיינעם הויזע; קאננעסט דוא אויך ניכט (אויס מאנגעל אן צייט) אין דיי-נעם הויזע בעטען, זא בעטע אויף דיינעם בעטטע; אונד ווען אויך ניכט אויף דעם בעטטע, זא בעטע אין דיינעם הערצען. דען ער, דער דאס הערץ אונד דאס אינ-נערע קעננט אונד פריפט, ניממט צו יעדער צייט אן דאס געבעט דעמיטיגען, וועל-כער זיינע איסמיגען אויגענבליקקע פיר זיך זעלבסט וואהרניממט, אום צו בעטען; אונד געוויס ערהאהרט אונד בעלאהנט אויך גאטט זאלך איינען בעטענדען. — דיא קריאת שמע, וועלכע מאן אויף דעם בעטטע ליעזט, שיטצעט פאר אונגעמאך אונד איבלען בעגעגניסען, דענען דער מענש דעם נאכטס מעהר אונטערווארפען איזט, אלס אם טאגע; זא לעהרען אויך רבי אלעזר אונד רבי יצחק. — דער קריאת

מחסי וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו עד לה׳ הישועה וגו׳. ריב״ל אמר להני קראי וגני. והיכי עביד הכי והא אמר ריב״ל אסור להתרפאות בד״ת להגין שאני. ורב עמרם סדר והוסיף ברכה המפיל חבלי שינה וכו׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום וכו׳ ואומר ברוך ה׳ ביום ויאמר ה׳ אל השטן יגער וגו׳ בידך אפקיד רוחי וגו׳ יברכך וגו׳. והרא״ש היה אומר השכיבנו. ועם כל זה אם נאנס בשינה ולא אמר יותר מפסוק ראשון יצא. וגרסינן פרק היה קורא (דף י״ג) אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ונאנס בשינת יצא. א״ל רב נחמן לדארו עבדו בפסוק קמא צערן טפי לא צערן. א״ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך היכי קא עביד א״ל בפסוק קמא קא מצער נפשו טפי לא מצער נפשיה. והכל כפי לבו דרחמנא לבא בעי:

(צח) פרק שמיני.

קריאת שמע כהלכתה היא אלו הג׳ פרשיות על הסדר שתקנום כמו ששנינו בפרק היה קורא (דף י״ג) אמר רבי יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לו היה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר

שמע, וועלכע זוס געבעטע פיר דיא נאכט בעשטיממט איזט, זינד פיעלע זוזאטצע בייאגעגעבען װארדען, וועלכע אונטער דעם פאם ראש (רבינו אשר) איינגעזעטצ־טען געבעטע השכיבנו, גראסטען טהיילס פאם ר׳ עמרם הערריהרען. — *) וען דער שלאף איבערוואלטיגט, דער ערפיללט דיא פפליכט דעם שמע ־ לעזענס דא־דורך שאן, וען ער דען ערסטען פערז דעמזעלבען ליעזט. זא אויך רב. זא ווירד ערצאהלט: „ר׳ נחמן זאגטע צו זיינעם דיענער דארו: וען איך פאר דעם לעזען דעס ערסטען פערזעס דער קריאת שמע איינשלאפע, זא וועקקע מיך; האבע איך איהן אבער בערייטס געלעזען, זא ברויכסט דוא מיך ניכט צו וועקקען.“ היער־בייא קאממט יעדאך אללעס אויף דיא געמיטהסשטיממונג אן; דען יעדעס געבעט מוס מיט דער טיעפסטען אנדאכט פערריכטעט ווערדען.

אכטעס קאפיטעל.

דיא קריאת שמע בעשטעהט אויס דרייא אבשניטטען, וועלכע נאך דער פאן אונזערן ווייזען בעשטיממטען ארדנונג געלעזען ווערדען מיססען. זא לעהרט ר׳ יהושע זאהן קרחה: דער אבשניטט שמע ישראל ווירד דעסהאלב צוערסט געלע־זען, וויל דער מענש פאר אללעם דער היממלישען רעגיערונג זיך אונטערווערפען מוס.

---

*) ר׳ עמרם לעבטע אים נייגטען יאהרהונדערט אונד וואר אין זורא אין בבל איין אונד צוואנציג יאהרע איננהאבער דער גאון ־ שטעללע. דיעזער איזט דאדורך מערקווירדיג, וייל ער דאס געבעטבוך דער מארגענלענדער נאך שפאניען זאנדטע, אין וועלכעם לאנדע דיא ליטורגיע דער דארטיגען זינאגאגען נאך געטוואנקט האבען מוס. מאן קאן אלזא היערויס אויך שליעסען, דאס ער עס וואר, דער דען גראסטען טהייל דער געבעטע אין דיא נאכט־קריאת שמע איינגעזעטצט האבע. דער איבערזעטצער.

כן יקבל עליו עול מצות. והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהגת בין ביום בין בלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום. ואמרינן עלה בגמרא תניא רשב"י אומר דין הוא שיקדים שמע לוהיה אם שמוע שזה ללמוד וזה ללמד והיה אם שמוע לויאמר שזה ללמד וזה לעשות. ואלא שמע ללמוד הוא דאית ביה ללמד ולעשות לית ביה והא כתיב ושננתם וקשרתם וכתבתם. והיה אם שמוע ללמד הוא דאית ביה ללמוד ולעשו' לית ביה והא כתיב ולמדתם וקשרתם אלא שמע יש בו ללמוד וללמד ולעשות והיה אם שמוע יש בו ללמד ולעשות ויאמר אין בו אלא עשייה בלבד. ואמרינן בסוף פ"ק דברכות (דף י"ב) פרשת ציצית מפני מה קבוע בק"ש אמר רב יהודה בר חביבא מפני שיש בה חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרי' עול מצות הרהור עבירה והרהור ע"א מכוכבים ומזלות. בשלמא הני תלתא מפרשי אלא הרהור עבירה והרהור ע"א מכוכבים ומזלות מנא לן. דתניא אחרי לבבכ' ואחרי עיניכם אחרי לבבכם זו מינות שנא' (תהלי' י"ד) אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה וגו'. ואחרי עיניכם זו הרהור עבירה שנאמר (שופטים י"ד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. אשר אתם זונים אחריהם תאני רבה בר בר חנא

נאַכהער ליעזט מאַן ויאמר, וועלכער אַבשניט נור אַם טאַגע געלעזען וויר,
(ד. ה. נור אים פריה= אונד אַבענדגעבעט): רבי שמעון בן יוחאי לעהרט:
עס איזט רעכט אונד ביליג, דאַס מאַן צוערסט דאַס שמע לעזע, וויל דיעזעס איבער
דיא איינהייט גאָטטעס אונד דעססען וועלטרעגיערונג אונס בעלעהרט, אונד וויל
עס אונס צוגלייך אַנעמפפיעהלט, היעראיבער אונס זעלבסט צו אונטערריכטען דורך
ודברת בם ,,דוא זאָללסט דאַרין מיט בעדאַכט לעזען". נאַכהער והיה אם שמוע;
דיעזער אַבשניט עמפפיעהלט, דאַס בעגריפפענע אונד אין אונס צור איבערצייגונג
געוואָרדענע אַלסדאַן אויך וייטער צו לעהרען. ולמדתם אותם את בניכם ,,איהר
זאָללט עס אייערן קינדערן לעהרען". דער אַבשניט ויאמר היינגעגען שפריכט אונד
לעהרט בלאָס פאָם אויסאיבען דעס געבאָטעס איבער ציצית, אַלזאָ פאָן דער האַנד=
האַבונג דיעזעס געבאָטעס, וועלכעס דאָך ערסט ערלערנט ווערדען מוס; דאַהער
שטעהט דיעזער אַבשניט צולעטצט. — ר' יהודה בר חביבא לעהרט: דעמווע=
גען איזט ויאמר דער קריאת שמע בייאַגעגעבען, וויל דיעזער אַבשניט איבער פינף
געגענשטאַנדע האַנדעלט, אונד צוואַר: איבער דאַס געבאָט דער ציצית — טויאַפאַ=
דען: ועשו להם ציצית (רעדע צו דען קינדערן ישראל'ס, דאַס זיא זיך ציצית מאַכען
זאָללען); איבער דען אויסצוג אויס מצרים: הוצאתי אתכם מארץ מצרים (איך האַבע
אייך געפיהרט אויס דעם לאַנדע מצרים); איבער דיא ערפיללונג אַללער געבאָטע
דער תורה: וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם (איהר זאָללט דענקען אַללער
געבאָטע גאָטטעס אונד זיא אויסאיבען); איבער דאַס זינדיגען אין געדאַנקען: ולא
תתורו אחרי לבבכם (פאָלגעט ניכט — דען געלימטען — אייערעם הערצענס);
אונד איבער דאַס בוהלען נאַך פרעמדען געטטערן: ואחרי עיניכם אשר אתם זונים
אחריהם (אונד פאָלגעט ניכט דען זעהנזיכטיגען בליקקען אייערער אויגען, וואָ אַלסדאַן
יעדער ערזעהנטע געגענשטאַנד דעם הערצען איין אַנגעבאָט וויר). — דאַס לעזען

זו הרהור עבודה זרה שנאמר (שם ח׳) ויזנו אחרי הבעלים. ומצוה מן המובחר לזהירות זהיר בק"ש כדגרסינן בפ"ק דאבות רבי שמעון אומר הוי זהיר בק"ש וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ב"ה שנאמר (יואל ב׳) כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ואל תהי רשע בפני עצמך. ואף על פי שאמרו בפרק היה קורא (דף ט"ו) קרא ולא דקדק באותיותיה יצא מצוה מן המובחר לדקדק בהן כדאמרינן עלה תאני רב עובדיה ולמדתם כדי שיהא למודה תמה כדי שיתן ריוח בין הדביקי׳ עני רבא בתרי׳ כגון על לבבך ועל לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ. והמדקדק בה נעשי׳ המצוה כהלכה׳ ונוטל שכר טוב שמקל מעונשו כדאמרינן התם א"ר חמא בר חנינא כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם שנא׳ (תהלים ס"ח) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון אל תקרי בפרש אלא בפריש כלומר שמבדיל תיבות של מלכות שמים אל תקרי בצלמון אלא בצלמות. למדנו שאפילו המחייב עונש מקל ממנו:

דער קריאת שמע איזט איינס דער פֿאָרניגליכסטען געבאָטע. דען עס ווירד געלעהרט (אין אבות): רבי שמעון זאגט: זייא זעהר בעדאַכט וועגען דער קריאת שמע, וואַרנע דיך זעלבסט פֿאָר דער שטראַפֿע, דיא ערפֿאָלגט, וועןן דוא דיא צייט דעס לע־זענס דער קריאת שמע פֿערשטרייכען לאַססעסט אונד איבערהויפט פֿערנאַכלאַס־סיגסט. יעדאָך וועןן דוא נון פֿאַלגפֿאַטער בעטעסט, זאָ בעדינגע דיין געבעט ניכט פֿאָן איינע בעשטיממטע צייט, וואָדורך דיר דאָס בעטען ריין צור געוואָהנהייט ווירד. דאָס געבעט זאָלל פֿיעלמעהר איין הערצענסערגוס פֿאָר דעם שאָפפֿער, איין געבעט אום גנאַדע אונד באַרמהערציגקייט זיין; דען עס הייסט (יואל ב׳, י"ג.): „דער הערר איזט גנאָדיג אונד באַרמהערציג, לאַנגמיטהיג אונד פֿאָללער גנאַדע;" אונד קאָממע דיר זעלבער ניכט שלעכט פֿאָר, מאַלס זייעסט דוא איין באָזעוויכט.*) — מאַן זאָלל יעדעס וואָרט דער קריאת שמע דייטליך אויסשפּרעכען. יעדער בוכשטאַבע דערזעלבען זאָגאַר זאָלל פֿער־נעהמבאַר, נאַך זיינעם ריכטיגען לויט אויס דעם מונדע געהען. — רבי חמא בר חנינא פֿערזיכערט: ווער גאַנץ זאָרגפֿאַלטיג אין דער אויסשפּראַכע יעדעס וואָרטעס, יאַ זאָגאַר יעדעס בוכשטאַבען דער קריאת שמע איזט, דעם ווערדען דיא שטראַפֿען ערלייכטערט אונד דיא קוואַלען געמילדערט, וועןן ער אויך שאָן צור העללע פֿערדאַממט וואָרדען. וויא דער פּזאַלמיסט (תהל׳ ס"ח. ט"ו) זאַגט: (בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון) „דורך דייטליכקייט — אין דער אויסשפּראַכע — ווירד עס דאָרט אין דער אונטערוועלט, וואָ דיא מאַכט טיראַננישע קעניגע פֿערזענקט, — שנעעאיגע קיהלונג געבען." מאַג אויך איינער זאָגאַר צור שטראַפֿע פֿערדאַממט וואָרדען, דעם ווירד זיא — וויא אָבען געלעהרט — געמילדערט אונד ערלייכטערט. —

---

*) ד. ה. האַלטע דיך ניכט פֿיר איינען פֿערשטאָקקטען זינדער, דער דערמאַסען זיינע פֿערפֿאַללען, דאַס איהם אַללע וועגע צו גאָטט גענצליך פֿערשלאָססען זייען. — דער איבערזעטצער.

(צט) **פרק תשיעי.**

צריך ליזהר שלא ידבר בין ויאמר לאמת ויציב ועי"כ נהגו לחתום באמת דאמרינן פרק מי שהיה קורא (דף י"ד) רבי יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק ואמרינן עלה בגמרא א"ר חלבו א"ר יוחנן מ"ט דר' יהודה דכתיב (ירמיה י') וה' אלהים אמת. חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת א"ר אבהו אמר רבי יוחנן חוזר ואומר אמת רבא אמר אינו חוזר ואומר אמת והלכתא כרבא. חתוא דשמעיה רבא דקאמר אמת אמת תרי זמני אמר כל אמת אמת תפשי להאי. אמר רב יוסף כמה מעליא הך שמעתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת. ותקנו לומר אמת ויציב שחרית על החסד שעושה הקב"ה בכל בקר שפוקדנו עם נשמתינו שהפקדנו בידו כשהיינו ישנים ואמת ואמונה ערבית על שאנו מפקידים בידו נשמתינו בכל לילה ומאמינים בו שישיבנה אלינו. והיינו דגרסינן בסוף פ"ק דברכות (דף י"ב) אמר רבא בר חנינא סבא משמי' דרב כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנא' (תהלים צ"ב)

נײנטעס קאַפיטעל.

מאַן היטע זיך צו טפרעכען, וואָהרענד מאַן דען אַבטניטט ויאמר ליעזט, אונד זאָלל מאַן דיעזען אַבטניטט מיט דעם וואָרטע „אמת" בעטליעסען. זאָ ווירד גע־לעהרט (פרק מי שהיה קורא פאָל. י"ד.); רבי יהודה זאַגט: צווישען ויאמר אונד אמת ויציב זאָלל מאַן ניכט אַבזעטצען, (זיך ניכט זעלבסט אים לעזען שטאָרען אונד אונטערברעכען אונד זיינע געדאַנקען ניכט אַבלענקען אויף בעטראַכטונגען הין, דיא ניכט צו דיעזעם אַבטניטטע געהאָרען). זאָ ווירד נאַכגעוויעזען אין דער גמרא: רבי חלבו לעהרט אים נאַמען דעם רבי יוחנן: וואַס איזט דער גרונד דער פער־אָערקטען בעהויפטונג דעם רבי יהודה? עס הייסט (ירמיה י', י'.) „גאָטט, דער עוויגע, איזט וואַהרהאַפטיג," דאַהער זאָלל מאַן, נאַכדעם מאַן טאָן איינ־מאַל אלהיכם אמת געזאַגט האַט, נאָך איינמאַל אמת ויציב זאַגען. רבא לעהרט היעגעגען, דאַס דיעזע ווידערהאָלונג ניכט נאָטהיג זייא, וועלכע לעהרע אויך דיא ריכטיגע איזט. — אויך אין פאַלאַסטינאַ (אים געלאָבטען לאַנדע) זאַגטע מאַן עבענ־פאַללס נור איינמאַל אמת, וויא דיעס ר' יוסף אים נאַמען דעם ר' שמואל בר יהודה נאַכוויעזט. — אונזערע ווייזען האַבען פעסטגעזעטצט, אים פריהגעבעטע אמת ויציב צו בעטען, וועגען דער גנאַדע, וועלכע דער געהייליגטע אונס איט יעדעם מאָרגען אַנגעדייהען לאָסט. אונזערע זעעלע האַט ער וואָהרענד דער נאַכט אונד דעם טלאַפעס פאָר אונגעמאַך געטיטצט, אונד איט אונזערעם ערוואַכען זיא אונס ווידער געטענקט. — עבענזאָ זאָלל מאַן אַבענדס דאַס געבעט אמת ואמונה איט אַנדאַכט בעטען, וויל וויר אין זיינע טיטצענדע האַנד פיר דיא נאַכט אונזערע אידע זעעלע לעגען, איט דער צופערזיכטליכען איבערצייגונג, דאַס דער אַלגיטיגע זיא אונס איט דעם קאָממענדען מאָרגען ווידער טענקען ווירד. דען עס לעהרט רבא בר חנינא, דער גרייז, אים נאַמען דעם רב: ווער דאַ ניכט בעטעט אמת ויציב אים פריהגעבעטע אונד אמת ואמונה אים אַבענדגעבעט, דער איזט זיינער פפליכט ניכט נאַכגעקאָממען, דען עס הייסט (תהלים נ"ב, ב'. ג'.)

להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. וסדרו לומר באמת ויציב ששה פעמי' אמת לפי שבהם מודים שהקב"ה ברא את העולם בששת ימי בראשית וברא אותו על מדת האמ' וכך הוא רמוז' בששה מקומות במעשה בראשי' בסופי תיבות ואלו הן א' בראׄ אלהיםׄ אתׄ השמים. ב' ויראׄ אלהיםׄ אתׄ האור. ג' ויבראׄ אלהיםׄ אתׄ האדם. ד' ויבראׄ אלהיםׄ אתׄ התנינים. ה' ויראׄ אלהיםׄ אתׄ כל אשר עשה. ו' בראׄ אלהיםׄ לעשותׄ. ויסמוך גאולה לתפלה ואינו ניזוק כל אותו היום כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ט') העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק באותו היום. אמר רבי זירא אנא סמכי ואיתזקי אמרו ליה במאי איתזקת. לאמטוי אסא לבי מלכא (פי' הדס) התם נמי אגרא בעי לך למיתב דאמר רבי יוחנן לעולם ישתדל אדם לקראת מלכי ישראל לראות ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו לקראת שאר מלכים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל לשאר מלכים. וכשקורא אדם ק"ש כהלכתה ובעונתה וסומך לו תפלתו כסדרו וכתקונו עובר עבודה שלימה. כדגרסינן פרק היה קורא (דף ט"ז) א"ר אלעזר מאי דכתיב (תהלי' ס"ג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך בחיי זו ק"ש. בשמך אשא

„עס איזט גוּט, דען העררן צו פּרייזען! צו פערקינדען דעם מאָרגענס דיינע גנאַדע אונד דיינע וואַהרהאַפטיגקייט דעס נאַכטס." איש געבעטעט אמת ויציב קאָממט זעכס מאַל אמת, (וואַהר) פאָר, וואָאיט וויר מאַן דען טאַג לעגען, דאַס וויר אונס איבערצייגט אונד עס פיר וואַהר האַלטען, דאַס גאָטט אין זעכס טאַגען זיינע טאָגע גראָסע וועלט געשאַפפען האַבע אונד דאַס דיא גרונדלאַגע דערזעלבען דיא וואַהר-הייט זייא. — מאַן זאָלל זיינע אַנדאַכט ניכט אונטערברעכען אונד זיך ניכט טרען-נען צווישען דעם געבעטע (גאל ישראל) איבער ערלאָזונג אונד דעם דאַרויף פאָל-גענדען געבעטע שמנה עשרה. דעם טאַגעס איבער איזט מאַן פאָמדען פאָר אונגעמאַך געשיטצט אונד בעוואַהרט; וויא רבי יוסי בן אליקים עס בעצייגט אונד בעריכטעט פאָן דער היילִיגען געמיינדע צו ירושלים, דאַס נאַמליך קיינעם איטגליעדע דערזעלבען, וועלכעס איס פריהגעבעטע דאַס געבעט איבער ערלאָזונג אונד דיא שמנה עשרה נאָהע זעלבסטשטאָרונג אונד אין אנדאַכט געבעטעט האַטטע, דעם טאַגעס איבער טאַדען צוגעקאָממען זייא. רבי זירא בעהויפטעטע דיעזעס זאָ-גאַר אויך פאָן זיך זעלבער. — ווער דאַ ליעזט דיא קריאת שמע איט וואַהרער אַנדאַכט אונד צור געהאָריגען צייט אונד ווער גלייך דאַרויף אונאונטערבראָכען דיא שמנה עשרה בעטעט נאַך דער אַנאָרדנונג אונזערער וויזען, דער דיענעט דעם העררן פאָללקאָממען אונד וואַהרהאַפט. וויא איטגעטהיילט ווירד ברכות (פאָל. ט"ז.). עס לעהרט רבי אלעזר: עס שטעהט געשריעבען (תהלים ס"ג, ה'.): כן אברכך בחיי וגו' „זאָ פרייזע איך דיך איין לעבעלאַנג וואָהרענד איינעס בעוואוסטזיינס;*) אונד ווען איך דיינען היילִיגען נאַמען נעננע, פאַלטע איך אַנדאָכטיג איינע האָנדע." היערפאָן דייטעט דער ערסטע טהייל דעם פערזעס אויף קריאת שמע, אונד דער

*) אינדעם מאַן דיא קריאת שמע פריה נאַך דעם ערוואַכען אונד מַבענרס, בעפאָר מאַן זיך דעם שלאַפע, דער בעוואוסטלאָזיגקייט, היגגיעבט, לעזען מוס. דער איבערז.

כפי זו תפלה ואם עושה כן עליו הכתוב אומר (שם) כמו חלב ודשן תשבע נפשי. ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות עולם הזה והעולם הבא שנאמר ושפתי רננות יהלל פי:

(ק) פרק עשירי.

לעולם יתפלל אדם עם הצבור ותהיה נשמע' תפלתו לפי שהיא עת רצון. כדגרסינן פ"ק דברכות (דף ח') אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (תהלים פ"ט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (ישעי' מ"ט) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות. ר' יוסי בר חנינא אמר מהכא (איוב ל"ו) הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב. תניא נמי הכי מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנא' הן אל כביר ולא ימאס. וכתיב (תהלים

צווייטע טהייל דעמזעלבען אויף דיא שמנה עשרה. ווער אלזאָ פערפאָהרט, פאָן דעם שפריכט פערנער דער פזאלמיסט: „וויא פאָן מאַרק אונד פעטט איזט מיינע זעעלע געזעטטיגט — אונד פאָלל דעם גוטען אונד אַנגענעהמען." — אונד זאָ איזט איהם דיעזע וועלט איינע ליעבליכע, אונד זאָ מאָגע ער זיך אויך דער צוקינפטיגען וועלט פערזיכערט האַלטען; דען עס לויטעט פערנער: „דעממען ליפפען איך — היער — לאָבען, דער ווירד אויך לויטע ליעדער — יענזייטס — זינגען."

צעהנטעס קאַפיטעל.

אמן זאָלל עס זיך איממער צור אויפגאַבע זיין לאַססען, פעראיינט מיט דער געמיינ־דע, צור צייט, וועלכע פיר געבעט פעסטגעזעטצט איזט, צו בעטען, דאַמיט דאַס געבעט דעס ביטטענדען אויך ערהאָרט ווערדע. וויא געלעהרט ווירד ברכות (פאָל. ח'.): עס זאַגט רבי יוחנן אים נאַמען דעס רבי שמעון בן יוחאי: עס הייסט (תהלים פ"ט, י"ד.): „איך אַבער בעטע צו דיר, איין הערר! צור גנאַדענצייט." דיא צייט, אין וועלכער איינע געמיינדע בעטעט, איזט איינע גנאַדענצייט. רב נחמן בר יצחק אַבער בעוויזט דיעס אויס איינעם אַנדערן פערזע. עס הייסט (ישעיה מ"ט, ח'.) „זאָ שפריכט גאָטט: צור צייט דער גנאַדע ערהאָרע איך דיך אונד אַם טאַגע דעס הייל'ס שטעה' איך דיר בייא, איך בעשיטצע דיך! אונד מאַ־כע דיך צום בונדעספאָלק, 'אום דעם לאַנדע אויפצוהעלפען אונד דאַס פערהאָדעטע ערבטהייל צו פערטהיילען."*) רבי יוסי בר חנינא בעוויזט דיעזעס וויא פאָלגט: עס הייסט (איוב ל"ו, ה'.) „זיעהע! גאָטט איזט מאַכטיג, אַבער ער פערשמאָהט ניכט דאַס הערץ דעממען, דער זיך מיט מאַכט פאָם אירדישען לאָזזאַגט אונד זיך מיט איינברונסט צו איהם ווענדעט." — זאָ ווירד אויך געלעהרט: וואָהער איזט דער בעוויז, דאַס גאָטט דאַס פלעהען פיעלער בעטענדען ניכט פעראַכטעט? עס הייסט (וויא פריהער אַנגעפיהרט): „זיעהע! גאָטט איזט מאַכטיג, אַבער ער פערשמאָהט ניכט דאַס הערץ דעם בעטענדען," פערנער הייסט עס (תהלים נ"ה, י"ט.): ער ערלאָזט

---

*) רב נחמן בר יצחק וויל אויס דעם אַנגעפיהרטען פערזע וואָהל נאָך ערווייזען, דאַס גאָטט, צופאָלגע אויפריכטיגער געבעטע דיא ערזעהנטע ערלאָזונג הערבייאפיהרען ווערדע. — דער איבערזעטצער.

נ"ח) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ארשב"י אמר הקב"ה כל העוסק בתורה וגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעל' אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות מעובדי כוכבים. וצריך אדם לקבוע מקום ידוע לתפלתו בין שיתפלל עם הצבור בין יחידי שלא ישנהו כי אם בהכרח. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ו'). אמר רבי יוחנן משום רשב"י כל שקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמ' (שמואל ב', ז') ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה. רב הונא רמי כתיב לכלותו וכתיב לענותו. בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו. ואמרינן התם אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם מנא לן דקבע דוכתא שנאמר (בראשית י"ט) וישכם אברהם בבקר אל המקו' אשר עמד שם את פני ה' ואין עמידה אלא תפלה שנא' (תהלי' ק"ו) ויעמוד פנחס ויפלל וגו'. ואין די לו כשיקבע בית להתפלל אלא גם צריך מקום קבוע בבית הכנסת שהאדם מתכוין יותר במקום הרגיל אצלו דהכי איתא בירושלמי אמר רבי תנחום ברבי חייא צריך אדם ליחד לו מקום

זיכער איין לעבען, דאס גיטאסאנד פאן איך קאן, דען פיעלע װארען מיט מיר — אונד פערריכטעטען פעראיינט אונזער געבעט." — עס זאגט רבי שמעון בר יוחאי: עס שפריכט דער געהייליגטע. ווער זיך בעשעפטיגט מיט דעם גרינדליכען ערלערנען דער תורה, זער װאהלטהעטיגקייט אויסאיבט, אונד װער פעראיינט מיט דער געמיינדע צו איר בעטעט, דעם רעכנע איך עס אן, אלס װען ער איינע קינדער איר פאם יאכע דער פעלקער בעפרייט אונד ערלאזט האטטע. — (אינדעם איין לעבען, דאס נאך װיססען שטרעבט, דאס זיך אין װאהלטהעטיגקייט אייסערט, אונד דאס אין פראממיגקייט פערהאררט, בייא יעדעם אנטערקעננונג פינדעט.) אזאן זאללע איממער אן איינעם בעשטיממטען ארטע, עס בלייבט זיך גלייך אב מיט איינער געמיינדע אדער אלליין, זיין געבעט פערריכטען, אויסער װען אאן גענאטהיגט װירד, דיעזען ארט מיט איינעם אנדערן ארטע צו פערטױשען. זא לעהרט אויך רבי יוחנן אים נאמען דעס רבי שמעון בן יוחאי. — עס לעהרט רבי חלבו אים נאמען דעס ר' הונא: װער זיין געבעט אן איינעם בעשטיממטען ארטע פערריכטעט, דעם װירד גאט שטעטס בייאשטעהען אונד איהן בעשיטצען, — זא װיא ער דעם שטאמפאטער אברהם שטעטס בייגעשטאנדען אונד איהן בעשיטצט האטטע. — אונד װען ער װירד געשטארבען זיין, זא װירד אן זיינעם גראבע פאן איהם געריהאט װערדען: היער רוהט דער דעמוטהפאללע אונד פראממע אאן, היער שלומערט דער שילער אונזערעס שטאמפאטערס אברהם. דען אברהם פערריכטעטע עבענפאללס זיין געבעט אן איינעם בעשטיממטען ארטע, װיא עס הייסט (בראשית י"ט, כ"ז): „דעם מארגענס טראט אברהם אן דען ארט, װא ער — בעטענד — געשטאנדען האטטע פאר דעם עוויגען." — יעדאך גענוגט עס ניכט, נור אין איינעם בעשטיממטען בעטהויזע זיין געבעט צו פערריכטען; אאן אוס צוגלייך אויך איינע בעשטיממטע שטעללע אים בעטהויזע האבען, אום אונגעשטארט מיט אנדאכט צו בעטען. זא װירד מיטגעטהיילט

בבית הכנסת שנא׳ (שמואל ב׳, ט״ו) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם השתחות לא נאמר אלא ישתחוה משמע שהיה תמיד משתחוה שם: והמקום המובחר לשמוע תפלתו של אדם היה בירושלים כשהיו ישראל שרויים על אדמתם כמו ששנינו בפרקי רבי אליעזר מה נורא המקום הזה מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל בפני כסא הכבוד ששער השמי׳ פתוח לשמוע תפלתן של ישראל. ועכשו שבעונותינו אנחנו שרוים בגלות בכל מקום שיקבעו תפלתן יחזירו פניהם כנגד בית קדש הקדשים. ובארץ הזאת שאנו עומדין במערבו של ירושלים יש לנו להחזיר פנינו לצד מזרחית כנגד כותל מערבית שבמקדש שהשכינה שרויה בו. ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו לאביו שבשמים. כדגרסינן בסוף פרק תפלת השחר (דף ל׳). ת״ר סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנא׳ (מלכים א׳, ח׳) והתפללו אל ה׳. היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר (שם) והתפללו אליך דרך ארצם. היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלי׳ שנא׳ (שם) והתפללו אל ה׳ דרך העיר. היה עומד בירושלי׳ יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר (שם) ובא והתפלל אל הבית הזה. היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר (שם) והתפללו אל המקום הזה. היה עומד אחורי הכפורת יראה את עצמו כאלו עומד לפני הכפרת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב בדרום מחזיר פניו לצפון במערב מחזיר פניו למזרח בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישראל משתחוים ומכוונים את לבם כנגד מקום אחד

(תלמוד ירושלמי): עס לעהרט רבי תנחום, זאהן דעס רבי חייא: עס איזט איינעם יעדען ערלויבט. פֿאן איינעם בעשטימטען אָרטע איין בעטהויזע זיין געבעט צו פֿערריכֿטען. דען עס הייסט (שמואל ב׳, ט״ו, ל״ב.): „דוד קאם ביז צור האָהע, וואָזעלבסט ער גאָטט אנזופֿלעהען פֿלעגטע" דאהער אויך דער בעווייז, דאס מאן זיין געבעט אן איינעם בעשטימטען אָרטע פֿערריכֿטען זאָלל. — דער געאייגנעט-סטע אָרט, דאס געבעט צו פֿערריכֿטען, וואר פֿיר ישראל דיא הייליגע שטאדט ירושלים, אלס עס נאָך דאס געלאָבטע לאנד איננע האטטע. דען דער שטאמפֿא-טער יעקב ריכֿטעטע זיינען פראָפֿעטישען בליק גגען ירושלים אונד שפראך (בראשית כ״ח, י״ז.): „וויא פֿורכֿטבאר איזט דיעזער אָרט! היער איזט ניכֿטס אנדע-רעס אלס גאָטטעס הויז אונד דיא פפֿאָרטע דעס הימעלס." היערויס איזט צו שליעסען: ווער דא בעטעט אין ירושלים, דער בעטעט גלייכֿזאם פֿאָר דעם הייליגען טהראָנע גאָטטעס; דען דיא פפֿאָרטע דעס הימעלס איזט שטעטס געאָפֿפֿנעט, דאס איינגעהען קאָננען דיא געבעטע ישראל׳ס. אבער נון זינד וויר איבעראלל הין צערשטרייעט, ירושלים איזט אונס זאָ פֿערן, דאהער זאָללען וויר ביים געבעט אונזער אנגעזיכֿט געגען דיא מאָרגענזייטע (מזרח) ווענדען, וואָ דער הייליגע טעמפעל גע-שטאנדען האטטע. יעדאָך-ווער בעהינדערט איזט, אים געבעטע זיך געגען דיא מאָר-גענזייטע צו ווענדען, דער ווענדע זיין הערץ צום פֿאָטער אים הימעל. דען נור

לאביהם שבשמי׳. א״ר אבין ואיתימא ר׳ אבא מאי קראה (שיר ד׳) כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שהכל פונין בו. ויבחר לתפלתו בית שיש בו חלונות לצד ירושלים. כדגרסינן בסוף פרק אין עומדין (דף ל״ד). א״ר חנינא אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנאמר (דניאל ו׳) וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים. אמר רבה חציף עלי מאן דמצלי בפקתא (פי׳ בבקעה). וגם אל יעמוד אדם במקום הגבוה להתפלל אלא בשפלות המקום והלב כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף י׳) א״ר יוסי בר חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה להתפלל אלא במקום נמוך. תניא נמי הכי אל יעמוד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי ספסל ולא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר (תהלי׳ ק״ל) ממעמקים קראתיך ה׳. וכתיב (תהלי׳ ק״ב) תפלה לעני כי יעטף וגו׳. ואמר רבי יוסי בר חנינא המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר (יחזקאל א׳) ורגליהם רגל ישרה:

(קא) פרק אחד עשר.

צריך אדם ליזהר עצמו מעון ולבו מהרהור רע קודם שיתפלל ויהא נשמעת תפלתו. כדגרסינן בואלה שמות רבה צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל וכן אמר איוב (איוב ט״ז) על לא חמס בכפי ותפלתי זכה. אמר רבי יהושע הכהן בר נחמיה וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו

איין וואונש איזט אין דען הערצען אללער בעטענדען; יעדער ריכטעט זיין געבעט נאך איינעם אָרטע וואָ דער אללפאטער טהראָנט, וואָ ער אויך ערהאָרונג צו פינדען האָפפט. — מאן זאָלל יעדאָך איממער אין איינעם הויזע, דאס מיט פענסטערן פער־זעהען איזט, זיין געבעט פעררירכטען, אויך זאָלל מאן ניכט אויף איינעם ערהאָהעטען אָרטע בעטען, זאָנדערן אויף איינעם ניעדערן אָרטע, ניכט אויף איינעם בעטטע, שטוהל אָדער איינער באנק, דען פאָר דעם העררן גיעבעט קיינע האָהע. עס זאָללען פיעלמעהר דיא טאָנען וואָרטע דוד׳ס (תהלים ק״ל, א׳.) שטעטס אין דעם הערצען דעס בעטענדען וויעדערהאללען, דיא דא לויטען: „אויס דער טיעפע, הערר! רופע איך דיך אן.״ פאָללער דעמוטה, וויא איין אַרמער, דער אום איינע גאבע ביטטעט, זאָלל מאן זיך צו גאָטט ווענדען. — רבי יוסי בר חנינא לעהרט: ווער דא (שמנה עשרה) בעטעט, זאָלל זיינע פיסע גערדע אן איינאנדער געפיגט האבען, גלייך דען היילינגען ענגעלן, (יחזקאל א׳, ז׳.) וועך זיא דען העררן לאָבפרייזען. —

עלפטעס קאפיטעל.

יעדער מענש זאָלל זיך פאָר זינדען אין אכט נעהמען אונד זאָלל אויס זיינעם הערצען אללע פערפיהרערישע געדאנקען באַנגען, בעפאָר ער בעטעט, דאמיט זיין געבעט פאָר גאָטט ערהאָרונג פינדע. רייניגען זאָלל ער זיין הערץ — פאָן אללעם טרוגע אונד מאקעלהאפטען — בעפאָר ער בעטעט. וויא איוב (ט״ז, י״ז.) פאָן זיך זאגט: „איין געבעט איזט לויטער אונד ריין, וויל קיין רויב אן איינער האנד קלעבט.״ ווער אלזאָ דען העררן אנרופט אונד געטרויבטעס גוט אין זיינען

מלוכלכות בגזל והוא קורא להקב"ה אינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה שנאמר (בראשי' ו') ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וגומר. אבל באיוב שלא היה בעמלו גזל היתה תפלתו זכה לכך הוא אומר ותפלתי זכה לפי שאין עול בכפי לפיכך תפלתי זכה. אמר רבי חמא בר חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו שתפלתו עכורה שנאמר (ישעי' א') ובפרשכם כפיכם אעלים עיני וגומר. ומנין שכל מי שהרחיק עצמו מן הגזל שתפלתו זכה שנאמר (תהלים כ"ד) מי יעלה בהר ה' וגומר. וכתיב נקי כפים ובר לבב וגו' מה כתיב אחריו ישא ברכה מאת ה' וגו'. וכתיב זה דור דורשיו וכתיב (שם י"ז) תפלה לדוד שמעה ה' צדק וגו' בלא שפתי מרמה. והו שאמר הכתוב (משלי ט"ו) זבח רשעי' תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו. שלש תפלו' הן של משה ושל דוד ושל משיח. במשה כתיב (תהלים צ') תפלה למשה איש האלהים. בדוד כתיב שמעה ח' צדק וגו' מלפניך משפטי יצא וגימר בחנת לבי וש"ה (מלכים א', ח') ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע חנח הכל ופנה לתפלתי ולתחנתי. אמר לו הקב"ה למח. לפי שאני מעשה ידיך ואם אני מתפלל לפניך מעט יהית בעיניך הרבח כמו שכתוב (ויקרא כ"ו) ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו'. הרא הוא דכתיב ופנית אל תפלת עבדך. וגרסינן נמי התם (תהלי' ס"ה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו אמר ר' יהודה בר שלום בשם רבי אליעזר בפני מלך בשר ודם אם בן עני צריך לומר דבר בפניו אינו שומע ממנו ואם בן עשי' הוא מיד שומע ממנו ומסלקו. אבל הקב"ה אינו כן הכל שוין בתפלתם לפניו האנשים והנשים העניי' והעשירים שהרי משה רבן של כל

האנדען האט, דער פינדעט פאר גאטט קיינע ערהארונג. זא שפריכט גאטט צו נח, — אלס ער בעשלאססען האטטע, דיא זינדפלוטה איבער דיא פערדערבטע מענשהייט צו ברינגען, — „דאס ענדע אללעס פלייזעס קאם פאר איך, דען דיא ערדע איזט פאלל פרעפעלהאפטער געוואלטטהאטיגקייט." זא שפריכט אויך דער פראָפעט ישעיה (א', ט"ו): „ווען איהר איירע האנדע אויסברייטעט — צו מיר, — זא פערהילע איך איינע אויגען פאר איך, וועון איהר אויך געבעטע הייפעט, איך הערע — זיא — ניכט, דען אייערע האנדע זינד פאלל דעם בלוטעס — דער בעראובטען." — ווער זיך אבער פערן האלט פאם רויבע, דעססען געבעט ווירד איין רייגעס גענאננט, וויא דיעס דער הייליגע זאנגער שאן בעשרייבט (תהלים כ"ד, ג'. ד'.): „ווער דארף בעשטייגען דען בערג גאטטעס, ווער דארף בעטרעטען זיינע הייליגע שטאטטע? דער רייגער האנדע, דער לויטערן הערצענס איזט, דער זיך ניא פערלייטען ליעס צום אייגאיידע, דער ניא געשווארען צום בעטרוגע. יא, דער עמפפאנגט רייכען זעגען פאם הערן — וועון ער צו איהם בעטעט — אונד דאס געוויגשטע פאם גאטטע זיינעס הייל'ס." פערנער הייסט עס (תהלים י"ז, א'.): „פערנים איין פלעהען, מערקע איין געבעט אוים ליפפען אהנע טרוג." אויך פאן משה הייסט עס (תהלים צ"א, א'.): „איין געבעט משה'ס, דעס גאטטליכען מאננעס, — דער נור דאס גאטטליכע ווארט פערקינדיגטע אונד דער פרייא וואר פאן אללעס שטרעבען

הנביאים כתוב בו תפלת דכתיב תפלה למשה איש האלהים. ובעני כתיב (תהלים ק״ב) תפלה לעני כי יעטוף זו תפלה וזו תפלת להוריעך שהכל שוין לפניו בתפלה׳. ואם נתן צדקה קודם התפלה יותר היא נרצית. כדגרסי׳ בפ״ק דבתרא (דף י׳). רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר אני בצדק אחזה פניך וגו׳. ואם הקדימה בתשובה יותר היא מקיבלת ומבטלת את הגזרה. כדגרסינן בפסיקתא רבי יודן בשם רבי אליעזר אומר שלשה דברים הם מבטלים את הגזרת התפלה והצדקה והתשובה ושלשתן בפסוק אחד שנאמר (ד״ה ב׳, ז׳) ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו. זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה שנאמר (תהלים י״ז) אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה. מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם. וכן מצינו בחזקיהו שנתבטלה מעליו גזירת מיתה בתפלתו שנאמר (מלכים ב׳, כ׳) בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה׳ צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה. ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳ וגו׳ ויבך חזקיהו בכי גדול. וכתיב ודבר ה׳ היה אליו לאמר וגומר שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך וגו׳. ואף ע״פ שבעונותינו ננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו כשבוכה עם תפלתו כששרוי בצרה. כדגרסינן פרק אין עומדין (דף ל״ב). ואמר רבי אליעזר משחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר (איכה ג׳) גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי. ואע״פ שננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו שנאמר (תהלים ל״ט) שמעת תפלתי ה׳

נאך אירדיטעס. — פֿאר גאטט גילט קיין אנזעהען דער פערזאן, עס זייא איין רייכער אדער ארמער, מאן אדער פֿרויא; נור ווער זיך אויף דאס געבעט פֿארבערייטעט, ווער אללעס ענטווירדיגענדע פֿאן זיך ענטפֿערנט אונד ווער דען דירפֿטיגען געבען שפענדעט, בעזאנדער ער פֿאר גאטט ערשיינט, דער ווירד אויך פֿאר איהם ערהארונג פֿינדען. — עס ווירד ערצאהלט: רבי אלעזר גאב שפענדען דען ארמע, בעפֿאר ער בעטעטע, דאמיט עס הייסע: „גערעכט וויל איך פֿאר דיר ערשיינען.״ אונד ווער דאס פֿארערסט זיינע בעגאנגענען פֿעהלער בערייעט אונד בוסע טהוט, עהע ער בעטעט, דען ווירד גאטט געוויס איהן געבעטע ערהארען אונד יעדעס איבלע פֿער־האנגניס פֿאן איהם אבווענדען. פֿערנער לעהרט רבי אליעזר: בוסע טהון, נאך טו־גענד שטרעבען, אונד איינבריסטיגע געבעטע; דיזע דרייא בעווירקען, דאס גאטט יעדעס איבליכע פֿערהאנגניס פֿאם אטענשען אבווענדעט. וויא עס הייסט (בצדק אחזה פניך) „דורך טוגענד שויא איך דיין אנטליטץ.״ פֿערנער: (וישובו מדרכם הרעים) „זיא קעהרטען צוריק — פֿאללער בוסע — פֿאן איהרען שלעכטען וועגען.״ — ווער זיך אין נאטה אונד דראנגזאל בעפֿינדעט אונד צו גאטט בעטעט מיט צערקנירש־טעם הערצען אונד מיט הייסען טהרענען, וויא דיעס דער קאניג חזקיהו טהאט, דען ווירד ער אויך פֿאן זיינעם ליידוועזען בעפֿרייען. דען דיא פֿפֿארטען זינד ניכט פֿערשלאססען, דורך וועלכע דיא טהרענען דער בעטענדען איינגעהען [illegible], אום פֿאר דעם טהראנע גאטטעס ערהארונג צו ערפֿלעהען. — צור צייט איינער אנהאל־

ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש וגומר. ועוד גרסינן בפרק תעניות אלו. תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שגזר וכו׳ געו בבכי׳ וירדו גשמים וכו׳. כדאיתא לםטה בנר חמישי כלל א׳ חלק ו׳ פרק ג׳ בדברי הצומות:

(קב) פרק שנים עשר.

כשיעמוד אדם להתפלל ישהא מעט לכוין את לבו ואל יחשוב במחשבה אחרת כמו ששנינו בראש פרק אין עומדין (דף ל׳) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום. ואמרינן עלה בגמרא תניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של תורה שנא׳ (מלכים ב׳, ג׳) ואתה קחו לי מנגן וגו׳. וכל זה כדי לכוין בתפלתו כי אם לפני בשר ודם כשישאל אדם צרכיו ממנו הוא מפנה את לבו מכל מחשבות שבעולם מה לעשות לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה היודע מה שבלבבות שאינו חפץ במי שמתפלל לפניו ולבו בל עמו. ונאמ׳ עליו (ירמיה י״ב) קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם. ושומע תפלת האדם שלבו נשבר ונדכה ומכוין לבו בתפלתו. כדגרסינן התם פרק אין

טענדען דירדע זעטצטע רבי אליעזר איינען בוסטאג אן; אונד דאס בעטריבטע פאלק בעטעטע מיט אינברונסט אונד וויינטע ביטטערליך, אונד גאטט נאהם וואהלגעפאל־ליג אויף דיא טהראנען דער בעטענדען אונד טענקטע ערקוויקקענדען רעגען. —

צוואֶלפטעס קאַפּיטעל.

ווער זיך אנשיקקט צום געבעט, דער זאלל פארערסט זיך זאממעלן, זיך צור אנ־דאכט שטיממען אונד יעדען פרעמדען אונד אונלויטערן געדאנקען צופאר אוים זיינעם הערצען באננען. עס ווירד ערצעהלט פאן פריהערן פראממען אונד גאטטעספירכ־טיגען, דאס דיעזע איינע גאנצע שטונדע זיאטטען, בעפאר זיא בעטעטען, אום זא איהרע הערצען צום אנדאכטיגען געבעט פארצובערייטען. זא ווירד אויך געלעהרט: אמן דארף זיך ניכט הינשטעללען (שמנה עשרה) בעטען, ווען אמן איבלעם אונד לייכטפערטיגעם געמיטהע אונד ווען אמן פאן טרעגהייט אויסגעגאנגען איזט. אוים האהערער פריידע איבער דיא היילינע לעהרע, — דיעזעס געטענק גאטטעס — זאלל דאס געבעט הערפארגעהען; נור דיעזע קאן צור אנדאכט שטיממען. ווען דער מענש היגטריטט פאר יעמאנדען, פאן דעם ער ביטטענד עטוואס בעגעהרט, זא ווירד ער געוויס זיינע געדאנקען צוזאממען נעהמען אונד וואהל אן ניכטס אנדערעס דענקען, אלס נור אן זיינע ביטטע; געשווייגע, ווען ער פאר דען קעניג אללער אירדישען אונד האהערען וועזען, פאר דען געהייליגטען טריטט, דער דיא גע־הייממטען געדאנקען אללער הערצען קעננט, דאס ער זאדאן אללע זיינע געדאנקען אויף דאס געבעט ריכטע. דער הערר פינדעט קיין וואהלגעפאללען אן דעמען גע־בעט, וועססען הערץ פאלל איזט דער אונלויטערסטען געדאנקען. וואהרליך! וועגען דערלייא געבעטע קלאגט דער פראפעט (ירמיה י״ב, ב׳.): „דוא ביזט זא נאהע איהרעם מונדע אונד זא פערן איהרעם איננערן.“ אבער גאטט ערהארט דאס גע־בעטדעטען, דער פאללער אנדאכט, פאללער רייע אונד צערקנירשונג איזט. זא לעהרען

עומדין (דף ל״א). ת״ר המתפלל צריך שיכון את לבו. אבא שאול אומר סימן לדבר (תהלים י׳) תכין לבם תקשיב אזנך ואם אינו יכול לכוין את לבו בכל ברכות התפלה יכוין במקצתה ועל כלם באבות. כדגרסינן בסוף פרק אין עומדין (דף ל״ד) תניא המתפלל צריך שיכוין את לבו בכלן ואם אינו יכול לכוין את לבו בכלן יכוין את לבו באחת. אהא. אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות ואם אינו יכול לכוין כשום דבר ממנה יעזבנה עד שיפנה מחשבתו. כדגרסינן במסכת ערובין פרק חדר עם הנכרי (דף ס״ה). אמר רבי חנינא כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יורה. שנאמר בצר אל יורה. ר׳ חנינא ביומא דתוה רתח לא הוה מצלי אמר בצר אל יורה. וגרסינן במדרש תהלי׳ (תהלים ס״ה) נוראות בצדק תעננו וגו׳. ר׳ חנינא בר פפא שאל לר׳ שמואל בר נחמני מאי דכתיב (איכה ג׳) סכות בענן לך מעבור תפלה. אמר שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים. וכן אמר רבי יוסי בר חלפתא (תהלים ס״ט) ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון עתים מזומנים יש לה לתפלה. רבי ברכיה ורבי חלבו ורב ענן ורב יוסף בשם רב אידי אמרי שערי תפלה אינם ננעלין לעולם. בן עזאי ורבי עקיבא חד מנהון אמר מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שתפלתו נשמעת שנאמר (הושע י׳) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד מה כתיב בתריה ועת לדרוש את ה׳. וחורנא אמר איני כמבטל דברי רבי אלא כמוסיף עליו ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון מיד ענני באמת ישעך בזמן שתפלתו של אדם בכוונה היא עת רצון ותפלתו נשמעת ובזמן שאדם קורא באמת לפני הקב״ה תפלתו נשמעת שנאמר (תהלים קמ״ה) קרוב ה׳ לכל קוראיו וגו׳ יכול לכל ת״ל לכל אשר יקראוהו באמת. וכתיב (שם ע״ג) אך טוב לישראל יכול לכל ת״ל לברי לבב. וכתיב (נחום

אויף אונזערע וויזען: ווער דא בעטעט, זאלל פאללער אנדאכט זיין. — פערנער ווירד געלעהרט: ווער בעהינדערט איזט, אין אנדאכט אויסצוהאררען, דער זאלל אינדע־סטענס דיא ערסטע (ברכה) זעגנונג — דער שמנה עשרה — מיט אנדאכט בעטען; איזט איהם דיעס אויך ניכט מעגליך, זא זאלל ער זייאען, ביז ער אללע שטערונג אונד פרעמדע גדאנקען פאן זיך ענטפערנט האבע. — עס ווירד ערצעהלט פאן רבי חנינא, דאס ער אן דעם טאגע, אן וועלכעם ער פאן לייד אונד אונגליק היימגע־זוכט וואר, ניכט געבעטעט האבע, וויל דיא אנדאכט אין זיינעם בעוועגטען הער־צען קיינען איינגאנג פינדען קאננטע. — ווער וואהלטהעטיג איזט, ווער דען דירפ־טיגען גערנע שפענדעט, פאן דעם שפריכט דער פראפעט הושע (י׳, י״ב.): „בעזאיהעט אייך, גערעכטיגקייט צו זאען, זאנאך ערנדטעט איהר אויף דער טוגענד לאהן.״ דען נאך זאלכער זאאט איזט עס צייט, דען העררן אנצובעטען. — נור צייט, ווען דער מענש גאטט אנרופט מיט אויפריכטיגעם הערצען, ווירד אויך זיין געבעט ערהארט. דען עס הייסט (תהלים קמ״ה, י״ח.): „גאטט איזט נאהע אללן דעניע־ניגען, דיא איהן אנרופען מיט אויפריכטיגעם הערצען.״ פערנער שפראך דוד

א׳) טוב ה׳ למעוז ביום צרה יכול לכל ת״ל ויודע חוסי בו. וכתיב (איכה ג׳) טוב ה׳ לקווי יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו. וכתיב (תהלים קמ״ה) הטיבה ה׳ לטובים יכול לכל תלמוד לומר ולישרים בלבותם. ועוד אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם (שם ה׳) אמרי האזינה ה׳ בינה הגיגי בשעה שיש בי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא דבר מפי אמרי האזינה ה׳ ובשעה שאין בי כח לעמוד לפניך בתפלה התבונן מה בלבי וכתיב (ש״ב, ז׳) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ וכי ישיבה לפני הקב״ה הלא אין אדם מתפלל אלא מעומד אלא שישב דעתו וכוין לבו בתפלה. א״ר שמואל בר נחמני אם כוונת לבך בתפלה תהא מבושר שישמע תפלתך שנאמר (תהלים י׳) תכין לבם תקשיב אזנך. וכתיב (עזרא ז׳) כי עזרא הכין לבבו וכתיב ויתן לו המלך כיד ה׳ אלהיו עליו. ובחזקיהו כתיב (ד״ה ב׳, כ׳) כי כל לבבו הכין לדרוש את ה׳ וכתיב שמעתי את תפלתך וגומר אמר דוד הואיל והוא כוין את לבי נכון לבי אלהים וגומר א״ל אתה כוונת לבך בתפלה אני אכין את כסאך דכתיב (מלכים א׳, ב׳) וכסא דוד יהיה נכון עד עולם:

(קג) פרק שלשה עשר

כל אדם ישתדל להיות זהיר בתפלתו ויאמר אותה באימה ביראה ברתת

(תהלים ה׳, ב׳.): „הערר דער וועלט! פערניס איינע ווארטע, אכטע אויף איין איינברינסטיגעס פלעהען נור נייט, ווען איך קראפט אין איר האבע, פאר דיר לו שטעהען אונד דיך אנלובעטען. ווען איך אבער ערשלאפפט בין, ווען דורך אנגסט פאלע ליידען איין גייסט אונד איין הערץ ניעדערגעבייגט זינד, דאן, א הערר! ערפארשע אונד פריפע איין איננערעס.״ דאהער הייסט עס (שמואל ב׳. ז׳, י״ח.): „עס קאם דער קאניג דוד אונד ליעס זיך ניעדער פאר גאטט.״ ניכט שטעהענד אונד בעטענד, זאנדערן אנדאכטיגען בעטראכטונגען גאב ער זיך הין אונד בערייטעטע זיך זא לום געבעטע פאר. — רבי שמואל בר נחמני לעהרט: ווען דיין הערץ לור אנדאכט געשטיממט איזט אונד דוא בעטעסט, זא מאגעסט דוא אויך פערזיכערט זיין, דאס דיין געבעט ערהארט ווירד. דען עס הייסט (תהלים י׳, י״ז.): „דען — שטיללען — וואונש דער בעדראנגטען מערקסט דוא, עוויגער! דוא ריכטעסט אויף איהר הערץ — דאס לום געבעט זיך פארבערייטעט, — נייגעסט היין דיין אהר.״ — פאן חזקיה אונד זא אויך פאן עזרא ווירד בעריכטעט, דאס זיא זיך ערסט פארבערייטעטען לום געבעטע, אונד דאס זיא אלסדאן אויך ערהארונג פאנדען פאר גאטט. זא שפראך אויך גאטט לו דוד: דיעווייל דוא דיין הערץ האסט פארבערייטעט לום געבעטע, וויל איך אויך דיינען טהראן אימאער מעהר אונד מעהר בעפעסטיגענד פארבערייטען — לור קינפטיגען וועלטהערשאפט; — דאהער הייסט עס אויך (מלכים א׳. ב׳, מ״ה.): „אונד דער טהראן דוד׳ס ווירד זיין בעפעסטיגט פיר דיא עוויגקייט.״ —

דרייצעהנטעס קאפיטעל.

יעדער מענש זאלל זיין געבעט אין טיעפער איננערער פורכט אונד מיט בעבען פערריכטען, אלס ווען ער פאר דעם העררן דער וועלט שטינדע, אום פאן איהם זיין

בזיע כמי שעומד לבקש על נפשו מלפני אדון העולם וישים לבו בכפו כדגרסינן בפ"ק דתענית (דף ח') ואמר רב אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משי' לבו בכפו שנאמר (איכה ג') נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. וצריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כדגרסינן בפרק מצות הליצה (דף ק"ח) רבי חייא ורבי שמעון הוו יתבי נפק מלתא מבינייהו פתח חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיהיו עיניו למטה שנאמ' (מלכי' א', ט') והיו עיני ולבי שם כל הימים. פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיהא לבו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים וגו' אדהכי אתא ר' ישמעאל ב"ר יוסי לגבייהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה. אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה לקיים שני המקראות הללו. מצאתי במדרש חייב אדם לנענע עצמו בתפלה על שם שנאמר (תהלים ל"ב) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך וכן מנהג החסידים. וגרסינן בפר' אין עומדין אמר רבי חמא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה את עצמו כאלו שכינה שרויה כנגדו שנאמר (שם י"ז) שויתי ה' לנגדי תמיד. ולפי שלא יסתכל בדבר אחר יחזיר פניו אל הקיר כמו שלמדנו מחזקי' שנאמר (מלכים ב', כ') ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל. ויעשה תפלתו בכונ' ובחיתוך שפתים ובלחש בלי השמעת קול כמו שלמדנו מחנה כדגרסי' בפ' אין עומדין (דף

לעבען צו ערפֿלעהען. ער זאָלל גלייכזאַם זיין הערץ אין דיא העֶנדע לעגען, — אום זאָ צו זייגען, דאַס ער פֿרייא אונד ריין פֿאָן זינדען זייא. — זאָ לעהרט אויך ר' אמי: דאַס געבעט דעס מענשען ווירד ניכט ערהעֶרט, אַלס ביז ער זיין הערץ אין זיינע האַנד לעגט, — אום עס צו גאָטט צו ערהעבען. — דען עס הייסט (איכה ג', י"ה.): „לאַסט אויף דען העֶנדען אונס דיא הערצען ערהעבען היממעלאַן צו גאָטטעס טהראָן.“ — רבי חייא אונד רבי שמעון לעהרטען: ווען דער מענש בעטעט, זאָ זאָלל ער פֿאָללער דעמוטה דיא אויגען ניעדערשלאַגען, אַבער זיין הערץ זאָלל ער נאַך אָבען ווענדען. — דער מדרש לעהרט: ביים געבעט זאָלל דער מענש זיינען גאַנצען קעֶרפער אין אַנשפרוך נעהמען, ער זאָלל זיך מיט לעבענדיגקייט בעוועגען, — דען דאַס לעבען איזט'ס, וועלכעס ער פֿאָן גאָטט ערפֿלעהעט, אונד דיעזעס וועבט אין יעדעם גליעדע זיינעס קעֶרפערס. — זאָ הייסט עס אויך (תהלים ל"ה, י'.): כל עצמותי תאמרנה „יעדעס גליעד אין מיר שפרעכע: עוויגער! ווער איזט וויא דוא!“ — פֿערנער ווירד געלעהרט: דער מענש זאָלל דיא פֿורכט פֿאָר גאָטט ניא אויסער אַכט לאַססען — אונד ביים געבעט זאָלל ער זיך איבערצייגט האַלטען, דאַס גאָטט איבער איהן וואַלטע אונד זיין פֿלעהען פֿערנעהמע. דען עס הייסט (תהלים ט"ז, ח'.): „איך שטעללע מיר גאָטט שטעטס געגענוועֶרטיג.“ דאַמיט מאַן אַלזאָ אַן ניכטס אַנדערעס דענקע, ווענדע מאַן זיך, וויא דיעס דער קעֶניג חזקיה געטהאַן, צור וואַנד אונד בעטע (שמנה עשרה), אַבער ניכט טרייענד זאָלל דיעס געשעהען, זאָנדערן וויא חנה, דיא מוטטער דעס פראָפֿעטען שמואל, גאַנץ אַנדעֶכטיג, אַבער לייזע אונד מיט גאַנצעם הערצען; נור דיא ליפפען זאָלל מאַן בעשטענד בעוועגען. — אין דער נעֶהע איינעס (שמנה

ל״א) אמר רב חמנונא הלכת׳ גברוואתא איכא למשמע מהני קראי דחנה׳ (שמואל א׳, א׳) וחנה היא מדברת על לבה מכאן למתפלל שיכוין את לבו. רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע שלא ישמיע קולו בתפלתו. ויחשבי׳ עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך. מכאן לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו. ותען חנה ותאמר לא אדני אמר עולא ואיתימא ר׳ יוסי בר חנינא אמר׳ ליה לא ארון אתה בדבר זה ולא רוח הקדש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה. אשה קשת רוח אנכי וגומר מכאן למי שחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו. ויען עלי ויאמר לך לשלום מכאן לחושד לחבירו ואין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך. אל תתן וגומר אני האשה הנצבת עמכה בזה אריב״ל מכאן שאסור לישב בד׳ אמות של תפלה. ומצינו במדרש ז״ה בגימטריא י״ב ד׳ אמות לפניו וח׳ אמות לבי צדדיו. מצינו בתשובת הגאונים בשם רב ברגלוני א׳ יושב וב׳ מתפללין סימן רע ליושב אלא מרחיק ד׳ אמות ומתפלל דכתיב אני האשה הנצבת עמכה בזה. מלא ה׳ וה״מ כד יתיב במילי דעלמא ובטיל. אבל יתיב וקרי ק״ש או במילי דצלותא לית לן בה. ומאי דבעי מתרחק ה׳ אמות ד׳ לשכינה ואחד לרידיה. ועוד לגאון ז״ל אסור לישב בצד ד׳ אמות מפני שד׳ אמות של תפלה מקום שכינה הוא. וראיה לדבר שכשיפטר אדם מתפלתו צריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל וכל כך למה מפני כבוד השכינה. ואם היה קורא ק״ש או עסק בדברי תפלה ואין מפליג עצמו לדברים אחרים מותר. ועל כלם אם ידע אדם לפני מי הוא מתפלל יכוין כראוי ויטול שכרו משלם כדגרסינן פרק תפלת השחר (דף כ״ה) תנו רבנן כשחלה רבי

עשרה) בעטענדען זאָלל מאַן זיך ניכט ניעדערזעטצען — אויס עהרפורכט פאָר דער געגענוואַרט גאָטטעס, — אויסער ווען מאַן דען אַבשניטט דער קריאת שמע אָדער זאָנסט אין דער היילעגען שריפט ליעזט. — אויך איזט שיקליך, ביי בעענדיגונג דעס געבעטעס (שמנה עשרה) דריי שריטטע צוריק צו טרעטען, אויס עהר= פורכט פאָר דעם העררן, דער געגענוואַרטיג זיין געבעט פערנאָממען, דאַן זאָלל ער זיך פערנייגענד עושה שלום זאַגען. יעדאָך בלייבט עס דאַס פאָרציגליכסטע, צו וויססען, פאָר וועם מאַן בעטעט. — עס איזט דיעזעס פאָר גאָטט, דער דיא הער= צען פריפט אונד קעננט, דער דאַן איין אויפריכטיגעס געבעט ערהאָרט אונד זאָ דיא וינשע דער בעטענדען ערפיללט. — דיא ווייזען לעהרען: אַלס רבי אליעזר קראַנק דאַרניעדער לאַג, קאַמען זיינע שילער צו איהם, זיך וועגען זיינעס בעפינדענס צו ערקונדיגען, דאַן רעדעטען זיא איהן אַן: רבי! לעהרע אונס דיא וועגע דעם לעבענס קעננען! היעראויף גאַב ער צור אַנטוואָרט: דיא עהרע איירער נעכסטען זייא אייך אין היילגטהום, — טאַסטעט זיא, זעלבסט מיט שאָנונג, ניכט אַן, —

אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבי למדנו אורחות חיים אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובדבר הזה תהיו נכנסים לחיי העולם הבא:

(קד) פרק ארבעה עשר.

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים ומכל הקרבנות כדגרסינן בפרק אין עומדין (דף לב) אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים כמשה רבינו ואפילו הכי לא נענה אלא בתפלה דכתיב (דברים ג׳) אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וסמך ליה עלה ראש הפסגה וגו׳. ואמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמר (ישעיה א׳) למה לי רוב זבחיכם יאמר ה׳ וכתיב בתריה ובפרשכם כפיכם אעלים עיני וגו׳. גדולה תפלה שהקישה הכתוב לקטורת שנאמר (תהלים קמ״א) תכון תפלתי קטורת לפניך. ואף על פי שהאל יתברך עונה למתפלל בצרתו יותר היא מקובלת המקדים תפלה לצרה. כדגרסינן

אונד ווען איהר בעטעט, זאָ וויססעט, פֿאָר וועם איהר שטעהעט. זייעט דיעזער צווייא לעהרען איינגעדענק, — דען זיא באַהנען דען וועג אין דאַס רייך דעס עוויגען לעבענס.

פֿיערצעהנטעס קאַפּיטעל.

איין אַנדאֶכטיגעס געבעט איזט וויכטיגער אונד פֿאָרציגליכער אַלס וואָהלטהאַטען אויסאיבען, (פֿאָן וועלכען מאַן ניכט וויססען קאָננטע, אָב זיא אויס דער קוועללע איינעס עדלען זיננעס אָדער אָב אויס דעם שלאַמאַע דער פראַהלעריא קאָאַמען) אונד אַלס פֿיעלע שלאַכטאָפּפֿער אויף דעם אַלטאַרע דעם העררן דאַרברינגען. רבי אלעזר בעווייזט דיעזעס וויא פֿאָלגט: משה, דער רייכבעגאַבטעסטע אַן וואָהלטהאָטיגקייטסזין, ווארדע נור ערהאָרט דורך דאַס געבעט — פֿערזאָגע דעססען איין טהייל זיינעס איננינגסטען וואונשעס אין ערפֿיללונג גינג. — וויא עס הייסט (דברים ג׳, כ״ו, כ״ז.). (רב לך) „גענוג פֿיר דיך — דעם לאָהנעס. — רעדע איר ניכט מעהר פֿאָן דיעזער זאַכע, — היניבער צו ציהען איט דעם פֿאָלקע אין דאַס געלאָבטע לאַנד. — שטייגע אויף דען היגעל דעס פסגה אונד ערהעבע דיינע אויגען נאַך וועסטען אונד נאַך נאָרדען, נאַך זידען אונד נאַך אָסטען.״ דיעזע בעווילליגונג גאָטטעס אַן משה, דאַס הייליגע לאַנד צו איבערשויען, וואַר איינע פֿאָלגע זיינעס פֿריהערן געבעטעס. — פֿערנער, מעהר אַלס אָפּפֿערן. דען דער פראָפּעט שפריכט (ישעיה א׳, י״א, ט״ו): „וואָצו מיר דיא מענגע איירער שלאַכטאָפּפֿער.״ דאַן הייסט עס: „ווענגלייך איהר פֿיעל בעטעט, זאָ האָרע איך ניכט צו, וויל איירע האָנדע פֿאָללער בלוט זינד;״ — אַבער דאַס געבעט אויס לויטערעם הערצען אונד אונבעפֿלעקקטען האָנדען גיעסט גאָטט וואָהלגעפֿאָלליגער אויף, אַלס פֿיעלע שלאַכטאָפּפֿער. — זעלבסט צו רייכערוועדק גלייכט דער פּזאַלמיסט דאַס געבעט, אינדעם ער שפריכט (תהלים קמ״א, ב׳.): „לאַס איין געבעט זיין פֿאָר דיר, גלייך דעם ווייהרויך.״ — גאָטט ערהאָרט דאַס געבעט דעס אונגליקקליכען אונד ליידענדען, יעדאָך איזט עס יעדענפֿאַללס פֿאָרצוציעהען, בעפֿאָר דאַס אונגליקק העריינבריכט, איננבריגסטיג צו בעטען. גלייך וויא דיא פֿריינדע

במסכת סנהדרין פר' נגמר הדין (דף מ"ד) (איוב ל"ו) היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח. אמר רבי אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. ר"ל אמר כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. רבי יוחנן אומר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין כחו ולא יהיו לו צרים מלמעלה. גדולה תפלה שהקב"ה שומע תפלתן של ישראל ומרחם עליהם בעת צרתן וכל האבות והנביאים סדרו תפלה לפניו בעד העולם ובעד בני ישראל עמו ושמע תפלתם. אברהם אבינו ע"ה התפלל לפני הקב"ה שנא' (בראשית י"ח) ויגש אברהם ויאמר האף תספה וגו' אולי יש חמשים וגו'. והקב"ה שמע תפלתו שנאמר ויאמר אם אמצא בסדום וגו'. יצחק אבינו ע"ה התפלל בעד אשתו לפני הקב"ה ושמע תפלתו שנאמר (שם כ"ה) ויעתר לו ה'. ואף רבקה התפללה דכתיב (שם) ותלך לדרוש את ה' ושמע תפלתה. דכתיב ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך וגו'. יעקב אבינו ע"ה התפלל דכתיב (שם ל"ב) הצילני נא וגו'. ושמע תפלתו דכתיב (שם ל"ג) ויבא יעקב שלם. משה רבינו ע"ה התפלל בעד ישראל. דכתיב (שמות ל"ב) ויחל משה את פני ה' אלהיו ושמע תפלתו דכתיב (במדבר י"ד) ויאמר ה' סלחתי כדברך. אהרן התפלל בעד העם. דכתיב (שם י"ז) ויתן את הקטורת. והקטורת

איוב'ס איהן פראגטען (איוב ל"ו, י"ט.). (היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי—כח) „האסט דוא דיין געבעט—צו גאטט—גערילטעט, בעפאר דאס אונגליקק הערייני בראך? — צו גאטט! — מיט אללער איננערן קראפט?" — ריט לקיש לעהרט: איין איינבריגסטיג קראפטיגעס געבעט פערדראנגט אללע ווידערזאכער פאר דעם טהראנע גאטטעס. רבי יוחנן פיגט דיעזער לעהרע נאך הינצו: פארערסט זאלל דער מענש אום גנאדע אונד בארמהערציגקייט ביטטען, דיא זיך אויף איהן הערבאבזענקען זאל־ לען, אום איהן צו שטארקען אונד צו ערקראפטיגען, אום זאדאן אין פעראייניגונג מיט דיעזען דיא ווידערזאכער, דיא דאס פערהינדערן וואללען, דאס דאז געבעט ניכט פאר גאטט קאממע, צו פערדראנגען. — זעהר וויכטיג איזט דאס געבעט. דער געהייליגטע ערהאבענע ישראל, ווען זיא בעטען, ער ערבארמט זיך איהרער מיט דער פיללע זיינער אונענדליכען גנאדע אונד ערלאזט זיא אויס דריקקענדער נאטה אונד דראנגזאל. שאן אונזערע שטאממפאטער, דיא אהנען—אונד דיא פראפעטען, ערקאננטען דיא וויכטיגקייט דעס געבעטעס; אונד ווען אויך איהר וואנדעל איין אבקעללאזער, יא איין טוגענדהאפטער גאר וואר, זא נאהמען זיא דענגאך איהרע צופלוכט צום געבעט, ווען דער וועלט אדער ישראל אונטערגאנג דראהעטע*). אונד דיעזעס טהאטען אויך דיא גערעכטען, דיא טוגענדהאפטען אונד פראממען

*) איך טעקססע ווערדען לייטאליך אללע שטעללען אויס דער ביבעל טעטצוטעלל אנגעפיהרט, דיא לייגניסטע אבגעבען, וויא, וואָ אונד וואם דיא שטאממפאטער, דיא פראפעטען או. ז. וו. בעטעטען אונד זאָ אויך דיא הייזואמען סאלגען פאן דערען געבעטע. דיעזע יעראָך ערסט אין דער איבערזעטצונג צו געבען, וואָרע וואהל פיר דיא לעזער נור ערמידענד. —
דער איבערזעטצער.

חביבה כתפלה. דכתיב תכון תפלתי קטורת לפניך. ושמע תפלתו דכתיב ותעצר המגפה. פינחס התפלל ושמע תפלתו. כדכתיב (תהלים ק״ו) ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה. יהושע התפלל שנאמר ויפול על פניו ארצה ושמע תפלתו. דכתיב ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך כלומר שמעתי את תפלתך. חנה התפללה דכתיב (שמואל א׳, ב׳) ותתפלל חנה ושמע תפלתה דכתיב אל הנער הזה התפללתי וגו׳. שמואל התפלל ושמע תפלתו דכתיב (שם ז׳) ויזעק שמואל אל ה׳ בעד ישראל ויענהו ה׳. דוד התפלל דכתיב (שמואל ב׳, כ״ד) נפלה נא ביד ה׳ וגו׳. ושמע תפלתו דכתיב ויעתר ה׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל. שלמה התפלל דכתיב (מלכים א׳, ח׳) ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳ נגד כל קהל ישראל ויפרוש כפיו השמים ושמע תפלתו. דכתיב ויאמר ה׳ אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננתה לפני. אליהו התפלל דכתיב (שם י״ט) ענני ה׳ ענני וגו׳ ושמע תפלתו. דכתיב ותפול אש ה׳ ותאכל את העולה ואת העצי׳ וגו׳. אלישע התפלל דכתיב (שם ב׳, ד׳) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה׳ ושמע תפלתו. דכתיב ויפקח הנער את עיניו. חזקיה התפלל דכתיב (שם כ׳) ויתפלל אל ה׳ לאמר וגו׳ ושמע תפלתו דכתיב שמעתי את תפלתך וגו׳ וכן עשו הצדיקים והחסידים אשר בכל דור ודור התפללו בלב שלם והקב״ה שמע תפלתם. ומובטח לנו כי כשיתפללו ישראל והמובחרים שבהם בכל דור ודור ויבקשו מהקב״ה שיזכור להם ברית אבות וברית שלש עשרה מדות שהודיע סודו למשה רבינו ע״ה שהן סדו׳ שאינם חוזרות ריקם כשיתפללו בתשוב׳ ובלב טהור שהאל ית׳ ישמע תפלתם ויוציאם מצרותם:

יעדעס צייטאַלטערס. זיא פלעהעטען נעמליך צו גאָטט מיט אויפריכטיגעם הערצען אונד דער געהייליגטע ערהאָרטע שטעטס איהר געבעט. אונד זאָ זייא אונס דיא פערזיכערונג: ווען ישראל אונד דיא שטרענג גערעכטען אונד פראָממסטען פראָממען יעדעס צייטאַלטערס צו דעם געהייליגטען מיט איינברונסט פלעהען, איינגעדענק צו זיין דער בינדניססע מיט דען פֿאָטערן אונד דער דרייצעהן אייגענשאַפטען (שלש עשרה מדות), דערען וויכטיגען אונד טיעפען איגהאַלט דער הערר נור דעם אונפערגלייכליכען משה מיטטהיילטע*), דאַס זיא זאָדאַן ניכט אונפערריכטעטער זאַכע בלייבען, אונד דאַס זיא געוויס ערהאָרונג פינדען װערדען. בעזאָנדערס וועון זיא מיט אויפריכטיגער רייע אונד וואַהרער בוסע זיך דעם הערן בעטענד נאַהען, זאָ ערהאָרט ער געוויס איהר געבעט אונד בעפרייעט זיא פאָן יעדעם ליידע אונד אויס יעדעם בעדראָנגניס.

---

*) משה, דעם קיין צווייטער אונטער דען פראָפעטען גלייכט, פאָן דעם דיא היילינגע שריפט ביזולך בעריכטעט, דאַס ער מיט דעם הערן רעדעטע, וויא איין מאַן מיט זיינעם פריינדע, דעם ערשיען גאָטט אין איינער וואָלקע, דיא קיינען קאָרפער אונד דייטליכען איינבליקק צוליעס אונד טהיילטע איהם מיט זיינע אייגענשאַפטען — אַטטריבוטע, — זיא דעם פאָלקע צו

(קה) פרק חמשה עשר.

באהבת הש"י לצדיקים מנסה אותם בחמדת תפלתם ועונה אותם ומרחם עליהם. כדגרסינן פרק הבא על יבמתו דף ס"ד אמר רבי יצחק מפני מה היו אבותינו עקרים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים דאמר רבי אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר (פילא בלע"ז) מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפך דעתו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות. וגם בפ"ק דסוכה דף י"ד איתא האי מימרא דר' אלעזר. וגרסינן בב"ר למה נעקרו אמהות ר' לוי אמר שהקב"ה מתאוה לתפלתן ושיחתן שנאמר (שיר ה') יונתי בחגוי הסלע וגו'. וגרסינן באלה הדברים רבה (דברים ז') ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה וגו' מהו עקר ועקרה שלא תהא תפלתכם עקורה שלא תעשה פירות וכן הוא אומר (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה וגו'. למדנו שהעקר

פינפצעהנטעס קאפיטעל.

אויס ליעבע דעם העררן צו דען פראממען אונד געדעכטען בריגגט ער זיא אין פערזוכונג — דורך ליידען — אונד בעטרענגנדערס, וויל ער וואהלגעפאללען פינדעט אן איהרען געבעטען, דאן שענקט ער איהנען וואהלפאהריגעס געהאר, אונד ער־ בארמט זיך איהרער אין גנאדע. דען עס לעהרט רבי יצחק: דעסוועגען ווארען אונזערע עלטערן, — דיא איטטער — אונפרוכטבאר, דאמיט זיא — וועגען פרוכט־ באַרקייט — בעטען זאללטען, אינדעם גאָטט וואהלגעפאללען פינדעט אן דעם גע־ בעטע דער טוגענדהאפטען, דורך וועלכע ער זיינען בעשלוס אין גנאדע אונד בארמ־ הערציגקייט אומוואנדעלט. זא ווירד אויך אים מדרש איטגעטהיילט: רבי לוי לעהרט: דעסוועגען ווארען דיא איטטער אונפרוכטבאר, וויל גאָטט וואהלגעפאללען פאנד אן איהרעם פלעהען אונד געבעט. וויא עס הייסט (שיר השירים ב', י"ד.): „מיינע טויבע*)! אין דען העהלען דעס פעלזענס, אין דער פערטיעפונג דער טריטטע — ביזט דוא. — לאס איך זעהן דיינע געשטאלט, לאס דיינע — פלע־ הענדע — שטיממע איך הערען, דען אנגענעהם איזט דיינע שטיממע אונד דיינע געשטאלט זא ליעבליך!" — זא דייטעט אויך דער מדרש דען פערז (דברים ז', י"ד.): „געזעגנעט זייעסט דוא מעהר דען אללע פאלקער; עס זאלל ניכט זיין אין דיר איין אונפרוכטבארער אָדער איינע אונפרוכטבארע," דאס, וואן ישראל צו גאָטט פלע־ הען ווירד, איהר געבעט דיא געוויגשטע ווירקונג האבען זאלל אונד ניכט פרוכטלאָז בלייבען ווירד. דען עס הייסט (ישעיה ס"ה, כ"ד.): „אונד עהע זיא נאך רופען, ווערדע איך אנטוואָרטען"; היעראויס ערהעללעט פיגליך, דאס דאז געבעט, וועל־ כעס אונערהאָרט בלייבט, איין אונפרוכטבארעס, אלזא, דאס דעריעניגע, פאָן דעם

לעהרען, אוס דורך זיא זיך צום הערדן צו ערהעבען אונד איהן אנצורופען. אבער איהם זעלבסט ריעף ער צו, דאס זיא איינם זינר איט זיינעם וועזען — ויקרא בשם ה' — זיעהע (טאוה ל"ר, ה'. אונד ווייטער). —

*) דיא טויבע איזט דאס זיננביל דער טיכטערנהייט, דיא זיך אונגערן הינאויס וואגט אינ'ס פרייע, דיא פורכטזאם עטוואס ווינשט אונד דיא אנגסטליך ווירד, ווען זיא דאס רויטען דער בלאטטער פערניאמט. — אויך ישראל ווירד פאָן דען ווייזען צו איינער טויבע פערגליכען. — דער איבערזעטצער.

האמתי מי שאינו נשמע תפלתו. אבל אבותינו הראשונים שהיתה נשמעת תפלתן לא היו עקורים. ומי שענה ליעקב אבינו בכל צרותיו כדכתיב (בראשית ל"ה) לאל העונה אותי ביום צרתי הוא עונה לישראל בכל צרותם אם מתפללים בכל לב ובכל נפש כדגרסינן במדרש תהלים (תהלים י"ט) יענך ה' ביום צרה זה שאמר הכתוב יקראני ואענהו וגו' אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל ומבקשין אותי ומשתתפים כבודי עמהם אענם שנאמר יקראני ואענהו וגו'. אמר רבי יודן משל לה"ד לאשה עוברה שהיה עם אמה בכעס בשעת לידתה עלתה אמה למעלה והיתה היא צווחת מלמטה ואמה שומעת קולה ונוהמת גם היא כנגדה והיו השכנות אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה אמרה להן בתי יולדת בצער אף על פי שהכעיסה אותי איני יכולת לסבול צווחתה אלא הריני צווחת עמה לפי שצרת בתי שלי הוא. כך כשחרב בית המקדש קרא הקב"ה לבכי ויללה בעולם שנאמר (ישעיה כ"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה

דאס געבעט אויסגינג. היערין פרוכטלאָז וואר. אבער אונזערע אוראהנען וואַרען אין הינזיכט דער ערהאָרונג זעהר פרוכטבאַר. (אברהם אונד יצחק פאַנדען וויללפאָהריגעס געהאָר, וואַן זיא בעטעטען). זאָ אויך יעקב, וואַן ער פלעהעטע צור צייט דער ליידען, וויא עס הייסט (בראשית ל"ה, ג'.): „וויר וואָללען איינען אַלטאַר בויען דעם גאָטטע, דער מיך ערהאָרט אַם טאַגע איינער נאָטה." זאָ ווירד גאָטט אויך איממער ישראל ערהאָרען צור צייט איהרער ליידען, וואַן זיא צו איהם פלעהען ווערדען מיט אויפריכטיגעם הערצען אונד אויס גאַנצער זעעלע. — דער מדרש לעהרט: עס הייסט (תהלים כ', ב'.): „דער הערר ערהאָרט דיך אַם אַם טאַגע דיינער נאָטה." היעראויף שפריכט דער געהייליגטע: צור צייט וואַן ישראל איין אונגליק צושטאָסט אונד זיא זוכען אויף איינע הילפע דורך געבעט, זאָ ערהאָרע איך זיא אונד לאַססע איינען שוטץ איבער זיא וואַלטען; דאַהער הייסט עס אויך (תהלים צ"א, ט"ו.): „ער רופט מיך אַן, איך ערהאָרע איהן, בין בייא איהם אין דער נאָטה." — רבי יודן לעהרט: — דאַס פערהעלטניס גאָטטעס צו ישראל — גלייכט איינער שוואַנגערן פרויא, דיא איהרע מוטטער געגען זיך ערצירנט האַט. דיא נאַהע ענטבינדונג גיעבט זיך דורך וועהען קונד, דיא נאָך ערצירנטע מוטטער מערקט עס אונד געהט נאַך איינעם אַנדערן אים צווייטען שטאָקקע ליעגענדען צימ-מער. אונד איממער שטאָרקער אונד העפטיגער איבערקאָממען דיא וועהען דער גע-בעהרערין, זיא שרייעט אונד קריישט העפטיגער אונד פורכטבאַרער אַלס פריהער. צו דער אים ענטפערנטען צימער ווייִלענדען מוטטער דרינגען דיא שמערצענסטאָהנע, דאַ מאַכט זיך ענדליך דאַס פערהאַלטענע מוטטערגעפיהל לופט; זיא ווייִנט אונד שרייעט צו גלייך דער טאָכטער. דאַ קאָממען דיא נאַכבאַרינגען הערבייא אונד פראַגען דיא העפטיג שלוכצענדע מוטטער, וועסוועגען זיא זאָ ווייִנע? היעראויף גיעבט זיא צור אַנטוואָרט: מיינע טאָכטער, דיא מיך ערצירנט האַט, אַך, איין ליעבעס גוטעס קינד, אום יעצט זאָ פיעל ליידען, אונד יעדע איהרער וועהען שניידעט מיר אינס הערץ. — עבען זאָ וואַר עס, אַלס דער הייליגע טעמפעל צער-שטאָרט וואורדע — אונד אַלס מאַן ישראל אַלס געפאַנגענע פאָרטפיהרטע, — דאַ ריעף גאָטט זעלבער, דאַס דיא וועלט פאָם יאַממער אונד פאָן קלאַגען וויעדערהאַללען זאָללע; וויא עס הייסט (ישעיה כ"ב, י"ב.): „עס רופט דער הערר, דער גאָטט

ולחקור שק ולא עוד אלא צוה לשמים להתאבל עלית שנא׳ (שם נ׳) אלביש שמים קדרות וגומר אמרו לפניו מלאכי השרת רבש״ע וכו׳:

(קו) פרק ששה עשר.

תפלת מעומד היא שמונה עשרה ברכות בימות החול. בדגרסי׳ בפרק תפלת השחר רשב״ג אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה. ואמרינן עלה בגמרא כנגד מי אמר הלל בריה דר׳ שמואל בר נחמני כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד במזמור הבו לה׳ בני אלים. רב יוסף אמר כנגד י״ח אזכרות שבק״ש. רבי תנחום אמר ריב״ל כנגד י״ח חוליות שבשדרה. ואמרינן עלה הני תמני סרי תשסרי הוין. אמר רבי לוי ברכת אחת ביבנה הוסיפו. כנגד מי תקנוה. להלל כנגד אל הכבוד הרעים. לרב יוסף כנגד אחד שבק״ש. לר׳ תנחום כנגד חוליא קטנה שבשדרה. וגרסינן במדרש תנחומא ילמדנו רבינו כמה תפלות מתפלל אדם בכל יום כך שנו חכמים ז״ל בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה ולמה י״ח. א״ר שמואל בר נחמני כנגד י״ח פעמים שהאבות כתובים בתורה. האחד (בראשית נ׳) פקוד יפקוד אתכם וגו׳ אל הארץ אשר נשבע לאברהם וגומר. והאחרון (דברים ל״ד) ויאמר ה׳ זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. ור׳ יוחנן אמר כנגד י״ח ציווין שבמשכן שהן בספר ואלה שמות וסוף הספר כאשר צוה ה׳ את משה. ורבי סימון אמר כנגד י״ח חוליות שבשדרה

דער העערדע, פֿון יענעס טאַגע אן ווײנען אונד אן קלאַגען.'' זעלבסט דען הײא-אטען ריעף ער זו, דעמוטיגען טרויער אנשלעגען; וויא עס הייסט (ישעיה כ׳, ג׳): ,,איך וויל דיא היממעל מיט שווארצען דיסטערן וואָלקען אומהילען.'' — (היער-אויס איזט ערווייזליך, דאס דער הערר בעזאָנדערס טהייל נימאמט פֿון דען לײדען ישראל'ס; אונד ווען זיא זו איהם אום אילדערונג איהרער לײדען, אום בעפֿרייאונג אויס דער האַרטען בעדריקקונג מיט אויפֿריכטיגקייט פֿלעהען, זאָ שענקט ער איהנען היילזאַמען באַלזאַם פֿיר איהרע פֿערוואונדעטען הערזען, ערקוויקקענדען טראָסט פֿיר איהר געבייגטעס געמיטה, דער זיא איבער אללע קוואַל, איבער נאָטה אונד דראַנגזאַל ערהעבט, דער איהנען דיא שאָנסטע אונד ליעבליכסטע פֿערנזיכט צייגט, זאָ ראָזיג, זאָ אַנגענעהם, גלייך דעם גאַרטען גאָטטעס, אין וועלכעם שטאַטט דעס ווינדעס, דער פֿריעדען דעס הערן וועהעט, אין וועלכעם עוויגער פֿריהלינג לאַכט, דער דאס ערקראַנקטע הערץ בעלעבט אונד פֿערייינגט; אונד זאָ נאָהערן וויר אונס אללגעמאַך דיעזער פֿערנזיכט, זיא ווירד קלאַרער אונד דייטליכער, אללעס העא-אטנרע שווינדעט אללמאָהליג פֿאָר אונזערן אויגען, אונד וואס וויר דאן פֿרײדיג בע-גריסען, דיעס איזט — דיא גייסטיגע ערלעזונג). —

זעכצעהנטעס קאַפּיטעל.

דאס געבעט, וועלכעס מאַן אַם וואָכענטאַגע שטעהענד פֿערריכטעט, בעשטעהט אויס אכטצעהן זעגנונגען, שמנה עשרה גענאננט, וועלכע מאַן טאַג פֿיר טאַג בע-טען מוס; זאָ לעהרט רבי שמעון בן גמליאל. — אייגענטליך בעשטעהט דיא שמנה עשרה אויס ניינצעהן זעגנונגען אָדער געבעטע, דען דאס געבעט ולמלשינים

שבשעה שמתפלל וכורע צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה שנאמר (תהלים ל״ח) כל עצמותי תאמרנה. ור״ש אומר כנגד י״ח מזמורים שמראש תהלים עד יענך ה׳ ביום צרה. וגרסי׳ בפר׳ הקורא את המגילה דף ט״ז במתנית׳ תנא מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו י״ח ברכות על הסדר. ת״ר מנין שאומרים אבות שנא׳ (שם כ״ט) הבו לה׳ בני אלים. ומנין שאומרין גבורות שנאמר הבו לה׳ כבוד ועוז ומנין שאומרין קדושת השם ת״ל הבו לה׳ כבוד שמו. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה דכתיב (ישעיה כ״ט) והקדישו את קדוש ישראל וכתיב בתריה וידעו תועי רוח בינה ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתיב (שם ו׳) השמן לב העם הזה וגו׳ ולבבו יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה אחר תשובה לא ס״ד דכתיב וישוב אל ה׳ וירחמהו וגו׳. אלמא בתר תשובה סליחה היא.

ווּרדע ערסט ספּעטער אין יבנה הינצוגעפיגט. — דאס גראָססע זינעדריום, בעשטעהענד אויס הונדערט אונד צוואנציג אֶלטעסטען, וואָרונטער אויך פיעלע פּראָפעטען וואַרען, האַבען דיא אכצעהן זעגנונגען שמנה עשרה אנגעאָרדנעט. — אונזערע ווייזען האבען דיעזע אכצעהן צוזאממענהאֶנגענדען געבעטע פאָל=גענדערמאַססען געאָרדנעט. אבות: דיעזעס געבעט לעהרט אונס, דען העררן ער=קעננען אלס אללגעגענוואָרטיג אונד אללמאֶכטיג, אבער צוגלייך אויך אלס דען בע=שיטצער דער פאֶטער וועגען איהרעס פראָממען וואנדעלס, דערען טוגענדען אונד דערען פעסטער גלויבען, גלייך שטערנען אם דיסטערן היממעל דאס אבערגלויבענס גלאֶנצטען; דאהער וזוכר חסדי אבות: „דער הערר איזט איינגעדענק דער פראָממיג=קייט דער אורפאֶטער,“ זיא דורך זאָהן איבערטראגענד אויף איהרע נאכקאָממען, אונד דעסוועגען זאָללען וויר אונס גאנץ וויהען זיינעם דיענסטע. דאהער זאגט דער קאָניג דוד: הבו לה׳ בני אלים: „בריגנעט דעם הערן רוהם, זאָהנע דער גראָ=סען.“ — גבורות: נור גאָטט קאָננען וויר אונזערע צוקונפט אנהיימשטעללען, נור איהם, דעם אללמאֶכטיגען, דעם עוויגען בעהערשער דער וועלטענטוויקקלונג, וויל נור ער זיא צום היילע לענקט, דעם ניכטס פערמאג איזט, דער אללעס איבער=בליקקט, דעססען וואהרהייט אונד טרייע זיך זעלבסט אים טאָדע בעוואָהרט, דער אללעס גוטע איט אונזיכטבארער האנד שפענדעט; איהם צו דיענען, זאָללען וויר אונס דאהער געטראָסט אונד גערנע וויהען. — דאהער זאגט דוד פערנער: הבו לה׳ כבוד ועוז: „בריגנעט דעם הערן פערהערליכונג אונד טריאומף.“ — קדושה: דער הערר איזט האָכערהאבען איבער אללע זיינע געשאָפפע, ער איזט פאָן זיינען גע=שאָפפען אונערקאננט, נור אויס זיינען ווערקען לאָססט ער זיך אונד זיינען ערהאבענען וויללען אהנען, אונד זינד אללע זיינע געשאָפפע בערופען, צו פאָרדערן זיינען וויללען, דאהער וואָללען וויר אונס וויהען מיט אללער אונזערער קראפט, איהם צו דיענען: הבו לה׳ כבוד שמו: „בריגנעט — אייך זעלבער — דעם הערן, צור פערהערליכונג זיינעס נאמענס.“ — אמצעיות: אין גאָטט ליעגט דער גראָסע שאטץ דער צוקונפט, פאָן איהם נור איזט געוואָהרונג אונזערער האָפפנונגען אונד ווינשע צו ערוואַרטען, אונד ווען ער זיא גיעבט אונד געוואָהרט, זאָ זאָללען זיא ווידער דיא מיטטעל זיין צו זיינעם דיענסטע! וויר פלעהען דאהער אום געבען דעם גייסטעס: אתה חונן; אום געבען דעם הערצענס: השיבנו; אום געבען דער היילונג דעם דורך זינדען ערקראנקטען גייסטעס אונד הערצענס: סלח; דעם ערקראנקטען געזאממטווע=זענס אונזערעס קערפערס: ראה בענינו; אונד יעדעס איינצעלנען קערפערס, דער

וטאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא כתיב קרא אחרינא (תהלים ק"ג) הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל וגו'. למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחת הוא והא כתיב ושב ורפא לו. התיא רפואה לאו דתחלואים תיא ההיא דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית אמר רבי חייא בר אבא מתוך שאנו עתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית ומה ראו לומר רפואה בשמינית אמר רבי לוי מתוך שנתנה מילה בשמיני וצריכה רפואה לפיכך קבעהו בח'. ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית אמר ר' אליכסנדראי בשביל מפקיעי שערים דכתיב (שם ט') שבור זרוע רשע. ודוד כי אמרת בפרשת תשיעית אמרה. ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים שנא' (יחזקאל ל"ו) ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. וכיון שנתקבצו הגליות נעשו דין ברשעים דכתיב (ישעיה א') ואשיבה ידי עליך וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה וכיון שנעשה דין ברשעים כלו הפושעים וכלו הזדים עמהם שנאמר (שם) ושבר פושעים וחטאים יחדיו. וכיון שכלו הזדים מתרוממות קרנות הצדיקים שנאמר (תהלים ע"ה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. וכולל הגרים עם הצדיקים שנאמר (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום וגומר וסמיך ליה וכי יגור אתך גר וגו' והיכן מתרוממות קרנות הצדיקים הוי אומר בירושלים שנא' (תהלים קכ"ב) שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך. וכיון

פערקראַנקט איזט: רפאינו. זעהר טרעפֿפֿענד זאַגט הירזוין דער פזאַלמיסט (ק"ג, ג'.): „דער דאַ פֿערגיעבט אַללע דיינע זינדען, דער היילט אויך אַללע דיינע קראַנק־הייטען." — איבער אַללעס וואַלטעט גאָטטעס זעגענספֿאָללע האַנד. זיא לאָסט דיא יאַהרעסצייטען אין טאָנסטער אָרדנונג זיך ענטוויקקעלן: ברך עלינו. וואַס דער איינע צייטאַבשניטט שאַפֿפֿט, רייכט ער דעם אַנדערן צו; אונד גלייכוויא וויר וועגען זעגען פֿיר דיא נאַטור פֿלעהען, עבענזאָ ביטטען וויר אויך וועגען אונזערעס קאָרפּערליכען פֿאָרקאָממענס: תקע. זעהר טרעפֿפֿענד בריינגט דער פֿראָפֿעט דיעזע ביידען געבעטע (ברך או. תקע) אין איינקלאַנג, אינדעם ער שפּריכט (יחזקאל ל"ו, ח'.): „אונד איהר, בערגע ישראל'ס, זאָללעט אייערע אָסטע בריגגען, אייערע פֿרוכט טראַגען פֿיר מיין פֿאָלק ישראל, דען זיא זינד נאַהע צום קאָממען." — פֿערנער פֿלעהען וויר אום זעגען וועגען דער גייסטיגען בעלעבונג אונזערעס פֿאָלקעס: השיבה. וויא עס הייסט (ישעיה א', כ"ו.): „איך ווערדע איינזעטצען דיינע ריכטער וויא צו אַנפֿאַנג." אַן פֿלעהען וויר אויך וועגען איסלינגענס יעדער פֿיינדזעליגען בעמיהונג: ולמלשינים. וויא עס הייסט (ישעיה א', כ"ח.): „אונגליקק טרעפֿפֿע זינדער אונד פֿערברעכער צוגלייך." דאַן פֿלעהען וויר וועגען ערהאַלטונג אַללער שטיטצען אין אונזערעם יעטציגען צוסטאַנדע: על הצדיקים. וויא עס הייסט (ויקרא י"ט, ל"ב): „פֿאָר איינעם גרויען הויפטע זאָללסט דוא אויפֿשטעהען אונד אַכטען דאַס אַנזעהען איינעס אַלטען." עבענזאָ פֿלעהען וויר, וועגען וויעדערהערשטעללונג דעם איימערן גליקקעס אין ישראל: ולירושלים. וויא עס הייסט (תהלים קכ"ב, ו'.): „ווינשעט גליקק ירושלים, וואָהל געהע עס דיינען פֿריינדען" — דען צדיקים, פֿראָממען. — דאַן פֿלעהען וויר וועגען פֿאָללענדונג דעס גאָטטליכען וויללענס: את צמח. וויא עס הייסט

שבאו לירושלים בא דוד שנא׳ (הושע ג׳) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם. וכיון שבא דוד באת תפלה שנאמר (ישעיה נ״ו) והביאותים אל הר קדשי וגו׳ וכיון שבאת תפלה באת עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וגו׳. וכיון שבאת עבודה באת הודאה שנא׳ (תהלים נ׳) זובח תודה יכבדנני וגו׳. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה שנא׳ (ויקרא ט׳) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וגו׳. ולימרה מקמי עבודה מי כתיב וירד לעשות מעשות כתיב. ולימרה בתר עבודה. הא כתיב זובח תודה יכבדנני ומאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנא׳ (במדבר ו׳) ושמו את שמי על בני ישראל וגו׳. וברכה דהקב״ה

(הוטע ג׳, ה׳.): „סלסדסן ווערדען זיא זיך וויעדער נסך דעם עוויגען, איהרעם גאָטטע, אונד נאָך איהרעם קאָניג דוד ווענדען.״ אונד זאָ לעגען וויר ענדליך פלעהענד אין גאָטטעם הסנד סללע אונזערע ווינטע, זיא אויס ליעבע אונד ערבסר־אען צו ערפיללען: שמע קולינו. וויא עס הייסט (יטעיה נ״ו, ז׳,): איך ברינגע זיא צו איינעם היילינגען בערגע, איך ערפרייע זיא אין איינעם בעטהויזע. — עבודה: היערמיט געבען וויר דען וואונש צו ערקעננען, דסס אונזער גאָטטעסדיענסט אאָגע שטעטס דעם וויללען גאָטטעס ענטספרעכען, ווען ער אויך נור וואָרטע צו זיינעם אויסדרוקקע הסבע: רצה. יעדאָך זאָלל דיעזער גאָטטעסדיענסט איאמער פער־ריכטעט ווערדען איט איינעם היגבליקק אונד זעהנען נסך ציון: ותחזינה עינינו. אונד זאָ רייהעט זיך דיעזעס געבעט, דעם פריהערן געבעטע סן; וויא דער פראָ־פעט זסגט (יטעיה נ״ו, ז׳.): „איהר גסנזאָפפער אונד איהר טלסכטאָפפער — ברינגען זיא בעטענד — צור וואָהלגעפאָלליגען סנגסהמע אויף איינען סלטסר.״ — הודאה. ביזהער וואַר אונזער פלעהענדער בליקק אויף דיא צוקונפט געריכטעט, פעראיינט איט דער וועהאיטהיגען ערהיננערונג סן דיא פערגסנגענהייט. סבער וויר זאָללען אויך ניכט איבערזעהען, וואס גאָטט בערייטס טאָגליך, זאָוואָהל אונס, סלס דער געזסאאטהייט געוואָהרטע, וויר זאָללען ערקעננען, דסס וויר סללע געטספענ־דעטען גיטער אויס זיינער הסנד עמפפסנגען, אונד זאָ וויהען וויר אונס אויך איט סללען עמפפסנגענען גיטערן דעם גיטיגען טפענדער, ווענכעס וויר אויך אין דיעזעם געבעטע: מודים, אויסטפרעכען. וויא דער פזאלאיסט זסגט (נ׳, כ״ג.): „ווער דסנק איר אָפפערט, עהרט איך.״ — שלום: וויר הסבען נון סנערקסננט, דסס דסמיעניגע, ווענכעס וויר אויס גאָטטעס הסנד טאָן עמפפסנגען, איהם צו דיענען אונס געגעבען זייא, אונד וואס זיינע ליעבע נאָך פערנער טפענדען ווערדע, איהן צו פערהערליכען געטענקט זיין ווירד. סבער דיעזעס איינזעהען, דיעזעס צו ערקעננען, בעדסרף עס דער ערלייכטונג אונזערעס גייסטעס פאָן אָבען, דסס וויר אין פריעדען בעטטעהען אין דער וועלט, דסס קיין צוויטטסלט זייא צוויטען אונזערער נייגונג, אונזערעם הסנג צום באָזען אונד אונזערער פפליכט, צו דיענען דעם העררן אונזערעם גאָטטע. עס בעדסרף סלזאָ דער וויהע, אום זאָלכען פריעדען צו ערטטרעבען; דסהער ביטטען וויר דען טפענדער דעס פריעדענס: שים שלום, זעגען בייסטסנד, בסראהערציגקייט, גנסדע אונד פריעדען. וויא עס הייסט: (במדבר ו׳, כ״ז.): — „דיא פריעסטער — זאָללען איינען נסאען לעגען אויף דיא קינדער ישראל, אונד איך ווערדע זיא דסן זעגנען.״ דסהער לעהרען אויך אונ־זערע וויזען: דער זעגען גאָטטעס בעטטעהט אין פריעדען. וויא עס הייסט:

שלום היא שנא׳ (תהלים כ״ט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום. ומכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקב״ה. והיינו דאמר ר׳ אליעזר מאי דכתיב (תהלים ק״ו) מי ימלל גבורות ה׳ וגו׳ למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו. ואמרינן בגמר׳ דבני מערבא דאשכחן בתפלת חנה מעין שמונה עשרה רמה קרני. כנגד מגן אברהם. ה׳ ממית ומחיה. כנגד מחיה מתים. אין קדוש כה׳. כנגד האל הקדוש. חונן הדעת. כי אל דעות. הרוצה בתשובה. ונכשלים אזרו חיל. מרבה לסלוח. מוריד שאול ויעל. גאל ישראל. כי שמחתי בישועתך. רופא חולים. מקים מעפר דל. מברך השני׳. שבעים בלחם נשכרו. נדחי ישראל. רגלי חסידיו ישמו׳. אוהב המשפט. ה׳ ידין אפסי ארץ. מכניע זדים. ורשעים בחושך ידמו. מבטח לצדיקים. קשת גבורים חתים. מצמיח ישועה. וירם קרן משיחו. שומע תפלה. ואין צור כאלהינו. עבודה. אל תרבו תדברו גבוה. הודאה. יצא עתק מפיכם. שים שלום. ויתן עוז למלכו. הא למדנו כי תפלת זאת מובחרת בימית החול מכמה טעמים:

(קז) פרק שבעה עשר.

אל יעשה אדם תפלתו קבע כאדם שהוא מחוייב להוליך משוי ממקום למקום ועושה כל יכלתו לפרקו מהרה מעל צוארו אלא כעבד המתחנן לפני רבו ומבקש ממנו צרכו אולי ישמע תפלתו וימלא את שאלתו ויעשה בחסדו

(תהלים כ״ט, י״א.): „דער הערר ווירד קראַפט זיינעם פאָלקע פערלייהען, דער הערר ווירד זעגנען זיין פאָלק מיט פריעדען.״ — נאַך בעענדיגונג דער שמנה עשרה איזט עס אונערלויבט, נאָך מעהר לאָבפרייזונגען איבער גאָטט צו זאַגען, זאָ וויא רבי אליעזר לעהרטע: עס הייסט (תהלים ק״ו, ב׳.): „ווער געניגט עס, דעם עוויגען אללמאַכט אויסצוספרעכען? — דער פערקינדען קאַן אַלל זיינען רוהם״ — דער דאַ נעמליך וויס, דאַס אין דיזען מאַכטזעהן געבעטען אַלל עס ענטהאַלטען זייא, וואָס דער אונד אונד דאַס מגראָכטיגע הערץ צום לאָבע, צום רוהמע אונד צור פערהעררליכונג גאָטטעס נור זאַגען קאָננטען. — עס ווירד איטגעטהיילט אין דער גמרא, דאַס אין דעם געבעטע דער חנה דער זין זאָממט־ליכער מאַכטזעהן געבעטע — איינבעגריפפען זייען. דאַהער עבענ־פאַללס איין בעוויז, דאַס דיזעס שמנה עשרה־געבעט דער וואָכענטאַגע זעהר וויכטיג זייא — אונד דאַס מאַן עס מיט פאָללער אנדאַכט בעטען זאָלל. —

ויעבצעהנטעס קאַפיטעל.

מאַן זאָלל זיין געבעט ניכט וויא איינע לאַסט בעטראַכטען, דיא מאַן פאָן איינעם אָרטע צום אַנדערן טראַגען מוס, אונד דערען מאַן זיך זאָ שנעלל אַלס נור מעגליך צו ענטלעדיגען זוכט; דיעס איזט ניכט דיא אייגענטליכע בעשטיממונג דעם געבעטעס. מאַן זאָלל מיט זיינעם געבעטע עטוואַס בעצוועקקען אונד ערציעלען וואָללען, מאַן זאָלל פלעהען — צו גאָטט, — גלייך איינעם אונטערגעבענען, דער פאָן זיינעם הערערן עטוואַס, דעססען ער בעדירפטיג איזט, זיך ערביטטעט. דאַהער לעהרען אויך אונ־

בקשתו. ועל כן שנו רבותינו במסכת אבות אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום. ועל כלם ישים הכונה באבות שהיא עיקר השבח והיא רמוזה בפסוק (בראשית י״ב) ואעשך לגוי גדול כדגרסינן בפרק ע״פ (דף קי״ז) ואמר ר״ל ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהו חותמין בכלן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכלן. ולפי שהשלש הראשונות הם שבח קודמו׳ לאמצעית שהן תפלה כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ז׳) דרש רבי שמלאי לעולם יסדיר אדם שבחו של הקב״ה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה. ולא ישאל אדם צרכיו אלא באמצעיות כדגרסינן פרק אין עומדין (דף ל״ד) אמר רב יהודה לא ישאל אדם צרכיו לא בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות אלא באמצעיות. אמר רבי חנינא ראשונות למה הוא דומה

זערע ווייזען אים טראקטאט אבות: „דיין געבעט זייא מן קיינער נייט געבונדען, בעטראכטע עס פיעלמעהר טעטעס אלס איין געבעט אום גנאדע אונד בארמהערציגקייט פאר דעם העררן״ הויפטזאכליך זאלל מאן זיינע בעזאנדערע אנדאכט אויף אבות (דאס ערסטע געבעט דער שמנה עשרה) ריכטען, דא דיעזעס דיא פארציגליכסטע לאבפרייזונג גאטטעס ענטהאלט. וויא ריש לקיש לעהרט: עס הייסט: ואעשך לגוי גדול „איך ווערדע דיך מאכען צו איינעם גראסען פאלקע״ — דיעזע פערהייסונג גאטטעס גינג אין ערפיללונג, — דאהער ביטטען וויר: אלהי אברהם, „גאטט גאטטע אברהם׳ס.״ ואברכך „איך ווערדע דיך זעגנען״ — וועלכעס פערשפרעכען עבענפאללס זיך בעוואהרטע בכל, מיט אללעם, זעלבסט מיט איינעם זאהנע, יצחק געזעגנעט, — דאהער ביטטען וויר: אלהי יצחק „גאטט גאטטע יצחק׳ס.״ ואגדלה שמך „איך וויל דיינען נאמען גראס ווערדען לאססען״ — וועלכע צוזיכערונג דורך דיא נאכקאממען יעקב׳ס זיך בעוואהרטע, — דאהער ביטטען וויר: אלהי יעקב „גאטט גאטטע יעקב׳ס.״ יעראך שליעסט דיעזעס — אבות — געבעט נור מיט אברהם, וויל עס פערנער הייסט: והיה ברכה „דוא ווירסט זיין דער זעגען — דער שלוס דעם געבעטעס, — דאהער ביטטען וויר: מגן אברהם „צו דעם — דער דען בעזאנדערן — שוטץ פאן אברהם פערליעהען האט.״ — וויר בעטען דיא דרייא ערסטען געבעטע — דער שמנה עשרה — דעמוועגען צוערסט, וויל זיא לויטער לאבפרייזונגען גאטטעס ענטהאלטען. דיא פערנערן געבעטע היגעגען פעררעכטען וויר, אום פאן גאטט זא מאנניגפאכע בעדירפניססע, זאוואהל גייסטיגע אלס קערפערליכע, צו ערפלעהען. זא לעהרט אויך רבי שמלאי: פארערסט זאלל דער מענש לאבפרייזונגען דעם העררן בריגנען, דאן ערסט זאלל ער זיין אייגענטליכעס געבעט, דאס זיינע ווינשע ענטהאלט, בעטען. דען משה טהאט עס עבען זא.*) — רב יהודה לעהרט: דאס געבעט וועגען דער בעדירפניססע זאלל מאן ווערדער צו אנפאנג נאך אם שלוססע — דער שמנה עשרה, — זאנדערן אין מיטטען דערזעלבען אנברינגען. — רבי חנינא לעהרט: דיא ערסטען דרייא געבעטע — דער שמנה עשרה — גלייכען דעם לאבע, וועלכעס

---

*) זיעהע דברים ג׳ כ״ד. דארט לויטעט עס: „דוא האסט אנגעפאנגען, דיינעם קנעכטע צו צייגען — את גדלך — דיינע גראססע אונד דיינע שטארקע המנד״ או. ז. וו. דיעס דיא לאבפרייזונג. דאן לויטעט עס פערנער: „אעברה נא, לא, לאס איך היניבער ציעהען אונד לאס איך שויען דאס גוטע לאנד״ או. ז. וו. דיעס דיא ביטטע.

דער איבערזעטצער.

לעבד שמסדר שבח לפני רבו. אמצעיות למה הוא דומה לעבד שמבקש פרס מרבו. אחרונות למה הוא דומה לעבד שנוטל פרס מרבו והולך לו. וגרסינן נמי בפ"ק דע"ז (דף ז') תניא רבי אליעזר אומר לעולם ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל שנאמר (תהלים ק"ב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (בראשית כ"ד) ויצא יצחק לשוח בשדה. רבי יהושע אומר יתפלל ואחר כך ישאל צרכיו שנאמר (תהלים קמ"ב) אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה. אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר. אמר רב חייא בר אשי אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה בתוך ביתו אומרה בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים. אמר ריב"ל אף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יום הכפורים אומר. והכריעות לכל אדם הן חמש עם האחרונה. כדגרסינן בפרק אין עומדין (דף ל"ד) תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן. באבות תחלה וסוף. בהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה

איין דיענער זיינעם הערדן שפענדעט — אָהנע איבערטרייבונג, אָהנע דאס עס זיך ווי פלומפע שמייכעלייא אנהאָרע. — דיא מיטטעלסטען געבעטע גלייכען דער ביטטע איינעם דיענערס, דער זיינען הערדן אום איינע גאבע ביטטעט. דיא לעצטען געבעטע אבער גלייכען דען פיעלען גאבען, דיא דער דיענער, נאָכדעם זיינער פאָדערן ביטטע, פאָן זיינעם הערדן ערהאַלטען האט. דער דיענער דאנקט זיינעם הערדן פיר דיא פערטיערדענטן טאָנען געשענקע, בעאורלויבט זיך אונד געהט זיינעס וועגעס. — רבי אליעזר לעהרט: פאָדערסט זאָלל דער מענש וועגען זיינער בעדירפניסטע פלעהען אונד דאן זאָלל ער אנדאָכטיג — דיא שמנה עשרה — בעטען. וויל עס הייסט: (תהלים ק"ב, א'.) „געבעט איינעס לייענדען, אראמען, ווען ער אין זיך געהיללט אונד פאָר גאָטט ערשיינט, זאָלל ער זאָ זיין געבעט אויסשיטטען" — פאָדערסט וועגען זיינער בעדירפניססע. — רבי יהושע לעהרט דאס געגענטהייל. אונזערע ווייזען אבער לעהרען: אים געבעטע שמע קולינו נור זאָלל מאן וועגען זיינער בעדירפניססע בעטען. רב לעהרט: אם ענדע יעדעס געבעטעס — דער שמנה עשרה — קאן מאן זיין געבעט וועגען בעדירפניססע אנבריינגען. — רב חייא בר אשי לעהרט היניגעגען: דאס געבעט וועגען היילונג איינעס קראַנקען שאַלסטע מאן איין צו ענדע דעם געבעטעס רפאינו, אונד דאס געבעט וועגען נאַהרונג צו ענדע דעם געבעטעס ברך עלינו. — רבי יהושע בן לוי שפריכט זיינע מיינונג דאַהין אויס, דאס עס זאָגאַר ערלויבט זייא, גלייך נאך דער בעענדיגונג דער — שמנה עשרה — געבעטע, נאך רעכט פיעלע געבעטע, זיינע בעדירפניססע בעטרעפפענד, צו בעטען. — אונזערע ווייזען לעהרען: פינף פערבייגונגען זאָלל יעדער בעטענדע — דער שמנה עשרה — מאַכען, אונד צוואר: אם אנפאנגע אונד צו ענדע דעם געבעטעס: אבות — אָדער ברוך אתה. — פערנער אם אנפאנגע פאָן מודים אונד צו ענדע דעם געבעטעס הטוב שמך. אונד דאן, ווען מאן עושה

מלמדין אותו שלא ישחה. ואמרינן בפרק תפלת השחר (דף כ"ח). א"ר תנחום אריב"ל כל המתפלל יכריע עצמו עד שיתפקקו כל החוליו' שבשדרה ועולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו. רבי חנינא אמר כיון שנענע בראשו שוב אינו צריך. אמר רבא והוא דמצער נפשיה ומתחזי כמאן דכרע. ואמרינן בפ"ק דברכות (דף י"ב). ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם. אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב (תהלים קמ"ו) ה' זוקף כפופים וגו'. רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא (פי' כשבט) וכי הוה זקיף זקיף כחויא (פי' נחש). ומצינו במדרש מנין שאומרין הגדול הגבור והנורא שנאמר (דברים י') האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית וגו'. ומנין שמזכירין ג' אבות שנא' (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו'. וכן הוא אומר באליהו (מלכים א', י"ח) ה' אלהי אברהם יצחק וישראל. ומנין שחתימת ברכה ראשונה מגן אברהם שנאמר (בראשית ט"ו) אל תירא אברם אנכי מגן לך. ומנין שתחיית המתים קרויה תפלה דכתיב באליהו (מלכים א', י"ז) ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה ויתמודר על הילד ג' פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי תשוב נא נפש הילד הזה על קרבו וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי. וכן הוא אומר באלישע (שם ב', ד') ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'. ומנין שהקדושה נקראת תפלה שנאמר (ישעיה ח') את ה' צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם. ומנין שצריכין להיות שלשה ברכות הראשונות שבחו של הקב"ה שנאמר (שמות ט"ו) אשירה לה' כי גאה גאה

שלום זאגט; אבער נאך מעהרערע פערבייגונגען וועהרענד דיעזעס געבעטעס צו מאכען, איזט אונערלויבט. דורך דאס פערבייגען דריקקען וויר אונזערע ערגעבענהייט אונד אונזערע דעמוטה פאר גאטט אויס, דאהער זאללען וויר אונס רעכט טיעף אים געבעט פערבייגען; זא לעהרען רבי יהושע בן לוי אונד עולא. — רב לעהרט: מאן מאכע דיא פערבייגונג, ווען מאן ברוך זאגט; אונד ווען מאן ה' שפריכט, זא ריכטע מאן זיך ווידער אויף. דאס בעלאג היערצו דיענט דער פערז (תהלים קמ"ו, ח'.): ה' זוקף כפופים „דער עוויגע — ה' — ריכטעט אויף דיא געבייגטען." —*)

*) אין טעקסטע ווערדען נון פיר זאמטליכע אכטצעהן געבעטע, זאגאר פיר יעדען איינצעלנען בעשטאנדטהייל איינעס יעדען געבעטעס, בעלאגע אויס דער הייליגען שריפט אנגעגעבען. צ. ב. אין ערסטען געבעטע הייסט עס: האל הגדול הגבור והנורא, זא איזט אלס בעלאג, דער פערז (דברים י') האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית וגו' ציטירט א. ז. וו. דערלייא שטעללען אייגנען זיך צוואר צום איבערזעטצען, אבער פיר דיא לעזער דירפטען זיא וואהל ניכט פאן בעזאנדערער וויכטיגקייט אין דער איבערזעטצונג זיין. דיעזע בעלאגע זינד לעדיגליך אנגעפיהרט, אום צו בעווייזען, דאס דיעזע אכטצעהן געבעטע אלס זאלכע אין דער הייליגען שריפט איהרע בעגרינדונג האבען, וועלכעס אבער שאן אויס פאָרהערגעהענדען קאפיטעלן צור גניגע, ווען אויך צערשטרייט, נאכגעוויעזען וואָרדען איזט.

דער איבערזעטצער.

וגו׳ עזי וזמרת יה וגו׳. ה׳ איש מלחמה וגו׳ ואחר כך צרכיו שנא׳ מרכבות פרעה וגו׳. ומנין ששאלת הדעת קרויה תפלה דכתיב (דניאל ב׳) אדין דניאל לביתיה אזל ולחמ״ו חברוהי מילתא הודע. וכתיב ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא וגו׳. וכתי׳ לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די וגו׳ הודעתני די בעינא מינך. ומנין ששאלת התשובה קרויה תפלה דכתיב (ד״ה ב׳, ל״ג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וגומר למלכותו. וכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ וגומר. ומנין ששאלת הסליחה קרויה תפלה דכתיב (במדבר י״ד) סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך ואין נא אלא לשון תפלה שנא׳ (דברי׳ ג׳) ואתחנן אל ה׳ וגו׳ אעברה נא וגו׳. ומנין ששאלת הגאולה וההצלה קרויה תפלה שנאמר (ישעיה מ״ט) כה אמר ה׳ בעת רצון עניתיך ר״ל בעת התפלה כד״א (תהלים ס״ט) ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון. וכתיב בתריה לאמר לאסורים צאו שהיא הגאולה. ומנין ששאלת הרפואה נקראת תפלה דכתיב (בראשית כ׳) ויתפלל אברהם אל האלהים וגו׳ וירפא אלהים וגו׳. ומנין ששאלת ברכת השנים קרויה תפלה שנאמר (מלכים א׳, י״ח) ויעלה אחאב לאכול ולשתות ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וגומר (פי׳ ויגהר התפלל בפישוט ידים ורגלים). ומנין ששואלין הגשמים בעונתן שנאמר (זכריה י׳) שאלו מה׳ מטר בעת מלקוש. ומנין ששואלין להעביר כל מיני פורענות שנא׳ (מלכים א׳, ח׳) רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה כל תפל׳ כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וגומר. ומנין ששאלת קיבוץ גליות קרויה תפלה שנאמר (תהלים ק״ז) תעו במדבר בישימון דרך וגו׳ וידריכם בדרך ישרה וגו׳ ויצעקו אל ה׳. ונקראו הגליות תועים שנאמר (ירמיה נ׳) צאן אובדות היו עמי וגו׳. ונקראו אסורים שנאמר (ישעיה מ״ט) לאמר לאסורים צאו. ומנין ששאלת המשפט קרויה תפלה שכן אמר שלמה בתפלתו (מ״א, ח׳) את אשר יחטא איש לרעהו וגו׳ ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך. ומנין ששאלת הכנעת אויבים קרויה תפלה שנאמר (מלכים ב׳, י״ט) אולי ישמע ה׳ אלהיך את כל דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדוניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע ה׳ אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה. ומנין שהבטחת הצדיקים קרויה תפלה שנא׳ (משלי ט״ו) ותפלת צדיקים ישמע. ומנין שכוללין עמם את גרי הצדק שכן שלמה אמר בתפלתו (מלכים א׳, ח׳) וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרועך הנטויה

ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים מכון שבתך. ומנין ששאלת בנין ירושלים קרויה תפלה שכן דניאל אמר בתפלתו (דניאל ט׳) והאר פניך על מקדשך השמם. אף לראותה קרויה תפלה שנאמר (דברים ג׳) ואתחנן אל ה׳ וגו׳ ה׳ אלהים וגו׳ אעברה נא וגו׳. ומנין ששאלת ביאת המשיח קרויה תפלה שכן אמרה חנה בתפלתה (שמואל א׳, ב׳) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. ומנין ששואלין לשמוע תפלתן ולעשות בקשתן שנאמר (תהלים ל״ט) שמעה תפלתי ה׳ ושועתי האזינה אל דמעתי וגומר. ומנין ששאלת העבודה קרויה תפלה שנא׳ (ש״ב, כ״ד) ויבן שם דוד מזבח לה׳ ויעל עולות ושלמים ויעתר ה׳ לארץ וגו׳. ומנין שהחודאת על הטובה נקראת תפלה שנאמר (שם ז׳) כי אתה ה׳ צבאות אלהי ישראל גליתה את אוזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת. ועתה ה׳ אלהים אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת. ומנין ששאלת ברכה נקראת תפלה שנא׳ (שם) ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה ה׳ אלהים דברת ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם. וברכתו של הקדוש ברוך הוא קרויה שלום שנאמר (תהלים כ״ט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום. הא למדת איך ברכות שמונה עשרה נקראות תפלה:

(קח) פרק שמונה עשר.

כשיתפלל אדם תפלה מעומד יחשוב בלבו לפני מי הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים ולא יפסיק בתפלתו אפילו במחשבה וכל שכן במעשה ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. וגרסינן בפרק אין עומדין (דף ל״ב). תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך ובא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו

אַכטצעהנטעס קאַפיטעל.

ווען דער מענש דאס געבעט — שמנה עשרה — וועלכעס מאן שטעהענד פער־ריכטען מוס, בעטעט, זאָ מוס ער אין זיינעם הערצען דענקען, דאס ער פאָר דעם קעניג אללער קעניגע שטעהע, דאהער מוס ער, — דיא טיעפסטע עהרפורכט פאָר דעם עוויגען ניכט אויסער אכט לאססענד — ניכט אויפהערען, זיך ניכט שטערען אין דיעזעם געבעטע, זעלבסט ניכט אין געדאנקען. אונד ווען גאר איין אנגעזעהענער מאן אין ישראל — אדער זאנסט איין האכגעשטעללטער הערר זיך וועגען זיינעם וואהלזיינס ביי איהם ערקונדיגט, ווען איינע געפאהרליכע שלאנגע איהם זאגאר שאן דיא פערזע בעריהרט, זא מוס ער דעננאך אין דיעזעם געבעטע זיך ניכט שטערען. זא טהיילען אונזערע וויזען מיט: עס טראף זיך, דאס איין שטרענג פראממער מאן אויף דער העערשטראססע בעטעטע, דא קאם איין הערר, איין בעפעהלסהאבער, אונד באט איהם דען גרוס דעם פריעדענס. דיעזער פראממע בעענדיגטע אבער ערסט זיינע אנדאכט, דאן ערוויעדערטע ער דען גרוס. דער איבער דיעזע שיינבארע

עד שסיים תפלתו לאחר שסיים תפלתו אמר לו כתוב בתורתך (דברים ג׳) רק השמר לך ושמור נפשך מאד וכתיב (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם אלמלי התכתי את ראשך מי יתבע את דמך מידי אמר ליה המתין לי עד שאפייסך בדברים. אמר אלו לפני מלך בשר ודם היית עומד ובא אדם אחד ונתן לך שלום אם אתה מחזיר לו שלום מה היו עושין לך אמר ליה תותכין את ראשי. אמר ליה והלא דברים קל וחומר מה אם אתה עומד לפני מלך בשר ודם שהיום בכאן ומחר בקבר הותכין את ראשך בסייף אני שעומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה מיד נתפייס אותו השר ונפטר אותו חסיד והלך לביתו לשלום. ומצינו גם כן כתיב במדרש מעשה באדם אחד שהיה עומד ומתפלל ובא נחש ועבר על רגליו ולא הפסיק אמרו לו תלמידיו רבי לא חשת בעצמך על הנחש שבא ועבר אמר להם תבוא לי שלא חשתי. ושוב מעשה באדם אחד שהיה עומד ומתפלל ובא זאב ונטל את בנו מאצלו ולא הפסיק את תפלתי כשסיים אמרו לו תלמידיו רבינו לא חשת בעצמך כשבא הזאב ונטל

אימאַכטונג אויפגעבראַכטע בעפעהלזהאַבער; טפראַך היערויף האָהניט צו איהם: ווייסט דוא ניכט, דאַס עס אין דער טריפט הייסט (דברים ג׳, ד׳.): „זאָ היטע דיך דען אונד בעהיטע אויך זעהר דיינע זעעלע" אונד פערנער הייסט עס (דאַזעלבסט ט"ו.) „אַלזאָ היטעט אייך זעהר אום איירער זעעלע ווילען?" וויא וועניג ערפיללעסט דוא דיעס געָטטליכע געבאָט. טוועבעסט דוא ניכט אין דער געפאַהר, דורך דיעזעס דיין בעליידיגענדעס בענעהמען געגען איך דען קאָפף צו פערליערען? אַלזאָבאַלד באַט דער פראָממע אַן דען בעפעהלזהאַבער אום פערצייהונג אונד גאַב אַלזדאַן רעכענטאַפט אַב איבער זיין בענעהמען, אינדעם ער טפראַך: טטינדעסט דוא פאָר איינעם קאָניגע, אונד עס קאָמע יעמאַנד, דער דיר דען גרוס דעם פריעדענס באָ= טע, ווירדעסט דוא איהם דיעזען גרוס ערוויעדערן? טהאָטעסט דוא דיעזעס, זאָ ווירדע דער קאָניג דיינע אימאַכטונג געגען איהן געוויס בעטטראַפען. ווען דיעזעס פאָן איינעם טטערבליכען קאָניגע צו בעפירכטען טטעהט, געטווייגע דען ווען וויר בעטענד פאָר דעם קאָניג אַללער קאָניגע, פאָר גאָטט טטעהען, דאַס וויר אונס דורך ניעמאַנדען — אים געבעט — טטאָרען לאַססען דירפען. דער בעפעהלזהאַ- בער זאַה דיא וואַהרהייט דיעזער ענטגעגנונג איין, אונד זאָ ליעס ער דען פראָממען אַן אין פריעדען ציעהען. — זאָ ווירד אויך אים מדרש ערצאָהלט: עס טטאַנד איין לעהרער אין טיעפער אַנדאַכט פערזונקען, דאַ קראָך איהם איינע טלאַנגע איבער דיא פיסע הינוועג. רבי, פראַגטען איהן זיינע טילער, האַסט דוא דיעזע געפאָהרלי= כע טלאַנגע דען ניכט געטפירט? ניין! איך בעטהייערע עס, וואַר זיינע אַנטוואָרט. איבער איך קאָממע, וואַס דאַ וואָללע, ווען איך בעטע, איך אַכטע עס ניכט. זאָ טראַפ עס זיך אויך, דאַס איין לעהרער פאָללער אַנדאַכט בעטענד טטאַנד, דאַ קאַם איין וואָלף אונד רויבטע איהם דען זאָהן, דער נעבען איהם געטטאַנדען האַטטע. אַבער דער בעטענדע אונטערבראַך וועגען דיעזעס אונפאַללס דעננאָך ניכט זיין געבעט, ער פערהאַררטע פאָרט אין זיינער אַנדאַכט, אַלס ווען ריין גאַר ניכטס אום איהן העער פאָרגעפאַללען וואָרע. היערויף פראַגטען איהן זיינע טילער: רבי, איזט דיין פאַטערהערץ ניכט ערבעבט, אַלס דער וואָלף דיר דיינען זאָהן רויבטע? דאַ אַנטוואָר=

את בנך אמר להם חבוא לי שלא חשתי ולא הספיק לגמור את הדבר עד שהביא הזאב את התינוק למקומו. אמר לו אביו מה עשה לך הזאב אמר הכניסני לתוך חורבה אחת ושמעתי בת קול שהיתה אומרת לא על זה שלחתיך אלא על בן פלוני ולא הספיק הנער לגמור את הדבר עד ששמעו קול בכי צועקים ואומרים בן פלוני נשכו הזאב. ואף על פי שנעשו הנסים כאלו לחסידים הראשונים אל יסמוך כל אדם על הנס וכשיהיה במקום סכנה גדולה יפסיק ועל כן אמרו התם. בפרק הנזכר אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. ואמרינן עלה בירושלמי מאי טעמא דמחיא כתר מהיא. אמר רב יצחק ראה שוורים פוסק דתני רב יוסף מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור מועד כמלא עיניו. ועכ"ז החסיד אשר כל ימיו זהיר במצוה ובוטח בה' יסובבנו. כדגרסינן התם תנו רבנן מעשה במקום אחד שהיה בו ערוד וכו' עד בן דוסא:

(קט) פרק תשעה עשר.

אף על פי שבכל הדברים טוב לקצר אבל בתלמוד תורה ותפלה טוב שלא יקצר יותר מדאי ושלא יאריך יותר מדאי וכשיתפלל עם הצבור אל יאריך ויטריח לצבור. כדגרסינן פרק אין עומדין דף ל"א. אמר רבי יהודה

טעטע דער רבי: איך טוואָרע עס אייך. דאַס איך עס גאַר ניכט בעמערקטע, אום דאַדורך איין געבעט צו אונטערברעכען. וואָהרענד דעם געשפּרעכעס בראַכטע דער וואָלף דאַס קינד צוריקק אונד זעטצטע עס הין אַן דען אָרט, פאָן וועלכעם ער עס גע= רויבט האַטטע. דער נון זעהר ערפרייעטע פאַטער פראַגטע זיין זאָהנכען: וואַס האַט דער וואָלף מיט דיר פאָרגענאָממען? ער האַטטע איך אין איינער רואינע גע= בראַכט, גאַב דאַס זאָהנכען צור אַנטוואָרט, אונד דאָרט פערנאַהם איך דיא שטיממע איינעס אונזיכטבאַרען, דיא דאַ שפּראַך: ניכט דיעזעס קנאַבען וועגען האַבע איך דיך געשיקקט, — געה' אונד בריינגע איהן זיינעם פאַטער צוריקק. — אונד זיעהע, קוים האַטטע דער קנאַבע זיינען בעריכט בעענדעט, זאָ האָרטע מאַן שאָן איין יאַממער= מערליכעס געשרייא. אויף געטרייע ערקונדיגונג וועגען דיעזעס טרייענס ערפוהר מאַן, דאַס איין וואָלף דאַס זאָהנכען איינעס געוויססען מאַננעס טאָדטליך געביססען האַבע. — יעדאָך זאָלל מאַן זיך אויף קיינע וואונדער פערלאַססען, אָבגלייך דען פרי= העֶרן פראָממען זאָ פיעלע וואונדער געשעהען זינד; דאַהער זאָלל מאַן ניכט אַן איינעם אָרטע בעטען, וואָ גראָססע געפאַהר פאָרוואַלטעט. זאָ זאָלל מאַן, ווען מאַן איינעם ווילדגעוואָרדענען אָכסען אַנזיכטיג ווירד, אויפהאָרען אים געבעט. — ווער אַבער ניא אַבלאָסט פאָן דער אויסאיבונג דער הייליגען געבאָטע, דער איזט טעטעס פאָן דער גנאַדע אונד דעם שוטצע דעם עוויגען אויגעבען. —

ניינצעהנטעס קאַפּיטעל.

אָבוואָהל עס גוט איזט, בייא האַנדלונגען יעדער אַרט זיך דער קירצע צו בעדיענען, אונד אָבוואָהל מאַן דאַס געבעט — בעזאָנדערס ווען מאַן פאָרבעטער איזט — ניכט אַללצוגעדעהנט שפּרעכען זאָלל, אום דער צוהאָרענדען פערזאַממלונג ניכט דאַדורך לאַ= סטיג צו ווערדען, זאָ זאָלל מאַן אויך ווידערום ניכט אַללצושנעלל אונד לייכטפערטיג בעטען. איין אָהנליכעס בעוואַנדטניס האַט עס מיט דעם ערלערנען דער תורה.

כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם הניחו בזוית זו ומוצאו בזוית האחרת מפני הכריעות והשתחואות. יכול יהא אדם מתפלל והולך כל היום כלו כבר מפורש על ידי דניאל (דניאל ו׳) וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה. יכול משבא לגולת החל ה״ל כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה. יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד (תהלים נ״ה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה יכול ישמיע קולו בתפלתו. כבר מפורש ע״י חנה (שמואל א׳, א׳) וחנה היא מדברת על לבה. יכול ישאל צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה שנאמר (מלכים א׳, ח׳) לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תחנה תפלה זו בקשה. אין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר יום הכפורים אומר. ועם כל זה יש טעם להאריך ויש טעם לקצר דאמרינן נמי התם (דף ל״ד). מעשה בתלמיד אחד שירד לפני רבי אליעזר והיה מאריך בתפלתו יותר מדאי אמרו לו תלמידיו כמה מארכן הוא זה. אמר להם כלום מארכן הוא

דיעזעס ערהייטט אונד ערפֿאָרדערט עבענפֿאַללס גרינדליכקייט אונד אויפֿמערקזאַמ-קייט. רבי יהודה טהיילט פֿאָלגענדעס מיט: ווען רבי עקיבא מיט דער גע-מיינדע בעטעטע, — וועלכע, איהן עהרענד, איממער וואַרטעטע, ביז ער יעדעס איינצעלנע דער געבעטע בעענדיגט האַטטע אונד דאַן ערסט דאַס פֿאָלגענדע בע-גאַן — זאָ פֿאַססטע ער זיך איממער קורץ. יעדאָך ווען ער אַללייו זיינע אַנדאַכט פֿער-ריכטעטע, זאָ פֿערבייגטע ער זיך באַלד אין דיעזעס, קניעטע באַלד אין יענעס ווינקעל אונד בעטעטע רעכט לאַנגזאַם אונד אינברינסטיג. — דרייאמאַל דעס טאַגעס זאָלל מאַן דאַס — שמנה עשרה — געבעט פֿעררייכטען, גלייך וויא דיעס דניאל געטהאַן; (דניאל ו׳, י״ד.): „דרייאמאַל דעס טאַגעס פֿערריכטעטע ער זיין געבעט.“ דיעזעס טהאַט ער אויך, בעפֿאָר ער נאַך בבל פֿערבאַננט ווורדע. — אום וועלכע צייט דעס טאַגעס דרייאמאַל שמנה עשרה געבעטעט ווערדען זאָלל, דיעס ווירד נאַהער בע-שטיממט דורך דען פֿערז אין תהלים (נ״ה, י״ח.). „אַבענדס, מאָרגענס אונד מיטטאַגס בעטע איך אין דעמיטהיגער הערצענסרעגונג, אונד דער הערר ערהאָרט מיינע שטיממע.“ אונד פֿאָרערסט זאָלל מאַן דען עוויגען לאָבפּרייזען, דאַן זאָלל מאַן בעטען וועגען דער בעדירפֿניססע. וויא עס הייסט (מלכים א׳. ח׳, כ״ח.): „דוא, הערר, ווענדעסט דיך צו דעם געבעטע דיינעס דיענערס, אום צו הערען — אל הרנה — אויף דאַס לאָבפּרייזען אונד — ואל התפלה אויף דאַס געבעט“ — וועגען בעדירפֿניססע. — מאַן דאַרף נאַך אמת ויציב ניכט מעהר בעטען אַלס פֿעסטגע-זעטצט וואָרדען איזט, אום גלייך דאַרויף גאל ישראל אונד דיא שמנה עשרה צו בע-טען, אַבער נאַך דיעזער דאַרף מאַן נאַך וויללקיהר געבעטע הינצופֿיגען אונד פֿער-ריכטען. מאַן פֿינדעט יעדאָך בעלעהרונג איבער קירצע אונד לאַנגע אים פֿערריכטען דער געבעטע. זאָ טראַף עס זיך, דאַס איין שילער דעס רבי אליעזר זיין געבעט רעכט לאַנגע אויסדעהנטע, דעסוועגען גלויבטען איהן זיינע מיטשילער ביים לעה-רער אַנצושוואַרצען; זיא שפּראַכען דאַהער צו איהם: וויא לאַנגע דער דאָך הייטע בעטעט! היערויף ענטוואָרטעטע איהנען רבי אליעזר: דעססען געבעט

יותר ממשה רבינו דכתיב בית (דברים י׳) ארבעים יום וארבעים לילה. ושוב פעם אחד ירד תלמיד אחד לפני ר״א והיה מקצר בתפלתו אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה. אמר להם כלום קצרן הוא יותר ממשה רבינו דכתיב (במדבר י״ב) אל נא רפא נא לה. ואם יאריך לכוין בה אין תפלתו חוזרת ריקם. דגרסינן פרק הרואה (דף נ״ד). אמר רב יהודה שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם. ואלו הן. המאריך בתפלתו והמאריך בשלחנו והמאריך בבית הכסא. וגרסינן נמי פרק אין עומדין (דף ל״ב). א״ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מ״ל ממשה דכתיב ואתנפל לפני ה׳ וגו׳ ארבעים יום וארבעים לילה. וכתיב וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההיא. אבל יותר שלא יעיין בה לומר תקנתי תפלתי וראויה היא לקבלה. דגרסינן שם עלה. אמר רבי חייא אמר רבי יונתן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר (משלי י״ג) תוחלת ממושכה מחלה לב ומאי תקנתיה יעסיק בתורה שנאמר ועץ חיים תאוה באה ואין עץ אלא תורה שנאמר (שם ג׳) עץ חיים היא למחזיקים בה. ועוד מסבב

וואָהרט איממער נאָך ניכט זאָ לאַנגע, וויא דאַס געבעט, וועלכעס משה אויף דעם בערגע סיני פערריכטעטע. דען עס הייסט (דברים י׳, י׳.): „איך שטאַנד — בעטענד — אויף דעם בערגע פֿיערציג טאַגע אונד פֿיערציג נאַכטע.“ איין אַנ- דערעס מאַל טראַף זיך׳ס, דאַס איין שילער דעם רבי אליעזר נור וועניג בעטעטע, דיעזעס ערנאַהלטען דעססען מיטשילער עבענפֿאַללס איהרעם לעהרער, וועלכער איהנען נור אַנטוואָרטע גאַב: דעססען געבעט וואַר דעננאָך ניכט זאָ קורץ, אַלס דאַס פֿאָן משה, דיעזער בעטעטע נור מיט וועניגען וואָרטען, דיא דאַ לויטעטען (במדבר י״ב, י״ג.): „אָ, גאָטט! איך ביטטע, היילע זיא.“ ווער יעדאָך רעכט לאַנגע אונד מיט אַנדאַכט בעטעט, דער זייא פֿערזיכערט, דאַס זיין געבעט ניכט ערפֿאָלגלאָז בלייבט. — רבי יהודה לעהרט: רעכט לאַנגע אַנדעכטיג בעטען אונד לאַנגזאַם עססען — וואָדורך דיא אַרמען נאָך אונד נאָך הערבייקאָממען, אום פֿאָן זיינען שפייזען מיטגעניעסען צו קעננען — גיעבט לאַנגעס לעבען. אויך רבי חנינא לעהרט: ווער רעכט לאַנגע מיט אַנדאַכט בעטעט, דער בלייבט ניכט אונפֿערריכ- טעטער זאַכע. אַלס בעוויז צו זיינער לעהרע דיענט דיא שטעללע (דברים י׳, י׳.): „איך בעטעטע — שפראַך משה — פֿאָר דעם עווִיגען פֿיערציג טאַגע אונד פֿיער- ציג נאַכטע“ אונד דאַן הייסט עס „אונד גאָטט ערהאָרטע איך אויך דיעזעס מאַל.“ אַבער דער מענש זאָלל ניכט פֿראַהלענד זאַגען: הייטע אום איך ערהאָרונג פֿינדען פֿאָר גאָטט, דען איך האַבע איין געבעט מיט פֿאָללער אַנדאַכט פֿערריכטעט. זאָ טהיילט אויך מיט רבי חייא אים נאַמען דעם רבי יונתן: ווער לאַנגע מיט אַנדאַכט בעטעט אונד דאַביי דענקט, דאַס גאָטט געוויס זיין געבעט ער- הערט, דעססען הערץ זעהנט זיך פֿערגעבענס נאָך ערפֿיללונג זיינער ווינשע, דען עס הייסט: (משלי י״ג, י״ב.): „לאַנגוויעריגעס האַררען מאַכט הערצקראַנ- קען.“ דאָך ווער זיך ווידמעט דעם שטודיום דער תורה, דעם ערקעננטניסס- דעם לעבענסבוימעס עץ חיים, דעססען ווינשע געהען געוויס אין ערפֿיללונג.*) פֿערנער פֿעראורזאַכט דיא גוטע מיינונג, דיא דער מענש פֿאָן זיינעם געבעטע

---

*) וויא וויינטע דאַס מיטגערעכנעטען בעשטעהען נור איך ערפֿאַהרטען, ערגרינדען אונד

עיון כזה להזכיר למעלה עונותיו של אדם לתת טעם שלא תקובל תפלתו כדגרסינן בפ"ק דר"ה (דף ט"ז). אמר רבי יצחק שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם. ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה והמוסר דין על חברו וכו'. יש לך עיון שהוא להרבות בכוונה והוא נקרא עיון לטובה ועל עיון כזה אמרו במסכת שבת פרק כל כתבי (דף קי"ח). אמר רב יהודה תיהי לי דקיימתי עיון תפלה (פירש כוונה טגורה) ובמקום אחד כתבו עיון על מי שאינו מכוין בה. כדגרס' פרק גט פשוט (דף קס"ד). אמר רב עמרם אמר רב מג' עברות אין אדם ניצול בכל יום. ואלו הן. הרהור עברה ועיון תפלה ולשון הרע ל"ה ס"ד אלא אימא אבק לשון הרע. ואם אינה שגורה תפלתו בפיו לעשות בכוונה יתפלל מעין י"ח כמו ששנינו בפרק תפלת השחר (דף

המט, חינדעם ער גלויבט: גאטט המבע עס גווים ערהערט, דמס ממן חים היזאמעל מללע זיינע ביזהער בעגמנגענען זינדען הערפמררופט חונד ערוומגט, דעז רענטוויללען חויך דיזעס זעלבסט חין מנדמכט פערריכטעטע געבעט ווירקונגסלמז פמר גאטט בלייבט. דען עס לעהרט רבי יצחק: דרייח זמכען בעווירקען, דמס דעם מענטען בעגמנגענען זינדען פמר גאטט חין ערוומגונג געברמכט ווערדען, חב זייגעטוויללען עטוומס חויסערגעוועהנליכעס געטעהען זאללע. ערסטענס: ווען דער מענט בייח מיינער טיפסטעהענדען המלב פערוויטטערטען חונד אמרטען אויער וויילט, דיח נור חיינע המהערע אמכט חין חיהרער טוועבע האלט, דמאיט דער מענט חונטער חיהר יש, חמדער ניכט זיין גרמב פינדע. צווייטענס: ווער דמ מנדמכטיג בעטעט חונד נמכהער דער חייגונג חיזט, דמס זיין געבעט ניכט אהנע ערפאלג זיין דירפע. דריטטענס: ווער גאטט ביטטעט, ריכטער צו זיין צוויטען חיהם חונד זיינען נעכסטען, חונד דעססען בעטטרמפונג ווינטט. — דיח ווירקונג, דיח דמס געבעט צו וועגע ברינגען זאלל, ליעגט נור חין דער מנדמכט זעלבסט, חיבער וועלכעס גוט חיזט, נמכצודענקען, בעפאהר ממן עס פערריכטעט, מבער נמכדעם ממן עס טהאן פערריכטעט המט, זאלל ממן עס דער במרמהערציגקייט גאטטעס מנ-הייאמטעללען, דמסזעלבע ערפאלגרייך ווערדען צו למססען. זא זמגטע חויך חיינסט ר' יהודה: אה, מעכטע עס מיר דאך מאל חיין פערדיענסט מנגערעכנעט ווערדען, וויל חיך פמר מיינעם געבעטע חיזאמער ערסט חיבער מנדמכט בעטרמכטונגען מנ-שטעללטע! — חין חיינער מנדערן שטעללע חין דער גמרא הייסט עס: געוויס חיזט עס פיר דעניעניגען נור חונמנגענעהם, דער חיבער זיין אהנע מנדמכט פערריכטע-טעס געבעט נמכדענקט חונד חייננע ווירד, דמס עס פמר גאטט ווירקונגסלמז בלייבען ווערדע. — ר' עמרם לעהרט חים נמאען דעם רב: פאן דרייען זינדען ווירד דער מענט ניכט פרייח געשפרמכען, חונד צוומר: ווער חין זיינעם הערצען נאך דעם חייגענ-טהומע מנדערער טרמכטעט חונד זיך זעהנט; ווער דמ גלויבט, דמס זיין חין מנ-דמכט פערריכטעטעס געבעט ערהערונג פינדען מיססע; חונד — אבק לשון הרע — ווער טעגליך חיבער זיינעם נעכסטען טהון חונד טרייבען ניידיש שפריכט. — ווען ניכט זמאמטליכע געבעטע — דער שמנה עשרה געלייפיג זינד, ווער

טטרעבען נאך וויססען; היערבייח הייסען זיך סאן זעלבסט גמניססע אויף גניססע, וויל דער סטרעבענדע זיח זיך זעלבסט געבען קאן. דיח ערפיללונג דעס וואונטעס חיינעס בעטענדען מבער ליעגט גמנץ חויסער חיהם, זיח העגגט דיין פאן דער גנאדע גאטטעס מב, דמהער חויס חויך דיח צופערזיכטליכע חייגונג, דיח יעמאנד פאן חיינעם עבען חין מנדאכט פערריכטעטען געבעטע האט, חיינע פאלטע. דער חיבערזעטצער.

כ"ט) רבי עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח ואמרינן שם עלה בגמרא מאי מעין י"ח רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר הבינגו ה׳ אלהינו לדעת את דרכיך ומול לבבינו ליראתך לסלוח היה לנו ולהיו׳ גאולים ורחקנו ממכאוב ודשננו בנות ארצך והנפוצים בארבע רוחות תקבץ וכו׳. ואמרינן התם (דף כ"ט) ת"ר המהלך במקום גדודי חיות ולסטים מתפלל תפלה קצרה מאי תפלה קצרה ר׳ אליעזר אומר עשה רצונך בשמים וכו׳ רבי יהושע אומר וכו׳. רבי אליעזר בן צדוק אומר וכו׳. אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים ודעתן קצרה. יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה כדי מחסורת והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה׳ שומע תפלה. אמר רב הונא הלכה כאחרים. והלכות הבינגו ותפלה קצרה ובאיזה זמן יכול לאמרן והלכות ט"ת ולא הוכיר גבורות גשמים ושאלה והבדלה והזכרת ר"ח וחנוכה ופורים ודברים אחרים הם דברים ארוכים האמורים במסכת ברכות ובמקומות אחרים אין זה מקומן אלא מכלל הדברים הכתובים בשלחן הפנים:

(ק׳) פרק עשרים.

חכמי התלמוד היו רגילין לומר אחר סיום תפלה כל אחד מה שהיו

איבערהויפט זיא אללע ניכט איט דער ערפאָרדערליכען אנדאַכט צו בעטען פערמאַג, דער זאָלל נור דען הויפטאינהאַלט דערזעלבען איט אנדאַכט בעטען. זאָ לעהרט אויך רבי עקיבא. היערויף ווירד אין דער גמרא דיא פראַגע געשטעללט: וועלכעס איזט וואָהל דער הויפטאינהאַלט דיעזער — שמנה עשרה געבעטע? רב לעהרט: אַאַן בעטע עטוואַס פאָן יעדעס איינצעלנען געבעט דיעזער אַכטצעהן געבעטע. שמואל היגעגען לעהרט: אַאַן בעטע דאַס געבעט הבינגו ה׳ אלהינו וכו׳, אינדעם דיעזעס געבעט דער איבעגריף זאַאטליכער אַכטצעהן געבעטע איזט. — דיא ווייזען לעהרען: ווער דאַ געהט אין איינער געגענד, וואָ זיך פיעלע רויבטהיערע אונד רייבער אויפהאַלטען, דער בעטע נור איין קורצעס איגבריגסטיגעס געבעט. נאַך רבי אליעזר לויטעט עס: עשה רצונך בשמים וגו׳. רבי יהושע לעהרט, עס לויטעט: שומע שועת ישראל. רבי אליעזר בן צדוק לעהרט, עס לויטעט: שומע צעקת עמך ישראל וכו׳. נאָך אַנדערע לעהרען, עס לויטעט: „העדר! דיא בעדירפניססע דיינעס פאָלקעס ישראל זינד איהרער זאָ פיעלע, אונד איהרע אויסזיכטען צום ערווערב, אַך, זיא זינד זאָ קורץ אונד בעשראָנקט. עס זייא דאַהער דיין וויללע, אָ עוויגער, אונזער גאָטט! דאַס יעדעס איינצעלנען דאַס ווערדע, וואַס ער בעדאַרף, דאַס יעדער פערזאָן דאַס צוקאָמאע, וואַס איהר אַנגעלט; אונד וואַס דיר, העדר! וואָהלגעפאָללט, טהוע — איט אונס. — געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, ערהאָרער דער געבעטע." נאַך ר׳ הונא איזט דיעזעס געבעט דאַס צוועקקאָאסיגסטע; וואָבייא עס אויך בלייבט. — אין דער גמרא ברכות פינדעט אַאַן היערויבער, זאָ וויא איבער זאַאטליכע געבעטע דעס יאַהרעס גענויע אויסקונפט אונד גרינדליכע בעלעהרונג, וויא אונד וואַן געבעטעט ווערדען זאָלל. —

צוואַנציגסטעס קאַפיטעל.

אונזערע ווייזען האַטטען עס זיך צור געוואָהנהייט געמאַכט, פאָר בעענדיגונג

רואים בדעתו שחית צריך בו יותר ועכשיו כל אחד יבחר מה שיראה לפי דעתו ובלבד כשיתפלל בצבור שיקצר בהם שלא יטריח את הצבור. כדגרסינן בפרק היה קורא (דף ט״ז). רבי אליעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתשכן בתוכנו אהבה אחוה שלום ורעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו חבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא יחול לבבנו ותבא לפניך קורות נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת רחמיך וענוותך. רבי חייא בר אבא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו. רב בתר צלותיה אמר הכי יר״מ ה׳ אלהינו שתתן

דעם געבעטעטס — עושה שלום — איין געבעט בעטרעפפענד איין בעזאנדערעס בעדירפניס, נאך גוטדינקען צו בעטען. איך יעטצט זאלל אמן, איהנען נאכאהמענד, איין גלייכעס טהון. דער פֿארבעטער אבער, אדער איין געלעהרטער, אויף וועלכען לעטצטערן דיא געמיינדע אויס אכטונג מיט דעם וויטערבעטען ווארטעט, ביז ער געענדיגט האבע, זאללען ניכט אללצו לאנגע אויף זיך ווארטען לאססען, אום דערזעלבען דאדורך ניכט לאסטיג צו ווערדען. עס זאלל אלזא איך דאס געבעט, וועלכעס זיא איינשאלטען, זעהר קורצען איינהאלטס זיין. דאס געבעט, וועלכעס רבי אליעזר איינשאלטעטע, לויטעטע: „עס זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט, דאס צוויטען אונס וואהנע ליעבע, איינטראכט, פֿריעדען אונד פֿריינדשאפט. עס מאגען זיך אין אונזערן גרענצען וויסבעגיעריגע שילער מעהרען. גיעב, א הערר; אונזערן וויכטען איין גוטעס ענדע, דאס אונזערע האפֿנונגען אין ערפֿיללונג געהען, געוואהרע אונס איין גוטעס לאאז אים פאראדיזע. מאגען גוטע געזעללשאפטער אונס צור פֿאלל־קאממענהייט פֿערהעלפֿען. בעגליקקע אונס מיט איינעם רעדליך פֿראממען זין היניעדען; אונד ווען וויר פֿריה אויס דעם שלאפֿע ערוואכען, זא מאגע אונזער הערץ פֿארפֿינדען, וואס עס געווינשט, פֿרייא פֿאן זינדען צו זיין, אונד וואס אונס ליעב אונד אנגענעהם זיין ווירד, דעם טאגעס איבער צו טהון, דאס העלפֿע דיין וויללע אונס אויספֿיהרען.‟ רבי יוחנן בעטעטע אלזא: „עס זיין דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט, צו שויען אונד אין בעטראכט צו ציעהען אונזער אונגליקק. היללע דיך איין, הערר! אין דיינע גנאדע, אין דיינע מאכט, אין דיינע גיטע אונד בארמהערציגקייט, אונד מאגע דער אבגלאנץ דיינעס ערבארמענס אונס האפֿפֿנונג געבען.‟ רבי חייא בר אבא שאלטעטע פֿאלגענדעס איין: „עס זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט, דאס אונזערע בעשעפֿטיגונג בעשטעהע אים ערלערנען דיינער לעהרע. מאגע זיך אונזער הערץ ניכט פֿערגעבענס נאך ערפֿיללונג זיינער וינשע זעהנען, קיין קוממער אונד גראם אונזערע אויגען פֿערדונקעלן.‟ רבי זירא שאלטעטע איין: „עס זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט, דאס וויר אונס דורך אונזערע איבלע טהאטען ניכט צו שאמען אונד צו ערראטהען ברויכען פֿאר אונזערן עלטערן.‟ רב שאלטעטע איין: „עס זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט, אונס צו געוואהרען לאנגעס לעבען, פֿאללקאממענס

לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של ברכת חיים של פרנסה חיים שיש להם יראת חטא ושאין בהם בושה וכלימה. רבי בתר צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע מחבר רע משכן רע מדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית. ואף על גב דקיימא קציצי (פי' כריסי מלך לאנטונינוס שהיו מוכנים להכות ולקצץ לכל הקמים עליו). רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יר"מ ה' אלהי שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון מלפניך שיהיו עוסקין לשמה. רבי אלכסנדראי בתר צלותיה אמר הכי. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. וא"ד הא רב המנונא מצלי לה ור' אלכסנדראי אמר הכי. רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה וגלות. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכניעם מלפנינו

פֿריעדען, זעגנען אונד נאַהרונג, איין לעבען דער גאָטטעספֿורכט אָהנע טאַנדע אונד ערראָטהען." רבי טאַלטעטע איין: „עס זייא דיין ווילע, עוויגער, אונזער גאָטט, אונס צו רעטטען פֿאָן דעם איבערמוטה אונד דער פֿרעכהייט, פֿאָן איינעם טלעכטען מענטען, טיינפֿריינדע אונד טלעכטען נאַכבאַר, פֿאָם הארטען געריכט אונד פֿאָן איינעם אים אוררעכט בעהאַררענדען ריכטער, ער זייא איין בונדעסגענאָססע אָדער קיינער." אָבגלייך רבי איינע לייבוואַכע פֿאָם רעמיטען קאַיזער אַנטאָניוס אום זיך האַטטע, דעננאָך בעטעטע ער זאָ.*) רב ספרא טאַלטעטע איין: „עס זייא דיין ווילע, עוויגער, אונזער גאָטט, פֿריעדע צו ערהאַלטען אונטער דען העערטאַארען דעס היממעלס אונד דעניעניגען, דיא וועגען דעס הייליגען געזעטצעס טטרייטען אויף ערדען, מאָגע דערען טטרייט ניכט נור דען עהרגייץ, זאָנדערן אויך דיא הייליגע לעהרע זעלבסט צור קוועללע האַבען; יעדאָך זייא עס דיין ווילע, הערר! דאַס זעלבסט זאָלכער טטרייט אימאמער צום גוטען בייגעלעגט ווערדע." ר' אלכסנדראי בעטעטע: „עס זייא דיין ווילע, עוויגער, אונזער גאָטט, אונס צו טטעללען אויף דען האָהעפונקט דעס ליכטעס אונד ניכט אויף דען דער פֿינסטערניס. (ד. ה. אונזערע גוטען אונד וואָהלגעפֿאַלליגען טהאַטען מאָגען אונס איינסט פֿאָרלייכטען.) קיין וועה מאָגע אונזער העראַ ערפֿאַססען, אונד אונזערע אויגען זאָללען ניכט פֿערדונקעלט ווערדען — אויס טמאַם." — ר' המנונא זאָלל איינגעטאַלטעט האַבען: הערר דער וועלטען! בעקאַננט איזט עס פֿאָר דיר, דאַס עס טטעטס אונזער ווילע איזט, דיינען הייליגען ווילען אויסצופֿיהרען, אַבער ווער פֿערהינדערט, דער גאָהרונג דעס טייגעס איינהאַלט צו טהון? — ווער פֿערמאַג, דיא געליסטע אונד בעגיערדען, דיא נאָך דער אָבערגעוואַלט אין אונס

---

*) רבי וואַר בעקאַננטליך נשיא, אונד זעלבסט ביים רעמיטען האָף טטאַנד ער אים אַנזעהען. אים טעקסטע הייסט עס צוואַר, ער האַבע איינע לייבוואַכע פֿאָם קאַיזער אַנטאָנינוס אום זיך געהאַבט. עס לעבטע יעדאָך צור צייט, אַלס ער דיא נשיאות ווירדע בעקליידעטע, קיין קאַיזער דיעזעס נאַמענס, אונד איזט דיעס וואַהרשיינליך איינע פֿערוועכסלונג מיט אַנטאָנינוס פּיוס אָדער מיט מאַרקוס אַורעליוס אַנטאָנינוס, דעם נאַכפֿאָלגער דעס ערסטען, וועלכער איין פֿערעהרער דער וויססענסכאַפֿטען וואַר אונד דען אומגאַנג דער געלעהרטען זוכטע. — דיעזער רעגיערטע פֿאָן 222 — 235 נאַך דער יעטציגען צייטרעכנונג; וועלכען יעדאָך רבי איבערלעבטע. דער איבערז.

ומאחרנו ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם. רבא בתר צלותיה אמר הכי. אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי הרי אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין. והיינו ודוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי. מר בריה דרבינא אמר הכי. אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ואחרי מצותך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי וגו'. ועתה נוהגין העם לומר אלו השנים האחרונים בסוף תפלתם וכל המרבה בסליחו' ותחנונים יוסיף כרצונו ובלבד שיכוין ולא יטריח את הצבור:

(קיא) פרק אחד ועשרים.

אינו רשאי אדם לא בצבור ולא ביחיד להוסיף בתפלתו גבורות חש"י על

ריגגען, זאָ גאַנץ ניעדער צו האַלטען? — ווער פערמאַג, דער וועלטליכען מאַכט, דיא אונס הינדערט, דיר, אָ הערר! פאָללקאָממען צו דיענען, אָבפאַלען טראָטץ צו ביעטען? עס זייא דאַהער דיין ווילע, עוויגער, אונזער גאָטט, אונס בייאשטאַנד צו לייסטען, ווען וויר זיא, דיא בעגיערדען, אין אונס אונטערדריקקען וואָללען, אום זיך גאַנץ דיר צווענדען צו קאָננען.'' רבא פפלעגטע איין: „איין גאָטט! בעפאָר איך אין'ס לעבען טראַט, וואַר איך ווערטהלאָז, אונד נון, דאַ איך בין, איזט עס עבען זאָ גוט, אַלס ווען איך גאַר ניכט געשאַפפען וואָרדען וואָרע. שטויב טאָן וואָהרענד איינעס לעבענס, געשווייגע דען, דאַס איך צו שטויב ווערדע נאַך איינעם טאָדע. איך בין פאָר דיר, איין גאָטט, אונד גאָטט איינער פאָטער! גלייך איינעם געפאָס פאָללער שאַם אונד טאַדעל. עס זייא דאַהער דיין ווילע, אָ עוויגער, דאַס איך דורך דיינען בייאשטאַנד ניכט מעהר זינדיגע, אונד דיא זינדען, דיא איך בייהער בעגאַנגען, לאָשע אויס דעם טודבוכע מיט דיינער גראָססען בראַהערציגקייט, אַבער ניכט דורך קאָרפערליכע שמערצען אונד ליידען.'' ר' המנונא זוטי לעגטע אַם פערזאָהנונגסטאַגע פאָלגענדעס געבעט אַלס איין זינדענבעקענטניס אַב: „איין גאָטט! בעוואַהרע איינע צונגע פאָר באָזעם אונד איינע ליפפען פאָר בעטריגליכען רעדען; געגען דיא, דיא איך לאָסטערן, שווייגע איינע זעעלע, זיא אָגע געגען יעדען — וויא ניעדערע דעמוטה — וויא שטויב דער ערדע זיין. איין הערץ זייא דיינער לעהרע געאָפפנעט, איינע זעעלע שטרעבע נאַך ערפיללונג דיינער געבאָטע. ריטיגיגען, וועלכע איר נוך פערדערבען ענטווירפע טמיעדען, דערען בעטלימסטע אונד באָזהאַפטע גערדאַנקען פערניכטע. מאָגען דיר געפאַללען דיא וואָרטע איינעס מונדעס אונד דיא גערדאַנקען איינעס הערצענס.'' — אונד נון איזט עס ברויך געוואָרדען, דיאביידען לעצטען געבעטע איינצושאַלטען. — אויך איזט ערלויבט, נאָך אַנדערע געבעטע, נאָך דעם בעדירפניס דעם הערצענס, איינצושאַלטען, נור זאָלל מאַן אויך דיעזע מיט אַנדאַכט בעטען אונד בעזאָנדערס אַבער זאָלל מאַן דער געמיינדע — דאַדורך, דאַס זיא פיעללייכט וואַרטען מיסטע — דורך אַללצופיעלע געבעטע ניכט לאַסטיג ווערדען. —

איין אונד צוואַנציגסטעס קאַפיטעל.

עס איזט אונערלויבט, ווערער ווען מאַן איט דער געמיינדע, נאָך ווען מאַן

מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה. כדגרסינן במסכת יומא פרק בא לו כ"ג (דף ס"ט) אמר ריב"ל למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיהו ואמר כותים מרקדים בהיכלו איה נוראותיו ולא אמר נורא. אתא דניאל ואמר כותים משעבדים בבניו איה גבורותיו ולא אמר גבור. אתו אינהו אמרי אדרבה זו היא גבורתו שכובש את יצרו ונותן ארך אפים לרשעים אלו הן נוראותיו שאלמלא נוראו היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות וכל המוסיף על שבחים אלו שתקנו חכמים גורע. כדגרסינן בפרק אין עומדין (דף ל"ג). ובפרק הקורא את המגילה (דף כ"ה). ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר והחזק והאמיץ א"ל סיימתינהו לכלהו שבחי דמרך השתא ומה הני תלתא אי לאו דאמרינהו משה ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוה אמרינן להו ואת שבחית כולי האי. משל למלך ב"ו שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב

אלזיין — שמנה עשרה — בעטעט, מעהר אבפרייזונגען גאטטעס צו בעטען, אלס דיעיעניגען, וועלכע דאס גראסע זינהעדריאום איינגעזעטצט האט. דען דיעזעס זינהעדריאום וואר עס, נאך דער מיטטהיילונג דעס רבי יהושע בן לוי, וועלכעס משה דיא קראנע וויעדער אויפזעטצטע — אינדעם עס איס געבעט — שמנה עשרה — דעססען געבעט האל הגדול הגבור והנורא איינזעטצטע, וועלכעס זייט דער צערשטערונג דעס ערסטען טעמפעלס ביז צו זיינער צייט ניכט געבעטעט וואורדע. — דען ירמיה פראגטע קלאגענד: איה נוראותיו „וואו איזט זיינע אנערקאננטע פורכטבארקייט?" זא פראגטע אויך דניאל: איה גבורותיו „וואו איזט זיינע אללמאכט?" — וייל ישראל וואר אונטערדריקקט, איהר אומה געבייגט אונד איהר היילינטהום פאן דער היידען האנדע צערשטערט. — דא קאם דיעזע גראסע פערזאממלונג, דיעזעס זינהעדריאום, אונד שפראך: יעטצט — אין דער צערשטערונג — אישטען וויר אוואהאמעהר זיינע אללמאכט — גבור — אונד זיין אלזעס אין טראנקען האלטענדע פורכטבארקייט — נורא — אנבעטען; דען זיינע אללמאכט אונד זיינע פורכטבארקייט וואלטען יעטצט נאך זיכטבארער אלס פריהער איבער אונס. זא וועניג מאן נאהע, איס פערגלייך צו דען נאטיאנען דעם ערדבאללס, אונד איבערמאל האט אונס זיין אונערפארטליכער ווילע היין צערשטרייעט; וויא לייכט וואהרע עס דאהער, אונס גאנץ צו אונטערדריקקען, וועון זיינע אללמאכט אונס ניכט שיטצטע אונד זיינע פורכטבארקייט, וויא איין דראהענדער ענגעל, דיא מאכטהאבער דער ערדע דיעס צו טהון צוריקקטרעקקטע? דאהער נאך מעהרערע לאבפרייזונגען צו דיעזען איינגעזעטצטען הינצופיגט, דער פעראינדערט איהרע ווירקונג. — עס ווירד מיטגעטהיילט, דאס יעמאנד זיך פאר רבי חנינא בעטען שטעללטע אונד צו הגבור והנורא פיגטע ער נאך האדיר והחזק והאמיץ הינצו. היערויף שפראך רבי חנינא צו איהם: דוא מיינסט געוויס, נון אללע פארהאנדענען לאבפרייזונגען דעס עוויגען געבראכט צו האבען, דוא האסט אבער אונבעריקזיכטיגט געלאססען, דאס משה ניכט מעהר געבעטעט אלס דרייא געבעטעט, וועלכע דאס גראסע זינהעדריאום שפעטער איינגעזעטצט האט, אום זיא בעטען צו דירפען; עס ווארען אלזא דיינע הינצוגעפיגטען לאבפרייזונגען ניכט אלליין איבערפליסיג, זאנדערן אויך בעלייטיגענד פאר דעם הערן. היערויף בראכטע רבי חנינא איין בייאשפיעל:

והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו. והמתפלל אם שגורה תפלתו בפיו ובלבו הוא סימן טוב לאותם שמתפלל בעדם. כדגרסינן בברכות סוף פרק אין עומדין (דף ל״ד) ת״ר מעשה וחלה בנו של ר״ג ושיגר שני תלמידים אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמי׳ כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים בירידתו אמר להם לכו כבר חלצתו חמה. (פי׳ שלפתו ונטולה מגופו. חמה הי״א החולי הקדחת) אמרו לו מנין אתה יודע א״ל אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שמקובל ואם לאו יודע אני שמטורף. כתבו אותה שעה וכוונו וכשבאו אצל ר״ג א״ל לא חסרתם ולא יתרתם באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות. וצריך שיהא המתפלל חנון. כדאמרינן שם עלה ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך אצל רבי יוחנן בן זכאי ללמוד תורה וחלה בנו של ריב״ז אמר ליה בקש עליו רחמים שיחיה בקש עליו רחמים וחיה. אמר אלמלי הטיח בן זכאי את

איין קאֶניג זייא וועגען זיינעס רייכטהומס פֿאָן גאָלדע זעהר בעריהמט, דאַס קאָממט יעמאַנד אונד ריהמט איהן וועגען זיינעס גראָסען פֿערמאֶגענס פֿאָן זילבער; מיססטע זאָלך איין רוהם ניכט דען קאֶניג פֿערדריעססען? עבען זאָ גאָטט, דער איין אונבעגרייף פֿאָללעס רוהמעס איזט, דעם קאַן עס ניכט צום רוהמע גערייכען, ווען מאַן איינצעלנע בעגריפֿפֿע דעססעלבען גיעבט; אום אַבער דעננאָך צו איהם מיט אונזערער צונגע, אונד אונזערן בעגריפֿפֿען פֿאָן איהם, צו קאָממען, היערצו האַט אונס משה אונד דאַס זאַנהעדריאום דען וועג געבאַהנט. — ווען יעמאַנד פֿיר דאַס וואָהל אונד דיא ערהאַלטונג איינעס אַנדערן בעטעט, אונד איהם דאַס געבעט געלייפֿיג אויס דעם מונדע געהט, זאָ איזט עס איין גוטעס צייכען פֿיר דעניעניגען, פֿיר וועלכען ער בעטעט. איינסט וואַר דער זאָהן דעס רבן גמליאל פֿאָן איינעם היטציגען פֿיעבער געפֿאֶהרליך קראַנק, דאַהער שיקקטע דערזעלבע צוויא זיינער שילער צו רבי חנינא בן דוסא אונד ליעס איהן ערזוכען, וועגען היילונג זיינעס זאָהנעס צו גאָטט צו פֿלעהען. אַלס דיעזע דען רבי חנינא דעסוועגען ערזוכטען, גינג ער הינאויף אין זיין בעטצימער אונד פֿלעהעטע צו גאָטט וועגען היילונג דעס קראַנקען. אַלס ער וויעדער העראונטער קאַם, שפראַך ער צו דען שילערן: געהעט נור וויעדער היים, דיא קראַנקהייט האַט זיך בערייטס געלעגט. היערויף פֿראַגטען איהן דיא פֿערוואונדערטען שילער, וואָהער ער דיעס טהאָן וויססע; דאַ גאַב ער איהנען צור אַנטוואָרט: מיין געבעט פֿיר דען קראַנקען גינג מיר געלייפֿיג אויס דעם מונדע, אונד דיעס איזט פֿיר מיך איין אונטריגליכעס צייכען פֿיר דיא גענעזונג דעס קראַנקען אונד זאָ אויך פֿיר מיך; איך ווייס, דאַס איך ערהאָרט ווארדע. ווען איך אַבער אים געבעטע אונווילקיהרליך געשטאָרט ווערדע, דאַן איזט אויך פֿיר דען קראַנקען קיינע רעטטונג צו האָפֿפֿען. דיא שילער מערקטען זיך דיא צייט; אונד אַלס זיא צו רבן גמליאל קאַמען, זאָ וואַר דעססען זאָהן ציעמליך גענעזען, אונד ער פֿאָדערטע זיך זאָגאַר שאָן וואַססער צום טרינקען! — ווער וועגען היילונג איינעס אַנדערן צו גאָטט בעטעט, אום זיך דורך אויפֿריכטיגע, אַנערקאַננטע פֿראָממיגקייט אויך היערצו אייגנען. זאָ טראַף עס זיך אויך, אַלס רבי חנינא צו רבי יוחנן בן זכאי גינג, אום ביים איהם תורה צו לערנען, דאַס דעססען זאָהן קראַנק וואַר, דאַהער באַט ער דען רבי חנינא, וועגען זיינעס זאָהנעס צו גאָטט צו פֿלעהען. דיעזער טהאַט עס, אונד דער קנאַבע ווארדע

פניו בקרקע כל היום לא השגיחו בו. אמרו לו אשתו וכי הוא גדול ממך. אמר לה הוא דומה כעבד לפני המלך ואני כשר לפני המלך. ואם התפלל אדם ולא נענה אל יתייאש מן תרחמים וירבה בתחנות ויחזור ויתפלל. כדגרסינן פרק אין עומדין (דף ל״ב). אמר רב הונא בר חנינא כל המתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר (תהלים כ״ז) קוה אל ה׳ וגומר. והשומע מפי שליח צבור כשחוזר אותה חייב לענות אמן על כל ברכה ולכוין את לבו לידע על איזו ברכה עונה אמן ויטול בזה שכרו כפול. כמו שאמרו בסוף מסכת נזיר (דף ס״ו). תניא רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך (פי׳ אמן עולה חשבונו נ״א כמנין יה״וה אדנ״י. דבר אחר העונה אמן בכוונה על כל ברכה עושה הדבר כפול בכוונה לברכה בלבו ובהאמנה בפיו והמברך פעמים אומרה בלא כוונה בהיות הדבר שגורה בפיו ולא בלבו). וצריך לעמוד שומע תפלה כשליח צבור חוזר התפלה. דגרסינן בפרקי ר״א כתיב (שמות י״ז) ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה עמדו במקום גבוה אחד מימינו ואחד משמאלו מכאן אתה למד ששליח צבור אסור להתפלל אם אין שנים עומדין אצלו וכל ישראל עומדין חוץ לאהליהם ורואים את משה כורע על ברכיו והם כורעין על ברכיהן ונופל

ווידער געזונד. דא פראגטע איהן זיינע פרויא: איזט דען דער רבי חנינא וויר־דיגער אונד פראמער אלז דוא? דיעס איזט וואהל וועניגער דער פאלל, גאב ער איהר צור אנטוואָרט; ער גלייכט איינעם דיענער, דער פרייען צוטריט צו זיינעם קעניגע האט, איך אבער גלייכע איינעם העררן, דער דעם קעניגע נור דאן אונד וואן דיא אויפווארטונג מאכט, אבער ניכט אללצואָפט. — ווער צו גאָטט אום עטוואס געפלעהעט האט אונד איזט ניכט ערהאָרט וואָרדען, דער זאָלל זיינען מוטה דענגאָך ניכט זינקען לאססען, זיינע האָפפנונג ניכט אויפגעבען, ער זאָלל פיעלמעהר וויעדערהאָלענטליך אום גנאדע אונד ערבארמען מיט וואהרער אנדאכט בעטען. זאָ לעהרט רב הונא בר חנינא. דען עס הייסט (תהלים כ״ז, י״ד): „האָפפע צו גאָטט, ערמוטהיגע דיין הערץ — אונד בעטע אבערמאלז — אונד האָפפע וויעדער צו גאָטט.״ — ווער דען פאָרבעטער דיא געבעטע פאָרטראגען האָרט, דער מוס אם שלוסע איינעס יעדען דערזעלבען מיט אנדאכט „אמן,״ זאגען, אונד זאָלל ער צוגלייך זיך איזאמער דען אינהאלט פאָן יעדעם געבעטע, דאס פאָר־געטראגען וויר, אין דען זין פאססען, אום זאָנאך זיין אמן מיט בעדאכט צו זאגען; דאפיר ווירד איהם אויך איין צוויפאכער לאָהן. דען רבי יוסי לעהרט: דער לאָהן דעמיעניגען, דער אמן זאגט, איזט גראָסער, אלז דער לאָהן דעם פאָרבעטערס, וויין דער לעטצטערע וועניגער אנדאכט ביים געבעט האבען קאן, אלז דער, וועל־כער עס מיט אנהאָרט. — אויך זאָלל מאן, ווען דער פאָרבעטער דיא — שמנה עשרה — געבעטע לויט וויעדערהאָלט, שטעהענד צוהאָרען; דען עס הייסט (שמות י״ז, י׳.): „משה, אהרן אונד חור שטיעגען אויף דען גיפפעל דעם היגעלס.״ זיא שטאנדען אויף איינעם האָהען פלאטצע, דער איינע שטאנד דעם משה צור רעכטען אונד דער אנדערע איהם צור לינקען זייטע. פאָן היער איזט דער בעוויז, דאס דער פאָרבעטער נור אין בייזיין פאָן אינדעסטען צווייען לייטען פאָרטראגען דירפע. גאנץ ישראל פערליעסען איהרע צעלטע, אונד אלז זיא זאהען, דאס משה ניעדערקניעטע, זאָ קניעטען זיא אויך ניעדער; אלס ער

על פניו והם נופלים על פניהם פורש כפיו לשמים והם פורשין את כפיהם לאביהם שבשמים מכאן ששליח צבור המתפלל הכל עונין אחריו. וגרסינן באלה הדברים רבה פרשת והיה אם שמע תשמעו הלכה אדם מישראל שהיה עובר לפני התבה מהו שיענה אמן אחר הכתני׳ מפני הטירוף ולימדנו רבינו אם היה יכול לענות שלא הטרוף דעתו יענה למה שאין גדול לפני הקב״ה יותר מאמן שישראל עונין. אמר רבי יהודה בר סימון אמן זה יש בו ג׳ אספליאות שבועה קבלה אמונה שבועה דכתיב (במדבר ה׳) והשביע הכהן את האשה וגו׳ וכתיב ואמרה האשה אמן אמן. קבלה מנין דכתיב (דברים כ״ז) ואמר כל העם אמן. אמונה מנין דכתיב (מלכים א׳, א׳) ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה׳. אמר רבי יודן כל העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעתיד לבא. וגרסינן בפ״ג שאבלו (דף מ״ז). תנו רבנן אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא אמן קצרה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יחטפו ימיו. קצרה יתקצרו ימיו וכל המאריך בו מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובלבד שלא יאריך בו יותר מדאי. אמר רב חסדא אין הבוצע

זיך נור ערדע בייגטע, זא בייגטען זיא זיך עבענפאללס מאכטיג נור ערדע, חוכד אלס ער זיינע האנדע בטענד געגען דען היממעל חויסברייטעטע, זא ברייטעטען זיא חויך פאללער חינברונסט איהרע האנדע געגען דען היממעל. פאן היער חיזט אלזא דער בעווייז, דאס, ווען דער פארבעטער פארטראגט, בייא בעטענדיגונג חיינעס יעדען געבעטעס דיא אנוועזענדע געמיינדע מיט אמן חייכטטימען זאלל. — חונזע־רע ווייזען לעהרען: ווען זעלבסט דער פארבעטער מיט פיעלער חויפמערקזאמקייט חונד אנדאכט פארטראגט, זא דארף ער דאס טלוססע חיינעס יעדען געבעטעס אמן זאגען; דען עס חיזט ניכטס וואהלגעפאלליגער פאר גאטט, אלס ווען חיזראעליטען חויף איהרע פערריכטעטען געבעטע אמן זאגען. — רבי יהודה בר סימון לעהרט: דאס אמן האט דרייא פערטיעדענע בעדייטונגען, חונד נעמליך; ערסטענס: עטוואס בעטווארען, דען עס הייסט (במדבר ה׳, כ״א.): „דער פריעסטער זאלל דיא פרויא בעטווארען לאססען אי. ז. וו.״, חונד דאן הייסט עס: „היערויף טפרעכע דיא פרויא: אמן, אמן!״ צווייטענס: איין בעקראפטיגען, איין אויפזיכנעהמען; וויא עס הייסט (דברים כ״ז, י״ז.): „פערפלוכט זייא, ווער געריננ טאטצט זיינען פאטער אדער זיינע מוטטער! חונד דאס גאנצע פאלק זאלל טפרעכען: אמן!״ דריטטענס: איין וואהרווערדען, איין איינטרעפען זאלל געהען; וויא עס הייסט (מלכים א׳. א׳, ל״ו.): דא אנטווארטעטע בניהו, זאהן דעס יהוידע, דעם קאניגע חונד טפראך: אמן! מאגא טפרעכע דער עוויגע, דער גאטט זיינעס העררן, דעם קאניגס.״ — רבי יודן לעהרט: ווער דיעסזייטס מיט אנדאכט אמן בעטעט, דער ווירד אין דער צוקינפטיגען וועלט חויך מיט אמן דען העררן פרייזען. חונזערע ווייזען לעהרען: מאן זאלל דאס אמן לאנגזאם חונד דייטליך זאגען, אבער יא ניכט ראטט, אלס ווען עס איינע לאסט וואהרע, דערען מאן זיך טנעלל צו ענטלעדיגען זוכט. בן עזאי לעהרט: ווער אמן מיט בערעכט טפריכט, דעם ווערדען זיינע טאגע חונד יאהרע פאן גאטט פער־לאנגערט. — ר׳ חסדא לעהרט: חען אמן דען זעגען טפריכט איבער איין

רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב חעונים. וכשמגיע שליח צבור למודים שוחין עמו הצבור. דגרסינן בירושלמי פ״ק דברכות הכל שוחין עם שליח צבור בהודאה. רבי זירא אומר ובלבד במודים. וגרסינן במסכת סוטה פרק אלו נאמרין (דף מ׳). בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הם אומרים מודים אנחנו לך שאתה ה׳ אלהינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותחננו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חוקך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנו מודים לך. וכשיגיע שליח צבור לברכת כהנים מי שראה חלום ואינו זוכרו או אינו יודע פתרונו יאמר זה בברכת כהנים. כדגרסינן בפרק הרואה (דף נ״ה) אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אמרי כל חד מינן לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהנא בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך וכו׳ וליסיים בהדי כהני ועם צבורא אמן. פתח אידך ואמר מאן דאזיל למתא ודחיל מעינא בישא לינקוט זקפא (גודל) דידא דימינא בידא דשמאלא ושל שמאלא בידא דימינא ולימא אנא פלוני בר פלוניתא מזרע דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשי׳ מ״ט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי בר חנינא אמר מהכא (שם מ״ח) וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין

אונאנגעטאסטעטעס ברוד, זא זאלל אמן עס ניכט עהער אנשניידען, אלס ביז אמן נעבסט דעם זעגען, אויך דאס אמן דאריבער געשפראכען האבע. — ווען דער פארבעטער מודים שפריכט, זאלל זיך דיא גאנצע געמיינדע מיט איהם ביקקען אונד דאן בעטען: „וויר דאנקען דיר, דען דוא ביזט דער עוויגע, אונזער אונד אונזערער פאטער הערר; הערר אללעס פלייטעס, אונזער שעפפער, שעפפער אללער וועזען פאן אנבעגין! פריז אונד דאנק דיינעם גראסען אונד היילינען נאמען, דאס דוא אונס לעבען פערליעהען אונד אונס ערהאלטען האסט. ערהאלטע אונס פערנער אונד זייא אונס גנאדיג. זאממלע אונזערע צערשטרייטען אין דיא פארהאפע דיינעס היילינטהומס, דאמיט וויר דיינע געזעטצע בעאבאכטען, דיינען ווילען פאלל-פיהרען, אונד דיר דיענען מיט גאנצעם הערצען, וואפיר וויר דיר — יעטצט טאן — דאנקען. געפריזען איזט שטעטס דער הערר דער בעקאננטניססע.“ — ווען יעמאנד איינען טרויס געטרייאט האט, דען ער ענטוועדער ווידער פערגעססען, אָדער ער וויס זיך דענזעלבען ניכט צו דייטען, זא זאלל ער, ווען דער פארבעטער ברכת כהנים בעטעט אונד דיא פריעסטער איהרע האנדע אויסברייטען איבער דיא געמיינדע אונד דען זעגען שפרעכען*), מיט אינברונסט בעטען: רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך וכו׳, אונד דיעזעס געבעט זאלל ער צו גלייכער צייט בעענדיגען,

---

*) אין פאלעסטינא איזט עס היינטע נאך זיטטע, דאס דיא פריעסטער איס פריהגעבעטע, וויא בייא אונס יעטצט נור נאך אן פייערטאגען, דען זעגען איבער דיא געמיינדע שפרעכען. דער איבערזעטצער.

העין שולטת בהן אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהן. ואי דחיל מעינא בישא דידיה ליחוי אטירפא דנחיריה דשמאלא (דופן השמאלי של חוטמו). פתח אידך ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא לימא מידי כי היכי דלא ליתרע מזליה כי הא דרבא כי הוה קא חליש יומא קמא אמר ליה לשמעיה לא תגלי למחר א"ל פוק אכריז עלי בשוקא רבא חלש דסאני לי לחדי לי ומאן דרחם לי לבעי עלי רחמי. דסאני לי לחדי לי וכתיב (משלי כ"ד) בנפול אויבך אל תשמח וגו' והשיב מעליו אפו. ועניני פתרון החלומות ואיך כל החלומות הולכין אחר הפה כתובים בפרק הרואה:

(קיב) פרק שנים ועשרים.

לעולם יהא אדם זהיר בנפילת אפים שיתחנן בכוונה ויהא נענה מן השמים שכן מצינו שנענה רבי אליעזר בנפילת אפים על רבן גמליאל גיסו בתנור של עכנאי בגמרא מציעא פרק הזהב כדאיתא למעלה בנר ב' כלל

וואן דיא פריסטער מיט דעם זעגען צו ענדע זינד מוס זאָלמאַן מיט דער געמיינדע אמן צו זאַגען.*)

צווייא אונד צוואַנציגסטעס קאַפיטעל.

דאַס געבעט רחום וחנון חטאתי זאָלל מאַן מיט אַנדאַכט בעטען, אום פאָר גאָטט ערהערונג צו פינדען. עס ווירד מיטגעטהיילט, דאַס רבי אליעזר דיע-זעס געבעט וועגען זיינעס קראַנקען שוואַגערס רבן גמליאל בעטעטע אונד ערהאָרט

---

*) טרייאע שטעללען מייסט איין בונטעס געמיש זעלטזאַמער געשטאַלטען אונד בילדער פאָר, דעם אַנשיינע נאַך אָהנע פלאַן, אָהנע צוועקק אונד בעדייטונג; זיא זינד אַבער דעסוועגען נאָך קיין לעערעס שפיעל דער איינבילדונג; מיטונטער ליעגט איהנען איינע בעדייטונג צו גרונדע, אינדעם זיא דיא אירדישען אַנגעלעגענהייטען נאַך דעם האָהערן אינטערעססע דער זעעלע בעאורטהיילט, אָבגלייך דערען אינהאַלט פאַסט צושטאַנדע דעס קערפערס, פאָן דען בעדירפניססען אונד וויכשען דעסזעלבען, פאָן דען בעגעבענהייטען דער פערגאַנגענהייט אונד צוקונפט א. ז. וו. הערגענאָממען איזט. אין דער אָלטעסטען צייט דראַנג מאַן אין דיא בעדייטונג דעם טרוימעס איין, זוכטע זיא וואַניגסטענס דאַרין, אונד פאַנד זיא אויך אויף איינע וואונדערבאַרע וויזע. דיעס בעווייזט דיא טרוימדייטונג יוסף'ס אין מצרים, זאָ אויך דיא טרוימדייטונג דניאל'ס אין באַבילאָן. עס שיינען יעדאָך נור דיעזע בערופען געוועזען צו זיין, דיא געטטליכען פלאַנע צו פאָרדערן, דען איהרע דייטונגען וואַרען האָהערע איינגעבונגען גאָטטעס, דיא אויך ווירקליך אין ערפיללונג גינגען. דאַס יעמאַנד אַבער איינען געהאַבטען טרוים זיך זעלבסט יע ריכטיג זאָללטע געדייטעט האַבען, היערפאָן ווירד נירגענדס בעריכטעט. יוסף'ס איינער טרוים, דען ערסט דיא ברידער דייטעטען, דאַ ער איהנען דענזעלבען זאָגטע ניכט מיט זאָלכער נאַאיפיטעט ווירדע ערצאָהלט האַבען, בעווייזט זאָגאַר הינלענגליך, דאַס דעריעניגע, וועלכער איינען טרוים געהאַבט, דעמזעלבען קיינע ריכטיגע דייטונג צו געבען פערמאַג, דאַהער האַבען אונזערע ווייזען דאַס געבעט רבונו של עולם וכו', איינגעזעצט, אין וועלכעם דעריעניגע, דער געטרייאט האַט, מיט רוהיגעם געמיטהע דיא דייטונג זיינעס טרוימעס גאָטט אַנהיים גיעבט, מיט דער ביטטע זיינעם טרוימע איינע גוטע, ערפרייליכע דייטונג צו געבען — כל חלומותי עלי לטובה; — אונד זאָ מאָגע דער בעטענדע אויך מיט צופערזיכט האָפפען, דאַס זיין וואונש היערין אין ערפיללונג געהע, דאַ דיא פריעסטער דען פאָן גאָטט איינגעזעצטען זעגען גלייכזאַם איבער זיינען טרוים געשפראָכען האַבען — דיא אים טעקסטע אַנגעגעבענען מיטטעל, דעם באָזען, ניידישען אויגע צו בעגעגנען, מאָגען איהרע רעליגיאָזע, טיעפע בעדייטונגען האַבען, דיא אַבער, וועון אויך אין איינער ניכט גאַנץ וואָרטגעטרייען איבערזעטצונג, זיך דעננאָך ניכט גאַנץ גוט געבען לאַססען. —

דער איבערזעטצער.

ז׳ חלק א׳ פרק ב׳ וגם במזמור תהלה לדוד פעם שנית להשלים ג״פ כראיתא למעלה בפ״ג מחלק זה. וגם יזהר בסדר קדושה לאומרו בכוונה שהוא אחד מב׳ דברים שבו מתקיים העולם כדגרסינן בסוף מסכת סוטה (דף מ״ט) אמר רבי שמעון בן גמליאל משום ריב״ל מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה. אמר רבא ובכל יום מרובה קללתו מיום שלפניו אלא עלמא אמאי קאי אסדרא דקדושה ואמן יהא שמיה רבא דאגדתא. ואחר כך אומרים בכל יום אותו מזמור שהיו משוררים הלוים בדוכן כשהיה בית המקדש קיים זכר לדבר. וגרסינן במסכת ר״ה פרק י״ט (דף ל״א) תניא רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא בראשון מהו אומר (תהלים כ״ד) לה׳ הארץ ומלואה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו. בשני מהו אומר (שם מ״ח) גדול ה׳ ומהולל מאד על שם שחלק מעשיו ומלך עליהם. בשלישי מהו אומר (שם פ״ב) אלהים נצב בעדת אל וגו׳ על שם שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו. ברביעי מהו אומר (שם צ״ד) אל נקמות ה׳ על שם שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם. בחמישי מהו אומר (שם פ״א) הרנינו לאלהים עוזנו על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בששה מהו אומר (שם צ״ג) ה׳ מלך

ווארדע. — נאך דיעזעם געבעטע ווירד תהלה לדוד געזאגט. דיעזעס געבעט זאלל מאן דרייא-מאל דעם טאגעס זאגען. — דיא קדושה אין ובא לציון גואל זאלל מאן עבענפאללס מיט גראססער אנדאכט בעטען, וויל זיא אונד אמן יהא שמיה רבא, זייטדעם דער הייליגע טעמפעל צערשטערט װארדען איזט, דיא וועלט אויפרעכט ערהאלטען, זיא גלייכזאם טראגען. נאך בעענדיגונג דרעזעלבען זאגע מאן דען טאגעסגעזאנג, וועלכען דיא לעוויטען זאנגען, אלס דער הייליגע טעמפעל נאך שטאנד, אום אונס זיינער, ווען אויך מיט וועהמוטה, טעגליך צו ערינגערן. רבי יהודה טהיילט מיט איס נאמען דעם רבי עקיבא: אם ערסטען טאגע זאנגען דיא לעוויטען: „גאטט געהערט דיא ערדע אונד וואס זיא פיללט.“ וויל ער זיא אן דיעזעם ערסטען טאגע אין איהרער אונזיכטבארקייט אלליין בעהערשטע. אם צווייטען טאגע זאנגען זיא: „גראס איזט דער עוויגע אונד זעהר געפריעזען;“ וויל דורך זיין װארט דאס וואססער זיך טיידעטע, אונד דער היממעל זיך געשטאלטעטע, איהם איין הערדערטהראן צו זיין. אם דריטטען טאגע זאנגען זיא: „דער העדר שטעהט דא אין געטטליכער געמיינדע,“ דען זיכטבאר װורדע דיא ערדע אן דיעזעם טאגע אונד גאטט בערייטעטע פאר זיינע וועלט פיר זיינע געמיינדע. אם פיערטען טאגע זאנגען זיא: „גאטט דער ראכע, עוויגער! דער ראכע גאטט, ערשיינע“, וויל ער אן דיעזעם טאגע זאננע, מאנד אונד שטערנע געשאפפען, דיא זיינער אלליינהעררשאפט אויך אונטערװארפען זינד, דאהער ווירד ער איינסט דיא־יעניגען בעשטראפען, וועלכע דיעזע זיינע געשעפפע אנבעטעטען. אם פינפטען טאגע זאנגען זיא: „יובעלט ענטגעגען דעם הערן, דער אונס קראפט פערלייהעט“, וויל ער אן דיעזעם טאגע דיא פישע אונד פאגעל געשאפפען צום רוהמע זיינעס נאמענס, — ווען דער מענש פאללער פערוואונדערונג אונד שטוינען זיא בעטראכטעט. — אם זעכסטען טאגע זאנגען זיא: „דער העדר איזט קאניג, געשמיקקט מיט ערהאבענהייט,“ דען אן דיעזעם טאגע האטטע ער זיין גראססעס

גאות לבש על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם. בשביעי מהו אומר (שם צ"ב) מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת. א"ר נחמית וכי מה ראה ר' עקיבא לחלק בין הפרקים האלו. אלא בראשון ע"ש שקנה והקנה ושליט בעולמו. בשני על שם שחלק מעשיו ומלך עליהם. בג' שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו. בד' שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובריהן. בה' שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בו' שגמר מעשיו ומלך עליהם. בז' על שם ששבת. וכשיצא מבה"כ אל יצא במהירות כמי שבורח ממקום צר או כמי שפורק מעליו משוי אלא כמי שנפטר מאת המלך והוא קשה לו על שלא נתעכב עמו יותר. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ו') א"ר חלבו אמר רב הונא היוצא מבה"כ אל יפסיע פסיעה גסה וגו' כדאיתא למעלה בפ"ק מחלק זה. ובצאתו יבקש רחמים מהש"י שינחנו בדרך אמת ואל יחזיר אחוריו משכינה אלא כמי שנפטר ממלך ב"ו או מלפני רבו שיש לו לילך כנגד אחוריו ופניו כנגד פניו עד שירחיק ממנו. כדגרסינן במסכת יומא פרק הוציאו לו (דף נ"ג) וכן כהנים לעבודת' ולוים לדוכנם וישראל למעמדן כשנפטרין לא היו מחזירין פניהם והולכין אלא מצדדים פניהם והולכין. וכן תלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר פניו כנגד רבו אלא מצדד והולך. כי הא דרבי אלעזר כי הות מפטר מיניה דרבי יוחנן כי הוה רבי יוחנן בעי לסגויי הוה גחין וקאי רבי אלעזר אדוכתיה עד דהוה מכסי מיניה רבי יוחנן. וכד הוה בעי רבי אלעזר לסגויי הוה קא אזיל לאחוריה עד דמכסי

ווערק פֿאָללענדעט; אויך דיא קראָנע זיינער שאָפפֿונג, דער מענש, וואַר דאַ, אונד זיין הערדשטערווילע בעגליקקטע אַללעס, וואַס ער געשאַפֿפֿען. אַם זיעבענטען טאַגע זאַנגען זיא: „איין געזאַנג אַם שבת־טאַגע," וויל גאָטט אַן דיזעם רוהעטאַגע — אום גלייכזאַם צו צייגען, דאַס אויך דער מענש, נאַך פֿאָללבראַכטעם אונד בעענדעטעם ווירקען אויף דער ערדע, אים וויללען גאָטטעס יענזייטס דער זעליגסטען רוהע געניעס־סען ווערדע. — ווען מאַן אויס דעם בעטהויזע געהעט, זאָ זאָלל דיעס ניכט מיט איילע געשעהען, ניכט אַלס ווען מאַן אויס איינעם איינענגענדען האַרטע קאַמע, אָדער אַלס ווען מאַן עבען איינער לאַסט לאָז געוואָרדען, זאָנדערן אַלס האָב מאַן פֿאָן איינעם קאָניגע עבען ענטלאַססען וואָרדען וואָרע, ביא וועלכעם מאַן נאָך לאָנגער צו זיין געּוויננט האָטטע. מאַן זאָלל דאַהער נור לאַנגזאַמען טריטטעס אויס דעם בעטהויזע געהען. ביים הינאויסגעהען זאָלל יעדער נאָך בעטען: דאַס דער הערר איהן אויף דען פֿאַד דער רעכטשאַפֿפֿענהייט לייטע; דאַן זאָלל ער מיט דעם געזיכטע צום היילויגסטען געווענדעט, וויא מאַן צו טהון פֿפֿלעגט, ווען מאַן איינען קאָניג אָדער איינען לעהרער פֿערלאָסט, דאַס בעטהויז ערסט פֿערלאַססען. איינע דעראַרטיגע עהרע ערצייגטע אויך רבי אליעזר זיינעם לעהרער רבי יוחנן. דיעס טהאַט אויך רבא געגען זיינען לעהרער רב יוסף. — אויך אים טעמפעל, וואָ ביים דאַרברינגען דעם טעגליכען אָפּפֿערס דיא לעוויטען זאַנגען, דיא פּריעסטער דען דיענסט פֿערריכטעטען אונד איינגע אויס דעם פֿאָלקע ביים אָפּפֿערן צוגעגען זיין מוסטען, וואַר דיעזע עהרערביעטיגקייט געגען דאַס היילויגע אונד געגען דען פֿאָר־געזעטצטען ברויך אונד זיטטע; ווער אויס דעם טעמפעל גינג, ענטפֿערנטע זיך

מיניה דרבי יוחנן. רבא כי הוה מיפטר מרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דהוה מינגפן כרעיה ומתווסן אסקופת דבי רב יוסף דמא אמרו ליה לרב יוסף הכי עביד רבא אמר יהא רעוא דתירום רישיה אכולא כרכא. והאדם שרוצה לילך בדרך אם יוכל לעכב עד שיתפלל עם הצבור הרי טוב ואם לאו יתפלל יחידי. כדגרסינן פרק היה קורא (דף י"ד) אמר רב אידי בר אבין אמר רבי יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו שנאמר (תהלים פ"ה) צדק לפניו יהלך וגומר. וענין תפלת ההולך בדרך והולך במקום סכנה ותפלת הדרך ביציאתו לדרך והוראה בבואו מן הדרך וכל שאר הפרטים אשר באים על עניינים אלו הלא הם מפורשים בשלחן הפנים:

(קיג) פרק שלשה ועשרים.

סדר תפלות השבת כלם הם מפורשות וחייב כל בר ישראל המודה בחדוש העולם שהוא יסוד אמונת הדת להעיד עליו בכל כניסת שבת באמור עליו פרשת ויכולו וע"ז אומר אותו מעומד. כדגרסינן בפרק כל כתבי הקודש (דף קי"ט). אמר רב ואיתימא ריב"ל אפי' יחיד המתפלל צריך לומר ויכלו. דאמר רב כל המתפלל ואומר ויכלו מע"ה כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' ויכלו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו. אמר ר' אליעזר מנין שדבור כמעשה שנאמר (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת שני

ריקקלינגס. — ווער איינע רייזע מאכען וויל, אונד דיעזע ניכט זא לאנגע פערטיע-בען קאן, אום מיט דער געמיינדע צו בעטען, דער מאגע אויך אללין זיין געבעט פערריכטען, דען ווער דא בעטעט, בעפאר ער איינע רייזע אנטריטט, דעם ער-פיללט גאטט זיינע וואינשע. וויא עס הייסט (תהלים פ"ה, י"ד): „דיא טוגענד געהט איהם פאראן.“ זא לעהרט רבי יצחק בר אשיאן. —

דרייא אונד צוואנציגסטעס קאפיטעל.

דיא אנערקעננונג, דאס גאטט דער שאפפער אונד ערהאלטער דעס וועלטאללס זייא, איזט דיא גרונדלאגע דעס גלויבענס, דאהער זאלל יעדער איזראעליט בייא איינטריטט דעס שבת שטעהענד דיעס בעצייגען, אינדעם ער דאס געבעט ויכולו זאגט; היער-פאן איזט קיין בעטענדער אויסגעשלאססען, אלל אונד יעדער איזט היערצו פערפפליכ-טעט. זעהר זיננרייך זאגט רב: ווער מיט איבערצייגונג ויכולו זאגט, דער האט גלייכזאם טהייל גענאממען אן דער שאפפונג זעלבסט — אינדעם גאטט דעם מענשען וועגען זיין וועלטאלל הערפארגערופען, אום פאן איהם, דעם מיט פערנונפט בעגאב-טען אלס שאפפער ערקאננט אונד אנגעבעטעט צו ווערדען. — רבי אליעזר פיהרט אלס בעוויז, דאס, ווער דורך ווארטע גאטט אלס שאפפער אנערקעננט, טהייל האבע אן דער שאפפונג זעלבסט, דען פערז אן (תהלים ל"ג, ו'.): „דורך דאס ווארט גאטטעס — דאס דער גלייביגע אויסשפריכט — זינד דיא הימעל ענט-שטאנדען.“ מר עוקבא לעהרט זעהר שאן אונד טרעפפענד: ווער בייא איינטריטט

מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר. ובתפלות שבתות וי"ט סלקו י"ח להסיר כל אנחה ותקנו שבעה. ואמרינן בפרק תפלת השחר (דף כ"ט). הני שבע דשבתא כנגד מי. אמר רבי חלפתא כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. ועל חלוק התפלות של שבת אמרו במדרש שלשה מעידין זה על זה הקדוש ברוך הוא וישראל ושבת הקב"ה וישראל מעידין על שבת שהוא יום מנוחה. ישראל ושבת בהקב"ה שהוא אחד. הקב"ה ושבת בישראל שהם יחידים באומות. ועל זה תקנו בשבת שלשה עניני תפלות אתה קדשת. ישמח משה. אתה אחד. וביום טוב לא תקנו אלא אחד אתה בחרתנו. מפני שאלו שלשה תפלות תקנום כנגד שלשה שבתות אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו. ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה. דכולי עלמא מודו דבשבת נתנה תורה. ואתה אחד כנגד שבת של עתיד. ובמוצאי שבת אומרים הבדלה בחונן הדעת. כדגרסינן פרק אין עומדין (דף ל"ג). מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלים את הגשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת וכו' וכל ענייני הבדלה בתפלה ועל הכוס דכתיבי התם. ואף על פי שמבדיל בתפלה טוב להבדיל על הכוס שהוא נראה כמלוה למלך ונפטר ממנו בברכה כמו שקבלו בהכנסתו בברכה ועל כן אמרו על הזהיר בו שהוא מנוחלי העולם הבא. כדגרסינן פרק ע"פ (דף קי"ג). אמר רבי יוחנן שלשה מנוחלי העולם הבא הדר בארץ ישראל

דעם שבת'ס ויכולו בעטעט, דען בעגלייטען צווייא ענגעל — דער גוטע אונד דיא אבשעבערונג — דיא איהרע הענדע זעגנענד אויף זיין הויפט לעגען אונד צו איהם שפרעכען: דיינע זינדע איזט געוויכען אונד דיין פערגעהען געזיהנט. — דאס — שמנה עשרה — געבעט דעם ווערקטאגעס וירד וועדער אם שבת נאך אם פייערטאגען געבעטעט, דאמיט מאן ניכט פאן וועהמוטה ערגריפפען ווערדע; דעמוועגען האבען אונזערע ווייזען שטאטט דער אכטצעהן נור זיעבען געבעטע פיר דען שבת אנגעאָרדנעט. — דער מדרש לעהרט: דעמוועגען זינד דיא געבעטע דעם שבת'ס פערשיעדען, וויל ערסטענס, מיט דעם בעגין דעססעלבען דער שאפפונג איהר ענדע גענאממען אונד דיא היילינגע רוהע נאהם איהרען אנפאנג: אתה קדשת; דיעזעס בעצייגען ישראל אונד דער שבת. פערנער איזט דיעזער טאג איינגעזעטצט, אום גאָטט צו דיענען, איהם זעלבסט דורך רוהע נאכצושטרעבען: יום מנוחה, וואָ מאן יעדעס אירדישע אינטערעססע הינטענאנזעטצט, עס גערנע דעם וויללען גאָטטעס אָפפערט: הכנת שבת; דיעזעס בעצייגען גאָטט אונד ישראל. דאן, דאס ישראל דאס איינציגע פאָלק איזט אויף ערדען, וועלכעס דעם גאָטטליכען וויללען זאָ טרייא ערפיללט, וועלכעס דיעזע ערסטע אָפפענבארונג, דיא פייער דעס שבת'ס, אלס איינען האָהען וויללען גאָטטעס אנערקעננט אונד בעטהאָטיגט: ומי כעמך ישראל; דיעזעס בעצייגען גאָטט אונד דער שבת. — אם שבת־אבענד וירד אתה חוננתנו אין דעם — שמנה עשרה — געבעט איינגעשאלטעט, אונד דאן איבער דען קעלך דער הבדלה־זעגען געשפראָכען, דא דער עמפפאנג דעס שבת'ס עבענפאללס מיט דעם בעכער דעס זעגענס געשאה. — רבי יוחנן

והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבת והוא ששייר מקדושא לאבדלתא. כלומר שאם אין לו אלא כוס אחד ואין בו שיעור שני כוסות לקדוש ולהבדלה דמקדש אריפתא דאיפשר בפת. והיין דאית ליה להבדלה שאי איפשר בפת. ובמוצאי שבת מתחילין בהבדלה לומר אליהו הנביא לפי שהוא עתיד לבשר את ישראל בגאולה. דגרסינן בעירובין פרק מי שהוציאוהו (דף מ"ג). מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי י"ט מפני הטורח. וע"כ כשעבר השבת שאפשר לבוא אנו זוכרי' אותו בשאלה מאלהינו שישלחו לבשר הגאולה. וגרסינן בפסחים ירושלמי פרק מקום שנהגו. אמר רבי לוי במוצאי שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעפין והקישן זה בזה ויצא מהן אור ובירך עליו בורא מאורי האש. אמר שמואל לפי' מברכים עליו במוצאי שבת. וכתיב בפרקי רבי

לעהרט: דרייא ווערדען טהייל האפטיג דעם יענזייטיגען לעבענס, אונד צוואר: ווער דא וואהנט אין פאלעסטינא, ווער זיינע זאהנע פיר'ס שטודיום דער תורה ערציעהט אונד ווער איבער דען קעלך אם שבת־אבענד דען זעגען שפריכט. — דאן זאללען וויר געוואהנגע זינגען, אין ווערכען דעם פראפעטען אליהו'ס ערוואהנונג געטיעהט, וויל דיעזער איינסט אם יטראל דיא פראהע באטשאפט דער גייסטיגען ערלאזונג פער־קינדען ווירד. — דעמווענען וויר אויך דען העררן אם שבת ביטטען זאללען, דאס ער איהם שיקקע. — רבי לוי לעהרט: אם שבת־אבענד האט גאטט פיר אדם צוויא פייערשטיינע בערייטעט, דער זיא געגען איינאנדער שלוג, דאס זיא פייער שפריהעטען, ווארויבער ער אלסדאן דען זעגען שפראך: „געפריזען זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאטט, קאניג דער וועלט, דער ערשאפפען — מאורי האש — דיא פייערבעלייכטונג*). — היערויף זאגט שמואל: דעמווענען אויך שפריכט מאן יעדען שבת־אבענד איבער דיא ברעננענדע הבדלה דיעזעס געבעט. —

---

*) דיא טראדיטיאן לעהרט, דאס אם זעכסטען שאפפונגסטאגע שאן חוה געשאפפען ווארדען, דאס דיא איבערטרעטונג דער שלאנגע, פאם בוימע דער ערקעננטניס צו עססען, אונד דאס דיא פערטרייבונג דעם ערסטען מענשענפאארעס אויס דעם ליבשפאללען עדן, נאך דעם עס דער שלאנגע פאלגע געלייסטעט, עבענפאללס נאך אן דיעזעם טאגע געשעהען זייא. ויא נאטירליך פייערטע אדם אויסער דעם עדן דען ערסטען שבת גלייך זיינעם שאפפער, אין שטיללער היגגעבונג איט זעלענרוהע אונד צור עהרע גאטטעס. אלס אבער דער אבענד הערנאבראך, אלס דיא דאממערונג איבערהאנד נאהם אונד ער אן זייגען פערלוסט היערדורך זא לעבהאפט ערהינגערט ווארדע דא ווארדע איהם ערסט קלאר אונד דייטליך, וויא אונאויס־שפרעכליך גראם דיעזער פערלוסט פיר איהן זייא; דען אם טאגע באט איהם דיא ערדע איהרע אנניגפאלטען שאנהייטען דאר, דיא פערגאנגענע וואהרען, איהן היערפאן אבצולענקען, אבער יעטצט טיען איהם דיא וועלט איינע איינזארע פאללער דיסטערנהייט אונד גרויזיגער פינסטערניס צו זיין, דאהער גאב ער זיך היין דען בעטריבענדסטען געדאנקען איבער זיין אונגליקק; זיין אוטה אונד דיא לוסט צום לעבען זאנקען אין איהם איממער מעהר אונד מעהר צוזאממען, ער קאננטע דען שטארקען קאנטראסט צווישען דעם אנמוטהיגען ליכטפאללען עדן אונד דיעזער יעדע טהאטקראפט לאהמענדען פינסטערניס נאך ניכט פאססען בעגרייפען, יאַ ער דריקקטע איהן גאנץ ניעדער. דא וועקקטע גאטט אין איהם צוויא טריעבע, דען גוטען אונד דען באזען טריעב — וימן שני רעפין — דיעזע ריעבען אונד ענטצינדעטען זיך געגענזייטיג אונד זא ענטשטאנד אין איהם דיא האלבערלאשענע לוסט צום לעבען אונד צור טהאטיגקייט. — דיעזע דייטונג וואהרע דער אללעגאריע דעם רבי לוי ציעמליך ענטשפרעכענד.

דער איבערזעטצער.

אליעזר (פרק כ"א). בין השמשות של שבת היה אדם הראשון מהרהר בלבו ואומר שמא הנחש שהשאני יבא אלי בערב וישופני עקב. ונשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשומרו מכל רע ואדם ראה את עמוד האש ושמח בלבו ופשט את ידיו לאור האש ואמר בורא מאורי האש וכשהרחיק את ידיו מאור האש אמר יודע אני עכשו שנבדל יום הקדש מיום החול למה שאין להבעיר אש בשבת באותה שעה אמר המבדיל בין קדש לחול. ונהגין לומר ש"צ בתפלה קדוש בערב שבת והבדלה במוצאי שבת כדי להוציא צבור ידי חובתן לאותן שהם דחוקים ואין להם כוס לקדוש או להבדלה. כדגרסינן פרק סדר תעניות אלו (דף כ"ד) רבי גזר תעניתא נחית קמיה אילפא. אמר משיב הרוח נשב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא. אמר ליה מאי

רבי אליעזר לעהרט: אלס דער שבת זיך איממער מעהר אין דיא דעממערונג פערלאר, דאכטע אדם אין זיינעם הערצען אונד שפראך: פיעללייכט קאממט דיא שלאנגע, דיא איך בעטרעטע — פאם בוימע דער ערקעננטניס צו עססען — אונד פערוואונדעט איך אן דער פערזע. דא שיקקטע גאטט איינע פייערזייולע, איהם צו לייכטען אונד איהן צו בעהיטען פאר יעדעם אונגליקק. אלס אדם דיעזע זאה, פרייעטע ער זיך אים הערצען אונד שטרעקקטע אויס זיינע הענדע דעם פייער ענטגעגען אונד שפראך דען זעגען: „דער ערשאפפען דיא פייערבעלייכטונג.“ אלס ער זיינע הענדע וויעדער צוריקקצאג, שפראך ער: נון ווייס איך, דאס אין אונטער=שיעד איזט צווישען דעם שבת= אונד דעם וואכענטאגע, וויל מאן — דער רוהע וועגען — אם שבת קיין פייער אנצינדען דירפע, אונד זא שפראך ער דאס געבעט: „דער דא איינען אונטערשיעד מאכט צווישען דעם טאגע דער הייליגקייט אונד דעם וואכענטאגע א. ז. וו.*). — דער פארבעטער זאלל אים בעטהויזע, נאך בעענדיגונג דער געבעטע, אם פרייטאג=אבענד דאס קידוש=געבעט אונד אם שבת=אבענד דאס הבדלה=געבעט לויט הערזאגען, דאמיט דירפטיגען, וועלכע ביידעס ניכט צו הויזע פערריכטען קאננען, גלייך לייזע מיטבעטען מאגען. — איינסט האטטע רבי איינען פאסטטאג איינער אנהאלטענדען דירע וועגען אנגע=ארדנעט. אלס דער פארבעטער, נאמענס אילפא, בעטעטע: —„הערר — לאס דען ווינד וועהען!“ זא וועהטע דער ווינד, אונד אלס ער פערנער בעטעטע: „לאס הערבאברעגנען!“ זא רעגנעטע עס. היערויף פראגטע איהן רבי: דורך

---

*) דיעזע אללעגאריע דעס רבי אליעזר לעססט זיך וויא פאלגט ערקלערען. דער ערסטע שבת אלס דער טאג דער רוהע, געפאהרט אים איננערן גליקק אונד צופריעדענהייט, יאהר פארהיבער. אדם, דער נון אוס דעם בערייכע דעס גענוססעס, דעם עדן, געבאננט וואר, פיהלטע יעטצט ערסט אין זיך דען מענשען ליידענשאפטען, זיינען בעגיערדען, זיינעם ריגען אונד שטרעבען נאך איינעם אונבעשטיממטען עטוואס וואך ווערדען, אהנע דען ענדצוועקק דעס שטרעבענס, אהנע דאס ציעל, דאס מיט דעמזעלבען פערבונדען איזט, צו בעגרייפען; עס וואורדע אין איהם אלזא דער געדאנקע לעבענדיג, דאס דורך דיעזעס שטרעבען אונד ריגען נאך ריין אירדישען גענוססען, אהנע איין העהערעס ציעל דאמיט צו פערבינדען, דיא שלאנגע דער פערפיהרונג דער מענשהייט איבעראלל אויפלויערן, זיא פערלאקקען אונד פערוואונדען מיססע; דאהער איבערקאם איהם איין באנגען אונד איינע נאמענלאזע פורכט, וויל ער קיינע רעטטונג, קיינען שוטץ געוואהרטע. דא ערלייכטעטע איהן גאטט דורך דיא פייערזיילע דעס גלויבענס, ער וואורדע אהנענד איננע, דאס דער מענש צו העהערן צוועקקען נאך בערופען זייא, אונד דעססוועגען שטרעקקטע ער פריידיג דיעזער פייערזיילע זיינע הענדע ענטגעגען, דיא מיט דער צייט דעס ווירקענס איהם געשענקט וואורדע, אום מיט איהר פעראיינט איינעם שבת פאללער ליכט אונד זעליגקייט ענטגעגען צו שטרעבען. — דער איבערזעטצער.

עובדיך אמר ליה דיירנא בקיסא דחיקא (פי' כפר פדרים בו דחוקים פסס עניים) טרחנא ומייתנא קרושה ואבדלתא ומפיקנא צבורא ידי חובתייהו. ובמוצאי שבת ליום טוב בתפלה ותודיענו ועל הכוס יקנה"ז:

(קיד) פרק ארבעה ועשרים.

תפלות חנוכה ופורים ור"ח ומועדים וימים טובים כלם הם מפורשים כתקנן בשלחן הפנים. ואומר בהם הלל גמור או בדלוג להודות ולהלל ולשבח לשם יתברך היושב ברומו של עולם והגיענו לכל זמן וזמן ומצילנו מכל צרה חוץ מפורים לפי שהמגילה היא הלל וגם לפי שנשארו עבדי אחשורוש. ובראש השנה ויום הכפורים אין אומרין הלל לפי שהם ימי דין. כדגרסינן במסכת ערכין פרק אין נערכין (דף י'). אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק י"ח יום יחיד גומר בהן את ההלל שמונה ימי הנוכה וה' ימי החג וי"ט ראשון של פסח ויום טוב של עצרת. ובגולה כ"א יום ט' ימי החג וח' ימי חנוכה וב' י"ט של פסח וב' ימים טובים של עצרת. מ"ש בחג דאמרינן כל יומא ומ"ש בפסח דלא אמרינן כל יומא. דחג

וואס האט דוא דיך דער גנאדע געטטעס צו פערדיענט געמאכט? איך וואהנע, אנטוואָרטעטע דער געפראגטע, אין איינעם דארפע, וואָ פיעלע אראמע לייטע וואָהנען, איך געבע איר דאהער אללוואָכענטליך איהע, איהנען ויין צו קידוש אונד הבדלה צו בעזאָרגען. — ווען דער זאָננטאג איין פייערטאג איזט, זאָ ווירד אין דעם — שמנה עשרה — געבעט דעם שבת-אבענדס ותודיענו אונד אים דאראוף פאָלגענדען קידוש בורא מאורי האש א. ז. וו. געבעטעט. —

פיער אונד צוואנצינסטעס קאפיטעל.

אן חנוכה, אם נייאמאָנדסטאגע אונד אן דען אנדערן פייערטאגען ווירד דאס געבעט הלל געבעטעט, אונד צוואר אן אנכען דיעזער טאגע פאָללשטאָנדיג אונד אן אנכען וויעדער מיט אויסלאסונג איינינער אין דעמזעלבען פאָרקאָממענדען געבעטע. דיעזעס געשיעהט, אום דען נאמען געטטעס צו פרייזען אונד דען העררן צו ריהמען, דער דאַ טהראָנט אין דער אונענדליכקייט, דאס ער אונס האט ערלעבען לאססען דיעזע צייט אונד דאס ער אונס בעפרייעט האט אויס יעדער נאָטה. אם פורים-פעסטע יעדאָך ווירד קיין הלל געבעטעט, וויל דיא מגילה, דיא אן דיעזעם פעסטע פערלעזען ווירד, איין איבבעגריף דעס הלל-געבעטעס איזט — דא זיא פאָן דער וואונדערבארען ערררעטטונג ישראל'ס אונד פאָן דער אונענדליכען אכט געטטעס פאָללאויף בעריכטעט. — אם ראש השנה — נייאיאהרסטאגע — אונד אם יום כיפור — פערזאָהנונגסטאגע — ווירד דיעזעס געבעט עבענפאללס ניכט געבעטעט, וויל דיעזע טאגע דעם געריכטעס זינד. — רבי שמעון בן יהוצדק לעהרט: איין אונד צוואנציג טאגע דעס יאהרעס ווירד הלל פאָללשטאָנדיג געבעטעט אונד צוואר: ניין טאגע דעס לויבהיטטענפעסטעס, אכט טאגע חנוכה — דעס וויהפעסטעס, — צוייא דער ערסטען טאגע דעס פסח-פעסטעס אונד אן דען ביידען טאגען דעס וואָכענפעסטעס — שבועות. — אם לויבהיטטענפעסטע ווירד דעסוועגען טעגליך גאנץ הלל געבעטעט, וויל אן דיעזעם פעסטע מיט יעדעם

חלוקים קרבנותיו ופסח אין חלוקים קרבנותיו. שבת דחלוק בקרבנותיו לימא לא איקרי מועד. ראש חודש דחלוק בקרבנותיו ואיקרי מועד לימא. לא איקדיש בעשיית מלאכה דכתיב (ישעיה ל׳) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. המקודש לחג טעון שירה שאין מקודש לחג אין טעון שירה. ר״ה ויו״ה דאיקרי מועד ואיקדיש בעשיית מלאכה לימא משום דרבי אבהו דאמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרין לפניך שירה בר״ה וביו״ה אמר להם אפשר אני יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני וישראל אומרין שירה לפני. והא חנוכה דלא הכי ולאו הכי וקא אמרינן משום ניסא. פורים דאיכא ניסא לימא. אמר רב יצחק לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק והרי יציאת מצרים נס שבחוצה לארץ היא ואמרינן. התם כדתניא עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה. רב נחמן אמר קריאתה זו היא הלילא. רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה׳ ולא עבדי פרעה. אבל הכא הללו עבדי ה׳ ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש נינהו. והלל זה פותח בהללויה שהוא גדול שבהלולים. כדגרסינן בפרק ע״פ (דף קי״ז). אמר ריב״ל מאי הללויה הללוהו בהלולות הרבה. ופליגא דידיה אדידיה דאריב״ל בי׳ לשונות נאמרה ספר תהלים

טאַגע דיא אַנזאַהל דער אָפפער זיך אָנדערטע, היינגעגען אַם פסח־פעסטע בלייבט דיא צאַהל דער אָפפער פיר אַללע טאַגע דעס פעסטעס זיך גלייך. אַם שבת ווירד, אָבגלייך אַן איהם אַנדערס אַלס אַם וואָכענטאַגע געאָפפערט וואורדע, דעננאָך קיין הלל געבעטעט, וויל דיעזער טאַג ניכט — מועד — פייערטאַג גענאַננט ווירד. דער נייאמאָנדסטאַג — ראש חדש — ווירד צוואַר יאַ גענאַננט — מועד — פייערטאַג, ער איזט אַבער ניכט גאַנץ איינעם פייערטאַגע גלייך; דאַדורך דאַס אַן איהם געאַרבייטעט ווערדען דאַרף, טראַאַגעלט איהם דיא ווייהע דער רוהע אונד דעסוועגען ווירד אַן איהם דאַס הלל ניכט פאָללשטאָנדיג געבעטעט. אַם נייאיאַהרס־ אונד פערזאָהנונגספעסטע ווירד קיין הלל געבעטעט, אָבגלייך דיעזע פעסטע דורך דיא ווייהע דער רוהע געהייליגט זינד. עס לעהרט רבי אבוהו: דיא הייליגען ענגעל פראַגטען גאָטט: הערר דער וועלט! וואַרום זאַגט ישראל ניכט דען הלל־ געזאַנג אַם נייאיאַהרס־ אונד פערזאָהנונגספעסטע? דאַ אַנטוואָרטעטע איהנען דער הערר: אַן דיעזען טאַגען זיטצע איך אויף דעם ריכטערשטוהלע אונד דיא ביכער דעס לעבענס אונד דיא דעס טאָדעס ליעגען געאָפפנעט פאָר איר, דיא הערצען ישראל׳ס ציטטערן אונד בעבען, וויא קאָננטען זיא בייא זאָלכעם געמיטהסצוסטאַנ־ דע געזאָנגע אַנשטיאמען? — אַן חנוכה ווירד דעסוועגען דער הלל־ געזאַנג געזאַגט, וויל אַן דיעזעם פעסטע פיר ישראל פיעלע וואונדער געשעהען זינד. אַם פורים־ פעסטע, אַן וועלכעם אויך פיר ישראל איין וואונדער דער רעטטונג געשעהען איזט, ווירד דעסוועגען קיין הלל געזאַגט, וויל דיעזע רעטטונג אויסער פאַלעסטינאַ געשעהען איזט. — דער הלל־ געזאַנג בעגיננט מיט הללויה, וועלכעס דאַס פאָרציגליכסטע לאָב איזט, דען רבי יהשוע בן לוי לעהרט: הללויה הייסט:

בניצוח בניגון במשכיל במזמור ובאשרי ובשיר ובתפלה ובתהלה ובהודאה
ובהללויה. גדולה שבכולן הללויה מפני שכולל שם ושבח בבת אחת.
אמר רב יהודה אמר שמואל שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה
שעמדו ישראל על הים. והלל זה נביאים שביניהם תקנוהו שיהו אומרים
אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם. ויש בו
ה' דברים גדולים של נסים. כדגרסינן התם (דף קי"ח). מ"ט אמרינן
הלילא. אמר רבי יוחנן מפני שיש בו ה' דברים יציאת מצרים וקריעת ים
סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח. יציאת מצרים דכתיב
בצאת ישראל ממצרים. וקריעת ים סוף דכתיב הים ראה וינוס. מתן
תורה דכתיב ההרים רקדו כאלים. תחיית המתים דכתיב אתהלך לפני
ה' בארצות החיים. חבלי משיח דכתיב לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן
כבוד על חסדך על אמתך. ואיכא דאמרי תנא רבי חייא לא לנו ה' לא
לנו זו מלחמת גוג ומגוג. רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מלוט
נפשותן של צדיקים מגיהנם שנאמר אנה ה' מלטה נפשי. חזקיהו אמר
מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן מכבשן האש. ירידתן

פרייזעט גאָטט מיט פֿערשיעדענן לאָבפרייזונגען. עס לעהרט ר' יהודה אים
נאַמען שמואלס: דען געזאַנג אין דער תורה זאַנגען משה אונד ישראל, אַלס זיא
שטאַנדען אַם ראָטהען מעערע, דען הלל-געזאַנג אַבער האַבען דיא פּראָפֿעטען
איינגעזעטצט, איהן צו זינגען אַן נייאמאָנדס- אונד פֿייערטאַגען, אַזאָ צו פֿערשיעדענן
צייטען, דאָ אויך ווען ישראל איין לייד דראָהעט אונד דיא שיטצענדע האַנד גאָט-
טעס עס פֿאָן איהנען פֿערן האַלט. דיא שילדערונג דער ערלעזונג אים הלל איזט
זאָ טרעפֿפֿענד אונד וואַהר. רבי יוחנן לערנט: פֿאָן פֿינף וויכטיגען געגענשטאַנדען
שפריכט דאַס הלל: פֿאָם אויסצוג אויס מצרים, דען עס הייסט: בצאת ישראל
„אַלס ישראל אויס מצרים גינג." פֿאָם דורכצוג דורך דאַס ראָטהע מעער,
דען עס הייסט: הים ראה וינוס „דאַס מעער זאַה — דיא וואונדער — אונד
פֿלאָה." פֿאָן דער איבערגאַבע דער תורה, דען עס הייסט: ההרים רקדו
כאלים „דיא בערגע היפּפֿטען וויא ווידדער." פֿאָן דער אויפֿערשטעהונג, דען
עס הייסט: אתהלך לפני ה' „איך וואַנדלע פֿאָר גאָטט אים לאַנדע דעס לעבענס."
פֿאָן דען ליידען, דיא ישראל טרעפֿפֿען ווערדען, ווען דער משיח ווירד קאָממען,
דען עס הייסט: לא לנו ה' „ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס, זאָנדערן דיינעם
נאַמען גיעב עהרע אום דיינער הולד, אום דיינער טרייע ווילען" — דיא
זיך דאַן אין איהרער פֿאָללקאָממענהייט ווירד בעוואָהרט האַבען. — רבי
חייא לעהרט: דער זאַטץ לא לנו האַבע בעצוג אויף דען קריעג מיט גוג אונד
מגוג*). — רבי נחמן בר יצחק לעהרט: אויך דעסוועגען ווירד הלל
געבעטעט, וויל עס פֿאָן דער רעטטונג דער פֿראָממען אויס דער העללע שפריכט:
אנה ה' מלטה נפשי „איך ביטטע דיך, עוויגער, רעטטע איינע זעעלע."
חזקיהו לעהרט: וויל עס פֿאָם הינאַב- אונד הינאויפֿבריגגען דער פֿראָממען
אויס דעם פֿייערפֿאַללען קאַלקאָפֿען — אין באַבילאָן — שפריכט; דען אַלס זיא
געוואָרפֿען וואורדען אין דיא גלוטה, דאַ זאַנג חנניה פֿאָללער ערגעבונג:

---

*) זיעהע יחזקאל ל"ח, ל"ט.

לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה. כי לשמך תן כבוד אמר מישאל. על חסדך
ועל אמתך אמר עזריה. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם אמרו כלם.
בעלייתן הללו את ה' כל גוים אמר חנניה. שבחוהו כל האומים אמר
מישאל. כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה. ואמת ה' לעולם הללויה אמרו
כלם. וי"א ואמת ה' לעולם אמר גבריאל. דאמר רבי יוחנן ואמת ה' לעולם
גבריאל אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם לתוך כבשן האש
אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את צדיק
זה אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי ואברהם יחיד בעולמו נאה ליחיד
שיציל את יחיד. ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אמר ליה תזכה
ותציל שלשה מבני בניו. כדדרש רבי שמעון השילוני בשעה שהפיל נבוכד
נצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש עמד יורקמי שר הברד
לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את
הצדיקים הללו אמר לו גבריאל אין גבורתו של הקב"ה בכך אלא אני שר
של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר

„ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס;" מישאל זאגט: „נור דיינעם נאמען גיעב
עהרע;" אונד עזריה זאגט: „אום דיינער הולד אונד דיינער טרייע ווילען."
אלסדאן זאגטען זיא פעראיינט: „ווארום זאללען דיא היידען זאגען: וואָ איזט איהר
גאָטט!" אונד אלס זיא אונפערזעהרט הערויסשטיעגען, זאגט חנניה: „לאָ-
בעט דען עוויגען, אללע פאָלקער:" מישאל: „ריהמעט איהן, אללע נאציאָנען!"
אונד עזריה: „דען מעכטיג איזט איבער אונס זיינע גנאדע!" היערנאך זאגטען
זיא פעראיינט: „אונד דיא טרייע דעס עוויגען וואָהרט עוויגליך, הללויה." איי-
ניגע זאגען, דאס דער ענגעל גבריאל ואמת ה' לעולם געזאגט האבע. דען עס
לעהרט רבי יוחנן: אלס נמרוד דען אברהם אין דען פייערפאָללען קאלק-
אָפען געוואָרפען האטטע, שפראך גבריאל צו גאָטט: הערר דער וועלט! לאס
איך היגאבשטייגען, אום דען גליהענדען אָפען קאלט אונד אונשעדליך צו מאכען
אונד אום דיעזען פראָממען צו רעטטען. דא שפראך דער געהייליגטע: איך בין
איינציג אין מיינער וועלט אונד אברהם איזט אויך איינציג אין זיינער וועלט — איך
גלויבען, — עס געציעמט זיך דאהער פיר איך זעלבסט, דעניעניגען צו רעטטען, דער
איינציג איזט; אונד דיעוויל דער הערר איינעם פערדיענסטען לאָהן ניכט פאָרענט-
האלט — ווען אויך דאס פערדיענסט נור אים גוטען ווילען בעשטעהט — דאהער
שפראך ער צו גבריאל: דו זאללסט ענטשעדיגט ווערדען, אינדעם דו איינסט דרייא
זיינער ענקעל אויס איינער דראָהענדען געפאהר — וויא פאָרהער בעשריעבען —
ווירסט רעטטען. — עס לעהרט רבי שמעון דער שילוניטע: צור צייט אלס
נבוכדנאצר דיא דרייא גאָטטעספירכטיגען, חנניה, מישאל אונד עזריה אין
דען פייערפאָללען קאלקאָפען ווערפען ליעס, דא טראט יורקמי, דער הערר דעס
האגעלס, פאָר גאָטט אונד שפראך: הערר דער וועלט! לאס איך היגאבשטייגען
אונד דיעזען אָפען אויסקיהלען, אום דיעזע דרייא פראָממען צו רעטטען. דא שפראך
גבריאל צו דיעזעם: ניכט מיט שטירליכעם איימערט זיך דעם הערן וואונדער-
מאכט! איך, דער הערר דעם פייערס, וויל היגאבשטייגען, אום דען אָפען פאָן
איננען אויסצוקיהלען אונד איהן פאָן אויסען, דער אויסשטעהענדען וועגען, גליהענד
צו מאכען, דאמיט עס דעאזעלבען אלס איין דאָפפעלטעס וואונדער ערשיינע. היער-

ליה הקב"ה רד. באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם הללויה. וי"א דגים שבים אמרוהו כדרב הונא דאמר רב הונא ישראל שבאותו הדור קטני אמנה היו כדדרש רבא בר מרימר מ"ד (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהמרו ישראל על ים סוף באותה שעה אמרו ישראל כשם שעלינו מן הים מצד זה כך עולין מצרים מצד אחר. אמר לו הקב"ה לשרו של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו פרנסה לתוך פיו וחוזר ונוטלו ממנו. א"ל אני נותן לך עד אחד ומחצה שבהם אמר לפניו רבונו של עולם כלום יש עבד שתובע את רבו א"ל נחל קישון יהא ערב בדבר זה מיד פלט אותם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם. והיינו דכתיב וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ומאי אחד ומחצה בהם דאלו בפרעה כתיב ויקח שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב תשע מאות רכב ברזל. אתא עלייהו באיקרי דפרזלא הוציא הקב"ה כוכבים ממסלותם שנאמר (שופטים ה') מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם כיון דנחיתו כוכבי עלייהו איתחממו הנך רכבי דפרזלא נחיתו לאיקרורי נפשייהו בנחל קישון אמר ליה הקב"ה לך והשלם ערבותיך לים מיד גרפם נחל קישון והשליכם לים שנא' נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל קדומים נחל שהיה ערב מקדם. אותה שעה פתחו

אויף שפראַך גאָטט צו איהם: געהע! אַלזאָבאַלד שטימטע גבריאל אַן ואמת ה' וגו': „דיא וואַהרהייט גאָטטעס בעשטעהט עוויגליך, הללויה." — אַנדערע זאַגען: דיא פישע דעס מעערעס זאַנגען דיעזען זאַטץ. דען ר' הונא לעהרט: אַלס דיא איזראַעליטען דורך דאַס ראָטהע מעער גינגען, זאָ וואַרען זיא בייא אַלל דען ערלעב־טען וואונדערן נאָך קליינמיטהיג; זאָ דייטעט אויך רבא בר מרימר דיא פערזע (תהלים ק"ו, ז', ח'.): „זיא עמפּאָרטען זיך אַם ראָטהען מעערע. ער בעפרייטע זיא זיינעס נאַמענס ווילען." היערפאָן איזט צו שליעסען, דאַס ישראל זיך דאָרט ווידערשפענסטיג אונד מורענד צייגטע, אינדעם זיא שפראַכען: זאָ וויא וויר פאָן דיעזער זייטע אויס דעם מעערע שטייגען, זאָ ווערדען דיא עגיפּטער פאָן איינער אַנדערן זייטע עבענפאַללס עמפּאָר שטייגען; דאַ שפראַך גאָטט צום הערן דעס מעערעס: ווערפע דיא לייכען דער עגיפּטער אויס — אום דיעס קליינגלייביגע פאָלק פאָן זיינער פאָללקאָממענען רעטטונג צו איבערצייגען! — הערר דער וועלט! שפראַך דיעזער, דוא האַסט דיא לייכנאַמע נון איינמאַל דיינעם דיענער געגעבען אונד אַלס איין הערר ווירסט דוא דאָך דאַס געגעבענע ניכט מעהר צוריק פערלאַנגען! היער־אויף ערוויעדערטע איהם גאָטט: איך וויל דיר שפּעטער איין אונד איינהאַלבמאַל זאָ פיעלע לייכען דאַפיר געבען. אַבער, ווענדעטע דיעזער וויעדער איין: הערר דער וועלט! ווירדע עס זיך פאַר דיענער געציעמען, שפּעטער דען הערן אום איי־נע שולד צו מאַהנען? היעראויף שפראַך גאָטט: דער שטראָם קישון זייא צייגע איינעס פערשפרעכענס. אַלזאָבאַלד וואַרף ער דיא לייכען אַן דאַס אופער אונד ישראל קאַם הערבייא אונד בעשויעטע זיא, דאַהער הייסט עס אויך: „ישראל זאַה דיא עגיפּטער אַלס לייכען אַם שטראַנדע דעס מעערעס." אַלס דיא ניין הונדערט שטרייט־וואַגען (ביים ראָטהען מעערע וואַרען נור זעכס הונדערט שטרייטוואַגען) דעס סיסרא אים שטראָמע קישון אונטערזאַנקען, זאַנגען דיא פישע דעס מעערעס:

דגים שבים את פיהם ואמרו ואמת ה' לעולם הללויה. אמר ר"ל מ"ד מושיבי עקרת הבית וגו' אמרה כנסת ישרא' לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי הבתים. דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני. דלותי ולי יהושיע אמרה לפניו רבונו של עולם אף על פי שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע. אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי אמור לנו ב' או ג' דברים שאמרת לנו משום אביך שלח לו כך אמר אבא הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים או"ה מאי עבידתייהו משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים. ה"ק הללו את ה' כל גוים על גבורות ונפלאות דקא עביד בהדייהו וכ"ש אנו כי גבר עלינו חסדו. ועוד אמר עתידה ארץ מצרים שתביא דורון למשיח וכו'. ותו גרסינן התם (דף קי"ז) תנו רבנן הלל זה מי אמרו רבי אלעזר אומר משה ובני ישראל אמרוהו כשעמד עליהם פרעה הרשע על שפת הים הם אומרים לא לנו

„דיא וואהרהייט דעס עוויגען בעשטעהט עוויגליך, הללויה." — עס לעהרט ריש לקיש. עס הייסט: „דער דיא אונפרוכטבארע וואהנען מאכט אים הויזע אלס פרעהליכע מוטטער דער קינדער;" עס שפראך דיא — כנסת ישראל — גראָסע געלעהרטען־פערזאממלונג פאָר גאָטט: הערר דער וועלט! דיא אויסמארטונג דיינער קינדער צווינגט איך, גלייך איינעם וויעזעל איך צו פערקריעכען.*) — רבא לעהרט: עס הייסט: אהבתי „איך ליעבע עס, דאס דער עוויגע ערהאָרע איינע שטיממע." עס שפראך דיעזע גראָסע פערזאממלונג פאָר דעם געהייליגטען: הערר דער וועלט! ווען דוא איין געבעט ערהאָרסט, וויס איך, דאס איך פאָן דיר געליעבט בין. — דלותי „בין איך פעראַרמט, ווירד איר רעטטונג," ד. ה. ווען איך אויך פער־אַרמט בין אַן גוטען טהאַטען, זאָ שטעהט דער הערר איר בייא. — ר' כהנא טהיילט מיט: אלס רבי ישמעאל, זאָהן דעם רבי יוסי, קראַנק וואַר, זאָ שיקק־טע רבי צו איהם אונד ליעס איהן ביטטען, דאס ער איהם איינינע געלעהרטע זאַכען — זענטענצען — דיא ער פאָן זיינעם פאַטער געהאָרט האַבע, מיטטהיילען לאססען מאָכטע. איין פאַטער לעהרטע פאָלגענדעס, ליעס ער איהם צור אנטוואָרט זאַגען. עס הייסט: הללו את ה' וגו' „לאָבעט דען עוויגען, אללע איהר פאָלקער; פרייזעט איהן, אללע נאַטיאָנען." דעסוועגען, וויל זיא זיינע אויגענטליכע וואונדער היערצו אויפפאָרדערן; אַבער וויר זאָללען איהם דאָפפעלט דאַנקען, צווייפאַך איהן פרייזען: כי גבר עלינו חסדו „דען איבער אונס איזט זיינע גנאַדע בעזאָנדערס מאָכטיג." פערנער לעהרטע איין פאַטער: דאס לאַנד מצרים איזט בעשטיממט, איינסט דעם משיח צו הולדיגען, אינדעם עס איהם געשענקע ברינגען ווירד. — אונזערע ווייזען שטעללען דיא פראַגע: ווער נאַמליך דאס הלל געזאַגט האַבע? רבי אלעזר לעהרט: משה אונד דיא קינדער ישראל זאַגטען, אלס פרעה איהנען נאַכ־זעטצטע ביז אין'ס רָטהע מעער: „ניכט אונס, זאַגטען זיא, ניכט אונס, עוויגער,

---

*) וויא עס שיינט, פעהלט אים טעקסטע, אלס איינע אנטוואָרט גאָטטעס אויף דיעזע קלאַגע: אם הבנים שמחה; כנסת איזט ווייבליך. זיא גלייכט איינער — אם — מוטטער, דיא לויט צוזיכערונג גאָטטעס, איבער דיא טוגענדען איהרער קינדער ענדליך פראָה אונד פרעה־ליך ווערדען ווירד. דער איבערזעצער.

וגומר כי לשמך וגומר משיבה רוח הקדש ואמר להם למעני למעני אעשה וגו׳. רבי יהושע אמר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על מלכי כנען הם אומרים לא לנו ה׳ וגו׳ משיבת רוח הקדש למעני למעני וגו׳. רבי אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא הרשע הם אומרים לא לנו וגו׳ משיבת רוח הקדש ואמרת למעני למעני וגו׳. רבי אלעזר בן עזריה אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכד נצר הרשע הם אומרים לא לנו וגומר. משיבת רוח הקדש ואמרת להם למעני למעני וגומר. רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע אמרו כלם שירה. וחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנו להם שיהו אומרים שירה על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם וכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן. ועוד גרסינן התם (דף קי״ט) א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן אודך כי עניתני אמר דוד. אבן מאסו הבונים היתה לראש פינת אמר ישי. מאת ה׳ היתה זאת אמרו אחיו. זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו אמר שמואל. אנא ה׳ הושיעה נא אמרו אחיו. אנא ה׳ הצליחה נא אמר דוד. ברוך הבא

אָנדערן דיינעם נאַמען גיעב עהרע." היערויף גאַב דער הייליגע גייסט גאָטטעס צור אַנטוואָרט: איך וויל עס איינעטווילען טהון. פערנער זאַגען אויך יהושע אונד דיא קינדער ישראל, אַלס דיא קאָניגע כנען'ס זיך אַנשיקקטען, מיט איהנען קריעג צו פיהרען: "ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס, או. ז. וו." דאַ אַנטוואָרטע־טע דער הייליגע גייסט גאָטטעס: יאַ, איינעטוועגען זיעגעט. — רבי אלעזר, דער מודעי, לעהרט: דבורה אונד ברק זאַגטען, אַלס סיסרא איבער זיא הער־פיעל: "ניכט אונס, עוויגער, או. ז. וו." זאָ לויטעטע דיא אַנטוואָרט דעם הייליגען גייסטעס גאָטטעס: יאַ, נור איינעטוועגען זיעגעט. — רבי אלעזר בן עזריה לעהרט: חנניה, מישאל אונד עזריה זאַגטען, אַלס נבוכדנאצר איהרען אונ־טערגאַנג בעשלאָססען האַטטע: "ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס, או. ז. וו." דאַ אַנטוואָרטעטע דער הייליגע גייסט גאָטטעס: איינעטוועגען זאָללעט איהר אויס דער גלוט געררעטטעט ווערדען. — רבי יוסי, דער גאַלליאָער, לעהרט: מרדכי, אסתר אונד אַללע אין דעם רייכע דעס אחשורוש זיך בעפינדענדען איזראעליטען זאַגטען: "ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס, או. ז. וו." אַלס המן אויפשטאַנד, זיא צו פערטילגען. — אונזערע ווייזען לעהרען: דיא פראָפעטען ישראל'ס האַבען דאַס הלל איינגעזעטצט, עס צו זינגען אַן יעדעם פעסטע אונד נאַך יעדעם איבער־שטאַנדענען לייד אונד דראַנגזאַל. — רבי יונתן לעהרט: אַלס שמואל אין דאַס הויז ישי קאַם, אום איינען פאָן דעססען זאָהנען צום קאָניגע צו זאַלבען, — זאָ זאַג דוד: אודך "איך פרייזע דיך, וויל דוא מיך געבייגט." ישי זאַג: אבן "דער שטיין, דען דיא בויאלייטע פערוואָרפען, איזט געוואָרדען צום עקק־שטיינע." דיא ברידער דוד'ס זאַגטען: מאת "פאָן דעם עוויגען איזט דיעס געשעהען." דער פראָפעט שמואל זאַג: זה היום "דיעזען טאַג האַט דער עוויגע געשאַפפען." פערנער זאַגטען דיא ברידער: אנא ה׳ "אָ, עוויגער, גע־וואָהרע הילפע." דוד זאַג: אנא ה׳ "אָ, עוויגער, געוואָהרע גליקק." ישי זאַג: ברוך הבא "געזעגנעט, דער דאַ קאָממט אים נאַמען דעם עוויגען."

אמר ישי. ברכנוכם מבית ה׳ אמר שמואל. אל ה׳ ויאר לנו אמרו כלם. אסרו חג בעבותים אמר שמואל. אלי אתה ואודך אמר דוד. אלהי ארוממך אמרו כלם. ומדבריהם למדנו שבכל האנשים האלו ובכל הנסים האלו היה ראוי לומר הלל זה. כמו שנחלקו בפ״ק דבתרא (דף ט״ו) באמרם איוב בימי פלוני היה ר״ל שבכל אותם הזמנים היה בא מאורע לאדם כמעשה דאיוב או דומה לו. ובכל דבר חייב אדם להודות ולברך על הטובה ועל הרעה כמו שהוא חפץ הבורא ויחשוב אדם על הרעה שהיה בדין אמת ועל הטובה שהיא חסד ורחמים ובשניהם אמר דוד ובשם ה׳ אקרא. כדגרסינן בפרק הרואה (דף ס׳) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה רבי תנחום אמר מהכא כוס ישועות אשא וגו׳. כדאיתא למטה בחלק הברכות קרוב לזה ובחלק יסורי יחיד. ובזכות זה עתיד דוד המלך לברך לעתיד לבוא בכוס של ישועות. כדגרסינן בסוף פרק ע״פ דרש רב עוירא וכו׳ עד כוס ישועות אשא. כדאיתא בסוף נר ה׳. ובליל הפסח שהיא ליל שמורים ואירע בה הנס הגדול ראו להוסיף בה ולומר בה הלל גדול.

שמואל זאגט: ברכנוכם „בעגריסען וויר אייך אויס דעם הויזע דעם עוויגען.“ אונד פֿעראיינט זאגטען זיא: אל ה׳ „איין גאטט איזט דער עוויגע אונד לייכטעט אונס.“ דאן זאגט וויעדער שמואל: אסרו חג „בינדעט דאס פֿעסטטהיער מיט זיילען.“ דוד זאגט: אלי אתה „איין גאטט ביזט דוא, דען איך פרייזע.“ היערויף זאגטען אללע: אלהי ארוממך „איין גאטט, דען איך ערהעבע.“ אויס דעם פֿאָרהערבעמערקטען ערהעללעט דיא וויכטיגקייט דעם הלל׳ס, דען דיא גרעסטען מענער אין ישראל זאגטען עס זאוואָהל אין צייטען דער נאָטה, אלס אין טאגען איהרער פֿריידען. דען עס ווירד געלעהרט: דיא ליידען, דיא איוב הייזגעזוכט האבען, טרעפֿפֿען אָפֿט, ווען אויך אין אנדערער געשטאלט, האַרט אונד שווער זאָ מאַנכען, עס זאָלל זיך דאַהער יעדער ליידענדע איין בייאשפיעל אן איוב נעהמען אונד זיין פֿערטרויען אויף גאָטט זעטצען, אונטעראַטט צו פֿערזאַגען אָדער גאַר צו פֿערצווייפֿלען. גאָטט ווירד דאן געוויס יעדען פֿערלוסט דאָפּפעלט ערזעטצען, יעדעם אונגליק אין גליק אונד יעדעם לייד אין פֿריידע אומוואנדלען. יעדענפֿאללס זאלל דער מענש דעם עוויגען, זאָ וויא וועגען דעם גוטען, זאָ אויך וועגען דעם שלעכטען דאנקען, וויל גאָטט עס זאָ געוואָללט. ווען איין אונגליק טריפֿפֿט, דער דענקע: דאס געריכט גאָטטעס איזט איין גערעכטעס; אונד ווער דעם גוטען זיך ערפֿריי־עט, דער דענקע, אויס גנאדע אונד ערבאַרמען זייא איהם דיעס פֿאָן גאָטט צו טהייל וואָרדען; היערויף פרייזט דוד: ובשם ה׳ אקרא „אונד דען נאמען דעם עוויגען רופֿע איך דאנקענד אן.“ זאָ ווירד אויך געלעהרט: עס איזט איינעם יעדען פֿפֿליכט, דעם עוויגען זאָוואָהל פֿיר שלעכטעס אלס פֿיר דאס גוטע צו דאנקען. רבי תנחום לעהרט: דיעזעס געהט אויס נאכשטעהענדעם פֿערזע הערפֿאָר: כוס ישועות אשא „איך ערהעבע דען קעלך דער הילפֿע אונד דען נאמען גאָטטעס רופֿע איך — דאנקענד — אן.“ דאַהער ווירד אויך איינסט דער קאָניג דוד דען זעגען שפרעכען איבער דען קעלך דער הילפֿע. — דיא ערסטע נאכט דעם פסח־פֿעסטעס ווירד גענאַננט: — ליל שמורים — בעשיטצטע נאכט, וויל אין דיעזער נאכט אין מצרים פֿיר ישראל פֿיעלע וואונדער געשעהען זינד; אמן זאָלל דאַהער אין דיעזער נאכט פֿיעלע געזאָנגע לאָבפּרייזונגען דעם העררן בריגגען אונד

ואם ירצה לשתות עליו כוס חמישי הרשות בידו והוא פותח מהודו לה׳ כי טוב וחותם בנשמת כל חי. וגרסינן התם (דף קי״ח) למה נקרא שמו הלל הגדול. אמר רבי יוחנן מפני שהקדוש ב״ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אמר ריב״ל הני כ״ו כי לעולם חסדו כנגד מי כנגד כ״ו דורות שברא הקב״ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. ואמר ריב״ל מ״ד הודו לה׳ כי טוב. הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו. עשיר בשורו עני בשיו יתום בביצתו ואלמנה בתרנגולת:

(קטו) פרק חמשה ועשרים.

ראש השנה הוא יום הדין לפיכך מובדלת בתפלתה. כדאיתא בפ״ק דברכות (דף י״ב). אמר רב חנינא סבא משמיה דרב כל השנה מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ר״ה ליה״כ

בעזאָנדערס דאַס גראָסע הלל זאָגן מאַן איט פֿראָהעס הערצען זינגען. ווער אלזאָ טאָן פֿיער בעכֿער ווינעס פפֿליכטמאָסיג געטרונקען האַט, דעם איזט עס זאָגאַר געשטאַטטעט, אויך דען פֿינפֿטען בעכֿער, דער פֿראָהליכקייט וועגען, זיך צו פֿיללען; דאַן איט הודו לה׳ כי טוב (ריעס איזט דער אַנפֿאַנג דעס גראָסען הלל׳ס) צו בעגיננען אונד איט נשמת כל חי צו ענדיגען.*) — רבי יוחנן לעהרט: דעסוועגען הייסט דיעזעס דאַס גראָסע הלל, וויל דער געהייליגטע טהראָנט אויף דער וועלטענהאָהע אונד נאַהרונג שפענדעט — נותן לחם לכל בשר — יעדעס זיינער געשאָפפֿע. — רבי יהושע בן לוי טהיילט איט: דעסוועגען שטעהט אים גראָסען הלל זעכס אונד צוואַנציג מאַל: כי לעולם חסדו, וויל גאָטט זעכס אונד צוואַנציג צייטאַלטער אויס בּאַרמהערציגקייט שפייזטע, דיא דעם גאַדענגעשענקעס, זיינער הייליגען תורה, ניכֿט טהיילהאַפֿטיג וואַרען. פֿערנער לעהרט דיעזער רבי: עס הייסט: הודו לה׳ כי טוב „דאַנקעט דעם עוויגען, דען ער איזט גיטיג,״ וויל ער דען פפֿליכטפֿערגעססענען אונד זינדענהאַפֿטען מענשען דורך איין איהם צוגעפֿיגטעס בעטריבניס ענטזינדעט. דעם רייכֿען שטירבט איין אָכסע, דעם אַראמען איין לאַמכֿען; דער וואַיזע צערבריכֿט דאַס צום בריטהען בעשטיממטע איי, אונד דאַס הוהן דער וויטטווע קאָממט אום; — וואָדורך דיא גיטע אונד גנאַדע גאָטטעס דען מענשען פֿאָר קאָרפערליכֿען שטראַפֿען אונד ציכֿטיגונגען בעוואַהרט, ויא פֿאָן איהם, דורך דיעזען אונבעדייטענדען פֿערלוסט, איס פֿערגלייך צו קראַנקהייטען, פֿערן האַלט. —

פֿינף אונד צוואַנציגסטעס קאַפּיטעל.

דער נייאַיאַהרסטאַג — ראש השנה — איזט איין טאַג דעס געריכֿטס; דאַהער זינד דיא — שמנה עשרה — געבעטע דיעזעס טאַגעס ניכֿט גלייך דען געבעטען אַנדערער טאַגע. — רב לעהרט: דעס יאַהרעס איבער בעטעט מאַן: האל הקדוש אונד: מלך אוהב צדקה ומשפט; אַן דען צעהן טאַגען פֿאָן נייאַיאַהר ביז נאַך דעם

---

*) איק טעקסטע הייסט עס: — פותח מהודו לה׳ כי טוב וחותם — אונד שליעסט — בנשמת כל חי, — וואָרויס מאַן שליעסען דירפֿטע, דאַס צור צייט אַלס דער פֿערפֿאַססער דיעזעס ווערקעס, ר׳ יצחק אבוהב, איין קאַסטיליער, לעבטע, דיא הגדה דער שפּאַניטען יודען איט נשמת שלאָס; אונד דאַס מאַן אַלזאָ אין שפּאַניען זאָ וויא אין פּאָרטוגאַל ביז אונד נאַך דער צייט דער פֿער־טרייבונג דער יודען אויס שפּאַניען, 1492, פֿאָן דען איבריגען געזאַנגען דער הגדה, פֿאָן אז רוב נסים אַן ביז חד גדיא ניכֿטס וואוססטע. רער איבערזעטצער.

שמתפלל המלך הקדוש המלך המשפט ואף על גב דפליגי בדיעבד מסיקנא דחוזר. ואף על גב דקיימא לן לא ישאל אדם צרכיו לא בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות תקנו להוסיף זכירה במגן ובמחיה. ובקשה בקדושה וגם בהודאה ובשים שלום מעין החתימה. ואם אמרו אל ישאל היינו בצרכי יחיד אבל בצרכי רבים שרי. וכן יש במס׳ סופרים כשם שחתימתן של ר״ה ויה״כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן משונה. וגם תפלת ר״ה מובדלת בתפלת המוסף מכל תפלות שבתות וי״ט שבכלן אין מתפלל אלא ז׳ ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וא׳ באמצע שהוא קדושת היום ובר״ה הם ט׳ במוסף כדגרסינן פרק תפלת השחר (דף כ״ט). הני ט׳ דר״ה כנגד מי א״ר אבא דמן קארתגני כנגד ט׳ אזכרות שאמרה חנה בתפלה ר״ל לפי שהוא יום זכרון והם ג׳ ראשונות וג׳ אחרונות וג׳ אמצעיות ראשונה מלכיות שניה זכרונות ג׳ שופרות. כדגרסינן בפ״ק דר״ה (דף י״ו) אמרו לפני בר״ה מלכיות וזכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שתעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר. ויש בכל א׳ מהם י׳ פסוקים

פֿערזאָהנונגסטאַגע אַבער זאָלל מאַן: המלך הקדוש אונד: המלך המשפט בעטען. ווער פֿאלזש דיעזעס צו בעטען פֿערגעססען, דער מוס דאַס — שמנה עשרה — געבעטעט נאָכמאַלס פֿאָן פֿאָרנע אַנפֿאַנגען; אונד אָבגלייך עס אונערלויבט איזט, זעגען בעדירפֿניססע, אין דען דריי ערסטען אונד דען דריי לעטצטען זעגנונגען דער — שמנה עשרה — געבעטע איינצושאַלטען, זאָ איזט דיעס פֿאַן דיעזען צעהן טאַגען דאָך געשטאַטטעט. דאַהער שאַלטע מאַן איין אין דער ערסטען זעגנונג: זכרנו לחיים „געדענקע אונזער צום לעבען;" אין דער צווייטען: מי כמוך אב הרחמים „ווער גלייכט דיר, ערבאַרמונגספֿאָללער פֿאַטער;" אין ועל כלם שאַלטע מאַן איין: וכתוב „שרייבע אונס איין צום גוטען לעבען" אונד אין שלום: בספר חיים „אים בוכע דעס לעבענס או. ז. וו.," וויל דיעזע איינגעשאַלטעטען געבעטע ניכט וועגען דעס איינצעלנען, זאָנדערן וועגען דער גאַנצען געמיינדע פֿעררינטעט ווערדען. — זאָ וויא דיא ענדונגען דער געבעטע פֿאַם נייאַהרע אונד פֿאַם פֿערזאָהנונגספֿעסטע זיך פֿאָן דען ענדונגען דער געבעטע אַנדערער פֿייערטאַגע אונטערשיידען, זאָ זינד דיא געבעטע פֿאַן דיעזען טאַגען דער פֿייער איבערהויפט פֿאָן דען געבעטען אַנדערער פֿייערטאַגע דעס יאַהרעס אויך פֿערשיעדען. זעלבסט דאַס מוסף — שמנה עשרה — געבעט פֿאַם נייאַהרע איזט געגען דאַס — שמנה עשרה — געבעט דעס טבת אונד דער זאָנסטיגען פֿייערטאַגע אַנדערס, דען אַן דיעזען טאַגען ענטהאַלט עס זיעבען זעגנונגען, היגעגען אַם נייאַהרע נייון זעגנונגען אָדער איינצעלנע געבעטע. דאַס ערסטע דער דריי מיטטעלסטען געבעטע וויר גענאַננט: מלכיות „העררשאַפֿט," וואָמיט וויר אַנערקעננען דאַס גאָטטליכע וואַלטען אונד קאָניגליכע העררשען איבער אונס. דאַס צווייטע: זכרונות „ערינגערונגען;" וויר בריגגען אונס זעלבסט דעם עוויגען אין ערינגערונג, מיט דער ביטטע: דאַס ער מיט וואָהלוואָללען אונזערער געדענקען מאָגע. דאַס דריטטע: שופרות „פאָזוינע אָדער שופר," דורך דעססען טאָנע וויר דיא וויכטיגקייט דיעזעס טאַגעס פֿערנעהמען; זיא דריגגען אין אונזערע הערצען אונד שטימען אונס צור רייע אונד בוסע. — יעדעס דיעזער דריי מיטטעלסטען געבעטע ענטהאַלט צעהן פֿערזע, גלייכצאָהליג דער צעהן טאַגע,

כנגד י' ימי תשובה וגם כנגד דברים ידועים דכתיבי התם בפרק בתרא דראש השנה (דף ל"ב) הני י' מלכיות כנגד מי א"ר לוי כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהלים והא טובא הוו אלא הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר. רב יוסף אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם הי ניניהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוו אלא בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו. ותפלות אלו לפי שאינן שגורות בפי האדם יסדירם קודם שיתפלל כדגרסינן בסוף ראש השנה (דף ל"ה) אמר רבי אליעזר לעולם יסדיר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל אמר רבא מיסתברא מילתיה דרבי אליעזר בברכות של ראש השנה ושל יה"כ ושל פרקים אבל בשאר ימות השנה לא צריך וכמה היא פרקים מל' יום ולהלן. ובו' תעניות האחרונים הסדורין על עצירת גשמים או על צרות שלא יבואו על הציבור מוסיפין שש ברכות על י"ח להשלים כ"ד כדגרסינן בפרק סדר תעניות (דף ט"ז). כיצד עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ומי שיש לו בנים וביתו ריקן כדי שיהא לבו שלם בתפלה. ואומר לפניהם כ"ד ברכות י"ח שבכל יום ומוסיף עליהם עוד שש ואלו הן זכרונות

דיא פֿאָן דעם נייאיאַהרע ביז נאַך דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטע זינד. — רבי לוי לעהרט: דיעזע זעהן פֿערזע זינד גלייכצאָהליג דער זעהן: הללוהו „לאָבעט איהן," דיא דוד זאַנג אין איינעם פּזאַלם, אונד וואָרונטער אויך: הללוהו בתקע שופר „לאָבעט איהן מיט פּאָזוינענשאַללע" שטעהט. רב יוסף לעהרט: דיעזע זעהן פֿערזע זינד גלייכצאָהליג דער זעהן: מאמרות „שעפּפֿונגסוואָרטע," דורך וועלכע דיא וועלט ענטשטאַנדען איזט, אינדעם עס הייסט: „דורך דאַס וואָרט גאָטטעס זינד דיא הימעל ענטשטאַנדען."*) — דיעווייל דיעזע געבעטע פֿיר ניעמאַנד געלייּ פֿיג זינד, זאָ זאָלל מאַן יעדער זיא זיך ערסט דורכזעהענד געלייפֿיג מאַכען. רבי אליעזר לעהרט עבענפֿאַללס: עס איזט איינעם יעדען פֿפֿליכט, זיך ערסט דיא געבעטע דעם נייאיאַהרס־ אונד פֿערזאָהנונגספֿעסטעס דורכצוזעהען, בעפֿאָר ער בעטעט. דיעזעם שטיממט אויך רבא בייא. יעדאָך איזט דיעס בייא דעם אַללטאֶגליכען געבעטע, דאַס יעדעם געלייפֿיג איזט, ניכט נאָטהיג. — וועגען דער זיעבען צולעטצט איינגעזעטצטען פֿאַסטטאַגע, ווען רעגען אויסבלייבט אָדער ווען איין אונגעמאַך איינע געמיינדע בעדראָהט, האַבען אונזערע ווייזען נאָך זעכס — ברכות — געבעטע דען אַכטצעהן — שמנה עשרה — געבעטען בייאגעפֿיגט; גלייך וויא געלעהרט ווירד: ווען זיך דיא געמיינדע צום געבעטע אַנשיקקטע, זאָ גינג צור בעטלאַדע איין עהרווירדיג אַלטער מאַן, דעם דאַס פֿאָרטראַגען געלייפֿיג, דער איין פֿאַמיליענפֿאַטער אונד דער וועגען נאַהרונג בעזאָרגט וואַר, דאַמיט ער מיט גאַנצעם הערצען, פֿאָללער אויפֿריכטיגקייט אונד מיט אינברונסט בעטעטע אונד זאָ טרוג ער פֿאָר פֿיער אונד צוואַנציג געבעטע, נעמליך: אַכטצעהן דיא דעם טאַגעס, אונד דאַן דיא זעכס הינצוגעפֿיגטען געבעטע, וועלכע זינד: זכרונות, שופרות, פֿערנער דען פּזאַלם: אל ה' בצרתי וגו' „איך פֿלעהטע צו גאָטט, דער אין דער נאָטה מיר בייאשטעהט." דאַן דען

---

*) נאַך דער טראַדיטיאָן האַט גאָטט אַם נייאיאַהרסטאַגע זיינע שעפּפֿונגסוואָרטע געשפּראָכען אונד דיא וועלט איזט ענטשטאַנדען. — דער איבערזעטצער.

ושופרות. אל ה' בצרתה לי וגו'. אשא עיני אל ההרים וגומר. ממעמקים קראתיך וגו'. תפלה לעני כי יעטוף וגו'. רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות אלא אומר תחתיהן רעב כי יהיה בארץ וגו'. אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות וגו' ואומר חותמיהן. על האחד הוא אומר מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה בא"י גואל ישראל. ועל השני הוא אומר מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם ביום הזה בא"י זוכר הנשכחות. ועל הג' הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל וכו' בא"י שומע תרועה. ועל הד' הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה הוא וכו' בא"י שומע צעקה. ועל הה' הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא וכו' בא"י שומע תפלה. ועל הו' הוא אומר מי שענה את יונה וכו' בא"י העונה בעת צרה. ועל הז' הוא אומר מי שענה את דוד ושלמה בנו בירושלים הוא וכו' בא"י המרחם על הארץ. ואע"ג דכתיב ו' שש הן שהראשונה אינה אלא כמאריך בגאולה. וגרסינן בפרק

פזאלם: אשא עיני וגו' „איינע אויגען ערהעבע איך צו דען בערגען." פערנער דען פזאלם: ממעמקים קראתיך „אויס דער טיעפע רופע איך, הערר, דיך אן." אונד אם שלוססע דען פזאלם: תפלה לעני כי יעטוף „געבעט דעם אראמען, ווען ער שמאכט ערשייגט." רבי יהודה לעהרט: שטאטט דער: זכרונות אונד: שופרות זאגע מאן: רעב כי יהיה בארץ וגו' „ווען איינע הונגערסנאָטה אים לאנדע וויר זיין," פערנער: אשר היה דבר ה' אל ירמיהו וגו' „ועלכעס וואָרט דעם טוויגען דעם ירמיהו וואַרד א. ז. וו." — וייל דיעזע קאפיטעל גאנץ דעם אנגעמעססען אונד ענטשפרעכענד זינד, וועגען וועלכעס מאן בעטעט. — דאן ערסט טרוג דער פאָרבעטער דיא שלוסגעבעטע פאָר. — ביים ערסטען דער גערדאַכטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „וועד דא ערהאָרטע אונזערן שטאממפאטער אברהם אויף דעם בערגע מוריה, דער מאָגע אויך אנטוואָרטען אונד האָרען אייערן יאממער אן דיעזעם טאגע. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, ערלאָזער ישראל'ס." ביים צווייטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע משה אונד אונזערע פאָטער אם ראָטהען מעערע, דער מאָגע אויך אנטוואָרטען אונד האָרען אייערן יאממער אן דיעזעם טאגע. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, דער אין טראיגנערונג בריגגט דיא פערגעססענען." ביים דריטטען געבעט שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע דען יהושע אין גלגל א. ז. וו. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, ערהאָרער דעם פלעהענס." ביים פיערטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע דען שמואל אין מצפה א. ז. וו. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, ערהאָרער דעם יאממערס." ביים פינפטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע דען אליהו אויף דעם בערגע כרמל א. ז. וו. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, ערהאָרער דעס געבעטעס." ביים זעכסטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע דען יונה א. ז. וו. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, דער דא אנטוואָרטעט צור צייט דער נאָטה." ביים זיעבענטען געבעטע שפראך ער: מי שענה „ווער דא ערהאָרטע דען דוד אונד דעססען זאָהן שלמה אין ירושלים א. ז. וו. געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, דער זיך ערבארמט

תפלת השחר (דף כ"ט) תני כ"ד דתעניתא כנגד מי א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קדשי קדשים. אי הכי בכל יומא נמי נימרינהו. אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי אף אנן נמי ביומא דרחמי אמרינן להו. ומוסיף בהן ובכל ימי בקשת רחמים בתפלת זכרון י"ג מדות שאנו מובטחין בהקב"ה שאינם חוזרות ריקם מלפניו. כדגרסינן בפ"ק דראש השנה (דף י"ז). ויעבור ה' על פניו ויקרא. אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ והראה לו למשה וא"ל כל זמן שישראל חוטאים לפני יעשו להם כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה' אני הוא קודם שחטא האדם ואני הוא לאחר שחטא האדם ועשה תשובה. אל רחום וחנון אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ובתעניות של צבור ובמעמדות כאלו ובי"ת יש בהן תפלה אחרת הנקראת נעילה ר"ל זמן נעילת שערים וכל הלכות הברכות ופרטיהם והתיקון שלהם איתנהו כהלכתן בחבור האחר הנקרא שלחן הפנים:

איבער דען ערדבאָדען,"*) דאַס ערסטע געבעט דיעזער זיעבען געבעטע ווירד אין דער רעגעל וועגגעלאַססען. — עס לעהרט רבי חלבו: פיער אונד צוואַנציג פערטיעדיגע לאָבפרייזונגען זאַגטע שלמה, אַלס ער דיא היילינע לאַדע אין דאַס אַללערהייליגסטע בראַכטע, אונד געגען דיעזע ווערדען אויך פֿאָרערוואָהנטע פיער אונד צוואַנציג געבעטע בייא איינער אַנהאַלטענדען דירֶרע געבעטעט; אונד צוואַר, וייל שלמה דיעזע לאָבפרייזונגען אַם טאַגע דעם ערבאַרמענס זאַגטע. — פערנער פפלעגטע מאַן דיעזען געבעטען נאָך דיא: שלש עשרה מדות ,,דיא דרייצעהן האָהען אייגענשאַפטען גאָטטעס" הינצוצופיגען, אין דער צופערזיכטליכען האָפפנונג, דאַס דיעזע געבעטע אום גנאַדע אונד ערבאַרמען ניכט אונערהאָרט בלייבען ווערדען. דען עס הייסט: ויעבור ה' על פניו ויקרא ,,גאָטט צאָג פאָראיבער פאָר משה אונד ריעף או. ז. וו." היערויבער ערוויינט רבי יוחנן: שטינדען דיעזע פערזע ניכט, זאָ דירפטע מאַן זיא אויך ניכט זאַגען; אַבער דער געהייליגטע הייליגע זיך איין אין איינען טלית, גלייך איינעם פאָרבעטער, זאָ זיך דעם משה צייגענד, אַלסדאַן שפראַך ער צו איהם: ווען ישראל פאָר מיר זינדיגען, זאָ מאָגען זיא עבענפאַללס זאָ טהון, אונד איך ווערדע איהנען פערצייהען. ה' ה' ,,איך בין עוויג אונד אונפֿעראָנדערליך, בעפאָר דער מענש זינדיגט; איך בין עס אויך, נאַכדעם דער מענש געזינדיגט אונד בוסע געטהאַן האַט, אַבער דאַן בין איך אויך איין אל רחום וחנון ,,איין גאָטט פאָללער ערבאַרמען אונד גנאַדע." רבי יהודה לעהרט: פֿעראָנגע דער דרייצעהן — אייגענשאַפטען — מדות בעשטעהט איין בינדניס צווישען גאָטט אונד ישראל, דאַס ווען זיא פֿעראיטטעלסט איהרער בעטען, געוויס ניכט אונפֿעררינטעטער זאַכע בלייבען; דען עס הייסט היערבייא: ,,זיעהע, איך שליעסע איין בינדניס." מאַן פפלעגטע נאָך מאַן פֿאַסטטאַגען דאַס נעילה געבעט, ויא אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע, ווען דער אַבענד נאַהע וואַר, צו בעטען. —

*) דיעזע זיעבען געבעטע ווערדען הייטצוטאַגע בייא איינער אַנהאַלטענדען דירֶרע, פֿרעהער בייא פֿאָרהערגעהענדען פֿערגנואַלע, נור אין פּאַלעסטינאַ, איהרער רייהעפֿאָלגע נאָך, געבעטעט. — דער איבערזעצער.

חלק שני.

כבית התפלה ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (קמח)

אף ע״פ שהאל יתברך משרה שכינתו על ישראל בכל מקום שמתפללין ומזכירין שמו בכוונה כדכתיב (שמות כ׳) בכל המקום אשר אזכיר וגו׳ טוב להם לישראל לקבוע בית מוכן להכנס שם להתפלל ולבקש מהש״י על כל צרכינו כיון שחרב מקדשנו בעונותינו. והבית המוכן להם לזה נחשב להם לישראל למקדש מעט. וגרסינן במסכת מגלה פרק בני העיר (דף כ״ט). (יחזקאל י״א) ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם. א״ר שמואל בר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות רבי אליעזר אומר זה בית רבינו הגדול בבבל. דרש רבא מאי דכתיב (תהלים צ׳) ה׳ מעון אתה היית לנו בדור ודור אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר רבא מריש

צווייטע אַבטהיילונג.

דאַס געטטעסהויז בעטרעפֿפֿענד. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

אבענזאָגלייך דער עוויגע זיינע היילִיגקייט אויף ישראל רוהען לֶאסט איבעראַלל, וואָ זיא איהן אַנבעטען אונד וואָ זיא זיינען נאַמען אויסשפרעכען, אינדעם עס הייסט (שמות כ׳, כ״ד.): „אַן יעדעם אָרטע, וואָ מיינעס נאַמענס געדאַכט ווירד, ווערדע איך צו דיר קאָממען אונד דיך זעגנען;" זאָ איזט עס דעננאָך גוט, איינען אָרט, איין בעטהויז צו בעשטיממען, אום הינאיין צו געהען אונד אום דאַרין פֿאָם געהייליגטען אַללע אונזערע וינשע צו ערפֿלעהען. איין זאָלכעס בעטהויז ווירד גענאַננט: מקדש מעט קליינער טעמפעל, דאַ דאָך נון איינמאַל דורך דיא זינדען אונזערער פֿעטער דער היילִיגע טעמפעל צערשטעהרט איזט. זאָ הייסט עס אויך (יחזקאל י״א, ט״ז.): „איך בלייבע איהנען איין קליינעס היילִיגטהום אין דעם לאַנדע, וואָהין זיא קאָממען." היערויף לעהרט ר׳ שמואל, זאָהן דעם רבי יצחק: היערמיט זינד דיא בעט- אונד לעהרהייזער געמיינט. רבי אליעזר לעהרט: דיעזער פֿערז פֿינדעט אַנווענדונג אויף דאַס גראָססע לעהרגעביידע, דיא אַקאַדעמיע, דעם רב אין בבל.*) — רבא לעהרט: עס הייסט (תהלים צ׳, א׳.): „הערר! איין צופֿלוכטסאָרט וואַרסט דו אונס אין יעדעם צייטאַלטער." דיעזער פֿערז האַבע

---

*) רב, לויט דעם טעקסטע: רבינו הגדול, דער גראָססע לעהרער, אויך אבא אריכא גענאַננט, וואַר איין באַבילאָניער אונד איין שילער זיינעס אָנקעלס, רבי חייא, בייא וועלכעם ער אין טיבעריאַס שטודירטע. נאַך בעענדיגונג דעם שטודיומס קעהרטע ער אין זיין פֿאַטערלאַנד, מיט דער משנה דעם רבי, גלייך שמואל, דער זיא שאָן אין נהרדעא לעהרטע, אים יאַהרע 219 נאַך דער געוועהנליכען צייטרעכנונג צוריקק, אונד ערהיעלט דאַזעלבסט דען פֿאָרזיטץ דער אַקאַדעמיע צו סורא, דען ער ביז אין׳ס יאַהר 243, אין וועלכעם ער שטאַרב, בעהיעלט. נאַך דעם געשיכטסווערקע יוחסין פֿאָן זאַקוטאַ, וואַר ער דער גראָססטע אונטער דען אמוראים. דער רמב״ם אין דער פֿאָררעדע צו יד החזקה אונד נאַך פֿיעלע אַנדערע שרייבען איהם דיא ביידען קאָממענטאַרע ספרא אונד ספרי צו.

דער איבערזעטצער.

הוה גרסינא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעית להא דקאמר דוד ה׳ אהבתי מעון ביתך לא גרסינא אלא בבי כנישתא היכא דקא מצלינא. תניא ר״א הקפר אומר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה לארץ שיקבעו בארץ ישראל שנאמר (ירמיה מ״ו) כתבור בהרים וככרמל בים יבוא והלא דברים ק״ו ומה תבור וכרמל שלא באו ללמוד תורה אלא לפי שעה נקבעו בארץ ישראל בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין בהן ושונים בהן ומרביצין בהן את התורה עאכ״ו. והעוסק או נודר לבנות בית המקדש או לבנות בהכ״נ הנקראת מקדש מעט עוסק באורו של עולם. כדגרסינן בריש פ״ק דבתרא (דף ג׳). על מעשה דהורדוס כדקטלינהו לכלהו רבנן ושייר לבבא בן בוטא למשקל עצה מיניה ובתר כן בעא מיניה השתא מאי תקנתיה דההוא גברא אמר ליה הוא כיבה אורו של עולם ילך ויעסוק

אנוועגדונג אויף דיא בעט- אונד לעהרהייזער. פערנער טהיילט רבא מיט: בע- פאהר מיר דער פערז דוד׳ס בעקאננט וואר, דער דא לויטעט: ,,עוויגער, איך ליעבע דיא וואהנונג דיינעס הויזעס״ שטודירטע איך אין איינעם הויזע אונד בעטעטע אים בעטהויזע, אבער נאכהער פעררינטעטע איך ביידעס אים בעטהויזע.*) — עס ווירד מיטגעטהיילט; אליעזר הקפר לעהרט: אללע אויסערהאלב דעם געלאָב- טען לאנדעס זיך בעפינדליכען בעט- אונד לעהרהייזער זינד בעשטיממט, — נור נייט דעם משיח׳ס-רייכעס — אין דיעזעס לאנד פערזעטצט צו ווערדען; דען עס הייסט (ירמיה מ״ו, מ״ח.): ,,וויא תבור אונטער דען בערגען אונד כרמל בייס מעערע ווירד קאָממען,״ ווייל דיעזע בערגע פאָן ישראל׳ס אויסצייכנונג אונד געליביגקייט ניינגיס אבגעאבטן; זאָ ווערדען געוויס אויך דיא בעט- אונד לעהרהייזער קאָממען, זיך אין איין לאנד פערזעטצען אונד פערהייניגען, דאס צו יענער צייט איין זאממע- פלאטץ אללעס וויססענס אונד דאס וויססען איבערהויפט איין געאייגנעט זיין ווירד — ומלאה הארץ דעה. — ווער מיט דער אידעע אומגעהט אָדער ווער אלס גע- ליבדע אויף זיך ניממט, איינען הייליגען טעמפעל אָדער איין בעטהויז צו בויען, דער בעשעפטיגט זיך מיט — דער פערברייטונג — דעס וועלטענליכטס. — עס ווירד ערצאָהלט: אלס הורדוס**) דיא יידישען וויזען זיינער צייט פערטילגטע, ליעס ער דען געלעהרטען בבא בן בוטא, — דער איהם וואהרשיינליך שאָן פריהער נאהע געשטאנדען — אם לעבען, אום איהן בייא רעליגיאָזען אנגעלעגענהייטען אום ראטה צו פראגען. ער פראגטע איהן שפאָטער וויקליך, וואָמיט ער דאס פערגאָססענע בלוט דער וויזען זיהנען קאָננטע? וואָרויף איהם דיעזער געלעהרטע נור אנטוואָרט

---

*) אוים דער איק טעקסטע אנגעפיהרטען שטעללע כיון דשמעית להא דקאמר דוד וכו׳, ליעסע זיך טליעסען, דאס צו רבא׳ס לייטען, דער אין דער ערשטען האָלפטע דעס פיערטען יאהרהונדערטס דער אקאדעמיע אין פומבדיתא פאָרשטאנד, דאס בוך תהלים נאך וועניג אין דער יעטציגען פאָללשטאָנדיגקייט בעקאננט וואר, דא דיא דאריקס שמע ניכט מיט פערטעט- טען, זאָנדערן מיט: הארען, פערנעהמען אונד ערפאהרען איבערזעטצט ווערדען מוס. זיהע אורוך היערחיבער.

**) הורדוס, דער ווירגער דעס מאקאבאָישען געשלעכטעס, וואר איין זאָהן דעס אידומאָערס אנטיפאטער. דורך דיא גנאדע דער רעמער ווורדע ער קאָניג איבער יהודה אונד רעגירטע 38 יאהרע; אונד צוואר: פאָן 3947 ביז איק צווייטען יאהרע נאך יעטציגער צייטרעכנונג. ער שטעללטע דען טעמפעל מיט גראָססער פראכט וויעדער הער אונד וואהרשיינליך אויף אנראטהען דעס בבא בן בוטא. — עס זאָלל וואָהרענד דעס בויעס דיעזעס טעמפעלס קיין רעגענוועטטער געוועזען זיין. זיהע יוחסין. דער איבערזעטצער.

באורו של עולם הוא כיבה אורו של עולם רבנים דכתיב (משלי ו׳) כי נר מצוה ותורה אור ילך ויעסוק באורו של עולם בית המקדש דכתיב (ישעיה ב׳) ונהרו אליו כל הגוים. איכא דאמרי ה״ק ליה הוא כיבה עינו של עולם רבנים דכתיב בהו והיה אם מעיני העדה וגו׳ ילך ויעסוק בעינו של עולם בית המקדש שנאמר (יחזקאל כ״ד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם וגו׳. ויהא זהיר שלא יסתור אחת לבנות אחרת משום פשיעות׳ כדאמרינן חתם אמר רב חסדא לא׳ ליסתר איניש כי כנישתא עד דבני בי כנישת׳ אחריתי איכא דאמרי משום פשיעותא. ואיכא דאמרי משום דליכא דוכתא לצלויי. מאי בינייהו איכא בינייהו דאיכא דוכתא לצלויי. ואסיקנא וה״מ היכא דלא חזא ביה תיוהא (פי׳ נקיעות) אבל חזא ביה תיוהא סתר ובני. כי הא דמר בר רב אשי חזי תיוהא בבי כנישתא דמתא מחסיא סתריה ובנייה ועיילת לפוריא בגויה ולא אפקיה עד דתקין ליה שופכי (הלכות הסובבין גגמים שלא יפלו נכית). והעוסק בבנין זה יעשנו נאה וגבוה מכל גגות העיר כדי שלא תחרב העיר. כדגרסינן בפ״ק דשבת (דף י״א). ואמר רב כל עיר שגגותיה גבוהין מבי״ה לסוף חרבה שנאמר (עזרא ט׳) לרומם את בית אלהינו ולהעמיד וגו׳ וה״מ בבתי אבל בקושקשי ואבדורי (פי׳ בירניות ומגדלים שעושין לחוזק) לית לן בה אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסי׳ דלא חרבה והא קא חרבה מאותו

גאַב: דוא האַסט דאַס ליכט דער וועלט אויסגעלאָשט, שטעללע עס דאַדורך ווידער הער, אינדעם דוא דען הייליגען טעמפעל ערבויעסט; דען עס הייסט (ישעיה ב׳, ב׳.): „עס ווערדען איהם צושטראָמען אַללע פֿעלקער.״ — אַנדערע זאַגען: דער גע־דאַכטע געלעהרטע האַבע צו הורדוס געשפּראָכען: דוא האַסט דיא אויגען דער וועלט, דער ווייזען, אויסגעלאָשט, זאָ געהע היין אונד בעשעפֿטיגע דיך ווידער מיט דעם הערשטעללען דעם אויגעס דער וועלט; לאַססע דען טעמפעל ערבויען. — מאַן רייססע איין בויפֿעלליגעס בעטהויז ניכט פֿריהער איין, בעפֿאָר מאַן איין אַנדערעס נייעס גע־בויט האַבע, דאַמיט מאַן דאַדורך, דאַס דאַז אַלטע ניעדערגעריססען אונד דאַס נייע נאָך ניכט אויפֿגעבויעט איזט, ניכט אין דיא זינדע דער פֿערנאַכלעססיגונג דעם גע־בעטעס פֿערפֿאַללע. — זאָ לעהרט אויך ר׳ חסדא. — אַנדערע זאַגען: מאַן דאַרף דיעס דעסוועגען ניכט טהון, וויל מאַן אַלסדאַן קיינען אָרט צום בעטען האַבע. וואן אַבער דאַס אַלטע בעטהויז צום איינשטירצען בויפֿעלליג איזט, זאָ דאַרף מאַן עס ניע־דעררייססען אונד הערנאַך איין נייעס בויען, ווענגלייך מאַן קיין אַנדערעס האַבע, אום איינסטווייליגען דאַרין צו בעטען. — מר בר ר׳ אשי זאַה איינען ריס אין זיינעם בעטהויזע, ער ליעס עס ניעדעררייססען אונד איין נייעס בויען; אום אַבער דען בוי דורך זיינע געגענוואַרט צו בעשלייניגען, ליעס ער זיך איינען טראַגזעססעל צור בויששטעללע ברינגען, אום דיא אַרבייטער צור טהעטיגקייט אַנצוהאַלטען, אונד פֿערליעס ער דיעזעלבע ניכט עהער, אַלס ביז דאַס בעטהויז פֿערטיג וואַר. — מאַן זאָלל דאַס בעטהויז טהען אויסשטאַטטען אונד האָהער אַלס אַללע איבריגען געביידע דער שטאַדט בויען, דאַמיט דיא שטאַדט — בייא איינער פֿייערסברונסט — ניכט צו גרונדע געהע. זאָ לעהרט אויך רב: דיא הייזער איינער שטאַדט, דיא האָהער זינד אַלס דערען בעטהויז, מיססען ענדליך איינמאַל צו שאַנדען ווערדען.

עון לא חרבה. ותבונה בית הכנסת לשם שמי' יזכה לראו' בבנין ירושלים:

(קיז) פרק שני.

בית התפלה אין נוהגין בה דברים של חול. ואם ח"ו נחרבה יתמידנה בקדושתה כדגרסינן במסכת מגלה פרק בני העיר (דף כ"ח). א"ר יהודה בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים ואין פורשין בתוכו מצודות לעופות ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו קפנדריא שנא' (ויקרא כ"ו) והשימותי את מקדשיכם. בקדושתם הן עומדין אף כשהן שוממין עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש. ואמרי' עלה בגמרא. ת"ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש. אין אוכלים בהם ואין שותים בהם. ואין נאותין בהם. ואין מטיילין בהם. ואין נכנסין בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד. אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים. ואמרינן עלה ואין נאותין בהם אמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים דא"ר יהושע ב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן. ואמרינן שם עלה ואין נכנסין בהם בחמה וכו' כי הא דרבינא ורב אדא בר אהבה הוי קיימי וקא שיילי שמעת' מרבא אתא וילחא דמיטרא עיילו לבי כנשת' אמרו האי דקא עיילינא לבי כנישתא לאו משום מיטרא הוא דקא עיילינן אלא משום דשמעתא בעיא צלותא (דעת צלולה) כיומא דאיסתנא (כיום שמנשב בו רוח דרומית שסוא צלול). א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כי איצטריך ליה לאיניש למקרי גברא מבי כנישתא מהו. א"ל אי צורבא מרבנן הוא לימא שמעתא אי תנא הוא לימא הלכת'

היאמעלהאָך אונד פֿאָללער פראַכט אומט דוא איין בעטהויז בויען,
ווען ירושלים אויפֿס נייא ערבויט אים גלאַנץ ווילסט טויען. —

צווייטעס קאַפּיטעל.

איין בעטהויז דאַרף ניכט ענטווייהט ווערדען; אונד ווען עס אויך — דורך איינע פייערסברונסט — נור רואינע ווירד, זאָ בלייבען דעססען איבערריסטע דעננאָך הייליג. זאָ לעהרט רבי יהודה אים טראַקטאַט מגלה (פֿאָל. כ"ח.): זעלבסט ווען שאָן גראַז אויף דער שטאָטטע וואַכסט, אויף וועלכער דאַס בעטהויז געשטאַנדען, זאָ זאָלל מאַן זיך דעננאָך ניכט לייכטפֿערטיג דאַרויף בענעהמען. פֿערנער ווירד מיטגעטהיילט אין דער גמרא: אונזערע ווייזען לעהרען: מאַן דאַרף ניכט אים בעטהויזע עססען, ניכט טרינקען, ניכט שפּאַציערען געהען, ניכט וועגען זאָננענ־היטצע אָדער רעגען שוטץ דרין זוכען אונד קיינע טרויעררעדע פֿיר איינצעלנען פֿערשטאָרבענען דרין האַלטען, אויסער ווען ער איין גראָססער געלעהרטער וואַר. אַבער מאַן דאַרף דרין דיא ביבעל לעזען, משנה לערנען אונד אויך מעהרערע פֿערשטאָרבענע איינע טרויעררעדע האַלטען. ר' אסי לעהרט: ווען יעמאַנד אין דאַס בעטהויז קאָממט, אום איינען אַנדערן העראויס צו רופֿען, זאָ זאָלל ער, ווען

אי קרא הוא לימא פסוקא ואי לא לימא לינוקא מאי פסיקיך אי נמי לישחי פורתא וליקום. ואמרינן שם עלה ומספידין בהן חספר של רבים היכי דמי הספר של רבים מחוי רב חסיא כגין הספידא דקאים בית רב ששת מחוי רב ששת כגון הספדא דקאים בי רב חסדא. רפרם בר פפא ספרא לכלתיה בבי כנישתא וכו'. ויזהרו מאד בקדושתן שלאחר שחרב מקדשנו בעונותינו השכינ' שורה בגלותינו בבתי כנסיותינו ובבתי מדרשינו. כדגרסי' התם (דף כ"ט). תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר (שמואל א', ב') הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר (ישעיה ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה. גלו לעילם שכינה עמהם שנא' (ירמיה מ"ט) ושמתי כסאי בעילם. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מ"ג) למענכם שלחתי בבלה. ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה שרויה עמהם שנא' (דברים ל') ושב ה' אלהיך את שבותך. וישוב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות ללמדנו שהשכינ' שרוית עם ישראל בגליות לשמרם מכל רע ויותר בבית התפלה:

ער געלעהרט איזט, עטוואס דרין לערנען, וועןן ניכט, זא זאלל ער עטוואס אין דער ביבעל לעזען; פערשטעהט ער דיעזעס אויך ניכט, זא זאלל ער איינען קאפיטעל פראגען, וואס ער געלערנט האבע, אדער ער זאלל ווענעגסטענס מיט אנשטאנד דרין פערווייזען. — מאן זאלל דיא בעט- אונד לעהרהייזער זעהר היילג האלטען, וויל דיא הערליכקייט גאטטעס ווייזט אין איהנען. — עס ווירד מיטגעטהיילט: רבי שמעון בן יוחאי לעהרט: ישראל איזט בעליעבט, דען איבעראלל ווא זיא היין פערוויעזען ווערדען, איזט דיא הערליכקייט גאטטעס מיט איהנען. אלס זיא נאך מצרים פערוויעזען װורדען, וואר זיא מיט איהנען; דען עס הייסט (שמואל א'. ב', כ"ז.): „האבע איך מיך דאך אפפענבארט דעם הויזע דיינעס פאטערס, אלס זיא אין מצרים וואַרען אונטער דעם הויזע פרעה." אין אדום*) וואר זיא מיט איהנען. דען עס הייסט (ישעיה ס"ג, א'.): „ווער איזט עס, דער דא קאממט פאן אדום, מיט פורפורקליידערן פאן בצרה?" זא אין עילם; דען עס הייסט (ירמיה מ"ט, ל"ח.): „איך פערלעגע איינען טהראן נאך עילם." אויך אין בבל וואר זיא מיט איהנען; דען עס הייסט (ישעיה מ"ג, י"ד.): „אום אייערטוויללען זאנדטע איך נאך בבל." אונד נור צייט דער ערלאזונג ווירד דיא הערליכקייט גאטטעס אונטער איהנען וויילען; דען עס הייסט (דברים ל', ג'.): „זא ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, צוריקקווענדען דיינע געפאנגענשאפט." היערפאן איזט אלזא צו שליעסען, דאס דיא הערליכקייט גאטטעס ווייזט אונד וואלטעט אונטער ישראל, ווא זיא זיך אין איהרער צעטטריאונג בעפינדען, אום זיא פאר יעדעם איבעל צו היטען אונד צו בעוואהרען, אונד בעזאנדערס הייזט זיא אין דען בעטהייזערן. —

---

*) אים טעקסטע אדום, ווארונטער דיא יידישען שריפטשטעללער געוועהנליך דאס היידניטע אלס ראם שפעטערע קריסטליכע ראם פערשטעהען. דער איבערזעטצער.

(קיח) פרק שלישי.

כל בני מצות חייבין ליקבץ בשעת התפלה לבתי כנסיות שבמקומם לתתפלל עם הקהל ושם נשמעת תפלתם שהשכינה מצויה שם כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ו'). אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבה"כ שנאמר (מלכים א', ח') לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה. אמר אבין בר אדא א"ר יצחק. מנין שהקב"ה מצוי בבה"כ שנא' (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל בקרב וגו'. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין לג' שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין לב' שיושבין ועוסקים בתורה ששכינה עמהם שנא' (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' וגו' עד ולחושבי שמו מאי ולחושבי שמו אמר רב אסי אפילו חשב לעשו' מצוה ונאנס ולא עשאה מע"ה כאלו עשאה ומנין לאחד שיושב ועוסק בתורה שהשכינה שרויה עמו וקובע לו שכר טוב שנאמר (שמות כ') בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וכי מאחר דאפילו חד תרי צריכא למימר תרי מיכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מיכתבן

דריטטעס קאַפּיטעל.

דיעיעניגען, וועלכע דיא פפליכטען דער געבאָטע אָבליעגען, זינד פֿערבונדען, אין דען אָרטערן, אין וועלכען זיא זיך בעפֿינדען, נור זייט דעם געבעטעס, אין דיא בעטהייזער זיך צו פֿערזאַממעלן, אום אין אייגער פֿערזאַממלונג צו בעטען. דען נור אין דיעזער ערהאָרט גאָטט, דעססען הערליכקייט געגענוואָרטיג איזט, איינעס יעדען געבעט. — אבא בניאמין לעהרט: דאַס געבעט דעס מענשען ווירד נור אים בעטהויזע ערהאָרט, דען עס הייסט (מלכים א'. ח', כ"ח.): „אום צו הערען אויף דאַס רופען אונד אויף דאַס געבעט." — וועלכעס צלאה אים אונד אויף דען נייא ערבויעטען טעמפעל זאַגטע. — רבי יצחק לעהרט: גאָטט איזט טטעטס אים בעטהויזע געגענוואָרטיג, דען עס הייסט (תהלים פ"ב, א'.): „גאָטט טטעהט דאַ אין גאָטטליכער געמיינדע." ווען צעהן פערזאָנען צוזאַממען בעטען, זאָ איזט דיא הערר־ליכקייט גאָטטעס בייא איהנען, דען עס הייסט (תהלים פ"ב, א'.): „גאָטט טטעהט דאַ אין גאָטטליכער געמיינדע." ווען דרייא פערזאָנען פֿאָרזיטצענדע ריכטער זינד, זאָ איזט דיא הערליכקייט גאָטטעס עבענפֿאַללס מיט איהנען, דען עס הייסט (דאַז.): „אונטער ריכטערן ריכטעט ער." ווען צווייא זיך מיט דעם ערלערנען דער תורה בעשעֿפטיגען, זאָ איזט דיא הערליכקייט גאָטטעס אויך בייא איהנען, דען עס הייסט (מלאכי ג', ט"ז.): „דאַן האַבער שפרעכען אויך דיא גאָטטעספֿירכטיגען איינער צום אַנדערן, או. ז. וו. דיא גאָטט פֿירכטען אונד זיינען נאַמען אַכטען." היערויף לעהרט ר' אסי: ווער ווילענס וואַר, איין געבאָט צו ערפֿיללען אונד דורך איינען אומשטאַנד דאַראַן פֿערהינדערט וואורדע, דעם ווירד דער ווילע אַלס איינע טהאַט אַנגערעכנעט. זעלבסט ווען איינער נור זיך מיט דעם ערלערנען דער תורה בעשעֿפטיגט, זעלבסט בייא דיעזעם ווייעט דיא הערליכקייט גאָטטעס אונד בעשטיממט איהם גוטען לאָהן, דען עס הייסט (שמות כ', כ"א.): „אַן יעדעם אָרטע, וואָ איך איינעס נאַמענס געדענקען לאַססע, וויל איך צו דיר קאָממען אונד דיך זעגנען." — ווער ניכט נור בע־

מליה בספר הזכרונות. וכי מאחר דאפילו תרי תלתא צריכא למימר מתי דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה בינייהו קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה צריכא למימר עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי. ואם לא נכנס שם להתפלל בלכתו לדבר הרשות חוטא כדאמרינן שם עלה. ואמר רבין אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ויום אחד לא בא הקב"ה משאל בו שנאמר (ישעיה נ') מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים וגו' אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ויבטח בשם ה' ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו מ"ט משום דה"ל למבטח בשם ה' ולא בטח ולהשען באלהיו ולא נשען. ומי שלא נכנס לב"ה להתפלל עם בני עירו נקרא שכן רע. כדאמרינן התם (דף ח'). אמר רשב"ל כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואין נכנס לתוכו להתפלל נקרא שכן רע שנא' (ירמיה י"ב) כה אמר ה' אל כל שכני הרעים ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו אחריו שנא' הנני נותשם מעל אדמתם. ויזהר לכל יחזיר אחוריו לב"ה כשיתפלל כדאמרינן התם (דף ו') אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר (תהלי' י"ב) סביב רשעים יתהלכון וגו' אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר

שטיאמטען זייט אין דאס בעטהויז געהט, זאנדערן אנדערן וועלטליכען זאכען נאכ־טרעבט, דער ווירד זינדער גענאננט. — ר' יצחק לעהרט: ווער זאנסט טעג־ליך אין דאס בעטהויז קאממט אונד נור איינען טאג אויסבלייבט, דיעזען מערקט זיך גאטט. דען עס הייסט (ישעיה נ', י'.): „ווער אונטער אייך פירכטעט גאטט, הא־רעט — שטעטס — אויף דיא שטיממע זיינעס קנעכטעס? ווער וואנדעלט אים פינ־סטערן, פאן קיינעס ליכטע בעשטראהלט." בליעב ער פאן געבעטע וועג, וועגען פרפיללונג איינעס געבאטעס: נוגה לו, דער ערווירבט זיך איינען שטראהל נור קראנע זיינעס פערדיענסטעס; ער דארף אויף דען נאמען גאטטעס פערטרויען. בליעב ער אבער געשעפטע האלבער אויס, דער דארף אויף קיינען גייסטיגען געווין רעכנען, דען אויף דען נאמען גאטטעס זאללטע ער זיין פערטרויען זעטצען, זיך שוטץ זוכען בייא זיינעם הערן, דיעס טהאט ער אבער ניכט. — ווער ניכט אין דאס בעטהויז געהט, אום מיט דען איינוואהנערן זיינער שטאדט צו בעטען, דער ווירד גענאננט: שלעכטער נאכבאר. — עס לעהרט רבי יהושע בן לוי: ווער אין זיינער שטאדט איין בעטהויז האט אונד ניכט הינאיינגעהט, אום צו בעטען, דער ווירד גענאננט: איבלער נאכבאר. דען עס הייסט (ירמיה י"ב, י"ד.): זא האט גאטט געשפראכען איבער דיא באזען נאכבארען, דיא האנד לעגען אן דאס ערבע, דאס איך איינעם פאלקע ישראל אין בעזיטץ געגעבען! זיעהע, איך פערשטאסע זיא פאן איהרעם הייאמטען באדען." אויך בעווירקט דיעזער, דאס זיינע זאהנע נאך איהם אין דער פערבאננונג ווערדען זיין איססען; דען עס הייסט פערנער: „איך ווערדע זיא פאן איהרעם ערדבאדען פערשטאסען." — ר' הונא לעהרט: ווער הינטער דעם בעטהויזע בעטעט, ווירד גענאננט: באזוויכט; דען עס הייסט (תהלים י"ב, ט'.): „רינגס אומהער געהען פרעפלער." היערויף לעהרט אביי: ווער זיין געזיכט געווענ־

אפית לבי כנישתא אבל מחדר אפית לבי כנישתא לית לן בה. ואם נכנס להתפלל לבית הכנסת עם חברו ימתין לו כדאמרינן התם (דף ה׳) תניא אבא בנימין אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל ולא המתין אחד לחברו ויצא טורפין לו תפלתו שנא׳ (איוב י״ח) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב״ה שנאמר (דברים ל״ב) צור ילדך תשי וגו׳ ואם המתין לו מה שכרו אמר רבי יוסי בר חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר (ישעיה מ״ח) לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו. ואמרינן נמי התם (דף ח׳) אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים ואחר כך יתפלל שנאמר (משלי ח׳) לשמור מזוזות פתחי שני פתחים סלקא דעתך אלא אימא שעור שני פתחים (ר״ל שלא יתפלל מיד בהכנסו אלא שישהה כשיעור הכנסת שני פתחים) ואם האדם הוא אנוס ואינו יכול לבא לבה״כ יתפלל מכל מקום כדגרסינן בפסיקתא (תהלים ד׳) רגזו ואל תחטאו וגו׳ אמר הקב״ה לישראל אני אמרתי לך שתתפלל בבית הכנסת שיש בעירך ואם אינך יכול בבה״כ התפלל בתוך שדך וכו׳ כדאיתא בפ״ו מהלק התפלות:

דעם צום בעטהויזע בעטעט, דער בעגעהט קיינע זינדע. — אבא בנימין לעהרט: צוויא פערזאָנען, דיא אין דאַס בעטהויז געהען, אום צו בעטען, וואָפאָן דער איינע, נאַך פערריכטעטעם געבעטע, דאַס בעטהויז פערלאָסט, אָהנע אויף דען אַנדערן צו וואַרטען, דעססען געבעט ווירד פערוואָרפען; דען עס הייסט (איוב י״ח, ד׳.): „דער אין זיינער וואוטה זיך זעלבסט צערפלייטט; וואָהנסט דוא עטוואַ, אום דיינעטוויללען זייא דיא ערדע פערלאַססען, אונד דאַס דער טאָפפער זיינע שטעללע פערלאָסט?“ — ווער אַבער יאַ אויף זיינען נאָכסטען וואַרטעט, אויף דען איזט פאָלגעוועגדעט דער פערז (ישעיה מ״ח, י״ח או. י״ט.): „אָ, מערקטעסט דוא אויף מיינע געבאָטע, דאַן וואָרע ווִיא דער שטראָם דיינע וואָהלפאַהרט, אונד דיין הייל וויא דיא וואָגען דעס מעערעס. דאַן וואַר וויא זאַנד דיין זאַמע אונד דיא שפראָסלינגע דיינעס לייבעס וויא זיינע זאַנדקאָרנער.“ דיעס לעהרט ר׳ יוסי בר חנינא. — ר׳ חסדא לעהרט: יעדענפאַללס זאָלל יעדער דיא לאָנגע פאָן צווייען טהירען אין דאַס בעטהויז געהען אונד דאַן ערסט צו בעטען בעגיננען. דען עס הייסט (משלי ח׳, ל״ד.): „אום צו היטען דיא פפאָסטען מיינער טהאָרע.“ (ד. ה. מאַן זאָלל ניכט גלייך בייִם איינטריטט אין דאַס בעטהויז בעטען, זאָנדערן זיך ערסט עטוואַס זאַאמען.) ווער אַבער אונוויללקיהרליך אַבגעהאַלטען ווירד, אין דאַס בעטהויז צו געהען, דער מאָגע איבעראַלל זיין געבעט פערריכטען, דען עס הייסט (תהלים ד׳, ה׳.): „זאָ בעטעט! אונד זינדיגעט ניכט; איבערלעגעט אין אייערעם הערצען אויף אייערער לאַגערשטאָטטע אונד בלייבעט רוהיג. סלה.“ — דער געהייליגטע שפראַך צו ישראל: איך האַבע צוואַר צו דיר געשפראָכען, דאַס דוא אין דעם בעטהויזע, דאַס אין דיינער שטאַדט איזט, צו איר בעטען זאָללעסט; איזט דיעזעס דיר אַבער ניכט מאָגליך, זאָ בעטע אויף דיינעם פעלדע או. ז. וו. —

חלק שלישי.

בענין הברכות ויש בו ארבעת פרקים:

(קיט) פרק ראשון.

ברכת נטילת ידים היא תקודמת לכל הברכות כלן לפי שאין אדם רשאי לברך בידים מטונפת ואפילו ליגע בהן בפה ובחוטם ובאזנים ובעינים לפי שבלילה שורה רוח רע על הידים עד שנוטל ידיו ג' פעמים כדגרסינן במסכת שבת פר' שמונה שרצים (דף ק"ט) הוא היה אומר יד לעין תקצץ יד לחוטם תקצץ יד לפה תקצץ יד להסור (מקום שמקיז דם) תקצץ יד לאמה תקצץ יד לפי טבעת תקצץ יד לגיגית שמטיל בה שכר תקצץ יד מסמאה יד מחרשת יד מעלה פוליפוס (ריח החוטם לו הפה). תניא רבי יוסי אומר בת חורין היא ומקפדת עד שלשה פעמים. וגרסינן במסב' כלה פרק רבי יהודה (ישעיה נ"ז) הנחמים באלים תחת כל עץ רענן וכו'. אמר שמואל יד שופכה דמים וכו' כדאיתא למעלה בנר א' כ"ב ח"ג פ"ג ולמטה בחלק דרך ארץ. ואל יזלזל בנטילת ידים לדברים שצריכין נטילה כדגרסינן בפ"ק דסוטה (דף ד') דרש רב עוירא זמנין אמר ליה משמיה דר' אמי וזמנין אמר ליה משמיה דרבי אסי כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאלו בא על אשה זונה וכו'. אמר רבי זריקא אמר רבי אלעזר כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם (הבא) ואמרינן עלה (בגמרא ל"ג) אמר ר' אבהו כל

דריטטע אבטהיילונג.

איבער דיא זעגנונגען. אין פיער קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

דער זעגענסשפרוך איבער דאס הענדעוואשען איזט דער ערסטע אונטער זעגענס- שפריכע, וייל מאן מיט אונרייגען הענדען זאגסט קיינען זעגען שפרעכען דארף. בעפאר מאן זיך פריה דיא הענדע געוואשען האט, דארף מאן זיך ניכט דען מונד, דיא נא- זע, דיא אהרען אונד דיא אויגען מיט איהנען בעריהרען, אינדעם דיעזע גליעדער, אים פערגלייך צו דען הענדען, דיא דעם נאכטס אים שלאפע, דורך דאס אונבע- וואוסטע בעריהרען אונרייגער גליעדער דעס קערפערס אונריין געווארדען, וויבער אונד ריין זינד; אונד ווערדען דיא הענדע ניכט עהער ריין, אלס ביז מאן זיא דרייא מאל מיט וואססער געוואשען האט. — מאן אכטע דאס הענדעוואשען יא ניכט גערינג, בע- דענקענד דא וואס עס אלס געבראכט פֿנעאתפאהלען איזט. — אים טראקטאט סוטה (פאל. ד'.) ווירד מיטגעטהיילט: ר' זירא לעהרטע דאס איינע מאל, אים נאמען דעס ר' אמי אונד דאן ווידער אים נאמען דעס ר' אסי: ווער דאס בראד געניעסט, אהנע זיך צופאר דיא הענדע געוואשען צו האבען, דער בעגעהט עטוואס ניכטסווירדיגעס. — ר' זריקא טהיילט מיט אים נאמען דעס רבי אלעזר: ווער דאס הענדעוואשען מיסאכטעט אונד גערינג שעצט, דער געהט דער צוקינפטיגען וועלט פערלוסטיג. — רבי אבהו לעהרט: ווער בראד איזט, אהנע זיך דיא הענ-

האוכל פת בלי ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא שנא׳ (יחזקאל ד׳) ככה יאכלו בני ישראל את להמם טמא וגו׳. ואמרינן נמי בפ״ו דעדיות (דף י״ט) ובראש פרק מי שמתו במסכת ברכות (דף כ׳) את מי נדו אלעזר בן הנר שזלזל בנטילת ידים ונדוהו חכמים ומת בנדוי וסקלו את ארונו. וגרסינן בפרק במה אשה יוצאה (דף ס״ב) ואמר רב אמי שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו ערום. והמזלזל בנטילת ידים ומי שאשתו מקללתו בפניו. המשתין מים אמר רבא לא אמרן אלא דמהדר אפית לפורייה אבל לבראי לית לן בה. וכי מהדר אפיה לפורייה נמי לא אמרן אלא אארעא אבל למנא לית לן בה. והמזלזל בנטילת ידים אמר רבא לא אמרן אלא דלא משא כלל אבל משא ולא משא לית לן בה ולאו מילתא היא דאמר רב הסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא הפנאי טיבותא. ושאשתו מקללתו בפניו אמר רבא על עסקי תכשיטיה והני מילי דאית ליה ולא עביד לה. וכבר מצינו ברבי עקיבא שהחמיר בדבר נטילת ידים אעפ״י שהיה אנוס מה יש לעשות כאשר יכולין לקיימו שלא ע״י הדחק כדגרסינן במסכת עירובין פרק עושין פסים (דף כ״א) תנו רבנן מעשה בר׳ עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים והיה יהושע הגרסי משרת אותו בכל יום ויום היו מכניסין מים במדה פעם אחת מצאו שומר בית האסורים א״ל מפני מה היום מימיך מרובין שמא לתחוח את האסורין אתה צריך שפך לו הציין והניח הציין כיון שהגיע אצל רבי עקיבא אמר לו יהושע אין אתה יודע שזקן אני והיי תלוין בחייך סח לו כל המאורע אמר

דיע פֿריהער נאך דעם וואשען גוט אבגעטראָקקנעט, דער איסט גלייכזאם אונריי-נעס ברויט, דען עס הייסט (יחזקאל ד׳, י״ג): „זאָ ווערדען דיא זֶהנע ישראל׳ס איהר אונרייגעס ברויט עססען אונטער דען פֿעלקערן.“ — ר׳ אמי לעהרט אונטער אנדערן לעהרען אויך: ווער דאס האַנדוואַשען גערינג שעטצט, אונד ווער עס צולעסט, דאס זיינע פֿרויא איהם פֿלוכט, דער קאָממט צור אַרמוטה. ר׳ חסדא זאגט: איך האבע פֿאָר יעדעם עססען, אונד ווען עס זאָנסט פֿליכט וואר, מיר דיא הענדע גוט געוואַשען, אונד גאָטט פֿיללטע זיא מיר מיט גיטערן. — זעלבסט דער גראָסע רבי עקיבא היעלט פֿיעל אויף דאס האַנדוואַשען. דיעס טהיילען אונזערע ווייזען וויא פֿאָלגט מיט: איינסט זאס רבי עקיבא אים געפֿאַנגניס, אין וועלכעם איהן יהושע הגרסי בעדיענטע. טעגליך בראַכטע איהם דיעזער איין מאַאס וואַססער, דאס צום האַנדוואַשען אונד צום טרינקען אויסרייכטע. איינעס טאַגעס בעמערקטע דיעס דער געפֿאַנגענוואָרטער, דאַהער שפראַך ער צו דעם דיענער: וועסוועגען ברינגסט דו זאָ פֿיעל וואַססער העריין? ווילסט דו עטוואַ דיא מויער דעס געפֿאַנג-ניססעס דאַמיט ערווייכען, אום דיינעם העררן צור פֿלוכט צו פֿערהעלפֿען? אַלזאָבאַלד גאָס ער איהם דיא איינע העלפֿטע דעס וואַססערס אויס. אַלס דער בעטריבטע דיע-נער מיט דער אַנדערן העלפֿטע צו רבי עקיבא קאַם, זאָ שפראַך דערזעלבע צו איהם מיט ווייכער שטיממע: יהושע! ווייסט דו דען ניכט, דאַס איך איין אַלטער מאַן בין, אונד דאַס מיין לעבען פֿאָן דעם דייניגען האַנגט? היערויף ערצעהלטע איהם יהושע,

לי תן לי מים ליטול ידי אמר לו לשתות אין מגיעין לנטילת ידים מגיעין אמר ליה ומה אעשה שחייבין עליהם מיתה מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דברי חברי אמרו שלא טעם כלום עד שהביא מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים את הדבר אמרו בזקנותו כך בילדותו עאכ"ו בבית האסורים כך בביתו עאכ"ו. אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה (משלי כ"ג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. ומצינו מנין התיבות שבברכת נטילת ידים י"ג ועם האנטל שהוא הכלי הם י"ד כמנין י"ד אברים שביד עם ראשי אצבעות. וצריך הנוטל

דאס איהן דער ווערטער אויפגעהאלטען האבע. גיעב איר וואססער, איך וויל איר דיא הענדע וואשען, שפראך ר' עקיבא. דער בעטריבטע דיענער רייכטע עס איהם הין אונד שפראך: צום הענדעוואשען מאג עס אויסרייכען, אבער עס בלייבט דיר ניכטס צום טרינקען איבריג. זיא עס, שפראך ר' עקיבא, איך מאג ניכט איבערטרעטען דיעס געבאט אונד איין לעבען פערווירקען; אויך וויל איך ניכט זינדיגען געגען דיא ווארטע מיינער פריינדע, דיא דא געזאגט האבען: מאן דארף קיינע שפייזע געניעסען, בעפאר מאן זיך דיא הענדע געוואשען האבע; ליעבער וויל איך דעם דורסטע אונטערליעגען. — אלס דיא וויזען דיעזעס ערפוהרען, שפראכען זיא: ווען זא אין זיינעם אלטער, וויא וואר ער ערסט אין זיינער יוגענד, ווען אים געפאנגניססע, וויא וואר ער ערסט שטרענג געגען זיך זעלבסט אין זיינער הייליכקייט, ווען עס איין געבאט ערהייטטע!*) — עס לעהרט רב יהודה אים נאמען דעם שמואל: צור צייט אלס דער קעניג שלמה ערובין (ד. אי. ערלויבניס אם שבת געגענשטענדע דער בעדירפניססע פאן איינער שטראססע אין דיא אנדערע ברינגען צו דירפען, אינדעם מאן פערבינדונגסבענדער צווישען איינער אונד דער אנדערן שטראססע, גלייך טהארען, פריהער אנגעבראכט האטטע) אונד נטילת ידים, דאס הענדעוואשען, איינגעזעטצט. ליעס זיך איינע געטטליכע שטיממע פערנעהמען, דיא דא שפראך (משלי כ"ג, ט"ו.): „מיין זאהן, איזט דיין הערץ וויזע, זא פרייעט זיך אויך מיין הערץ." מאן איזט פערפפליכטעט, זיך דיא הענדע צו וואשען, בעפאר מאן קריאת

---

*) רבי עקיבא, זאהן יוסף'ס דעם פראזעליטען, וואר איין בעריהמטער לעהרער דער משנה, מאן זאגט איין תנא. ער לעבטע אים ערסטען אונד געגען אנפאנג דעס צווייטען יאהרהונדערטס, נאך יעטציגער צייטרעכנונג, אונד וואר פארשטעהער דער אקאדעמיע אין לוד אונד יבנה. ער וואר איין מאן פאן אויסערארדענטליכער געלעהרזאמקייט. איין ווערכטער דער טראדיטיאן, אונד נאך יוחסין האבען וויר זיא איהם גאנץ צו פערדאנקען. ער זאלל 120 יאהרע אלט געווארדען זיין. אם ענדע זיינער טאגע ערגריף ער דיא זאכע דעם בר-כוכבא, דער זיך צום משיח אויפגעווארפען האטטע, אינדעם ער איהן איבערצאלל אלס איינען זאלכען פערקינדעטע. האדריאן ליעס איהן נאך דער איינגאהמע דער שטאדט ביתר, דיעזעס לעטצטען צופלוכטסארטעס דער יודען, וועלכע איינגאהמע, מערקווירדיגער וויזע, אויך אם ניינטען אב ערפאלגט זיין זאלל, אונטער גרויזאמען מארטערן הינ-ריכטען. פאן זיינער שטאנדהאפטיגקייט אונד שטרענגען פראממיגקייט ווירד נאך פאלגענדער צוג ערצעהלט. רופוס, דער אונמענש, פערהערטע איהן אונד וועהרענד דעם פערהערעס ערמאנערטע ער זיך דער עבען איינגעטרעטענן בעטשטונדע; האהנע אויף זיינען ריכטער צו אכטען, פערריכטעטע דיעזער אין דעססען געגענווארט מיט הייטערעם אנגעזיכטע זיין געבעט אונד דאן ערווארטעטע ער מיט זעעלענרוהע זיין אורטהייל. — איהם ווירד אויסער נאך פיעל אנדערן בילערן אויך דאס זעהר וויכטיגע קאבבאליסטישע ווערק יצירה, איבער דיא שאפפונג, צוגעשריעבען. — אם טאגע זיינער הינריכטונג איזט רבי יהודה דער הייליגע געבארען ווארדען אונד דעסוועגען שיען דיא זאגע בייא דיעזער גראסליכען טאט. זיעהע יוחסין.

דער איבערזעטצער.

ידיו לק"ש ולתפלה ולאכול פת או כל דבר שטבולו במשקין צריך ליטול ידיו ולברך ברכת נטילת ידים והסימן הוא שטפ"ת נ"י שמע טבל פת תפלה נטילת ידים ועל אלו הנטילות יברך ולא באחרת שאלו חייבו' וצריכות ברכה:

(קכ) פרק שני.

בכל החסדים שעושה האל ית' עם האדם בכל עת חייב להודות לו ולברכו ע"כ תקנו רבותינו שבכל יום יברך האדם בשכבו בערב ובקומו בבקר להודות לבוראו על כל הטובות שעשו עמו כדגרסינן בפרק הרואה (דף ס') הנכנס לישן על מטתו אומר משמע עד והיה אם שמוע ואומר ברוך אתה ה' המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותהא מטתי שלימה לפניך ברוך אתה ה' המאיר לעולם כלו בכבודו. כי מתער מאי אומר אלהי נשמה וכו'. כי שמע קול תרנגולא אומר ברוך אתה ה' הנותן לשכוי בינה כי לביש אומר וכו' ולפי שאינו יכול לברך עד לאחר נטילה על כן סדרום לאחריה. ויברך ברכת תפילין וציצית ושאר המצות שיוכל לקיים עד שישלים בכל

שמע ליעזט אונד שמנה עשרה בעטעט, אדער בעפאר מאן ברויט אדער זאנסט איינע שפייזע, דיא מאן אין איינען טראנק טונקט, עססען וויל; װארויף מאן אויך גלייך דען זעגען על נטילת ידים שפריכט. ווער זיך אבער דער ריינליכקייט וועגען וואשט, דער שפרעכע ניכט דיעזען זעגענשפרוך. —

צווייטעס קאפיטעל.

וועגען אללער גנאדע, דיא גאטט דעם מענשען צו יעדער צייט אנגעדייהען לעסט, איזט ער פערפפליכטעט, איהם צו דאנקען אונד איהן צו פרייזען; דעסוועגען אויך אונזערע וויזען פעסטגעזעטצט האבען, דאס דער מענש טעגליך דען העררן פרייזען זאלל אונד צוואר: דעס אבענדס, ווען ער זיך ניעדערלעגט אונד דעס מארגענס, ווען ער געשטארקט ווידער אויפשטעהט; ער זאלל איהם דאנקען וועגען דעם פיעלען גוטען, דאס ער איהם האט צופליעסען לאססען. זא וויר איטגעטהיילט (ברכות פאל. ס'.): ווער זיך אבענדס צו בעטטע לעגט, דער בעטע פאן שמע ביז והיה אם שמוע; דאן: המפיל חבלי שינה „דער דא ניעדערזענקט דיא באנדע דעם שלאפעס אויף איינע אויגען אונד שלוממער אויף איינע וויאפערן או. ז. וו." ביז המאיר לעולם „געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, דער דא ערלייכטעט דיא גאנצע וועלט מיט זיינער הערלליכקייט." ווען דער מענש דעס מארגענס פריה ערוואכט, בעטע ער: אלהי נשמה וכו' „איין הערר! דיא זעלע, דיא דוא איר געגעבען, איזט ריין או. ז. וו." — ווען דער מענש דאס קראהען דעס האהנעס הארט, זא בעטע ער: „געפריעזען זייעסט דוא, עוויגער, דער דעם האהנע פערשטאנד גיעבט, אום צווישען טאג אונד נאכט צו אונטערשיידען;" בייס אנקליידען: מלביש ערומים. יעדאך ווערדען דיעזע זעגנונגען ערסט געבעטעט, נאכדעם מאן זיך פפליכטמאסיג געוואשען האבע. דאן שפרעכע מאן דען זעגען איבער תפילין אונד ציצית, אונד זא זייא מאן דעם טאגעס איבער בעמיהט, רעכט פיעלע געבאטע, װאריבער זעגנונגען — ברכות — געשפראכען ווערדען, צו ערפיללען, דאמיט מאן איק פערלויפע דעס טאגעס הונדערט זעגנונגען מאה ברכות

יום מאה ברכות שהם מסורת בידינו מאבותינו שחייב כל אדם לברך בכל יום. וראיה לדבר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין שנאמר (דברים י״א) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳ אל תקרי מה אלא מאה. מן הנביאים מנין שנאמר (שמואל ב׳. כ״ג) ונאם הגבר הוקם על ודרשו הכמים ז״ל שהיו מתים בכל יום מישראל מאה עמד דוד ותקן להם מאה ברכות. נמצא כי לאחר שתקנם משה רבינו ע״ה ושכחום בא ד״ד ויסדן. מן הכתובים מנין שנאמר הנה כי כן יבורך גבר ירא ה׳ (פי׳ גבר ירא ה׳ יברך בכל יום מאה ברכות כמנין כ״י כ״ן) על כן סדרו הכמים ז״ל אלו המאה ברכות בסדר העולם ובהנהגתו בכל יום. וצריך כל אדם ליזהר בהן ואל

טפרעכע, וויא דיעס אונזערע ווייזען אלס איינע פפליכט אנגעאָרדנעט האבען, ואָלכֿע זיא אויך בעלעגע אויס דער היילינען טריפֿט אנפֿיהרען. איינען בעלעג אויס דער תורה ווירד אנגעפֿיהרט: עס הייסט (דבריס י׳, י״ב.): ועתה ישראל מה וגו׳ „אונד נון יטראל, וואס פֿאָרדערט דער עוויגע, דיין גאָטט, פֿאָן דיר?״ ליעז ניכט מה, זאָנדערן מאה הונדערט — זעגנונגען פֿערלאנגט ער. — אויס דען פראָפֿעטען (שמואל ב׳, כ״ג, א׳.): זאָ טפריכט דער אמן, — הוקם על — „דורך וועלכען ערריכֿטעט וואורדען ע״ל דיא הונדערט זעגנונגען;״ דען אונזערע ווייזען טהיילען מיט: עס שטארבען טעגליך הונדערט פערזאָנען אין יטראל, וויל דיא פֿאָן משה איינגעזעטצטען הונדערט זעגנונגען פֿערנאכלעססיגט, ניכט מעהר טעגליך געבעטעט אונד דאמן גאנץ פֿערגעססען וואורדען, דא קאם דוד אונד זעטצטע זיא ווידער איין. — אין דען אנדערן היילינען טריפֿטען (תהלים קכ״ח, ד׳.): „זיעהע (כ״י כ״ן נאהלט הונדערט) זאָ זאָלל דער אמן, דער גאָטטעספֿירכֿטיגע, דען זעגען טפרעכען*);״ אונד דעסוועגען האבען אונזערע ווייזען דיעזע הונדערט — ברכות — זעגנונגען, זיא טעגליך צו בעטען, איינגעזעטצט. אמן זאָלל עס זיך צור אויפֿגאבע זיין לאססען, יעדען טאג הונדערט זעגנונגען צו טפרעכען, אונד דאראן אמן דערען צאהל

---

*) זייט דעם גרויעסטען אלטערטהומע טאָן וואורדע דען צאהלען אונד צאהלציג ביכֿטטאבען דעם אלפֿאבעטס איינע האָהערע קאבבאליסטיטע בעדייטונג אונד איינע עהרפֿורכֿטערעגענדע היילינקייט בייגעלעגט, וויל זיא מיט דער היילינען טריפֿט אוכֿ געגעבען אונד וויל גאָטט אלזאָ דורך דיעזעלבען זיך אונס אפֿגעפֿעסטירט האט. זיא זינד דעסוועגען אלס דיא אייסערע טהאָטיגקייט דעס גייסטעס פֿאָן יעהער בעטראַכטעט וואָרדען. — עס עקסיסטירט זאגאר איין קליינעס בוך, אותיות בוכֿסטאבען געננאנט, וועלכעס רבי עקיבא צוגעטריעבען ווירד, דאס איינע קאבבאליסטיסע ואָרסטעללונג דער איינצעלנען בוכֿטטאבען ענטהאלט. — אמן דירפֿטע פֿאסט בעהויפטען, דאס דיא בעגרינדונג דער טראדיטיאָן אונד דיא זאקטצאנירונג דער טפּאָטער איינגעזעטצטען געבאָטע אונד געברייכֿע וועלכע לעטצטערע ווידער צו געבאָטען וואורדען, אלס: נטילת ידים או. א. נור דעם צאהלען אונד פֿערזעטצען דער בוכֿטטאבען איהרע עקסיסטענץ צו פֿערדאנקען האבען, בעזאָנדערס אלס זיך דיא איבערצייגונג איט רעכֿט אימאער מעהר אויסגעפּראָגט, דאס יעדעס וואָרט אין דער היילינען טריפֿט אויסער דעם געוואָהנליכען זיננע נאָך איינע האָהערע בעדייטונג, איינען נאכֿוויז צור גאָטטעסערקעננונג אין זיך בערגע. — וויא אונזערע ווייזען דיא דייטונג דער רחריקס קרא אויפֿגעפֿאסט האבען וואָללען, זאָ דירפֿטע עס ניכט טוועכֿטוועג מיט „נעננען״ אָדער „לעזען,״ זאָנדערן איין „מיט בעדאכֿט אונד איינזיכֿט לעזען,״ דעם איין נאכֿדענקען איבער דען צו לעזענדען געגענטטאנד פֿאָראויסגינג, איבערזעטצט ווערדען. בייאטפיעלסווייזע ווירד אנגעפֿיהרט (דברים י״ז): וקרא בו כל ימי חייו; אויס דעם אלליינינען גרונדע: למען ילמד ליראה וגו׳. ווען עס אלזאָ הייסט: אל תקרא מה, אלא מאה, זאָ געטיעהט דיעס, וויל דער נאכֿזאטץ שואל מעמך מיט מאה פֿערבונדען, צוזאגענדער אונד דעם צוזאמענהאנגע דעם גאנצען פֿערזעס ענטטפרעכענדער אלס מיט מה אליין; בעזאָנדערס, דא ער איינען געבאָטע צור בעגרינדונג אונד צום טטיטצפונקטע זאָנאָך דיענט. — דער איבערזעטצער.

יפחות מהן. היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה וגו' ובשבתות וימים טובים שגורעין (נ"פ י"ס) כ"א ברכות מן התפלו' משלימין אותם. כדגרסינן במסכת מנחות פר' התכלת (דף מ"ג). רב חייא בריה דרב אויא בשבת ויום טוב טרח וממלאם באספרקמי ומגדי' והוץ מזה משלי' אדם וגם מוסיף על זה כמה ברכו' בכל יום בתנועותיו ובהודאותיו בראותו מקום נס ובראותו אותות השמים ובדברים אחרים. בתנועותיו כיצד כשנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים וכו'. כשיצא אומר אשר יצר וכו' כשנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' וכו'. וכשיוצא מודה אני. כשנכנס להקיז דם אומר יהי רצון וכו'. וכשמקיז אומר בא"י רופא חנם. וכשיצא לדרך וכשנכנס לכרך מתפלל שתים וביציאתו שתים כדאי' שם בפר' הרוא'. ובכניסתו לבית המדרש אומ' יהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה וכו' וביציאתו מודה אני לפניך. גם כשירדו הגשמים בעתם יתן הודאה. וגם בפ"ק דתעני' (דף ה') ובפר' המפקיד (דף מ"ה) ההולך למוד גרנו אומר יהי רצון ואחר שיתחיל למוד נותן הודאה. וגם בתנועות אחרות בהודאותיו כיצד ד' צריכין להודו' יורדי הים והולכי מדברו' והולה שנתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא וכו'. וגם הנכנס לראות את החולה כשעומד מחליו אומר

אַן קיינעם טאַגע פֿערמינדערן. זאָ לעהרט רבי מאיר: אָבגלייך מאַן אַם טבת אונד אַן אַנדערן פֿייערטאַגען וועניגער זעגנונגען אין דער שמנה עשרה בעטעט, אַלס אין דער וואָכענטאַגע, זאָ זאָלל מאַן דאָך בעשטרעבט זיין, דיא צאַהל דער הונדערט זעגנונגען אַן דיעזען טאַגען פֿאָללצאָהליג צו מאַכען. — רבי חייא בר אויא וואַר בעמיהט אַם טבת אונד אַן פֿייערטאַגען, דורך שפייזען אונד גע-ריכטע, איבער וועלכע ער איאמער דען זעגען שפראַך, הונדערט זעגנונגען אַן יעדעם דיעזער טאַגע צו שפרעכען. — עס ביטטען זיך דעם מענשען גענוג געלעגענהייטען דעם טאַגעס איבער דאַר, זעגנונגען צו שפרעכען: בייא פֿערריכ-טונג קערפערליכער בעדירפֿניססע; ווען ער איינען אָרט ערבליקקט, אויף וועלכעם פֿיר ישראל איין וואונדער געשעהען איזט; בייס ערבליקקען דער הימעלסציי-כען, דעם רעגענבאָגען אָ. דגל.*). פֿאָר פֿערריכטונג איינעס לייבליכען בעדירפֿ-ניססעס שפרעכע מאַן: התכבדו מכובדים; נאַכהער שפרעכע מאַן: אשר יצר. ווען מאַן אינס באַד געהט: יהי רצון. בייס הינאויסגעהען: מודה אני. ווען מאַן זיך צור אַדער לעסט, שפרעכע מאַן: יהי רצון. נאַכהער: ברוך רופא חנם וגו'. ווען מאַן איינע רייזע אַנטריטט אונד אין איינע שטאַדט קאָממט, ווערדען צוויא זעגנונגען געזאַגט אונד עבענזאָ בייס הינאויסגעהען. ווען מאַן אינ'ס לעהרהויז געהט, שפרעכע מאַן: יהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה; אונד בייס הינאויסגעהען: מודה אני לפניך. אויך ווען עס צור געווינשטען צייט רעג-נעט, אונד ווען מאַן הינאויסגעהט, אום דיא האָהע דעס שטעהענדען געטריי-דעס צו מעססען, ווירד דער זעגען געשפראָכען, אָ. ז. וו. אונד זאָ ווירד מאַן דעם

---

*) אים טעקסטע ווערדען ברכות אַנגעפיהרט, דיא צום טהייל יעדעם צור גענינע בע-קאַננט זינד אונד צום טהייל וויעדער יעטצט ניכט מעהר געשפראָכען ווערדען; דאַהער זינד זיא אונאיבערזעטצט געבליעבען. דער איבערז.

בריך רחמנא דיהבך לן וכו'. וגם חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו'. כדגרסינן התם (דף נ"ד). בראותו מקום נס כיצד הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים וכו' וגם במקום שנעשו בו נס לאביו או לעצמו או לרבו ועל כלם יודה לאל יתברך. בראותו אותות השמים כיצד אמר רב יהודה הרואה לבנה בחדוש' אומר בא"י אשר במאמרו ברא שחקים וכו'. אמר רבי יונתן עד מתי מברכין על החדש וכו'. על הזיקים ועל הזועות כדאי' בברכות וכו'. ואמרינן עלה בגמרא (דף נ"ט). מאי זיקים וכו'. ת"ר הרואה חמה בתקופתה ולבנה בטהרתה וכו': ובראותו דברים אחרים כיצד ת"ר הרואה מרקולים אומר וכו'. אמר רב המנונא הרואה בבל הרשעה חייב לברך ה' ברכות. ת"ר הרואה אוכלוסי ישראל וכו'. תנו רבנן הרואה מלכי ישראל וכו'. ת"ר הרואה בתי ישראל בישובין וכו'. ת"ר הרואה קברי ישראל וכו'. ת"ר הרואה את הכושי וכו'. ת"ר הרוא' את הפיל ואת הקוף וכו'. א"ר יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וכו'. א"ר יוחנן הרואה הלום ונפשו עגומה וכו' כל זה ללמדנו שהחסדים באים מן השמים:

(קכא) פרק שלישי.

כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו ואם נהנה בלא ברכה מעל. כדגרסי' פר' כיצד מברכין (דף ל"ה) ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה

הערין וועגען דעם עמפפאנגענען גוטען דאנקט אונד פרייזט, עבען זא איזט עס אויך פפליכט, וועגען שלעכטעס אונד אונגליקקס, דאס אונס טריפפט, צו דאנקען אונד צו פרייזען. ווער אלזא איינעס ארטעס אנזיכטיג ווירד, אויף וועלכעם פיר ישראל איין וואונדער דער רעטטונג געשעהען איזט, דער שפרעכע: ברוך שעשה ניסים; זא אויך איינעס ארטעס, אויף וועלכעם זיינעם פאטער, איהם זעלבסט, אדער זיינעם לעהרער איין וואונדער געשעהען איזט, זא זאלל ער עבענפאללס דעם הערין דאנקען. ר' יהודה לעהרט: ווער דען נייאמאנד זיעהט, דער שפרעכע: אשר במאמרו או. ז. וו. רבי יוחנן לעהרט: וועגען איינעס געהאבטען טרויאמעס זאגע מאן, וואהרענד דיא פריעסטער דען זעגען שפרעכען: רבונו של עולם. — אויס אללעם דיעזען זאלל אונס דיא לעהרע ווערדען, דאס אונס יעדע גנאדע פאן הערין דעם היממעלס קאמ־מע, דאס יעדעס גוטע, יעדעס אירדישע גליקק, איין ערפרייענדעם געשענק אויס דער שפענדענדען האנד גאטטעס זייא, וואפיר וויר איהם אויך מיט אויפריכטיגעם הערצען דאנקען אונד זיינען היילינגען נאמען פרייזען זאללען. —

דריטטעס קאפיטעל.

אויף וועלכע ארט אויך דער מענש דיא פריידען דיעזער ערדע געניעסט, זא איזט עס איהמער זיינע פפליכט, דעם הערין פיר יעדען גענוס צו דאנקען. ווען ער דא־הער עטוואס געניעסט, אהנע דען היערביי בעשטיממטען זעגען צו שפרעכען, בעגעהט ער איינע טרייאלאזיגקייט. — אונזערע וויזען לעהרען עבענפאללס: עס איזט אונערלויבט, פאן דיעזער וועלט (ד. ה. פאן דען גענישען, דיא דיעזע וועלט דאר־

וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. מאי תקנתיה ילך אצל חכם. חכם מאי עביד ליה הא עבדיה לאיסוריה. אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות שלא יבא לידי מעיל'. ואמאי קרי ליה מעל לפי שכל מי שאוכל בלא ברכה לשם נראה שהוא חושב' לו בחריצותו ואינו כן כי הכל בא מאת הש"י ובזה מעל. ועוד שקודם ברכה הוא קדש ומועל בו כמו בקדש ולאחר ברכה זכה בו מאת שלחן ה' שנתנו לו ונעשה שלו. לפיכך הנהנה בלא ברכה מועל כמי שאכל קדש בלא פדיון והכי מסתבר' מדאמרינן עלה אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל כאלו נהנה מקדשי הקדשים שנאמר (תהלים כ"ד) לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וגו' וכתיב והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. והכי נמי מסתברא מדאמרינן עלה שם ואף בפר' חלק (דף ק"ב). א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנא' (משלי כ"ח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע וגו' ואין אביו אלא הקב"ה שנאמר (דברים ל"ב) הלוא הוא אביך קנך. ואין אמו אלא כנסת ישראל שנאמר (משלי א') ואל תטוש תורת אמך. מאי חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. וכמו שתקנו ברכה לפניה כך תקנו ברכה

ביטטעט) צו גניססען, אָהנע דען זעגען איבער זיא צו שפרעכען, זאָנסט בעגעהט מאַן איינע טרייאלאָזיגקייט. רבא לעהרט: ווער דיא זעגענסשפריכע ניכט קעננט, דער געהע צו איינעם געלעהרטען, זיך דאַרין אונטעררייכטען צו לאַססען, אום קיינע טרייא־לאָזיגקייט געגען גאָטט צו בעגעהען. דען אַללעס, וואַס דער מענש עמפפאָנגט, אַללעס, וואַס ער גניסט, איזט איהם אַלס איינע גאַבע פאָן גאָטט געוואָהרען; זיי־נער טהאָטיגקייט אונד זיינעם פלייסע דאַרף ער ניכטס צושרייבען, דעסוועגען מוס ער יעדעס צום גענוססע בעשטיממטע זאָ לאַנגע אַלס איין הייליגטהום בעטראַכטען, עס אַלס איין גוט, דאַס גאָטט אַללעין געהאָרט, אַנזעהען, ביז ער דען זעגען דאַריבער געשפראָכען האַט, יאַ דאַן ערסט איזט עס איהם איין געשענק פאָם טישע דעס הערען אונד צום גענוססע געגעבען. זאָ לעהרט ר' יהודה אים נאַמען דעס שמואל: ווער זיך פערגניגט מיט דען גניססען דיעזער וועלט, אָהנע דען זעגען איבער זיא צו שפרעכען, דער בעגעהט איינע טרייאלאָזיגקייט, גלייכזאַם אַלס ווען ער פאָם אַללער־הייליגסטען גענאָססען האָטטע, דען עס הייסט (תהלים כ"ה, א'.): „דעם הערען געהאָרט דיא ערדע אַן אונד וואַס זיא פיללעט." היערויף פראָגט רבי לוי: עס הייסט דאָך אויך (תהלים קט"ו, ט"ז.): „דיא ערדע גאַב ער דען מענשענקינדערן?" דיעזע פראַגע ווירד דאַהין בעאַנטוואָרטעט, דאַס דיא ערדע אונד דאַס, וואַס זיא ביעטעט, נור דאַן דעם מענשען געהאָרע, ווען ער דאַריבער שאָן דען זעגען גע־שפראָכען האַבע. — רבי חנינא בר פפא לעהרט: דער דאַ גניעסט דיא ערצייגניססע דיעזער וועלט, אָהנע איינען זעגען דאַריבער צו שפרעכען, דער בע־שטיעהלט גלייכזאַם דען געהייליגטען א. ז. וו. — זאָ וויא אונזערע ווייזען אַנגעאָרד־נעט האַבען, פאָר דען גענוססען איינער פרוכט, אָדער איינער שפייזע, דען זעגען צו שפרעכען, זאָ זאָלל מאַן נאַך דעם גענוססע דערזעלבען עבענפאַללס איינען זעגען

לאחריה. וטוב לסמכה לנטילה אחרונה. כדאמרינן בירושלמי אמר רב ג׳ תכיפית הן תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט תכף לגאולה תפלה שנאמר (תהלים י״ט) ה׳ צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה׳ ביום צרה. תכף לנטילת ידים ברכה דכתיב (שם קל״ד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳. וברכת המזון יש לה סמך מן התורה. כדגרסינן פרק שלשה שאכלו (דף מ״ח). תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר (דברים ח׳) ואכלת ושבעת וברכת וגו׳ וברכת זו ברכת הזן. את ה׳ אלהיך זו ברכת הזימון על הארץ זו ברכת הארץ. הטובה זו ברכת נחמה. אשר נתן לך זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו לפניו מנין ת״ל אשר נתן לך משעה שנתן לך. רבי אומר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן. אבל ברכת זימון מן גדלו לה׳ אתי נפקא. על הארץ זו ברכת הארץ. הטובה זה בונה ירושלים. וכן הוא אומר (שם ג׳) ההר הטוב הזה והלבנון. והטוב והמטיב ביבנה תקנו. ואין לי אלא לאחריו לפניו מנין אמרת ק״ו כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ״ש. ר׳ יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר (שמות כ״ג) וברך את לחמך ואת מימיך אל תקרא וברך אלא וברך. ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו. רבי נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר (שמואל א׳, ט׳) כבואכם העיר כן תמצאון

שפרעכען; אונד איזט עס גוט, דיעזען זעגען מיט דעם האנדוואשען נאך דעם עססען צו פערבינדען. — רב לעהרט: דרייא זאכען מוס מאן באלד, אהנע פערצוג, טהון, אונד צוואר: זאבאלד איין אפפער פאם אלטאר געבראכט וואָרדען איזט אונד דער דארברינגער דעמזעלבען זיינע האנדע אויף דעססען קאפף, אלס איין צייכען זיינעס בעקענטניססעס, געלעגט האטטע, זא מוסטע עס אהנע זוימען געשלאכטעט ווערדען, וויל עס הייסט: וסמך ושחט ,,מאן לעגע זיינע האנדע אויף דאס אפפער אונד שלאכטע עס; דאן, זאבאלד מאן גאל ישראל געזאגט, מוס מאן גלייך דיא שמנה עשרה בעגיננען, דען עס הייסט (תהלים י״ט, ט״ו): ,,דער עוויגע איזט מיין האָרט אונד מיין ערלאָזער׳ אונד גלייך נאכהער הייסט עס (תהלים כ׳, ב׳.): ,,ערהאָרע דיך דער עוויגע אם טאגע דער נאָטה;״ פערנער זאָלל מאן מיט דעם האנדוואשען גלייך דען זעגענספרוך פערבינדען, דען עס הייסט (תהלים קל״ד, ב׳.): ,,ערהעבעט אייערע האנדע צום היילינטהומע אונד פרייזעט דען עוויגען.״ — עס לעהרען אונזערע ווייזען: וואהער איזט דער בעוויז, דאס ברכת המזון, דער זעגענספרוך איבער שפייזען, זיינע בעגרינדונג אין דער תורה האבע? עס הייסט (דברים ח׳, י׳.): ,,אונד דוא ווירסט עססען אונד זאטט ווערדען אונד דוא זאללסט זעגנען דען עוויגען, דיינען גאָטט א. ז. וו. פיר דאס, וואס ער דיר געגעבען,״ אונד צוואר זאללסט דוא איהן זעגנען נור נייט, אלס ער עס דיר געגעבען. רבי לעהרט נאך: ברכת זימון — דער זעגענספרוך, דער געשפראָכען ווירד, ווען דרייא אָדער מעהרערע פערזאָנען פאן איינער מאהלצייט טהייל נעהמען — האט זיינע בעגרינדונג אין דיעזעם פערזע; עס הייסט (תהלים ל״ד, ד׳.): ,,פערהערליכט דען עוויגען מיט מיר אונד לאססעט אונס זיינען נאמען ערהעבען צוזאמען.״ — דען זעגענספרוך הטוב והמטיב האבען דיא ווייזען צו יבנה אנגעאָרדנעט. — ר׳ יצחק אונד רבי נתן פיהרען נאך פערשיעדענע

אותו וגו' כי הוא יברך הזבח. וכ"כ למה אמר רב מכאן שהנשים דברניות הן. ושמוא' אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול שנא' (שם) משכמו ומעלה גבוה מכל העם. רבי יוחנן אמר מכאן שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר רבי ישמעאל ק"ו להיי שעה מברך לחיי העולם לכ"ש. רבי חייא בר נחמני תלמידו של ר' ישמעאל אמר משמו אינו צריך (הרי הוא אומר על הארץ הטובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר (שמות כ"ד) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה וגו'. רבי מאיר אומר מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה) הרי הוא אומר אשר נתן לך דיינך בכל דין שדנך אחת מדה טובה ואחת מדה של פורענות. רבי יהודה בן בתירא אומר אינו צריך הרי הוא אומר הטובה טובה זו תורה וכן הוא אומר (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון. ולא בהנאת אכילה ושתייה בלבד אמרו אלא אף בהנאת הריח כדגרסי' בסוף פרק כיצד מברכין (דף מ"ג) אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב מנין שמברכין

שטעללען אן אויס דער היילִיגען שריפֿט, דיא אויך דיא זעגענסשפּריכע, וועלכע מאַן פֿאָר אונד נאַך דעם עססען בעטען זאָלל, הינווייזען. — וואָהער איינבעווייס, דאַס דיא זעגענסשפּריכע איבער שפּייזען איהרע בעגרינדונג אין דער תורה האַבען; וואָהער איזט אַבער דיא בעגרינדונג איינעס זעגענסשפּרוכעס אין דער תורה, דען מאַן, ווען מאַן זיך מיט דעם ערלערנען דערזעלבען בעשעֶפֿטיגט, שפּרעכען זאָלל? דיעס בעאַנטוואָרטעטע רבי ישמעאל דאַהין, דאַס זיא אים פֿאָרשטעהענדע ליעגע; דען ווען מאַן שאָן פֿערפּפֿליכטעט איזט, איבער איינען אויגענבליקליכען גענוס, איינע שפּייזע, דען זעגען צו שפּרעכען, געשוויינע דאַס מאַן איבער איינען גייסטיגען, פֿאָרטבעשטעהענדען גענוס דען זעגען שפּרעכען מוס; אויך איזט דעססען בעגרינדונג אין דעם פֿערזע (שמות כ"ד, י"ב.): „אונד איך ווערדע דיר געבען דיא טאַפֿעלן פֿאָן שטיין מיט דער לעהרע אונד דעם געבאָטע, דאַס איך געשריעבען, זיא צו לעהרען.“*) רבי מאיר שטעללט דיא פֿראַגע: וואָהער איזט דער בעוויז, דאַס מאַן דעם עוויגען זאָ וויא פֿיר עמפּפֿאַנגענעס גוטע, זאָ אויך פֿיר איין איבעל אָדער אונגליק, דאַס דאַ טריפֿט, דאַנקען מוס? עס הייסט: „וואַס ער דיר גיעבט, (עס זייא גוט אָדער שלעכט), זאָללסט דוא מיט דאַנק אַננעהמען.“ — רבי יהודה בן בתירא בעווייזט, דאַס מאַן ביים ערלערנען דער תורה איינען זעגענסשפּרוך זאַגען מוס, אויס דעם פֿערזע (משלי ד', ב'.): „דען גוטע לעהרע געב' איך אייך, מיינע לעהרע פֿערלאַססעט ניכט.“ — ניכט אַלליין ביים גענוססע איינער שפּייזע אָדער איינעס טראַנקעס, זאָנדערן אויך ביים ריעכען איינעס אַנגענעהמען דופֿטעס מוס מאַן איינען זעגענסשפּרוך זאַגען. היערויף לעהרט רב:

---

*) עס איזט שאָן פֿריהער נאַכגעוויעזען וואָרדען, דאַס מאַן דען עוויגען פֿיר יעדעס עמפּפֿאַנגענע פּרייזען זאָללע. דער מיט דעם ערלערנען דער תורה בעפֿליססענע אייגנעט זיך דערזעלבע אַלס איין אינדירעקט עמפּפֿאַנגענעס אַן, אונד דאַ עס הייסט: ואתנה לך את לוחות וגו' אַנאַלאָג דעם זאַטצע: על הארץ הטובה אשר נתן לך, זאָ מוס ער אויך דעם שפּענדער דערזעלבען, וויא ביים גענוססע איינער שפּייזע, זיינען דאַנק אונד זעגענסשפּרוך פֿאָר דעם גענוססע דערזעלבען דאַרברינגען. — דער איבערזעטצער.

על הריח הטוב שנאמר (תהלים ק"נ) כל הנשמה תהלל יה. ואי זהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף הוי אומר זה ריח. וגם כשיראה את חברו לאחר זמן או ישמע בשורות טובות כשמקבל הנאה כל אלו והדומה להם יברך לאל יתברך שהכל בידו ובאמרו:

(קכב) פרק רביעי.

יש ברכות אחרות שהן ברכת השבח וההודאה שמחויב אדם להודות לאל יתברך על הטובות שעשה עמו. כדאמרינן בפרק הרואה (דף נ"ד) אמר רב יהודה ד' צריכין להודות ואלו הן יורדי הים. והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנ"ל דכתיב (שם ק"ז) יורדי הים באניות וכתיב בתריה יודו לה' חסדו. הולכי מדברות דכתיב תעו במדבר וגו' וידריכם וגו' יודו וגו'. ומי שהיה חולה ונתרפא מנ"ל דכתיב אוילים מדרך פשעם וגו' יודו וגו'. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא מנ"ל דכתיב יושבי חושך וצלמות וגו' ויצעקו וגו' יוציאם וגו' יודו וגו'. מאי מברך אמר רב יהודה ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני טוב. אמר אביי וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם. אמר מר זוטרא והוא דאיכא תרי רבנן בהדייהו דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו. ואימא בעשרה רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב ואימא בעשרה ובתרין רבנן קשיא. והסימן מאלו הד' הוא וכל החיים יודוך סלה.

עס הייסט (תהלים ק"נ, ו'.): „אַללעס, וואַס אָדעם האַט, לאָבע יה;" איבער וואַס זאָלל דער אָדעם לאָבען? איבער דאַס, וואַס ער אויסשליעסליך געניעסט, אונד דיעס איזט: איבער איינען אַנגענעהמען געררוך. — אויך ווען מאַן איינעס ליעבען פריינדעס נאַך לאַנגערער צייט וויעדער אַנזיכטיג ווירד, אָדער ווען מאַן ערפרייליכע נאַכריכטען, דיא דאַס הערץ ערפרייען, הערט, אונד נאַך אַנדערע דערגלייכען זאַכען, זאָ מוס מאַן דעסוועגען דעם עוויגען דאַנקען, דאַ אַללעס אין זיינער מאַכט ליעגט אונד דאַ אַללעס דורך זיין וואָרט געשיעהט. —

פיערטעס קאַפּיטעל.

עס גיעבט נאָך אַנדערע — ברכות — זעגנונגען, דיא אויס לאָבפּרייזונגען אונד אויס איינערונגען דעס דאַנקגעפיהלס בעשטעהען, וועלכע דער מענש דעם עוויגען דאַרברינגט וועגען מאַנכפאַכער גנאַדענבעצייגונגען. — זאָ לעהרט ר' יהודה: פיער פערזאָנען זינד פערפפליכטעט, דעם הערן צו דאַנקען, אונד צוואַר: דיא איבער'ס מעער פאַהרען; דיא איינע וויסטע דורכרייזען; ווער פאָן איינער שווערען קראַנקהייט גענעזט אונד ווער אויס שטרענגער האַפט בעפרייעט וואָרדען איזט או. ז. וו. — וויא לויטעט דיעזער זעגענסשפּרוך? ר' יהודה לעהרט: ער לויטעט: ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלני טוב. „געפריעזען זייא דער עוויגע, דער דען פערשולדעטען גוטעס פערגילט אונד דער אויך מיר גוטעס געטהאַן." נאָך אביי זאָלל ער דיעזען זעגענסשפּרוך פאָר צעהן פערזאָנען זאַגען, וואָרונטער נאָך מר זוטרא צוויא געלעהרטע זיין זאָללען, — יעדענפאַללס איזט עס

חולה ים יסורין מדבר. בארבעה דברים אלו חייב להודות ברבים בגזרת הכתוב אבל בכל שעה יש לו לאדם להודות ולברך לאל יתברך בינו לבין המקום על כל הטובות והחסדים שעושה עמו בכל עת. ושמצילו מכל מקרים ופגעים הפורשים על כל החיים ומזומנים לבא ויבקש ממנו חסד על העתיד כי לא בחיל ולא בכח וגלא בחנית יהושיע ה׳ וכל השמירות מאתו יתברך שמו. ואם הוא לא ישמור עיר שוא שקד שומר ועל כן אין לאדם לשום בטחונו כי אם באדון הכל שהיכולת בידו ויבקש ויתחנן ממנו כי הכל נעשה ברשותו ובמאמרו. ואם לפעמים בחטאו יבא לו רעה יודה לדיין האמת שהכל בא בדין ויברך לו על הרעה כשם שמברך על הטובה כדאמרינן התם בפרק הרואה במשנה (דף ס׳) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו׳ ומסיקנא בגמרא לקבולה בשמחה ואמרינן עלה מה״מ אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן אמר קרא (שם נ״ו) באלהים אהלל דבר בה׳ אהלל דבר בה׳ אהלל דבר זו מדה טובה באלהי׳ אהלל דבר זו מדת פורענות. ר׳ אבהו אמר מהכא (שם ק״א) חסד ומשפט אשירה לך ה׳ אומרה אם להסד אשירה אם למשפט אשירה. רבי תנחו׳ אמר אמ׳ קרא (שם קי״ח) כוס ישועת אשא וגו׳ צרה ויגון אמצא ובשם וגו׳. רבה אמר אמר קרא (איוב א׳) ה׳ נתן וה׳ לקח וגו׳. אמר רב הונא אמר רב משום ר״מ ותאנא משמיה

איינעם יעדען פפליכט, צו יעדער צייט דעם עוויגען צו דאַנקען וועגען אַלל דער גנאַדע אונד גיטע, דיא ער איהם אַנגעדייהען לאַסט צו יעדער צייט, אינדעם ער איהן בעפֿרייעט אונד רעטטעט פֿאָן אַללען בעזען צופֿאַללען אונד בעגעגניססען, דיא אונאויפהאַר אויסגעברייטעט זינד איבער אַללע לעבענדיגע וועזען אונד דיא בעשטיממט זינד, איבער איהן הערייצוברעכען; דאַהער זאָלל דער מענש אום גנאַדע פֿלעהען פֿיר איינע פֿיר איהן אונהיילשוואַנגערע צוקונפֿט, דען דען מענשען קאַן וועדער אויער, נאָך איינגענע קראַפֿט, נאָך לאַנצע אונד שפּעער, זאָנדערן נור דער שוטץ דעם אַללמאַכטיגען פֿאָר אונהייל בעוואַהרען; אונד ווען ער, דער עוויגע, דיא שטאַדט ניכט היטעט, זאָ איזט דעם וועכטער וואַכען געוויס אומזאָנסט. מאַן זאָלל דאַהער קיין פֿערטרויען אויף איינען מענשען זעטצען, נור גאָטט, דעם הערן אַללעין, זאָלל מאַן פֿערטרויען, וויל דאַס קאָננען, דאַס וואָללען אונד דיא מאַכט אין זיינער האַנד ליעגען; מאַן ערביטטע אונד ערפֿלעהע אַלזאָ דאַס, וואַס דאַס הערץ בעשיידען ווינשט, נור פֿאָן איהם, אינדעם אַללעס ענטשטאַנדען איזט דורך זיין הייליגעס וואָללען אונד דורך זיינען מאַכטשפרוך. — ווען אויך צווייזען דורך פֿערשולדונג איבער דען מענשען איין אונגליק הערייןבריכט, זאָ זאָלל ער אויך פֿיר דיעזעס דעם גערעכטען ריכטער דאַנקען, אינדעם דיעס אַללעס רעכטמעסיג איבער איהן פֿערהענגט איזט. גאָטטעס שטראַפֿגעריכט איזט גערעכט, דאַהער זאָלל מאַן איהן לאָבען זאָ פֿיר איין אונגליק פרייזען, וויא מאַן דיעס פֿיר איינע עמפֿפֿאַנגענע גנאַדע זאָ גערנע טהוט, יאַ זאָגאַר מיט פֿריידע זאָלל ער דאַס איבער איהן פֿערהענגטע, גלייך דעם עמפֿפֿאַנגענען גליקקע הינגעהמען. זאָ לעהרען אויך רבי יוחנן, ר׳ אבוהו, רבי תנחום אונד רבה, (אינדעם זיא מעהרערע שטעללען אויס דען פזאַלמען, אַלס בעווייזע היערצו, אַנפֿיהרען). רבי עקיבא לעהרט: עס געוועהנע

דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מאי דעבדין מן שמיא לטב עביד: כי הא דרבי עקיבא הוה אזיל באורחא והוו בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא מטא לההוא דוכתא בעא אושפיזא ולא יהבו ליה אזל בת בדברא אתא אריה אכליה לחמרא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא זיקא כבייה לשרגא. אמר כל מה דעבדין מן שמיא לטב בלילא אתא גייסא שבייה למתא אמר לאו אמרי לכון כל מה דעבדין מן שמיא לטב: ללמדנו שהרבה פעמי' בא לו לאדם דבר שנראה לו לכאורה שהוא רע לו ומסבב לו טובה. ולפעמים בא לו לאדם מעט רע בדין של רחמנות. ונכנס לו במקום עונש גדול שהיה חייב. ועל הכל יודה למלך המשפט שמרחם עליו אפילו בכעסו. כדגרסינן במסכת נדה פרק המפלת (דף ל"א) דרש רב יוסף מאי דכתיב (ישעיה י"ב) אודך ה' כי אנפת בי וגומר במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף לימי' שמע

זיך דער מענש, בייא אַללעם, וואַס איהן טריפפט, עס זייא גוטעס אָדער שלעכטעס, צו זאַגען: וואַס דער הערר דעס הימעלס בעשליעסט אונד טהוט, איזט געוויס צום גוטען געטהאַן. איינסט טראַט רבי עקיבא איינע רייזע אַן אונד נאַהם מיט זיך איינען עזעל, איינען האַהן אונד איין ליכט. אַלס ער צור נאַכטהערבערגע קאַם, זאָ וואָללטע מאַן איהן אין דיעזעלבע ניכט אויפנעהמען, דעסוועגען מוסטע ער זיין נאַכט־לאַגער אויף דעם פֿרייען פֿעלדע מאַכען. זיעהע, דאַ קאַם איין לעווע אונד רויבטע איהם דען עזעל, דאַן שליך זיך איינע קאַטצע הערבייא אונד צעררים דען האַהן, דען פֿערקינדער דעס טאַגעס, אויך דאַס ברעננענדע ליכט ווארדע פֿאָם ווינדע אויסגע־לעשט. אַבער רבי עקיבא שפּראַך אין זיינער ערגעבענהייט — דאַ ער דיעזע צופֿעלליגקייט, וויא איממער, פֿיר איינע פֿיגונג געטטעס היעלט: — אַללעס, וואַס פֿאָן אָבען קאָממט, איזט צום גוטען. דעס נאַכטס קאַם איינע האָרדע, פֿלינדערטע דען אָרט, אין וועלכעם מאַן איהם איינע נאַכטקוואַרטיער פֿערזאַגט האַטטע, אונד פֿיהרטע אַללע איינוואָהנער דעסזעלבען אַלס געפֿאַנגענע פֿאָרט. זאַגטע איך'ס ניכט, שפּראַך דער פֿראָממע ר' עקיבא צו זיך זעלבסט, דאַס אַללעס, וואַס דאַ געשיעהט, פֿאָן אָבען קאָממט אונד צום גוטען זייא? היעראויס ווירד אונס דיא לעהרע: דאַס זעהר אָפֿט אונס עטוואַס בעגעגנעט, דאַס וויר אין אונזערער בעפֿאַנגענהייט אונד קורצזיכטיגקייט פֿיר איין אונגליק האַלטען, אַבער אונפֿערזעהענס וואַנדעלט זיך דיעזעס צום גוטען. צוויילען אויך טריפֿפֿט דען מענשען איין גערינגעס איבעל, וועלכעס עבענפֿאַללס אַלס איין אַקט דער גנאַדע אונד דער באַרמהערציגקייט בעטראַכטעט ווערדען זאָלל, — וויל ער געוויס איינע האָהערע שטראַפֿע, איינע שטאַרקערע ציכטיגונג, וועגען איינער בעגאַנגענען זינדע, פֿערדיענט האַבע, — דיעזע גערינגע שטראַפֿע, דיעזעס קליינע איבעל ווירד מילדערן דעם מענשען שטאַטט איינער גרעסערן אונד שטרענגערן ציכטיגונג פֿאָן גאָטט אַנגערעכנעט. — פֿיר אַללעס דאַנקע מאַן דעם קעניגע דעס רעכטס, דער זעלבסט, ווען ער אים צאָרן איזט, זיינע גנאַדע פֿאָרוואַלטען לעסט. — ר' יוסף האַט דען פֿערז (ישעיה י"ב, א'.): „איך פּרייזע דיך, עוויגער! ווען דוא מיר צירנסט; דיין צאָרן לעגט זיך אונד דוא טרעסטעסט מיך" דורך פֿאָלגענדעס בייאשפיעל ערקלערט: צווייא לייטע בעאַבזיכטיגטען, איין געמיינשאַפֿטליכעס געשעפֿט צו בעטרייבען. אום איבערזעעישע איינקייפֿע צו מאַכען, בעגאַבען זיא זיך נאַך איינעם צור אַבפֿאַהרט בערייטליעגענדען שיפֿפֿע, יעדאָך אונטערוועגעס פֿערוואונדעטע זיך דער איינע פֿאָן

שטבע׳ ספינתו של חברו בים התחיל מודה לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני והיינו דאמר ר׳ אליעזר מאי דכתיב (תהלים קל״ו) לעושה נפלאות גדולות לבדו אפילו בעל הנס אינו מכיר את ניסו. ר״ל שלפעמי׳ עשה הקב״ה נס עם האדם ודומה לו בהפכו לפי שכלם הם כסומים רואים ואינם יודעים מה רואים שומעים ואינם יודעים מה שומעים. מה שחושבים שבא לטובה פעמים יתגלגל ממנו הפכו ומה שמדמין שבא לרעה פעמים שיסתבב שבא לטובה על כן יודה על הכל ויברך לש״י:

החלק הרביעי.

מצות ציצית ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (קכג)

עטיפת ציצית היא מצוה גדולה ואל יזלזל אדם בה. כי שכרה גדול עד שאמרו שהיא שקולה כנגד כל המצות כדגרסי׳ במסכ׳ מנחות פר׳ התכלת

איהנען דורך איינען דאָרן דען פוס, וואָדורך ער, וויא נאַטירליך, פערהינדערט וואורדע, דיעזע זעעפאַהרט איטצומאַכען. וועגען דיעזעס אונפערהאָפפטען הינדערניססעס געריעטה דיעזער מאַן אין צאָרן אונד טאָבט אונד טאָסט גאָטטעסלאָסטערליכע רעדען אויס; אַבער נאַך מעהרערען טאַגען ערפאָהרט ער, דאַס דאַס שיף, וועלכעס זיינען פריינד אויפגענאָממען אונד איהן עבענפאַללס נור איבערפאַהרט אויפנעהמען זאָללטע, געבאָרסטען זייא, דעססען מאַנשאַפט פאָן דען וועללען פערשלונגען וואָרדען אונד אין איהנען איהר גראַב געפונדען האַבען; דאַ ווירד ער, דער קורצזיכטיגע, דיא ליעבעפאָללע אַבזיכט דעססען, דען ער זאָ פרעפעלנטליך געלאָסטערט, געוואַהר אונד עס בעמאַכטיגט זיך זיינעס הערצענס איין געפיהל דער רייע, ענטשלאָססע דער בעססערונג ווערדען נון אין איהם לעבענדיג, איינע פראָממיגקייט פאָללער איבערצייגונג אונד איין אונבעשיינבאַרעס פערטרויען אויף גאָטט נעהמען אין איהן איין אונד זאָ שפריכט ער, פאָלל דעס טיעפסטען דאַנקעס: ישוב אפך ותנחמני „דיא ווענדונג דיינעס צאָרנעס, הערר, איזט טראָסט פיר איך.״ — זאָ דייטעט אויך רבי אליעזר דען פערז, דער דאַ לויטעט (תהלים קל״ו, ד׳.): „דער גראָסע וואונדער טהוט אַללעין,״ דעם איין וואונדער געשיעהט, האָהנע עס אַלס איין זאָלכעס צו ערקעננען, ד. ה. צוווייטען לאַסט גאָטט יעמאַנדעם איין וואונדער אַנגעדייהען, דער עס אַבער אַלס דאַס געגענטהייל, אַלס איין צייכען דער שטראַפע, אַנזיעהט; דען דיא מענשען גלייכען דען האַלבבלינדען, דיא איינען געגענשטאַנד זעהען, האָהנע דענזעלבען גענויא צו ערקעננען, אונד דען טויבען, דיא דאַ האָרען, האָהנע צו וויססען וואַס. זיא האַלטען דאַס פיר טיעס, וואַס גוט פיר זיא איזט, אונד ווידער דאַס פיר גוט, וואַס נאַכטהייליגע פאָלגען פיר זיא האַט, דאַהער נעהמע מאַן יעדעס היין אַלס איינען אויסדרוקק דעס גאָטטליכען וויללענס אונד דאַנקע דעם שפענדער דעסזעלבען. —

פיערטע אַבטהיילונג.

איבער דיא געבאָטע דער שוואַפאַדען, ציצית, אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

עס איזט איין זעהר וויכטיגעס געבאָט, זיך מיט ציצית צו הילען, אונד זאָלל מאַן דיעזעס געבאָט יאַ ניכט געריגג אַכטען, דען אונזערע אייזען לעהרען, דאַס דיעזעס

(דף מ״ג) תניא וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואי זו זו ק״ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם וגו׳ ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הסמוכה לה ואיזו זו מצות כלאים דכתיב (דברים כ״ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם וגומר כיון שחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל המצות כלן ורבי שמעון היא דאמר מ״ע שהזמן גרמא היא. תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם וגומר שקולה מצוה זו כנגד כל המצות כלן. ותניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם ראיה מביאה לידי זכירה זכירה מביאה לידי מעשה. ורשב״י אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם (שם ג׳) את ה׳ אלהיך תירא וגו׳. ת״ר חביבין ישראל שהיבבן הקב״ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן וכו׳. כדאיתא בענין המילה. ואמרינן עלה תניא א״ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעה״ז ובעולם הבא אבל איני יודע כמה צא ולמד ממצות ציצית. מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית. שמע שיש זונה אחת

געבאָט אַללען איבריגען געבאָטען איבערוויעגענד איזט, דען עס הייסט: וראיתם אותו וזכרתם „איהר זאָללט עס זעהען אונד דענקען;" דאַס וויל זאַגען: שויא היין אויף דיעזעס געבאָט אונד דענקע אַן איין אַנדערעס, דיעזעס פֿערוואַנדטען געבאָט, אונד דיעס איזט דאַס געבאָט דער קריאת שמע, אָדער אויך דאַס געבאָט איבער שעטנז, (דאַס מאַן איין געוועבע פֿאָן וואָללע אונד פֿלאַכס, וואָרויס איין קלייד געפֿערטיגט, ניכט אַנציעהען דירפֿע). אין איינער אַנדערן שטעללע וויירד וראיתם אותו דאַהין געדייטעט: זאָ וויא דער מענש צו דיעזעם געבאָטע פֿערפֿליכטעט איזט, זאָ איזט ער אויך צו אַללען איבריגען געבאָטען פֿערפֿליכטעט, דיא זיך אַן איינער בעשטיממטען צייט בעדינגען. דיעס לעהרט רבי שמעון. וויעדער וויירד אויף איינער אַנדערן שטעללע געלעהרט: עס הייסט: וראיתם אותו „איהר זאָללט עס זעהען, דאַראַן אייך עראיננערן אונד טהון." דאַס זעהען פֿיהרט צום עראיננערן, אונד דאַס עראיננערן פֿיהרט צור אויסאיבונג איינעס געבאָטעס. — אויך לעהרט רבי שמעון בן יוחאי: ווער דיעזעס געבאָט פּינקטליך ערפֿיללט, דער געניעסט איינסט, אַלס לאָהן, פֿאָר דער הערליכקייט דעס עוויגען ערשיינען צו דירפֿען. — דיא ווייזען לעהרען: ישראל איזט בעליעבט פֿאָר דעם געהייליגטען, געלאָבט זייא ער, דורך דאַס געבאָט דער תפילין, זיא צו אומווינדען אַן איהרען הייפטערן אונד אַן איהרען אַרמען, אונד דורך דאַס געבאָט דער ציצית, דיא זיא אַנבריגגען אַן איהרען געוואָנדערן. — רבי נתן לעהרט: עס גיעבט קיין געריגגעס אונד מיט וועניג קאָסטענאויפֿוואַנד צו ערפֿיללענדעס געבאָט אין דער תורה, דאַס ניכט איינען לאָהן שאָן פֿיר דיעזע אונד פֿיר דיא צוקינפֿטיגע וועלט אין זיך טריגע, נור איזט דיא האָהע דעס לאָהנעס ניכט בעקאַננט; דאַס געבאָט דער ציצית, וועלכעס צו ערפֿיללען נור מיט געריגגען קאָסטען פֿערבונדען איזט, בעווייזט דאַס געזאַגטע הינלאָנגליך. — אים מדרש תנחומא ווירד פֿאָלגענדעס ערצאָהלט: עס לעבטע איינסט איין איבעראויס שאָנע היידין אויף זעהר לייכטעם פֿוסע אונד גאַב זיך פֿיר געלד דעם אַנדערן פּרייז. איין מאַן, דער דאַס געבאָט דער ציצית זעהר האָך שאַטצטע, וואַהרשיינליך איין

בכרכי הים שנוטלת ארבע מאות זהובים בשכרה שיגר לה ד׳ מאות זהובים וקבעה לו זמן כשהגיע לו זמנו הלך וישב על פתח ביתה נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו האיש ששיגר לך ת׳ זהובים בא וישב לו על הפתח אמרה לה יכנס נכנס הציעה לו שבע מטות שש של כסף והעליונה של זהב ובין כל אחת ואחת סולם של כסף ועליונה של זהב ועלתה וישבה על גבי העליונה ערומה ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה באו ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב על גבי קרקע ואף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע אמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתאמ׳ לי מה מום ראית בי אמ׳ לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך אלא מצוה אחת צונו ה׳ אלהינו וציצית שמה וכתיב בה אני ה׳ אלהיכם ב׳ פעמים אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד ליתן שכר. ועתה נדמה עלי כארבעה עדים. אמרה לו בשבועה איני מניחך עד שתכתוב לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה לומד בו תורה כתב ונתן בידה. עמדה וחלקה כל נכסיה שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה בידה חוץ מאותן מצעות ובאת לבית

טילער דעם רבי חייא, טיקקטע איהר פיער הונדערט געלדטטיקקע, אום איהרע ליעבע צו געווינגען אונד אום דען געלוסטען ביים איהר צו פרעהנען. ער פאנד זיך היערויף פאר איהרעם הויזע איין, אונד איהרע מאגד פיהרטע איהן אין דאס איננערע איהרעס געמאכעס. אין דעזעלבען וואר אללעס אויף׳ס גלענצענדסטע איינגעריכטעט אונד בערעכנעט, דיא זיננע צו בערויטען. אלס זיינע פאנטאזיע דען האהעפונקט דער אויפגערעגטהייט עררייכט האטטע אונד ער זיך גאנץ דער ליעבע היגגעבען וואללטע, דא וואר דע ער, מערקווירדיגער ווייזע, דער ציצית זיינעס געוואנדעס אנזיכטיג, דיא איהן, גלייך איינער אינגערן, אמאהנענדען טטיואטע, פאר דער זינדע, דיא ער עבען בעגעהען וואללטע, ווארנטען, אונד זיהע, זיין געוויססען בליעב ריין. דיא היידין קאננטע זיך זיין אויגענבליקקליכעס בענעהמען קיינעס וועגעס ערקלארען, זיא דאכטע, דאס ער פיעללייכט עטוואס טאדעלהאפטעס אן איהר געפונדען האבע, דאהער באט זיא איהן, איהר זיין אויפפאללענדעס בענעהמען צו ערקלארען. היערויף טפראך ער פרייאמיטהיג צו איהר: איך האבע נאך ניא איין אנמוטהיגערעס וועיב אלס דיך געזע־ העז, אבער איין געבאט בעפאהל אונס דער עוויגע, אונזער גאטט, דעססען נאמען „ציצית״ איזט; אים טעקסטע, דער איבער דיעזעס געבאט האנדעלט, הייסט עס צוויא מאל: „איך בין דער עוויגע, אייער גאטט!״ ד. ה. איך פאדערע איינסט רעכענטאפט אונד איך וויס אויך, איינסט צו בעלאהנען! אונד דיעזע ציצית זינד דיא בעצווינגער איינער ריינע, דען איך וויל ניכט דיעזע אונבעטטעכליכען פיער צייגען געגען איך האבען. — דיעזע אפפענהייט אונד גלייביגקייט מאכטען איינען טטארקען איינדרוקק אויף זיא; נאך קורצעם בעזיננען באט זיא איהן, יא זיא בעטוואר איהן זאגאר, איהר זיינען נאמען, זיינען וואהנארט, דען נאמען זיינעס לעהרערס אונד דען דעם לעהרהויזעס, אין וועלכעם ער אונטערריכט עמפפינגע, אויפצוטרייבען, דיעס טהאט ער גערנע אונד ענטפערנטע זיך. אויך איהר ענטטלוס וואר געפאסט. זיא טהיילטע איהר האב אונד גוט אין דרייא טהיילע, וואסאן זיא איינען טהייל דעם קאניגע, פיר דיא ערלויבניס, איהרען ענטטלוס אויספיהרען צו דירפען, גאב, דען אנדערן טהייל טהיילטע זיא אונטער דיא ארמען אונד דען דריטטען טהייל נאהם זיא איט זיך אונד

מדרשו של רבי חייא אמרה לו צוה עלי ויעשוני עבריה. אמר לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים הוציאה כתב מידה ונתנה לו אמר לה זיל זכי במקחך אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר. זה מתן שכרן בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע כמה. ומעשה זה ג"כ כתוב במדרש תנחומא ולא עוד אלא אפילו הנשים שהן פטורות מן הציצית וזכות כשהן עסוקות בו. כדגרסינן בפרק המוכר את הספינה (דף ע"ד) יש ארגז אחת גנוז לאשתו של רבי חנינא בן דוסא דשריא ביה תכלת לצדיקים לעתיד לבא. ובזכות הציצית אמרו במדרש שנצולו חנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש. דכתיב (דניאל ג') באדין גובריא אילך כפיתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבושיהון ורמיו לגוא אתון נורא יקידתא. ופירש לבושיהון אלו טליתות המצויצת שלהן. גם כתוב בספרי כל המתעטף בציצית קדושתו כפולה משל חברו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם וגו' מלמד שהציצית מוספת קדושה והזהיר בו יבורך:

(קכד) פרק שני.

גדול עונש המבזה בעיניו מצות ציצית. כדגרסינן פרק ע"פ (דף קי"ג). ת"ר

רייסטע נאך דער שטאדט, אין וועלכער דאס לעהרגעביידע דעס רבי חייא וואר,
אין דעמזעלבען אנגעלאנגט, טראט זיא פאר רבי חייא אונד שפראך: רבי, נים
איך אין דיינע רעליגיאן אויף, איך וויל יידין ווערדען! דיעזער אכטעטע איהר אבער
דען איינוואנד: פיעללייכט פאנדעסט דוא נור וואהלגעפאללען אן איינעם איינער שילער,
וועלכעם דיך צו דיעזעם ענטשלוס ברכטע? אלס זיא איהם אבער דיא אורזאכע צו
איהרעם אונווידערופליכען ענטשלוססע איטטהיילטע אונד ער איינזאה, דאס זיא
דיעזען טריטט נור אוים רייכער איננערן איבערצייגונג טהון וואללטע, זא וויללפאהרטע
ער איהר אונד נאכהער גאב ער איהר דען פראממען אונד געטטערגעבענען שילער
צום גאטטען, וועלכער זיך טאן היניעדען פיר זיינע ענטהאלטזאמקייט בעלאהנט
פיהלטע; אונד געוויס הארטע אויך זיינער איין לאהן, וועגען זיינער זעלבסטבע=
הערשונג אונד זיינער שטרענגען גלייביגקייט, אין דער צוקינפטיגען וועלט. — נאך
דעם מדרש זינד חנניה, מישאל אונד עזריה, וועגען פינקטליכקייט אים ערפיל=
לען דעס געבאטעס דער ציצית, אוים דער פייערסגלוטה דעס קאלקאפענס גע=
רעטטעט ווארדען, דען עס הייסט (דניאל ג', כ"א.): „זאגלייך ווורדען יענע
אמננער פעסטגעבונדען א. ז. וו. מיט איהרען געוואנדערן — מיט ציצית פער=
זעהען — אונד אין דען הייסגליהענדען אפען געווארפען." — זא הייסט עס אויך
אין ספרי: ווער זיך איינהיללט אין ציצית, דעססען הייליגקייט איזט איינע דאפ=
פעלטע צו נעננען, אים פערגלייך צו דער הייליגקייט זיינעס נאכסטען; דען עס
הייסט (במדבר ט"ו, מ'.): „דאמיט איהר געדענקעט אונד אויסאיבעט אללע איינע
געבאטע אונד הייליג זייעט איירעם גאטט;" היערויס איזט דער בעווייז, דאס
דאס איינהיללען אין ציצית צור ערהאהעטען הייליגקייט פיהרט, אונד ווער דארויף
האלט, געוויס זעגען אויף זיך דאדורך הערבבריינגט. —

צווייטעס קאפיטעל.

דיא שטראפע דעססען איזט געוויס זעהר גראס, דער דאס געבאט דער ציצית

שמנה כמנודין לשמים ואלו הן מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים ממנה ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו וי״א אף מי שאינו מסב בחבורת מצוה. וגם המבזה בעיניו מצות ציצית נקרא עם הארץ לכל חומרותיו כמבטל ק״ש שחרית וערבית שנקרא מעוות לא יוכל לתקן. כדגרסינן פרק היה נוטל (דף כ״ב). ובברכות פרק שלשה שאכלו (דף מ״ז). ת״ר איזהו עם הארץ כל שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין. בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו. רבי יונתן בן יוסף אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה. אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים זהו עם הארץ. וגדול עונש המבטלו בזמן הזה שאין צריך תכלת מן המבטלו בזמן שהיה נמצא תכלת ביוקר. כדגרסינן פרק התכלת (דף מ״ג). תניא היה רבי מאיר אומר קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת. משל למלך שקרא לשני עבדיו לאחד אמר לו הבא לי חותם של זהב ולאחד אמר לו הבא לי חותם של טיט ופשעו שניהם ולא

גערינג אַכטעט; דען אונזערע ווייזען לעהרען; אַכט פערזאָנען פינדען איינע צוריקק-זעטצונג אים הימעל אונד צוואַר: דער זיך ניכט פערהייראַטהעט האַט. ווער דיעס געטהאַן, אַבער קיינע קינדער מיט זיינער עהעהעלפטע צייגט, אונד זיך דעננאָך פאָן איהר ניכט שיידען לאָסט. ווער איין פאַטער פאָן קינדערן איזט, אָהנע דיעזע צום ערלערנען דער תורה, וויא געביהרליך, אַנצוהאַלטען. ווער קיינע תפילין אַם הויפ-טע אונד אַם אַרמע טראָגט; ווער קיינע ציצית אַן זיינע געוואַנדער אַנברינגט; ווער קיינע מזוזה אַן דיא פפאָסטען זיינער טהירען אַנהעפטעט, אונד ווער מיט ענטבלאָסטען פיסען איינהער געהט. אַנדערע זאַגען: ווער זיך צוריקקהאַלט פאָן איינער מאַהלצייט דער פריידע, גענאַננט: סעודת מצוה, אויך דיעזער ווירד צוריקקגעזעטצט. — ווער דאַס געבאָט דער ציצית גערינג אַכטעט, ווירד עם הארץ, אונוויססענדער, גע-נאַננט, אונד דיא שטראַפע דיא היערויף ערפאָלגט, איזט גלייך דער שטראַפע, דיא דעניעניגען טריפפט, דער קריאת שמע פריה אונד אַבענדס ניכט ליעזט, וועלכעס פערגעהען ניע מעהר גוט צו מאַכען איזט. — זאָ לעהרען אויך אונזערע ווייזען: ווער ווירד אונוויססענדער גענאַננט? דער קיין קריאת שמע פריה אונד אַבענדס ליעזט; דיעס לעהרט אויך רבי אליעזר; רבי יהושע היעגעגען לעהרט: דער קיינע תפילין אומבינדעט, ווירד זאָ גענאַננט. בן עזאי זאַגט: ווער קיינע ציצית אַן זיינעם געוואַנדע האַט. רבי יונתן בן יוסף זאַגט: דער זיינע קינדער ניכט פיר דאַס שטודיום דער תורה ערציעהט. וויעדער אַנדערע זאַגען: ווער גאַר דיא פאָרקענטניססע דעס תלמודס קעננט, אַבער דען תלמוד זעלבסט לערנט ער ניכט, אויך דיעזער ווירד אונוויססענדער גענאַננט. — ווער אין יעטציגער צייט דאַס געבאָט דער ציצית, אין וועלכער אַן צו דענזעלבען קיינע טהייערע הימעל-בלויע וואָללע מעהר ניממט, פערנאַכלאַססיגט, דעססען שטראַפע ווירד זעהר גראָס זיין. זאָ לעהרט אויך רבי מאיר. צום בייאשפיעל: איין קאָניג בעפיעהלט דעם איינען פאָן צווייען דיענערן, איהם איינען זיעגעל אויס גדיעגענעם גאָלדע, אונד דעם אַנדערן, איהם איינען זיעגעל, אויס לעהם געפאָרמט, צו ברינגען, אונד

הביאו. איזה מהם עונשו מרובה הוי אומר זה שאמר לו הבא לי של טיט ולא הביא. על כן היו זהירים מאד רבותינו בדבר זה. כדגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי"ח). אמר רב נחמן בר יצחק תיתי לי דקיימי' מצות ציצית א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך במאי זהיר טפי א"ל במצות ציצית' יומא חד הוה סליק בדרגא איפסיק ליה חוטא לא נחית מדוכתיה עד דרמייה. ראה כמה היו זהירין בדבר ועל כן דרשו בפרק שואל אדם. בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין ללמדנו שמצותן כל היום. ואם למען הקדושה החמורה שבתפילין אין אנו יכולין לקיימן כל היום יהיו ישראל זריזין במצות ציצית:

(קכה) פרק שלישי.

בזכותו של אברהם אבינו ז"ל שהיה אוהב הש"י שפרסם אמונתו בראשונה בעולם ולא נכנסה בו שום המדה אפילו במה שהיה שלו מן הדין מאחר שהצילו מן השבירה לאחר יאוש בעליו זכו בניו למצות ציצית ותפילין.

זעהע, ביידע פיהרטען דאס געבאט דעם קאניגס ניכט אוס; וועססען שטראפע מאג דיא גראססערע? געוויס האט דער איינע גראססערע שטראפע פערדיענט, דער איינען זיעגעל אוס לעהם בריגגען זאללטע, וויל איין זאלכער זעהר לייכט אנצושאפפען איזט; אונד זא האבען אויך אונזערע וויזען בעזאנדערס פאר אויסלאססונג דעם געבא-טעס דער ציצית געווארנט. — איינסט פראגטע ר' יוסף דען ר' יוסף, זאהן דעס רבה: וועלכעס געבאט היעלט דיין פאטער פיר דאס וויכטיגסטע? דאס געבאט איבער ציצית, גאב ער איהם צור אנטווארט, דען איינעס טאגעס גינג ער אויף איינע טרעפפע אונד ריס זיך אונפערזעהענס איינע זאלכע אב, זא וויך ער ניכט עהער פאן דער שטעללע, ביז ער זיך דיעזעלבע וויעדער ערזעטצט האטטע. היעראוס איזט צו ענטנעהמען, וויא זעהר דיא פארפאהרען אויף דיעזעס געבאט געוויכט לעגטען. — „צו יעדער צייט זאללען דיינע קליידער ווייס זיין"; היעראונטער זינד דיא ציצית געמיינט, אונד „אהל — דיעזעס צייכען דער אויסצייכנונג, בעזאנדערס דער קראנונג — זאלל דיינעם הויפטע ניכט פעהלען"; דיעזער פערז האט בעצוג אויף דיא תפילין; ביידע זאלל אייגענטליך יעדער דעם טאגעס איבער אום זיך האבען, אונד דא אבער דיא תפילין זא הייליג זינד, פאר דערען ענטוויהונג מאן זיך איימערסט אין אכט נעהמען מוס, זא זאלל יעדער איזראעליט זעהר דאראויף אכטען, דעם טאגעס איבער אינדעססען אין ציצית זיך צו היללען. —

דריטטעס קאפיטעל.

דורך דאס פערדיענסטע אונזערעס שטאממפאטערס אברהם, דער דאס קאם ווייגען אויסגעצייכנעט אונד געליעבט וואר, וויל ער דיא גאטטעסערקעננונג אונד דען ווא=רען גלויבען אין דער וועלט צו פערברייטען זוכטע אונד וויל ער זא אונאייגענניטציג וואר אונד זעלבסט צו דעם, דאס איט רעכט איהם געהערטע, קיינע בעגיערדע האטטע, נעהמליך: אלס ער דיא קאניגע בעקריעגטע, זיא שלוג, זיינען ברודערסזאהן לוט אונד דיא איבריגען געפאנגענען זאמט איהרעם האב אונד גוט בעפרייטע, אהנע זיך אינדעססען דערען האבע, דאס איט רעכט איהם געהערטע, אנצו=אייגנען, זינד אונס, זיינען נאכקאממען, דיא געבאטע דער ציצית אונד דער תפילין

בדגרסינן בחולין פרק כיסוי הדם (דף פ״ט). ובמסכת סוטה פרק היה מביא (דף ט״ז). דרש רבא בזכות שאמ׳ אברהם אבינו (בראשי׳ י״ד) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב׳ מצות לחוט של תכלת ולרצועה של תפילין בשלמא רצועה של תפילין דכתיב (דברים כ״ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ וגו׳. ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. אלא חוט של תכלת מאי היא. דתניא היה רבי מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר (שמות כ״ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו׳. וכתיב (יחזקאל א׳) כמראה אבן ספיר דמות כסא. וכזה מצינו במדרש תנחומא אמר ליה הקב״ה אתה אמרת אם מחוט אני מטהר את בניך במזבח שהוא מוקף בחוט של סיקרא כמו ששנינו המזבח היה מוקף בחוט של סיקרא. ועוד בשבר שאמרת אם מחוט אני נותן לבניך מצות הוטין של ציצית פתיל תכלת אתה אמרת ועד שרוך נעל אני נותן לבניך מצות יבמה והלצה נעלו ובזכות שאמרת נעל אני נותן לבניך מצות אכילת פסח נעליכם ברגליכם. ועוד אני משבח את בניך בלשון (שיר ו׳) מה יפו פעמיך בנעלים. ומדרש בזה בבראשית רבה (פרשה מ״א) מצינו שגודל מצות הציצית בא לנו בזכותו של אברהם שגדלן הקב״ה במצוה זו שהיא על ארבע כנפות יותר ממלאכי השרת שאף ע״פ שיש להן שש כנפים אין להם אלא שנים לכסות פניהם שנא׳ (ישעיה ו׳) בשתים יכסה פניו ולישראל ארבעה שנא׳ (דברים כ״ב)

געוואָרדען. זאָ דייטעט רבא דען פֿערז, דען אברהם שפראַך (בראשית י״ד, כ״ג.): „ווערדער איינען פֿאַדען, נאָך איינען שוהריעמען וויל איך איר נעהמען;" וועגען דיעזער אונאייגענניטציגקייט איזט זיינען נאַכקאָממען דיא אויםצייכנונג דער צווייא געבאָטע געוואָרדען, נעמליך: דער ציצית, שויםפֿאַדען, אונד דער ריעמען, תפילין. — אים מדרש תנחומא הייסט עס: עס שפראַך דער געהייליגטע, געפריעזען זייא ער, צו אברהם: וויל דוא געזאַגט: „ניכט איינען פֿאַדען אַמַגעט דוא דיר נעהמען א. ז. וו.", דעסוועגען וויל איך אויך דיינע קינדער דורך איינען אנגעבראַכטען ראָטהען פֿאַדען, דער אום דען אַלטאַר געוואונדען וואַר, אויך וואַשׁ־ בעם זיא איהרע אָפּפֿער דאַרברינגען ווערדען, פֿאָן זינדען רייניגען; פֿערנער וויל איך דיינען קינדערן דאַס געבאָט דעס פסח־לאַמאמעס, בייא וועלכעם עס אויס־ דריקקליך הייסט: אייערע שוהע זאָללט איהר אַן אייערען פֿיסען פֿעסטגעבונדען האַבען, אַלס בעלאָהנונג געבען; דאַן וויל איך פֿאָן דיינען קינדערן איך לאָבען לאַס־ סען, — ווען דער בעפֿרייאונגסרוף איהנען ערטאָנען ווירד — דורך דען זאַטץ (שיר השירים ז׳, ב׳.): „וויא שאָן זינד דיינע טריטטע אין דען שוהען" — אים מדרש רבה הייסט עס: דאַס וויכטיגע געבאָט דער ציצית איזט אונס דורך דיא פֿערדיענסטע אונזערעס שטאַממפֿאַטערס אברהם געוואָרדען. דיעזעס געבאָט צייכנעט אונס דרואַססען אויס, דאַס וויר היערין דען ענגעלן גלייכען, אינדעם וויר אַן דען פֿיער ענדען — ארבע כנפות — אונזערער געוואַנדער ציצית אַנגעבראַכט האַבען: צוואַר האַבען זיא זעכס שוינגען אַלס צייכען דער אויסצייכנונג, יעדאָך בעדעקקען זיא מיט צווייען איהר אַנגעזיכט, דען עס הייסט (ישעיה ו׳, ב׳.): „מיט

על ארבע כנפות כסותך וגו׳ ובזכות זה הקב״ה מקבצן שנאמר (ישעיה י״א) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. וגם בזכות זה הרשעים כלים שנא׳ (איוב ל״ח) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ובזכות זה יזרח לצדיקים לעתיד לבא שנא׳ (מלאכי ג׳) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו׳. היא שעמדה לישרא׳ בימי חזקיה עם סנחריב שנא׳ (ישעי׳ כ״ד) מכנף הארץ זמירות שמענו וגו׳ והיא שעמדה עם המצות האחרות אשר מקיימים ישרא׳ בכל דור ודור. ולפי ששורש מצוה זאת באת בזכות אברהם לכך תקנו שמנה חוטין כנגד שמנה ימי המילה שנצטוה אברהם אבינו ע״ה וכנגד שמנה רקיעים שעד כסא הכבוד מאחר שהתכלת שהיתה יסוד המצוה דומה לרקיע. והמקיים מצוה זו כתקונה אל יתאוה לדבר עברה כדכתיב (במדבר ט״ו) ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות. ואחרי עיניכם זו זנות. נמצא שמרחיקו מאלו השני עברות שהן יסוד כל חטא ומצילתן מעונשה של גיהנם:

צווייטן בעדעקקטע ער זיין אנגעזיכט.״ וועגען דער פינקטליכען ערפיללונג דיעזעס געבאָטעס ווירד איינסט דער לאָהן, דאס דער געהייליגטע דיא צערשטרייטען ווידער זאממעלן ווירד, דען עס הייסט (ישעיה י״א, י״ב.): ,,אונד דיא צערשטרייטען יהודה׳ס בריינגט ער צוזאממען אויס דען פיער ענדען דער ערדע;״ פערנער ווירד דער געהייליגטע דיא פרעפלער פערטילגען, דען עס הייסט (איוב ל״ח, י״ג.): ,,צו ערפאססען דיא ענדען דער ערדע, דאס דיא פרעפלער פאָן איהר פערטרייבט ווערדען;״ דאן ווירד דען פראָממען אונד טוגענדהאפטען דער הערליכע אבגלאנץ דעס הייליגען אין דער צוקינפטיגען וועלט ענטגעגענגלאָנצען, דען עס הייסט (מלאכי ג׳, כ׳.): ,,אבער אויפגעהען ווירד אייך, דיא איהר פירכטעט מיינען נאמען, דיא זאָננע דער גערעכטיגקייט אונד דער היילונג;״ אויך זיעגטע חזקיה, דורך דיא ערפיללונג דיעזעס געבאָטעס, איבער סנחריב, דען עס הייסט (ישעיה כ״ד, ט״ז.): ,,פאָם ענדע דער ערדע האָרטען וויר געזאָנגע.״ אונד זאָ ווירד דער לאָהן פיר דיא ערפיללונג דיעזעס ציצית-געבאָטעס, פעראייניגט מיט דעם לאָהנע פיר יעדעס אנדערע געבאָט, צו יעדער צייט אונד אין יעדעם צייטאלטער ישראל אלס טוטלוועהר דיענען. — אונד דיעוויל איס פערדיענסטע דעס שטאממפאטערס אברהם אונס דיעזעס געבאָט געוואָרדען, זאָ האבען אונזערע ווייזען אנגעאָרדנעט, דאס יעדע דער ציצית אכט טויאפאָדען ענטהאלטען זאָלל, גלייכצאָהליג דער אכט בעשניידונגסטאגע, צור ערפרייענדען ערינערונג, דאס דיא בעשניידונג דאס ערסטע געבאָט אן אברהם וואר; אונד גלייכצאָהליג דער אכט פאָרהאנדענען הימעל, וואָ אויף דעם לעטצטען דער עהרענטהראָן גאָטטעס זיך בעפינדעט; דא אייגענטליך דיא ציצית אויס הימעלבלויער וואָללע געפערטיגט זיין זאָללטען, אום דורך דערען בעטראכטונג זיך דען הימעל צו פערגעגענוואָרטיגען. — ווער דיעזעס געבאָט וואהר-האפט ערפיללט, דער ווירד זיך געוויס פאָר יעדעם פערגעהען אין אכט נעהמען, ווירד ניע צו עטוואס פערבאָטענעם איינע בעגיערדע האבען, דען עס הייסט (במדבר ט״ו, ל״ט.): ,,איהר זאָללט ניכט שפאָהען אונד האָרכען נאך אייערעם הערצען״, ניכט נאך דעם, וואס דיעזעס אייך צופליסטערט, דאמיט איהר ניכט אויף אירוועגע גע-ראטהעט אונד צוויפעלער ווערדעט. ,,אונד ניכט שפאָהען נאך אייערען אויגען,״ דיא יעדען געגענשטאנד דער בעגיערדע אונד דער וואָללוסט זאָ פערפיהרעריש דארשטעללען. פערן אום מאן זיך האלטען פאָן דיעזען צווייען פערבאָטען, דיא דיא גרונדפפיילער אללער זינדען זינד, ווען מאן פאָן דען העללענשטראפען בעפרייעט זיין וויל. —

החלק החמישי.

בקדושת תפילין ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (קכו)

כתיבת הפרשיות עם בתיהן והנחתן וברכתן כתוב הוא במקומו ולפי שהן דבר קדוש אין כותבין אותן אלא על גבי עור בהמה טהורה ויש לדבר סמך מן התורה. כדגרסי' במסכת שבת פרק שמנה שרצים (דף ק"ח). שמואל וקרנא הוו יתבי אגודא דנהר מלכא חזנהו שמואל למיא דקא דאלו ועכירי אמר ליה שמואל לקרנא גברא רבה קא אתי מנהרדעא וחש במעיה וקא דאלו מיא לקביל אפיה (פירש גליון מגביהין לעשות מחילה סביב כשהוא נכנס על דופני הספינה שלא ירדם גלוין) קום זיל תהי ליה אקנקניה אזל אשכחיה דרב הוה בעא מיניה מנין שאין כותבין תפילין אלא על גב עור של בהמה טהורה אמר ליה דכתיב

פינפטע אבטהיילונג.

איבער דיא היילינקייט דער תפילין, אין דרייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

ווימ דיא אבטהיילונג, דיא אין דיא תפילין=געהייזע געלעגט ווערדען, געטריע=בען זיין זאללען אונד וואס בייא אומבינדען דער תפילין צו בעאבאכטען איזט, פינדעט זיך אנדערוועיטיג ערקלערט. — דיא תפילין איממען אלס איין הייליגער געגענשטאנד בעטראכטעט ווערדען, דעסוועגען איממען דערען אבטהיילונגע אויף פערגאמענט, געפערטיגט אויס דער הויט איינעס ריינען פיעהעס, געשריעבען ווערדען. אים טראקטאט שבת פאל. ק"ח, ווירד פאלגענדעס ערצעהלט: שמואל*) זאס מיט קרנא — אנגעטטעללטעם ריכטער פאן דעססען טולע, — אם אופער דעס נהר=מלכא**) אלס דיא וועללען זיך שטארקער בעוועגטען אונד איין פארהרצייג נאהעטע. שמואל זאגטע דאהער דען קרנא פאן דען טטראנד, איהם אויפטראגענד, זיך נאך דער בעשאפפענהייט דעס אנקאממענדען נאהער צו ערקונדיגען אונד זיך מיט איהם אין געלעהרטע געשפרעכע איינצולאססען, דא ער וואוסטע, דאס רב אנקאממע. קרנא פאללצאג דען ערהאלטענען אויפטראג. אונטער אנדערן פראגען שטעללטע ער אויך דיא פראגע אן איהן: וואו איזט עס אויס דער תורה ערוויעזען, דאס מאן דיא אב=טהיילונגע פיר דיא תפילין=געהייזע נור אויף פעללען פאן ריינעס פיעה טרייבען דירפע?

---

*) שמואל, אויך אריוך, אדער אויך ירחינאי, דער אהנדבערעכנער גענאננט, וואר איין בבבילאניער, לעבטע אים דריטטען יאהרהונדערט נ. י. צייטרעכנונג אונד שטאנד דער אקאדעמיע צו נהרדעא פאר. ער האטטע זיך בעזאנדערס מיט נאטורוויססענשאפטען, ארצנייא=קונדע אונד אסטראנאמיע בעשעפטיגט; זא וואר ער דער ערסטע אנפערטיגער איינעס יידישען קאלענדערס, פערזיטטעלסט וועלכעס מאן, אהנע אנזיכט דער אהנדערטיינונג, דיא פעסטטאגע בעשטיממען קאננטע. — דער צווייטע פערזיטע קאניג, שאבאר (זאפאר) דער ערסטע גענאננט, פפלאג אפט אונטערהאלטונגען מיט איהם איבער דיא יידישען געזעטצע, אונד זא לערנטע ער אויך דיא פערזישען געזעטצע קעננען, דיא ער אויך געלטענד צו מאכען זוכטע.

**) איין קאנאל, וועלכער דען פרת מיט דעם טיגרית פערבינדעט.

דער איבערזעטצער.

(שמות י"ג) למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך. והם פאר לישראל כמו שדרשו על (יחזקאל כ"ד) פארך חבוש עליך אלו תפלין שבראש. ואף הקב"ה שהוא יוצר הכל כביכול הוא מתפאר בהן עד שהמשילו ואמרו הנחת תפילין באל יתברך. דגרסינן בפ"ק דברכות (דף ו'). אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר (ישעיה ס"ב) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. ימינו זו תורה שנאמר (דברים ל"ב) מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפילין שנאמר (תהלים כ"ט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. וכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. א"ל רב נחמן בר רב יצחק לרבי חייא בר אבין בתפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו אמר ליה (שמואל ב' ז') ומי כעמך כישראל גוי אחד וגו'. א"ל ומי משתבח הקב"ה בתושבחותייהו דישראל א"ל אין דכתיב (דברים כ"ו) את ה' האמרת היום וכתיב וה' האמירך היום. א"ל הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר

היערויף גאב איהם רב צור אנטוואָרט: עס הייסט (שמות י"ג, ט'.): „אונד עס זאָלל דיר צום צייכען זיין אויף דיינער האַנד, אונד צום אַנדענקען צווישען דיינען אויגען, דאַמיט דיא לעהרע דעס עוויגען אין דיינעם מונדע בלייבע", ד. ה. דיא לעהרע זאָלל נור פערצייכנעט זיין אויף דער הויט דעס טהיערעס, דאַס צום גענוססע פיר דיינען מונד ערלויבט איזט. — דיא תפילין זינד איינע צירדע פיר ישראל, דען עס הייסט (יחזקאל כ"ד, י"ז.): „דיינען קאָפּפּוץ בינדע אום" היערמיט איזט דיא תפילין, דיא אום דען קאָפּף געבונדען ווירד, געמיינט. זעלבסט דער געהייליגטע, דער שאָפּפער דעס וועלטאַללס, ריהמט זיך איהרער (דער תפילין), זאָ דאַס זיך אונזערע ווייזען צו דער גלייכנימרעדע, דער פּאַראַבעל, פערשאַנלאַסט פיהלטען, דאַס דער געהייליגטע זעלבסט דיא תפילין זיך אַנלעגט.*) — עס זאַגט רבי יצחק: וואָהער איזט דער בעוויז, דאַס דער געהייליגטע תפילין אַנלעגט? עס הייסט (ישעיה ס"ב, ח'.): „געשוואָרען האַט גאָטט בייא זיינער רעכטען, בייא זיינעם שטאַרקען אַרמע," זיינע רעכטע, דיעס איזט דיא תורה; זיין שטאַרקער אַרם, דיעס זינד דיא תפילין. — פערנער הייסט עס: „אַללע פעלקער דער ערדע ווערדען זעהען, דאַס דער נאַמע גאָטטעס אויף דיך גענאַננט ווערדען ווירד, אונד זיא ווערדען זיך פירכטען פאָר דיר", היערויס דייטעט רבי אליעזר, (בן הורקנס), דער גראָסע גענאַננט: דיעזער פערז האַבע בעצוג אויף דיא תפילין, דיא פיר דאַס הויפט בעשטיממט זינד, דערען אינהאַלט איזט: מי כעמך כישראל וגו' „ווער גלייכט דיינעם פאָלקע ישראל." דער געהייליגטע שפראַך צו ישראל: איהר האַבט מיך צום אַלליינגען אַנערקאַננט, דען עס הייסט: האָרע ישראל, דער

---

*) דיא תפילין דיענען פערזינליכט דורכ איהר אינהאַלט אונד דעם אומבינדענס דערזעלבען, צום זיינבילד דער שטעטען ערינערונג אַן דיא וואָהלטהאַטען, דיא גאָטט ישראל האַט אַנגעדייַ־הען לאַססען, אַן דיא וואונדערבאַרע ערעטטונג אויס דעם לאַנדע מצרים, אַן דיא בעזאָנדערע איבערוואַכונג אונד אויסצייכנונג, אַבזאָנדערליך אַבער אַן דיא אויפגאַבע, דיא ישראל פאָן גאָטט געוואָרדען, אונד אַן דען שוטץ, דען גאָטט זאָ זיכטבאַר ישראל האַט אַנגעדייהען לאַס־סען, זאָ נאַהמען אויך אונזערע ווייזען אַללעגאָריש אַן, דאַס גאָטט זיך עבענפאַללס תפילין, מיט דעם אינהאַלטע ומי כעמך כישראל וגו', אַלס איין ערינערונגסצייכען אַן זיין איינציגעס פאָלק, אומבינדע, וואָרויף דער רשב"א אגדות צור שטעללע, זעהר טרעפפענד דען זאַטץ: דודי לי ואני לו, אַנווענדעט. דער איבערז.

(שם ו') שמע ישראל וגו'. אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר
ומי כעמך כישראל גוי אחד וגו'. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי
תינח בחד בתי דתפילין בשאר בתי מאי איכא אמר ליה מסתברא כי מי
גוי גדול ומי גוי גדול דדמין אהדדי בחד ביתא אשריך ישראל או הנסה
אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא ומי כעמך בחד ביתא וכולן כתיבי
בדרעי. ולפי שמצוה זו היא קדושה רבה שמתפאר בה יוצרנו על כן צריכין
גוף נקי וקדוש. כדגרסינן במסכת שבת פרק במה טומנין (דף מ"ט). ובפרק
ר' אליעזר דמלים (דף ק"ל). א"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי וקדוש כאלישע
בעל כנפים מאי טעמא אביי אמר שמא יפיח בהן ורבא אמר שלא ישן בהם
ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים. שפעם אחד גזרה מלכות יון גזרה על
ישראל שכל מי שיניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפילין
ויוצא לשוק וראהו קסדור אחד (פי' ממונה) וברח מפניו ורץ אחריו כיון שהגיע
אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר לו מה זה בידך אמר ליה כנפי יונה פשט
ידיה ונמצאו בו כנפי יונה. ולפיכך היו קורין אותו אלישע בעל כנפים ומ"ט
אמר לו כנפי יונה דמתילא (פי' משולין) כנסת ישראל לכנפי יונה שנאמר
(תהלים ס"ח) כנפי יונה נחפה בכסף מה יונה זו כנפים מגינות עליה אף
ישראל מצות מגינות עליהם. וגרסינן נמי בפרק רבי אליעזר דמילה (דף
ק"ל). תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה
עדיין היא מוחזקת בידן וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה עדיין

טוויגע, איזט אונזער גאָטט, דער טוויגע איזט איינציג." דעמזועגען ערקעננע איך
אייך אויך פֿאַן אַלס איינציג אונטער דען פֿעֶלקערן, דען עס הייסט: „ווער איזט גלייך
דיינעם פֿעֶלקע ישראל, דאַס איינציגע פֿאָלק אויף ערדען? או. ז. וו. — דאַס גע-
באָט דער אַנלעגונג דער תפילין איזט איין זעהר הייליגעס, איט וועלכעס זיך זעלבסט
אונזער שאָפּפֿער ריהמט, דעמזועגען בעדאַרף דאַסזעלבע איינען גאַר זויבערן אונד
הייליגען קאָרפער. זאָ לעהרט אויך ר' ינאי; רבא לעהרט; אַן דאַרף זאָגאַר ניכט
אין איהנען שלאַפֿען. — איינסט ליעס איין זריש - גריעכישער קאָניג איינען בע-
פֿעהל געגען דאַס תפילין - אַנלעגען ערגעהן. איין געוויסער אלישע אַכטעטע
אויף דיעזען בעפֿעהל ניכט אונד גינג איט אַנגעלעגטען תפילין אויף דער שטראַ-
סע, וואָ איהם געראַדע איין קאָניגליכער בעאַאמטער ענטגעגען קאַם. אַלס ער דיע-
זען ערבליקקטע, ענטפֿלאָה ער. דער בעאַאמטע, דיא אורזאַכע זיינעס ענטפֿליע-
הענס אערקענד, ליעף איהם נאַך, אונד אַלס ער איהן עררייכטע, זאָ נאַהם אלישע
פֿלוגס דיא תפילין פֿאָם קאָפּפֿע אונד פֿערבאַרג זיא אין זיינער האַנד. וואַס האַסט
דוא דאַ אין דיינער האַנד. פֿראַגטע איהן באַרש דער בעאַאמטע? דאַס פֿליגעלכען
איינער טויבע, גאַב ער גלייכגילטיג צור אַנטוואָרט, אונד אַלס ער זיינע האַנד צור
אונטערזוכונג הינרייכטע אונד זיא אָפֿפֿנעטע, זאָ וואַר דעם, אערקווירדיגער וויזע,
ווירקליך זאָ; אונד דעמזועגען נאַננטע אַאַן דיעזען אלישע נאַכהער: דער פֿליגעל-
איננהאַבער. — גלייך דער טויבע, דיא זיך דורך איהרע שוויגען שיטצט, עבען זאָ
איזט ישראל דורך דיא אויסאיבונג דער געבאָטע געשיטצט. — ווער דיא תפילין
דעם גאַנצען טאַגעס איבער אום זיך טראָגט, דער אוס זעהר דאַראויף בעדאַכט

היא מרופה בידן. דאמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי וכו'. כדאיתא למעלה. וחומרא זאת שצריכה גוף קדוש היא למי שיניחם כל היום. אבל להניחם בשעת התפלה כל אדם כשר שאינו הולך בדרך לא טובה ראוי להניחן ובלבד שלא יקל את ראשו ואל ימשוך בשחוק ולא בשיחה בטלה. ואם אינו מניחן אפילו בשעת התפלה מעיד עדות שקר בעצמו. כדגרסינן בפרק היה קורא (דף י"ד) אמר עולא כל הקורא קריאת שמע בלא ציצית ובלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כאלו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים. וגרסינן בספרי מי שאינו מניח תפילין יש עליו עונשין בכל שנה כנגד ימות החול שבשנה הראויי' להניח בהם תפילין שאין לנו מצות שתהא אות ועדות כי אם ג' מילה ושבת ותפילין שנכתבו בשלשתן אות ואין ישראל מברר יחודו אלא בשני עדים. הילכך בשבת או בי"ט שיש לו ב' עדים מילה ושבת פטור מלהניח תפילין. אבל בחול אם אינו מניחם לא נשאר לו כי אם עד אחד ולכך נחשבו מהשמנה שאמרנו שהם כמנודי' לשמי' ר"ל מרוחקין מרחמי שמים וגם אמרו על מי שאינו מניחן כלל שנקרא מפושעי ישראל בגופן וקראוהו קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם ונקרא עם הארץ לכל חומרותיו כדאיתא למעלה בענין ציצית. ולא עוד אלא שאמרו כל מי שאינו מניח תפילין עובר

זין, זיינען קערפער ריין אונד הייליג צו האלטען, ווער זיא אבער בלאס וואהרענד דעם געבעטעס אומבינדעט, ווירד פאראויסגעזעטצט, דאס ער זיך ארדענטליך אונד זיטטזאם איין איהנען בעניממט, דאס ער קיינע אונגעציממענדע רעדען, קיינע לייכט-פערטיגקייטען אין איהנען טרייבט. — ווער אבער, זעלבסט וואהרענד דעם פריה-געבעטעס, קיינע תפילין אומבינדעט, דער לעגט געוויססעס געגען זיך זעלבסט פאל-שעס צייגניס אב. דען עולא לעהרט: ווער קריאת שמע ליעזט אהנע ציצית אונד תפילין, דער גיעבט געוויססעס געגען זיך זעלבסט איין פאלשעס צייגניס אב. — זא ווירד אויך מיטגעטהיילט אים ספרי: ווער אין דען ווערקעלטאגען דעס יאהרעס איבער קיינע תפילין אנלעגט, דעססען האררען אויך זא פיעלע שטראפען, אלס דאס יאהר טאגע צאהלט. דען פאן אללען געבאטען קאננען אונס נור דרייא, בייא דענען עס אויסדריקקליך הייסט: אות „צייכען,“ אלס צייגען דער ערוויילונג אונד אויסאיבונג דיענען, אונד דיעזע דרייא זינד: דער שבת, דיא בעשניידונג אונד דיא תפילין. צווייא צייגען אינדעססען זינד פיר ישראל ערפארדערליך; דאהער אם שבת אונד אן דען פייערטאגען, אן וועלכען מאן קיינע תפילין אנלעגט, דער שבת אונד דיא בעשניידונג ישראל'ס פינקטליכקייט דער ערפיללונג דער געבאטע בעצייגען. אבער ווער אם וואכענטאגע קיינע תפילין אנלעגט, דער האט נור איינען צייגען פיר זיך, וועלכער קיין פאלגילטיגעס צייגניס אבלעגען קאן, זא דאס ער זיך זעלבסט פאן דער בעראהערליגקייט געטטעס אויסשליעסט. — פערנער זאגען דיא ווייזען: ווער גאר קיינע תפילין אנלעגט, דער פערשוולדעט זיך זעלבסט אונד פערדיענט „לעטרער טאדעל“ גענאננט צו ווערדען, אונד ווער גאר קיינע תפילין אומבינדעט, ווירד עם הארץ, אונוויססענדער, גענאננט. פערנער לעהרען דיא ווייזען: אבער קיינע תפילין אנלעגט. דער בעגעהט נור היערין טאן פאלט זינדען, אינדעם אין

בשמנה עשה בכל יום שהרי יש בכל אחד ד' פרשיות שכתוב בהם מצות עשה. ראו כמה יש לו לאדם לעשות ולקדש עצמו ואל יפול בעונשין הללו:

(קכו) פרק שני.

הנחת תפילין היא עטרת ישראל ופארם על כל האומות ועל כן היו מתפארים רבותינו הקדושים באמרם שלא הלכו ארבע אמות בלא תפילין וכבר אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה ובלא ציצית ובלא תפילין ובזה היו מהדרין עצמן ומודים שבזה היו מאריכין ימים. כדגרסינן במגילה פרק בני העיר (דף כ"ח) ובפרק תעניות אלו (דף כ') שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר ליה מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בכנויו ואמרי לה בחניכתו. וגם בזכות זה נכנסו לארץ כמו שאמרו והיה כי יביאך בפרשת תפילין למה נאמרה שהם חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ

יעדעם געהייזע דער צווייא תפילין פיער אבשניטטע איינגעלעגט זינד, דיא איבער דיעזעס געבאָט האַנדעלן. — אונד זאָ זאָלל יעדערמאַן דיעזעס געבאָט גערן ערפיללען אונד זיך דאַדורך היילִיגען, דאַמיט ער אין קיינע שטראַפען, פאָן דענען פריהער ערוואֶהנונג געטהאהן איזט, פערפאַללע. —

צווייטעס קאַפיטעל.

דיא תפילין זינד ישראל'ס קראָנע אונד איין שמוקק, דען זיא פאָר אַללען פאָלקערן אים פאָרראוים האַבען, דעסוועגען רוהמטען זיך אויך אונזערע היילִיגען לעהרער, אינדעם זיא זאַגטען, דאַס זיא ניכט פיער עללען אָהנע תפילין גינגען. זאָ ווירד אויך פאָם רב געריהמט, דאַס ער זיין לעבעטאַג ניכט פיער עללען אָהנע תורה, ציצית אונד תפילין גינג, וואָדורך ער זיך זעלבסט ציערטע, אונד איינגעריימט ווירד, דאַס דיעזע איהם זיינע לעבענסטאַגע פערלאֶנגערטען. — עס פראַגטען דיא שילער דעם ר' אדא בר אהבה דיעזען איהרען לעהרער, וואָדורך ער זאָ איין האָהעס אַלטער ערלאַנגט האַבע? וייל איך, גאַב ער איהנען צור אַנטוואָרט, מיט מיינען הויזלייטען ניע צאַנקטע, וייל איך ניעמאַלס מיינעס געלעהרטען, דער געלעהרטער אַלס איך וואַר, פאָראַנטריטט; ניע פאָן געלעהרטען געגענשטאֶנדען דאַכטע, ווען איך אויף איינעם אונזויבערן פלאַטצע בעפאַנד; וייל איך ניע פיער עללען אָהנע תורה צו שטודירען אונד אָהנע תפילין גינג; ניע אים לעהרהויזע שליעף אָדער נור שלומערטע; איך ניע איבער דיא שוואַכען מיינעס נאֶכסטען לוסטיג מאַכטע אונד איהן ניע מיט זיינעם צו = אָדער שימפפנאַמען, ווען ער אויך זיינער גאַנצען פאַמיליע אייגען וואַר, גענאַננט האַבע. — וועגען דער תפילין, אין וועלכען אַבשריפטליך דער אבשניטט: והיה כי יביאך זיך בעפינדעט, האַט ישראל דאַס געלאָבטע לאַנד אין בעזיטץ גענאָממען, אונד אָבגלייך דיעזעס תפילין = געבאָט ניכט פאָן דעם היילִיגען באָדען, זאָנדערן פאָן דיא

אלא אמר הקב״ה עשו מצוה זו שבשבילה תכנסו לארץ. ועוד מכפרת עונותיו ונוחל העולם. הבא כדגרסינן בפרק התכלת (דף מ״ד) ואמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק״ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העה״ב. ואמר אביי מערב אני בו שאין אש של גהינם שולטת בו רב פפא אמר מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין. ועוד אמרו שם אמר ריש לקיש כל המניח תפילין מאריך ימיו שנאמר (ישעיה ל״ח) ה׳ עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני ותחייני:

(קכח) פרק שלישי.

האדם החסיד הוא השלם במעלות המדות ובמעלות השכליות והמעשים הרצוים המתמידי׳ ממלטים את הנפש מהפכיה ומגיעי׳ אותה אל תשלימות וזו היא גזרת התורה ובזה הסכימו גם כן הפילוסופים האלהיים באמרי׳ כי במדע ובמעשה תדבק הנפש בעולם העליון וכן אמר ארסטו אין החפץ המבוקש לדעת בלבד אלא לדעת ולעשות ולהיות החסידים נקשרים בדתות והכלית עשיית המצות הוא ליראה את השם ברוך הוא והיא המישרת

פעההאָן זיך בעדינגט, זאָ טפּראַך דאָך דער געהייליגטע: ווען זיא דיעזעס געבאָט זייגער זעלבסט ווילען אויסאיבען, זאָ זאָלל איהנען דאַס געלאָבטע לאַנד צום בעזיטצע ווערדען; אויך איהרע זינדען זאָללען איהנען פערגעבען זיין אונד פערנער זאָללען זיא דער צוקינפטיגען וועלט טהייל האַפטיג ווערדען. — אויך לעהרט רבא: ווער פינקטליך דיא תפילין אַנלעגט, זיך אין ציצית היללט, קריאת שמע ליעזט אונד בעטעט, דער מאָגע זיך דער צוקינפטיגען וועלט פערזיכערט האַלטען. נאַך אביי איזט דיעזער פאָר דער העללענטטראַפע בעוואַהרט, אונד נאַך ר׳ פפא ווערדען איהם אַללע זיינע זינדען פערגעבען. — ריש לקיש לעהרט: ווער פינקטליך דיא תפילין אַנלעגט, דער מאָגע זיך איינעס לאַנגען לעבענס פערזיכערט האַלטען, דען עס הייסט (ישעיה ל״ח, ט״ז): „הערר! וועגען איהרער מאָגען זיא לעבען, אונד וועגען דעססען, וואַס זיא ענטהאַלטען, לעבע פאָרט איין גייסט, אונד שטאָרקע אונד בעלעבע איך.“ —

דריטטעס קאַפיטעל.

דער רעליגיאָזע פראָממע איזט וויר ערקאַננט אַן דעם זיטטליכען אונד גייסטיגען אייגענשאַפטען, דיא ער פאָללקאָממען בעזיטצט, אונד אַן דען גוטען אונד וואָהלגע־פאָלליגען טהאַטען, דיא זעעלע פאָם פערדערבען רעטטען אונד דיעזעלבע צור פאָללקאָממענהייט פיהרען, אונד דיעס וויל דיא תורה מיט איהרען געבאָטען ערציעלען. היערין שטיממען אויך אַללע רעליגיאָנספילאָזאָפען איבעראיין, אינדעם זיא ערקלאָרען, דאַס דורך דיא ערקעננטניס אונד דיא רעליגיאָזע טהאָטיגקייט נאָהערט אונד שליעסט זיך דיא זעעלע דער אָבערוועלט אַן. זאָ לעהרט אויך אַריסטאָטעלעס: ניכט דאַס וויססען אַללייןגעניגט, זאָנדערן עס אום ערשטרעבט ווערדען, אום עס ניטצליך צו פערווענדען. דיא פראָממען אָרדנען זיך גערן דען רעליגיאָזען געזעטצען אונטער, אינדעם זיא וויססען, דאַס דיא אויסאיבונג דער געזעטצע אונד געבאָטע צור גאָט־טעספורכט פיהרט, דיא דען וועג אַנבאַהנט צור זעליגקייט, וויא עס הייסט (תהלים י״ט, י׳): „דיא גאָטטעספורכט איזט לויטער אונד פיהרט צור זעליגקייט,“ ד. ה.

לעולם התמידי כדכתיב (תהלים י״ט) יראת ה׳ טהורה עומדת לעד ר״ל להשארות התמידי. והמצות הם שני סוגים עליונים. והאחד הוא קיום האמונה בבורא יתברך וציורה בשכל ע״ד האמת. והשני התמדת היישוב ווהו אומרו (זכריה ח׳) האמת והשלום אהבו. והסוג האחד נחלק למינים והמין האחד הוא לידע שיש שם אלוה מצוי ואחדותו וקדמותו ושלימותו בתכלית השלימות כלו. ובמין הזה נכללין מצות לאהבו וליראה ממנו ולהתפלל ולהדבק בו ולהשבע בשמו ולהדמו׳ בדרכיו לקדש את שמו ולקרות ק״ש פעמים ללמוד תורה וללמדה למול כל זכר ולהתעטף בציצית ולהניח תפילין. ואלו השלשה מצות תפילין וציצית ומילה הם מיושרים להשיג אמתת מציאותו ואין אדם יכול להשיגו כי אם מצד פעולותיו הבאים ממנו שהם נחלקים לשלשה מעלות זו למעלה מזו הא׳ היא נקראת ארת עולם העליון והוא עולם השכל שהוא מציאורת השכלים הנבדלים. והשני הוא עולם האמצעי והוא מציאות הגלגלי׳ עם הכוכבי׳ שבהם. והג׳ היא נקראת עולם השפל הכולל מה שתחת גלגל הלבנה. ואלו הג׳ מצות תפילין וציצית ומילה הם מראות להסתכל ולהתבונן בהם לאלו הג׳ עולמות מצות תפילין

נור אונסטערבליכקייט. — דיא געבאָטע ווערדען אין צוויא גאַטטונגען געטהיילט. דיא איינע פיהרט דען מענשען צום וואַהרען גלויבען אַן גאָטט, אונד וויא ער דורך זיינען פערשטאַנד היערצו געלאַנגען זאָלל. דיא צווייטע גאַטטונג ערצילט דיא אויפרעכטהאַלטונג דער געזעללשאַפטליכען אָרדנונג, אונד זאָ הייסט עס (זכריה ח׳, י״ט.): „דיא ערקעננטניס דער וואַהרהייט אונד דיא אירדישע גליקזעליגקייט ליעבעט.״ דיא ערסטע גאַטטונג ווירד וויעדער אין פערשיעדענע אַבטהיילונגען געטהיילט. דיא ערסטע אַבטהיילונג אונטערריכטעט איבער דאַס ערקעננען דעס גאָטטליכען וועזענס, דעססען איינהייט, דעססען פאָרוועלטליכען זיין, דעססען פאָללקאָממענהייט אים פאָללענדעטסטען גראַדע; אונד אין דיעזער אַבטהיילונג זינד דיא געבאָטע ענטהאַלטען: גאָטט צו ליעבען, איהן צו עהרפירכטען, איהן אַנצופלעהען, אַן איהם פעסטצוהאַלטען, בייא זיינעם נאַמען צו שוועֶרען, זיינע גאָטטליכען אייגענשאַפטען זיך אַנצואייגנען, אום איהם היערין אָהנליך צו ווערדען, זיינען הייליגען נאַמען צו פער־הערליכען, דיא קריאת שמע צוויא מאַל דעס טאַגעס צו לעזען, דיא תורה צו לערנען אונד צו לעהרען, יעדעס מאָננליכע קינד צו בעשניידען, זיך אין ציצית צו היללען אונד תפילין אַנצולעגען. — אונד דיעזע דרייא געבאָטע: דאַס דער תפילין, דער ציצית אונד דאַס דער בעשניידונג, פיהרען צו עררייכונג דער ערקעננטניס גאָטטעס, דאַ ער נור פערמיטטעלסט זיינער ווירקזאַמקייט אונד האַנדלונגען, דיא פאָן איהם אויסגעהען, ערקאַננט ווירד, וועלכע אין דרייא שטופען, דיא איינע האָהער אַלס דיא אַנדערע, וואַהרגענאָממען ווערדען. דיא איינע ווירד דיא אָבערוועלט, דיעס איזט דיא גייסטערוועלט, גענאַננט, אין וועלכער זיך דיא קערפערלאָזען גייסטער בעפינדען. דיא צווייטע איזט דיא מיטטלערע וועלט, אין וועלכער דיא ספערען אונד דיא שטערנע קרייזען. דיא דריטטע ווירד דיא ניעדערע וועלט גענאַננט, וועלכע אַלל דאַס אין זיך פאַססט, וואַס אונטער דעם מאָנדע איזט. אונד דיא דרייא פאָרגענאַננטען געבאָטע צייגען היין אונד פיהרען צור בעטראַכטונג אויף אונד איבער דיא דרייא אַנגעפיהרטען וועלטען. דאַס געבאָט דער תפילין דיענט צום צייכען, דאַס היניוייזט אויף דיא

לאות מציאות שכלים הנבדלים שבעולם השכל לפיכך צותה תורה להניחם בראש ובזרוע כנגד המוח והלב שהם משכני השכל על כן אמר בפרשת יציאת מצרים (שמות י״ג) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה׳ בפיך והתורה היא מעולם השכל והמלאכים. כדגרסינן פרק אין דורשין (דף י״ד). אמר שמואל בר נחמני על כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה נברא ממנו מלאך שנא׳ (תהלים ל״ג) וברוח פיו כל צבאם. וע״כ מצוה זאת נקראת קדושה ויש בה פרשיות של עול מלכות שמים וכלי תשמישיה נקראים כלי תשמישי קדושה ולפי שרומזות לעולם שאינו נראה לעין ע״כ עיקר המצוה שהיא הכתב אינה נראית לעין אלא תשמישיה שהיא העור וע״כ היא חוץ מגופו של אדם כמו עולם השכל אלא רצועותיה שהן נקשרות בה רומז להשגות השכל הנקשרות באדם השלם. וגם אמרו שיהו מגיעות רצועות הראש עד טבורו שהוא אמצעות גופו של אדם לרמוז שהשפעת עולם השכל במצות בוראו באה עד טבור העולם לאפיקי מלבן של אומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא

גייסטערוועלט, דעמזועגען בעפֿעהל אויך דיא תורה, זיא פֿן דען קאָפּף אונד פֿן דיא שטעללע דעס אַרמעס, וועלכע דעם הערצען געגענאיבער איזט, צו לעגען, אינדעם זאָוואָהל דער קאָפּף, אַלס דאַס הערץ דער זיטץ דער גייסטיגען טהאֶטיגקייט זינד; דאַהער הייסט עס אויך (שמות י״ג, ט׳.): „זאָ זייא עס דיר צום צייכען אויף דיינער האַנד אונד צום אַנדענקען צווישען דיינען אויגען, דאַמיט דיא לעהרע דעס עוויגען אין דיינעם מונדע בלייבע;“ אונד דיא תורה, דיא לעהרע, איזט איין ערגעבניס אונד איינע אָפֿפֿענבאַרונג דער גייסטערוועלט, אין וועלכער זיך דיא גייסטער בעפֿינ־דען; דען שמואל בר נחמני לעהרט: אויס יעדעם וואָרטע, דאַס אויס דעם מונדע דעס געהייליגטען קאָמאט, עמפּפֿאָנגט איין ענגעל זיין דאַזיין, דען עס הייסט (תהלים ל״ג, ו׳.): „דורך דען הויך זיינעס מונדעס ענטשטאַנדען אַללע איהרע העערשאַרען,“ אונד דעמזועגען ווירד דיעזעס אויס דעם מונדע גאָטטעס געקאָממענע געבאָט איינע הייליגקייט גענאַננט. אין דען תפילין־געהייזען בעפֿינ־דען זיך אַבשניטטע, דיא איבער דיא פּפֿליכטמאֶסיגע אַנערקעננונג דעס היממעל־רייכעס האַנדעלן, אונד דערען בעהאֶלטער ווערדען בעהאֶלטער אָדער געהייזע דער הייליגקייט גענאַננט. דיעוויל דיעזעס געבאָט אויף איינע אונזיכטבאַרע וועלט, דיא קיינעם אויגע זיכטבאַר איזט, הינווייזט, דעמזועגען איזט דאַס וועזענטליכע דיעזעס געבאָטעס, נאֶמליך דיא שריפֿט, דעם אויגע עבענפֿאַללס אונזיכטבאַר, דאַ זיא אין איינעם אויס פֿערגאַמענט געפֿערטיגטעם געהייזע פֿערשלאָססען איזט. אונד זאָמיט זינד דיא תפילין גלייך דער גייסטערוועלט, אָהנע אונמיטטעלבאַרע פֿערבינדונג אונד בעריהרונג מיט דעם מענשליכען קאֶרפּער, אויסער דען ריעמען רצועות, דיא אַן דען תפילין אַנגעבראַכט זינד, וועלכע הינווייזען אויף דיא אונמיטטעלבאַרע פֿער־בינדונג, דיא צווישען דעם זיטטליך פֿערפֿאָללקאָממטען מענשען אונד דער גייסטער־וועלט (דער אינטעללעגיבלען וועלט) שטאַטטפֿינדעט. אויך זאַגען אונזערע וויזען, דאַס דיא רצועות ביז איבער דיא ברוסט, ביז צום מיטטעלפּונקטע דעס מענשען רייכען זאָללען, אום דאַמיט אַנצודייטען, דאַס דיא גייסטערוועלט, זאָ וויא דיא גע־באָטע דעס שאָפּפֿערס ביז אויף דען מיטטעלפּונקט דער ערדע איינווירקען אונד איינפֿלוס האַבען, אום דאַמיט דער אירריגען אַנזיכט דעריעניגען ענטגעגענצוטרעטען,

יותר. מצות ציצית רומזת לעולם האמצעי ויש בם הערה למציאות גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו כתנועת החלק בכל ועדיו הכסות והארבעה כנפים כדמיון הרקיע שעל ארבע חיות שהן מצויירות בארבעה תקופות השנה אשר הם חקוקות בגלגל המזלות אשר תחת לרקיע. וגם הטלית וציציותיה מובדלים מעצם גוף האדם כמו התפילין לפי ששניהם למעלה מעולם השפל אשר בו שוכן האדם אלא שמכסה בהם רוב גופו מה שאינו מכסה בתפילין מפני שהעולם האמצעי הוא יותר קרוב לאדם והציצית נראים לעין כמו הרקיע שהוא נראה לעין והם נקראין תשמישי מצוה ולא קדושה לפי שרומזות לעולם הגלגלים שאין בו קדושה כמו בעולם השכל. וגם מצוה זו נזכרת בה ראות העין שהיא השגה הרגשית מה שלא נזכר בתפילין שנאמר בציצית וראיתם וזכרתם שהראות מביאה לידי זכירה ר"ל כי בראות האדם נפלאות השם שבעולם הגלגלי יזכור שיש מניע לכל ויתן בלבו להשיג כל מה שיוכל וכך אמר הנביא ע"ה (ישעיה מ') שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו' לא

דיא דאַ בעהויפטען, דאַס דיא אמאַכט דער פאָרזעהונג נור ביז צום אָנדקרייז אונד ניכט וויטער רייכע. — דאַס געבאָט דער ציצית וייזט הין אויף דיא איטטלערע וועלט. אין דען ציצית ליעגט איינע אַללעגאָריטע אַנדייטונג פאָם דאַזיין איינער האָהערן זפֿאָרע, וועלכע איהרען איגהאַלט בעדעקקט אונד איינהיללט, אונד דיעס זינד דיא אַנדערען זפֿאָרען, דיא זיך דורך איהרע בעוועגונגען איטבעוועגען, זאָ וויא זיך יעדער טהייל איינעס קאָרפערס דורך דיא בעוועגונגען דעס גאַנצען איטבעוועגט. דיא ציפֿאָלע דאַהער זינד דאַס געוואַנד נעבסט דען פיער ציפפֿלן דעמזעלבען, דאַס דעם איבער דיא פיער חיות שוועבענדען היממעל ענטשפריכט, וועלכע בילדליך דיא פיער יאַהרעסצייטען דאַרשטעללען, דיא ווידערום אים טהיערקרייזע, אונטערהאַלב דעם היממעל, איהרע בעגרינדונג האַבען. אויך דער טלית איט דעם פאַן איהם אַנגעבראַכטען ציצית איזט עבען זאָ, וויא דיא תפילין, פאָהנע איטטעלבאַרע בעריהרונג איט דעם מענשליכעם קאָרפער, וויל ביידע ערהאַבען זינד איבער דיא ניעדערע וועלט, פאַן וועלכע דער מענש געוויעזען איזט. דער טלית אַבער היללט, אונגלאָהגליך דען תפילין, איינען גראָססען טהייל דעם מענשליכען קאָרפערס איין, אינדעם אויך דיא איטטלערע וועלט דעם מענשען פיעל נאָהער איזט, אַלס דיא גייסטערוועלט. פערנער זינד דיא ציצית דעם אויגע, וויא דעם היממעל זיכטבאַר אונד זייד איגענטליך נור דיא איטטעל דיעזעס געבאָטעס, דאַהער זיא אויך קיינע היילינקייט בעזיטצען, וויל זיא הינוויזען אויף דיא וועלט דער זפֿאָרען, דענען ניכט דיא היילינקייט איינוואָהנט, וועלכע אַאַן דער גייסטערוועלט צושרייבט. אויך שפריכט דער טעקסט איבער דיעזעס געבאָט, פאָן דעם בעטראַכטען איט דעם אויגע, וועלכעס איינע זינגליכע אַנשויאונג איזט, דעססען אַבער אים טעקסטע איבער תפילין קיינע ערוואָהנונג געטיעהט; דען ביים געבאָט דער ציצית הייסט עס: וראיתם וזכרתם „איהר זאָללט זעהען אונד דענקען;" דיעס וויל לעהרען, דאַס דאַז זעהען צום נאַכדענקען פיהרט, דען ווען דער מענש דיא וואונדערפאָללען געגענשטאָנדע דער זפֿאָרען ערבליקקט, זאָ דענקט ער פאַסט נאָטהווענדיגער וויזע אַן דיא אַללמאַכט גאָטטעס אונד גיעבט זיך איהע, דורך דיעזע ווערקע דען ווילען גאָטטעס זעלבסט צו ערפֿאָרשען; זאָ שפראַך אויך דער פראָפֿעט (יטעיה מ', כ"ו): „העבעט נור

אמר שאו מרום עיניכם וראו הכבבי' לא מי בראם הכוונה שמתוך ראייתם נמצא מתעורר למציאו' בוראם. והתכלת שבציצי' הוא דומה לצבע השמים כפי הנראה לעין מפני גובה האויר לא שהשמים בעלי גוונים כפי האמרת ולפיכך אין התכלת מעכב. מצות מילה יש בה סודות וטעמיה רבים ואחד מהם היותה הערה להתבונני מציאות זה העולם השפל ולפי שעצם האדם הוא חלק מזה העולם ולא נבדל ממנו בשום זמן לפיכך מצוה זו בגופו הותם תמידי באבר המוציא הויה למעשה. ובדבר שהתאוה בו יותר מוטבעת בבחרי' האדם וצותה תורה להתוך המותר למעט ממנה להיות תמיד לאות ולזכרון בעיני האדם להתבונן במציאות זה החומר ההיולי שהוא כל העולם השפל שנברא לתשמיש האדם השלם ולמאוס בכל מותר חמדותיו לולי מה שצריך לקיום הגוף והמין. נמצא שהאדם הוריז השלם במצות ובמושכלות כאלו הוא עולם כללי בפני עצמו מוכתר בתפילין עטוף בציצית נרשם במילה לבל יליזו מעינו פעולות השם יתברך במציאות העליונים והאמצעיים

הֶהעס אייערע אויגען אונד זעהעט: ווער טוּן דיעזעס?" היער הייסט עס ניכט: ערהעבעט אייערע אויגען אונד זעהעט דיא שטערנע, זאָנדערן בעוואונדערט דערען שאָפפער, אינדעם דיא וואונדערפאָללען ווערקע צור ערקעננונג דעססען, דער זיא געשאַפפען, פיהרען. — דיא היממעלבלויע וואָללע, אויס וועלכער דיא ציצית געפערטיגט, גלייכט דער בלייע דעם היממעלס, וויא דיעזע זיך אונזערן בליקקען צייגט, אָבגלייך עס אויסגעמאַכט איזט אונד פעסטשטעהט, דאַס דער היממעל פאַרבענלאָז איזט, דאַהער דירפען דיא ציצית אויך אויס געוואָהנליכער, אין ער־מאַנגעלונג דער היממעלבלויען וואָללע, אַנגעפערטיגט אונד בענוטצט ווערדען. — אים געבאָט דער בעשניידונג זינד פיעלע געהייאמניססע אונד זאַנטיגע גרינדע ענטהאַלטען, וואָבאָן אייגעס דערזעלבען צור בעטראַכטונג איבער דיא ניעדערע וועלט היינפיהרט, דען דיא נאַטור דעם מענשליכען וועזענס געהאָרט אויך דיעזער וועלט אַן, פאָן דער ער — דער מענש — זיך צו קיינער צייט לאָזזאַגען קאַן, אונד דעסוועגען איזט דיעזעס געבאָט אַן זיינעם קאָרפער, איין אונפערטילגבאַרעס צייכען, אונד גלייכזאַם איין שטעמפעל אַן דעם אָרגאַנע, דאַס דאַזו זיין אין איינע ווירקליכקייט הערפאַרטריט, אונד וועלכעס דאַס לעבען זיינע עקזיסטענץ פערדאַנקט; אונד וויל אויף דיעזעם אָרגאַן, בעזאָנדערס אין דער יוגענד דעם מענשען דיא ליידענשאַפט דיא אָבערגעוואַלט אויסאיבט, בעפאַהל דיא תורה פיר דאַסזעלבע דיא בעשניידונג, דאַמיט דער מענש קיינען פיר זיך טאָדליכען איסברויך דאַמיט טרייבען זאָלל, אונד זאָלל דאַסזעלבע שטעטס איין ערינגערונגסצייכען פיר דען מענשען זיין, איהן צור בעטראַכטונג צו פיהרען, דאַס דיעזע ניעדערע וועלט דעם שטאָפפע נור אַלס איטטעל דער האָהערן טהאָטיגקייט פיר דען זיטטליך פראָממען מענשען איינע ווערטה האַבע; דאַהער זאָלל ער זיך פאָן אַללער איבערמאָסיגען אויפרעגונג דער בעגיערדען פערן האַלטען, אויסער וואַס נאָטהיג איזט צור ערהאַלטונג אונד פאָרט־פלאַנצונג דעם מענשליכען געשלעכטס. זאָ טריגעלט דער געוויסמענהאַפטע, זיטטליך פראָממע, דורך בעאָבאַכטונג דער געבאָטע אונד דיא ערוואָגונג איהרער גייסטיגען בעדייטונג, גלייכזאַם דאַס וועלטאַלל אַב: בעקראָנצט מיט תפילין, אומהיללט מיט ציצית, געווייהט דורך בעשניידונג, וואָדורך ער שטעטס זיין אויגענמערק אויף דיא וואונדערווערקע גאָטטעס, אין דיא דריי שטופען דער אָבערן, מיטטלערן אונד

ותחתונים שמתוך כך מכיר את מי שאמר והיה העולם ויעבדנו בלבב שלם וחי לעולם:

החלק הששי.

בכבוד ספר תורה ויש בו שני פרקים:

(קכט) פרק ראשון.

תיקון הספר ומי חייב בו וקריאתו ופרשיותיו וברכותיו הלא הם כתובים באורך כל דבר במקומו ואלו הם קצת מהדברים הכלליים הצריכים לדרוש בהמון. כל בר ישראל חייב לכתוב ספר תורה משלו. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק כהן גדול על משנת וכותב לו ס"ת (דף כ"א). אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו ספר תורה מצוה לכתוב משלו שנא' (דברים ל"א) ועתה כתבו לכם וגו' וגרסי' במסכ' מנחות פרק הקומץ (דף ל'). אמר רבי יהושע בר אבא אמר רב כל הלוקח ספר תורה מן השוק כאלו חוטף מצוה מן השוק. כתבו מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני אמר רב יהודה אמר רב אם הגיה בו אפילו אות אחת מעלה עליו הכתוב כאלו כתבו ואם עשה כן מצליחין נכסיו. דגרסינן במסכת עירובין פרק הדר עם הנכרי (דף ס"ד) המחזיק בנכסי הגר מה יעשה ויתקיימו בידו יקח בהן ספר תורה אמר רב ששת אפי' בעל בנכסי אשתו רבא אמר אפי' עביד עיסקא ורווח רב פפא אמר אפי' מצא מציאה אמר רב נחמן בר יצחק אפי' כתב תפילין אמר רב חנינא מאי קראה (במדבר כ"א) וידר ישרא' נדר וגו'. ואם יש לו

ניעדערן וועלט ריכטען זאָלל. זאָ ווירד ער בעשטאֶנדיג אייגעדענק זיין דעססען, דער דיא וועלט דורך זיינען טאַטפֿעריטען ווערדערוף אינס דאַזיין בראַכטע; ער ווירד איהם מיט פֿראָממען, אויפֿריכטיגעם הערצען דיענען, אונד דער אונשטערב־ליכקייט ענטגעגען שטרעבען. —

זעכסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא האַלטונג געגען דיא תורה. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

יעדער איזראַעליט איזט פֿערפּפֿליכטעט, זיך אייגענהאֶנדיג איינע תורה (געזעטצ־ראָללע) צו שרייבען, דען רבא לעהרט: ווער אויך איינע געזעטצראָללע פֿאָן זיינען עלטערן געערבט האַט, זאָלל זיך דענגאָך איינע שרייבען, וויל עס הייסט (דברים ל"א, י"ט.): „אונד נון שרייבעט אייך א. ז. וו." זאָ לעהרט אויך ר' יהושע בר אבא אים נאַמען רב: ווער איינע געזעטצראָללע דורך קויף זיך ערווירבט, גלייכט דעמ־יעניגען, דער דען לאָהן איינער גוטען טהאַט, דיא איין אַנדערער אויסגעאיבט האַט, זיך אַנגעאייגנעט. ווער זיך אַבער איינע געזעטצראָללע זעלבער אַנפֿערטיגט, דעם ווירד עס אַנגערעכנעט, אַלס ווען ער זיא אויף סיני זעלבסט עמפּפֿאַנגען האָטטע; פֿערנער לעהרט רב: ווער זיא פֿאָן פֿעהלערן פֿערבעססערט, דעם ווירד עס עבענפֿאַללס אַנ־גערעכנעט, אַלס ווען ער זיא זעלבער געשריעבען האָטטע; אונד ווער דיעס ערפֿיללט,

ספר תורה אע"פ שאינו צריך לו לא ימכרנו. כדגרסינן פרק בני העיר (דף כ"ז) תנו רבנן לא ימכור אדם ספר תורה אעפ"י שאינו צריך לו. יתר על כן אמר רבי שמעון בן גמליאל אפילו אין לו מה יאכל ומכר ספר תורה או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם אפילו ישן ליקח בו חדש וזולתי ללמוד תורה או לישא אשה כדאיתא התם אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן גמליאל אין מוכרין ספר תורה אפילו ישן ליקח בו חדש. ואמרינן שם נמי אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד בדמיו תורה ולישא אשה ושמעינן מהכא דתלמוד תורה ונישואין עדיף. וגם לאחר שבלה הספר בקדושתו עומד וגונזין אותו כדאמרינן התם אמר רבא ספר תורה שבלה גונזין אותו אצל תלמיד חכם אפילו שונה הלכות אמר רב אחא בר יעקב ובכלי חרס שנא' (ירמיה ל"ב) ונתתם בכלי חרס למען יעמדו ימי' רבים. וגם אמרו שם אמר מר זוטרא משמיה דרב ששת מטפחות ספרים שבלו עושין תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן וחייב כל אדם לכבד התורה בכל כחו כדגרסינן פרק חלק (דף ק"ב) אמר רבי יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות שנא' (מלכים א', כ') וישלח מלאכים אל אחאב וגומר ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים

דעם גליקקטן אללע זיינע אונטערנעהמונגען. — דיא וויזען לעהרען: ווער איס בע-
זיטצע סיינער געזעטצראללע איזט, דערען ער ניכט בעדארף, זאלל זיא דעננאך ניכט
פערקויפען. רבי שמעון בן גמליאל לעהרט: ווער אויס נאטה, וועןן ער ניכטס צו
עססען האט, זיינע געזעטצראללע, אָדער זיינע טאכטער פערקויפט, דער ווירד ניע
דורך דיעזעס איינגענאממענע געלד ערפרייעט; זעלבסט איינע אלטע, פאסט אונ-
ברויכבארע געזעטצראללע דארף ער ניכט פערקויפען, וועןן ער אויך בעאבזיכטיגט,
פיר דאס איינגענאממענע געלד איינע נייע צו קויפען, אויסער וועןן ער עס פערווענדען
וויללל אויף ערלערנען דער תורה, אָדער וועןן ער זיך איינע פרויא דאמיט ערווערבען
וויללל, זא דארף ער זיא פערקויפען. נאכדעם איינע געזעטצראללע גאנץ אבגענוטצט
איזט, פערליערט זיא נאך איממער ניכטס פאן איהרער היילינקייט, דאהער מוס
זיא זארגפאלטיג פערבארגען ווערדען. רבא פיגט דעם נאך הינצו: ביא איינעם גע-
לעהרטען זאלל מאן זיא צום פערבערגען אונטערברינגען. אין איין אירדענעס געפעס
זאלל מאן זיא לעגען, דאמיט זיא זעהר לאנגע אין איהרעם צושטאנדע פערבלייבע;
דיעס לעהרט ר' אחא בר יעקב. דיא אלט אונד אונברויכבאר געווארדענען היי-
לען דער געזעטצראללען דארף מאן צום לייכענגעוואנדע איינעס אונבעקאנטען לייכ-
נאמס, מת מצוה, פערווענדען, דא זיא אויף זאלכע ארט אם בעסטען פערבארגען
ווערדען. — עס איזט איינעם יעדען פפליכט, דער תורה נאך קראפטען אונד זא
פיעל אלס מעגליך עהרפורכט צו ערווייזען. — רבי יוחנן שטעללט דיא פראגע:
וואדורך האט דער קעניג אחאב פערדיענט, צווייא אונד צוואנציג יאהרע דיא קרא-
נע ישראל'ס צו טראגען? וויל ער דיא תורה, האך שעטצטע, דערען שפראכע
(העבראאישע) צווייא אונד צוואנציג בוכשטאבען האט. דען עס הייסט (מלכים א',
כ'.): „ער שיקקטע באטען צו אחאב אונד ליעס איהם וויא פאלגט זאגען:
„זא שפריכט בן הדד: דיין זילבער אונד גאלד געהערט מיר; דיינע פרויען

לי הם וגו׳ וכתיב כי אם כעת מחר וגו׳ והיה כל מחמד עיני׳ ישימו בידם ולקחו וכתיב ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות (פי׳ ספר תורה). ועל כן אמרו בפרק ד׳ ממסכת אבות רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות ללמדנו שגומל לו הקב״ה מדה כנגד מדה:

(קל) פרק שני.

כל היודע לקרות בתורה מצוה להשלי׳ פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגו׳ כדגרסי׳ בפ״ק דברכו׳ (דף ח׳) אמר רב הונא בר יהוד׳ וא״ר מנחם אמר רב אמי א״ר יונתן לעולם ישלי׳ אדם פרשיותיו עם הצבור שני׳ מקרא ואחד תרגום ואפי׳ עטרות ודיבון. ואמר רב הונא בר יהוד׳ וכו׳ כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום משלימין לו ימיו ושנותיו וגרסינן במדרש תנחומא א״ל הקב״ה לישראל בני היו קוראי׳ את הפרשה בזמנה בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאלו עמדתם לפני בהר סיני ומקבלין אותה. וגרסינן במסכת סוטה ובפר׳ קמא דמגלה (דף ג׳) אמר רב מאי דכתיב (נחמיה ח׳) ויקראו בספר בתורת האלהים זו מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקין ויבינו במקרא זה פיסוק טעמי׳ ואמרי לה זה

אונד דיינע קינדער, דיא בעסטען, זינד דיא איינינגען״, דאן הייסט עס פערנער: ,,זאנסט ווירד אראגען אוס דיזע לייט או. ז. וו., דאן ווירד דיינע אויגענלוסט אין איהרע האנדע געלעגט זיין אונד זיא ווערדען עס פארטנעהמען; אונד אחאב גאב דען באטען בן הדד׳ס צור אנטווארט: זאגעט אייערעם העררן אונד קאָניגע: ,,אללעס, וואס דוא צוערסט פאן איר פערלאנגט, וויל איך טהון; נור היער, דיר איין אויגענלוסט (ספר תורה) צו געבען, קאן איך ניכט וויליגען״. — רבי יוסי לעהרט: ווער דיא תורה פערעהרט, דער ווירד אם ענדע אויך פאן דען לייטען אין עהרען געהאלטען. היעראוס איזט צו שליסען, דאס גאָטט אמאס פיר אמאס פערגילט. —

צווייטעס קאַפיטעל.

ווער דאס פערשטעהט, אין דער געזעטצראללע צו לעזען, דער זאלל אללוועכענטליך דען וואָכענאבשניט, פעראיינט מיט דער געמיינדע, צווייאמאל אונד דאן דיא איבערזעטצונג דעסזעלבען: תרגום, לעזען. זא לעהרט אויך רבי יונתן. ר׳ הונא בר יהודה לעהרט: ווער אללוועכענטליך דען וואָכענאבשניט מיט דער געמיינדע נעבסט דער איבערזעטצונג דורכליעזט, דער עררייכט איין האָהעס אלטער. אים מדרש תנחומא ווירד מיטגעטהיילט: גאָטט שפראך צו ישראל: מיינע קינדער! איהר לעזעט דען וואָכענאבשניט צור בעסטיממטען צייט אין יעדעם יאהרע, דיעס וויל איך אייך דעראמען אנרעכנען, אלס ווען איהר אם בערגע סיני געשטאנדען אונד דיא תורה זעלבסט עמפפאנגען העטטעט, (וואָצו איהר ווירדיג געוועזען וואָרעט.) — רב לעהרט: עס הייסט (נחמיה ח׳, ח׳.): ,,אונד מאן לאז אין דעם בוכע דער גאָטטליכען לעהרע״, היערמיט איזט דאס לעזען דערזעלבען געמיינט; ,,מפורש ערלייטערנד״ דיעס האבע אויף תרגום בעצוג; ,,ושום שכל דען פערשטאנד בעפריעדיגענד״ דיעס זינד דיא פערזאבטהיילונגען; ,,ויבינו במקרא, זא דאס מאן דאס פער־

המפורת. ולפי שיש יושבי קרנות שאינם יודעים לקרות תקנו לקרות בתורה בציבור כדגרסינן במסכת קמא פרק מרובה (דף פ״א) תנו רבנן עשרה תקנות תקן עזרא שקורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי וכו׳. ואמרינן עלה שקורין במנחה בשבת משום יושבי קרנות ושיהו קורין בשני ובחמישי עזרא תקן והא מעיקרא הוה מיתקנא דתניא (שמות ט״ו) וילכו דרך שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נ״ה) הוי כל צמא לכו למים כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה עמדו וקלקלו ותקנו להם נביאי׳ שביניה׳ שיהו קורין בשני בשבת ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת כדי שלא ילכו שלשה ימים בלא תורה. אמרי מעיקרא אינהו תקינהו חד גברא לתלתא פסוקי אי נמי תלתא גברי לתלתא פסוקי כנגד כהנים לויים וישראלים. אתא איהו תקין הלתא גברי לעשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין. ואל יספר אדם באמצע הפרשה. כדאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין (דף ל״ט) אמר רבה בר בר הנא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו לדבר של הלכה שנאמר (נחמיה ח׳) וכפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר (איוב ל״ב) עמדו ולא ענו עוד. רבי זירא אמר רב חסדא מהכא (נחמיה ח׳) ואזני כל העם אל ספר התורה. וכתב הרי״ף על מימרא זאת קשיא לן ההיא דברכות רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו וכתב בעל ההלכות הני מילי היכא דאיכא עשרה דצייתי לספר תורה אבל אי ליכא עשרה דצייתי לספר תור׳ לא. ורבוותא אחריני קאמרי דוקא רב ששת דתורתו אומנותו אבל כולי עלמא לא ומיסתברא כוותיהו. ואעפ״י שהשלים אדם הפרשה בביתו יכוין לשמעה מפי שליח צבור ואם יקרא אותו לקרות

שטאַנד, וואַס פֿאָרגעלעזען ווארדע״, היעראויז איזט דיא זאַבבאַטהאַבטהיילונג, אָדער אויך דיא אויף דען טעקסט בעצוג האַבענדע איבערליפֿערונג געמיינט. וועגען דער וועלט־ליכען אונד פֿערגניגונגסזיכטיגען מענשען, דיא דיא תורה ניכט צו לעזען פֿערשטע־הען, האַבען אונזערע ווייזען דאַס אָפֿפֿענטליכע פֿאָרלעזען דערזעלבען אַנגעאָרדנעט. דער געלעהרטע עזרא האַט אונטער זעהן אַנאָרדנונגען אויך דאַס לעזען אין דער געמיינדע אַם זאָננאַבענד נאַכמיטטאַג אונד אַם מאָנטאַג אונד דאָננערשטאַג איס פֿריהגאָטטעסדיענסטע אַנגעאָרדנעט, וויל מאַן ניכט דרייא טאַגע אָהנע דאַס תורה־לעזען בלייבען זאָלל. וועהרענד דעם פֿאָרלעזענס דאַרף מאַן זיך מיט ניעמאַנדעם אין איין געשפּרעך איינלאַססען. רבה בר בר חנא לעהרט: זאָבאַלד דיא געזעטצראָללע צום פֿאָרלעזען אויפֿגעראָללט איזט, דאַרף מאַן מיט ניעמאַנדעם שפּרעכען, זעלבסט ניכט איבער איינען געלעהרטען געגענשטאַנד; ווען אויך ר׳ ששת איינסט וועהרענד דעם פֿאָרלעזענס זיך נור וואַנד געווענדעט אונד אין איינעם בוכע געלעזען האַט, זאָ לאַג דיא אורזאַכע דאַרין, דאַס זעהן פערזאָנען דאַ וואַרען, דיא אויפֿמערקזאַם דאַס, וואַס אויס דער געזעטצראָללע פֿאָרגעלעזען ווארדע, צוהאָרטען, יעדאָך זאָלל ניעמאַנד דיעזעם גראָססען געלעהרטען נאַכצואַהמען זוכען; אונד ווער זאָגאַר שאָן פֿריהער

בתור' יעמוד מיד בשמחה ובטוב לב דגרסי' פר' הרואה (דף נ"ה) אמר רב יהודה שלשה דברים מקצרין ימיו של אדם ואלו הן מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא בו וכוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות. וכשיקראו הפרשה אל יצא מבה"כ כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ח') אמר הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רב אמי אמר רבי יונתן מאי דכתיב (ישעיה א') ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא בעי רב פפא בין פסוק לפסוק מאי תיקו. וכשהוא קורא בו אל יאחזנו ערום אלא מעוטף בתיקו או בטלית כדגרסינן בסוף פרק בני העיר (דף ל"ב) א"ר פרנך א"ר יוחנן כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום ערום ס"ד אלא אימא ערום בלא מצוה בלא מצוה ס"ד אלא אימא ערום מאותה מצוה. וגוללו על התפר ונוטל שכר כנגד כלם. כדאמרינן התם (דף ל"ב) א"ר שפטיא א"ר יוחנן הגולל ספר תורה יעמידנו על התפר. תניא נמי הכי וכו'. ואמר רבי שפטיא אמר ר' יוחנן עשרה שקראו בספר תורה הגדול שבהן גולל ס"ת דאמר ריב"ל עשרה שקראו בס"ת הגולל מהן ספר תורה נוטל שכר כלן שכר כלן ס"ד אלא אמר אביי נותנין לו שכר כנגד כלן לפי שגומר המצוה ונקראת על שמו:

צו הויזע דען וואָכענאַבשניטט געלעזען האַט, זאָלל דעננאָך אים בעטהויזע דאַס פֿאָר-לעזען גאַנץ אויפֿמערקזאַם אַנהאָרען. ווער צור תורה גערופֿען ווירד, זאָלל זיך איהר מיט פֿריידע אונד פֿראָהעם הערצען נאָהערן. ר' יהודה לעהרט: דרייא גע-גענשטאָנדע פֿערקירצען דעם מענשען דאַס לעבען, אונד צוואַר: ווען איינעם תורה צום לעזען געריכֿט ווירד אונד ער דער אויפֿפֿאָרדערונג קיינע פֿאָלגע לייסטעט*); עבען זאָ, ווער דען זעגענסבעכער: כוס של ברכה, צוריקווייזט, אונד ווער זיך איינער איבערמאָסיגען הערשזוכֿט איבערלאָסט. ווען איין אַבשניטט פֿערלעזען ווירד, זאָלל מאַן ניכֿט אויס דעם בעטהויזע געהען, זאָ לעהרט אויך רבי יונתן; דען עס הייסט (ישעיהו א', י"ח.): „דיא גאָטט פֿערלאַססען, ווערדען אונטערגעהען." — ווער אין דער געזעטצראָללע ליעזט, דאַרף זיא ניכֿט מיט בלאָססען האַנדען, זאָנדערן מיט איהרער הילע, אָדער מיט איינעם טלית בעריהרען. דיא געזעטצראָללע זאָלל מאַן אויף דער נאַהטזייטע אויף= אונד צוזאַממענראָללען. ר' שפטיא לעהרט אים נאַמען דעס רבי יוחנן: ווען צעהן פערזאָנען זיך פֿערזאַממעלן, אום דען וואָכענאַבשניטט צו לע-זען, זאָ זאָלל דער פֿאָרנעהמסטע אונטער איהנען דיא געזעטצראָללע אויפֿראָללען; דען ר' יהושע בן לוי לעהרט: פֿאָן צעהן פערזאָנען, דיא דאַ אין דער תורה לעזען, ניממט דעריעניגע, וועלכֿער זיא אויף= אונד בעזאָנדערס צוראָללט, דען לאָהן אַללער, וייל דאַס פֿערדיענסט, דאַס אויף דיא ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס-ערפֿאָלגט, נור דעם צופֿאָללט, דער עס בעענדעט אונד בעשליעסט; דיעזעס לעצטערע לעהרט אביי. —

---

*) עס וואַר אין פֿריהערן יאַהרהונדערטען ברויך אונד זיטטע, דאַס דעריעניגע, וועלכֿער צור תורה גערופֿען וואָרדען, זעלבסט דיא צום פֿאָרלעזען בעשטיממטע שטעללע, וויא דיעס הייטע פֿיר אַללע איין בעשטיממטער פֿאָרלעזער בעל קורא טהוט, פֿאָרלעזען מוסטע, אָהנע זיך פֿאָן איינעם אַנדערן פֿערטרעטען לאַססען צו קענגען. דער איבערזעטצער.

הכלל הרביעי·

לכבד שבתות וימים טובים ומועדים ויש בו ו׳ חלקים:

חלק א׳ ר״ח. חלק ב׳ חנוכה. חלק ג׳ פורים. חלק ד׳ חג המצות. חלק ה׳ חג השבועות. חלק ו׳ חג הסכות. הלק ז׳ שביתת שבת:

החלק הראשון·

בענין ראש חדש ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון· (קלא)

יום ראש חודש אע״פ שאינו אסור בעשיית מלאכה נהגו בנות ישראל לשומרו כדגרסינן בירושלמי הני נשי דנהגי דלא למעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא. ואיתא בפרק מ״ב מפרקי רבי אליעזר לפי שלא רצו הנשים ליתן נזמיהן לבעליהם במעשה העגל לכך נתן להם הקדוש ברוך הוא שכרן שיהו משמרות ר״ח יותר מהאנשים. וי״א טעם לדבר לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות פסח כנגד אברהם דכתיב לושי ועשי עוגות ובפסח היה. שבועות

פיערטער טיטעל.

איבער דען שבת אונד דיא פייערטאַגע.

אין זיעבען אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דען נייאמאָנדסטאַג. אין צווייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

ווען אויך דער נייאמאָנדסטאַג, אין בעציהונג צור אַרבייט, דעם געוואָהנליכען ווערקעלטאַגע גלייכט, זאָ איזט עס דענגאָך בייא דען טאָכטערן ישראל'ס זיטטע, איהן צו פייערן. נאַך דעם יערושאַלמיטען תלמוד איזט דיעס בלאָס איינע זיטטע. אין פרקי דעם רבי אליעזר הייסט עס: וויל דיא פרויען זיך וויגערטען, ווע־ניגסטענס זיך ניכט בעטייליגטען, איהרען שמוקק צור אַנפערטיגונג דעם גאָלדנען קאַלבעס הערצוגעבען אונד דער אויפפאָדערונג איהרער מאָננער ניכט פאָלגע צו ליי־סטעטען, גאַב איהנען דער געהייליגטע איינען לאָהן דאַפיר, אינדעם ער איהנען דיא פייער דעם נייאמאָנדסטאַגעס מעהר אַלס דען מאָננערן אַנעמפפאַהל, דאַס זיא איהן נאָמליך פייערן זאָללטען. איינינע געבען איינען גרונד היערפיר אַן, אונד צוואַר: דיא פייערטאַגע שטעהען אין איינער געוויססען אַללעגאָריש־זיננבילדליכען בעציהונג צו דען ערצפאָטערן, דיא דורך פאָן איהנען אויסגעהענדע איטטעלבאַרע אָדער אונמיט־טעלבאַרע האַנדלונגען דיעזעלבען צו איהרער לעבענסצייט שאָן אַנדייטעטען, ווען זיא אויך ערסט שפאָטער דורך געוויססע ערלעבניססע אונד געטטליכע אַמאָמענטע פאָן גאָטט געבאָטען אונד איינגעזעטצט ווורדען. פסח איזט אין איינער האַנדלונג אַבראַ־האַם'ס אַנגעדייטעט; ער בעאויפטראַגטע זיינער פרויא שרה, קוכען פיר דיא ענגע־קאָממענען גאָסטע, דיא ענגעל, צו באַקקען, אונד נאַך דער טראַדיטיאָן פאַנד דיעס אַם

כנגד יצחק שתקיעות מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. סכות כנגד יעקב דכתיב ביה ולמקניהו עשה סכות. וי"ב ר"ח של השנה שגם הם נקראים מועדי' כנגד י"ב שבטי ישראל וכשחטאו בעגל ביטלו מהן והניחוה לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא ומצוה להרבו' בסעודתו לכבוד ר"ח שקרוי. מועד וקורין בו הלל בדלוג. ואסור בהספד ותענית והוא זמן כפרה כשהיו ישראל מקריבין זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם והיה תשועת נפשם מיד שונא שהוא היצר הרע המקטרג על האדם להכניסו אל התאוה ואל המחשבות הממיתות לשכל והושבות שיש גדולה בגודל אור הלבנה והפוכה במיעוט אורה שקורין אגתמעה על כן צריכים כפרה על העולה על רוחם ואולי שלזה רמוז באמרם הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח כדגרסינן במסכת חולין פר' אלו טרפו' (דף ס') רבי שמעון בן פזי רמי כתיב (בראשי' א') ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה רבונו של עולם איפשר לשני מלכי' שישתמשו בכתר אחד. אמר לה הקב"ה לכי ומעטי את עצמך. אמרה לפניו לפי

פסח־טאַגע שטאַטט. דאַס וואָכענפֿעסט, שבועות, האַט דאַס מיט יצחק געמיין, דאַס פֿאָן דיעזעם פֿעסטע דער געזעטצגעבונג, עבענפֿאַללס נאַך דער טראַדיטיאָן, אויף דעם בערגע סיני אין דאַס האָרן דעם ווידדערס, דער אַנשטאַטט זיינער אויף דעם בערגע מוריה פֿאָן אברהם געאָפּפֿערט וואָרדען איזט, געבלאַזען ווורדע. זאָ האַט סוכות, דאַס היטטענפֿעסט, דורך יעקב דען נאַמען ערהאַלטען, וויל פֿאָן איהם ערצאָהלט ווירד, דאַס ער היטטען מאַכטע. דיא צוועלף נייאמאָנדסטאַגע דעס יאַה־רעס, דיא אויך פֿייערטאַגע גענאַננט ווערדען, זינד וועגען דער צוועלף שטאַממע ישראל'ס איינגעזעטצט וואָרדען; אַלס זיא אַבער דורך דאַס אַנפֿערטיגען דעס גאָלדענען קאַלבעס זינדיגטען, זאָ ווורדען איהנען דיעזע צוועלף פֿייערטאַגע גענאָממען אונד איהרען פֿרויען צום אַנדענקען פֿאָן איהרע שטאַנדהאַפֿטיגקייט אונד איהרע ווייגערונג צוערטהיילט. עס איזט דער פֿייער דעם נייאמאָנדסטאַגע אַנגעמעססען, גוטע אונד פֿאָרטדויערנדע שפייזען, גלייך וויא אַן אַנדערן פֿייערטאַגען, צו געניעססען; אויך דאַס הלל ווירד אַן דיעזען טאַגען געבעטעט. פֿערנער איזט עס אונערלויבט, אַן איינעם נייאמאָנדסטאַגע צו פֿאַסטען אָדער איינע טרויעררעדע אַבצוהאַלטען; אונד וואַר דאָך איין טאַג דער זיהנע, אַלס ישראל שלאַכטאָפּפֿער דאַרבראַכטע אונד איה־נען רעטטונג ווורדע אויס דער האַנד איהרעס פֿיינדעס, דעם בעזען ווילּלענס, דער דעם מענשען זאָ זיס צופֿליסטערט, אום איהן דער בעגיערדע צוצופֿיהרען, דיא דען פֿערשטאַנד אונד דיא זעעלע ערטעדטעט. דאַס אָפּפֿער, דאַס אַן זאָלכען טאַגען דאַר־געבראַכט ווירד, איזט פֿיר דיאיעניגען, דיא דאַ דער איררינגען מיינונג זינד, דאַס פֿאָם וועכסעל דעם מאָנדעס גליקק אונד אונגליקק אַבהענגע. — רבי שמעון בן פזי ווירפֿט דיא פֿראַגע אויף: עס הייסט: „גאָטט מאַכטע דיא צוויא גראָססען ליכ־טער,“ אונד נאַכהער הייסט עס: „דאַס גראָססע ליכט צום טאַגע אונד דאַס קליינע ליכט דעם נאַכטס רעגיערען,“ דיעס איזט דאָך איין אָפֿפֿענבאַרער ווידערשפרוך. דאַהער דייטעט ער דיעזע שטעללע זאָ: דער מאָנד טראַט פֿאָר דען געהייליגטען אונד פֿראַגטע: העררר דער וועלט! איזט עס דען מעגליך, דאַס צוויא קעניגע זיך איינער קראָנע צו גלייכער צייט בעדיענען זאָללען? היערויף גאַב איהם דער געהיי־ליגטע צור אַנטוואָרט: געהע הין אונד פֿערקליינערע דיך זעלבער. דאַ פֿראַגטע דער

שאמרתי לפניך דבר הגון אמעטי את עצמי אמר לה הקדוש ברוך הוא לך ומשול ביום ובלילה. אמרה ליה מאי רבותא שרגא בטיהרא מאי מהניא. אמר לה הקב"ה ימנו בך ישראל ימים ושנים. יומא דידיה נמי לא סגיא דלא מנו ביה תקופות ומזלות דכתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים אמר לה לך יקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן הוייה דלא הוה מייתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה שמעטתי את הירח. והיינו דאמר רבי לוי מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו חטאת לה' אמר הקב"ה שעיר זה יהיה כפרה עלי שמעטתי את הירח. וגרסינן בבראשי' רבה על פרשת יהי מאורות ר' יוחנן פתח (תהלים ק"ד) עשה ירח למועדים אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד אם כן למה נברא גלגל לבנה כדי לקדש בה ראשי חדשים ושני' וכו'. רבי ברכיה בשם ר' סימון אמר שניהם נבראו להאיר שנא' והיו למאורות וגו' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. והיו לאותות אלו שבתות ולמועדים אלו שלשה רגלים ולימים אלו ר"ח ולשנים אלו קדוש שנים וכו'. רבי יודן בשם ר' תנחום בר חייא ורבי פנחס בשם רבי סימון מאחר שהוא קוראם גדולים הוא חוזר ופוגעם את המאור הקטן אלא ע"י שנכנס בתחומו של חבירו. אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב ושעיר עזים אחד לחטאת ובר"ח כתיב ושעיר עזים אחד לחטאת לה' אני הוא שגרמתי לו ליכנס בתחומו של חבירו ואם בנכנס ברשו' כך פגמו הקב"ה הנכנס שלא ברשות עאכ"ו. ר' לוי בשם רבי יוסי בר אלעאי דרך ארץ שגדול מונה לגדול וקטן לקטן ישמעאל מונה לחמה

אונד ווייטער: זָאלל איך פיר איינע גערעכטע קלַאגע זָא הַרט ביסטען איסטען? איין אורטהיילססרוך איזט געפָאללט, ספרַאך דער געהייליגטע, דוא זָאללסט אַבער אַלס ענטשאָדיגונג זָוואָהל אַם טַאגע, אַלס אין דער נַאכט לייכטען. וואָזו אַבער פראָמאט איין ליכט אַם העללען טַאגע? פראַגטע דער מאָנד. היערויף ערהיעלט ער ווידער צור אַנטוואָרט: ישראל זָאלל זיינע טַאגע אונד יאַהרע נַאך דיינעם לויפע צָאהלען. אַבער טהיילט יאַ אויך דיא יאָהרע נַאך דער זָאננע, נַאך דערען יאַהרעסצייטען אונד דעם טהיערקרייזע איין? ווענדעטע ווידער דער מאָנד איין. אַלס גאָטט זַאה, דַאס דער מאָנד זיך איבער זיינע פערריגערונג ניכט צופריעדען גַאב, זאָ ספרַאך ער: איך ווערדע איינעטוועגען דעסהאַלב אַן יעדעם נייאמאָנדסטַאגע איין אָפּפער דורך ישראל ברינגען לַאססען. — עס הייסט אים מדרש רבה: רבי יוחנן לעהרט: דעם לייכטענס וועגען איזט נור דיא זָאננע געשאַפפען אונד דער מאָנד איזט דעסוועגען אַם הימעל, אום דורך איהן דיא נייאמאָנדסטַאגע צו ווייהען. — רבי סימון לעהרט: ביידע זינד דעס לייכטענס וועגען דאַ, דען עס הייסט: „זיא זָאללען זיין צום לייכטען.“ פערנער הייסט עס: לאותות, „צום צייכען,“ דיעס זינד דיא זַאבבאַטע; ולמועדים „צו צייטען,“ דיעס זינד דיא פייערטאַגע; ולימים „אונד צו טאַגען,“ נעהמליך: דיא נייאמאָנדסטַאגע; אונד ולשנים „אונד צו יאַהרען,“ דיעס איזט דער זעגענססרוך איבער דען אַבלויף דעס יאַהרעס ״ ניקלוס (איינע רייהע פאָן אַכט אונד צוואַנציג

שהוא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה. א"ר נחמן והוא סימן טוב
לישראל ישמעאל מונה לחמה מה חמה שהיא שולט' ביום ואינה שולטת
בלילה אף ישמעאל יש לו חלק לעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא. ויעקב
מונה ללבנה מה לבנה הזאת שולטת ביום ובלילה אף ישראל יש להם חלק
בעולם הזה ובעולם הבא. ונהגו לקרות בר"ח מזמור ברכי נפשי את ה' שיש
בו פסוק עשה ירח למועדים ללמדנו שמילואה ומיעוטה אינו לעשות רושם
בבני אדם כמו שחושבים החוזים בכבבים אלא לספור בחדושה המועדים
הנקראים מועדי ה' שצונו לעשות, כסדר מהלך כבבי לכת להודיענו שהוא
יתברך שליט ומושל על הכל וזה המזמור לעד נאמן המורה על מעשה
בראשית המעיד על מלכותו ושהכל נברא מאתו והוא אדון על הכל וכל
צבאית מעלה ומטה אינן רשאין לעשות אלא רצונו ומאמרו כפי שסדר להם
במעשה בראשית ואין שום דבר יתחייב מערכתם ומהלכם הכל כפי סדרו
ומצותיו ובידו לשנות ולהחליף כפי ערך הכלל או הפרט והכל כרצונו ונרמז
בכתוב (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון וגו'. והתחיל וסיים המשורר דבר
זה במזמור ברכי נפשי את ה' לומר שהנפש המשכל' המכרת סוד המציאות
אינה צריכה להודות ולהלל לאחד מהמשרתי' שאין תלוי ברצונם שום דבר
ואפילו פעולתם אינם עושים ברצונם אלא מטבעם המתוקן להם לעשות

יאהרען.) — עס איזט ברויך, דאס נייאאנדסטאגע דען פזאלם ברכי נפשי, אין
וועלכעם דער פערז: עשה ירח למועדים „דער מאנד איזט געשאפפען פיר דיא צייט-
בעשטיממונגען" צו בעטען, אום אונס צו בעלעהרען, דאס דער מאנד קיינען איינפלוס
אויף גליקק אונד אונגליקק, דאס דען מענשען טריפפט, האבע, וויא דיעס וועניגסטענס
דיא שטערנדייטער בעהויפטען; דען דער געפריזענע איזט הערר איבער אללעס;
אונד דער אנגעפיהרטע פזאלם גיעבט איין טרייעס צייגניס אב איבער דיא שאפפונג,
דיא ווידערום אויף דיא הערשאפט געטטעס הינווייזט: דאס ער אללעס געשאפ-
פען, דאס ער דער הערר איבער אללעס איזט; דיא האהערן אונד אונטערן קרעפטע
דירפען ניכט פאן זיינעם ווילען, פאן זיינער אנארדנונג, זייט דעם בעגין דער שאפ-
פונג וויכען, אונד ניכטס זעצט קאן איהרע ארדנונג אונד איהר געגענזייטיגעס
געטריעבע בעשטיממען; אללעס אונטערווירפט זיך זיינער ארדנונג אונד דעם נאטור-
געזעטצע. נור אין דער מאכט געטטעס ליעגט עס, צו אנדערן אונד צו פערוואנדלען
נאך דעם פערהעלטניס דעם גאנצען אונד דעם איינצעלנען, אונד זא געשיעהט אללעס
נור נאך זיינעם ווילען; דאהער היישט עס אויך (שמות ל"ג, י"ט.): „איך בין
גנאדיג, דעם איך עס זיין וויל," (דאמיט גאטט אויך פאן דיעזער זייטע ערקעננט
אונד זיינע גרעססע אונד ערהאבענהייט געעהרט ווערדע). — פאן אללעם דיעזען
אונטעררישטעט אונס דער היילגע זאנגער אין דעם פזאלם ברכי נפשי: „איינע
זעעלע פרייזע דען עוויגען;" דיעזער פזאלם גיעבט אונס דיא לעהרע, דאס דיא
דענקענדע זעעלע, דיא דיא קוועללע יעדעס דאזיינס קעננט, דיא אויפגעלעסטע
דיעזער קוועללע ווערדער לאבען נאך פרייזען זאלל, אינדעם אללע אין איהנען וואהנענ-
דען קרעפטע אונד דיא ארט דער אייטערונגען דערזעלבען ניכט פאן איהנען אונאויט-
טעלבאר אויסגעהען, זאנדערן פאן איינער פארזעהונג איבערוואכט אונד געלייטעט צו

רצון קוניהם על כן ברכת הנפש החכמה היא למי שאמר והיה העולם וחתם מזמור זה בהללויה מפני שכתוב בו מפלתן של רשעים שהוא יתמו חטאים. כי ביום שיכירו כל באי עולם האמת ככתוב במזמור הזה וידעו כי הכל בא מאתו זו היא מפלתן של רשעים שהם אויבי ה׳ והאמת. כדגרסינן בפ״ק דברכות א״ר שמעון בן פזי מאה וג׳ פרשיות אמר דוד בספר תהלים ולא אמר בהן הללויה עד שראה מפלתן של רשעים שנאמר (תהלים ק״ד) יתמו חטאים מן הארץ וגו׳ ואין הלול ורנה בעולם כמו במפלתן של רשעים שהם מחריבים עולם שנא׳ (משלי י״א) ובאבוד רשעים רנה. ואומר (ישעיה ל״ה) ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ר״ל ברנה זאת כי באבוד רשעים רנת וישועה לצדיקים כמו שאמרו על פסוק (יחזקאל כ״ו) אמלאה החרבה מלאה זו חרבה זו לפי שזו הפך זו. וזהו שכתוב (איכה ד׳) תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וגו׳:

(קלב) פרק שני.

ברכת הלבנה הוא לאמת אצלנו שהכל בא מאתו והוא ברא הכל ובמאמרו נעשה ואל יחשוב שום אדם שיש ברשות שום נברא לעשות שום דבר בעולם טוב או רע בלתי מאמר קונו. ועל כן אז״ל שהמברך על החדש כמקבל פני שכינה והביא סמך מהפסוק כדגרסינן בסנהדרין פר׳ היו בודקין (דף מ״ב) אמר רב אבא בר חנינא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן כל המברך על החדש כאלו מקבל פני שכינה כתיב הכא (שמות י״ב) החדש הזה לכם ראש חדשים

ווערדען, דאס זיא פילאטהער נון דיענסטע דעססען, דער זיא איג׳ס דאזיין ריעף אונד דער אין זיא געוויססע, איהנען אנגעמעססענע נאטורגעזעטצע אונד קראפטע געלעגט, לעדיגליך דא זינד; דאהער ריכטע דיא זעעלע אן דען איהרע לאבפרייזונג, דורך דעססען וואָרט דיא וועלט ענטשטאנדען איזט. אונד זא בעשליססע אמן איט: הללויה „פרייזעט דען עוויגען,״ וויל דיעזער שלוס פאם שטורצע דער פרעפלער שפריכט. דען זאבאלד דיא אנערקענטהייט פאן דער וואהרהייט דיעזעס פונדאמענטס איי־ בערציגט זיין ווירד, זא ווירד זיא אויך וויססען, דאס אללעס, זעלבסט דיא ניעדערלאגע אונד דיא ניעדערהאלטונג דער פרעפלער, אונד דער פיינדע דער וואהרהייט, פאם ערהאלטער דער וועלט קאממט. —

צווייטעס קאפיטעל.

דורך דען זעגענספרוך, דען וויר איבער דיא ערנייערונג דעס׳ מאנדעס שפרע־ כען, בעקונדען וויר, דאס וויר בעקעננען, דאס אללעס פאן גאטט קאממט, אונד דאס ער אללעס דורך זיין וואָרט געשאפפען האבע. עס דענקע אויך ניעמאנד, דאס עס אין דער מאכט איינעס געשאפפענען ליעגע, עטוואס גוטעס אָדער שלעכ־ טעס אין דער וועלט הערפאָרצובריגען, אויסער אין דעם שאפפונגסוואָרטע דעס הערן. דעסוועגען לעהרען אויך אונזערע ווייזען: ווער איבער דיא ערנייערונג דעס מאנדעס דען זעגען שפריכט, דער עמפפאנגט גלייכזאם דיא הייליגקייט גאטטעס; זא לעהרט אויך רבי יוחנן, דען עס הייסט (שמות י״ב, ב׳.): „דיעזער מאנאט זייא אייך דער אנפאנג אללער מאנאטע,״ דען הייסט עס (דמז. ט״ו, ב׳.): דיע־

וכתיב התם (שם ט״ו) זה אלי ואנוהו, תנא דבי רבי ישמעאל אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה די. אמר אביי הילכך למרינהו מעומד מרימר ומר זוטרא מיכתפי להו ומברכי לי׳. אמר ליה רב אדא לרב אשי במערבא מברכי הכי ברוך מחדש החדשים אמר ליה הא נשי דידן נמי מברכן אלא כדרב יהודה דאמר רב יהודה בא״י אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וכו׳ ברוך אתה ה׳ מחדש החדשי׳. לומר לנו שהברכה היא למחדש הלבנה. ובכל זמן שמתוספ׳ אורה נקראת חדשה וראוי לברך עליה כדאמרי׳ התם (דף מ״א) אמר רב אחא בר חנינא אמר רב אסי א״ר יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שתמלא פגימת׳. וכמה א״ר יעקב אמר רב יהודה עד שבעה. נהרדעי אמרי עד ששה עשר ותרוייהו כרבי יוחנן ס״ל הא למהוי כיתרא (פירש כמו יתר של קשת שמחזק פגימת הקשת מלאה, עד סיהר היינו חצי עגול) הא למהוי כי נפיא (פי׳ עגולה כמלואתה). וגרסינן במסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים. ותולה עיניו כנגדה ומיישר רגליו ומברך ואומר ג׳ פעמים סימן טוב תהיה לנו ולכל ישראל ברוך יוצרך ורוקד ג׳ פעמים כנג״ה ואומר בכל פעם כשם שאני רוקד כנגדך ואונו יכול ליגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יגעו בי ואומר תפול עליה׳ אימתה ופחד וכו׳ ולמפרע יחזיר פסוק זה ואומר כן ג׳ פעמים אמן הללויה ואומר לחבירו ג׳ פעמים שלום עליך וילך לביתו בלב טוב ויש אומרים בזה הסדר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך. והסימן יעק״ב והיא רמז לו כלומר שהלבנה רומזת ליעקב. וגם

זען איינען גאָטט וויל איך פֿערהערליכען," היערויף לעהרט ר׳ ישמעאל: עס ווירדע שאָן פֿיר ישראל איין גליקק אונד איין האָהער געווין געוועזען זיין, אויף אַנגעגעבענע ווייזע דיא הייליגקייט גאָטטעס צו עמפּפֿאַנגען; דעסוועגען אויך, לעהרט אביי, זאָלל מאַן דיעזען זעגענספרוך שטעהענד פֿערריכטען. — רב יהודה לעהרט: דער זעגענספרוך לויטע: ,,געפריעזען זייעסט דוא, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט, דער דורך זיין וואָרט דיא היממעל ערשאַפֿפֿען, א. ז. וו." וועלכער זעגענספרוך מיט: מחדש החדשים ,,געפריעזען זייעסט דוא, עווי= גער, דער דיא מאָנאַטע ערנייעט" שליעסט, וועלכעס אונס בעלעהרען זאָלל, דאַס גאָטט דעם מאָנדע מיט יעדעם מאָנאַטע דאַס ליכט ערנייעט. אונד זאָ לאַנגע דער מאָנד מאַן ליכט צוניממט אונד מאַן אויפֿאַנג זיכטליך געווינגט, ווירד ער ,,נייא" גע= נאַננט, אונד עבען זאָ לאַנגע איזט עס געשטאַטטעט, איבער איהן דען זעגען צו שפרעכען. דיא וויזען צו נהרדעי בעשטיממען דיעס ביז צום זעכצעהנטען טאַ= גע נאַך זיינעם זיכטבאַרווערדען. אויך זאָלל מאַן דען זעגענספרוך איבער דען מאָנד וואָ מעגליך אַם מוצאי שבת אַבענד, אין דען שבת=קליידערן, מיט פֿריידיגעם הערצען שפרעכען, דיא אויגען געגען דען מאָנד געווענדעט, מיט דען פֿי= סען, וויא בייא יעדעם אַנדאֶכטיגען געבעט, זענקרעכטשטעהענד דאַן שפרע= כע מאַן דרייא מאַל: סימן טוב ,,איין גוטעס צייכען זייעסט דוא אונס אונד גאַנץ ישראל," געפריעזען זייא דיין שעפּפֿער א. ז. וו." — ווען דער מאָנד זיך

מציני הדוש לאבות בעול' הבא כחדוש הלבנה כדגרסינן בפרק השוכר את הפועלים (דף פ"ד) אליהו הוה שכיח במתיבתיה דר' יומא הד ריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא אמר ליה מ"ט נגה ליה למר א"ל אדמוקי לאברהם ויהיבנא ליה מיא ומשי ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב. אמר ליה ולוקמינהו בהדי הדדי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיחא בלא זמניה. אמר ליה ויש דוגמתן בעולם הזה. אמר ליה איכא רבי חייא ובניו זמנא הדא איצטריך עלמא למטרא גזר ר' תעניתא אהתינהו לרבי חייא ובניו קמי תיבותא אמר משיב הרוח נשב זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא כיון דמטו לאדכורי תחיית המתים רגש עלמא אמרי ברקיע מאן גלי רזא דנא בעלמא אמרי אליהו אתיוהו לאליהו מחיוה בשתין פולסי דנורא. אזל אדמי להו כדובה עאל ביניהו ואפרשינהו וטרדינהו. למדנו שביום ראש הדש יש הדוש גם בעולם הנשמות:

ערנייעט, ווערדען אונזערע ערשטארבענער ערוועקקט. דיעס ווירד אין בבא מציעא (פאל. פ"ד.) מיטגעטהיילט וויא פאלגט: דער פראפעט אליהו, דיעזער האָרט דעס יודענטהומס, פפלעגטע געוואהנליך אין דען לעהרזאל דעם רבי צו קאָממען. אן איינעם נייאמאָנדסטאגע פערזייאמטע ער דיא בעסטיממטע צייט אונד ערשיען ערסט, אלס דער טאג שאן פאָראיבער וואר. דא שפראך רבי צו איהם: ווארום ערשיינסט דוא דיעסמאל זא שפאט? איך ריכטעטע אברהם אויף, גאב ער איהם צור אנטוואָרט, איך גאב איהם וואססער, ער וואוש זיך דיא העֶנדע אונד בעטעטע איינבריינסטיג, נאכדעם דיעס געשעהען וואר, בראכטע איך איהן וויעדער אין זיינען פריהערן צו-שטאנד; דיעס טהאט איך אויך יצחק אונד זא אויך יעקב, דיא עבענפאלס בעטעטען. היערויף שפראך רבי צו איהם: ווארום האסט דוא זיא ניכט גלייכצייטיג ערוועקקט? טהאטע איך דיעס, גאב אליהו צור אנטוואָרט, זא ווירדען זיא זיך אים געבעטע פערייניגען אונד דען משיח צור אונצייט הערבייפיהרען. גיעבט עס, פראגטע רבי ווייטער, אונטער דען יעטצט לעבענדען מאֶננערן אין ישראל קיינע, דיא היער-אין דען ערשטארבענען גלייכען? רבי חייא אונד זיינע זעהנע, גאב אליהו צור אנט-וואָרט. איינסטמאלס מאנגעלטע עס אם רעגען, דאהער אָרדנעטע רבי איינען פאסט- אונד בוסטאג אן. רבי חייא אונד זיינע זעהנע טראטען הין צור בעט-לאדע; אלס זיא מיט איינברונסט בעטעטען: משיב הרוח, „דא, לאססט וועהען דען ווינד,“ דא שטירמטע עס; אלס זיא פערנער בעטעטען: ומוריד הגשם, „אונד לאססט דען רעגען הערניעדער קאָממען,“ דא רעגנעטע עס העפטיג, אונד אלס זיא אים בעגריף וואַרען, להחיות מתים „דיא בעלעבונג דער טאָדטען“ צו ערוואֶהנען, דא ערבעבטע אונד ערציטטערטע דיא וועלט. היערויף פראגטע מאן ערשטוינט אים הימעל: ווער האט דיעס געהייםניס דער קראפט דער געבעטע אויף דער ערדע אָפפענבארט? אליהו טהאט דיעס, לויטעטע דיא אנטוואָרט. פיר דיעזעס פערגע-הען ווארדע אליהו בעשטראפט. אום וויעדער זיינע אונבעראכטזאמקייט, דיא צו איינעם פערגעהען ווארדע, גוט צו מאכען, ערשיען ער אין דעם בעטהויזע, אין וועלכעם רבי חייא אונד דעססען זעהנע פאָרבעטעטען, אין דער געשטאלט איינעס בערען, טראט צווישען דיעזע אנדאכטיגען אונד טריעב זיא אויס איינאנדער. — היעראויס ווירד אונס דיא לעהרע, דאס אן דעם נייאמאָנדסטאגע דיא אבגעשיעדענען זעעלען — ווען דיעס אויך נור פאָן דען ערשטאָרבענען בעריכטעט ווירד — מיטונטער אויפס נייע ערוועקקט ווערדען. —

החלק השני.

בימי חנוכה ויש בו שני פרקים:

(קלג) פרק ראשון.

הקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאו' עם ישראל בכל זמן כשהם צריכים להראות גדולתו בעולם ואל יחשבו בלבם שהעולם כמנהגו נוהג אלא שהוא יתברך שמו הדשו יש מאין ובידו לשנותו מן הטבע ולעשות בו הישר בעיניו. ומכלל הנסים הגדולים שעשה האל יתברך עם ישראל היה בזה הנס שעשה עמהם בבית שני כשגברו היונים על החשמונאים בהיותם מלכים וכהנים וטמאו היוני' כל השמנים שבמקדש וכשגברה מלכות בית השמונאי בסיועת השם ונצחו ליונים ואח"כ לא מצאו אלא פך שמן טהור כשעור הדלקת יום א' ונעשה בו נס והדליקו בו ח' ימים כדגרסינן במסכת שבת פרק במה מדליקין (דף כ"א) תנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי חנוכה תמניא אלין דלא למספד בהון ודלא למגזר בהון תעניתא כשנכנסו יונים להיכל וטמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית השמונאי ונצחו' בדקו ולא מצאו

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא חנוכה-טאַגע. אין צווייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דער געהייליגטע ערצייגט האַט וואונדערטהאַטען אַן ישראל צור צייט, ווען זיא איהרער בעדירפֿען, אום זיינע גרעסע אין דער וועלט צו בעקונדיגען. מאַן דענקע יאַ ניכט, דאַס מאַן עס, אָהנע איינע בעזאָנדערע איבערוואַכונג גאָטטעס, נור איינע נאָטהווענדיגקייט דער נאַטורגעזעטצע זייא. עס געשעהען גאַר אָפֿט איבערנאַטירליכע וואונדער, אויס וועלכען דיא מאַכט גאָטטעס זאָ אָפֿפֿענבאַר צו ערקעננען איזט, דיא לעדיגליך געשעהען, אום זיינעס הייליגען ווילען, דער דיא נאַטורגעזעטצע זעלבסט איבערוואַכט, פֿאַן דען טאַג צו לעגען. אונטער דען פֿיעלען וואונדערן, דיא גאָטט פֿיר ישראל בעזאָנדערס צייגטע, וואַר אויך דאַס, וועלכעס ער בייס צווייטען טעמפעל טהאַט, אַלס דיא גריעכען נעמליך איבער דאַס כאַשמאָנאָיטע רייך זיעגטען אונד אַללעס הייליגע ריינע אָהל, דאַס אים טעמפעל וואַר, ענטווייהעטען. אַלס אַבער דאַס כאַשמאָנאָיטע קאָניגסהויז דורך דיא הילפֿע גאָטטעס איבער דיא גריעכען זיעגטע, ווייהעטען זיא דען הייליגען טעמפעל ווידער איין, אַבער מאַן פֿאַנד נור איין איינציגעס קריגליין געווייהעטען אָהלעס פֿאָר, דאַס פֿיר איינען טאַג צום ברעננען זאָנסט אויסרייכטע; אונד זיעהע, עס געשאַה איין וואונדער, איינדעם דיעזעס פֿאָרגעפֿונדענע געווייהטע אָהל אויף פֿאָללע אַכט טאַגע צום ברעננען אויסרייכטע. — אונזערע ווייזען לעהרען: מיט דעם פֿינף אונד צוואַנציגסטען טאַג דעם מאָנאַטס כסליו בעגיננט דאַס חנוכה-פֿעסט, פֿאַן וועלכעם פֿעסטע מאַן ווערדער איינע לייכענרעדע, נאָך איינען פֿאַסטטאַג האַלטען דאַרף, וויל דיא גריעכען, אַלס זיא איבער יודאַ זיעגטען, דען טעמפעל בעטראַטען, דאַס געווייהטע אָהל אין דעמזעלבען ענטווייהעטען, אונד נאַכדעם דאַס כאַשמאָנאָיטע קאָניגסהויז זיא אויס דעם לאַנדע פֿערטריעבען האַטטע,

אלא פך א׳ שהיה חתום ומונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו שמן אלא ליום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ה׳ ימים לשנה אחרת קבעום ה׳ ימים טובים בהלל והודאה. ומצינו כי זה הנס הגדול והנוכה הזאת העתידה להיות באותו זמן בגלות הארוך הזה רמוזה תורה בפרשת בהעלותך וגלתה שעתידת הנוכה זאת להתגולל ולבא על ידי אנשים מזרע אהרן כמו שהוא רמוז במדרש אגדה שהביא רש״י בפר׳ בהעלותך וז״ל למה נסמכה פרש׳ המנורה לחנוכת הנשיאים כשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלש דעתו שלא היה עמהם בהנוכה לא הוא ולא שבטו אמר ליה הקב״ה הייך שלך גדולה משלהם שאתה מטיב ומדליק נרות בערב ובבקר ע״ב. וכתב הרמב״ן ואם הוא כפירושו למה לא נחמו בקטרת בבקר ובערב שהוא דבר גדול ושבחו הכתוב (דברים ל״ב) ישימו קטורה באפך ובעבודת י״ה ובקרבנות אחרים. ועוד כי קרבני היה גדול משל נשיאים שהקריב כל ימי המלואים. אבל ענין אגדה זו לדרוש רמז מן הפרשה של הנוכה על נרות שהיתה עתידה להיות בבית שני ע״י אהרן ובניו ר״ל השמונאי כ״ג ובניו. ובלשון הזה כתובה במגלת סתרים שהזכירו אגדה זו דאמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו י״ב שבטים ולא הקריב לוי וכו׳. א״ל הקב״ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש הנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות ואני עושה ע״י בניך נסים ותשועה

דא פאנד זיך נור נאך איין קריגכען מיט געווייהטעם אהלע, פערזעהען מיט דעם זיעגעל דעס האהענפריעסטערס פאר, דאס זאנסט פיר איינען טאג נור בעשטיממט וואר, דיעסמאהל אבער, דורך איין געטטליכעס וואונדער, פיר אכט טאגע צום ברעננען אויסרייכטע, דעסוועגען בעשטיממטען זיא דיעזע אכט טאגע צו איינעם פאלקספעסטע, צום פרייז אונד דאנק, דען וויר דעם עוויגען זאללען. — עס איזט דאס שפאטערע חנוכה=פעסט אין דער תורה, אין דער פרשה בהעלותך, נאך דעם מדרש שאן אנגעדייטעט, דאס עס בעשטיממט זייא, דורך דיא נאכקאממען אהרן׳ס בעגרינדעט צו ווערדען; דארט הייסט עס: וועסוועגען שטעהט דער אבשניטט איבער דיא אנפערטיגונג דעס הייליגען לייכטערס נאהע בייא דער וויהע דער שטיפטסהיטטע דורך דיא אבערהייפטער דער שטאממע? אלס אהרן דיעזע איינוויהונג דורך דיא אבערהייפטער פערנאהם, ווארדע ער ניעדערגעשלאגען, וויל ער ניכט מיט אונטער איהנען וואר, זעלבסט פאן זיינעם שטאממע וואר קיין אבערהויפט היערצו בעארדערט. דא שפראך דער געהייליגטע צו איהם: בייא דיינעם לעבען פערזיכערע איך דיך, דאס דיין דיענסט גרעססער, אלס דער איהריגע איזט, דוא אונד דיינע נאכקאממען האבען דיא בעשטיממונג, דיא לייכטער איינעס לייכטערס פריה אונד אבענד אנצוצינדען א. ז. וו., בעזאנדערס אבער וויזט דיעזער אבשניטט אויף דאס חנוכה=פעסט היין, דאס דורך דיא נאכקאממען אהרן׳ס, דיא כאשמאנאער, וויא בעמערקט, בעגרינדעט ווארדע. — עבענזא הייסט עס פערנער אים מדרש איבער דיעזע שטעללע: אלס נעמליך דיא אבערהייפטער אללער שטאממע, אויסער דעם אבערהויפט דעס שטאממעס לוי, צור איינוויהונג דער שטיפטסהיטטע אפפער דארברכטען: דער געהייליגטע שפראך צו משה: רעדע צו אהרן אונד זאגע איהם: נאך איין אנדערעס פעסט דער וויהע הארדעט דיין, אן וועלכעם דיא לייכטער געצינדעט ווערדען זאללען, אונד אן וועלכעם דורך דיינע נאכקאממען הילפע אונד

וחנוכה שקראות על שמם והיא חנוכת בית השמונאי ולפי׳ הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח ע״כ. וכתוב בתנחומא וכן במדבר סיני רבה א״ל הקב״ה למשה לך אמור לאהרן אל תירא לגדולה גדולה מזאת אתה מוכן הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו והברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם ע״כ. וכתב הרמב״ן על זה וידוע הוא כי כשהקרבנות בטלין מפני חרבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמוז אלא לנרות חנוכת השמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חרבן בגלותינו. וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנוכת הנשיאים נוהגת לעולם ועל זה נסמכה ברכה ומנורה מלפני חנוכת המזבח ומלאחריה מפני כבודו של אהרן שלא נמנה שבטו עמהם. והיתה מנורת השמונאי גדולה ממנורת בית המקדש כי המנורה היתה משבעה נרות לרמוז ולהתבונן בשבעה ככבי לכת. ונעשה השלחן לערוך בו י״ב חלות לחם בשתים מערכות שש המערכת לרמוז ולהתבונן בגלגל המזלות שיש בו י״ב מזלות ששה שוקעים וששה יוצאים תמיד והמנורה רומזת כנגד המאירות והשלחן כנגד המזלות וע״כ המנורה בדרום והשלחן בצפון. ולאחר שבעונותינו נחרב כל תפארתינו ובטלו השלחן והמנורה וכל כלי המשכן המראים לישראל בראיית העין דמות המשכן העליון לא נשאר לנו זכר לכל זה רק מנורת השמונאי בשביל אהרן ובניו שיעלה זכרונם תמיד ובה נתוספה נר השמונאי וביום ההי׳ ח׳ נרות לכלול בה על אלו השני דברים. השבעה נרות לרמוז על השבעה ככבי לכת. והח׳ לרמוז על הגלגל הח׳ שהוא גלגל המזלות

וואונדער געשעהען זאָללען, וועסוועגען דיעזעס פעסט נאָך איהרען נאַמען גענאַננט ווערדען ווירד. — אים מדרש תנחומא הייסט עס: דער געהייליגטע שפראַך צו משה: געהע אונד זאַגע דעם אהרן: זייא ניכט בעטריבט, וויל דוא בייא דער איינווייהונג דעס אַלטאַרס ניכט ענטווירקטעסט; עס האַררעט דיין גרעססערע עהרע, דען עוויג ווירסט דוא איינע קינדער זעגנען אונד עוויג ווירד מאַן פאַן חנוכה, צום אַנדענקען פאַן דיא העלדענטהאַטען אונד פאַן דיא וואונדער, דיא דורך אונד פיר דיינע נאַכקאָממען געשעהען זינד, דיינער קינדער צום רוהמע געדענקען. — דער כאַשמאָנאַאישע לייכטער איזט גרעססער אונד בעדייטונגספאָללער, אַלס דער לייכ-טער דעס טעמפעלס, וויל דיעזער נור זיעבענאַרמיג וואַר, היכווייזענד אויף דיא זיעבען פלאַנעטען. זאָ וואַר אויך דער היילגע טיש בעשטימט, אום אויף איהן צוואָלף שויאבראָדע, זעכס בראָדע איבער דיא אַנדערן, צו לעגען, אַנדייטענד דען טהיערקרייז, אין וועלכעם צוואָלף שטערנבילדער גלאַנצען, אונד וואן זעכס פאָן איהנען ניעדער געהען, דיא אַנדערן זעכס זיכטבאַר ווערדען, דעסוועגען שטאַנד דער לייכטער אויף דער מיטטאַגזייטע אונד דער טיש אויף דער מיטטערנאַכטזייטע. נאַכדעם אַבער דורך אונזערע זינדע דער טעמפעל אונד אַללע זיינע איננערן הערר-ליכקייטען פערניכטעט וואורדען, בליעב אונס ניכטס פאָן אַללעם דעם איבריג, אַלס נור דער לייכטער דער חשמונאים, וועלכעם נאָך איין אַכטעס ליכט צוגע-טהיילט איזט, דאַס היכווייזט אויף דיא אַכטע זפהערע, דיעס איזט דיא זפהערע

להראותינו בעין וללמדנו בשכל שהכל מאתו ובמאמרו ובידו לשנותו מטבעו ולעשית בו כרצונו. ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הכוכבים ואף לא בחיוב המזלות כי הנר והאור לפניו המצוה והתורה שנא׳ (משלי ו׳) כי נר מצוה ותורה אור וגו׳. וגם אינה עתידה לבא הגאולה מסבה זאת כי היא אל שדי שודד המערכות ומשנה הטבע והגלם בעונם והושיעם ברצונו בנסים ובנפלאות גדולות חוץ מן הטבע כאשר עשה עמהם ביציאת מצרים וגם בזמנים אחרים אין מספר וגם עשה עמהם הנס הזה לעיני ישראל והיונים בשמן המנורה ועושה בכל יום תמיד עם ישראל בגלות בהיות מגן בעדם ומושיעם בכל צרה והוא נותן תשועה למלכים ומבנים בלבם לעשות טובה עם ישראל ושישמרם מידי שונאיהם עד ישקיף וירא ה׳ משמים ויושיעם תשועה נצחית האל המושיע:

(קלד) **פרק שני.**

לפרסם בישראל הנס הגדול הזה תקנו רבותינו לעשות בכל שנה וכר לדבר בענין שיהא גלוי ומפורסם. כדגרסינן התם בפרק במה מדליקין (דף כ״א). תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד

דעס טהיערקרייזעס, דען וויר מיט אונבעוואפפנעטען אויגען ערבליקקען קאננען. היערדורך ווירד עס דעם פערשטאנדע לייכט אונד פאסליך, דאס אללעס דורך גאָטטעס שאָפפערישעס וואָרט ענטשטאנדען איזט, דאס עס אין זיינער מאכט שטעהט, אָנדערונגען אין זיינער נאטור אונד מיט אללעס, וואס זיא אומפאססט אונד אין זיך איינשליסט, פאָרצונעהמען, אונד נאך אייגנעם אללייניגען וויללען צו שאלטען. אויך ישראל'ס געשיקק אונד פערבאננונג אבער האט ניכטס, אויסער גאָטט זעלבסט איינפלוס, קיין שטערן, קיין פלאנעט. זיין לייטשטערן אין דער נאכט דער פערבאננונג איזט דיא היילגע לעהרע, אונד זאָ ווירד אויך אויף דיא איינסטיגע ערלאָזונג ישראל'ס, קיין היממעלסצייכען איינפלוס האבען, דען דער אללמאָכטיגע נור פערמאג דערען לויף אונד דיא גאנצע נאטור צו אָנדערן אונד איבער דיעזעלבע צו בעשטיממען. וועגען איהרער זינדען זינד זיא פערבאננט וואָרדען, עס ווירד דאהער מיט זיינעם וויללען געשטעהען, זיא דורך גראָססע וואונדערצייכען, דיא אויסער דער נאטור ליעגען, צו בעפרייען. עבען זאָ טהאט ער פיר זיא ביים אויסצוג אויס מצרים דער וואונדער זאָ פיעלע, אונד נאָך צו זאָ מאנכען אנדערן צייטען בלייבען זיינע וואונדער ניכט אויס. זאָ ערצייגטע ער אים בייזיין ישראל'ס, מיט דעם אָהלקריגליין (וויא דיעס אָבען נאָהער בעשריעבען וואָרדען איזט), געוויס איין גראָססעס וואונדער, אויך געשעהען דערען פיר ישראל נאָך טאָגליך, וואָדורך גאָטט זיא זעהר אָפט פאָר פערדערבען שיטצט אונד פאָם אונטערגאנג רעטטעט. ער ערטהיילט זיעג דען קאָניגען אונד גיעבט איהנען איינען פריעדען זין אונד דען מוטה, געגען ישראל גנאָדיג צו זיין, ביז עס דעם גאָטטע דער הילפע ווירד וואָהלגעפאללען, זיא אויף עוויג פרייא צו מאכען. —

צווייטעס קאפיטעל.

אום אין ישראל דיא ערינגערונג פאן דיעזעס וואונדער לעבענדיג צו ערהאלטען, האבען אונזערע לעהרער דאס פעסט דער ליכטער, חנוכה, פאָן יאהר צו יאהר צו פייערן בעשטיממט. דען אונזערע וויזען לעהרען: אם חנוכה-פעסט איזט עס געבאָט, דאס יעדער צור פערהעררליכונג דיעזעס פעסטעס איין בעזאָנדערעס ליכט

ואחד והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום א׳ מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הילל אומרים ליל א׳ מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. טעמייהו דב״ש כנגד פרי החג אי נמי כנגד ימים הנכנסים. טעמייהו דב״ה כנגד ימים היוצאים אי נמי משום מעלין בקדש ואין מורידין. ואמרינן נמי התם תנו רבנן נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ואמרינן נמי התם (דף כ״ב) אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח היכא מנחה לה רב אחא בריה דרבא אמר מימין ורב ירמיה מדפתי אמר משמאל והלכתא משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. ואמרינן עלה אמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ורבי ירמיה בר אבא אמר הרואה נר חנוכה חייב לברך מאי מברך אמר רב יהודה יום א׳ המדליק מברך שלש והרואה מברך שתים מכאן ואילך מדליק מברך שתים והרואה מברך אחד מאי מברך בא״י אמ״ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה ושעשה נסים ושהחיינו וחביבה מצוה זו. שאם אין לאדם בשבת וחנוכה אלא לקדוש או לנר חנוכה נר חנוכה עדיף

אבענד פיר אבענד אנצינדע, זא דורך דיא גאנצע אכט אבענדע דעם פעסטעס. בית שמאי לעהרט: אמן צינדע דען ערסטען אבענד אכט ליכטער, דאן איממער איין ליכט וועניגער אן; אונד בית הילל לעהרט: דען ערסטען אבענד צינדע אמן איינעס נור אן אונד מיט יעדעם דאראויף פאלגענדען אבענד איין ליכט מעהר, אום גלייכזאם דיא היליגקייט צו שטייגערן, אין איהר איינע שטופע האהער צו קאממען. — פערנער לעהרטן אונזערע וויזען: דיא ליכטער דעס חנוכה־פעסטעס זאלל אמן אן דער אויסענזייטע דעס הויזעס אנברינגען אונד אנצינדען. ווער אלזא אויף איינער אבערשטובע וואהנט, ברינגע זיא אן דעם פענסטער אן, דאס דיא אויסזיכט אויף דיא שטראסע ביעטעט. זען אבער געפאהר פארוואלטעט, זא גענוגט עס, זיא אן דען טיש אנצוברינגען. — רבה לעהרט: עס איזט איין געבאט, דיא ליכטער דעס חנוכה־פעסטעס אן דער איינפאססונג דער טהירע אנצוצינדען, אונד צוואר צור לינקען זייטע דער טהירע, דאמיט דאן רעכטס דיא מזוזה אונד לינקס דיא ליכטער דעס חנוכה־פעסטעס זייען. — רב חייא בר אשי לעהרט: עס איזט דיא פפליכט דעסיעניגען, דער דיא חנוכה־ליכטער אנצינדעט, בעפאר דעם אנצינדענס זעגענספרוכע דאריבער צו שפרעכען, אונד צוואר: — לעהרט רב יהודה — אם ערסטען אבענד דרייא זעגענספרוכע, נעמליך: להדליק נר של חנוכה „געפריזען זייעסט דו, עוויגער, דער אונס געהייליגט אונד אונס בעפאהלען, דאס ליכט דעס חנוכה־פעסטעס אנצוצינדען.“ דאן: שעשה ניסים לאבותינו „געפריזען זייעסט דו, עוויגער א. ז. וו., דער וואונדער אונזערן עלטערן ערצייגט האט.“ הערנאך: שהחיינו „געפריזען זייעסט דו, עוויגער א. ז. וו., דער אונס דאס לעבען געשענקעט אונד אונס ערהאלטען האט ביז צור יעטציגען צייט;“ היניגעגען אבער פאם ערסטען אבענד אב אונד וייטער, נור דיא ביידען ערסטען זעגענספרוכע. אמן זאלל דאס געבאט דעס ליכטאנצינדענס זעהר האך שאטצען אונד עס פיר זעהר וויכטיג האלטען, זא דאס, ווער ארם איזט אונד נור זא פיעל געלד האט, אום קידוש־ווין

כדאמרינן עלה (דף כ"ג) אמר רבא פשיטא ליה נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו נר ביתו וקדוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו בעי רבא נר חנוכה וקדוש היום אי זה מהם עדיף קדוש היום עדיף משום דתדיר או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא בתר דבעיא הדר פשטא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. ולפי שמצוה זו היא תקנת הכמים הזהיר בה יצאו ממנו בנים הכמים כדקתני עלה שם (דף כ"ג) אמר רב הונא הרגיל בנר הנוכה הוויין לו בנים ת"ח הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין וכו' כדאיתא למעלה בגמולים הבאים מדה כנגד מדה וכל שאר הלכות נר חנוכה איתנהו בפרק הנזכר. ואע"פ שבעונותינו נגזרו עלינו גזירות רבות לא הניחנו הקב"ה למקרים המזומנים בעולם וגם לא נתנני מכל וכל ביד אויבינו לעשות בנו כרצונם כמו שעשה לז' אומות שגלו תחת אומה אחרת שמקצתם נבטלו ומקצתם נטבעו באלהותם אבל בכל זמן השגיה בנו כדי שלא יעשו בנו כליה ומכל הצרות הצילנו ומכל הגזירות הוציאנו והעמיד לנו בכל עת עמודי עולם העומדים בפרץ לעוזרנו ולסמכנו בכל צרותינו. וגרסינן בפ"ק דמגלה (דף י"א) במתניתא תאנא לא

אָדער דיא ליכטער דעם חנוכה-פעסטעס צו קויפען, לעטצטערע דען פאָררַאנג האַבען. זאָ לעהרטע אויך רבא. — אנדערע ווייזען לעהרען: ווער שטרענג אונד פינקטליך דאַס געבאָט דעס ליכטאנצינדענס אַם חנוכה-פעסטע ערפיללט, דער מאָגע זיך פערזיכערט האַלטען, דאַס זיינע קינדער געלעהרט אונד ווייזע זיין ווערדען, וויא דיעזעס געבאָט פאָן דען ווייזען איינגעזעטצט איזט. — ר' הונא לעהרט: ווער דאַס [illegible] דעם חנוכה-ליכטעס פינקטליך ערפיללט, דעססען קינדער ווערדען פערעהרטע געלעהרטע זיין; ווער דאַס געבאָט דער מזוזה שטרענג בעפאָלגט, דעם ווירד איינע שאָנע וואָהנונג צו טהייל; ווער דאַס געבאָט דער ציצית געוויססענהאַפט ערפיללט, דעם ווירד איין שאָנעס געוואַנד צו טהייל; ווער אַן יעדעם שבת-טאַגע איבער דען בעכער דען זעגען שפריכט, דער ווירד איממער דעם ווייַנעם איים איבערפללוס האַבען, דען גאָט פערגילט בעשטאָנדיג מאַאַס פיר מאַאַס. — ווען אויך וועגען אונזערער זינדען איבער אונס פיעל אונגליק שאָן פאָם עוויגען פערהאָנגט ווערדען, זאָ איבערליעס ער אונס דענגאָך ניכט דעם צופאַלל, ניכט דען טיקקישען מאָכטען, דיא אין דער וועלט נאָך פאָרטיין קאָמען. ער איבערליעס אונס ניכט צום שפיעלבאַלל איינער ערדענהערשאַפט, אום מיט אונס נאָך ווילקיהר צו פערפאַהרען, וויא דיעס אַנדערן נאַציאָנען זאָ שרעקליך ערגינג, דיא איבערוואונדען, זיך אין איהרען איבערווינדערן אויפלאָזטען אונד אין איהנען אונטערגינגען אונד איהרע רעליגיאָן מיט איינער אַנדערן בערייטוויליג פערטוישטען, זאָ דאַס קיינע שפור פאָן איהנען מעהר פאָרהאַנדען איזט; איבער אונס וואַלטעט זאָ מערקליך דיא געטטליכע פאָרזעהונג, זיא שיטצט אונס פאָר פערדערבען אונד פערניכטונג, זיא בעפרייעט אונס פאָן ליידען, זיא ווענדעט יעדעס באָזע פערהאָנגניס פאָן אונס אָזענקונדיג אַב, יאַ, דער עוויגע גיעבט אונס אין יעדעם צייטאַלטער ווייזע לעהרער, דיא אונס נייע אויפריכטען, ווען וויר ניעדערגעהאַלטען ווערדען, דיא אונס ליעבפאָלל אונטערשטיטצען, ווען וויר מוטהיגט אונד שוואַך געוואָרדען זינד דורך זאָ מאַנניגפאַלטיגע ליידען. נור זייט דער

מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה. ולא געלתם בימי יונים שהעמדתי להם מתתיהו והביריו לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. להפר בהיתי אתם בימים שנגזרה גזרה על ישראל שהעמדתי להם של בית רבי וחכמים של דורות. כי אני ה׳ אלהיכם לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון שולטת בהם:

חלק שלישי.

בשמחת פורים ויש בו שלשה פרקים:

(קלה) פרק ראשון.

דבר ברור וידוע כי אף על פי שהקב״ה רוצה ליגזור גזירות כדי שיחזרו בתשובה וגם מנסה אותם כדי להוסיף בשכרם מ״מ אינו גוזר גזרה עליהם אלא בחיובם ואפילו לצערם בלבד. אבל בהיותם מחוייבים בעונם וגם לפהדם כדי שישובו בתשובה כמו שעושה האב לבנו האהוב לו פוקד

צוואַנגמהערטאַפּט דער קלאַדאָטער וואַרען דניאל, חנניה, מישאל אונד עזריה אונזערע שטיצען. צור צייט, אַלס דיא גריעכען דיא גרונדפּפייללער אונזערעס גלויבענס ניעדערצוריסען וואָללטען, שטאַנד אונס מתתיהו, דער אָבערפּריעסטער, זיינע זאָהנע אונד זיינע קאַמפּפגענאָססען פֿאָללער קראַפט, מוטה אונד אויסדויער ביי. אַלס המן אונס דען אונטערגאַנג שוואור, אַלס אונזערע גאַנצליכע פערניכטונג פאָן איהם וועניגסטענס שאָן בעשלאָססען וואַר, דאַ זאַנדטע גאָטט דען ווייזען מרדכי אונד דיא קעניגין אסתר אונד וויר וואורדען אויך דאָ וואונדערבאַרע ווייזע געררעטטעט. דאַס היידנישע ראָם שטרעבטע, דורך אונטערדריקקונג אונזערער רעליגיאָן, דורך שטרענגע פערבאָטע, זיא צו איבען, אונס אין אונס זעלבסט אויפצולעזען, דאַ טראַטען רבי אונד דיא ווייזען איין אונד היעלטען אונס אויפרעכט, לעהרטען אונס דאַס פערהאָנגניס מוטהיג ערטראַגען, אונד זאָ בליעבען וויר אונזערעם גלויבען טרייא אונד גאָטט ערגעבען. — ,,איך בין אייער גאָטט ביז אין דיא שפּאָטעסטע צוקונפט, איך בין אייער האָרט עוויגליך, אונד קיינע נאַטיאָן זאָלל אייך איבערוואָלטיגענד אויפלעזען.״ —

דריטטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס פורים־פעסט. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

צווייפעלן ברינגט דער געהייליגטע איבער דיא טוגענדהאַפטען אונד פראָממען איינע טייגבאַר דראָהענדע געפאַהר, דאַמיט זיא צור בוסע איהרע צופלוכט נעהמען, זיך דורך זיא לייטערן אונד מיט פאָללקאָממענער רייע צו איהם צוריקקעהרען זאָללען, אונד זאָ פיהרט ער זיא אויך גאַר אָפט אין פערזוכונג, אום איהרע זאָנסט בעוואָהרטע פראָממיגקייט צו פריפען אונד אום זיא פיר איהרע בעהאַררליכקייט אונד שטאַנד־האַפטיגקייט צו בעלאָהנען. יעדאָך איין ווירקליכעס פערהאָנגניס לאָסט ער נור דאַן איבער זיא הערייינברעכען, ווען זיא דער זינדע פערפאַללען זינד, דאַמיט זיא נור וואַהרען געטטעספורכט אונד נור אויפריכטיגען רייע זיך ווענדען אונד בוסע טהון. גלייך איינעם ליעבעפאָללען פאַטער, דער איבער זיינעם ספּליכטפער־

עליהם את עונם מעט מעט ואינו רוצה להניחם עד שתמלא סאתם אלא נפרע מהם ברחמנות ומטיל יראתו עליהם מאימת גזירה רעה שיחזרו למוטב כדגרסינן בפרק קמא דע"ז (דף ד') משתבח להו רבי אבהו למינאי ברב ספרא דאדם גדול הוא שבקו ליה מכסא דתליסר שני יומא חד אשכחוה אמרו ליה כתוב בתורתכם (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד וגו'. מאן דאית ליה סוסיא (פי' זעס) בישא ברחמיה מסיק ליה (פי' מעליה על אוהבו). לא הוה בידיה. ראמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערי ליה. אתא רבי אבהו אשכחינהו אמר להו אמאי קא מצעריתו ליה אמרו ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא אמר להו אימור דאמרי לכון בתנויי בקראי מי אמרי לכון. ומ"ש אתון דידעיתו אמר להו אנן דשכיחינן גבייכו רמינן אנפשין ומעיינינן בקראי אינהו לא מעייני אמרו ליה אימא לן את אמר להם אמשול לכם משל לשני בני אדם. שלווין מאחד אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו

געטמטנען זאָהנע זאָ לאנגע דיא צִכטרוטהע שוועבען לאָסט, איהן אויך צווייִלען דאַמיט שטראַפֿט, ביז ער פֿאָללקאָממען זיך בעססערט, עבען זאָ פֿערפֿאָהרט דער געהייליגטע מיט דען זאָגענאַנטען רעליגיאָנספֿרעמדען, דיא פֿאָן דער פֿאָרגעשריעבענען באַהן געוויכען; ער צִיכטיגט אונד שטראַפֿט זיא אָהנניגליך, אונד דאָך לאָסט ער זיינע גנאַדע אונד זיין ערבאַרמען פֿאָרוואַלטען; ער בריגגט איבער זיא נאָטה אונד דראַנגזאַל, ביז זיא זיך רייצפֿאָלל צו איהם ווענדען אונד אויף דעם פֿפֿאַדע דער טוגענד וויעדער וואַנדעלן. — אין עבודה זרה (פֿאָל. ד'.) ווירד פֿאָלגענדעס ערצאָהלט: איינסט ריהמטע ר' אבוהו פֿאָר קעטצערן, דיא דיא שטייערן ערהאָבען, דיא גראָסע געלעהרזאַמקייט דעס ר' ספרא, דעסוועגען ערליעסען זיא דעם לעטצטערן אויף דרייצעהן יאַהרע דיא קאָפּפֿשטייער. איינעס טאַגעס בעגעגנעטען זיא איהם אונד פֿערלאַנגטען פֿאָן איהם איינע ערקלאָרונג דעס פֿערזעס, דער דאַ לויטעט (עמוס ג', ב'.): „נור אייך ערקאַננטע איך אויס אַללען געשלעכטערן דער ערדע, דאַרום וויל איך אַן אייך היימזוכען אַללע אייערע פֿערגעהען.“ ווירד דען, פֿראַגטען זיא, דעריעניגע זיינען צאָרן אַן דען אויסלאַססען, דען ער ליעבט? בעזאַגט אונד בעהויפטעט דיעזעס ניכט אַבער דער אַנגעפֿיהרטע פֿערז פֿאָן גאָטט? היערויף וואוסטע ר' ספרא קיינע אַנטוואָרט צו געבען. אַלזאָבאַלד וואַרפֿען זיא איהם איינען איבערוואורף איבער דען קאָפּף אונד טריעבען, איהן קוועלענד, איהרען קורצווייל אונד איהרען שפּאָטט מיט איהם. ר' אבוהו, דער הערבייאקאַם, פֿראַגטע זיא ערשטוינט איבער איהר טרייבען מיט ר' ספרא. דאַ האַסט אונס שפּראַכען זיא, דיא געלעהרזאַמקייט דיעזעס מאַננעס זאָ זעהר אַנגעפּריזען אונד נון וויס ער אונס ניכט איינמאַל איינען פֿערז אויס דער ביבעל צו ערקלאָרען. נור אים תלמוד בעשטעהט זיינע גראָסע געלעהרזאַמקייט, שפּראַך ר' אבוהו, אַבער לייטע איינעס גלייכען, דיא מיט אייך פֿיעלען אומגאַנג פֿפֿלעגען, בעפֿאַססען זיך פֿיעל מיט דער אויסלעגונג דער ביבעל אונד מיט דער דייטונג דער איינצעלנען פֿערזע, אום אייך אייערע פֿערפֿאַנגליכען פֿראַגען גלייך בעאַנטוואָרטען צו קאָננען. היערויף פֿערלאַנגטען זיא פֿאָן איהם דיא דייטונג דעס אַנגעפֿיהרטען פֿערזעס צו האָרען. האָרעט מיך אַן, שפּראַך ר' אבוהו: צום ביישפּיעל, צוויא לייטע האַבען זיך פֿאָן איינעם מאַננע געלד געליעהען, וואָפֿאָן דער איינע דער שולדנער דעססעלבען איין פֿריינד אונד דער אַנדערע איין פֿיינד איזט.

בבת אחת. והחיוב אמרו רבותינו שהיה מאי דגרסינן בפ"ק דמגלה (דף י"ב) שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של אותו הדור כליה. א"ל אמרו לי אתם. אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע א"ל אם כן של שושן יהרגו ושל העולם כלו לא יהרגו אמרו לו אמור לנו אתה א"ל מפני שהשתחוו לע"א שלו אמרו ליה וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים (פי' אירלס) אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים והיינו דכתיב (איכה ג') כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. ואע"פ שהתשובה המעולה והראויה היא המקדמת לצרה מ"מ קרא הקב"ה לזאת תשובה. כרגרסינן התם (דף י"ד) ויסר המלך את טבעתו. א"ר אבא בר כהנא גדולה הסרת טבעת זו ממ"ח נביאים וז' נביאות שעמדו להם לישראל שמ"ח נביאים וז' נביאות שעמדו להן לישראל לא החזירו את ישראל למוטב ואלו הסרת טבעת זו החזירן למוטב. והקב"ה בראותו תשובת ישראל וגם ברחמנותו

אוס ריקזיכט נימט דער גלייביגער פֿאָן זיינעם פֿריינדע נאָך אונד נאָך בעצאַהלט, היינגעגען דער איהם פֿיינדליך געזאָננען איזט, אום זיינע שולד מיט איינעם מאַלע אַבטראַגען. אין דיעזעם בייאשפיעלע איזט דיא דייטונג דעס פֿרוזעס ענטהאַלטען. איינסט פֿראַגטען דיא שילער דעס רבי שמעון בן יוחאי דיעזען איהרען לעהרער: וואָדורך האַטטע עס ישראל צור צייט דעס המן פֿערשולדעט, בייאנאַהע דער גראָססען שטראַפֿע גאָנצליכער פֿערניכטונג צו פֿערפֿאַללען? זאַגט איהר מיר עס, שפראַך רבי שמעון. היערויף פֿיהרטען זיא פֿאָלגענדען גרונד אַן: וויל דיא גראָססען אין ישראל פֿאָן דען גאַסטמאָהלערן דעס אחשורוש טהייל גענאָממען האַבען. ווען דיעזעס דער ווירקליכע גרונד זיין זאָללטע, שפראַך רבי שמעון, זאָ דירפֿטען נור דיא טהיילנעהמענדען, דיא איינוואָהנער, פֿאָן שושן, איהרער פֿערדיענטען שטראַפֿע פֿערפֿאַללען, אַבער ניכט דיא זיינעס גאַנצען רייכעס. ערקלאָהרע דוא עס אונס, רבי! באַטען זיא איהן. וויל זיא, שפראַך ער, זיך צו דעם געטצענבילדע דעס נבוכדנאצר געביקקט האַבען. וואַרום אַבער, פֿראַגטען זיא, פֿערשאָנטע זיא דער עוויגע בייא דיעזעם פֿערגעהען אונד בראַכטע ניכט איבער זיא דיא פֿערדיענטע שטראַפֿע? וויל זיא, גאַב ער צור אנטוואָרט, זיך נור צום שיינע פֿאָר דעם געטצענבילדע ביקקטען; מעהר אום איהר לעבן אויס דער דראָהענדען געפֿאַהר צו רעטטען, אַלס דעם געטצענדיענסט זיך היינגעבען, דעסוועגען אויך בראַכטע דער עוויגע נור איינע שיינבאַרע געפֿאַהר איבער זיא, אום זיא דורך דיא פֿורכט, אין וועלכע זיא וועגען דער געפֿאַהר פֿערזעטצט וואַרען, צו בעשטראַפֿען; זאָ היישט עס אויך (איכה ג', ל"ג.): ,,ער, דער עוויגע, ניכטיגט ניכט אים ערנסט, — ויגה — בעשטראַהלט נור דיא מענשענקינדער מיט דעם פֿייער זיינעס צאָרנעס." — צור צייט דער נאָטה איזט גוט, בוסע צו טהון, אונד זאָ נאַהם גאָטט אויך, אַלס המן דען אונטערגאַנג ישראל'ס בעשלאָססען האַטטע, איהרע בוסע אונד רייע וואָהל־געפֿאַללינג אויף. זאָ ווירד אויך מיטגעטהיילט: עס היישט: דער קאָניג איבעררייכטע זיינען זיעגעלרינג דעם המן; היערויף לעהרט ר' אבא בר כהנא: דיא איבערגאַבע דיעזעס רינגעס האַט מעהר אויף ישראל איינגעווירקט, אַלס דיא אַכט אונד פֿיערציג פּראָפֿעטען אונד דיא זיעבען פּראָפֿעטיננען, דיא נאָך אונד נאָך דיא אַהנענדען שטיממען אין ישראל וואַרען; דען דיעזע האַבען ישראל ניא צו איינער פֿאָללקאָממע־נען בוסע אונד צור אויפֿריכטיגען רייע אונד בעססערונג ברינגען קאָננען, וואָס אַבער

עליהם כלה את המן ובניו וקרוביו הצוררים לישראל והעמיד להם במקומם למרדכי ואסתר הצדיקים שבאה ההצלה על ידם. כדגרסינן התם (דף י׳). רבי שמואל בר נחמני פתח לה להאי פרשתא פתחא מהכא (ישעיה נ״ה) תחת הנעצוץ יעלה ברוש וגומר תחת הנעצוץ זה המן שעשה עצמו ע״א מכוכבים ומזלו׳ דכתיב (שם ז׳) ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים וגומר יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנא׳ (שמות ל׳) ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגם מירא דכיא ותחת הסרפד ותחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכד נאצר הרשע ששרף בית מרפידו של אלהינו דכתיב ביה (שיר ג׳) רפידתו זהב יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה דכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב (זכריה א׳) והוא עומד בין ההדסים. והי׳ לה׳ לשם זו מקרא מגילה לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים ואמרינן נמי התם (דף י׳) רבי אבא בר כהנא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (קהלת ב׳) כי לאדם שטוב לפניו נתן הכמה ודעת וגו׳ זה מרדכי ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי ואסתר דכתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן וגומר ותשם אסתר את מרדכי על בירת המן. רבי אבא בר עופרן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (ירמיה מ״ט) ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם ה׳ מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו. רב דימי בר יצחק פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (עזרא ט׳) כי עבדי׳ אנחנו ובעבדותינו לא

דיעזער איינע רינג אין ווירקליכקייט פֿערוואַנדעלטע; אונד אַלס דער געהייליגטע דיא אויפֿריכטיגע בוסע ישראל'ס וואַהרנאַהם, זאָ וואורדע זיינע פֿאָטערליכע באַרמ־הערציגקייט איבער זיא רעגע, ער ווענדעטע יעדעס פֿערדערבען פֿאָן איהנען אַב, אונד המן, זיינע זאָהנע, דעססען פֿערוואַנדטע אונד דיא זאַמטליכען ווידערזאַכער ישראל'ס טראַף פֿערניכטונג, אונד דער פֿראָממע מרדכי אונד דיא קעניגין אסתר, דורך וועלכע פֿיר ישראל רעטטונג וואורדע, שטיעגען אין דיא גונסט אונד ליעבע דעס קעניגס איממער האָהער. — ר' שמואל בר נחמני דייטעט דען פֿערז (ישעיה נ"ה, י"ג.): „שטאַטט דעם דאָרנענשטרויכעס שפראָסט אויף דיא טאַננע," המן גלייכט דעם אויפֿוואוכערנדען שטרויכע, דער אַבער פֿאָן דער טאַננע, וועלכער מרדכי גלייכט, ניעדערגעדריקקט וואורדע. „שטאַטט דער דיסטעל שפריעסט אויף דיא מירטהע"; דער דיסטעל גלייכט ושתי אונד דער מירטהע אסתר, דיא הדסה, — מירטהע — גענאַננט איזט. „אונד עס זייא גאָט צום רוהמע, צום עוויגען דענקמאַל, אונפֿערטילגבאַר", היערמיט זינד דאַס לעזען דער מגילה אונד דיא פורים־טאַגע געמיינט. — רבי אבא בר כהנא דייטעט דען פֿערז (קהלת ב', כ"ו.): „נור דעם איהם וואָהלגעפֿעלליגען מענשען גאַב ער ווייזהייט, פֿערשטאַנד אונד פֿריידע", דיעזער זאַטץ האַבע בעצוג אויף מרדכי. „אונד דעם זינדער היינגעגען גאַב ער טריעב צו זאַממעלן אונד אויפֿצוהייפֿען, דאַמיט עס דער גאָטט־געפֿעלליגע געניעסע", דיעזער זאַטץ גיעבט איינע טרייע שילדערונג פֿאָם געשיקקע דעס המן. — ר' דימי בר יצחק דייטעטע דען פֿערז (עזרא ט', ט'.): „דען אונטערטהאַן זינד וויר אונד אין אונזערער אַבהענגיגקייט פֿערליעס אונס ניכט דער

עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלים אימתי הטה עלינו חסד לפני מלכי פרס בימי מרדכי ואסתר. רבי חנינא בר פפא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (תהלים ס״ו) הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים וגומר באש בימי נבוכד נצר ובמים בימי פרעה ותוציאנו לרויה בימי המן. רבי יוחנן וכו׳ (שם צ״ח) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל וגו׳ אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו זה בימי מרדכי ואסתר. רשב״ל וכו׳ (משלי כ״ח) ארי נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל. ארי נוהם זה נבוכד נצר הרשע דכתיב ביה (ירמי׳ ד׳) עלה אריה מסובכו. ודוב שוקק זה אחשורוש דכתי׳ ביה במלכות פרס (דניאל ז׳) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב ותאני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלים שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. מושל רשע זה המן. על עם דל אלו ישראל שהם דלים מן המצות. רבי אלעזר וכו׳ (קהלת י׳) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית. בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה נעשו שונאי ישראל מך לפני הקב״ה שנקרא מקרה. ואין מך אלא עני שנאמר (ויקרא כ״ז) ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקב״ה שנאמר (תהלים ק״ד) המקרה במים עליותיו. רב נחמן בר יצחק וכו׳ (שם קכ״ט) שיר

טוויגע, אונזער גאָטט, ער ליעס אונס גונסט פינדען פאָר דען קאָניגען פאָן פערזיען, אונס לעבענסגענוס צו געבען, צו ערהעבען דאַס הויז אונזערעס גאָטטעס אונד דעססען טריאמערן וויעדער אויפצושטעללען אונד אונס איט איינער אויער צו פערזעהען אין יהודה אונד ירושלים׳. וואַן טטיעג יטראל אין דיא גונסט דער קאָניגע פאָן פערזיען? צור צייט דעס מרדכי אונד דער קאָניגין אסתר. — רבי חנינא בר פפא דייטעטע דען פערז (תהלים ס״ו, י״ב.): „דוא ליעססעסט אענטטען איבער אונס געוואָלטיגען; דוא ברואַכטעסט אונס אין פייערסנאָטה (חנניא, מיטאל אונד עזריה), צור צייט דעס נבוכדנצר אונד אין וואַססערנאָטה צור צייט דעס פרעה; — אונד הערויס פיהרטעסט דוא אונס צום פריידענמאַהל״ — צור צייט דעס האמן. — רבי יוחנן דייטעטע דען פערז (תהלים צ״ח, ד׳.): „דער העררר וואַר איינגעדענק דער ליעבע אונד טרייע דעם הויזע יטראל׳ס, דאַ זאַהען דיא ענדען דער וועלטען דיא הילפע אונזערעס גאָטטעס,״ אונד צוואַר צור צייט דעס מרדכי אונד דער קאָניגין אסתר. — רבי שמעון בן לקיש דייטעט דען פערז (משלי כ״ח, ט״ו.): „ברילענדער לאָווע״ דיעס איזט דער אונגעטהיאע נבוכדנצר, „גיעריגער באָר״ דיעזעס האַבע איין אחשורוש בעצוג, „באָזוויליגער הערשטער״ דיעס וואַר האמן, „איבער דאַס אַרמע פאָלק״ איבער יטראל, פיעלען זיא אַללע הער. — רבי אלעזר דייטעטע דען פערז (קהלת י׳, י״ח.): „דורך פערנאַכלאָססיגונג זינקט דאַס געבאָלק, אונד דורך פאַהרלאָססיגקייט דרינגט דער רעגען איננס הויז.״ וייל אין יטראל איינע גלייכגילטיגקייט געגען דיא תורה זיך קונד גאַב, שטעללטען זיא זיך איהרעס געוויססען גלייכזאַם פיינדזעליג געגענאיבער, אונד דעסוועגען דראָהטע איהנען פערניכטונג אונד אונטערגאַנג. — ר׳ נחמן בר יצחק דייטעט דען פערז (תהלים

המעלות לדוד וגו׳ בקום עלינו אדם ולא מלך. רבה פתח וכו׳ (משלי כ״ד) ברבות צדיקים ישמח העם וגו׳. ברבות צדיקים זה מרדכי ואסתר דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך וכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וגו׳. ובמשול רשע יאנה עם זה המן וכן הוא אומר והמלך והמן ישבו וגו׳. רב מתנא וכו׳ כי מי גוי גדול וגו׳. רב אשי אמר מהכא או הנסה אלהים וגו׳. והקב״ה הקדים להם רפואה לצרה במצות השקלים שהירה ומנם באחד באדר. כדגרסי׳ התם (דף י״ג) אמר רבי שמעון גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלי׳ על ישראל לפיכך הקדים הקב״ה שקליהם לשקליו והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים. ועם כל הרפואה הזאת סבב הקב״ה להזדמן לפני המלך אחשורוש שתהיה אשתו נושאת חן בעיניו אסתר הצדקת החכמה שידעה לעשות הדבר כסדר בענין שיתן לה המלך שאלת׳ ובקשתה וזמנה את המן לסעודת׳ על כמה טעמים כדאיתא התם (דף ט״ו). תנו רבנן מה ראתה אסתר שזימנה את המן רבי אליעזר אומר פחים טמנה לו ללכדו שנאמר (תהלים ס״ט) יהי שלחנם לפניהם לפח. רבי יהושע אומר מבית אביה למדה שנאמר (משלי כ״ה)

כ״ד, ב׳.): „ווען דער עוויגע ניכט בייא אונס וואר, דא דער פרעפעלהאפטע מענש זיך אויפמאכט ווידער אונס,“ זא האטטע ישראל קיינען בעשטאנד, ווען טיקקישע מענשען וויא האמן, זיא בעדראהען. — רבא אונד ר׳ מתנא דייטעט אויס אנדערן פערזען דער הייליגען שריפט דען שטורץ דעס האמן אונד דיא וואהלטהאטיגע איינווירקונג מרדכי׳ס אונד דער אסתר אויף ישראל, דורך דיא שיטצענדע פאר־זעהונג גאטטעס — רב אשי דייטעט דען פערז (דברים ד׳, ל״ד.): „האט עס יע איין גאטט פערזוכט, איין פאלק אויס פאלקערן פיר זיך צו ערזעהען,“ דער בעזאנדערע וואונדער צו דעססען ערהאלטונג געטהאן, וויא זיא זא זיכטבאר וואַרען אין דען טאגען דעס מרדכי אונד דער קעניגין אסתר. — רבי שמעון לעהרט: עס וואר דעם עוויגען, דער געזאגט: „עס ענטשטטעהע דיא וועלט“, בעוואוסט, דאס איינסט האמן פערהאלעריט דעם קעניגע אחשורוש צעהן טויזענד זילבערלינגע, שקלים גענאננט, פיר ישראל ווירד צוויעגען וואללען, דאהער בעפאהל דער געהייליגטע, דאס יעדער אין ישראל איינען האלבען שקל אים מאנאט אדר אלליאהר־ליך אין דען טעמפעל בריגנען זאללע. אונד זא לאג עס אויך אין דען האהערן פלאנען גאטטעס, דאס דער קעניג אחשורוש אן אסתר וואהלגעפאללען פאנד, דער איהר דאהער שפאטער איהרע ווינטע אונד ביטטען ווגען ערהאלטונג איהרעס פאלקעס זא בערייטוויללינג ערפיללטע, אונד זא ווארדע זיא דיא רעטטערין דעס זעלבען. — אונזערע ווייזען שטעללען דיא פראגע אויף: אויס וועלכען גרינדען וואהל לוד דיא קעניגין אסתר דען האמן, דען זיא אים הערצען זא זעהר פעראבשייטע, צום מאהלע, דאס זיא פיר איהרען קעניגליכען געמאהל בערייטעטע? רבי אליעזר מיינט: זיא וואללטע איהן געראדע דורך איהרע פריינדליכקייט געגען איהן אומשטריקקען, דען עס הייסט (תהלים ס״ט, כ״ג.): „איהרע טאפעל ווערדע איהנען צור פאללע.“ רבי יהושע מיינט: זיא וואר דער לעהרען אונד טפריכע אויס דעם פאטערליכען הויזע איינגעדענק, דען עס הייסט (משלי כ״ה, כ״א): זא דיין פיינד הונגערט, שפייזע איהן; אונד היערויף הייסט עס פערנער: „זא פערגילט דער עוויגע האך

אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו׳ וה׳ ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלימהו לך. רבי מאיר אומר כדי שלא יטול עצה וימרוד. רבי יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. רבי נחמיה אומר כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם. מן הרחמים. רבי יוסי אומר כדי שיהא מצוי לה בכל עת. רבי שמעון בן מנסיא אומר אולי ירגיש המקום ויעשה נסים. רבי יהושע בן קרחה אומר שהסבירה לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. אמר רבן גמליאל אחשורוש מלך הפכפכן היה. אמר רבן גמליאל עדיין אנו צריכין למודעי. תניא רבי אלעזר המודעי אומר קנאתו במלך וקנאתו בשרים. רבה אמר (שם ט״ז) לפני שבר גאון. אביי ורבא דאמרי תרוייהו (ירמיה נ״א) בחומם אשית את משתיהם והשכרתי׳ למען יעלוזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם ה׳. אשכחיה רבת בר אבוה

דייני טהאַט.״ רבי מאיר אייגט: עס געשאַה, דאַמיט ער זיך קיינען ראַטה צור פאספּרונג פאָן זיינען פריינדען ערטהיילען לאַססע. רבי יהודה אייגט: דאַמיט ער ניכט מערקע, דאַס זיא איינע יודין זייא. רבי נחמיה אייגט: דאַמיט ישראל ניכט זאַגע: דיא קאָניגין איזט אונזערע פערוואַנדטע, זיא ווירד עס געוויס ניכט צוגעבען, דאַס אונס איין איבעל געשעהע; זיא בענאַהם זיך דאַהער פריינדליך געגען המן אונד צייכנעטע איהן אויס, דאַמיט איהרע ברידער קיינע האָפפנונג אויף זיא זעטצען מאָגען, אונד נור איהרע צופלוכט צום געבעט אונד איהר פער= טרויען אויף גאָטט זעטצען זאָללטען. רבי יוסי אייגט: דאַמיט המן, אום איהן צו שטירצען, גלייך צור האַנד אונד געגענוואָרטיג זייא. רבי שמעון בן מנסיא אייגט: זיא דאַכטע, פיעללייכט ווירד גאָטט איהר הערצעלייד מערקען, דאַס זיא עמפפאַנד, אלס זיא דען המן צו זיך לוד, וואָצו זיא זיך דאָך פערפפליכטעט פיהלטע, וויל ער דעם קאָניגע זאָ נאַהע שטאַנד, אונד ווירד דעסוועגען איין וואונדער דער רעטטונג פיר ישראל טהון. רבי יהושע בן קרחה אייגט: זיא נאַהם זיך פאָר, געגען המן איס בייזיין דעם קאָניגס פריינדליך צו זיין, אום דאַדורך דיא איפערזוכט דעס קאָניגס צו ערגגען; אונד זאָ וואָללטע זיא זיך דעם צאָרנע איהרעס געמאַהלס אויססעטצען, אים פיעללייכט איין אָפפער דיעזעס צאָרנעס זאַמאט המן צו ווערדען, וואָדורך אַבער דער אונפערהעלטניססמעסיג פיינד איהרעס פאָלקעס צו גרונדע גינגע. רבן גמליאל אייגט: וויל דער קאָניג לוי= נענהאַפט אונד אין זיינעם איללען שטעטס וואַנקעלמיטהיג וואַר, דעסוועגען לוד זיא המן מיט צור טאַפעל, דאַמיט, ווען דער קאָניג איינען ענטשלוס פיר דעס= סען אונטערגאַנג געפאַסט האַבע, דערזעלבע אויך גלייך פאָללצאָגען ווערדע. רבי אלעזר המודעי אייגט: זיא וואָללטע זאָוואָהל ביים קאָניגע, אלס בייא דען איבריגען האָפלייטען איינע איפערזוכט, וועגען דער אויסצייכנונג המן׳ס ער= וועקקען, אים איהן צו שטירצען. רבא אייגט: זיא דאַכטע אַן דען זאַנגען שפרוך שלמה׳ס (משלי ט״ו, י״ח.): „דער האָכמוטה קאָממט פאָר דעם פאַל= לע.״ אביי אונד רבא אייגען: דיא קאָניגין דאַכטע אַן דען פערז (ירמיה נ״א, ל״ט.): „אין דער ערהיטצונג אונד אויפגעבלאָהטהייט, אין דער זיא זינד, בערייטע איך איהנען איין פעסטגעלאַגע, מאַכע זיא טרונקען, דאַס זיא יובעלן; דאַן שלאַפען זיא איינען עוויגען שלאַף אונד וואַכען ניע מעהר ווידער אויף! שפריכט גאָטט.״ — רבה בר אבוה טראַף דען פראָפעטען

לאליהו א"ל כמאן הוא אסתר ועבדא א"ל ככולהו תנאי וכולהו אמוראי למדנו שכל דבריה עשתה בחכמה וכל דברי חכמים היו אמת ותורתם אמת:

(קלז) פרק שני.

מקרא מגילה אף על פי שלא נכתבה בתורה בפי' קבלוה עליהם ועל זרעם. כדגרסינן התם תנו רבנן מ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו לישראל לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יהושע בן קרחה קל והומר ומה מעבדות להרות אומרין שירה ממות לחיים לא כ"ש אי הכי נימא הלילא. אמר רבי יצחק לפי שאין אומרין הלל על הנס הנעשה בחוצה לארץ מתקיף לה וכו'. כדאיתא התם למעלה על ענין הלילה בפר' כ"ד מחלק תפלות. ואם תקנוהו בית דין של מטה הסכימו עמהם ב"ד של מעלה. כדגרסינן בפרק אלו הן הלוקין דף כ"ג ובפרק שבועת הדיינים א"ר יהושע בן לוי שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם. מקרא מגילה ושאלת שלום בשם והבאת מעשר. מקרא מגילה דכתיב קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה ושאלת שלום

אליהו אונד פראגטע איהן: ווער פאן דיעזען אנגעפיהרטען ווייזען וואהל דיא וואה- רע זינגעסארט דער קאניגין געטראפפען האבע, וואראיף איהם דיעזער נור אנטוואָרט גאב: זאממטליכע תנאים אונ' אמוראים, דיא אנגעפיהרט זינד, האבען אים איינ- געגעבען דיא געדאנקען דער קאניגין אסתר, דיא זיא בעשעפטיגטען, אלס זיא האמאן נור טאפעל לוד, אויסגעשפראכען, אינזאפערן האבען זיא אללע דאס וואהרע גע- טראָפפען. דען דיא אויסשפריכע אונד דיא לעהרען אונזערער וועיזען זינד איממער אויף וואהרהייט געגרינדעט. —

צווייטעס קאפיטעל.

אבגלייך דאס לעזען דער מגילה ניכט אלס געבאָט אין דער תורה אנגעפאה- לען איזט, זא האט דאך גאנץ ישראל, נור זייט דער געטטליכען עררעטטונג פער- מיטטעלסט מרדכי'ס אונד אסתר'ס, זיך אונד איהרע נאכקאממען היערצו פערפפליכטעט, דען דיא וויזען לעהרען: ישראל'ס אכט אונד פיערציג פראָפעטען אונד זיעבען פראָפעטינען האבען וועדער דען געבאָטען דער תורה וועלכע היני- צוגעפיגט נאך זיא פעראינדערט, אויך ניכט איינען בוכשטאבען; נור דאס לעזען דער מגילה האבען זיא (חגי, זכריה אונד מלאכי) אלס איינע פפליכט אונד אלס איין ווירקליכעס געבאָט איינגעזעטצט, אונד צוואר אויס דעם איינפאכען פערנונפטשלוס: ווען מאן טאָן דאס הלל צו בעטען פערפפליכטעט איזט, נאך איינער בעפרייאונג אויס דער קנעכטשאפט, געטוויגע, דאס מאן דען הערן פרייזען מוס, ווען מאן פאָם טאָדע געררעטטעט ווירד. דיעזע פאָלגערונג לעהרט ר' יהושע בן קרחה. אונד וואס דאס אירדישע געריכט אלס גוט ערקאכטעטע אונד איינזעטצטע, דאזו גאב דאס היממלישע געריכט גלייכפאלס דיא זאנקציאָן. זא לעהרט ר' יהושע בן לוי: דרייא געבריכע זעטצטע דאס אירדישע געריכט פעסט, אונד צוואר ערסטענס: דאס לעזען דער מגילה; דען עס הייסט (אסתר ט', כ"ז): ,,זיא זעטצטען פעסט אונד נאהמען דאס פעסטגעזעטצטע אן;'' צווייטענס: דאס אָם

בשם דכתיב (רות ב׳) והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם ואומר (שופטים ו׳) ה׳ עמך גבור החיל מאי ואומר וכי תימא בועז הוא דעבד מנפשיה אבל משמיא לא הסכימו ת״ש ה׳ עמך גבור החיל. והבאת מעשר דכתיב (ד״ה ב׳, ל״א) וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ווצהר ודבש וכל תבואת השדה ומעשר הכל לרוב הביאו וכתי׳ (מלאכי ג׳) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וגו׳. אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. ואע״פ שמקרא מגילה לא נכתב בפירש בתורה הכל נראה למשה רבינו ע״ה בסיני וכל מה שעבר וכל מה שעתיד להיות. כדגרסי׳ במגלה פ״ב (דף י״ט). א״ר יוחנן מאי דכתיב (דברים ט׳) ועליהם ככל הדברים מלמד שהראה הקב״ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים עתידין לחדש ומאי נינהו מקרא מגילה. וכשנכתבה אחר כך ברוח הקדש נאמרה. כדגרסינן התם (דף ז׳) רבי אליעזר אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה. שנאמר ויאמר המן בלבו וגו׳. רבי עקיבא אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה. שנאמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. רבי יוסי בן דורמסקית אומר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנא׳ ויודע הדבר למרדכי. רבי מאיר אסתר ברוח הקדש נאמרה שנאמר ובבזה לא שלחו את ידם. אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא להו דידי עדיפא מדידכו. קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה. אמר רבה לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא.

ביים פּריעדענסגרוס דעם עוויגען נאַמען אויסשפּרעכען אונד זאַגען דירפֿע: — ה׳ עמכם — גאָטט מיט אייך; אונד דריטטענס: דיא צעהנטען, וועלכע זאָנסט פֿאָן דיא לעפֿיטען געגעבען וואורדען, אין דען הייליגען טעמפּעל צו ברינגען, אום זיא דאָרט פֿאָן דיא גאָטטדיענענדען לעפֿיטען צו פֿערטהיילען. — רבי יוחנן לעהרט: עס הייסט (דברים ט׳, י׳.): — ועליהם ככל הדברים — „אויף איהנען, דען טאַפֿעלן, וואַרען פֿערצייכנעט אַללע וואָרטע.״ היערויס מוס צו שליעסען, דאַס דער געהייליגטע דעם משה דיא טיעפֿע אויפֿפֿאַססונג דער תורה בעגרייפֿליך מאַכטע; פֿערנער בעלעהרטע ער איהן, וויא דיא וויזען שפּעטער דיא תורה אויפֿפֿאַססטען אונד וועלכע געבאָטע זיא צו דען פֿאָרהאַנדענען געבאָטען היניצופֿיגען ווערדען, אונטער וועלכען אויך דאַס געבאָט דעם לעזענס דער מגילה וואַר. פֿערמיטטעלסט דעם הייליגען געטטליכען גייסטעס מוס דיא מגילה נאַכהער ניעדערגעשריעבען וואָרדען, דיעס בעהויפּטעט רבי אליעזר; דאַ עס אין דערזעלבען הייסט: „האמן דאַכטע זיך, שפּראַך אין זיינעם הערצען.״ אויך רבי עקיבא בעהויפּטעט דיעזעס, אינדעם ער דען פֿערז אַנפֿיהרט: „אסתר פֿאַנד גונסט ביים אַללען דענען, דיא זיא זאַהען.״ רבי יוסי בן דורמסקית פֿיהרט איינען אַנדערן פֿערז אַלס בעוויז היערפֿיר אַן, נעהמליך: עס הייסט: „דיעזע זאַכע וואורדע דעם מרדכי בעקאַננט״, דאָך נור דורך איינע העהערע געטטליכע מיטטהיילונג. אויך ר׳ מאיר, שמואל אונד רבא בעהויפּטען, דאַס דיא מגילה דורך דען געטטליכען גייסט ניעדערגעשריעבען וואָרדען מוס, אינדעם זיא עבענפֿאַללס בעווייזע אויס

ואמרינן התם (דף ז) רב יוסף אמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים. רב נחמן בר יצחק אמר וזכרם לא יסוף מזרעם. ומכאן למדו רבותינו שכל הכתובים עתידין ליבטל חוץ ממגלת אסתר. וגם כל המועדים חוץ מימי הפורים. כדגרסינן במדרש משלי בפסוק טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה כל המועדים בטלים וימי הפורים אינם בטלים שנאמר וזכרם לא יסוף מזרעם וגם כתיב שם א"ר אף יום הכפורים אינו בטל לעולם שנאמר (ויקרא ט"ז) והיתה זאת לכם לחקת עולם. ונראה פי' שהוא מדבר בזמן הגלות שאי איפשר שלא יגרום החטא באחד מן המועדים שיבטל כמ"ש (איכה ב') שכח ה' בציון מועד ושבת. אבל בימי הפורים הבטיח דכתיב לא יעברו וגם הבטיח על יום הכפורים שיכפר ואפילו אינם שבים כראוי:

(קלז) פרק שלישי.

ימי הפורים קבעום להיות ימי משתה ושמחה לשם שמים ומשלוח מנות

דער מגילה דאזעלבסט אנפיהרען. — ר' יוסף אונד רב נחמן בר יצחק פיהרען דען פערז אן, דער דא לויטעט: „אונד דיא פורים־טאגע זאללען ניכט אונטער־געהען אונטער דען יודען, אונד איהר אנדענקען זאלל ניכט שווינדען בייא איה־רען נאכקאממען" אלס בעווייז, דאס, ווען אויך אללע פארהאנדענען הייליגען שריפטען אונטערגיינגען, זא בליעבע דיא שריפט, דיא מגילת אסתר, בייא ישראל שטעטס אין ווערטה אונד האך אים אנזעהען, וועלכעס אויך דיא ווייזען, זיך אויף דען אנגעפיהרטען פערז שטיצענד, בעהויפטען. — אים מדרש משלי הייסט עס זאגאר: אללע איינגעזעצטען פייערטאגע ווערדען איינסט אויפהערען, אבער ניע דאס פורים־פעסט, דא עס הייסט: „אונד איהר אנדענקען זאלל ניע שווינדען בייא איהרען נאכקאממען." היערויף לעהרט רבי: אויך דאס יום כיפור־פעסט ווירד ניעמאלס אויפהערען, דען בייא דער אנארדנונג דעססעלבען הייסט עס (ויקרא ט"ז, ל"ד.): „אונד דיעס זאלל זיין צום עוויגבעשטעהענדען גע־זעטץ." דורך דיא געוואלטהערשאפט איבער ישראל אין דער פערבאננונג קאן עס זיך לייכט טרעפפען, דאס איהנען דאס פייערן דיעזעס אדער יענעס פעסט־טאגעס פערבאטען ווערדע; זא הייסט עס אויך (איכה ב', ו'.): „דער עוויגע לאסט פייער־ אונד רוהעטאג אין ציון אונטערגעהען." אין בעטרעף דער פורים־טאגע הייסט עס אבער: לא יעברו „זיא זאללען ניע שווינדען." דאס יום כיפור־פעסט איזט נור דער פערזאהנונג וועגען איינגעזעצט, עס איזט דעם געמיטהע צו וואה־לטהוענד אונד נאטהווענדיג, אלס דאס עס דאססעלבע גלייכגילטיג זאללטע אויפגעבען וואללען; דיא פערזיכערונג: יכפר עליכם „אן דיעזעם טאגע ווירד אייך פערגעבען ווערדען" גיעבט דעם זינדיגען הערצען, דאס אין זיך פערפאללען איזט, נייעס לע־בען, דיא ערקראנקטע האפפנונג אויף פערצייהונג אונד פערגעבונג געזונדעט וויע־דער, ווען זיא זיך אן דער ערינגערונג דיעזעס זא וויכטיגען טאגעס אויפריכטעט, אונד דעסוועגען ווירד דיעזער טאג אין ישראל זיך עוויג ערהאלטען. —

דריטטעס קאפיטעל.

דיא פורים־טאגע זינד טאגע דעס גענוססעס אונד דער פריידע, דיא דארין בע־שטעהע: געשענקע זיינען פריינדען שיקקען אונד דען דירפטיגען מיט פריידיגעס

איש לרעהו ומתנות לאביונים. וגרסינן בפ"ק דמגלה (דף ז׳) תני רב יוסף ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני בני אדם. רבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי יהושע אטמא דעגלא תילתא וגרבא דחמר׳ שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים. הדר שלח ליה כולי עגלא תלתא ותלתא גרבי דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו. רבה שדר ליה למרי בר מר ביד אביי מלא צנא דקשבי (פי׳ תמרים) ומלא צנא דקמחא דאבישונא (פי׳ קמח ממולח מעשה פניפנא באור דרך קלויות חטים) ועצרו וקמח שלהן מתוק לגמרא). אמר אביי השתא אמר מרי אי הקלאה ליהוי מלבא מצואריה דיקולא לא נהית. שדר ליה

הערצען גמַבען טפענדען. ר׳ יוסף לעהרט: עם הייסט (מסתר ט׳, כ"ב.): „עס סיקקטע חיינער דעם מַנדערן געשענקע." מַבער ניכט חיין חייניגעס געשענק, „חונד גמַבען דען דירפטיגען" מַלזמָ חיינעם חייניגען דירפטיגען געניגע חיינע גמַבע. רבי יהודה נשיאה זמַנדטע מַם פורים דעם רבי יהושע דיח פלַנקע חיינעס געמַמָסטעטען קמַלבעס חונד חיינען קרוג איט ווין, היערויף ליעס חיהם רבי יהושע זמַגען: דוח המַסט דמַס געבמָט, דען דירפטיגען מַן דיעזעם טמַגע גמַבען צו סיקקען, נמַך פמָרטריפט ערפילט; מַלסדמַן סיקקטע דיעזער דעם רבי יהודה חיין געמַמָסטעטעס קמַלב חונד דריח קריגע איט ווין, זמָ ליעס דיעזער ווידער דעם רבי יהושע זמַגען: איט דיינעם געשענקע המַסט דוח דמַס געבמָט, דמַס זיך פריינדע געגענזייטיג בעשענקען זמָלען, טרייליך ערפילט.— רבה*) זמַנדטע מַם פורים-טמַגע מַן ארי בר אר דורך זיינען שילער אביי חיינען קמָרב איט דמַטטעלן חונד חיינען קמָרב איט געראָסטעטעם ווייצען, דמַ שפרמַך אביי צו חיהם: ווען חיך דיעזעס צו ארי ווערדע ברינגען, זמָ ווירד ער געוויס דמַס שפריכווָרט חויף דיך מַנווענדען: ווען דער בויער קעניג ווירד, זמָ לעסט ער דעננאָך זיינע קָררינאָרען בעשמָפטיגונגען ניכט; (דען רבה ווַר פריהער חיין געוועָהנליכער אמַן). ארי אמַכטע דעם רבה סיין

*) רבה בר נחמני שטמַנד דער מַקמַדעמיע צו פומבעדיטהמַ חים פיערטען יאַהרהונדערט נמַך יעטציגער צייטרעכנונג צוויח חונד צוומַנציג יאַהרע פמָר חונד צייכנעטע זיך דורך שמַרפזין חויס. זיינער איבערחויס גרמָסען שטרענגע חונד זיינער חונפערטרעגליכקייט וועגען, בעזמָנדערס איט דעם ראש-גלותא, פיהרטע ער זיינען שטורץ הערביח. ער ברמַכטע זיינע שולען חין המַהע בליטהע, זמָ דמַס דיח יודען חויס פערזיען חין גרמָסער מַנצמַהל חיינמַל פמָר פסח חונד דמַן פמָר דעם נייחמַהרע צו חיהם הינשטרמָמטען, חום זיינע פמָרטרעגע צו המָרען. היערחיבער בעשווערטע זיך דער ראש-גלותא ביח דעם נמַך יונגען קעניג שבור פמָרשיטצענד, דמַס דורך חיהן דיח מַבגמַבען דער יודען ניכט חיינגעצמָגען ווערדען קעננען; חונד זמָ ווחורדע ער פמָר געריכט געלמַדען. רבה שטעלטע זיך ניכט חונד ערגריף דיח פלוכט. ער קמַם מַבער הייחליך ווידער צוריקק, ווחורדע חין זיינעם שלופפווינקעל ענטדעקקט חונד חינס געפמָנגניס געווָרפען, ער פמַנד מַבער געלעגענהייט ווידער צו ענטוויכען חונד מָלס ער מַבערמַהלס חויף דעם גיפפעל חיינעס בויחעס, דען ער ערקלעטערט המַטטע, ענטדעקקט ווחורדע. שטירצטע ער זיך פמָן דעמזעלבען הערמַב חונד ענדעטע זמָ זיין לעבען. חום ניכט דורך דיח המַנד דעס הענקערס חוםצוקמָמען. — חברהם בן דיחר, חיינער דער עלטעסטען יידישען געשיכטספמָרשער, שרייבט חיהם דיח אורטיק רבות צו — חיהם פמָלגטע ר׳ יוסף דער בלינדע, מַבער דעננמַך וועגען זיינעם חויסגעצייכנעטען געדעכטניססעס חונד זיינער חויסערמָרדענטליכען געלעהרזמַמקייט זעהר בעריהמט, חינס מַמט פמָן וועלכעם חיהן נמַך דריטהמַלב יאַהרען דער טמָד מַבריף. —

דער חיבערזעטצער.

איהו מלי טיסקא רונגבילא ומלי כסא דפלפלי אריכתא אמר אביי השתא אמר מר אנא שדרי ליה חוליא (פי׳ מתיק) ואיהו שדר לי הורפא. אמר אביי כי נפקי מבי מר הוה שבענא כי מטאי לבי מרי בר מר קריבו לי שיתין צאעי (קערות) דשתין מיני קדרה ואכלי בהו שתין פלגי ואף בישולא בתראה קרו ליה צלי קדרי ובעי אבסייה (פייתי חסן לכוס סקערה) לצעא אבתריה אמר אביי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע אי נמי רווחא לבסומי שכיה. אביי בר אבין ורב חנניה בר אביי מהלפי סעודותייהו להדדי. אמר רבא מיחייב אינשי לבסומי בפוריא עד לא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן. רבא ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי איבסם רבא וקם שחטיה לרבי זירא למחר כי פקע ליה המרא בעא רחמי עליה ואחייה. לשנה אחרת אמר ליה ליתי מר ונעביד סעודת פורים א״ל לאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. אמר רבה סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מ״ט ימי משתה ושמחה כתיב. רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא

געגענגעשטענק מיט איינעם בייטעל איננגווער אונד איינעם געפיללטען בעכער מיט לאנגעם פפעפפער. היערויף שפראך אביי: רבה ווירד נון זאגען: שטאטט דעס זיסען ערהאלטע איך הערבעס. אביי ערצאהלט: אם פורים-טאגע פער-ליעסען וויר דאס הויז דעס לעהרערס גאנץ געזעטטיגט. ווירבעזוכטען דען מרי בר מר, בייא דעם וויר נאך מיט זעכציג אאהלטאספקטנדען זאכען בעווירטהעט ווארדען, דיא וויר אויך נוך גראסטען טהייל פערצעהרטען. אם שלוסטע ווורדע אונס נאך איינע טיססעל מיט גוטגעווירצטעם פלייטע פארגעזעטצט, דאס וויר נאך פאסט מיט הונגער פערצעהרטען. היערויף זאגטע אביי: דער ארמע קעננט דיא זעטטיגונג ניכט, אויך לאג פיעלליייכט דער גרונד אונזערעס שטארקען עססענס אין דעם זיסען שפייזען, דיא וויר דורכווענ גענאססען אונד דיא דען אפפעטיט ערהאהטען. — רבא לעהרט: צור פורים-מאהלצייט איזט עס געשטאטטעט, זיך איין רייטכען צו טרינקען, דאמיט אמן דען אונטערשיעד צוויטען ברוך מרדכי אונד ארור המן ניכט קעננע. זא היעלט רבא איינמט מיט רבי זירא דיא פורים-מאהלצייט צוזאממען; זיא טראנקען פיעל אונד בערויטטען זיך. רבא ערגריף אין זיינעם רויטע איין מעססער אונד טניטט דעם רבי זירא אין דען האלז. אלס ער פריהמארגענס ניכטערן ווורדע אונד דאס פאן איהם אנגעריכטעטע אונגליקק זאה, פלעהעטע ער צו גאטט אונד ר׳ זירא גענאז ווידער*). איין יאהר שפאטער, ווידער אם פורים-טאגע, וואלטע רבא עבענפאללס דאס פורים-מאהל מיט רבי זירא צוזאממען געניעססען, אבער לעטצטערער שלוג דאס אנערביעטען אויס פארזיכט אויס. — רבה לעהרט: מיט דעם טאגע טאן זאלל דיעזע פריידענ-מאהלצייט בעגיננען, וויל עס הייסט ,,טאגע דער מאהלצייט אונד דער פריידע — ימי משתה ושמחה. — רב אשי געגאס אונטערריכט בייא רב כהנא. אם פורים-

---

*) עס הייסט צוואר איס טעקסטע שחטיה. יעדאך דא איין טאדבריננגענדעס שלאכטען נור איס ניכטערנען צוטטאנדע גוט מעגליך איזט, וויל דאסזעלבע דאס צערטניידען געוויססער בלוטגעפעסע אם האלזע, דאס איינע בעזאננענהייט פאראויסזעטצט, ערפאדרערט, זא דירפטע היער דאס שחט, מיט פערלעטצען, אדער נאך ערוך: מיט דעם מעססער היין אונד הער פאהרען איבערזעטצט ווערדען, אונד דאס וואונדער דעס בעלעבענס דירפטע נאכסט דעם געבעטע דעס רבא, אין דער היילקונדע זיינע בעגריגדונג האבען. דער איבערזעטצער.

נגח להו ולא הוה קאתו רבנן. א״ל מ״ט לא אתו רבנן א״ל דילמא עסקי בסעודת פורים וליכלוה מאורתא א״ל לא ס״ל מר להא דרבה דאמר רבה סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מ״ט ימי משתה ושמחה כתיב א״ל אמר רבה הכי א״ל אין תנא מיניה ארבעים זימנין ודמיא ליה כמאן דמנחא בכיסתיה. הא למדנו כי סעודת פורים היובה ביום אע״ג דעשאה בלילה. ושהשמחה הגדולה לשלוח לרעהו והמובחרה מתנות לאביונים וכדי לשמוח שמחה יתירה שישתה עד שיבסם. וה״מ בעושיהו לשם מצוה כאשר היו עושים אותו בזמן של הכמי התלמוד שלא היו שבעים מן היין בכל השנה והיו מרבים בימי הפורים לשם שמים לשמחה יתירה אבל עתה שעושים בני אדם כל ימיהם כחגים ושותים לשובע בכל יום העילוי מהשמחה והמצוה המובחרת היא להרבות במתנות לאביונים ולאכול ולשתות כראוי לו שירבה מעט לשם שמחת פורים:

החלק רביעי.

בחג המצות ויש בו חמשה פרקים:

(קלח) פרק ראשון.

חכמי ישראל שבכל דור ודור נהגו לדרוש לעם קודם המועדים בהלכות

טאגע קאמען דיא ווייזען ניכט אין דען לעהר-זאל דעס-זעלבען, דאהער פראגטע ער דען רב אשי, וואס דיא אורזאכע איהרעס אויסבלייבענס זייא? זיא האלטען זיך אן דער לעהרע דעס רבה, דאס מאן דיא פורים-מאהלצייט אם טאגע טאן בעגיננען זאלל, גאב ער צור אנטווארט, אונד אויס דיעזעם גרונדע וואהל בלייבען זיא הייטע אויס. ווען דאס דיא אורזאכע איזט, שפראך רב כהנא, זא פינדע איך איהר אויס-בלייבען פיר רעכט אונד וויל פאן הייטע אב דיא לעהרע רבה'ס בעהערציגען. היערויס ווירד אונס דיא לעהרע, דאס מאן דיא פורים-מאהלצייט אם טאגע בעגיננע. פערנער דאס מאן זיך געגענזייטיג דורך געשענקע ערפרייען אונד דיא הערצען דער ארמען אונד דירפטיגען דורך אנזעהנליכע גאבען בעגליקקען זאלל, אונד זא איהנען דיעזען טאג צום פריידענטאגע מאכען. אויך איזט עס געשטאטטעט, זיך איינען רויש צו פערשאפען דורך טרינקען, וויא דיעס דיא ווייזען דעס תלמוד'ס איאמער געטהאן, דיא זיך דעם יאהרעס איבער ניע צו פיעל דעס גענוססע דעס ווייננעס היינגאבען, אויסער אם פורים-טאגע אונד זואר נור צו עהרען געטטעס אונד דעם טאגעס. היינטצוטאגע זאלל מאן דאראויף אכטען, אן זאלכען טאגען דיא ארמען אונד דירפטיגען דורך אנזעהנליכע גאבען צו ערפרייען, — דאמיט זיא אן זאלכען טאגען דער פריידע נאטה אונד איהרען קוממער אום נאהרונגס-זארגען פערגעססען אונד גלייך דען שטענדערן אין געטט פראה אונד פרעהליך זיין קאננען. —

פיערטע אבטהיילונג.

איבער דאס מצה- אדער פסח-פעסט. אין פינף קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

דיא ווייזען ישראל'ס יעדעס צייטאלטערס אונטעררייכטעטען דאס פאלק איאמער

המועדים כדי שישמעו וילמדו וידעו מה לעשות כדגרסינן פרק בני העיר (דף ל"ב) תניא וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. משה תקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג. וגרסינן נמי בפסחים פ"ק (דף ו') תני שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום. רבי שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות. וצריך להקדים ולומר כי גלות מצרים עם הגליות האחרים הראה הקב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים באומרו (בראשית ט"ו) והנה אימה חשכה גדולה וגו'. ודרשו רבותינו בב"ר (פרק מ"ב) אימה זו בבל. דכתיב (דניאל ג') באדין נבוכד נצר התמלי חמא. חשכה זו מדי שהחשיכה עיני ישראל בצום. גדולה זו יון רבי סימון ורבנן רבי סימון אומר מלכות יון היתה מעמדת פ"ה אפרסיסין ומאה איצטרוגלין. רבנן אומרים מששים ששים דכתיב (דברים ח') נחש שרף ועקרב נחש זו בבל שרף זו מדי עקרב זו יון מה עקרב זה יולדת לששים ששים כך העמידה יון מס' ס'. נופלת עליו זו ישמעאל שנא' (ירמיה מ"ט) מקול רעשה הארץ נפלם וגו'. וי"א זו בבל שנאמר (ישעיה כ"א) נפלה נפלה בבל. גדולה זו מדי שנאמר אחר הדברים האלה גידל וגו'. חשכה כדכתיב לעיל. ואחר כך הראה לו הגאולה כדאיתא התם עלה (בראשית ט"ו) ויאמר לאברם ידוע

פאר דען פייערטאגען אין דען געברייכען אונד געזעטצען דערזעלבען, דאמיט דאס פאלק זיא הערע אונד אויפפאססע, אויך דאס עס אנצווענדען וויססע, וואס עס צו טהון האבע. דען עס הייסט (ויקרא כ"ג, מ"ד.): „משה לעהרטע דיא פעסטצייטען דעס עוויגען דען זעהנען ישראל'ס," דאס הייסט: ער האטטע איהנען אנגע־ אָרדנעט, דאס זיא זיך פאר יעדעם פעסטע איבער דיא פאן דעמזעלבען איבליכען גע־ ברייכע אונד געבאָטע אונטעררייכטען לאססען זאָללטען, אונד צוואר: איבער דיא גע־ ברייכע אונד געבאָטע דעס פסח שאָן דרייסיג טאגע פריהער, זאָ לעהרטען אונזערע ווייזען; נאך רבי שמעון בן גמליאל אבער ערסט צוויא שבת־טאגע פאר פסח.— דער אונטעררייכט בעגיננע דאמיט, דאס דער עוויגע אונזערן שטאממפאטער אברהם, בייס שליססען דעס בונדעס מיט איהם, איבער ישראל'ס פערבאננונג אין מצרים אונד דיא איבריגען פערבאננונגען, דיא זיא געטראָפפען, אונטעררייכטעט האבע; דאס אברהם נעמליך איינע פורכט עמפפאנד והנה אימה חשכה גדולה או. ז. וו. אונד גאָטט צו איהם שפראך (בראשית ט"ו, י"ג.): „וויססע, דיין זאאמע ווירד פרעמדלינג זיין אין איינעם לאנדע, דאס ניכט איהם געהאָרט;" אימה בעדייטעט בבל; חשכה דאס אונגליקק, דאס ישראל געטראָפפען אין מעדיען אונד איהרע אויגען פערדונקעלטע, אונד גדולה האט בעצוג אויף דאס גריעכישע רייך. נאך רבי שמעון בעשטאנד דאס גריעכישע רייך אויס פינף אונד אכטציג הונדערטשאפטען אונד פירסטענ־ טהימערן, אונד נאך דען ווייזען, בלאס אויס זעכציג. דען עס הייסט (דברים ח', ט"ו.): „ער, דער הערר, לייטעטע דיך אין דער גראָססען אונד פורכטבארען וויסטע, וואָ שלאנגען, שרף'ס אונד שקאָרפיאָנען זינד." מיט שלאנגע איזט בבל, מיט שרף מעדיען אונד מיט שקאָרפיאָנען דאס גריעכישע רייך געמיינט, או. ז. וו. אונד נאכהער צייגטע גאָטט דעם אברהם דיא ערלאָזונג ישראל'ס. דען עס הייסט (בראשית ט"ו, י"ג.): ידוע „וויססע," דאס איך זיא צערטרעטען אונד

תרע ידוע שאפורם תרע שאקבצם ידוע שאני ממשכנן תרע שאפרקם ידוע שאשעבדם תרע שאגאלם. כי גר יהיה זרעך משתראה לך זרע אמר רבי יוחנן גירות עבדות באר׳ לא להם ת׳ שנים לאספטיה שלהם. א״ר חלבו וגם את הגוי הוא מצרים וגם לרבות ארבעה מלכיות. אשר יעבודו דן אנכי אמר רבי אלעזר בשני אותיות הללו הבטיח השם לאברהם אבינו שיגאל את בניו. אבל כשיעשו תשובה אגאלם בע״ב אותיות דאמר רבי יודן מלבא לקחת לו גוי עד ובמוראים גדולים אתה מוצא ע״ב אותיות של הקדוש ברוך הוא ואם יאמר לך אדם ע״ה הם אמור לו צא מהם גוי שני שאינו מן המנין רבי אבין אמר בשמו גאלם ששמו של הקדוש ברוך הוא ע״ב אותיות. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ורמז לו גם כן השלשה בתים שעתידין ליבנות שהם אות וברית לירושת הארץ ועל כן שאל ואמר במה אדע כי אירשנה ויאמר קחה לי וגו׳. הבית הראשון מרמז בעגל לפי שבתחלת המשכן הא׳ נעשה העגל. וגם בתחלת הבית הראשון שעשה שלמה מיד אחר פטירתו עשה ירבעם העגלים שאלו השנים עם הראשון נעשו עגלה משולשת. ומעון זה ינקו ישראל בבית ראשון כדגרסינן בפרק חלק (דף ק״ב)

תרע „ווימטע“ פערנער, דאס איך זיא וויעדער פערזאממלן אונד פעראיינען
װערדע. איך װערדע זיא גלייכזאם וויא איין פאנד בייא דען פאלקערן פערפפאנדען
אונד דאן איינלאזען. ידוע „ווימטע“ דאס איך זיא גלייך קנעכטען בעהאנדעלן
לאססען װערדע, אום זיא פאן איהרעם יאכע צו בעפרייען. „דען איין פרעמדלינג
װערדען דיינע נאכקאממען זיין“ פאן דעם טאגע, אן וועלכעם דוא פאן יצחק
ווירסט פאטער גענאננט װערדען. דען רבי יוחנן לעהרט: דיא ערסטע צייט
דער פערבאננונג פאן פיערהונדערט יאהרען װורדע פאן דער געבורט יצחק׳ס
אן גערעכנעט. — רבי חלבו לעהרט: עס הייסט: וגם את הגוי „זיינע אונטער=
דריקקער“ דיא פיער קאניגרייכע (אגיפטען, בבל, מעדיען אונד גריכענלאנד
אדער אויך ראם) װערדע איך ריכטען.“ — רבי אלעזר לעהרט: דורך דיא
צוויא בוכשטאבען דעם װארטעס ד״ן, דיזען אויםדרוקק דעם שטרענגען רעכטעס,
פערזיכערטע דער געהייליגטע דעם אברהם, דאס ער זיינע קינדער ערלאזען
װערדע. ווען זיא אבער אויס פאלזען הערצען בוסע טהון, זא װערדע איך זיא
אויס ערבארמען אונד גנאדע אין פרייאהייט זעטצען. — רבי אבין לעהרט:
דער, דעמסען נאמען גנאדע אונד ערבארמען איזט, ווירד זיא ערלאזען. „אלסדאן
װערדען זיא אין דיא פרייהייט געהען מיט גראסען שאטצען.“ הירדורך צייגטע
גאטט דעם אברהם ישראל׳ס װאהלשטאנד, פעראנגע וועלכען זיא צו פערטיע=
דיגען לייטען דרייא טעמפעל בויען װערדען; דאהער פראגטע אברהם: „דורך וועל=
כעס צייכען װערדע איך ווימטען, דאס זיא דאס לאנד בעזיטצען װערדען? דא שפראך
גאטט צו איהם: „נים איינע דרייאיאהריגע קאלבע,“ אום איהן אנצודייטען, דאס
זיא װאהרענד דעם בויעס דעם ערסטען טעמפעלס: משכן דורך דאס גאלדנע קאלב
פרעפעלן אונד פערנער, דאס זיא נאך בעענדיגונג דעם צווייטען טעמפעלס דורך
דיא פאן ירבעם אויפגעשטעללטען צוויא גאלדנען קאלבער אבערמאלס זיך פערפיהרען
לאססען װערדען. דיזע דרייא גאלדנען קאלבער זינד אין עגל משלשת אנגעדייטעט.
דאהער לעהרט ר׳ אושיעה: דיא איזראעליטען ליעסען זיך פאם ערסטען גאלדנען

אמר רב אושיעה בתחילה היו יונקים ישראל מעגל אחד מירבעם ואילך היו יונקים מב׳ וג׳ עגלים. אמר רבי יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה א׳ מכ״ד בהכרע ליטרא של עגל הראשון. והבית שני רמז בעז לפי שהיו ישראל באותו זמן עזי פנים. וגם לפי שהיה שטן מרקד בין קרניהם הנמשל לעז וכתבו באותו זמן שטנה על ישראל וזהו הצפיר השעיר מלך יון אשר מלך בזמן ההוא בתחילת הבית השני. והבית השלישי רמז באיל שהוא שלום ויהא חוזק בישראל לעד לעולם כמ״ש יש לאל ידי ותתקיים לעד לעולם. גם בזכות עקידת יצחק אבינו שהיה עולה תמימה מאיל תמים שניתן בעדו האיל אשר נברא בע״ש שבו נברא העולם. וכן נתגלה ליצחק אלו השלשה בתים בשמות השלשה בארות כי כל מה שהאריכה תורה לספר בענין שמות הבארות אלו היו כפשוטו אין בו תועלת ולא כבוד גדול ליצחק אבל בא להודיע דברי עתיד. כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו כי מהם תצא תורה ודבר ה׳ הנמשלת למים. ולכן הזכיר באר מים חיים את ה׳ ר״ל שאלו המים הם אשר לה׳. וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר עליה התעשקו עמנו בכמה מלחמות עד שהחריבוה. והשני קרא שטנה שהיה קשה מן הראשונה והוא הבית הכתוב עליו (עזרא ד׳) ובמלכות אחשורוש בתחלת

קאַלב בלעטרטען אונד טאָרפּטען דיא זינדע איין; ירבעם בלעטרטע זיא פאָללענדס דורך נאָך צווייא גאָלדנע קעלבער, וואָדורך זיא גאַנץ דער זינדע פערפאַללען וואַרען. — רבי יצחק לעהרט: ווען ישראל דער שטראַפע פערפאַללט, זאָ ווירד איהנען אויך איממער דיא זינדע, דיא זיא דורך דיא גאָלדענען קעלבער בעגאַנגען, מיט אַנגערעכנעט. — דאַן היעס גאָטט דען אברהם, איינען ציעגענבאָקק, דאַס זיננביילד דער פרעכהייט, נעהמען, אום אַנצודייטען, דאַס צור צייט דעם צווייטען טעמפעלס ישראל זעהר פרעך זיין ווירד, א. ז. וו. אים ווידדער איזט דער נאָך צו בויענדע דריטטע טעמפעל אַנגעדייטעט. ווידדער איזט איין זיננביילד דער קראַפט, אום דיעזע צייט ווירד ישראל דורכגעקראַפט אונד גייסטיג געזיעגט האַבען, אונד דער פריעדע, דיא רוהע אונד זיכערהייט ווירד דאַן עוויג וואָהרען. אונד דאַס פערדיענסט יצחק׳ס, וועיל ער זאָ פרייאוויללינ זיך צום אָפּפער היגגעגעבען, ווירד אויך איממער ישראל, זיינען נאַכקאָממען, צו גוטע געבראַכט ווערדען. — אויך דעם יצחק צייגטע גאָטט אין דער געשטאַלט דער דרייא ברוננען, פאָן דענען זאָ אויספיהרליך בעריכטעט איזט, דיא דרייא טעמפעל, דיא אין צוקונפט ערבויט ווערדען זאָללטען. דען דיא קוועללע איזט דאַס זיננביילד דער תורה, דער לעהרע גאָטטעס, דיא וויעדער איהרען אויסגאַנגספונקט אים טעמפעל, דיעזעם זאַממעל-פלאַטץ דעם גראָססטען אונד שאָנען אַללער אינטעלליגענץ, האַט. דען ערסטען געגראַבענען ברוננען בענאַננטע יצחק: עשק „בעשטאָפּטיגונגסברוננען“; אויך ביים ערסטען טעמפעל טראַזען ישראל איממערוואָהרענדע בעשטאָפּטיגונגען דעס קריעגעס, דיא זאָ לאַנגע דויערטען, ביז דער טעמפעל זיין אָפּפער וואורדע. דען צווייטען ברוננען נאַננטע ער: שטנה „הינדערונגסברוננען“; אויך צור צייט דעס קאָניגס אחשורוש בראַכטען ישראל׳ס פיינדע דעאוזעלבען אַנקלאַגען וועגען דעס

מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה ועל ירושלים וכל ימיו היה לשטן עד שהחריבוהו. והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתידה ליבנות במהרה בימינו בלי ריב ומצה. והאל ירחיב את גבולינו כמו שנאמר (דברים י"ט) ואם ירחיב ה' וגו' שנא' לעתיד. ונרמז ג"כ שעבוד מלכיות לאברהם כמו שנא' לו (בראשית ט"ו) ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן וגו'. והביאו על זה בב"ר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו. גיהנם ומלכיות מתן תורה ובית המקדש. אמר ליה כל זמן שבניך עוסקים בשתים ניצולים משתים פרשו משתים הן נידונין בשתים. אמר ליה במה תתרצה שידונו בניך במלכיות או בגיהנם רבי חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו המלכיות. רב יודן ורבי מאיר אמר רב אחא בר חנינא זקן א' משום ר"מ אומר הקב"ה בירר לו המלכיות הה"ד (דברי' ל"ב) אם לא כי צורם מכרם זה אברהם. וה' הסגירם שהסכים לדבריו. רבי הונא בשם רב אחא אמר היה אברהם תמה כל היום כלו במה אברר גהינם או מלכיות וכו' נמצא שנבחר לזרע ישראל שיענשו על עונם בגלות בעולם הזה. וכשהיו יעקב יורד למצרים ראה כי הגלות התחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח

פארטבויעס דעם צווייטען טעמפעלס פאר, אום דאס גוטע בעגאננענע ווערק צו פערהינדערן. דען דריטטען ברוננען נאננטע ער: רחובות „ערווייטערונגסברוננען," גלייכבעדייטענד דעם דריטטען טעמפעל, דער זיינער ערבויאונג, אהנע צאנק אונד שטרייט, אהנע פיינדע אונד ווידערזאכער, נאך הארעט. — אויך צייגטע גאטט דעם אברהם דיא ארט דער אונטערדריקקונג ישראל'ס דורך דיא געננאנטען פיער קעניגרייכע, אינדעם עס הייסט (בראשית ט"ו, י"ב.): „אלס דיא זאננע אונטערגעהען זאללטע, פיעל איין טיעפער שלאף אויף אברהם; אונד זיעהע! שרעקקען, גראסע פינסטערניס איבערפיעל איהן." היערויף ווירד אים מדרש, אים נאמען דעם רבי יוחנן מיטגעטהיילט: דער עוויגע צייגטע דעם אברהם פיער געגענשטאנדע, נאמליך: דיא העללע, דיא קעניגרייכע, דען עמפפאנג דער תורה אונד דען טעמפעל אונד שפראך צו איהם: זא לאנגע דיינע נאכקאממען זיך מיט דען ביידען לעצטען בעפאססען, ווערדען זיא פאן דען ביידען ערסטען בעפרייעט זיין; ווען זיא אבער דיא ביידען לעצטען פערנאכלאססיגען ווערדען, וועלכע בעשטראפונג, אברהם, ווירדעסט דוא פיר זיא פארציעהען? דאס יאך דער קעניגרייכע אדער דיא העללענשטראפען? דאס יאך דער קעניגרייכע, אנטווארטעטע דער בעקיממערטע אברהם. היערויף בעמערקט רבי מאיר: דער געהייליגטע וויללפאהרטע אויך דעם אברהם, דען עס הייסט (דברים ל"ב, ל'.): „ווען ניכט איהר שוצפעלז, אברהם, זיא פערקויפט אונד דער העהר דיעזעס פערקויפע, זיא אויסליעפערנד, בייגעפפליכטעט?" — ר' אחא לעהרט: אברהם וואר דעם טאגעס איבער אונשליססיג, וועלכעם געשיקקע ער זיינע נאכקאממען זאלל אנהיימפאללען לאססען, דא ענטשלאס ער זיך ענדליך, אויף אנראטהען דעם געהייליגטען, צור פערבאננונג, דאמיט איהנען דיא גלאררייכע צוקונפט אונגעטריבט אונד אים רייםסטען גענוססע פערבלייבע. אונד אלס יעקב נאך מצרים אויסוואנדערטע, דא מערקטע ער, דאס דיא פערבאננונג אונד סקלאפעריי מיט איהם אונד זיינען זעהנען דען אנפאנג נעהמע אונד עס איבערקאם איהן איינע נאמענלאזע אנגסט, דאהער בראכטע ער

זבחים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהיה בית תפלה לאבותיו והקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם להשלים אליו כל מדת הגבורה ושם נאמר לו (בראשית מ״ו) אנכי ארד עמך מצרימה להבטיחו לו שבכל מקום שיגלו בניו ישרה שכינתו עמהם להגין עליהם משונאיהם ולבסוף הוא יגאלם כמו שאמרו בפרק בני העיר (דף כ״ט) תניא רשב״י אמר חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם כדאיתא למעלה בפ״ב מהלק בית התפלה. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר (ש״א, ב׳) הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מ״ג) למענכם שלחתי בבלה. גלו לעילם שכינה עמהם שנא׳ (ירמיה מ״ט) ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים. גלו לאדום שכינה עמהם שנא׳ (ישעיה ס״ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו׳. ואף כשהם עתידים ליגאל שכינה נגאלת עמהם שנא׳ (דברי׳ ל׳) ושב ה׳ אלהיך את שבותך ורחמך וישיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב״ה

פיעלע אָפּפֿער דער דעם גאָטטעס, דער עהרפֿורכט זיינעס פֿאַטערס יצחק, וועלכעס געטטאַה אין באר שבע, דעם אָרטע, וואָ זיינע פֿאָטער טאָן געבעטעט האַטטען, דאַמיט דיא טטראַפֿענדע האַנד, דיא זיינע נאַכקאָממען פיר דיא פֿערבאַננונג בעטטיממט, ניכט מאַללצו דריקקענד אונד טווער אויף איהנען לאַסטען זאָללטע. אונד זאָ גאַב איהם דער עוויגע דיא פֿערזיכערונג דעס טוטצעס אונד דער איבערוואַכונג, מיט דען וואָרטען: „איך געהע מיט דיר הינאַב נאַך מצרים,“ אום דיך אונד זיא פֿאָר איינעם דראָהענדען אונטערגאַנג צו בעוואַהרען אונד אום זיא נאַכהער צו ערלאָזען. זאָ ווירד אויך מיטגעטהיילט: רבי טמעון בן יוחאי לעהרט: יטראל איזט בעליעבט, דען איבעראַלל, וואָ זיא הין פֿערוויעזען ווערדען, וואַלטעט דער גאָטטליכע טוטץ איבער איהנען. זיא ווארדען פֿערבאַננט נאַך מצרים, דאַ וואַר דער טוטץ גאָטטעס מיט איהנען. דען עס הייסט (טמואל א׳, ב׳, כ״ז.): „האַבע איך מיך דאָך אָפֿפֿענבאַרט דעם הויזע דיינעס פֿאַטערס, אַלס זיא אין מצרים וואַרען אונטער דעם הויזע פרעה.“ זיא ווארדען פֿערבאַננט נאך באַבילאָן, דאַ וואַלטעטע וויעדער דער טוטץ גאָטטעס איבער איהנען; דען עס הייסט (יטעיה מ״ג, י״ד.): „אום אייערטוויללען זאַנדטע איך נאַך בבל.“ נאַך עילם, (אַמיריען,) ווארדען זיא פֿערבאַננט אונד אויך דאַ וואַר דער גאָטטליכע טוטץ מיט איהנען; דען עס הייסט (יראיה מ״ט, ל״ח.): „איך טטעללע אויף איינען טהראָן אין עילם, טילגע אויס פֿאָן דאָרט קאָניג אונד פֿירסטען, טפריכט גאָטט.“ אויך אין אדום, (ראָם,) וואָהין זיא פֿערבאַננט ווארדען, וואַר דער טוטץ גאָטטעס מיט איהנען; דען עס הייסט (יטעיה ס״ג, א׳.): „ווער איזט עס, דער דאַ קאָממט פֿאָן אדום, אין פורפורקליידערן פֿאָן בצרה? או. ז. וו. „איך בין׳ס, דער הייל פֿערקינדעט, איין אָכטיגער עררעטטער.“ אונד ווען איינסט דער בעפֿרייאונגסרוף ערטאַללען ווירד, דאַ ווירד דער גאָטטליכע טוטץ מיט איהנען זיין, אונד דיא שכינה, דאַס בעוואוסטזיין דער גאָטטליכען איינהייט, ווירד אַלס מאַללגעמיין אַנערקאַננט מיט איהנען ערלאָזט ווערדען; דען עס הייסט (דברים ל׳, ג׳.): „זאָ ווירד דער עוויגע צוריקקעהרען מיט דיינען פֿערבאַננטען אונד זיך דיינער ערבאַרמען.“ זאָ דייטען אויך דיא וויזען דען פֿערז

שב עמהם מבין הגליות בכל היכא דשריין ע"כ. נמצא כי מאחר שהשכינה ממתנת לישראל והיא עמהם כמו שדרשו על פסוק (ישעי' ס"ג) בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם וגו' אף על פי שאין אנו ראויים יעשה הדבר למען שכינתו:

(קלט) **פרק שני.**

מנין גלות מצרים היה ת' שנה מהיום שנגזרה הגזרה אבל מהיום שירד יעקב למצרים היה ר"י שנים וסמכוהו למלת רד"ו ועכ"ז השעבוד הקשה לא היה עד מות יוסף כי מצינו שאחרי שנפטר יעקב הלכו בניו לקברו עם יוסף אחיהם בכבוד גדול וברכב ובפרשים להניחו במערת המכפלה כאשר צוה להם כדגרסי' בפ"ק דסוטה דף י"ג יוסף זכה לקבור את אביו שנאמר (בראשית נ') ויבואו עד גורן האטד. וכי גורן יש לו לאטד אלא אמר רבי אבהו מלמד שהקיפוהו כתרי מלכים לארונו של יעקב כגורן זה שמוקף באטד שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה. תנא כלן למלחמה באו כיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כלם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב תאנא ל"ו כתרים נתלו בארונו של יעקב וכו' כדאיתא התם. וכל המצרים נהגו כבוד לישראל עד מות יוסף כדגרסינן התם (דף

(ישעיה ס"ג, ט'.): „יעדעס איהרער דראַנגזאַלע פיהלט ער מיט, אונד דער ענגעל זיינעס אַנטליטצעס שטעהט איהנען בייא, מיט זיינער ליעבע אונד זיינעם ערבאַרמען ערלאָזט ער זיא;" יאַ דיעס אַללעס געשיעהט, וויל ישראל דיא טרעגער דער איינהייט גאָטטעס זינד אונד וויל אַלזאָ דיא שכינה אין איהרעם בעואָ סטזיין וואורצעלט. —

צווייטעס קאַפיטעל.

פאָם טאַגע דער בעשטיממונג אַן גערעכנעט, דויערטע דיא פערבאַננונג נאַך אעגיפטען פיר הונדערט יאַהרע, פאָם טאַגע אַן, אַלס יעקב נאַך אעגיפטען הינונטערגינג אַבער, נור צווייאהונדערט אונד צעהן יאַהרע. דיעזע צייט איזט אויך אַנגעגעבען דורך דאַס וואָרט רד"ו. יעדאָך גינג מאַן בייא לעבצייטען יוסף'ס אונד דעססען ברידער מיט דעם פאָלקע ישראל זעהר גלימפפליך אונד מיט שאָנונג אום; יאָ וואַר איהנען געשטאַטטעט, איהרען פאַטער יעקב מיט אַללעם פאָמפע אונד אַללער אויסצייכנונג אין דיא האָהלע מכפלה צו בעגראַבען; אַלזאָ יוסף וואַרד דאַס גליקק צו טהייל, זיינען פאַטער עהרענהאַפט צור ערדע צו בעשטאַטטען, דען עס הייסט (בראשית נ', י'.): „אונד קאַמען זיא ביז צור איינגעצייניטען טעננע." היערויף ווירד געפראַגט: בעשטעהט יע איינע טעננע אויס: אטד דאָרנען? רבי אבהו אַנטוואָרטעט היערויף: היעראויס ווירד אונס דיא לעהרע, דאַס דיא זאַרגע, אין וועלכער דיא לייכע יעקב'ס זיך בעפאַנד, מיט קראָנען אומגעהאָנגט וואַר; דען עס קאַמען דיא זעהנע עשו'ס, ישמעאל'ס אונד דיא דער קטורה, אום מיט דער נאַהענדען פאָלקסמאַססע קריעג צו פיהרען; אַלס זיא אַבער דיא קראָנע יוסף'ס ערבליקקטען אַן דער זאַרגע, דאַ היענגען זיא, זעכס אונד דרייסיג אַן דער צאַהל, איהרע קראָנען פאָללער עהרערביעטיגקייט עבענפאַללס אַן דיא זאַרגע. אונד זאָ בליעב דאַס פאָלק ישראל נאָך אונגעשטאָרט אונד אונאַנגעפאָכטען ביז צום טאָדע יוסף'ס.

י"א) (שמות א׳) ויקם מלך חדש רב אמר חדש ממש ושמואל אמר שנתחדשו גזרותיו. מאן דאמר חדש ממש דכתיב חדש מ"ד שנתחדשו גזרותיו דלא כתיב וימת וימלוך. מאי אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה. ויאמר אל עמו וגומר תאנא הוא התחיל בעצה תחלה לפיכך לקה תחלה שנא׳ ובכה ובעמך וגו׳. הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה אמר רבי חמא בר חנינא בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם נדונם באש כתיב (ישעי׳ ס"ו) כי באש ה׳ נשפט נדונם בחרב כתיב ובחרבו את כל בשר בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול שנא׳ (שם נ"ד) אשר נשבעתי מעבור מי נח והם אינם יודעים שעל כל העולם כולו אינו מביא אבל על אומה אח׳ מביא אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוכו. וכן הוא אומר (שמות י"ד) ומצרים נסים לקראתו והיינו דאמר ר׳ אלעזר מ"ד (שם י"ח) כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבשלו בה נתבשלו וממאי דהאי זדו לישנא דבשולי הוא דכתיב (בראשית כ"ה) ויזד יעקב נזיד. א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו. בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נדון בייסורין. יתרו שברח זכו בניו וישבו

אַבער נאַכהער טראַט איין נייער קעניג דיא רעגיערונג אַן, דער דיא וואָהלטהאַטען, דיא יוסף דעם לאַנדע מצרים ערצייגטע, וויא רב לעהרט, ניכט קאַננטע, אָדער דער זיא, נאַך שמואל, ניכט מעהר קעננען וואָללטע; דאַהער שפּראַך ער צו זיינעם פֿאָלקע: ווער מיססען דיעזעס פֿאָלק אויף יעדע נור מעגליכע אַרט צו אונטערדריקקען זוכען; אונד דעסוועגען ווארדע ער אויך זעלבסט פֿאָן דען פּלאַגען, דיא שפּעטער איין לאַנד מצרים טראַפֿען, היימגעזוכט. רבי חמא בר חנינא לעהרט: פרעה שפּראַך: ווער וואָללען אונס בעראַטהען, אויף וועלכע אַרט דעם עררעטטער אונד ערהאַלטער ישראל'ס בייזוקאָממען זייא: אים פֿייער בעשטעהט זיינע קראַפֿט, דען עס הייסט (ישעיה ס"ו, ט"ז.): „דער הערר ריכטעט דורך פֿייער;" דאַס שווערדט איזט איין מאַכטווערק דעס מענשען, אַבער דאַס וואַססער, יאַ דיעזעס איזט איהם ניכט אונטערגעאָרדנעט, דען עס הייסט (ישעיה נ"ה, ט'.): „איך שוואור, דאַס קיינע נח'ס-פֿלוטה פֿערנער איבערשוועממען זאָלל דיא ערדע." דאַהער וואָללען ווער זיא, אונס אונבעשאַדעט, דורך דיא וואַססערפֿלוטהען פֿעראינדערן; אַבער דיא קורצזיכטיגען פֿערגאַסען, דאַס גאָטט צוואַר פֿערהייסען, ניע איינע פֿלוטה איבער דיא גאַנצע וועלט צו בריגנען, וואָהל אַבער איין איינציגעס פֿאָלק, וויא נאַטירליך, אויסגעשלאָססען איזט. אונד אייגענטליך בראַכטע דער עוויגע איבער דיא עגיפטער קיינע וואַססערפֿלוטהען, זאָנדערן זיא שטירצטען זיך אין איהרעם בלינדען האַס אונד אייפֿער זעלבסט הינאיין; דאַהער הייסט עס אויך (שמות י"ד, כ"ז.): „אונד דיא עגיפטער פֿלאָהען איהם, דעם וואַססער, ענטגעגען." זיא ווארדען גאַנץ מיט דעם מאַאַסע געמעססען, מיט וועלכעם זיא ישראל מעססען וואָללטען; זאָ לעהרט רבי אלעזר. — ר' סימאי טהיילט מיט: דרייא בעקאַננטע לייטע: בלעם, איוב אונד יתרו וואַרען בייא דיעזער בעראַטהונג צוגעגען. בלעם ריעטה צום שלאַכטען, דעסוועגען ווארדע ער שפּעטער געטאָדטעט. איוב שוויעג אונד בליעב, דאַהער פֿערפֿיעל ער שפּעטער אין אויסעראָרדענטליכע לייבעסשמערצען, אַבער יתרו'ס הערץ וואַר עמפּאָרט איבער זאָלכע פֿערניכטענדע ראַטהשלעגע אונד דעסוועגען

בלשכת הגזית שנא' (ד"ה א', ב') ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב. וכתיב (שופטי' א') ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים. ועלה מן הארץ ועלינו מן הארץ מיבעי ליה אמר רבי אבא בר כהנא כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו בחברו. וישימו עליו שרי מסים עליהם מיבעי ליה תאנא משמיה דרבי אלעזר ברי' שמעון מלמד שהביאו מלבן ותלו לפרעה בצוארו וכל אחד מישראל שאומר איסטניס אני אומרים לו כלום אתה איסטניס יותר מפרעה. שרי מסים דבר שמשים לבנים. למען ענותו בסבלותם ענותם מיבעי ליה. למען ענותו לפרעה בסבלותם של ישראל. ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וחד אמר שממסכנות את בעליהן דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן. את פיתום ואת רעמסס. רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמו רעמסס שראשון ראשון מתרוסס (פי' נופל ומוזרין ובונין וסוף נופל) וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו. וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ כן רבו וכן פרצו מיבעי ליה אמר רשב"ל מלמד שהקב"ה אומר כן ירבה וכן יפרוץ. ויקוצו מלמד שהיו דומים בעיניהם כקוצים. בפרק רבי

ענטפֿלאָה ער, דאַהער האַטטע ער דאַס גליקק, דאַס אויס זיינען נאַכקאָממען אויך איינינגע צום גראָססען ראַטה, סנהדרין, געוועהלט ווארדען. — פרעה'ס בעפֿירכ-טונג גינג דאַהין, דאַס ווען זיך ישראל פֿערמעהרען אונד נאַהרייך ווערדען ווירדע, זאָ ווערדען זיא מאַן ענדע דאַס לאַנד, דאַס זיך איהרער בעגונסטיגטע, מיט געוואַלט פֿערלאַססען, זאָ זעטצטע ער איבער זיא פֿראָהנפֿאָגטע, אום זיא שטעטס צו בעאויפֿ-זיכטיגען. רבי אלעזר לעהרט: פרעה זעלבסט שטעללטע זיך אַנפֿענגליך היין, ציעגעל צו פֿערפֿערטיגען, אונד וועלכער ישראל זיך ווייגערטע, האַנד אַנצולעגען אונד זיך אַלס טוכטיג אויסגאַב, דעם ווארדע דער פֿאָרוואורף דער פֿוילהייט געמאַכט, אינדעם מאַן צו איהם שפראַך: ביזט דוא דען טיכטיגער אַלס פרעה, דער זיך דער אַרבייט ניכט שייעט אונד ענטציעהט? אַללעס דיעזעס געשאַה, אום איהרען מוטה דורך שווערע אַרבייט ניעדערצודריקקען, אונד זאָ בויעטען זיא דעם פרעה פֿעסטע שטעדטע. איך טעקסטע הייסט עס: מסכנות; היערויבער בעמערקט רב: וויל דער בויענדע אַרבייטער געפֿאַהר לייפֿט, בעשעדיגט צו ווערדען; אונד שמואל מיינט: וויל דער בויא זעהר אָפֿט דען בויאהערערן אַרם מאַכט. אונד זאָ בויעטען זיא פיתום אונד רעמסס. רב לעהרט: נור איינע שטאַדט בויעטען זיא, דיא פיתום גענאַננט ווארדע, אונד רעמסס וואַר איין בייניאַמע, אין דער בעדייטונג „צערטרעטטערן, איינפֿאַללען אונד וויעדער אויפֿבויען.“ שמואל לעהרט: דער רעכטע נאַמע דער שטאַדט וואַר רעמסס אונד זיא בעקאַם דעסוועגען דען צונאַמען: פיתום, וויל, אַלס זיא בויעטען, זיך דיא ערדע אָפֿנעטע אונד דיא אויפֿגעהייפֿטען מאַטעריאַליען פֿערשלאַנג. — אונד יע מעהר זיא געדריקקט אונד געדעמיטהיגט ווארדען, דעסטאָ פֿרוכטבאַרער ווארדען זיא, דען נאַך ר' שמעון בן לקיש וואַר עס דער געהייליגטע, דער זיינען זעגען צו איהרער פֿערמעהרונג אויף זיא הערנבשיקקטע; אונד זאָ גרויעטע דען אַגיפּטערן פֿאָר דעם פֿאָלקע ישראל, דען דורך דיא פֿערמעהרונג שטאַך עס איהנען גלייך דאָרנערן אין דיא אויגען, אונד זאָ טריעבען זיא ישראל מיט שטרענגע אונד האַרטע צור אַרבייט;

אליעזר אומר בפה רך. ר' שמואל בר נחמני אומר בפריכה. וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה אמר רבא בתחילה בחומר ובלבנים לבסוף ובכל עבודה בשדה. את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. אר"ש בר נחמני שהיו מחליפין מלאכת הנשים לאנשים. ומלאכת אנשים לנשים. ולפי שאמרו לו איצטגניניו שמושיען של ישראל לוקה במים גזר גזרת היאור כדאמרינן בפר' חלק (דף ק"א) ת"ר שלשה ראו ולא ראו ואלו הן נבט ואחיתופל ואיצטגניני פרעה. נבט ראה שיצאת אש מאמתו וסבר הוא דמלך ולא היא דירבעם הוא דנפק מיניה. אחיתופל ראה שפרחה צרעת באמתו וסבר הוא דמלך ולא ידע דבת שבע הוא דנפק מינה שלמה. ואיצטגניני פרעה מאי היא דאמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב (במדבר כ') המה מי מריבה המה שראו איצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל הוא לוקה במים ועמדו וגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא ידעו שעל מי מריבה הוא לוקה. וגרסינן נמי בפ"ק דסוטה (דף י"א) א"ר חמא בר חנינא מ"ד המה מי מריבה המה שראו איצטגניני פרעה וטעו והיינו דקאמר משה (שם י"א) שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו. אמר להם משה בשבילי נצלתם כלכם. ר"ה בר פפא אמר

דיעזער מיינט ר' שמואל בר נחמני; אונד רבי אליעזר מיינט: זיא לאָקקטען ישראל צור ארבייט בפה רך מיט פֿערלאָקקונגען אונד פֿערשפּרעכונגען. אונד זאָ פֿערביטטערטען זיא איהר לעבען דורך שווערע ארבייט אין לעהם אונד ציעגעלן אונד שפּעטער דורך יעדע שווערע פֿעלדארבייט. דיעזער מיינט רבא. יעדע ארבייט, צו דער זיא ישראל אנהיעלטען, וואר מיט שטרענגע געפּאַרט; היערויף לעהרט ר' שמואל בר נחמני: זיא ערטהיילטען פֿרויענארבייטען דען מאֶננערן אונד זאָ וויעדער אומגעקעהרט, אום זיא דורך דאס אונגעוואֶהנליכע צו קוועלען. — דיא שטערנדייטער, שטערנזאַגער, פרעה'ס זאגטען איהם פֿאָראויס, דאס ישראל'ס בעפֿרייער דורך וואססער געשטראַפֿט ווערדען ווירד, דאהער בעפֿאהל ער, יעדעס נייאגעבאָרענע מאֶננליכע קינד אין דען פֿלוס צו ווערפֿען. זאָ לעהרען אונזערע ווייזען: דרייא זאהען אין דיא צוקונפֿט אונד זאהען פֿאלש אונד צוואר: נבט, פֿאטער דעס ירבעם, אחיתופל אונד דיא שטערנדייטער פרעה'ס. נבט זאה אין איינער ערשיינונג, דאס אוס דעם אונטערטהייל זיינעס קאֶרפּערס איין פֿייער שטראַהלטע, וואָראויס ער שלאָס, דאס ער צום קאֶניגע ווירד ערנאַננט ווערדען; דעם וואר אבער ניכט זאָ, זאָנדערן זיינעם זאָהנע ירבעם וואר איינע קראָנע צו טהייל. אחיתופל זאה עבענפֿאללס אין איינער ערשיינונג דען אונטערטהייל זיינעס קאֶרפּערס מיט אויסזאַטץ פֿאָלל, היעראוס שלאָס ער, דאס ער בערופֿען זייא, קאֶניג צו ווערדען; אויך ער אירטע זיך. אין פֿאָלגע, דאס זיינע ענקעלין בת שבע דיא פֿרויא דוד'ס וואורדע, וואורדע זיינעם אורענקעל שלמה דיא קראָנע צו טהייל. דיא שטערנקונדיגען פרעה'ס זאהען עבענפֿאללס פֿאלש. נאך איהרען געהייאען פֿאָרשטען איסטע דער בעפֿרייער ישראל'ס דורך וואססער בעשטראַפֿט ווערדען, אָהנע צו וויססען, דאס דיעזעס בייא מי מריבה געשעהען ווערדע. ר' חנינא בר פפא לעהרט: אַם איין אונד צוואנציגסטען ניסן וואורדע משה אין דען פֿלוס געזעטצט. דאַ

אותו היום כ"א בניסן היה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה. רבי חמא בר הנינא אמר אותו היום ששה בסיון היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לקבל תורה בהר סיני ביום זה ילקה ביום זה. ואמרינן התם א"ר חייא בר אבא אמר רב סימאי שלשה היו באותה עצה וכו' כדאיתא למעלה בפרק זה. וכל זה היתה סבה אלהית כדי שיגדל מושיען של ישראל בבית המלך ויגבר לבו ויהיה ראוי והגון להיות מושיע ולדבר כל מצות השם בלי אימה ולא יהא גדל בהומר ובלבנים בעבדות ובשפלות. וכשהוטל ביאור המתינהו מרים אחותו שעה א' בשפת היאור לדעה מה יעשה לו ובזכות זה נתעכבה בעדה ישראל ז' ימים כדגרסינן בפ"ק דסוטה (דף ט') מרים המתינה למשה שעה א' וכו' כדאיתא בפ"ק מחבור זה. ובשבר נשים צדקניות שהיו באותה הדור נגאלו אבותינו כדגרסינן התם (דף י"א) דרש רבי עקיבא בשבר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים שבשעה שהיו יוצאות לשאוב מים הקב"ה מזמין להם דגים בכדיהן ושאבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדרות אחד של חמין וא'

שפראכען דיא דיענענדען ענגעל צום געהייליגטען: הערר דער וועלט! וויללסט דוא דען איים וואססער אומקאממען לאססען, דער בעשטיממט איזט, שפעטער אם זעלביגען טאגע דיך דורך געזאנגע צו לאבפרייזען? רבי חמא בר חנינא בעהויפטעט, דאס משה אם זעכסטען טאגע דעס מאנאטס סיון אין דען פלוס געזעצט וואורדע; דא שפראכען דיא דיענענדען ענגעל צום געהייליגטען: הערר דער וועלט! זאלל דער איס וואססער אומקאממען, דער בערופען איזט, איינסט אן דיעזעם טאגע דיא תורה אויף דעם בערגע סיני פיר ישראל צו עמפפאנגען? — אבער דאס משה אין דאס וואססער געזעצט וואורדע, געשאה דורך גאטטעס אללוויזע פארזיכט, דאמיט דער איינסטיגע רעטטער ישראל'ס פאן דעם קאניגס טאכטער אויס דעם וואססער גע-נאממען אונד זא אין דעם קאניגליכען הויזע ערצאגען ווערדע, אין דיעזער אנשטאלט אונד פולע דער קיהנהייט, דעס האהען מוטהעס, דער איינזיכט אונד וויזהייט, דאמיט ער צום פאללקאממענען אונד ערפאהרענען מאננע הערראנרייפע אונד דאן, אלס איין בעפרייער זיינעס, אין סקלאפעריא שמאכטענדען פאלקעס פאר פרעה, אהנע פורכט אונד בעבען, אונד נור אין דער אבזיכט, דען בעפעהל גאטטעס אויסצופיה-רען, ערשיינע. ניכט וויא איין סקלאפע, וויא איין ארבייטער אין ציעגעלן אונד לעהם, זאנדערן וויא איין פרייער מאן זאללטע ער אויפטרעטען, אום דיא זיסע פרייהייט, דיא ער זעלבסט קעננט, אויך פיר זיינע ברידער פאן איהרען אונטערדריקערן צו פאדערן. — אלס משה אין דען פלוס געזעצט ווארד, ווארטעטע זיינע שוועסטער מרים איינע שטונדע אם ראנדע דעסזעלבען, אום צו ערפאהרען, וואס אויס דעם קינדע ווערדען ווירד. אלס לאהן היערפיר זייאטע איהרעטוועגען, אלס זיא איט אויס-זאטץ בעשטראפט וואורדע, ישראל אין דער וויסטע אן איינעם ארטע זיעבען טאגע. רבי עקיבא לעהרט: אים פערדיענסטע פראממער אונד גאטטעספירכטיגער פרויען, דיא אין דעם צייטאלטער משה וואַרען, זינד אונזערע פארפאהרען אויס מצרים ערלאזט וואָרדען; אלס זיא נעמליך וואססער שעפפען גינגען, זא פיהרטע דער געהייליגטע איהרען קריגען פיעלע פישע צו, אונד זא פינגען זיא דיעזעלבען אויף אונד פילטען איהרע קריגע

של דגים ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה ורוחצות אותם וסכות אותם ומאכילות אותם ומשקות אותם ונוקקות לבעליהן בין שפתים שנא' (תהלים ס"ח) אם תשכבון בין שפתים. ובשכר אם תשכבון בין שפתים זכו ישראל לביזות מצרים שנא' (שם) כנפי יונה נחפה בכסף. וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שמגיעה עת הלידה הולכות ויולדות בשדה שנאמר (שיר ח') תחת התפוח עוררתיך וגו' חבלו ילדתך. והקב"ה שלח מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפיר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד שנאמר (יחזקאל ט"ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך וגו'. ונותן להם שני עגולים (פי' כיכר עגול) אחד של שמן ואחד של דבש שנא' (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע וגומר וכיון שמכירים בהם אויבים באים להורגן ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע ומביאין שוורים וחורשים על גביהם שנאמר (תהלים קכ"ט) על גבי חרשו חורשים ולאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנאמר (יחזקאל ט"ז) רבבה כצמח השדה וגו'. וכיון שמגדלים באים עדרים עדרים לבתיהם שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי וגו' אל תקרי בעדי עדיים

זור האָלפטע מיט וואַססער אונד זור האָלפטע מיט פעטטען, דאַן וואַרען זיא טעגליג אים ריינינגען אונד קאָכען דיעזער פעטטע, אונד זאָ ברעכטען זיא דיעזעלבען איהרען אַרבייטענדען מאַננערן, דיא זיא ערסט פאָם שמוטץ אונד שוועהם ריינינגען האַלפען, דאַן אַססען אונד טראַנקען זיא אונד וואורדען הייטער, אונד דיא לוסט צום לעבען אונד זור פאָרטפפלאַנצונג געוואַן אין איהנען רויש, אונד זאָ גינג דער גאָטטליכע זעגען: „זייד פרוכטבאַר אונד מעהרעט איך" בייא אַללער אונטערדריקקונג אונד ניעדער-האַלטונג דעס גייסטעס אונד דעס קאָרפערס, וואַהרהאַפט אין ערפיללונג. אַלס דיא צייט דעס געבאָהרענס הערבאַנגעהטע, דאַ גינגען דיעזע העלדענמיטהיגען פרויען הינאוס אינ'ס פרייע, אונד דער פרייע הימעל געטטעס וואַר דאַס צעלט, אונטער וועלכעם זיא איהרע קינדער געבאַרען, אום זיא פאָר דעם וואַססערטאָדע צו וועלכעם דיא עגיפטער זיא בעשטיממט האַטטען, צו בעוואַהרען; אונד זאָ הייסט עס אויך: (שיר השירים ח', ה'.): „אונטער דעם אַפפעלבוימע האַבע איך דיך פיר דיא ערדע ערוועקקט." אונד דער געהייליגטע אייגען ענגעל הערנאַב אויס דען הימעלס-האָהען, דער יעדעס נייגעבאָרענע קינדליין אין זיינעם שוטץ נאַהם, עס זייבערטע אונד זיינע געלענקען אין אָרדנונג ברעכטע, וויא דיא טהיערע עס מיט איהרען יונגען צו טהון פפלעגען; דאַהער הייסט עס אויך (יחזקאל ט"ז, ד'.): „ריינע געבורט! אַן דעם טאַגע, דאַ דוא וואַרדסט געבאָרען, וואַרד דיר דער נאַבעל ניכט בעשניטטען אונד וואורדעסט ניכט מיט וואַססער געבאַדעט, אום גערייניגט צו ווערדען." אונד אַלס דיא פיינדע פאָן איהנען קונדע בעקאַמען, דאַ ליעס גאָטט איין וואונדער געשעהען, דאַס דיא ערדע יענע פערשלאַנג. דיא עגיפטער, אין איהרעם אַרגוואָהן, בעפפליגטען דען באָדען, אום דער קינדער אַנזיכטיג אונד האַבהאַפט צו ווערדען, דאַס איהנען אַבער ניכט געלאַנג; דאַהער הייסט עס אויך (תהלים קכ"ט, ג'.): „אויף איינעם ריקקען האַבען זיא געפפליגט." נאַכדעם דיא עגיפטער דאַס פעלד פערלאַססען האַט-טען, קאַמען דיא קינדער, וויא גראַז דעם פעלדע אויס דער ערדע הערפאָר; זאָ הייסט עס אויך (יחזקאל ט"ז, ז'.): „איך גאַב דיר איין וואַכסטהום, וויא דער שפראָססע אויף דעם פעלדע." אַלס דיא קינדער גראָס וואורדען, קאַמען זיא אין גראָססער אַנזאַהל, גלייך העערדען, אין דיא הייזער איהרער עלטערן; אונד זאָ הייסט עס אויך פערנער:

אלא בעדרי עדרים וכשנגלה הקב"ה על הים הם הכירוהו תחילה שנאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו. וגרסינן במסכת סוטה פרק כשם שהמים (דף ל') תנו רבנן רבי יוסי הגלילי אומר בשעה שעלו ישראל מן הים וכו':

(קמ) פרק שלישי.

אף על פי שהיה מגיע קץ גלות מצרים לא היו ראויים ליגאל כפי מעשיהם לולי מפני הצעקה הגדולה שעשו מרוב העבודה כששמע אלהים את נאקתם ובזוכרו ברית אבות שלח את משה נביאו להעלות את ישראל מהגלות הקשה שהיו עומדים בו ומסר לו סוד שמו הגדול לשנות טבע המציאות בכל הדברים שיהא צריך לעשות וגם שם אהיה רומז להיות עמהם שם להצילם מיד אויביהם עד שיצאו מתחת ידם כדגרסי' בפ"ק דברכות (דף ט') (שם ג') אהיה אשר אהיה א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמהם בשעבוד זה אני אהיה עמהם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתו ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. ופרעה

,,דוא וואוכסעסט הערֿאַן אונד וואורדעסט גראָס או. ז. וו. נאַקקט אונד בלאָס.'' אַלס דער געהייליגטע פֿאָן ראָטהען מעערע זיך יטראל אין זיינער וואונדערקראַפֿט צייגטע, דאַ וואַרען דיעזע צו אַלֶגערן הערבאַנגעוואַקסענען קינדער דיא ערסטען, דיא איהן ער־קאַננטען, דאַהער זאַגטען זיא אויך, וויא אויס איינער קעהלע, פֿאָללער גלייביגקייט אונד פֿערטרויען: זה אלי ואנוהו ,,דיעס איזט איין גאָטט, איך פֿיהל'ס, ער וואָהנט אין מיר;''—

דריטטעס קאַפיטעל.

וועננגלייך דאַס ענדע דער אָגיפטישען פֿערבאַננונג הערבאַנגעהט, זאָ וואַרען עס דאָך ניכט יטראל'ס גוטע אונד גאָטטגעפֿעֶלליגע טהאַטען, פֿערמאָגע וועלכער זיא ערלאָזט ווערדען קאָננטען. זאָנדערן איהר יאַממערגעשרייא, דאַס זיא וועגען דער האַר־טע ערהאָבען, מיט דער מאַן זיא בעהאַנדעלטע, וואַר עס, דאַס פֿאָר דען טהראָן דעס ערבאַרמער דראַנג; אונד ער ערהערטע דאַסזעלבע אונד עררינגערטע זיך דער פֿער־דיענסטע דער פֿאָטער, אַלסבאַלד זאַנדטע ער זיינען פּראָפֿעטען מטה דיא קינדער יטראל'ס פֿאָן דעם שווערען יאָכע פֿרייא צו מאַכען. אויך טהיילטע ער איהם מיט דאַס טיעפֿע געהייאוניס זיינעס גראָסען נאַמענס, אונד דיא האָהערע קראַפֿט, אָנדע־רונג אין דער זיכטבאַרען נאַטור הערפֿאָרצובריגען, אינזאָפֿערן דיעזעלבען צו האָהערן צוועקקען אונד בעווייזען דער מאַכט דעס גאָטטליכען וועזענס דיענען זאָללטען. פֿער־נער לעהרטע ער איהן דיא בעדייטונג דעס גאָטטעסנאַמענס אהיה, נעמליך מיט יטראל צו זיין, אַלס בעטיטצער אונד בעטירמער אין איהרער פֿערבאַננונג, אום זיא צו בעפֿרייען אויס דען האָנדען איהרער פֿיינדע אונד ווידערזאַכער. עס הייסט (טמות ג', י"ד.): ,,אהיה אשר אהיה איך בין דאַס עוויגע זיין.'' דער געהייליגטע טפּראַך צו מטה: זאַגע יטראל, איך בין מיט אייך אין דיעזער פֿערבאַננונג אונד איך ווער־דע מיט אייך זיין אין דען פֿערבאַננונגען, דיא איירער נאָך האַררען. היערויף טפּראַך מטה: הערר דער וועלט! וואָצו זאָלל איך מיט נאַכריכטען פֿאָן צוקינפֿטיגען ליידען זיא בעטריבטען, ווען טאָן דיא געגענוואַרט פֿיר זיא זאָ טרויריג איזט? דאַ טפּראַך דער געהייליגטע: זאַגע יטראל: דער זיך נעננט: אהיה ,,איך בין'' טיקקט מיך צו אייך. מטה קאַם צו פרעה אונד טהיילטע איהם מיט דען וויללען

בסרבנותו ובחוזק לבו בשמוע דברי השם חרף ואמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו והשם נפרע ממנו בעצמו כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״ד) תניא ר׳ יהושע בן קרחה אומר פרעה שחרף בעצמו הקב״ה נפרע ממנו בעצמו כדאיתא בפרק א׳ מחבור זה. וחיזק השם את לבו לתת מקום להענישו על השעבודים הגדולים ורעים שעשה את ישראל. ועל כן עונשו הראוי היה שלא הספיק בידו לעשות תשובה עד שבאו עליו ועל עמו המכות הגדולות. האחת היתה מכת מי היאור וזאת גרמה לו גאותו שעל היאור להראות כח האל יתברך ביסוד המים שביאור שהיה מתגאה עליו וזהו שאמר (שמות ז׳) בזאת תדע כי אני ה׳ וגומר. המכה הב׳ הוציא צפרדעים מן היאור להזיקם בחדרי משכבם ובכל כלי ביתם להראות גבורת הש״י שמו ביאור ובכל מוציאים המים דגים להנאותם ממנו הוציא ב״ה מזיקים להם להראותם ממשלתו שהיא כפי רצונו לטוב או לרע כפי המקבלים. אלו השני שפטים היו ביסוד המים. ואחר כך עשה שני שפטים אחרים ביסוד העפר הא׳ שנהפך העפר לכנים כמו המים לדם. והב׳ הביא ב״ה מזיקים הערוב מן הארץ כמו הצפרדעים מן המים ואמר למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ. והד׳ מכות האחרות באו עם ב׳ היסודות האחרים שהם האויר והאש. ובא בתחלה

גאָטטעס. דיעזער אַבער אין זיינער ווייגערונג, פערשטאָקקטהייט אונד האַרטהער־ציגקייט פראַגטע איבערמיטהיג שפאָטטענד: ווער איזט דען דער ה׳ אדוני, דאַס איך איהם געהאָרכען זאָלל? פיר דיעזע שפאָטטרייכע פראַגע ליעס איהן גאָטט גאַר ביטטער בּיסען. ער בעשטערקטע איהן אין זיינעם בעהאַררליכען טראָטצע, אום איהן בעשטראַפען צו קעננען פיר דיא לײדען אונ׳ קוואַלען, דיא ער פאָן ישראל פעראיבטע; אויך בעשטראַפטע איהן גאָטט שאָן פאָן פאָרנהעריין מיט פערשטאָקקטהייט, דאַמיט ער ניכט צור בוסע זיינע צופלוכט נעהמע, בּיז דאַס איבער איהן אונד זיין פאָלק אַלל דיא שווערען פּלאַגען ערגאַנגען זיין ווערדען. דיא ערסטע פּלאַגע בעשטאַנד דאַרין, דאַס אַללע געוואַססער אין מצרים אונד בעזאָנדערס דאַס וואַססער דעס ניל צו בלוט ווורדע, אונד דיעס געשאַה, וויל ער, פרעה, זיך אַלס דען שאָפּפער דעס שטראָמעס, קלאַרען נילפלוססעס ריהמטע, דאַהער הייסט עס אויך (שמות ז׳, י״ז.) „דאַראַן זאָללסט דו ערקעננען, דאַס איך דער עוויגע בין.“ — דיא צווייטע פּלאַגע בעשטאַנד דאַרין, דאַס אַללע פראָשע דעם ניל דענזעלבען פערליעסען אונד דיא הייזער, שלאַפציממער אונד אַללע געפעסע דער עגיפטער מיט זיך פיללטען, אום איהנען דיא אַללמאַכט דעססען צו צייגען, דער פיר דיא פישע ערשטון צום גענוססע פיר דיא מענשהייט, דער אַבער אויך וועזען אויס איהנען הערפאָרגעהען לאַסט, דיא דערזעלבען צור קוואַל אונד פּלאַגע ווערדען; אַללעס נאַך פערדיענסט. דען שטאָף צו דען צווייא ערסטען פּלאַגען גאַב דאַס וואַססער אונד דען שטאָף צו דען צווייא דאַרויף פאָלגענדען פּלאַגען גאַב דער שטויב הער, אונד צוואַר: דאַס אונגעציעפער אונד דאַס געוויללד, ביידע געבורטען דעס שטויבעס; אונד זאָ לויטעט אויך דאַס געטטליכע וואָרט אַן פרעה (שמות ח׳, י״ח.): „דאַמיט דו ערפאַהרעסט, דאַס איך דער עוויגע בין מיטטען אים לאַנדע.“ — דיא פיער דאַרויף פאָלגענדען פּלאַגען ענטשטאַמ־דען אויס צווייא אַנדערן עלעמענטען, נעמליך: אויס דער לופט אונד דעם פייער. דיא

הדבר אשר הוא מעפוש האויר והשחין אשר בא מהמת יסוד האש וגם הברד בא כמו כן והארבה שהוא ממיני העופות המזיקין בארץ שעפים באויר נגד הערוב אשר בא מהארץ והצפרדעים שיצאו מהמים הללו הם ה׳ מכות שנים מכל יסוד מהד׳ יסודות שבעולם השפל להודיע כי הוא מושל בכל גם ביסודות העולם השפל ולא עזב ה׳ את הארץ כמו שהושבים הכופרים ואחר שהראה ממשלתו ביסודות הד׳ הראה כחו בשמים שהוא היסוד החמישי במושל הגדול שבצבא השמים. מנע אורו למצרים ג׳ ימים להראות גבורתו אצל הכופרים בממשלת השם יתברך על כל צבאיו ולכל בני ישראל היה אור במושבותם להודיע שהכל בידו לעשות בו כרצונו ועם מכה זו השלים לט׳ מכות הנראו׳ לעין כנגד ט׳ גלגלים שמשיגים בני האדם בראות העין והט׳ אף על פי שאין בו כוכב הוא המניע לכולם תנועה יומית כתנועת ההלק בכל ולכן נמשלה המכה הט׳ לרקיע המניע את כלם ובאה בהשכת אור השמש שבאה בכל לילה בסבת הרקיע הט׳ שמניע את הכל

פאלגע דער פעסט ענטשטאנד אויס דער פערגיפטעטען, עגיפטישען לופט, זא האטטע ווידער דיא פאלגע דער ענטצינדונגען אונד בלאטטערן איהרע ענטשטעהונג אים פייער, אדער אין דער איננערען אונד אייסערען היטצע. אויך דער האגעל, דיעזע זיעבענטע פלאגע, האטטע זיינע בעגריינדונג אין דער לופט. דיא הייטרעקקען זינד גלייך דען פאגעלן, געשעפפע דער לופט, דיא אבער דעננאך איהרע נאהרונג אויף דער ערדע זוכען; היערין גלייכען זיא דעם געווילדע. — אונד דיעזע אנגעפיהרטען אכט פלאגען זינד אויסגעבורטען דער פיער עלעמענטע, דיא דער נידערן וועלט איינוואהנען, אום דיא הערשאפט גאטטעס איבער דיעזע עלעמענטע צו בעווייזען. דען דער עוויגע האט נאך ניע דיא ערדע פערלאססען, וויא דיעס דיא גאטטעסלייגנער אין איהרעם וואהנע גלויבען. נאכדעם דער עוויגע זיינע הערשאפט איבער דיא פיער עלעמענטע דארגעטהאן האטטע, צייגטע ער זיינע אבוואלטענדע מאכט אם הימעל אונד זיינע רעגענטשאפט איבער דיא העערשאארען דעסזעלבען. ער פערזאגטע דען עגיפטערן דרייא טאגע דיא וואהלטהאט דעס ליכטעס, אום דען גאטטעסלייגנערן איינען בעגריף פאן זיינער הערשאפט איבער אללעס, זעלבסט איבער דיא הימעלסהעערע בייצובריינגען; אבער אין דען וואהנונגען דער קינדער ישראל׳ס וואר העללעס ליכט, וואר טאג, דאס אללעס אין זיינער מאכט ליעגע אונד נאך זיינעם ווילען געשעהע. דיעזע ניין זיכטבארען פלאגען זינד איבערגריפפען אונד בילדליך דארגעשטעללט אין דען ניין שפערען, דיא דעם אונבעוואפפנעטען אויגע זיכטבאר זינד; אונד אבגלייך דיא נייטע שפערע קיינען פלאנעטען אין זיך ענטהעלט, אינדעם לעדיגליך דיא אנדערן שפערען זיך אין איהר בעוועגען, זיא מאזא דער איינבעגריף אללער פלאנעטען איזט, זא איזט זיא אויס אנגעפיהרטעם גרונדע דעננאך בעדייטענדער אונד אומפאנגרייכער, אלס דיא אנדערן, יא זיא האט אים געריינגערן מאאסשטאבע זאגאר איינע אהנליכקייט מיט דער אללעסאומפאססענדען אויסדעהנונג, דען דיא זאנע, דיא צו דען אין איהר ענטהאלטענען פלאנעטען אונד שפערען געהערט אונד דיא פראגע דער בעוועגונג דיעזער שפערע זיך איטבעוועגט, ווירפט עבען נור איהרע שטראהלען אונד גיעבט טאג דורך דיא בעוועגונג דערזעלבען. עס ענטשטאנד אלזא דיעזע נייטע פלאגע, בעשטעהענד אין איינער דרייאטאגיגען פינסטערניס, דאדורך, וויל דיעזע שפערע אויף דאס געטטליכע געהייס

תנועה יומית. ובכל זו עונש עונו הקשה לבו ולא שלח את בני ישראל עד שהאל יתברך בכבודו ובעצמו דנם לנקום נקמת בני ישראל בבכוריהם של מצרים עד שהמלך בעצמו בפהדו שימות קם ממשכבו בחצי הלילה והלך לבקש למשה ולאהרן ולישראל ופייסם שיצאו ממצרים וילכו לעבוד לש"י להראותינו גבורתו על כל ברואיו איך מיראתו בא אדון הארץ לבקש מעבדיו ולהתחנן להם שילכו בשלום מתחת ידו וילכו ביד רמה. כתוב במדרש תנחומא בפרשת וארא רבנן אמרי בטכסיסי של מלכים הביא הקב"ה את המכות עליהן מלך בשר ודם כשמדינה מורדת עליו משלח עליה לגיונות ומקיפין אותה בתחלה סוכר אמת המים שלה חזרו יפה ואם לאו מביא עליהם וכו':

בעוועגונגסלאָז בליעב. — ביי אַללען דיעזען שווערען שטראָפען בליעב אַבער דאַס הערץ פרעה'ס פערשטאָקקט אונד ער ענטליעס ניכט דאַס פאָלק ישראל, ביז דער געהייליגטע זעלבסט ישראל דאַדורך רעכטע, דאַס ער דיא ערסטגעבאָרענען דער עגיפטער טאָדטען ליעס. אונד פרעה זעלבסט, אין זיינער גראָסען אַנגסט, מאַכטע זיך אין מיטטען דער נאַכט אויף, אום משה אונד אהרן צו זוכען, אונד זיא צו ביטטען, דאַס זיא איילענדס דאַס פאָלק ישראל אויס עגיפטען פיהרען מעכטען. דיעזעס אַללעס געשאַה, אום דיא אַללמאַכט געטטעס איבער זיינע געשעפפע צו צייגען. זאָ קאַם דער הערר אונד קאָניג איינעס לאַנדעס, אום פאָן זיינען דיענערן ערבאַרמען צו ערפלעהען אונד דעמיטהיג זיא צו ביטטען, זיין לאַנד צו פערלאַססען, דיעזעס לאַנד, אין וועלכעס זיא צווייא הונדערט אונד צעהן יאַהרע געקנעכטעט אונד ניעדערגעדריקקט וואַרען; אונד זאָ לאָגען זיא הינאויס אין פריעדען אונד פרייא, גלייך זיעגערן. — דער תנחומא לעהרט: דער געהייליגטע פערפוהר מיט דען עגיפטערן גאַנץ זאָ, וויא איין קאָניג מיט איינער שטאַדט, דיא זיך געגען איהן עמפאָרט האַטטע, פערפאָהרט. פאָרערסט שליעסט ער דורך איינע הערעס-אַבטהיילונג דיא שטאַדט איין, שניידעט איהר דיא וואַססערלייטונגען אַב, פערדערבט זיא אונד מאַכט דאַס וואַססער אונגעניעסבאַר, גלייך דער ערסטען פלאַגע, דיא דאַס וואַססער אין בלוט פערוואַנדעלטע. דיא דרויסען שטעהענדען בעאונרוהיגען זיא, גלייך פרעשען. דאַס אונגעציעפער גלייכט דען פערוואונדענדען פפיילען, דיא איהרע פערטהיידיגער טרעפפען. דיא פרייבייטער גלייכען דעם ווילדע, דיא אַללעס, וואַס זיא אַנטרעפפען, רויבען אונד פלינדערן. דיא פעסט גלייכט דען וועלטקאָמפפען, דיא זאָ פיעלע אומ'ס לעבען בריגגען. דיא ענטצינדונגען אונד בלאַטטערן זינד איינע פאָלגע דער, דורך דיא לייכען פערפעסטעטען לופט. דיא מאורפאַמאַשינען ווערפען שטיינע, גלייך דעם האַגעל, אין נאַהעלעגער מענגע אין דיא שטאַדט. דאַן טריטט איינע ענטזעטצליכע הונגערסנאָטה איין, אונד איינער פאַללט איבער דען אַנדערן הער, גלייך היישרעקקען, רויבט איהם דאַס לעטצטע שטיקקכען בראָד. זאָדאַן פאַללען דיא איינגעשלאָססענען הין, ערמאַטטעט אונד פערשמאַכטעט דורך הונגער אונד דורסט; איהרע אויגען זינד ביי העללעם טאַגע פערדונקעלט אונד פינסטערניס היללט זיא איין. אַבער ענדליך, נאַכדעם זיא איהרע אַנפיהרער, גלייך דען ערסטגעבאָרענען דעם פיינדע אויסליעפערן, ערהאַלט זיא, דיא בעלאַגערטע שטאַדט, דען זאָ לאַנג ענטבעהרטען פריעדען.

(קמא) פרק רביעי.

לפי שראה הקב״ה שהיו ישראל רקים ממצות להיות ראויים לגאולה ולהיות ניצולין מהצרות המתרגשורת בעולם התחיל להנכם במצות ולכן הקדים לקיחת הפסח מבעשור לחדש ארבעה ימים קודם הפסח מה שלא צוה בפסח דורות כדי שיקדימו כדם פסח ודם מילה קודם מכת בכורות של מצרים להגין עליהם מכל מסטין היה ר׳ מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל ט״ז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היה בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא׳ מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך וגו׳. ועל שהיו שטופין בעבודת אלילים אמר להם משכו ידיכם מעבודת אלילים וקחו לכם צאן של מצוה. ואעפ״כ בכל מה שקלקלו בה תקנו במצות כדגרסי׳ בפסיקתא שחורי׳ אני במצרים ונאוה אני במצרים שחורה אני במצרים וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו׳ ונאוה אני במצרים בדם הפסח ובדם המילה הה״ד ואעבור עליך ואראך וגו׳ ואומר לך בדמיך חיי זה דם פסח בדמיך חיי זה דם מילה. שחורה אני בים (תהלים ק״ו)

פיערטעס קאַפּיטעל.

ישראל, דיעזעס סקלאַפּענפאָלק, שטאַנד דאַ אָהנע אַללע גוטען טהאַטען אונד אָהנע צו גאָטט נאֶהער פיהרענדען געבאָטע; קיין פֿערדיענסט שפראַך פיר זיא, אונד דיא שטונדע דער ערלאֶזונג ריקקטען נאֶהער; דאַהער וואורדע איהנען דאַס ערסטע גע- באָט, איין פסח = לאַם פאָרצובערייטען, שאָן פיער טאַגע פאָר דיעזעם פעסטע גע- באָטען, דאַמיט דאַס בלוט דעס לאַממעס אונד דאַס דער בעשניידונג איהנען אַלס שוטצ- וועהר דיענע, ווען דער ענגעל דעם טאָדעס זיינע האַנד נאַך דען ערסטגעבאָרנען שטרעקקען ווערדע. — ר׳ מתיא בן חרש לעהרט: עס הייסט (יחזקאל ט״ז, ח׳.): „איך גינג פאָריבער, אונד איך זאַה דיך, זיעהע! דאַ וואַר דיינע צייט געקאָממען;" דיא צייט דער ערלאֶזונג וואַר דא, וויא גאָטט דעם אברהם געשוואָרען; אַבער וועדער טוגענדען נאָך געבאָטע קאָננטען איהנען צור ערלאֶזונג פערהעלפען, דען עס הייסט: „דוא וואַרסט ענטבלאֶסט פאָן אַללעם," דעסוועגען גאַב ער איהנען צוויא געבאָטע, דאַס דעם פסח = לאַממעס אונד דאַס דער בעשניידונג, אינדעם זיך נאָך אין דיעזער פסח = נאַכט אַללע, דיא אונבעשניטטען וואַרען, בעשניידען ליעססען. אונד וויל זיא בישהער מיט דעם גאֶטצענדיענסט פערטרויט וואַרען, וואורדע איהנען געבאָטען: משכו „ציעהעט אייך צוריקק" פאָן דיעזעם גאֶטצענדיענסט „אונד נעה- מעט אייך איין לאַם," אום דאַמיט איין געבאָט דעם פּוויגען צו ערפיללען. — אין דער פסיקתא ווירד געלעהרט: עס הייסט: שחורה אני „איך וואַר שוואַרץ" דורך זינדען אין מצרים: ונאוה „אונד וואורדע ליעבליך" דורך דיא געבאָטע, דיא איר דאָרט געוואָרדען אונד דיא איך אויך ערפיללטע. — „איך וואַר שוואַרץ" בייס ראָטהען מעערע, אינדעם איך מיך קליינמיטהיג אונד אונגעהאָרזאַם צייגטע, „אונד וואורדע וויעדער ליעבליך," אַלס איך אויס פאָללער ברוסט זאַנג: „דיעזען איינען

וימרו על ים בים סוף ונאוה אני בים (שמות טו) זה אלי ואנוהו שחורה אני במרה (שם) וילונו העם על משה לאמר מה נשתה ונאוה אני במרה שם שם לו חוק ומשפט. שחורה אני ברפידים ויקרא שם המקום מסה ומריבה ונאוה אני ברפידים ויבן שם מזבח. שחורה אני במדבר (תהלים ע"ה) כמה ימרוהו במדבר ונאוה אני במדבר (שמות מ') ביום הקים את המשכן. שחורה אני בחורב (תהלים ק"ו) יעשו עגל בחורב ונאוה אני בחורב (שמות כ"ד) כל אשר דבר ה' נעשה. שחורה אני במרגלים ונאוה אני ביהושע וכלב. שחורה אני בשיטים ונאוה אני בפינחס. שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני במלכי יהודה אם בשחורים שלי כך בנאים שלי עאכ"ו. באחאב מה כתיב (מלכים א', כ"א) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט מהו אט אמר רשב"ל יחף. ביורם מה כתיב (שם ב', ו') וירא העם והנה השק על בשרו. דבר אחר שחורה אני ונאוה אמר רבי לוי שחורה אני כל ימות השבת ונאוה אני בשבת. שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני ביום הכפורים. שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני בעולם הבא. למדנו שיצאו ישראל ממצרים בשתי מצות עשה דם פסח ודם מילה שהם הגדולות שבכלן שלא

גאטט וויל איך אוס איבערלייגונג אין איר וואהנען לאססען." ,,איך וואר טוואַרץ" אין מרה, אַלס איך איבער משה מורטע, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך," דען דארט עמפפינג איך געזעטצע אונד רעכטע. ,,איך וואר טוואַרץ," אים רפידים, וויל דורך איינע ווידערשפעגסטיגקייט דיעזער אָרט אויך: מסה ומריבה נאַנק אונד איבערלאַסט געגאַנגט װאורדע, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך," דאַדורך, וויל איך דאַזעלבסט איינען אַלטאַר צו עהרען איינעס גאָטטעס ערריכטעטע. — ,,איך וואַר טוואַרץ" אין דער וויסטע, וועגען איינער פיעלען עמפערונגען, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך" אין דער וויסטע, אַם טאַגע, אלס דיא שטיפטסהיטטע ערריכטעט װורדע. ,,איך וואַר טוואַרץ" בייס בערגע חורב דורך דאַס גאָלדענע קאַלב, ,,אונד װורדע ליעבליך," וויל איך אַן עבען דיעזעם בערגע שפראַך: אַללעס וואַס דער עוויגע געבאָטען, וויל איך טהון. — ,,איך וואר טוואַרץ" דורך דיא קונדשאַפטער, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך" דורך יהושע אונד כלב. — ,,איך וואַר טוואַרץ" אין שטים, דעם אָרטע דער פערפיהרונג, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך" אין שטים, דורך דיא טהאַט דעם אייפערפאָללען פינחס. ,,איך וואַר טוואַרץ" דורך דיא גאָטטלאָזען קאָניגע אין ישראל, ,,אונד װורדע װיעדער ליעבליך" דורך דיא גאָטטערגעבענען קאָניגע יהודה'ס. ,,איך בין טוואַרץ" דיא וואָכע איבער, דאַ איך זאָ פיעל צייט אויף אייטלעס טאַנד פערשווענדע, ,,אונד בין ליעבליך" אַם שבת, דעם טאַגע, דען איך איינעס העהערן ווייהע. ,,איך בין טוואַרץ" דעם יאַהרעס איבער דורך דיא זינדען, דיא איך בעגעהע, ,,אונד ווערדע ליעבליך" אַם פערזאָהנונגסטאַגע, אַן וועלכעם איך גאַנץ דער בוסע ווייהע. ,,איך בין טוואַרץ" אין דיעזעם לעבען דעם אייטלען אַבמיהענס, ,,אונד ווערדע וואָהל ליעבליך זיין" יענזייטס, אין דעם רייכע דעם גלאַנזעס אונד דער איבערשוענגליכען זעליגקייט. — זאָ פערליעס ישראל דאַס לאַנד מצרים, איט צווייען זאָ וויכטיגען געבאָטען בעגאַבט, דיא איבער דען איבערטרעטער דערזעלבען פערטילגונג ברינגען. — איניגע וויזען

מצינו בכל התורה מצות עשה שיהא ענוש כרת המבטלה בלתי אלו שניהם. וי"א כי מה שצוה שיהא קרבן זה מטלה לפי שמזל טלה בחדש ניסן הוא בכחו הגדול לפי שהוא צומח לכן צוה לשוחטו ולאוכלו להוציא מלבן של מצרים שלא יחשבו כי בכח המזל יצאו אלא בגזרת עליון ואולי שעל כן אז"ל כי מעברין את השנה כדי שיבא פסח לאחר תקופת ניסן. ועוד כי המצרים לא היו אוכלים טלה כי תועבת מצרים כל רועה צאן והיו מניחן אותו עליהם לאלוה לפיכך צותה תורה לעשות בו שחיטה ולאוכלו צלי אש שלם כדי שיכירו מצרים ויראו אלהיהם נשפט לעיניהם כי לא מצינו מה שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים מפורש בתורה באיזה אלוה נתקיים זולתי בזאת הזביחה מהטלה אע"פ שאז"ל של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה ניתכת. ולפי שיתברר למצרים בבקר שהיתה הזביחה מהטלה לפיכך צותה תורת שלא ישברו בו עצם כדי שיהא שלם העצם ויכירו בו שהוא טלה. ועוד צוה ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף כדי שידעו בפרסום שהעברים שחטו טלאים ולא חששו ליראתם ועם כל זה יצאו ישראל ממצרים ביד רמה להודיענו כשיעשו המצות במצות בוראם שלא ייראו משום אדם. וגם לקיים להם הבטחתם ואחרי כן יצאו

פֿיהרען לאַן: דעמוועגען בעפֿאַהל גאָטט, איין לאַם אויף פסח צו שלאַכטען, וויל אים פֿריהלינגסמאָנאַטע ניסן, מאַזאָל פֿאָן דעם מאָנאַטע, אין וועלכעם ישראל בע=פֿרייעט ווערדען זאָללטען, נאַך דער דאַמאַלס בייא דען עגיפּטערן פֿאָרהערשענד געוועזענען מיינונג דער גליקקשטערן: טלה „לאַם" איינען איינפֿלוס אונד איינע הערשאַפֿט איבער דיא ערדע האַבע; זאָ זאָללטע פֿיגליך דורך דאַס שלאַכ=טען דעם לאַממעס טלה, דען עגיפּטערן געצייגט ווערדען, דאַס דיא אירדאַ=נישען לַן קיינען איינפֿלוס דער געשטירנע גלויבען אונד נור איהר אַללייניגעס פֿער=טרויען אויף גאָטט, דען שעפּפֿער דערזעלבען, האַבען. אויך וואַר דען עגיפּטערן יעדער שאַפֿהירט איין גרייעל. ניע געוואָגטען זיא דאַס פֿלייש דעם שאַפֿעס, וויל עס איהנען הייליג וואַר, יאַ איהרע גאָטטהייט וואַר זאָגאַר אין דער געשטאַלט איינעס שאַפֿעס דאַרגעשטעללט, דאַהער ווורדע יעדעס שאַפֿמאַסטער אין ישראל געבאָטען, איין לאַם פֿיר דען בעפֿאָרשטעהענדען פסח צו שלאַכטען אונד צו בראַטען, אום דען עגיפּטערן דיא מאַכטלאָזיגקייט אונד דיא ענטווירדיגונג איהרער גאָטטהייט פֿאָר אויגען צו פֿיהרען, אונד זאָמיט ווורדע דיעזע גאָטט=הייט פֿאָן איהרער האָהע געשטירצט אונד געריכטעט. אַם העללען טאַגע מוסטע דאַס לאַם געשלאַכטעט אונד ניכט איין איינזיגעס ביין דעסזעלבען דורפֿטע צערבראָ=כען ווערדען, דאַמיט דיא עגיפּטער דיא ניכטיגקייט איהרער גאָטטהייט ערקעננען זאָללטען. דאַס בלוט דיעזעס פסח=לאַממעס מוסטע אויף דיא פֿאָסטען אונד דיא אָבערשוועללע געשפּרענגט ווערדען, דאַמיט עס דען עגיפּטערן קלאַר אונד ערזיכטליך זייא, דאַס ישראל זיך געגען איהרע גאָטטהייט פֿערזינדיגע, אָהנע זיך פֿאָר איהרען צווינגהערן צו פֿירכטען, אָהנע ריקזיכט אויף איהרע געריצטהייט צו נעהמען; דען זיא פֿיהרטען היערמיט איין געטטליכעס געבאָט אויס, וואָדורך זיא זיך בע=וואוסטזיין געלאַנגטען, דאַס זיא אויף דעססען שוטץ פֿערטרויען דירפֿטען, דער איהנען דיעזעס געבאָט ערטהיילטע; אונד איהר פֿערטרויען בעוואָהרטע זיך, דען זיא זאָגען

ברכוש גדול אשר נאמר לאברהם אבינו כשהראה לו גלות מצרים. צוה להם שישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות והמשובחים שראו בביתם בשלשת ימי החשך שהיה בהם אור לישראל ונתן את חן העם בעיניהם לשאלם כפי בקשתם. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ט'). דבר נא באזני העם וגו' אמרי רבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקדוש ב"ה למשה אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. אמרו לו ולואי שנצא בעצמותינו! משל לה"ד לעבד שהיה חבוש בבית האסורים אמרו לו למחר נתיר אותך ונותנין לך ממון הרבה א"ל הוציאני עכשיו ואין אני מבקש ממון. וישאלם אמר רבי אמי שהשאילם בעל כרחם איכא דאמרי בעל כרחייהו דישראל ואיכא דאמרי בעל כרחייהו דמצרים. וינצלו אמר רשב"ל עשאוה כמצולה שאין בה דגים. ואחר כך כשחזרו ישראל להיות תחת ידי האומות תבעו תביעה זו מצריי לישראל בפני אליכסנדרוס מקדון ועמדו. על זה במצוקה גדולה לולי שנצח את התביעה גביהא בן פסיסא. כדגרסינן פרק חלק (דף צ"א). תנו רבנן בעשרים ותמניא בניסן איתנטלו דמונסאי (פי' בעלי חמס) מיהודה ומירושלים כשבאו בני אפריקי לדון עם ישראל לפני אליכסנדרוס מקדון וכו' פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אליכסנדרוס מקדון אמרו להם הרי הוא אומר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום וגו' תנו כסף וזהב שנטלתם ממנו אמר להם גביהא בן פסיסא לחכמים תנו

אויס דעם לאנדע איהרער קנעכטשאפט פראנק אונד פרייא גלייך זיעגערן אים טוטלע געצאגען. אבער בעפאר זיא היניויסצאגען, בארגטען זיא זיך פאן דען עגיפטערן, אויף געהייס געטטעס, זילבערנע אונד גאלדענע געפעססע, דאמיט זיינע פערהייסונג אן אברהם: „נאכהער ווערדען זיא היניויסגעהען מיט גראססעם רייכטהומע" אויך היערין גאנץ אין ערפיללונג געהע; אונד דעמזוועגען ליעס גאטט אויך דאס פאלק וואהלגעפאללען פינדען אין דען אויגען דער עגיפטער. זא לעהרט אויך רבי ינאי. — זיא בארגטען זיך אונד לעערטען אויס מצרים, גלייך איינעם טייכע, דעם מאן זיינע פישע ניממט; דיעזער אנזיכט איזט רבי שמעון בן לקיש. — אין סנהדרין (פאל. צ"א.) ווירד פאלגענדעס מיטגעטהיילט: דיא ווייזען לעהרען: אם אכט אונד צוואנציגסטען ניסן האטטען דיא שטרייטיגקייטען צווישען ישראל אונד דען איבריגען פעלקערן אויף. דען עס קאמען נעמליך דיא עגיפטער אויס אפריקא פאר אלעקסאנדער, דען מאצעדאניער, אונד פארדערטען ישראל פארס געריכט. איהר אנקלאגעפונקט וואר פאלגענדער: עס הייסט אין איירער תורה: „אונד דער עוויגע ליעס דאס פאלק גונסט פינדען אין דען אויגען דער עגיפטער, אונד זא בארגטע עס זיך פאן איהנען זילבערנע אונד גאלדענע געפעססע," דיעס איזט דאך איינע אונבעשטרייטבארע טהאטזאכע, ווירֿ פערלאנגען דאהער דאס, וואס איהר אייך פאן אונזערן פארפאהרען געליעהען האבעט, צוריקק. דיא אנקלעגער פאנדען פאר דעם קעניגע געהער אונד ישראל זאללטע זיך ענטוועדער רעכטפערטיגען, אדער דאס

לי רשות ואלך ואדון עמהם אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני מנצח אותם אמרו להם תורת משה רבינו נצח אתכם. הלך ודן עמהם אמרו לו אין אנו מבקשים מכם אלא טעם מן התורה אמר להם אף אני לא אביא אתכם אלא טעם מן התורה אמר להם הרי הוא אומר (שמות י"ב) ומושב בנ"י אשר ישבו במצרים ת"ל מאות שנה תנו לנו שכר ששים רבוא ששעבדתם אמר להם אליכסנדרוס מקדון החזירו לו תשובה הלכו להם ולא מצאו תשובה וברחו להם משם בפחי נפש וכו' ועתידה ארץ מצרים להביא דורון למלך המשיח ובעד האבסניא שעשו לישראל אע"פ שנשתעבדו בהם יקבלוה מידם. כדגרסינן פרק ע"פ (דף קי"ח) אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי וכו' כדאיתא למעלה בפרק כ"ד מחלק התפלות. ואמרינן שם עלה עתידה ארץ מצרים שתביא דורון למלך

געליעהענע צוריקקערשטאטטען. דא טראט גביהא בן פסיסא פאר דיא ראבבינען אונד שפראך: ערטהיילעט איר, דעם געוועהנליכען מאננע, פאללמאכט, אונד איך וויל ישראל פערטהיידיגענד רעכטפערטיגען. דען, פינדען איינע פערטהיידיגונגסגרינדע איינגאנג, זא הייסט עס: דיא תורה, אויס וועלכער איך זיא האלטען וויל, האבע געזיעגט, ווען ניכט, זא קאננט איהר יא אלס אורזאכע איינע אונוויססענהייט אנגעבען אונד דורך אנדערע גרינדע אויך שפעטער זעלבסט פערטהיידיגען. זיינע ביטטע ווארדע געוועהרט אונד זא טראט ער פאר אלעקסאנדער. דיא אנקלעגער פיהרטען פיר איהרע בעהויפטונג דיא אבען אנגעפיהרטע שטעללע דער תורה אן, אין וועלכער עס אויסדריקקליך הייסט: „זיא בארגטען זיך," אהנע דאס געבארגטע יע ווידער ערשטאטטעט צו האבען. היעראויף שפראך בן פסיסא: ווען אייך דיא תורה אלס שטיטצפונקט אייערער בעהויפטונג דיענט, זא דירפטע איר, דעם אנגעקלאגטען, דיזעלבע וואהל עבענפאללס אלס איינען זאכען דיענען; אין דיזער תורה הייסט עס אויך (שמות י"ב, מ'): „דיא וואהנצייט דער קינדער ישראל, וועלכע אין מצרים געוואהנט, וואר פיערהונדערט אונד דרייסיג יאהרע." אונזערע פארפאהרען וואָרען אלזא אנטער אייך קיינע פרייען מאננער, אייך דיענסטבאר, אייערע סקלאפען וואָרען זיא אין דיזער צייט; נון, איהר פערלאנגט דאס געבארגטע, גוט, איהר זאללט עס האבען, אבער צאהלט אונס אויך דען לאהן, דען איהר אונס דיא גאנצע צייט איירער געוואלטהערשאפט איבער אונס, ביז הייטע פארענטהאלטען האבעט; דיזעס אונס צוטטעהענדע רעכט ווירד וואהל דער האהע אונד גערעכטע ריכטער אונס ניכט אבשפרעכען. פערטהיידיגעט אייך, שפראך אלעקסאנדער צו דען אגיפטערן. דיזע וואָרען אויף איינע אנקלאגע ניכט געפאסט, דאהער באטען זיא זיך פאם קאניגע איינע בעדענקצייט אויס, דיא איהנען אויך געוועהרט ווארדע. אבער דיא איהנען געשטאטטעטע פריסט וואר פערשטריכען אונד זיא ערשיענען ניכט פאר אלעקסאנדער, דען זיא וואָרען ענטפלאהען, אונד ליעסען איהרע האבזעליגקייטען דעניעניגען צוריק, פאן דיא זיא איינע גראסע פארדערונג צו האבען גלויבטען. אונד איינסט, ווען דיא ערדע פאללער וויססען אונד ערקעננטניס געזעטטעט זיין, ווען איינטראכט אונד ליעבע ביי אללען נאטיאנען דיא הויפטמאמענטע דער פעראייניגונג זיין ווערדען, איינסט ווען דיא מענשהייט ערלאזט פאם האססע, פריי פאן פאראורטהיילען זיין ווירד, ווען זיא נור נאך דעם ווילען גאטטעס, מיט וואהרער איניגער איבערצייגונג לעבען אונד האנדלען ווירד, דא ווערדען הערגעגעבראכט זיין דיא ערווינשטען טאגע דעם משיח'ס אונד ער ווירד קאממען, אום גליק אונד צופריעדענהייט אין פילע צו

המשיח כסבור משיח שלא לקבל דורון. אמר ליה הקב"ה קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים מיד (תהלים ס"ח) יאתיו חשמנים מני מצרים. נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו שנשתעבדו בהם כך אני עאכ"ו מיד כוש תריץ ידיו לאלהים:

(קמב) פרק חמישי.

הלכות ביעור חמץ ותערובת המץ וההגעלות והלבון וסדר ד' כוסות ושימור מצה ואכילת מצה ומרור וכל שאר הלכות הפסח הם ארוכות לכתוב פרטי כל אחד מהן כאן בין הדרשות אלא במקומן הקבוע להן אבל נאה לדרוש כאן כי משנכנסו ימי ניסן הם ימי שמחה של גאולה ולכן אמרו במסכת סופרים שאין אומרים תחנות בימי ניסן לפי שהי"ב נשיאים הקריבו קרבנם בי"ב ימים הראשונים ובם נגאלו ישראל ובם עתידין ליגאל. והבכורות מתענין בע"פ לפי שנצולו ממכת בכורות וגם הצנועים שרוצים לאכול בלילה מצה לתאבון אמרו בירושלמי כל האוכל מצה בע"פ כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו. ואמרינן נמי רבי לא הוה אכיל לא חמץ ולא מצה. אית דאמרי

שפענדען; דאַ ווירד זיך איהם מצרים פאָלקער עהרפורכט נאַהען, אום איהם צו הולדיגען אונד איהם קאָסטבאַרע געשענקע צו איבעררייכען, ער ווירד זיא אַבער ניכט אַננעהמען וואָללען; דאַ ווירד דער געהייליגטע צו איהם שפרעכען: פערשמאֶהע איהרע געשענקע דער הולדיגונג ניכט; זיא פערדיענטען ניכט דער גערינגשאֶטצונג אונד מיסאַכטונג, דען זיא האַבען זיך איינסט, צוואַר אונווילקיהרליך אונד אונבעוואוסט, אַלס דיא וואָהלטהאֶטער מיינער קינדער געצייגט; זיא גאַבען איהנען נאַהרונגסמיטטעל אין דער הונגערסנאָטה אונד געוואֶהרטען איהנען מעהרערע הונדערט יאַהרע אין איהרען לאֶנדערן אויפענטהאַלט; דאַהער הייסט עס אויך (תהלים ס"ח, ל"ב.): דיא פירסטען מצרים'ס אונד אַללע איינוואָהנער כוש'ס ווערדען הערבייאיילען, אום איהרע געשענקע דעם געטטליכען ערהאַבענער דאַרצוררייכען.״ —

פינפטעס קאַפיטעל.

מיט דעם בעגין דעס מאָנאַטס ניסן בעגיננען אויך דיא טאַגע דער פריידע איבער ישראל'ס ערלאֶזונג, דאַהער ווירד דען גאַנצען מאָנאַט איבער ניכט דאַס תחנון-געבעט געזאַגט; אויך געשיעהט דיעס, וויל דיא צוועלף פירסטען ישראל'ס אין דען ערסטען צוועלף טאַגען דעס מאָנאַטס ניסן אָפּפער דאַרבראַכטען; פערנער, וויל אין דיעזען טאַגען ישראל ערלאֶזט וואָרדען אונד וויל, נאָך דער פערהייסונג, דיא איינסטיגע ערלאֶזונג עבענפאַללס אין דיעזען טאַגען ערפאָלגען ווירד. — אַם פיער-צעהנטען טאַג דיעזעס מאָנאַטס, — ערב פסח — פאַסטען דיא ערסטגעבאָרענען, אַלס איין צייכען איהרער דאַנקבאַרקייט געגען דענייעניגען, דער אין מצרים אַללע ערסט-געבאָרענען ישראל'ס פערשאָנטע, אַלס ער איבער דיא ערסטגעבאָרענען דיע-זעס לאַנדעס דען פלאֶטצליכען טאָד פערהאֶנגטע; אויך דיעיעניגען פראָממען, דיא זאָבאַלד דיא מצה מיט לוסט אונד גוטעם אַפפעטיט עססען וואָללען, האַלטען זיך דעס טאַגעס איבער הונגריג, דאַמיט, ביז עס נאַכט ווירד, דורכאויס קיינע מצה געניעססען דאַרף. אויך דער גראָססע רבי האַט דיעזען טאַגעס איבער וועדער גע-וואֶהנליכע ברויטגעשפייזען, נאָך מצה, אונד אָבגלייך ער זאָנסט טעאֶגליך וואַר, זאָ

משום דאיסטנים הוה ומכאן סמך לאותם שמתענין בע״פ. ספור האגדה ופירושה כתובים בכמה מקומות. בליל שביעי של פסח כשרדפו מצרים אחרי בני ישראל והשיגו אותם על שפת הים וצוה הקב״ה למשה שיאמר לישראל שיסעו ויבאו בתוך הים וקפץ בנימן שהיה הצעיר ונכנס בראשונה בתוך הים ועל כן זכה להיות בחלקו המקדש וי״א יהודה נכנס תחלה. כדגרסינן בסוטה פרק אלו נאמרין (דף ל״ז). תניא היה רבי מאיר אומר בשעה שהיו ישראל עומדין על שפת הים היו שבטים נוצחים זה עם זה זה אומר אני ארד תחלה לים וזה אומר אני ארד תחלה לים קפץ שבטו של בנימן וירד תחלה לים שנאמר (תהלים ס״ח) שם בנימן צעיר רודם אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמין אותם שנאמר (שם) שרי יהודה רגמתם שרי זבולן וגומר לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיזכנו לשכינה שנא׳ (דברים ל״ג) ובין כתפיו שכן. א״ל רבי יהודה לא כך היה המעשה אלא זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים קפץ נחשון בן עמינדב וירד תחלה לים שנא׳ (הושע י״ב) סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד וגומר ועליו מפורש בקבלה (תהלים ס״ט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי ביון וגומר שטפתני וגו׳

גענאָס ער דענאָך ניכטס, אום נור אַבענדס דיא ערסטע מנה מיט לוסט אונד גוטעם אַפּעטיט צו געניעסען. — מיט דער זיעבענטען נאַכט פסח בעגאַננען דיא עגיפּטער דיא פֿערפֿאָלגונג אונד האָלטען ישראל בייא דער מינדונג דעס ראָטהען מעערעס איין, דאַ בעפֿאַהל דער געהייליגטע דעם משה: זאַגע ישראל, דאַס זיא וויטער ציעהען, אונד זאָ קאַמען זיא הינאיין אין דאַס מעער, אונד דער שטאַמם בנימין בעאיילטע זיך, ריסטיג פֿאָראַן צו טרייטען, דאַהער וואַרד איהם אויך צום לאָהנע, דאַס דער טעמפּעל אויף זיינעם באָדען געבויט ווארדע. ווידער אַנדערע בעהויפּטען, דאַס דער מוטהיגע שטאַמם יהודה פֿאָראַנשריטט. דען רבי מאיר לעהרט: צור צייט, אַלס ישראל אַם אופֿער דעס מעערעס שטאַנד, שטריטטען זיך דעססען שטאָממע וועגען דעם פֿאָראַנציעהענס, יעדער וואָללטע פֿאָראַן, דאַ דראָנג־טע זיך דער שטאַמם בנימין פֿאָר אונד טריטט פֿאָראַן; זאָ הייסט עס אויך (תהלים ס״ח, כ״ח.): „דאַ וואַר'ס בנימין, דער זיא אַנפֿיהרטע,“ אָבגלייך דער שטאַמם יהודה איהן מיט שטיינווירפֿען פֿערפֿאָלגטע; דאַהער הייסט עס אויך פֿערנער: „דיא פֿירסטען יהודה'ס, זאָ אויך זבולון אונד נפתלי פֿערפֿאָלגטען זיא מיט שטיינווירפֿען,“ דעסוועגען ווארדע דיעזעס שטאַממע דיא עהרע צו טהייל, דאַס דער הייליגע טעמפּעל אויף זיינעם באָדען (אין ירושלים) ערבויעט ווארדע; דיע־זעס מיזט אויך אין דעם פֿערזע אויסגעדריקקט (דברים ל״ג, י״ב.): „אונד צווי־שען זיינען בערגווענדען ווירד דיא העררליכקייט גאָטטעס וואָהנען.“ נאַך רבי יהודה וואַר דעם ניכט זאָ, זאָנדערן דער פֿירסט דעס שטאַממעס יהודה, נחשון, זאָהן דעס עמינדב, טריטט פֿאָראַן; זאָ הייסט עס אויך (הושע י״ב, א׳.) „נור יהודה וואַר נאָך מיט גאָטט, דער הינאַבשטיעג, אונד מיט איהם, דעם טרייען, וואַרען דיא גאָטטערגעבענען,“ היערויף האַט דער פֿערז (תהלים ס״ט, ב׳.) אויך בעצוג: „רעטטע מיך, העדר! דען עס דראָנגט דאַס וואַססער

באותה שעה היה משה מאריך בתפלה אמר ליה הקב"ה משה מעשה ידי טובעין בים ואתה מאריך בתפלה לפני אמר לפניו רבונו של עולם ומה יש בידי לעשות אמר ליה (שמות י"ד) דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך וגומר. לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה שנאמר (תהלים קי"ד) היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו הים ראה וינוס מה טעם היתה יהודה לקדשו וגו' משום דהים ראה וינוס. וגזר הקב"ה הים לי"ב גזרים ועשו להם עשרה נסים בים. כדאיתא בתנחומא פרשת ויהי בשלח על פסוק ואתה הרם את מטך וגו' עשרה נסים נעשו להם על הים נבקעו כמין כיפה שנאמר (חבקוק ג') נקבת במטיו ראש פרזיו. ונחלק לשנים שנאמר ונטה את ידך על הים וגו'. ונעשה יבשה שנא' ובני ישראל הלכה ביבשה ונעשה כמין טיט שנאמר (שם) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים ונעשו המים פרורים שנא' (תהלים ע"ד) אתה פוררת בעוך ים. ונעשו סלעים סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים. ונעשו גזרים שנא' (תהלי' קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים. ונעשו ערמות ערמות שנאמר נערמו מים ויצאו להם כדי מים מתוקים מתוך מים מלוחים. ונקפאו המים ונעשו ככלי זכוכית. ר' יהודה אומר הרי מקראות עשר ממקומות הרבה משל לאחד

מַנ'ס לעבען.'' אוס דיעזע זייט בעטעטע משה מַנהַאַלטענד, דַא שפראַך דער גע- הייליגטע צו איהם: דוא ווייַלעסט היער פערזונקען אים געבעטע אונד אייגער האַנדע ווערק געהט אים מעערע אונטער? וואַס זאָלל איך טהון, פראַגטע דער בעטיידענע משה. צו איהנען, דען זאָהנען ישראל'ס, רעדען, דאַס זיא וייטער ציעהען זאָללען, שפראַך גאָטט, אונד דוא, ווענדע דיינען שטאַב געגען דאַס מעער, דאַמיט עס זיך טהיילע אונד טראָקקען ווערדע. „אַלס דאַס מעער דיעס מערקטע, זאָ פלאָה עס אונד דער ירדן וויך צוריקק,'' דער פרייאַהייט פּפאָרטען שטאַנדען אָפפען; יהודה'ס פירמט טריט פאָראַן, „דאַהער וואַרד יהודה דעם הערן צום היילינטהומע.'' —
* אים מדרש תנחומא הייסט עס: צעהן וואונדער ערצייגטע גאָטט דעם פאָלקע ישראל אַם אונד אים רָטהען מעערע. ער טהיילטע דאַס מעער האַלבענאַרטיג אַב. דאַן וואַר עס פאַראַזליך אין צוויא טהיילע געטהיילט. נאַכהער וואורדע דער באָדען דעס- זעלבען גאַנץ טראָקקען, זאָ הייסט עס אויך: „אונד דיא זאָהנע ישראל'ס גינגען דורך דאַסזעלבע טראָקקנען פוסעס;'' זאָ טראָקקען וויא לעהם וואורדע זאָגאַר דער באָדען דעסזעלבען. דיא געוואָססער פערדיקקטען זיך צו האַרטען מַססען, דאַהער הייסט עס אויך: „דוא צערטרעטעסט דורך דיינע קראַפט דאַס מעער.'' דיעזע מאַס- סען פעראייניגטען זיך אַלסדאַן צו האַרטען פעלזען, אונד דאַרום הייסט עס פערנער: „דוא צערשלאָגסט דיא קאָפפע דער מעערעסאונגעהייער אַם וואַססער.'' דיעזע פעלזען גרופפירטען זיך וויעדער אין אַבטהיילונגען; דען עס הייסט: „דאַנקעט דעם, דער דאַס שילפמעער אַבטהיילטע. אַלסדאַן ענטשטאַנדען פאָססע, אום דורכגעהען צו קאָננען; זאָ הייסט עס אויך: „דאַס וואַססער טהירמטע זיך איבער איינאַנדער;'' דאַן זאָנדערטע עס זיך אין זיינען בעשטאַנדטהיילען אַב, זאָ דאַס דאַז זיסע וואַססער פאָן דעם זאַלציגען געגויא אונטערשיעדען ווערדען קאָננטע. אויך דורכזיכטיג וואַר עס, גלייך דעם גלאַזע. רבי יהודה מאַכט דיא וואונדערבאַרע ערקלערונג ישראל'ס ביים שילפמעערע דורך איין שאָנעס בייאַשפיעל אַנשויאַליך: איין מאַן בעגאַב זיך מיט

שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו החזירו מאחוריו בא הזאב לנוטלו מאחוריו נוטלו על זרועותיו אף כאן הקב"ה ראה את ישראל שהים לפניהם ומצרים לאחוריהם קחם על זרועותיו התחיל מצטער פירש עליו בגדו שנא (תהלים ק"ה) פרש ענן למסך הרעיבו נתן להם לחם מן השמים צמאו נתן להם מים שנא' (שם ע"ח) ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. וכנגדן אמרו לפניו עשר שירות הא' במצרים והב' על הים שנא' אז ישיר משה וגו' והג' על הבאר שנאמר (במדבר כ"א) אז ישיר ישראל וגו' והד' אמר משה שנאמר האזינו השמים ואדברה הה' (יהושע י') אז ידבר יהושע הו' (שופטים ה') ותשר דבורה הז' וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת הח' (תהלים ל') מזמור שיר חנוכת הבית לדוד וכי דוד חנכו והלא שלמה חנכו אלא מתוך שנתן נפשו עליו נקרא על שמו

זיינעם נאָך יונגען זאָהנע אויף רייזען, דאַ קאַמען איהם רייבער ענטגעגען, אום איהן צו בעראובען אונד דאַס ענדע גאַר געפאַנגען צו נעהמען. דער פירזאָרגענדע פאַטער ערפאַסט זיינען ליעבען זאָהן אונד שטעללט איהן הינטער זיך, אום איהן איטצו פערטהיידיגען, דאַס איהם אויך ווירקליך געלאַנג. קוים פאָן דען רייבערן בעפרייט, פאַללט איהן איין וויטהענדער וואָלף פאָן הינטען אַן; אַלזאָבאַלד נימט ער דען זאָהן אויף דען אַרם אונד וועהרטע זיך דעם וואָלפע אַב. עבען זאָ פערפוהר דער געהייליגטע: ער זאַה, דאַס פאָר דען זאָהנען ישראל'ס דאַס פערשלינגענדע מעער וואַר אונד הינטער איהנען דער ערגרימטע פיינד, דיא אַגיפטער, וואַרען, דאַ נאַהם ער זיא אויף זיינען אַרם אין זיינען שוטץ אונד דיא וואָלקענזיילע טרעננטע דיא פערפאָלגער פאָן דען פערפאָלגטען, אַלס ווען ער איין שיטצענדעס געוואַנד איבער ישראל אויסגעברייטעט האַטטע; זאָ הייסט עס אויך (תהלים ק"ה, ל"ט.): „ער בריידעטע איינע וואָלקע צור שוטצע איבער זיא." וואַר ישראל הונגריג זאָ גאַב ער איהנען שפייזע פאָם היממעל; וואַרען זיא דורסטיג, דאַ גאַב ער איהנען וואַססער פאָללאויף; דאַהער הייסט עס אויך (תהלים ע"ח, ט"ז.): „ויא שטראָמע לאָסט ער וואַססער ריעזעלן אונד פליסען אויס האַרטען שטיינען." אויך דיא זאָהנע ישראל, אין איהרער ערקעננטליכקייט בעזאַנגען אונד פריעזען איהרען בעפרייער אין צעהן געזאָנגען. דאַס איינע מאַל אין אַגיפטען; דאַס צווייטע מאַל בייס שילפמעער; וויא עס הייסט: „דאַן, נאַך דער פעלליגען ערלאָזונג, זאַנג משה אונד דיא זאָהנע ישראל'ס." דאַס דריטטע מאַל בייס ברוננען אין דער וויסטע; זאָ הייסט עס (במדבר כ"א, י"ז.): „דאַמאַלס זאַנג ישראל דיעזעס ליעד." דאַס פיערטע מאַל זאַנג משה זעלבסט אונד בעגאַן מיט דען וואָרטען: פערנעהמעט איהר היממעל, איך וויל רעדען. דאַס פינפטע מאַל זאַנג יהושע, נאַכדעם ער דיא פיינדע גענצליך געשלאַגען האַטטע; וויא עס הייסט (יהושע י', י"ב.): „דאַמאַלס זאַנג יהושע דעם עוויגען." דאַס זעכסטע מאַל זאַנג דבורה, נאַך דעם גראָסען בעפרייאונגסקריעגע מיט סיסרא (שופטים ה', א'.): „דאַ זאַנג דבורה אונד ברק." דאַס זיעבענטע מאַל זאַנג דוד, נאַכדעם ער אַללע ווידערזאַכער אויס דעם וועגע געראַייאַט האַטטע (שמואל ב', כ"ב, א'.): „דאַ רעדעטע דוד צו דעם עוויגען דיא וואָרטע דיעזעס ליעדעס." דאַס אַכטע מאַל וואַר עס דוד, דער אַבערמאַלס זאַנג (תהלים ל', א'.): „איין פזאַלם, לאָבגעזאַנג בייא דער איינווייהונג דעס הויזעס;" ער האַטטע צוואַר קיין געטטעסהויז, קיינען היילגען טעמפעל ערבויעט, אַבער עס וואַר זיין זעהנליכסטער וואונש, דער איהן זאָ פיעל בעשעפטיגטע,

שירה הט׳ שיר השירים אשר לשלמה והי׳ לעתיד לבא שנאמר (תהלים צ״ח) מזמור שירו לה׳ שיר חדש וגו׳ לה׳ אמרוהו ולא אמרוהו לבשר ודם אימתי הושיע לו ימינו אותו ימין הגדול שכתוב בו השיב אחור ימינו מפני אויב ולא עוד אלא שהראה הקב״ה לישראל את המצריים מתים על שפת הים. כדגרסינן בפר׳ ע״פ (דף קי״ח) דרש רבה בר מרימר מאי דכתיב (שם ק״ו) וימרו על ים בים סוף מלמד שהמרו ישראל על ים סוף באותה שעה אמרו ישראל כשם שעלינו אנו מן הים כך עולין מצרים מצד אחר. אמר לו הקב״ה לשרו של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבש״ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה והוזר ונוטלה ממנו אמר ליה אני אשיב לך אחד ומחצה שבהם. אמר לפניו רבש״ע כלום יש עבד שתובע את רבו וכולי כדאיתא לעיל. ובשכר שהאמינו ישראל בנבואות משה זכו ברוח הקודש לומר שירה. כדגרסינן במכילתא ויאמינו בה׳ וגו׳ אז ישיר משה וגו׳. רבי נחמיה אומר מנין שכל העושה מצוה אחת באמונה לפני מי שאמר והיה העולם שכדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש ויאמר שירה שכך מצינו

דאהער בעזינגטע ער זיך מיט דעם וויהגעזאנג דעס טעמפעלס. נור זיינעם זאהנע שלמה וואר דער גענוס, איהן אין אללער פראכט צו ערבויען, וואהל פערגאננט. דאס ניינטע אבער וואר עס שלמה, דער אים נאמען ישראל׳ס איין האהעס ליעד, איין ליעד פאללער גליהענדען ליעבע צו גאטט, פאללער ערהאבענהייט אונד אין דען ליעבליכסטען בילדערן זאנג; זא הייסט עס אויך (שיר השירים א׳, א׳.): „געזאנג דער געזאנגע שלמה׳ס.״ אונד איינסט, נאך ענדליכען ערלאזונג ווירד ישראל פאללער גלייביגקייט נאך צעהנטען אללע זינגען (תהלים צ״ח, א׳.): „זינגעט דעם עוויגען איינען פזאלם אונד איין נייעס ליעד, דען ער האט וואונדער גע-טהאן;״ ער, דער עוויגע אללין טהאט זאלכע וואונדער, האנע בייהילפע איינעס אנדערן, אדער איינעס זאנסטיגען וועזענס. זיעג ערראנג איהם זיינע רעכטע, זיין הייליגער ארם;״ אונד דיעזע זיינע רעכטע וואנדטע ער דאן זיינעם פאלקע ליעבריך צו, דיא ער איהם ביז דאהין ענטצאגען האטטע. — רבה בר מריאר דייטעטע דען פערז (תהלים ק״ו, ז׳.): „זיא עמפארטען זיך יענזייט דעם שילפ-מעערעס״ וויא פאלגט: דיא זאהנע ישראל׳ס ווארען דער אירריגען מיינונג, דאס אויך דיא אעגיפטער, פאן איינער אנדערן זייטע, אויס דעם מעערע שטייגען ווערדען אונד זיא אלס סקלאפען ווידער צוריקפיהרען ווערדען, דורך דיעזע מיינונג אבער לעגטען זיא איהרען קליינמוטה אונד איהרע אונגלייביגקייט אן דען טאג; דעסוועגען שפראך דער געהייליגטע צום איינגעזעטצטען בעהערשער דער מעערע: ווערפע דיא לייכען דער אעגיפטער אן דאס אופער. היערויף גאב דיעזער צור אנטווארט: הערר דער וועלט! וואס דוא דעם קנעכטע איינמאל צום געשענקע געשפענדעט, ווירסט דוא איהם דאך וואהל ניכט פארענטהאלטען? איך געבע דיר שפעטער איין אונד איין-האלב מאל זא פיעל דאפיר, שפראך דער געהייליגטע, אונד נון וואר דיא גאנצע שטרייט-קראפט דעס סיסרא, דיא אים שטראמע קישון אומקאמען ווירד.—נון זאהנע, דאס ישראל דען פראפעצייהונגען דעס משה גלויבען געשענקט, ווארדע איהנען דיא בעגייסטערונג צו טהייל, דאס הערר׳ליכע ליעד: אז ישיר צו זינגען. דען רבי נחמיה לעהרט: דאס פערטרויען ישראל׳ס אונד דערען גלויבען אן גאטט בראכ-טע איבער זיא איינע פראפעטישע בעגייסטערונג, וויא עס הייסט: „זיא פערטרויטען

באבותינו שבשכר אמונה שהאמינו זכו שתשרה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה שנא׳ ויאמינו בה׳ וגו׳ אז ישיר משה וגו׳. וכן אתה מוצא באברהם שלא ירש העולם הזה והעולם הבא אלא בשכר אמונה שנאמר (בראשית ט״ו) והאמין בה׳ וגו׳. וכן אתה מוצא שלא נגאלו ישראל אלא בשכר אמונה שנאמר ויאמן העם וגו׳ ואומר (תהלים ל״א) אמונים נוצר ה׳ ואומר (שמות י״ז) ויהי ידיו אמונה ואומר (ישעיה כ״ו) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים בשער זה בעלי אמונה נכנסין וכן הוא אומר (תהלים צ״ב) ואמונתך בלילות וגו׳ כי שמחתני ה׳ בפעליך מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת אמונה שהאמינו בעולם שכלו לילות. וכן יהושפט אומר (ד״ה ב׳, כ׳) האמינו בה׳ אלהיכם. וכן אתה מוצא שאין גליות מתכנסות אלא באמונה שנא׳ (שיר ד׳) אתי מלבנון כלה וגו׳ ואומר (חבקוק ב׳) וצדיק באמונתו יחיה ואומר (ירמיה ה׳) ה׳ עיניך הלוא לאמונה ואומר (הושע ב׳) וארשתיך לי באמונה וגומר הא גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם. שבשכר אמונה שהאמינו

דעם עוויגען אונד זיינעם קנעכטע משה, אלסדאן זאנגען זיא.״ היעראוס ווירד אונס דיא לעהרע: ווער איין געבאָט דעססען, דער דיא וועלט אינס דאזיין ריעף, פאָללער גלייביגקייט אויסאיבט, דעם ווירד איין האָהערעס, געטטליכעס בעוואוסטזיין צו טהייל. אויך דעם שטאממפאטער אברהם ווארדען נור דעסוועגען דיא שעטצע פערהייסונגען פאָן גאָטט צו טהייל, וויל ער דעם פעסטעסטען פערטרויען אונד דער גרענצענלאָזעסטען גלייביגקייט וואר; זאָ הייסט עס אויך פאָן איהם: „אונד ער גלויבטע אן דען עוויגען, אונד עס ווארדע איהם אלס איינע האָהע טוגענד אנגערעכנעט.״ זאָ ווארדע אויך ישראל נור דעס פערטרויענס אונד גלויבענס וועגען ערלאָזט; דען עס הייסט (תהלים ל״א, כ״ד): „עס ליעבען דען עוויגען אללע זיינע פריינדע, דען גלייביגען שיטצט דער העררר.״ פערנער הייסט עס (שמות י״ז, י״ב): „זיינע העָנדע וואַרען פאָן דער גלייביגקייט צום הערון ערהאָבען.״ זאָ הייסט עס אויך (ישעי׳ כ״ו, ב׳): „עפפנעט דיא טהאָרע, דאס איינציהע דאס גערעכטע פאָלק,״ דאס דיא גלייביגקייט אונד דאס פערטרויען אין זיך טראָגט אונד בעוואָהרט. זאָ הייסט עס אויך (תהלים נ״ב, ג׳. או. ד׳.): „דעס מאָרגענס דיינע גיטע ריהמען אונד דיינע פעסטערטרייע אין דען נאָכטען, דען דוא, העררר! ערפרייעסט מיך״ אין איינעם פערטרויען, ווען איך איך אין דער פערבאננונג נאכט בעפינדע. אויך דער קעָניג יהושפט שפראך, בעפאָהל ער דעם פיינדע ענטגעגען צאָג (דברי היאמ׳ב׳, כ׳, כ׳.): פערטרויעט אויף גאָטט, אייערן העררן, זאָ ווערדעט איהר זיכער זיין.״ אונד זאָ ווירד ישראל׳ס פערבאננונג נור דורך פערטרויען אונד וואהרהאפטע גלייביגקייט איהר ענדע נעהמען, דען עס הייסט (שיר השירים ד׳, ה׳.): „מיט מיר, ברויט, פאָם ליבאנאָן, מיט מיר פאָם ליבאנאָן קאָממע, בליקע פערטרויונגספאָלל היננאב פאָן דער האָהע דעס גלויבענס;״ זאָ הייסט עס אויך (חבקוק ב׳, ד׳.): „דער פראָממע לעבט אין זיינעם גלויבען.״ פערנער (ירמי׳ ה׳, ג׳.): „העררר! דיינע אויפמערקזאמקייט, דיא אונס זאָ ערזיכטליך איזט, וואהרליך זיא פיהרט צום גלויבען.״ זאָ הייסט עס אויך (הושע ב׳, כ״ב.): „איך ווערדע דיך מיר פערלאָבען דורך דען גלויבען.״ דורך דאס פערטרויען אויף דען, דער דיא וועלט אינס דאזיין ריעף, וואר ישראל מיט דעם היילגען גייסטע אם שילפמעער בעגאבט, אונד דאהער זאנגען זיא אויך דען הערראליכסטען געזאנג; זאָ הייסט עס

שרתה רוח הקדש עליהם ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' וגו' ולהלן הוא אומר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו. וכל אלו הגבורות והנפלאות עשה עמנו בורא עולם כשרצה להראות לכל באי עולם שהוא מלך על הכל ועתיד לגלות כחו וגבורתו הגדולה לכל הנשארים בעולם לעת קץ כדגרסינן בברכות פרק הרואה (דף נ"ח) רבי שילא נגדיה להחוא גברא דבעל כותית וכו' נפק לבי מדרשא ודרש לך ה' הגדולה זו יציאת מצרים וכה"א וירא ישראל את היד הגדולה. והגבורה זו קריעת ים סוף שנאמר ויבאו בני ישראל בתוך הים. והתפארת זו המה ולבנה שעמדה לו ליהושע שנאמ' (יהושע י') וידום השמש וירח עמד. וההוד זו מלחמות נחלי ארנון שנא' (במדבר כ"א) על כן יאמר בספר מלחמות ה'. כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת עמלק שנא' (שמות י"ז) ויאמר כי יד על כס יה. והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר (יחזקאל ל"ח) הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל. לכל לראש אמר רב חנן בר רב אפילו ריש גרגותא (פי' הממונה על החופרים הבורות למלאותם מים לסקות בהן השדות) מן שמיא מוקמי לה. במתניתא תאנא משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף. והגבורה זו מכת בכורות. והתפארת זו מתן תורה. והנצח זו ירושלים. וההוד זה ב"ה שיבנה במהרה בימינו אמן:

אויך: „זיא פערטרויטעטן דעם עוויגען אונד נאַכהער זאַנגען זיא;" אונד דיעזע בעהויפטונג איזט (תהלים ק"ו, י"ב.) נאָך דייטליכער אויסגעדריקקט, וואָ עס הייסט: „דאַ גלויבטען זיא אַן זיינע וואָרטע אונד זאַנגען לאָבגעזאַנג." — אַללע וואונדער-טהאַטען, דיא אונס דער שאָפּפער ביזהער ערצייגטע, געשאַהען, אום אַללע מענ-שען אויף ערדען פאָן זיינער מאַכט אונד גראָסע צו איבערצייגען, דאַמיט זיא ענדליך זיינע הערשאַפט איבער אַללעס אַנערקעננען אונד איהן אַנבעטטען מאָגען. — רבי שילא דייטעטע דען פערז: „הערר! דיר געהאָרט גראָסע הגדולה" דאַהין, דאַס ער בעצוג האַבע אויף דיא ערדעטטונג אויס אַגיפּטען; „אונד שטאַרקע והגבורה" האַבע בעצוג אויף דען דורכצוג דורך דאַס שילפמעער; „אונד פראַכט והתפארת" אויף דען שטיללשטאַנד דער זאָננע אונד דעם מאָנדעס אויף געהייס יהושע'ס; „אונד דיא הערליכקייט וההוד" אויף דען זיעג ישראל'ס איבער סיחון, אַם שטראָמע ארנון; „דען אַללעס געהאָרט דיר, אים הימעל אונד אויף דר ערדע כי כל בשמים ובארץ" דיעזעס האַבע בעצוג אויף דען גראָסען זיעג איבער עמלק; „אונד ערהאבט והמתנשא" אויף דען איינסטיגען גראָסען אונד ענטשיידענדען זיעג מיט גוג אונד מגוג; „זום ערסטען איבער אַללע לכל לראש" יעדעס אַמט, דאַס יעמאַנד איננע האַט, בעזיטצט ער נור דורך דיא בעשטיממונג גאָטטעס. — רבי עקיבא דייטעטע דען אַנגעפיהרטען פערז אויף פאָלגענדער אַרט: לך ה' הגדולה האַבע בעצוג אויף דען דורכצוג דורך דאַס שילפמעער; והגבורה אויף דאַס אויס-שטערבען דער ערסטגעבאָרענען; והתפארת אויף דיא עמפּפאַנגנאַהמע דער תורה; אונד והנצח אויף דען הייליגען טעמפעל. —

החלק החמישי.

בחג השבועות ויש בו שלשה פרקים:

(קמג) פרק ראשון.

זה החג נקרא בתורה חג שבועות לפי שבא אחר מלאת שבעה שבועות וקראוהו רבותינו עצרת לפי שהוא יום מובדל להקב״ה עם ישראל עמו. כמו שמיני עצרת כדאיתא התם. ומצינו שקראוהו עצרת כדגרסינן במסכת פסחים פר׳ אלו דברים (דף ס״ח) הכל מודים בעצרת דבעינא נמי לכם יום שנתנה בו תורה לישראל מר בריה דרבינא כולה שתא יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי. עצרת יום שנתנה בו תורה לישראל. פורי׳ מעיקרא להכי איתקין. מעלי יומא דכפורי דתאני חייא בר רב מדפתי כתיב (ויקרא כ״ג) ועניתם את נפשותיכם בט׳ לחדש וכי בט׳ מתענין והלא אין מתענין וכו׳. כדאיתא בחלק י״ה (דף ס״ה). ואמרינן נמי התם רב יוסף ביומא דעצרתא עבדי לה עגלא תליתאי אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא. ולפי שנתנה בו תורה קראוהו גם כן יום מתן תורה ויש לנו להקור למה לא נכתב כי ביום הזה נתתי לכם את התורה כמו

פינפטע אבטהיילונג.

איבער דאס וואָכענפעסט. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דיעזעס פעסט ווירד אין דער תורה דעמוועגען וואָכענפעסט שבועות גענאַננט, וויל עס זיעבען וואָכען נאַך דעם בעגין דעס פסח-פעסטעס טריפפט. אונזערע ווייזען נעננען אויך דיעזעס פעסט שלוספעסט עצרת, אָדער אויך געזאָנדערטעס פעסט, וויל עס שאָן בעזאָנדערער בעדייטונג זאָוואָהל פיר דען געהייליגטען, אַלס פיר ישראל וואַר; דען אַן דיעזעם טאַגע עמפפינג ישראל דיא תורה; אונד איזט דיעזער טאַג זאָוואָהל דער אַנדאַכט, אַלס דער פריידע געווייהט. — מר בריה דרבינא פאַסטעטע דעם יאַהרעס איבער, מיט אויסנאַהמע דעס וואָכענפעסטעס, פורים׳ס אונד דעס ניינטען תשרי׳ס, אַן וועלכען טאַגען ער זיך פערגניגט פערהיעלט, וויל אַם וואָכענפעסטע דיא תורה פיר ישראל געגעבען ווורדע. עס איזט איין געבאָט, אַן פורים פראָה אונד פערגניגט צו זיין, אונד אַם ניינטען תשרי (פאָרפייער) זאָלל מאַן דעמוועגען שפייזען גענישען, אום זיך פיר דען מאָרגענדען טאַג, יום כיפור, צו ערקראָפטיגען אונד צו שטאַרקען, דאַמיט מאַן זיך אַלסדאַן אַן דיעזעם טאַגע גאַנץ דער בוסע ווייהען קאָננע. רבי יוסף שלאַכטעטע זיך איין געמאָסטעטעס קאַלב פיר דאַס וואָכענפעסט, אונד אויך נאָך אַנדערע גוטע שפייזען ליעס ער זיך פיר דיעזעס פעסט בערייטען, אום עס ווירדיג צו פייערן, אינדעם ער זאַגטע: ווירדע איך גאָטט ניכט מיט דיעזעם פעסטע דער תורה-עמפפאָנגניס בעגליקקט האַבען, זאָ גליכע איך יעדעם געוועהנליכען מענשען, דער אָהנע ערקעננטניס אונד גאָטטעסערקעננטנונג זיך בעפינדעט. — דיאוויל ווער אַן דיעזעם פעסטע דיא תורה עמפפאַנגען, ווירד עס אויך „טאַג דעס תורה-עמפפאַנגעניס“ גענאַננט. וואַרום אַבער דיעזעס פעסט ניכט אויסדריקקליך אין דער תורה זאָ

שנתן טעם להג המצות והג הסוכו׳. צריך תחלה לידע שהקדמוני׳ היו מיחסים
כחות כל הנמצאות לז׳ כוכבי לכת והיו מיחסים ז׳ חלקי היישוב אליהם כל
חלק לכל כוכב מהם וקצתם היו מיחסים לימי השבוע. ובראותם אור השמש
שהיא גדולה מכולם ואחריו הירח ואחריו שאר הכוכבים היתה אמונתם
בשמש שהוא האלוה הגדול בראותם רוב מעלתו בעולם השפל והאומות
בחרו כל אחד כפי רצונו. וכל החכמים שבהם בראותם שבתנועות שבעה
גלגלים מתחדשים פעולות בעולם. היתה תפלתם ועבודתם אליהם ולזה
היתה כוונת בלעם הקוסם בבנותו ז׳ מזבחות והקריב בהם ז׳ פרים וז׳
אילים ובכל זאת רואים ואינם יודעים מה רואים כי מדמים בלבם שפועלים
תנועות הגלגלים בחפץ וכי יש בידם לשנות שום דבר ואינו כן כי הם פועלים
בטבע כפי מתכונתם וכפי מצות בוראם ואין להם כח לחדש ולשנות אלא
לרצון פועל המניעם אם כן כל העובד אותם יגע לריק ומכעים לאדון הכל

גענאננט ווירד, גלייך דעם פסח אדער מצות = פעסטע, אדער גלייך דעם סוכות
פעסטע, דיא איהרע בעדייטונג אין איהרער בענעננונג האבען, ווירד וייטער אונ=
טען נאכגעוויעזען ווערדען. פארוועג איזט צו וויססען, דאס דיא פריהערן פאלקער
דען זיעבען פלאנעטען דיא הערשאפט איבער אללע, אין דער נאטור פארהאנדענען
קראפטע בייגעמעססען האבען. יעדעם איינצעלנען פלאנעטען װאורדע וויעדערום
דיא הערשאפט איבער דען איינען דער זיעבען טאגע דער וואכע איינגערייאט. וויע=
דער אנדערע טהיילטען דיא זיכטבארע וועלט אין זיעבען טהיילע איין, אונד ארדנע=
טען איעדען דיעזער זיעבען טהיילע איינעם דער זיעבען פלאנעטען אונטער.
דיא גראססע, אמיעסטעטיטע זאננע פערעהרטען זיא אלס דען העכסטען גאטט, אינ=
דעם זיא איהר איינען איינפלוס אויף דיא גייסטערוועלט בייאלעגטען, דא זיא דאך איהה=
רע ווירקזאמקייט אויף דיא ניעדערע וועלט טאגליך פאר אויגען האטטען. אונד זא
ערוואהלטע זיך דאס איינע פאלק אלס זיינע גאטטהייט דען טאגען מאנד, אונד
וויעדער איין אנדערעס פאלק איינען פאן דען אנדערן פינף פלאנעטען צור גאטטהייט.
נאך דען בעוועגונגען דיעזער פלאנעטען אונד נאך דען אנדערונגען, דיא זיא דורך
דיעזע איהרע, אללערדינגס נאטורגעמאססע בעוועגונגען אין דער ניעדערן וועלט הער=
פארברינגטען, ריכטעטען דיא פריעסטער אונד וויזען דיעזער, דיא פלאנעטען פער=
עהרענדען פאלקער איהרע געבעטע אונד צעראמאניען איין. זא בעשעפטיגטע אויך
בלעם, דער צויבערער, דאדורך, דאס ער דען קאניג בלק היעס, זיעבען אלטארע
צו עררייכטען אונד זיעבען שטיערע אונד זיעבען וויעדער אויף דענזעלבען צו אפפערן,
אויף דיא זיעבען פלאנעטען אונד אויף דיא בעשטיאונג, דיא פעראייניטער וויזע פאן
איהנען אויסגעהען זאללטען, איינפלוס צו האבען. אבער דיעזע וויזען, דיעזע פריע=
סטער אונד צויבערער זעהען, אונד וויססען ניכט, וואס זיא זעהען, אינדעם זיא
דער איררינגען איינונג זינד, דאס אין דען מאכארען איינע אייגענע, וויללקיהרליכע בע=
וועגונגסקראפט ליעגע, דאס זיא פערנער איינען איינפלוס אויף דיא ניעדערע וועלט
האבען, אונד דאס זיא וויללקיהרליכע אנדערונגען אין דער נאטור הערפארברינגען
קאננען; דעם איזט אבער ניכט זא. זיא זעלבסט געהארען צום אונענדליכען ראדער=
ווערק דער נאטור, זיא געהען נור דען וועג, דער איהנען פארגעשריעבען, פאלגען דער
בעשטיאונג, דיא איהנען געגעבען ווארדען פאן איהרעם שאפפער; ניכטס פעראגען
זיא צו אנדערן, צו ערנייען אונד צו פערניכטען; זיא זינד נור דיא דיענענדען קראפטע

ולפי שנשאר מקום גם כן לקצת חכמי ישראל לטעות בענין זה בראותם שמספר שבעה סובב בתורה בימים ובשנים עד מספר ימות העולם וגם בחגים וכן מצינו בהיקף יריחו שבעה כהנים ושבע שופרות וכשבעת הימים ובשביעי הקיפו שבעה פעמים וגם בהשיגם מ"ט תנועות לאלו השבעה גלגלים ובראותם בנבואת זכריה לכל נר משבעת הנרות שבעה מוצקות שהם מ"ט וגם בדברי ישעיה הנביא אמר (ישעיה ל') ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים הוצרכה תורתינו התמימה לבטל מעלינו אמונה כוזבת ולהעיר אותנו על הדרך האמיתי וללמדנו שכל הממשלות הם תחת הממשלת הגדולה הקדומה יתברך שמו וכי לו לבדו המלוכה והוא מתנשא לכל לראש וכל משרתיו עושי רצונו כמו שאמר (נחמיה ט') ואתה מחיה את כלם ועל כן הזהירה תורה לבל יטעו בני ישראל ויחשבו כי כמו שנתן

דעססען, דער זיא אין בעוועגונג זעטצטע. וער איהנען אללע דיענט, זיא אנבעטעט, דער איהט זיך אומזאנסט אונד ערצירנט נור דען הערן אללער וועזען. אבער אויך איניגע ווייזען ישראל'ס קאננטען אין דיעזעם פונקטע אירען, דאדורך, דאס אין דער תורה אונד אין דען אנדערן היילגען שריפטען דיא צאהל זיעבען זא הייפיג פארקאממט, באלד ביא טאגען, באלד ביים צאהלען דער יאהרע: דאס זיעבענטע יאהר איזט איין שאלטיאהר אונד דאס פונפציגסטע איין — זיעבען מאל זיעבען — איין יובעליאהר. אויך אויף דיא פייערטאגע איבט דיא צאהל זיעבען איהרען איינפלוס; פערנער וואר דער אומצוג אום יריחו זיעבען מאל, זיעבען פריעסטער בליעזען זיעבען פאזוינען, אונד זיעבען טאגע דויערטע דער אומצוג, אונד אם זיעבענטען טאגע געשאה דיעזעס זיעבען מאל. זא האבען אויך דיא זיעבען שפהערען ניין אונד פירציג פערשיעדענארטיגע בעוועגונגען. אויך דעם פראפעטען זכריה וואורד איין פראפעטישעס געזיכט, אונד ער זאה איינען לייכטער גאנץ פאן גאלד אונד איינע שאלע אבען דאראויף אונד זיעבען לאמפען דאראן, אונד יע זיעבען אונד זיעבען ראהרען צו דען לאמפען, דיא אבען דאראויף זינד. זעלבסט ישעיה שפראך (קאפ. ל', כ"ו.): ,,אונד דאס ליכט דער זאננע גלאנצט זיעבענפאך, וויא דאס ליכט פאן זיעבען טאגען;'' וויא לייכט קאננטע מאן נון אין דען אירטהום פערפאללען, דאס דיא זיעבען פלאנעטען אללע דיא זיעבענצאהלען, דיא אין דען היילגען שריפטען פארקאממען, הערפארגערופען? דאס דיעזע פלאנעטען, פערמאגע איהרער בעוועגונגען אונד איהרעס וואונדערבארען קרייזענס אויף דיא זיעבענצאהל איינען אונאומשראנקטען איינפלוס אויסאיבען? דעם איזט אבער ניכט זא. עבען אום אונס פאן דעם גלויבען אן דיא פלאנעטען אונד דערען איינפלוס אויף דיא ניעדערע וועלט אב-צופיהרען, ווירד דיא צאהל זיעבען זא הייפיג אין דער היילגען שריפט וויעדערהאלענט-ליך ערוואהנט, אום אונס נון וואהרען גלויבען אן דעניעניגען, דער דיעזע זיעבענצאהלען איינגעזעטצט אונד אנגעארדנעט, צו פיהרען, אום אונס צו איבערצייגען, דאס אללע אונד יעדע קראפט אין דער נאטור דעם ווילען גאטטעס אונד זיינער הערשאפט אונטערגעארדנעט זייא; דאס איהם אללין דאס רעגיערען געהארע, דאס ער איבער אללעס הערפארהאבען, דאס יעדע פארהאנדענע קראפט איהם אונטערגעארדנעט זייא, אונד יעדעס וועזען אין זיינעם אונטראעטשליכען רייכע איהם דיענענד זיך פערהאלטע. ,,דוא, הערר! בעלעבעסט זיא אללע, אונד דאס העער דעס היממעלס בעטעט דיך אן (נחמיה ט', ו'.).'' אונד זא זא ווארנטע אויך דיא תורה אויסדריקקליך פאר דעם אירטהומע, אן איינע מאכט אונד איינען איינפלוס דער פלאנעטען אונד איהרער שפהארען

הקב"ה כל האומות תחת ממשלת צבא השמים שכן עשת לישראל אמרה תורה בפירוש (דברים ד') אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. ואמר הנביא (ירמיה י') כה אמר ה' וגו' ומאותות השמים אל תחתו וגו' עובדי כוכבים ומזלות יחתו ואין ישראל יחתו. ללמדנו כי כשישראל עושין רצונו של מקום אינם נמסרין ביד מזל וכוכב וגם כל תנועתם אינה מזקת להם ואינם נעזבים למקרים ואין כל אומה ולשון שולטת בהם וע"כ כדי למחות מלב בני ישראל האמונה הבטלה ולקבוע בהם אמונה ישרה איך כל ממשלתם באה מאת השם יתברך צותה תורה בימים ובשנים לעשות אחר מספר מ"ט מספר המשים קודש להורות לישראל מי שהוא על הכל שהוא מניע ולא יתנונע. ולפיכך צוה לקדש בשנים את שנת החמשים לשחרר הגופים והקרקעות. ובימים צוה לקדש את יום החמשים לעומר לפי שהיום הראשון היה יום שחרור הגופים לכל בני ישראל. ויום החמשים הקדוש

צו גלויבען, בעזאָנדערס דאַס ישראל ניכט, גלייך דען היידען, פֿאַן זאָלכע איינפֿליססע גלויבען אונד היילפֿע בייא דען הימעלסהעערען זוכען מאָגע, דעסוועגען ווארדע איהנען אויסדריקקליך געלעהרט (דבריס ד'. י"ט.): „דאַס דוא ניכט ערהעבעסט דיינע אויגען צום הימעל, זיעהסט דיא זאָננע, דען מאָנד אונד דיא שטערנע, דאַס גאַנצע העער דעס הימעלס, אונד דוא פֿערלייטעט ווירדעסט, דאַס דוא זיא אַנבעטעסט אונד איהנען דיענעסט, דיא דאָך דער עוויגע, דיין גאָטט, צוערטהיילט האַט — צו לייכטען — אַללען פֿאָלקערן, דיא זיך אונטער דעם גאַנצען הימעל בעפֿינדען." אויך דער פראָפֿעט ירמיה (קאַפּ. י', ב'.) לעהרט: האַלטעט אייך ניכט פֿאַן דער היידען וויזע, אַנגסטיגעט אייך ניכט פֿאָר דעם הימעלס לייכטען, פֿאָר דענען זיך דיא היידען אַנגסטיגען." דען גאָטט פֿאַן מיט דער בעשיצער ישראל'ס, זיא זינד קיינער ווילקיהר איינעס פֿאָלקעס, קיינעס צופֿאַללע אונד ניכט דען איינפֿליססען דער פלאַנעטען פרייזגעגעבען, זאָ לאַנגע זיא זיינען האָהען ווילען ערקענען, איהן בעטהאָטיגען אונד אויספֿיהרען; אונד אום נור יעדען פֿאַלטען אונד אַפֿטערגלויבען אויס דעם הערצען ישראל'ס צו באַננען אונד אום אין זיא דען וואַהרען גאָטטעס-גלויבען, דער אין דער אַנערקעננונג דער גאָטטליכען הערשאַפֿט איבער אַללע וועזען אונד אין דער אויפֿפֿאַססונג זיינעס היילינען ווילענס בעשטעהט, בלייבענד צו בעפֿעסטיגען, זעטצטע ער דורך זיין היילינעס וואָרט, דורך דיא תורה, דיא צאַהל זיעבען זאָ פֿערשידענטליך איין, דאַס מאַן דיא טאַגע אונד יאַהרע, זאָ אויך דיא טאַגע צווישען דעם פסח-אונד דעם וואָכענפֿעסטע, נאַך דער צאַהל זיעבען צאָהלען זאָלל; אונד זאָ וויא נאַך זיעבען טאַלטיאַהרען דאַס פֿונפֿציגסטע דאַס יובל-יאַהר, איין יאַהר דער פֿרייאגעבונג דעס באָדענס אונד דער פערזאָנען וואַר, עבען זאָ וואַר דער פֿונפֿציגסטע טאַג נאַך פסח, פֿאַן ווענכעס דאַס גייסטיגע גוט, דיא תורה, פֿאַן ישראל ערטהיילט ווארדע, איין טאַג דער גייסטיגען בעפֿרייאונג, איין טאַג דעס לאָזווינדענס אויס דען באַנדען דעם קאָרפערס, דער ביז דאַהין איין צווינגהערר דעס גייסטעס אונד דער גאָטטליכען זעלע וואַר. ישראל'ס גייסט שטעהט איבער אַללעס איינפֿלוס דער פּלאַנעטען, דער סטערען אונד זאָנסטיגען וועזען, ער שווינגט זיך, פֿאָס רייגען אונד לויטערן גלויבען, פֿאָן איינער בעזעליגענדען ערקעננטניס געטראַגען, הינאויף צו דעם וועזען אַללער וועזען, צו גאָטט דען ער אויס פֿרייעס הערצען טיעף פֿערעהרט אונד אַנבעטעט. אונד זאָ ווארדע דער פֿונפֿציגסטע

שהוא יום מתן תורה היה שחרור הנפשות לישראל שהיו בלא תורה עבדים נפשותיהם לגופם ולזה רמוז באומרם על פסוק (שמות ל"ב) חרות על הלוחות אל תקרא חרות אלא חירות. וגם לזה רמוז באומרם שבשעת מתן תורה קרע הקב"ה שבעה רקיעים ופתח שבעה ארצות ואמר להם בינו בעליונים ובינו בתחתונים ודעו שאין אלוה עמי מיד פתחו והקדימו נעשה לנשמע. ללמדנו שכל התנועות הבאות בעולם אינן מאלו השביעיות אלא הכל מאתו ואין זולתו ממשלה אלא בכחו ובמאמרו. לפיכך הטוב הנצחי האמיתי שאין בו הפסק ראו שהיא קבלת התורה שיש בו מעלות המדות שהם נעשה ומעלות שכליות שהם נשמע. ועל זה הקדימו נעשה לנשמע שזו היא הדרך הישרה להתחיל בתקון המדות המעשיות ואח"כ יכנס בשמעיות אם יהגה בתורה הכלולה בה כל חכמה ודעת ומוסר. כי לפי שמצות התורה נחלקות לשני סוגים עליונים. האחד להתמדת הישוב ותיקון המדות והסרת הנזקים והקרבת התועלת שזהו נקרא מצות מעשיות והסוג השני לקיום האמונה

טאַג נאַך פסח איין טאַג דער גייסטיגען ערלאָזונג פֿיר ישראל, דאַדורך, דאַס זיא דיא תורה עמפפֿאַנגען האַבען, דען פֿריהער וואַרען זיא ניעדערע סקלאַוען איהרער קאָרפּער, וועלכעס דיא ווייזען אויך דורך דיא אוטרייבונג דעס וואָרטעס חרות „איינגעגראַבען אויף דען טאַפֿעלן„ מיט חירות „פֿרייאהייט„ נאָהער בעצייכנען אונד אויסדריקקען. זאָ געבען אויך דיא ווייזען זיננבילדליך, אַלעגאָריש, איינען זעהר שאָנען בעגריף פֿאָן דער אַללייןהערשאַפֿט גאָטטעס: וואָהרענד דעם ערטהיילונג דער תורה אויף דעם בערגע סיני טהיילטע דער געהייליגטע דיא זיעבען הימאַל אונד אָפֿפֿנעטע דיא פֿערהאַנדענען זיעבען ערדשטריכע (וואַהרשיינליך דיא זיעבען פּלאַנעטען) צום ווייטען טהיילע אונד שפּראַך צו ישראל: שויעט הינאויף אונד בליקקעט היננאַב, שטעהעט איבעראַלל היין! ערבליקקעט איהר אירגענד איין גאָטטליכעס וועזען? דאַ שפּראַך ישראל: נעשה וויר וואָללען דיעס טהון, אום אונס צו איבערצייגען. אַלס זיא אַבער פֿערגעבענס נאַך איינעם צווייטען גאָטטליכען וועזען שפּאָהעטען אונד ניכטס ערבליקקטען, דאַ שפּראַכען זיא איינשטימיג: ונשמע נון וואָללען וויר האָרען דיא לעהרען דעסיעניגען, דער איינציג איז אויף היממעל אונד ערדען, אונד פֿריידיג אונד אום איבערצייגונג זיא בעהערציגען. דען קיין וועזען, קיינע פּלאַנעטען אונד שטערען האַבען אויף דיא דיא געשאָפּפֿע גאָטטעס איינפֿלוס, אַללעס שטעהט אונטער זיינער מאַכט, אַללעס געהאָרכט זיינעם אַללייניגען וויללען. אונד זאָ האַט זיך ישראל איבערצייגט פֿאָן דען אונאיבערטרעפֿליכען עוויגען וואַהרהייטען, אונד דאַהער עמפּפֿינגען זיא אויך זאָ גערן דיעזע לעהרען, זיא אַנערקעננענד אונד בעהערציגענד, אום זיא געוויססענהאַפֿט אויסצואיבען — נעשה — אונד אום זיך פֿאָן איהנען דורכ'ס לעבען לייטען צו לאַססען. אַבער אויך וואָרטע פֿיר דען פֿערשטאַנד אונד דען פֿאָר-שטענדען גייסט וואָרדען איהנען אויף סיני מיטגעטהיילט, — ונשמע — זיא אויפֿצו-פֿאַססען, צו פּריפֿען אונד איהרע טיעפֿליעגענדען וואַהרהייטען צו ערגרינדען. אונד זאָ ווירד דיא הייליגע לעהרע, דיא איין איינבעגריף אַללער ווייזהייט, אַללעס וויססענס אונד יעדער מאָראַל איזט, אין צווייא הויפּטאַבטהיילונגען אָדער אַרטען איינגעטהיילט. דיא איינע אַבטהיילונג האַנדעלט איבער דאַס אייגענטהומסרעכט, איבער דאַס בע-טרעבען, זיך גוטע זיטטען אַנצואייגנען; דאַס מאַן ניעמאַנדעם שאַדען צופֿיגע אונד דאַס מאַן זיינעם נאָכסטען הילפֿרייך דיא האַנד ביעטע א. ז. וו.; אַללע דיא געבאָטע,

בבירא יתברך וציורה בשכל על דרך האמת וזהו מצות שמעיות. ואעפ"י שזה הסיג השני הוא קודם במעלה וכן הקדימו הנביא באמרו והאמת והשלום אהבו כפי טבע ההמון צריך להיישיר מדותיו קודם התיישבו במושכלות ואם אמרו ז"ל והסכימו גדול התלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה ודאי הוא שלא ידע להכשיר מדותיו ולקיים מצות עשה אם לא ילמוד קודם. אבל יתחיל בלימוד המעשיות ואח"כ בלימוד השמעיות כי מהלמוד הקל שהוא המעשיות יכנס אל הלמוד החמור שהוא השמעיות ובדרך הזאת בחרו בקבלת התורה גדולי ישראל בגודל הכמתם וזהו שאמרו במסכת שבת פרק אמר ר"ע (דף פ"ה) דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים בראשי אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ירדו מאה ועשרי' רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנאמ' (שמו' ל"ג) ויתנצלו בני ישראל

דיא אין דיעזע אַבטהיילונג געהערען, ווערדען געבאָטע דער טהאַט גענאַננט. דיא צווייטע אַבטהיילונג האַנדעלט איבער דיא בעפֿעסטיגונג דעס גלויבענס אַן דען שעפֿפֿער דעס וועלטאַללס, וויא מאַן זיך זיינע אייניגקייט אונד אונענדליכקייט, אָהנע אויף אַבוועגע צו געראַטהען, בעגרייפֿליך מאַכען קאָננע; זיא ענטהאַלט אַלזאָ געבאָטע, דיא נור אים פֿערשטאַנדע ליעגען, אָדער דיא נור פֿערמיטטעלסט דעס= זעלבען בעגריפֿפֿען ווערדען קאָננען, דאַהער זיא אויך געבאָטע דעס בעגריפֿפֿעס גענאַננט ווערדען. וועננגלייך דיעזע צווייטע אַבטהיילונג דיא פֿאָרציגליכערע איזט, דאַ זעלבסט דער פראָפֿעט איהר דען פֿאָררַאַנג איינרייאַט, אינדעם ער זאַגט: „דיא וואַהר= הייט אונד דען פֿריעדען ליעבעט,“ זאָ ווירד היערבייא ריקזיכט אויף דיא אַללגע= מיינע מענטשענקלאַססע גענאָממען, דער עס פֿאָרוועג אָבליעגען זאָלל, זיך דורך דיא ערהאַלטענען געטטליכען פֿאָרשריפֿטען גוטע זיטטען אונד טוגענדען אַנצואייגנען, אום גאָטט געפֿעלליג צו ווערדען; נאַך אַנאייגנונג דיעזער פֿאָרציגע אַבער האָרט מאַן אויך אויף, איין געוועהנליכער אַללטאַגסמענש צו זיין, דער פֿערשטאַנד לייטערט זיך אַללמאַהליג אונד בעפֿעסטיגט זיך צוגלייך אים גלויבען, אונד אום ליעבע צו גאָטט ווירד ער דאַן פריפֿען, אים דיא געטטליכע טיעפֿליעגענדע אַבזיכט, דעססען געבאָטע אונד דען קערן דערזעלבען צו ערפֿאָרשען. צוואַר האַבען זאָמטליכע ווייזען איבעראיינגעשטיממט, דאַס דאַז ערלערנען דער טריפֿט וויכטיגער איזט, וויל מאַן דאַדורך, דיא געבאָטע ערקעננענד, זיא מיט מעהר אייפֿער ערפֿיללט, דיעזעס איזט אַבער בייא רעאַיטעניגען אַנצווענדבאַר, דער אויסער דעם גלויבען שטעהט, אָדער דער, וועןן אויך דיא געבאָטע איבענד, אַן איהרע וויכטיגקייט צווייפֿעלט. יעדענפֿאַללס בעגינ= נע מאַן מיט דעם ערלערנען דער געזעטצע אונד געבאָטע, אַלזאָ מיט דער ערסטען אַבטהיילונג אונד נאַכהער בעפֿאַססע מאַן זיך מיט דער צווייטען: מיט דען געבאָטען דעס פֿערשטאַנדעס. עבען דיעזען וועג האַבען אַללע גראָססען אונד ווייזען אין ישראל איינגעשלאַגען. — עס לעהרט רבי סימאַי: צור צייט אַלס ישראל שפראַך: „וויר וואָללען טהון אונד האָרען,“ שוועבטען הערניעדער זעכסמאַלהונדערט טויזענד ענ= געל אונד וואַנדען אום דאַס הויפט איינעס יעדען איזראַעליטען צוויא קראָנען, בע= שטעהענד אויס דעם העררליכסטען היממליטען גלאַנצע, אַלס איין בעזאָנדערעס צייכען דער אַנערקעננונג איהרער בערייטוויללינקייט; אַלס זיא אַבער דער זינדע פֿערפֿיעלען דורך דאַס אַנפֿערטיגען דעס גאָלדענען קאַלבעס, דאַ שוועבטען אַנדערע איין מאַל הונדערט אונד צוואַנציג טויזענד ענגעל הערניעדער אונד צערטטאָרטען דיא קראָנען,

את עדים מהר חורב. אמר ר' חמא בר חנינא בחורב טענו ובהורב פרקו. אמר ר' יוחנן וכולן זכה משה ונטלן שנאמר ויתנצלו בני ישראל וגו' וסמיך ליה ומשה יקח את האהל אמרו ז"ל ועתיד הקב"ה להחזירם להם שנאמר (ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון וגו' שמחה שהיה מעולם על ראשם. וכוונת מימרא זו היא כלומר כיון שקבלו ישראל קבלה זו עליהם פיהם ולבם שוים ונעשה שכל כל אחד כמלאך השרת ואלו הם הששים רבוא של מלאכי השרת שאין ביניהם אלא שזה שכל נבדל וזה שכל בגוף ושניהם משרתים לבורא וכשקרבו אל האמת השקו שכל בשכל הפועל ושבו גופם תשמישי קדוש ונקשר לכל אחד מהם שני כתרים מזיו השכינה אחד בגופו כנגד נעשה שבגוף פעולת העשייה במדות המעשיות ואחד בשכל כנגד נשמע שבשכל משלמת השמיעה שהיא במצות השמעיות. וכבר הודו בזה חכמי המחקר באומרם כי במעשה ובמדע תדבק הנפש בשכל הפועל וכו' וכשחטאו ישראל בעגל הסריחו גופם שכלם ונהפכו ונטנפו גופם ושכלם ונעשו מלאכי חבלה כי כמו שהשכל המיישר נעשה מלאך השרת כן הדעת המחבלת

מיט וועלכען דיא איזראַעליטען ביזהער געציערט וואַרען, דאַהער הייסט עס אויך: „פאָם חורב לעגטען זיא איהרע ציערדע אב." רבי חמא בר חנינא בעמערקט זעהר ריכטיג: פאָם חורב וואורדען זיא געציערט אונד פאָן דעמזעלבען בערגע חורב וואורדען זיא ווידער איהרער ציערדע בעראויבט. אבער אויך זאָ גאָררייכער, אויך זאָ אומקראָנטער שטאַנד משה דאַ; דאַהער הייסט עס: „זיין אַנגעזיכט שטראַהלטע;" דיעזע בעמערקונג מאַכט רבי יוחנן. דיא ווייזען אבער לעהרען: דער גע־הייליגטע ווירד איינסט ישראל דען פערלאָרענען שמוק, דיא קראָנען דער אויסצייכ־נונג, ווידער צוערטהיילען, דען עס הייסט (ישעיה ל"ה, י'.): „עס ווערדען צוריקקעהרען דיא ערלאָזטען נאַך ציון מיט יובעלן, אונד דיא האָהערע עוויגדוי־ערנדע פריידע ווירד איהר הויפט ציערען." דער זין דער אַנגעפיהרטען ביידער, אַללעגאָריען, איזט דער: אַלס דיא איזראַעליטען אַם סיני דיא תורה עמפפינגען, וואַר איהר מונד אונד איהר הערץ אין איבעראיינשטימונג, אונד זאָ גליכען זיא גאַנץ דען ענגעלן, דיא זיך אין ניכטס אונטערשיידען אונד דיא גלייכזאַם נור איינען ווילען האַבען; זאָ וואַרען אויך דיא איזראַעליטען אין גייסט אונד קערפער איינס; מאַן דירפטע זאָגאַר, אום איינען האָהערן בעגריף היערפאָן צו געבען, בעהויפטען, דאַס איהרע קערפער, איהרע איינענטליכע נאַטור אויפגעבענד, זיך מעהר פערגייס־טיגטען, אום פיר דיא, פיר זיא בעשטיממטען געבאָטע ריין צו זיין, זאָ ווי ווידער איהרע זעעלען, אַנדערער זייטס, אויפשוואָנג נאַהמען, אום דיא ערהאַבענסטען פערשטאַנדעסלעהרען אויפצופאַססען, אונד זאָ עמפפינגען זיא צווייא ווערטהפאָללע קראָנען אַם בערגע סיני. דען אַללע ווייזען, פאָרשער אונד פילאָזאָפען שטיממען איי־בעראיין, דאַס דורך וויססען אונד ווערקהייליגקייט דיא זעעלע צור האָכסטען שטופע איהרער פאָללקאָממענהייט געלאַנגען קאָננע. אַלס אבער דיא איזראַעליטען דורך אַנ־פערטיגונג דעס גאָלדענען קאַלבעס זינדיגטען, זאַנק איהרע פערפיינערטע אונד פער־גייסטיגטע קערפערליכקייט צוריקק, זיא הינג זיך ווידער גאַנץ דעם אירדישען אַן, אונד זאָ וואורדען זיא גלייכזאַם געפאַללענע ענגעל; זאָ בעצייכנען אויך דיא ווייזען דען גאַנצען מענשען דאַמיט, ווען זיא זאַגען: צווייא ענגעל בעגלייטען שטעטס דען

נעשה מלאך הבלה כי כל הפועל שום דבר אפילו כפי טבעו נקרא מלאך כדכתיב (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות וגו'. ולזה רמוז באומרם שני מלאכים המלוין לו לאדם אחד טוב ואחד רע כלומר הנפש והגוף כי כפי טבעם הראשון זה טוב וזה רע. וגם בזה הנדון מאחר שהטאו נעשו שכלם וגופם מחבלים גופם בעשיות העגל ונפשם באמונת ההבל. ונעשו גופכם ונפשם כפלים מס' רבוא שהיו ישראל מלאכי חבלה ופרקי העדים שבהן שקבלו בשעת מ"ת בחורב. ובחסרונן לא נגרע מעדי משה ומזיוו שום דבר אבל זכה ונטלן ברשותו להחזירן לכל מי שילמוד ממנו בחייו ומתורתו אחרי פטירתו. ובזמן הישועה כי מלאה הארץ דעה את ה' עתיד הקב"ה להחזירן להם שנאמר ופדויי ה' ישובון וגו'. גם נוכל לומר שהקדמת נעשה לנשמע היתה המדת השלמת מצותיו בכל דבר קודם שידעו מה יצוה וקודם שיראו אם יכולין לקיימו ובזה נדמו למלאכי השרת שעושין כזה כדאמרינן עלה אמר רבי אליעזר בשעה שהקדימו נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמר מי גלה לכם רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו שנא' (שם) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. או נוכל לומר שהדברות שבאו לישראל נקראו מלאכי השרת כמו שאמרו כל דבור ודבור שיצא מפי

אעכטען אונד נאר, איין גוטער אונד איין באזער. דיא קארפער דער איזראעליטען פערטיגטען דאס גאלדענע קאלב אן אונד איהרע זעעלען ערקאננטען עס אן, אונד גאבען עס פיר איין גאטטליכעס וועזען אויס, ביידע פילען אלזא איינער זינדע היים, אונד זא פערלארען זיא איהרע ציערדע, איהרע קראנען, אן דעם ארטע, אן וועלכעם זיא זיך דיאזעלבען ערווארבען האטטען, אם חורב. אבער משה בליעב אויף זיינער גייסטיגען האהע שטעהען; דער פאלל ישראל'ס אינדערטע קיינעספאללס זיינע גראססע, ער בליעב געציערט אונד אומקראנצט, אונד דיא ענטנאממענען ציערדען דער איזראעליטען גינגען גלייכזאם אויף איהן איבער, אום זיא אן דיאיעניגען צו פער- טהיילען, דיא זיך איהם זעלבסט בייא זיינער לעבענסצייט, אונד זיינער היילינגען לעהרע נאך זיינעם טאדע ווערדע צווענדען. אונד צור צייט, ווען דיא ערדע ווירד פאללער וויססען אונד גאטטעסערקעננטניס זיין, ווירד דער געהייליגטע זיך בערייטוויללינג פינ- דען, זאלכע קראנען צו פערטהיילען. — אויך לעססט זיך דאס איין גרונד, וועסוועגען ישראל ערסט זאגטע: נעשה „וויר וואללען טהון," אונד נאכהער: ונשמע „וויר וואללען האערען," אנפיהרען, דאס זיא בייא דען פארהערגעגאנגענען וואונדערן, גלייך ענגעלן, פאללער פערטרויען וואַרען אונד פאראויסעצטען, דאס זיא בייא דען גע- באטען, דיא זיא ערסט עמפפאנגען זאללטען, בעשטעהען ווערדען קאננען. רבי אליעזר זאגט היערויף בילדליך: צור צייט, אלס ישראל ערסט זאגטע: נעשה „וויר וואללען טהון," אונד נאכהער: ונשמע „אונד וויר וואללען האערען," ליעס זיך איינע היממלישע שטיממע פערנעהמען, דיא דא שפראך: ווער האט אייך דאס געהיימניס, דאס נור ענגעל וויססען, אנפפענבארט? דען עס הייסט (תהלים ק"ג, כ'.): „בענע- דייעט דען העררן, איהר זיינע ענגעל! מאכטיגע העלדען! דיא איהר זיין ווארט שאן ערפיללט, ווען איהר עס קוים פערנעהמעט." אויך לעסט זיך דיא ערקלערונג היערפאן דאהין אבגעבען: דאס אויס יעדעם ווארטע, דאס גאטט דורך משה צו ישראל געשפראכען, איין מלאך (באטע) ענגעל געווארדען זייא, דער גלייך איינעס

הקב"ה נברא ממנו מלאך לפי שדבורו עושה שליחתו כרצונו. וזהו המשרת הטוב דכתיב משרתיו עושי רצונו ומאלו הדברות באו ב' כחות לכל אחד מישראל שהם ס' רבוא אחד לתקון הגוף ואחד לתקון הנפש כי למצו' יש להם שני סגולות לאלו השני תקונים. והכי אמרינן עלה ד"א (משלי א') שמעו כי נגידים אדבר כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נקשר לו ב' קשרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע רצה לומר אחד לתקון המדות ואחד לתקון המושכלות:

(קמד) ## פרק שני.

התורה היתה כלי חמדה שבו נברא העולם אשר ברא הקב"ה בשביל ישרא' כמו שאמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל כדי שיקיימו את התורה ועל כן אמרו בפרק א"ר עקיבא (דף פ"ה) אמר רבי חזקיה מ"ד (תהלי' ע"ו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדאמר רשב"ל מאי דכתיב (בראשית א') ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להן אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו. וכ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה

באַטען צו ישראל געווענדעט ווארדע; זאָ לעהרטען אויך אונזערע ווייזען: יעדעס וואָרט אויס דעם מונדע דעס געהייליגטען ווירד איין ענגעל, דער זיינען ווילען אויס-פיהרט, אונד זאָ קאַמען צווייא קרעֶפטע איבער דיא איזראַעליטען, אַלס זיא דיא וואָרטע עמפפינגען, צור ערהעבונג דער קעֶרפער אונד צור פערפיינערונג איהרער זעעלען, גלייך צווייען קרעֶנצען דער אויסצייכנונג, ד. ה. זיא עמפפינגען זיא צור פערבעססערונג דער זיטטען, צור אַנאייגנונג דער טוגענדען, צור בעפעסטיגונג אים גלויבען אונד צום שטרעבען נאַך דער וואַהרען געֶטטעסערקעננטניסס.

צווייטעס קאַפיטעל.

וועגען דער תורה, דיעזעס קלייגאָדעס אונד קעֶסטליכען געשעֶפּפעס, ווארדע איינסט דיא וועלט ערשאַפפען, אין דער געֶטטליכען פאָראויסזיכט, דאַס ישראל אין צוקונפט דיאזעלבע אין עמפפאַנג נעהמען ווירד. דיעזעס נעֶהער בעצייכנענד, זאַגען דיא ווייזען: דיא אידעע, וועלכע ישראל זיך איינסט צו אייגען מאַכען זאָללטע, וואַר שאָן פאָר דער שעֶפּפונג דאַ. זאָ לעהרט אויך רבי חזקיה: עס הייסט (תהלים ע"ו, ט'): „פאָם הימעל הערב שפריכסט דוא רעכט אונד אורטהייל אויס; דער ערדבאַלל שטוינט פורכטזאַם אונד שווייגט." ווען זיך דער ערדבאַלל געפירכטעט, וואַרום שוויעג ער, אונד ווען ער שוויעג, וואַרום פירכטעטע ער זיך, דאַס ער אויפ-העֶרען ווערדע צו זיין? נור ליעסס זיך דיעזעס אין איינקלאַנג בריינגען מיט דעם, וואַס רבי שמעון בן לקיש געזאַגט: עס הייסט (בראשית א', ל"א.): „עס וואַרד אַבענד אונד וואַר מאָרגען, דער זעכסטע טאַג," היעראויס איזט צו שליעססען, דאַס דער געהייליגטע דער שעֶפּפונג איינע בעדינגונג שטעללטע, אונד זאַגטע: נימט ישראל בערייטוויללינג דיא תורה אַן, דאַן גוט, דיינע עקזיסטענץ איזט ניכט גע-פעֶהרדעט; געשיעהט דיעזעס אַבער ניכט, זאָ קעהרסט דוא וויעדער אין דיין ניכטס צוריק. — דיא זעכס אונד צוואַנציג צייטאַלטער, דיא פאָר דער עמפפאַנגנאַהמע

קיימו הקב"ה בחסדו ובטובו הגדול בשומרו לתת תורתו לאומה הגונה לה כדגרסינן בפר' ע"פ (דף קי"ח) אריב"ל הני כ"ו כי לעולם חסדו כנגד מי כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן כל העולם כלו חנם בחסדו. ולפי שמצאו כתוב (תהלים ק"ה) דבר צוה לאלף דור שמוכיח מכאן שניתנה תורה לאלף דור אמרו שהית' גנוזה תתקע"ד דורות קודם בריאת העולם כדגרסינן פר' אר"ע (דף פ"ח) ואריב"ל כשעלה משה למרום אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה בא. אמרו לו רבש"ע חמדה גנוזה שגנוזת תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ואתה משתעשע בה בכל יום אתה רוצה לתתה ביד בשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגו' ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהלים ח'). א"ל הקב"ה למשה משה החזר להם תשובה אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שפתותיהם אמר ליה אחוז בכסא הכבוד וחזור להם תשובה שנאמר (איוב כ"ו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וא"ר תנחום מלמד שפירש

דער תורה וואַרען, ערהיעלט דער געהייליגטע דורך זיינע גראָסע גנאַדע אונד אונענדליכע גיטע, ביז דאַס ישראל, דיעזעס ווירדיגע פאָלק, זיך בערייטוויליג ערקלאָרטע, זיא צו עמפפאַנגען; דאַהער לעהרט אויך רבי יהושע בן לוי: דוד זאַנג זעכס אונד צוואַנציג מאַל: כי לעולם חסדו „דען עוויג וואָהרט זיינע גיטע.“ גלייכצאָהליג דען זעכס אונד צוואַנציג צייטאַלטערן, דיא פאָר דער עמפפאַנגנאַהמע דער תורה וואַרען, אונד דיא דער אַללגיטיגע, אָהנע איהר פערדיענסט, ריין דורך זיינע גנאַדע אונד זיין ערבאַרמען שפייזטע. זאָ ווערדען אויך דיא וואָרטע דער פסאַלמיסטען: „דאַס וואָרט בעפאַהל ער פיר טויזענד צייטאַלטער,“ דאַהין געדייטעט, דאַס עס פיר טויזענד צייטאַלטער אַלס לעהרע געגעבען וואָרדען איזט. רבי יהושע בן לוי לעהרט: אַלס משה נאַך דעם הימעל שטיעג, שפראַכען דיא דיענענדען ענגעל: הערר דער וועלט! וואַס האַט איין מאַן, פאָן איינער פרויא געבאָרען, אונטער אונס צו שאַפפען? ער קאָממט, ערהיעלטען זיא צור אַנטוואָרט, אום דיא תורה צו עמפפאַנגען. הערר דער וועלט! ווענדעטען דיא ענגעל איין, וויללסט דוא דיעזען שאַטץ, דיעזעס אונערמעסליכע קליינאָד, דאַס דוא נייון הונדערט פיער אונד זיעבציג צייטאַלטער פאָר דער שאָפפונג אינס דאַזיין גערופען, מיט דעם דוא דיך טאַגטעגליך פערגניגטעסט, וויללסט דוא עס נון אין דיא הענדע דעססען, דער פלייש אונד בלוט איזט, לעגען? „אָ וואַס איזט דער מענש, דאַס דוא זיין געדענקעסט, וואַס איזט דער ערדענזאָהן, דאַס דוא איהן אַכטעסט? גאָטט אונזער הערר! וויא מאַכטיג שאָן איזט דיין נאַמע אויף דער גאַנצען ערדע.“ גיעב דוא איהנען היעראויף איינע גענוגענדע אַנטוואָרט, שפראַך גאָטט צו משה. איך פירכטע איך, הערר! שפראַך משה, איך פירכטע איך, איהנען צו אַנטוואָרטען, דען וויא לייכט קאָננטען זיא מיך מיט דעם הויכע איהרעס מונדעס, דער איבער איהרע ליפפען גלייטעט, פערברעננען. פאַססע אַן איינען טהראָן דער עהרען, שפראַך גאָטט, אונד גיעב איהנען אַנטוואָרט; דען עס הייסט (איוב כ"ו, ט'.): „ער געשטאַטטעטע איהם דאַס אַנפאַססען פאָן זיינען טהראָן אונד ברייטעטע זיין געוואָלק איבער איהן.“ היעראויף זאַגט ר' תנחום: דיעזער פערז לעהרט דען בעווייז, דאַס דער הערר דעם משה איינען אַבגלאַנץ זיינער הערליכקייט צוערטהיילט האַבע. נון שפראַך משה: הערר דער וועלט! דיא תורה, דיא דען ענגעלן ביזהער צוערטהיילט וואַר, ענטהאַלט וואַהרהייטען, געבאָטע אונד

שדי מזיו שכינתו עליו אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן להם מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך וגו' אמר להם למצרים ירדתי' לפרעה נשתעבדתם תורה למה לכם. שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אמר להם בין עובדי כוכבים ומזלות אתם שרויים שעובדים ע"א. שוב מה כתיב בה לא תשא וגו' מה משא ומתן יש ביניכם שאתם צריכים שבועה. שוב מה כתיב בה זכור ושמור מלאכה אתם עושים שאתם צריכים שבת. שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך כלום אב ואם יש לכם. שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב כלום יש ביניכם קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם גלוי עריות שאתם צריכים לתורה. מיד חזרו והודו להקב"ה שנא' ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו אשר תנה הודך על השמים לא קאמרי. מיד כל אחד ואחד מסר לו דבר שנאמר (תהלים ס"ח) עלית למרום שבית שבי וגו' בשכר שקראך אדם לשון שפלות נוצר מאדמה לקחת מתנות. ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר (במדבר י"ז)

פערבאָטע, וועלכע אויך זיא גאַר קיינע אַנווענדונג האַבען קאָננען; זאָ הייסט עס אין איהר: „איך בין דיין גאָטט, דער דיך געפיהרט האַט אויס דעם לאַנדע מצרים.“ וואַרען דען דיא ענגעל אין דיעזעם לאַנדע? וואַרען זיא דעם פרעה אונטערטהאַן? פערנער הייסט עס דאַרין: „דוא זאָללסט קיינע אַנדערע געָטטער האַבען נעבען מיר;“ קאָננען דיא ענגעל גאַר אין פערזוכונג קאָממען, אַנדערן געָטטערן צו דיענען? זינד זיא דען גאַר דער פערפיהרונג אונד פערלאָקקונג פרייא געגעבען? דאַן הייסט עס וויעדער: „שוואָרע ניכט פאַלש ביים נאַמען דיינעס גאָטטעס;“ וואָ טריטט בייא ענגעלן דיא נאָטהווענדיגקייט דעס שוואָרענס איין? זינד זיא דען געשעָפטען אונטערוואָרפען? זינד זיא איינעם געווינגע אויסגעזעטצט? פערנער הייסט עס: „איהר זאָללט דען שבת פייערנד הייליגען.“ פערריכטען זיא דען יע איינע אַרבייט, אום דעם רוהעטאַגעס צו בעדירפען? זינד דען ניכט אַללע טאַגע דער וואָכע פיר זיא שבת-טאַגע? זאָ הייסט עס אויך: „עהרע פאַטער אונד מוטטער,“ ווען נעננען זיא איים וואַהרען זינגע דעס וואָרטעס: פאַטער? ווען מוטטער? פערנער הייסט עס: „דוא זאָללסט ניכט מאָרדען, ניכט עהעברעכען, ניכט שטעהלען;“ זינד זיא דער אייפערזוכט, בעָזען בעגיערדען אָדער גאַר דעם עהעברוכע אויסגעזעטצט? וואָצו בעדירפען דיא ענגעל דען אייגענטליך דיעזער תורה? אַלס זיא דיעזע טריפטיגען גרינדע פערנאַהמען, גאַבען זיא זיך צופריעדען אונד פריעזען דען געהייליגטען, אינדעם זיא זאַגטען: „גאָטט, אונזער הערר! וויא מאָכטיג איזט דיין נאַמען אויף דער גאַנזען ערדע,“ אונד זאַגטען ניכט מעהר: „לאַס דיינע הערליכקייט אים היממעל פערבלייבען.“ זאַבער אין משה ערקאַננטען זיא דען גראָסטען אונד אויסגעצייכנעטען מאַן, דער איהרעס פערטרויענס ווירדיג וואַר, דאַהער בעשענקטע איהן איין יעדער דער ענגעל מיט איינעם זעהר וויכטיגען געהייאניס; אונד דאַרום הייסט עס אויך (תהלים ס"ח, י"ט): „דוא שטיעגעסט גען היממעל אונד בראַכטעסט בייטע צוריקק.“ וויל איהן דיא ענגעל פאָרוועג גערינגפיגיג בעהאַנדעלטען, בעשענקטען זיא איהן נאַכהער. זעלבסט דער טאָדעסענגעל בעשענקטע איהן מיט דער ערקעננטניס איינעס קרוי-טעס, דורך וועלכעס ער שפּעָטער איינער פעסט איינהאַלט טהון קאָננטע, דען עס הייסט (במדבר י"ז, י"א): „משה שפראַך צו אהרן: נים דיא רויכפפאַננע, טהוע פייער היניין פאָם מזבּחע אונד לעגע רייכערווערק דאַרויף אונד ברינגע עס איי-

ויתן את הקטרת ויכפר על העם ואי לאו דאמר ליה מי הוה ידע. ולא נשארה פתחון פה לאומות לומר אלו היה נתנה לנו היינו מקבלים אותה כי לכולן אמר שיקבלהו לכל אחד בלשונו ולא רצו בלתי ישראל שהיו מוכנים לתורה כדגרסי׳ בספרי פרשת וזאת הברכה (דברים ל״ג) ה׳ מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בד׳ לשונות ה׳ מסיני בא זה לשון עברי. וזרח משעי׳ למו זה לשון יון. הופיע מהר פארן זה לשון ערבי. ואתה מרבבות קדש זה לשון ארמי. ויאמר ה׳ מסיני בא כשנגלי המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד נגלה אלא אף על אומות העולם בתחלה הלך אצל בני עשו אמר מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמן של אותן אנשים אבותם רוצה היה שנאמר (בראשי׳ כ״ז) והידים ידי עשו ועל כן הבטיחו אביו (שם) ועל חרבך תחיה. הלך אצל

לענדס צור געמיינדע אונד פֿערזאָהנע זיא.״ — בעפֿאָר גאָטט אַן ישראל דיא תורה געגעבען, טרוג ער זיא אַללען דאַמאַליגען פֿעלקערן דער ערדע אַן, דאַמיט זיך ניכט איינעס דערזעלבען איבער דען ניכטאַנטראַג בעשווערען מאָגע, אַבער יעדעס פֿאָלק שלוג זיא אויס, אָבגלייך זיא איהם אין זיינער שפראַכע פֿאָרגעטראַגען אונד אַנ־געבאָטען ווארדע, נור ישראל אַללין פֿאַנד זיך גלייך צום עמפֿפֿאַנג בערייטוויללִיג, דאַהער הייסט עס אויך אים ספרי: אַלס דער געהייליגטע זיך אָפֿפֿענבאַרטע, דיא תורה אַן ישראל צו ערטהיילען, צייגטע ער זיא איהנען ניכט נור אין איינער, זאָנ־דערן אין פֿיער שפראַכען אונד צוואַר (דברים ל״ג, א׳.): ה׳ מסיני בא „פֿאָן סיני קאַם דער הערר;״ דיעזער זאַטץ איזט ריין העבראַאיש, (ד. ה. אַם סיני ווארדע דיעזע שפראַכע איין אייגענטהום דער עבראָער דאַדורך, דאַס זיא אויף דיא גאָטט־ליכען טאַפֿעלן איינגעגראַבען ווארדע). וזרח משעיר למו „זאָנענגלייך שיען ער איהנען פֿאָן שעיר;״ דיעזער זאַטץ טראָגט דאַס געפּראַגע דעס גריעכישען אַן זיך, (וויל וואַהרשיינליך אונטער שעיר, גריעכענלאַנד פֿערשטאַנדען ווערדען זאָלל). הופיע מהר פארן. „ער גלאָנצטע פֿאָם געבירגע פארן;״ דיעזער זאַטץ בעקונדעט דען אַראַבישען איינהאַלט, (דאַ אונטער פארן וואָהל אַראַביען פֿערשטאַנדען ווערדען זאָלל, זאָ וויא אַן אונטער מדבר פארן דיא אַראַבישע וויסטע פֿערשטעהט). ואתה מרבבות קודש „ער קאַם אויס הייליגען מיריאַדען; דיעזער זאַטץ צייגט הין אויף דיא אַראַמאַאישע שפראַכע, (דאַ אתה איין אַראַמאַאישעס וואָרט איזט). אַלס דער עוויגע זיך אָפֿפֿענבאַרטע דעם פֿאָלקע ישראל, איהם דיא תורה צו ערטהיילען, זאָ געשאַה דיעזעס ניכט אַללין דיעזעם פֿאָלקע, זאָנדערן אויך אַללען איבריגען פֿעלקערן דער ערדע אָפֿפֿענבאַרטע ער זיך אין דיעזער אַבזיכט. צוערסט קאַם ער צו עשו׳ס נאַכקאָממען, זיא פֿראַגענד, אָב זיא דיא תורה אַננעהמען וואָללטען. וואַס ענטהאָלט איינענטליך זאָ בעזאָנדערס דיעזע לעהרע, פֿראַגטען דיעזע? „דוא זאָללסט ניכט מאָרדען!״ גאַב דער הערר צור אַנטוואָרט. היעראויף ווענדעטען זיא איין: הערר דער וועלט! שאָן אונזער שטאַממפֿאַטער בעציכנעטע זיך היערין אויס, זאָ דאַס ער זיינעם ערבלינדעטען פֿאַטער יצחק דורך דיא האָנדע שאָן ערקעננבאַר וואַר, אינ־דעם ער זאַגטע: „אונד דיא האָנדע גלייכען דענען דעס עשו,״ אונד דעמגעמעס זעגנעטע ער איהן אויך מיט דען איננהאַלטסוואָרטען: „דורך דיין שווערדט זאָללסט דוא לעבען;״ ויא קאָננטען וויר אונז זאָך איין געבאָט ערפֿיללען? דאַ גינג

בני עמון אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תנאף אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמה של ערוה שלהן היא שנאמר (שם כ׳) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. הלך אצל בני ישמעאל אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו של אביהם ליסטים היה שנאמר (בראשית י"ז) והוא יהיה פרא אדם. לא היתה אומה שבאומו' שלא הלך ודבר ודפק על פתחה שאם ירצו יקבלו את התורה וכן הוא אומר (תהלים קל"ח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך יכול שמעו וקבלו ת"ל ואותם לא יעשו ואומר (מיכה ה׳) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו ולא עוד אלא אפילו ז׳ מצות שקבלו בני נח עליהם לא יכלו לעמוד בהן עד שפרקו׳ ונתנם לישראל משל לאחד ששלח המורו וכו׳ וכלבו לגורן וכו׳ לכך נאמר ה׳ מסיני בא:

דער הערר צו דען זעהנען עמון'ס אונד שפראך צו איהנען: וואָללט איהר דיא תורה אננעהמען? וואס ענטהעלט דיעזע, לויטעטע איהרע פראגע: „דוא זאָללסט ניכט עהעברעכען,“ וואר דיא אנטוואָרט. הערר דער וועלט! שפראכען זיא: וויא קעֶננטען וויר איין געבאָט ערפיללען, וועֶן אונזער שטאממפאטער אין בלוטשאנדע געצייגט-וואורדע? דען עס הייסט דאָך: „עס וואורדען דיא ביידען טעֶכטער לוט'ס פאָן איהרעם פאטער שוואנגער.“ — היערויף בעגאב זיך גאָטט צו דען נאכקאָממען ישמעאל'ס, זיא פראגענד, אָב זיא דיא תורה אננעהמען מעֶכטען; אויך דיעזע פראגטען, וואס זיא ענטהאלטע: „דוא זאָללסט ניכט שטעהלען,“ לויטעטע דיא אנט-וואָרט. היערויף שפראכען זיא: הערר דער וועלט! דאס אייגענטליכע וועזען, דאס האנדווערק אונזערעס שטאממפאטערס, וואר דער ראוב, דא עס דאָך פאָן איהם הייסט: „ער ווירד זיין איין ווילדער, איבערמיטהיגער מענש, ער ווירד זיינע האנד אן אללעס לעגען.“ אונד זאָ גינג דער הערר פאָן איינעם פאָלקע צום אנדערן, איבעראלל פאָכטע ער אן אונד באָט זיינע תורה גלייכזאם פייל, דאהער הייסט עס (תהלים קל"ח. ד'.): „עס דאנקען דיר, הערר! אללע קעֶניגע דער ערדע, וויל זיא גע-העֶרט האבען דיא וואָרטע דיינעס מונדעס,“ אבער קיינעס דיעזער פעֶלקער נאהם זיא אן, קיינעס מאכטע זיא זיך צום אייגענטהומע, דאהער הייסט עס אויך (מיכה ה', י"ד.): „אין צאָרן אונד גרים ווערדע איך ראכע נעהמען אן דען פעֶל-קערן, דיא ניכט העֶרען וואָללטען.“ זעלבסט דיא זיעבען, בייא דען זעהנען נח'ס געברייכליכען געבאָטע האבען זיא אויך אונד בעאבאכטעטען זיא ניכט, דאהער גאב דער עוויגע אויך דיעזע דעם פאָלקע ישראל, דאס זיך גערנע צו אללעם, וואס פאָן איהם קאם, בערייטוויללינג פאנד אנצונעהמען, עס זאָגאר אלס איינע גאבע דער אויסצייכנונג בעטראכטעטע, וועֶן עס אויך שפאָטטווייזע אין איינעם בייאשפיעלע הייסט: דיא לאסט, וועלכע דער קייכענדע הונד שבווערן, בירדעטע מאן דעם אָהנע דיעזעס שאָן זעהר בעלאדענען עזעל אויף; ישראל טראָגט זיא גערנע ביז אנס ענדע דער טאגע. —

(קמה) **פרק שלישי.**

עשרת הדברות הם יסוד אמונתנו ובהם כלולים תרי"ג מצות שבתורה ונתן הקב"ה בהם כח שבלי לשומע' מפי הגבורה לפי שיאמינו מכאן ואילך בנבואת משה רבינו ע"ה כדכתיב (שמות י"ט) בעבור ישמע העם בדברי וגו'. ועוד לגדלם על כל אומה ולשון כדכתיב (דברים ד') השמע עם קול אלהים מדבר וגו'. ועוד להסיר מעל ישראל זוהמת נחש הקדמוני כדגרסינן במסכת שבת פרק הבית (דף קס"ה) ובמסכת ע"ז פרק אין מעמידין ע"ש וברוך הוא שאין באומות אומה ראויה לקבלת התורה אלא ישראל בני אברהם אוהבו כרותים בברית המילה מלומדין לעבודות כי הנותן על צוארו עול תורה צריך שיהא מרוחק מן העדון ומן הגאו' לפי שלא ישכח בוראו ויבעט. כדכתיב (שם ח') ורם לבבך ושכחת וגומר וכתיב (שם ל"ב) וישמן ישורון ויבעט. וכיון שכן דרכו של תורה כיצד תסבול עול תורה כל אומה

דריטטעס קאַפּיטעל.

דיא צעהן געבאָטע זינד דיא גרונדפֿייֿלער דעס גלויבענס, אונד אין איהנען זינד זאַממטליכע (תרי"ג) זעכס הונדערט אונד דרייאצעהן געבאָטע דער תורה ענטהאַלטען. דער געהייליגטע ערטהיילטע דעם פֿאָלקע ישראל אַם סיני, אַלס ער דיעזע צעהן געבאָטע שפראַך, איינע איבערנאַטירליכע פֿאַססונגסקראַפֿט, אום דיעזע זיינע וואָרטע מיט דעם געהאָרע אויפֿצופֿאַססען אונד זיא אים פֿערשטאַנדע אויפֿצונעהמען, דאַמיט דיא צווייפֿעלזוכט אונד דיא קליינגלייביגקייט מיט איינעם מאַלע בייא דיעזעם פֿאָלקע פֿערניכטעט זייא, דאַס עס אַלזאָ דען וואָרטען דעם משה פֿערטרויען אונד גלויבען שענקע, אונד זיך איבערצייגט האַלטע, דאַס מאָזעס, וואַס ער צו איהנען שפּרעכע, פֿאָן איהם, (דעם עוויגען), קאָממע, פֿאָן איהם, דעססען וואָרטע עס נון זעלבסט געהאָרט; זאָ הייסט עס אויך אין דער שריפֿט: דאַמיט דאַס פֿאָלק האָרע, דאַס איך מיט דיר אונמיטטעלבאַר שפרעכע. פֿערנער וואָללטע דער עוויגע דיא איזראַעליטען היערדורך אויסצייכנען, זיא איבער יעדעס פֿאָלק אונד יעדע שפראַכע, אים בעוואוסטזיין דיעזער אויסצייכנונג ערהעבען, דאַהער הייסט עס אויך: (דברים ד', ל"ג.): ,,האַט יע איין פֿאָלק געהאָרט דיא שטיממע גאָטטעס רעדענד אויס דעם פֿייער?'' אויך וואָללטע דער עוויגע היערמיט דעם האָכמוטה דער שלאַנגע, דיא דורך איבערעדונגסקונסט אונד טרוגגרינדע דיא שטאַממוטטער חוה פֿעררייטעטע, פֿאָם בוימע דעס ערקעננטניססעס צו עססען, בעגעגנען, דערען נאַכקאָממען וואָללטע ער היערפֿאָן אַבפֿיהרען אונד זיא אויף דען וועג דעס גלויבענס לייטען. — עס איזט קלאַר אונד ערוויעזען, דאַס קיינע נאַטציאָן זאָ געאייגנעט וואַר, דיא תורה צו עמפֿפֿאַנגען, אַלס דיא איזראַעליטען, דיא נאַכקאָממלינגע אברהם'ס, דעס גאָטטעסליעבלינגס. דיעזע, דורך איהר פֿלייס אין דען בונד מיט גאָטט געקאָממען, נעמליך דורך דיא בעשניידונג, זינד אַם געאייגנעטסטען, דעם העררן צו דיענען; דען ווער זיך דען געבאָטען דער תורה ווייהעט, מוס זיך פֿערן צו האַלטען וויססען פֿאָן פֿערלאָקקענדען פֿערגניגונגען אונד פֿאָם האָכמוטהע, ער דאַרף זיינען שאָפֿפֿער ניכט פֿערגעססען אים רייסענדען שטרודעל דער וועלט אונד ניכט אַבגלייטען פֿאָן דעם איהם פֿאָרגעצייכנעטען וועגע, וויא עס הייסט: ,,דיין הערץ ווירד זיך אויפֿבלאָהען אונד דו ווירסט דיינעם שאָפֿפֿער פֿערגעססען;'' אָדער וויא עס פֿערנער הייסט: ,,ישורון וואורדע פֿעטט, אונד גלייטעטע אַב פֿאָם פֿאָרגעשריעבענען וועגע;'' אַבער דיא תורה טרייבט דאַס

שהי׳ מורגלת בעדונין ובשכרות שאינה יכולה לשבר גאון לבה וחוזק גופה לקיים התורה ומצותי׳ המתשת כחו של אדם ולכן נקרא שמה תושיה. וע״כ לא היתה ראויה אלא לישראל שהם מוכנים לחלש גופם. והקב״ה נותן בהם כח לעמוד כדגרסינן פרק אמר רבי עקיבא (דף פ״ח). ואמר ריב״ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה יצתה נשמתן של ישראל שנאמר (שיר ה׳) נפשי יצאה בדברו וכי מאחר שבדבור ראשון יצתה נשמתן דבור ב׳ מי קבלו אלא שהוריד הקב״ה טל שעתיד להחיות בו את המתים והחיה אותם שנאמר (תהלים ס״ח) גשם נדבות תניף אלהים וגומר. ואמר ריב״ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה הורו ישרא׳ לאחוריהם י״ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותם שנאמר (שם) מלאכי צבאות ידודון ידודון אל תקרי ידודון אלא ידדון. וגם מבשמם הקב״ה ליהנות שבלם. כדאמרינן התם ואמר ריב״ל מ״ד לחייו כערוגת הבשם כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כלו בשמים. וכי מאחר שבדבור ראשון נתמלא כל העולם כלו בשמים דבור שני להיכן הלך הוציא הקדוש ברוך הוא רוח

ענטגעגענגעזעטצטע פאָן דעם פאָר, װעלכעס דיא פעלקער נאכהינגען; דיא װאָללוסט אונד טרונקענהייט װאַרען איהר געביעט, אין דעם זיא זיך בעװעגטען, זיא פערמאָכ־טען ניכט, דען האָכמוטה איהרער הערצען צו ברעכען, ניכט איהרע קערפער דורך ענטבעהרונגען צו קאַסטייען אונד בעגיערדען צו אונטערדריקקען אונד דיעזעס עבען װייל דיא תורה, דיא תושיה גענאַננט װירד*), מיט איהרען געבאָטען ערצילען. אונד דאַהער װאַרען נור דיא איזראַעליטען, דיא פאַסט מיט דעם איינטריטט אינס לעבען, דורך דיא בעשניידונג, איהרע קערפער דעם העררן װייהענד שװאַך מאַכטען, געאייג־נעט, דיא תורה צו עמפפאַנגען; אַבער דער געהייליגטע גאָטט אונד גיעבט איהנען קראַפט, אום בעשטעהען צו קאָננען. דען ר׳ יהושע בן לוי לעהרט: מיט יעדעם װאָרטע אונד זאַטצע, דען דער געהייליגטע אויף סיני שפראַך, ליעססען איממער דיא זעעלען דער איזראַעליטען איהרע קערפער שװעבטען צוריקק; זאָ הייסט עס אויך: „מיר גינג דיא זעעלע אויס, אַלס ער שפראַך;“ װייל אויס שװאַכע זיא דיא איבער־נאַטירליכע שטיממע גאָטטעס ניכט לעבענד אויסהאַלטען קאָננטען, אַבער דען זעלבען טהוי דעם בעלעבענס זענקטע גאָטט זאָדאַן אין איהרע ענטזעעלטען קערפער, אונד זיא װורדען װיעדער לעבענדיג; דען: „איינען מילדען, ערקװיקקענדען רעגען זענק־טע גאָטט הערנאַב — אויף זיא.“ פערנער לעהרט ר׳ יהושע בן לוי: מיט יעדעם װאָרטע אונד זאַטצע, דען דער געהייליגטע אויף סיני שפראַך, װיכען דיא איזראַע־ליטען צװאָלף מייל (ביז צור אייסערסטען גרענצע איהרעס לאַגערס) בעטייבט צוריקק, אונד דיא דיענענדען ענגעל דעם העררן לייטעטען זיא װיעדער צוריקק צור שטעללע דעס בעװוסטזיינס. אויך לעהרט דיזער װייזע: מיט יעדעם װאָרטע אונד זאַטצע, דען דער געהייליגטע אויף סיני שפראַך, שטראָמטען אויס דיא ליעבליכסטען װאָהל־געריכע אונד פיללטען פאַן דיא גאַנצע װעלט, אונד אויך דיא שטאַרקװערדענדען

---

*) נאך דער אַללגעמיינען אַננאַהמע װירד תושיה מיט זיין, עקסיסטענץ, פאָן יש, אויך מיט װייזהייט, פאָללקאָממענהייט איבערזעטצט; װיא אַבער דיא װייזען דיעזעס װאָרט גע־דייטעט האַבען, זאָלל דיא תורה דעסװעגען ניכט שװאַך מאַכען, אונטערדריקקען זיין־פלוֹח תושיה דיא אונטערדריקקערין. דער איבערזעטצער.

מבית גנזיו והיתה עוברת ראשון (שיר ה') שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מר עובר. נמצא שכל הדברות שמעו מפי הגבורה והוא היה נותן להם כח. ואם אמרו בסוף מסכת מכות (דף כ"ד) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום כי נרא' שהשאר שמעו מפי משה הא כתיב (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברי' האלה. ועוד כתוב בפירוש במשנה תורה (דברים ה') את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. אע"פ שיש בזה דעות חלוקות י"א שלא שמעו מפי הגבורה דברות שיבינום בלי באור משה כי אם אנכי ולא יהיה לך ומן השאר היו שומעים קול בלי משמעות ומשה מבאר להם. וי"א כי אחר ששמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה אע"פ שנכתב לבסוף שלא להפסיק בין הדברות. וראייתי כי בשני דברות הראשונות הם בלשון דבר השם אל בני ישראל שאומר (שמות כ') אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' על פני. כי אנכי ה' אלהיך נמצא שהם דברי השם לישראל. ושאר הדברות נאמרין בלשון מרע"ה שאומר לישראל לא תשא את שם ה' אלהיך וגו' על כן ברך ה' וכן כולם ובזה מורה שלא היו אלו הדברות דבר השם לישראל. ומצאתי בפרקי רבי אליעזר פרק ל"ט כל מצות שבתורה תרי"ג ודבר הקב"ה שני דבורים אנכי ולא יהיה לך ומשה תרי"א סימן תור' וד"ש דוד (תהלים ס"ב) אחת דבר

איזראַעליטען וואורדען דאַדורך ערקראֶפֿטיגט אונד געשטאֶרקט, איהרע זעעלען ערהיעלטען נייען לעבענסבאַלזאַם, אונד זאָ פֿערמאָכטען זיא אויס דעם מונדע דעס געהייליגטען זעלבסט דיא ערהאַבענסטען וואָרטע צו פֿערנעהמען. אַבער בייא אַללער ערקראֶפֿטיגונג דער קאֶרפּער אונד דער זעעלען פֿערמאָכטען דיא איזראַעליטען אויס דעם מונדע דעס געהייליגטען נור דיא צווייא ערסטען דער צעהן געבאָטע צו פֿערנעהמען אונד אויפֿצופֿאַססען, דיא איבריגען געבאָטע אַבער וואורדען איהנען דורך משה מיטגעטהיילט. דיעזעס ווירד אים טראַקטאַט מכות (פֿאָל. כ"ד.) געלעהרט. — עס הייסט צוואַר (דברים ה', י"ט.): „דיעזע וואָרטע רעדעטע דער עוויגע צו אייערער גאַנצען פֿערזאַממלונג,“ דאָך זינד דיא מיינונגען היעריבער פֿערשיעדען. נאַך איינער בעהויפּטונג פֿערשטאַנדען דיא איזראַעליטען נור אנכי אונד לא יהיה לך, דיא צווייא ערסטען געבאָטע, דיא איבריגען געבאָטע אַבער מוסטען איהנען דורך משה ערקלאֶרט ווערדען, דען אָבגלייך זיא אויך דיעזע אויס דעם מונדע דעס געהייליגטען פֿערנאַהמען, זאָ פֿערשטאַנדען אונד בעגריפֿפֿען זיא, אויס צו גראָססער בעטייבונג, ניכט דערען געוויכטיגען אינהאַלט. נאַך איינער אַנדערן בעהויפּטונג היינגעגען זאָללען דיא איזראַעליטען, נאַכדעם זיא אנכי אונד לא יהיה לך פֿאָם געהייליגטען זעלבסט פֿערנאָממען, צו משה פֿלעהענטליך געשפּראָכען האַבען: שפּריך דוא מיט אונס אונד וויר וואָללען אויפֿהאָרכען. דיעזע בעהויפּטונגען טיינען אויך אויס דער אַרט, וויא דיא געבאָטע געשפּראָכען וואָרדען זינד, זיך צו בעגריינדען; דען דיא ערסטען צווייא געבאָטע לויטען וויא איינע אַנרעדע: איך בין דיין גאָטט: דוא זאָללסט קיינע פֿרעמדע געטטער האַבען פֿאָר איינעם אַנגעזיכט; דיא אַנדערן געבאָטע אַבער לויטען מעהר ערקלאֶרענד, פֿאָן איינער דריטטען פּערזאָן אויסגעהענד, אַלזאָ פֿאָן משה צו דען איזראַעליטען געשפּראָכען. דיעזעס טיינט אויך דוד אין דעם פֿערזע (תהלים ס"ב, י"ב.) אַנגעדייטעט צו האַבען: „איינס, — איינע תורה —

אלהים שתים זו שמעתי. ונ"ל שאלו שני דבורים הראשונים הם שורש ויסוד לכל הדברות ולכל התורה. דבור אנכי לכל מצות עשה ודבור לא יהיה לכל מצות לא תעשה שהם יסוד האמונה וקיומה כי בהאמין האדם ביסוד האל יתברך ובהדבקו בדרכיו ובאהבתו ובהדמות למדותיו ידבק בכל מצותיו ובהרחיק עצמו מכל ענייני עבודת אלילים מכוכבים ומזלות ואמונה כוזבת ישמור עצמו מכל אזהרות שבתורה. ועל זה הזהירה תורה בכמה מקומות מכל דברי ע"א מכוכבים ומזלות ומשמשיה וענפיה. ועל זה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום לפי שהם שורש האמונה. ואף על פי שהח' האחרונים כתובים בלשון שליה והשנים הראשונים בלשון הקדוש ברוך הוא לא נבדלו אלא שהם יסוד ועיקר כל התורה. והרוצה לדרוש ימצאם כלולים בהם והמקיים יראה זרע יאריך ימים:

החלק הששי.

בחג הסוכות ויש בו ט' פרקים:

(קמו) פרק ראשון.

דברי יום הדין וימי התשובה ויום הסליחה שהם מר"ה עד י"ה אין כאן מקומן אלא בנר הה' בדרכי התשובה. וחג הסוכות צוה הקב"ה לשמוה

שפראך דער העדר, אבער נור צווייא — דער אין איהר אנטהאלטענען געבאָטע — פערנאהמען וויר." אמן דירפטע אויך בעהויפטען, דאס אין דען צווייא ערסטען געבאָטען, זאָוואָהל דיא איבריגען אכט דער צעהן געבאָטע, אלס זאֶמאטליכע געבאָטע אונד פערבאָטע דער תורה איבערהויפט ענטהאלטען זייען, דען אנכי איזט איין געבאָט אונד לא יהיה לך איין פערבאָט, דאס ערסטערע איזט דער איבבעגריף אללער געבאֶטע אונד דאס צווייטע דער דער פערבאָטע; דען זאָבאלד דער מענש פאָם דאזיין גאָטטעס גלייביג איבערצייגט איזט, ווירד ער אויך דעססען פאָרטריפטען, דיא נור צום היילע פיהרען, גערן בעאָבאכטען, ער ווירד איהן עהרפירכטען אונד ליעבען, זיך פאָם גאֶטצענדיענסטע אונד אבטערגלויבען פערן האלטען אונד פאָר אללען פערלאָקקונגען, פאָר וועלכען דיא טריפט ערמאהנט אונד ווארנט, זיך אין אכט נעהמען, אונד דאהער לעהרען איט רעכט דיא ווייזען, דאס וויר אנכי אונד לא יהיה לך אוים דעם מונדע דעם געהייליגטען זעלבסט פערנאָמאמען, דא זיא דיא גרונדפפיילער דעס גלויבענס זינד. אבער דענגאָך זינד דיעזע צווייא געבאָטע, איט דען איבריגען אכט געבאָטען פעראיינט, וועננגלייך דיעזע אין דען צווייא ערסטערן, וויא ערקלאֶרט ווארדע, איט ענטהאלטען זינד. דער פאָרטער ווירד פינדען, דאס דיעזע בעהויפטונג איהרע ריכטיגקייט האבע. — ווער דיא געבאָטע ערפיללט, ווירד פריידען בייא זיינען קינדערן זעהען אונד לאנגע לעבען.

זעכסטע אַבטהיילונג.

איבער דאס היטטע־פעסט. אין ניין קאפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דער עווינע זעטצטע דאס סוכות ־ אָדער היטטענפעסט איין, אום עס נאך דען בוסטאגען צו פייערן, אונד אום זיך אן דמאזעלבען צו פרייען, דאן דער העדר

בו לאחר ימי התשובה ללמדנו שאינו חפץ לענות גופינו כל הימים אלא כשיהיה לצורך להכנע לבבו לשוב לדרך ישרה ועם כל זה שנשוב לשמח לבבו ולאנשי ביתו לדבר מצוה וע"כ נקרא זה החג זמן שמחתינו כי כתוב בחג הזה אך בט"ו יום כמו שכתו' ביום כפורים אך בעשור להבדילו בענוי מעונג המועדים שעברו שהם חג המצות וחג השבועות. ג"כ כתיב בחג הסוכות אך בחמשה עשר כלומר אל תחשבו בלבבכם שנתתי לכם חג זה להתענות בו כמו בי"ה אלא שתאכלו ותשתו ותקריבו שלמים ונדבות לשמוח שבעת ימים. ולפי שלא יחשוב שום אדם שזאת השמחה היא של מילוי כרס על כן כתיב חג הסוכות שבעת ימים לה' כלומר כל זאת השמחה לא תהא אלא לשם שמים. ודרשו על פסוק זה במסכת סוכה פ"ק (דף ט') אמר רב ששת משום רבי עקיבא מנין לעצי סוכה שאסורין כל ז' ת"ל (ויקרא כ"ג) חג הסוכות שבעת ימים לה'. ותניא רבי יהודה אומר מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה' מה חגיגה לה' אף סוכה לה'. ואף על פי שכפי הפשט הביאו פסוק זה ללמוד על עצי הסוכה עיקר כוונת המדרש לא בא אלא להורותינו כי שמחת סוכה זו צריכה שתהא לה' ולא שתהא

פערלאַנגט ניכט, דאַס וויר פֿאָרטוואָהרענד אונזערן קערפער דורך פֿאַסטען אַבקאַ-סטייען זאָללען. נאַכדעם דאַס בעדירפֿניס, זיך פֿאָללער רייע אונד מיט וואַהרער הער-צענסבוסע מיט דעם היממליטען פֿאַטער אויסצוזעהנען, פֿאָראיבער איזט, נאַכדעם מאַן פֿאָן איהם פֿערצייהונג דער זאָ מאַנניגפֿאַך בעגאַנגענען זינדען ערלאַנגט האַט, אונד נאַכדעם מאַן מיט פֿעסטיגקייט צור באַהן דער טוגענד צוריקקגעקעהרט איזט, זאָלל מאַן זיך, פֿעראייניט מיט זיינען הויזלייטען זאָ רעכט איננינגליך פֿרייען, דען זאָלך איינע פֿריידע איזט זאָגאַר אויסדריקקליך בייא דיעזעם פֿעסטע געבאָטען, אינדעם עס אין דער טריפֿט: „צייט אונזערער פֿריידע" גענאַננט ווירד, אונד דאַהער העבט דיעזעס דיא טריפֿט בעזאָנדער הערפֿאָר, אינדעם עס אין איהר לויטעט: „נור אַם פֿונפֿצעהנטען טאַגע דעס מאָנאַטס תשרי זאָללט איהר דאַס היטטענפֿעסט פֿייערן אונד זיעבען טאַגע מייך פֿרייען," זאָ וויא וויעדערום בייא פֿערזאָהנונגספֿעסט דאַס פֿאַסטען אין דער טריפֿט הערפֿאָרגעהאָבען איזט, אינדעם עס אין דערזעלבען לויטעט: „נור אַם צעהנטען טאַגע דעס מאָנאַטס תשרי זאָללט איהר פֿאַסטען." עס פֿערשטעהט זיך אַלזאָ גאַנץ פֿאָן זעלבסט, דאַס מאַן אַן דען אַנדערן פֿייערטאַגען פֿראָהליך זיין זאָלל. — דיעזעס פֿעסט איזט קיין ווינצערפֿעסט, וועלכעס דער וויינערנדטע זיין ענטשטעהען פֿער-דאַנקט, עס איזט פֿאָן גאָטט, ריין צור געטטליכען ערינגערונג איינגעזעטצט, דאַהער הייסט עס: „איהר זאָללט פֿייערן דאַס היטטענפֿעסט זיעבען טאַגע דעם עוויגען," אַלזאָ אין גאָטט זאָלל מאַן זיך פֿרייען וועגען דיעזעס פֿעסטעס, עס זאָלל איינע פֿריידע האָהערן געננוססעס זיין. רב ששת לעהרט: מאַן דאַרף פֿאָם געהאָלץ דער היטטע דיא גאַנצען זיעבען טאַגע דעס פֿעסטעס קיינען געננוס האַבען, וויל עס דעם עוויגען וואָהרענד דיעזער זיעבען טאַגע געווייהט איזט, דען עס הייסט אויסדריקקליך בייא דיעזעם פֿעסטע: לה' „דעם עוויגען געווייהט." אויך רבי יהודה דייטעט אויס דעם וואָרטע: לה', דאַס דיעזעס איין דעם עוויגען געווייהטעס פֿעסט איזט. יעדאָך ווירד עס מיאָמער הויפטזאַכע בלייבען, דיעזעס היטטענפֿעסט וועניגער דער קאָר-

כולה להנא' גופנית. גם באמרם בפ"ק דסוכה (דף ב') צא מדירת קבע ושב בדירת עראי היתה כוונתם שבאה מצוה סוכה זאת ללמדנו שלא ישים אדם בטחונו בגובה ביתו וחוזקו ותקונו הטוב ואף כי יהיה מלא מכל טוב. ואל יבטיח בסיועת שום אדם אף על פי שהוא אדון הארץ ומושל בה. אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם כי לו לבדו היכולת והאמונה ובמה שמבטיח אינו מתנחם ממנו כדכתיב (במדבר כ"ג) לא איש אל ויכזב וגו' ולו לבדו המחסה והמסתור כדכתיב (תהלים ל"ב) והבוטח בה' חסד יסובבנו ונאמר (תהלים צ"א) אומר לה' מחסי וגו' ולהעיר לאדם על זה באה מצות סוכה בזמן הזה אחר אסיפת גורן ויקב בארץ ישראל כמו שנא' (דברים ט"ז) באספך מגרנך ומיקבך לפי שבזמן הזה הוא זמן בעיטה לכל שהאוצרות מלאים כל טוב והאדם כבר נאסף לעיר ומטיח ארח גגו ומחזיק בדק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים. לפי צוה לצאת מביתו החזק וישב בסוכות כדי שיתעורר וישים מבטחו בשם

פערליכען פפלעגע וועגען, אלס פיעלמעהר דעם עוויגען צו עהרען צו פייערן. דאהער לעהרען דיא ווייזען: פערלאססע, פפליכטערפיללער ישראל, דיינע פעסטע אונד געמאכליכע וואָהנונג אונד ניס וואָהרענד דיעזעס פעסטעס פאָן איינער שוואכגעבויטען, אונזיכערן אונגעמאכליכען וואָהנונג בעזיטץ, דיעזעס בעפיעהלט דיר דער העררע, דיעזעס שפריכט ער אויס אין זיינעם געבאָטע איבער סוכות. דער מענש זאָלל ניכט זיין פערטרויען זעטצען אויף זיין האָהעס, פעסטעס אונד שאָן פערציערטעס הויז, ווען עס פאָלל דעם גוטען אונד אנגענעהמען איזט; אויך זאָלל ער קיינע צופערזיכט אויף איינען מענשען האבען, ווען דיעזער אויך דער העררע דער בעהעררשער דעס לאנדעס איזט, אין וועלכעם ער וואָהנט. אויף גאָטט אללין, אויף דען, דער דיא וועלט געשאפפען, זעטצע מאן זיין פערטרויען, ער זיא דעם מענשען צופערזיכט, דען ער נור איזט אללפערמאָגענד, איין וואהרהאפטער ערפיללער זיינער צוזיכערונג; ווער איהם אללזאָ פערטרויט, דער ווירד עס ניע בערייען: דער העררע איזט קיין מענש, דאס ער ליגע; נור ער געוואָהרט זיכערן שוטץ, דאהער הייסט עס: ווער דעם עוויגען פערטרויט, דען אומגיעבט גנאדע. פערנער הייסט עס: ,,דער פערטרויאונגספאָללע שפריכט: דער עוויגע איזט מיין שוטץ. אום אלזאָ דאס שוטלע דעם עוויגען דעם מענשען איינען בעשויאליכען בעגריף צו מאכען, איזט דאס היטטענפעסט איינגעזעטצט וואָרדען, אונד צוואר פיר איינע צייט, אין וועלכער דיא טעננע אונד דער קעלטער מיט דען פריכטען דעס שפענדענדען באָדענס אונד דעס וויינשטאָקקעס שאָן געפיללט וואַרען; זאָ הייסט עס אויך (דברים ט"ז, י"ג.): ,,דאס היטטענפעסט מאכע דיר זיעבען טאגע, ווען דו שאָן איינגעזאממעלט האסט פיר דיינע טעננע אונד דיינען קעלטער;" אום דיעזע צייט איזט דער מענש אם ווענינסטען דעם דאנקעס געגען גאָטט ערפיללט, ער בלאָהט זיך אים בעוואוסטזיין זיינעס בעזיטצעס, דען אללעס. וואס נור צו ערנדטען וואר, האט ער יעצט אין זיכערעס געוואהרזאם געבראכט; זיין זיכערעס הויז, זיין פעסטעס דאך שיטצען איהן פאָר רעגען, אונגעשטיאָמעס וועטטער אונד זאָנסטיגען אונגעמיטליכקייטען, דיא אויף איהן פערלעטצענד איינווירקען קאָננטען, אונד דעמזאָגען בעפאהל דער עוויגע, דאס פעסטע הויז צו פערלאססען אונד זיינע וואָהנונג אין איינער היטטע אויפצושלאגען, דאמיט מאן אין זיך געהע, איין בעשוויכליכעס לעבען וואהרענד דיעזער זיעבען טאגע פיהרע אונד

יתברך ויתן אל לבו כי כל הטוב הגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו
ברצון השם. ועל זה רמוז לעשותה מפסולת גורן ויקב לזכר זה שאסף
הפירו׳ לאכול והפסולת לסכך בחתו מטר בעתו. ויזכור שכל שמירת גופו
וכל אשר לו מאת השם יתברך ולא יבטח באשר לו. וגם באה מצוה זו
להעיר ולהזכיר כי בסוכות הושיב השם יתברך את בני ישראל במדבר
ושמרם מן החורף והקרח והצנה והגשמים והחום בלי בית ותקרה. ובזה
יראו כי בכל דור ודור שומרם בוראם בלי בית וחומה דלתים ובריח כמו
שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. ובזה נחלקו רבותי׳ שר׳
אליעזר אומר ענני כבוד היו. ר״ל להזכיר מעשה נס שהיה דבר פלא
שהנהיגם במדבר ארבעים שנה מוקפים משבעה ענני כבוד. הד׳ מד׳
רוחות שנאמ׳ (שם ל״ב) יסובבנהו וגו׳. וענן המישי על ראשיהם להיות צל
להם שלא יכם שרב ושמש שנאמר (תהלים ק״ה) פרש ענן למסך. וענן
הששי היה מאיר להם שנאמר (שמות י״ג) והי׳ הולך לפניהם וגו׳. שלא
היו צריכים למאור ולא לנר אלא לילה כיום יאיר כחשכה כאורה. והיה גם כן

דאדורך איינע ווערדע, דאס אלז דאס גוטע, דאס איהם, דעם מענשען, צו טהייל
געווארדען, נור אויס דער שפענדענדען האנד גאטטעס געקאממען זייא, אונד זא
ווירד ער זיין גאנצעס פערטרויען דעם ווייטער צוווענדען, דער איהן מיט איינעס
זא רייכהאלטיגען בעזיטצע בעשענקט האט. אונד זאלל מאן דיעזע היטטע מיט
דען פראכטפאללען וויינראנקען אונד בוימאסטען בעדעקקען, דאמיט, ווען דער מענש
היניויפבליקט צור שלעכטען אונד אונזיכערן בעדאכונג זיינער צייטיגען וואהנונג
דער היטטע, ער ערסטליך פאן דיא גאטטליכען גאבען, וואפאן ער דיא פראכטפאללען
איבעררעסטע טויעט, אונד דאן פאן דען פאללייניגען שוטץ גאטטעס פאר שטורם
אונד רעגען געמאהנט אונד צוגלייך איבערצייגט ווערדע, דאס גאטט דער שפענדער
דעס בעפרוכטענדען רעגענס אונד דער היטער זיינער פערזאן זייא, דאס אללעס,
וואס ער בעזיטצט, פאן איהם, דעם שפענדער אללעס גוטען, געקאממען, דאס
ער דאהער קיין פערטרויען אויף זיינע פערגאנגליכען גיטער זעטצען מאגע. פערנער
קניפפט זיך איינע געשיכטליכע בעגעבענהייט אן דאס זיטצען אין דער היטטע. עס
זאלל נעמליך יעדען איזראעליטען עראיננערן, דאס דער געהייליגטע זיינע פארפאהרען
אין דער וויסטע אין היטטען וואהנען ליעס, אום זיא פאר פראסט, רעגען אונד
זאננענהיטצע צו שיטצען, דאמיט ער דאדורך צור איבערצייגונג קאממע, דאס דער
געהייליגטע אן יעדעם צייטאלטער זיין פאלק שיטצט אונד בעוואהרט. אהנע הויז,
מויער, טהאר אונד ריעגעל; דאהער היישט עס: „אין היטטען ליעס איך דיא
קינדער ישראל׳ס וואהנען.“ — אונטער היטטען וויל רבי אליעזר דיא שיטצענ־
דען וואלקן פערשטאנדען וויססען, מיט וועלכען דיא איזראעליטען וואהרענד דער
פיערציג יאהרע, דיא זיא אונשטעט אין דער וויסטע אומהערזאגען, וואנדערבארער
וועיזע אומגעבען וואהרען. עס וואהרען דיעס נעמליך זיעבען וואלקען, פאן דענען זיא
אומגעבען וואהרען, אונד צוואר: פיער וואלקען אומשלאססען זיא; דיא פינפטע
שוועבטע איבער איהנען, זיא פאר זאננענבראנד שיטצענד, וויא עס אויך היישט:
איינע וואלקע וואר איבער איהנען צום שיטצע געבריישעט. דיא זעכסטע וואלקע
לייכטעטע איהנען טאג אונד נאכט פאר, זא דאס איהנען אם טאגע דיא זאננע
אלס בעלייכטונג ענטבעהרליך וואר. דיעזע וואלקע טראקקנעטע פאר איהנען זעען

משוה להם הדרך וממלא הגומות ומשפיל את ההרים שנאמר (ישעיה ס"ג)
מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו וכתיב בתריה כבהמה בבקעה
תרד רוח השם תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. וענן שביעי
היה הולך אחר כל המחנות לאסוף כל הנחשלים והחולים ועוברות ומניקות
ויולדות וזקנים וזקנות וטף והיה נושאם הענן כאלו הולכים על גבי עגלות
שנאמר (דברים ל"ב) כנשר יעיר קנו וגו'. וגם זה בא לישראל בזכות שבעה
צדיקים ואלו הם אברהם יצחק ויעקב וקהת ועמרם ואהרן ומשה השביעי
המנהיג את ישראל ועל ידו נתנה להם התורה ובכללה מצוה זאת. ויש
אומרים בזכות שבעה כתות הצדיקים המקבלים פני שכינה כדגרסי' בויקרא
רבה פ"ל (תהלים ט"ז) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך אל
תקרי שובע אלא שבע אלו שבע כתות של צדיקים שהם מקבלים פני שכינה
שפניהם דומים לחמה וללבנה לרקיע ולברקים ולכוכבים ולשושנים ולמנורת
בית המקדש. לחמה מנין (שיר ו') ברה כחמה. ללבנה מנין יפה כלבנה.
לרקיע מנין (דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לברקים מנין
(נחום ב') מראיהם כלפידים כברקים ירוצצו. לכוכבים מנין ומצדיקי הרבים

אונד טייכע אויס, עבנעטע דיא איס וועגע שטעהענדען היגעל אונד בערגע; זאָ
הייסט עס אויך (ישעיה ס"ג, י"ג או. י"ד.): „ער פיהרטע זיא דורך פלוטהען,
וויא דאַססע דורך דיא וויסטע, אָהנע דאַס זיא שטרויכעלטען; וויא דאַס פיעה אינ'ס
טהאַל היגאַבשטייגט, זאָ פיהרטע זיא דער גייסט גאָטטעס צור רוהע; זאָ לייטע=
טעסט דוא דיין פאָלק, אום דיר איינען גלאָררייכען נאַמען צו מאַכען." דיא זיעבענ=
טע וואָלקע צאָג הינטער דעם לאַגער הער, נאַהם אין זיך אויף אַללע געברעכליכען,
קראַנקען, שוואַנגערע, געבאָהרענדע אונד זייגענדע פרויען, גרייזע מאָננער
אונד פרויען אונד קליינע קינדער, אונד טרוג זיא געמאָכליך, אַלס זאָססען זיא אויף
וואַגען, דאַהער הייסט עס אויך (דברים ל"ב, י' או. י"א.): „ער שטאַנד איהם
בייא איס לאַנדע דער וויסטע, או. ז. וו. וויא איין אַדלער, דער זיין נעסט בעוואַכט,
איבער זיינען יונגען שוועבעט; שפרייטעטע ער — דער עוויגע אויס זיינע
פליגעל, נאַהם זיא אויף, טרוג זיא אויף זיינען שווינגען." דיעזער בעזאָנדערע שוטץ
גאָטטעס ווורדע דעם פאָלקע ישראל דורך דיא פערדיענסטע פאָן זיעבען פראָמ=
מען אונד גאָטטערגעבענען צו טהייל, אונד דיעזע וואַרען: אברהם, יצחק,
יעקב, קהת, עמרם, אהרן אונד משה; דיעזער, דער זיעבענטע, פיהרטע
דיא איזראַעליטען דורך דיא וויסטע אונד איבערגאַב איהנען דיא תורה, אין וועלכער
אויך דאַס געבאָט איבער דאַס היטטענפעסט זיך בעפינדעט. נאַך דער איינונג
אַנדערער ווורדע דעם פאָלקע ישראל איין בעזאָנדערער שוטץ אין דער וויסטע צו
טהייל, דורך דיא פערדיענסטע פאָן זיעבען פראָממען פערטיערענער גראַדע, פאָן
וועלכען אין נאַכשטעהענד אַנגעפיהרטען פערזען בעגריפפע געגעבען ווערדען: דיא
איינע אַרט פראָממען גלייכט דער זאָננע (שיר השירים ו', י'.): „העללגלאָנצענד גלייך
דער זאָננע." דיא צווייטע דעם מאָנדע (דאַז.): „שאָן וויא דער מאָנד." דיא דריטטע
דעם הימעל (דניאל י"ב, ג'.): „דיא דענקער ווערדען גלאָנצען, וויא דער
גלאַנץ דעס הימעלס." דיא פירטע דעם בליטצע (נחום ב', ה'.): „זיא טיא=
אערן וויא פאַקקעלן אונד שלאָנגעלן זיך וויא בליטצע." דיא פינפטע דען שטער=

כוכבים וגו׳. כשושנים מנין (תהלים מ״ה) למנצח על שושנים. למנורות מנין שנאמר (זכריה ד׳) וארא והנה מנורת זהב כלה. נעימות בימינך נצח אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים וכי מי מודיעני אי זו כת הביבה ונעימה שבהן. פליגי תרי אמוראין הד אמר זו היא שבאה מכח תורה ומעשים טובים. והד אמר זו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות לאמיתן שהן עתידין לישב בצלו של עולם בימינו הה״ד (תהלים ט״ז) שויתי ה׳ לנגדי תמיד וגומר ואמר נעימות בימינך נצח. ד״א תודיעני אורח חיים מדבר בישראל אמרו ישראל תודיעני אורח חיים אמר להם הקב״ה הרי לכם עשרה ימים של תשובה שבין ראש השנה לי״ה. שובע שמחות את פניך אלו ז׳ מצות שבחג. ד׳ מינין שבלולב. וסוכה וחגיגה. ושמחה. מהו נעימות בימינך נצח. אמר רבי אבין זה לולב כמי שהוא נוצח ונוטל באיין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מי נוצח אלא מאן דנסב בידון אנו יודעין הוא נוצח. לפי שישראל ושרי האומות מכוכבים ומזלות יוצאים ומקטרגים לפני הקב״ה

נען (דניאל י״א, ג׳.): „דיא דיא מענגע צור גערעכטיגקייט פֿיהרען, וויא דיא שטערנע ווערדען זיא גלאַנצען עוויגליך.“ דיא זעכסטע דען ליעבליכען ראָזען (תהלים מ״ה, א׳.): „איין געזאַנג, וועגען דערער, דיא מיט ליעבליכקייט דען ראָזען גליי־כען.“ אונד דיא זיעבענטע איינעם מיט ליכטערן פֿערזעהענען אונד ליכטפֿער־ברייטענדען לייכטער (זכריה ד׳, ב׳.): „איך שויעטע, אונד זיעהע! איינען לייכטער, גאַנץ פֿאָן גאָלד.“ זאָ פֿערשיעדענאַרטיג אויך דיעזע פֿראָממען געשילדערט זינד, זאָ זינד אונד ווערדען זיא דאָך אַללע אויסנאַהמע דער זעליגקייט טהיילהאַפֿטיג, וויא עס הייסט (תהלים ט״ז, י״א.): „דיא אַננעהמליכקייטען זינד צו דיינער רעכ־טען איממערדאַר.“ דער קאָניג דוד שפּראַך צו דעם געהייליגטען: הערר דער וועלטען! ווער ווירד מיך וואָהל בעלעהרען קאָננען, וועלכע אַרט דער פֿראָממען דיא בעליעבטעסטע זייא? צווייא מאַהראָים זינד היעריבער געטהיילטער מיינונג. דער איינע בעהויפּטעט: דאַס ערלערנען דער שריפֿט אונד דאַס אויסאיבען גוטער טהאַטען זינד דיא מיטטעל צור זעליגקייט; דער אַנדערע היננעגען בעהויפּטעט: דיא שכטרייבער דער תורה אונד דיא אויפֿריכטיגען לעהרער אים אונטערריכט ווערדען טהיילהאַפֿטיג דער פֿאָרציגליכסטען זעליגקייט; דען עס הייסט: „איין האָפֿפֿען איזט שטעטס אויף דיך, הערר! געריכטעט.“ פֿערנער הייסט עס אויך: „אַננעהמליכ־קייטען זינד אין דיינער רעכטען איממערדאַר.“ — י ש ר א ל שפּראַך פֿאָלגענד צום געהייליגטען: הערר! לאַס מיך דען וועג צום לעבען ערקעננען; היעראויף שפּראַך דער געהייליגטע: ער איזט דיר אין דען צעהן טאַגען דער בוסע, צווישען דעם נייאַהרס־ אונד דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטע געוואָרדען, דען עס הייסט פֿערנער דאַזעלבסט (תהלים ט״ז, י״א.): „פֿריידענפֿיללע איזט פֿאָר דיינעם אַנגעזיכט,“ דיעזע בעדייטעט, אין דען, פֿאָן דעם היטטענפֿעסטע צו בעאָבאַכטענדען זיעבען געבאָטען, נעמליך: אין דען פֿיער פֿערשיעדענען געוויכסען, דיא מאַן לולב. דעם פֿאַלמצווייג, אַנגעבראַכט זינד, דער היטטע, דעם אָפּפֿער דעם פֿעסטעס, חגיגה גענאַננט, אונד אין דער אויפֿריכטיגען פֿריידע. דאַן הייסט עס דאַזעלבסט: „ליעבליכקייט איזט אין דיינער רעכטען,“ וואָמיט דער לולב געמיינט זייא, דער, נאַך ר׳ אבין, אַלס איין צייכען דעם זיעגעס, נאַך דעם גראָסען גייסטיגען קאַמפֿפֿע מיט אונזערעם בעזען אונד פֿערשטאָקקטען הערצען, אונס זעלבסט דיענען זאָלל. דיא צעהן טאַגע דעם ריינגעגס

בר"ה ולית אנן ידעין הי מניהו נצוחן אלא ממה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן בידיהן אנן יודעין דישראל נצוחין. ולפיכ' משה הזהיר ולקחתם לכם ביום הראשון. וגרסינן במכילתא בחדש השביעי שהוא מושבע במצות שופר בתוכו. כפור בתוכו. לולב וערבה בתוכו סוכה בתוכו שמיני עצרת בתוכו. ונ"ל כי מלות לולב לבדו הוא מושבע וגם יש בו רמז לשבע הרומז משובע שמחות את פניך. לולב א' ואתרוג א' ושני בדי ערבה. וג' בדי הדס שהוא הוכה הרי שבעה. והיה ניטל במדינה ז' ימים. וגם כן היתה מצות סוכה ז' כמו שנא' בסוכות תשבו שבעת ימים ואינה פחותה מז' ברוחב וכל זה לזכר השביעיות האמורות למעלה וגם לזכר הנס של שבעה ענני כבוד הנעשה לאבותינו הקדושים שנאמר למען ידעו דורותיכם וגו' כדעת רבי אליעזר. וצוה שידעו הדורות את מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן אותם בענני כבוד ובסוכה כענין שנאמר (ישעיה ד') וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה וסוכה תהיה לצל וגו' ודרשו פסוק זה בפרק המוכר את הספינה (דף ע"ה) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חופות בגן עדן שנאמר וברא ה' וגו'. כדאיתא למטה בנר התורה כלל ב' פ"ב בשבר העה"ב. ודעת רבי עקיבא שהיה אומר כי סכות ממש היו אע"פ שיצאו ממצרים בחדש ניסן ולאלתר עשאו' לא צונו לעשות סוכה לישב

זינד פון פֿאראהיבער, וויר האבען אונס מיט אויפֿריכטיגקייט פֿערנייהונג אונזערער זינדען ערפֿלעהט, דאהער מיט דעם ערסטען טאגע דעם היטטענפֿעסטעס זאללט איהר אייך נעהמען איינע שאנע פֿרוכט דעם בוימעס, אתרוג גענאננט, אונד פאלמ־בלאטטער א. ז. וו. אין דער מכילתא פֿינדעט זיך דיא ריכטיגע בעהויפטונג, דאס דער מאנאט תשרי מאן זו ערפֿיללענדען געבאטען אם רייכהאלטיגסטען זייא; נעמליך: שופר, יום כפור, לולב, דאס ווידענביטשל אדער הושענה, דיא היטטע אונד דאס שלוספֿעסט. זעלבסט לולב איט דעם, וואס איהן אומגיעבט, ענטהאלט זיעבען געבאטע אונד צוואר: לולב, אתרוג, דרייא אירטענרייזער אונד צוויא איינצעל ווידענבויאעס, וואָרויף דער פסוק: שובע שמחות „מיט פֿריידען געזעטטיגט," (אלס ווען עס געהייסען האטטע שבע שמחות, זיעבען פֿריידען), היניוויזט. דיא צאהל זיעבען בעוואהרט זיך בעזאנדערס בייא לולב אונד סוכה. זיעבען טאגע ווירד דער זעגען איבער ערסטערן געשפראכען; זיעבען טאגע, הייסט עס, זאללט איהר אין היטטען וואהנען, דיא ניכט מעהר אלס זיעבען טפחים אדער פֿייסטע אין דער ברייטע האבען דירפֿען; וועלכע צאהל זיעבען אויך דיא אבען אנגעפֿיהרטען פֿראמאמען אונד דיא וואלקען זיך בעציעהט. דאס היטטענפֿעסט ווארדע פֿאם עוויגען איינגעזעטצט, דאמיט מאן אין יעדעם צייטאלטער וואונדער אונד זיינעס בעזאנדערן שוטצעס, מאן דיא איזראעליטען אין דער וויסטע, זיך ערמאננערט אונד איינגעדענק זייא; בעקוועמע היטטען צום וואהנען, אונד וואלקען צום שוטצע אונד לייכטען אויסגעבען זיא פֿיערליג יאהרע. — נאך דער מיינונג דעם רבי עקיבא וואַרען עס ווירקליכע היטטען, דיא דיא איזראעליטען גלייך נאך דעם אויסצוגע אויס מצרים שאָן אים פֿריהלינגסמאָנאטע זיך ערבויעטען, אבגלייך איהנען ניכט

באותו זמן כי מאחר שהם ימי הקיץ ודרך כל אדם לישב בצל סוכתו
לשמור שדהו וגנתו וכרמו ולא יאמרו שהיתה נעשית לשם מצוה. לכן צוה
לעשותה בתחלת ימות הגשמים אחר אסיפת גורן ויקב שדרך כל אדם
לצאת מסוכתו לישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לסוכה נראה שהוא
למצות סוכה. וי"א שבא ללמוד כי סוכת ממש עשו ישראל בתחלת החורף
מפני הקור כמנהג המחנות שיושבים באהלים בימות החום ובימות הגשמי'
עושים סוכות ולכן צוה לעשותם בזמן הזה. והטעם שיזכירו איך היו במדבר
ארבעים שנה לא נכנסו בבית ולא באו לעיר מושב והש"י היה עמהם לא
חסרו דבר כי דבר השם ורצונו היה להם סוכה מחורב ביום וקרח בלילה
ומחסה ומסתור מזרם וממטר ובשיבטחו עליו ויחוגו את חג הסוכות כראוי
השפע האלהים יהיה להם והגשם ברכה לברך תבואות השנה. ולרמוז על
זה בא זכריה הנביא בהפטרת היום באומרו (זכריה י"ד) והיה אשר לא יעלה
לחוג את חג הסוכות ולא עליהם יהיה הגשם והוא כענין ויבא כגשם לט
ועל זה אמרו בחג נדונין על המים. וגם נסכו לפני השם מים בחג כדאיתא

אנבעפאהלען װאורדע, זיך זאלכע צו ערריכטען. עס איזט נון איינמאהל ברויך איינעס
יעדען, זיך איינע היטטע אויף זיינעם פעלדע אים פריהלינג צו ערריכטען, אום דאס־
זעלבע, זיינען גארטען אָדער װיינבערג צו היטען; אבער אום איינע זאלכע צייט איזט
דען איזראעליטען ניכט דיעס געבאָט געװאָרדען, זאָנדערן איט דעם בעגין דעס
הערבסטעס, װען דאס געטריידע אין דער טעננע, דער װיין אין דער קעלטער איזט
אונד דיא רעגענגיססע בעגיננען; אלזאָ געראדע צו איינער צייט, אין װעלכער איין
יעדער זיינע היטטע פערלאסט, זאָללען װיר אונזער בעקװעמעס אונד פעסטעס הויז
פערלאססען, אום אויף זיעבען טאגע היטטען צו בעציעהען, דאמיט יעדער איינזיעהע,
דאס איר דיעזעס נור טהון, אום איין געטטליכעס געבאָט צו ערפיללען. װיעדער אנדערע
זינד דער איינונג, דאס דיא איזראעליטען זיך ערסט איט דעם בעגין דעס װינטערס
היטטען ערריכטען, אום פאָר קעלטע געשיטצט צו זיין. דען עס איזט ברויך בייא
נאָמאדען (הערומציעהענדען שטאממען), זאָװאָהל אים זאָממער, אלס אים װינטער
אין היטטען צו װאָהנען; דאהער בעפאהל דער עװיגע, זיך אום דיעזע צייט היטטען
אנצופערטיגען, דאמיט װיר אונס ערינגערן מאָגען, דאס אונזערע פאָרפאהרען פיער־
ציג יאהרע אין דער װיסטע צוגעבראכט אונד קיינע הייזער בעזאָגען, אין קיינער
שטאדט װאָהנטען, אונד דער געטטליכע װאר איט איהנען, ליעס עס איהנען אן
קיינער זאכע מאנגלען, דען עס װאר זיין װאָרט אונד װילע איהנען צור היטטע פאָר
דער היטצע דעס טאגעס אונד דער קעלטע דעס נאכטס, אונד צום שוטצע פאָר
רעגען אונד שטורם; װיר זאָללען אונזערן פאָרפאהרען געררנע אונד װילליג נאך אונד
בעקונדען דורך דיא פייער דעס היטטענפעסטעס, דאס װיר אונזער גאנצעס פער־
טרויען אויף גאָטט, דען ערהאלטער דעס װעלטאללס, זעטצען, דער אויך קיינען
פרוכטברינגענדען רעגען פעהלען לאססען װירד. זעהר טרעפפענד שפריכט אלזאָ
דער פראָפעט (זכריה י"ד, ט"ז או. י"ז.): ,,זיא װערדען הינאויפגעהען פאָן יאהר צו
יאהר, אום אנצובעטען פאָר דעם קאָניגע, גאָטט דער העערע, אונד צו פייערן דאס
פעסט דער היטטען; אונד דיא דאס ניכט הינאויפגעהען פאָר דען געשלעכטערן דער
ערדע נאך ירושלים, אום אנצובעטען פאָר דעם קאָניגע, גאָטט דער העערע, אויף

למטה בחלק יום הדין פ"ב. וגם נוכל לומר כי מאחר שחג הסוכות הוא זמן האסיף והוא ראוי להודות בו לשם יתברך על כל הטוב אשר הגיע מאתו מאוצרו הטוב דקדקה הנבואה להזכיר על חג הסוכות מניעת הגשם שהיא הסבה הקרובה. ואל זה הענין כוונה תורה לצאת מן הבית לישב בסוכה שבעת ימים כמספר הסובב בתורה כדי שיתן האדם אל לבו תמיד ללמוד הראוי ולהתבונן במעשה השם עד שידע כי שמו אחד הביא הזמן של אסיפה לבית והלילות ארוכים מוכנים ללמוד. ומאחר שהזמין השם פרנסתו בביתו שיוסיף מכאן ואילך להגות בלילה ובזה יזכה האדם לבוא בחצרות ה' להתלונן בצל שדי לשבת בביתו לעולם העתיד כלו לה' ועל זה נקרא חג לה' מה שלא נקרא חג אחר:

(קמז) פרק שני.

שעור סוכה והלכותיה ושלא יגביהנה מכ' אמה כתובה במקומם אבל בשלא יהא למטה מעשרה נראה לי כי רמזו רבותינו טעמו הנסתר בפ"ק דסוכה (דף ה') באומרם תניא רבי יוסי אומר מעולם

דיא קאָממט קיין רעגען.״ דאַהער לעהרען אויך דיא ווייזען: פֿאָן יעדעס היטטענ-פֿעסטע געפֿייעהט איבער דען רעגען איינע בעשטימונג, אָב ער פֿרוכטבריגענד אָדער פֿערדערבליך זיין זאָלל. דאַס היטטענפֿעסט איזט אייגענטליך דאַס פֿעסט דער איינזאַממלונג דער פֿעלדפֿריכטע, עס געציעמט זיך דאַהער, דעם געהייליגטען פֿיר אַללעס גוטע, דאַס מאַן פֿאָן איהם, אויס זיינעם אונערשעפֿפֿליכען שאַטצע עמפֿפֿאַנגען, איננינגליך צו דאַנקען; ווער אַבער דאַס היטטענפֿעסט ניכט פֿייערט, דער האַלט גלייכ-זאַם דען בעפֿרוכטענדען רעגען צוריק. אויס אַלל דען אַנגעפֿיהרטען בעדייטונגען, דיא איהם געבאָטע דעם היטטענפֿעסטעס ליעגען, מאָגע יעדער בעהערציגען, דאַס קיינעס דער געבאָטע זאָ אָבערפֿלעכליך אונד אָהנע טיעפֿערע בעדייטונג זייא, ער זאָלל זיך דאַהער בעפֿלייסיגען, נאַכצודענקען איבער דיא ווערקע גאָטטעס, אונד טראַכטען, דעססען געבאָטע צו ערגרינדען אונד צו פריפֿען, דאַמיט ער זיינען איינינגען נאַמען אונד זיינע אַללמאַכט ערקעננע, בעוואונדערע אונד אַנבעטע, וואָצו זיך בעזאָנדערס אין דען לאַנגען ווינטעראַבענדען געלעגענהייט ביעטעט. דער הערר איזט'ס, דער דעם מענשען הויז מיט אירדישען גיטערן זעגנעט, ער וויל דאַהער אויך פֿאָן איהם ערקאַננט אונד אַנגעבעטעט זיין צו זייט, ווען ער בעפֿרייט איזט פֿאָן נאַהרונגס-זאָרגען. דאַס גאָטטעסהויז ווירד איהם שטעטס אָפֿפֿען שטעהען, אום איהן, דען גיטיגען שפענדער, אין אויפֿריכטיגקייט אַנצופֿלעהען; געלעגענהייטען צור אויסאי-בונג דער הייליגען געבאָטע ווערדען זיך מיאַמער דאַרביעטען, ווען מאַן נור בעמיהעט זיין ווירד, גאָטט אין וואַהרהאַפֿטיגקייט דיענען צו וואָללען; דען אַללעס ווירד פֿאָן גאָטט איבערוואַכט, יעדעס געבאָט איזט פֿאָן איהם זעלבסט אויסגעגאַנגען, וועלכעס דאַס געבאָט דעס היטטענפֿעסטעס, דאַס „איין פֿייערטאַג דעם עוויגען צו עהרען״ גע-נאַננט ווירד, הינלענגליך בעקונדעט. —

צווייטעס קאַפיטעל.

ניכט האָהער אַלס צוואַנציג אונד ניכט ניעדריגער אַלס צעהן טפחים דאַרף איינע היטטע פֿיר'ס פֿעסט געבויעט זיין, דער גרונד היערפֿאָן שיינט מיר זעהר געהיי-מער אונד טיעפֿליעגענדער צו זיין; דען דיא ווייזען זאַגען: ר' יוסי לעהרט: ניע

לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר (תהלים קט״ו) השמי׳ שמים לה׳ והארץ נתן לבני האדם ולא ירדה שכינה למטה והכתיב (שמות י״ט) וירד ה׳ על הר סיני. למעלה מעשרה. והכתיב (זכריה י״ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים למעלה מעשרה. ולא עלו משה ואליהו למרום והכתיב (שמות י״ט) ומשה עלה אל האלהים למטה מעשרה. והא כתיב (מלכים ב׳, ב׳) ויעל אליהו בסערה השמים למטה מעשרה וכו׳. בא ללמדנו כי שלמות הקדושה למעלה מטי גלגלים בדבר שאין בו גוף כלל אלא שכל נבדל ולפיכך כל בן אדם בהיות שכלו כח בגוף אינו יכול ליכנס במקום שאין בו גופניות כלל עד שתשאר נפשו נבדלת מן הגוף וגם הרוחניות הנבדלת אינה יורדת למקום חומריותו אלא אצילתו והשפעתו. על כן אמר שלא עלה משה ואליהו למעלה מעשרה ולא ירדה שכינה למטה מעשרה נמצא כי שלמות הקדושה היה בעשרה הרומזים לעשר הויות והם עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ובעשירי

בעגאב זיך דיא הערדליכקייט גאָטטעס הינאב אין דאס אירדישע רייך, אונד משה אונד אליהו בעשטיעגען ניע דען היממעל, דען עס הייסט: „דיא היממעל געהאָרען דעם עוויגען, אבער דיא ערדע איבערגאב ער דען מענשענקינדערן.״ היעראויף ווירד דיא פֿראגע געשטעללט: עס הייסט יא: „דער עוויגע בעגאב זיך אויף דען בערג סיני,״ פֿערנער: „זיינע פֿיסע שטאנדען אויף דעם אָהלבערג? היעראויף ווירד געאנטוואָרטעט: ער בעגאב זיך זאָ וויט הינאב, ביז צעהן טפחים איבער דער ערדע. רבי יוסי לעהרט פֿערנער: משה אונד אליהו קאמען ניכט גענצליך אין דען היממעל. עס הייסט דאָך אבער אויסדריקליך: „משה גינג הינאויף צו גאָטט?״ עבענזאָ הייסט עס: „אין איינעם שטורמווינד גינג אליהו אין דען היממ=על? היעראויף ווירד עבענפֿאללס געאנטוואָרטעט: ביידע קאמען ביז צעהן טפחים אונטערהאלב דעם היממעלס. היעראויס מוזט דיא לעהרע צו ענטנעהמען, דאס דיא פֿאָללקאָממענע הייליגקייט איבער דען ניין ספֿאָרען זיך בעפֿינדעט, אין דער רעגיאָן אונד אין דעם געביעטע, וואָ קיין קאָרפּערליכעס עקסיסטירט, אונד וואָ נור דער ריינע, לויטערע, אבשטראקטע פֿערשטאנד פֿאָרהערשענד איזט; דאהער זאָ לאנגע דער מענשליכע פֿערשטאנד אונד דיא גייסטיגען קרעפֿטע איבערהויפּט, פֿאָם קאָרפּערליכען אומפֿאנגען זינד, זאָ לאנגע קאָננען זיא ניכט איינגעהען אין איינען אָרט, וואָ גאר קיין קאָרפּערליכעס פֿאָרהאנדען איזט, וויא ווידערום ריין גייסטיגע עלע=מענטע, דיא זעעלען, אָהנע פֿערקאָרפּערט צו זיין, ניכט אויף דער ערדע פֿערווייללען קאָננען, דא יעדעס פֿיר זיך בעשטעהענד זיינען אייגענען איהם צוגעווענדעטען בעזא=גונגסקרייז האט. נאך דיעזער פֿאָראויסבעמערקונג פֿערשטעהט עס זיך פֿאָן זעלבסט, דאס משה אונד אליהו ניכט גענצליך אין דען היממעל געקאָממען זינד, אונד דאס דיא הערדליכקייט גאָטטעס נור ביז צעהן טפחים איבער דער ערדע זיך הינאב=ליעס, אבגלייך זיא אללעס ביז אין דאס איננערסטע דער ערדע איבערוואכט אונד יע=דעם עקסיסטירענדען לעבענסגייסט אונד וואכסטהום איטטהיילט. עס געהט אויס דעם געזאגטען אללזאָ הערפֿאָר, דאס דיא פֿאָללקאָממענע הייליגקייט אין דער צאהל צעהן איהרע בעגרינדונג האבע, דיא ווידער הינווייזט אויף דיא צעהן עקסיסטענצען, גלייך אויף דיא צעהן שאָפּפֿונגסוואָרטע, דורך וועלכע דיא וועלט ערשאפֿפֿען ווארדען,

הקדושה נשלמה· על כן לרמוז ולזכרו ולהעי' לזה וכדי שלא יעלה על לב שום אדם שהרשות בצבא השמים צותה תורה בכל הדברים עליונים שיהיו בי' כגון הארון עם הכפורת שלו והמעשרות ועשרה ימים שמראש השנה עד י"ה וי' פסוקים בר"ה וגם לקדיש ולקדוש' אין פחות מעשרה. ולפי שבגלגלים העשירי הוא שכל נבדל והט' גופניים על כן העשירי גדול שבכלם ככתוב (ויקרא כ"ז) העשירי יהיה קדש לה' וכפרת טפח שהוא העשירי. ולפי שרומז לעשירי שאין בו גופניות לא נכתבה בו מדה כמו כארון וגם י"ה שהוא העשירי וגם בי' פסוקים של מלכיות שהעשירי הוא שמע ישראל וגו' לרמוז שהעשירי גדול שבכלם והשביעית דשמיטין והמועדים שאין דבריהם עליונים שאלו באין במנין ז'. ולפי שהסוכה באה כחג לשון חוג שהוא היקף המרובע שהוא בבנין ז' ונקרא חג לה' שהוא במנין י' על כן תקט גבהה בשיעור י' לרמוז לקדושה שהיא לה' ושיעורו בגובה שהיא למעלי מראשו של אדם כמו הקדושה ושיעורו לרחב' שהיא ישיבת בני אדם מנין ז' שהוא דבר גופניות ומורגשת. ולפי שרצון בוראנו הוא שלא

אין וועלכעם צעהנטען וואָרטע דיא היילִיגקייט איהרע העכסטע שטופען, איהרע ערהאבענסטע פאָללקאָממענהייט ערררייכט האט אונד דארין אויסגעפּראָגט איזט; דיעזעס צעהנטע וואָרט גאב דער שאָפּפונג איהרע פאָללענדונג. דאמיט אבער ניעמאנד אויף דען געדאנקען קאָממע, דאס אירגענד איינע מאכט אין דען פלאנעטען אונד שטערנען ליעגע, בעפאהל דיא היילִיגע שריפט, דאס ביים היילִיגען געגענשטאנדען, דיא אנגעפערטיגט ווערדען זאָללען, אונד ביים טאגען פאָן געוויכט אונד בעדייטונג, דיא צאהל צעהן פאָרקאָממע. זאָ וואר דיא היילִיגע לאדע, דען דעקקעל מיט איינבע-גריפפען, צעהן טפחים; מיט דעם נייאיאהרע אונד דעם פערזאָהנונגספעסטע זינד צעהן טאגע אונד דרגל. אטהר. נאך דער גייסטיגען אויפפאססונג דער שטאֶ-רען איזט דיא צעהנטע שטערע, אלס דיא גרעסטע, איינע ריין אונזיכטבארע, אינ-דעם זיא דער איינבעגריף דעס אבשטראקטען, לייבלאָזען פערשטאנדעס, דיא וועלט דער גייסטער איזט; דאהער ווירד זיא אויך אלס דען אויפענטהאלט דער ענגעל גלייכ-זאם בעצייכנעט. זאָ שטעהט ווידער דיעזע שטערע אין איינער וועכסעלבעציעהונג צום דעקקעל דער היילִיגען לאדע, דער איינען טפח מאס, אונד דעססען מאס דעננאך ניכט אויסדריקקליך אנגעגעבען וואר. עבענזאָ איזט דער יום כפור, אלס דער צעהנ-טע טאג דעס מאָנאטס תשרי, דאס וויכטיגסטע אונד היילִיגסטע פעסט, זאָ וויא דאס צעהנטע דער מוסף-געבעט, דער שמונה עשרה, דאס וויכטיגסטע איזט, אינ-דעם עס דאס שמע ישראל, דיא ערגעבענהייט אין דען אללייניגען וויללען גאָטטעס ענט-האלט. דיא צאהל זיעבען היינגעגען, דיא ביים שמיטיאהר אונד ביים דער צאהל דער טאגע דער פעסטע איהרע אנווענדונג האט, איזט ניכט פאָן זאָלכער ערהאבענען בע-דייטונג, אלס דיא צאהל צעהן. דאס סוכות-פעסט איזט דארום אויך פאָן בעדייטונג, וייל עס חג לה', פאָן חוג צירקעל, גענאננט ווירד, וועלכער צירקעל, ווען ער איינען פלאכענרוים פאָן זיעבען קוואדראט טפח (דאס געררינגסטע רוימאאס איינער סוכה) אומשליעסט, אום דרייא טפחים פערגרעסערט, איטהין דיא צאהל צעהן ענטשטעהט; עס ווירד אלזאָ היערין, זאָוואָהל אויף דיא צאהל זיעבען, אלס אויף דיא בעדייטזאמערע צאהל צעהן היגגע-וויעזען, אונד בעקאָממט דאהער דיעזעס פעסט, פערמאֶגע דיעזער צאהל, איינע האֶהערע

נצטער במצות אבל נשמח בהם על כן צוה לעשותה צילתה מרובה מחמתה ופטרו לחולים ולמצטערים בה וגם להולכי דרכים בזמן הליכתן ולשומרי העיר בעת שמירתן ולעוסקי׳ במצות או הולכי בדרך מצות כל זמן שהם טרודי׳ במצו׳ והחתן ושושביניו בכל שבעת ימי הסוכה. ולפי שאמרו במסכת קמא ובכמה מקומות התנאה לפניו במצות צוה לעשות בסיכוך שלא ידמה לדירתו סמכוהו לפסוק באספך מגרנך ומיקבך. ושיעטרנה בפירות ודברים נאים כדגרסינן התם (דף י׳) תניא סיככה כהילכתי׳ ועיטרה בקרמים ובסדינין המצויירים ותלה בה אגוזים שקדים ורמונים פרכילי ענבים ועטרות של שבלים יינות שמני׳ וסלתות אסור להסתפק מהם עד מוצאי י״ט האחרון של חג ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. נמצא שהיו רגילים לעטרה לנאות המצוה ולשמוח בה:

(קמח) פרק שלישי.

הלכות ארבעה מינין שבלולב והכשרם ופסולם אין זה מקומן שהכלל הוא לבחור הנאה מכל אחד מהם. אבל צריך לכתוב בכוונתם אמרו על דרך האגדות שהמינין האלו באו לרצות על המים לפי שמתחיל זמן הרביעה הראשונה וצריכה הארץ למים ועל כן רמזה תורה בפרשת

בעדייטונג אונד הייליגקייט. עס איזט, ווי מאן נאכגעוויעזען. דער ווייזע גאטטעס, דאס איר אונס אם סוכות-פעסטע גאנץ דער פריידע הינגעבען זאללען, דאהער זאלל דיא בעדאכונג דער סוכה דערמאססען איינגעריכטעט זיין, דאס דיא זאננע ניכט זעהר דורכדרינגע; אויך זינד דיא קראנקען אונד ליידענדען, וועלכע קאלטע ניכט פערטראגען קאננען, דיא רייזענדען אויף דער רייזע, דיא וואכטער אויף איהרען פאסטען, אדער דיא אים בעגריף זינד, איין אונפערטיעבבארעס געבאט אויסצואיבען, אונד איין נייאפערמאהלטער זאמט זיינען גאסטען, אללע דיעזע זינד פאן דער אויסאיבונג דעס געבאטעס איבער סוכה בעפרייט. דיא סוכה בעדעקקע מאן מיט געגענשטאנדען דער טיינע אונד דער קעלטער, דאהער מיט וויינראנקען; אינווענדיג פערציערע מאן זיא מיט טעפפיכען, גמאהלדען אונד פריכטען אללער ארט, פאן וועלכען לעטצטערן מאן ניכטס גענייססען דארף, ביז דער לעטצטע טאג דיעזעס פעסטעס פאריבער איזט, אויסער ווען מאן דען גענוס דיעזער פריכטע וואהרענד דעס פעסטעס זיך פריהער פארגענאממען האבע. — דיעזעס קאפיטעל בעלעהרט אלזא איבער דאס ערבויען אונד פערציערען דער סוכה אונד איבער דיא וואהרהאפטע איננינע פריידע, דיא מאן איבער דאס סוכות-פעסט עמפפינדען זאלל.

דריטטעס קאפיטעל.

מאן זעהע דאראוף, דאס דיא בעשטאנדטהיילע דעם לולב (ארבעה מיני׳) ניכט סעלטען אונד אונברויכבאר, זאנדערן פאן בעסטער ארט זייען. עס זאלל נון דיא טיעפזיניגענדע בעדייטונג דיעזער פיער בעשטאנדטהיילע דעם לולב ערערטערט ווערדען, דיא פעלדער אונד וויינבערגע ליעגען בראך, נייע זאאטען ווערדען דער ערדע אנפערטרויט, אונד נון בעדארף עס דעם רעגענס צור ענטקייאונג דיעזער זאאטען, צור ערקראפטיגונג דעם באדענס אונד דעם וויינשטאקקס, דאס ערקוויק-

הקרבנות מ״ם יו״ד מ״ם יתרים לרמוז לניסוך המים מה שלא צורה בכל ימות השנה. על כן באו אלו הד׳ מינין משובח כל אחד מהם במינו ובעניינו לשבח בהם לאל ית׳ שגדלי׳ ולהללו בהם הלל גמור בכל ימות החג. ולבקש ממנו שיתן גשמי ברכ׳ בעולם להצמיח ולגדל כל הצריך לקיום בני אדם כדגרסינן בויקרא רבה פרק שלישי (תהלים ק״ב) ועם נברא יהלל יה שהקב״ה עתיד לבראתן בריה חדשה ומה עלינו ליקח לולב ואתרוג לקלס להקב״ה לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם (שם צ״ו) יעלוז השדה וכל אשר בו וגו׳ יעלוז השדה זה העולם (בראשית ד׳) דכתיב ויהי בהיותם בשדה. וכל אשר בו אלו הבריות כמה דתימ׳ (תהלי׳ כ״ד) לה׳ הארץ ומלואה. אז ירננו עצי היער אמר רב אחא כתיב יער וכתיב וכל עצי יער. יער אלו אילנות שהן עושין פרי וכל עצי יער אלו אילנות שאין עושין פרי לפני מי לפני ה׳ כי בא למה כי בא בר״ה וי״ה

קענדען רעגענס בעדאַרף עס, דען נור דער היממלישע פאַטער ספענדען קאַן, דאַהער פינדעט מאַן אין דער שריפט, דורך דאַס וואָרט מים (וואַססער*), דיא אַנדייטונג, דאַס מאַן אַן דיעזעם פעסטע אויך וואַססער אויף דעם אַלטאַרע דאַרברא͏ַכטע, וועלכעס זאָנסט אַן קיינעם טאַגע דעם יאַהרעס געשעהען דורפטע; אונ׳ דיעזע פיער בע־סטאַנדטהיילע דעס לולב טראַטען גלייכזאַם הין פאָר דען עוויגען ערהאַלטער, איהם פיר דען אויך פיר זיא טהאָן געספענדעטען רעגען, אין שטוממען געבערדען צו דאַנקען, איהן וואָהרענד דעם הלל־געבעטעס צו פרייזען אונד איהן שפראַכלאָז אַנצופלעהען, דאַס ער זעגענפאָללען רעגען דער וועלט ספענדע, דאַמיט איהרע געוועכסע הער־פאָרספראָססען אונד געדייהען מאָגען צור ערהאַלטונג דער מענשען. אים מדרש רבה ווירד מיטגעטהיילט: עס הייסט: „דאַס פאָלק, דאַס ער ווירד ערשאַפפען, ווירד לאָבען דען העררן,“ דיעזעס וויל זאַגען. דאַס דער געהייליגטע איינע נייע שאָפפונג אין זיינעס פאָלקע דורך דיא ערלאָזונג הערפאָררופען ווירד, דאַהער מוזס עס אונזערע פפליכט, דען העררן צו לאָבפרייזען דורך לולב אונד אתרוג, דורך דיעזע צוויא רעפרעזענטאַנטען דער וויעדערגעבורט; אונד דאַרום אויך האַט משה דען איזראַעליטען דאַס געבאָט: ולקחתם לכם „איהר זאָללט אייך נעהמען (דיעזע צוויא) אַנבעטהאָהלען.“ אים ענגערן בעגריף פערשטעהט מאַן אונטער פעלד דיא וועלט, דען עס הייסט: „עס פראַהלאָקקע דאַס פעלד מיט אַללעם, וואַס אין איהם איזט.“ וואָר־אונטער דאָך נור דיא געשאָפפע פערשטאַנדען ווערדען דירפען. ווען אונטער פעלד דיא וועלט בעגריפפען זיין זאָלל. „דאַן ווערדען יובעלן אַללע בייאַע דעם וואַלדעס,“ זאָוואָהל דיא פרוכטבעגאַבטען, אַלס דיא אונבעפרוכטעטען, „פאָר דעם עוויגען, ווען ער קאָממט“ אַם נייאַיאַהרע אונד פערזאָהנונגספעסט, „צו ריכטען דיא ערדע; דען ריכטען ווירד ער דאַס ערדענרונד מיט גערעכטיגקייט אונד דיא פעלקער מיט רעדליכקייט.“ אונד זאָ זאָלל יעדערמאַן דיעזע פריכטע דער בייאַע, איינען אתרוג אונד לולב פריידיג אַנקויפען, אַבער ניכט בעמיהט זיין, אויף אונערלויבטעם

---

*) דיא איבערפליססיגען בוכשטאַבען אים טעקסטע, דער איבער דיא אָפפער דעם סוכות־פעסטעס אַבהאַנדעלט, בילדען דאַס וואָרט מים, אונד צוואַר, שטאַטט ווי זא געוועהנליך ונסכה, סטעהט ונסכיהם, אַלזאָ מ״ם איבערפליססיג; דאַן זאָללטע עס בלאָס הייסען: כמשפט, וואָהינגעגען כמשפטם סטעהט, אַלזאָ עבענפאַללס מ׳ איבערפליססיג, אונד דיעזע דרייא איבערפליססיגען בוכשטאַבען בילדען דאַס וואָרט מים. דער איבערזעצער.

לשפוט תבל בצדק ועמים במשרים. ארחץ בנקיון כפי במקח ולא בגזל ואסובבה את מזבחך ה׳ כי הא דתנינן בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא. לשמוע בקול תודה אלו הקרבנות ולספר כל נפלאותיך אמר רב אבין זה הלל שיש בו לשעבר. ויש בו לדורות. ויש בו לימות המשיח. ויש בו לימות גוג ומגוג. ויש בו לעתיד לבא. בצאת ישראל ממצרים לשעבר. לא לנו ה׳ לא לנו לדורות. אהבתי כי ישמע ה׳ לימות המשיח. כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג. אלי אתה ואודך לעתיד לבא. תני רבי חייא שתהא לקיחה לכל אחד ואחד מכם. לכם משלכם ולא את הגזול. א״ר לוי כל מי שהוא נוטל לולב גזול למה הוא דומה ללסטים שהוא יושב בפרשת דרכים וכו׳ ע״כ. ומצינו מזה הפסוק של אז ירננו עצי היער סמך לדברי ב״ה שאמרו בפרק לולב הגזול (דף ל״ז) היכן היו מנענעין בהודו לה׳ תהלה וסוף ובאנא ה׳ הושיעה נא. והוא רמז כאן שאמר אז ירננו עצי היער וגומר הודו לה׳ כי טוב וגו׳ ואמרו הושיענו וגומר. ובזכות מצוה זאת זכו ישראל ויזכו כדגרסינן בפ״ק דפסחים ד׳ ה׳. תנא דבי ר׳ ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו ישראל לשלשה ראשון להכריתו זרעו של עשו זו

וועגע דאַזו צו געלאַנגען, אויך היערבייא זאָלל ער זיך זאַגען קעננען: ,,אין ריינהייט אונד אונשולד וואַשע איך מיינע הענדע!" דאַן זאָלל ער מיט דיעזען ביי־דען פֿריכטען דען אַלטאַר אומרינגען, וועניגסטענס וואַר דיעס דער פֿאַלל, אַלס נאָך דער טעמפעל שטאַנד אונד מאַן פֿלעהעטע: ,,אַך, עוויגער, געוואָהרע הילפֿע;" אַלסדאַן ווארדען אָפּפֿער דאַרגעבראַכט פֿאָן דיעזעם פֿעסטע, אום עבען מיט דיעזען ,,דיא שטיממע דעס דאַנקעס הערען צו לאַססען, אום אַללע דיינע וואונדער, העררר! צו ערצעהלען," אונד צוואַר זאָלכע וואונדער, דיא שאָן געשעהען זינד אונד וויעדער זאָלכע, דיא ערסט איינטרעטען ווערדען; אונד פֿאָן דיעזען שאָן געשעהענען אונד צוקינפֿטיגען וואונדערן שפריכט זאָ איבערצייגענד אונד קלאַר דאַס הלל. ,,אַלס ישראל אויס מצרים צאָג" געשאַהען וואונדער. ,,ניכט אונס, עוויגער, ניכט אונס," זאָנדערן דען צוקינפֿטיגען געשלעכטערן ווירסט דו וואונדער ערצייגען. אין דען טאַגען דעס משיח ווירד יעדע צונגע פרייזען: ,,איך בין גאַנץ הינגעגעבען דער ליעבע, וויילל דער עוויגע מיינע שטיממע ערהאָרט האַט." דאַן ווירד גוג אונד מגוג פֿערניכטעט ווערדען, דען עס הייסט: ,,אַללע פֿאָלקער האַבען מיך אומרינגט, אים נאַמען דעס עוויגען ראַפֿפֿ' איך זיא וועג," אונד נאַכהער ווירד ישראל אים פֿרייען גייסטע זיך גאַנץ ענטפֿאַלטען, דעם עוויגען מאַכט אין איהרער אונענדליכקייט גאַנץ ערקעננען אונד פֿאָללער איבערצייגונג פרייזען: ,,איין גאָטט ביזט דו, דען איך פרייזע, איין גאָטט, דען איך ערהעבע." דאַהער בעוועגט מאַן אויך דען לולב וואָהרענד דעס הלל־געבעטעס, (בעזאָנדערס וואָהרענד מאַן הודו אונד אנא בעטעט) דאַמיט עס הייססע: דאַן זינגען דיא בייאמע דעס וואַלדעס;" דערען דאַנקען אונד פרייזען דאָך נור אים בעוועגען בעשטעהען קאַן; דרייא געבאָטע זינד ישראל געוואָרדען, דערען אויסאיבונג בעזאָנדערס מאַן: ראשון, ערסטען טאַג אַנצופֿאַנגען איזט, נעמליך: בייא פסח, סוכות אונד לולב, אונד צום לאָהנע פֿיר דיא ערפֿיללונג דיעזער דרייא געבאָטע וואַרד ישראל ער־שטענס דער ענטשיעדענע זיעג איבער עמלק, דען נאַכקאָממען עשו'ס; דאַן

עמלק. ולבנין בית המקדש ולשמו של משיח להכרית זרעו של עשו דכתיב (בראשית כ"ה) ויצא הראשון אדמוני. ולבנין בית המקדש דכתיב (ירמיה ט"ז) כסא כבוד מרום מראשון וגו'. ולשמו של משיח דכתיב (ישעיה מ"א) ראשון לציון הנה הנם וגו'. וגרסינן נמי התם בויקרא רבה אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא בוכות ולקחתם לכם ביום הראשון הריני נגלה עליכם שנקראתי ראשון ופורע לכם מן עשו הרשע שנקרא ראשון שנאמר ויצא הראשון אדמוני ובונה ב"ה שנקרא ראשון דכתיב כסא כבוד מרום מראשון וגומר ומביא לכם משיח שנקרא ראשון שנאמר ראשון לציון וגו':

(קמט) פרק רביעי.

ככר הקדמנו איך ע' פנים לתורה ויודע כל תעלומות חכמה העלימם ונתנם כתובים בלשון שיובן מכל מלה המצות כפשוטה וגם מורה בענין הרמוז בה למה היתה כוונת המצוה. ובמצוה הזאת רמז לנו איך הד' יסודות הנבראים אשר בהם כל מיני העולם השפל שהם קיום גשמי בני אדם ויצירתם במיזוגם ואפיסתם בסתירת אחד מהם וכלם עומדים ברצון בוראם ואין מקיימם זולתי יתברך. על כן צותה תורה בזה החג שנקרא חג לה' להללו ולשבחו באלו הד' מינים מפוארים מהצמחים הנוצרים בעולם שדומה כל אחד מהם ליסוד האחד ונוטה יותר אליו. ולקיחתם מסודרים

איהם דאָס גליקק צו טהייל, דען הייליגען טעמפעל איינסט וויעדער צו ער־בויען, אונד פערנער, דען משיח, דיעזען איינבעגריף דער ערלאֶזונג, צו ערבליק־קען; דען בייא עשו הייסט עס: ויצא הראשון; בייא טעמפעל עבענפאַללס: כסא כבוד מרום מראשון, אונד פאָן משיח וויהד פראָפעצייהעט: ראשון לציון, „דער ערסטע פיר ציון.

פיערטעס קאַפיטעל.

דיא הייליגע שריפט קאָן, וויא שאָן פריהער אנגעדייטעט איזט וואָרדען, אויף זיעבענציג פערשידענע וויזען גדייטעט ווערדען, יעדאָך זינד דיעזע דייטונגען ניכט יעדערמאַן צוגאֶנגליך, זיא זינד זאָגאַר פֿאָרזאֶטצליך דעם ניכט פֿאָרשענדען פֿערשטאַנדע פֿערבאָרגען, דאַמיט זיא, דיא שריפט נעמליך, מיט דען געבאָטען, דיא זיא ענטהאֶלט, ניכט אויפגעפֿאַססעט אונד פֿערשטאֶנדליך זייא. בייא מאַנכען געבאָטען צייגט דער גרונד איהרער בעשטיממונג וועניגער פֿערן. זאָ צייגט דאַס לולב־געבאָט אויף דיא פֿאָרהאַנדענען פֿיער עלעמענטע הין. וועלכע דיא בעשטאַנדטהיילע אללעס פֿאָרהאַנדענען, אללער עקזיסטירענדען דער ניעדערן וועלט, איט איינשלוס דעס מענש־ליכען קאֶרפערס, זינד; זאָוואָהל דיא ענטשטעהונג אלס דיא אויפלאֶזונג דעס מענשלי־כען קאֶרפערס ריהרט פֿאָן דיעזען פֿיער עלעמענטען הער, דיא וויעדערום דעם בע־פֿעהלע גאָטטעס געהאָרכען, אונד דיא נור דורך זיינען ווילען בעשטעהען. דאַהער בעפֿאַהל דיא תורה איין פֿעסט, דאַס: חג לה' „איין פֿעסט דעם עוויגען צו עהרען" גענאַננט וויהד; צו פֿייערן, אום איהן צו לאָבפרייזען מיט דען פֿיער געוואֶכסארטען, אויס דענען דער לולב צוזאַממענגעשטעללט איזט, וואָבאָן יעדע ארט איינען דער פֿיער עלעמענטע גלייכט. דער אתרוג גלייכט אין זיינער געשטאַלט דעם פֿייער. דיא

במקרא כפי סדרם בעולם מלמעלה למטה ופרי עץ הדר שהוא אתרוג נוטה קליפתו שהוא מראהו בחוץ ליסוד האש. כפות תמרים שהוא לולב נוטה לצד האויר כי אף על פי שכל האילנות נוטים לצדדי האויר והאויר מושכם יש אילנות שהם נמשכים יותר אצלו כמו כפות תמרים והוא גבוה באויר הה"ד והיא יושבת תחת תומר דבורה ר"ל תחת האויר וקראו לשון תומר והעד הנאמן שפירותיו המים וטובים לאכול מהם מעט וזהו טבע האויר. וערבי נחל זהו ערבה הגדלה על המים הנוטה ליסוד המים ועל כן נקרא ערבי נחל לפי שרובה גדלים על הנחל. וענף עץ עבות שהוא הדס השפל שבעצים לפיכך דומה ליסוד הארץ והוא קר ויבש בטבעו כיסוד הארץ. ונכתב ענף עץ עבות קודם ערבי נחל שלא כסדר היסודות כפי טבעם אבל מאחר שנקוו המים אשר מתחת השמים אל מקום אחד ונראית היבשה ובני אדם דרים בה והמים מכונסים לשפלות שבארץ כפין יישוב בני אדם יותר היא קרובה הארץ לאויר מהמים ע"כ נכתב ההדס בפסוק קודם הערבה. ובאת תורה להורות לנו כי בכל יסודותינו אנו מחוייבים להודות לבוראנו על אשר זננו והחיינו. ולפי שהמין הראשון שהוא אתרוג יש בו דוגמא ארבע יסודות כאשר הם בנוים בעולם השפל הקליפה העליונה דומה ליסוד האש במראהו ובטבעו הם ויבש כמותו. והלובן שתחת הקליפה דומה במראהו ליסוד האויר והוא הם ולח כמוהו. והלה שסביב הגרעינין דומה ליסוד המים והוא כמים קרושין וקר ולח כהן. והגרעינין הן קשין

פאַלמבלעטטער (לולב), דיא וואַכסענד דער לופֿט ענטגעגענשטרעבען, טאפֿפֿאַנגען גלייכזאַם איהר וואַכסטהום פֿאָן דער לופֿט, אינדעם זיא זיך אין איהר נאָהע נייגע ענטפֿאַלטען; אונד זאָ וויא דיא פֿרוכֿט דער פאַלמע, דיא דאַטטעל, דען מענשען, ווען ער זיא גענייסט, ערהיטצט, אויך נור זעלטען שמאַקקהאַפֿט איזט, זאָ איזט אויך דיא לופֿט ערהיטצענד אונד ניכֿט אימאמער ערקוויקקליך. דיא ווידע געדייהט בלאָס אם באַכֿע, אם וואַססער; זיא זענקט איהרע אָסטע דעם וואַססער צו, וואָ־ דורך זיא אויך מיט דיעזעם פֿערוואַנדט איזט. דיא מירטע קאָמאט פֿאָן דעם ניעדר־ ריגסטען בויאע דער פֿיער אַנגעפֿיהרטען בויאגאַטטונגען, אונד גלייכֿט זיא אין איהרער קאַלטע, טראָקקענען נאַטור, דער ערדע. אין דער שריפֿט שטעהט דיא מירטע, דאַ זיא אים פֿערגלייך צור ערדע קאָמאט, פֿאָר דער ווידע, דיא מיט דעם וואַססער פֿערוואַנדט איזט, וועלכֿעס אַבער דעסוועגען געשאַה, וויל דיא ערדע דורכֿ־ וועג אָבערהאַלב דעם וואַססערס איזט, דאַהער אים פֿאָררַאנג שטעהט. אונד וויל אונס דיא שריפֿט בעלעהרען, דאַס וויר דען העררן מיט אַלל אונזערעם בעזיטצע פרייזען זאָללען, וויל ער אונזער לעבען ערהאַלט אונד אונס שפייזט. אים אתרוג זינד אַללע פֿיער עלעמענטע אימדערנופֿינדען. זיינע אייסערע שאַלע גלייכֿט דעם פֿייער, זאָוואָהל אים אויסזעהען, אַלס אויך אים טראָקקענזיין. דיא ווייסע הויט אונטער דער שאַלע איזט זאָ דורכזיכֿטיג, זאָ נאָהע פֿערבענטפינדלין אונד פֿייכֿט וויא דיא לופֿט; אונד דאַס, וואַס דען קערן אומגיעבט, דער אייגענטליכֿע זאַפֿט, גלייכֿט דעם וואַססער; דיא קאָרנער אַבער גלייכֿען, אין איהרער האַרטע אונד טראָקקענהייט, דער ערדע; אונד דיעזער

בארץ דומין ליסוד העפר וקרים ויבשים כמותו על כן כתבו תורה בראשונה ונוטל לבדו ביד אחד לפי שיש בו כל ארבעה יסודות כנגד כלן. ואע"פ כן נוטלו בשמאלו לפי שאינו אלא מין אחד ולולב בימין לפי שהם שלשה מיני' אגודין ביחד. וגם כן לפי שאלו הארבעה מינים דומין לארבעה ראשים שהם באדם אשר בהם מהלל את בוראו שהם בראשונה הלב אשר בו חיות כל אדם וקיומו ובלעדו לא יתקיי' הגוף ואפילו רגע ובשכל אשר בו יעבוד את בוראו. והאתרוג הנקרא פרי עץ הדר דומה לו. ולפי שדומה לאבר שבו תלוי חיות האדם כתוב בראשונה במקרא. והשדרה שהיא יסוד ובנין כל גוף האדם וקיומו ובכריעתו לפני בוראו עד שמתפקקים כל חוליות שבשדרה הלולב הנקרא כפות תמרים דומה לו. ולפי שדומה אל אבר שבו תלוי העמדת האדם אחרי הלב הונח שני לו במקרא. ולפי שיוצאין מן השדרה ותלויין ונקשרין בה צלעי האדם צוו לאגוד בלולב שאר המינים בלתי האתרוג שאינו נאגד לדבר אחר והכל תלוי בו. והעינים אשר בם מכיר האדם מעשה השם ונפלאותיו ורואה בתורה להשיג בה כפי כחו. וההדס הנקרא ענף עץ עבות דומה להם. והשפתים אשר בם מהלל ומשבח את בוראו ומגיד לכל באי עולם הנסים והישועו' שעושה בעולמו כרצונו והערבה הנקראת ערבי נחל דומה לו. ולפי שהאדם רואה בעינים קודם

אתרוג ווירד בייא זעגענשפרוך אין דיא לינקע האנד אונד דער לולב, דא ער מיט דען אנדערן צווייא בויארטען פערבונדען איזט, אין דיא רעכטע האנד גענאממען. זא שטעהט ווידער דער לולב פערגלייכסווייזע אין בעציעהונג צום מענשען, נעמליך צו דען פיער הויפטבעשטאנדטהיילען דעססעלבען. דעם הערצען, דיעזער קוועללע דעס מענשליכען לעבענס, דיעזעס זיטץ דעס פערשטאנדעס, גלייכט דער אתרוג, דער „הערדליכע בויאפרוכט" גענאננט ווירד, אונד וויל ער איינעם מענשליכען גליעדע, אן דעם דאס לעבען געקניפפט איזט, גלייכט, דעסוועגען ווירד זיינער אין דער שריפט צוערסט, פאר דען איבריגען בעשטאנדטהיילען דעם לולב, ערוואהנט. דעם ריקקגראדע גלייכט דער לולב, ביידע זינד געלענקיג אונד ביעגזאם, ביידע זינד אן אונד פיר זיך הויפטבעשטאנדטהיילע דעס גאנצען; אונד זא וויא דער ריקק=גראד דער טרעגער דער איבריגען מענשליכען גליעדער אונד דער אויסגאנגספונקט דערזעלבען איזט, זא איזט דער לולב עבענפאללס דער טרעגער דער מירטע אונד ווידע, וועהרענד דער אתרוג, דער דעם פרייען הערצען גלייכט, עבענפאללס אונאבהענגיג פאם לולב, אבגלייך צום גאנצען געהערענד, איזט. דיעזעס נון ערקענ=נענד, ווירד יעדער געוויס איבער דיא טיעפזינניגען דייטונגען זא מאנכער געבאטע דער שריפט שטוינען אונד דען, דער זיא געגעבען, בעוואונדערנד אנבעטען. מיט דען אויגען שטוינט דער מענש דיא וואונדערווערקע גאטטעס אן, מיט איהנען ער=פאהרט ער דיא לעהרע, אונד איהנען עבען גלייכט דיא מירטע מיט איהרען אפאלען בלעטטערן, זא וויא ווידער דיא ווידע מיט איהרען מעהר לענגליכען בלעטטערן דען ליפפען גלייכט, דען ליפפען, מיט וועלכען מאן דען שעפפער פרייזט, דען ליפפען, מיט וועלכען מאן דיא אונענדליכען וואונדער גאטטעס ערצעהלט; אבער מיט דען אויגען בעטראכטעט מאן צופאר דען געגענשטאנד, עהע מאן איהן מיט דען ליפפען בע=

שיספר ורואה בתורה קודם שילמדנו נמצא שהעינים קודמים לשפתים. ועוד שהתינוק רואה קודם דברו על כן נכתב במקרא הדס הדומה לעינים קודם הערבה הדומה לשפתים. נמצא כי באלו הארבעה ראשים שבצמחים שדומין לארבע ראשי הגוף אשר בם מודה ומהלל את מלכו תמיד יש לו לאדם לשבח ליוצרו בזה החג שנקרא לה׳ על שם (תהלים ל״ה) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. והכי איתא במדרש ויקרא רבה (פרק שלשים) רבי מני פתח כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. לא נאמר הפסוק הזה אלא בשביל ששדרה שבלולב דומה לשדרה של אדם. והדס דומה לעין. וערבה דומה לפה. ואתרוג דומה ללב. אמר דוד אין בכל האברים גדול מהם אלא ששקולין כנגד כל הגוף הרי כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. ואמרינן התם פרי עץ הדר זה אתרוג שהוא דומה ללב. כפות תמרים זה שדרו של אדם שדומה לשדרו של לולב. וענף עץ עבות אלו העינים שדומין לעלה של הדס. וערבי נחל אלו השפתים שדומין לעלה של ערבה. ומה שאדם חוטא באלו הארבעה איברים כשאדם עושה תשובה הקב״ה מכפר לו באלו הארבעה מינין. וג״כ רמזה תורה בשמות שקרא לאלו הארבעה מינין להודיענו כי לא צוה לקיחתם לשמחת קלות ראש אלא להודות בהם להקב״ה המצמיח׳ ומגדלם ולהורות לנו שכל הנברא בעולם הכל מאתו ואל יבטח אדם בעושרו ובגבורתו ורב טובו אבל ידע שכל הנבראים שבעולם אין גדולם וקיומם אלא בחסד הקדוש ב״ה

נעננט, מיט דען אויגען בעטראכטעט מאן ערסט דיא היילגע טריפט, בעפאָר מאן זיא ליעזט; זעלבסט דאס קינד ערקעננט פאָרזוג דען געגענטטאנד, עהע עס מיט דען ליפפען איהן צו בענעננען פערמאג, דאהער טטעהען דיא אויגען אים פאָר־ראנג. אונד זאָ גלייכען דיא פיער בעטטאנדטהיילע דעם לולב דען פיער הויפטבע־טטאנדטהיילען דעס מענטליכען קערפערס, מיט דענען וויר פפליכטמעסיג דען טאָפ־פער טטעטס פרייזען זאָללען, בעזאָנדערס אבער זאָל דיעס אן דעם פייערטאגע געטעהען, דער: חג לה׳ ,,פייערטאג דעם עוויגען צו עהרען" גענאננט וירד; ,,אללע איינע געביינע טפרעכען: הערר! ווער גלייכעט דיר," דיעס זינד דיא טאָנען וואָר־טע דעס געטטליכען זאנגערס. ווען דער מענט מיט דען אנגעפיהרטען הויפט־גליעדערן דעס קערפערס זינדיגט אונד רייאיג זיך דער גנאדע גאָטטעס אנהיים גיעבט, פערמיטטעלסט דער פיער בעטטאנדטהיילע דעס לולב, זאָ ווירד איהם אויך פערציידונג צו טהייל. עס טיינט אויך אין דען נאמען, דיא דיא היילגע טריפט דען פיער ארטען דעס לולב בייגעלעגט האט, צו ליעגען, דאס דער געהייליגטע ניכט בעפאהל, זיא צו איינעם גאנצען צו פעראיינען, אום זיך מיט לייכטפערטיגקייט מיט איהנען צו פרייען, זאָנדערן אום איהם, פערמיטטעלסט איהרער, אויפריכטיג צו דאנקען; ער ליעס זיא הערפאָרטפראָססען אונד אויפטיעסען אונד צור רייפע קאָממען, דען אללעס איבערוואכט ער מיט פאטערהולד, אללעס, וואס עקסיסטירט אונד אונס ליעב איזט, אללעס, וואס אונס לאבט אונד ערקוויקקט, איזט פאָן איהם; בעזיטצען וויר אויך פערמאָגען, קראפט אונד גליקקסגיטער, זיא זינד אונד בלייבען איממער מא־

ובמאמרו. ולזה רמוז באומרם במדרש הנזכר פרי עץ הדר זה הקב"ה דכתיב ביה (תהלים ק"ד) הוד והדר לבשת. וכפות תמרי' זה הקב"ה דכתיב ביה (שם צ"ב) צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבו' זה הקב"ה דכתיב ביה (זכריה א') והוא עומד בין ההדסים. וערבי נחל זה הקב"ה דכתיב ביה (תהלים ס"ח) סולו לרוכב בערבות וכן איתא בפסיקתא. ולכוונה זאת רמוז באומרם בפר' לולב הגזול (דף ל"ז). אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מוליך ומביא למי שר' רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. ר"ל להודות לבוראו שברא כל זה לשמשו. ואמרינן נמי שם עלה מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים. כל זה רומז שהכוונה לבקש מהאל יתברך על העתיד ולהודות לו על שעבר. ואל יהשוב שום אדם שיכולה לבוא ברכה וטובה והצלחה אלא על פי דבורו. והרב המורה גלה בספרו הנכבד טעם למצוה זאת כדי לזכור

פאַסנגענע געשענקע פֿאָן דעם, דער זיא אונס וויעדער ענטנעהמען קאַן, פֿאָן דעם, דער אללעס דורך זיינע גנאַדע ערשאַפֿפֿען האַט, פֿאָן גאָטט, וועלכער אין דיעזען פֿיער בעשטאַנדטהיילען דעס לולב גלייכזאַם זימבאָליזירט אונד פֿערזיננבילד־ליכט איזט. „אין הערךליכקייט אונד פראַכט האַסט דוא דיך געקליידעט,“ (ענט־שפרעכענד: פרי עץ הדר). „דער אללגערעכטע בליהט וויא איינע פאַלמע.“ פֿער־נער: „ער שטאַנד אונטער מירטען.“ דאַן: פרייזעט דען, דער דיא ערבות, ווירדען (פֿערווירונגען) בעהערשט.“ — רבי יוחנן לעהרט: מאַן בעוועגע דען לולב נאַך אללען פֿיער ווינדגעגענדען דאַן געגען דען הימעל אונד הינאַב צור ערדע, אום דיא הערשאַפֿט גאָטטעס איבער אללעס צו בעקונדען, אום איהם צו דאַנ־קען, וויל ער אללעס צו זיינעם דיענסטע געשאַפֿפֿען. פֿערנער געשעהען דיא בע־וועגונגען מיט דעם לולב, אום דען עויגען צו ביטטען, קיינע גיפֿטשוואַנגערע לופֿ־טע אונד שעדליכע טהויע אויף דיא ערדע צו זענדען, אונד זאָ פרייזע מאַן פֿיר איהן דאַס עמפפאַנגענע גוטע אונד פֿלעהע צוגלייך וועגען איינער זעגענרייכען צוקונפֿט. אייאוני*) גיעבט אין זיינעם בעריהמטען ווערקע אורה נבוכים איינען גרונד

---

*) אייאוני, רבי משה בן מיימון, אויך רמב"ם גענאַננט, וואַר אין קאָררדאָבאַ אין שפאַניען, וואָ זיין פֿאַטער ריכטער וואַר געבאָרען. דאַס יאַהר זיינער געבורט שוואַנקט צווישען זעכס יאַהרען, אונד צוואַר צווישען 1131 אונד 1137 נאַך אללגעמיינער צייטרעכנונג. ער איזט אונשטרייטיג איינער דער גרעסטען געלעהרטען אים יודענטהומע, ביז אויף אונזערע צייט. אין זיינעם געבורטסאָרטע גענאָס ער דיא געביהרענדסטע אַכטונג, ביז הערמיטע פֿערפֿאָלגונגען איהן נעטהיגטען, נאַך עגיפטען אים יינגלינגסאַלטער צו פֿליעהען, וואָ ער ביז אַן זיין לעבענסענדע פֿערבליעב. אויסער זיינעם אויסגעברייטעטען טאַלמודישען וויססען, וואָפֿאָן זיין אַלס איינציג זיינער אַרט דאַשטעהענדעס ווערק יד החזקה בעוויז ליעפֿערט, אייגנעטע ער זיך אין דער שולע דעס אַפֿעררהאָעס (אבן רש"ר) אַסטראָנאָמיע, מאַטהעמאַטיק אַרצנייקונדע אונד בעזאָנדערס פֿילאָזאָפֿיע אַן, וועלכע לעטצטערע ער אויף דאַס יודענטהום איבערטרוג וועניג־סטענס וואַר ער בעמיהט, דיא אַריסטאָטעלישע פֿילאָזאָפֿיע מיט דעם יודענטהומע אויסצו־גלייכען; צו דיעזעם בעהופֿע שריעב ער זיין בעריהמטעס, פֿאָן דער געלעהרטען וועלט אַנערקאַננטעס אונד האָכגעשעטצטעס ווערק מאָרעה נעבוכים (מורה נבוכים) אין אַראַבישער שפראַכע. אויסער דיעזען צוויא בעריהמטען ווערקען פֿערפֿאַסטע ער נאָך 31 אַנדערע, דיא טהיילס רעליגיאָז־פֿילאָזאָפֿישען, טהיילס מעדיצינישען אינהאַלטס זינד. ער וואַר אונער־מידעט טהעטיג, איין שטרענגער פֿריינד דער וואַהרהייט אין וויססענשאַפֿטליכען אונטער־

שהביאם השם יתברך ממקום שאין שם פרי ארץ מלחה אל תשב אל ארץ נחלי מים זבת חלב ודבש. ועל כן צוה לקחת בידם מהדברים החשובים שבארץ. וגם כן יש לנו להודות בכל דור ודור על כל הנסים והנפלאות שעושה עמנו וזננו ומפרנסנו מטוב הארץ בהיותנו גולים בין העמים. ולפי שמצוה זו היתה גדולה וחביב בעיני החסידים הראשונים היו זהירין בה מהבקר עד בואם לבית המדרש ללמוד תורה. דגרסינן פרק לולב הגזול (דף מ"א). תניא אמר רבי אליעזר ברבי צדוק כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולבו בידו בא לבית הכנסת לולבו בידו קורא ק"ש לולבו בידו קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו. וכל זה היו עושים מרוב אהבתם למצות השם יתברך ועבודתו:

פיר דאס לולב-געבאָט מאַן, נעמליך: דאס וויר דורך דיא האנדהאבונג דעס לולב בעקעננען, דאס וויר אויס איינעם לאנד דער דירדע, אויס דער וויסטע געקאָממען, אין איין לאנד דער וואססערבעכע אונד פאָללער פריכטע, דאהער זאָללען וויר גלייכזאם דעם עוויגען פאָן דעם דאררייכען, דאס ער אונס זאָ פאָללאויף געבראַכטען, פאָן דען פריכטען, דיא זעלטען זינד אונד בעזאָנדערס אין אנזעהען שטעהען. עס איזט יעדענפאללס אונזערע פפליכט, איהם אין יעדעם צייטאלטער צו דאנקען פיר אללע וואונדערטהאטען, דיא ער אונס ערצייגט, אונד איהן פיר אונזערע וואונדערבארע ערהאלטונג אין יעדעם צייטאלטער צו פרייזען. בייא דען פריהערן גאָטטעספירכטיגען וואר דיעזעס לולב-געבאָט זעהר געשאַטצט אונד איבעראויס וויכטיג. מאַן מיט אנברוך דעם טאגעס נאַהמען זיא דען לולב צור האנד אונד שטעללטען איהן ניכט עהער ווידער וועג, ביז זיא אין דאס לעהרהויז גינגען, אום צו לערנען. רבי אליעזר ברבי צדוק טהיילט מיט: יעדער איינוואָהנער ירושלים'ס נאַהם אם סוכות-פעסטע דען לולב מיט זיך, אלס ער אויס זיינעם הויזע גינג, אונד בעהיעלט איהן אים בעטהויזע, אלס ער דיא קריאת שמע לאז, אין דער האנד; ווארדע ער צור תורה גערופען, אָדער גינג ער, ווען ער פריעסטער וואר, דען זעגען שפרעכען, זאָ לעגטע ער איהן אויף דען פוסבאָדען נידער; קראנקען- אונד טראָסטבעזוכע סטאַטטעטע ער אב מיט דעם לולב אין דער האנד; גינג ער אין דאס לעהרהויז, זאָ איבערגאב ער איהן ענטוועדער זיינעם זאָהנע, זיינעם דיענער, אָדער איינעם באָטען, אום איהן נאַך הויזע צו טראגען. דיעזעס געשאַה לעדיגליך אויס ליעבע צום געהייליגטען אונד אום איהם מיט אויפריכטיגקייט צו דיענען.

וואָלונגען, אונד ווארדע ער פאָן זיינער אומגעבונג אונד דען נאַהען געמיינדען וויא איין פאַטער פערעהרט. ביז אַן זיין ענדע וואַר ער לייבאַרצט אונד ראַטהגעבער דעם גייסטיגען קעניגס זאַלאַהעדדין. אין איינעם אַלטער פאָן 75 (נאַך אנדערן, פאָן 70) יאַהרען שטאַרב ער אַללגעמיין בעטרויערט אין אַלקאַהירה, וואָ ער זייט זיינער פלוכט אויס דער היימאַטה לעבטע. באַלד נאַך זיינעם טאָדע ווארד זיינע לייכע נאַך טיבעריאַס געשאַפפט, וואָ מאַן זיא בעערדיגטע אונטער איינעם לייכענשטיין, דער זיינען רוהם קראַפטיג אויססשפראַך, דאַריבער זעצטע.
דער איבערזעצער.

(קנ)
פרק חמישי.

הלשונות שנכתבו בתורה על אלו הד׳ מינין מגלה אזננו שהוא לרמוז גם על ד׳ ראשי הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן שהם ארבע יסודי עולם השפל כאשר הוא מפורש במקומו. כי שמות הנהרים היו האחד פישון מלשון פושו תרגום פרו ורבו. וזאת היא הערבה שהיא גדלה במקומות הנחלים וצומחת הרבה וסובבת בהרבה מקומות מה שאין כן במינים האחרים ודומה לנהר הזה שכתוב עליו שסובב את כל ארץ החוילה מה שלא נכתב באחרים. ושם הנה׳ השני גיחון זה ההדס שצומח שפל בקרוב לארץ ודומה שהוא על גחון ע״ש (בראשית ג׳) על גחונך תלך. ושם הנהר הג׳ חדקל זה לולב מלשון דקל חסר חי״ת. והנהר הד׳ הוא פרת זהו אתרוג שהוא פרי והג׳ מינין אינם פרי על כן הוא לבדו והג׳ ביחד. וגם לשון הנכתב על אלו הד׳ מינין מורה על האבות והאמהות ועל עיני העדה שבכל דור ודור שהם עמודי עול׳ כמו שהוא רמוז במדרש האמור בפרשת ויקרא רבה פרי עץ הדר זה אברהם אבינו שהדרו הקב״ה בשיבה טובה שנא׳ (בראשית כ״ד) ואברהם זקן וכתיב (ויקרא י״ט) והדרת פני זקן. כפות תמרים זה יצחק אבינו שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח. וענף עץ עבות זה יעקב אבינו מה הדס זה רחוש והדוק בעלים כך היה יעקב רחוש והדוק בבנים. וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה ויבשה בפני ג׳ מינין כך יוסף מת קודם

פֿינפֿטעס קאַפּיטעל.

דיא פֿיער בענעננונגען דער פֿיער בױמאַרטען װײזען הין אױף דיא פֿיער הױפּט־שטראָמע, דיא אױס דעם עדן פֿליעססען, אין װעלכען װידערום דיא פֿיער עלעמענטע דער ניעדערן װעלט בעגריפֿפֿען זינד, װיא דיעס נור שטעללע נאַכגעװיעזען איזט װאָרדען. דער נאַמע דעס ערסטען שטראָמעס איזט פישון, (אַבגעלײטעט פֿאָם אַראַמאַײשען פושו, פֿרוכטבאַר) ענטשפּרעכענד דעם װײדענבױם, דער טהײלס אױפֿשיססט אַם ריעזעלנדען באַכע אונד זיך זעהר פֿערפֿיעלפֿאֶלטיגט; דיעזער גלײכט דעם שטראָמע, פֿאָן דעם ערצעהלט װירד: „ער אומרינגעט דאַס גאַנצע לאַנד חוילה.“ דער צװײטע שטראָם איזט גיחון (פֿאָן גחון, לײב, דער ניעדערע טהײל דעס קאָרפּערס) גענאַננט, דיעזעם ענטשפּריכט דיא ניכט זעהר אױפֿשטײגענדע מירטע. דער דריטטע שטראָם הײסט חדקל, דיעזעם ענטשפּריכט דיא פּאַלמע, דיא אים אַראַמאַײשען דעקקעל הײסט. דער פֿיערטע שטראָם הײסט פרת (פירות פֿריכטע), ענטשפּרעכענד דער פֿרוכט אתרוג, דער אַללײן אײנע זאַכע, געזאָנדערט אין דיא לינקע האַנד גענאָממען װירד. אױך װײזען דיא פֿיער בױמאַרטען הין אױף דיא פֿיער שטאַממפֿאֶטער אונד פֿיער שטאַממיטטער אונד אױף דיא װײזען, דיא טראֶגער דעס געזעטצעס יעדעס צײטאַלטערס. דער אתרוג, אַלס אײנע גוטע פֿרוכט, גלײכט אברהם, דען דער עװיגע איזט אײנעס גוטען, האָהען אַלטער בעשענקט האַט. דיא פּאַלמבלאֶטטער, דעם יצחק; דאָ װיא יענע, אום אײן לולב צו זײן, געבונדען װערדען, זאָ װאַרד אױך דיעזער אױף דעם אַלטאַרע געבונדען. דיא מירטע גלײכט דעם יעקב; דיעזער װאַר אײן פֿאַטער פֿיעלער קינדער, יענע איזט רײך אַן בלאֶטטערן. אונד דיא רײזער דער װײדע, דעם יוסף; דיעזער שטאַרב בעפֿאָר זײנע ברידער געשטאָרבען,

אחיו. ד״א פרי עץ הדר זו אמנו שרה שהדרה הקב״ה בשיבה טובה שנא׳ (בראשי׳ י״ח) ואברהם ושרה זקנים. כפות תמרים זו אמנו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה קוצים כך העמידה רבקה צדיק ורשע. וענף עץ עבות זו אמנו לאה. מה הדס זה רחוש בעלים כך היתה לאה רחושה בבנים. וערבי נחל זו אמנו רחל מה ערבה זו כמושה בפני ג׳ מינין כך מתה רחל בפני אחותה. ד״א פרי עץ הדר זו סנהדרי גדולה שהדרם הקב״ה בשיבה טובה דכתיב מפני שיבה תקום והדרת. כפות תמרים אלו ת״ח שכופים את עצמם ללמוד תורה אלו מאלו וענף עץ עבות אלו ג׳ שורות של תלמידי חכמים שיושבין לפני סנהדרין. וערבי נחל אלו שני סופרי הדיינין שהיו עומדין לפני הסנהדרין אחד מימין ואחד משמאל ודכוותה נמי איתא בפסיקתא. וכל זה להודיענו כי בזכות האבות והאמהות והסידי עולם מתקיימין ישרא׳ כשאין ביניהם ראוי להגין על הדור שיעמדו בזכותו. ועל זה ראוי להללו בכל יום ובכל רגע ולפחות אחת בשנה בחג האסיף שנקרא חג להי׳ שהוא ראוי להודות לו ולשבחו ולפארו בכל ההודאות ובדברים הטובים והנאים שבעולם על הטובות שעושה האל יתברך עמנו בכל יום ועל העתיד לעשות:

אונד יענע פֿערדאָררטען, זאָבאַלד זיא פֿאָן איהרעם זאַפֿטפֿאָללען שטאַממע געשניטטען זינד. פֿערנער גלייכט דער אתרוג דער שטאַממוטטער שרה, דיא איין גוטעס אַלטער עררייכטע. דיא פּאַלמע, דער רבקה, דיא איינען וואָהלגעראַטהענען זאָהן, נאַמענס יעקב, אונד איינען אונגעראַטהענען, פֿרוכטלאָזען זאָהן, נאַמענס עשו, האַטטע, גלייך דער פּאַלמע, דיא פֿריכטע טראָגט אונד דערנען בלעטטער אַן זיך עבענפֿאַללס בעזיטצט. דיא מירטע גלייכט דער לאה; דיעזע וואַר קינדערדייך, יענע צייכנעט זיך דורך איהרע פֿיעלען בלעטטער אויס. אונד דיא ווידע גלייכט דער רחל; דיעזע שטאַרב פֿריהצייטיג אונד יענע וועלקט עבענפֿאַללס לייכט הין. דאַן אויך גלייכט דער אתרוג דעם סינהעדריום, דעם האָהען ראַטהע, דער אויס לויטער איינזיכטספֿאָללען, געלעהרטען אונד ערגרויטען לייטען בעשטאַנד. דיא פּאַלמבלעטטער, דען געלעהרטען, דיא זיך פֿעראייניגטען, דיא תורה צו שטודירען. דיא מירטע גלייכט דען דריי רייהען געלעהרטען, וועלכע ביים האָהען ראַטהע איהרען בייזיטץ האַטטען; אונד דיא ווידע, דען צוויא שרייבערן; דער איינע שטאַנד צור רעכטען אונד דער אַנדערע צור לינקען זייטע דעס האָהען ראַטהעס. אַללעס דיעס בעזאַגטע זאָלל אונס בעלעהרען, דאַס דיא אורעלטערן דען פֿערדיענסטען דער פֿאָטער, דער מיטטער אונד דער ווייזען דער וועלט איהרע ערהאַלטונג אונד איהרען פֿאָרטבעשטאַנד פֿערדאַנקען, זעלבסט ווען קיין פֿראָממער אונד אַנערקאַננט גאָטטעספֿירכטיגער אונטער איהנען איזט, אום איבער זיא גלייכזאַם זיינע שיטצענדע האַנד, פֿעראיטטעלסט זיינער פֿערדיענסטע, צו האַלטען. יעדענפֿאַללס איזט עס פֿפֿליכט, יעדען טאַג, יאַ יעדען אויגענבליקק דען העררן צו פּרייזען, בעזאָנדערס אַבער דאַס איינע מאַל אים יאַהרע, אַם סוכות־פֿעסטע, דאַס: חג לה׳ „פֿעסטע צו עהרען דעס עוויגען“ גענאַננט איזט; אַן דיעזעם פֿעסטע זאָלל מאַן איהם אינניגליך פֿיר אַללעס עמפּפֿאַנגענע גוטע אויפֿריכטיג דאַנקען אונד איהן אום זיינע פֿערנערע גנאַדע, זיינען שוטץ אונד זיינע פֿאָטערליכע שפּענדע מיט אויפֿריכטיגקייט אַנפֿלעהען.

(קנא) **פרק ששי.**

אלו הד׳ מינין הן מפורדין בטעם ובריח כמו קהל ישראל. כי האתרוג יש לו טעם וריח ודומה לצדיק וחכם שמריחין בני אדם ריח מעשיו וחכמתו הוא הפרי ללמוד ממנו בני אדם וזהו השלם שבכלם על כן הוא ראשון במקרא וניטל יחידי לפי שהאדם כזה הוא יחידי בדורו. והלולב עושה פירות ואין לו ריח כמו שיש אדם אשר יש לו הכמה בלא מעשים טובים. וההדס יש בו ריח ואין בו אוכל כמו שיש בני אדם שיש בהם מעשים בלי חכמה אלא בהרגל מדות טובות. והערבה אין בה טעם ולא ריח כגון אותם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ואע״פ כן נקבצים אלו עם אלו ומתפללים ביחד והקב״ה שומע תפלתם. והכי גרסינן התם בויקרא רבה. פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ומעשים טובים. כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ואין בהם מעשים טובים. וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואינן בני תורה. וערבי נחל אלו ישראל, מה ערבה זו אין בה טעם ולא ריח כך הם ישרא׳ יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. אמר הקב״ה לאבדם אי אפשר אלא

ועכסטעס קאפיטעל.

דיא פיער בוימארטען, אדער איס ענגערן זיננע, פרוכטארטען, זינד זאוואהל אין איהרעם געשמאקקע, אלס אים גערוכע, גלייך דען איזראעליטען, פאן איינאנדער געשיעדען. דער אתרוג איזט שמאקקהאפט אונד דופטענד; ער גלייכט דעם פראממען אונד ווייזען, דעססען גוטע האנדלונגען אונד ווייזהייט גלייכזאם דיא פריכ־טע זינד, אן וועלכען זיך דיא אנדערן הערא נבילדען אונד לאבען; זאלך איין מאן איזט, גלייך דעם אתרוג, דער אין דער טריפט דען פארראנג האט, פאללקאממען צו נעננען; ער פפלעגט אין זיינעם צייטאלטער איינציג דאזוטטעהען. דיא פאלמע טראגט צוואר פריכטע, דיא וואהל שמאקקהאפט, אבער גערוכלאז זינד, זיא גלייכט דעם קלוגען מאננע, דער אבער אהנע גוטע, גאטטגעפאלליגע טהאטען איזט. דיא מירטע איזט דופטענד אונד גערוכשפענדענד, אבער אהנע פריכטע; זיא גלייכט דעם וואהלטהעטיגען מאננע, דער, אהנע ווייזע צו זיין, וואהלטהאטען אויסאיבט אונד גאטטגעפאלליגע האנדלונגען בעגעהט, וויל זיא איהם געבאטען זינד. דיא ווידע אבער בעזיטצט וועדער גערוך נאך פריכטע, זיא גלייכט דעמיעניגען, דער זיך וועּ־דער אום דאס געזעטץ בעמיהט, נאך גוטע האנדלונגען בעגעהט. דאהער ווער־דען דיעזע פיער ארטען מיט איינאנדער פעראייניגט, אום צו גאטט צו פלעהען, דער איין ערהערער דעס געבעטעס איזט. דיעזע דייטונג פינדעט זיך אויך אים מדרש ויקרא רבה, וואָ נאך צור שטעללע הינצוגעפיגט איזט: דער געהייליגטע שפראך: ניכט איזאלירט, ניכט אבגעזאנדערט, אהנע געגענזייטיגען איינפלוס אויף איינאנדער זאללען זיא בלייבען, פעראיינט וויל איך זיא וויססען, דאמיט זיא זיך געגענזייטיג טראָ־

יעשו כלן אגודה אחרת והן מכפרים אלו על אלו. ועם עשיתם כן אז אני מתעלה שנאמר (עמוס ט׳) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. לפיכך משה מזהיר להם לישראל ואומר להם ולקחתם לכם. וגרסינן נמי במסכת מנחות פרק הקומץ רבה (דף כ״ז). ארבעה מינין שבלולב יש מהן שעושין פירות ויש מהן שאינן עושין פירות אמרה תורה שיהו זקוקין זה לזה. לדרוש שתלמידי חכמים זקוקין לבקש רחמים על בעלי בתים שינצלו מכל מיני פורעניות. כדגרסינן פרק גיד הנשה (דף צ״ב). אמר רבי לוי אומה זו כגפן נמשלה זמורות שבה אלו בעלי בתים. אשכלות שבה אלו ת״ח. עלין שבה אלו עמי הארץ. קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל. והיינו דשלחו מתם ליבעו רחמי אתכליא על עילא דאלמלא עילא לא מתקיימין אתכליא. כלומר שיתפלל ת״ח על בעלי בתים אשר מכינים להם כל צורכם. וכל המקיים מצוה זו כהלכתה כאלו מקריב קרבן בזמנו. כדגרסינן פרק לולב וערבה (דף מ״ה). א״ר אבהו כל המקיים לולב באגדו והדס בעבותו מע״ה כאלו בנה מזבח והקריב עליו עולה שנאמר (תהלים קי״ח) אסרו חג בעבותים וגו׳. ואמרינן עלה (דף ו׳) אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי המחוזי כל העושה איסור לחג באכילה ובשתיה כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו וגו׳. ואף על פי שמן התורה לא היתה מצות לולב אלא יום

גען אונד אויפרעכט ערהאַלטען, דיעס זייא איהרע אויפגאַבע, אונד געטיעהעט דיעס, דען היזט דיא פערהייסונג פראָפיזט (עאמוס ט׳, ו׳.): „דער דאַ בויעט אַם הימעל זיינע שטופען אונד אויף דער ערדע זיינען בונד, זיינע פעראיינינגונג גרינדעט,— גאָטט איזט זיין נאַמע;" דאַהער האַט אויך משה דען איזראַעליטען נון געבאָט געמאַכט: „איהר זאָללט אייך נעהמען" דיא פיער אַרטען אונד זיא מיט איינאַנדער פעראיינינגען. אים טראַקטאַט מנחות ווירד געלעהרט: פאָן לולב געהאָרען פיער אַרטען, מאַנכע זינד פרוכטטראַגענד אונד מאַנכע זינד ווידער אָהנע פריכטע, דעסוועגען אָרדנעטע דיא תורה אַן, דאַס זיא מיט איינאַנדער פערבונדען ווערדען, דיעס בעציעהעט אויף ישראל, בילדען זיא איין גאַנצעס; יעדאָך איזט דער בעס-סערע, גאָטטעסגעלעהרטע טהייל, אַלס איינען בעשיטצער דעס גאַנצען אַנצוזעהען. זעהר שאָן זאַגט רבי לוי: דיעזע נאַטיאָן גלייכט איינעם ווינשטאָקקע. איהרע מיט-טעלקלאַססע, הויזפאָטער אונד הויזבעזיטצער אָדער בירגערשטאַנד, דיא דען גע-לעהרטען אונטערהאַלט גיעבט, גלייכט דען ראַנקען; דער געלעהרטען שטאַנד, דען רעבען; דיא אַקקערבויטרייבענדען, אין דער רעגעל דיא אונוויססענדען, דען בלעטטערן, אונד דיא אונבעטטעלמאַאַסן, דען האַקקען אַן דען ראַנקען. — רבי אבהו לעהרט: ווער דאַס געבאָט איבער לולב מיט פינקטליכקייט ערפיללט, דער ערבויט גלייכזאַם איינען אַלטאַר, אויף דעם ער אָפּפער דאַרברינגט; זאָ לעהרט אויך רבי יוחנן, אים נאַמען דעם ר׳ יוסי האמחוזי: ווער נאָך עהרען דעם פעסטעס גוטע שפייזען אונד געטראַנקע געניסט, דער ערבויט גלייכזאַם איינען אַלטאַר, אויף דעם ער אָפּפער דאַרברינגט, דען בייראַס, רבי אבהו אונד רבי יוסי, בעווייזען דיעס אויס איינעם פערזע, דער דאַ לויטעט: „אסרו חג פערבינדעט דאַס פעסט דורך זיילע, אָדער דורך פערפאָלגונגען מיט דעם אַלטאַרע." — דיא האַגדהאַ-

אחד זולתי במקדש דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'. ושמחתם וגו' משחרב בית המקדש התקין רבי יוחנן בן זכאי שיהא לולב נוטל במדינה ז' זכר למקדש. ואמרינן עלה בפרק לולב הגזול (דף מ"א). מ"ל דעבידנן זכר למקדש א"ר יוחנן דאמר קרא (ירמיה ל') כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה. ותנן בפרק לולב וערבה (דף מ"ה) בכל יום ויום מקיפין את המזבח פעם א' ואומרי' אנא ה' הושיעה נא. ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא. אותו היום מקיפין את המזבח ז' פעמים. ועכשיו שאין לנו בעונותינו מזבח מקיפין את התיבה. ובירושלמי איתא זכר ליריחו. וסדר יום הו' איתי' בפר' ו':

(קנב) פרק שביעי.

ימי חול המועד הם הימים שבין ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של סכות. ואף על פי שמן התורה לא מצינו מפורש שאסור במלאכה כיון שנקראים מקרא קדש ראויים הם לאוסרם במקצת מלאכות. כדגרסינן במס' הגיגה פרק אין דורשין (דף י"ח) תנו רבנן את הג המצות תשמור לימד על

בונג דעם לולב בעפֿיעהלט דיא היילינע שריפֿט נור אַם ערסטען טאַגע דעס סכות־פֿעסטעס: „אַם ערסטען טאַגע זאָללט איהר אייך נעהמען א. ז. וו.;" יעדאָך זעטצטע רבי יוחנן בן זכאי דיעזעס אויף אַללע זיעבען טאַגע, דיא דויער דעס פֿעסטעס, פֿיר אַללע צייטען, אויסערהאַלב פֿאַלעסטינאַס, איין, צור ערינערונג אַן דאַן טעמפעל, אין װעלכעם אַם יעדען טאַג דעס פֿעסטעס דען זעגען איבער דען לולב שפּראַך. צור בעגרינדונג דער פֿעסטזעטצונג דעס רבי יוחנן דיענט דיזער פֿערז (ירמיה ל', י"ז.): „איך ברינגע דיר דיא היילונג, היילע דיך פֿאָן דיינעם ווייה, שפּריכט גאָטט; וואַן אויך פֿערשטאָססענע זיא דיך נאַנטען, אום דיא זיך ניעמאַנד קיממערט — ציון היא — דיא ערינערונג אַן ציון קאָננטען זיא דיר דענגאָך ניכט רויבען;" איממער ווירד ישראל געגענשטאַנדע דער ערינערונג אַן ירושלים אונד דערען טעמפעל האַבען. יעדען טאַג דעס פֿעסטעס אומרינגטע מאַן איין מאַל דען אַלטאַר, מיט דעם לולב אין דער האַנד אונד בעטעטע: „אַך! עוויגער, געוואָהרע היילפֿע," אַם זיעבענטען טאַג, אַן הושענא רבה אומרינגטע מאַן דען אַלטאַר זיעבען מאַל אונד שפּראַך, נאַך דעם בעריכטע דעס רבי יהודה: אני והו הושיעה נא. אין דער יעטצלייט אומרינגט מאַן, נאָך פֿערדעקען פֿאַן דען הייליגען אַלטאַר, דיא בימה, װעלכעס אויך, נאַך דעם תלמוד ירושלמי גלייכ־צייטיג פֿאַן דיא בעשטימונג יריחו'ס ערינערן זאָלל.

זיעבענטעס קאַפּיטעל.

דיא טאַגע, וועלכע צווישען דען ערסטען אונד לעטצטען פֿייערטאַגען דעס פסח־ אונד סוכות־פֿעסטעס זינד, ווערדען האַלבפֿייערטאַגע — חול המועד — גענאַננט. אין דער היילינען שריפֿט איזט קיין אויסדריקליכעס פֿערבאָט, געגען דיא פֿערריכ־טונג איינער אַרבייט אַן דיעזען האַלבפֿייערטאַגען פֿערהאַנדען, יעדאָך דאַ דיא פֿאָר־ אונד נאַכפֿייערטאַגע, דיא זיא אומשליעסען: „מקרא קודש אויסרופֿונג דער היי־ליגקייט" גענאַננט ווערדען, איזט עס רעכט אונד בילליג, זיא עבענפֿאַללס צו פֿייא־ערן. דיא ווייזען לעהרען: עס הייסט „דאַס אונות־פֿעסט זאָללסט דו בעאָב־

חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר
ק״ו ומה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניהם ולאחריהם אסורין בעשיית
מלאכה הש״מ שיש קדושה לפניהם ולאחריהם אינו דין שיהו אסורין
בעשיית מלאכה. ששת ימי המעשה יוכיח שיש קדושה לפניהם ולאחריהם
ומותרין בעשיית מלאכה. מה לששת ימי המעשה שאין בו קרבן מוסף מותר
בעשיית מלאכה תאמר בה״ה שיש בו קרבן מוסף. ר״ח יוכיח שיש בו
קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה. מה לר״ח שכן אין קרוי מקרא קדש
תאמר בהש״מ שכן קרוי מקרא קדש הואיל וקרויין מקרא קדש דין הוא
שיהו אסורין בעשיית מלאכה. תניא אידך כל מלאכת עבודה לא תעשו
לימד על ה״ה שאסורין בעשיית מלאכה דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא
אומר אינו צריך הרי הוא אומר (ויקרא כ״ג) אלה מועדי ה׳ וגו׳ מקראי קדש
במה הכתוב מדבר אי בראשון הרי כבר נאמר שבתון ואי בשמיני הרי
כבר נאמר שבתון הא אין הכתוב מדבר אלא בחולו של מועד שאסורין
בעשיית מלאכה. תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת
מה ז׳ עצור אף ו׳ עצור. אי מה ז׳ עצור בכל מלאכה אף ו׳ עצור בכל
מלאכה. ת״ל השביעי עצרת הז׳ עצור בכל מלאכה ואין ו׳ עצור בכל מלאכה.
שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך אי זה יום מותר ואי זה יום

אַכטען,״ היראויס איזט צו שליסען, דאַס אויך דיא וואָכענפייערטאַגע מיט איינגע-
גריפפען זינד, דיעזעס איזט דיא מיינונג דעס ר׳ יאשיה. ר׳ יונתן פיהרט היער-
פיר איינען טריפטיגערן בעווייז אַן, אונד זאַגט: דער ערסטע אונד לעצטע טאַג
יעדעס דער אָבענגעפיהרטען פעסטע ערהיעלט קיינע ווייהע דורך איינען פריהער
אָדער נאַכהער געווייהעטען טאַג, אונד דענגאָך דאַרף מאַן אַן דיעזען טאַגען קיינע
אַרבייט פערריכטען. געשווייגע דען, דאַס מאַן אַן דען צווישענפייערטאַגען, דיא
דאָך פאָן געווייהטען טאַגען געקרעֶנצט זינד, קיינע אַרבייט פערריכטען דירפע; אונד
ווען מאַן דיא זעכס טאַגע איינער יעדען וואָכע, דיא דאָך אויך פאָן צוויא געווייה-
טען טאַגען, צוויא זאַבבאַטהען, איינגעשלאָססען זינד אונד וועלכען מאַן דענגאָך
אַרבייטען פערריכטעט, אין פערגלייך צו דען וואָכענפייערטאַגען זאָללטע ברינגען
וואָללען, זאָ זינד דיא וואָכענפייערטאַגע דאַרין אויסגעצייכנעט, דאַס מאַן איהנען
מוסף־אָפפער דאַרברינגט. דער נייאמאָנדסטאַג — ראש חדש, — פאָן דעם צוואַר
עבענפאַללס איין מוסף־אָפפער דאַרגעבראַכט ווירד, האַט אַבער ניכט דיא הייליגע
ווייהע, אינדעם ער ניכט: „מקרא קדש צוזאַממענבערופונג צור הייליגקייט״ גע-
נאַננט ווירד, דאַהער דאַרף מאַן דיעזעס טאַגעס דיא נאָטהיגע אַרבייט פערריכטעט
ווערדען. ר׳ יוסי הגלילי פיהרט איינען בעווייז, אויס נאַכשטעהענדעם זאַטצע;
עס הייסט: „איהר זאָללט — אַם פייערטאַגע — גאַר קיינע אַרבייט פערריכטען,״
דיעזעס פערבאָט האַבע אויך אויף דיא וואָכענפייערטאַגע בעצוג. ר׳ עקיבא
פיהרט נאָך איינען טריפטיגערן בעווייז אַן; עס הייסט: דיעס זינד דיא פייערטאַגע
דעס עוויגען, דיא איהר נעננען זאָללט: ״אויסרופונגען הייליגקייט,״ וואָמיט נור דיא
וואָכענפייערטאַגע געמיינט זיין קאָננען, דאַ דער ערסטע אונד לעצטע טאַג דעס
פעסטעס אָהנע דיעס שאָן „שבתון רוהעטאַג״ אין דער שריפט גענאַננט ווירד.

אסור איזו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת. פרטי המלאכות המותרות אין זה מקומן אלא בארון העדות. אבל זה הכלל מאחר שעקר אסורין מדרבנן התירו בהם כל צורך רבים וכל דבר האבד אפילו של יחיד. וכל שאינו מעשה אומן וכל מה שצריך למועד. וגם התירו בהם כל פועל שצריך להרויח לצורך המועד אם אין לו מה יאכל לישא וליתן כדברים כאלו ובלבד שיהא בצינעא ומובדל מימות החול הכל כפי שהוא מפורש במקומו כל דבר בפרט. ואף על פי כן יזהר כל אדם שלא יקל בעיניו שביתת ח"ה בכל יכלתו שחמור עונשו כדגרסינן בפסחים פרק ע"פ (דף קי"ח) ובמסכת מכות פר' אלו הן הלוקין (דף כ"ג) אמר רב ששת כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז שנאמר (שמות ל"ד) אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור. וביום האחרון של הש"מ מחג הסוכות נקרא יום הושענא רבה וליל ד' נקרא ליל החותם לפי שבחג נידונין על המים והכל הולך אחר החותם. וי"א שהיא ג"כ חתום חיי בני אדם ורמזו הרמב"ן בפסוק (במדבר י"ד) צר (צ"ל סר) צילם מעליהם וכן עמא דבר. ומרבין בסעודתו כמו ביום טוב ומוסיפין בו מזמורים ונרות ונוטלים בו ערבה חדשה זכר למקדש. ופליגי בה בפרק לולב וערבה (דף מ"ד) איתמר רבי יוחנן

עס איזט איבערהויפט דען וייזען, דען טרעגערן דעס געזעטצליכען איבערגעבען, אונס איבער דאס ערלויבטע אונד אונערלויבטע היערבייא צו בעלעהרען, אונד אין הינזיכט דעססען דירפען וויר זיא אללס דיא רעכטען וואהרהאפטען פיהרער בעטראכטען אונד איהנען וויללינג פאלגע לייסטען. יעדענפאללס האבען זיא פעסטגעזעטצט, דאס אללגעמיינע, אינסבעזאנדערע בעדירפניססע אונד פערריכטונגען, אן דען וואכענפייערטאגען ערלויבט זינד; פערנער דאס דער איינצעלנע זאגאר איינע געוועהנליכע ארבייט פערריכטען, וואן איהם זאנסט איין פערלוסט ענטשטעהען קאננטע, יעדאך זאלל ער דיעס מעהר הייםליך טהון. טריטט אבער דיא נאטהווענדיגקייט, איינע ארבייט צו פערריכטען, ניכט זעהר איין, זא זאלל מאן ניכט זא לייכטפערטיג דיא וואכען-אדער מיטטעלפייערטאגע ענטווייהען; דען ר' ששת לעהרט: ווער דיא וואכענפייערטאגע לייכטפערטיג דורך ארבייטען ענטווייהט, דער טרייבט גלייכזאם אבגאטטערייא; דען עס הייסט: „דוא זאללסט דיר קיינען געגאססענען געטצען מאכען," אונד נאהע דאבייא שטעהט פערנער: „דאס מצה-פעסט זאללסט דוא בעאבאכטען," עס איזט אלזא דאס איינע דורך דאס אנדערע בעדינגט. — דער לעטצטע טאג דער וואכענפייערטאגע דעס סוכות-פעסטעס וויד הושענא רבה, אונד דיא נאכט פאר דיעזעם טאגע: דיא נאכט דער בעשליסונג גענאננט, דען אן דיעזעם טאגע ווארדע איבער דיא פרוכטבארקייט, דען רעגען בעשלאססען. נאך איינער אנדערן מיינונג ווארדע אן דיעזעם טאגע ערסט איבער דאס לעבען דער מענשען פערהאנגט, דאהער איזט ער איינער דער וויכטיגסטען טאגע מיט, אונד דעסוועגען אויך וויר ער גלייך איינעם פייערטאגע געפייערט, דורך געבעטע אונד געזאנגע אונד דורך דאס אנצינדען פיעלער ליכטע אונד דורך בעססערע שפייזען, דיא מאן געניעסט; אויך נימט מאן איין פרישעס וויידענביטכען, ערבה גענאננט, אין דער האנד, (דאס אבער ניכט אלס לולב גענאממען ווערדען דארף,) צור ערינערונג אן דען היילינגען טעמפעל, אין וועלכעם מאן אבענפאללס איינע ערבה אן דיעזעם טאגע צור האנד נאהם.

וריב"ל חד אמר ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים ואסיקנא
אמר איבו אנא הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר ברבי צדוק. ואייתי ההוא
גברא ערבה לקמיה אמר חביט חביט ולא ברוך קסבר מנהג נביאים הוא
ועל כן אין מברכין עליה. ואסיקנא דרב ששת דאמר שיעורא אפילו עלה
אחד בבד אחד ושאין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אלא בערבה
חדשה בפני עצמה. ושמעתי שיש בה סגולת שמירה למתכוין בה בסכנת
דרכים והכל כפי כושר מעשיו וטוב כוונתו. והבוטח בה' בצל שדי יתלונן:

(קנג) פרק שמיני.

יום שמיני עצרת נקרא בשם עצרת לפי שאמר הקב"ה לישראל עצרתי
אתכם לפני כמלך שזימן בניו לסעודה לימים קצובים כיון שהגיע זמנן אמר
בבקשה מכם עכבו עמי יום אחד שקשה עלי פרידתכם כדאיתא בויקרא
רבה. וגם דרשו בפסוק תן חלק לז' וגם לח' תן חלק לשבעה אלו שבעה
ימי החג. וגם לשמונה זה חג שמיני עצרת. וגרסינן בפסיקתא אמר ריב"ל
ראויה היתה עצרת של חג להיות רחוקה ממנו חמשים יום כשם שהעצרת
רחוקה מן הפסח חמשים יום. ומשלו משל להי"ד למלך שבאה לו שמחה
והיו לו בנות נשואות במקום קרוב ובנות נשואות במקום רחוק אלו שהן
נשואות במקום קרוב ראית ביומיה דיזלון וייתון ואלו שהן נשואות במקום
רחוק דלית ביומיה דיזלון וייתון אמר המלך אני ואתם נשמח ביום אחד.
כך בפסח ע"י שישראל יוצאין מן ההורף אל הקיץ לפיכך היא רחוקה ממנו

דיזער געברויך ווארדע פאן דען פראפעטען איינגעפיהרט; דאהער שפריכט מאן
קיינען זעגענשפרוך, ווען מאן דיא ערבה ענטבלעטטערט. מאן זאלל זיא ניכט
אלס איין אמולעט, אלס שוטץ געגען געפאהרען געברויכען וואללען. דען מענשען
שיטצען דיא גוטען האנדלונגען, דיא ער בעגעהט אונד בעזאנדערס זיין פעסטעס
פערטרויען אויף גאטט שיטצען, דען דער דעם עוויגען פערטרויעט, דען אומגיבט
דער שוטץ דעס אללמאכטיגען.

אכטעס קאפיטעל.

דער אכטע טאג דעס סוכות־פעסטעס היסט „עצרת פערזאממלונגס־ אדער שלוס־
פעסט" גענאננט, גלייכזאם, אלס ווען דער געהייליגטע דאדורך דען איזראעליטען
בעדייטען וואללטע: בלייבעט נאך איין ווניג אין מיינעם בערייכע. גלייך איינעם
קאניגע, דער דיא זיינינגען צו איינעם גאסטמאהלע, אויף איינע בעשטימטע צייט,
געלאדען האטטע, זיא קאמען אונד ער פערגניגטע זיך מיט איהנען. אלס דיא בע־
שטימטע פריסט אבגעלויפען וואר אונד זיא זיך ענטפערנען וואללטען, באט ער זיא,
נאך איינען טאג ביי איהם צו פערווילען, אינדעם עס איהם שווער ווערדע, זיך פאן
איהנען שאן צו טרעננען. רבי יהושע בן לוי זאגט: עס וואהרע געביהרליך
געוועזען, דאס דיעזעס שלוספעסט, גלייך דעם וואכענפעסטע, דאס אויך זא גענאננט
היסט, אונד פונפציג טאגע נאך פסח ערסט געפייערט ווירד, עבענפאללס פונפציג
טאגע נאך דעם סוכות־פעסטע געפייערט ווערדע, וויילֿ עס אבער, וועגען דאס נאהען

המשים יום דאית ביומיה דיזלון וייתון אבל בהג ע״י שישראל נבנסין מהקיץ להורף קשה להם טרחות דרכים אינה רחוקה ממנו המשים יום דליתא ביומיה דיזלון וייתון אמר הקב״ה אני ואתם נשמה ביום אחד. הכי נמי אמר עצרת תהיה לכם ולהלן אמר עצרת לה׳ אלהיך הכל ביהד וכתיב זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו ר״ל עמי. כתב הרמב״ן בפר׳ אמור אל הכהנים וע״ד האמת ששת ימים עשה ה׳ את השמים וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישראל היא בת זוג שנאמר ואת הארץ. והנה היא שמינית עצרת היא כי שם נעצר הכל. וצוה בהג המצות ז׳ ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כלם קדושים ובתוכם ה׳ ומנה ממנו מ״ט יום והשבועות כימי עולם וקדש יום ה׳ כה׳ של הג והימים הספורים בנתיים כחש״מ בין הראשון והשמיני בהג והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו הכמים בכל מקום הג השבועות עצרת כי הוא כיום שמיני של הג שקראן הכתוב כן. וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פו״ר קש״ב והשלומין דראשון הוא כי הוא אצילות הראשונים ואינו כאהדות שלהם. ולכך יזכיר בפרשת כל הבכור שלשה רגלים הג המצות והג השבועות והג הסוכות ז׳ ימים ולא יזכיר הה׳ כי שם אמר יראה כל זכורך ע״כ. ומי שיבין שום דבר בהווית ישכיל וימצא האמת. יש מקומות שנוהגין לקרות קהלת ביום ש״ע לפי שכתוב בו תן הלק לז׳ וגם לח׳ אלו ז׳ ימי ההג וש״ע. וק״ל שלכה ע״ה בהג אמרו בהקהל שנאמר (דברים ל״א)

ווינטערס בעטרעכטליך ווירדע, בעזאנדערס פיר דיא ענטפערנטען, איינע רייזע נאך דעם ארטע, וואו דער היילינע טעמפעל זיך בעפינדעט, אום דארט גראדע צו ערשיינען. צו אונטערשעהען. דאגעגען איזט דיעזעס פעסט גלייך דעם סוכות-פעסטע גאנץ געריהעט; אויף דיעזעם פעסטע שפראך דער געהייליגטע: אן דיעזעם פעסטע וואללען וויר אונס געמיינשאפטליך פרייען; דאהער הייסט עס אויך: „איין שלוספעסט זאלל עס אייך זיין," דאן ווידער: „איין שלוספעסט דעם עוויגען, אייערעם גאטטע." היעראויף צילט אויך דער היילינע זענגער: „דיעזען טאג האט דער עוויגע איינגעזעטצט, פראהלאקקען וויר אונס אונד פרייען וויר אונס אן איהם!" — דער רמב״ן (נחמני) וויזט דיא וויכטיגקייט דעס שלוספעסטעס, דאס איין פיר זיך בעשטעהענדעס פעסט איזט, דאדורך נאך, דאס אויסער דעם שאבבאט אונד איין דעם אונבעשטימטען, דאס ביים דיענסטע דער פריעסטער, ביים זעגענספרוך איבער דען טאג, אין הינזיכט דער וואללפאהרט, דאס בעזאנדערן אפפערס, דער געזאנגע, דעס זעגענס אונד דער ביטטע צו נאכט אום דיא פערהאלטונג דעס קאניגס, דיעזער טאג איינע בעזאנדערע ווייהע, איינע זעלבסטשטענדיגקייט, אונאבהענגיג איזט פון דעם פארהערגעגאנגענען סוכות-פעסטע, יא זאגאר מאנכעס אויסצייכנונגען האטטע. אויך איזט עס רעכט, דאן דיעזעס פעסטע דען זאמאר (קהלת) צו לעזען, וויל שלמה זעלבסט, בעזאנדער ער דאס פאלק, דאס אין דער רעזידענץ ירושלים, וועגען דער איינווייהונג דעס טעמפעלס פערזאממעלט וואר, ווידער ענטליעס, דאזעלבסט זיינע געזאממעלטען ערפאהרונגען פארגעטראגען האבען זאלל, אונד דיעזע האבען זיך ביז הייטע, אלס אויסטער דער וויזהייט, אלס רוועלטשטע דעס מענשליכען פארטגאנגס, ערהאלטען; אונד

בבוא כל ישראל לראות והוא בחג הסוכות הקהל את העם דכתיב (מלכים א׳, ח׳) ויקהלו אל המלך שלמה וגומר בחג ואז אמרו על כן יתבן לאמרו בחג. וגרסינן בפרק החליל (דף נ״ה) אמר רבי לוי הני ע׳ פרים כנגד מי כנגד שבעים אומות פר יחידי למה כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שעשו לו עבדיו סעודה ליום האחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך. א״ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים ומזלות שאבדו ואינן יודעין מה אבדו שבזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהם ועכשיו מאי מכפר עליהם. והסידים הראשונים היו מרבין בבית המקדש בשמחה ביום זה לשם שמים לפי שהיה היום מיוחד לשמח את ישראל עם אלהי אביהם כדגרסינן בפרק החליל במשנה (דף נ״א) חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור ואומרים לפניהם שירות ותשבחות. והלויים בכנורות ובנבלים ובתופים ובמצלתים ובכל כלי שיר בלי מספר על ט״ו מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד ט״ו מעלות שבתהילים שעליהם עומדין הלוים בשיר. ואמרינן עלה בגמרא (דף נ״ג) תנו רבנן יש מהן אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנותינו שכיפרה על ילדותינו

זאָללען װיר, דאַדורך דאַס װיר דיאזעלבען לאָבען, גלייכזאַם גוטע לעהרען אויף דען דיע-
סטערן, אַבער אונס לעגענדען װינטערס אונס איינפראָגען, דאַמיט װיר ניכט, דאַ װיר
דאָך נון אַללעס שאָן אונד פֿיעל האַבען, װעגען אונזערעס בעזיטצעס איטעל אָדער גאַר
איבערמיטהיג װערדען. — ר׳ לוי לעהרט: נאַך סוכות-פֿעסטע זינד זיעבענציג
אָפּפֿער דאַרגעבראַכט װאָרדען, דיעזע װאַרען זיהנאָפּפֿער פֿיר דיא זיעבענציג הויפט-
פֿאָלקער דער ערדע, אַבער דאַס אַללייניגע אָפּפֿער, דער שטיער, דען מאַן אַם שלוס-
פֿעסטע דאַרבראַכטע, דיענטע בלאָס יזראַעל צום אָפּפֿער, דיעס לעסט זיך דורך פֿאָל-
גענדעס בייספּיעל ערקלאָהרען. איינעם קאָניגע װאָרדען גלענצענדע גאַסטמאָהלער פֿאָן
זיינען אונטערטהאַנען האָהען שטאַאַטסבעאַמטען געגעבען, אַם לעטצטען טאַגע שפּראַך
ער צו זיינעם גינסטלינגע: פֿעראַנשטאַלטע פֿיר מיך איין בעזאָנדערעס מאַהל, איך
װיל דיר דיא עהרע איינעס בעזוכעס צו טהייל װערדען לאַססען. — אַבער דיא היי-
דען האַבען דען טעמפּעל, אין װעלכעם פֿיר זיא זיהנאָפּפֿער דאַרגעבראַכט װאָרדען,
זאָ מוטהװיללינג צערשטאָהרט, זיא קאָמען אין איינען אונערמעסליכען פֿערלוסט, אָהנע
עס צו װיססען אונד איינע צו װערדען; דיעס איזט דיא מיינונג דעס ר׳ יוחנן. —
נור זייט דעם טעמפּעל גאַבען זיך דיא שטרענגפֿראָממען פֿאָן דיעזעם פֿאָלקספֿעסטע
גאַנז דער פֿריידע הין, דאַס איינזיגע צו עהרען. מיט פֿאַקקעלן אין דען האַנדען
פֿריידיג טאַנצענד, זאַנגען זיא לאָבליעדער; איהנען פֿאָלגטען דיא לעוויטען אויף צאַה-
ריכע מוזיקאינסטרומענטען דיא ליעבליכסטען מוזיקשטיקקע שפּיעלענד, דאַן שטעלל-
טען זיא זיך אויף דיא פֿינפֿצעהנשטופֿיגע טרעפּפּע, דיא נור יזראַעלס- אונד פֿרויע-
ענהאַללע פֿיהרטע אונד זאַנגען אונד שפּיעלטען דיא טעמפּעלפּזאַלמען.
דיא איינע אַבטהיילונג זאַנג:

,,הייל דער יוגענד, דאָס זינדען ריין
,,װירד זיא געװיס אים אַלטער זיין.״

דיא אַנדערע אַבטהיילונג זאַנג:

אלו בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא הקב"ה ימחול לו. תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה אומר אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן. ואף הקב"ה אומר לו אם אתה תבוא לביתי אף אני אבוא לביתך שנאמר (שמות כ׳) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגומר. ואמרינן נמי שם תני אמרו על רשב"ג כשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה נוטל ח׳ אבוקות של אור בידו אחד וזרקו כלפי מעלה וזורק אחד ומקבל א׳ ואין אחד נוגעת בחברתה והיה נועץ שני גודליו בארץ ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה עד. שמאריך שם על שמחה זו. תנו רבנן מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מעולם:

(קנד) פרק תשיעי.

הימים טובים אסורין בכל מלאכת עבודה ואין בין שבת ליו"ט אלא אוכל נפש בלבד בלתי הוצאה והבערה שמתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך ובלבד שיהיה בו קצת צורך כדי להרבות בשמחת יו"ט. ואע"ג דחמור עונש שבת שיש בו אסור סקילה מעונש יו"ט שיש בו מלקות החמירו במוקצה

„הייל דעם אַלטער, דאַס אינניגליך פֿלעהט,
„פֿיר'ס וואָהל דער יוגענד, דיא אָפֿט זיך פֿערגעהט." —
אונד אַללע סטיממטען דאַן איין:
„פרייזעט דען העררן, דער גוט איזט; ער פֿערצייהעט סטעטס אַללען.
„פרייזעט דען העררן, אויך איהר, דיא איהר דער זינדע פֿערפֿאַללען."

פֿאָן הללו, דער אַלטע געזאַנג, ווירד ערנאָהלט, דאַס ער, אַלס מאַן אַם סוכות־פֿעסטע אויף דעם אַלטאַרע וואַססער גאָס, עס גלייכזאַם אַלס אָפּפֿער דאַר־בראַכטע, פֿאָללער פֿריידע דעם פֿאָלקע צוריעף: דער העררע שפריכט: זייעט איהר מיט פֿראָממען הערצען דאַ, דאַן בין איך אייך סטעטס נאַהע, ווען איך איך אַבער וועגען אייערער זינדען צוריקציעהען מוס אונד איהר דענגאָך ניכט מיט אויפֿריכטיגקייט אום פֿערצייהונג ביטטעט, ווער זאָלל אייך צור זייט דער נאָטה בייסטעהען? איין הויז זאָללט איהר מיט ריינעם הערצען אויפֿזוכען, דאַן ווערדע איך אויך אייער הויז בעגליקקען אונד צופֿריעדענהייט אין דעמזעלבען וואָהנען לאַססען. דען עס הייסט (שמות כ׳, כא.): „וואָ איך איינעס נאַמענס געדענקען לאַססע, ווילל איך צו דיר קאָממען אונד דיך זעגנען." — דיא איננינגע פֿריידע אונד אַללגעמיינע פֿראָהליכקייט ביים וואַססערשעפּפֿען וואַר זעהר גראָס, יאַ איבער אַללע מאַאַססען; ווער דיעזער פֿראָהליכקייט ניכט בייגעוואָהנט האַט, דער קאַן זיך נאַך, דער מיינונג דער ווייזען, פֿאָן איהר גאַר קיינען בעגריף מאַכען.

ניינטעס קאַפּיטעל.

זאָ וויא אַם שבת, דאַרף מאַן אויך אַן דען פֿייערטאַגען קיינע אַרבייט פֿערריכטען, אויסער דאַס מאַן ספייזען בערייטען אונד קאָכען דאַרף. אויך איזט עס אַן דען פֿייערטאַגען ערלויבט געגענשטאַנדע דער בעדירפֿניססע פֿאָן איינער שטראַססע אין דיא אַנדערע צו ברינגען, דאַמיט מאַן ניכט בעהינדערט זיין זאָלל, דיא פֿייער־טאַגע מיט פֿאָללער פֿריידע צו געניעססען. היננעגען דאַרף מאַן זיך דער זאַכע,

ובהזמנת בותים ביום טוב יותר מבשבת כדי שלא יקלו בדבר. ובענין תקון האובלים ומבשיריהן ומנות וקניות וכל שאר פרטי דיני י״ט הלא הם כתובים במקומן בארון העדות. וכשהיו ישראל בארצם ועולין לרגל היה שמחתן יפה לפני הקב״ה כדגרסי׳ בפרק לולב וערבה (דף מ״ט) ובפ״ק דחגיגה (דף ג׳) דרש רבא מאי דכתיב (שיר ז׳) מה יפו פעמיך בנעלים וגו׳. כמה נאים רגליהן של ישראל בנעלים בשעה שעולין לרגל. בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר (תהלים מ״ז) נדיבי וגו׳ אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ולא אלהי יעקב אלא אלהי אברהם שהיה התחלה לגרים. ולפי שהיה שמחתן והליכתן לשם שמים לא היו ניזוקין בדרך וגם לא היו מוצאין נזק בביתם כדגרסינן בפ״ק דפסחים (דף ה׳) אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן נזקין לא בהליכתן ולא בחזרתן. כמאן כי הא דתני׳ איסי בן יהודה אומר לפי שאמרה תורה (שמות ל״ד) לא יחמוד איש את ארצך וגו׳ מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך רועה באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים ק״ו ומה דברים שדרכן להזיק אינן מזיקין דברים שאין דרכן להזיק לכ״ש. אין לי אלא בהליכתן בחזרתן מנין ת״ל (דברים ט״ז) ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתמצא אהליך בשלום. ואף על פי שהרב הבירה בעונתינו ואין אנו עולי׳ לרגל חייבים אנחנו להרבות בשמחה ברגל לשם שמים כל אחד ואחד כפי נדבתו וכפי מסת

דיא מאַן פֿאָר דעם פֿייערטאַגע ניכט שאָן בעשטיממט האַט, זיא אַן דעמזעלבען צו בענוטצען, ניכט בעטריבען. — אַלס דיא איזראַעליטען נאַך ירושלים נאָך וואַללפֿאַהר־טען, דאַ וואַר איהרע פֿרייודע היעראיבער איינע ריינע פֿאָר דעם געהייליגטען צו נעננען. זאָ ערקלערטע אויך רבא דען פֿערז (שיר השירים ז׳, ב׳): ,,וויא שאָן זינד דיינע שריטטע אין דען שוהען,'' מיט דענען דוא וואַללפֿאַהרטעסט נאַך ירושלים, ,,טאָכטער דעס עדלען פֿירסטען,'' דעס אַברהם, דער דיא איידעע דער ריינען גאָטטעסערקעננטניס צוערסט אין זיך אויפֿנאַהם. דיא פֿרייודע דער איזראַעליטען, דיא זיא ביים זאָלכען וואַללפֿאַהרטען עמפּפֿאַנדען, וואַר איינע גאָטטערפֿיללטע פֿרייודע, דאַ־הער ווידערפֿוהר איהנען קיין איבעל, קיין ליידען אויף דעם וועגע, אונד ביים איהרער היימקונפֿט טראַפֿען זיא אַללעס אין בעסטעם צושטאַנדע ווידער אַן. דען ר׳ אלעזר לעהרט: ווער דאַ געהט, איין גאָטטליכעס געבאָט אויסצואיבען, דעם געשיעהט וועדער אויף דעם הין־ נאָך אויף דעם ריקקוועגע איין ליידעס; דען עס הייסט: ,,עס ווירד ניעמאַנד נאַך דיינעם לאַנדע בעגיערדע האַבען,'' ניכט נאַך איינעם דיינער גיטער, אַללעס ווירד דער הערר, וועהרענד דיינער אַבוועזענהייט, שיטצען; דיין פֿיעה ווירד נאַך איינעם טריעבע זיך אויף דער וויעזע ווידען אונד קיין ווילדעס טהיער ווירד עס בעשעדיגען; דיין הוהן ווירד אונגעהינדערט זיין קערנליין הערפֿאָרשאַררען, אַבער קיין מאַרדער ווירד קאָמען, עס זיך צור בייטע צו מאַ־כען, עס צו פֿערשלינגען; אויך דיך ווירד קיין שאַדען, קיין מיסגעשיקק טרעפֿ־פֿען, וועדער אויף דעם הינוועגע נאַך ירושלים, נאָך ,,ווען דוא דיך ווענדען אונד נאַך דיינען צעלטע הייםקעהרען ווערדעסט,'' אימער ווירד דיך דער הערר שיטצען. זעלבסט יעטצט, וואָ עס אונס ניכט מעהר פֿערגאָננט איזט, וואַל־

ידו בכל השנה. כדגרסינן בפר' ע"פ (דף ק"ט) תנו רבנן חייב אדם לשמח את ביתו ברגל שנאמר (שם) ושמחת בחגך וגו' ובמה משמחן רבי יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן. בשלמא אנשים בראוי להם בחמרא נשים מאי היא אמר רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן המגוהצין. תניא רבי יהודה בן בתיר' אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנ'.(דברים כ"ז) וזבחת שלמים ואכלת שם ועכשיו שאין ב"ה קיים אין שמחה אלא ביין שנא' (תהלים ק"ד) ויין ישמח לבב אנוש. ועכ"ז לא יוציא אדם כל היום בשמחת אכילה אבל יחלקהו לקריאה ולאכילה כדגרסינן במסכת פסחים פר' אלו דברים (דף ס"ט) תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אין לו לאדם בי"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתייה והציו לבית המדרש. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב א' אומרת (במדבר כ"ט) עצרת תהיה לכם וכתיב (דברים ט"ז) עצרת לה' אלהיך הא כיצד רבי אליעזר בן יעקב אומר או כלו לה' או כלו לכם. רבי יהושע אומר חלקהו חציו לה' והציו לכם ומסיקנא כרבי יהושע. וכן היו נוהגין ישראל בימי רבותינו היו יושבים עד חצי היום לשמוע מהלכות יו"ט ואחר כך היו הולכין לבתיהן ושמחים עם הבורת בתיהם לשם שמים. ואם לא היה משיג ידם

פאהרטען צו אונטערנעהמען, זאללען וויר דענגאך ניכט דען פייערטאג פערנאכלאססי־גען; יעדער נאך זיינעם פערמאגען זאלל זיך איהן אנגענעהם צו מאכען זוכען דורך אויסגעוואהלטע שפייזען אונד געטראנקע. זא לעהרען אויך דיא ווייזען: עס הייסט: „דוא זאללסט דיך אן דיינעם פייערטאגע פרייען;" יעדער איט דעם, וואס איהם פריידע מאכט. דער מאן טרינקע זיין גלאס וויין, דאס וייב היינגעגען פוטצע אונד ציערע זיך דורך היפשע קליידער, צו עהרען דעם פייערטאגעס. אמן זאלל יעדאך ניכט דאס געבעט אונד דאס לעזען דער ביבעל אונד אנדערער ביכער, דיא צור אנדאכט אונד צור ערקאננטניס גאטטעס פיהרען, וועגען דעם עססענס, טרינקענס, ציערענס אונד פוטצענס פערנאכלאססיגען; אמן הולדיגע יעדעם דיע־זער פערטיעדענארטיגען גענישסע צור רעכטען צייט אונד פיללע דיעזע צוועקקאמי־גע אוים. דען עס הייסט איינמאל: „עס זייא אייך איין טלוספעסט;" דאן הייסט עס אנדערוואו: „איין טלוספעסט דיינעם גאטטע צו עהרען," דיעזעס וויל זאגען, דאס אמן נעבען דען פלייטליכען גענישסען, אויך גייסטיגע גענישסע זיך מאכען זאלל; אמן קאן נור דאן דען פייערטאג ווירדיג פייערן, ווען אמן דאס גאטטליכע ניכט פערנאכלאססיגט, אונד צוואר, נאך ר' יהושע, זאלל אמן דיא איינע העלפטע דעם טאגעס זיך אונד דיא אנדערע העלפטע גאטט וייהען, בייא וועלכער אנ־זיכט עס אויך בלייבט. בייא אונזערן פארפאהרען וואר דער געברויך איינגעפיהרט, דאס זיא איינע העלפטע דעם פייערטאגעס איט לעהרגעביידע צוברא כטען, וואו זיא פאם ארטטראבבינען איבער דיא געבאטע, דיא אויף דיעזען פייערטאג אנווענדונג אונד בעצוג האבען, זיך בעלעהרען ליעסען, דאן גינגען זיא נאך הויזע אונד פריי־עטען זיך איט דען איהריגען אונד לאבטען זיך אן גוטען שפייזען אונד געטראנקען צו עהרען דעם טאגעס; ווער אבער ניכטס האטטע, דער נאהם קיינען אנטטאנד, זיך

לווין על המקום והוא פורע לפי שהיו בטוחים בו. ואותן שהיו מקדימין לצאת מבית המדרש עד ששמע הדרשה היו קורין להם גרגרנין ושכרנין ודומיהן. כדגרסינן בפרק י"ט (דף ט"ו) תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש בהלכות יו"ט יצאתה כת ראשונה אמר הללו בעלי פטסין (פי' חביות גדולות) יצתה כת שנייה אמר הללו בעלי חביות. יצתה כת שלישי אמר הללו בעלי כדין. יצתה כת רביעי אמר הללו בעלי לגינין. יצתה כת החמישי אמר הללו בעלי כוסות. התחילה כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מאירת נתן עיניו בתלמידים התחילו פני התלמידים להשתנות אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שמניחין חיי עולם הבא ועוסקין בחיי שעה. בשעת פטירתן אמר בני (נחמיה ח') לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו. מאי לאין נכון לו אמר רב חסדא למי שלא הניח ערובי תבשילין. מאי (שם) כי הדות ה' היא מעוזכם א"ר יוחנן אמר להם

צו זעהען, גאָטט פערטרויענד, דאַס ער דורך זיינע גיטע שטאַטער אים שטאַנדע זיין ווירד, דאַס געשעהענע ווידער צוריק צו ערשטאַטטען. דיעיעניגען, דיא דען האָרזאַאַל פערליעסען, בעפאָר דער פאָרטראַג צו ענדע וואַר, וואורדען גערינג געאַכ־טעט, שלאַאעמער אונד גענוסזיכטיגע גענאַננט. רבי אליעזר היעלט איינסט אם פייע־ערטאַגע איינען לעהררייכען פאָרטראַג איבער דיא וויכטיגקייט דעס טאַגעס, אונד וואָהרענד דעס פאָרטראַגעס נאָך פערליעסען איינינע דען האָרזאַאַל, ער אערקטע דיעזעס אונד שפראַך שפאָטטענד: דיעזע זינד דיא איינהאַבער גראָססער פאָססער קאָסטליכען ווייגעס. אלס ווידער אנדערע הינאויסגינגען, שפראַך ער פערנער אין דיעזער וויזע: דיעזע זינד, דיא קליינע פאָססער וויינעס האַבען. אלס ווידער אנדערע הינאויס־גינגען, שפראַך ער: דיעזע זינד איט גראָססען קריגען, אונד אלס ווידער וועלכע הינ־אויסגינגען, שפראַך ער: דיעזע זינד איט קליינען קריגען וויינעס פערזעהען. אלס איינע פינפטע אבטהיילונג הינאויסגינג, שפראַך ער: דיעזע זינד וואָהל נור איט איינעס געפיללטען בעכער פערזעהען. אלס אבער אויך דיא זעכסטע אבטהיילונג זיך צו ענט־פערנען בעגאַן אונד דער האָרזאַאַל איממער לעערער וואורדע, דא היעלט ער ניכט מעהר אַן זיך אונד פלוכטע דען פעראַכטערן דעס געזעטצעס אונד בליקקטע צוגלייך זיינע שילער אַן, דיא דאראָב ערבלייכטען, אינדעם זיא איינטען, דער פלוך געלטע איהנען. ער אערקטע דיעזעס אבער אונד שפראַך איט ווייכער שטיממע: איינע זאָהנע, איך פלוכע נור דענען, דיא וועגען דער אירדישען גענוססע איהר צוקינפטיגעס הייל זאָ אונבעקיממערט אונד גערנע היינגעבען. היערויף וואַרען דיא שילער בערוהיגט. אלס דער פאָרטראַג צו ענדע וואַר אונד זיא נאַך הויזע גינגען, שפראַך ער: איינע זאָהנע! געהעט אונד געניעססעט גוטע שפייזען, זיסע געטראָנקע אונד ערפרייעט צוגלייך דיעיעניגען, טהיילעט דענען פאָן דעם, וואַס איהר האַבעט, איט, דיא ניכט פעראַאָגענד וואַרען, זיך עטוואַס דעם טאַגע צו עהרען אנשאַפפען צו קאָננען. נאַך דער אויסזיכט דעס רב חסדא, זאָלל רבי אליעזר זיינען שילערן געזאַגט האַבען, זיא אאָכטען דעניעניגען פאָן איהרען פאָרבערייטעטען שפייזען אונד גע־טראָנקען איטטהיילען, דיא פערזאַבזייאט האַבען פאָן דעם, וואַס זיא אם טאַגע דער פאָרפייער פיר דען פייערטאַג צובערייטעט האַבען, עטוואַס, בעגלייטעט פאָן איינעם שפרוכע, בייא זייטע צו לעגען, פעראַאָגע דעססען עס געשטאַטטעט איזט, זאָאָטליכע שפייזען פיר דען שבת, דער טאַגעס דאַרויף פאָלגט, אם פייערטאַגע צו צובערייטען (ערובי תבשילין). — וואַר ניכט אים שטאַנדע איזט, זיך

הקב"ה בני לוו עליו קדשו היום והאמינו בי ואני פורע לכם. ואם מוסיף לשם שמים בהוצאת י"ט לשמחו יותר מכדי מסת ידו מוסיפין לו מן השמים כדגרסינן עלה פר' י"ט (דף ט"ז) תניא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד ר"ה חוץ מהוצאת שבת והוצאת י"ט והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פוחת פוחתין לו ואם מוסיף מוסיפין לו. אמר רבי אבהו מאי קראה דכתיב (תהלי' פ"א) תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגינו וכתיב כי חק לישראל הוא. ומאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא דכתיב (בראשית מ"ז) ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה. מר זוטרא אמר מהכא (משלי ל') הטריפני לחם חקי. ושמחת המועד היא גדולה וטובה לבני ישראל שאינם עושין כל ימיהם כחגים. ויותר לאותן שדרים בחוצה לארץ שלא היו בקללת (הושע א') והשבתי כל משושה. כדגרסינן במסכת שבת פרק חבית (דף קמ"ה) יתיב רבי חייא בר אבא ורב אסי קמיה דרבי יוחנן ויתיב רבי יוחנן וקא מנמנם אמר ליה רבי חייא בר אבא לרב אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים אמר ליה לך למדבר עזה ואראך שמנים מהם. מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שהם עניים. מפני מה ת"ח שבבבל מצויינין שאינן בני תורה. מפני מה הכותים מזוהמין מפני שאוכלים שקצים ורמשים. אתער בהו ר' יוחנן אמר להו דרדקי לא כך שניתי לכם (משלי ל') אמור לחכמה אחותי

פֿיר דען פֿייערטאַג גוטע שפייזען אונד געטרענקע אַנצושאַפֿפֿען, דער לייהע זיך אונד. נאַך איבערצייגונג דעס רבי יוחנן, ווירד דער געהייליגטע איהם צווייפֿאַך ווידער ערשטאַטטעט, אום זיינע שולד אַבטראַגען צו קאָננען. זאָ ערשטאַטטעט עס דער הערר דאַס דאָפּפעלטע ווידער, דער דעם פֿייערטאַגע צו עהרען פֿיעל אויסוואַנד מאַכט; דען נאַך דער אַנזיכט דער וויזען ווירד אַם נייאַהרסטאַגע איבער איינעס יעדען איינקאָממען דאַס יאַהרעס איבער בעשטיממט, נור ניכט איבער דאַס, וואַס מאַן פֿעראויסגאַבען ווירד פֿיר דען שבת, דיא פֿייערטאַגע אונד פֿיר דען אונטערריכט דער קינדער; היעריבער קאַן דער מענש זעלבסט בעשטימ־מען; איין אונזיכטבאַרער ווירקונגסקרייז איזט פֿיר איהן געאָפֿפֿנעט, איין אונבע־וואוסטעס זעלבסטשאַפֿפֿען איזט איהם אין האָנדען געגעבען, אום זיך דעם דיענסטע גאָטטעס גאַנץ וויהען צו קאָננען. — אַן געניעסען דיא פֿריידע, דיא אונס דיא פֿייַ־ערטאַגע געוואָהרען, ריין אונד אויפֿריכטיג; דיא מאַלטאַגסזאָרגען ענטפֿערנטע מאַן גאַנץ פֿאָן זיך, וועלכע זאָנסט קיינע פֿריידע אונגעטריבט געניעסען לאַססען. רבי חייא בר אבא אונד רב אסי בעפֿאַנדען זיך איינסט־בייא רבי יוחנן, וועלכער שלוממערטע; דאַ שפּראַך רבי חייא צו רב אסי: בעלעהרע מיך, וואַרום דיא פֿאָגעל אין בבל זאָ פֿעטט זינד? קאָממע נאַך דער וויסטע, שפּראַך רב אסי! דאַ וויל איך דיר נאָך פֿעטטערע צייגען. וואַרום זינד דיא לייטע אין בבל אַם פֿייערטאַגע זאָ פֿערגניגט? וויל, גאַב רב אסי צור אַנטוואָרט, זיא אין דיעזעם לאַנדע זעהר אַרם זינד, זיא דאַהער דעם יאַהרעס איבער ניכט פֿראָהליך זיין קאָננען. וואַרום געהען דיא געלעהרטען אין בבל זאָ געציערט איינהער? וויל, שפּראַך רב אסי ווידער, זיא ניכט זעהר געלעהרט זינד, דאַהער פֿיעל געוויכט אויף אייסער־ליכקייטען לעגען מיססען, אום בעמערקט צו ווערדען. רבי יוחנן ערוואַכטע

את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו ואם לאו אל תאמרהו. א"ל לימא לן מר איזהו מהן מפני מה וכו׳. ועם כל זאת השמחה אל ימשוך עצמו באבילה ושתייה אבל ישמח עם ביתו לעניי והקב"ה ישמח לו ולביתו כדגרסינן בפסיקתא ר׳ לוליאני דרומה כשם ר׳ יהודה בר סימון אמר הקב"ה לישראל לך יש ד׳ בני בתים בנך ובתך ועבדך ואמתך ולי יש ד׳ בני בתים הלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך. אמר הקב"ה אני אמרתי לך שתהא משמח את שלי ואת שלך בי"ט שנתתי לך אף אני עתיד לשמוח את שלי ואת שלך. אלו ואלו היכן אני משמחתן בבית הבחירה דכתיב (ישעיה נ"ו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי:

וואהרענד דיעזעס צוויגעשפרעכעס אונד טפראך: הייסט עס ניכט: נעננע דיא וויזהייט: שוועסטער; וועלכעס זאגען וויל, דאס דוא איינע וואהרהייט וועטער לעהרען דירפסט, ווען דוא זיא אלס זאלכע, וויא איינע שוועסטער ערקאננט האסט, ווארען דיינע אנטווארטען אויף דיא פראגען דעם רבי חייא ריכטיג? ערקלערע זיא דוא אונס, רבי, באטען זיא ביידע. דיעס טהאט רבי יוחנן גערנע אונד ערקלערטע בעזאנדערס דיא צווייטע פראגע: ווארום דיא לייטע אין בבל אם פייערטאגע זא אויפריכטיג פראהליך זינד, דאהין, וויל זיא ניכט דער פלוך: „איך ווערדע אללע איהרע פריידע פערניכטען," טרעפפען קאן, דא זיא ניכט אים געלאבטען לאנדע וואהנען. — אבער ניכט נור דורך גוטעס עססען אונד טרינקען אללייך זאלל מאן דיא פעסטע פייערן, זאנדערן אויך דאדורך, דאס מאן זיך מיט זיינען הויזלייטען פראהליך האלט אונד דען דירפטיגען פאן זיינעם פארראטה טפענדעט. געטיעהט דיעס, זא ווירד עס דער געהייליגטע איהם אונד זיינעם הויזע ניע אן פריידע פעהלען לאססען. — עס הייסט אין דער פסיקתא: דער געהייליגטע טפראך צו ישראל: פיער פערזאנען געהארכען אונד דיענען דיר, נעמליך: דיין זאהן, דיינע טאכטער, דיין קנעכט אונד דיינע מאגד, אויך איך האבע פיער פערזאנען, דיא נור אויף איך היכבליקקען, אונד דיעזע זינד: דער לוי, דער פרעמדלינג, דיא וואיזע אונד דיא וויטטווע. איך טפראך צו דיר: פרייע דיך מיט דען אייניגען, זא וויא דוא דיך מיט דען דייניגען פרייעסט אם פייערטאגע, דען איך דיר צוערטהיילט האבע, דאן ווערדע אויך איך מיך איינסט מיט דעם אייניגען אונד דייניגען פרייען אונד צוואר דאדורך, דאס איך אין ערפיללונג ווערדע געהען לאססען איינע פערהייסונג, דיא דא לויטעט (ישעיה. נ"ו, ז.): „איך ברינגע זיא צו איינעם הייליגען בערגע אונד ערפרייע זיא אין איינעם אנדאכטסהויזע."

החלק השביעי·

בכבוד שבת ויש בו שבעה פרקים:

פרק ראשון· (קנה)

כל דברי שמירת השבת מכל מלאכה ופרטי כל הענינים שנכתבו על אזהרות שבת מחללו בשום דבר הנה הכל מפורש במקומו בארון העדות אבל נזכיר בכאן בכלליו ובכבודו ובשכרו ובהוסיפו מחול על הקדש כדי להיישיר לבות בני אדם לדרך ישרה ויהיה לבם תמיד מוכן לידע שהוא יתברך ברא הכל עד כלותו בהכנסת כלה· ולזכור השבת בכל ימי השבוע הסכימו ישראל לקרות לכל ימי השבוע בזכרון השבת באמרם באחד בשבת בשני בשבת וכן כלם· ולא בשמות שקראו להם בני אדם בשמות המשרתים· ולא עוד אלא שקורין אפילו האומות עולם ליום השבת בלשון שביתה להורות בשביתתו אף על פי שאינן נוהגים כן כי מצינו שבני אדום קורין ליום השבת שבאד"ו ובני ישמעאל קורין סבא"ת· נמצא עדות לכל באי עולם בחדוש העולם וביום השבת שהוא יום שביתה· וגם יש מופת בדבר גלוי לכל באי עולם והוא נהר סמבטיון שהשביתה ביום השבת· וגרסינן

זיעבענטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס געביהרענדע עהרען דעס שבת. אין זיעבען קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

זאמטליכע געבאָטע אונד פערבאָטע איבער דען שבת זינד אין איינעם אַנדערן בוכע אויפ'ס גענויעסטע פערצייכנעט. היער זאָלל נור דאַרגעטהאַן ווערדען, אויף וועלכע אַרט מאַן דען שבת עהרען אונד הייליג האַלטען זאָלל אונד וועלכער לאָהן דאַמיט פערבונדען איזט; פערנער, וויא מאַן זיך שאָן פריהער צור פייער דעס שבת פאָרבערייטען אונד וויא מאַן וויססען זאָלל, דאַס דער געהייליגטע ביז צום בעגין דיעזעס טאַגעס אַללעס, וואַס דאַ איזט, געשאַפפען האַבע; זאָ ווירד אויך אים העבראַאישען יעדער טאַג דער וואָכע, אום דעם שבת צו געדענקען, פאָן דיעזעם אַב געצאָהלט, אַלס: ערסטער, צווייטער טאַג נאַך שבת או. ז. וו. זעלבסט אַנ-דערע נאַטיאָנען נעננען דיעזען טאַג, אָבגלייך זיא איהן ניכט פייערן, עבענפאַללס אין איהרען שפראַכען שבת, זאָ דיא ראָמער, זאָ דיא אַראַבער אונד זאָ אויך אַנ-דערע, וועלכעס בעוויזט, דאַס איהנען דאָך זיינע בעדייטזאַמקייט בעקאַננט זיין מוסטע. דען טריפטיגסטען בעוויז פיר דיא רוהע אַם שבת ליפערט (נאַך דער זאַגע) דער פלוס סאמבטיון*), דער דיא וואָכע איבער, זיינער שטאַרקען

---

*) סמבטיון, אויך סבטיון אָדער שבתיון, סאמבטיון אָדער ריכטיגער סבטיון. דיעזער פלוס ענטשפרינגט אויף דעם לבנון, ציעהט זיך דורך זיריען אונד ערגיעסט זיך אין דאַס מיטטעלמעער. ער זאָלל אימער זעקס טאַגע געשטראָמט האַבען, דען זיעבענטען טאַג, אַם שבת אַבער, זאָלל ער אויסגעטראָקקנעט געוועזען זיין; דאַהער זאָללען איהן אויך דיא בעוואָהנער דערייניגען געגענד, וועלכע ער דורכשטראָמטע, שבת-פלוס גענאַננט האַבען. יאָזעפוס ערצאָהלט פאָן דיעזעם פלוססע, אים זעכסטען בוכע זיינער יידישען גע-שיכטע, דאַס געגענטהייל, נעמליך: דאַס ער דיא גאַנצע וואָכע איבער אויסגעטראָקקנעט

במסכת סנהדרין פ"ד מיתות (דף ס"ה) שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא א"ל מה היום מיומים א"ל מה גבר בגברין א"ל דמרי צבי. שבת נמי דמרי צבי. אמר ליה הכי קאימנא מי יימר דהאידנא שבת. א"ל נהר סמבטיון יוכיח בעל אוב יוכיח שאינו עולה בשבת קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת וכו'. ואם נושב רוחות ומוריד גשמים בשבת עולם כמנהגו נוהג לצורך העולם. וגרסינן בב"ר טורנוסרופוס שאל את ר' עקיבא אם כדבריך שהקב"ה חפץ בכבודו של שבת אל ישיב בה רוחות ואל יוריד בה גשמים ואל יצמיח בה אדמה. אמר ליה אמשול לך משל למה"ד לאדם שהוא מטלטל בחצר של ד' אמות. וגם לזכור תמיד יום השבת היה בזה שאם

שטראמונג אונד געפאהרליכען װירבעלװעגען, אונד דורך שטיינע אויםװיהלענד אונד אויםװערפענד, אונבעפאהרבאר אונד אם שבת גאנץ רוהיג אונד זאנפט פליעסענד זיין זאלל. רופום פראגטע איינסט דען ר' עקיבא: װאדורך אונטערשיידעט זיך דער שבת געגען דיא אנדערע טאגע דער װאכע? װאדורך אונטערשיידעסט דוא דיך, פראגטע ר' עקיבא, פאן אנדערן מענשען? איך האט דער קאיזער אויםגעצייכנעט, שפראך רופום. אונד גאטט האט דען שבת אויםגעצייכנעט, שפראך ר' עקיבא. װאהל איינגערייאט, זאגטע רופום; אבער װאס בעװייזט, דאס דיעזער טאג, דען איהר פייערט, גראדע דער שבת זייא? דער שטראם סאמבטיון א. ז. װ. בעװייזט עס היינלאנגליך, גאב ר' עקיבא צור אנטװארט. היערויף פראגטע רופום װייטער: װען דיינע בעהויפטונג װירקליך געגרינדעט װארע, װארום אבער לאסט גאטט, דער דען זיעבענטען טאג דורך זיינע רוהע געהייליגט האט אונד רעגען אויף האבען װילל, דאס מאן איהן פייערע, װארום לאזא לאסט ער אן דיעזעם טאגע דיא װינדע װעהען, רעגנען אונד דיא געװאכסע הערפאר שפראססען? געשיעהט דאס ניכט פראגע זיינער מאסטלאזען טהאטיגקייט, װעלכע זיך, גלייך אן יעדעם טאגע דער װאכע, זא אויך אם שבת בװאהרט? איינע אנטװארט היערויף, שפראך ר' עקיבא, ליעגט אין דער זאכע, אונד לויטעט: זא װיא עס יעדעם אירפאעליטען אם שבת געשטאטטעט איזט, איננערהאלב פיער עללען, אין

אונד פערװיענט איזט, אן זיעבענטען טאגע אבער איזאויער פליעסט. עס שיינט יעדאך היערויז זיא װאהרשיינליכער צו זיין, דאס איין פלוס עהער איינען טאג דאס פליעסען אויםזעצט, אלס זעכס טאגע. איך תלמוד געשיעהט דיעזעם פלוססעס, וויא שאבען איך טעקסטע אנגעפיהרט, ערװאהנונג פאן רבי עקיבא, דער דעם רופום אויף דעססען פראגע, װאדורך װאהל דיא הייליגקייט אונד דיא געטטליכע איינזעצונג דעם שבת אויך אויגענשיינליכע װייזע בעװיעזען זייא, צור אנטװארט גאב: נהר סמבטיון יוכיח, װעלכעס פאן רש"י, דער איבאדיגעגס דיא װארטע דעם ב"ר קאפ. ב. ציעמליך גאנץ װיעדער גיעבט — אינטערפרעטירט װירד: נהר אחד של אבנים ובכל ימות השבת שוטף והולך וכיום השבת שוקט ונח (סנהדרין סה, ו.). עס לעסט זיך יעדאך איינע אויםגלייכונג בײדער אנגעפיהרטען בעהויפטונגען היינזיכטליך אנשאפען, װען מאן אין ערװאגונג ציעהט, דאס דער תלמוד נור איינען פלוס אונטער בענעננונג סבטיון קעננט, װארונטער דער פאן יאזעפוס אנגעפיהרטע סבטיון פערשטאנדען װערדען קאננטע; דער אלטעסטע אורט (ב"ר י"א) אבער, דער אויך דיא אנגעפיהרטע תלמוד־שטעללע ציטירט אונד אינטערפרעטירט, נעננט איהן (סאמבטיון) סמבטיון; װעלכער פלוס בעזאנדערס איך מדרש איכה, אונטער דיעזער בענעננונג, אין איינע גאנץ אנדערע, בייהער נאך אונבעקאננטע געגענד, אלס דיא, װעלכע אנגעגעבען, פערלעגט איזט, דאהער דערזעלבע אויך איין אנדערער פלוס אונד ניכט איט סבטיון, דער, װיא אויס דער אנטװארט דעם ר' עקיבא װאהל ערהעללעט, עקסיסטירט האבען מוס, צו אידענטיפיצירען זיין דירפטע, װען גלייך אמאן דאס מ זעהר הייפיג אין דען, אויס דעם גריעכישען שטאממענדען װארטערן איינגעשאבען פינדעט. דער איבערזעטצער.

נזדמן לו חלק יפה כימי השבוע מזמינו לשבת. וברייתא זו שנויה במכילתא רבי אלעזר בן חזקיהו בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו שתהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. ואף על פי שהיה חולק בזה הלל הזקן עם שמאי הזקן. כדגרסינן במסכת ביצה פרק י"ט (דף י"ז). תניא אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת מצא אחרת נאה הימנה היה אוכל הראשונה ומניח את השניה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנאמר (תהלים ס"ח) ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי ב"ש אומר מחד בשבתיך לשבתיך. וב"ה אומר ברוך ה' יום יום. ובמכילתא אחריתי כתוב ב"ש אומר זכירה עד שלא תבא שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זו לשבת. אבל הלל הזקן היתה בו סדר אחרת שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים. אל יתדמה בלב שום אדם שלא היה מודה

דענען ער זיך בעפינדעט, געגענשטאַנדע נאך אללען ריכטונגען הין צו בעוועגען, עבענזאָ פֿערפֿאָהרט גאָטט אַם שבת מיט דען געגענשטאַנדען, דיא זיך אין זיינער נאַכסטען אומגעבונג, אין זיינען פֿיער וועלטגעגענדען, אין זיינעם וועלטאלל בעפֿינדען אונד בעוועגט זיא אין דיעזע רוהע. דער רעגען זענקט זיך הערַאב אויף זיין געהייס אונד בעפֿרוכטעט; דיא געוועכסע טרעטען ערקוויקקט מעהר אַלס זאָנסט הערפֿאָר, אונד דיא לופֿטע וועהען איהנען אַנגענעהמע קיהלונג אונד פֿריעדע צו, אונד דיעזעס אַללעס געשיעהט אין זיינעם זיך זעלבסט געשטאַלטעטען ווירקונגסקרייזע. אום דאַהער דען ווילֿלען גאָטטעס אין היזיכט דעס שבת צו בעשטעטיגען, אונד אום איהם אויך היערין נאַכצוטרעבען, געשטאַטטעט דאַס געזעטץ אין דען פֿיער עללען, אין וועלכען זיך דער מענש בעוועגט, דיא גלייכפֿאַלס זיין האָפֿרוים גענאַננט ווערדען, געגענשטאַנדע נאַך אללען ריכטונגען הין בעוועגען צו דירפֿען. — דער שבת זאָלל דיא וואָכע איבער דאַס געדאַכטניס איינעס יעדען מיט אויספֿיללען, דאַס הייסט, ער זאָלל זיך זיינער צו יעדער צייט ערינגערן. ווען ער איינע שמאַקקהאַפֿטע שפייזע אָ. ז. וו. פֿיר איינען וואָכענטאַג בערייטען לאַסט אונד זיא זאָנסט ניכט פֿערדירבט, זאָלל ער זיא אויף דען שבת, דיעזען דאַמיט צו עהרען, אויפֿבעוואַהרען, דען עס הייסט: „געדענקע דען שבת-טאַג צו היילוגען;" דאַדורך, דאַס דו שאָן מיט אַנפֿאַנג דעס ערסטען טאַגעס דער וואָכע איהן, דורך דאַס אַנשאַפֿפֿען גוטער שפייזען אונד געטראַנקע פֿיר איהן, צו היילוגען געדענקסט; זאָ לעהרט רבי אלעזר בן חזקיהו בן גריון. שמאי, דער אַלטע גענאַננט, טהאַט וועניגסטענס זאָ; הלל, דער אַלטע היינגעגען, פֿערפֿוהר אַנדערס. אַללעס, וואַס ער טהאַט, געשאַה אים נאַמען גאָטטעס, דען ער האַטטע דען פֿערז צום וואַהלשפּרוך: „געפּריעזען זייא דער עוויגע אַן יעדעם טאַגע." יענער בערייטעטע אַן יעדעם טאַגע אויף דען קאָממענדען שבת פֿאָר, אונד דיעזער גענאָס דאַס, וואַס איהם דער אויגענבליקק באָט, אונד פּריעס דען עוויגען. יעדאָך פֿערעהרטע הלל דען שבת ניכט וועניגער אַלס שמאי. ווייל ער, וויא בעקאַננט, אין זיינעם אַננעמסאַלטער פֿאָרם וואַר, זאָ וואַר ער אויף דאַס, וואַס איהם דער אויגענבליקק דאַררייכטע, אַנגעוויעזען; ער פֿערטרויטע שטעטס אויף דען, דעססען שפּענדענדע האַנד איממער געאָפֿפֿנעט איזט, אונד היעלט זיך פֿערזיכערט,

הלל הזקן במצות עונג שבת אבל דברו היתה כאשר היה בזמן רחקו. ואמר שאם יזדמן לו לאדם דבר נאה והוא צריך לו בחול שלא ישמרנו לשבת וישאר דחוק כל ימי השבוע אלא יאכל וישתה בחול לשם שמים וישים בטחונו באל יתברך שיזדמן לו בטובו בכל יום ויותר שלם לכבוד השבת כי מי שצוה לו לשבות ולענוג בו והיה נותן במדבר ביום הששי להם יומים יזדמן לו כל צרכיו. ואם ה״ו יגרע לו בשבת אחד הוא יוסיף לו בשבת אחרת כשיבטח בו. ועד שיבא לו יתן משכונו וישען באלהיו והוא פורע כדגרסינן התם במסכת י״ט (דף ט״ו) מאי כי חדות ה׳ היא מעוזכם אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בר שמעון אמר להן הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע. וכל זה אמרו במי שיש לו משכן למשכן אבל אם אין לו אל יתבייש עצמו לשאול לעונג שבת אבל יוציא כפי מסת ידו או יותר מעט ואל יצטרך לבריות. כדגרסינן בפרק ע״פ (דף קי״ב) תנו רבנן ז׳ דברים צוה ר׳ עקיבא את ר׳ יהושע בנו אל תשב בגובהה של עיר ותשנה ואל תדור בעיר שראשיה ת״ח ואל תכנס לביתך פתאום וכ״ש לבית חברך ואל תמנע מנעלים מרגליך והשכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות והוי משתדל עם מי שהשעה

דאס איהם אויך צום שבת אנגעמעססענע שפייזען ווערדען צו טהייל ווערדען. — זאָ וויא גאָטט אין דער וויסטע פאן יעדעם זעכסטען טאג דאס דאָפפעלטע דעם טאַ־ געסבעדאַרפס פיר דען שבת מיט פאן אבען הערבשיקקטע, זאָ אויך עס קיי־ נעם צווייפעל אונטערוואָרפען, דאס אויך נאָך הייטע זיך יעדעם גוטע שפייזען, פיר דען שבת אנצושאַפפען, דאַרביעטען ווערדען, אום איהן רעכט פייערליך אונד פערגניגליך צו בעגעהען. אבן זאָלל זיך דער אויסגאַבען ניכט פערדריעססען לאַססען, פיעלמעהר זאָלל אבן זיך פערזיכערט האַלטען, דאס יעדער אויפוואַנד, יעדע אויסגאַבע װעגען דעס שבת, זייא זיא נאָך זאָ קאָסטשפיעליג, איהם צווייפאַך פאָן גאָטט וויע־ דער ערשטאַטטעט ווערדען ווירד. ווער אַבער גאַר קיין פערמאָגען בעזיצט, ווא־ דער אין בעווענליכען נאָך אונבעווענליכען גיטערן, אום זיא, דען שבת צו עהרען, צו פערזעטצען אָדער צו פערמייטרן, דער פייערע איהן, וויא עס זיינע אייגענען פער־ מאָגענסאומשטאַנדע צולאַססען, אום ניכט רעמוועגען דיא אונטערשטיטצונג אנדערער אין אנשפרוך צו נעהמען. דיא ווייזען טהיילען מיט: רבי עקיבא ערטהיילטע זיי־ נעם זאָהנע רבי יהושע זיעבען לעהרען, נעאמליך: זעטצע דיך ניכט אויף איינען ערהאָהעטען אָרט, אום צו שטודירען, זאָנסט קאָננטעסט דוא דורך פאָרויבערגע־ הענדע געשטאָרט ווערדען. וואָהלע ניכט איינען זאָלכען אָרט צום וואָהנאָרט, דעססען אבעררהויפט געלעהרט איזט אונד דאַדורך דיא אנגעלעגענהייטען זיינער געמיינדע פערנאַכלאָססיגט. געהע ניכט געראַדעזו אין דיין הויז הינאיין, געשוויגע אין דאס הויז איינעס אנדערן, דען פיעללייכט ווירד דאַרין עטוואס פערהאַנדעלט, דאס אבן פאָר דיר זאָנסט געהיים האַלטען וואָללטע. געהע ניאמאלס אין שוהען, דא עס אונ־ אנשטאָנדיג איזט, מיט ענטבלאָסטען פיססען צו געהען. איס זאָמאָהל איס זאָמער אלס איס ווינטער גלייך פריה מאָרגענס. וואַנדלע דיינען שבת אין איינען וואָכענ־ טאַג אום, (געניעססע פאן איהם אַללטאַגסשפייזען), דאַמיט דוא פאָן ניעמאַנדעס אונטערשטיטצונג אנצונעהמען ברויכעסט. געהע מיט דעמיעניגען אום, אמאָכע גערן

משחקת לו׳ ואמר רב פפא לא למזבן מיניה ולא לזבוני ליה אלא לאשתתופי בהדיה. והשתא דאמר רב שמואל בר יצחק מאי דכתיב (איוב א׳) מעשה ידיו ברכת שכל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך בה אפי׳ למזבן מיניה ולזבוני ליה. ואף על פי שיהא בצורך יוסיף שום דבר לכבוד שבת כדגרסינן התם תאנא דבי אליהו אעפ״י שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות עושה דבר מועט בתוך ביתו ומאי ניהו כסא דהרסנא כדתנן יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. כלומר שיתחזק במצוה יותר מהיכולת שבידו. והלל הזקן בהיותו בוטח ביוצרו שיזמין לו בשבת מנה יפה אף על פי שלא יכינהו מתחלת השבוע היה אומר ברוך ה׳ יום יום. ושמאי הזקן בהיותו מתירא שלא יבא חלק טוב כזה לשבת היה שומרו מתחלת השבוע ווכר בכל יום אהבת השבת ושניהם מודים במצות זכור ושמור שהזכירה צריכה קודם שיבא ושמירה בעצם השבת והכל אחד. וגרסינן נמי בפרק במה מדליקין (דף ל״ג) על עובדא דרבי שמעון בן יוחאי כד טשו במערתא הוא ובריה וכד נפקו חזו ההוא סבא לקוט רתרי מדאני דאסא (חבילות של הדס) להריח בשבת אמרו ליה הני למה לך אמר להו לכבוד שבת אמרו ליה ותסגי לך בחד אמר להו חד כנגד זכור וחד כנגד שמור. א״ל לבריה חזי כמה חביבין

מיט דעמיטיגען געשטאלטע, דעם דאס גליק לאכט. יעדאך זאלל מאן דען שבת צו היילגען אללעס אויפביטען, אום איהן רעכט פייערליך צו בעגעהען אונד אום גאשטע צו עהרען, דען יהודה בן תימא לעהרט: זייא קיהן וויא איין טיגער, לייכט אים בעוועגען וויא איין אדלער, אים לויפע דעם רעהע גלייך אונד שטארק אונד מוטהיג וויא איין לאווע, אום דען ווילען דיינעס הימלישען פאטערס אויס-צופיהרען; קיין הינדערניס דארף דיך היערפאן אבהאלטען; דער ווילע גאטטעס בעפיעהלט אונד ערהיישט עס, אונד פריידיג, ווען אויך מיט אנשטרענגונג, מוסט דוא איהן פאללפיהרען. דיעזעס שאנע פערטרויען זעטצטע הלל, דער אלטע, אויף זיינען שאפפער. אהנע בעזאנדערע פארבערייטונג אויף דען שבת, אויף זיינען בעקאנטען וואהלשפרוך בויענד: געפריזען זייא דער עוויגע אן יעדעם טאגע, ווער דער שבת דאך פיר איהן איין געפייערטער טאג. שמאי הינגעגען, דעם עס אן ניכטס מאנגעלטע, בערייטעטע זיך שאן מיט דעם בעגין דער וואכע אויף דען קאממענדען שבת פאר. איהם דורשטע דאס עראיננערן אונד דאס פייערן דעס שבת ניכט איינס זיין. איינסט טראטען רבי שמעון בן יוחאי אונד זיין זאהן ר׳ אליעזר אויס דער האהלע, אין וועלכער זיא זיך פאר דען רעמערן פערבארגען היעלטען, אונד בעמערקטען איינען אלטען מאן, דער מעהרערע רייזער פאן איינעם מירטהענבוימע שניטט אונד אויס דענזעלבען צוויא ביטשעל מאכטע. אלס זיא איהן פראגטען, וואס ער מיט דיעזען ביטשעלן מאכען וואללטע, גאב ער צור אנטוואָרט, דאס ער זיא אויף דען שבת בעוואהרע, אום דאראן צו ריעכען. וואזו אבער צוויא ביטשעל? פראגטען זיא איהן, ניכט אהנע פערוואונדערונג. איינס, גאב ער צור אנטוואָרט, אום מיך דעס שבת צו עראיננערן, אונד דאס אנדערע, אום מיך דורך דעססען ליעבליכען גערוך דאס שבת צו ערפרייען אונד צו ערקוויקקען. היעראויס איזט וויעדער צו שליעסען,

מצות עלייהו דישראל. וגמ׳ הכל מודים כי יש זכירה שהיא בעצם השבת לקדשו בברכה על היין כמו שאמרו במכילתא לקדשו קדשוהו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת״ל ושמרתם את השבת. וגרסינן נמי בפרק ע״פ (דף ק״ו) תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת״ל זכור וגו׳. ביום מאי מברך אמר רב יהודה בורא פ״ה רב אשי אקלע למחוזא אמרו ליה קדש לן מר קדושה רבה וכו׳. וגם הנשים חייבות בקדוש היום כדגרסינן פ״ק דשבועות (דף כ׳) נשים חייבות בקדוש דבר תורה שנאמר זכור וגו׳ ונאמר שמור וגו׳ כל שישנו בשמירה אתנהי בזכירה. כתיב במדרש זכור בים שמור ביבשה. פי׳ דר״מ מקיצי בים מפני שאין שם צל בתים ואילנות נראה שהוא יום גדול אף כשהוא סמוך להשכה. ביבשה ר״ל בעיר מפני צל הבתים אף כשהוא יום גדול דומה שהוא סמוך להשכה. כתיב במכילתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקדש:

קנו פרק שני.

גדולה שבת שקראה הקב״ה מתנה טובה כדגרסינן בפרק קמא דשבת (דף י׳) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו שנאמר (תהלים ס״ז) לדעת בארץ דרכך. תניא נמי

ווי זעהר פאן יעהער דער שבת ביים דען איזראעליטען אין עהרען שטאנד. — ביים איינטריטט דעס שבת שפראך מאן דען זעגען איבער איהן מיט דעם געפיהלטען ווינקעלך, וועלכעס אם שבת-טאגע וויעדערהאלט ווערדען מוס, דא עס הייסט: „געדענקע דען טאג דעס שבת צו הייליגען.” וויא לויטעט דער זעגענסשפרוך? רבי יהודה לעהרט: ער לויטעט: בורא פרי הגפן „געפריזען זייא דער עוויגע, דער דיא פרוכט דעם וויינשטאקע ערשאפפען האט.” זעלבסט פרויען זינד פאן דער פפליכט, דיעזען זעגען איבער וויין צו שפרעכען, ניכט אויסגעשלאססען, וויל זיא צור שבת-רוהע אונד צור פייער דעס שבת עבענפאללס פערפפליכטעט זינד. איבעראלל, וואו מאן זיך בעפינדעט, עס זייא אויף דעם לאנדע, אָדער אויף דעם מעערע, מוס מאן דעם שבת פייערן, אונד וויל עס אין דער שריפט ערשט הייסט: „מאן ערינגערע זיך דעס שבת” אונד נאכהער: „מאן בעאבאכטע איהן פינקטליך,” זא מוס היערויס מיט רעכט דער שלוס צו ציעהען, דאס מאן מיט דער פייער דעסזעלבען רעכט צייטיג בעגיננע אונד ערסט שפאט זיא בעענדיגע, אום יעדער ענטווייהונג אויסצווייכען.

צווייטעס קאפיטעל.

זעהר וויכטיג איזט דער שבת, דא דער געהייליגטע איהן: קאסטליכעס געשענק, מיט וועלכעם ער ישראל זא וויסענטליך בעעהרט האט, נעננט, אונד אויס דיעזעם ציעהט רב דען שלוס, דאס, ווער זיינעם פריינדע איין געשענק מאכען וויל, דער אוס איהן ערסט דאפאן אין קענטניס זעטצען. נאכשטעהענדער פערז בעווייזט דיעזעס. עס הייסט (שמות ל״א, י״ג.): „דאמיט מאן וויססע,

הכי לדעת כי אני ה׳ מקדשכם אמר ליה הקב״ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן אמר רשב״ג הנותן פת לתינוק צריך להודיעו לאמו. מאי עביד ליה אמר אביי שאיף ליה מישחא ומילי ליה עיניה כוחלא. והאידנא דחיישי לכשפים אמר רב פפא שאיף ליה מאותו המין. איני והא א״ר חמא בר גוריא הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנאמר (שמות ל״ד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאיגלויי הא במילתא דלא עבידא לאגלויי. והא שבת מילתא דעבידא לאגלויי היא מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי. ע״כ יש לו לאדם להקבילו בשמחה. ויקדים בע״ש בבקר להכין לצורך שבת כדגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי״ז) אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר (שמות ט״ז) והיה ביום הששי והכינו לאלתר. לפיכך אל יהלך אדם בדרך רחוקה בע״ש אפי׳ בחזרתו לביתו כדי שיבא בעוד היום גדול להכין לצורך שבת כדגרסינן פר׳ לולב וערבה (דף מ״ד) אמר רבי איבו משמיה דרבי אלעזר בר צדוק אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר מג׳ פרסאות. אמר רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזא אמאי דנקיט סמיך. איכא דאמרי אמר רב כהנא לא נצרכא אלא אפילו לביתיה. אמר רב כהנא בדידי הוה עובדא ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי.

דאס איך, דער עוויגע, אייך הייליגע;״ דער געהייליגטע שפראך צו משה: אין איינער שאצקאממער האבע איך איין קליינאד, איין הערליכעס געשענק, בעשטיממט פיר ישראל; געהע אונד אונטערריכטע זיא היערפאן. אונד עבענזא משה זעלבסט, אלס זיין אנגעזיכט פאן געטטליכען גלאנצע שטראהלטע, פאן דיעזעם געגאדענגעשענק גאטטעס פריהער ניכטס וואוסטע, זא וואר דיעזעס דאך עטוואס זיכטבארעס, אפפענקונדיגעס פיר משה זעלבסט, היננעגען איזט ניעמאנדעם דיא גרעססע דעס לאהנעס, דער איינע טרייע פאלגע דעס פייערנס אונד הייליגהאלטענס דעס שבת איזט, בעוואוסט, אונד דעסוועגען מוסטע ישראל דאפאן אונטערריכטעט ווערדען, זא זיא עס וויעדערום אים אינטעררעססע יעדעס איינצעלנען ליעגט, דען שבת מיט פריידע, דורך אויפוואנד אונד מיט פראהעם הערצען צו עמפפאנגען. מיט דער פריהע דעס זעכסטען טאגעס בעגיננע מאן שאן דיא פארבערייטונג אויף דען שבת, דען עס הייסט: „אונד עס וואר אם זעכסטען טאגע אונד זיא בערייטעטען פאר״ שאן מיט דעם בעגין דעס טאגעס; דאהער זאלל ניעמאנד אן דיעזעם טאגע איינע רייזע אין דיא פערנע אונטערנעהמען; ווער אונטערוועגעס איזט, בעאיילע זיך, ווען עס נאך העללער טאג איזט, נאך הויזע צו קאממען, אום נאך רעכט בעקוועם אללעס אויף דען נאהענדען שבת פארבערייטען צו קאננען. רבי אלעזר בר צדוק איזט דער מיינונג, דאס מאן אם זעכסטען טאגע העכסטענס דרייא מייען פאן דעם אָרטע, אין וועלכעם מאן דען שבת פייערן וויל, זיך ענטפערנען דירפע. רב כהנא לעהרט: מאן שטעלע זיך, אימער רעכט צייטיג אם פרייטאגע דא־ הין צו קאממען, וואָ מאן דען שבת פייערן וויל, עס זייא דיעס אין זיינער בעהויזונג, אדער אויך אנדערסוואָ, דאמיט מאן ניכט שפעט אונד צו זאָך איינער צייט איינטרעפפע, אין וועלכער מאן פיר איהן ניכטס מעהר פארבערייטען קאננע. דיא

וגרסי' בפרק מקום שנהגו (דף נ') בני בישן נהוג דלא הוו אזלי מצור לצידן במעלי שבתא אתו בניהו לקמיה דרבי יוחנן אמרו ליה אבהתין הוה איפשר להו אנן לא איפשר לן בהו. אמר להו רבי יוחנן כבר קבלו אבותיכם עליהם וכתיב (משלי א') ואל תטוש תורת אמך. ומצינו לחכמי התלמוד שאעפ"י שהיו להם משרתים היו מסייעין בשום דבר להכנות השבת בחבתו ולכבדו כדגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי"ט) רבה הוה יתיב אתכתקא דשינא (כסא של שן) משום שהיה חשוב ועשיר ומושיף נורא. רב ענן לביש גונדא (כלי שחור) משום דתנא דבי רבי ישמעאל בגדים שבישל בהן לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו. רב ספרא מחריך רישא. רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגא רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים (מחתך) סילקא. רבה ורב יוסף מצלחו ציבי (מבקעי עצים). רבי זירא מיצתת צתותי (מצית האור בעצים דקים). רב נחמן בר יצחק מיכתף ועייל מיכתף ונפיק אמר אלו מקלעין לי רב אמי ורב אסי לא מכתיפנא קמייהו. גם צריך אדם למעט באכילתו בע"ש כדי שיכנס בשבת כשהוא תאב לאכול ולא יקבע סעודתו בע"ש. וגם לא בשבת עצמו בעת הדרשה דגרסינן פרק השולח גט לאשתו (דף ל"ה) אמר רבא בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסיהון. דמפקי עבדיהון להירותא וסיירי נכסיהון

איינוואָהנער צור'ס גינגען אַם פֿרייטאַגע ניכט איינמאַהל נאַך דער נאַכמיטטאַגסשטונדען שטאַדט צידן. — דיא קינדער דער איינוואָהנער דער שטאַדט צור טראַטען איינסט הין פֿאָר רבי יוחנן אונד שפראַכען: „אונזערע עלטערן, דיא רייך וואַרען, קאָננ־טען וואָהל אַם פֿרייטאַגע אויסער פֿערקעהר איט דער שטאַדט צידן בלייבען, דיעס בעאיינטרעכטיגע זיא ווניג, וויר היינגעגען קאָננען דיא זיטטע אונזערער עלטערן ניכט זאָ בייבעהאַלטען; וויר קאָממען דאַדורך צו שאַדען, דען וויר אונס ניכט פֿער־זעטצען קאָננען.“ וואַס אייערע עלטערן פֿיר גוט איינגעזעהען אונד אויף זיך גענאָמ־מען האַבען, גאַב רבי יוחנן צור אַנטוואָרט, דירפֿט איהר ניכט אַבאַנדערן, דען עס הייסט: האָרע, מיין זאָהן, אויף דיא צוכט דיינעס פֿאַטערס אונד פֿערלאַססע ניכט דיא לעהרע דיינער מוטטער. — עס איזט לאָבליך, זעלבסט ווען מאַן בעדיענ־ונג פֿאָללאויף האַט, פֿריידיג מאַן דאַס האַנד צו לעגען, וועלכעס מאַן צור פֿערהערר־ליכונג דעס שבת בערייטען וויל. זאָ וואַר דיא טאָגע זיטטע דער וויזען. רבה זאַס אויף איינעם קוזטבאָרען עלפֿענביינשטוהל אונד טיררטע דאָס פֿייער צו־רעכט. רב ענן נאָג איין אַבגעטראַגענעס געוואַנד אַן אונד בעשעפֿטיגטע זיך איט דען שפייזען, דיא צום שבת אַנגעפֿערטיגט ווערדען זאָללטען. רב ספרא מאַכטע איין רינדסקאָפּף צורעכט. רבא זאַלצטע דיא פֿישע איין זאַלץ. רב הונא צינדעטע דיא שבת־ליכטער אַן. רב פפא דרעהעטע דאָכטע צור לאַמפע. רב חסדא מאַכטע דורך קרייטער דיא בריהע שמאַקקהאַפֿט. רבה אונד רב יוסף שפּאַלטעטען דאַס האָלץ. רב זירא צינדעטע פֿייער אַן, אום דאַס עססען צו קאָכען. רב נחמן בר יצחק זייבערטע זיך דיא קליידער אונד לעגטע זיא צורעכט, אָבגלייך ער דיעס דורך זיינען דיענער האָטטע פֿערריכטען לאַססען קאָננען. — מאַן געניעססע אַם פֿרייטאַגע נור ווניג, אום מיט גוטעם אַפּפּעטיטע דיא פֿיר דען שבת בערייטעטען שפייזען צו געניעססען. איזט אַם שבת פֿרע־דיגט, זאָ מאַן ניכט, וואָהרענד זיא פֿאָרגעטראַגען ווירד, איטצלייט האַלטען. —

בשבתא ודקבעי סעודתיהו בשבתא בעירן ביה מדרשא. דאמר רבי חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן שתי משפחות היו בירושלם אחד קבעה סעודתייהו בע״ש ואי קבעה סעודתם בשבת ושתיהם נעקרו. גם יזהר מלעשות מלאכה בע״ש מן המנחה ולמעלה. דגרסינן פרק מקום שנהגו (דף נ׳) תניא העושה מלאכה בערב שבת ובערב י״ט מן המנחה ולמעלה ובמ״ש ובמוצאי יום טוב ובכל מקום שיש נדנוד עברה לאיתויי תענית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם. גם מצינו קצת מהקדמונים שהיו נוהגין ליקח כל הבא לשוק בערב שבת למכור ליהודים מפני כבוד השבת כדי שלא יניחו מלהביאו לשבת אהרת כמו שמצינו לרב הונא כדגרסינן פרק סדר תעניות אלו (דף כ׳) א״ל רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דהוה עביד רב הונא. א״ל בינקותיה לא דכירנא בסבותיה דכירנא ביומא דעיבא מספקין לה בגורהקא דדהבא וסייר ליה לבולא מתא כל אשיתא דהות רעיעא הוה סתר ליה אי אפשר למאריה למבני ליה בני ליה ואי לא בני ליה מדנפשיה וכל בהדי פניא דמעלי שבתא משדר שליהא בשוקא וכל ירקא דהוה יתיר לגינאי זבין להו ושדי לנהרא. וליתביה לעניי אמר זימנין דסמכא דעתייהו עלייהו ולא אתי למיזבן. ולשדייה לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה. ולא למזבניה כלל נמצא מכשילין לעתיד לבא. כי הוי ליה מלתא דאסוותא הוי מלי כוזא דמיא ותלי לי בסיפא דביתיה ואמר כל מאן דבעי ליתיה ולשקליה. איכא דאמרי מילתא דשיבתא הוה גמיר הוה מנח ליה כוזא דמיא והלו ליה אעיברא דרשא ואמר כל דצריך ליעול וליתי כי היכי דלא לסתכן. כי הוה כריך ריפתא הוה פתח לבבא ואמר כל מאן דצריך

אם פרייטאגע זאלל מאן מיט דעם בעגין דער פעספערצייט קיינע ארבייט פער-
ריכטען; דען עס ווירד געלעהרט: ווער פאר איינטריטט דעס טבת אונד דער
פייערטאגע, אדער גלייך נאך אויסגאנג דיעזער טאגע אונד דעס טבת, אדער אן
איינעם פאסטטאגע ארבייטען פערריכטעט, דער געניעסט דען ערווערב, וועה-
רענד דיעזער צייטען, ניכט מיט געדייהען. איינסט שפראך רבא צו רפרם
בר פפא: ערצעהלע מיר עטוואס פאן רב הונא. וואס דיעזער, שפראך רפרם,
אין זיינער יוגענד געטהאן, וייס איך ניכט מעהר גענויא, אבער בעגעבענהיי-
טען אויס זיינען שפעטערן טאגען קאן איך דיר מיטטהיילען. זא קויפטע ער אם
פרייטאגע געגען אבענד דען רעסט דער געמיזעמארטען, דיא דיא הענדלער פייל
געבאטען, אן זיך, אונד ליעס זיא אין דען פלוס ווערפען. ערסטערעס געשאה,
דאמיט דיא הענדלער איהרע וואארע לאז ווערדען אונד קאממענדען פרייטאגע מיט
אנדערער ויעדערקאממען זאללען, אונד לעטצטערעס טהאט ער, דאמיט דיא אר-
מען זיך ניכט אויף זיינע מילדטהאטיגקייט פערלאססען מאכטען, אונד אנדערן זיך, וויא
עס יעדעם אהנע אויסנאהמע געבאטען איזט, דיא פיר דען טבת ערפארדערליכען
שפייזען רעכט צייטיג אנצושאפפען זאללען; דען וויא לייכט קאנטע עס טרעפפען,
דאס דען געמיזעהענדלערן ניכט איבריג בליעבע אונד דיא ארמען דאן פיר דען
טבת ניכטס בעקאמען. פערנער וואר דיא טהירע זיינעס הויזעס אונד דיא, וועלכע

ליתא וליכול. אמר ליה כולהו מצינו דליקום ביה לבר מיהא (פי' חוץ מזו דכל טפן דנעי סוס עייל ופכיל) משום דנפישי בני חילא דמהווא. וגם מצינו ליוסף מוקיר שבי שהיה רגיל ליקח כל הבא בידו לכבוד שבת לשם שמים והיתה סבה מאת השם להתעשר בו. כדגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי"ט) יוסף מוקיר שבי הוה ההוא כותי בשבבותיה דהוו נפישי נכסיה טובא. אמרו ליה כלדאי כלהו נכסי דההוא גברא יוסף מוקיר שבי אכיל להו. אזל זבנינהו לכלהו נכסיה זבן בהו מרגניתא אותביה בסייניה (פי' בכובעו) בהדי דקא עבר מברא אפרחיה זיקא לסייניה ושדייה במיא בלעו כוורא אסקוה אתיוה אפניא דמעליא שבתא. אמרי מאן זבין כי השתא אמרו זילו אמטויה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין אמטויה ניהלי' זבניה קרעיה אשכחיה למרגניתא זבנה בתליסר עיליתיא דדינרי (פי' דכר גולפ ר"ל סון רב). פגע ביה ההוא סבא אמר ליה מאן דיזיף אשבתא פרע שבתא. גם היו זהירין רבותינו להוסיף מחול על הקדש בהכנסת שבת וביציאתו. כדגרסינן התם (דף קי"ח) ואמר רב יוסף יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ועם מוציאי שבת בצפורי. וגם היו רגילים להתעטף בהכנסת שבת בבגדים נאים לקבל את השבת בשמחה כמי שיוצא לקראת מלך כדגרסינן התם (דף קי"ט) ובפרק המניח את הכד (דף ל"ב) ר' חנינא מעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא ורבי יוסי אומר בואי כלה:

צום שפייזען פֿיהרטע, וועהרענד דער אַהלצייט טטעטס געשפּאַנט אונד טטאַנד עס יעדעס פֿרייא, איינצוטרעטען אונד איטצועססען. — דער נאַכבאַר דעס יוסף מוקיר-שבי וואַר איין טטיינרייכער היידע. איינעס טאַגעס טפראַכען דיא טטערנדייטער צו דיעזעם, דאַס דיעזער יוסף אַלל זיין פֿערמעגען פֿערצעהרען ווערדע. אַלזאָבאַלד פֿערקויפֿטע דער היידע אַללע זיינע גיטער, אונד אום רעכט זיכער צו געהען, קויפֿטע ער זיך פֿיר דען ערלאָז דערזעלבען איינען טאָנען, איבער אויס ווערטהפֿאָללען עדעלשטיין, דען ער אַן זיינעם הוטע אַנבראַכטע. איינסט פֿוהר ער איבער איינען פֿלוס, דאַ ערהאָב זיך איין טטאַרקער ווינד אונד ריס איהם דען הוט פֿאָם קאָפּפֿע אונד טלייודערטע דענזעלבען אין דאַס וואַססער, דאַס איהן אויך גלייך פֿערשלאַנג. עס וואַר פֿרייטאַג. דער פֿראָמע יוסף, דער דען טבת זעהר האָך טאַצטע, גינג אויף דען אַרקט אונד קויפֿטע איינען לעבענדען, גראָסען פֿיט. אין זיינער וואָהנונג אַנגעלאַנגט, אָפֿנעטע ער זעלבער דען פֿיט, אום זיך, נאַך דער זיטטע דער ווייזען, איט דען טפייזען צום טבת זעלבסט צו בעשעפֿטיגען אונד, אָ וואונדער! ער פֿאַנד איינען קאָסטבאַרען טטיין אים איינגעווידע דעס פֿיטעס, פֿיר וועלכען ער איינע בעדייטענדע זוואַ געלדעס ערהיעלט. זאָ בעלאָהנט דער טבת דען, דער איהן דורך טפייזע אונד טראַנק פֿערעהרט. — איט דער פֿייער דעס טבת בעגיננע אַן פֿריהצייטיג אונד בעענדיגע זיא רעכט טפּעט, ווית דיעס דיא ווייזען טהאַטען. אויך קליידעטען זיא זיך אין טאָנע, קאָסטבאַרע קליידער, אום דען טבת רעכט פֿריידיג אונד פֿייערליך צו עמפּפֿאַנגען. רבי חנינא טטעללטע זיך פֿרייטאַג נאַכאיטטאַגס געפּוטצט אויף דיא טטראַסע אונד טפראַך: קאָמעט, לאַסט אונס דעם טבת ענטגעגען געהען, אונד רבי יוסי טהאַט איין גלייכעס אונד טפראַך: קאָמע, אָ ברויט! —

(קנז) # פרק שלישי.

לפי שיהיו מוזהרים העם בהכנסת שבת מבעוד יום לשביתת שבת ולהדלקת נר שבת תקנו רבותי' שש תקיעות כדגרסינן פר' במה מדליקין (דף ל"ה) ת"ר ו' תקיעות תוקעין ע"ש תקיעה ראשונה לבטל את העם שבשדות ממלאכה. שניי' לבטל עיר והנויתי'. שלישית להדליק את הנר ותוקע ומריע ותוקע ושובת ד"ר נתן. ר' יהודה הנשיא אומר שלישית לחלוץ תפילין הטמין המטמין והדליק המדליק ושוהא כדי לצלות דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת. וזמן הדלקת הנר קודם שקיעת החמה כדגרסינן התם א"ל רבה לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעור' דרבנן אדאיכא שמשא בריש דקלי אדליקו שרגא ביום המעונן במתא חזו תרנגולא בדברא חזו עורבי א"נ אראני (מין עשב). והייב כל אדם להדליק נר בביתו בשבת כדגרסי' התם (דף כ"ה) אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת נר בשבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין ע"ש רשות ואני אומר מצוה. מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ע"ש מביאין לו עריבה מליאה מים חמין ורוחץ בו פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחפין ממנו כנפי כסותן. אמר להם בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ה. ואינהו סבור משום כסות לילה. ואמרינן נמי התם (איכ' ג') ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה.

דריטטעס קאַפּיטעל.

זעכס פעראָרדנונגען זינד פאָן דען ווייזען אייגעזעטצט וואָרדען, דיא אויסגעפיהרט וואורדען, בעפאָר דער שבת בעגאַן, אונד דיא אין איינעם זעכסמאַליגען בלאַזען אויף דעם שופר בעשטאַנדען. דאַס ערסטמאַליגע בלאַזען וואַר דאַס צייכען, דיא פעלדער צו פערלאַססען; דאַס צווייטע, אום דיא קראַמלאַדען צו שליעססען; דאַס דריטטע, אום דיא שבת-ליכטע אַנצוצינדען; אונד בליעס מאַן דרייא מאַל הינטער-איינאַנדער, אַבער פערשיעדענע טאָנע, זאָ וואַר דיעס איין צייכען, דאַס עס שבת זייא. דיעזעס ווירד אים נאַמען דעם רבי נתן איטגעטהיילט. נאַך דער איטטהיילונג דעם רבי יהודה הנשיא, בליעז מאַן צום דריטטען מאַל, דאַמיט יעדער פראָממע דיא תפילין אַבלעגע, דאַס מאַן דיא שפייזען פיר דען שבת אַן דאַס פייער זעטצע אונד דען אָפען פערשליעססע, אונד דאַס מאַן דיא שבת-ליכטע אַנשטעקקע. אַלסדאַן וואורדע נאָך איינע געוויסע צייט געוויילט, נאַכהער ערסט וואורדע דרייאמאַל הינטער איינאַנדער געבלאַזען. — דיא צייט דאַס ליכטאַנצינדענס איזט דיא פאָר זאָננענאונטערגאַנג, אונד איזט יעדער איזראַעליט פערפפליכטעט, אין זיינער בעהויזונג שבת-ליכטע אַנצוצינדען, אויך זיך צו זייבערן אונד צו וואַשען אונד דיא קליידער צו וועכסלען; ווענינסטענס טהאַט לעטצטערעס דער פראָממע רבי יהודה בר אלעאי, דאַס גלייך נאַכגעאַהמט צו ווערדען פערדיענט. רבי אבוהי לעהרט: עס הייסט (איכה ג', יז.): „ותזנח פערלאַססען איזט איינע זעעלע פאָם פריעדען," אַבער דאַ איך דיא שבת-ליכטע אַנצינדע, דאַ קעהרט ער אין זיא וויעדער איין. „נשיתי טובה איך וואַר איר דעם גוטען ניכט בעוואוסט;" ווען

מאי ותזנח משלום נפשי. א"ר אבהו זו הדלקת נר בשבת. נשיתי טובה אמר רבי ירמיה זו בירת המרחץ. ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זו רחיצת ידים ורגלים בחמין. רבי יעקב נפחא אמר זו מטה נאה וכלי' נאים שעליה. אמר רבי אבא זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לת"ח. וכשהכל ערוך בטוב מבעוד יום והנרות דולקות יפה לכבוד שבת האל יתבר' יתמיד בטובו. כדגרסינן פר' כל כתבי דף קי"ט. תניא רבי יוסי בר יהודה אומר ב' מלאכים מלווין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו א' טוב ואחד רע מצא נרו דלוק ושלחנו ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא בשבת אחרת כך ומלאך רע על כרחו עונה אמן. ואם לאו מלאך רע אומר י"ר שיהא כך בשבת אחרת ומלאך טוב בעל כרחו עונה אמן. ואף על פי שהדלקת נר בשבת היא חובה מוטלת על הנשים כדאמרינן בשבת פרק במה מדליקין (דף ל"א) על שלש עברות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. ואמרינן עלה בגמרא בשעת לידתן מ"ט וכו'. חייב אדם לזכור לה בדבר ולהזהירה בו בעת הצריך כמו ששנינו בפרק הנזכר (דף ל"ד) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר. ואמרינן עלה מנא ה"מ אריב"ל דאמר קרא (איוב ה') וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא

איך איך שבער איס בשרעהוויזע בעפינדע, אום איך פיר דען שבת צו רייניגען, דש עמפפינדע איך דען וואהלטהוענדען איינפלוס דעס שבת. זא דייטעט רבי ירמיה דיעזען זאץ אוי. ז. וו. — דעריעניגע, דער אללעס אויפ'ס בעסטע פיר דען שבת פארבערייטעט אונד פיעלע ליכטע אנצינדעט, ווירד זיך שטעטס דעס גוטען צו ערפרייען האבען. רבי יוסי בר יהודה לעהרט: פרייטאג אבענד, ווען מאן אויס דעם בעטהויזע געהט, בעגלייטען דען מענשען צווייא ענגעל ביים נאכהויזעגעהען, דער איינע איזט איין גוטער אונד דער אנדערע איין ניכט גוט געזינטער ענגעל. פינדען זיא איינע ערלייכטעטע שטובע, איינען גוט בעשטעללטען טיש אונד אנשטענדיגע בעקוועמליכקייטען פאר, דא שפריכט דער גוטע ענגעל: עס זייא דעם עוויגען וויללע, דאס אויך דער קאממענדע שבת זא אין דיינער בעהויזונג זייא, אונד דער באזגעזינטע ענגעל שטיממט אונווילליקיהרליך מיט איין. איזט דעם אבער ניכט זא, דא שפריכט דער באזגעזינטע ענגעל עבען דען וואונש אויס, מיט דענזעלבען ווארטען, וויא זיא דער גוטע ענגעל געשפראכען, אונד דיעזער שטיממט אונווילליקיהרליך מיט איין. דאס ליכטאנצינדען ביים בעגין דעס שבת איזט דער פרויען פפליכט, דאהער הייסט עס אים טראקטאט שבת: וועגען דרייא בעגאנגענער זינדען שטערבען דיא פרויען וועהרענד דעם געבעהרענס, ווען זיא נעמליך ניכט בעאבאכטעט האבען איהרע רייניגונגספעריאדען, דאס חלה־נעהמען, (דאס איזט דאס אבזאנדערן איינעס טהיילעס פאן איינעם געקנעטעטען טייגע, וועלכער טהייל אלס הייליג בעטראכטעט אים פייער פערבראננט ווירד), אונד דאס ליכטאנצינדען ביים בעגין דעס שבת. דער הויזהערר זאלל יעדאך ניכט פערגעס־ זען, זיינע פרויא אן איהרע פפליכט צו ערמאהנען, אבער ניכט בארש, ניכט בעפעהלענד, זאנדערן פריינדליך אונד ביטטענד, דאמיט זיא איהם פריידיג צו וויללפן

החטא• אמר רבה בר רב הונא אף על גב דאמור רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת איבעי ליה למימרינהו בניהותא כי היכי דלקבלן מיניה• אמר רב אשי אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא• ולא יטיל על זה ולא על דבר אחר אימה יתירה בתוך ביתו• דגרסינן בפ"ק דגיטין (דף ו') אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטל עליה בעלה אימה יתירה והפיל כמה רבבות מישראל• אמר רב יהודה אמר שמואל כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי ג' עבירות גלוי עריות ושפיכות דמים והלול שבת• והזהיר בנר שבת יוצאין ממנו בנים ת"ח כדגרסי' התם בפרק במה מדליקין (דף כ"ג) רב הונא הוה רגיל דחליף אפתחא דאבין נגרא חזו דהוו רגילי בשרגי אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא• נפק מיניהו רב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין:

(קנח) פרק רביעי.

לכבד את השבת צריך אדם להבדילו מן החול בכל דבר במלבוש ובמאכל ובהלוך ובדבור• כדגרסינן פרק אלו קשרים (דף קי"ג) (ישעיה נ"ח) וכבדתו מעשות דרכיך וגו'• שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול כי הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותיה• מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול• ממצוא חפצך חפציך אסורים חפצי שמים מותרין•

הזנדע, דאן געהען אין ערפֿיללונג דיא טאָגען וואָרטע דעס פֿערזעס (איוב ה, כד.): „אונד דוא ערפֿאָהרסט, דאס דער פֿריעדע וואָהנט אין דיינער היטטע; דוא אוי־ סטערטעסט דיינע וואָהנונג, ניכטס פֿעהלטע." ווער איט פינקטליכקייט דאס ליכט־ אַנצינדען בייא בעגין דעס שבת בעאָבאַכטעט, אָהגע זיך פֿערזיכערט האַלטען, דאס זיינע נאַכקאָממען צום געלעהרטען שטאַנדע געהאָרען ווערדען. זאָ טראַף עס זיך, דאַ רב הונא זעהר הייפֿיג בייא דער וואָהנונג דער רב אבין פֿאָרי־ איבער גינג אונד בעמערקטע, דאס דיעזער פֿיעל אויף דאס ליכטאַנצינדען היעלט אונד זעהר פינקטליך היערין וואַר, דאַהער שפּראַך ער: איך האַלטע איך פֿערזיכ־ ערט, דאס אויס דיעזעם הויזע צוויא געלעהרטע שטאַממען ווערדען; אונד זיינע וואָרטע גינגען ווירקליך אין ערפֿיללונג. רב אידי בר אבין אונד רב חייא בר אבין שטאַממטען אויס דיעזעם הויזע.

פֿיערטעס קאַפּיטעל.

דעם שבת צו עהרען אַכטע מאַן אין אַללען היניכטען געגען דען ווערקעלטאַג איינען אונטערשיעד, נעמליך אין היניכט דער קליידונג, דער שפּייזען, דעס גאַנגעס אונד דער שפּראַכע, דען עס הייסט (ישעיה נ"ח, י"ג.): „דוא זאָללסט איהן דאַדורך עהרען, דאס דוא דיינע אַללטאָגליכען פֿעררירכטונגען ניכט מעהר אויסאיבעסט," אונד ווערדען דיך דיא בעססערן שבת־קליידער דאַראַן ערמאַהנען אונד פֿאָן דיא פֿער־ ריכטונג איינער ארבייט אויך פֿערהינדערן. אין דיעזער אַבזיכט היעס רבי יוחנן, דיא שבת־קליידער זעלבסט אין עהרען צו האַלטען אונד גוט צו פֿערוואַהרען.

ודבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. דבר דבור אסור הרהור מותר. בשלמא כלהו לחיי אלא שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול מאי היא כי הא דאמר רבי זירא אמר רב ואיתימא אמר רבי אבא אמר רב הונא היה מהלך בשבת ופגע באמת המים אם יכול להניח רגל אחד ראשונה קודם שתעקר שנייה מותר ואם לאו אסור וכו'. אלא כדבעא מיניה רבי מר' ישמעאל בר יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת אמר ליה וכי בחול מי התירה שאני אומר פסיעה גסה נוטלת אח' מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקדושא דבי שמשי. ואמרי' שם עלה (רות ג') ורחצת וסכת ושמת שמלותיך. אמר רבי אלעזר אלו בגדים של שבת. ואמרי' נמי התם אמר רב הונא יש לו להחליף מחליף אין לו להחליף משלשל בגדיו. וגרסינן בויקרא רבה (ישעיה נ"ח) וקראת לשבת עונג זה שבת. לקדוש ה' מכובד זה יה"כ. וכבדתו זה י"ט ראשון. מעשות דרכיך זה הולו של מועד. ממצוא חפצך מכאן שאסו' לאדם לעשות חפצו בשבת. ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. אמיה דרשב"י כד הוה מסגיאתה במילי בשבת הוה אמר לה אמא אמא שבת היא והיא שתקה. ואחד מעשר תקנות שתקן עזרא שיהו מכבסין בה' מפני כבוד השבת. כדגרסינן במסכת קמא פרק מרוב' (דף פ"ב) ת"ר עשר תקנות תקן עזרא שיהו קורין במנחה בשבת

זאָ זייען דיינע טריטטע אַם שבת לאַנגזאַם אונד אַבגעמעססען, ניכט דיך בע-איילענד, גלייכזאַם, אַלס וואָללטעסט דוא איין געשעפט פערריכטען, זאָגאַר ניכט איבער איינען ברייטען גראַבען דאַרף מאַן, נאַך דער מיינונג דעס רב הונא, שפרינגען; אַבער זאָלכען בעשעפטיגונגען דאַרף מאַן זיך היגעבען, דיא אים נאַמען גאָטטעס, אין דער אַבזיכט זיינען ווילען אויסצואיבען, געשעהען; זאָ דאַרף מאַן אויך ניכט פאָן אַללטאַגסבעשעפטיגונגען רעדען, אָבגלייך עס ניכט פערבאָטען איזט, איבער זיא נאַכצודענקען. רבי פראַגטע איינסט ר' ישמעאל בר יוסי, אָב מאַן אַם שבת ראַשען, געשפרייצטען טריטטעס געהען דירפע? דיעזער גאַב איהם צור אַנטוואָרט: איך זאַגע דיר, דאַס מאַן זעלבסט אַן ווערקטאַגען דיעס זאָגאַר ניכט טהון דאַרף, דען מאַן ביסט דאַדורך דען פינפהונדערטסטען טהייל דער זעהקראַפט איין, דיא מאַן יעדאָך וויעדער ערהאַלט, ווען מאַן פרייטאַג אַבענדס דאַס וויינס, איבער דען מאַן דען זעגען געשפראָכען, געניעססט. — נעמי שפראַך צו רות: ,,וואַשע אונד זאַלבע דיך אונד לעגע דיינע גוטען קליידער אַן'' נאַך רבי אלעזר זאָלל זיא דיא שבת-קליידונג געמיינט האַבען. רב הונא לעהרטע: ווער קיינע אַנדערע קליידונג אַלס דיא אַללטעגליכע האַט, דער מאַכע אַם שבת דאַדורך איינע אָנדערונג, דאַס ער זיא געזויבערט, אונד טראָגט ער זיא אַם וואָכענטאַגע אמהר אָפען, צוגעקנעפּפט אונד דער גלייכען טראָגט. נעננע דען שבת ,,טאַג דעס גייסטיגען פערגניגענס,'' פערריכטע קיין געשעפט אַן דיעזעם טאַגע, זאָגאַר ניכט שפרעכען זאָללסט דוא פאָן אונוועזענטליכען געגענשטענדען אַם שבת. זאָ ווירד ערצעהלט: דיא מוטטער דעס רבי שמעון בן יוחאי שפראַך איינסט אַם שבת פיעל פאָן אונוועזענטליכען דינגען, דאַ שפראַך דיעזער צו איהר: מיינע מוטטער, עס איזט הייטע שבת, אַלזאָבאַלד שוויעג זיא. — דער שריפטקונדיגע עזרא האַט צעהן פעראָרדנונגען פעסטגעזעטצט אונד צוואַר: דאַס מאַן אַם נאַכמיט-

וקורין בשני ובחמישי ושיהו בתי דינין קבועי׳ בשני ובחמישי בשבת ומכבסים בחמישי ואוכלין שום בערב שבת ושתה׳ אשה משכמת ואופה ושתהא אשה חוגרת בסינר ושתהא אשה חופפת וטובלת ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות ותקן טבילה לבעלי קריין. ואמרי׳ עלה שקורי׳ במנחה בשבת משום יושבי קרנות. ושיהו קורין בשני וחמישי והא מעיקרא הוה מתקנא דכתיב (שמות ט״ו) וילכו שלשת ימים וגו׳. אינהו תקינו חד גברא לתלתא פסוקי אי נמי תלתא גברי לתלתא פסוקי כנגד כהנים לויים וישראלים אתא איהו תקון תלתא גברי עשרה פסוקי נגד עשרה בטלנין. ודנין בשני ובחמישי בשבת. דאתו למקרא בספר. ושיהו מכבסין בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. ושיהו אוכלין שום בע״ש משום עונה דכתיב (תהלים א׳) אשר פריו יתן בעתו. ואמר רב יהודה זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת. ושתהא אשה משכמת ואופה כדי שתהא פת מצויה לעניי׳. ושתהא אשה חוגרת בסינר משום צניעות. ושיהו רוכלין מחזירין על העירות משום תכשיטי נשים שלא יהו בנות ישראל מתגנות על בעליהן. ולא עוד אלא אפי׳ האבל מחליף בגדו מפני כבוד. השבת שלא יצא בבגד קרוע ואם אין לו להחליף מחזיר את הקרע לאחוריו כדאיתא התם. כל זה להראותינו כמה אדם חייב לכבד את השבת:

(קנט) פרק חמישי.

שביתת השבת עדות ברורה בחדוש העולם כדגרסינן במכילתא (שמות כ׳)

טאגע דאס שבת אין דער תורה לעזען זאָלל, זאָ אויך דאס נייטען אונד פינג-טען דער וואָכענטאגע, אן וועלכען ביידען טאגען אויך דיא געריכטסהעֶפע, נור אנגענאהמע דער קלאגען אונד נור שליכטונג דער שטרייטיגקייטען, געזעֶצט זיין זאָללטען; דאס מאן אם דאָננערשטאגע זיך דיא קליידונג אונד דיא וועֶשע וואשטען אונד פאָרבערייטען זאָלל אויף דען שבת; דאס דיא פרויען פרייטאג פריה אויף שטעהען, אונד צור פערטהיילונג אן דיא ארמען בראָד באקקען זאָללען, או, ז, וו. — דער אום איינען טאָדטען טרויערנדע זאָלל אם שבת זאָגאר זיינע קליידונג וועכסלען, דאמיט ער ניכט, אויסזאָנדערער וויזע, מיט איינגעריססענעם קליידע איינהער געהע, אונד ווען ער קיינע אנדערע קליידער בעזיצט, זאָ זאָלל ער ווענינגסטענס דען איינריס פערדעקקען. — אלל דיעס געזאגטע זאָלל אונס בעלעהרען, וויא זעהר עס פפליכט אונד שולדיגקייט איזט, דען שבת אויפ׳ס בעסטע אין עהרען צו האל-טען; מאן שייע קיינע אויסגאבען צו זיינער פערהערליכונג, דען דער הערר אונד שעֶפפער דער וועלט האט דיעזען טאג געהייליגט אונד איהן פיר דיא מענשהייט צום איינען רוהע- אונד ערהאָלונגסטאג איינגעזעטצט, אונד דארום אויך פערעהרען ווir איהן זעלבסט, ערפיללען זיינען היילינגען וויללען, ווען וויר דען שבת פייערן, הייליגען אונד דורך יעדע נור מעֶגליכע וויזע אין עהרען האלטען.

פינפטעס קאַפיטעל

דאס פייערן דעס שבת לעגט נייגניס אב, דאס דער עוויגע דיא וועלט ערשאפפען האבע; דען עס הייסט אין דען צעהן געבאָטען. „געדענקע דעס שבת-טאגעס,

זכור את יום השבת לקדשו וכתיב (שם) לא תענה ברעך עד שקר. מגיד שכל מי שהוא משמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא את העולם בששת ימי בראשית ונח בשביעי שנאמר (ישעי׳ מ״ג) אתם עדי נאם ה׳ ואני אל. ועוד גרסינן במכילתא ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם. מגיד שהשבת מוספת קדושה לישראל מה לפלוני חנותו נעולה לפי שהוא משמר את השבת מה לפלוני בטל ממלאכתו לפי שהוא משמר את השבת ומעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי וכן הוא אומר אתם עדי נאם ה׳ ואני אל. ולברר הדבר בעיני יוצאי מצרים שלא ישאר להם שום ספק בחדוש העולם העיד הקב״ה בדבר בירידת המן. כדגרסינן בב״ר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. רבי ישמעאל אומר ברכו במן וקדשו במן. ברכו במן שבכל ימות השבוע יורד עומר אחד ובערב שבת שני עומרים. וקדשו במן שלא היה יורד בשבת כל עיקר. רבי נתן אומר ברכו במן וקדשו במקושש וברכו בעטיפה. רב כהנא אמר צריך להחליף. ר׳ חייא בשם רבי יונתן אמר צריך לערב. אבין בר רב חסדא אמר צריך לשלשל. רבי ירמיה ורבי זעירא הוו מהלכין כחדא ואיסתלקת גליתיה עיליתיה דרבי ירמיה ושלשלה. רבי זעירא אמר הדא אמרו צריך לשלשל. ר׳ אלעזר אמר ברכו בנר כהדא מעשה פעם אחת הדלקתי הנר בליל שבת ובאתי במ״ש ומצאתי דלוק ולא חסר כלום. ברכו באור פניו של אדם לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבוע כמו

אום איהן צו הייליגען;" פערנער אויך: „דוא זאללסט ניכט ווידער דיינען נאכסטען איין פאלשעס צייגניס אבלעגען." בייראע געבאטע זינד פאן גאטט; דיעזעס ערקלארט דיר דיין פערשטאנד, אונד יענעס דיין איננערעס, דיין געוויססען הערץ. ווער זאָ דען שבת הייליגט, דער לעגט געוויססען איין צייגניס אב פאר דעם, דער דא געזאגט: עס ענטשטעהע דיא וועלט," דאס ער דיעזע וועלט אין זעקס טאגען גע־שאפפען אונד אם זיעבענטען טאג געראהט האבע; דאהער זאגט אויך דער פראָ־פעט: איהר זייט מיינע צייגען, דאס איך דער אללמאכטיגע בין; איירע האנדע רו־הען, איירע אָרדען אונד ווערקשטאטטען זינד גע שלאססען אונד איהר פייערט דען שבת גאנץ נאך מיינעם ווילען, דאמיט לעגט איהר דאס צייגניס אב, דאס איך דער שאפפער דעס וועלטאללס בין, אונד לעהרט דעם אונגלייביגען אנערקעננונג. פיר דיעיעניגען, דיא אויס עגיפטען, דעם לאנדע דער סקלאווערייא, קאמען, בעהאפ־טעט מיט איינעם געקרענקטען גייסטע, דיענטע דאס מן, וועלכעס אם שבת טאגע ניכט פאם הימעל פיעל, אלס בעוויז, דאס גאטט אין זעקס טאגען דיא וועלט געשאפפען אונד אם זיעבענטען טאג געראהט האבע, דען עס לעהרט ר׳ ישמעאל עס הייסט: ער זעגנעטע דען זיעבענטען טאג אונד הייליגטע איהן, נאמ־ליך דורך דאס מן; אינדעם אן יעדעם טאגע דער וואכע נור איין עממער מן פיר יעדען קאָפף הערונטער פיעל, אונד אם זעכסטען טאגע צוויא עממער, אונד צוואר, דאס צווייטע עממער פיר דען דאראויף פאלגענדען שבת מיט; היערין בע־שטאנד דער זעגען. אם שבת הינגעגען פיעל גאר קיין מן, צום בעוויז דער הייליגונג דעס שבת אונד זא ווייטער. — איינסט שפייזטע דער קאיזער אנטאָ־

שהוא דומה בשבת. ברכו במאורות וכו׳. ואמרינן נמי התם ברכו בטעמים רבינו הקדוש עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילים צוננין אבל מהן ערב לו עשה לו סעודה בחול הביאו לו תבשילין רותחין אמר ליה אותן ערבו לי יותר מאלו. א״ל תבל אחד הן חסרין. אמר ליה וכי קילורין של מלך חסר כלום. אמר ליה שבת הן חסרין אית לך שבת. ואמרינן נמי אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף אמר ליה תבל אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטלין בו וריחו נודף. אמר ליה תן לנו הימנו. אמר ליה כל המשמר את השבת מועילם לו וכל שאינו משמר את השבת אין מועיל לו. ואמרינן נמי התם בב״ר תני רשב״י אמרה שבת לפני הקב״ה רבונו של עולם לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג אתמהא א״ל הקב״ה כנסת ישראל הוא בת זוגך. וכיון שעמדו על הר סיני אמר להם היו זכורין לאות ודבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בת זוגך הה״ד זכור את יום השבת לקדשו. וגרסינן בפרקי רבי אליעזר (פרק ב׳) שבע חניכות ברא הקב״ה בעולמו שש מהם חינך ואחד שמורה לדורות. ברא יום ראשון וגמר כל מלאכתו והנך שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. ברא יום שני וגמר כל מלאכתו והנך שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר יום שני וכן עד כל ששת ימי׳ המעשה. ברא יום שביעי שלא נאמר בו כל מלאכה ולא נאמר בו ויהי ערב ויהי בוקר למה שהוא שמור לדורות שנאמר (זכריה י״ד) והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה. משל למה״ד לאדם שהיה לו כלי חמדה ולא רצה להנהילו אלא לבנו העובד אותו כך הקב״ה יום ברכה וקדושה לפניו ולא רצה להנחילו אלא לישראל. תדע לך שכן הוא בוא וראה

ניאמוס אַם שבת בייא רבי; געוועהנליכע שפייזען וואַרען קאַלט, דער קאַיזער ליעס זיך דיעזעלבען גוט שמעקקען; איין אַנדערעס מאַל, אַן איינעם וואָכענטאַגע, שפייזטע אַנטאָניאוס וויעדער בייא רבי, דאַ וואורדען לויטער וואַרמע שפייזען אויפ־ געטראַגען, וועלכע איהם יעדאָך ניכט זאָ גוט, אַלס יענע קאַלטען שפייזען אַם שבת שמעקקטען. וויא קאָממט דאַס, פראַגטע אַנטאָניאוס, דאַס מיר דיעזע שפייזען ניכט זאָ גוט שמעקקען, אַלס יענע אַם שבת? וויל דיעזען איין אינגרעדיענז, איינע געווירצזוטהאַט פעהלט, גאַב רבי צור אַנטוואָרט. וואַרום לעססעסט דו דיר ניכט דאַס פעהלענדע געווירז אויס איינעם פאָררַאטהע האָלען? פראַגטע יענער. דיעס קאָננטע ניכט געשעהען, גאַב דיעזער צור אַנטוואָרט, וויל דו קיין געווירז, דאַס שבת הייסט, בעזיצעסט. איינע אַהנליכע אַנטוואָרט גאַב רבי יהושע בן חנניא איינעם אַנדערען קאַיזער, אויף דעססען פראַגע: וואַרום דיא שפייזען פיר דען שבת זאָ ליעבליך דופטען. — זיעבען ווערקע שוף גאָטט, וואָזאָן ער יעדעס פאָללענדעטע, נעמליך: דיא זעכס טאַגע, בייא דענען עס אַן דער שאָּ־ פונגסגעשיכטע הייסט: עס וואַר אַבענד אונד מאָרגען, איין טאַג אונד זאָ ווייא־ טער, וועלכעס פאָם זיעבענטען טאַג ניכט געזאַגט וויריד; דיעזער האַררעט גלייכ־ זאַם נאָך זייגער פאָללענדונג, אונד אין ישראל׳ס האַנדע. האַט דער הערר דיא אויפגאַבע דער פאָללענדונג דעסזעלבען געלעגט; דען אַלס דיא איזראַעליטען אויס

כשיצאו ממצרים עד שלא נתן להם את התורה נתן להם השבת שנאמר (נחמיה ט׳) ואת שבת קדשך הודעת להם. ואחר כך נתן להם את התורה שנאמר ומצוות והקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך. הוא שמר וקדש את השבת וישראל אינן חייבין. תדע לך שכן הוא בא וראה כשנתן להם את המן מ׳ שנה היה נותן להם בששת ימי המעשה ובשבת לא היה נותן שמא תאמר לא היה בו כח כבר היה נותנו בכל יום ויום אלא ששבת לפניו לפי׳ היה נותן להם לחם יומים ביום הששי שנאמר (שמות ט״ז) ראו כי ה׳ נתן לכם את השבת על כן וגו׳. כיון שראו ישראל ששבת לפניו שבתו גם הם שנאמר (שם) וישבתו העם ביום השביעי. ויברך אלהים את יום השביעי הקב״ה ברך וקדש את יום השבת וישראל אינן חייבין לקדש ולשמור את יום השבת. מכאן אמרו כל המברך ומקדש על היין בלילי שבתות מאריכין את ימיו בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר (משלי ט׳) כי בי ירבו ימיך בעולם הזה. ויוסיפו לך שנות חיים בעולם הבא:

פרק ששי. (קס)

גדול שכר הזהיר בקידוש היום והמענג את השבת לשם שמים בעולם הזה ובעולם הבא כדגרסינן במסכת מגלה פרק בני העיר (דף כ״ז) שאלו תלמידיו לריב״ז במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך ד׳ אמות של תפלה ולא כניתי שם להברי ולא בטלתי קדוש היום. אימא

אַגיפטען לאַגען, פאסזינגען זיא איין ערסטעס געבאָט, דיעס וואַר איין ווערטהפאָל-לעס געשענק, דער שבת, דאַן ערסט ערהיעלטען זיא דורך משה געזעטצע, געַ-באָטע אונד לעהרען, אונד נור בעקראַפטיגונג דעס גאָטטליכען וויללענס זאַגטע גאָטט דאַס שבת קיין אן דאַס היאמעל, דאַמיט זיא זאָ פרייליך דעזעלבען ער-קעננען זאָללען, דאַהער היישט עס אויך: גלייכזאַם אויס איינענער איבערצייגונג רוהע-טע דאַס פאָלק אַם זיעבענטען טאַגע, דאַ עס מערקטע, דאַס גאָטט זעלבער אַן דיעזעם טאַגע רוהע. זאָהר טרעפפענד איזט נאַכטטעהענדער פערז היערויף אַנ-געוואַנדט (משלי ט׳, י״א.): „נור דורך איך — דיא גאָטטעסזורכט — פער-מעהרען זיך דיינע טאַגע, אונד לעבענסיאַהרע ווערדען דיר צוגעלעגט;“ דאַרום וויהע איין דען שבת דורך דאַן זעגען איבער דען בעכער אונד הייליגע איהן מיט אויפריכטיגקייט אים דיענסטע גאָטטעס.

זעכסטעס קאַפיטעל.

וואַר דען שבת הייליגט, זיך אַן איהם מיט דעם הימבליקק אויף דען וויללען גאָטטעס פערגניגט האָלט, דער מאַגע זיך איינער גראָסען בעלאָהנונג, זאָוואָהל אין דיעזער, אַלס אין דער צוקינפטיגען וועלט פערזיכערט האַלטען. איינסט זאַגטען דען רבי יוחנן בן זכאי דעססען שילער, וואָדורך ער זיך זיינעס האָהען אַלטערס פערדיענט געמאַכט? וויל איך, גאַב ער נור אַנטוואָרט, דען אָרט, אויף וועלכעם געבעטעט ווורדע, ניע וואָהרענד דער פערריכטונג דעס געבעטעס פערונרייניגט האַבע, פערנער אויך: וויל איך ניע יעמאַנדעס איינען טיאַפזינאַמען ביינאַ-מען געגעבען, אונד בעזאָנדערס, וויל איך דען שבת טעטס הייליג היעלט, איהם איינע

וקנה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה של ראשה והביאה יין לקדוש היום תאנא כשמתה הניחה לו ארבע מאות גרבי יין כשמת הוא הניח לבניו ג׳ אלפים גרבי יין. וגרסינן בפרק במה מדליקין (דף כ״ג) אמר רב כהנא הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנים ת״ח הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. וגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי״ח) א״ר כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול מג׳ פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. מחבלו של משיח דכתיב הכא יום וכתיב התם (מלאכי ג׳) לפני בוא יום ה׳. ממלחמת גוג כתיב הכא יום וכתיב התם (יחזקאל ל״ח) והיה ביום בא גוג. מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב התם (צפניה א׳) יום עברה היום ההוא. אמר ר׳ יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נוהנין לו נהלה בלא מצרים שנאמר (ישעיה נ״ח) אז תתענג על ה׳ וגו׳ וכתיב נחלת יעקב אביך. לא כאברהם דכתיב ביה (בראשית י״ג) קום התהלך בארץ וגומר ולא כיצחק דכתיב ביה (שם כ״ו) כי לך ולזרעך אתן את כל הארצו׳ האל אלא כיעקב דכתיב ביה (שם כ״ח) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. רב נחמן בר יצחק אמר נצול משעבוד מלכיות כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ וכתיב התם (דברים ל״ג) ואתה על במותימו תדרוך. אמר רבי יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר (תהלים ל״ז) והתענג על ה׳ ויתן לך משאלות לבך. עונג זה איני יודע מה הוא כשהוא אומר וקראת

ערהאָהטע ווייהע דורך דען קעלך צו געבען געוואָהנט האַבע. איינע זעהר אַלטע מוט-
טער פֿערקויפֿטע איינסט איהרען קאָפּפֿפוטץ, אונד קויפֿטע פֿיר דען ערלאָס רעמזעל-
בען וויין פֿיר איך צום טבת. אַלס זיא געשטאָרבען וואַר, הינטערליעס זיא דיעזעם
איהרעם זאָהנע פֿיער הונדערט קריגע מיט וויין, אונד אַלס דיעזער געשטאָרבען
וואַר, הינטערליעס ער זיינען קינדערן דרייא טויזענד קריגע מיט וויין. אויך רב
כהנא בעהויפטעטע אונטער אַנדערן בעהויפטונגען, דיא ער אַנפֿיהרט, דאַס דער-
יעניגע, וועלכער עס זיך ניט אַן וויין צום זעגענספרוך דעם טבת פֿעהלען לאַסט,
איינמאַהל דעם ווינעס אים איבערפֿלוס האַבען ווירד. אויך ווירד מיטגעטהיילט: וואַר
דיא טבת-מאַהלצייטען נאַך געביהר אַבהאַלט, דער ווירד בעפֿרייעט פֿאָן דריי-
ערלייא ליידען, נעמליך: פֿאָן דענען דער קאָמפֿעע אין דען טאַגען דעם משיח;
דער העללע, אונד דער קריעגע מיט גוג אונד מגוג; דען בייא טבת הייסט עס:
זכור את יום, אונד בייא דען אַנגעפֿיהרטען ליידענספעריאָדען דרייא הייסט עס עבענ-
פֿאַללס אין דער שריפֿט: „יום טאַג," (וועלכע פֿערגלייכונג-, אָדער דורך יום אין
פֿערבינדונג שטעהענדע שטעללען אויף איינאַנדער בעצוג האַבען). רבי יוחנן
לעהרט: וואַר זיך אַם טבת פֿערגניגט האַלט, דעם ווירד איין אויסגעדעהנטעס
ערבע צו טהייל. רב נחמן בר יצחק לעהרט וויעדער, אַמן ווירד פֿאָם יאָכע
דער קאָניגע פֿאָרדרוך בעפֿרייעט. רב יהודה הינגעגען לעהרט אים נאַמען
דעם רב: וואַר זיך פֿערגניגט האַלט אַם טבת, דעם געהען אַללע ווינשע זיי-
נעס הערצענס אין ערפֿיללונג, דען עס הייסט (תהלים. ל"ז, ד.): „ווירסט דוא
פֿערגניגען אַן דעם עוויגען, אַן זיינען האַרטריפֿטען פֿינדען, זאָ ווירד ער דיא

בשבת עונג. הוי אומר זה תענוג שבת. במה מענגו אמר רב בדגים גדולים וראשי שומין ותבשיל של תרדין. ורב חייא בר אשי אמר אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הרי זה עונג. מאי היא אמר רב פפא אפי' כסא דהרסנא. וגרסינן התם (דף קי"ט) בעא מניה רבי מר' ישמעאל בר' יוסי עשירים שבארץ ישראל במה הם זוכין אמר ליה בשביל שמעשרין שנא' (שם י"ד) עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. ושבבבל במה הן זוכין אמר ליה בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר ארצות במה הן זוכין בשכר שמכבדין את השבת. דאמר רבי חייא פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן א' של זהב משוי ט"ז בני אדם וט"ז שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקתוניות וצלוחיו' קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים וכשהיה מניחין אותה אומרים (תהלים כ"ד) לה' הארץ ומלואה וגו' וכשהן מסלקים אותה אומרין (שם קט"ו) השמים שמים לה' וגו'. אמרתי לו במה זכית לכך א"ל קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה ושמנה מחברתה אמרתי זו לשבת. אמרתי לו ברוך המקום שזיכך לכך. וגרסינן נמי התם (דף קי"ח) א"ר יוסי תהא חלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת. הדעת נותנת כי מאחר ששובת לכבוד הש"י ומענג גופו ונפשו בשבת לשם שמים כי לאחר שתשאר נפשו בת חורין תתענג בעולם שכלו שבת ועליו נאמר מזמור שיר ליום השבת. ועם כל זה אף על פי שנתחייב בעונג שבת אם

ווינשע דיינעס הערצענס אויך ערפֿיללען.״ אין דעם זוהרגעבליידע דעם ר׳ ישמעאל, זאהן דעס ר׳ יוסי, ווורדע בעהויפטעט: ווער דען שבת אין עהרען האלט, קאממט צו רייכטהום. רבי חייא ערצאהלט: איינסט פאנד איך גאסטפֿריינדליכע אויפֿנאהמע ביים איינעס אייגענטהיאמער אין לודקיא; דא בראכטע מאן צור שפייזעציט איינען גאלדענען טיש אינ׳ס שפייזעזימער, דען זעכצעהן פערזאנען טראגען מוסטען; אן דיעזעם טישע ווארען אויך זעכצעהן זילבערנע קעטטען אנגעבראכט, אויך איהם שטאנדען טעללער, בעכער, פלאשען אונד גלעזער; אויך וואר ער מיט פערשיעדענען שפייזען אונד קאנפעקטען בעזעטצט. אלס דיא דיענער דען טיש ניעדערשטעללטען, זאגטען זיא: „דעם הערן געהארט דיא ערדע אונד איהרע פֿיללע,״ אונד אלס זיא איהן וויעדער ווענטרוגען, זאגטען זיא: „דיא האהען היממעל געביהרען דעם עוויגען, דאך דיא ערדע גאב ער דען מענשענקינדערן.״ איין ערשטוינען איבער אללעס דאס, וואס איך היער געזעהען האבע, וואר גראס, אונד איך קאננטע איך דער נייגיערדע ניכט ערוועהרען, צו ערפֿאהרען, וואדורך איין גאסטפֿריינדליכער ווירטה צו דיעזעם שטוינען ערדענגענדען פֿערמאגען געקאממען זייא. אלס איך איהן דאראם בעפֿראגטע, שפראך ער פֿריינדליך: גאטטעס זעגען האט דיא היער געשויעט, וועלכער איר פֿיעלייכט דעסוועגען צו טהייל געווארדען, וויל, ווען איך, אלס איך נאך פֿלייששער וואר, איין גאנץ פֿיעטעס רינד שלאכטעטע, עס פֿיר דען קאממענדען שבת, דען איך האך אין עהרען האלטע, אויפֿבעוואהרטע. דא שפראך איך: געפֿריעזען זייא דער הייליגע, דער דיר אללעס גוטעס האט צו טהייל ווערדען לאססען. — ווער דיא שבת-רוהע איינע האלט, אום גאטט צו עהרען, דער גענייסט גלייכזאם איינע אהנונג דעם געשמאקקעס פאן דער רוהע, דער ער

יראה בו חלום שמורה בתוכו שנגזרה עליו גזירה טוב הוא להתענות בו ביום לשבר גופו ולבו בתענית. כדגרסינן בפ"ק דשבת (דף י"א) ובפ"ק דתעניות (דף י"ב) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת אמר רב חסדא ובו ביום אמר רב יוסף ואפי' בשבת. וגרסינן נמי פרק אין עומדין (דף ל"א) אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה והופכי' עליו מרעה לטובה. ואמר רב נחמן בר יצחק והוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת מאי תקנתי' ליתיב תענית אתעניתי'. ובין עונג שבת ובין תענית צריך שיהי' לשם שמים:

(קסא) פרק שביעי.

כמה חייב אדם להיות זהיר בגופו ובבני ביתו ובכל הנשמעין אליו שלא יחללו את השבת שעונשו גדול. כדגרסינן פרק כל כתבי (דף קי"ט). אמר רב אין דליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת שנאמר (ירמית י"ז) ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ובוא בשערי ירושלים ביום השבת והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה. מאי

איינסט אין דער קינפטיגען וועלט וויר טהיילהאפטיג ווערדען, אין דער וועלט, דיא דער עוויגע שבת גענאננט וויר. ווער יעדאך פאן איינעם איבלען טרויאע בע־אונרוהיגט וואורדע, מאגע דורך פאסטען אונד קאסטייען דאס איניגע פערגניגען דעם שבת אפפערן, אום דאדורך איין אונגליקק פאן זיך אבצוווענדיג צו מאכען. זא לעהרטע ר' יוסף. רבי יוחנן לעהרט אים נאמען דעם רבי יוסי בן זימרא: ווער וועגען איינעס אין דער נאכט צום שבת געהאבטען טרויאמס אם שבת פאס־טעט, דעם ווערדען דיא איבער בעשלאססענען פערהענגניססע, ווען זיא אויך שאן פאר זיעבציג יאהרען איבער איהן פערהענגט זינד ווארדען, גע־לעשט. היערויף בעמערקט ר' נחמן בר יצחק: עס איזט פיר איינען זאלכען רעטהזאם, דאס ער אן דעם דארויף פאלגענדען זאנטאג ווידער פאסטע, אום פערצייהונג צו ערהאלטען, וועגען דעס דורך דאס געסטריגע פאסטען איינגע־ביסטען שבת־פערגניגענס. — עס בלייבט אבער יעדענפאללס איינע הויפט־זאכע, דאס דער מענש אללעס, וואס ער פערריכטעט, נור אום גאטט צו דיענען, פערריכטען זאלל.

זיעבענטעס קאפיטעל.

עס איזט דיא פפליכט איינעס יעדען פאמיליענפאטערס, אויסערארדענטליך דארויף צו אכטען, דאס ווערדער זיינע פאמיליע, זיין געזינדע, נאך דיא איהם אנגעהא־רען, דען שבת דורך דאס פערריכטען אירגענד איינער ארבייט ענטווייהען; דיא געטטליכע שטראפע, דיא אויף דיא ענטווייהונג דעם שבת פאלגט, איזט דאן זעהר גראס. דען דער פראפעט זאגט (ירמיה י"ז, כ"ז.): „ווען איהר איר אבער ניכט געהארכעט, דען שבת צו היילגען, קיינע לאסט צו טראגען אונד דאמיט איינצו־ציעהען אין דיא טהארע ירושלים'ס אם שבת־טאגע, דאן צינדע איך אן איין פייער אין זיינען טהארען, דאס אללע זיינע פאללעסטע פערצעהרעט. איין פייער, דאס ניאמער וויר ערלאשען," אונד זאך איינע פייערסברונסט וויר, נאך דער בע־

לא תכבה אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה. אמר אביי לא הרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר (יחזקאל כ"ב) ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכ'. ויש דברים שאף ע"פ שהן הלול שבת שתותרו מפני פקוח נפש. כדגרסינן בפר' בתרא דיומא (דף פ"ד). תנו רבנן מפקחי' פקוח נפש בשבת והזהיר הרי זה משובח מפנין ואינו צריך ליטול רשות ב"ד וכו' כדאית' התם. וגם כל צרכי היה האמורין בפר' מפנין וכל צרבי מילה האמורים בפר' ר"א דמילה. ושמירת שבת מכבה הדליקה. כדגרסי' בסוף פרק כל כתבי (דף קנ"א). ת"ר מעשה שנפלה דליקה בחצרו של יוסף בן סימאי ובאו אנשי גסטרא (פי' פלטין) של צפורי לכבותה מפני שאפטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס וירדו גשמים וכבוה ולערב שיגר לכל אחד מהם שני סלעים ולאפטרופוס שבהי נ' סלעים. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היה צריך שהרי שנינו אם בא לכבות אין אומרים לו כבה ולא תכבה. ושכר המשמר את השבת כהלכתו גדול. כדגרסינן התם (דף קי"ח). א"ר יוחנן כל המשמר את השבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו שנאמר (ישעיה נ"ו) אשרי אנוש יעשה זאת וגו' שבת מחללו. אל תקרי מחללו אלא

הויפטונג דעס ר' נחמן בר יצחק, נור אַם שבת, אַן וועלכעם לאַטאַאַטעריאַליען זאָנסט הערבייצוטראַגען זינד, אַלס שטראַפֿע דער פֿערנאַכלעססיגונג דעס שבת, אויסברעכען. אביי לעהרט: ירושלים פֿערפֿיעל דעם אונטערגאַנגע, איין דעססען איינוואָהנער זאָ געוויססענטליך דען שבת ענטווייהעט האַטטען. יעדאָך האַבען עס דיא ווייזען געשטאַטטעט, בייא לעבענסגעפֿאַהר דען שבת צו ענטווייהען; עס איזט זאָגאַר ריהמענסווערטה, דיעס צו טהון, אָהנע זיך ערסט דאַרום צו בעפֿראַגען, אָהנע ערסט איין גוטאַכטען פֿאָן דעם פֿאָרגעזעטצטען אין דיעזער הינזיכט איינצו־האָלען; עס גילט דער רעטטונג איינעס מענשענלעבענס, אונד דאַ טריטט זעלבסט דיא היילינקייט דעס שבת אין דען הינטערגרונד. — דיא ווייזען טהיילען איינע בעגעבענהייט, וויא פֿאָלגט מיט. איינסט בראַך איין פֿייער אַם שבת אים גע־האָפֿטע דעס יוסף בן סימאי אויס, דער איין קאָניגליכער אויפֿזעהער וואַר, דאַ איילטען דיא איינוואָהנער דער בענאַכבאַרטען שטאַדט צפורי, וועלכע איינוואָהנער היידען וואַרען, הערבייא, אום דאַס פֿייער צו לעשען. יוסף וואָלטע דיעזעס אַבער ניכט געשטאַטטען, אינדעם ער ניכט דען שבת וואָלטע ענטווייהען לאַססען; אינ־דעססען פֿינג עס שטאַרק צו רעגנען אַן, וואָדורך דאַס פֿייער, גלייכזאַם איין פֿינ־גערצייג גאָטטעס, געלאָשט ווורדע. אַבענדס ליעס יוסף דען בערייטוויליגען היי־דען פֿיר איהרע בערייטוויליגקייט געלד צוקאָממען אונ' דעם אנפֿיהרער זאַנדטע ער דאַס דאָפּפּעלטע. אַלס דיא ווייזען דיעס האָרטען, לעהרטען זיא, דאַס עס וואָהל ערלויבט זייא, דען ניכטיודען, אָהנע דאַס מאַן איהן עס אויסדריקקליך הייסט, צום לעשען צוצולאַססען. — ווער דען שבת נאַך פֿאָרשריפֿט בעאָבאַכטעט, דער האַט איינען גראָססען לאָהן צו געוואָרטיגען; זעלבסט ווען ער טאָן אַבגאָטטעריא געטריעבען, זאָ ווירד איהם פֿערציהען, ווען ער דען שבת נאַך פֿאָרשריפֿט היילינג האַלט. זאָ לעהרט רבי יוחנן. נאַך דער בעהויפטונג דעס ר' יהודה, דיא ער אים נאַמען רב'ס איטטהיילט, ווירדע קיינע נאַטיאָן איבער ישראל

מחול לו. אמר רב יהודה אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטו בהם אומה ולשון שנא׳ (שמות ט״ז) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו׳ וכתיב בתריה ויבא עמלק. ארשב״י אלמלי משמרין ישראל ב׳ שבתות כהלכתן מיד נגאלין שנאמר (ישעיה נ״ו) כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו׳:

הכלל החמישי.

בכבוד אב ואם ויש בו שני חלקים: החלק הראשון בחיוב כבודם ומוראם. החלק הב׳ בעניין איכותי:

החלק ראשון בחיוב כבודם ומוראם ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון. (קסב)

גדולה מצות כבוד אב ואם שקראו רבותינו לאב ואם שותפים להקב״ה ביצירת הולד. כדגרסינן במסכת נדה פרק המפלת (דף ל״א). תנו רבנן שלשה שותפים יש באדם אביו ואמו והקב״ה. אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעין. אמו מזרעת אדום

דיא אבערהאנד האבען קאננען, ווען עס דען ערסטען שבת גאנץ נאך פארשריפט געהייליגט האטטע. דען עס הייסט: „עס וואר אם זיעבענטען טאגע, דא גינגען מעהרערע אויס דעם פאלקע אן לעזען,” אלזא שאן דען ערסטען שבת ענטווייהעטען זיא, דאהער הייסט עס אויך אין דער ביבעל גלייך דאראויף: „עס קאם עמאלק, אום מיט ישראל קריעג צו פיהרען.” רבי שמעון בן יוחאי בעהויפטעט ווידער: ווען ישראל נור צווייא שבת-טאגע גאנץ נאך פארשריפט פייערן מאכטע, זא פרפאלגטע געוויס גלייך דאראויף דיא פאללקאממענע ערלאזונג, דען דער פראפעט דייטעט דאראויף היין מיט דען ווארטען (ישעיה. נ״ו, ד או, ז.): „זא שפריכט דער עוויגע — לסריסים — צו דענען, דיא זיך אויסשליסליך זיינעם דיענסטע וויהען, וועלכע מיינע רוהעטאגע בעאבאכטען, אונד דאס, וואראן איך וואהלגעפאללען פינדע, וועהלען אונד פעסטהאלטען אן מיינעם בונדע, או. ז. וו. דיעזע ברינגע איך צו מיינעם הייליגען בערגע אונד ערפרייע זיא אין מיינעם אנדאכטסהויזע.

פֿינפֿטער טיטעל.

איבער דאס פֿערעהרען דער עלטערן.

אין צוויא אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

איבער דיא פפליכט, דיא, דענען מאן דאס לעבען פֿערדאנקט, צו עהרען.

אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

דאס געבאט, פאטער אונד מוטטער צו עהרען, איזט איין זעהר וויכטיגעס; דען זיא האבען גלייכזאם גלייך גאטט איינען אנשפרוך אן דאס קינדעס ערקענטליכ-קייט, וויל זיא אן דעססען ערשאפפונג ווארדען, וויא דיא ווייזען לעהרען, מיט טהייל האבען. גאטט ערטהיילט דעם ווערדענדען מענשען דען גייסט, דיא זעעלע, דיא

שממנו עור ובשר ודם ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודבור שפתים והלוך רגלים ודעה ובינה והשכל. וכיון שהגיע זמנו ליפטר מן העולם הקב"ה נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מונח לפניהם. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי פוץ מלהא ושדי בשרא לכלבא (פי' הסלך המלח מן הבשר וסוב סינו רלוי סלס לכלבים). וגרסינן בפ"ק דקדושין (דף ל'). ת"ר שלשה שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב"ה בזמן שאדם מכבד אביו ואמו אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאלו דרתי ביניכם וכבדוני. תניא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לפיכך הקדים הכתוב כבוד אב לכבוד אם. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הכתוב מורא אם למורא אב. תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער לאביו ולאמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניכם שאלמלי דרתי ביניכם צערוני. וגרסינן נמי התם. תנו רבנן נאמר (שמות כ') כבד את אביך ואת אמך וגו' ונאמר (משלי ג') כבד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד הקב"ה. נאמר (ויקרא י"ט) איש

געזיכטסבילדונג, דיא זעה= אונד הערקראַפט, דיא שפראַכע, דיא געפֿיגיגקייט, פֿערשטאַנד, פֿערנונפֿט אונד איינזיכט; דיא עלטערן היגעגען ערטהיילען איהם פֿלייש, אונד נאַהט דיא שטערבליכקייט דעם מענשען הערבאַן, זאָ נימאט גאָטט אַללעס דאַס זיך פֿאָללשטענדיג פֿאָם מענשען צוריקק, וואַס ער איהם בייא זיינעם ענטשטעהען נאַך אונד נאַך צוערטהיילט האַט. דיא וויזען לעהרען פֿערנער: דרייא האַבען אַן דעם מענשען טהייל, נעמליך: דער געהייליגטע, דער פֿאַטער אונד דיא מוטטער; זאָ לאַנגע ער זיינע עלטערן פֿערעהרט, פֿערעהרט ער גלייכזאַם דען געהייליגטען מיט, אַלס וואָהנטע דיעזער צווישען איהנען. עס וואַר דעם עוויגען בעוואוסט, דאַס יעדער זאָהן זיינע מוטטער מעהר אַלס זיינען פֿאַטער פֿערעהרען ווערדע, דען דיא מוטטער געהט פֿאָנענדער מיט דעם זאָהנע אום, אַלס דער פֿאַטער, זיא געווינט, זאָ צו זאַגען, זיין הערץ אונד זיינע קינדליכע צונייגונג דורך איהרע צאַרטליכע נאַכגיבליכקייט, אונד דעסוועגען הייסט עס אין דער טריפֿט פֿאָרערסט: עהרע פֿאַטער אונד מוטטער; זאָ וויא עס וויעדער אין דער נאַטור דער זאַכע ליעגט, דאַס איין זאָהן זיך מעהר פֿאָר דעם פֿאַטער, אַלס פֿאָר דער מוטטער פֿירכטעט, אויך דעסוועגען, וויל דער פֿאַטער אין דער רעגעל דעם זאָהנע אויך לעהרער ווירד, ער אונטערריכטעט איהן אין אַללען רעליגיאָנספֿעכטען, דיא איהם זעלבסט צו געבאָטע שטעהען. וואָדורך אויך איינע געוויססע מהרערביעטונג, דיא אין דעם הערצען דעם זאָהנעס געגען זיינען פֿאַטער פֿאַסט געווינט, זיך קונד גיעבט, דאַהער געביעטעט דיא טריפֿט: איין יעדער פֿירכטע זיינע מוטטער אונד זיינען פֿאַטער. איין וויזער לעהרטע פֿאָר ר' נחמן: ווען יעמאַנד זיינע עלטערן בעטריבט, זאָ שפריכט גלייכזאַם דער געהייליגטע: איך האַבע וואָהל דאַראַן געטהאַן, ניכט צווישען אייך צו וואָהנען, זאָנסט טראָפֿע דיא בעטריבניס דיעזער עלטערן אויך מיך. — עס לעהרען דיא וויזען: עס הייסט אין דער טריפֿט: „עהרע פֿאַטער אונד מוטטער,“ אונד דאַן הייסט עס אויך (משלי. ג', ט'.): „עהרע גאָטט מיט דיינעם פֿערמאָגען,“ דיעזעביידען שטעללען, דיא גלייכען איניהאַלטס זינד, מאַכען דעם מענשען צור פֿפֿליכט, דיא עלטערן גלייך גאָטט, דורך מיטטהיילען פֿאָן זיינעם פֿערמאָגען צו פֿערעהרען,

אמו ואביו תיראו. ונאמר (דברים י׳) את ה׳ אלהיך תירא השוה הכתוב מורא אב ואם למורא המקום. נאמר (שמות כ״א) ומקלל אביו ואמו ונאמר (ויקרא כ״ד) איש כי יקלל אלהיו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום. בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין שֶשלשתן שותפין בו. וגרסינן בירושלמי דקדושין. תני רשב״י גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מכבודו שנאמר כבד את ה׳ מהונך. וגם בלקט שכחה ופאה ותרומות ומעשרות אם יש לך אתה חייב ואם לאו אין אתה חייב. ונאמר כבד את אביך ואת אמך בין יש לך בין אין לך ואפילו אתה מחזר על הפתחים ובמורא גם כן כתב את ה׳ אלהיך תירא וכתיב איש אמו ואביו תיראו. ובשם כתיב ונוקב שם ה׳ מות יומת ובאב ואם כתיב ומקלל אביו ואמו מות יומת. בשביל שנשתתף הקב״ה כבודו לכבוד אב ואם. הא למדת כמה חייב אדם להיות זהיר בדבר:

(קסג) פרק שני.

דבור כבד את אביך ואת אמך הוא דבור המישי בעשרת הדברות והה׳ הראשונים היו מצות מצד עצמו הוא יתברך וכבודו וזה הה׳ היה כבוד אב

זאָ ווית עס וויעדער דורך דיא נאַכשטעהענדען צווייא גלייכלויטענדען שטעללען דער שריפט, נעמליך: „יעדערמאַן זאָלל זיינע מוטטער אונד זיינען פאַטער פירכטען,“ אונד פערנער: „דען עוויגען, דיינען גאָטט, זאָללסט דוא פירכטען,“ אויסדריקק-ליך נור פאָלגענדע געמאַכט איזט, דיא עלטערן, גלייך גאָטט, צו פירכטען; אונד דאַרום אויך הייסט עס אין דער שריפט: „ווער זיינעם פאַטער אָדער זיינער מוטטער פלוכט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען,“ גלייכלויטענד דער שטעללע: „ווען יעמאַנד זיינעם גאָטטע פלוכעט, לאַסטערט, דער טראַגע זיינע שטראַפע,“ וויל יעדער מענש זיינען עלטערן גלייך גאָטט פערפפליכטעט איזט. רבי שמעון בן יוחי שטעללט דיא פפליכט געגען עלטערן נאָך האָהער, אלס דיא געגען גאָטט, דאַ עס הייסט: פערעהרע גאָטט מיט דיינעם פערמאָגען, דיינעם בעזיטצטהומע, אלזאָ ווען דוא ערנטעסט, זאָ גיעב דען פריעסטערן, דען לעוויטען, שניידע דיא עהרען, דיא אַם ענדע דיינער פעלדער זיך בעפינדען, ניכט אַב, אונד דיא פערגעססענען גאַרבען אויף דיינען פעלדערן האָלע שפעטער ניכט איין, ביידע לאַססע פיר דיא אַרמען; ווען דוא אַבער האָהנע אַללעס פערמאָגען, ווען דוא באַר פאָן יעדעם בעזיטצע ביזט, זאָ מוסט דוא דיך דען ערנידריגענדסטען אַרבייטען הינגעבען, אונד ווען זיך דיר קיינע דאַרביעטען, זאָ מוסט דוא זאָגאַר דיא מילדטהאָטיגקייט דער לייטע אין אַנשפרוך נעהמען, אום דאָס געבאָט: עהרע דיינען פאַטער אונד דיינע מוטטער, צו ערפיל-לען. אונד ווער זיינע עלטערן עהרעט, דער עהרעט זיינען שאָפּפער, ווער זיינען עלטערן פלוכעט, דער פלוכעט אונד לאַסטערט גלייכזאַם גאָטט, אונד דאַרום שטעללע דער מענש דיא פפליכט געגען זיינע עלטערן זעהר האָך.

צווייטעס קאַפיטעל.

דאָס פינפטע דער צעהן געבאָטע האַנדעלט פאָן עהרען דעם פאַטערס אונד דער מוטטער, אונד איזט דיעזעס געבאָט, וויא נאַטירליך, אונטער דען ערסטען פינף גע-באָטען מיט איינבעגריפפען, דיא נור פאָן דער אַנערקעננונג גאָטטעס אונד דען פפליכ-טען געגען איהן זעלבסט האַנדעלן, דאַרום ווארען זיא אויך אויף דער איינען טאַפעל

ואם. והה׳ האחרונים מדברי מוסר האדם בעצמו. ואמרו שהה׳ הראשונים היו בלוח אחד והה׳ האחרונים היו בלוח שני כמו שרמוז בספר יצירה באמרם עשר ספירות בלי מה כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית מכוונת באמצע. וגם אמרו שה׳ הראשונים כנגד תורה שבכתב וה׳ אחרונים כנגד תורה שבעל פה. ואולי לזה רמזו באמרם שני לוחות כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגדן שני שושבינים וכנגדן שני עולמות והכל חוזר אל מקום אחד. נמצא כי בכל ענין הדבור ה׳ של כבד מצורף לראשונים שהם לכבוד המקום יתברך על כן אמרו שהוקש כבודם לכבוד השם יתברך. ועוד מצינו כי במאמר זה חזרו והודו האומות למאמרות ראשונות. כדגרסינן בפ״ק דקדושין (דף ל״א). דרש ר׳ יהודה רבה אפתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (תהלים קל״ח) יודוך ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת

בעזאָנדערס איינגעגראַבען; דיא איבריגען פֿינף געבאָטע היננעגען ענטהאַלטען נור לעהרען דעס וואָהלערגעהענס פֿיר דען מענשען, דעסוועגען בילדען זיא דען אינ־האַלט דער צווייטען טאַפֿעל. גלייך וויא אַנגעדייטעט איזט אים בוכע יְצִירָה (ספר יצירה): עס זינד צעהן אורעלעמענטע, (נאַך אַנדערן, צעהן (ספירות) זאָהלען), אָהנע אורזובשטאַנץ געשטאַלטען, ענטשפּרעכענד דער צאַהל דער צעהן פֿינגער דעס מענשען; אונד פֿערמיטטעלסט דיעזער צעהן וואָרטע שלאָס דער געהייליגטע גלייכ־זאַם איינען בונד מיט ישראל, וועלכער בונד איין אונזיכטבאַרעס באַנד צווישען גאָטט אונד ישראל בילדעט. דיא ערסטען פֿינף וואָרטע אָדער געבאָטע דייטען הין אויף דיא געטטליכע לעהרע, דיא אין פֿינף ביכערן אַבגעטהיילט איזט, אונד דיא אַנ־דערן פֿינף וואָרטע אויף דיא מינדליך איבערליעפֿערטע לעהרע, וועלכע, גלייכזאַם איינע געטטליכע איבערליעפֿערונג, דיא דייטערין אונד נאָהערע ערקלערערין דער שריפֿטליכען לעהרע איזט; פֿערנער דייטען דיא געזעטצטאַפֿעלן הין אויף דיא הימ־מעל, דיא אים פֿערגלייך צור ערדע אונקערפּערליך זינד, אונד אויף דיא ערדע, דאַן אויף ברויט אונד ברייטיגאַם, וואָרונטער דאַס היילינע פֿערמעהלונגסבאַנד, דאַס צווישען דעם געהייליגטען אונד ישראל פֿערמיטטעלסט דער תורה בעשטעהעט, בעגריפֿ־פֿען איזט; פֿערנער, דיא דאַס ברויטפּאַאַר בעגלייטענדען, וואָרונטער משה, אַלס אי־בערליעפֿערער דער לעהרע, אונד אהרן, אַלס פּריעסטער, פֿערטרעטער אונד פֿיר־שפּרעכער צווישען גאָטט אונד ישראל, צו פֿערשטעהען איזט; שליעסליך נאָך דאַס דיעס־ אונד יענזייט, אונד אַלל דאַס שטעהט אין וועכסעלזייטיגעם איינפֿלוס אויף איי־נאַנדער, אונד יעדעס פֿינדעט זיינען בעגין, זיינען אַנקניפּפֿונגספּונקט אין גאָטט. דאַס ער־סטע געבאָט בעפֿיעהלט דיא אַנערקעננונג גאָטטעס, אונד דאַס פֿינפֿטע געבאָט, דאַס דען שלוס דער ערסטען טאַפֿעל בילדעט, בעפֿיעהלט, פֿאַטער אונד מוטטער צו עהרען, וועלכעס אין גלייכעם ראַנגע מיט דעם ערסטען געבאָטע שטעהט. זעלבסט דיא הייד־ניטשען נאַטיאָנען ערקאַננטען פֿערמיטטעלסט דעם נאַטורגעמעססען פֿינפֿטען געבאָטעס דאַס ערסטע געבאָט אַן, דען ר׳ יהודה־רבה טהיילט מיט: עס ערקלערטע ר׳ נחמיה דען פֿערז (תהלים קל״ח, ד.): „דיך פּרייזען, הערר! אַללע ערדענקעניגע, דאַ זיא פֿערנאָהמען דיא וואָרטע דיינעס מונדעס" דאַהין: אַלס דער געהייליגטע דיא ערסטען געבאָטע פֿערנעהמען ליעס, זאָ שפּראַכען דיא פֿעלקער: נור זיינער אייגענעה־

אמך הזרו והודו למאמרות ראשונות. רבא א"ר יצחק מהכא (שם קי"ט) ראש דברך אמת ולא סוף דברך אלא מה סוף דברך אמת אף ראש דברך אמת. ובדבור זה נכתב מתן שכרו בפירוש במתן תורה ולא בדבורים האחרים ואף בדברות אחרונים נאמר בהם למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובדברות הראשונו' כתיב למען יאריכון ימיך לבדו. על זה אמרו במס' קמא פרק שור שנגח את הפרה (דף נ"ד). שאל ר' חנינא בן עגול את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ובשניות נאמר בהן טוב. אמר ליה עד שאתה שואלני מפני מה לא נאמר בהן טוב שואלני אם אני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו לך אצל ר' תנחום בן חנילאי שהיה רגיל אצל ריב"ל שהיה רגיל באגדה אזל לגביה. אמר ליה ממנו לא שמעתי אלא כך אמר ר' שמואל בר תנחום אחי אמו של ר' אחא בר חנינא ואמרי לה אבי אמו של ר' אחא בר חנינא הואיל וסופן להשתבר וכי סופן להשתבר מאי הוי אמר ר' אשי ח"ו שמא פסקה טובה מישראל. והאריכות ימים והטוב שנכתבו במצוה זאת אינו בלבד בעולם הזה אלא אף לעולם הבא כדגרסינן בסוף מסכת חולין (דף קמ"ב) ובפ"ק דקדושין (דף ל"ט). תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה הכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובשלוח הקן כתיב (דברים כ"ב) למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן טובתו

רע וועגען ערטהיילט ער זאָלכע געבאָטע; אַלס ער אַבער שפּראך: עהרע דיינען פֿאַ־ טער אונד דיינע מוטטער, דאַ פֿאַנדען אויך דיא ערסטען געבאָטע בייא איהנען אַנער־ קעננונג. רבה דייטעטע דיעזע בעהויפּטונג פֿאָן דעם פֿערזע הער: „דער אַנפֿאַנג דיי־ נעס וואָרטעס איזט וואַהר." מיט דער ערפֿיללונג דעס פֿינפֿטען געבאָטעס איזט איין ערפֿרייענדער לאָהן פֿערבונדען, דער בייא דיעזעם געבאָטע „דאַמיט דוא לאַנגע לעבעסט, גלייך אַנגעגעבען איזט. אים פֿינפֿטען בוכע דער תורה, אין וועלכעם דיא צעהן געבאָטע ווידערהאָלט שטעהן, איזט בייא פֿינפֿטען דיעזער געבאָטע, דער אויף דיא ערפֿיללונג דיע־ זעס געבאָטעס ערפֿאָלגענדע לאָהן נאָך אויסגעדעהנטער, דורך דען צוזאַטץ „דאַמיט עס דיר וואָהלערגעהע," וועלכער דיא צוקינפֿטיגע וועלט עבענפֿאַללס צוזיכערט. דיא וויזען לעהרען: עס בעהויפּטעט ר' יעקב: דער אויף דיא ערפֿיללונג דעס פֿינפֿטען געבאָ־ טעס אונד אויף ענטלאַססונג דעס מוטטערפֿאָגעלס, דעס ווייבכענס, דאַס איבער דען קיכליין בריטעט, ווען מאַן דיעזע אויס דעם נעסטע העבען וויל, שלוח הקן גלייכלויי־ טענד פֿערהייסענע לאָהן פֿינדע נור אים יענזייט זיינע ערפֿיללונג; דען ער האָרטען, דאַס איין פֿאַטער צו זיינעם זאָהנע שפּראַך: געהע היגאויף צום טויבענשלאַג אונד ברינגע מיר יונגע טייבכען; דיעזער ערפֿיללטע זאָהרט דעם פֿאַטערס געהייס, ענט־ ליעס, לויט דעם געבאָט דער שריפֿט, דיא מוטטערטויבע אונד דאַן נאַהם ער דיא טייבכען, אום זיא זיינעם פֿאַטער צו ברינגען. בייא היגאונטערשטייגען טהאַט ער איינען פֿעהלטריט, פֿיעל פֿאָן איינער בעטרעכטליכען האָהע העראַב אונד בליעב אויף דער שטעללע טאָדט, אונד דיעזער פֿאָרפֿאַלל פֿיהרטע איהן צו דער אַנגעפֿיהרטען בע־

של זה והיכן אריכות ימים של זה אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך. ודילמא לא הוה הכי. רבי יעקב מעשה חזא. ודילמא מהרהר בעבירה הוה. מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה. ודילמא מהרהר בעבודה זרה הוה דכתיב (יחזקאל י"ד) למען תפ"ש את בית ישראל בלבם ואמר רב אחא בר יעקב זו מחשבת עבודה זרה. איהו נמי ה"ק אי איכא שכר מצוה בהאי עלמא אמאי לא תגין מצוה דלא ליתי לידי הרהור. והא אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזקין. התם בהליכתן שאני. והאמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אין ניזקין לא בהליכתן ולא בחזרתן. התם סולם רעוע הוה דקביע היזקא והיכא דקביע היזקא לא הוה ליה למסמך אניסא שנא' (שמואל א', ט"ז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי. אמר רב יוסף אלמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר אחתיה לא חטא. מאי חזא איכא דאמרי כי האי מעשה חזא. וא"ד לישנא דגברא רבה חזא דהוה גריר ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר. והוא לא ידע למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך:

היפטונג. היערויף במאערקט רב יוסף: ווען אחר*) דען פערז: „למען יאריכון ימיך, דאמיט דוא לאנגע לעבעסט,“ גלייך יענעם טוועסטערזאהנע יעקב שבענפאללס אויף דאס יענזייט בעציעהענד אויסגעלעגט אונד געדייטעט האטטע, זא וואָרע ער ניכט נאך אבגעפאללען, נור לייגנונג דער איינהייט גאטטעס געקאָממען אונד דער זינדע פערפאללען. דען אחר זאה עבענפאללס איינע בעגעבענהייט, וויא זיא היער ביים אויסהעבען איינעס טויבענעסטעס געשילדערט ווורדע, ערלעבט האָבען; נאך אנדערען זאה ער, דאס איין שווין דיא צונגע דעס פראָממען אונד געלעהרטען רבי חוצפית, דיעזעס אונגליקקליך געמאַרטערטען דעס רבי עקיבא, אונד נאך אַנדערער ווייזען אים קאָטה הערומצערטטע, דאַ ווארף ער זיך דיא פראגע אויף: עס הייסט יאַ ביים ערפיללונג פאָן גוויססען געבאָטען: „למען יאריכון ימיך, דאמיט דוא לאנגע לעבעסט,“ אונד דיעזער אונגליקקספאלל ביים אויסהעבען דעס נעסטעס בעווייזט דאך דאס געגענטהייל, זא וויא דאס טרויריגע, ענטווירדיגענדע שיקזאל דער צונגע דעס רבי חוצפית, דיא דאך נור ווארטע דער לעהרע אונד איהרע ערקלאָרונג רעדעטע, היגלאָנגליך איבערצייגט, דאס קיין לאָהן אויף דיעזער ערדע צו ערהאָפפען זייא; אונד דעסוועגען ווורדע ער איין גאָטטעסלייגנער, דאַ ער דיא בעססערע ערקלאָרונג, דאס נעמליך דיא זאָטצע: „דאמיט עס דיר וואָהלערגעהע“ אונד „דאמיט דוא לאנגע לעבעסט,“ זיך אויף דאס יענזייט בעציעהען, ניכט וואוסטע.

---

*) אחר, אויך אונטער אלישע בן אבויה בעקאנט, וואר דער זאָהן איינעס אנגעזעהענען מאננעס אין ירושלים אונד לעבטע צור צייט דעס ר' עקיבא אונד ר' מאיר, וועלכער לעטצטערן ער זאגאר לעהרער וואר, ער שטודירטע דיא דאמאלס הערשענדע גריעכישע פילאָזאָפיע, נאהם דערען פערדערבליכע אנזיכטען אין זיך אויף, ווורדע דאדורך דעם יודענטהומע אבטריננינג אונד לייגנעטע דיא גאָטטליכע פערזעהונג; ער טריעב עס זאגאר אין זיינעם האססע געגען דאס יודענטהום, דעם ער פריהער גאנץ צוגעטהאן וואר, זא ווייט, דאס ער דאס פאָלק, אוס דעם ער ענטשפראָססען, דען פיינדע, דען רעמערן, פעררייטה. איין נאָהערעס היעריבער זיעהע אים גנאָסטיציסמוס אונד יודענטהום פאָן דאָקטאָר הירש גרעטץ.
דער איבערזעטצער.

החלק השני.

בענין איכותו ויש בו שני פרקים:

(קסד) פרק ראשון.

כשם שחייב לכבדו בחייו כך חייב לכבדו לאחר מיתה. כדגרסינן בפרק קמא דקדושין (דף ל"א). תנו רבנן מכבדו בחייו מכבדו לאחר מיתה. בחייו כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי אלא כלהו בכבוד אבא. במותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו וה"מ תוך י"ב חדש מכאן ואילך אומר זכרונו לחיי העה"ב. תנו רבנן חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו אבות דמאן אילימא דתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא. אמר רבה בר רב הונא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם. כי הא דמר בר רב אשי כי הוה יתיב בפרקא איהו אמר כך אמר אבא ומורי ואמוראי אמר כך אמר רב אשי. תנו רבנן איזו מורא ואי זהו כבוד מורא לא עומד במקומו ולא ישב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומכסהו מכניס ומוציא. משל מי רב יהודה אמר משל בן. רב נתן בר אושעיא אמר משל אב. אורי ליה רבנן לרב יהודה ואמרי רב ירמיה

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא אַרט אונד ווייזע דער פערעהרונג דער עלטערן.
אין צוויא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

זאָ וויא עס פפליכט איזט, זיינע עלטערן ביים איהרעם לעבען, זאָ איזט עס אויך פפליכט, זיא נאַך איהרעם טאָדע צו עהרען. ביים לעבען, ווען יעמאַנדעס בעקאַננט, דאַס דיא איינוואָהנער זיינעס פאַטער פערעהרען, זאָ זאָלל ער קיינע עהרע אויך פיר זיך דעסוועגען בעאַנשפרוכען, צ. ב. ווען ער אירגענד עטוואַס פאָן יעמאַנדעס בעגעהרט, זאָ זאָלל ער ניכט זאַגען: פערטיגע מיך, דאַ איך איילע האַבע, נור רעכט שנעלל אב, זאָנדערן: מיינעס פאַטערס וועגען, דער מיינער האַררעט, פערטיגע מיך שנעלל אב. נאַך דעם טאָדע דעס פאַטערס אַבער, ווען ער עטוואַס אים נאַמען דעסזעלבען בעריכטען וויל, זאָ זאָלל ער מיט גאַנץ בעזאָנדערער עהרערביעטיגקייט פאָן איהם שפרעכען, אונד געשיעהט דיעס אים ערסטען שטערבעיאַהר, זאָ פיגע ער אים געשפרעכע הינצו: אַלל דיא שטראַפע, דיא מיין פאַטער אויף יענזייט עטוואַ צו ליידען האַבע, טרעפפע איך; יעדאָך נאַך דיעזעם ערסטען שטערבעיאַהר שפרעכע ער: מיין פאַטער, זעליגען אַנדענקענס. דיעס לעהרען דיא וויזען, פערנער לעהרען זיא: ווען איין געלעהרטער איינען פאָרטראַג האַלט, זאָ זאָלל ער, ווען ער עטוואַס אים נאַמען זיינעס פאַטערס זאַגט, דענזעלבען שלעכטוועג פאַטער, אַבער ניכט דעססען נאַמען נעננען. דיעס גילט אויך פאָן איינעם לעהרער. אויך לעהרען דיא וויזען: מאַן זעטצע זיך ניכט אויף דען דעם פאַטער געהאָריגען פלאַטץ, נעהמע ניכט דיא שטעללע איין, דיא ער זאָנסט איננע האַטטע, ווידערשפרעכע איהם ניכט אונד געוואָהרע איהם יעדע גמאָכליכקייט.

במאן דאמר משל אב וכן הלכה. ואף על פי שחייב אדם בכבוד אביו לעולם כשלא יאמר לו שיעבור בדברי תורה אבל אם אמר לו אביו שיעבור על ד״ת אל ישמע לו. כדאמרינן במציעא פר׳ אלו מציאות (דף ל״ב) תנו רבנן מנין שאם אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזו׳ אבדה יכול ישמע לו ת״ל (ויקרא י״ט) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה׳ כלכם חייבים בכבודי. טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמרו הא לאו הכי הוה אמינא דציית ליה. ואמאי עשה ול״ת הוא ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה. סד״א הואיל והוקש כבודו לכבוד המקום דכתיב (משלי ג׳) כבד את ה׳ מהונך וכתיב כבד את אביך אימא לציית ליה קמ״ל. ואם אפשר לו לקיים את שניהם מוטב כדגרסינן בפ״ק דקדושין (דף ל״ב) רבי אלעזר בר מתיא אומר אבא אומר השקיני מים ומצוה לעשות מניח אני כבוד אבא ועושה אני את המצוה שאני ואבא חייבים בדבר מצוה. איסי בן יהודה אומר אם אפשר מצוה לעשות ע״י אחרים תעשה ע״י אחרים ועוסק בכבוד אביו. אמר רב אהא בר מתנא הלכה כאיסי בן יהודה. ואם רואה אדם שעובר אביו על ד״ת אל ידבר עמו כמו עם אדם אחר כדגרסינן בפ״ק דקדושין (דף ל״ב) תניא הרי שהיה אביו עובר על ד״ת לא יאמר לו אבא עברת על ד״ת אלא כך כתוב בתורה. כך כתוב בתורה צעורי קא מצער ליה אלא כך

יעדאָך ווען איין פֿאַטער פֿאָן זיינעם זאָהנע בעגעהרט, איין געבאָט גאָטטעס צו איבערטרעטען, זאָ דאַרף ער איהם היערין ניכט געהאָרכען אונד פֿאָלגע לייסטען. דען דיא ווייזען לעהרען: ווען איין פֿאַטער, דער פריעסטער איזט, צו זיינעם זאָהנע שפריכט: בעריהרע איינע לייכע, אָדער גיעב דאַס געפֿונדענע דעם, דער עס פֿערלאָרען, ניכט צוריק, אָדער ווען ער בעפֿיעהלט: ענטווייהע דען שבת, זאָ זאָלל ער איהם ניכט געהאָרכען, דאַ עס אין דער שריפֿט הייסט (ויקרא י״ט, ג.): „יעדער זאָלל זיינער מוטטער אונד זיינעם פֿאַטער עהרפֿורכט בעצייגען, יעדאָך איינע רוהעטאַגע זאָללט איהר בעאָבאַכטען. איך, דער עוויגע בין אייער גאָטט!“ אייער גאָטט, דער איך ביידען, דעם פֿאַטער וויא דעם זאָהנע דאַס לעבען געגעבען, אייער גאָטט, דעססען היילזאַמע פֿאָרשריפֿטען איהר צו בעפֿאָלגען האַבעט, אייער גאָטט, דעססען געזעטצען איהר אונטערגעאָרדנעט זייעט; ניעמאַנד, דער זיא צו איבען פֿערפֿפֿליכטעט, דאַרף זיך איהנען ענטציעהען, זאָגאָר איהנען האַט דער זאָהן וויא דער פֿאַטער גלייכע פֿפֿליכטען, פֿאָן וועלכען דיא רעכטע דעס פֿאַטערס דען זאָהן ניכט ענטבינדען, ניכט פֿרייא שפרעכען קאָננען. אללערדינגס, ווען מאַן דיא געבאָטע גאָטטעס ערפֿיללען אונד צוגלייך דעס פֿאַטערס געהייס אין אויספֿיהרונג בריגגען קאַן, זאָ טהוט מאַן, וויא דאַס זיך פֿאָן זעלבסט פֿערשטעהט, וואָהל דאַראַן. איסי בן יהודה לעהרט: ווען מאַן איין געטטליכעס געבאָט דורך איינען אַנדערן ערפֿיללען לאַססען קאַן, זאָ דאַרף מאַן זיך דורך איינען אַנדערן היערביא וואָהל פֿערטרעטען לאַססען, אום זיינען פֿאַטער, דורך ערפֿיללונג איינעס פֿאָן איהם געוואָינשטען אומשטאַנדעס, צו עהרען. זעלבסט ווען דער פֿאַטער איין געבאָט דער שריפֿט, אים בייזיין דעס זאָהנעס, איבערטריטט, זאָ דאַרף איהן דערזעלבע ניכט ערניעדריגענד צורעכטווייזען, זאָנדערן ער דאַרף איהם נור דיא אויף דאַס געבאָט אָדער פֿערבאָט בעציגליכע שטעללע דער שריפֿט הערזאַגען, וואָדורך דערזעלבע אויף זיינע איבערטרעטונג פֿאָן זעלבסט אויפֿמערקזאַם ווערדען ווירד.—

ויאמר לו אבא מקרא שכתוב בתורה כך הוא. ואף על פי שמצינו שהוקש כבוד אביו לכבוד המקום רבו קודם לו לכל דבר זולתו אם היה אביו ת״ח כמו ששנינו במציעא פרק אלו מציאות (דף ל״ג) אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קודמת לשל אביו שאביו מביאו לחיי עה״ז ורבו שלמדו תורה והכמה מביאו לחיי עולם הבא. ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבדת אביו קודמת וכשיהיו אביו ורבו משואין משוי פורק של רבו ואחר כך פורק של אביו אביו ורבו בבית השבי פודה רבו ואחר כך פודה אביו אבל אם היה אביו תלמיד חכם פודה אביו ואח״כ פודה את רבו:

(קסח) פרק שני.

בני ישראל שקבלו את התורה והם מצווין במצוה זו בתוך עשרת הדברות יש להם לדרוש ק״ו מאומות העולם שאינן מצווין בדבר ועושין אותו שכרן כך המצווה ועושה כ״ש ששכרן כפלי כפלים. כדגרסינן בפ״ק דקדושין (דף ל״א) בעו מיניה מרב עולא עד היכן כבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ודמה בן נתינה שמו שפעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בס׳ רבוא שכר ורב כהנא מתני בק׳ רבוא שכר והיה

נאכסט דעם פאטער איסט מאן זיינען לעהרער פערעהרען, אונד דיא פפליכט געביע=טעט עס זאגאר, דען לעהרער נאך מעהר צו פערעהרען, אלס דען ניכט געלעהר=טען פאטער, דען דיעזער גאב איהם דאס לעבען פיר דיעזע וועלט, יענער אבער בראכטע איהם וויססענשאפטען ביא, אונטעררכטעטע איהן אין דער היילינגען שריפט, לעהרטע איהן זיך גאטט געפעלליג מאכען, אונד זא פערשאפטע ער איהם גלייכזאם איינטריטט אין דאס זעליגע יענזייט, דאהער געביהרט דעם לעהרער אין יעדער הינזיכט דער פארצוג. ווען אבער דער פאטער זעלבסט איין געלעהרטער איזט, דאן געביהרט איהם אללעין דער פארצוג דער פערעהרונג אין יעדער הינזיכט; טראגט אלזא דער פאטער אונד אויך דער לעהרער איינע לאסט, זא מוס דער זאהן זיא ערסט דעם פאטער אונד דאן דעם לעהרער אבנעהמען א. ז. וו.

צווייטעס קאפיטעל.

דער איזראעליט, דער דאס געבאט: עהרע פאטער אונד מוטטער, וואהרהאפט ערפיללט, האט איינען צווייפאכען לאהן צו ערווארטען; דען ווען ניכט אבזאלוטפרעכען איזט, דאס זעלבסט דיא היידען, דענען דיעזעס געבאט ניכט אנבעפאהלען איזט, פיר דיא ערפיללונג דעסזעלבען בעלאהנט ווערדען, זא פערשטעהט עס זיך פאן זעלבסט, דאס דיא איזראעליטען, דענען עס נאך בעזאנדערס אויף סיני אין בעזאנדערס געבאט געווארדען, אויף איינען צווייפאכען לאהן רעכנען דירפען. איינסט ווורדע רב עולא געפראגט: ביז וויט זיך דיא פפליכט דער עלטערנפערעהרונג ערשטרעקקע אונד אב זיא גאר קיינער בעגרענצונג אונטערווארפען זייא? שטאטט דער אנטווארט ערצעהלטע עולא פאלגענדעס: אין אשקלון לעבטע איין רייכער היידע, נאמענס דמה בן נתינה, דער איינען זעהר קאסטבארען שטיין בעזאס. היערפאן ערהיעלטען דיא וויי=זען קונדע, אונד דא פיר דען האהענפריעסטער איין גורט, אן וועלכעם פארשריפטס=מעסיג דיא פארציגליכסטען עדעלשטיינע אנגעבראכט ווערדען מוסטען, געפערטיגט ווערדען זאללטע, זא בעגאבען זיך דיעזעלבען אין דאס הויז דעס דמה, אום פאן איהם

אביו ישן והיו המפתחו' מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא צערו. לשנה אחרת נתן לו שכרו שנולד לו פרה אדומה בעדרו. נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי אלא איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא. וכששמעו חכמים בדבר אמרו מי שאינו מצווה ועושה כך מי שמצווה ועושה עאכ"ו דאמר רבי חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. אמר ר' יוסף מריש ה"א מאן דאמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דאמרי לא מפקדנא וקא עבידנא. השתא דשמעית להא דאמר רבי חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה מ"ד לי דאין הלכה כר' יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן. כי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב (פי' דהל כן כתינה הנוכר למעלה) ויושב בין גדולי רומי ובאה אמו וקרעתו

דען קאסטבארען שטיין, דער איבריגענס צו פערקויפען שטאנד, צו ערהאנדלען. צו= פאלליגער ווייזע שלאף זיין פאטער. דער דען שליססעל צום קאסטען, אין וועלכעם דער שטיין לאג, אונטער זיינעם קאפפע ליעגען האטטע. דאהער וואללטע איך דורכאויס ניכט דאס פערטשטעהען, זיינען פאטער צו וועקקען. דיא ווייזען, דיא גראסע אייזע האטטען, דראנגען אין איהן, עס צו פערגלייכען, דען שליססעל אונטער דעם קאפפע זיינעס פאטערס הערפאר צונעהמען; יא, זיא באטען איהם זאגאר איינע זעהר בע= טרעכטליכע זוממע מעהר, אום איהן נור היערצו צו פערמאגען, אבער ער ליעס זיך ניכט דורך דיעזעס לאקקענדע מעהרגעבאט געווינגען אונד דיא ווייזען מוססטען אונפ= האנדעלט, ביז זיין פאטער ערוואכטע, זאדאן ערהיעלטען זיא דען שטיין פיר דען פרייס, דער געשטעללטען פרייז. יעדאך דער לאהן פיר דען נאכט היעלטען זאהן בליעב ניכט אויס. איין יאהר שפעטער ערגאב עס זיך, דאס ער אונטער זיינער פיעהעערדע איינע ראטהע קוה, פרה ארומה, איינע אויסערארדענטליכע זעלטענהייט, האטטע. אלס דיא ווייזען דיעס ערפוהרען, בעגאבען זיא זיך צו איהם, אום דיעזע קוה צו קוי= פען. איך ווייס, שפראך דאמה, דאס איך דאס רעכט גוטטעהט, פיר דיעזע קוה איינע איבעראויס גראסע זוממע צו פאדערן; איך פערלאנגע אבער בלאס דען בעטראג פיר זיא, וועלכען איהר איר פאריגען יאהרעס פיר דען טרעפליכען האבעט מעהר געבען וואללטען, וואס איך צו ליעבע, איינען פאטער אין זיינעם שלאפע האטטע שטערען וואללען. דיא ווייזען גאבען איהם ווילליג אונד פרייליג דיעזען בעטראג. צו= גלייך בעמערקטען זיא: ווען גאטט איינען היידען, דען קיינע געבאטע פערפפליכ= טען, זא זעהר פיר דיא ערגיבע עהרע זיינעס פאטערס בעלאהנט, וועלכער לאהן ווירד ערסט דעניעניגען צו טהייל, דענען דיא עלטערנפערעהרונג געבאטען ווארדע; אונד יע גרעסערעס פערדיענסט מאן דיעזעם געבאטע בריינגט, דעסטא רייכהאל= טיגער מוס אויך דיא בעלאהנונג זיין. דיעזעס לעהרט אויך רבי חנינא; וואריבער זיך רב יוסף, דער בלינד וואר, זעהר פרייעטע, וויל ער זיך זעלבסט אין זיינער בלינדהייט פאן דיעזער פפליכט בפרייאטעבען וואללטע, אבגלייך רבי יהודה לעהרט: איין בלינדער איזט פאן דער ערפיללונג דער געבאטע בעפרייעט. ר' דימי רייזטע איינסט פאן פאלעסטינא נאך באבילאן. דארט ערצעהלטע ער אלס איינע מערק= ווירדיגקייט, דאס דער פריהער ערוועהנטע דמה אין איינעם גאלדגעשטיקקטען קליידע אונטער פארנעהמען רעמערן, אין איינעם פערטרויליכען געשפרעך בעגריפ= פען, זאס, דא קאם זיינע מוטטער, דיא וואהל ניכט רעכט ביים זיננען געוועזען זיין

ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה. ואמרינן התם (דף ל"ב) שאלו את רבי אליעזר עד היכן כבוד אב ואם אמר להם כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים לפניו ואינו מכלימו. וצריך שיכבדם בסבר פנים יפות כל אחד אשר תשיג ידו כדגרסינן התם (דף ל"א) תאני אבימי בריה דרבי אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני (פי' מין עוף פטיון) וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחים ומביאו לחיי עולם הבא. אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד. חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתי אבוה קרי על בבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטא התם יומא חד א"ל אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנם גהין קאי עליה עד דאיתער אסתייעא מלתא ודרש מזמור לאסף. אמר ליה רבי יעקב בר אבא לאביי כגון אנא

אחטעטע, אין דאס ניאמער, פיעל איבער איהרען זאהן וויטהענד הער, ריס איהם דאס גאלדגעשטיקטע געוואנד פאם ליבע, טראט איהן אויף דען קאפף אונד שפיע איהם אינ'ס געזיכט, אבער דמה בליעב שטיל אונד רוהיג אונד בעשאמטע ניכט זיינע וויטהענדע מוטטער. רבי אליעזר לעהרט: דאס נאכגעביהל געגען דיא עלטערן מוס זא ווייט געהען, דאס, ווען זיא איהם איינען מיט געלד געפילטען בייטעל נעה־מען אונד איהן אינ'ס מעער ווערפען, ער זיך רוהיג דאביי פערהאלטען מוס אונד זיא דעסוועגען ניכט בעשאמען דארף. מאן בעהאנדלע זיא שטעטס מיט פריינדליכ־קייט אונד צופארקאממענהייט, יע נאכדעם עס דיא פערמאגענסווערהעלטניססע גע־שטאטטען; עס קאממט ניכט אן אויף דיא גוטען שפייזען אונד דיא פיינען קליידער, דיא מאן דען עלטערן פערשאפפט, זאנדערן לעדיגליך אויף דיא פריינדליכקייט אונד הערצליכקייט, מיט וועלכער זאלכע פערשאפפט ווערדען. ר' אבהו ריהמטע פאן זיינעם זאהנע אביאי, דער אויך פיער געלעהרטע זאהנע האטטע, דאס ער דאס גע־באט דער עלטערנפערעהרונג גענויא אים האכסטען גראדע ערפיללע; דען ווען רבי אבהו אן דער טהירע דעם שטודירצימערס, אין וועלכעם אביאי מיט זיינען זאה־נען שטודירטע, וועגען איינלאססעס אנקלאפטע אונד איינער דיעזער פיער זאהנע, אוס פליינג צו אפענען, הינאייליען וואללטע, זא וועהרטע עס אביאי; ער זעלבסט וואללטע זיך ניכט דיא עהרע נעהמען לאססען, זיינען פאטער צו בעדיענען, אונד איילטע דאהער צור טהירע, דאמיט דערזעלבע ניכט ערסט נאך איינלאס צו פראגען נאטהיג האבע, אונד אפפנעטע. איינסט ערבאט זיך ר' אבהו פאן זיינעם זאהנע אביאי וואססער צום טרינקען; דיעזער אויפמערקזאמע זאהן איילטע שנעלל דאפאן, אום זיינען פאטער צו בעדיענען. אלס ער צוריק קאם, פאנד ער זיינען פאטער שלאפענד; אנשטאט זיך ניעדערצוזעצען, בליעב ער אין איינער עהרערביעטיגען שטעללונג, דען קרוג מיט וואססער אין דער האנד האלטענד, פאר זיינעם שלאפענדען פאטער שטעהען אונד ערקלערטע זיך, דיא צייט אויסציללענד, דען זעהר שוויעריגען פסאלם אסף'ס (ע"ט, א'): „הערר! הייהדען דראנגען אין דיין היילגטהום, ענטווייהטען דיינען הייליגען טעמפעל, זיא מאכטען אויס ירושלים איינען שטיינהויפען." (דיעזער פסאלם איזט דעסוועגען שוויעריג, וויל ער אונטער דעם טיטעל „קלאגעליעד" פאן אסף זאללטע פארגעטראגען ווערדען זיין; אביאי ערקלערטע איהן אבער דאהין: דאס אסף איהן דעסוועגען צום פסאלם מאכטע, וויל דער הערר זיינען גערעכטען צארן דער דאס פאלק ישראל טרעפפען זאללטע, אן דען הייליגען טעמפעל אונד ירושלים אויסליעס, וואדורך דאס פאלק זעלבסט פערשאנט בליעב). רבי יעקב בר אבא פראגטע איינסט אביי: וויא האבע איך איינען עלטערן געגענאיבער צו פערהאלטען, דיא,

עד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא ואמא מזגי לי חמרא היכי אעביד אמר ליה מאמך קבל מאבוך לא תקבל כיון דבר תורה הוא חלש דעתיה. רבי טרפון ה"ל אמא וקנה וכל אימת דהות בעיא למיסק לפורייא גחין וסלקא עליה אתא קא משתבח בי מדרשא אמרו ליה עדיין לא הגעת לחצי כבוד אב ואם כלום זרקה ארנקי בפניך ולא הכלמתה. רב יוסף כד הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום מקמי שבינה דאתי'. א"ר יוחנן אשרי מי שלא חמאן רבי יוחנן עברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו. וכן אביי והאמר אביי אמרה לי אם. ההיא מרביתיה הות. רב אסי הוה ליה ההיא אמא זקנא אמרה ליה בעינא תכשיטין עביד לה בעינא גברא איעיין לך בעינא גברא דשפיר כוותך. שבקה ואזל לארעא דישראל שמע דקא סלקא ואזלא אבתריה אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה ר' מהו לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ אמר ליה אסור לקראת אמא מהו אמר ליה איני יודע

ווען איך נאך הויזע קאָממע, איך ווידער איינען ווילדען בעדיענען; איין פֿאַטער שטעללט איר איינען שטוהל הין צום זיצען אונד איינע מוטטער בריינגט איר אונגע-ווישט איין גלאַז וויין? היערויף גאַב איהם אביי צור אנטוואָרט: פֿאָן דיינער מוטטער לאַס דיר דיא פֿרייוויללינע אויפֿמערקזאַמקייט געפֿאַללען, פֿאָן דיינעם פֿאַטער היני-געגען לאַס דיך ניכט בעדיענען, דאַ ער איין געלעהרטער איזט; עס קאָננטע איהן פֿיעללייכט דען דאָך פֿערדריעסען, דאַס דוא עס דיר פֿאָן איהם געפֿאַללען לאַס-סעסט. רבי טרפון, דעססען מוטטער זעהר אַלט וואַר, ריהמטע זיך, דאַס ער איהר צום פֿוססשעמעל בייא הינאיינשטייגען אינ'ס בעטט געדיענט, וואָדורך ער זיך איין בעזאָנדערעס פֿערדיענסט צו ערווערבען גלויבטע; דיא ווייזען בעמערקטען יעדאָך, דאַס ער זיך דיעזע געריינגע טהאַט ניכט זאָ האָך אַנרעכנען מאָגע, בעזאָר ער ניכט דורך זיא איינען אָבּשעבּליכען פֿערלוסט ערליטטען אונד דיא מוטטער דעמווע-גען דעננאָך ניכט בעשעמט האַבּע. — וועננ רב יוסף דיא טריטטע זיינער מוטטער, דיא איהם וואָהל בעקאַננט וואַרען, פֿערנאַהם, איילטע ער איהר מיט צאַרטליכקייט ענטגעגען, וויל ער זיא האָך פֿערעהרטע. רבי יוחנן, דעם דיא עלטערן פֿריהצייטיג אבגעשטאָרבען וואַרען, שפּראַך איינסט אין איינעם וועהמיטהיגען ערנסטען טאָנע: וואָהל דעם מענשען, דעם זיינע עלטערן פֿריהצייטיג אבגעשטאָרבען; דען עס דירפֿטע איהם דאָך ניכט מעגליך געוועזען זיין, זיא נאַך געביהר צו פֿערעהרען. אביי טראָף דאַסזעלבע שיקזאַל דאַס ר' יוחנן. רב אסי'ס מוטטער, דיא שאָן אַלט וואַר, פֿער-לאַנגטע איינסט פֿאָן איהם איינען נייען אַנצוג; בערייטוויללינ פֿערשפּראַך ער, איהרען וואונש צו ערפֿיללען. היעראויף נאַך ניכט צופֿריעדען, שפּראַך זיא פֿערנער: איך וויל ווידער הייראַטהען, גיעב איר איינען מאַן. אויך היערין וויליגטע רב אסי. איהן וואָהלגעפֿעלליג אנבליקקענד, שפּראַך זיא: אויך מוס ער אן שאָנהייט דיר גלייכען! דיעזע אַנפֿאָדערונג שיען איהם אַללצוזעהר אַן אונמעגליכקייט אָדער גאַר אַן נוסטערנ-הייט צו שטרייפֿען, דאַהער פֿערליעס ער זיא אָהנע איהר ווייטער צו אנטוואָרטען, אונד צאָג נאַך פּאַלעסטינא. אַלס זיא זיינען אויפֿענטהאַלט ערפֿוהר, צאָג זיא איהם נאַך. רב אסי איניגערמאַססען בעאונרוהיגט, ערהאָהלטע דען פֿאָרשלאַג מיט זיינער מוטטער דעם רבי יוחנן, איהן בעפֿראַגענד, אָב ער ווידער נאַך זיינער היי-מאַטה ציעהען זאָללע? ניין, גאַב רבי יוחנן צור אנטוואָרט. איך וויל איינע מוטטער איינהאָהלען, שפּראַך רב אסי, דאַרף איך וואָהל איהרעטוועגען דיעזעס הייליגע לאַנד אויף איינע קורצע צייט פֿערלאַססען? איך קאַן דיר היערייבער קיינען

ארחת פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום. אתא לקמיה דרבי אלעזר אמר ליה דלמא ח"ו מרתח רתח. מאי אמר לך. המקום יחזירך לשלום. אי איתא דרתח לא הוה מברך לך. אדהכי והכי שמע דארונה קא אתי אמר אי ידעי לא נפקי. ללמדנו מכל מעשיות אלו כמה יש לו לאדם להיות זהיר בדבר הזה ויראה זרע יאריך ימים:

כלל הששי.

לישא אשה ונחלק לששה חלקים: חלק א' זמן הראוי לזווג. חלק ב' איכות הזווג. חלק ג' ימי הזווג. חלק ד' בהנהגתם. חלק ה' דרך החבור. חלק ו' קדושת החבור:

חלק ראשון זמן הראוי לזווג ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון.

(קסו) האב חייב בבנו להשיאו אשה כדי למנעו מן החטא ולהנכו בישוב דעת

בעטייר געבען, גאַב רבי יוחנן צור אַנטוואָרט. דיעזעס פֿערדראָס רב אסי, יעדאָך וואָגטע ער ניכטס אָהנע דעססען איינווילליגונג אונטערנעהמען. דיא קינדערספֿליכט ליעס איהם אבער קיינע רוהע; ער איילטע דאַהער אבערמאַלס צו רבי יוחנן אונד פֿראַגטע אין איינעם פֿאַסט ביטטענדען טאָנע: דאַרף איך איינער מוטטער ווענינסטענס ענטגעגען געהען? דאַ דוא דורכאויס געהען ווילסט, שפּראַך רבי יוחנן, זאָ קעהרע מיט גאָטט וויעדער. אבגלייך רב אסי אויס דיעזער אַנטוואָרט קיינע פֿאָללקאָממענע צושטיממונג וואַהרנאַהם, זאָ וואָללטע ער דעננאָך געהען; יע=דאָך בעזאַן ער זיך וויעדער איינעס אַנדערן אונד קעהרטע ערסט בייא רבי אלעזר איין, טהיילטע איהם זיינען פֿאָר רבי יוחנן אויסגעשפּראָכענען וואונש אונד דעס=סען אַנטוואָרט מיט. איך בין, שפּראַך רב אסי, וועגען דיעזער אַנטוואָרט נאָך אונ=רוהיג. זייא געטראָסט אונד ערפֿילל דיינע דיך דראָנגענדע פֿפֿליכט, שפּראַך רבי אלעזר; רבי יוחנן ערטהיילטע דיר זיינען זעגען, דאַהער אויך זיינע צושטימ=מונג. היעריבער וואַר רב אסי האָכערפֿרייט אונד טראַט אונגעזוימט זיינע רייזע אַן. אבער דער גוטע זאָהן זאָללטע זיינע מוטטער ניכט מעהר אַם לעבען זעהען, דען אונטערוועגעס ווורדע איהם בעריכטעט, דאַס זיא געשטאָרבען זייא אונד דאַס מאַן איהרען לייכנאַם, נאַך דער דאַמאַלס איבליכען זיטטע, אין איינען זאַרג געלעגט האַבע, אום זיא נאַך דעם געלאָבטען לאַנדע צו בריגנען אונד דאָרט צו בעגראַ=בען. האָטטע איך דאַס געוואוסט, שפּראַך דער בעטריבטע זאָהן, זאָ ווירדע איך זיא דאָך ניכט פֿערלאַססען האַבען. — פֿאָן אַללעם דעם געזאַגטען ווירד אונס דיא לעהרע, דאַס מאַן דאַס געבאָט דער עלטערנפֿערעהרונג האָך שעטצען אונד היילוג האַלטען זאָלל, דער אויך דיעזעס געבאָט פֿערהייסענע לאָהן ווירד געוויס ערפֿאָלגען.

זעכסטער טיטעל.

אין דרייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

פֿאָם עהעליכען. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

יעדער פֿאַטער איזט פֿערפֿליכטעט, זיינען הערראַנגערייפֿטען זאָהן צו פֿערהייראַ=טהען, אום איהן פֿאָן דער זינדע דער אויסשווייפֿונג אַבצוהאַלטען, דאַס ער דאַדורך צור

ולהכניסו במצוי קיום המין. והביאו רבותינו לזה סמך מן הפסוק כדגרסי׳
בפ״ק דקדושין (דף כ״ט) ת״ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה
ולהשיאו אשה וכו׳ כדאיתא למעלה בפ״א מכלל גדול חבן. ואמרינן עלה
להשיאו אשה מ״ל דכתיב בירמיה (ירמיה כ״ט) קחו נשים והולידו בנים
ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים. בשלמא בנו בידו בנותיו
מי הוי בידו. ה״ק ליתוב להו מידי כי היכי דליתיה ונסבוה. וזמן הראוי לזיווג
הוא הטוב כל מה שיוכל להקדים קודם שיתגבר עליו יצרו. כדגרסינן התם
משתבח ליה רב הסדא לרב הונא בדרב המנונא דאדם גדול הוא. אמר ליה
לכשיבא לביתך הביאהו לי כי אתא חזיה דלא פרים סודרא. אמר ליה מ״ט
לא פרים מר סודרא. א״ל דלא נסיבנא. א״ל לא תהוי לאפיה עד דנסבת
רב הונא לטעמיה דאמר רב הונא בן כ׳ שנה ולא נשא אשה כל ימיו

אייניכט, אָרדנונג אונד צור אויסאיבונג דער גאָטטליכען געבאָטע, וואָרונטער דאַס גע-
באָט דער פֿאָרטפֿלאַנצונג בעגריפֿפֿען איזט, געלאַנגע. עס לעהרען אויך דיא ווייזען:
יעדער פֿאַטער איזט פֿערפֿליכטעט, זיינען זאָהן צו בעשניידען, איהן, וועןן ער איין
ערסטגעבאָרענער איזט, אויסצולאָזען, איהן אין דער הייליגען לעהרע צו אונטעררייכ-
טען אונד איהן צו פֿערהייראַטהען. אין היניכט דער לעטצטען אַנגעפֿיהרטען פֿפֿליכט
איזט דיא פֿראַגע געשטעללט: אויף וועלכען פֿערז גרינדעט זיך דיעזעלבע? אויף (ירמיה
כ״ט, ו׳.): „נעהמעט ווייבער אונד צייגעט זאָהנע אונד טאָכטער; נעהמעט ווייבער
פֿיר אייערע זאָהנע, אונד אייערע טאָכטער געבעט מאַננערן.“ עס פֿערשטעהט זיך
צוגלייך פֿאָן זעלבסט, דאַס מאַן דיא טאָכטער שאָן קליידען אונד צירען מוס, דאַמיט
זיא אויסגעזוכט ווערדען אונד געפֿאַללען, וועןן מאַן דיעזעס געבאָט נאַך פֿאָרשריפֿט
ערפֿיללען וויל. — יע עהער מאַן זיינען זאָהן פֿערהייראַטהעט, דעסטאָ בעס-
סער בייגט מאַן דען בעזען טריעבען פֿאָר, דיא מיט זיינעם הערנרייפֿען איממער
מעהר איבערהאַנד נעהמען. — איינסט ריהמטע רב חסדא פֿאָר רב הונא דיא
גראָססע געלעהרזאַמקייט דעס רב המנונא. דיעזער, בעגיעריג דעססען בעקאַננט-
שאַפֿט צו מאַכען, באַט רב חסדא, איהם רעכט באַלד דען רב המנונא צוצופֿיה-
רען, וועלכעס אויך געשאַה. אַלס רב הונא, דער אויף גוטע זיטטען אונד הער-
קאָממליכקייטען פֿיעל היעלט, דעססען אַנזיכטיג וואורדע, וואונדערטע ער זיך, דאַס
ער אָהנע איינען איבערוואורף, — וועלכען צור דאַמאַליגען צייט פֿערהייראַטהעטע
מאַננער טרוגען — פֿאָר איהם ערשיינע. „איך בין נאָך אונפֿערהייראַטהעט,“
שפּראַך בעשיידען רב המנונא. היעריבער אויפֿגעבראַכט, שפּראַך רב הונא: ניכט
עהער זאָללסט דו פֿאָר מיר ערשיינען, ביז דו דיר איין ווייב גענאָממען; דען רב
הונא האַטטע צום גרונדזאַטץ: ווער זיך ביז צו צוואַנציג יאַהרען ניכט פֿערהיי-
ראַטהעט, דער האַנגט זיין לעבעלאַנג בעזען טריעבען נאַך. —*) עס לעהרט

---

*) רב הונא, אָדער האָנאַ, דער מיט רבה צייטליך גלייכצייטיג לעבטע, וואַר ריש-גלותא.
ער ווירד צוואַר צו דען געלעהרטען גערעכנעט, דאָך שיינט ער וועגען זיינעס אויסעראָרדענטלי-
כען רייכטהומס, וועלכער אויך זיינע ווירדע אויפֿרעכט ערהיעלט, מעהר אין אַנזעהען, אַלס
וועגען זיינער געלעהרזאַמקייט. לעהרען זינד פֿאָן איהם ניכט פֿאָרהאַנדען. ער האַטטע קיינע
האָהע שולע נאָך אַרט דער פּאַלאַסטיניענזער, זאָנדערן בילדעטע בלאָס דען האָכסטען געריכטס-
האָף דער באַבילאָניטען יודען. ער לייסטעטע דעם פּערזישען הערשער אַרדשיר אָדער אַר-
טחקסערקסעס, אין היניכט דער פּינקטליכען איינצאַהלונג דער שטייערן, וועזענטליכע דיענ-
סטע אונד שטאַנד אויך בייא דיעזעם האָך אין אַנזעהען. — איהם פֿאָלגטע מר עוקבא
אים אַמטע.
דער איבערזעטצער.

בעברה. בעבר' ס"ד אלא אימא כל ימיו בהרהור עברה. אמר רב יוסף וכן תנא דבי רבי ישמעאל עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע לכ' שנה ולא נשא אמר תפח עצמותיו. אמר רב חסדא האי דעדיפא מחבריי דנסיבא בשיתסר ואי נסיבנא בארביסר הוה אמינא לי' לשטן גירא בעיניך. ועל זה אמרו פרק הבא על יבמתו (דף ס"ג) אמר רבי חמא בר חנינא כיון שנושא אדם אשה עונותיו מתפקקין (פי' מסתתמין) שנא' (משלי י"ח) מצא אשה מצא טוב וגו'. ואע"פ שלמוד תורה גדולה מכל המצות וכ"ש לחנוך הנער יש לך זמן שנשואי אשה קודמין. כדגרסינן בפ"ק דקדושין (דף כ"ט) ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה ואם אי אפשר בלא אשה נושא אשה ואחר כך ילמוד תורה. רבי יוחנן אמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו. וגרסינן נמי במסכת יומא פר' בא לו כ"ג (דף ע"ב) כתיב (תהלי' י"ט) יראת ה' טהורה

רב יוסף, זאָ אויך דאַס הויז ישמעאל: דער געהייליגטע האַררעט ביז צום צוואַנציג-סטען יאָהר דעם מאַננעס בעאָבאַכטענד, אָב ער זיך פערהייראַטהען ווערדע. איזט דאַס צוואַנציגסטע יאַהר פאָריבער, אָהנע דיעזע פפליכט ערפיללט צו האַבען, דאַן פערפלוכט גאָטט דעססען געביינע. — וועלכער פלוך אין דעם זיך היינגעבען דער באָזען טריעבע ציעגט. — רב חסדא שפראַך: איך בין בעססער דאַראַן אַלס איינע פריינדע, דאַ איך שאָן אים זעכצעהנטען יאַהר איך פערהייראַטהעטע אונד בעדויערע צוגלייך, דיעס ניכט שאָן געטהאַן צו האַבען, אַלס איך פיערצעהן יאַהרע אַלט וואַר, דאַן האָטטע איך דען באָזען טריעב געוויס איבערוועלטיגט. — ר' חמא בר חנינא לעהרט: ווער דאַ הייראַטהעט, דעם ווערדען דיא זינדען פערגעבען, דען עס הייסט (משלי. י"ח, כ"ב.): „ווער איין וועיב געפונדען, האַט איין גוט געפונדען אונד קאַן דער גנאַדע גאָטטעס זיך ריהמען." — אָבגלייך דאַס שטודירען דער הייליגען לעהרע דאַס אויסאיבען זאַממטליכער געבאָטע איבערוויעגט, דאַהער מאַן דען קנאַבען פריהצייטיג אונטערריכטען זאָלל, זאָ מוס זאָבאַלד דיא צייט דער פערהייראַטהונג העראַנגענאַהט איזט, דיא ערפיללונג דיעזעס געבאָטעס וואַהרגענאָממען ווערדען. זאָ הייסט עס אויך אים טראַקטאַט קדושין כ"ט: עס איזט איינעס יעדען פפליכט, ערסט דיא הייליגע לעהרע צו שטודירען אונד דאַן צו הייראַטהען, אונד זאָללטע זיך דאַס ערלערנען דער הייליגען שריפט אַן דאַס הייראַטהען בעדינגען, זאָ זאָלל מאַן יעדענפאַללס ערסט הייראַטהען, אום דאַן אונגעשטערט צו שטודירען. רבי יוחנן איזט אַבוועיכענדער מיינונג, דען ער בעהויפטעט: זאָבאַלד מאַן זיך פערהייראַטהעט האַט, העָרט אויך דאַס שטודירען אויף, מאַן האַט גלייכזאַם איינען מיהלשטיין זיך אויף דען האַלז גענאָממען, — איינע לאַסט, מיט דער מאַן זיך אָהנע אונטערלאַס הערומטראַגען מוס, אונד דיא דאַס שטודירען דורכאויס ניכט צולעסט; עס זינד דיעס דיא פפליכטען אונד זאָרגען פיר דאַס הייזליכע. (עס. איסטע יעדאָך צווישען דען באַביליאָנישען יודען, דיא, ווען אויך שאָן פערהייראַטהעט, זיך דער הייזליכען זאָרגען ענטשלאָגען, אינדעם זיא נאַך פאַלעסטינאַ וואַנדערטען, אום זיך דאָרט וויססענשאַפטען צוצונייגען, אונד דען פאַלעסטינישען יודען, אויף וועלכע דער אויססְפרוך דעס רבי יוחנן נור בעצוג האַבען קאַן, היערבייא איין אונטערשיעד געמאַכט ווערדען.) — עס הייסט (תהל' י"ט, י'.): „דיא ריינע אונד וואַהרע גאָטטעספורכט בעשטעהט עוויג," היעראויס דייטעט רבי

עומדת לעד אמר רבי יוחנן זה הלומד תורה בטהרה מאי היא נשא אשה ואח״כ לומר תורה. והזמן הביטני לאיש שאינו שטוף כיצרו הוא בן י״ח וסמך לזה (ויקרא כ״א) והוא אשה בבתוליה יקח מנין וה״וא. וכן אמרו במסכת אבות פ״ה בן י״ח לחופה לפי שהוא בחור קודם שיתגבר עליו יצרו שיהא טפה ראשונ׳ שלו בנו בכורו בקדושה. ואם יאחר מזמן זה יכבוש יצרו וימתין עד יתחיל זרעו. שכבר מצינו ביעקב אבינו שהיה בן פ״ד שנה כשנשא אשה ומעיד עליו הכתו׳ שהיה ראובן בנו בכורו ראשית אונו לפי שהיתה טפה ראשונה שלו. וגם אמרו עליו שלא ראה קרי מימיו ועל כן היה זרעו קדוש וטוב לו לאד׳ שלא ישהא בין ארוסין לחופה כדי שלא יבוא באמצע לידי הרהור. כדגרסינן בפסיקתא רבי חייא בר אבא אמר (משלי י״ג) תוחלת ממשכה מחלה לב זה הנושא אשה ונוטלה לאחר זמן. ועץ חיים תאוה באה זה המארס אשה ונוטלה מיד:

(קסו) פרק שני.

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו ודרשו ד״ל עול זה אשה. ר״ל טוב לגבר שיסבול עול האשה מנעוריו וינצל מן החטא טרם יפול ביד אויבו. ואותה אשה שאדם נושא בנערותו היא חפץ שאין לה תמורה. כדגרסינן במסכת סנהדרי׳ פר׳ כ״ג (דף כ״ב) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לכל

יוחנן: היעראיט וויא געמיינט, ווער מיט ריינהייט שטודירט, נעמליך: דער ערסט הייראטהעט אונד נאכהער שטודירט. אונד דורפטע דיא רעכטע צייט צום הייראַ- טהען דאס אכטצעהנטע יאהר זיין; אלס בעלעג הירצו דיענט דער פערז (ויקרא כ״א, יג.): „והוא אונד ער זאלל איינע אויס איהרער יונגפרויענשאַפט נעהמען.״*) אויך דיא וויזען האבען אים טראקטאט אבות דעם אכטצעהנטע יאהר צום הייראַ- טהען פעסטגעזעטצט, וויל ביז צו דיזער צייט דר יינגלינג מעהר נאך דער אונ- שולד לעבט, אלס דען בעזען טריעבען. אויך איזט עס רעכט, נאך דער פערלאבונג ניכט צו לאנגע מיט דער האכצייט צו צאגערן, אום יעדער אויפרעגענדען פאנטאזיא פארצובייגען. דען רבי חייא בר אבא לעהרט: עס הייסט (משלי י״ג, יב.): „לאנגוויעריגעס האפפען מאכט דאס הערץ קראנק,״ דיזעס איינע האפפטע דעם פערזעס האט אויף דאס פערהעלטניס אנווענדונג: ווען מאן זיך פערלאבט אונד ניכט גלייך הייראטהעט; אונד דיא אנדערע העלפטע דעס פערזעס: „באלד ערפיללטער וואונש איזט לעבענסבוים,״ דייטעט אויף דאס אונגזוימטע הייראטהען נאך דער פערלאבונג. —

צווייטעס קאפיטעל.

עס איזט צוטרעגליך אונד גוט פיר דען מאן, ווען ער פריהצייטיג דאס יאך דער עהע אויף זיך לאדעט, דאמיט ער זיך זעלבסט פאן זינדען פריי מאכע אונד ניכט דער פערפיהרונג אנהיימפאללע. אונד דיא אין דער יוגענד ערוועהלטע גאטטין איזט איינעם קלייגאד זאנדער גלייכען, דען רבי שמואל בר נחמני לעהרט, אים נאמען דעס רבי יונתן: צו יעדעם געגענשטאנדע אויף ערדען פינדעט זיך איין אהנליכער,

---

*) דיא בוכשטאבען דעס ווארטעס והו״א, געבען דיא צאהל אכטצעהן אב.

יש תמור' חוץ מאשת נעורים שנאמר (ישעי' נ"ד) ואשת נעורים כי תמאס. מתני ליה רב יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר (משלי ה') יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך א"ל כגון מאן א"ל כגון אמך. איני והא מקרי לי' רב יהודה לרב יצחק בריה (קהלת ז') ומוצא אני מר ממות את האשה ואמר ליה כגון מאן וא"ל כגון אמך. אין מתקף תקיפא אבל עבורי מעברא במילי. אמר רב שמואל בר רב איויא משמי' דרב אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנאמר (ישעי' נ"ד) כי בועליך עושיך. ואם ח"ו גרשה בלתי מצוא בה ערות דבר הכל בוכין עליו. כדאמרינן התם אמר רבי אלעזר כל המגרש אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות שנאמ' (מלאכי ב') וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה. וכתיב בתרי' ואמרתם על מה על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך. וקודם שישא אדם אשה אינו קרוי אדם כדגרסינן ביבמות פר' הבא על יבמתו (דף ס"ב) אמר רבי תנחום בר חנילאי כל אדם שאין לו

נור ניכט צו דער אין דער יוגענד ערוואהלטען; דען עס הייסט (ישעיה נ"ד, ו.): „דען וויא איין פערלאססענעס וויב מיט בעטריבטעם געמיטה רופט גאטט דיך הייס, וויא איין יוגענדליכעס וויב, דאס זיך אונווירדיג געצייגט, זא שפריכט דיין גאטט." — רב יהודה לעהרטע זיינען זאהן רב יצחק: דיא וואהרהאפטע, איניגע הערצענספערבינדונג אונד הארמאניע קאן נור אין דער ערסטען יוגענדעהע שטאטטפינדען, דען עס הייסט (משלי ה', יח.): „עס זייא דיינע קוועללע געזעגנעט, אונד פרייע דיך דעם וויבעס דיינער יוגענד." היערויף פראגטע דער זאהן: וועלכער פרויא דירפטע זאלך איינע פרויא דער יוגענד פערגליכען ווערדען? דיינער אייגענען מוטטער, גאב רב יהודה צור אנטווארט, דען אבגלייך זיא זעהר הייפיג אויפגעבראכט ווירד אונד אין צארן געראטהע, דאס אויך זיא דער פאל (קהלת ז', כ"ו.): „אונד זא פאנד איך ביטטערער אלס דען טאד דאס וויב," אנגעוואנדט ווערדען דירפטע, זא מוס זיא דאך וויעדערום זעהר באלד אונד לייכט צו בעזאנפטיגען אונד איהר צארן אין ליעבע אונד גיטע אומגעוואנדעלט. — עס לעהרט רב שמואל זאהן דעם רב איויא, אים נאמען דעם רב: דאס וויב מוס זא לאנגע אונפאללענדעט, ביז זיא געמאהלט ווירד, איט דעם בעגין דער עהע בעגיננט אויך איהרע פאללענדונג אונד פאללשטאנדיגקייט, דען עס הייסט (ישעיה נ"ד, ה.): דען דיין געמאהל נור איזט דיין שאפפער," אונד ווען יעמאנד זיך פאן זיינער פרויא אהנע גרונד אונד אורזאכע טיידען לאסט, זא טרויערט אללעס דעסוועגען. זא לעהרט אויך רבי אלעזר: ווער זיך פאן זיינער ערסטען פרויא טיידען לאסט, דער ריהרט גלייכזאם דען הייליגען אלטאר צו טהראנען, דען עס הייסט (מלאכי ב', י"ג. אונד י"ד.): „אויך איין צווייטעס איבט איהר אויס! טהראנען בעדעקקען דען אלטאר גאטטעס, ווייגען אונד זייפצען, אונד זא ווייטער. איהר שפרעכעט: ווארובער? דאריבער, דאס גאטט צייגע וואר צווישען דיר אונד דעם וויבע דיינער יוגענד, אן דער דוא טרייאלאז געהאנדעלט, אן איהר, דיא דיינע גענאססען איזט אונד דאס וויב דיינעס בונדעס." אויך דער מאן ערררייכט ניכט עהער זיינע פאללקאממענהייט, אלס ביז ער זיך פערהייראטהעט; דען רבי תנחום בר חנילאי לעהרט: יעדער אונפערהייראטהעטע מאן בעפינדעט זיך

אשת שרוי בלא טובה בלא שמח' בלא ברכה· בלא טובה דכתי' (בראשית ב') לא טוב היות האדם לבדו· בלא שמחה דכתיב (דברים י"ד) ושמחת אתה וביתך· בלא ברכה דכתיב (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה· בלא תורה דכתיב (איוב ו') האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני· בלא חומה דכתיב (ירמיה ל"א) נקבה תסובב גבר· רבה בר עול' אמר אף בלא שלום דכתיב (איוב ה') וידעת כי שלום אהלך וגו'· ואמרינן נמי התם (דף ס"ג) אמר רבי אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר (בראשית ה') זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם· ואמרינן נמי התם אמר ליה רבי יוסי לאליהו כתיב (שם ב') אעשה לו עזר כנגדו במה אשה עוזרתו לאדם· אמר ליה אדם מביא חטים חטים כוסס בתמי' פשתן פשתן לובש לא נמצאת שמאיר' עיניו ומעמידתו על רגליו· וגרסינן בפרק ע"פ (דף קי"ג) תנו רבנן ה' במנודין לשמים ואלו הן מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים ממנה ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצי' בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלי' מרגליו וי"א אף

אויסערהאלב דעס גוטען, דען עס הייסט (בראשית ב', י"ח.): „עס איזט ניכט גוט, דאס דער מענש אללײן זייא;" אויסערהאלב דער פריידע, דען עס הייסט (דברים י"ד, כ"ו.): „אונד פרייע דיך, דוא אונד דיין הויז," אונד אויסערהאלב דעס זעגענס, דען עס הייסט (יחזקאל מ"ד, ל'.): „דאמיט זיך דער זעגען ניעדערלאססע אין דיינעם הויזע. אין פאלאסטינא וואורדע נאך הינצוגעזעצט: אויסערהאלב דער תורה, דען עס הייסט (איוב ו', י"ג.): „ווען איינע געהילפע ניכט איזט איט איר, זא איזט אויך (תושיה) דיא לעהרע איר ענטריקקט," אונד אויסערהאלב דעס שוטצעס, דען עס הייסט (ירמיה ל"א, כ"ב.): „פאן ווייבע איזט שטעטס דער מאן אומגעבען." רבה בר עולא לעהרט: אויך אויסערהאלב דעס פריעדענס, דען עס הייסט (איוב ה', כ"ד.): „וויססע דען, דאס פריעדע וואהנט אין דיינער היטטע." רבי אלעזר לעהרט: דעריעניגע, וועלכער קיינע עהעפרויא האט, קאן ניכט מענש גענאננט ווערדען, דען עס הייסט (בראשית ה', ב'.): „מענליך אונד ווייבליך האט ער זיא ערשאפפען; ער זעגנעטע זיא, אונד נאננטע איהרען נאמען מענש;" דער מאן שאפפט דאס רויהע מאטעריאל הערבייא אונד דיא טהעטיגע פרויא פעראַרבייטעט עס; ער ערנדטעט דען ווייצען, זיא מאהלט איהן אויף דער האנדמיהלע אונד בערייטעט דאן שפייזען דאראוס; ער פיללט דען זאללער פאן מיט ראהעם פלאכס, אונד זיא קלאפפט, העכעלט איהן, אונד שפיננט אונד וועבט געוואנדער דאראוס. מאן אונד פרויא, אין איהרעם געמיינזאמען ווירקען, בילדען איין גאנצעס, איינען מענשען. — דיא ווייזען האבען געלעהרט: זיבען פערזאנען ווערדען פאם אנרעכט אן דיא קינפטיגע גליקזעליגקייט גלייכזאם אויסגעשלאססען, וויל זיא זיך דען פארשריפטסמאסיגען פפליכטען דעס הימלישען פאטערס ענטציעהען, נעמליך: ווער אהנע פרויא לעבט; ווער, ווען ער גאר פערהייראטהעט איזט, מיט זיינער פרויא קיינע קינדער צייגט אונד זיך דענואך פאן איהר ניכט שיידען לאסט; ווער פאטער פאן זאהנען איזט, זיא אבער ניכט צו געלעהרטען הערנאנבילדען לאסט; ווער קיינע תפילין אן זיין הויפט אונד זיינען לינקען ארם אנלעגט, קיינע ציצית אן זיינע געוואנדער, קיינע מזוזה אן דיא פאסטען זיינער טהירע

מי שאינו מיסב בחבורת מצוה. על כן מהר ימהרנה לו לאשה בימי בחרותו קודם שיבא לידי הרהו׳ וישב מנודה לשמי׳. ואם זכה לאש׳ טובה ונפטרה בחייו בעונו היה כדגרסינן התם בשבת (דף ל״ב) אמר רבי יוחנן ואיתימא רבי אלעזר אין אשתו של אדם מתה אלא א״כ מבקשי׳ ממנו ממון ואין לו שנאמר (משלי כ״ב) ואם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. ואמרי׳ נמי בסנהדרין (דף כ״ב) תאנא אין איש מת אלא לאשתו שנאמר (רות א׳) וימת אלימלך איש נעמי. ואין אשה מתה אלא לבעלה שנאמר (בראשית מ״ח) ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל. ואמרינן נמי התם אמר רבי יוחנן כל אדם שמתה לו אשתו ראשונ׳ כאלו חרב בית המקדש בימיו שנאמר (יחזקאל כ״ד) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספוד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך. וכתיב בתריה ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי. וכתיב (שם) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם. אמר רבי אלכסנדראי כל אדם שמתה אשתו בחייו עולם חשך בעדו שנאמר (איוב י״ח) אור חשך באהלו

אַנבריגגט, אונד ווער אָהנע שוהע, באַרפוס הערומגעהט. דיעזעס ווירד נאָך היג־צוגעפיגט: אויך ווער זיך איינער פעסטמאַהלצייט, דיא נאָך דעם געזעטצע געבאָטען איזט, ענטציהעט. אונד דאַרום בעמיהע זיך יעדערמאַן, פריהצייטיג צו היירהאַטהען, דאַס ער ניכט אייטלען בעגיערדען אונד בעזען טריעבען אַנהיים פאַללע אונד זאָ איין וויסטעס, אונמאָראַלישעס לעבען אונטער היזאַעל גאָטטעס פערלעבע. אונד דעם דאַס גליק צו טהייל געוואָרדען, איין גוטעס אונד פראָממעס וויב צו ערריגגען, דיא אַבער נאָך ביי זיינער לעבענצייט דאַן געשטאָרבען, דעססען זינדען האַבען איהרען טאָד פערשולדעט. דען רבי יוחנן, אָדער נאָך אַנדערען, רבי אלעזר לעהרט: דיא פרויא איינעס מאַננעס שטירבט נור דאַן אין זיינער לעבענצייט, ווען ער געליעהענעס געלד אויס אונפערמאָגען ניכט ערפיללען קאַן, דען עס הייסט (משלי כ״ב, כ״ז): ,,ווען דוא ניכטס צו בעצאַהלען האַסט, וואַרום לעהסטעסט איין געליבדע דוא?) — מאַן ווירד דיין לאַגער דיר נעהמען.'' אונד זאָ וויא דער מאַן זיינער פרויא לעדיגליך אַבשטירבט, דאַ עס הייסט (רות א׳, ג׳): ,,אונד עס שטאַרב אלימלך, דער מאַן נעמי׳ס,'' זאָ שטירבט וויעדערום דיא פרויא נור איהרעם מאַננע אַב, דען עס הייסט (בראשית מ״ח, ז׳.): ,,איך, אַך, אַלס איך אויס פדן קאַם, שטאַרב איר רחל.'' רבי יוחנן לעהרט: דעם מאַננע, וועלכעם זיינע ערסטע פרויא שטירבט, דעם געשאַה, אַלס ווען דער היילגע טעמפעל אין זיינען טאַגען צערשטאָרט וואָרדען וועהרע, דען עס הייסט (יחזקאל כ״ד, ט״ז. י״ח. אונד כ״א): ,,מענשענזאָהן! זיעהע, איך נעהמע דיר דיא לוסט דיינער אויגען איט איינעם שלאַגע'' א. ז. וו. — דאַן הייסט עס: — ,,אונד איך רעדעטע דעם מאָר־גענס צו דעם פאָלקע, אונד אַבענדס — שטאַרב איין וויב; דאַ טהאַט איך דעס מאָרגענס דאַרויף, וויא איר וואַר בעפאָהלען וואָרדען; — דאַרויף הייסט עס פער־נער: — ,,זיעהע, איך ענטווייהע איין היילגטהום, אייערן שטאָלץ אונד אייערע מאַכט, דיא לוסט אייערער אויגען, דיא ליעבע אייערער זעעלען.'' עס לעהרט רבי אלכסנדראי: דיא וועלט ווירד דעמיעניגען פינסטער, דעססען פרויא ביי זיינעם לעבען שטירבט, דען עס הייסט (איוב י״ח, ו׳.): ,,דאַס ליכט דונקעלט אין זיינעם

ונרו עליו ידעך. רבי יוסי בר חנינא אמר פסיעותיו מתקצרו' שנאמר (שם)
יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו. רבי אבהו אמר עצתו נופלת שנאמ' (שם)
ותשליכהו עצתו. והזיווג השני קשה להזדווג כדאמרינן עלה אמר רבה בר
בר חנה אמר ר' יוחנן קשה לזווגן כקריעת ים סוף שנאמר (תהלים ס"ח)
אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא וגו' אל תקרא מוציא אלא כמוציא. איני
והא אמר רב יהודה אמר רב מ' יום קודם יציר' הולד בת קול יוצאת ואומרת
בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני. לא קשיא הא בזיווג ראשון הא בזיווג
שני. ואף על פי שקשה אל יהא בלא אשה. כדגרסינן בפרק הבא על יבמתו
(דף ס"ב) תניא רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו.
היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמר (קהלת י"א) בבקר זרע
את זרעך ולערב אל תנח ידך וגו'. ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד
תורה בזקנותו שנאמר בבקר זרע וגו':

לעלטע, אונד זיינע לייכטע איבער איהם ערלישט;" רבי יוסי בר חנינא לעהרט: זיי־
נע שריטע ווערדען אבגעקירצט, דען עס הייסט (איוב י"ח, ז'.): „געהעמאט
ווערדען זיינע געוואלטיגען טריטטע;" רבי אבהו לעהרט: זיין ראטה וויר־ד פער־
וואָרפען, דען עס הייסט (דאז.): „זיין אייגענער ראטה האט איהן געשטירצט." —
נאך דעם טאָדע דער ערסטען פרויא פאַללט עס דעם הערצען דעם מאננעס שווער,
איינע צווייטע פרויא צו ערוועהלען, דען רבה בר בר חנא לעהרט אים נאמען
דעס רבי יוחנן: דאס איינגעהען איינער צווייטען עהע גלייכט דעם געפאָהרליכען
דורכצוג דורך דאס שילפמעער, דען עס הייסט (תהלים ס"ח, ז'.): „גאָטט,
וואן ער דעם איינזאמען דאס הויז בעזעטצט, איזט עס צו פערגלייכען, אלס ווען
ער געפעססעלטע פרייא שפרעכענד אין פרייאהייט זעטצטע;" אונד אָבגלייך נאך דער
בעהויפטונג דעם רב יהודה, אים נאמען דעם רב, שאָן פירציג טאגע, בעפאָר איין קינד געבאָרען וויר־ד, אים היממעל פערקינדענד בעשטיממט וויר־ד: דאס
דיעזער אמן דיעזע פרויא ערוועהלען ווערדע, זאָ האט דיעזעס פערקינדען נור
אויף דיא פרויא ערסטער עהע בעצוג. יעדאָך, אָבגלייך דעם מאננעס הערץ בייִם
איינגעהען אין איין צווייטעס עהעבינדניס אונשליססיג איזט, זאָ זאָלל דאָך ניעמאנד,
נאך דעם טאָדע זיינער ערסטען פרויא, אונפערהייראטהעט בלייבען; דען רבי
יהושע לעהרט: ווער אין זיינער יוגענד אין איין עהעבינדניס איינגינג, דער הייראַ־
טהע זעלבסט אין זיינען אַלטען טאגען; האט ער אין זיינער יוגענד קינדער געצייגט,
זאָ וויר־ד ער אויך אין זיינעם אַלטער קינדער צייגען, דאמיט ער איינעם אַלטען,
אבער נאָך געזונדען בוימע גלייכע, דער נאָך גרינט, בליהט אונד פריכטע טראָגט;
דען עס הייסט (קהלת י"א, ו'.): „זאע דעם מאָרגענס דיינען זאמען אויס, אונד
אויך דעם אבענדס לאססע דיינע קראַפט ניכט אונטהעטיג זיין." רבי עקיבא
ווענדעט דיעזען פערז אויף דאס שטודירען דער הייליגען לעהרע עבענפאַללס טרעפ־
פענד אויף דיעזע וויזע אן.

החלק השני.

באכות הזיווג ויש בו חמשה פרקים:

פרק ראשון. (קסח)

כשהאדם רוצה לזרוע זרעונין מבקש השדה הנבחר' שהוא יכול למצוא וקונה אותה או שוכרה בדמי' מרובי' כדי שהגידול יהא טוב ונאה. ואם זה עושה אדם על תבואה לאכול או למכור ראו מה יש לו לעשות בעבור הזרע שמוציא ממתניו להוליד בן כשר וראוי והגון לכל טוב שיש לו לבחור אשה הגונה וראוי לו כדי שתתעבר בטהרה ותשתתף הש"י עמו בעובר להוציא זרע כשר. כדגרסינן במסכת נדה ס"פ המפלי' (דף ל"א) תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם וכו' כדאי' למעלה בראש כלל כבוד אב ואם. ושתהא אשה טובה מגדלת בניה ועובד' לבעלה עבודה ראויה ומונעתו מחטא על אלו בלבד היא זכאית אפילו יהא קשה בדבר אחר. כדגרסינן בפרק הבא על יבמתו (דף ס"ג) רבי חייא הוה מצערא ליה דביתהו וכי הוה משכח ליה מידי צייר ליה בסודריה ומייתי לה ניהלי'. אמר ליה רב והא קא מצער ליה למר. אמר ליה דיינו שמגדלו' את בנינו ומצילות אותנו מן החטא. וצריך

צווייטע אבטהיילונג.

איבער דיא גוטען אייגענשאפטען איינער עהעפרויא. אין פינף קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

ווען יעמאנד זאמען אדער פפלאנצען וויל, זא מוס ער זיך פיר טווערעס געלד איינען ער-גיעביגען באדען קויפען, אדער מיעטהען, דאמיט ער אויך שאנע אונד גוטע פריכטע, אלס ערטראג אויס דיעזעם באדען ציעהע.' ווען מאן אלזא דעם מאטעריאלען נוטצענס וועגען, אום זיינען אייגנען בעדארף, צו ערצווינגען, אדער אום דאס געארנדטעטע מיט גוטעם געווין צו פעראייסערן, מיט זאלכער בעדאכטזאמקייט פערפאהרט, ווי זיעמט מאן ערסט איבערלעגען אונד ערוואגען בייא דער וואהל דעריעניגען, דיא איינע טרייע בעגלייטערין דורכ'ס גאנצע לעבען זיין זאלל, מיט דער מאן קינדער צייגען וויל, דיא גוט פראם אונד רעדליך זיין זאללען, דאמיט גאטט, גלייכזאם טהעטעריך, זיינע וואה-נונג בייא איהנען צום זעגען אויפשלאגע? — דיא אויפגאבע דער עהעפרויא בעשטעהט אים ערשטרעבען דער זיטטליכקייט אונד פראממיגקייט אונד אים אנאייגנען דער הער-צענסגיטע; איהר ליעגט עס אב, איהרע קינדער צו ערציעהען, דעם מאננע מיט צו-פריעדענהייט אונד דיענסטגעפאלליגקייט בערייטוויליג ענטגעגען צו קאממען, דא-מיט ער זיין גליק אונד גענוגע אים הויזע פינדעט אונד ניכט אויסער דעם הויזע הערומשווייפט, אום אין לאסטערהאפטע זינדהאפטיגקייט צו פערפאללען. — עס ווירד פאן רבי חייא, דער איין זעהר צאנקזיכטיגעס ווייב האטטע, ערצעהלט, דאס ער יעדע קלייניגקייט, דיא ער אויף דער שטראסע פאנד אונד וואהרנאהם ער גלויבטע, דאס זיא זיינער פרויא פריידע מאכען ווירדע, אין זיינעם מאנטעל פערבארג אונד איהר נאך הויזע בראכטע. רב, דעם איהרע צאנקזוכט בעקאננט וואר, פראגטע איהן איינמאל: ווארום ער זיך געגען דיא, דיא איהן זא אבקוועהלט, איבעראויס געפאלליג צייגע? היערויף גאב איהם רבי חייא צור אנטווארט: דיעס געניגט, וויל זיא אונזערע קינדער ערציעהט אונד מיך, ווא יעדע אנדערע גוטע פרויא איהרען עהעמאן, דער זינדען

שיבחרנה משכלת ווודעת ליסר את בנירה שיהיו הגוני וילמדו מטבעה וממדותיה שבו חייבת האשה יותר מבעלה. כמו שמצינו בבת שבע כדגרסינן בפרק בן סורר ומורה (דף ע׳) (משלי ל״א) דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. אמר רבי יוחנן משום רש״בי מלמד שכפפתו אמו ונתנתו על העמוד אמרה לו מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי. הכל יודעין שאביך ירא שמים היה ועכשיו יאמרו אמו גרמה לו וכו׳. ואם יזכה לקחת הגונה תהיה לו עזר לכל דבר לקיום עולם הזה ולקנות העולם הבא כדגרסינן בפרק הבא על יבמתו (דף ס״ג) אמר רבי אלעזר מ״ד (בראשית ב׳) אעשה לו עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו. א״ר ר׳ אלעזר רמי כתיב כנגדו וקרינן כנגדו זכה כנגדו לא זכה מנגדתו. ולפי שברוב דומה הבת לאביה יעשה כל יכלתו וישא בת ת״ח כדגרסינן במסכת פסחים פר׳ אלו עוברים (דף מ״ט) תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת״ח שאם מת או

ענטציעהט. — מאן פֿערוואהרע זיך איינע גוטגעזיטטעטע, פֿערשטענדיגע אונד איינ-
זיכטספֿאללע פֿרויא, דיא עס פֿערשטעהע, איהרען קינדערן איינע גוטע אונד פֿראממע
ערציעהונג צו געבען, דאס זיא זיך דיא גוטען איגענשאפֿטען איהרער מוטטער זעלבסט
צו איגען מאכען; דען דיא ערציעהונג, אבגלייך זיא זאָ וויכטיג, איזט דאך מעהר פֿאליכט
דער מוטטער, אלס דיא דעס פֿאטערס, זיא לעבט נור אים הויזע, דיא קינדער זינד
שטעטס אום זיא, האנגען איהר מיט קינדעסליעבע אן, אונד פֿאן דער גאבע איה-
רער בעלעהרונג, הערצענסגיטע אונד רעליגיאזען זיטטליכקייט האנגט דיא ערציעהונג
איהרער קינדער לעדיגליך אב. דיא מוטטער שלמה׳ס וואר זאָ איין פֿארטרעפֿפֿ-
ליכעס וויב, וויא עס היער געשילדערט ווירד; דען עס הייסט (משלי ל״א, א׳.):
„וואָרטע פֿאן למואל, דעם קאניג. ערמאהנענדע שפריכע, וואמיט זיינע מוטטער
איהן ערמאהנטע.״ רבי יוחנן טהיילט מיט, אים נאמען דעס רבי שמעון זאהן
יוחאי׳ס: אויס דיזעס פֿערז געהט הערפֿאר, דאס דיא מוטטער שלמה׳ס
איהן געגייסעלט אונד בעזאנדערס מיט וואָרטען צורעכטגעוויזען האבע, אינדעם
זיא צו איהם שפראך: „מיין זאהן, דוא וויילסט אב פֿאן דען וועגען גאטטעס אונד
דיין פֿאטער וואר זאָ פֿראם אונד טוגענדהאפֿט, דאך, נור איר ווירד מאן דיינע
גאטטלאזיגקייט צור לאסט לעגען, נור איר, דיא איך דיך ערטראגען; יא, קעהרע צו-
ריקק, מיין זאהן!״ — וועם דאס גליקק צו טהייל געווארדען, איינע איהם ווירדיגע
פֿרויא צו עהעליכען, דעם ווירד זיא געוויס איינע געהילפֿין אין יעדעם לעבענספֿער-
האלטניס זיין, זיא ווירד איהם דאס צייטליכע ערווערבען אונד דאס עוויגדויערנדע
ערשטרעבען העלפֿען. — רבי אלעזר דייטעט דען פֿערז (בראשית ב, י״ח.):
„איך וויל איהם איינע געהילפֿין מאכען זיינעס גלייכען,״ אינזאפֿערן דער מאן רעדליך
אונד טוגענדהאפֿט איזט, בעקאממט ער אויך איין איהם אין גוטען איגענשאפֿטען
גלייכעס וויב, איזט ער אבער פֿאן אללען גוטען איגענשאפֿטען באר, זאָ בעקאממט
ער איינע פֿרויא, דיא איהם (כנגדו) שטעטס צווידער ווירד האנדלען זאָ דאס ער ניע
דעם גענוססעס דעס הייזליכען פֿריעדענס טהיילהאפֿטיג ווערדען ווירד. — דיא איי-
שטען טאכטער מאהנטען דעם פֿאטער נאך, דאהער זאָלל דער צום הייראטהען ענט-
שלאססענע אללעס אויפֿביעטען, אום דיא טאכטער איינעס געלעהרטען צו עהעליכען.
דען דיא ווייזען לעהרען: יעדערמאן זאָלל אללעס, וואס ער בעזיטצט, פֿערקויפֿען,
אום זיך פֿיר דען פֿרויא: דיא טאכטער איינעס געלעהרטען צו ערווערבען; דען וועלכעס

גולה יהיו בניו ת"ח ולא ישא בת ע"ה שאם מת או גולה יהיו בניו עמי הארץ. ולעולם ישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ואל ישא בתו לעם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואין מתקבל. ואם לא ימצא בת ת"ח ישא בת איש הגון רגיל במדות טובות. כדאמרינן עלה שם תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא ישא בת גבאי צדקה לא מצא ישא בת מלמדי תנוקות ולא ישא בת עם הארץ מפני שהם שקץ ועל בנותיהם נאמר (דברים כ"ז) ארור שוכב עם כל בהמה. ואם נשא בת ת"ח מובטח לו שלא יפסיק תורה מזרעו. כדגרסינן במסכת יומא פרק בא לו כ"ג (דף ע"א). אמר רבי ברכיה אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת ת"ח שנאמר (איוב י"ד) אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע:

געשיקק אויך איבער זיא הערייגבריכט, עס זייא, דאס איהר מאַן אין פערבאַננונג וואַנ=דערן מיסטע, אָדער דאס זיא איהן פריהצייטיג דורך דען טאָד פערלאָרע, איממער ווירד זיא דאַהין שטרעבען, איהרע זאָהנע צו געלעהרטען הערבאַנצובילדען. דיא טאָכטער איינעס געוועהנליכען, ניכטגעלעהרטען מאַננעס ווירד אין זאָלכען אומליכען לעבענספערהעלטניססען איהרע זאָהנע נור צו געוועהנליכען מענשען הערמַנבילדען, זיא קעננט דען ווערטה דער געלעהרזאַמקייט ניכט, אום איהן אויך איהרע קינדער צו איבערטראַגען. עס מוז אויך שפעטער איינעס יעדען פאַטערס, זיינע טאָכטער מאַן איינען געלעהרטען צו פערהייראַטהען. דען עס מוז נאַטירליך פיר דיא וויינרע=בע, זיך מיט איינער אַנדערן רעבע צו אומשלינגען, נור זאָ געדייהען זיא געגענזייטיג. ווען אַבער זיינע טאָכטער אַן איינען געוועהנליכען מענשען פערהייראַטהעט, זאָ גלייכט זאָלכע הייראַטה דער רעבע, דיא זיך אום איינען געוועהנליכען דאָרנ=בוש ווינדעט, פאָן וועלכעם זיא קיינע זיסע, נאַטירליכע נאַהרונג איינזויגען קאַן. — פיר דען עס זיך ניכט גוט איינגעט, דיא טאָכטער איינעס געלעהרטען צו עהעלי=כען, דער הייראַטהע דיא טאָכטער איינעס אַנשטאָנדיגען, מיט גוטען איינענשאַפ=טען בעגאַבטען מאַננעס. דיא ווייזען לעהרען: יעדערמאַן זאָלל עס זיך צור אויפגאַבע שטעללען, דיא טאָכטער איינעס געלעהרטען צו הייראַטהען. שיקקט זיך דאַס אַבער ניכט נאַך וואונש, זאָ זאָלל ער דיא טאָכטער דעם אַנגעזעהנסטען, אָדער דיא איינעס זינאַגאָגענפאָרשטעהערס, אָדער דיא איינעס פאָרשטעהערס דעס אַרמענוועזענס, אָדער אַבער דיא טאָכטער איינעס לעהרערס הייראַטהען, נור ניכט דיא טאָכטער איי=נעס געוועהנליכען מאַננעס, דאַ דיעס איינע ענטווירדיגונג זיינער זעלבסט איזט. — ווער דיא טאָכטער איינעס געלעהרטען הייראַטהעט, דער מאָגע זיך פערזיכערט האַלטען, דאַס עס בייא זיינען זאָהנען ניע אַן געלעהרזאַמקייט פעהלען ווירד. אויך רבי ברכיה לעהרט: געוואַהרט יעמאַנד, דאַס זיינע זאָהנע זיך דעם שטודיום דער הייליגען לעהרע ניכט בעפלייסיגען, (אונד זיינע ערסטע פרויא איזט שאָן געשטאָרבען), דער הייראַטהע דיא טאָכטער איינעס געלעהרטען; דען עס הייסט (איוב י"ד, ח'. או. ט'.): „ווען זיינע וואורצעל אויף ערדען אַלטערט אונד אים שטויב הינשטירבט, פאָם דופט דעס וואַססערס ערבליהט ער ווידער אונד טרייבט צווייגע, וויא נייאגעפפלאַנצט." —

(קסט) פרק שני.

כשם שמוזהר אדם שלא ישא בת עם הארץ כך הוא מוזהר שלא ישיא בתו לעם הארץ כדי שלא תלמוד מדרכיו. ואמרינן פרק אלו עוברים (דף מ"ט) תניא אמר רבי מאיר כל המשיא את בתו לעם הארץ כאלו כופתה ומניחה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים אף ע"ה מכה ובועל ואין לו בושת פנים. והמשיא בתו לת"ח חשוב לו כאלו מתדבק בשכינה. כדגרסינן בסוף מסכת כתובות (דף קי"א). אמר ר' אלעזר עמי הארץ אינן חיים שנאמר (ישעי' כ"ו) מתים בל יחיו רפאים בל יקומו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו. תניא נמי הכי מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפא עצמו מד"ת הכתוב מדבר. א"ל רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אנן במרפא עצמו לע"ז מוקמינן לה. אמר ליה רבי מקרא אני דורש שנא' (שם) כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו. וכל שאינו משתמש באור תורה

צווייטעס קאפיטעל.

זא וויא זיך יעדערמאן געווארנט האלטען זאלל, ניכט דיא טאכטער איינעס געוואהנליכען מאננעס צו הייראטהען, זא זאלל וויעדערום קיין פאטער זיינע טאכטער אן איינען אונגעלעהרטען, געוואהנליכען מאן פערהייראטהען, דאס זיא ניכט פערדערבט ווערדע אונד זיינע שלעכטען זיטטען אונד אונטוגענדען זיך אנאייגנע. רבי מאיר לעהרט: ווער זיינע טאכטער אן איינען געוואהנליכען מאן פערהייראטהעט דער האט זיא גלייכזאם הארטהערציג געקנעבעלט אונד זיא איינעם לעווען צור בייטע פרייז געגעבען, דער אין זיינער אונפערשאמטהייט זיינע בייטע ניעדערטריטט, איהר יעדען לעבענסהויך אויספרעסט אונד זיא דאן פרעכען אנגעזיכטס פערצעהרט; דער ראהע מאן גלייכט אין זיינעם טהון אונד האנדלען דעם לעווען, פרעסט ענטווירדיגט ער אויף אפפענער שטראסע, דורך צוגעללאזע בעשלאפפונג, דיעיעניגע דיא ער נור בעגלייטערין דורכ'ס לעבען זיך ערוואהלט, דאן פרעהנט ער ביים איהר זיינען ניעדריגען געלוסטען, אהנע צארטגעפיהל, אהנע ריקזיכט אויף דאס הייליגע באנד. ווער אבער זיינע טאכטער אן איינען געלעהרטען פערהייראטהעט, דער נאהערט זיך גאטט אונד שליסט זיך איהם גלייכזאם אן. — רבי אלעזר לעהרט: דיא געוואהנליכען, ראהען מענשען ווערדען איינסט ניכט אויפערשטעהען, דען עס הייסט (ישעי' כ"ו, י"ד.): „טאדטע — אים לעבען טאן, — ווערדען ניכט בעלעבט ווערדען; שאטטען, — דיא זיא ווארען, — ווערדען ניכט זיך אויפריכטען; דאהער בעשאהלסט דו — אונד האסט זיא פערטילגט אונד אויסגעראטטעט יעדעס אנדענקען אן זיא.“ ר' יוחנן ווענדעט איין: נאך דיעזער דייטונג דעס פערזעס ווירדע אמן גאטט איינער אונגערעכטיגקייט צייהען, דיעזער פערז האבע נור אויף דעניעניגען בעצוג, דיא אבגאטטעריי טרייבען. הירויף גאב ר' אלעזר צור אנטווארט: אויך דיעזער פערז בעווייזט דאס, וואס איך געלעהרט, דען עס הייסט: (ישעיה כ"ו, י"ט.): „דער בעלעבענדע טהויא דער ליכטען — דער לעהרען — איזט דיין טהויא אונד אין דיא ערדע זענקסט דו שאטטען,“ וואמיט דיעיעניגען געמאיינט זינד, וועלכע ניכט נאך דיעזעם בעלעבענדען טהויא געשטרעבט, דיא זיך דער הייליגען לעהרע ניכט בעפליססען האבען. ר' יוחנן שוויעג, יעדאך טאט איהן דיעזע

אין של תורה מחיוהו. כיון דהוייה דקא מצטער א״ל ר׳ מצאתי להם מנוחה ממקום אחר (דברי׳ ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום. וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לת״ח והעושה פרקמטיא לת״ח והמהנה ת״ח מנכסיו מע״ה כאלו מודבק בשכינה. כיוצא בדבר אתה אומר (שם ל) לאהבה את ה׳ וגו׳ ולדבקה בו וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר (שם ד׳) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא. אלא לומר לך כל המשיא בתו לת״ח כאלו נדבק בשכינה. וגרסינן במסכת ברכות (דף ל״ד) ובפרק חלק (דף צ״ט) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת״ח ולעושה פרקמטיא לת״ח ולמהנה ת״ח מנכסיו אבל ת״ח עצמן (ישעי׳ ס״ד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

(קע) פרק שלישי.

לעולם ישתדל אדם לישא בת טובים ויבדוק באביה ובאמה ובאחיה ועל זה נכתבה בתורה בת פלוני או אחות פלוני הכתוב בגדולים לספר שבחם כמו בת עמינדב אחות נחשון מבנות פוטיאל שם אמו מעכה בת אבשלום

דייטונג צו בעטריבען, וועניגסטענס קאם עס דעם רבי אליעזר זא פאר, דאהער שפראך ער צו איהם: רבי! איין אנדערער פערז שפריכט זיך וויעדער עטוואס גינסטיגער אונד בערוהיגענדער אין היניכט דעס צוקינפטיגען געשיקקעס דיעזער ראהען, געוואהנליכען לייטע אויס; עס הייסט נעמליך (דברים ד׳, ד׳.): „ווען איהר אנהאנגעט דעם עוויגען, אייערעם גאטטע, איהר לעבעט דאן אללע הייטע,” היערויף איזט דיא פראגע צו שטעללען: ווער קאן גאטט אנהאנגען? גלייכט גאטט ניכט איינעם פערצעהרענדען פייער, דאס אונערריייכבאר, דאס אונערפאסליך איזט? דער פערז קאן נור דאהין געדייטעט ווערדען, דאס ער זיך אויף דען ראהפן אונגעלעהרטען בעציעהע, דער זיינע טאכטער אן איינען גאטטעסגעלעהרטען פערהייראטהעט, פיר איהן געשעפטע טרייבט אונד איהן רייכליך ערנעהרט, דאמיט ער איס שטודירען ניכט געשטערט ווערדע, היערדורך ערווירבט זיך דער אונגעלעהרטע דאס וואהלוואללען גאטטעס, דא ער דיא גאטטעסערקעננונג הילפט אויסברייטען אויף ערדען, אונד זא שליעסט ער זיך גלייכזאם גאטט אן. — עס לעהרט ר׳ חייא בר אבא איס נאמען דעם ר׳ יוחנן: זאממטליכע פראפעטען, דיא דיא איינסטיגע אויפפאָרדערונג פראפעצייהעט האבען, בעציעהען איהרע ווארטע נור אויף דיעיעניגען, וועלכע איהרע טאכטער אן גאטטעסגעלעהרטע פערהייראטהעט האבען, אבער דער יענזייטיגע גענוס דער געלעהרטען זעלבסט וואר איהנען ניכט בעקאננט, דען עס הייסט (ישעי׳ ס״ד, ג׳.): „קיין אויגע, א גאטט, האט יע געשויט, וואס גוטעס געשטעהען וויר דענען, דיא אויף איהן האפפען. —

דריטטעס קאפיטעל.

מאן זייא שטעטס בעשטרעבט, זיך איינע פרויא אויס גוטער פאמיליע צו הייראטהען אונד זהרפאנאין איין פריינדשאפטליך ענגערעס פערהעלטניס מיט איהרעם פאטער, איהרער מוטטער אונד איהרען געשוויסטערן קאממען. דאס עס עהרענהאפט זייא, אויס איינער אנגעזעהענען אונד ריהמליך בעקאננטען פאמיליע צו הייראטהען, איזט זעלבסט אויס דער היילגען שריפט צו ערזעהען, דיא זעהר הייפיג דיא שוועסטער וועגען איהרעס

ושם אמו עוזבת בת שלחי. בא ללמדנו שהוא סיוע גדול לבנים שיצאו הגונים. וכך אמרו בב"ב פרק יש נוחלין (דף ק"ח) אמר ר' אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן. אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פינחס. ופינחס לאו מיתרו קאתי והא כתי' (שמות ו') ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל וגו' מאי לאו דאתי מיתרו שפטם עגלים לע"ז. לא דקאתי מיוסף שפטפט ביצרו. והלא שבטים מבזין אותו ואומרים ראית' בן פוטי זה שפטם אבי אמו עגלי' לע"ז יהרוג נשיא שבט מישראל. אלא אי אבוה דאמיה מיוסף אימא דאמי' מיתרו ואי אבוה דאמיה מיתרו אימא דאמיה מיוסף דייקא נמי דכתיב מבנות פוטיאל תרתי ש"מ. אמר רבא הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה שנאמר (שם) ויקח אהרן וגו' ממשמע שנאמר בת עמינדב איני יודע שהיא אחות נחשון מה ת"ל אחות נחשון מכאן לנושא אשה שצריך שיבדוק באחיה.

ברודערס, אַלס: דיא שוועסטער נחשונ'ס, דער טאָכטער, וועגען איהרעס פֿאַטערס, אַלס: פֿאָן דען טאָכטערן פוטיאל'ס אונד דער מוטטער, וועגען איהרעס זאָהנעס, אַלס: דער נאַמע זיינער מוטטער וואַר: מעכה, טאָכטער דעם אבשלום, א. ז. וו. ערוואָהנט, וואָרויס זיך ערגיעבט, דאַס עס גוט אונד עהרענהאַפֿט פֿיר דיא קינדער איזט, ווען איהרע מוטטער אויס אַנגעזעהענער פֿאַמיליע שטאַמּט. אויך ר' אלעזר לעהרט, דאַס עס שטעטס גוט זייא, אויס אַנגעזעהענער פֿאַמיליע צו הייראַטהען, זאָ וויא עס ווידערום נאַכטהיילינג זייא, אויס איינער גאָטטלאָזען פֿאַמיליע צו עהעליכען. דען משה הייראַטהעטע דיא טאָכטער דעם יתרו, אונד יונתן — דער דעם מיכה אַלס פריעסטער זיינעס פֿאָן איהם אַנגעפֿערטיגטען געטצען דיענטע — שטאַמּטע פֿאָן איהם הער, אהרן היינגעגען הייראַטהעטע דיא טאָכטער דעם עמינדב, אונד דער אייפֿערפֿאָללע פינחס וואַר זיין ענקעל. דער איינוואורף, דאַס פינחס עבענפֿאַללס פֿאָן יתרו הערשטאַמּטע, דאַ עס דאָך הייסט: „אונד אלעזר, דער זאָהן אהרנ'ס, הייראַטהעטע איינע דער טאָכטער פוטיאל'ס," ווירד וויא פֿאָלגט בעזייטיגט: ניכט דער פוטיאל, דער דיא קאָלבער מאָסטעטע, זיא דען געטצען צו אָפּפֿערן, נעהמליך יתרו, וואַר זיין גראָספֿאַטער, זאָנדערן יוסף, דעם דער בייאַנאַמע פוטיאל געגעבען ווורדע, וויל ער געגען דיא לוסטערנע איבערררעדונגס־קונסט, געגען דיא פֿערלאָקקונג דער פֿרויא דעם פוטיפר געקעמפֿפֿט אונד געזיעגט האַט. ווען אויך יתרו'ס שטאַמּע דעם פינחס, אַלס ער אין זיינעם גאָטטעסאייפֿער דען פֿירסטען זמרי ערשטאַך, איט האָהן בעגעגנעטען, אינדעם זיא שפראַכען: האַבט איהר געזעהען דען זאָהן דעם פוטי, דער קאָלבער פֿיר געטצען מאָסטעטע, דער וויל זיך ערקיהנען, איינען פֿירסטען ישראל'ס צו טאָדטען? זאָ ווירד איהם תלמוד דער ווידערשפרוך דאַהין אויסגעגליכען, דאַס פינחס פֿאָן ביידען פֿאַמיליען הערשטאַמּטע, זאָוואָהל פֿאָן יתרו אַלס יוסף, דאַ עס הייסט: אלעזר, זאָהן אהרנ'ס, הייראַטהעטע פֿאָן דען טאָכטערן פוטיאל'ס, אַלזאָ אויס צוויא פֿאַמיליען; ענטווערער דער פֿאַטער זיינער מוטטער שטאַמּטע פֿאָן יוסף אונד דיא מוטטער זיינער מוטטער פֿאָן יתרו, אָדער אומגעוועדעט. — רבא לעהרט: ווער איינע פֿרויא עהעליכען וויל, זאָלל ערסט ערקונדיגונגען איבער דערען ברידער, אין וועלכעם רופֿע דער געלעהרזאַמקייט זיא שטעהען אונד וועלכע גוטע אייגענשאַפֿטען זיא בעזיטצען, איינציעהען; דען עס הייסט: אהרן הייראַטהעטע דיא שוועסטער דעם שטאַמּפֿירסטען נחשון. וואָרום אַבער העבט דיא שריפֿט דיעזעס הערפֿאָר? אום דיא

תנא רוב בנים דומים לאחי האם ואם היא צנועה וצדקת יהיו בניה זכרים וכשרי׳. כדגרסינן בסוף מסכת נדה (דף ע״א) בתוך י״ב דברים ששאלו אנשי אליכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה האחרונה היא מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים אמר להם ישא אשה הוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש. אמרו לו הרבה עשו כן ולא הועילו. אמר להם יבקש רחמים ממי שהבנים שלו שנאמר (תהלים קכ״ז) הנה נחלת ה׳ בנים וגו׳. מהו שכר פרי הבטן אמר רבי חמא בשכר שמשהין על הבטן בשעת תשמיש עד שיזרעו נשותיהן תחלה. נותן לו הקב״ה שכר פרי הבטן זכרים. מאי קמ״ל דהא בלא הא לא סגיא. והאשה משובח׳ במדות טובות וביראת הש״י בזו תבחר האדם שהיא נאה במעשיה ואל ישתדל אדם על היופי שבעורה כדכתיב (משלי ל״א) שקר החן והבל היופי וגו׳. וגרסינן בסוף מסכת תעניות (דף ל״א). ת״ר ד׳ משפחות היו בירושלים יפפיות שבהן אומרות תנו עיניכם ביופי שאין אשה אלא ליופי. מיוחסת שבהן אומרות תנו עיניכם במשפחה שאין אשה אלא לבנים. עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בממון. בינוניו׳

לעהרע צו געבען, דאַס מאַן זיך אויך דיא ברידער דעריעניגען, דיא מאַן עהעליכען וויל, פֿאָרהער ערקונדיגען זאָלל. אויך ווירד געלעהרט: דיא מייסטען זאָהנע אַרטען דען ברידערן דער מוטטער נאַך. — איזט דיא מוטטער זעלבסט פֿראָם אונד טוגענדהאַפֿט, זאָ ווירד זיא מייסט זאָהנע געבאָהרען, דיא גוט, פֿראָם אונד רעדליך זיין ווערדען. אַם ענדע דעס טראַקטאַט נדה, ווירד מיטגעטהיילט: איבער צוואָלף גע־גענשטאָנדע בעפֿראַגטען דיא אַלעקסאַנדריענס דען רבי יהושע בן חנניה, וואָרונטער דער לעטצטע וואַר: וואַס זאָלל דער מאַן טהון, אום קינדער מאָננליכען געשלעכטס צו ערהאַלטען? מאַן הייראַטהע, גאַב ער צור אַנטוואָרט, איין ווייבס הערצען צוזאַגענדעס, טוגענדהאַפֿטעס מאָדכען אונד פֿערהאַלטע זיך זעלבסט אין דער פֿערטרויליכסטען אַנגעהערונג בעשיידען אונד זיטטזאַם. פֿיעלע, גאַבען זיא צור אַנטוואָרט, פֿערהיעלטען זיך דיינער פֿאָרשריפֿט געמאַס, אָהנע דאַס איהר וואונש אין ערפֿיללונג גינג. דער בעסטע אונד צופֿערלאַססיגסטע ראַטה איזט, שפּראַך היער־אויף רבי יהושע, מאַן פֿלעהע אום ערפֿיללונג זיינעס וואונשעס גאָטט אינברינסטיג אַן, דענן אַללע זאָהנע דער ערדע געהאָרען, דען עס הייסט (תהלים קכ״ז, ג׳.): „זיהע איין ערבע גאָטטעס זינד דיא זאָהנע, לייבעספֿרוכט איזט דער טוגענד לאָהן.״ אויס דעם לעטצטען זאַטצע דיעזעס פֿערזעס דייטעט רבי חמא: דורך זיטטזאַמעס אונד צִכטיגעס פֿערהאַלטען אין דער פֿערטרויליכסטען אַנגעהערונג בעלאָהנט גאָטט דיא עהע מיט קינדערן מאָננליכען געשלעכטס. בעזאָנדערס אַבער מוס דיא פֿרויא זעלבסט טוגענדהאַפֿט אונד גאָטטעספֿירכטיג זיין אונד גוטע אייגענשאַפֿטען בעזיטצען. דיעזע זינד׳ס, דיא זיא צירען, ניכט אַבער דיא פֿערגאַנגליכע שאָנהייט, דענן: „טריגליך איזט דיא אַנמוטה אונד אייטעל איזט דיא שאָנהייט.״ — דיא ווייזען לעהרען: פֿיער פֿאַמיליען וואַרען אין ירושלים. דיא איינע צייכנעטע זיך דורך שאָנ־הייט, דיא אַנדערע דורך אַדעל, דיא דריטטע דורך רייכטהום, דיא פֿיערטע אַבער דורך ניכטס אויס. דיא דורך שאָנהייט זיך אויסצייכנעטע, שפּראַך: שטרעבעט נאַך שאָנהייט; דיא דורך אַדעל: שטרעבעט נאַך אַדעל; דיא דורך רייכטהום שפּראַך: ריכטעט איהר אויגענמערק אויפ׳ס פֿערמאָגען; דיא אַבער גאַר ניכטס ריהמליכעס פֿאָן זיך צו זאַגען פֿערמאָכטען, שפּראַכען: מאַן הייראַטהע, דאַ עס

שבהן אומרו' קתו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרנו בכספים ווהבים. והנושא אשה לשם שמים ומדריכה בדרך ישרה מע"ה כאו ילדה כדגרסי' בפ"ק דסוטה (דף י"ב) אמר רבי יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים וכו'. והיופי המשובח שבאשה שתהא צנועה ובעלת מדות טובות כדגרסינן בב"ר ויבן ה' אלהים את הצלע וגו'. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אומר ויבן כתיב התבונן מהיכן נבראת אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מוקפת את ראשה ולא מן העין שלא תהא סקרנית ולא מן האזן שלא תהא צייתנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן הלב שלא תהא קנאירת ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית ולא מן הרגל שלא תהא יצאנית אלא ממקום צנוע שבאדם שאפי' כשהוא ערום אותו מקום מכוסה. ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר אשה צנוע' ואף על פי כן (משלי א') ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם. לא בראתיה מן הראש שלא תהא וקפנית והרי היא מוקפת ראשה שנאמר (ישעיה ג') ותלכנה נטויות גרון. ולא מן העין שלא תהא סקרנית והרי היא סקרנית שנא' ומשקרות עינים. ולא מן האזן

דער ווילע גאָטטעס איזט, דאָך אויס מאַן זעהען, דאַס מאַן פֿראָגען מאַס מיטגיפֿט עבענפֿאַללס בעקאָממע. — ווער, וויל עס זאָ דער ווילע גאָטטעס איזט, הייראַטהעט אונד זיינע פֿרויא נור פֿראָממיגקייט אונד טוגענד ענטהאַלט, דער האַט זיא גלייכזאַם ערצייגט; דיעס לעהרט אויך רבי יוחנן. — דיא פֿאָרציגליכסטע שאָנהייט איינער פֿרויא בעשטעהעט אין זיטטזאַמקייט אונד גוטען אייגענשאַפֿטען. רבי יהושע אויס סכנין טהיילט מיט אים נאַמען דעס רבי לוי: עס הייסט אין דער שריפֿט: ,,גאָטט בויעטע דיא ריפפע, דיא ער פֿאָן דעם מענשען גענאָממען, צו איינעם ווייבע;" דאַס וואָרט ויבן ווירד דאַהין געדייטעט: דער העררע דאַכטע נאָך אונד איבערלעגטע, אויס וועלכעם טהייל דעס מענשען ער דאַס ווייב מאַכען זאָללע. ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס הויפטעס וויל איך זיא מאַכען, שפּראַך דער העררע, אויף דאַס זיא ניכט האָכמיטהיג זייא; אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס אוי-געס וויל איך זיא געשטאַלטען, אויף דאַס זיא ניכט נייגערן אַללעס בעשויען וואָללע; אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס אָהרעס, דאַמיט זיא ניכט, פֿאָן דער ניי-גיערדע געפּלאַגט, אַללעס האָרען וואָללע; אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס מונ-דעס, דאַמיט זיא ניכט פּלוידערהאַפֿט זייא; אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס הערצענס, דאַמיט זיא ניכט איפֿערזיכטיג אונד געהאַססיג זייא; אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינער האַנדע, דאַס זיא ניכט אַללעס בעריהרע אונד בעגיעריג בעטאַ-סטע; זאָ אויך ניכט אויס איינעם טהיילע זיינער פֿיססע, דאַמיט זיא ניכט איינע הער-אומלויפֿערין זייא, זאָנדערן אויס איינער פֿערדעקקטען שטעללע דעס מענשליכען קאָר-פּערס, אויס דער ריפפע, דיא אימער פֿאָן הויט בעדעקקט אונד אונזיכטבאַר איזט. אונד ביים פֿערפֿערטיגונג איינעס יעדען גליעדעס זום ווייבליכען קאָרפּער שפּראַך דער העררע: איך בילדע אין ניכטיגעס ווייב, אונד דענגאָך (משלי א', כ"ה.): ,,פֿערווער-פֿעט איהר איינע בעשליססע אונד וואָללעט איינע צורעכטוויזונג ניכט; ניכט אויס איי-נעם טהיילע פֿאָן דעם מענשען הויפט בילדעטע איך זיא, דאַמיט זיא ניכט האָכמיטהיג איינהער געהע, אַבער דענגאָך פֿערפֿאָהרט זיא אַזאָ (ישעיה ג', ט"ז.): ,,געהען איינהער מיט געררעקקטעם האַלזע." ניכט אויס איינעם טהייל זיינעס אויגעס בילדעטע איך זיא, דאַס זיא ניכט נייגערן אַללעס בעשויע אונד דענגאָך (ישעיה דאַזעלבסט):

שלא תהא צייתנית והרי היא צייתנית שנאמר (בראשית י"ח) ושרה שומעת. ולא מן הלב שלא תהא קנאית והרי היא קנאית שנאמר (שם ל') ותקנא רחל באחותה. ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית והרי היא ממשמשנית שנאמר (שם ל') ותגנוב רחל את התרפים. ולא מן הרגל שלא תהא יצאנית והרי היא יצאנית שנאמר (שם ל"א) ותצא דינה בת לאה. נמצא שהאשה צנועה המוזהרת ממדות הללו משלמת כונת יצירתה והיא האשה אשר בחר בה בוראה היא הגונה ליראי אלהים ומשניהם יצא זרע כשר והגון כדגרסינן בבמדבר סיני רבה (תהלים ס"ח) אלהים מושיב יחידים ביתה וגו' הנושא אשה הגונה לו הקב"ה עושה אותם בתים ואין יחיד אלא לשון גדולה שנאמר (בראשית כ"ו) כמעט שכב אחד העם ואומר (שמואל ב', ז') ומי כעמך כישראל גוי אחד. והוא מוציא מהם בנים בעלי תורה אוסרים ומכשירים הוי אומר אסירים בכושרות. אבל מי שנושא אשה שאינה הגונה לו יוצאים מהן בנים עמי הארץ הה"ד שכנו צחיחה ואין צחיחה אלא לשון צמא כדכתיב צהא צמא שהן צמאין לד"ת כד"א (עמוס ח') לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'. וגרסינן נמי במדרש תהלים אלהים

„ווערפֿען זיא פֿערפֿיהרערישע בליקקע אומהער" ניכט אויס איינעם טהייל זיינעס אָהרעס בילדעטע ער זיא, דאַס זיא ניכט נייגיעריג אַללעס בעהאָרכע, אונד דיא שטאַמם-מוטטער שׂרה פֿערפֿיעל דעננאָך אין דיעזען פֿעהלער, דען עס הייסט (בראשית י"ח, י'.): „אונד שרה האָרטע עס האָרכענד מיט אן." ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס הערצענס בילדעטע ער זיא, דאַס זיא ניכט ניידיש זייא, אונד (דאָז. ל', א'.): „רחל בענניידעטע דעננאָך איהרע שוועסטער." ניכט אויס איינעם טהיילע זיינער האַנד בילדעטע ער זיא, דאַס זיא ניכטס פֿערבערגענד פֿערהייאָליכע, אונד (דאָז. ל"א, י"ט.): „רחל שטאַהל דיא געטצענבילדער איהרעס פֿאַטערס." ניכט אויס איינעם טהיילע זיינעס פֿוסעס בילדעטע ער זיא, דאַס זיא קיינע אואלייפֿערין זייא, אונד (דאָז. ל"ד, א'.): „דינה, דיא טאָכטער לאה'ס גינג הינאויס, אום זיך אונטער דען טעכטערן דעס לאַנדעס אומצוזעהען." היעראויס פֿאָלגט, דאַס יעדע געזיטטעטע, טוגענדהאַפֿטע אונד מיט גוטען איינענשאַפֿטען בעגאַבטע פֿרויא דיא האָהע אַבזיכט איהרעס שעפּפֿערס ערקעננט אונד זיינען ערהאַבענען ווילען ערפֿיללט, אונד דיעזע איזט עס, אַן וועלכער דער שעפּפֿער וואָהלגעפֿאַללען פֿינדעט אונד דיא זיך פֿיר איינען געטטעספֿירכטיגען צור עהעגאַטטין וואָהל איינגנעט, אונד ווירד זאָלך איין עהעפּאַאַר געוויס גוטע אונד טוגענד-האַפֿטע קינדער צייגען. — עס הייסט (תהלים ס"ח, ז'.): „דער העֶרר בעזעטצט דען איינזאַמען (יחידים) דאַס הויז," (אונטער יחיד איזט איין אַנגעזעהענער מאַן צו פֿער-שטעהען); היעראויס ווירד געדייטעט: ווער זיך איינע איהם צוזאַגענדע, טוגענדהאַפֿטע פֿרויא הייראַטהעט, אויס דערען עהע ווירד גאָטט אַנזעהנער פֿאָן אַנזעהען אונד גראָססער געלעהרזאַמקייט הערפֿאָרגעהען לאַססען. ווער אַבער איין אונפּאַססענדעס עהעבינדניס שליעסט, דערען קינדער ווערדען געוויאָהנליכע אַללטאַגסמענשען זיין, דיא פֿיר ניכטס זין אונד קיין שטרעבען נאַך וויססען האַבען, אונד דיא הינשטרעבען אונד רוהען ווערדען אים דורסט נאַך גאָטטעסערקעננטניס, וויא עס הייסט (עמוס ח', י"א.): „ניכט הונגער נאַך בראָד, ניכט דורסט נאַך וואַססער, זאָנדערן צו האָרען דאַס וואָרט גאָטטעס;" זאָ ווירד עס איהנען איינסט ערגעהען. — אים מדרש תהלים הייסט עס: איינע

מושיב וגו׳ קשה הזיווג לפני הקב״ה כקריעת ים סוף דכתיב מוציא אסירים זו יציאת מצרים וקריעת ים סוף. ר״א אלהים מושיב וגו׳ יושב ודן אותם ומביא זת ממקומו וזה ממקומו ומושיבן בבית אחד. מוציא אסירים וגומר שהוא מוציאן מבתיהן אסורין בעל כרחן ומזווגן. בכושרות אם אינן זוכין בוכים ואם זוכין משבחין. וגרסינן נמי ברוש פ״ק דסוטה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן קשה לזווגן כקריעת ים סוף שנאמר אלהים וגו׳ אל תקרי מוציא אלא כמוציא. ואם קרובתו של אדם הגונה היא קודמת לפי שהיא בת זוגו יותר מהרחוקה דבאלו בחרו אבותינו הצדיקים. ולזה רמז המשורר (תהלים קל״ג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. וגרסינן במסכת סנהדרין פרק הנשרפין (דף ע״ו) ובפרק הבא על יבמתו (דף ס״ג) תנו רבנן האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (ישעיה נ״ח) אז תקרא וה׳ יענה וגו׳. והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר (איוב ה׳) וידעת כי שלום אהלך וגו׳:

(קעא) פרק רביעי.

מאד מאד יזהר האדם שלא יכשל באשה שאינה הוגנת לו כדי שלא תהא לגופו כצרעת ממארת וכדי שלא יהיו לו בנים ממנה שאינן הגונים

פאססענדע עהע צו בילדען, איזט דעם געהייליגטען שווער, גלייך דער טהיילונג דעס ראָטהען מעערעס. ער בעאורטהיילט דען מאן אונד דאס ווייב, וויעגט אב, אב איהרע קאראקטערע פיר איינאנדער זיך אייגנען, בעזאָנדערס ווען ביידע פראָם אונד טוגענדהאפט זינד; דאן פיהרט ער זיא אויס פערשיעדענען אָרטערן צוזאממען, אונד גיעבט איהנען געגענזייטיגע נייגונג, דאס זיא זיך פעראייניגען אונד איין הויז בילדען אונד אין צופריעדענער אונד גליקליכער עהע לעבען. דיא ווערטהלאָזע עהע אבער איזט איינע אונגליקליכע. — אמן זאָלל איינע ווירדיגע פערוואנדטע איינער יעדען אנדערן פערזאָנען פאָרציעהען אונד זיא הייראטהען. אויך אונזערע פראָממען אהנען הייראטהעטען אויס איהרען פאמיליען. היערויף זאגט דער הייליגע זאנגער (תהלים קל״ג, א׳.): „ויא גוט אונד ליעבליך איזט׳ס, ווען פערוואנדטע מיט איינאנדער לעבען. — דיא ווייזען לעהרטען: ווער זיינע נאכבארען ליעבט, מיט זיינען פערוואנדטען אין פערטרוליכקייט אומגעהט, זיינע ניכטע הייראטהעט אונד דעם ארמען אין דער נאָטה געלד לייהעט, אויף דען איזט דער פערז אנצווענדען (ישעיה נ״ח, ט׳.): „דאן רופסט דוא אונד גאָטט אנטוואָרטעט א. ז. וו.״ — ווער זיינע קינדער אים גוטען אונטערריכטעט, זיא אויף דיא באהן דער טוגענד לייטעט אונד זיא נור געהאָריגען לייט פערהייראטהעט, אויף דען איזט דער פערז אנצווענדען (איוב ה׳, כ״ה.): „דוא ערפאָהרסט, דאס דער פריעדע וואָהנט אין דיינער היטטע.״

פיערטעס קאפיטעל.

יעדערמאן נעהמע זיך אין אכט, דאס ער ניכט איינע, פיר איהן זיך ניכט אייגנענדע פרויא הייראטהע, דיא איהם זאָנסט גלייך איינעם אונהיילבארען אויסזאטץ אנהאפטען ווירדע, אונד דיא איהם קינדער זיינער אונווירדיג געבאָהרע. עס לעהרט

דגרסינן בקדושין פ"י יוחסין (דף ע') אמר רבה בר רב הונא כל הנושא אשה שאינה הגונה לו מע"ה כאלו חרשו לכל העולם כלו וזרעו מלח שנאמר (עזרא ב') ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אמר ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם. ואמרינן נמי התם אמר רבה בר רב אדא ואמרי ליה אמר רב סלא אמר רב המנונא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו. ותניא על כלם אליהו כותב והקב"ה חותם אוי למי שפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו. ואמרינן נמי התם אמר רבין בר רב אדא כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כשהקדוש ברוך הוא מעיד על השבטים אינו מעיד עליו שנאמר (תהלים קכ"ב) ששם עלו שבטים שבטי יה וגו'. ואף על פי שיתנו לו עמה ממון רב אל ישהית זרעו שהממון כלה וישאר עם הרפתו.

רבה בר רב הונא: ווער איינע פֿיר איהן אונפאַססענדע פֿרויא הייראַטהעט, דער פפֿליגט גלייכזאַם דיא גאַנצע ערדע דורך אונד זאָעט זאַלץ, דען עס הייסט (עזרא ב', נ"ט.): „אונד דאַס זינד דיא, וועלכע איהם אויסגינגען פֿאָן תל מלח (זאַלץ-רוּינע), תל חרשא (געפפֿליגטע רוּינע) א. ז. וו., דיא אַבער איהרע אַבשטאַממונג ניכט אַנצוגעבען וואוסטען, אָב זיא איזראַעליטען וואַרען.“ רבה בר רב אדא, אָדער רב המנונא לעהרט: ווער איינע פֿיר איהן אונפאַססענדע פֿרויא הייראַטהעט, דען בינדעט אליהו*) אונד דער געהייליגטע בעשטראַפֿט איהן. אויך ווירד געלעהרט: אַללע דעראַרטיגען מיססהייראַטהען שרייבט אליהו איין אין דאַס הימ-מעלסבוך אונד דער געהייליגטע בעזיעגעלט עס. וועהע דעם מאַננע, דער זיך איינע איהן העראַבווירדיגענדע פֿרויא הייראַטהעט, אום איהר איהן ענטווירדיגענדע קינדער צייגט אונד דיא עהרע זיינער פֿאַמיליע בעפֿלעקקט. רבין, זאָהן דעס רב אדא, לעהרט: ווען דער געהייליגטע אויך צייגניס גיעבט איבער דען אַדעל דער שטאַממע ישראל'ס, דאַ עס הייסט (תהלים קכ"ב, ד'.): „אַלסדאַן שטיעגען — אין צוגעהען — דיא שטאַממע, דיא שטאַממע גאָטטעס,“ זאָ גיעבט ער עס דעם ניכט, דער אונטער

---

*) אליהו, דעססען אייפֿער פֿיר גאָטט אונד דיא ערהאַלטונג זיינער היילינען לעהרע בעקאַננט איזט, דער זיין זעהר בעוועגטעס לעבען פֿיעלפֿאַך בלאָס געשטעללט, אום דיא אַבגאָטטערייא אויס ישראל צו פֿערטילגען, דער ביז צו זיינעם גלאָררייכען ענדע פֿיר גאָטטעס פֿערהעררליכונג קאָהנע אונטערלאַס געקאָמפפֿט האַט, איזט פֿאָן דען ווייזען מאָל זינגבילד דעס גאָטטעסאייפֿערס אַנערקאַננט. פינחס, פֿאָן דעם דיא שריפֿט אויסזאַגט, דאַס ער פֿאַן דעם וואָללוסטיגען זמרי פֿיר גאָטט ראַכע גענאָממען, ווירד פֿאָן דען ווייזען מיט אליהו אידענטיפֿיצירט, אין דיעזעם מאָל איינע פערזאָן געדאַכט, איינדעם זיא הייפֿיג אויסשפּרעכען פינחס זה אליהו, דאַ ביידע איין שטרעבען אונד ציעל, ווען אויך פֿערשיעדען אין דער אייסערליכען געשטאַלטונג האַטטען. היערנאַך לעסע זיך דער אויסשפּרוך דעס רבה בר אדא, אָדער דעס רב המנונא וויא פֿאָלגט ערקלאָהרען: עס איזט ווידער דען וויללען גאָטטעס, ווען איין געלעהרטער אָדער זאָנסט אַנשטאָנדיגער מאַן איין מאָדכען, דיא זיינער ניכט ווירדיג, הייראַטהעט, דאַ דער איינפֿלוס דער מוטטער אויף דיא קינדער זאָלכער עהע נור איין שלעכטער זיין קאַן. זאָלך איין עהעבינדניס שליעסט נור דיא וואָללוסט; אַבער קאָהנע דען וויללען גאָטטעס אונד קאָהנע זיינען זעגען איזט עס געשלאָססען, דאַהער ווירד אַללעגאָריש אויסגעשפּראָכען, דאַס אליהו, דער פֿערזאָניפֿיצירטע גאָטטעסאייפֿער, איהן בינדעט אונד זיין געוויססען איהן נאָטהיגט (כפה, נאַך ערוך), אין דער איינמאַל געשלאָססענען מיסעהע צו פֿערהאַררען אונד דאַס דער געהייליגטע איהן וועגען דער מיסהייראַטה ציכטיגט דורך הייזליכע צוויעטראַכט, דיא איינע ציכערע פֿאָלגע זאָלכער עהע איזט.

דער איבערזעטצער

כדאמרינן התם אמר רבה בר הונא כל הנושא אשה לשם ממון הוין לו בנים שאינם מהוגנין שנאמר (הושע ה׳) בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם. שמא תאמר ממונן פלט ת״ל עתה יאכלם חדש ושמא תאמר חלקו ולא חלקה ת״ל חלקיהם. ושמא תאמר לזמן מרובה תלמוד לומר עתה יאכלם חדש. מאי משמע אמר רב נחמן בר יצחק חדש נכנס וחדש יוצא וממונם אבד. וגם מצינו במדרש כתיב (צפניה ב׳) כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר. עזה מלשון עז ר״ל הנושא אשה שקרוביה עזים וחזקים וכונתו להתקרב בהן לסוף יסתלקו ממנו וגם הוא יסתלק מן האשה שנאמר עזובה תהיה. ואשקלון מלשון שקלים ר״ל הנושא אשה לשם ממון סופו בא לידי עוני שנאמר לשממה תהיה. אשדוד מלשון אשדודים ר״ל הנושא אשה לשם חשק סופו שבע ממנה וקץ בה ומגרשה בחצי ימיו שנאמר בצהרים יגרשוה. ועקרון ר״ל הנושא אשה עקרה עוקר זרעו. גם מעשה אמנון ותמר יוכיח שנשאה לשם חשק איך נהפכה אהבתם לשנאה. גם יסתכל אדם בגזרות שבאו על הנשים העזות הארורות שהיו מתפארות ביופין וכתיב עליהו (ישעיה ג׳) ותלכנה נטויות גרון כדאמרינן בפרק במה אשה יוצאה (דף ס״א). דרש

זיינער ווירדע הייראטהעט. רבה בר הונא לעהרט: ווער איינע עהע דעם געל־דעס וועגען שליסט, דער צייגט קינדער זיינער אונווירדיג, דען עס הייסט: (הושע ה׳, ז׳.) „טרייללאָז וואַרען זיא געגען גאָטט, דען ענטאַרטעטע קינדער צייגטען זיא, איין מאָנאַט זאָלל זיא פֿערצעהרען זאַמט איהרער האַבע,׳ דיא קיינען טוטל גע־וואָהרט. אויך רב נחמן בר יצחק לעהרט, דאַס דיא מיטגיפֿט מיט איינער איהם ניכט אַנגעמעססענען פֿרויא אָהנע האַלטבאַרקייט אונד דויער איזט, דען איינען מאָ־נאַט קאָממט׳ס אונד דען אַנדערן מאָנאַט געהט׳ס ווידער פֿערלאָרען. — דער מדרש לעהרט: עס הייסט: (צפניה ב׳, ד׳.) „דען דיא מאַכטיגע ווירד פֿערלאַס־סען זיין,״ ד. ה. ווער אויס איינער מאַכטיגען, פֿאָן בעהפֿרטענדען פֿאַמיליע הייראטהעט, אין דער אַבזיכט, דורך זיא צו מאַכט צו געלאַנגען, דער ווירד זיך שפּעטער פֿאָן איהר פֿערלאַססען זעהען; דאַראַב געקראַנקט, ווירד ער זיך פֿאָן דיע־זען פֿערוואַנדטען צוריקציהען, אונד אין זיינעם אונמוטה איבער זיינע טייטונג ווירד ער זיינע פֿרויא פֿערלאַססען. זאָ אויך ווער דעם געלדעס וועגען הייראטהעט, געראָטה שפּעטער אין אַרמוטה; ווער פֿאָן דער ערפֿיללונג זיינער בעגיערדען וועגען טהוט, „דער ווירד זיך אים מיטטאַג — אין זיינען קראַפֿטיאַהרען — פֿאָן זיינער פֿרויא שיידען לאַססען;״ דיא געשיכטע דעס אמנון אונד דער תמר ליפֿערן היפֿרצו דען שלאַגענדסטען בעוויז. אונד ווער איינע אונפֿרוכטבאַרע הייראטהעט, דער בע־גיעבט זיך, דורך דאַס איינגעהען אין זאָלכע עהע, דער פֿאַטערפֿריידען. יעדערמאַן, ווען ער שאָנע פֿרויענציממער, דיא שטאָלז אונד האָכמיטהיג איינהער גינגען, גע־קאַנט אונד נון זיעהט, ווא זיא קיינע שפּור איהרער שאָנהייט מעהר האַבען, וויא דיעזען, געדעמיטהיגט דורך זיא ענטשטעללענדע קראַנקהייטען, ניכטס מעהר איזט געבליעבען, אַלס דיא ערינערונג אַן איהרע אייטעלקייט, מאָגע זיך זאָלכע ערשיינונגען צום וואַרנענדען בייזפּיעל זיין לאַססען, ניכט פֿאָן פֿערגאַנגליכער שאָנהייט זיך בלענדען אונד ניכט פֿאָן בלענדענדעם פֿערמאָגען זיך בעשטעכען צו לאַססען,

רב עולא בריה דרב עילאי מ"ד ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון. שהיו מהלכות בקומה זקופה. ותלכנה נטויות גרון וכו' כדאיתא חתם. על כן יברח אדם מלהזדווג עם נשים כאלו וישים כונתו לשם שמים ויסייעוהו מן השמים:

(קעב) פרק חמישי.

כשם שמתפלל האדם לאלהיו שיכין לו כל צרכו וינצלהו מכל צרה כך הוא טוב לו להתחנן אל אלהיו שיזמין לו אשה טובה בכשרות ובשלום. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ח') כתיב (תהלים ל"ב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וגו'. מאי לעת מצוא אמר ר' חנינא זו אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב. במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי ליה מצא או מוצא מצא דכתיב (משלי י"ח) מצא אשה מצא טוב. או מוצא דכתיב (קהלת ז') ומוצא אני וגו' האשה. ואמרינן נמי האי עובדא בפרי הבא על יבמתו (דף ס"ג). ואמרינן עלה התם אמר רבא אשה רעה מצוה לגרשה דכתיב (משלי כ"ב) גרש לץ ויצא מדון וגו'. ואמר רבא אשה רעה וכתובתה מרובה אנסיב צרתה בצדה דאמרי אינשי בהכרתה ולא בסילתה. ואמר רבא קשה אשה רעה כיום סגריר שנאמר (שם כ"ז) דלף טורד וגו' ואשת מדינים נשתוה. ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה. כמה טובה אשה

ווען ער איין עהעבינדניס צו שליעססען בעאַבזיכטיגט, זאָנדערן זיין שטרעבען זאָלל נאַך איינער פֿרויא זיין, דיא זיינער אַנגעמעססען, דיא פֿראָם אונד טוגענדהאַפֿט איזט, אונד דיא איינע ציערדע זיינעס הויזעס זיין ווירד, שטרעבט ער נאַך זאָלך איינעם שאַטצע, דאַן בלייבט גאָטטעס זעגען אונד הילפֿע געוויס ניכט אויס.

פֿינפֿטעס קאַפּיטעל.

זאָ וויא מאַן צו גאָטט וועגען גיטיגער שפענדונג אַללער בעדירפֿניססע אונד אום רעטטונג אויס נאָטה אונד דראַנגזאַל פֿלעהעט, זאָ איזט'ס אויך רעכט, גאָטט אום איינע גוטע אונד טוגענדהאַפֿטע פֿרויא צו ביטטען, מיט וועלכער מאַן אין פֿריעדען אונד איינטראַכט לעבען קאָננע. דענן עס הייסט (תהלים ל"ב, ו'.): „דעסוועגען פֿלעהעט יעדער פֿראָממע דיך אַן צור צייט זיינעס זוכענס." וואָרויף רבי חנינא דייטעט: ווער איינע איהם אַנגעמעססענע פֿרויא פֿינדעט, דער פֿינדעט אויך דאַס גוטע. ווען יעמאַנד אין פּאַלעסטינאַ הייראַטהעטע, ווארדע ער געפֿראַגט: פֿאַנדעסט דוא איינע דיר אַנגעמעססענע פֿרויא, אָדער פֿאַנדעסט דוא, וואַס שלמה אויס געשפּראָכען: „איינע בעזע פֿרויא איזט ביטטערער אַלס דער טאָד?" — רבא לעהרט: זיך פֿאָן איינער זאַנקזיכטיגען פֿרויא צו שיידען, איזט געבאָט, דענן עס הייסט (משלי כ"ב, י'.): „פֿערייאַגע דען שפּאָטטער, זאָ ציעהט דער צווייסט הינוועג." אויך לעהרט רבא: ווער איינע זאַנקזיכטיגע פֿרויא געהייראַטהעט האַט, דער ער געריכטליך פֿיעל פֿערשרייבען, דער הייראַטהע איינע צווייטע בעססערע פֿרויא, (דיעזעס צו טהון, וואַר צו יענער צייט נאָך געשטאַטטעט,) דאַדורך ווירד יענע זיך אויך בעססערן. פֿערנער לעהרט רבא: שלימער איזט איינע זאַנקזיכטיגע פֿרויא אַלס רעגענוועטטער, דענן עס הייסט (משלי כ"ז, ט"ו): „וויא דאַס טרייפֿלען איינער דאַכרינגע ביים רעגענוועטטער, זאָ בלייבט איין זאַנקישעס ווייב אויך ווען זיא בעזאָנפֿטיגט איזט זיך איממער גלייך." ווען אַלזאָ, מיינט רבא, דיא טריפֿט דורך דען

טובה דכתיב מצא אשה מצא טוב. אי בגוה קא משתעי קרא ה"ק כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה. אי בתורה קא משתעי קרא ה"ק כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה. כמה רעה אשה רעה דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה. אי בגוה קא משתעי קרא ה"ק כמה רעה אשה רעה שהכתוב מגנה. ואי בגיהנם קא משתעי קרא ה"ק כמה רעה אשה רעה שגיהנם נמשלה בה. כתיב (ירמי' י"א) הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה זו אשה רעה וכתובתה מרובה. כתיב (איכה א') נתנני ה' בידי לא אוכל קום אמר רב הסדא אמר מר עוקבא זו אשה רעה וכתובתה מרובה. וגרסינן בפרק חלק (דף ק') ובפר' מי שמת (דף קמ"ח) אמר ר' חנינא כתיב (משלי ט"ו) כל ימי עני רעים זה מי שיש לו אשה רעה. וטוב לב משתה תמיד זה מי שיש לו אשה טובה. וגרסינן במדרש תהלים (תהלים נ"ו) למנצח על תשחת לדוד מכתם וגו'. וש"ה מצא אשה מצא טוב כיון שאדם מוצא אשה מצא טוב. כתוב אחד אומר מצא אשה מצא טוב וכתוב אחד אומר ומוצא אני מר ממות את האשה. היאך יתקיימו שני מקראות הללו אם תהיה טובה אין סוף לטובתה ואם תהיה רעה אין סוף לרעתה. עד שלא נבראת האשה כתיב לא טוב היות האדם לבדו

אויסשפרוך: „ווער איין וייב געפונדען, האַט דאַס גוטע געפונדען," פאָן גוטען וייבע שפריכט, זאָ אום דער ווערטה איינעס זאָלכען האָך אַנצושלאַגען זיין, אונד ווידער, דאַ דיא שריפט פאָן דער נאָנקיטען פֿרויא אויסזאַגט: „איך פאַנד נאָך ביטטערער אַלס דען טאָד דיא פֿרויא," אום איינע זאָלכע געוויס דעם מאַננע דאַס לעבען פערביטטערן, עס איהם נור האָללע מאַכען, דאַ דערען נאַנקיווכט מיט זאָך גרעללער פאַרבע געגעבען איזט. רב נחמן לעהרט: עס הייסט (ירמיה י"א, י"א.): „איך ווערדע איבער איך ברינגען איין אונגליקק, דעם איהר ניכט ווערדעט ענטגעהען קאָננען," היערמיט איזט איינע באָזע פֿרויא געמיינט, דער פאָן איהרעם מאַננע איינע גראָסע זוממע פערשריבען איזט, ער זיך דעסוועגען פאָן איהר ניכט שיידען קאַן. רב חסדא לייטעט דיזעס איבעל פֿיר איינען מאַן, אויס דעם פערז (איכה א', י"ד.): „דער עוויגע האַט אונס אין זאָלכע האָנדע געגעבען, פאָר וועלכען קיין בעשטעהען איזט," ר' חנינא לעהרט: עס הייסט (משלי ט"ו, ט"ו.): „דיא טאַגע דעס אַרמען זינד שלעכט," היערמיט איזט דער געמיינט, וועלכער איינע באָזע, נאָנקיטע פֿרויא האַט. „דאַס פֿראָהע הערץ איזט איין בעשטאָנדיגעס פֿריידענמאַהל," ווען עס איהם דיא גוטע אונד ליעבענסוואָללע פֿרויא הייטער אונד פֿראָהליך ערהאָלט. — אים מדרש צום זיעבען אונד פופציגסטען תהלים ווערדען דיא פערזע: „ווער איין וייב געפונדען, דער האַט אויך דאַס גוטע געפונדען," אונד „איך פאַנד ביטטערער אַלס דען טאָד דיא פֿרויא" דאַהין געדייטעט: איזט דיא פֿרויא גוט, זאָ האַט אויך איהרע גיטע קיינע גרענצע, זאָ וויא איהרע באָזהייט עבענפאַללס אונבעגרענצט איזט. בעפאָר אַלזאָ נאָך דיא פֿרויא ערשאַפפען געוועזען, „וואַר עס ניכט גוט, דאַס דער מאַן אַלליין וואַר," ערסט דאַן אַלס זיא ערשאַפפען וואַר, לייטעטע דער אויסשפרוך גאָטטעס: „אונד זיעהע, עס וואַר זעהר גוט," ד. ה. דאַס גוטע וואַר אים איבערמאַאס פֿאָרהאַנדען, עיא, ווען דאַס געגענטהייל, ווידער דאַס באָזע אונבעגרענצט דאַן איזט. אויך לאַססען זיך דיא ביידען אַנגעפיהרטען פערזע, אין איהרעם

ומשנבראת כתיב והנה טוב מאד. ד"א מצא אשה מצא טוב כשהאשה טובה מצא בעלה חפץ טוב. וכשיהיה רעה מוצא טוב כמו (שופטים ו׳) וימץ טל מן הגיזה. ר"ל שהיא ממצה כל טובו. ומאחר שזאת המתנה טובה באה מהשי"ת ירבה ברחמים עליה כדגרסינן במסכת מ"ק פרק אלו מגלחין (דף י"ח) אמר ליה רב מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מה׳ אשה לאיש מן התורה דכתיב (בראשית כ"ד) מה׳ יצא הדבר. מן הנביאים דכתיב (שופטים י"ד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא. ומן הכתובים דכתיב (משלי י"ט) בית והון וגו׳ ומה׳ אשה משכלת. ואף על פי שאמרו כי כשתולד במעי אמו הקב"ה מזווג לו את זוגו מ"ל מאברהם דכתיב (בראשית כ"ב) ובתואל ילד את רבקה ודרשו בו מלמד שנתבשר יצחק על בת זוגו וגו׳. וגרסינן נמי בפ"ק דסוטה אמר רב יהודה אמר רב מ׳ יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני. כדכתיב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה׳ וכתיב ומה׳ אשה משכלת וכתיב מה׳ יצא הדבר וכתיב היא האשה אשר הוכיח ה׳. ועכ"ז אל ימנע עצמו מלבקש רחמים שמא יגרום

ווידערשפרוך, וויא זאָגט דייטען: איזט דיא פֿרויא גוט, זאָ האַט איהר מאַן איינען ווערטהפֿאָללען געגענשטאַנד, איין קלייגאָד געפֿונדען (מצא). איזט זיא אַבער בעֿזע, זאָ ענטציעהט זיא דאַס איהם פֿאָרהאַנדענע גוטע (מוצא), אויך ענטשפרעכענד דעם וואָרטע וימץ (שופטים ו׳, ל"ח.): „ער פרעססטע טהויא אויס דער וואָללע." אונד דאַ דאָך דיעזע קאָסטליכע גאַבע, איין גוטעס וייב, ריין איין געשענק גאָטטעס איזט, זאָ פֿלעהע יעדערמאַן אינניגליך צו גאָטט אום ערטהיילונג זאָלכער גאַבע. דאַס גאָטט דעם מאַננע דיא פֿרויא צוערטהיילט, לאַסט זיך, וויא רב לעהרט, אויס דער גאַנצען הייליגען שריפֿט נאַכווייזען, אונד צוואַר אויס פֿאָלגענדען שטעללען (בראשית כ"ד, נ׳.): „דאַ אַנטוואָרטעטע לבן אונד בתואל אונד שפראַכען (צו אליעזר): פֿאָם עוויגען איזט דיא זאַכע אויסגעגאַנגען;" פֿערנער (שופטים י"ד, ד׳.): „זיין פֿאַטער אונד זיינע מוטטער (דעס שמשון) וואוסטען ניכט, דאַס דיעס פֿאָן דעם עוויגען וואַר;" דאַן (משלי י"ט י"ד.): „הויז אונד רייכטהום ערבט מאַן פֿאָן דען עלטערן, אַבער פֿאָן גאָטט קאָממט איין פֿערשטאַנדיגעס וייב." ווען אויך דיא ווייזען אויס דעם פֿערז (בראשית כ"ב, כ"ג.): „אונד בתואל האַט רבקה געצייגט" דייטען, דאַס דער געהייליגטע פֿיר יעדען קנאַבען אים מוטטערלייבע שאָן זיינע קינפֿטיגע עהעהעלפֿטע בעשטיממט, (זאָגאַר וואַרע דיא געגענזאַגע רבקה'ס איבערפֿליססיג), אונד ווען אויך רב יהודה אים נאַמען רב'ס לעהרט: פֿיערציג טאַגע, בעפֿאָר איין קנאַבע וויר געבאָרען, לאַסט זיך איינע געטטעסשטיממע פֿערנעהמען: דיא טאָכטער דיעזעס מאַננעס איזט פֿיר דיעזען מאַן צור עהעהעלפֿטע בעשטיממט, זאָ זאָלל דעננאָך ניעמאַנד אונטערלאַססען, צו גאָטט אום ערטהיילונג איינער גוטען פֿרויא צו פֿלעהען,*) דען פֿיעללייכט ברינגען

---

*) ניכט אום איינע אַנדערע, אַלס דיא איהם בעשטיממט איזט וואָרדען, קאָננטע ער פֿלעהען, זאָנדערן אום אָנדערונג איהרעס טעמפּעראַמענטעס, וואָפֿאָן זיין הייזליכעס גליקק דיין אַבהאַנגיג איזט; דאַס זיא זאַנפֿטמוטה, נאַכגיעביגקייט אונד זאָנסט גוטע אייגענשאַפֿטען, דיא פֿערזאַגענד זינד, איין הייזליכעס גליקק צו גרינדען, בעזיטצע. דיא שטעללונג גאָטט געגענאיבער אַבער, גיעבט זיך דער מענש, אין בעוואָהרונג דעם איהם געוואָהרטען פֿרייען ווילענס, נור דער איבערזעטצער. זעלבסט.

החטא ויתנו לו כפי מעשיו כמו שאמרו במסכת סוטה ריש פ"ק אמר רבי שמואל בר רב יצחק כי פתח רשב"ל בסוטה אמר הכי אין נותנין לאדם אשה אלא כפי מעשיו שנאמר (תהלים קכ"ה) לא ינוח שבט הרשע וגו'. ואם יש צדיק שנכשל באשה מורדת זהו מהיסורין הבאים לצדיקים בעולם הזה כדי שינחלו העולם הבא וברוך היודע:

החלק השלישי.

בימי הזווג ויש בו שני פרקים:

(קעג) פרק ראשון.

ימי הזווג הם ראויים למשתה ולשמחה להתן ולכלה ולקרובים ולא נתנו למלאת כריסם אלא ליתן שבח והודאה לש"י שהגיעם לזווג ולתת בהם מתנות לאביונים ולשמח בהן לשמחה של מצוה. והשמחה של שבעת ימי המשתה יש לה סמך מן התורה כדגרסינן בפרקי דרבי אליעזר רבי יוסי אומר שבעת ימי המשתה מנין לנו מיעקב אבינו שעשה משתה ז' ימים ולקח את רחל שנאמר (בראשית כ"ט) ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה.

עס זיינע בעגאנגענען זינדען צו ווענע, דאס איהם איינע בעזע פרויא, אלס לאהן זיינער איססעטהאטען, צוערטהיילט ווירד. אויך ריט לקיש לעהרט: דאס יעדעס נאך זיינען טהאטען איינע פרויא פאן גאטט ווירד צוערטהיילט, אונד ווען עס דאך איטמונטער איינען פראמאען גיעבט, דעססען פרויא בעזע אונד צאנקזיכטיג איזט, זא זאלל דיעזע פיר איהן נור איינע ציכטיגונג זיין, דיא איהן נאך גאטטגעפאלליגער אמאכט, איינע ציכטיגונג, דיא ער ווילליג אונד פריידיג היענידען אננימאט, אום איינסט געלייטערט אונד ריין פאר גאטט צו ערשיינען, אונד איין גענוסרייכעס יענזייט, דאס איהם ענטגעגען האררעט, צו געניססען. געפריעזען זייא דער עוויגע, דער אללעס וייס אונד אללעס צום וואהלע דער מענשען טהוט.

דריטטע אבטהיילונג.

איבער דיא האכצייטסטאגע. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

אן דען האכצייטסטאגען איזט עס רעכט אונד פפליכט, פראה אונד פראהליך צו זיין אונד אנטטאנדיגע מאהלע צו בערייטען פיר דאס ברויטפאאר אונד דיא פערוואנדטען. יעדאך זאלל מאן דיעזע טאגע ניכט נור דעם גענוססעס, דער שפייזע אונד דעם טראנקעס וועגען פייערן, זאנדערן מאן זאלל דעם הערדן פרייז אונד דאנק זאגען, נאמענטליך דאס ברויטפאאר, דאס ער איהם דאס גליקק געוואהרט האט, אין דען היילינגען בונד דער עהע צו טרעטען. מאן שפענדע דען אראמען אונד דירפטיגען אן דיעזען האכצייטסטאגען, דערען עס זיעבען גיעבט, וועלכע ווир טאן אין דער תורה אנגעדייטעט פינדען, דאהער זיא אויך צו פייערן געבאטען זינד. רבי יוסי לעהרט: דיא זיעבען מאהלי אונד פריידענטאגע האט טאן דער שטאמפאטער יעקב אלס ער רחל היירטהעטע, געפייערט, דען עס הייסט (בראשית כ"ט.): „אונד לבן פערזאממעלטע זאממטליכע איינוואהנער דעם ארטעס, אונד אמאכטע

אמר הקב"ה אתם גמלתם חסד עם יעקב עבדי אני אתן שכרכם לבניכם כדי שלא יהא שכר טוב לרשעים בעולם הבא שנאמר (מלכים ב', ה') כי בו נתן ה' תשועה לארם. שבעת ימי המשתה ממי אנו למדין משמשון נזיר אלהים כשירד לארץ פלשתים ולקח אשה ועשה שבעה ימי משתה ושמחה שנאמר (שופטים י"ד) ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו מה היו עושין אתו היו אוכלין ושותין ושמחין. שנאמר ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה וכתיב ולא יכלו להגיד החידה ג' ימים. החתן דומה למלך מה המלך הכל מקלסין אותו כך החתן הכל מקלסין אותו. מה המלך לובש בגדי כבוד כך החתן לובש בגדי כבוד. מה המלך משתה ושמחה לפניו כל הימים כך החתן משתה ושמחה לפניו כל ז' ימי המשתה. מה המלך אינו יוצא לחוץ לבדו אף החתן אינו יוצא לשוק לבדו. מה המלך פניו מאירות כאור החמה כך החתן פניו מאירות כאור החמה שנאמר (תהלים י"ט) והוא כחתן יוצא מחופתו. והימים שבחרו רבותינו לזיווג. הם בתולה בד' ואלמנה בה'. ואף על פי שאמרו לפי שאם היו לו טענת בתולים ישכים לב"ד וגם אמרו שקדו חכמינו על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה ג' ימים א' בשבת וב' בשבת וג' בשבת וד' כונסה. הטעם המובחר הוא האמור

איינע מאַהלצייט," היערויף שפראך דער געהייליגטע: איהר האַבט גוטעס געטהאַן איינעם קנעכטע יעקב, דאַהער וויל איך אייערן לאָהן צוקאָממען לאַססען אייערן קינדערן, אויף דאַס דיא פערברעכער קיין אַנרעכט אויף לאָהן אים יענזייט מעהר האַבען, דען עס הייסט (מלכים ב', ה', א'.): דען דורך איהן (דען היידנישען פעלדהעררן נעמאן, וועלכער אויס ארם, דאַס האָרטע לבנ'ס וואַר) גאַב דער עוויגע דען זירערן זיעג." אויך שמשון, דער גאָטטגעווייהטע דורך ענטהאַלטזאַמקייט, פייערטע, אַלס ער נאַך דעם לאַנדע דער פלשתים צאָג אונד דאָרט הייראַטהעטע, זיעבען האָכצייטסטאַגע; דען עס הייסט (שופטים י"ד, י'. אי. י"א.): „אונד שמשון מאַכטע דאַזעלבסט איין גאַסטמאַהל, דען זאָ פפלעגטען דיא יינגלינגע צו טהון; אונד אַלס זיא (זיינע עלטערן, דיא צו איהם קאַמען) איהן זאַהען, נאַהמען זיא דרייסיג פריינדע, דיא בליעבען ביי איהם;" וואַס טהאַטען זיא ביי איהם? זיא אַסען, טראַנקען, וואַרען פראָהליך, טריעבען שערץ מיט איינאַנדער אונד ער גאַב איהנען זאָגאַר איין רעטהזעל אויף, דאַס זיא איהם ניכט אין דריי טאַגען צו לעזען פערמאָכטען. — דער ברייטיגאַם גלייכט איינעם קאָניגע. דער קאָניג ווירד פאָן דען לייטען געריהמט, זאָ אויך דער ברייטיגאַם; דער קאָניג איזט דורך פראַכטגעוואָנדער געציערט, זאָ אויך דער ברייטיגאַם; דער קאָניג געניעסט טאַגטאָגליך דיא אויסגעזוכטעסטען שפייזען, לעבט פראָהליך אונד וואָהלגעמוטה, זאָ אויך דער זיינע האָכצייט פייערנדע ברייטיגאַם; דער קאָניג געהט ניכט אָהנע בעגלייטונג אויס, זאָ אויך דער ברייטיגאַם; דעס קאָניגס אַנגעזיכט שטראַהלט, גלייך דעם זאָננענליכטע, זאָ אויך דאַס געזיכט דעס ברייטיגאַמס, דען עס הייסט (תהלים י"ט, ו'.): „זיא גלייכט איינעם ברייטיגאַם, דער הערפאָרגעהט אויס זיינער קאַממער." — דיא ווייזען האַבען דען ערסטען האָכצייטסטאַג פיר דען, דער איינע יונגפרויא הייראַטהעט, אויף דען פיערטען, אונד פיר דען, דער איינע וויטווע הייראַטהעט, אויף דען פינפטען טאַג דער וואָכע פעסטגעזעטצט. דיא גרינדע דיעזער

בפ"ק דכתובות (דף ה') תנא בר קפרא בתולה נשאת בד' ונבעלת בה' הואיל ונאמר בו ברכה לדגים אלמנה נשאת בה' ונבעלת בו' הואיל ונאמר בו ברכה לאדם. ורמז לברכת חתנים מן התורה שנאמר (בראשית כ"ד) ויברכו את רבקה. ותקנו לומר שבעה ברכות הא' ברכת היין שהיא תדירה וקודמת לכל דבר. הב' הבאים אחריה פותחות בברוך לפי שכל א' היא ברכה בפני עצמה הא' להודות לאל שברא הכל מאין שהם צריכין לכבוד החופה הב' כנגד יצירת גוף האדם. וכנגד יצירת השלמה שבאדם בשכל ובתקון וזהו בצלמו בצלם דמות תבניתו ומזה התקין בנין עדי עד שזהו הנשמה הנשארת לעד. ומרוב טובה האריכו בה יותר מבשניה. וע"כ פותחת בברוך והותמת בברוך ששלשתן נתקנו על הסדר שאמר הנביא (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. שהכל ברא לכבודו

בעשטיאמונג זינד אים ערסטען אַבשניט דעס טראַקטאַטס כתובות אַנגעגעבען. בר קפרא לעהרט: דעסוועגען האַבען דיא ווייזען דען האָכצייטסטאַג דער יונגפרויא אויף דען פיערטען טאַג פעסטגעזעצט, וויל גאָטט אַם פינפטען טאַגע דען זעגען איבער דיא פישע: „זייד פרוכטבאַר אונד מעהרעט אייך," געשפראָכען, — דיעס איזט דער ערסטע טאַג דעס פערטרייבטען אויסגאַנגעס דעס יונגען טהעפּאַרס, — אויף דאַס גאָטט אויך דיעזען זיך בעוואָהרענדען זעגען יעדעס נייען עהעפּאַאַר ער=טהיילע. פיר דיא וויטטווע היגעגען האַבען זיא דען פינפטען טאַג בעשטיממט, וויל גאָטט אַם דאַרויף פאָלגענדען זעכסטען טאַגע, דער ערסטע אַבער דעס פער=טרויליכסטען אויסגאַנגעס איינעס זאָלכען עהעפּאַאַרעס, זיינען זעגען דעם מענשען מיט: „זייד פרוכטבאַר אונד מעהרעט אייך אונד פיללעט דיא ערדע," ערטהיילט האַט, וועלכער זעגען אין היניכט דער פרוכטבאַרקייט ניכט זאָ אינהאַלטרייך אונד ווערטהפאָלל, אַלס דער דעם פינפטען טאַגעס איזט. — דיא זעגענספרי‍כע בייא דער טרויאונג זינד אין דער תורה טאָן אַנגעדייטעט, דען עס הייסט (בראשית כ"ד, ס'.): „זיא זעגנעטען דיא רבקה אונד שפראַכען צו איהר: „אונזערע שוועסטער, אָ זאָ ווערדע צו טויזענדען אונד מיריאַדען;" אונד זאָ זעטצטען דיא ווייזען זיעבען זע=גענספרי‍כע בייא דער טרויאונג איין. דער ערסטע ווירד איבער וויין, דער גע=וואָהנליך טאָגליך גענאָססען ווירד, געשפראָכען. פאָן דען צווייא דאַרויף פאָלגענדען זעגענספרי‍כען ענטהאָלט דער איינע דיא אַנערקעננונג, דאַס גאָטט זיין אַלל אונד וואַס נור לעבונג אונד נוך געננס פיר דיא מענשהייט דיענט, וואַס דאַס ברויטפּאַאַר אַן איהרעם האָכצייטסטאַגע ניערט, אויס ניכטס אונד זיינעם אייגענען רוהמע וועגען געשאַפפען. דער אַנדערע זעגענספרוך ענטהאָלט דיא דאַנקבאַרע אַנערקעננונג, דאַס גאָטט, דער שעפּפער דעס מענשען אין דעססען פאָללקאָממענהייט, זאָוואָהל אין פּערזאָנליכער אַלס גייסטיגער היניכט, איזט, דאַס ער איהן אין זיינעם עבענבילע=דע געשאַפפען אונד איהם פערשטאַנד געגעבען, מעהר אַלס אַללען איבריגען געשאָפ=פען, בעזאָנדערס אַבער איהן מיט פערנונפט אויסגערישטעט האַט, דאַהער האַט ער אין איהם איין עוויגדויערנדעס געביידע, דיא זעעלע, ערריכטעט. דיעזער זע=גענספרוך שפריכט נור פאָן דען פאָרציגען דעס מענשען, דאַהער איזט ער אויך אינ=האַלטס = אונד וואָרטרייך אונד בעגיננט מיט ברוך אונד שליסט מיט ברוך. אונד פאָן דיעזען דרייא זעגענספרי‍כען, אין איהרער רייהעפאָלגע, שפריכט דער פראָפהעט (ישעיה מ"ג, ז'.): „אַללעס, דאַס נאַך מיינעם נאַמען זיך נעננט, האַבע איך צו מיינער עהרע געשאַפפען, געבילדעט אונד בערייטעט." — דאַ עס פאָליכט איזט, בייא

כנגד בראתיו. יוצר האדם כנגד יצרתיו. אשר יצר כנגד אף עשיתיו שהוא התקון הראוי והנצחי. ולפי שחייבין אנו להעלות את ירושלים על ראש שמחתנו סמכו לה שוש תשיש ולפי שהיא סמוכה אינה פותחת בברוך. ולפי שהכל חייבין לשמח החתן וכלה ולהתפלל על שמחתם סמכו לה שמח תשמח רעים. אהובים ר"ל החתן וכלה ואומרים כשמחך יצירך בג"ע מקדם הוא שאמרו שקלעה וקשטה והביאה אל האדם ונעשה לו שושבין. ואחר ו' ברכות אלו תקנו ברכה ז' כוללת כל בענייני בריאת השמחה ויצירת הזווג וזכר ירושלים שברכה זו מברכין אותה לבדה בכל יום מימי השמחה כשיהיו שם י' ואין שם פנים הדשות ועל כן נתקנה כלליות ופותחת בברוך והותמת בברוך. וכל זה ללמדנו איך כל השמחות בעזר הש"י ועל כלם אנו חייבין להודות לו ולברכו:

(קעד) **פרק שני.**

התורה המשילה השמחה שעתיד הקב"ה לשמח את ישראל בזמן הנחמה לשמחת החתן עם הכלה כמו שאמר הנביא (ישעיה ס"ב) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. והעריכה לשמחה זאת לפי שלא מצא שמחה גדולה מזו שיש להחתן ביום התונתו וביום שמחת לבו והיא שמחה של כבוד

אללען אונזערן פֿריידען דער שטאַדט ירושלים, דעם מיטטעלפונקטע פֿאָן ישראל'ס גרֶסע, צו געדענקען, זאָ ווירד דאַרויף נון אין דעם דאַרויף פֿאָלגענדען זעגענסשפרוך היגגעוויעזען, דער אַבער ניכט מיט ברוך בעגיננט, וויל ער זיך דעם פֿאָראַנגע-גאַנגענען אַנשליעסט, אונד דאַ עס פֿערנער פפֿליכט איזט, דאַס ברויטפּאַאַר צו ערהייטערן אונד צו ערפֿרייען אונד צו גאָטט צו פֿלעהען, דאַס ער, דער הערר דער פֿראָהליכקייט, זיא ערפֿרייען מאָגע, זאָ שליעסט זיך דער היערפֿאָן האַנדעלנדע זע-גענסשפרוך, וועלכער לויטעט: מיהר געליעבטען פֿריינדע, זייד פֿראָהען מוטהעס אונד ערהייטערנד צואַל, דעם פֿריהערן אַן. דיא ווייזען לעהרען: דער געהייליגטע שוויקקטע זעלבסט דיא טישטערנע חוה אונד פֿיהרטע זיא דעם האַררענדען אדם צו; דאַהער שליעססען דיא זעגענסשפריכע מיט דעם זאַטצע: גלייכוויא אין דער אור-צייט דיין שאָפּפֿער דיך אים געגומרייכען עדן ערפֿרייט האַט. נון פֿאָלגט דער זיע-בענטע זעגענסשפרוך, דער איינע וויעדערהאָלונג דער זעכס פֿריהערן זעגענס-שפריכע איזט, אונד דעסוועגען אויך ווירד דערזעלבע אין דען דאַרויף פֿאָלגענדען טאַגען דער האָכצייט וויעדערהאָלט. אַלל דיעס געזאַגטע וויל אונס לעהרען, דאַס נור דורך דיא הילפֿע גאָטטעס אונס דיא פֿריידען קאָממען; דאַהער זינד ויר פֿערפֿפֿליכ-טעט, איהם צו דאַנקען אונד זיינען הייליגען נאַמען האָכצוריהמען. —

צ ו ו י י ט ע ס ק אַ פּ י ט ע ל.

אין דער הייליגען שריפֿט איזט דיא איינסטיגע פֿריידע איבער דיא ערלאָזונג, דיא דער געהייליגטע דען איזראַעליטען געוואָהרען ווירד, דער פֿריידע דעם ברייטיגאַמס מיט זיינער ברויט גלייך געשטעללט. דען דאַס פּראָפֿעטען וואָרטע לויטען (ישעיה ס"ב, ה'.): „אונד וויא זיך דער ברייטיגאַם פֿרייעט איבער דיא ברויט, זאָ ווירד זיך דיינער פֿרייען דיין גאָטט." יאַ, דיא פֿריידע דעם ברייטיגאַמס אַן זיינעם האָכ-צייטסטאַגע איזט איינע אונפֿערגלייכליכע, דאַ זיא עס ווירד דורך זאָ פֿערשידענע

ושל הנאה ושל מצוה. של כבוד שהכל מכבדים אותו כדאיתא למעלה וגרסינן נמי בסוף מועד קטן (דף כ"ח) אמר רבי חנינא מנין להתן שמיסב בראש שנאמר (שם ס"א) כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש. וכהן גופיה מ"ל אמר ליה דתנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. ושל הנאה שאין לך הנאה גדולה מזו הכל רצים אחריה מנערותם בית חדש ואשה חדשה ועבדים לשמשו וכל הנאות שבעולם. ושל מצוה מקיים מצות נשואין ומצות פריה ורביה ומצות עונה ובונה בנין לקיום המין. ואם יזכה לקחת אשה צנועה יראת ה' אשר יבא ממנה זרע כשר אשריו ואשרי חלקו מה נעים גורלו מה יפה מאד ירושתו עליו נאמר (תהלי' קכ"ח) אשרי כל ירא ה'. כי לפי שהיה ירא הש"י והולך בדרכיו וזכה לבית שיאכל בה יגיע כפיו ולא יצטרך לידי מתנת בשר ודם אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. אשתך כגפן פוריה למה נמשלה אשה לגפן לומר לך מה גפן פריה לברכה אף אשה כשרה פריה לברכה שנאמר (ישעיה מ"ד) כי אצוק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי וגו'. בירכתי ביתך שתהא צנועה ולא תהא

צוזאַממענווירקענדע מאָמענטע; זאָ דורך אויסצייכנונג, דיא איהם פאָן אַללען זייטען געצאָללט ווירד, זאָ דורך דען גענוס, דער איינע פאָלגע זיינער ערפיללטען זעהנ־זוכט איזט, זאָ אויך דורך ערפיללונג דעס געבאָטעס זעלבסט. — רבי חנינא לעהרט: וועלכע שטעללע דער שריפט דייטעט צום בעלעג, דאַס דר ברייטיגאַם גלייך איינעם פריעסטער, דעם נאַך רבי ישמעאל, בייא יעדער געלעגענהייט פאָר־ראַנג אונד אויסצייכנונג געביהרט, דיא ערסטע שטעללע אַן דער טאַפעל איינניממט, אונד דאַס איהם איבערהויפט אויסצייכנונג געצאָללט ווערדע? עס הייסט (ישעיה ס"א, י'.): ,,וויא דער ברייטיגאַם זיך פריעסטערליך שמיקקט." דיא פריידע דעס ברייטיגאַמס ליעגט אין ערפיללונג זיינעס וואונשעס, נאַך דער דיא פאַנטאַזיערייכע יוגענד בעזאָנדערס שטרעבט; זיא ליעגט פערנער אין דער אענדערונג, דיא מיט איהם זעלבסט פאָרגעהט; ער עררייכט נעמליך דורך דאַס הייראַטהען איינע בעהאַגליכע זעלבסטשטענדיקייט אונד גרינדעט נון זיין אייגענעס הויז. דאַן ערפיללט ער דאַס ערסטע געטטליכע געבאָט: ,,זייד פרוכטבאַר אונד מעהרעט אייך." אונד ווען איהם ערסט דאַס גליק צו טהייל ווירד, איינע זיטטיגע אונד געטטעספירכטיגע פרויא צו הייראַטהען, מיט דער ער גוטע אונד פראָממע קינדער צייגט, דאַן הייל איהם; גליקליך איזט זיין לאָאָז אונד אויסגעצייכנעט זיין ערבע; אויף איהן שפּראַך דער פזאַלמיסט אין זיינעם שטופענגעזאַנג (תהלי' קכ"ח.): ,,הייל יעדעם געטטעספירכטי־גען א. ז. וו.;" דען דאַדורך, דאַס ער דען געהייליגטען עהרפירכטעט אונד אין דעססען וועגען וואַנדעלט, ווירד איהם צו טהייל, דאַס ער דיא פריכטע זיינער הענ־דעמיהען גענייסט אונד קיינעס מענשען בעדאַרף. וואָהל איהם אויף דיעזער אונד דער צוקינפטיגען וועלט. ,,דיינע פרויא ווירד זיין, וויא איין טרויבענרייכער וויינשטאָקק," זאָ רייך אַן גוטען אונד זעגענסרייכען פריכטען. דען עס הייסט (ישעיה מ"ד. ג'.): ,,וויא איך וואַססער גיעססע אויף דאַס דורסטיגע אונד ריעזעלנדעס אויף דאַס טראָק־קענע, זאָ גיעססע איך איינען גייסט אויף דיינען זאַאַמען אונד זעגען אויף דיינע שפּראָסלינגע" פערנער: ,,דיינע פרויא ווירד זיין, וויא איין טרויבענרייכער שטאָקק, אַן דיינעס הויזעס זייטען," וואָמיט געמיינט איזט, דאַס זיא שטעטס זיטטזאַם

וצאנית וזו שבח האשה שנאמר (תהלים מ״ה) כל כבודה בת מלך פנימה. בניך כשתילי זתים למה נמשלו הבנים לזיתים לומר לך מה זיתים בתחלה מרים ומתוך טורח גדול וטחינה וכתישה ימתקו ויצא מהם יצהר מכבד אלהים ואנשים אף הבנים מרים מתחלתן שנאמר (בראשית י״ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו ומתוך דוחק וצער ילמדו התורה והמצות שהם מתוקים שנאמר (תהלים י״ח) ומתוקים מדבש ונופת צופים. סביב לשלחנך שלא יהו צריכין לבריות אלא סומכין על שלחן אביהם. וגם כן שלא יהא בהם שכול אלא יהו כמו שתילי זיתים שאין נושרים עליהן בכל השנה ויהיו סביב לשלחנך. הנה כי כן וגו׳ זאת ברכה שלמה שהקב״ה מברך את יראיו. יברכך ה׳ מציון לעולם יהא מבורך מהש״י המשרה שכינתו בציון. וראה בטוב ירושלים וגו׳ שלא יחרב הבית בימיו או אם תוא בגלות שיראה בנחמה. וראה בנים לבניך שיראה בנים לבניו שיגדלם בדרך תוה. שלום על ישראל שלום לו ולכל ישראל בימיו ובזכותו כדי שלא יקבל צער עמהם והו פשוטה של מקרא. ורבותינו דרשו מבאן בפ״ק דברכות אמר רבי חייא

אים הייליגטען אונד קיינע אוזשייפערין זיין ווירד, וועלכעס ריהמענסווערטה פאן דער
פרויא איזט, דא עס הייסט (תהל׳ מ״ה, י״ד.): „דיא טרעפליכקייט דער קאניגס-
טאכטער וואהנט אים איננערן.“ „דיינע קינדער ווערדען גלייכען טפראסלינגען דעם
אהלבויאמס,“ דיא צוואר אין איהרער רייפע ביטטער טמעקקען, דיא אבער דפדורך,
דאס זיא אין דער איהלע גערטטאססען, גערריעבען אונד איין זאפט ווערדען, איינען
אנגענעהמען געטמאקק ערהאלטען, אונד מיט דיעזעם זאפט ווארטעט מאן גלייכזאם
גאטט, וויא דען מענטען אויך; עבען זא זינד דיא קינדער אין איהרער אונגעזאגעני-
הייט, דא עס הייסט: „דער ווילע דעם מענטען איזט פאן יוגענד אויף באזע,“
אבער אוים צוואנג אונד נורפכטווייזונג לערנען זיא דיא טריפט קעננען אונד איבען דיא
הייליגען געבאטע, דיא דאן דאך, ווען מאן זיא געאיבט, ערפרייען אונד אנגענעהם
זינד, דאהער טפריכט דער פואלמיסט: „אונד זיעסער זינד זיא אלס האניג.“ „דיי-
נע קינדער ווערדען גלייכען טפראסלינגען דעם אהלבויאמס, אום דיינען טיש הע-
רום,“ דיא ניכט דער לייטע גאבען אונד טפענדען בעדירפען ווערדען, זאנדערן
זיך לעהנען׳ ווערדען אם טיטע איהרעס פאטערס. אויך ווערדען זיא קיינע פריה-
צייטיגע געבורטען זיין, זאנדערן וויא דיא טפראסלינגע דעם אהלבויאמס, דעססען
בלאטטער ניא אבפאללען, זא ווערדען זיא אום דיך הערום זיין, טטעטס געזונד
אונד קראפטיג. „זעהעט, זא ווירד דער מאן געזעגנעט, דער דען עוויגען פער-
עהרט;“ דיעס איזט איין פאללקאממענער זעגען, דען דער גטהייליגטע זיינען פראמ-
מען אנגעדייהען לאסט: „דער הערר זעגנע דיך פאן ציון אוים; פאן דא אוים,
ווא דער געהייליגטע זיינע הערליכקייט רוהען לאסט.“ „דאס דוא ירוטלים אים
גליקקסטאנד זעהעסט,“ אויף דאס דער הייליגע טמאפעל צו זיינער צייט ניכט צער-
טטארט, אדער צו זיינער צייט וויעדער ערבויעט ווערדע. „אונד זעהעסט קינ-
דער דיינער קינדער,“ דיא עבענפאללס אין טוגענד אונד פראממיגקייט ערצאגען
ווערדען. „פריעדע איבער יטראל,“ נעמליך איבער דען רעדליכען אונד פראממען
מאן, אלס לאהן זיינער פערדיענסטע, אונד איבער גאנץ יטראל, אויף דאס דער
פראממע זעלבסט יטראל ניכט אין לייד אונד דראנגזאל זייא. דיעזעס איזט דיא
געוואהנליכע דייטונג דעם פואלמעס. דיא וויזען דייטען אוים דיעזעם פואלם,

בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאלו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' וגו' ואלו בנהנה מיגיעו כתיב אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואל יחשוב אדם היתה כונתם בנהנה מיגיעו ואינו ירא שמים אבל זה וזה הם ירא שמים ואמרו שגדול הירא שמים שהוא מתפרנס מיגיע כפו מאותו ירא שמים שמטיל פרנסו על הצבור ומתפרנס בשביל תורתו אף על פי שהוא ירא שמים. וגם דרשו על פסוק וראה בנים וגו' פר' נערה שנתפתתה אמר ריב"ל כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דלא אתו לידי חליצה ויבום. רב שמואל בר נחמני אמר כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתו לאינצויי:

החלק רביעי.

בהנהגתם יחד ויש בו שני פרקים:

קעה פרק ראשון.

אם האשה נוהגת כראוי מצוה על בעלה לכבדה ולשמחה ושלא יכניענה יותר מדאי וזהו טוב לו כדגרסינן במסכת מציעא פרק הזהב (דף נ"ט) אמר

דאַס דער גענוס דעס זעלבסט ערוואָרבענען גוטעס וויכטיגער זייא, אַלס ווען דער גאָטטעספֿירכטיגע זיך מיט דעם שטודירען דר תורה בעשעפֿטיגט אונד אויף אונטערשטיטצונג אַנגעוויעזען איזט. דען פֿאָן דיעזעם שפּריכט דער פּזאַלמיסט: „הייל יעדעם גאָטטעספֿירכטיגען,“ פֿאָן יענעם אַבער: „ווען דו דיך פֿאָן דיינער האַנדע אַרבייט נאָהרסט, וואָהל דיר! דו האַסט עס גוט,“ וואָהל דיר אין דיעזער וועלט, אונד גוט ווירסט דו עס האַבען אין דער צוקינפֿטיגען וועלט. עס וואָר יעדאָך היעראַיט גלייכצייטיג געזאַגט זיין, דאַס עס לאָבליך זייא, ביידע אייגענשאַפֿטען צו פֿעראייניגען, אונד וויעדער, דאַס עס פֿאָרצוציעהען זייא, ווען מאַן דאַס שטודיום, דער נאַהרונג וועגען בייא זייטע לעגען מוס, זיך רעדליך צו ערנאָהרען, אַלס לעדיג צו שטודירען אונד זיך פֿאָן אַנדערן ערנאָהרען צו לאַססען. — רבי יהושע בן לוי דייטעט אויס דעם לעצטען פּסוק דעס אַנגעפֿיהרטען פּזאַלמס: ווען דיינע קינדער וויעדער קינדער צייגען, דאַן איזט פֿריעדע אין ישראל. זאָנסט קאָמע עס צו חליצה, אָדער יבום. (ווען נעמליך יעמאַנד קינדערלאָז געשטאָרבען, זאָ איזט דעססען ברודער, לויט געבאָט דער תורה פֿערפֿליכטעט, דעססען הינטערלאַססענע פֿרויא צו עהעליכען. דיעס איזט יבום. ווען ער אַבער דיעס צו טהון זיך ווערט, זאָ ציעהט דיא הינטערבליעבענע פֿרויא דעם פֿערשטאָרבענען ברודערס דעם זיך ווייגערנדען דען שוה אויס, אונד איהרע פֿעראַכטונג איהם צו ערקעננען געבענד, שפּייעט זיא פֿאָר איהם אויס. דיעס איזט חליצה.) ר' שמואל בר נחמני דייטעט אויס דיעזעם פּסוק: ווען דיינע קינדער וויעדער קינדער צייגען, זאָ האַבען דיא ריכטער רוהע אונד פֿריעדען, דיא זאָנסט אין ערבשאַנגעלעגענהייטען פֿיעל צו שליכטען האַטטען.

פֿיערטע אַבטהיילונג.

איבער דיא עהעליכען פפֿליכטען. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

בעטראָגט זיך דיא פֿרויא דעם מאַננע געגענאיבער נאַך געביהר, זאָ איזט עס דעססען פֿפֿליכט, זיא צו עהרען אונד איהר פֿריידע צו פֿערשאַפֿפֿען; ערגעבענהייט

רב חנינא לעולם יזהר אדם בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה לאדם אלא בשביל אשתו שנא׳ (בראשי׳ י״ב) ולאברם היטיב בעבורה׃ אמר להו רבא אוקירו נשיכו כי היכי דתתעתרו. וגרסינן בפרק הבא על יבמתו (דף ס״ב). תנו רבנן האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ומשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר (איוב ה׳) וידעת כי שלום אהלך וגו׳. ועוד אמרו במסכת חולין פרק כסוי הדם (דף פ״ד). דרש רב עוירא זמנין אמר ליה משמיה דרב אמי וזמנין אמר ליה משמיה דרב אסי מ״ד (תהלים קי״ב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל וגו׳. לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויכסה במו שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. גם יזהר שלא יאנה אותה באונאות שלא כדין או באונאת דברים. דגרסינן פרק הזהב דף נ״ט. אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה עליו. אמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה. שנאמר (איכה ג׳) גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי. ואע״פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו. שנאמר (תהלים ל״ט)

היגעגען זאָלל ער ניכט פאָן איהר פאָרדערן. דען רבי חנינא לעהרט: יעדער־מאַן האַלטע זיינע פרויא אין עהרען, דאַ דער זעגען נור זיינער פרויא וועגען אין זיין הויז קאָממט; דען עס הייסט (בראשית י״ב, ט״ז.): „דעם אברם אַבער טהאַט מאַן גוטעס איהרעטוועגען. אויך רבא זאַגטע איינסט (צו דעם איינוואָהנערן אחוזא׳ס: האַלטעט אייערע פרויען אין עהרען, זאָ ווירד דער הערר אייך זעגנען אונד רייכטהום שענקען. זאָ לעהרען אויך דיא ווייזען: ווער זיינע פרויא ליעבט ווי זיין אייגנעס איך אונד זיא נאָך מעהר אַלס זיך זעלבסט פערעהרט, ווער זיינע זאָהנע אונד טאָכטער אויף דיא באַהן דער טוגענד לייטעט, אונד זיא צור געהאָ־ריגען צייט פערהייראַטהעט, בייא דעם געהט אין ערפיללונג דער שפרוך: „וויססע, דאַס פרידע איזט אין דיינעם הויזע.״ רב עוירא דייטעטע צווייילען אים נאַמען דעם רב אמי, צווייילען אויך אים נאַמען דעם רב אסי, דען פערז (תהלים קי״ב, ה׳.): „וואָהל דעם, דער זיך ערבאַרמעט אונד טהיילעט מיט אונד ריכטעט איין זיין טהון נאַך בילליגקייט,״ ווי פאָלגט: שטעטס זאָלל דער מענש פיר שפייזע אונד טראַנק וועניגער אויסגעבען, אַלס זיין פערמאָגען עס געשטאַטטעט, היניגעגען זאָלל ער זיך נאַך זיינעם פערמאָגענס־פערהעלטניס קליידען, דאַמיט ער ניכט צו שאַנדע קאָממע, אונד זיינע פרויא אונד קינדער זאָלל ער זאָגאַר נאָך מעהר, אַלס זיין פערמאָגען עס געשטאַטטעט, אין עהרען האַלטען, דאַ דיעזע פאָן איהם אונד גלייכזאַם פאָן זיינער גיטע אַבהאָנגיג זינד, ווי ער פאָן דער גנאַדע דעססען אַבהאָנ־גיג איזט, דער געשפראָכען: „אונד עס ענטשטאַנד דיא וועלט״. אויך זאָלל מאַן דער פרויא ניכטס אונגעביהרליכעס צומוטהען אונד איהר ניכט מיט אונהעפליכען וואָרטען בעגעגנען. דען רב לעהרט: יעדערמאַן זייא געוואַרנט, דאַ ער זיינע פרויא ניכט בעטריבע, דען איהרע טהראָנען דרינגען פאָר גאָטט, דעססען שטראַפע ניכט אויסבלייבט. ר׳ אלעזר לעהרט: מיט דעם טאַגע דער צערשטאָרונג דעס טעמ־פעלס זינד דיא פפאָרטען דעס געבעטעס פערשלאָססען וואָרדען, דען עס הייסט (איכה ג׳, ח׳.): „וועון איך אויך רופע אונד פלעהע, פערשליעסט ער מיין געבעט,״ אַבער דיא פפאָרטען דער טהראָנען שטעהען פיר אימער אָפען, דען עס הייסט

שמעה תפלתי וגו' אל דמעתי אל תחרש. ויהא זהיר בתבואה בתוך ביתו כדי שלא יבואו למריבה על זה. כדאמרינן שם עלה אמר רב יהודה אמר רב לעולם יהא אדם זהיר בתבואה שיהיה לו בתוך ביתו שאין מריבה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה. שנא' (שם קמ"ז) השם גבולך שלום וגו'. אמר רב פפא היינו דאמרי אנשי כדמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא. ואם יתנהג עמה כראוי יהיה שלום ביניהם והשכינה מגן בעדם. כדגרסינן במסכת סוטה פרק היה מביא (דף י"ז). דרש רבי עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן. גם מצינו בפרקי ר' אליעזר פרק י"ג רבי יהושע בן קרחה אומר על שם בשר ודם נקרא שמו אדם ומשבנה לו עזר נקרא שמו איש והיא אשה מה עשה הקב"ה נתן שמו ביניהם יו"ד ה"א. אם הולכים בדרכי ושומרים מצותי הרי שמי נתון ביניהם ומציל אותן מכל צרה וצוקה ואם לאו הריני נוטלם מביניהם והם עושין אש ואש והאש אוכלת אש. שנא' (איוב ל"א) כי אש היא עד אבדון תאכל. ואמרינן נמי התם אם זכה עזר ואם לא זכה כנגדו. ואם יאהבנה כגופו מקיים את התורה:

(תהלים ל"ט, י"ג.): „עוויגער, הערע מיין געבעט, פערנים מיין שרייען אונד שווייגע ניכט צו מיינען טהרענען." אויך זאלל יעדערמאן, ווי רב יהודה אים נאמען רב'ס לעהרט, שטעטס פיר הייזליכען פארראטה זארגע טראגען, דען ניכטס איזט געאייגנעטער, צאנק אונד צוויעטראכט אין דער עהע הערבייצופיהרען, אלס ווען דיעזער אים הויזע מאנגעלט; דען עס הייסט (תהלים קמ"ז, י"ד.): „ער שאפפט דיינען גרענצען פריעדען, אונד זעטטיגט דיך דעם בעסטען ווייצענס;" היערויף בעמערקט רב פפא דאס בעקאננטע שפריכווארט:

„איזט דער קרוג אים הויזע לעער,
„גיעבט עס צאנק, קיין פריעדען מעהר." —

ווען זיך דער מאן געגען זיינע פרויא ליעבעפאלל בענימט, זא איזט שטעטס פריעדע אונטער איהנען, אונד דער הערר פערלייהעט איהנען זיינען שוטץ אונד בייסטאנד, דען רבי עקיבא דייטעט אויס דען צווייא בוכשטאבען, נעמליך דעם י אין איש (מאן) אונד דעם ה אין אשה (פרויא), דיא, ווען זיא פעראייניגט זינד, יה (גאטט) בילדען, דאס, ווען דיא עהע איינע פריעדליכע איזט, זא איזט גאטט מיט איהנען, איזט זיא איינע אונפריעדליכע, זא פערצעהרט זיא (אש) דאס פייער דער צוויע-טראכט. רבי יהושע בן קרחה לעהרט: אלס גאטט דען ערסטען מענשען גע-שאפפען, נאננטע ער איהן אדם, דא ער אויס פלייש אונד בלוט איזט. אלס ער דעם אדם אבער איינע געהילפין צופיהרטע, נאננטע ער איהן (איש) מאן אונד דיא חוה (אשה) פרויא, אונד גאב זיינען נאמען י"ה אונטער זיא אונד שפראך: ווען זיא אין מיינען וועגען וואנדעלן אונד מיינע געבאטע בעאבאכטען, דאן זאלל איהנען אויך איין נאמע געגעבען, איך וויל זיא בעוואהרען פאר נאטה אונד דראנגזאל; געשיעהט דיעס אבער ניכט, זא נעהמע איך דיעזען מיינען נאמען פאן איהנען אונד זיא ווערדען דאן צום געגענזייטיגען פייער (אש ואש), דאס זיך אין זיך פערצעהרט, דען עס הייסט (איוב ל"א, י"ב.): „איין צעהרענד פייער איזט עס, ביז צור פערניכטונג אום זיך פרעססענד." אויך ווירד געלעהרט: לעבט דער מאן גאטטגעפעלליג, זא איזט דעססען פרויא איהם איינע וואהרהאפטע געהילפין, וואָ ניכט, זא לעבט זיא שטעטס מיט איהם אין ווידערשפרוך. ליעבט ער זיא ווי זיין

דכתיב (בראשית ב׳) והיו לבשר אחד שהיא צלע מצלעותיו ודרכו לחזור אהריה ולפייסה בכל דבר. כדאמרינן במסכת נדה סוף המפלת (דף ל״א). שאלו תלמידיו את רבי דוסתאי בר ינאי מפני מה איש מחזר על האשה ואין אשה מחזרת על האיש. אמר להם משל לאדם שאבדה לו אבדה מי מחזר על מי בעל אבדה מחזיר על אבדתו. ומפני מה איש פניו למטה ואשה פניה כלפי האיש זה ממקום שנברא וזו ממקום שנברא. מפני מה איש מקבל פיוס ואין אשה מקבלה פיוס זה ממקום שנברא וזו ממקום שנברא. מפני מה אשה קולה ערב ואין איש קולו ערב. זו ממקום שנברא וזה ממקום שנברא. שנא׳ (שיר ב׳) כי קולך ערב ומראך נאוה. וגם יזהר שלא ירבה רעים בתוך ביתו שיפתוה לזנות. כדגרסינן בסוף פרק הרואה (דף ס״ג). תניא רבי מאיר אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו. שנא׳ (משלי י״ח) איש רעים להתרועע. תניא רבי מאיר אומר אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו (שמא ינסיג אם אשתו לדבר עבירה) מ״ל מיוסף. וגם לא ירגילנה ביין שיביאנה לזנות. כדגרסינן התם תנא רבי אומר למה נסמכה

אייגנעס איך, זא ערפיללט מר דען אויסשפרוך דער הייליגען לעהרע: וייעט נו איינעס פֿלייטע, דאַ זיא איינע ריפפע פֿאָן דען זייניגען איזט. אויך זאָלל אמַן געגען דיא זיך ערוואָהלטע פֿרויא נאַכגיעביג אונד צופֿאָרקאָממענד זיין. דיא טיללער דעס רבי דוסתאי בר ינאי ריכטעטען אַן דיעזען איהרען לעהרער פֿאָלגענדע פֿראַגען: וואַרום זוכט דער אמַן דיא פֿרויא אויף, וואַרום ניכט דיא פֿרויא דען אמַן? דאַס וויל איך אייך, ספּראַך דער לעהרער, בייאַטפיעלסווייזע ערקלאָרען: ווען יעמאַנד איינען געגענשטאַנד פֿערלירט, זאָ זוכט ער איהן, אַבער דער געגענשטאַנד זוכט ניכט דען, דער איהן פֿערלאָרען. וואַרום איזט דער אמַן פֿיעל לייכטער צו בעזאָנפֿטיגען, אַלס דיא פֿרויא? דער אמַן איזט געבילדעט אויס דער ערדע, דיא לייכט צו ערווייכען איזט, דיא פֿרויא הינגעגען איזט געשאַפֿפֿען אויס דער האַרטען ריפפע, דיא ניכט זאָ לייכט ווייך צו מאַכען איזט. וואַרום איזט דיא שטיממע דער פֿרויא זאָ ליעבליך אונד דיא דעס אמַננעס שטאַרק אונד אייסט רויא? דער אמַן איזט איין קינד דער ערדע; ווען אמַן אויף דיעזע קלאָפּפֿט, זאָ גיעבט זיא קיינען זעהר פֿערנעהמ. בעדען טהָן פֿאָן זיך, דיא פֿרויא אַבער איזט איין קינד דער ריפפע; ווען אמַן אויף איינען קנאָכען טלאָגט, זאָ פֿערנימט אמַן, אים פֿערגלייך צום טהָן, דען דיא ערדע ביים אָהנליכעם פֿערזוכע פֿאָן זיך גיעבט, איינען אַנגענעהמען טאָן; דאַהער הייסט עס אויך (שיר השירים ב׳, י״ד.): „לאַס האָרען איך דיינע שטיממע, דען זיס איזט דיינע שטיממע אונד ליעבליך דיינע געשטאַלט.“ — אמַן בריגנע ניכט, וויא רבי אמיר לעהרט, פֿיעלע פֿריינדע אין זיין הויז, דען מיט דיעזען קעהרט אויך דיא פֿערלאָקקונג איין אינ׳ס הויז; זאָ הייסט עס אויך (משלי י״ח, כ״ד.): „אמַנכער פֿיהרט פֿריינדע ביים זיך איין, דיא איהם גאַר איבעלעס צופֿיגען.“ אויך לעהרט רבי אמיר: אמַן פֿערטרויע ניעמאַנדעם זיין הויז אַן, שטעללע עס ניכט אונטער זיינע אויפֿזיכט, דאַס עס איהם ניכט זאָ געהע, וויא פּוטיפר; דען ניכט אַללע הויזפֿערוואַלטער זינד זאָ קייש וויא יוסף. אויך געוואָהנע אמַן זיינע פֿרויא ניכט אַן דען גענוס דעס ווייגעס, דאַ ער צו אויפֿרעגונג אונד לוסטערנהייט פֿיהרט. דען רבי אמיר לעהרט: וואַרום שטעהט דער אַבשניטט איבער סוטה (דער פֿערלייטעטען) גלייך נעבען דעם אַבשניטט איבער נזיר (דען דעם

פרשת נזיר לפרש׳ סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. וגרסי׳ נמי במסכת כתובות פרק אע״פ (דף ס״ה) תנא כוס א׳ יפה לאשה ב׳ נוול הוא לה ג׳ תובעת בפה ד׳ אפילו המור תובעתו אינה ממאנת. על כן יש לו להנהיג עמה כסדר ולהדריכה בדרך ישרה ותהא הוגנת לו: (קעו)

פרק שני.

אף על פי שהאשה היא בת זוגו של אדם אל תחשוב בעיניה לבעלה כחבר אלא כאדון. ואל זה אמר המשורר (תהלים מ״ה) כי הוא אדוניך והשתחוי לו. והאשה תאהב לבעלה והוא ימשול בה. שנא׳ (בראשית ג׳) ואל אישך תשוקתך וגו׳. ואם יהא בעיניה כאדון יאהבנה. ותהא בעיניו כאחותו. כי מצינו לשרה שקראה לאברהם אדון. שנא׳ (שם י״ח) ואדוני זקן. ואם תמעט הדבור אלא לצורך תהא חביבה יותר על בעלה. ואם תדבר לפניו בחן ובענוה ויהיו עיניה תלוין לו כעיני שפחה אל יד גבירתה אז תיקר ותכבד מאד בעיניו. אמרו במדרש שצותה חכמה אחת לבתה כשהיתה מוליכה לבית בעלה אמרה לה בתי עמדי לפניו כלפני המלך ותשרתהו.

וויינעס זיך ענטהאלטענדען)? עס זאָלל דיר נור לעהרע זיין: ווען דוא דיא אורזאכע דעס פֿאללעס דער סוטה ווירסט קעננען, ווירסט דוא דיך דעס איבערמאַססיגען ווייגענוססעס ענטהאלטען. עס ווירד געלעהרט: איינען בעכער וויינעס צו טרינ־קען איזט פֿיר דיא פֿרויא געציעמענד, צווייא איזט שאָן איהרער ווירדע צווידער, דרייא היגעגען נייגט שאָן איינעס שטרעבען נאך ערפֿיללונג איהרער ליסטערנהייט, טרינקט זיא גאר פֿיער בעכער וויינעס, זאָ זינקט זיא גאנץ הינאב צום טהיערע, דעס זיא זיך גלייכזאם פֿרייא צו געבען ניכט שייען ווירדע. דאַהער איזט עס רעכט, דאס דער מאַן זיינער פֿרויא שטעטס מיט גוטעם בייספיעלע פֿאָראַנגעהע, דאס ער זיא אויך דיא באַהן דער טוגענד, זיטטזאַמקייט אונד פֿראָממיגקייט לייטע, דאַמיט זיא זיינער אַנגעמעססען אונד ווירדיג זייא.

צווייטעס קאַפיטעל.

ווען אויך דיא פֿרויא דעס מאַננעס עהעהעלפֿטע איזט, זאָ זאָלל זיא איהן ניכט איינעס פֿריינדע גלייך בלאָס אַכטען, זאָנדערן איהן גלייכזאַם אַלס איהרען הערן בע־טראַכטען; דיעזעס האַט דער הייליגע זאָנגער מיט דעם זאַטצע (תהלים מ״ה, י״ב.): ,,ער איזט דיין הערר, דאַהער נייגע דיך פֿאָר איהם,״ אויסגעדריקקט. עס ליעבע דיא פֿרויא איהרען מאַן, דען עס הייסט (בראשית ג׳, ט״ז.): ,,נאך דיינעס מאַננע זאָלל דיין פֿערלאַנגען זיין;״ טראָטץ דעם, דאס איהם דיא הערשאַפֿט איבער זיא איזט געוואָרדען: ,,ער אַבער הערשע איבער דיך.״ ווען זיא איהן אַלס איהרען הערן, גלייך שרה, דיא דא שפראַך: ,,מיין הערר איזט אַלט,״ בעטראַכטען ווירד, זאָ ווירד ער זיא גלייך איינער שוועסטער ליעבען, בעזאָנדערס ווען זיא ניכט אין אַללעס דאַריין רעדעט, פֿיעלמעהר זיך אין בעשיידענהייט אום זיינע אַנגעלעגענהייטען וועניג קיממערט; אונד ווען זיא צו איהרעם מאַננע שפריכט, זאָ זאָלל עס מיט ליעבליכ־קייט, אַנמוטה אונד בעשיידענהייט זיין, וויא דיא דיענערין צור הערין רעדעט, דאָדאַן ווירד זיא געוויס פֿאָן איהרעם מאַננע געעהרט אונד געשאָטצט ווערדען. איינע וויזע פֿרויא, ווירד אים מדרש ערצעהלט, פֿיהרטע איינסט איהרע טאָכטער אין דאס הויז איהרעס עהעמאַננעס; אַלס זיא דאסזעלבע בעטראַטען, שפראַך דיא מוטטער

ואם תהיה לו אמה הוא יהיה לך עבד ויכבדך כגבירה. ואם תתגדלי עליו יהיה לך לאדון בעל כרחך ואז תהא בעיניו נקלה כאחת השפחות. ותקשטהו ותיפהו בין חבריו. ואם תבוא לו אכסניא מקרוביו או מאוהביו תקבלם בסבר פנים יפות ותוציא להם יותר מדאי כדי שיתכבד בעלך בעיניהם. ותשמור את ביתו וכל אשר לו ובזה תשא חן בעיניו ותהיה עטרת בעליך. הה"ד (משלי י"ב) אשת חיל עטרת בעלה. ולעולם תשתדל האשה לעשות מלאכה בתוך ביתה לפי שלא תשב בטלה שהבטלה מביא לידי שעמום. ובזה משובחת אשת חיל. כדכתיב (שם ל"א) דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה. וגרסינן במסכת כתובות פרק אע"פי במשנה (דף נ"ט). אלו מלאכת שאשה עושה לבעלה טוחנת ואופת ומכבסת ומבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו את המטה ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופת ולא מכבסת. שתים אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה. שלש אין מצעת לו את המטה ואינה עושה בצמר. רביעי יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר אפילו הכניסה לו ק' שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה

נור טאָכטער: פערעהרע דיינען מאַן גלייך איינעם קאָניגע, בעדיענע איהן וויליג, אונד ווירסט דוא איהם איינע דיענערין זיין, זאָ ווירד ער דיר אויס אנערקעננונג איין דיענער זיין אונד ווירד דיך פערעהרען גלייך איינער הערין; ווען דוא דיך אבער הערשזיכטיג געגען איהן צייגען ווירסט, זאָ ווירד ער דיך פיהלען לאַססען, דאַס ער איין שטרענגער הערר זיין קאַן, ער ווירד דיך גערינג שעטצען אונד דיך וויא איינע מאַגד בעהאַנדלען. טראַגע זאָרגע, דאַס דיין מאַן שטעטס אנשטאָנ־דיג געקליידעט געהע, דאַמיט ער ביי זיינען פריינדען איממער ווילקאָממען זייא; אונד בעזוכט איהן איין איהם פערוואַנדטער גאַסט אָדער איין פריינד, זאָ עמפפאַנגע איהן פריינדליך אונד צואָרקאָממענד, בעווירטהע איהן אויף'ס בעסטע, דאַמיט ער דיינען מאַן, אין אָהנליכעם פאַללע, עבענפאַללס צואָרקאָממענד בעהאַנדלע. זייא דיא טרייעסטע היטערין דעס הויזעס אונד פערמאָגענס דיינעס מאַננעס. ווען דוא איינע לעהרען בעזאָלגעסט, זאָ ווירסט דוא גונסט פינדען אין זיינען אויגען אונד צוגלייך ווירסט דוא זיינע קראָנע זיין, וויא עס אין דען שפריכען הייסט: „איין ביעדערעס וויב איזט דיא קראָנע איהרעס מאַננעס." — שטעטס זייא דיא פרויא אין איהרער בעהויזונג טהאָטיג אונד געבע זיך ניכט דעם מיסיגגאַנגע הין, דען דיעזער פיהרט צו שווערמוטה; דאַהער הייסט עס פאָן דער טהאָטיגען (משלי ל"א, י"ג.): „זיא זוכט נאַך וואָללע אונד פלאַכס אונד ווירקט מיט ראַטהער האַנד." איס טראַקטאַט (כתובות נ"ט). זינד פאָלגענדע דיענסטלייסטונגען, דיא דיא פרויא דעם מאַננע לייסטען זאָלל, אנגעגעבען אונד צוואַר: מאַהלען, באַקקען, דיא וועשע וואַשען, קאָכען, דאַס קינד שטיללען, דעם מאַננע דאַס בעטט מאַכען אונד וואָללע שפיננען. איזט ער דורך איהרע מיטגיפט אין דען שטאַנד געזעטצט, איינע מאַגד צו האַלטען, זאָ ברויכט זיא ניכט צו מאַהלען, באַקקען אונד וואַשען; ביי צוויא מאָגדען, ניכט צו קאָכען אונד ניכט דאַס קינד צו שטיללען; ביי דרייען, ניכט דאַס בעטט צו מאַכען אונד וואָללע צו שפיננען; ביי פיער מאָגדען דאַרף זיא זיך אויף דען שטוהל דעס מיסיגגאַנגעס זעטצען. רבי אליעזר לעהרט: זעלבסט ווען זיא איבער הונדערט מאָגדע צו געביעטען האַט, קאַן זיא דער מאַן דאָך צווינ־גען, וואָללע צו שפיננען, דאַ מיסיגגאַנג צו ליסטערנהייט אונד אונצוכט פיהרען.

מביאה לידי זמה. וגם יזהר שלא תקללנו כדי שלא תבאו לידי עניות. כדגרסינן במסכת שבת פרק במה אשה (דף ס"ב). אמר רבי אמי ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות ואלו הן. המשתין מים בפני מטתו ערום. והמזלזל בנטילת ידים. ושאשתו מקללתו בפניו. המשתין מים בפני מטתו ערום. אמר רבא לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא אבל לבראי ליתי לן בה. וכי מהדר אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא אארעא אבל אמנא לית לן בה. והמזלזל בנטילת ידים לא אמרן אלא דלא משא כלל אבל משא ולא משאי לית לן בה. ולאו מלתא היא דאמר רב חסדא אנא משא מלא חפנאי מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא. ושאשתו מקללתו בפניו. אמר רבא על עסקי תכשיטיה וה"מ דאית ליה ולא עביד לה. גם תזהר להיות צנועה בתוך ביתה מאד אפילו מבעלה כדי שלא תתגנה בעיניו. כדגרסינן במסכת שבת פרק רבי אליעזר דתולין (דף ק"מ). אמר להו רב חסדא לבנתיה ליצנעיתון באפי גברייכו. לא תיכלון נהמא באפי גברייכו. ולא תיכלון ירקא בליליא. ולא תיכלון תמרי בליליא. ולא תשתון שיכרא בליליא. ולא תיפנון היכא דקא מפנו גברייכו. וכי קרי איניש אבבא לא תמרון מנו אלא מני. נקט ליה מרגניתא בחד ידא וכורא בחד ידא מרגניתא אחוי ליה וכורא לא אחוי ליה עד דאיצטער והדר אחוי ליה. וחזיתון כמה חביב מאן דצניע. ואשרי האיש שזכה להיות בחלקו כבודה צנועה יראת שמים:

עס רייצע ניעמאנד זיינע פרויא, דאמיט זיא איהם ניכט פלוכע, דא פלוכע ארמוטה הערבייא פיהרען. דען רבי אמי זאגט: דרייא האנדלונגען פיהרען צור ארמוטה אונד צוואר: ווער, וויל ער אונאנגעקליידעט איזט, פאר זיינעם בעטטע, אונד צוואר נאך רבא, ווען ער מיט דעם געזיכטע צו דיזעם געווענדעט שטעהט, דען אורין לאסט; ווער דאס האנדוואשען גערינג שעטצט, נעמליך: ווער זיך, וויא רב חסדא געטהאן, ניכט מיט געפילטעם וואססערקרוגע וואשט, אונד דען זיינע פרויא אינ'ס אנגעזיכט פלוכט אונד צוואר, נאך רבא, ווען ער איהר בייא גוטען אומשטאנדען דאס אנשאפפען דער קליידונג אונד אנשטענדיגען לוקסוסארטיקעלן דיא זיא זיך גערנע אנשאפפען מעכטע, פערווייגערט. — יעדע פרויא זאלל זעלבסט אין איהרער בעהויזונג אנשטאנדיג אונד זיטטיג געקליידעט זיין, דען פערנאכלאססיגונג איהרער זעלבסט איספאללט דעם מאננע אונד פיהרט צור גלייכגילטיגקייט געגען זיא. רב חסדא גאב פאלגענדע לעבענסרעגעלן זיינען טאכטערן: צייגט אייך אין אנשטאנדיגען קליידערן פאר אייערן עהעמאננערן; עססעט קיין בראד פאר איהנען אונד קיין קרויט, דאס איבעלריעכענדען אטהעם פערארזאכט, דעם אבענדס; אויך זאללט איהר דעם אבענדס וועדער דאטטעלן עססען, נאך דאטטעלביער טרינקען. קלאפפט יעמאנד אן דער טהירע, זא פראגט ניכט: איזט יעמאנד דא? זאנדערן: ווער איזט דיעזע, דיא דא קלאפפט? א. ז. וו. הייל דעם מאננע, דעם איינע ניכטיגע, טוגענדהאפטע אונד גאטטעספירכטיגע פרויא צו טהייל איזט געווארדען.

החלק החמישי.

בדרך חבור ויש בו ד' פרקים:

(קעז) פרק ראשון.

האל יתברך צוה על מצות פריה ורביה שני פעמים. האחד לאדם ולאשתו והשני לנח. ואחר מתן תורה הזהיר ג"כ שלא יגרע מעונתה. המשמש מטתו; לכוונת מצות זו ולא לתאוה זו הכוונה הטובה שבכלן. והכוונה הב' היא לתיקון הולד כשהיא מעוברת כדי שיצא הולד מזורז. כמו שאמרו במסכת נדה פרק המפלת. תנו רבנן שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וקשה לוולד. אמצעיות קשה לאשה ויפה לוולד. אחרונים יפה לאשה ויפה לוולד. שמתוך כך נמצא יוצא הוולד מלובן ומזורז. תאנא המשמש מטתו ליום צ' כאלו שופך דמים. מנא ידע אלא אמר אביי שומר פתאים ה'. וגם זאת הכוונה נראה שהיא מסייעת למצות פריה ורביה. והג' אפילו בלא זה וזה אלא שהיא משתוקקת אליו ומכיר בה שמתרצה בדבר והיא מתקשטת לפניו כדי שתתן דעתו בה או בערת צאתו לדרך או בבואו מן הדרך שמשתוקקת אליו גם זה מתן שכר יש בו והוא צורך האשה והנאתה ונכלל במצות עונתה. כדגרסינן בפרק הבא על

פֿינפֿטע אבטהיילונג.

איבער דיא ארט אונד וויזע דער עהעליכען אננאָהערונג. אין פֿיער קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

גאָטט, געפּריזען זייא ער, שפּראך צווייאמאל דאס געבאָט דער פֿאָרטפֿלאנצונג אויס, אונד צוואר דאס איינע מאל צו אדם אונד זיינער פֿרויא אונד דאס צווייטע מאל צו נח; יא זאָגאר נאך ערטהיילונג דער תורה הייסט עס (שמות כ"א, י'.): „ער זאָלל איהרע קאָסט, קליידונג אונד בייוואָהנונג ניכט פֿערריננערן;" מאן זאָלל דאהער נור אים ערפֿיללען דיעזעס געבאָטעס זיין פֿערגניגען זוכען, דאס וויעדערום אים ערפֿיללען זיינער לוסט ליעגט; פֿערנער איזט עס דער בעפֿאָרדערונג דער פֿרוכט, ביים דערען געבורט, צוטרעגליך; זאָ לעהרען אויך דיא ווייזען: דיא ערסטען דרייא מאָנאטע איזט עס זאָוואָהל דער מוטטער אלס דער פֿרוכט נאכטהיילג, אין דען דאראויף פֿאָלגענדען דרייא מאָנאטען איזט עס פֿיר דיא מוטטער נאכטהיילג, דער פֿרוכט אבער איזט עס, וויא דיעס שאָן אין היניכט דערען געבורט פֿריהער אנגעגעבען, צוטרעגליך, אונד דאראן עס געשטעהען, אָהנע בעדענקען וועגען איינעס שאָדליכען איינפֿלוססעס אויף דיעזעלבע, דען אביי לעהרט: וויר זינד היערין אונוויס-סענד, דאהער מיססען וויר גאָטט פֿערטרויען, דער איין היטער דער אונוויססענדען איזט, דער נור אין אבזיכט דער ערפֿיללונג דעס געבאָטעס האנדעלט; ווען דאהער זיינע פֿרויא געציערט אונד געשמיקקט איהם מיט פֿריינדליכקייט בעגעגנעט, וועלכעס איין צייכען דער בעגעהרליכען אננאָהערונג איזט; פֿערנער ווען ער אויף רייזען צו געהען בעאבזיכטיגט, אָדער ווען ער פֿאָן איינער רייזע היים געקעהרט איזט אונד זיינע פֿרויא געציערט זיך איהם בעגעהרליך נאָהערט, דאן זאָלל ער איהרען שטיל-לען וואונש וויללינג אונד פֿריינדליך ערפֿיללען, דא ער אויך היעראויס גלייכזאם איין

יבמתו (דף ס"ב). כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא. שנא׳ (איוב ה׳) וידעת כי שלום אהלך וגו׳. ואמר ריב"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך. שנא׳ וידעת כי שלום אהלך וגו׳. והא מהכא נפקא מהתם נפקא (בראשית ג׳) ואל אישך תשוקתך. מלמד שהאשה משתוקקת אל בעלה כשיצא לדרך לא נצרכה אלא ללמוד סמוך לוסתה. וכמה אמר רבא עונה. וה"מ לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מטריד. ואם מה שהאשה משתוקקת היא לדבר מצוה ולהיבת בעלה יוצאת ממנה בנים הגונים. כדגרסינן במסכת ערובין פרק המוציא תפילין (דף ק׳). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל אשה שתובעת את בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים זכרים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן. דאלו בדורו של משה כתיב (דברים א׳) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים. ואלו נבונים לא כתיב אח"כ. ואלו גבי לאה כתיב ותצא לאה לקראתו וכתיב (ד"ה א׳, י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. איני והא אמר רבי

געטטליכעס געבאָט (עונתה) ערפֿיללט; דאַהער ווירד געלעהרט: ווער דאַ וייס, דאַס זיינע פֿרוי גאָטטעספֿירכטיג איזט אונד ערפֿיללט איהר ניכט דיא עהעליכען פפליכטען, דער ווירד זינדער גענאַננט, דען עס הייסט (איוב ה׳, כ"ד.): „וידעת אונד דוא ווסט דיינע עהעליכען פפליכטען ערפֿיללען, ווען דער פֿריעדע אין דיינער היטטע זיין זאָלל." רבי יהושע בן לוי וויל דיעזען פֿערז נור אַנגעוואַנדעט ווי־סען, ווען דער מאַן אויף רייזען צו געהען בעאַבזיכטיגט; אונד אָבגלייך איין אַנדערער פֿערז, נעמליך (בראשית ג׳, ט"ז.): „נאַך דיינעם מאַננע זאָלל דיין פֿערלאַנגען זיין," היערצו שאָן בעווייזע דיענט, זאָ זאָלל דער לעצטע אַנגעפֿיהרטע פֿערז וועניגסטענס בעזאַגען, דאַס בעזאָנדער ער אויף רייזען געהט, ער זיינע עהעליכען פֿפליכטען נור דאַן צו ערפֿיללען ברויכט, ווען ער ניכט וועגען ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס רייזט, דאַס ער ניכט פֿערנאַכלעססיגען דאַרף; וועלכעס אַבער וואָהל געשעהען קאָננטע, ווען ער פֿאָר אַנטריטט דער רייזע ליעבע פֿלעגען מעכטע. — ווען דיא פֿרויא נאַך דען פֿערטרויליכסטען אומאַרמונגען אונד נאַך דער ליעבע איהרעס מאַננעס לעדיגליך דעסוועגען שטרעבט, אום דאַס געבאָט דער פֿאָרטפֿלאַנצונג צו ערפֿיללען, זאָ מאָגע זיא זיך פֿעזיכערט האַלטען, דאַס זיא דיא וועלט מיט גאָטטגעפֿעלליגען קינדערן בעגליקקען ווירד. דען רבי שמואל בר נחמני לעהרט, אים נאַמען דעס רבי יונתן: יעדע פֿרויא, דיא וועגען ערפֿיללונג בעזאַגטען געבאָטעס נאַך דער פֿערטרויליכסטען אומאַרמונג איהרעס מאַננעס שטרעבט, ווירד זאָהנע געבאָהרען, דיא ווייזע זיין ווערדען, וויא עס אים צייטאַלטער משה׳ס זאָגאַר קיינע אָהנליכע וויזען גאַב. דען פֿאָן משה ווירד ערצאָהלט: ער שפראַך צום פֿאָלקע (דברים א׳, י"ג.): „שאַפֿפֿעט איך קלוגע, ווייזע אונד ערפֿאַהרענע מאָננער;" דאַס עס אַבער דאַמאַלס אין דער טהאַט אין ישראל קיינע וויזען גאַב, בעווייזט דער שפּעטערע פֿערז (טו): „דאַ נאַהם איך דיא הייפטער אייערער שטאַממע, קלוגע אונד ערפֿאַהרענע מאָננער;" אַלזאָ ווייזע מאָננער, דיא דיא קלוגהייט אונד ערפֿאַהרונג אין זיך פֿעראייניגטען, גאַב עס דאַמאַלס ניכט. היננגעגען דיא נאַכקאָממען דער לאה, דיא דעם שטאַממפֿאַטער יעקב מיט פֿריינדליכקייט ענטגעגען גינג, איהן צו זיך איינלוד אונד דיא אין פֿאָלגע דיעזער איינלאַדונג דען יששכר געבאַר, וואַרען ווייזע, דען עס הייסט (דברי הימים א׳. י"ב, ל"ב.): „אונד פֿאָן דען זאָהנען יששכר, דיא דיא צייטערייגניססע וואָהל פֿערשטאַנדען

יצחק עשר קללות נתקללה הוה הכתיב (בראשי׳ ג׳) ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך אלו שני טיפי דמים אחד דם נדה ואחד דם בתולים שהאשה מצווה עליהם. עצבונך זה צער גידול בנים. והרונך זה צער העבור בעצב תלדי בנים (שם) כמשמעו. ואל אישך תשוקתך. מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. והוא ימשול בך. מלמד שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה. וזו היא מדה טובה שבנשים. כי קא אמרין דארצייא ארצויי קמיה. ומצינו דרך אחרת ד׳ שאין בה א׳ מג׳ כוונות שהם מצוה אבל היא רשות. והיא מאחר שגברה עליו תאותו וגודר עצמו באשתו שהיא מותרת לו כדי שלא יתאוה לאיסור. וכיון שפורש מן האסור אל ההתר עושה טוב. אבל יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולשבר תאותו בלי זה. וימצא סמך לשבר תאותו מכמה טעמי׳. הא׳ כשיסתכל במה שאמרו בפ״ג מאבות עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים וכו׳ מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד וכו׳. ואם על יראת דיין בשר ודם שאינו יודע הנעלמות אין אדם

אונד דיא דאַ וואוסטען, וואַס יצחק טהון איססע.״ היערויף ווירד געפֿראַגט: וויא ליעסע זיך אויס דעם פסוק: „נאַך דיינעם אַמַנע זאָלל דיין פֿערלאַנגען זיין,״ איין לאָהן פֿיר דיא פֿרויא הערלייטען, דאַ דאָך רבי יצחק אויס דיעזעם גאַנצען פסוק נעהן פֿלוכע, דיא דאַס געשלעכט דער חוה טרעפֿפֿען, הערלייטעט? דען עס הייסט (בראשית ג׳, ט״ז.): „צו דעם וויבע שפּראַך ער: פֿיעל, פֿיעל״ זאָללסט דוא דורך דיא הייפֿיגען אַנדערונגען, דיא אין דיר פֿאָרגעהן, דולדען, פֿיעל זאָללסט דיינע „בעשווערדען,״ דיא אין דער ערציעהונג דער קינדער ליעגען, זיין; פֿיעל וויעדער וואָהרענד „דיינער שוואַנגערשאַפֿט;״ דאַן: „מיט שמערצען זאָללסט דוא קינדער געבאָהרען,״ דענגאָך „זאָלל נאַך דיינעם אַמַנע דיין פֿערלאַנגען זיין,״ ווען ער אויף רייזען צו געהען בעשעפֿטיגט, „ער אַבער הערשע איבער דיך;״ וואַס אין דיר איין פֿערשאָמטער וואונש, איין אונאויסגעשפּראָכענעס פֿערלאַנגען איזט, וואַס איבריגענס פֿיר איינע גוטע איינענשאַפֿט דער ציכטיגקייט צו בעטראַכטען זייא, איזט איהם צו פֿאָדערן געשטאַטטעט; וויא ליעסע זיך אַלזאָ אויס דיעזעם פסוקע פֿיהרטען פֿערזע איינע בעלאָהנונג פֿיר דיא פֿרויא הערלייטען? היערויף ווירד דיא אַנטוואָרט: דער פֿערהייסענע לאָהן איזט ריין איינע פֿאָלגע איהרעס ציכטיגען בענעה־מענס בייא איהרען בעגעהרליכסטען אַנפֿאָדערונגען, ווען זיא נעמליך דעם אַמַנע מיט פֿריינדליכקייט אונד ליעבע, געציערט אונד געשמיקקט ענטגעגענטריטט אונד זאָ זיינע אויפֿמערקזאַמקייט אונד הערצענסנייגונג, דורך דיעזע שפּראַכלאָזע אַנרעגונ־גען, אויף זיך ריכטעט. — אויסער דען אַנגעפֿיהרטען דרייא גרינדען גיעבט עס נאָך איינען אין דער נאַטור דער זאַכע ליעגענדען גרונד אונד צוואַר: דיא פֿרויא זאָלל דעסוועגען איהרעס עהעמאַננעס וואָהלגעפֿאַללען אונד דעססען גונסט צו געווינען שטרעבען, דאַמיט ער ניכט אויסער דעם הויזע שווייפֿע אונד זיין געניגע זוכע אונד זאָ איינע זינדע בעגעהע. ווען ער דער בעפֿריעדיגונג זיינער דערמאַרטיגען ווינשע אויף אונערלויבטע וועיזע געניגט, זאָ ווירד אויך זיין שטרעבען נאַך ער־פֿיללונג דערזעלבען איממער מעהר אונד שוואַכער, בעזאָנדערס ווען ער דען שפּרוך דעס עקביא בן מהללאל: „וויססע, וואָהער דוא געקאָממען,״ אין בע־טראַכט ציעהט, אונד ווען ער דיא אונאַנשטאַנדיגקייט, אויסער דעם הויזע ויינען

משלים תאותו. מה לעשות מיראת מי שהוא דיין על כל העולם והוא יודע כל נעלמות. הב׳ אפילו בלא חטא יזכור מה שאמר החכם (משלי ל״א) אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות מלכין. הג׳ כשיחשוב במהות יופי האשה. כדגרסינן במסכת שבת פרק השואל (דף ק״ב) תאנא אשה חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם והכל רצין אחריה. הד׳ יקרא מה שאמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מתים משאר חולאים והאלף מרוב תשמיש. ואמרו כל השטוף בבעילות זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושערו נושרת ושיניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלו באין עליו. ואולי אם יביט בא׳ מכל אלו הדברים ישבר תאוותו. אבל עכ״ז כיון שאינו מקשה עצמו לדעת אלא עם אונס התאוה מתכוין לגדור עצמו שלא יבא לידי איסור ומסתפק מן ההתר מאחר שאינו יכול לכבוש את יצרו יש לו שכר כמי שבא לידו דבר עברה ופירש ממנה. וע״ז אמרו ישב ולא עבר עברה נותנין לו שכר כעושה מצוה. והטעם הוא כי מאחר ששובר יצרו כעוסק במצוה הוא. ויש לך סבה אחרת בענין זה שהיא כרשות ודומה לו למצוה והוא כשאדם מוצא כובד בגופו ממתניו ולמטה ורואה שהוא רפואה לו. ומתכוין להיות גופו בריא לעבוד השי״ת. גם זאת תחשב לו כעושה מצוה רק לא כראשונות. אבל מי שאינו צריך לזה בשום ענין מכל אלו.

געלימטען צו פראהנען, ערוואגט, פערנער, וואס דער ווייזע טרעפפענד שפראך (משלי ל״א, ג׳.): ,,גיעב ניכט דען ווייבערן דיינע קראפט, אונד לאס דיך ניכט לייטען פאן דענען, דיא קאניגע ענטנערפען.״ דאן, ווען ער בעדענקט, וויא אייטעל אונד פער-גאנגליך דיא שאנהייט דער פרויען איזט, אונד דאס, נאך דער לעהרע דער ווייזען, דאס, וואס היערביי דיא מאננער ערשטערבען, ריין איהרער אונווירדיג איזט, ווען זיא ערסט איבער דעססען בעשטאנדטהייל בעטראכטונגען אנשטעללען. פערנער איזט דער אויף ערפאהרונג זיך שטיטצענדע אויסשפרוך דער ארצטע צו בעהערציגען, דאס נור איינער אונטער טויזענד מאננערן פאן איינער זאנסטיגען קראנקהייט שטערבע, דיא איבריגען אבער אים צופיעלען גענוססע דער פרייטען ליבע איהרען אונטערגאנג פינדען; ווער זיך דיעזער גאנץ היננגיעבט, זאגען דיא ווייזען, דער אלטערט פריה-צייטיג, זיינע קראפטע נעהמען צוזעהענדס אב, זיינע זעהקראפט פערליערט זיך, זיין אטהעם ווירד איבעלריעכענד, זיינע האארע ווערדען בלייך, דיא צאהנע פאללען איהם אויס אונד זיין קארפער איזט פאן איינעם בעשטאנדיגעם אונוואהלזיין געפלאגט. נור אן איינע דיעזער איבלען פאלגען זאללטע דער אמן שטעטס דענקען, אונד זיינע איהן ענטנערפענדע בעגיערדע וואהרע געלאהמט. דאהער שטרעבע אמן ניכט נאך דעם אונ-ערלויבטען אונד בעגניגע זיך פיעלמעהר מיט דעם ערלויבטען, דען אים ניעדער-קאמפפען דער בעגיערדע נאך פרעמדעם אונד אונערלויבטעם, בעוואהרט זיך דיא אייגענטליכע קראפט דעס מאננעס, אונד ווירד איהם דיא ניעדערקאמפפונג זיינער בעגיערדע גלייכזאם וויא דיא ערפיללונג איינעס געבאטעס אנגערעכנעט, בעזאנ-דערס ווען ער דיא פרייע ליבע, נור ערהאלטונג זיינער געזונדהייט, דיא ער וויעדערום דעם דיענסטע גאטטעס וויהעט, אויף ערלויבטע ווייזע געניעסט. ווער יעדאך דערזעלבען ניכט נור ערהאלטונג זיינער געזונדהייט, אדער אויס איננערם

וגם לא היה יצרו גובר עליו מאליו אלא הוא מעורר תאוותו ומשסה את יצרו ומביא עצמו לידי קושי ותאוה לדעת כדי לרדוף אחר התאוות בהמדתו להתעסק בהן. על זה אמרו במסכת נדה פרק כל היד (דף י"ג). אמר רבי יהודה המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו׳. כדאיתא למעלה בנ"א כ"ב ח"ג פ"ב. וגם אמרו במסכת כלה פרק רבי יהודה המקשה עצמו חייב מיתה והחמירו בזה אפילו עם אשתו כי מן ההיתר ימשכנו אל האיסור וכשישבענו הוא יותר רעב. כדאמרינן במסכת סוכה פרק החליל (דף נ"ב). אמר רבי יוחנן אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע וזה אינו דומה אלא למי ששבע ואוכל ושותה מדעת יותר מדאי עד שמשתכר ומקיא ונשאר מלוכלך ומטונף. ויש פעמים שבא לידי חולי בסבת זאת והוא בזה כסיל ומזיק גופו יותר מבהמה שכיון שהיא שבעה אינה מבקשת יותר. אבל הנאות והטוב לאדם שרוצה להיות אדם לשמש מטתו בעתים הנזכרים לשם מצוה וכשיראה שהוא צריך לרפואת גופו וירחיק עצמו מן המפסיד לגופו או לנפשו. או מן המושכו לדבר אחר. ועל דא גרסינן בפרק חלק (דף ק"ז). תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר יצר תינוק ואשה לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. ר"ל שידחה ממנו מה שהוא קרוי שמאל שהוא דברי כסילות ויקרב מה שהוא קרוי ימין שהוא מה שהשכל מחייב. כדכתיב (קהלת י׳) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. ולא שידחנו מכל וכל אלא

דראַנג בעגעהרען, זיך אַבער זעלבסט דאַזו רייצט אונד דיא שלוממערנדען טריעבע אין זיך אויפֿרעגט, דען נעננט רבי יהודה איינען פֿערבּרעכער, יאַ ער האַבע זאָגאַר דען טאָד פֿערווירקט; דען דיא געוועקקטען טריעבע, לעהרט רבי יוחנן, זינד, יעמעהר מאַן איהנען, זעלבסט אויף ערלויבטע ווייזע, געניגט, דעסטאָ וועני־גער צו בעפֿריעדיגען, זיא רייצען אונד רעגען איממער מעהר אונד מעהר אַן צור בע־פֿריעדיגונג דער אונערזעטטליכען לוסט, אונד זאָ קאָממט דער מאַן נאָך אונטער דאַס טהיער, דאַס פֿאָן נאַטור מעסיגקייט היערין קעננט, צו שטעהען. דאַהער איזט עס גוט אונד רעכט, דער פֿליכטען ליעבע אויף ערלויבטע ווייזע, דיא שאָנען נאַהער בעטריעבען איזט, צו געניעסען, אונד איזט דער אויסשפרוך דעס רבי שמעון בן אלעזר וואָהל צו בעהערציגען: דען בעזען טריעב, דאַס קינד אונד דיא פֿרוי ענט־פֿערנע מיט דער לינקען האַנד, אַבער מיט דער רעכטען פֿיהרע זיא דיר וויעדער צו; דיעס וויל מיט אַנדערן וואָרטען זאַגען: מאַן ענטפֿערנע פֿאָן זיך דאַס אונגעביהרליכע אונד איבערמעסיגע, וואָנאַך דיא טהאָרהייט גרייפֿט אונד האַשט, פֿיהרע זיך אַבער דאַס צו, וואַס רעכט איזט, וואַס דער פֿערשטאַנד ערהייששט, וועלכעס אויך דורך פֿאָלגענדען פֿערז (קהלת י׳, ב׳.): „דעס ווייזען הערץ פֿיהרט איהן רעכטס, דעס טהאָרען הערץ לענקט איהן שטעטס לינקס," טרעפֿפֿענד בעצייכנעט איזט. אַללעס מוס זיין מאַאַס, ציעל אונד זיינע גרענצע האַבען. מאַן זאָלל מיט איינעם קינדע וועדער צו שטרענג, נאָך צו מילדע פֿערפֿאַהרען, מאַן זאָלל דיא אין דען מענשען גע־לעגטען טריעבע וועדער גאַנץ אונטערדריקקען, נאָך זיך איהנען גאַנץ היינגעבען, מאַן געניעסע דען פֿערטרויליכסטען אומגאַנג זיינער פֿרוי; מאַן פֿראָהנע אַבער ניכט לעדיגליך דען געליסטען, זאָנדערן צו איינעם העהערן צוועקקע, צור ערפֿיללונג דעס

מה שנראה שהוא ראוי לדחות. אבל יקרב הצריך לקיום מצות ולקיום המין:

(קעח) **פרק שני.**

כשהאיש והאשה אוהבים זה את זה ומשמשים בפיוס ומכוונין שיצא מהם זרע הגון הקדוש ברוך הוא ימלא משאלותם ויוציא מהם בנים הגונים. אבל אם יש ביניהם מחשבות נכריות מפסידות את המעשה ופוגמות את הזרע היוצא מהם. כדגרסינן בנדרים פרק אלו מותרין דף כ׳ כתיב (יחזקאל כ׳) וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני ה׳. (פשטיה דקרא נאמר על בני גלות כדכתיב וזמן הקץ איספטפוס קודש במדבר) אמר רבי לוי אלו בני ט׳ מדות. בני אנוסה. בני שנואה. בני נדוי. בני תמורה. בני מריבה. בני שכרות. בני גרושת הלב. בני ערבוביא. בני חצופה. איני והא אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל אדם שאשתו תובעתו הויין לו בנים וכו׳ כדאיתא בפרק הקודם. ולפי שצריך שיהא הדבר בפיוסה ולרצונה. הזהיר באנוסה אפי׳ באשתו. כדגרסינן נמי בפרק המוצא תפילין (דף ק׳). אמר ראמי בר חמא אסור לאדם שיכוף את אשתו אפילו לדבר מצוה. שנא׳ (משלי י״ט) ואץ ברגלים חוטא. ואמר ריב״ל כל הכופה את אשתו אפילו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינן הגונים. אמר רב איקא מאי קראה (משלי י״ט) גם בלא דעת נפש

ערהאַבענען געבאָטעס אונד געטטליכען אויסשפרוכעס: זייד פרוכטבאַר אונד פערמעהרעט אייך,״ געניעמע מאַן איהן.

צווייטעס קאַפּיטעל.

ווען איין עהעפאַאַר זיך געגענזייטיג ליעבט אונד דיא פיזישע אַננאָהערונג געשיעהט אין גאָטטגעפעלליגער אַבזיכט, דאַס דער געהייליגטע דעאזעלבען פֿראָממע אונד טוגענדהאַפטע קינדער פערלייהע, זאָ ווירד זיין וואונש היעריין אויך ערפיללט. ווען יעדאָך דיא פיזישע אַננאָהערונג אין דער אַבזיכט געשיעהט, דען געליסטען נור צו גענוגען, זאָ בלייבט דער נאַכטהייל, דער היערפאָן איינע פאָלגע איזט, אין דען נאַכקאָממען ניכט אויס. דען זאָ ווירד אים טראַקטאַט נדרים געלעהרט: עס הייסט (יחזקאל כ׳, ל״ח.): „איך וויל אויסשיידען אונטער אייך, דיא זיך עמפּאָרט אונד געפרעפעלט האַבען ווידער איך; אויס דעם לאַנדע איהרעס אויפענטהאַלטעס פיהרע איך זיא הינאויס, אונד אינ׳ס לאַנד ישראל׳ס קאָממט קיינער פאָן איהנען; איהר זאָללט וויססען, דאַס איך גאָטט בין.״ (דער געוועהנליכע זין דיעזעס פערזעס בעציעהט זיך אויף דיא פערבאַננטען.) רבי לוי בעציעהט איהן אויף קינדער, דיא אויס איינער עהע דער נאָטהיגונג, דער געהאַססיגקייט א. ז. וו הערפאָרגעגאַנגען זינד. — אונד דאַ דיא פיזישע אַננאָהערונג איינען געגענזייטיגען פֿרייען ווילען בעדינגט, זאָ דרינגע מאַן זיך, זעלבסט דער אייגנען פֿרויא ניכט אויף; דען רמאי בר חמא לעהרט: עס איזט דעם מאַננע אונטערזאַגט, זיינע פֿרויא זעלבסט צור אויסאיבונג דעס געבאָטעס דער פֿאָרטפּפלאַנצונג צו נאָטהיגען, דאַ עס הייסט (משלי י״ט, ב׳.): „דער צודרינגליכע ווירד זינדער גענאַננט.״ אויך רבי יהושע בן לוי לעהרט דיעזעס, מיט דעם צוזאַטצע, דאַס זיא אונאַרטליכע קינדער צייגען.

לא טוב. תניא נמי הכי גם בלא דעת זה הכופה את אשתו לדבר מצוה. ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה. איני והא אמר רבא הרוצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה. לא קשיא כאן לדעת כאן שלא לדעת. וגרסינן במסכת כלה פרק רבי יהודה מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו. ואמרינן עלה בגמרא אלו הן חפצי אשתו. רבי אליעזר אומר יפתנה בשעת תשמיש. רבי יהודה אומר ישמחנה בדבר מצוה. שנא' (קהלת ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע. ולפי שצריך שתהא כוונת שניהם שוה ישמור שתהא כוונתו אצלה ולא באשה אחרת. כדגרסינן התם פרק אלו מותרין (דף כ') ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. מכאן אמר רבי נתן לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר. ואמר רבינא לא נצרכה אלא אפילו לשתי נשיו. וכשמחשבת שניהם היא טובה ולשם מצוה ועובדין מאהבה ונוהגין כדת וכהלכה הקב"ה ישלח ברכה בזרע הנולד להם כברכה שברכו לבריה דרבי שמעון בן יוחאי. כדגרסינן בפ"ק דמ"ק (דף ט'). רבי יונתן בן ערמאי ורבי יהודה בן גרים תאני פרשת נדרים בי' רשב"י

רב איקא דייטעט דאס געזאגטע אויס דעם פֿארדערזאטצע דעם געדאכטען פער־זעס, נעמליך: „אויך אהנע פֿארוויססען איזט'ס ניכט צוטרעגליך." רבי יהודה לעהרט: אמן האנדלע אים ווילען געטטעס אונד אים ווילען זיינער פֿרויא, זוכע זיא צו ערפֿרייען, דאן בעגליקקט גאטט דיא עהע מיט קינדערן אהנליכען גע־שלעכטס; דיעזער לעהרער שטיטצט זיינען אויסשפרוך אויף דען פֿערז (קהלת ח', ה'.): „דער אויסאיבענדע איינעס געבאטעס דארף פֿאם בעזען ניכטס וויססען." איין זין זאלל בייא עהעלייטען אין דער פֿייטען אננאהערונג פֿארהערשענד זיין, דער זין דער ליעבע אונד ערפֿיללונג דעס געטטליכען געבאטעס, דאמיט ניכט אין אנווענ־דונג קאממע: „איהר זאללט ניכט שפאהען נאך איירען הערצען אונד נאך איי־ערען אויגען, דענען איהר נאכבוהלט;" היעראויס דייטעט רבי נתן: דער מענש טרינקע ניכט דיעזען קעלך אונד ריכטע וועהרענד דעם טרינקענס זיינע אויגען בעגיעריג אויף איינען אנדערן געפֿיללטען קעלך. רבינא מיינט, בעזאגטער זאטץ האבע אנווענדונג אויף דען, דער צוויא פֿרויען בעזיטצט אונד וועהרענד דער פֿער־טרויליכסטען אננאהערונג דער איינען פֿרויא זיינע געדאנקען אויף דיא צווייטע געריכ־טעט האט. איינעס גוטען ביידערן זיננע, געריכטעט אויף דיא ערפֿיללונג דעס געטטליכען געבאטעס, וועהרענד דער פֿייטען אננאהערונג אונד אויסאיבונג דער עהעליכען פֿפֿליכטען, געוועהרט דער געהייליגטע זיינען זעגען, דער זיך קונד גיעבט אין דען קינדערן זאלכער עהע, גלייך דעם זעגען, דען איינגע וויזען דעם זאהנע דעם רבי שמעון בן יוחאי ערטהיילט האבען. דען עס ווירד פֿאלגענדעס מיטגעטהיילט: רבי יונתן בן עראמי אונד רבי יהודה בן גרים שטודירטען דען אבשניטט איבער נדרים (געליבדען) בייא רבי שמעון בן יוחאי. נאך בעענדיגונג איהרעס שטודיאומס נאהמען זיא פֿאן דיעזעם לעהרער אבשיעד. עס וואר געראדע אבענד. זיא ווייلטען זיך יעדאך אי־בער נאכט אונד נאהמען וויעדערום אויס האפֿליכקייט פֿאם לעהרער אבשיעד. רבי שמעון שאטצטע דיעזע געלעהרטען האך, דאהער שפראך ער צו זיינעם זאהנע: געהע צו איהנען, דאס זיא דיר איהרען זעגען ערטהיילען. דער

איפטרי מיניה באורתא ובצפרא אתו וקא מיפטרי מיניה וכו'. כדאיתא למטה בפרק בתרא מהנר ההוא. אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תקצור תעיל ולא תפיק תפיק ולא תעיל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך ליבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא. כי אתא לגביה דאבוה. אמר ליה לא מיבעיא ברוכה לא ברכון אבל צעורי צערן. אמר ליה מאי אמרו לך. הכי והכי אמרו לי. אמר ליה הנך כולהו ברכתא נינהו. תזרע ולא תקצור תוליד בנים ולא ימותון. תיעול ולא תפיק תיעול כלתך ולא ימותון בנך. תפיק ולא תעיל תפיק בנתך ולא ימותון גברייהו דלהדרו לוותך. ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזא הוא והחיא עלמא בית הוא. דכתיב (תהלים מ"ט) קרבם בתימו לעולם משכנותם וגו'. אל תקרי קרבם אלא קברם. ליבלבל פתורך בבני ובבנתא. ולא תחזי שתא חדתא דלא תימות אתתך ותיסב איתתא אחריתי. על ההבור הנאות והטוב באין אלו הברכות ודומיהם:

געהארזאמע זאהן גינג צו איהנען אונד באט אום איהרען זעגען, דען זיא איהם אויך פאלגענדערמאססען ערטהיילטען: עס זייא דער ווילע גאטטעס, דאס דוא זאעסט אונד ניכט ערנדטעסט; דאס דוא אין דיין הויז ברינגעסט אונד ניכט ווידער הינאויס; דאס דוא אויס דיינעם הויזע ברינגעסט אונד ניכט ווידער הינאיין; דאס דיין הויז צערשטאהרט ווערדע אונד דוא דאהער אין איינער הערבערגע וואהנסט; דאס דיין טיש געשטאהרט ווערדע, אונד דאס דוא קיין נייעס יאהר ערלעבעסט. דער זאהן קעהרטע בעטריבט צו זיינעם פאטער צוריק אונד שפראך: ניכט אללײן, דאס זיא איך ניכט געזעגנעט האבען, זא האבען זיא איך נאך דורך דיא איר ערטהיילטען וינשע זעהר בעטריבט. וואס האבען זיא דען געזאגט? פראגטע דער ווייזע פאטער; דאס אונד דאס, גאב דער זאהן צור אנטוואָרט. ווען דעם זא איזט, שפראך ווידער־ אום דער פאטער, זא גיעבט דיך נור צופריעדען, דא איך טיעפער ליעגענדען זין דער אויסשפריכע דיעזער וויזען נור זעגנונגען פיר דיך ענטהאלטען זינד, אונד צוואר: דוא זאללסט זאען, דיעס זינד קינדער, דיא דיינע זאאט זינד, אבער ערנדטען זאללסט דוא ניכט, ד. ה. עס קאָממע ניכט איבער דיך דיא טרויער, דאס דוא ערלעבעסט, וויא איהנען דער לעבענספאדען צערשניטטען ווערדע; דוא זאללסט ברינגען אין דיין הויז שוויגערטאָכטער פיר דיינע זאהנע, דיא דוא אבער ניכט הינאויסברינגען זאללסט, דאדורך, דאס דיינע זאהנע דורך דען טאָד איהנען ענטריססען ווערדען; דוא זאללסט ברינגען אויס דיינעם הויזע טאָכטער אונד זיא אן מאננער פערהייראטהען, זיא אבער ניכט ווידער אין דיין הויז ברינגען, דאדורך, דאס זיא דורך דען טאָד איהרע מאננער פערלאָרען האבען; דיין הויז ווערדע דיר צערשטאָרט, דיעס איזט דאס גראב, היגעגען זאללסט דוא אין איינער הערבערגע, דיעס איזט דיא וועלט, לאנגע ווײלען אונד לעבען; דען עס הייסט (תהלים מ"ט, י"ב.) קרבם, (ליעס קברם): „איהר גראב איזט איהר עוויגדויערנדעס הויז, איהרע הערבערגע בלייבט פיר אונד פיר;" דיין טיש ווערדע געשטאָרט דורך דיא אונטערקייט דיינער צאהלרייכען קינדער, אונד ענדליך זאללסט דוא קיין נייעס יאהר ערלעבען, ד. ה. עס שטערבע ניכט דיינע פרויא דאמיט דוא ניכט גענאָטהיגט ווערדעסט, איינע אנדערע נייע פרויא צו עהעליכען. ווער אלזא איינע טוגענדהאפטע אונד גאָטטעספירכטיגע פרויא הייראטהעט, דער מאָגע זיך פערזיכערט האלטען, דאס דיעזע עבען בעמערקטען זעגנונגען בייא איהם איינטרעפפען ווערדען.

(קעט) פרק שלישי.

המשמשין מטותיהם בצנעה ובוחרים העתים הראויים לדבר יוצאין מהם בנים הגונים ונעימים ונחמדים לכל דבר. כדגרסינן פ"ק דכלה וסוף פרק אלו מותרין (דף כ'). שאלו את אימא שלום אשתו של רבי אליעזר מפני מה בניך יפיפין ביותר. אמרה להם אינו מספר עמי לא במשמרה ראשונה ולא במשמרה אחרונה אלא במשמרה האמצעית. ומגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד. אמרתי לו רבי כ"כ למה אמר לי כדי שלא תעלה על דעתי אשה אחרת. ונמצאו בני באין לידי ממזרות. והמשמש מטתו בפריצות ההפסד ניכר בזרע הנעשה מאותה ביאה. כדגרסינן בפ"ק דכלה המסתכל אפילו בעקבה של אשה הויין לו בנים בעלי מומין ממעי אמן חגרין סומין חרשים אלמים. רבי אליעזר אומר מפני שתובעה לתשמיש ואינה נתבעת לו. ור' יהושע אומר מפני שאומרת בשעת תשמיש אנוסה אני. ור' עקיבא אומר מפני שאומרת בשעת תשמיש טמאה אני. ר' נחמיה אומר מפני שמספרין בשנאת חנם. ואמרינן עלה בגמרא. ואמרינן התם במשנה. א"ר יוחנן בן דהבאי ד' דברים שחו לי מלאכי השרת ואלו הן.

דריטטעס קאַפּיטעל.

דיא פֿערטרויליכסטע אַננאֶהערונג דער עהעלייטע זאָלל אין ניכטיגקייט אונד נור געהאָריגען צייט געשעהען, אויף דאַס דיא קינדער צייגען, דיא געזיטטעט, אַנמוטהיג אונד אין יעדער הינזיכט בעליעבט זינד. דיא פֿרויא דעס רבי אליעזר, נאַמענס איימא שלום, וואורדע איינסט געפֿראַגט: וויא קאָממט עס, דאַס דיינע קינדער זאָ שאָן אונד אַנגענעהם זינד? וויל אונזערע עהע, גאַב זיא צור אַנטוואָרט, ניכט געשלאָססען איזט, אום דען אייטלען געלוסטען צו גענוגען, זאָנדערן נור אין איינער האָהערן אַבזיכט, אום דען ווילען גאָטטעס צו ערפֿיללען. דיא פֿערטרויליכסטע אַננאֶהערונג צווישען אונס געשיעהט צו דער פֿיר זיא בעשטיממטען צייט, דער מיטטעלסטען נאַכטוואַכע; זיא געשיעהט אין בעדאַכטונג בעזאָנדערער ניכטיגקייט; דיא געדאַנקען איינעס אַנדערן זינד ווידער פֿאָן דער אויגענבליקליכען בעפֿריעדיגונג דער אייטלען לוסט בעפֿאַנגען, נאָך צווייפֿען דיעזעלבען וואֶהרענד דער אַננאֶהערונג אַנדערסוואָ אונד זינד אויף קיין אַנדערעס וועיב געריכטעט. — ווען אַבער אין דער פֿערטרויליכסטען אַננאֶהערונג נור זיינען געלוסטען פֿראֶהנט, זאָ זינד דיעזע פֿאָן דען היעראויס ענטשפרינגענדען פֿריכטען, דען קינדערן, וואָהל צו ערקעננען; דען עס ווירד געלעהרט: מיט לייבעסגעברעכען ווערדען זיא געבאָרען, היגקענד, בלינד, טויב אָדער שטום. נאָך רבי אליעזר זינד בעזאַגטע געברעכען איינע פֿאָלגע דער אַבנייגונג דער פֿרויא געגען איהרען מאַן וואֶהרענד דער פֿיזישען אַננאֶהערונג. נאָך רבי יהושע היגעגען: ווען דיא פֿרויא איהרעס מאַננעס וואֶהרענד דער אַננאֶהערונג איהרען ווידערווילען דורך וואָרטע צו ערקעננען גיעבט. נאָך רבי עקיבא: ווען זיא צו איהם שפריכט: איך בין אונריין. נאָך רבי נחמיה אַבער: ווען איין עהעפּאַאַר וואֶהרענד דער פֿיזישען אַננאֶהערונג באֶזווילליגעס אונד איבלע רעדען פֿאָן אַנדערן לייטען שפריכט. רבי יוחנן בן דהבאי, דעם צוואַר דיא וויזען ניכט בייצופפֿליכטען, לעהרט: מיר איזט פֿאָן דען ענגעלן דער געדאַנקען געוואָרדען, דאַס ווען קינדער מיט דען אַנגעפֿיהרטען געברעכען געבאָרען ווער־

הגרין אלמין חרשין סומין. חגרין מפני מה הויין מפני שהופכין את שלחנן. סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלין באותו מקום. הרשין מפני מה הויין מפני שמספרין בשעת תשמיש. אלמין מפני מה הויין מפני שנושקין באותו מקום. וה"מ כדמעברא בההיא ביארה. ואמרינן עלה בגמרא אמר רבא מרותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. הוא הפך שלחנו. לפיכך יהפך רגלי זרעו. הוא הסתכל בדבר הנסתר מכל. לפיכך הכל נסתר מזרעו. הוא עזב פה המדבר שבו נתנה הנשיקה ונשק הסתום. לפיכך נסתם פי זרעו. הוא מספר בשעה שהיה לו לחרוש. לפי' נחרש אזן זרעו. ואע"פי שאמרו הכמים עלה אין הלכה כר' יוחנן בן דהבאי מודים שהצניעות היא קדושה וטהרה. ומתשמיש של צניעות וקדושה יצאו אבותינו הקדושים. ובזה מצינו ששבחו רבותינו לאברהם אבינו עליו השלום. והוציאו ממדרש הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. וגם שבחו צניעות אדם שנשא גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה. כדגרסינן במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה (דף נ"ג). תנו רבנן מעשה באדם אחד שנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה. אמר רבי בוא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה. אמר ליה רבי חייא זו דרכה בכך. אלא כמה צנוע איש זה שלא הכיר באשתו. וגם מצינו על אדם ששימש עם אשתו בפריצות והלקוהו. כדגרסינן פרק נגמר הדין (דף מ"ו). תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו'. כדאיתא למעלה בפרק ה' מחבור זה. וגם אמרו שהקב"ה שונא למשמש מטתו בפריצות.

דען, דיזע זיבען איינע פאָלגע דער געטריעבענען אונצוכט, וואָהרענד דער בײ־זיטען אַנגאָהערונג, זינד. רבא לעהרט: אין דען אַנגעפיהרטען געבּרעכען, דיא דיא קינדער מיט צור וועלט בּרינגען, איזט צו ערקעננען דיא געררעכטע שטראַפע דעס געהייליגטען, דיא מאַאַס פיר מאַאַס ערפאָלגט. דאַרום אויך זאָלל דיא פייזטע אַנגאָהערונג אין ריינהייט אונד אין דער אַבזיכט, איינען היילליגען אַקט צו פערריכטען, געשעהען. אונזערע שטאַממפאֶטער וואַרען עבען פריכטע זאָלכער היילליגען אַקטעס; דיא זיכטיגקייט וואַר איין הויפטאָמאָמענט אין איהרעם סהע־ליכען לעבען, וועלכעס גלייכזאַם פאָן אונטיולד אוטמאַטטעט אונד פרייא פאָן ניעדרען געלזיסטען וואַר; דאַהער העבען דיא ווייזען דיא אַנטפראַכע אברהם'ס אַן זיינע פרויא שרה: „זיעהע, כון ערסט וויס איך, דאַס דוא איינע פרויא שאֶן פאָן אַנזעהען ביזט,“ בעזאָנדערס הערפאָר. זאָ ריהאמטען זיא אויך דיא זיכטיגקייט איינעס געוויססען מאַננעס, דער איינע איינאַראַיגע פרויא געהייראַטהעט האַטטע אונד עס ניכט מערקטע זיין לעבעלאַנג. היערויף בעמערקט רבי: קאָאמט אונד בעוואונדערט דיא זיכטיגקייט דיעזער פרויא, דיא עס היערדורך פעראָכטעטע, ניכט פאָן איהרעם מאַננע מיט איהרעם געברעכען ערקאַננט צו ווערדען. רבי חייא בע־מערקטע היערגעגען: דאַס איזט גאַר ניכט זאָ ריהמענסווערטה, דאַ דיא פרויא, איהר־רעם לייבעספעהלערס וועגען, דען זיא דאָך גערנע פאָר איהרעם מאַננע פערהייאַליכען וואָללטע, זיך גאַנץ אַנזאָנדערליך צו פערהיללען גענאָטהיגט וואַר; נור דיא זיכטיגקייט איהרעס מאַננעס איזט צו בעוואונדערן. — דאַס פערכע בענעהמען אין דער פייזטען אַנגאָהערונג, לעהרען דיא אייזען, האַסט דער געהייליגטע, אונד איזט היערויף פאָן

כדגרסינן במסכת נדה פרק כל היד (דף י״). אמר רשב״ל ד׳ דברים הקב״ה שונאן וכו׳. המשמש מטתו ערום. והמשמש מטתו בפני כל חי וכו׳. כדאיתא למעלה בפ״ג מהלק תאות המשגל. ואמרינן נמי שם עלה. אמר רב הסדא אסור לו לאדם לשמש מטתו ביום. שנאמר (ויקרא י״ט) ואהבת לרעך כמוך. מאי תלמודא אמר אביי שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו. ואמר רב הונא ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהם ביום. אמר רבא ואם היה בית אפל מותר. ואמר רבא ואיתימא רב פפא תלמיד חכם מאפיל בטליתו ומשמש. והו לדבר מוכרח לקיום עונתה או ביוצא לדרך וכשלא נשאר בעיר עד הלילה. ובלבד שיהא המקום אפל או יאפיל בטליתו. שנא׳ (מיכה ז׳) כי אשב בחושך ה׳ אור לי. ומה שאמרו לת״ח מאפיל בטליתו מפני שני טעמים. הראשון כי מפני רוב צניעות מאפיל כל צרכו מה שלא יעשה אדם אחר. והשני כשאין לו פנאי לזמן אחר מפני שקידת למודו. וגם אמרו שלא ישמש מטתו לאור הנר. כדגרסינן בפ״ק דכלה. כל המשמש מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפין. ג״כ הזהירו שלא ישמש מטתו במטה שהתינוק ישן עליו. כדגרסי׳ בפרק ע״פ (דף קי״ב). ת״ר המשמש מטתו על מטה שהתינוק ישן בה אותו תינוק נכפה. ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא. אבל הוי בר שתא לית לן בה. ולא אמרן אלא דנאים. אבל תייר לית לן בה. ולא אמרן אלא דנאים גבי כרעיה. אבל גבי רישיה לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה. אבל מנח ידיה

דער אירדישען בעהערדע איינע ניכטיגונג ערפאָלגט. רבי שמעון בן לקיש לעהרט: פיער פרעכע האַנדלונגען אין דער פיזישען אַננאֶהערונג האַסט דער גע=הייליגטע. רב חסדא לעהרט: אַם טאַגע איזט דיא פערטרויליכסטע אַננאֶהערונג דער עהעלייטע פערבאָטען, דען עס הייסט: „ליעבע דיינען נאֶכסטען, וויא דיך זעלבסט;" וויא לייכט קאֶננטע דער מאַן איין לייבליכעס געברעכען בייא זיינער פרויא ערבליקקען אונד איהר זאָדאַן זיינע ליעבע דעסוועגען ענטציעהען. היערויף בעמערקט רב הונא: ישראל ווירד „הייליגעס פאָלק" גענאַננט, עס פאָלגט דען פיזישען אומ=גאַנג ניכט אַם טאַגע. רבא געשטאַטטעט דיעזעס אין איינעם דונקלען, ענטלעגענען הויזע. פערנער בעמערקט רב, נאַך אַנדערן רב פפא: איינעס געלעהרטען, ווען ער היערדורך דאַס היערויף בערוהענדע געבאָט ערפיללען וויל, אָדער ווען ער אים בעגריף שטעהט, איינע רייזע צו אונטערנעהמען, איזט עס אין איינעם פינסטערן, ענטלעגענען הויזע צו פערריכטען מעהר געשטאַטטעט; דען עס הייסט (מיכה ז׳ ח׳): „ווען איך אויך אין פינסטערן וואָהנע, זאָ איזט גאָטט איין ליכט;" אונד אויס צווייען גרינדען איזט דיעס צו טהון איינעם געלעהרטען געשטאַטטעט. ערסטענס וויל פֿאָראויסצוזעטצען איזט, דאַס ער דיעזע ערלויבניס נור נאַך איהרער בוכשטאֶבליכ=קייט, אין הינזיכט דעס דונקלען צימערס, בענוטצען ווירד; אונד צווייטענס, דאַמיט ער זיך זאָנסט ניכט אים שטודירען שטאֶרען מאָגע, אָדער גענאֶטהיגט זייא, דיא ערפיללונג דיעזעס געבאָטעס אויף איינע אַנדערע צייט צו פערשיעבען. מאַן פפלעגע דעם פער=טרויליכסטען אומגאַנגעס ניכט, ווען עס אויך דעס נאַכטס איזט, בייס ליכט,

עליויה לית לן בה. וגם הוהירו בדברים אחרים המפסידין לאדם ולזרעו. כדגרסי' בפ"ק דכלה היוצא מבית הכסא ושמש הויין ליה בנים נכפין מפני ששד בית הכסא מלוהו. עד כמה ישהא אדם וישמש עד שעור חצי מיל. הקיז דם ושמש הויין ליה בנים ותיקון. הקיזו שניהם ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן. אימתי בזמן שלא טעמו טעם כלום. המשמש מטתו שכור סופו נעקר. שניהם שכורים שניהם נעקרים. המשמש מטתו מעומד אוחזתו אחילו. גם דברים אלו ודומיהם כתובים בפרק כל היד. ובמסכת כתובות פרק אעפ"י. ומסכת גיטין פרק מי שאהזו. גם אמרו שאסור לאדם לשמש מטתו בשנת בצורת. כדי שינהוג צער בעצמו. דגרסי' בפ"ק דתעני' (דף י"א). אמר ר"ל אסור לאדם שישמש מטתו בשני רעבון. שנאמר (בראשית מ"א) וליוסף יולד שני בנים בטרם וגו'. תאנא השוכי בנים משמשים מטותיהן בשני רעבון. למדנו מכאן שאסור ליהנות בעדון בזמן שהצבור שרויין בצער וכשהחבור יהא לשם שמים יזכו לשלום ולבנים:

(קפ) פרק רביעי.

בימים הקדמונים היו הנדות מרוחקות מאד מבני אדם כי כן שמם מעולם נדות כדי שלא יקרבו אל אדם ולא ידברו עמו. כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק. וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארו

ניכט אים בייזיין איינעס קינדעס, ניכט, נאכדעם מאן זיינע נאטהדורפט פער־ריכטעט האט; פערנער ניכט, נאכדעם מאן זיך צור אדער געלאססען, דען בע־זאנדערס אין לעצטערער הינזיכט זינד דיא קינדער, דיא אויס זאלכער פֿייזיטען אַנ־נאהערונג, דיא גלייך נאך דעם אדערלאס ערפאלגט, אהנע דאס מאן פֿארהער עטוואס געננאססען האט, הערפֿארגעהען, שוואֶכליך אונד לונגענזיכטיג. דיא פֿייזיטע אַננאהערונג אין טרונקענהייט בריינגט איינען יאָהען טאָד צו וועגע; שטע־הענד, בריינגט זיא ניטטערן אין דען גליעדערן; אין דער צייט דער הונגערסנאָטה, בריינגט זיא קוואלער, דאַהער הייסט עס אויך (בראשית מ"א, נ'.): „דעם יוסף ווארדען צוויא זאָהנע געבאָרען, בעפֿאָר דאַס הונגעריאַהר קאַם.“ ווער גאַר קיינע קינדער האַט, דעם איזט זעלבסט אין דער צייט דער הונגערסנאָטה דיא פֿייזיטע אַנ־נאהערונג געשטאַטטעט. דען דיא אייגענטליכע אַבזיכט אונד דאַס ענדציעל היערבייא איזט אונד זאָל זיין, דען ווילען גאָטטעס צו ערפֿיללען; אונד ווער אים ערפֿיללען דעס ווילענס גאָטטעס דער פֿייזיטען ליעבע פֿאָלגט, געניעסט האָהען פֿריעדען אונד דאַס גליקק, פֿאַטער פֿאָן פֿיעלען קינדערן צו זיין.

פֿ י ע ר ט ע ס ק אַ פ י ט ע ל.

פֿהעדעם היעלטען זיך דיא פֿרויען אין איהרער פעריאָדיטאֶט גאַנץ פֿערן פֿאָן דען אַנדערן, װעלכעס שאָן דורך דאַס ווארט נדה אויסגעדריקט איזט. זיא נאַהע־טען זיך קיינעם אונד קאָננטען מיט קיינעם שפרעכען. דען דיא פֿאָרפֿאָרדערן וואוס־טען דורך ערפֿאַהרונג, דאַס זאָלכע פֿרויען מיט דעם אַנהויכע איהרעס מונדעס בעשאָדיגען, דאַס איהר אַנטטרעכען נאַכטהייליגע פֿאָלגען האַבע, וועלכעס דיא

חכמי הפילוסופים והיו יושבות כבדד באהל לא יכנס בו אדם. ולכן אמרה רחל ללבן ראוייה הייתי לקום מפני אבי לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך. וגם לא ללכת באהל שלא תדרוך עפר רגלי. והוא החריש ולא ענה אותה דבר. נראה שלא היו מספרין עמהן כלל מפני שאפי׳ דבורם טמא. ולפי שברבות התאוות ובהתמעט הדעות והיו כל כך שטופין העמים בזמה עד שנשכחה מלבם רעה זאת. באתה תורתינו הקדושה לקדש את ישראל ולהבדילם מן האומות ולהרחיקם מזוהמתן ולשמרן מן הנזק הגדול הזה ושיולידו זרעם בקדושה. וע״כ בדעת סוד התולדות והנזק והתקון והטומאה והטוהר צותה תורה לשמור ימי נדה וימי זיבה שהם יותר חמורים מימי הנדה להצריך ז׳ ימים נקיים וימי יולדת. ואח״כ טבילה במ׳ סאה. וברוך יודע כל נסתרות שהיה חסדו להיות רופא ישראל שסדרו בחכמתו כפי הצורך הידוע לו. והכמי ישרא׳ שהשיגו סוד ריחוקה אמרו בברייתא במסכת נדה תלמיד חכם אסור לשאול בשלומה של נדה. רבי נחמיה אומר אפילו הדבור מפיה טמא. אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא. ואסור ליהנות ממעשה

פילאָזאָפען נאַך איהרער אַרט אויך ערקלאָרען. דאַהער היעלטען זאָלכע פרויען זיך צוריקגעצאָגען אונד זאַסען איינזאַם אין איינער צעלטע, דאַס פאָן ניעמאַנדעס בעזוכט ווורדע. היערנאַך איזט אויך ערקלאָרליך, דאַס, אַלס לבן צו רחל אינ׳ס צעלט טראַט אונד זיינע געשטאָהלענען געטצענבילדער פערלאַנגטע, ער אויף איהרע אַנטוואָרט: „איך האַבע דער וייבער וייזע," אָהנע איינווענדונג, אָהנע זיך מיט איהר אין איין געשפּראָך איינצולאַססען, זיך ענטפערנטע. דורך דאַס זיכהינגעבען דער וואָללוסט נעהמען דיא קראַפטע דעס פערשטאַנדעס מערקליך אַב אונד דאַס געדאַכטניס פערליערט זיך, דאַהער קאַם עס אויך, דאַס דיא היידניטען צולעצט אים טאַאומע דער אונצוכט פערזאַנקען אונד דיא איהנען איבערקאָממענע פערשטאַנדעסגעזעטצע פערגאַסען, דאַ וואַר עס אַן דער צייט, דאַס דיא היילינע תורה פאָן אָבען קאַם, דיא איזראַעליטען צו היילינען, זיא אַבצוזאָנדערן פאָן דען פאָלקערן, זיא צו ענטפערנען פאָן אונצוכט אונד זיא צו בעוואַהרען פאָר קאָרפערליכעס אונד גייסטיגעס טאָדען, אויף דאַס זיא קינדער אין ריינהייט צייגען. אונד זאָ זינד אין דער תורה טאַגע דער ריינינונג פיר דיא פרויא, זיעבען אַן צאַהל, אונד זאָ אויך דיא פיר איינע געבאָהרערין פעסטגעזעטצט. נאַך פערלויף דיעזער טאַגע אום זיא זיך אין איינעם קוועללבאַד, דאַס פיערציג מאַאַס ענטהאַלט, רייניגען. געפריעזען זייא דער וויססער אַללער געהייטניססע פיר דיא גנאַדע, דיא ער ישראל האַט צו טהייל ווערדען לאַססען, זיינעם פאָלקע איין אַרצט צו זיין; אין זיינער ווייזהייט האַט ער אַללעס אַנגעאָרדנעט נאַך דעם אונומגאָנגליכען בעדירפניס אונד דער נאָטהווענדיגקייט דער זייטען. דיא וויזען אין ישראל, דיא אין דאַס וויססען אונד ערקענען טיעף איינגעדרונגען זינד, האַבען זאָגאַר בעשטיממט, דאַס קיין געלעהרטער זיך נאַך דעם וואָהלע איינער פרויא אין איהרער פעריאָדע ערקונדיגען דאַרף. רבי יוחנן געהעט זאָגאַר נאָך וויטער אונד געביעטעט, ניכט אין דיא פוסשטאַפּען איינער זאָלכען צו טרעטען, דען דער שטויב, דען זיא בעטריטט, איזט אונריין וויא איין טאָדטער. זאָ איזט אויך אונערלויבט, פאָם ווערקע איהרער האָנדע איינען געניס צו האַבען. אונד ווען אויך דיא

ידיה. ואם אמרו רז״ל כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ מהצעת המטה ומזיגת כוס והרחצת פניו ידיו ורגליו היה לפי שראו את העם שלא יסבלו יותר מזה בחסרון שפחות. אבל המהמיר שומר מצרות נפשו. ועל כלם צריך שישמור עצמו שלא יגע בה אפילו באצבע קטנה אפילו בימי לבונה עד לאחר טבילתה. ואפי׳ לישן הוא בבגדו והיא בבגדה שעל דבר זה נפטר בחצי ימיו אדם גדול. כדגרסינן בפ״ק דשבת (דף י״ג). תנא דבי אליהו מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת״ח הרבה ומת בחצי ימיו. והיתה אשתו נוטלת תפילין ומחזירתן על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ואומרת להם כתוב בתורה (דברים ל׳) כי היא חייך ואורך ימיך. בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת״ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם שהחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בימי נדותיך מהו אצלך. אמרה לי חס ושלום אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי לבוניך מהו אצלך. אמרה לי אכל ושתה עמי וישן עמי בקרוב בשר ולא עלתה דעתו לדבר אחר. אמרתי לה ברוך המקום

ווייזען פֿעסטגעזעטצט האבען, דאס איינע פֿרויא אין איהרער פעריאָדע אַללעס פֿיר איה־ רען מאַן פֿעררי־כטען אונד בערייטען מאָגע, וויא זיא עס אין דען טאגען איהרער רייני־ גקייט טהוט, זאָ האבען זיא דאָך געוויססע פֿעררי־כטונגען אויסגענאָממען, אַלס: דאס בעטט מאַכען, דען בעכער פֿיללען אונד איהם וואַססער צורייכען, זיך דיא הענדע, דאס אַנגעזיכט אונד דיא פֿיססע צו וואַשען; ערסטערעס געשאַה, דאמיט עס פֿיר דיעיעניגען, דיא קיינע בעדיענונג האבען, ניכט צו שוויעריג אונד אונבעקוועם זייא. ביים אַלל דעם נעהמע זיך דאָך יעדער עהעמאַן אין אכט, דאס ער זיינע פֿרויא אין איהרער פעריאָדע זעלבסט ניכט מיט דעם קליינען פֿינגער בעריהרע, ביז זיא זיך דורך איין באַד געריינִיגט האַט; אונד וועלן דיא טאגע איהרער פעריאָדיטעט גאַר שאָן פֿאָריבער זינד אונד זיא זיך זאָגאַר שאָן אומגעקליידעט האַט, דאַרף ער זיא דעננאָך ניכט עהער בעריהרען. איין לעהרגעביידע דעס פראָפֿעטען אליהו׳ס ערצעהלע אַלזאָ זיך פֿאָלגענדע מיטטהיילונג פֿאָן דעמזעלבען. עס וואַר איינמאַל איין מאַן, דער פֿיעל לאַז אונד שטודירטע אונד מיט ווייזען, דיא ער זאָגאַר בעדיענטע, אומגאַנג פֿפֿלאָג, וועלכער שטאַרב אין דער בליטהע זיינעס לעבענס. דא נאַהם זיינע פֿרויא דיא תפלין אונד גינג דאַמיט אין דיא בעט־ אונד לעהרהייזער אונד שפראַך: זעהעט, עס הייסט: זיא, דיא לעהרע איזט דיין לעבען, זיא איזט עס, דיא דיר דיינע טאַגע פֿערלאַנגערט, אַך איין מאַן, דער זיא זאָ איננינג ליעבטע, דער זיינען לעבענסוואַנדעל אויס איהר שעפֿפֿטע, שטאַרב היער אין דער בליטהע זיינער טאַגע! אונד ניעמאַנד וואוסטע איהר אַנטוואָרט צו געבען, טראָסט אונד בערוהיגונג צוצוספרעכען. איינמאַל קעהרטע איך ביים איהר איין אונד זיא קלאַגטע אויך איר איהר לייד אונד ריכטעטע אַן איך עבענפֿאַללס געראַדע פֿראַגע. דאַ פֿראַגטע איך זיא: וויא וואַר זיין בענעהמען געגען דיך וועהרענד דיינער פעריאָדיטעט? ער היעלט זיך שטרענג פֿאָן איר ענטפֿערנט אונד בעריהרטע איך זאָ־ גאַר ניכט איינמאַל מיט זיינעם קליינען פֿינגער, גאַב זיא צור אַנטוואָרט. וויא בענאַהם ער זיך אַבער געגען דיך, נאָכדעם דוא דיא אונרייגען קליידער אַבגעלעגט אונד דיך פֿיר דאַס צונעהמענדעס באַד פֿאָרבערייטעטעסט? דאַ אַס אונד טראַנק ער מיט איר אונד שלוג זיינע לאַגערשטעטטע זאָגאַר אַן דער איינינגען אויף, זאָ דאַס ער מיט איר אין בעריהרונג קאַם, יעדאָך אָהנע דער ליעבע צו פּפֿלעגען; דיעס טהאַט ער, וויל

שהרגו שלא נשא פנים לתורה. שהרי אמרה תורה (ויקרא י"ח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מטה רחבה הואי. במערבא אמרי אמר רבי יצחק בר יוסף סינר מפסיק בינו לבינה הואי. ואחר כך כראות בנות ישראל שלא היו יכולות לספור ימי נדה לבד וימי זיבה לבד נטלו חומרא שבשניהם כדי לעשות הרחקה יתירה והחמירו על עצמן שאפי' רואות טפת דם כחרדל יושבות ז' נקיים ונשאר לבנות ישרא' חומרא זאת כאיסור של תורה. וגם החמירו בכל כתם ובכל גוון כראיית דם טמא. והרהיקו ז"ל שלא ישמש עמה סמוך לוסתה. כדגרסינן במסכת שבועות פרק ידיעות הטומאה (דף י"ח). תנו רבנן כתיב (ויקרא ט"ו) והזהרתם את בני ישראל מטומאתם. אמר רבי יאשיה מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשיהן סמוך לוסתן. וכמה אמר רבא עונה. אמר רבי יוחנן משום רשב"י כל שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפי' הויין לו בנים כבני אהרן מתים. דכתיב והזהרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם. וסמיך ליה והדוה בנדתה וסמיך ליה אחרי מות שני בני אהרן. אמר רב הייא

ער קיינע זינדע צו בעגעהען גלויבטע. דאס שפראך איך צו איהר: געפריזען זייא גאטט, דער איהן געטאָדטעט אונד איהן ניכט פערשאָנט האט זיינעס שטודיומס וועגען, דען עס הייסט אויסדריקקליך אין דער היילגען לעהרע (ויקרא י"ח, י"ט.): „צום ווייבע אין דער אבזאָנדערונג איהרער אונריינינקייט זאָללסט דוא ניכט נאהען,“ ניכט מעהר, אלס ביז זיא דיא געהאָריגע ריינהייט דורך דאס באד ערלאנגט האט. אלס רב דימי נאך בבל קאם אונד אום דיא אורזאכע דעם יאָהען טאָדעס דיעזעס מאננעס בעפראגט וואורדע, ערקלאָרטע ער, דאס דיעזער מאן זיך דענזעלבען דורך איין ברייטעס בעטט, אין וועלכעם ער מיט זיינער פֿרויא ניכט אין בעריהרונג צו קאָממען בֿראייכטע, צוגאָב. אין פאלעסטינא ערצאָהלטע מאן, דאס רבי יצחק דעססען שנעללען טאָד דאהין ערקלאָרטע, וויל ער גלויבטע, דאס דער גורט, דען ער אין דאס בעטט אלס שיידעגעגענשטאנד געלעגט, גענוגע. — אלס שפאָטער דיא טאָכטער ישראל'ס איינזאהען, דאס זיא דיא טאגע דער אבזאָנדערונג אונד דיא איהרער פעריאָדיטאָט ניכט גענויא אבצוצאָהלען אונד אנצוגעבען בֿעראָכטען, האבען זיא זיעבען רייניגונגס-טאגע פֿעסטגעזעטצט, אונד מיט דיעזע פֿעסטזעטצונג איהנען גלייך איינעם געבאָט דער שריפֿט היילינ אונד אונאנטאסטבאר. אויך האבען דיא ווייזען פֿעסטגעזעטצט, דאס זיך יעדע פֿרויא פֿאָן איהרעם מאננע טאָן נאהע פֿאָר איינטריטט איהרער פעריאָדע פֿערן האלטע; רבי יאשיה לייטעט דאס געזאגטע הער אוים דעם פֿערז (ויקרא ט"ו, ל"א.): „אונד איהר זאָללט אבהאלטען דיא זאָהנע ישראל'ס פֿאָן איהרער אונריינינקייט, דאס זיא ניכט שטערבען.“ ווער זיך אבער ניכט שטרענג אן דיעזע אנאָרדנונג דער ווייזען האָלט, דעם שטערבען, נאך דער לעהרע דעס רבי שמעון בן יוחאי, דיא זאָהנע אונד ווען זיא נאך זאָ טוגענדהאפֿט אונד ווייזע זינד; זיא שטערבען זאָ פֿריהצייטיג, וויא דיא זאָהנע אהרנ'ס. דיעזעס גרינ-דעט דיעזער ווייזע אויף בעזאגטען פֿערז, דער אין דער שריפֿט, נאהע דער ערצאָה-לונג פֿאָם טאָדע דער זאָהנע אהרנ'ס, שטעהט. רבא בעשטיממט דאס צייכען-פֿערנהאלטען פֿאָם עהעמאנגע אויף דען לעטצטען טאג אָדער דיא לעטצטע נאכט פֿאָר איינטריטט דער פעריאָדע. רב חייא בר אבא לעהרט, אים נאמען דעס רבי יוחנן:

בר אבא אמר רבי יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הווין לו בנים זכרים. דכתיב (שם י"א) להבדיל בין הטמא וגו' וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר. ריב"ל אמר הוין לו בנים שראויין להוראה. דכתיב (שם י') ולהבדיל וגו' ולהורות וגו'. והפרישות מביא את האדם לידי טהרה וקדושה. כדגרסינן סוף מסכת סוטה ובסוף פ"ק דע"ז (דף כ'). כתיב (דברים כ"ג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי עבירה בלילה. מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי מעשה. מעשה מביאה לידי זהירות. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאה לידי פרישות. פרישות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה לידי קדושה. קדושה מביאה לידי יראת חטא. יראת חטא מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי חסידות. חסידות מביאה לידי רוח הקדש. וחסידות גדולה מכלן. שנא' (תהלי' פ"ט) אז דברת בחזון לחסידך ותאמר וגו'. ופליגא דריב"ל דאמר ריב"ל ענוה גדולה מכלם. שנא' (ישעי' ס"א) רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב לקרוא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח. לבשר חסידים וצדיקים לא נאמר אלא לבשר ענוים הא למדת שענוה גדולה

דער מאן, דער דאס זיכענטפריטהאלטן פאן זיינער פרויא נאך געדאכטער פאר־שריפט איננע האלט, אלגע פערזיכערט זיין, דאס זיינע קינדער אללע מאנליכן געשלעכטס זיין ווערדען. נאך רבי יהושע בן לוי ווערדען דיא זעהנע איינעס זאלכען מאננעס דיא ווירדיגקייט ערלאנגען, לעהרער אין ישראל צו זיין. — מבואנדערונג פיהרט צור ריינהייט אונד הייליגקייט. עס הייסט: נעהמעט איך אין אכט פאר יעדער איבלען זאכע, דאס וויל זאגען: דער מענש פיהלע אם טאגע זיינע זיננע ניכט אויס מיט אויפרעגענדען געדאנקען, דאמיט ער דעם נאכטס דאדורך ניכט צור זינדע קאמ־מע. רבי פנחס בן יאיר בעווייזט אויס דעם אנגעפיהרטען זאטץ: דאס ערלער־נען דער הייליגען לעהרע פיהרט צור אויסאיבונג גוטער האנדלונגען; האנדלונגען פיהרען צור ענטפערנונג פאן פערגעהונגען; דיעזע וויעדער צום קאמפף מיט דען פערגעהונגען; דיעזער קאמפף פיהרט צור ערלאנגונג דער הערצענסריינהייט; הערצענסריינהייט פיהרט צור אנמייגונג דער ענטהאלטזאמקייט דעם פאם געזעטצע ערלויבטען; ענטהאלטזאמקייט פיהרט צור געלייטערטען ריינהייט; דיעזע פיהרט צור ערלאנגונג דער הייליגקייט; הייליגקייט פיהרט צור פורכט פאר זינדע; דיעזע פיהרט צור וואהרהאפטען דעמוטה; דעמוטה פיהרט צור וואהרהאפטען פראמ־מיגקייט אונד דיעזע פיהרט שליסליך צור ערלאנגונג דעם הייליגען גייסטעס; יעדאך איזט דאס אנמייגען וואהרהאפטער פראממיגקייט דען איבריגען אנגע־פיהרטען גראדען פארצוציעהען, דען עס הייסט (תהלים פ"ט, כ'): „איינסט רעדעטעסט דוא אים געזיכט מיט דיינעם פראממען." רבי יהושע בן לוי האלט דיא דעמוטה פיר דען פארציגליכסטען אונטער דען אנגעפיהרטען גראדען, אונד שטיטצט זיינען אויסשפרוך אויף דען פערז (ישעיה ס"א, א'): „דער גייסט גאטטעס, איינעס העררן, רוהט אויף איר, דיעוויל גאטט איך געזאלבט האט, פראמ־מען צו פערקינדען דען דעמיטיגען, איך זאלע דעט דאט צו פערבינדען פער־וואונדעטע הערצען, אים צורופען דען געפאנגענען פרייהייט אונד דען געפעס־סעלטען ענטלאססונג אויס דעם קערקער." איינער פערקינדיגונג, דער פראממען

מכלם. וגם אסור לו לאדם לחקל ראשו לשחוק עם אשתו בימי נדתה. וגם היא שלא תתקשט וזה הכלל כל הדברים המביאים לידי קירוב דעת אסורין. כדי שלא יבאו לידי עבירה והרחיקוה כאשת איש לכל דבריה זולתי שלא אסרוה ביחוד שכיון שעתיד לבא לה וזמן היתר ימתין דחוקה היא דלא שביק היתירא ואכיל איסורא. ומצינו במדרש כי ברמז נצטוה אדם הראשון על הנדה בגימטריא תיבות כנגד"ו. דכתיב אעשה לו עזר כנגדו. ר"ל רע"ז ימים כמנין עז"ר הם ימי טהרת האשה. ופ"ג ימים כמנין כנגדו הם ימי נדתה. ר"ל מנין עז"ר תהיה לו ומנין כנג"דו תהיה כנגדו. ואם ח"ו עבר ובא עליה בימי נדתה או בימי ליבונה הילד ממזר והאות שלו הוא עז פנים. כדגרסינן במסכת כלה ראש פרק רבי יהודה אומר עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן. עז פנים רבי אליעזר אומר ממזר. רבי יהושע אומר בן הנדה. רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. והזריז בדבר זרעו יהיה קדוש:

אונד גערעכטען אבער, איזט אין דיעזעם פֿערזע ניכט געדאַכט. — איינע פֿרויא אין איהרער פעריאָדיטעֶט נעֶהערע זיך ניכט נאָך איהרעם מאַננע אונד דיעזער זאָלל וויעדערום, ווען זיא זיך אין זאָלכעם פֿערהעֶלטניס בעפֿינדעט, מיט איהר קיינען שערץ טרייבען אונד זיך ניכט אין לייכטפֿערטיגקייט איהר נאָהערן. איבערהויפט איזט בייא זאָלכעם פֿערהעֶלטניס, נאַכשטעהענדעס צו בעאָבאַכטען אונד אַלס רעגעל פֿעסטצוהאַלטען: יעדער געגענשטאַנד, דער אויף אַננעֶהערונג דער געדאַנקען הינציעלט, מוס פֿערמיעדען אונד בעזייטיגט ווערדען, דאַמיט מאַן ניכט צור זינדע קאָממע; בעזאָנדערס ליעגט עס דער פֿרויא אין איהרער פעריאָדע אָב, זיך פֿאָן איהרעם מאַננע אין יעדער הינזיכט פֿערן צו האַלטען, אַלס ווען זיא איינע איהם פֿרעמדע פֿרויא וועֶרע; יעדאָך דאַרף דער מאַן מיט זיינער פֿרויא, דיא זיך אין איהרער פעריאָדיטעֶט בעפֿינדעט, אין איינעם ציממער אַלליינע זיין, דאַ היערבייא ניכטס צו בעפֿירכטען שטעהט, וויל, איינע פֿרוכט אין קורצער פֿריסט צו געניעסען ערלויבט זיין ווירד, מאַן וואָהל זיינער בעגיערדע ביז דאַהין וויליג טראַנקען ווירד זעטצען. — אים א ד ר ט ווערדען דיא טאַגע דער ריינהייט אונד דיא דער פעריאָדיטעֶט דער פֿרויא דעם יאַהרעם איבער, דורך דיא פֿאָן גאָטט צו אדם געשפּראָכענען וואָרטע: עז"ר (נאָהאַלט רע"ז.), דיעזע זינד נאָך אונגעפֿעהרער אַננאַהמע דיא טאַגע דער ערלויבטען פֿיזישען אַננעֶהערונג אונד כנגד"ו (נאָהאַלט פ"ג.), דיא דער אַבזאָנדערונג, דער פעריאָדיטעֶט דער פֿרויא, אַנגעגעבען, אונד ווער זיך זיינער פֿרויא אין דיעזער צייט, אָדער אין דער איהרער פֿאָררייניגונג פֿיזיש נאָהערט, דער צייגט איין אַבאַרטיגעס קינד, וועלכעס אַן זיינער שפּעֶטערן אויסגעלאַססענהייט אונד אַן זיינעם פֿרעכען בענעהמען צו ערקעננען זיין ווירד. ר ב י י ה ו ד ה לעהרט: דער פֿרעכע ערווירבט זיך דיא העֶללע, דער שאַמהאַפֿטיגע אַבער דאַס פּאַראַדיעס. ר ב י א ל י ע ז ר לעהרט: דער פֿרעכע איזט איין אַבאַרטיגער; ר ב י י ה ו ש ע לעהרט: דער פֿרעכע איזט איין אין דער פעריאָדיטעֶט ערצייגטער; ר ב י ע ק י ב א לעהרט, דאַס ביידע שאַנדפֿלעקקע אין דיעזעם פֿעראיינט זינד. מאַן זיא דאַהער דורך דיא אַנגעפֿיהרטען איבלען פֿאָלגען געוואַרנט, אויף דאַס מאַן קינדער אין היילינגקייט צייגע.

החלק הששי.

בקדושת החבור ויש בו חמשה פרקים :

פרק ראשון.

לפי שאומה ישראל היא סגולה שהבדילה הקב"ה מכל העמים מיוחדת לאל יתברך בחר בישראל להיות עם קדוש. ועל כן נאמר (ויקרא כ') ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. שהבדילם להיות קדושים כמו שהוא קדוש וידמו לדרכיו. כמו שדרשו על פסוק והלכת בדרכיו מה הוא קדוש אף אתה קדוש מה הוא חנון אף אתה חנון וכו'. למדנו שהבדיל הקב"ה את ישראל להיות נוהגים במדותיו. שנאמ' והתקדשתם והייתם קדושים. ודרשו על זה במסכת יומא בסוף פרק אמר להם הממונה (דף ל"ט) ת"ר כתיב (שם) והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה'. אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. אדם מקדש עצמו בעולם הזה מקדשין אותו בעולם הבא. וכיון שכן הוא נמצא שכל זמן שאנחנו עושין הטוב והישר אנו מקדשין שמו הגדול. ואם ח"ו נוהגין בהפך מחללין שמו לרעתינו וכל חבעור והפשע והחלול נשאר

זעכסטע אבטהיילונג.

איבער דיא היילינקייט אין דער פערטרויאליכסטען אננאהערונג.
אין פינף קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

דיא אויזערוועהלטע נאציאן איזט איינע איינציגע אונד געזונדערטע נאציאן צו גאטט; דען דער געהייליגטע האט זיא אבגעזאנדערט אויס אללען פאלקערן אונד זיא זיך צום פאלקע ערוועהלט, דאהער הייסט עס אויך (ויקרא כ', כ"ו.): „איך האבע אייך אבגעזאנדערט אויס דען פאלקערן, איהר אנצוגעהערען, דאס הייסט: דער הערר האט זיא אבגעזאנדערט, דאס זיא הייליגע זייען, וויא ער זעלבסט הייליג איזט, אונד דאס זיא זיינען וועגען נאכשטרעבען, איהם עהנליך צו ווערדען; וויא גאטט איזט הייליג, זא זאללסט דוא ישראל אויך הייליג זיין, וויא גאטט איזט גנעדיג, זא זאללסט דוא ישראל אויך גנאדענרייכע טהאטען אויסאיבען; היעראויס פאלגט אלזא, דאס דער געהייליגטע ישראל אבגעזאנדערט, דאמיט עס זיינען געפריזענען אייגענשאפ-טען נאכשטרעבע, דא עס הייסט (ויקרא כ', ז'.): „האלטעט אייך הייליג, זא ווער-דעט איהר הייליגע זיין, דען איך, דער עוויגע, בין אייער גאטט." אויס דעם עבען אנגעפיהרטען פערזע דייטען דיא ווייזען: ווען דער מענש נור ווייניג נאך הייליגקייט שטרעבט, זא ווירד איהם צו פיעלער פערהאלפען. ווען דער מענש ערשטרעבט דיא הייליגקייט אויף ערדען, זא ווירד ער אים היממעל הייליג געשפראכען. ווען דער מענש היניעדען דאנאך שטרעבט, זא ווירד ער יענזייטס דאמיט געקרענט; פאלג-ליך, זא לאנגע וויר גוטעס אונד רעכטשאפפענעס איבען, היילינגען וויר גאטטעס ערהאבענען נאמען, אים ענטגעגענגעזעטצטען פאללע אבער, ענטווייהען וויר זיינען נאמען צו אונזערעם אייגנען פערדערבען; דען יעדעס איבעל, יעדע מיססעטהאט אונד יעדע ענטווייהונג דעס געטטליכען נאמען ווירקט צום שלעכטען אויף אונס צוריק.

על עצמינו. ולפי שהוא סיוע גדול להיות האדם טוב או רע בתכונת המזג כפי הטפה שממנה נתהוה נמצא חבור האדם סבת קדושת השם או חלולו כפי הבנים שמוליד כשהבנים צדיקים מקדשין את השם והרשעים בהיפך. ומאחר שהדבר כן נצטרך לדעת היאך יקדש אדם עצמו בשעת תשמיש. וקדושה זו נחלקת לחמשה חלקים. הדרך הא׳ במהות החבור. הדרך הב׳ בזמן החבור. הדרך הג׳ בזמן הראוי להבור. הדרך הד׳ בכוונת החבור. הדרך הה׳ באיכות החבור. הדרך האחד במהותו יש לנו לידע שמהות חבור זה כשהוא ראוי ובכונה ראויה הוא דבר טהור ונקי מסייע להויית העולם והבור טהור כזה אין בו גנאי וכעור ובושה. אבל נקרא ידיעה. כמו שנא׳ (שמואל א׳, א׳) וידע אלקנה את הנה וגו׳. ונקרא ידיעה מב׳ פנים. הא׳ לפי שטפה זו באה שרשה ממקום הדעת שהוא המוח. והב׳ כי ביאה כזאת היא בידיעה מכוונת וקדושה לשם שמים וא״א שלא יצא ממנה בן דעת ולכוונה כזאת נברא באדם כלי המשגל. ואם הוא משהית דרכו והופך כוונת בריאותו והוזר החבור לצורך הנאתו ולמלאה תאותו אז מדליק ביתו ומחריב זרעו ונמצא הכעור וההשהתה בא מצד פעולתו ובינתו ולא מצד

עס קאָממט דאַהער אין דער פֿיזישען אַננאָהערונג לעדיגליך דאַרויף אַן, אָב זיא אין אַבזיכט דער ענטווייהונג אָדער היילִיגונג דעס גאָטטליכען נאַמענס געשיעהט, וועלכעס זיך אין דען פֿריכטען: אָב זיא פֿראָם אונד טוגענדהאַפֿט, אָדער אָב בעזוויליג אונד שלעכט זינד, שפּעטער הערויסשטעללט. זינד דיא קינדער פֿראָם, זאָ היילִיגען זיא דען גאָטטליכען נאַמען, זינד זיא אַבער פֿרעפֿעלהאַפֿט, זאָ ענטווייהען זיא איהן: עס איסט דאַהער דער אונטעררישט נאָטהווענדיג: וויא זיך דער מענש היילִיגע וועהרענד דער פֿיזישען אַננאָהערונג, אונד איסט דיעזעס אין פֿינף אַבטהיילונגען געטהיילט, נעמליך: דיא אורזאַכע דער פֿיזישען אַננאָהערונג, דיא היערצו בעשטיממטען טאַגע אים יאַה־רע, דיא היערצו זיך אייגנענדע צייט, דיא ערפֿאָרדערליכען פֿראָממען געדאַנקען אונד דאַס ערפֿאָרדערליכע זיטטיגע בענעהמען וועהרענד דערזעלבען. מאַן פֿאָרדערסט איסט צו וויססען, דאַס, ווען דיא פֿיזישע אַננאָהערונג אין דער איהר ליעגענדען אַבזיכט נור פֿאָרטבעשטעהונג דעס מענשענגעשלעכטעס געשיעהט: דיעזער אַקט איין ריינער איזט, אָהנע בייממישונג פֿאָן העסליכקייט, אָהנע פֿערלעטצונג דער מענש־ליכען ווירדע, אָהנע בעאייגטראַכטיגונג דעס שאַמגעפֿיהלעס; אויך ווירד זיא „וויס־סען, ערקעננען" גענאַננט, וויא עס הייסט: אונד אלקנה ערקאַננטע זיינע פֿרויא חנה (שמואל א׳. א׳, י״ט.), אונד צוואַר דעסוועגען, וויל פֿאָן דעם זיטצע דעס מענשליכען פֿערשטאַנדעס, דעם געהירנע אויס דיא בעפֿרוכטונג אויסשטראָמט, אונד בעזאָנדערס נאָך, וויל, ווען דיעזער אַקט אין אַבזיכט דער ערפֿיללונג דעס גאָטט־ליכען ווילענס געשיעהט פֿאָראויסצוזעטצען איזט, דאַס דיא היעראויס ענטשטעהענדע פֿרוכט, איינע גוטע אונד גאָטטגעפֿעלליגע זיין ווירד, אונד אין ערמאַנגלונג דיעזער אַב־זיכט איזט דעם מאַננע דאַס היערצו ערפֿאָרדערליכע אורטהייל וואָרדען. איבט ער אַבער דיעזען אַקט רייז זיינעס געלוסטעס וועגען אויס, זאָ זינדעט ער זעלבער זיין הויז אַן, דאַ (יה) גאָטט דעם עהעפּאַאַרע זיך ענטזאָגען האַט, פֿערניכטעט זיינען זאַמען אונד איזט, דאַ ער דער ערהאַבענען אַבזיכט זיינעס שעפּפֿערס צווידער האַנדעלט, גלייכזאַם דאַס ווערקצייג זיינער אייגנען פֿערניכטונג. דען יעדעס גליעד, דאַס

בוראו שברא בו האבר. חלילה לאל מרשע ושדי מעול שכל האברים שברא באדם היו לצורך קיום הגוף והמין ולהוציא שכלו מן הכח אל הפועל כשיטת האדם אל הכוונה הראוייה. ועל זה אמרו במדרש קהלת על פסוק (קהלת ב׳) אשר כבר עשוהו מלמד שהוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר והושיבוהו על כנו. ומאחר שהאדם הוא כלול מסוד חכמה ותבונה ודעת הוא סוד הדעת. וכשהחבור הוא בידיעה כראוי הוא עילוי גדול והשכינה שרויה ביניהם והקב״ה שותף עמו והוא שותף להקב״ה במעשה בראשית רוצה לומר להשלים כוונת בריאת העולם. ולזה רמז באמרם במסכת סוטה פרק היה מביא (דף י״ז). איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתם וגם באמרם ג׳ שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקדוש ברוך הוא וכו׳ כדאיתא לעיל בכלל זה. נמצא כי כשהיה החבור לשם שמים משתתף בו הקב״ה ונקרא על שמו שאין דבר קדוש ונקי למעלה הימנו. וכן מצינו שנקרא הריון הצדיקים על שמו של מקום. כדכתיב באברהם (בראשית י״ז) וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. ועל ענין רבקה (שם כ״ה) ויעתר לו ה׳ ותהר

גאָטט דעם מענשליכען קאָרפער איינגעפפלאַנצט האַט, טעמפּינג ער נור צור ערהאַלטונג דעססעלבען אונד דעס מענשענגעשלעכטעס. יעדעס גליעד זאָלל דאָס מענשען אין טהעטיגקייט געזעטצט ווערדען, אבער נור אין אבזיכט דער ערפיללונג דעס גאָטט־ליכען ווילענס. דען גאָטט האַט, נאך מדרש קהלת, מיט זיינעם ראַטהע געריכט איבערלעגט אונד פיר יעדעס גליעד דעס מענשליכען קאָרפערס איינע געוויססע טהעטיגקייט צו פערריכטען בעשטיממט, דאַ עס הייסט (קהלת ב׳, י״ב.): „אונד וואס קאָננטע דער מענש, דער נאַך דעם קאָניגע קאָממט זאָנסט נאָך פערזוכען, וואָזו זיא איהן שאָן לאָנגסט בעשטיממט;״ אונד דאַ דער מענש בעגאַבט איזט מיט קלוגהייט, פערנונפט אונד ערקענטניס, זאָ ווירד אויך דיעזער אַקט: ערקעננען גענאַננט, אונד ווען דיעזעס ערקעננען נאַך גאָטטליכער פאָרשריפט אונד געביהר געשיעהט, זאָ וויילט דיא ערהאַבענהייט גאָטטעס בייא דיעזעם עהעפּאַאַר, וויילן עס דיעזען גראָסטען פאָרצוג פערדיענט, אונד דער געהייליגטע פעראייניגט זיך מיט זאָלכעם פּאַארע, (דורך זיינען נאַמען י״ה בייא איש אונד אשה), וויא דיעס גלייך נאַך דעם ערשאַפפען דעם ערסטען מענשענפּאַארעס געשאַה; דאַהער האַבען אויך דיא ווייזען רפכט מיט דעם אויסשפרוך: דרייא האַבען אַן ווערדען דעס מענשען טהייל, פאַטער אונד מוטטער אונד דער געהייליגטע. געשיעהט אַבער דיעזעס ערקעננען ניכט נאַך גאָטטליכער פאָרשריפט, זאָ געשטאַלטעט זיך אויס (איש) מאַן אונד (אשה) פרויא איין געגענזייטיגעס פייער (אש), דאַס זיך אין זיך זעלבסט פער־צעהרט. פאָלגליך, ווען דיא פיזישע אננאָהערונג אין אַבזיכט דער ערפיללונג דעס גאָטטליכען ווילענס געשיעהט, זאָ איזט דיעזער אַקט איין ריינער אונד הייליגער, דעם קיינע אַנדערע גאָטטגעפעלליגע האנדלונג פאָרצוציהען איזט, אונד דער געהיי־ליגטע ערטהיילט דעאזעלבען, דורך זיינע געגענוואַרט, גלייכזאַם זיינען זעגען. דיא פעראייניגונג גאָטטעס מיט איינעם גאָטטגעפעלליגען עהעפּאַאַרע גיהעט אויך אויס דער שריפט דייטליך הערפאָר. זאָ שפּראַך גאָטט צו אברהם: איך זעגנע זיא — שרה — אונד געבע דיר אויך פאָן איהר איינען זאָהן. בייא יצחק הייסט עס: דער עוויגע ליעס זיך איהם ערביטטען, אונד רבקה, זיין וויב וואַרד שוואַנגער. בייא

רבקה אשתו. ובענין לאה ורחל (שם כ״ט) ויפתח את רחמה. ובענין חנה (שמואל א׳, א׳) וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה׳. ובענין תמר אמרו במדרש בב״ר על פסוק (בראשית ל״ח) ויט אליה אל הדרך בקש יהודה לעבור ורמז הקב״ה למלאך הממונה על התאוה וכו׳. בא להודיע שלא יחשוב שום אדם שכוונת יהודה לזנות היתה חלילה והס לצדיק גמור כיהודה מי״ב שבטי ישראל שבחר בו הקב״ה להיות זרעו ראשון לדגלים ולכבוש את הארץ ולכל מלחמת מצוה שיעלה על לבו דבר כזה. אבל בראותו כי בני בת שוע אשתו מתו בחטאם חשב שהקלקלה באה להם מצד עצמה. ובראותו לתמר שהיא יושבת וממתנת לו מכוסה פניה בצינעא נכנס בו דעת עליון והשב שאף על פי שנראית קדשה שלא היתה כונתה אלא לבוא אצלו להסות תחת כנפי השכינה והכיו כונתו לשם שמים ולהוליד בנים הגונים ולא כראשונים. וגם היה סיוע מאתו יתברך יודע כל נסתרות שכונת תמר היתה למוטב והכנים בלבו לקרב אליה ובעזר האל יתברך אשר הוא צופה עתידות נתן לה הריון שני צדיקים תאומים שניהם טהורים כדוגמת שמש וירח הם פרץ וזרח. מהא׳ יצאו מלכים. ומהב׳ נביאים נולדו בצורות סדרי עולם וברוך היודע אשר בהר בהם למדרגות אלו והסכים בדבר ובא מאתו. וגם בענין רות נאמר (רות ד׳) ויתן ה׳ לה הריון ותלד בן. וגם נאמר על ירמיה הנביא (ירמיה א׳) בטרם אצרך בבטן ידעתיך. גם אמרו בפ״ק דתעניות דף (ב׳) ג׳ מפתחות לא נמסרו ביד שליח והא׳ מהן הריון של עקרה. שנאמר (בראשית כ״ט) ויפתח את רחמה. וכל זה וכיוצא בזה נאמר בחבור הצדיקים שכוונתם היא לשם שמים. אבל הרשע

רחל הייסט עס: ער עפפנעטע איהרע געבעהרמוטטער. פאָן יהודה אונד תמר בעריכטעט דער מדרש: יהודה וואָללטע דער תמר פאָראיבערגעהען, דאַ בעפאַהל דער געהייליגטע דער לוסט — אונד זיא בעמייסטערטע זיך זיינער אונד ער לענקטע צו איהר הין אין דען וועג אונד שפראַך: וואָהלאַן דען! איך קאָממע צו דיר. דאַהער ערקעננע מאַן אין דיעזעם עראייגניס נור דיא פיגונג גאָטטעס אונד דיא ערפיללונג זיינעס וויללענס אונד טיעבע־דעם יהודה, דעם פאַטער איינעס רוהמרייכען שטאַממעס, קיינע אונלויטערע אַבזיכט דער בעפריעדיגונג זיינער לוסט אונטער. דעם געהייליגטען וואַר דיא גוטע אונד ריינע אַבזיכט דער תמר בעוואוסט, דאַהער פיהרטע ער איהר אויך דען יהודה, דאַס ציעל איהרער פרייגעבונג, צו, אונד קאָניגע אונד פראָפעטען וואַרען דיא פריכטע דיעזעס צוזאַממענטרעפפענס. ביים חנה הייסט עס אויך: אלקנה ערקאַננטע זיינע פרויא חנה אונד דער עוויגע געדאַכטע איהרער. אויך ביים רות הייסט עס: דער עוויגע גאַב איהר איינע שוואַנגערשאַפט אונד זיא געבאַהר איינען זאָהן; זאָ אויך ביים פראָפעטען ירמיה: בעפאָר איך דיך געבילדעט אים מוטטערלייבע, האַבע איך דיך ערקאַננט. — דיא אונפרוכטבאַרען פרויען דער פראָממען אונד טוגענדהאַפטען בעגליקקט גאָטט זעלבער, דאַהער הייסט עס ביים רחל: ער עפפנעטע איהרע געבאָהרמוטטער. גאָטט זעלבסט בעגליקקט זיא, דאַ דיא פייטע אַננאָהערונג דער פראָממען אין אַבזיכט דער ערפיללונג דעם געטטליכען וויללען.

הפריץ שכונתו למלאת תאותו והוא משחית דרכו מכלה גופו וזרעו כמי שנוטע אשרה ומפטם עגלים לע"ז אין לש"י חלק בו ועליו נאמר (תהלי' נ"ח) זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. אבל החבור אשר הוא כראוי בכל דבר הוא דומה לבריאת שמים וארץ שהוא דבר קיים עם הנשמה שזרק בו הש"י אשר תשאר לעד ויוצאת אל הפועל בהכנות המושב אשר ישבה בו ויוצא הזרע קדוש. ועליו נאמר (ויקרא כ') והייתם לי קדושים כי קדוש אני:

(קפב) פרק שני.

זמן החבור הוא תלוי בשעות כמו בימים. ועונה האמורה בתורה פירשו רבותינו כפי סדר כל בני אדם. ולאותם שהם מעמידי עולם הם הת"ח פסקו מלילי שבת ללילי שבת. ועל זה דרשו במסכת קמא פרק מרובה (דף פ"ב) על פסוק (תהלים א') אשר פריו יתן בעתו. זו היא עונת ת"ח. ולפי שאין ראוי להיות מצוי אצל אשתו כתרנגול כי אז יהיה כחו תשש

גטטיעהט. דער גאָטטלאָזע אונד פרעכע אבער, דער נור אין דער אננאָהערונג דיא בעפריעדיגונג זיינער לוסטע זוכט אונד פינדעט, דער דיא הייליגען זיטטען ניעדער־טריטט, זיינע געזונדהייט אונטערגראָבט אונד דאס פערדערבען זיינער קינדער איזט, — עבענזאָ גלייכזאם היינע אונד מאָסטעטע קאָלבער פיר גאָטצענבילדער; אן דיעזעם האט דער געהייליגטע קיינען אנטהייל, דען עס הייסט (תהלים נ"ח, ד'.): „פערוואָרפען זינד גאָטטלאָזע, פאָם מוטטערלייבע אן; פערמיררט פאָן מוטטער־שאָאָסע אן, דיא ליגענרעדנער." דיא פיזיטע אננאָהערונג אבער, דיא אין גאָטטגע־פעלליגער אבזיכט געשיעהט, מיזט אין איהרעם ווירקען דעם ערשאפפען פאָם הימעל אונד ערדע, דיא עווינגדויערנד זינד, צו פערגלייכען, דא דיא זעעלע, דיא דער גע־הייליגטע דעם ווערדענדען קאָרפער, אום ווירקזאם צו זיין, בייגיבט, עבענפאללס אלס איין גאָטטעספונקע, אונפערניכטבאר אונד עווינגדויערנד איזט. דיא זעעלע מיזט דעם קאָרפער לעדיגליך בייגעגעבען, אום הייליגע זאמען אויף ערדען צו זאָען, דאן קעהרט זיא דאהין צוריק, פאָן וואננען זיא געקאָממען, דאהער הייסט עס אויך: איהר זאָללט איר הייליגע זיין, דען איך בין הייליג.*)

צווייטעס קאַפּיטעל.

דיא צייט דער פיזיטען אננאָהערונג מיזט זאָוואָהל דורך געוויססע שטונדען, אלס דורך בעשטיממטע טאגע, וואס זאָגאר אין דער שריפט, דורך דאס וואָרט עונה אויסגעדריקקט איזט, בעדינגט, אונד דיא ווייזען, זיך שטיטצענד אויף דען פערז (תהלים א', ג'.): „דער זיינע פרוכט צו צייט טראָגט," האבען דיא שבת־נאכט היערצו בעשטיממט. דאמיט ניעמאנד האהערייא טרייבע, זיינע קראָפטע, זיין אויגענליכט

---

*) דיא זעעלע דעם גאָטטלאָזען איזט צוואר, דא זיא איין הויך גאָטטעס איזט, גלייך דער דעם טוגענדהאפטען. זיא ווירד אבער נאך דעם אויסשיידען פאָם קאָרפער, דען זיא בע־וואָהנט האט אונד אונטערלעגען איזט, ליוט פעסטשטעללונג דער קאבבאליסטען, דורך פיער וועלטען אָדער שטאפען: עשיה, יצירה, בריאה, אצילה, גלייכזאם זיך דורכווינדען אונד פאָן דען איך שלאמעע דעם אירדישען זיך אנגעהייפטען שלאקקען לייטערן אונד רייניגען מיססען, אום ווידער צו איהרעם אורקוועלל, צו גאָטט צו געלאנגען.

דער איבערזעטצער.

ואור עיניו מתמעט וכל חלקי אבריו הולכים ודלים קבעו חבורם פעם אחד לשבוע שלא יזיקנו ורשמוהו בלילי שבתות. לפי שיש באדם נשמה יתירה מצד השפעת הבורא יתברך. ואפילו כפי הטבע מפני שהוא סוד חוזרת הגלגל פנים ואחור בשבעת ימי השבוע ואז יכול להשפיע כחו בזולתו והוא לא יחסר דבר כשהיה נחלש חולשה נראית. לפי שכבר קבל כח שיוכל להשפיע ממנו. וגם קבעוהו ביום שכלו שבת והוא יסוד עולם. והוא דוגמת עולם הנפשות מטעם שבת לה'. ובהיות כוונת המשכילים בביאתם לנפש השכלית שהוא להוליד צורה ראוייה לעבודת האל יתברך בעלת נשמה טהורה שכלית עליונה יצליח מהשבתו ויוליד כמותו. ועל זה נאמר על פסוק אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול. שדרשוהו ז"ל בעונת ת"ח גמר הפסוק ועליהו לא יבול. כלומר כחו לא נחלש וזרעו יצליח כפי כוונתו. וזהו וכל אשר יעשה יצליח לא כן הרשעים שתשש כחם וכלה זרעם. וגם צריך לדקדק בשעות. כפי מה שאמרה אשתו של רבי אליעזר שלא היה מספר עמה לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא באמצע הלילה. כראיתא

אונד זיינען קערפער שוואַכע, האבען זיא דיעזע, דאס בעסטען דורך דיא איינגעטרעטענע זאָרגלאָזיגקייט אונד הייטערקייט דעס געמיטהעס אונד דער זעעלע זיך אייגנענדע נאכט, היערצו פעסטגעזעצט. אויך דאדורך, דאס דער אויף דעם מענשען קראַפטעס איינפלוס האבענדע פלאַנעט איואטער אין דיעזער נאכט זיינען קרייזלויף בעענדעט אונד זיינען האָהעפונקט וויעדער עררייכט, ווערדען דעם מענשען זאָוואָהל אין קערפערליכער אלס גייסטיגער בעציעהונג, בעזאָנדערס אין בעטראַכט זיינער שטעללונג צור פאָרטפפלאַנצונג, אלס לעצטעס געשאָפף דערזעלבען, — אללע איהם איינוואָהנענדע קראַפטע פאָללקאָממען זיין, אונד ווערדען דיעזע זיינע קראַפטע דורך דיא פיזישע אננאָהערונג אין דיעזער היערצו פאָן דען ווייזען בעשטיממטען נאכט ניכט פערריגערט ווערדען. אויך האבען זיא דיא שבת-נאַכט דעסוועגען היערצו בעשטיממט, וויל דער שבת, אין הינזיכט דער פאָן איהם זיך ערווערבענדען זעעלענרוהע, דעם צוקינפטיגען לעבען, דעם לעבען אים יענזייט, וועסוועגען אויך דאס דיעזזייט אין'ס דאזיין גערופען ווערדען, — פערגליכען איזט; דיא ערצייגטען פריכטע זאָללען צור רעכטען צייט געשטעהענדער אננאָהערונג, נעמליך אם שבת, דער „הייליג צו גאָטט" גענאננט איזט, — ווערדען געוויס גאָטטגעפעלליג אונד אויסגערישטעט מיט קערפער- אונד גייסטעסקראַפט זיין. מיט דעם איינטריט דעס שבת ווירד דעם מענשען, פערמאָגע דער צוריקציעהונג פאָן דען איהרען אונד טאַגעסזאָרגען אונד פערמאָגע דער איינטרעטענדען הייטערקייט דער געמיטהס- אונד זעעלענרוהע, גלייכזאם נאָך איינע זעעלע, אָדער נשמה יתירה ביינגעגעבען; געשיעהט איינע אננאָהערונג אין זאָלכעם גליקקליכען קערפערליך אונד גייסטיג הערראַגיטען צושטאַנדע, זאָ לעסט זיך, נאך ריכטיגער פאָראויסזעצונג דער פערנינפטיגען אננעהמען, דאס דיא ווערדענדע פרוכט איהרעם אירדישען שאָפפער גלייך אונד גאָטטגעפעלליג זיין ווירד. דאַהער היישט עס אויך: דער זיינע פרוכט צור צייט טראָגט, דעססען קראַפטע ווערדען ניכט ערשלאַפפען, אין אללעם זיינעם טהון איזט ער גליקקליך. דיא פרעפלער אבער פערגיידען איהרע קראַפטע צור אונצייט אונד פערדערבען איהרען זאַאמען. זאָ וויא דען טאַג, זאָ האבען דיא ווייזען אויך דיא שטונדע צור אננאָהערונג, אונד צוואר דיא צווייטע נאכטוואַכע, בעשטיממט; דיעס לעהרט אונס רבי אליעזר, דער זיך נור אום

למעלה בפ"ג מחלק שקודם זה. ונוכל לומר שכונתו היתה כפי דרך זה שאלו ישמש מטתו סמוך לאכילה ששבע הגוף רותח הדם ומעורב ישחית גופו לפי שהוא שבע. ואותה הטפה הנמשכת ממנו עכורה ומלוכלכת סרוחה ומטונפת ונמצא הולד הנוצר מאותה טפה יסוד עכור ומטונף. ועליו נאמר (תהלים ז) והרה עמל וילד שקר. ואם ימתין מלשמש מטתו עד הבוקר שהוא רעב יחלש כחו. ולפי שהטפה הלושה יוליד הלש כמותו. לכן צריך אדם לכוין שעת החבור בחצי הלילה שהוא. שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל ונזדכך הדם וירדו השמרים למקומם הטבעי ויסודות האדם מסודרים בסדר נכון ולא בא עדיין לידי חלישות. ולהוליד הזרע קדוש וטהור וחזק ובריא היו מדקדקים ג"כ רבותינו באמרם במסכת ברכות פ"ק תאני אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי וכו'. ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום כדאמר רב חמא בר חנינא ואמרי לה אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים. שנאמר (שם י"ז) ממתים ידך ה' וגו' וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים וגו'. רב נחמן בר יצחק אמר אף אשתו אינה מפלת נפלים. דכתיב הכא תמלא בטנם וכתיב התם (בראשית כ"ה) וימלאו ימיה ללדת וגו'. וכפי כוונת האמת ידוע הוא שאינו תלוי בנים זכרים ושלא יהו נפלים בנתינת המטה ואלמלי כן כל בני עולם ידעו לעשות כן ולא תהא בת בעולם ולא נפל. אבל האמת שהגדה זו היא כאחרות הנאמרות במשל וברמיזה. והנה מבואר שהקור החזק לפאת צפון והחום לפאת דרום. והמשמש מטתו בהיות גופו ממוצע בין הקור והחום אז יוכלו טבעיו לנוח

דיעזע צייט זיינער פֿרויא נאָהערטע. אין דער ערסטען נאַכטוואַכע איזט דאַס בלוט איזט אונטען, פֿערמאָגע דער גענאָססענען שפייזען, נאָך אין וואַללונג אונד אונקלאַר, וויל דיא צו בלוט ווערדענדען שפייזען נאָך אין גאָהרונג זינד, וואַס אַבער אין דער צווייטען נאַכטוואַכע ניכט מעהר דער פֿאַלל איזט. אַבער אין דער לעטצטען נאַכט-וואַכע, געגען מאָרגענס, איזט דער מענש וויעדער דער שפייזע בעדירפֿטיג אונד שוואַך פֿאַן קראַפֿט. דער אויסשפרוך דעס רבי יצחק, זיך אויף איינען פֿערז שטיט-צענד, דאַס, ווען דעם עהעבעטטע איינע שטעללונג צווישען דער מיטטאַג- אונד דער מיטטערנאַכטזייטע געגעבען ווירד: דיא קינדער מאָננליכען געשלעכטעס זיין ווערדען, אום שאָן דאַרום אַנדערס געדייטעט ווערדען, וויל זאָנסט מיט דער צייט דאַס ווייבליכע געשלעכט גאַנץ אַמגעלן קאָננטע אויף ערדען; זאָ קאַן אויך דער אויסשפרוך דעס רב נחמן בר יצחק, דאַס, ווען דעם עהעבעטטע זאָלכע שטעללונג, וויא אָבען במערקט, געגעבען ווירד, קיינע פֿרויא איינע פֿריהגעבורט געבאָהרען ווירדע, ניכט נאַך דעם אויסגעשפראָכענען זיננע גענאָממען ווערדען. דערלייא הגדה'ס אָדער אויסשפריכע האַבען זעהר אָפֿט איינען טיעפֿערן, צווייטען אויף ערפֿאַהרונגען, אָדער אויף איבערליעפֿערונג אָדער אויף זאָנסט שטאַם בערוהענ-דען זין. אין דער טהאַט ליעסע זיך פֿאָלגענדעס אַננעהמען: דיא מיטטערנאַכטזייטע איזט דיא זייטע דער קעלטע, זאָ וויא דיא מיטטאַגזייטע, דיא דער היטצע איזט. אים

ולא יזריע מהר ויוכל לבעול במתון ואז האשה מקדמת לזרוע תחלה ונמצא זרע האשה כדמיון החומר וזרע האיש שבא אחר כך כדמיון היוצר שנותן הצורה בחומר ויבוא צורת הולד כמותו. וזהו סוד מה שאמרו אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. וגם לזה כוונו באמרם בשכר שמשהין עצמן על הבטן הויין ליה בנים זכרים. שנאמר (תהלים קכ"ז) הנה נחלת ה' בנים. וכבר עוררתי בתחלת החבור שכל הפסוקים שהביאו רבותינו לבאר בהם דברים אלו אינם אלא אסמכתא בעלמא לזכור בו הדבר שהית ברור להם מצד אחר בקבלה או כטבע או בענין אחר. נמצא כי מה שאמר בין צפון לדרום הוא ר"ל ממוזג בין הקור והחום ויבא לצייר צורת זכר. ולפי שכל הדברים הממוצעים הם הזקים וטובים יותר ולא יהא הולד נפל. גם ידוע לפי זה שטבע הרחם הממוזגת בין קור לחום היא הרה ויולדת כסדר. ואם היא קרה מאד או חמה מאד לא נוצר בה ולד. ולפי שהמיזוג הבינוני שברחם לא היה בידו היה מדקדק במזיגות זרעו. ולפי שבחצי הלילה כבר שקט הגוף מרתיחת טבע המזון שאכל ומזג הגוף עומד צח ונקי ובינוני קודם שיבא לידי קרירות היה מדקדק בחצי הלילה. כמו שהיה עושה רבי אליעזר גם בחצי הלילה ברוב שוקט רוח מערבית ומתחיל לנשב רוח צפונית. כמו שאמרו על כנור של דוד בפסוק (שם קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך. על כן בחצי הלילה הוא זמן ממוזג. ואולי שזה החכם היה מדקדק גם

פֿעראייניגען דער ביידען זייטען, וועלכע בילדליך מאַן אונד פֿרויא אין דער פֿיזישען אַנגנאָהערונג דאַרשטעללען, ענטשטעהעט איינע מעסיגונג דער היטצע פֿאָן דער איינען אונד דער קעלטע פֿאָן דער אַנדערן זייטע, אונד ווירד דאַרום איינע גלייכמעסיגע טעמפעראַטור. ווען נון נאָך דער מאַן זיך מעסיגער אונד קיהלער אַלס דיא פֿרויא בעניממט, זאָ דאַרף אַנגענאָממען ווערדען, דאַס דער בייטראַג דער פֿרויא דעם טהאָנע אונד דער דעס מאַננעס דעם בילדנער גלייכעט, דעססען וויללען גלייכזאַם אין ערפֿיללונג געהט; דאַהער האַט אויך דער אויסשפּרוך דער ווייזען: דיא צוערסט בייטראַגענדע פֿרויא, געבעהרט איין מענליכעס קינד, זיינע ריכטיגקייט. זאָ איזט אויך דיא מיטטעלמעסיגע טעמפעראַטור דער עלטערן פֿיר דאַס ווערדענדע קינד צו-טרעגליך; געהט זיא אַבער וועהרענד דער ענטוויקקלונג דעסזעלבען אין קעלטע אָדער אין ווערמע איבער, דאַן איזט אויך איינע פֿריהצייטיגע געבורט איינע זיכערע פֿאָלגע היערפֿאָן. דאַהער איזט דיא געגענזייטיגע אַנגנאָהערונג אום מיטטערנאַכט געוויס געאייגנעט, געזונדע אונד קרעפֿטיגע פֿריכטע צור וועלט צו בריגנען, וויל אום דיעזע צייט, וויא פֿריהער שאָן אַנגעגעבען, דער קערפּער זיך אין גוטער טעמפּע-ראַטור בעפֿינדעט, אונד איזט דאַס פֿערפֿאַהרען דעס רבי אליעזר איין ריכטיגעס. אויך טריטט געוועהנליך אום מיטטערנאַכט איין וועכזעל דער אַבענדליכען ווינדשטיללע, אומשלאַגענד אין דאַס וועהען אויס דער מיטטערנאַכטזייטע, איין. איינען בעווייז היערצו ליעפֿערט דיא האַרפֿע דוד'ס, דיא דורך דאַס אומשלאַגען דעס ווינדעס אום מיטטערנאַכט, דאַן פֿאָן זעלבסט צו שפּיעלען אַנפֿינג; זאָדאַן שטאַנד דוד אויף פֿאָן זיינער לאַגערשטעטטע; דאַהער היישט עס אויך (תהלים קי"ט, ס"ב.): „צור מיטטער-נאַכט שטעה' איך אויף, אום דיר צו דאַנקען." אונד זאָ איזט אויך פֿאָן דיעזער זייטע

בהנהגות ובמאכלות. ובכל דבר שיהא בו ממזוג יותר לתועלת גופו ולקיום זרעו. והיה מדקדק במיזוג יותר בשעת תשמיש בעבור הטעמים הנזכרים. גם ידוע הוא שהאיש שנולד מטפה קרה יהיה לעולם פתי וסכל. ומי שנולד מטפה חמה יהיה בעל כעס והמה אע״פי שהוא פקח. ועל כן רוב ממזרים פקחים. אבל הם עזי פנים ושטופים בזמה לרוב חום הזרע אשר נולדו בה. והנולד מטפה ממוצעת בין החום לקור יהיה בעל שכל מיושב בדעת יקר רוח איש תבונה ויהא במדותיו ובדעתו מעורב עם הבריות. ועל זה נאמר (שמוא׳ א׳, א׳) ונתת לאמתך זרע אנשים. ר״ל שיהיה ממוצע ובינוני לקיום ולשכל. ועל זה אמרו במסכת ברכות פרק אין עומדין (דף ל״א). לא אוכם ולא היור לא חכם ולא טפש לא ארוך ולא גוץ. כל אלו המדות נמזוגות בולד בהיות מזג הזרע ממזוג בין קור לחום. גם הבן הממזוג ביסודו הוא היוני יותר בבטן אמו ובחוץ. גם אם נוצר הולד מטבע ממזוג טבע הרחם ממוצע לא תפיל כאשר בהיות הפלס בעין המשפט בקו השוה לא יטו המאזנים לאחד מן הצדדין. אבל בהתעורר הרחם לאחד מהקצוות מפלגת הרחם לחום או לקור ומפלת הולד. וגם בסבה זאת תבא לידי רעבון או תאוה שלא כראוי ומפלת הולד. אבל הולד הממוזג נקרא צדיק שוה המזגים מן הבטן ואינו נופל קודם זמנו אפילו בסבות כאלו. ואינו מסבב לאמו להתאות דברים האסורים וגם לא אוכלים משהיתים העובר. וכבר רמזו לנו ז״ל בתרי עוברי בפר׳ יה״כ באמרם ההיא עוברא דאוריחא אתיא לקמיה דרבי מאיר אמר ליה זילו להשו לה דהאידנא יומא דכפורי הוא להישו לה

בעטרַכטעט דיח חייסטרע טעמפערַטור, דיח געווחֶהנליך חוין דיח דעם מענשען חיינפלוס הַט, דער פיזישען פַנחֶהערונג גינסטיג. — דיח ערפַהרונג הַט חויך גע־ לעהרט, דַס קעלטע חין דער פַנחֶהערונגחיינען נַררען חונד היטצע חיינען כָלעריקען, נחָרניגען מענשען ערצייגט; דַהער חיזט היערבייח צובעחָבַכטענדע מיטטעלמחֶסיג־ קייט פַס צוטרעגליכסטען; זיח ערצייגט מענשען פחָן פערשטַנד חונד חיינזיכט, מענשען דיח ווירדעפחָלל, פערנינפטיג, גוט געזיטטעט חונד גערן געליטטען חונטער לייטען זינד; דַהער פלעהעטע חויך חנה (שמואל א׳, א׳, י״א.): חונד גיעבעסט דוח דיינער מַגד מחֶנכליכען זַמחען, זחָ ווירדע חיך חיהן דעם עוויגען,״ ד. ה. חין וועלכעם זַמחען דיח גוטען חייגענשַפטען, דיח בייח מחֶננערן מַנצוטרעפפען זינד, זיך פערחייניגענד פחָרפינדען מחֶגען. — צו פיעלע חייסערע היטצע חָדער קעלטע חָדער נַהרונג, חיזט פיר דיח ווערדענדע פרוכט נַכטהייליג, חונד קַן חין היניכט דער היטצע חָדער קעלטע חיין צו פריהעס געבחָרענווערדען ערפחָלגען, וועלכעס חויך גשטעהען קַן, ווען דיח טוואַנגערע חיינען וואונש נַך חיינעם עסבַרען געגענ־ שטַנד הַט, דער חיהר ניכט ערפיללט וויד. חיזט חַבער דיח בעפרוכטונג נַך פחָרשריפט געשעהען, זחָ שטעהט ניכטס צו בעפירכטען. חיינסט חייסערטע חיינע שוואַנגערע פרויח פחָן פערזחֶהנונגסטחַגע דען וואונש, דַס זיח חיינע שפייזע, דערען גערוך זיח זחָ עבען עמפפונדען הַטטע, געניעסען וואָללע. מַן בעפרַגטע דען רבי מאיר דעסוועגען. געהט חונד רוינט חיהר חינ׳ס חָהר, דַס הייטע דער

ולהיש קרי עליה (ירמי' א') בטרם אצרך בבטן ידעתיך נפק מינה רבי יוחנן. ההוא עוברא דאוריחו לחישו לה ולא לחיש קרי עליו (תהלים נ"ח) זורו רשעים מרחם נפק מינה שבתאי אוצר פירי. נמצא דהא דליחשו לה ולא לחיש נטה מן הקצה האמצעי והיה קרוב להיות נפל לולי שהאכילוה דבר אסור שהריחה. ואם גם כן הריחה אם הצדיק אעפ"כ חזר לפלס האמצעי. לפי שהירה ממוזג והריח באה אצלה מצד הכהמורה שלה ולא מצד הולד. על כן היה מצטער אבא בנימין על דבר גדול כזה. והרוצה להוליד בנים בעלי הוראה ממוזגים בכל דבר ידקדק בזה:

(קפג) פרק שלישי.

דבר ברור וידוע כי כפי מזון כל דבר כן יהיה גוף הנזון. ולפי' הקב"ה ברחם על בני נח. והתיר להם בהמות וחיות ועופות ודגים. אעפ"י שהיו יכולים להיות נזונים מתבואת הארץ. כמו שהי' מיצירת אדם עד אותו זמן. אבל בראותו כי מזון האדם בהיותו מתבואת הארץ. כמו בעלי חיים שאינם מדברים לא יהיה המזון סועד כ"כ לקיום הגוף. וגם לא יהא האדם ראוי כ"כ לעורר היות הנפש להשכיל. על כן התירה תורה לאדם לאכול וליזון

פֿערזאָהנונגסטאַג זייא, דאַמיט עס דיא פֿרוכֿט גלייכֿזאַם פֿערנעהמע. דיעס געשאַה, אונד איהר פֿערלאַנגען נאַך ספּייזען לעגטע זיך אַלזאָבאַלד; עס ווארדע דאַהער דער פֿערז: בעפֿאָר איך דיך אים מוטטערלייבע געבילדעט, האַבע איך דיך ערקאַננט, אויף דיא פֿרוכֿט דיעזער פֿרויא אַנגעווענדעט, אונד דער גראָסע רבי יוחנן וואַר דיעזע פֿרוכֿט. איין אַנדערעס מאַל טראַף זיך איין זאָלכֿער פֿאַלל אונד עס ווארדע דער שוואַנ-גערן עבענפֿאַללס אינ'ס אָהר געראַונט, דאַס הייטע פֿערזאָהנונגסטאַג זייא; זיא ליעס עס זיך יעדאָך ניכֿט איינרעדען אונד איהרעם פֿערלאַנגען מוסטע נאַכֿגעגעבען ווערדען. אויף דערען פֿרוכֿט ווארדע אַנגעווענדעט: פֿערוואָרפֿען זינד דיא פֿרעפֿלער פֿאָם מוט-טערלייבע אַן, אונד שבתאי דער געטריידעאויפֿקייפֿער וואַר דיעזער פֿרעפֿלער. דיא מוטטער דעס רבי יוחנן ליעס זיך בעשוויכֿטיגען, וויל דער וואונש איהרער פֿרוכֿט נור איין פֿאָראיבערגעהענדער וואַר, דאַ דעססען נאַטור איינע מיטטעלמעסיגע, אַלזאָ איינע גוטע וואַר; דיא דעס שבתאי אַבער וואַר איינע היציגע, דעסוועגען וואַר דעססען מוטטער ניכֿט צו בעשוויכֿטיגען. דאַהער ווער גוטע, פֿראָממע אונד געלעהרטע קינדער ערציעגען וויל, זאָלל נאַך פֿריהער גענויא אַנגעגעבענער פֿאָרשריפֿט אין דער פֿיזישען אַנזעהונג פֿערפֿאַהרען, אונד זיין וואונש ווירד איהם געוויס אין ערפֿיללונג געהען.

דריטטעס קאַפּיטעל.

דאַ עס פֿעסט שטעהט, דאַס דער מענשליכֿע קערפער נור נאַך דען שפייזען, דיא ער גענייסט, געדייהט, זאָ האַט דער געהייליגטע אין זיינעם ערבאַרמען דעם נח אונד דעססען נאַכֿקאָממען, דען גענוס דעס פֿלייששעס דער טהיערע, דעס פֿיעהעס, דער פֿאָגעל אונד פֿישע געשטאַטטעט, וואָהרענד אדם אונד דעססען נאַכֿקאָממען ביז נח נור פֿאָן ערדפֿריכֿטען אונד געטריידע זיך נאָהרטען, גלייך דען איבריגען לעבענדיגען שפּראַכֿלאָזען וועזען. דיא געשטאַטטונג דעס פֿלייששגענוססעס געשאַה אַבער נור וועגען קרעפֿטיגונג דעס קערפערס אונד שטאַרקונג דער זעעלע-

כב"ח האחרים. נמצא שהיתה רצונו שיהא כל דבר ניזון מהדבר שהוא תחתיו ונמצאו הרכבות העולם עולות כסדר. כי המקורות שואבים וניזונין מד' יסודות והצמחים מן המקורות ומהיסודות ובע"ח שאינם מדברים מהצמחים והמקורות והיסודות והי המדבר ניזון ומשתמש בשאינן מדברים וצמחים ובמקורות וביסודות. וגם השכל שבגוף ניזון ומשתמש ומתקיים בחי המדבר שהוא ניזון מכל דברים האחרים ובכחו ובהשגתו ובפעולתו יוצא מן הכח אל הפועל נמצא שכל הדברים נעשית למזון וזולתם אותם שהם למעלה מהם עד שהולכין מעלוי לעלוי עד למעלה. וכשהיה רצון הבורא להבדילנו מן העמים להיות קדושים ולתת לנו תורה קדושה ומצות והקים ומשפטים צדיקים ולטהרנו מזוהמת הנחש שהוא טנוף התאוות ולעשות עם הכם ונבון. ובראותו כי יש מזון שמוליד דם עכור ועב וטמא כמוהו ויש מזון שמוליד דם זך ונקי וטהור כמוהו הבדילנו בתורתו מכמה מאכלות אסורות שאסר

קראַפטע. דען עס איזט דעם הערן וויללע, דאַס יעדעס וועזען אויף ערדען זיך נאָהרע, פאָן דעם איהם אונטערגעאָרדנעטען וועזען, וויא איבערהויפט יעדעס וועזען, דאַס פאָן זיינער אייסערן געשטאַלט ערקאַננט ווירד, היאַווער איהם אונטערגעאָרדנעטע עלע- מענטע צו זיינעם פאָרטבעשטאַנד אין זיך אויפגענאָממען האַט אונד אויפניממט. זאָ זיעהט דיא ערדע אויס דען פיער הויפטעלעמענטען: פייער, לופט, וואַססער אונד שטויב צוזאַממענגעזעצט; דיעס זינד איטרערוק דיא פיער הויפטבעשטאַנדטהיילע, אויס וועלכען דיא געוועכסע הערפאָרגעהען, איהרע נאַהרונג אונד געדייהונג ערהאַלטען. דיא שפראַכלאָזען לעבענדען וועזען נאָהרען זיך ווידער פאָן דיעזען; וויא נאַטירליך אויך שאַפפען זיא דיעזע איהרע נאַהרונג אויס דען פיער עלעמענטען, זאָ וויא ווידער דעם מענשען דאַס טהיער- אונד פפלאַנצענרייך צור נאַהרונג דיענט, אונד זאָ געהען אין איהן איבער דיא פיער הויפטעלעמענטע, אויס דענען ער אייגענטליך זיינע נאַהרונג שאָפפט. אויך דיא טהיערישע זעעלע דעס מענשען ווירד דורך דיא נאַהרונג, דיא דערזעלבע גענייסט, ערהאַלטען. דיא גענאָססענען שפייזען געהען אין דאַס בלוט איבער, ווערדען צו מאַרק אונד ביין, אונד יע קראַפטיגער דער קאָרפער איזט, דעסטאָ טהאַטיגער זיך זיינע גייסטיגען קראַפטע ענטוויקקעלן. אַלזאָ וואָרויס ענטשטעהען דיעזע קראַפטע אונד וואָדורך ענטוויקקעלן זיא זיך? נור דורך דיא דעם מענשען אונטערגע- אָרדנעטען וועזען, דיא ער צו זיינער קראַפטיגונג אונד שטאַרקונג אונד צור קראַפטי- גונג זיינער טהיערישען זעעלע גענייסט. אונד זאָ איזט יעדעס וועזען דעם איהם האָהערשטעהענדען וועזען אונטערגעאָרדנעט אונד דיענסטבאַר, ביז הינאויף צום מענשען, דיעזער קראָנע דער גראָססען שאָפפונג. דאַדורך יעדאָך, דאַס דעם מענ- שען געשטאַטטעט וואורדע, יעדעס פלייש דער רייגען וויא דער אונריינען טהיערע, פאָגעל אונד פישע צו געניסען, ענטשטאַנד איינע אויסגעשטאַלטונג זיינער זעלבסט; ער גענאָס אַללעס, ווענינער זיינער ערהאַלטונג, אַלס פיעלמעהר וועגען בעפריעדיגונג זיינער לוסט, אונד זאָ בעקאַם ער, דורך דען גענוס דעם פלייטעס פאָן אונרייגען לע- בענדיגען וועזען, שוועראַס טריבעס בלוט אונד פערפיעל זאָ גאַנץ דער איבערערדונג דער זיננע נור בעפריעדיגונג דער בעגיערדע אונד לוסט היין. היערפאָן דיא איזראַעליטען צו בעפרייען, לאַג אין אַבזיכט דעם געהייליגטען; דיעס געשאַה דורך דערען אַבזאָנדערונג פאָן דען איבריגען פאָלקערן אונד דורך ערטהיילונג דער היי- ליגען לעהרע אָן זיא זאָוואָהל דען געבאָטען, געזעטצען אונד פעראָרדנונגען, דיא דיא לעהרע ענטהאַלט. אַבגעזעהען דאַפאָן, דאַס ער אונס אין דערזעלבען דורך

עלינו מכמה טעמים. וברוך יודע נסתרות אשר לפניו גלוי טעמו כל דבר ודבר שלא לחנם אסרם על עמו אשר בחר בו. ומן הנראה לעינים הוא שאסר חלב ודם אפילו מהטהורים בעבור שמאטמין את הלב. ואסר החיות והעופות הדורסים. לפי שנראה שהם מעזים פניהם לדרום כמותן. ואסר ארנבת ושפן והזיר ודומיהם בשביל שסותמין דרכי התבונה. ואסר דגים שאין להם סנפיר וקשקשת בעבור שגדלים ונזונים במים העכורים. ואסר שרצי הארץ והמים שמולידין מיני חלאים קשים ורעים. סוף דבר לפניו היו גלוי טעם כל דבר. ועל כלם אמר (ויקרא י"א) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ וגו'. גלה שכל הדברים אלו האסורים נתעבים ונמאסים עושים דם רע מוכן לכמה פורעניות ומשקצין הגוף והנפש. ומאחר שדם האדם נהפך לטפת הזרע שהוא יסוד ובנין לולד הנולד מאותו חבור נמצא כי כפי מזון האבות יהא טבע הבנים. ואולי כי לזה סמכה תורה לפרשת מאכלות אסורות ולפסוק להבדיל בין הטמא ובין הטהור וגו' סמוך לו אשה כי תזריע ללמדנו שאף על פי שהמזון המטונף מוליד דם עכור באוכלו ומזיק לו. יותר

בעננונג אונד מערקמאלע אונטערריכטעט האט איבער רייגע אונד אונרייגע טהיע=
רע, פאגעל אונד פישע, זא האט ער נאך אין זיינער אונטערגרינדליכען אונד אונענדליכען
ווייזהייט אונס אונטערזאגט, זעלבסט פאן רייגען פיעה, דען טאלג אונד דאס בלוט,
וויל זיא דאס הערץ פערשטאקקט אונד דען פערשטאנד טריבען, צו געניעססען;
וועלכעס נאך אבערפלאכליכער טוואכער איינזיכט אויך דער גרונד צו זיין שיינט. דער
גענוס אונרייגער טהיערע אונד פאגעל שיינט דארום פערבאטען צו זיין, וויל זיא זיך
פרעך אונד פעראבטייאונגסווירדיג אין איהרער בעגאטטונג בענעהמען. דער גענוס
דעם האזען, קאנינכענס אונד טווייגעס, וויל ער דעם מענטען פערנונפט טוואכט.
דער גענוס זאלכער פישע, דיא קיינע שופפען אונד פלאספעדערן האבען, וויל
זיא אין טריבעם געוואססער לעבען אונד זיך נאהרען, אונד האט דערען גענוס
שבענפאללס אויף דען פערשטאנד טלעכטען איינפלוס; זא איזט אויך דער גענוס
דער מאשיביען פערבאטען, וויל ער קראנקהייטען פערארזאכט. דער טיעפער ליע=
גענדע גרונד דעם גענוספערבאטעס איזט אללערדינגס נור גאטט בעקאננט, אונד
דא אויס דען אנגעפיהרטען גרינדען דאס הייזאמע ערהעללעט, זא ווירד אויך לייכט
בעגרייפליך זיין, ווארום עס הייסט: „מאכעט ניכט צו טייזאל אייערע זעעלען (ויקרא
י"א, מ"ג.)," דורך דען גענוס אונרייגער טהיערע, פאגעל אונד פישע, דען אללע
דיעזע אונערלויבטען, פעראכטעטען אונד ענטווירדיגענדען געגענשטאנדע מעהרען
שלעכטעס בלוט אים קארפער דעם מענטען, פיהרען דאמיט לבען פיעלע איבעל
הערבייא אונד ענטווירדיגען דיא זעעלע. נון איזט עס אויך אויסגעמאכט, דאס דעם
מענטען בלוט זיך אין בעפרוכטונגסזאמען, דיעזער הויפטבעשטאנדטהייל דער
ווערדענדען פרוכט, וואהרענד דער אנגעהערונג, פערוואנדעלט, דאהער איזט היער=
אויס דער ריכטיגע שלוס צו ציעהען, דאס נאך דען שפייזען דער עלטערן, דיא נא=
טור דער קינדער זיך געשטאלטעט. מאגליך, דאס דיא צוזאממענשטעללונג דער
דרייא אין דער טריפט אויף אייננדערפאלגענדע אבשניטטע: ערשטענס איבער דיא
רייגען אונד אונרייגען לעבענדיגען וועזען; צווייטענס איבער דיא געבורטען אונד דריט=
טענס איבער אויפגעלויפענע שטעללען אונד אויסזאטץ אם קארפער, דארום געשעהען
איזט, אום אונס צו אונטעררילכטען, וואס צו געניעססען אונס ערלויבט אונד וואס וויע=

הוא מזיק ומשהירת לזרע הנולד מאותה טפה שנבנו. כל יסודותיו עליה. ועל כן סמך גם כן מצד אחר פרשת נגעים להודיענו שמאלו יבדל. ואם לאו הרי נגעים גדולים וקשים מתחדשים עליו. וגם עליהם מצד טפת הזרע שהיתה מדם המאכל המשוקץ. ואף על פי שאסרה תורה כמה מאכלות אסורות והניחה כמה דברים מותרים יש הפרש גדול בין המותרים בבריאות ובהזק ובכל דבר כפי שכתבו חכמי הטבע. לולי שהתורה בחמלה על עמו לא רצתה לגזור עליהם גזרה שלא יוכלו לעמוד בה עד שמרוב אהבתו לישראל בכל הדברים שאסר להם לפי שלפעמים מתאוים בני אדם לאכלם התיר להם כדומה להם. לפי שלא ישאר בנפשם המתאוה עליהם רושם ודאגה בשיוכל לבא מאותה סבה חולי באדם. כמו שאמרו הרופאים. ועל כן התיר להם כדומיהם. כמו שאמרו במסכת חולין פרק כל הבשר (דף ק״ט). אמרה ליה ילתא לרב נחמן. כל מה שאסר לנו הקב״ה כנגדו התיר לנו. אסר דמא שרא כבדא. אסר חלב בהמה שרא חלב חיה. אסר חזיר שרא מוחא דשיבוטא (איין פֿיש). אסר גריתא (איין פֿויגעל) שרא לישנא דכוורא. אסר דם נדה שרא דם טוהר. אסר אשת איש שרא גרושה בחיי

דער פֿערבאָטענען איזט, דאַ דאַס גענאָססענע אין דאַס בלוט, דיא קוועללע דער בע־פֿרוכֿטונג, איבערגעהט; עס קאָממט אַלזאָ אויף דיא בעשאַפֿפֿענהייט דעס בלוטעס, אויס וועלכֿעם דיא פֿרוכֿט ענטשטעהט, לעדיגליך אַן; פֿערנער אויך אין הינזיכֿט דעס אויסזאַטצעס, דער איינע אויסגעבורט טריבען אונד שלעכֿטען בלוטעס איזט. — אָב־גלייך אין דער הייליגען שריפֿט פֿיעלע שפייזען פֿערבאָטען אונד פֿיעלע וויעדער ערלויבט זינד, זאָ איזט דאָך דען שפייזען זעלבסט, אין הינזיכֿט דערען ערלויבטען אונד פֿערבאָ־טענען גענוססעס אונד אין הינזיכֿט דער צוטראֶגליכֿקייט צור געזונדהייט זעלבסט, וויא דיעס דיא נאַטורפֿאָרשער גענויא וויססען, איין אונטערשיעד. דען דער גענוס דער פֿלייששפייזען, דיא אין דער שריפֿט ערלויבט זינד, געשאַהע ריין אויס ערבאַרמען גאָט־טעס איבער זיין פֿאָלק, אונד זעלבסט דיא פֿערבאָטענען שפייזען זינד אויס גנאַדע אונד ערבאַרמען דורך אֶהנליכֿע ערלויבטע שפייזען ערזעטצט וואָרדען, דען זאָנסט קאָננטע, נאַך אויסזאַגע דער אֶרצטע, דורך דיא זעהנזוכֿט נאַך איינער שפייזע איינע קראַנקהייט צושטאָססען. זאָ הייסט עס אים טראַקטאַט חולין: עס שפּראַך איינסט צו רב נחמן דעססען פֿרויא ילתא: יעדעס צום גענוס פֿערבאָטענען איזט איין ער־לויבטעס, דעם פֿערבאָטענען אֶהנליכֿעס אַן דיא זייטע געשטעללט. דער גענוס דעס בלוטעס איזט פֿערבאָטען, דיא דעם בלוטע אֶהנליך שמעקקענדע לעבער איזט ער־לויבט. טאַלג דעס פֿיעהעס איזט פֿערבאָטען, היגעגען דאַס דעס טהיערעס איזט ערלויבט צו גענייסען. שוויינעפֿלייש איזט פֿערבאָטען, היגעגען איזט דער גענוס דעס געהירנעס פֿאָן שטאֶהרע, דאַס דעם שוויינעפֿלייש אֶהנליך שמעקקט ערלויבט. געראַטהאַ (נאַמע איינעס פֿאָגעלס) איזט פֿערבאָטען, דיא צונגע דעס שטאֶהרעס, דיא דעם פֿליישע דיעזעס פֿאָגעלס אין הינזיכֿט דעס געשמאַקקעס אֶהנליך קאָממט, איזט ערלויבט. דיא אַננאֶהערונג צור פֿרויא אין איהרער פעריאָדיטאֶט איזט פֿערבאָטען, היגעגען דיא אַננאֶהערונג צור וואָכֿנערין, נאַך דער געבורט איינעס זאֶהנעס נאַך זיע־בען טאַגען אונד נאַך דער געבורט איינער טאָכֿטער נאַך פֿיערצעהן טאַגען, דאַרף נאַך פֿאָן איהר גענאָממענען רייניגונגסבאַדע, געשטעהען. דיא פֿיזיטע אַננאֶהערונג צור פֿרויא איינעס אַנדערן איזט פֿערבאָטען, היגעגען איזט'ס געשטאַטטעט, איינע גע־

בעלה. אסר אשת אח שרא יבמה. אסר גויה שרא יפת תואר. בעינא למיכל בשרא בחלבא. אמר ליה רב נחמן לשמעיה. זיל זויקו לה כחלי (פי׳ תנו לה כחל בשפוד). וכל זה היה ברחמנותו על ישרא׳ שאעפ״י שהם קדושים כיון שהם בנויים מחומר וצורה. וכל אחד יש לו כח מתאוה שהומר לאכול ולטעום כל מאכל. וגם יש טבעי בני אדם שיותר מתאוים בדברים שמוזהרים עליו. על כן התיר להם דוגמתם ליישב ולנוח בהם כוונתם. אבל נשאר דעת משכיל באותם שיבחרו הדרך הישרה ויחפצו להיות טהורים ופרושים שימאסו אפילו מקצת דברים המותרים שאינם ראויים כל כך לבריאת הגוף לעבודת הבורא ולנקות הדם ולצלול השכל. כדי שיגיעו למעלת הקדושים אנשי שם. כי אחד מהענפים שתלוי בו הדבר הוא בזכות המאכלים. שכבר אמרו חכמי הטבע כי החיה שהמור נמשך ממנה מאכלה אלסנב״ל. נמצא כי כפי טבע המזון ימשך גוף הניזון. אעפ״י שכבר יוצר ונתגדל בטבע אחר. וכ״ש מזונות האב והאם שבא מהם דמם ונהפך הדם

טיעדענע צו שטעלן. דיא פיזישע פֿנרהערונג נור פֿרויא דעם ברודערס מיזט פערבאטען, מיזט דער ברודער אבער קינדערלאז געשטארבען, זא דארף דיעם דורך טליעסונג איינער לעווירטשטהעטע געשעהען. איינע ניכטיידין צו שטעלכען מיזט פערבאטען, היגעגען מיזט דאס איינגעהען דער עהע איט איינער טאנען קריגס-געפֿאנגענען ערלויבט; זא פינדעט אללעס פערבאטענע וויינען ערלויבטען געגענזאטץ: איך אחכטע אויך גערן איינמאל איינע שפייזע אויס פלייש אונד מילך בערייטעט, גע-ניעסען. היערויף שפראך רב נחמן צו זיינעם דיענער: בראטע פיר זיא דאס איי-טער איינעס פיעהעס, אונד זיא ערהאלט דיא געוויננטע שפייזע. — אללע דיא אנ-געפיהרטען שפייזען האט דער געהייליגטע דען איזראעליטען צום גענוססע ערלויבט, ריקזיכט נעהמענד אויף דען שטאף, דאס אירדיטע, אויס וועלכעם זיא, אבגלייך זיא הייליגע גענאננט ווערדען, ענטשטאנדען אונד געפֿארמט זינד; דיא נור נאטור געווארדענע בעגיערדע צום גענוס, בעזאנדערס צו שטוואס פערבאטענעם, ליעגט איינמאל אים מענשען, דאהער מיזט אויך היערביא יעדעס הערצנים, יעדער טראנקע בפֿרייטיגט אונד דען גענוסזיכטיגען ווילפאהרט ווארדען. יעדאך דיא וויזערן, דיא דען איבלען איינפלוס זאלכער זעלבסט ערלויבטען שפייזען אויף דאס בלוט אונד דען פערשטאנד דער מענשען קעננען, דיא דא וויססען, דאס דאז יאגען נאך ערפין-לונג דער געלימטעט דיא געדאנקען פבגיעהען פאן גאטט אונד פאן דעם ווילען איהם צו דיענען, — ענטהאלטען זיך זאגאר פאם גענוססע זאלכער ערלויבטען שפייזען, דאמיט זיא איינע האהערע שטופע דער הייליגקייט אונד דען רוף פראממער מאננער ערלאנגען. דען, דאס דיא שפייזען איינען בעזאנדערן איינפלוס אויף דען קערפער דעם מענשען האבען, בעווייזט דאס ביזאם- אדער מאטוסטהיער, דאס פער-מאגע דער קרייטער, דיא דאסזעלבע נור געניעסט, דען גערוכרייכען אונד נערפענ-שטארקענדען מאטוס אין איינעם פאן נאטור מן דעססען אונטערלייב זיך בעפינדלי-כען בייטעל ערהאלט; זא ווירד אויך דער מענש, ווען ער נור געוואהלטע, איהם אונד זיינער גאנצען בעשאפענהייט צוזאגענדע שפייזען געניעסט, צור פערעדלונג זיינער קערפער- אונד גייסטעסקראפטע בייטראגען, אונד דאס, וויא שאן פריהער בעמערקט, דער בעפרוכטונגסזאאמען אויס דעם בלוטע הערפארגעהט, פבפנזא אויס דען גענאססענען שפייזען דער פארגעגאנגענען, דיא בעשאפענהייט דער ווער-

לזרע שיסייע המזון לטבע הולד. וגם המזון שתאכל המעוברת כשניזון בו העובר יסייעו לטבעו. כמו שאמרו במסכת כתובות פרק אף על פי (דף ס"א). דאכלה חרדלא הוו לה בני ויזולני. דאכלא תחלי הוו לה בני דילפני. דאכלה מוניני הוו לה בני מוציצי עינא. דאכלה גרגושתא הוו לה בני מכוערי. דשתיא שיכרא הוו לה בני אוכמיא. דאכלה בישרא ושתיא חמרא הוו לה בני בריאי. דאכלה ביעי הוו לה בני עיניני. דאכלה כוורי הוו לה בני חניני. דאכלה כרפסא הוו לה בני זיותאני. דאכלה כסברתא הוו לה בני ביסראני. דאכלה אתרוגא הוו לה בני ריחני. ברתיה דשבור מלכא אכלה בת אמא אתרוגא והוו מסקי לה לקמיה דאבוה בריש ריחניא. למדנו שהרוצה להוליד בנים הגונים ובריאים יבחר הראוי והנקי מן המזונות. ואפילו מאותו הראוי אל יקח כדי מלוי הגוף רק דבר בינוני שיוכל הטבע לטוחנו ויתהפך לדם נקי וטהור. כי בהיות המאכל מוסף באצטומכא אע"פ שיהיה מן הדברים ההגונים הנה רבויו יגרום שלא יהא נטחן כראוי להוליד דם זך ויפסד באצטומכא ויחזור רע ומטונף יותר מאותו שבא מהדברים הגסים. ועל כן ראוי ליזהר באיכות ובשעור. ואם מצינו בכל אדם שמתענה כמה תעניות ויסבול כמה עינויים וסיגופים למען חיי גופו וחיי בניו מה יעשה במוסר

דענדען אונד רייפענדען פרוכט, זא ווירד עס איהם איינטרעטטען דער עלטערן, דיא גוטע אונד גאטטעספורכטיגע קינדער צייגען וואללען, ליעגען נור גוטע, געוואהלטע אונד הערין אונד פערטעטאנד קראפטיגענדע שפייזען צו געניעססען. איס טראקטאט כתובות הייסט עס: ווען איינע שוואנגערע זענף געניעססט, געבאהרט זיא איין גע-פראססיגעס קינד. ווען זיא האלבריישע דאטטעלן געניעססט, זא געבאהרט זיא איין קינד איט טריפענדען אויגען. געניעססט זיא פיעלע קליינע פישכען, זא געבאהרט זיא איין קינד איט ראללענדען אויגען. פערשלוקקט זיא טהאן, זא געבאהרט זיא איין קינד האסליכען געזיכטס. טרינקט זיא פיעל ביער, זא געבאהרט זיא איין ברי-נעטטעס קינד. איסט זיא פלייש אונד טרינקט וויין, זא געבאהרט זיא איין געזונדעס, קראפטיגעס קינד. איסט זיא פיעלע אייער, זא געבאהרט זיא איין קינד איט גראססען אויגען. איסט זיא גראססע פישע, זא געבאהרט זיא איין אנמוטהיגעס קינד. איסט זיא פעטערזיליע, זא געבאהרט זיא איין היבשעס קינד. איסט זיא קאריאנדער, זא געבאהרט זיא איין שטארקעס קינד. איסט זיא פאראדיעסאפפעל, זא געבאהרט זיא איינען וואהלגערוך אויסאטהמענדעס קינד. היעראוס ווירד אונס דיא לעהרע: ווער קראפטיגע אונד גאטטעספורכטיגע קינדער צייגען וויל, זאלל וואהלריעכענדע אונד זיינען שפייזען, דאך זאלל ער זיינען אמאגען זעלבסט איט גוטען אונד צוטראגליכען שפייזען ניכט איבערלאדען, דען דאדורך ווירד דער אמאגען קראנק אונד זיין בלוט טרובער, דיקק אונד אונגעזונד, גלייך אלס ווען ער אורדינארע, דעם קארפער נאכטהייליגע שפייזען גענאססען האטטע. עס קאאמט דאהער ביים גענוס דער גוטען אונד צוטראגליכען שפייזען עבענפאללס אן, אויף דאס וויעפיעל אן דעם אמאגען ביעטעט; זעלבסט ביים גענוס דער גוטען שפייזען מוס דאס געהאריגע אאאס בעאבאכ-טעט ווערדען. עס גיעבט יא זא פיעלע, דיא זיך דורך פאסטען אונד קאסטייען אבהארמען, ווע[ל]כעס געשיעהט, אום גאטט געפאלליג צו לעבען אונד פאן איהם דיא ערהאלטונג איהרער קינדער צו ערפלעהען; ווארום זאללטע ניכט יעדער דיא מגגע-

הזה שאין בו שום עינוי. והאיש החכם עיניו בראשו ויבחר הדרך הטובה לו ולזרעו ישמע חכם ויוסיף לקח:

(קפד) פרק רביעי.

בכוונת החבור הוא תלוי עקר הדבר. ובזה רמזו רבותינו באמרם הרהורי עברה קשים מעברה. והוא לפי שהכוונה היא פעולה נפשיית והמעשה הוא דבר המרי. והבורא יתברך נתן כח בשכל האדם להוליד אדם או דבר אחר אם ידע בספר יצירה. כמו שאמרו בסנהדרין פרק ד׳ מיתות (דף ס״ה). אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא. שנא׳ (ישעי׳ נ״ט) כי אם עונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלהיכם. רבה ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה קא משתעי בהדיה ולא קא מהדר ליה. אמר ליה דמן הברים את תוב לעפריך. רב חנניה ורב אושעי׳ יתבי ועסקי בהלכות יצירה כל מעלי שבתא ומברו להו עגלא תלתי ואכלא ליה. ואין זה דבר איסור. שכבר אמרו עליו מותר לכתחלה כדרב חנניא ורב אושעיא דכל מעלי שבתא וכו׳. וגם נתן כח בדמיון האדם להוליד כיוצא בו בדבר שהוא

פֿיהרטען דיאָטרעגעלן בעאָבאַכטען אונד נאַך איהנען לעבען? דער ווייזע וועהלט אַללערדינגס פֿיר זיך אונד זיינע קינדער דען גוטען אונד הייזאַמען פֿאָרגעשריבענען פּפֿאַד, דען אין זיינער איינזיכט פֿערשטעהט אונד ערפֿאַסט ער דאַס הייזאַמע יע־ דער לעהרע אונד נימט זיא וויללינג אונד פֿרייריג אין זיך אויף.

פֿיערטעס קאַפּיטעל.

אויף דיא צו ערציעלענדע אַבזיכט אונד רעליגיעזע געדאַנקען אין דער טיעפֿסטען אַנ־ שאַהערונג קאָממט עס לעדיגליך אַן, דאַ, נאַך דער דייטונג דער ווייזען, שלעכטע אונד גאָטטלאָזע געדאַנקען פֿאָן נאַכטהייליגערעם איינפֿלוס זינד, אַלס דיא אויס־ איבונג איינער שלעכטען טהאַט; דען ווען דער מענש אין געדאַנקען זינדיגעט, זאָ געשיעהט דיעס דורך דיא זעעלענקראַפֿטע, ווען ער אַבער איינע רוכלאָזע טהאַט בעגעהט, זאָ געשיעהט דיעס נור דורך דיא דעם קאָרפּער איינוואָהנענדען פֿינף זינגע; אונד דער געהייליגטע האַט דיא מאַכט אין דעם מענשען פֿערשטאַנד גע־ לעגט, וואָדורך ער איינען מענשען אָדער איינען זאָנסטיגען געגענשטאַנד צור וועלט פֿאָרדערן קאַן, בעזאָנדערס ווען ער דיא געהייאַמען לעהרען דעס בוכעס יצירה, (דיא איננערע בעשאַפֿפֿענהייט אונד דיא ענטשטעהונג יעדעס וועזענס), פֿערשטעהט. רבא לעהרט: ווען דיא פֿראָממען זיך גאַנץ זינדענפֿרייא היעלטען, זאָ ערשאַפֿפֿען זיא איינע וועלט, דען עס הייסט (ישעיה נ״ט, ב׳.): „דאַן נור אייערע זינדען שטעהען שיידענד צווישען אייך אונד אייערעם גאָטטע.“ איינסט שאַפֿטע רבה, דורך בענוטצונג דער געהייאַמען לעהרע דעס געדאַכטען בוכעס, איינען מענשען אונד זאַנדטע איהן צו רבי זירא; דיעזער פֿראַגטע איהן עטוואַס אונד ערהיעלט קיינע אַנטוואָרט. איך זעהע, שפּראַך רבי זירא, דאַס דיך איין דער גע־ הייליגטע איינגעווייהטער רבי געשאַפֿפֿען האַבע; דוא ביזט שטויב, זאָ ווערדע ווידער שטויב, אונד עס געשאַה. ר׳ חנניה אונד ר׳ אושעיא אונטערריכֿטע־ טען זיך יעדען פֿרייטאַג איבער דיא געהייאַמען לעהרען דעס בוכעס יצירה אונד שופֿען זיך איין פֿעטטעס קאַלב צום גענוס פֿיר דען שבת, (וואַהרשיינליך איינען גייסטיגען גענוס), וועלכעס צו טהון געשטאַטטעט איזט — דאַס עס בייא דער

מדמה. ודבר זה מבואר גם כן מצד הטבע אפילו בבהמות. כמו שכתוב בצאן של לבן שהיה רועה יעקב שהיו מדמות במקלות ועושות כדמותן. אף שוכני בתי השכל שכפי טבעם מולידים בדמיונים. והנה בהתחבר האדם אל אשתו ואם דמיונו ומחשבותיו עסוקים בדברי חכמה ומדות טובות והגינות ובצניעות הנה אותו הדמיון שבמחשבתו יש בו כח לצייר הצורה בטפת הזרע כפי שהיה מדמת בשעת החבור בלי ספק. וגם מצינו שנסיון ברור שהדמיון פועל באדם תבונה נראית לעין כי האדם שנשכו כלב שוטה וחלה מאותה נשיכה בכח הדמיון שמדמהו ברעיוניו כל מים שיקריבו לפניו מדמה שיש בהם כלבים שוטים. ועל כן צוו הרופאים שיעשו לו שפופרת לשתות בו כדי שלא יראה המים. ועוד דבר גדול פועל דמיונו אפילו לראות עיני בני אדם שבכל שתן שישתין נראין בו דמות כלבים דקים עד מאד. ואם יעבירו השתן במסננת לא נשאר בו שום דבר. עאב"ו שיש כח בדמיון הפועל לפעול בעת היצירה. ולזה עוררו באמרם בפרק מי שמתו (דף כ') ובבבא מציעא פרק השוכר את הפועלים (דף פ"ד). רבי יוחנן הוה אזיל

פֿיזישען אננאֶהערונג אויף דיא געדאנקען, מיט וועלכען דיא זעעלען דער עלטערן וואֶהרענד דעם אקטעס בעשעֶפֿטיגט זינד, אנקאָממט, איזט אין דער נאטור בע- גרינדעט. זאָ פֿינדעט מאן ביים דען שאאפֿען לבן'ס, דיא יעקב געווייידעט, דאס זיא דאדורך, דאס יעקב וואֶהרענד איהרער בעגאטטונג פֿאָר איהנען געפֿלעקקטע שטאֶבע היגגעשטעללט, זאָלכע וואֶהרענד דעם אקטעס זיך אין איהרען טהיערישען זעעלען פֿערגעגענוואֶרטיגט אונד גלייכזאם אבגעדרוקקט האבען; דאהער האבען זיא אויך ליטער פֿערשיעדענארטיג געפֿלעקקטע שאאפֿע געצייגט; אבענזאָ פֿערהאֶלט עס זיך ביים דעם מיט גייסט בעגאבטען מענשען; יע נאכדעם דיא געדאנקען זינד, מיט וועלכען איהר גייסט וואֶהרענד דער אננאֶהערונג בעשעֶפֿטיגט איזט, ווערדען אויך דיא געמיטהס-אונד גייסטעסבעשאפֿפֿענהייטען דער היעראויס ענטשטעהענדען פֿריכטע זיין. ווער אלזאָ וואֶהרענד דער אננאֶהערונג זיינע געדאנקען אויף וואָרטע דער ווייזהייט, אויף באבזיכטיגענדע גוטע האנדלונג, אויף טוגענד אונד ניכטיגקייט ריכטעט, אהנע זיך פֿערזינליכט האלטען, דאס זאָלכע געדאנקען זיך אויך דער ווערדענדען פֿרוכט גלייך מיטטהיילען אונד דאס זיא שפּאֶטער דיא גרונדלינע דעם הערצענס אונד דער זעעלע דיעזער פֿרוכט זיין ווערדען. וויא זעהר דיא איינבילדונגסקראפֿט דען מענשען צו בעהערשען פֿערמאג. איזט צו ערזעהען, אין יענער פֿאָן איינעם טאָללען הונדע געביססענען וואָרדען איזט. זאָבאלד מאן דעם געביססענען וואססער אויס איינעם גלאזע צו טרינקען גיבט, זאָ ענטשטעהט אין איהם דער וואהן, דאס אין דעם גלאזע זיך קליינע הינדכען בעפֿינדען, דאהער פֿלעגט מאן איינעם זאָלכען דאס טרינקען אויס איינעם טויכע אָדער אונדורכזיכטיגען ראָהרע צו געבען, דאמיט ער דאס וואססער ניכט ערבליקקע, יא אין יעדעם אורין, דען ער לאֶסט, ער- בליקקט ער קליינע הינדכען; ווען אבער דיעזער אורין דורך איינען לאפּפּען געגאָס- סען ווירד, זאָ צייגט זיך קיין געגענשטאנד. עס לאֶסט זיך אלזאָ אויך היעראויס מיט רעכט שליעסען, פֿאָן וועלכער ווירקונג דיא געדאנקען אונד דאס פֿאָרשטעל- לונגספֿערמאֶגען וואֶהרענד דער אננאֶהערונג זיין מוס. פֿאָן רבי יוחנן, דעם דער איינפֿלוס דעם פֿאָרשטעללונגספֿערמאֶגענס אויף דיא ערצייגענדע פֿרוכט וואָהל

ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל ליסתכלן בי דליהוו להו בני רבנן ושפירן כוותי וכו׳. נמצא שהחסיד הזה ביודעו שהמחשבה אשר בדמיון האשה תסייע לצורת הולד היה עושה זה כדי לסבב שירבו חכמים בישראל. ומאחר שפועלת המחשבה באשה אעפ״י שיצא זכר שהיא מזרעת תחלה ונותנת החמר כל שכן באיש שהוא נותן הצורה שיפעול דמיונו בולד. לפיכך צריך כל אדם לנקות מחשבותיו והרהור ולזכות בשעת תשמיש ויפנה מחשבתו מכל הרהור רע רק יחשב במעלות הצדיקים והטהורים אנשי מדע ובדברים הקדושים ואותן המחשבות יחולו על טפת הזרע. ואם ישמח את אשתו בדבר מצוה וישמחנה בדברים המשמחים את הלב וידבר עמה בדברים טהורים וזכים ולא בדברי נבלה ושיחה קלה כדי שתהיה גם היא מסכמת ומצטרפת למחשבות זכות וטהורות אז תתקשר מחשבתם כאחד ויהיו שניהם אחדים בדבר המצוה ותהיה שכינה שרויה ביניהם ויולידו זרע כפי הצורה הטהורה שציירו. ודבר פשוט הוא זה גם בעיני חכמי המחקר כי כפי המחשבה והרהור שיעבור על לב האדם ואשתו בשעת חבורם יהיה הולד מוכן ומצוייר. וכבר הביאו ראיה מההיא מטרוניתא שילדה בן שחור והיתה היא והמלך לבנים עד מאד וחשב המלך להרגה שחשד עליה שזינתה. עד שבא חכם אחד ואמר שמא הרהרה בשעת תשמיש באדם שחור ובדקו ומצאו צורות שחורות במשכיות אותו החדר ששמשת

בעקאננט וואר, ווירד ערצאהלט: דאס ער זיך אן דיא טהירע דעס רייניגונגסבאדעס געזעטצט האבע, אין דער אבזיכט, דאס דיא אויס דעם באדע קאממענדען פרויען זיינע געשטאלט, דיא זעהר שאן וואר, זיך אין איהרע זעעלען איינפראגען מאגען, דאמיט זיא וואהרענד דער אננאהערונג זיך דיעזער געשטאלט, נעבסט דערען אינ-נערן ווערטה, פערגעגענווארטיגען זאללען. ווען דיעזער פראממע לעהרער דיעס בייא דען פרויען, דיא צו דער ווערדענדען פרוכט נור דאס שאיינליכע געבען, צו ערציעלען בעאבזיכטיגטע, וויא מוסטע ערסט יעדער מאן בעדאכט זיין, זיך וואהרענד דעם אקטעס מיט גוטען, טוגענדהאפטען אונד געלעהרטען געדאנקען צו בעשעפטיגען, דא ער צור ווערדענדען פרוכט דאס גייסטיגע, דען אינגערן געהאלט בייאטראגט. אונד ווען איין עהעפאר פאר אונד וואהרענד דער אננאהערונג מיט זיינער פרויא הערצער-פרייענדע געשפרעכע פיהרט, מיט איהר פאן טוגענד, פראממיגקייט אונד מילד-טהאטיגקייט רעדעט, וואדורך איהרע ביידער זינגע צו איינעם זין, איהרע געדאנ-קען צו איינעם געדאנקען ווערדע, דאן רוהט דער אבגלאנץ גאטטעס אין דיעזער צייט בייא איהנען אונד זיא ערצייגען איינע פרוכט פראם, ריין אונד טוגענדהאפט, וויא עס אין איהרער אבזיכט לאג. אויך דיא פזיכאלאגען (זעעלענלעהרער) אונד עמ-פיריקער (ערפאהרונגסמאננער) רייהען דיעזעס איין, זא טראף זיכ'ס אויך בייא איי-נעם ווייסען אונד שאנען קאניגספאאר, דאס דיא קאניגין איינען שווארצען זאהן געבאהר. דער קאניג, אין דער מיינונג, דאס דיא קאניגין פערברעכערישען אומ-גאנג מיט איינעם שווארצען מאננע געפפלאגען האבע, וואללטע זיא דעסוועגען טאדטען. דא טראט איין ווייזער צו איהם אונד שפראך: איין קאניג אונד הערר! האסט דוא שאן נאכגעפארשט, ווארויף דיינע קאניגין איהרע געדאנקען, וואה-

בו. ואמרה שהיתה מסתכלת באותן צורות ומהרהרת בהן בעת החבור. וזהו כעין מקלות של יעקב. ודברים אלו הם מופת לדבר כי מי שיהרהר בדברים טובים וטהורים ונקיים בשעת תשמיש חל אותו ההרהור על טפת הזרע ומצייר בו טהרה וחכמה וטובה. ועליו נאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך. לפי שהשכינה ומדותיה היתה עמו. ואם הרהר בדברי זמה ועברה וכל שכן אם ישים דעתו באחרת הנה תולד מיוסד על יסוד רשע וכעור ועתיד להיות רשע מטונף. ועליו נאמר (תהלים נ״ח) זורו רשעים מרחם וגו׳. בלתי אם יגע הבן מאד לשבר יצרו הרע בכל יום ויהיה בעל תשובה ברוחק גדול מאחר שיצרו רע. ועל זה אמרו רז״ל כל מה שהביאו על הנושא אשה לשם יופי או לשם ממון או לשום כוונה אחרת שלא יהא לשם שמים ואמרו עליו שפוסל את זרעו. כדאיתא לעיל בפ״ד מהחלק השני. לפי שבשעת החבורם מהרהר בדברים שהיתה כוונתם בהם ונולד מאותו הרהור בן נכרי וזר. ועליו נאמר (הושע ה׳) כי בנים זרים ילדו. ולפי שלפעמים אחד מאלף אף על פי שבזווג לא היתה הכוונה שלימה הוזרין למוטב ומתכוונין בחבורם לטובה אולי שיצאו מהם בנים הגונים מאותה היצירה

רענד דער אננאהערונג געריכטעט האטטע? אונד אלס זיא היעריבער בעפֿראגט וואורדע ערגאב זיך'ס, דאס דער פֿוסבאדען איהרעס טאפאניאמערס אויס טווארצען אונטערענפיגורען בעשטאנד, אויף וועלכע זיא וואהרענד דעם אקטעס איהרע געדאנקען געריכטעט אונד בעטראכטונגען דאריבער אנגעשטעללט האטטע. דאהער שטעהט עס פעסט, דאס יע נאכדעם דיא געדאנקען דער עלטערן וואהרענד דער אננאהערונג בעשאפפען זינד, זא אויך דיא ענטשטעהענדע אונד ווערדענדע פרוכט זיך געשטאל־טעט, דאהער שטרעבע יעדעס עהעפאאר נאך ריינען, גאטטגעפעלליגען געדאנקען, אמכע זיא זיך וואהרענד דער אננאהערונג צו אייגען, אונד דער אבגלאנץ דעם עוויגען, דער דא שפראך: בעוואהר איך דיך אים מוטטערלייבע געבילדעט, האבע איך דיך ער־קאננט, ווייל עט אין דיעזער צייט בייא איהם. זינד אבער דיא געדאנקען אויף אונליכט גע־ריכטעט, מיט אונערלויבטען בעגיערדען געפיללט, זינד בעזאנדערס דעם אמנעס גע־דאנקען, וואהרענד דעם אקטעס, אויף איינע אנדערע פרויא געשטערן געריכטעט, זא טהיילט ער דיא געשטערנהייט אונד פערברעכעריטע געדאנקען דער ענטשטעהענדען פרוכט מיט, אונד דיא נוקונפט לעהרט'ס, דאס דיעזע פרוכט ווירקליך איינע נאטטלא־זע איזט, אויף וועלכע דער פערז: פערוואָרפען איזט דער באזעוויכט פאָם מוטטערלייבע אן, אנגוועדעבאר איזט. יעדאך איזט דער וועג דער בוסע אויך דיעזעס אויס פערוואר־פענען געדאנקען הערפארגעגאנגענען זאהן ניכט אבגעשניטטען, אבגלייך פארויסצו־זעהען איזט, דאס איהם דאס ווענדעלן אויף דיעזעם וועגע, דא זיינע נאטור שלעכט איזט, שווער ווערדען ווירד. — ווער איינע פרויא איהרער שאנהייט, איהרעס געלדעס אדער זאנסט איינעס פארטהייל בריגנענדען פערהעלטניססעס וועגען הייראטהעט, דער ערצייגט שלעכטגעארטעטע קינדער, וויא דיעזעס שאן אין איינעם פריהערן קאפי־טעל אויס אייגאנדער געזעטצט איזט ווארדען, אונד איזט היערבייא דער פערז אנוועבדבאר: דען פֿרעמדע קינדער ערצייגטען זיא. דאס עס יעדאך נור אויף דיא גוטען געדאנקען וואהרענד דער אננאהערונג אנקאמט, בעווייזען דיא פהען, דיא נור דעם אייגענ־נוצעס וועגען געשלאססען זינד ווארדען, אונד דיא קינדער זעלבסט דיעזער עהע זינד

שהכוונה היתה טובה. וגם לפעמים מי שנשא אשה לשם שמים אולי שפעמים תקפה עליו יצרו או על האשה. ואחד מהם חשב בדבר אחר בשעת תשמיש ויצא מאותו החבור בן שאינו הגון. ועל כן מצינו במיעוט אחד מאלף צדיק בן רשע וגם רשע בן צדיק ולא יקרה זה בכל בניו אלא בקצתם: אבל דברו חכמים ברוב שכוונת הזווג היא שעמדה לאדם בעת החבור. אבל ברור וידוע הוא שכוונת החבור מציירת צורת הולד הנוצר ואחד מאלף לא תטה לשום צד אחר. זולתי אם יתהפך הולד מטבעו להפכו בכח המוסר והגידול והמדות ובעמל גדול עד שפושט צורתו ולובש צורה אחר. ועל כוה אז״ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. וי״א אין עומדין לפי שזה דוחק עצמו ברוחק גדול לחסות תחת כנפי השכינה ומצטער בהחליף טבעו. משא״כ צדיק שנוצר בכשרות ובטבעו אינו מתאוה לשום דבר מוזהר. וזו היתה מעלת אברהם אבינו ע״ה על כל האחרים. לפי שיצא מתרח ומאליו הכיר בוראו וקדש שמו ברבים ומאהבת השם יתברך עמד בכמה נסיונות והחליף יסוד טבעו והרס אמונת אביו שהיתה יסוד בנינו ופרסם בעולם אמונה אמתית הרשה שהוציא מדעתו ולא למדה

גוט אונד בראַף, אונד ווידער דיא עהען, דיא נור דעם גוטען צוועקקעס וועגען, נאַך גאָטטליכעם ווילען געשלאָססען זינד וואָרדען, אונד דיא קינדער אַבער סעהען, וויא עס זיך שפּעטער הערויסשטעללט, זינד דענננאָך גאָטטלאָז. עס טריפפט יעדאָך זעלטען, דאַס דער זאָהן איינעס באָזעוויכטעס טוגענדהאַפט אונד דער זאָהן איינעס פֿראָממען שלעכט איזט, אָבגלייך אויך איינרייסען אוס, דאַס דורך גוטע ערציהונג, דיא ביים פֿראָממען עלטערן פֿאָרויסצוזעטצען איזט, זעלבסט איין קינד, דאַס אויס אונזויבערן געדאַנקען הערפֿאָרגעגאַנגען, בעזאָנדערס, ווען דער באָזע ווילע דעס קינ- דעס זיך בייגען לעסט, געבעססערט אונד צום גוטען געפֿיהרט ווערדען קאַנן. לעב- ליכער איזט'ס יעדאָך, ווען יעמאַנד, וואָ דיא ערציהונג ניכטס פֿיר איהן געטהאַן, זיך אויס אייגנעם אנטריעב אונד אויס איבערצייגונג בעססערט אונד זיינע שלעכטע נאַטור צו בעססערן אונד צו פֿערעדלען זוכט. אויף דיעזען האַבען דיא ווייזען דיא בע- הויפטונג אויסגעשפּראָכען: דען ראַנג, דען דער זעלבסטבעססערער איינניממט, געביהרט זאָגאַר דעם פֿאָללקאָממען פֿראָממען ניכט, אָדער נאַך אַנדערן: ער פֿערמאַג איהן ניכט צו ערריייכען, וויל דיעזער זיינע גוטע נאַטור זיינען עלטערן, דיא וועהרענד דער שוואַנגערונג נור גוטעס אונד גאָטטגעפֿעלליגעס העגטען, צו פֿערדאַנקען האַט, יענער אַבער מוזט פֿאָן זיינען עלטערן איט אונטוגענדען אויסגעראָטטעט וואָרדען, אונד איהם דאַפֿיר דיא זעלבסטבעססערונג, זיין ריננגען נאַך טוגענד, זיין מיט געוואַלט אַב- שטרייפֿען אַללעס שלעכטען, אום זאָ האָהער אַנגערעכנעט ווערדען. דאַהער שטעהט דער שטאַממפֿאַטער אברהם, דיעזער זאָהן דעם גאָטצענדיענער תרח'ס, זאָ גראָס אין דער געשיכטע דאַ, וויל ער אָהנע מוסטער אונד פֿאָרביld צור ער- קעננטניס גאָטטעס, דורך איינענעס נאַכדענקען, געלאַנגט איזט, זיינען נאַמען, וואָ ער היין קאַם, געלעהרט אונד געהייליגט, איהם זיינע ריינע פֿאָללע ליעבע צוגעווענ- דעט האַט, אונד נור דאַדורך, דאַס ער זיינע גאַנצע נאַטור דורך איננערן קאַמפּף, אַבער מיט איינעס פֿעסטען ערנסטען ווילען, אומגעוואַנדעלט האַטטע, וואַר ער איהם שטאַנדע, אויס זאָ פֿיעלען פֿעסטען פֿערזוכונגען געלייטערט אונד ריין

מאבותיו. ועל זה שבח השם לישראל בזכותו באומרו זרע אברהם אוהבי שנכנס מאהבה תחת כנפי השכינה והוא יתברך הגינו מכל האומות אשר סתר אמונתם ועל כן תקנו מגן אברהם. וכזה אולי יקרה למי שיתחיל הזווג שלא לשם שמים ואחר כך יהיה החבור נאות או הנולד יכניע טבעו הרע למוטב אלא שזה יהיה לאחד מאלף ודברו הכמים ברוב שמהזווג הרע יבא הבור מבוער ויצא הולד מטונף. כדכתבו מבטן ארור לא יצא ברוך. ולמה נסמכה פרשת בן סורר ומורה ופרשת תלוי לפרשת יפת תואר להודיע כי מאשה יפת תואר לקיחה בשביה לשם יופי וזימה לא יצא אדם כשר אלא בן סורר ומורה ראוי לארבע מיתות בית דין. ולא להנם אירע לדוד ענין תמר ואבשלום שכבר אמרו כי שניהם בני יפת תאר היו וכל זה גורם ההרהור להוליד כיוצא בו כאותה הצורה לולי שהתירה תורה למלאת תאותו פעם אחרת כדי שלא תבוא בתאוות יצרו ליטבע בטיט העבור ויצא לתרבות רעה. אבל מהזווג והחבור אשר בו הכוונה טובה ולשם שמים יצא הפרי טוב ונאות והוא ראוי לחיי הגוף והנפש ועליו נאמר (משלי י״א) פרי צדיק עץ חיים. לפי שמהשבת הצדיק נקשרת בעליונים ומושכו למטה ונקשר האור הבהיר בטפתו והניצר ממנה הוזר לעלות לאותו

הערפאָר צו געהען. אונד אברהם'ס פֿערדיענסט טרוג דער געהייליגטע אויף ישראל איבער, אינדעם ער עס נאננטע: זאאמע איינעס ליעבלינגס אברהם, דער, געטראגען אויף דען פֿליגעלן דער ליעבע, צו גאָטט איינגינג; אונד דארום האבען אויך דיא ווייזען דאס געבעט „שילד אברהם'ס" פֿעסטגעזעטצט. — עס קאנן וואָהל טרעפֿפען, דאס יעמאנד דעם איינגעוואוצטעס וועגען איינע פֿרויא עהעליכט, יעדאָך אין דער אננאָהערונג זיינע געדאנקען אויף אויסאיבונג דער טוגענד אונד פֿראָממיגקייט ריכטעט, דאס אלזאָ דיא ערצייגטע פֿרוכט איינע גאָטטגעפֿעלליגע איזט, אָדער דאס דער זאָהן גאָטטלאָזער עלטערן אן זיינע אויסגעארטעטע נאטור ארבייטעט אונד זיא צום גוטען ווענדעט; יעדאָך זינד דיעס פֿעללע, דיא איינצעלן אונטער טויזענדען פֿאָרקאָממען. דיא ווייזען וואָללען אירע אויספֿריכע אין דיעזער הינזיכט צו איינער אללגעמיינען ריכטשנור געגעבען וויססען; דען ניכט אָהנע אבזיכט שטעהען דיא ביידען אבשניטטע: דער איבער דען ווידערשפענסטיגען זאָהן א. ז. וו. אונד דער פֿאָן דער שאָנען קריעגסגעפֿאנגענען, אין דער שריפֿט נעבען איינאנדער, וואהרשיינליך דעסוועגען, דאמיט אונס דיא לעהרע ווערדע, דאס, ווער איין זעהר שאָנעס מאָדכען הייראטהעט, וואָהל אום זיינען געליסטען צו גענוגען, דער ווירד איינען ווידערשפענסטיגען זאָהן צייגען, דער דעם געזעצען פֿערפֿאללען ווירד. דיא ביידען אונגליקקליכען בעגעבענהייטען פֿיר דוד מיט זיינען ביידען קינדערן: תמר אונד דעם עמפּאָרער אבשלום, זינד עבענפֿאללס איינע פֿאָלגע דער איבערמויסגראָסען שאָנהייט זיינער פֿרויא, מיט וועלכער ער דיעזע צייגטע; היער וואר דיא בעפֿריעדיגונג דער לוסט דער צו בעאבזיכטענדען פֿראָממיגקייט פֿאָרהערשענד. נור אויף דיא גאָטטגעפֿעלליגע אבזיכט אין דער אננאָהערונג קאָממט עס לעדיגליך אן, דאהער הייסט עס אויך: דעס פֿראָממען פֿרוכט איזט פֿאָם בוימע דעס לעבענס גענאָממען, דען דיא געדאנקען דעם פֿראָממען זינד נאך אָבען וואָהרענד דער אננאָהערונג געריכטעט, אונד זאָ ניעהט ער גלייכזאם דיא הייליגקייט אונד דאס קלארע לויטערע

מקום שהוצב ממנו כדמיון קלוח המים הנמשך ממקום גבוה למקום נמוך יוכל לעלות בכוחו למקום גבוה אחר שוה לגבוה שיצא ממנו· וכן יש כח במחשבת האדם אשר באה ממקור הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים לחזור ולעלות ולהגיע עד מקום מוצאה· וכך היו נוהגים החסידים הראשונים כי לעולם היתה מחשבתם נדבקת בעליונים ונקשרת בשכל הפועל עד שהיו מושכים האור הבהיר למטה ומוסיפין ברכה בכה מחשבתן בדברים שהיו חפצים ורואים שהיה הצורך בהם לשם שמים· וזהו סוד צפחת השמן של אלישע וכד הקמח של אליהו ודברים אחרים רבו מספר כשהיו נותנין בו עיניהם ומחשבתם לטובה והיה מתברך· ולפעמים נותנין בו עיניהם לכלות בעונשו והיה כלה ונפסד וזהו סוד כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני· וגם מה שאמרו נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות· סוף דבר בדבוק מחשבתם למעלה היה בהם כח לעשות כל כוונתם אם טוב ואם רע וזה היה בעת הפרדם מן הגופניות אל המושכלות· אבל

ליכט דערזעלבען אויף זיך, אין דיעזער עפאָכע הערַאב, אונד דיא ענטשטעהענדע פרוכט ווירד פאָן דיעזעם היילינגען ליכטע אויזגעשטראַהלט אונד בלייבט גלייכזאַם אין טעטע
טער בעריהרונג מיט דעמזעלבען, ד. ה. איהרע נאַטור ווירד דער גייסטיגען בעשאַפּפענהייט איהרער עלטערן וועהרענד דער פערנעהרונג שטעטס גלייך גוט אונד
אידעל זיין. עס ליעגט איבעריהויפּט איינע געוויססע קראַפט אין דער זעעלע דעס מענ
שען: טהעטיגקייט דעס גייסטעס גענאַננט, דיא, וואן זיא זיך אויסשליסליך דעם דיענ
סטע דער זעעלע, דיעזער געטטעספּלאַמע, וויא דיעס דיא פראָפּעטען, דיא פריהערן
פראָממען אונד געטטעספירכטיגען געטהאַן, ווידמעט, — זיך שאָן היעניעדען היני
אויפשווינגען קאַן צום אורקוועלל דער גנאַדע, אום דיא ערפיללונג דער ווינשע אנדערער
הערַאב צו ערפלעהען, בזאָנדערס, וואן דיא פערהעררליכונג געטטעס דאַמיט פער
בונדען איזט. היערין איזט אויך דאַס געהייאַניס: וואָדורך דער פראָפעט עליטע
אוים איינעם קרוג מיט עהל זאָ פילע געפעסע מיט עהל דורך זיין וואָרט אנגעפיללט
פּערמאָכטע אונד דער פראָפעט עליהו עבען דעסגלייכען, אוים איינעם קרוג מיט
מעהל, אונד אנדערע וואונדער, דיא ביידע געטהאַן, — ערקלעהרליך. אאַננער,
דיא אויף זאָלכעם האָהעפּונקט דער היילינקייט שטאַנדען, האַבען פּעראיטטעלסט
איהרער געלייטערטען זעעלענקראַפטע, דיא דאַדורך גלייכזאַם אין פערבינדונג שטאַנ
דען מיט דער הערליכקייט געטטעס, גוטעס בעווירקען אונד זעגען פערברייטען
קאָננען אויף ערדען. אונד ווידער, וועןן איין נייטהאַלטער געשטאַלט אונד דער זינדען
פערפאַללען וואַר, פּערמאָכטען זיא פערמאָגע דיעזער איהנען איננוואָהנענדען געהיי
מען קראַפט, שטראַפע אונד ניכטיגונג איבער דאַסזעלבע צו ברינגען. שאָן דער
דראָהענדע בליק זאָלכער מאַננער בראַכטע פערדערבען. וואן מאַנאָ איס תלמוד
בעריכטעט ווירד: דיעזער אָדער יענער וויזע האַט דורך זיינען שטראַפענדען בליק
דען אונד דען געטאָדטעט, אין מאַראוטה געבראַכט, אָדער דאַס דעססען קאָרפער צו
איינעם שטאָטטערנדען געריפפע דורך זאָלכען בליק, יע נאַכדעם דער וויזע דיא ניכ
טיגונג איס זיננע האַטטע, — געוואָרדען, זאָ איזט דיעזעס געהייאַניס נור אויס
דען, דען וויזען איננוואָהנענדען געלייטערטען זעעלענקראַפטען, דיא גלייכזאַם אין
שטעטער פערבינדונג וואַרען מיט גאָטט, אונד אויס דערען וואַהרהאַפטען היילינקייט
הערגעלייטען אונד צו ערקלאָרען; נור היערדורך וואַרען זיא איס שטאַנדע גוטעס צו

אבותינו הקדושים עליהם אמרו כי אפילו כשהיו עוסקים בצרכי הגוף כל כוונתם היתה לשם שמים ולא היתה מחשבתם נפרדת מן האור העליון אפילו רגע. ומתוך כך זכה יעקב להוליד י״ב שבטים כלם צדיקים גמורים תמימים בדמיון סדרי עולם ובדמות המערכת העליון לפי שלא היתה מחשבתו נפרדת מן האור העליון אפילו בעת החבור והתשמיש. ולכך אמר שלמה (משלי ג׳) בכל דרכיך דעהו. ודרשו רבותינו אפילו לדבר עבירה. ר״ל אפילו בצרכי הגוף שהם נקראים דבר עבירה כנגד המושכלות. ועל כלם נבדל משה רבינו ע״ה שלא היה מתעסק בצרכי הגוף בשום דבר אבל האבות היו מתעסקים דרך קבע במושכלות ודרך עראי באשה ובבנים ובמקנה. ואפילו בהתעסקם בזה נפשם היתה נדבקת במדע ובהשכל שהוא דבר קיים עדי עד וזה נקרא דעהו. וגם חבור אלקנה אל חנה אשתו לפי שהיתה לש״ש נקרא ג״כ ידיעה דכתיב וידע וגו׳ (ש״א, א׳). וכן אמרו בכל דרכיך דעהו. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ומה שהבטיח הכתוב על זה והוא יישר אורחותיך. ר״ל שהמאור העליון ידבק במעשיו ויהיו כלם נכוחים וקיימים. ודבר זה למדנו מעובדא דרבי אלעזר בר׳ שמעון כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים (דף פ״ד) יומא חד נפק לבי מדרשא אייתו לקמיה שיתין מיני דמא טהרינהו הוו מרננין רבנן עליה אמרי ס״ד לית בהו חד

בעווירקען אונד גליקק אונד זעגען צו פערברייטען, אָדער צו ניכטיגען אונד צו בע־שטראַפען. פֿאָן אונזערן שטאַממפֿאֶטערן בעריכטעט דיא ווייזען, דאַס, ווען זיא זיך גאַר מיט אירדישעם בעשעֶפֿטיגטען, איהרע רייגען געדאַנקען דאָך שטעטס נאַך אָבען געריכטעט וואַרען; אַללעס וואַס זיא פֿערריכטעטען, געשאַה אים נאַמען גאָט־טעס. דאַהער וואַרד אויך דעם יעקב דאַס גליקק צו טהייל, צוועֶלף טוגענדהאַפֿטע זאֶהנע, נאַך דער צאַהל דער צוועֶלף מאָנאַטע דעס יאַהרעס אונד דער צוועֶלף פלאַנעטען, צו צייגען, וויל זיינע געדאַנקען שטעטס געלייטערט אונד ריין, זעלבסט אין דער פֿיזישען אַננאֶהערונג, וואַרען. איממער זאָללען דעם מענשען געדאַנקען אויף גאָטט, זעלבסט אין פֿערריכטונג מיינער האַנדלונג, דיא נור איין קינד דער זיננליכקייט, מאַכע איך פֿערגלייך צו מיינער האַנדלונג דעם גייסטעס, איין פֿערגעהען איזט, — געריכטעט זיין. דיעזעס דייטען דיא ווייזען אויס דעם פֿערס (משלי ג׳, ו׳): ,,אין אַללען דיינען וועגען ערקעננע איהן,“ וואָרויף זיא אויך דען שפרוך: אַלל דיין טהון געשעֶהע גאָטטעס וועגען, גרינדעטען; געשיעהט דיעס, זאָ ווירד אויך יעדע האַנדלונג איינע גאָטטגעפֿעֶלליגע זיין. אונד זאָ טהאַטען דיא שטאַממפֿאֶטער אונד זאָ אויך אלקנה. אַבער אונזער גראָססער לעהרער משה וואַר באַלד פֿאָן יעדעם זיננליכען געדאַנקען, זיין לעבען, זיין טהון אונד ווירקען וואַר נור גאָטט געווייהט. — איינסט לעגטע מאַן דעם רבי אלעזר, זאָהן דעם רבי שמעון, אין דעססען לעהרגעבייודע זעכציג פֿערשיעדענע בעווייזע אין אַנגעלעגענהייט דער פעריאָדיטעֶט פֿאָן זעכציג פֿרויען פֿאָר, אונד ער ערקלעֶרטע זיא אַללע פֿיר ריין. דיא אום איהן פֿערזאַממעלט געוועזענען ווייזען וואַרען מיט דעם אויסשפרוך דעם לעהרערס, וויל ער אויך ניכט איינע פֿרויא פֿיר אונריין ערקלעֶרטע, אונצופֿרידען. ווען איין אויס־שפרוך ריכטיג איזט, שפראַך רבי אלעזר אין פֿייערליכעם טאָנע, זאָ מאָגען

ספק לית בהו חד טמא א"ל אם כמותי הוא יהיו כלם זכרים ואם לאו תהא נקבה אחת ביניהם היו כלם זכרים אסיקו להו כולהו רבי אלעזר על שמו. נמצא כי בהתדבק זה הצדיק רבי אלעזר ב"ר שמעון את שכלו למעלה נשמעת תפלתו בדבר נפלא כזה שנתעברו באותה הלילה כולן וילדו זכרים. וגם הנשים שהביאו לפניו את דמן וטהרן לבעליהן זכרו הן ובעליהן בעת החבור מי הזקיקן לדבר ודבקו מהשבתן בר' אלעזר וניצרו זכרים כמותיו ויצאו כולם כמוהו כשרים והגונים כי לולי שהיו ראוים לא היו קוראים להם רבי. למדנו איך פועלת המחשבה בעת החבור:

(קפה) פרק חמישי.

איכות החבור פועלת גם כן בולד הנוצר מאותה ביאה. על כן יש לו לאדם להיות זהיר בדבר שיהא בצניעות ובטהרה ולא יהא בו גנות מעשה בשום ענין ואל ינהג עמה בקלות ראש ודברי שוא ותעתועים ולא יבעלנה בעל כרחה ולא יריבנה ולא יכה אותה על עסק תשמיש. והנה אמרו בפרק אלו עוברין (בפסחים דף מ"ט) מה ארי דורס ואוכל ואין לו בשת פנים. אף עם הארץ מכה ובועל ואין לו בשת פנים כדאיתא (לעיל בפ"ב מהלק איכות הזווג. אבל ימשיך לבה בדברי פתוי חן וחשק ואהבה עד שיקשור דעתה בדעתו ותתרצה בדבר כדי שתכנס היא באהבה תחלה

אַלז דיזע פֿרויען, וואָרונטער אויך דיא איניגע בעגריפֿען, דורך דיא פֿראָמע ערמאַהנונג, קנאַבען, יוא ניכט, מעהרערע געבאָהרען. אונד זיעהע, זאַמטליכע זעליגע פֿרויען ווארדען שוואַנגער אונד געבאַהרען קנאַבען, דיא, צו עהרען דיזעס לעהרערס, אלע ר' עלעזר גענאַננט ווארדען. דיזער לעהרער בעזאַס איינען געלייטערטען גייסט, דער ריין אונד הייליג וואַר אונד דער גלייכזאַם זיינען אויסשפרוך פֿאָן איינער האָהערן מאַכט ערהיעלט. אַבער אויך יענע זעליגע פֿרויען, דיא נאַך איהרער ריינטערפֿונג דער פֿיזיטען אַנמאָהנונג פֿאָלגטען, האַטטען נור איהרע געדאַנקען וואָהרענד דיזעס אַקטעס אויף דיזען ווירדיגען לעהרער געריכטעט, ער נור וואַר דער איינבעגריף דערזעלבען, דאַהער געבאַהרען זיא אויך קנאַבען, דיא גוט געזיטטעט אונד מיט קראַפֿטיגעם גייסטע אויסגערישטעט וואַרען; דען וואָרע דיזעס ניכט דער פֿאַלל געוועזען, זאָ ווירדע מאַן איהרען זאָהנען ניכט דען עהרענטיטעל „רבי" בייגעלעגט האַבען. היעראויס געהט אַלזאָ אבערמאַלס הערפֿאָר, פֿאָן וועלכער גוטען ווירקונג גאָטטגעפֿעלליגע געדאַנקען וואָהרענד דער אַננאָהערונג זינד.

פֿינפֿטעס קאַפּיטעל.

דאַס געגענזייטיגע בענעהמען וואָהרענד דער אַננאָהערונג איזט עבענפֿאַללס פֿאָן בעזאָנדערעם איינפֿלוס אויף דיא ענטשטעהענדע פֿרוכט, דאַהער נאָהערע מאַן זיך דער פֿרוי מיט זיטטיגקייט אונד ריינהייט, אַבער ניכט אונאַנשטאָנדיג אונד מיט לייכטפֿערטיגעם בענעהמען אין וואָרט אונד טהאַט, ניכט מיט געוואַלט, אָדער גאַר דורך דראָהונג, זאָנדערן מיט פֿריינדליכקייט אונד ליעבע, וויא דיעס שאָן פֿריהער אויס־איינאַנדערגעזעטצט איזט וואָרדען; דען ווען דיא אַננאָהערונג אין געגענזייטיגער ליעבע אונד אין גאָטטגעפֿעלליגער אַבזיכט געשיעהט, זאָ ענטשטעהט דאַראויס איינע קראַפֿטיגע,

ותתחיל להזריע תחלה שורע שלה היא כחמר וזרע שלו כצורה ותלד זכר כדאיתא לעיל. וגם מתוך האהבה יתירה שיכנס ביניהם בעת החבור לשם שמים יצא הזרע הזק ופקח ונאה. וגם כן ימשוך אותה בעת החבור לצניעות וליראת שמים ויספר עמה בדברי הנשים החסידות והצנועות איך יצאו מהם בנים הגונים כשרים וטהורים ראויים לכת־ עליון בעלי תורה ויראה והיראה כמעשה של קמחית שזכתה לשבעה בנים שכלם שמשו בכהונה גדולה. ובאו חכמים ושאלוה במה זכתה לכך ואמרה שאפילו קורות ביתה לא ראו שערות ראשה מימיה. כדאיתא במסכת יומא פרק הוציאו לו את הכף (דף מ״ז). נמצא שזכתה להפלגה כזאת מרוב צניעותה וחסידותה ויושר מעשיה כי משהיתה צנועה כ״כ שלימה היתה בכל מדות טובות שבעולם. וכשמספר אדם עם אשתו דברים כאלו ימשיך לבה ליראת שמים; ובצניעות וחסידות. גם בעת החבור אל ישמש להנאתו לבד. אלא גם להנאתה וכמי שפורע חוב המוטל עליו מהעונה האמורה בתורה. במו שספרה אשתו של רבי אליעזר שהיה דומה לו כמי שכפאו שד. כדאיתא (לעיל בפ״ג) מהלק דרך הכבוד. כלומר שלא היה מתכוין להנאתו לבד. אמנם היה התשמיש בעיניו כמי שמתעסק במלאכה אחרת. נמצא שזה החסיד היה מעשהו כלו לשם שמים ולמצוה גמורה. ועל כן יצאו בניו נחמדים והגונים. וכן יארע לכל מתעסק לשם שמים בכל ענייני החבור ושומר התנאי שספרו חכמינו הקדושים ישלים כוונת בוראו ויזכה לזרע הגון וכשר. ועל כן זכו אבותינו להוליד בנים כמותם מחבור האמהות הכשרות אשר היה בקדושה וטהרה בשמרם כל מצות התורה אף על פי שלא ניתנה. ואם מצינו קושיא לזה בעשו אשר נולד מיצחק ורבקה

קלוגע אונד טהאֶטיגע פֿרויא; אונד ווען דיא אונטערהאלטונג ערסט אויס פֿראָממען געשפּרעכען איבער געטטעספֿורכט אונד ניכֿטיגקייט בעשטעהט, זאָ נייגט איין זאָלכֿעס עהעפּאַאַר געוויס רעכֿטשאַפֿפֿענע אונד טוגענדהאַפֿטע קינדער, דיא געלעהרט אונד ווירדיג זיין ווערדען, לעהרער אין ישראל צו זיין, גלייך דען זיעבען זאָהנען דער טוגענדרייכֿען קמחית, דיא אללע דעם האָהענפּריעסטעראַמטע אים טעמפּעל פֿאָרגעשטאַנדען. דיעזעס גליק ווירדע דיעזער ווירדיגען פֿרויא נור דאַרום צו טהייל, וויל זיא, גלייך דען פֿראָממען מיטטערן, אָהנע פֿעהל אונד אַבקעללאָז אין איהרעם וואַנדעל וואַר אונד גוטע נייגונגען בעזאַס. אויך זאָלל דיא אַנמאָהערונג אויף גע־געזעטצמעסיגעס פֿערגניגען, יעדאָך מעהר אויף דאַס דער פֿרויא, אַבגעזעהען זיין. דער מאַן מוס גלייכֿזאַם נור איינע שולד, דיא איהם דיא טריפֿט אויפֿערלעגט, אַבטראַ־גען, אונד זאָ פֿיהרט ער גאַנץ דען ווילען געטטעס אויס, וויא דיעס דיא פֿראָממען אַהנען געטהאַן, אָבגלייך איהנען דיא טריפֿט נאָך ניכֿט איבערליעפֿערט וואַר, אונד זיא צייגטען קינדער, דיא זאָ טוגענדרייך וויא זיא זעלבסט וואַרען. דאַס דער געטט־לאָזע עשו, דער ערסטגעבאָרנע זאָהן יצחק'ס, איינע אויסנאַהמע מאַכֿטע, מוזטע וואָהל אויפֿפֿאַללינג אונד נור דעם געהייליגטען מוזט דער גרונד דערזעלבען בעקאַננט,

ברוך הש״י אשר גלוי לפניו כל דבר אשר הוא לבדו יודע. למה לא יצאו שניהם צדיקים כמו שיצאו מיהודה ותמר. ולמה כהו מאור עיניו של יצחק ולמה בא לידי צורך צידת בנו עשו. אבל כל הצדיקים שזכו לנשים הגונות יצאו מהן בנים הגונים כמותם. ולהודיע זה נכתבה בסוף פרשת מגלת רות אלה תולדות פרץ פרץ וגו׳. ללמדנו כי כלם היו דומים זה לזה צדיק בן צדיק ויצא מהם גזע מלכות בית דוד. כמו שנכתב ביצחק אבינו אברהם הוליד את יצחק. ודרשו רבותינו שהיה קלסתר פניו דומה לאברהם שאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. וכפי הדרך הזה נוכל לומר שכוונתם היתה כי לפי שהיה יודע כי בשרה אשתו יקרא לו זרע והיא היתה הגונה. לכך קדש עצמו בכל דברי החבור ונתכוון כוונה יתירה להוליד בן צדיק גמור כמותו והגיע כח צדקת בנו עד שהעיד עליו הש״י. והיו מעידים כל באי עולם לאחר העקידה שהיה בנו לכל דבר שלם כמותו אין בו מום לא בפנים ולא בחוץ ראוי להיות עולה תמימה בלא מום כדבר הקרב על גבי המזבח. ובזה הלשון נאמר על אלו הי׳ דורות צדיקים גמורים מפרץ ועד דוד המלך עליו השלום. ועל כן בחר הש״י בדוד עבדו להיות מלך על ישראל לעולם הוא וזרעו לפי שבא מעשר מעלות צדיק בן צדיק בדמיון עשרה סדרי עולם. נמצא שהמקדש עצמו בענייני החבור במהותו ובזמנו ובזמן הראוי ובכוונתו ובאיכותו יוליד בנים הגונים:

זאָגט אַבער וואַר דער זאָהן איינעס יעדען שטאַממפֿאַטערס זיינעם פֿאַטער אַן גייסט אונד געמיטה, יאַ ביז אויף דיא אייסערע געשטאַלט אָהנליך. זאָ לעהרען דיא ווייזען, דאַס יצחק גאַנץ זיינעם פֿאַטער אברהם אָהנליך זאַה, אויף דאַס דיא צווייפֿלונג גטטעטעט: נור דורך שרה, זיינע פֿרויא, זאָלל איהם נאַכקאָממען ווערדען, אין ערפֿיללונג געהען. יצחק וואַר אַקעללאָז אונד ריין, וויא איין אָפּפֿערלאַם, דאַהער ווירדיג, דאַרגעבראַכט צו ווערדען אויף דעם בערגע מוריה. נאַכדעם זיך יצחק אין גאָטטערגעבענהייט בעפֿרייטווילליג צום אָפּפֿער הינגעגעבען אונד נאַכדעם דער געהייליגטע זעלבסט, דער נור זיינע וואַהרע ערגעבענהייט פריפֿטע, דאַפֿאָן איבערצייגט וואַר, דאַס ער דיא פריפֿונג גאַנץ בעשטאַנדען ווירדע, דאַהער שפראַך: לעגע קיינע האַנד אַן דיעזען קנאַבען, — בעצייגטע גלייכזאַם דיא גאַנצע וועלט, דאַס יצחק איין וואַהרער זאָהן אברהם׳ס אין געזיננונג אונד טהאַט, זייא. זאָ הייסט עס אויך: דיעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע דעס פרץ, דעם זיינע צעהן נאַכקאָממען, גלייך דער צעהנצאַהל דער וועלטאָרדנונג, — ביז אויף דאַס קאָניגס־הויז דוד, אַן טוגענד אונד פֿראָממיגקייט גלייך וואַרען, דאַהער וואַרד אויך דעם דוד אונד זיינען נאַכקאָממען דאַס קאָניגטהום איבער ישראל עוויגליך צו טהייל. — אויס אַלל דעם אַנגעפֿיהרטען געהעט נור גענוגע הערפֿאָר, דאַס, ווער אין דער פֿיזיטען אַנגעאָהערונג, נאַך גענויער פֿאָרשריפֿט פֿערפֿאָהרט, איהם דאַס גליקק צו טהייל ווערדען ווירד, גוטע אונד גאָטטגעפֿעלליגע קינדער צו צייגען.

לעשות צדקה ובזמן הראוי ויש בו שלשה חלקים: החלק הראשון הכנסת אורחים. החלק השני פרנסת עניים. החלק השלישי בגביית הצדקה:

החלק הראשון הכנסת אורחים ויש בו שלשה פרקים:

(קפו) פרק ראשון.

גדולה מצוה זאת שהתחיל בה אברהם אבינו כדגרסינן בב״ר פרשה (נ״א) כתיב (בראשית כ״א) ויטע אשל. ר׳ יהודה בר׳ סימון ורבי נחמיה. ר׳ יהודה אומר אשל פרדס שאל מה תשאל תאנים ענבים ורמונים. רבי נחמיה אומר פונדק שאל מה תשאל חמר קופר ביעין. רבי עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר אשל זו סנהדרין כד״א (שמואל א׳, כ״ב) ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה. על דעתיה דרבי נחמיה פונדק. אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אמר להם ברכו. והם אומרים מה נאמר אמר להו ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה״ד (בראשית כ״א) ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם. וגרסינן בפרק קמא (דסוטה דף י׳) ויטע אשל בבאר שבע. ארז״ל מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים. רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר פרדס. וחד אמר פונדק. בשלמא למאן דאמר פרדס היינו דכתיב ויטע. אלא למ״ד פונדק מאי ויטע: כדכתיב (דניאל י״א) ויטע אהלי אפדנו. ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם. ארז״ל אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם שמו

זיעבענטער טיטעל.

איבער אַלמאָזען-פערטהיילונג.

אין דריא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער אויפנאַהמע דער פרעמדען. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

זעהר וויכטיג איזט דאַס געבאָט איבער אויפנאַהמע דער פרעמדען, איט וועלכעם אונזער שטאַממפאַטער אברהם, זיך אויסצייכנעטע, דען אַנפאַנג מאַכטע, אינדעם ער אשל פפלאַנצטע אָדער שטאַמריינדען נור אויפנאַהמע פיר גאֶסטע פפלאַנצטע. ר׳ יהודה דייטעט אויס אשל (ש פאָר א געזעטצט, אַכט שאל: פערלאַנגען), דאַס אברהם איינען גאַרטען אַנלעגטע, אין וועלכעם זיך דיא פרעמדען ערהאָלטען אונד דורך דעססען פריכטע זיך ערקוויקקען קאָננטען. רבי נחמיה בעהויפטעט: אונטער אשל איזט איינע הערבערגע צו פערשטעהען, אין וועלכער מאַן נאַך בעליע-בען (שאל) פערלאַנגען קאַן. אברהם גינג נעמליך דען פאָרריבערציהענדען רייזענדען פריינדליך ענטגעגען, לוד זיא צו זיך אונד רייכטע איהנען שפייז אונד טראַנק; דאַן שפראַך ער צו איהנען: דאַנקעט דעם שפענדער פיר דאַס גענאָססענע, אונד אַלס זיא פראַגטען, דורך וועלכע וואָרטע זאָללען וויר אונזערן דאַנק אויסדריק-קען, זאָ שפראַך אברהם, שפרעכעט: געפריעזען זייא דער הערר דער וועלט, דעססען גאַבען וויר נון גענאָססען; דאַהער הייסט עס אויך: ער לעהרטע דאַזעלבסט

של הקב"ה בפי כל עובר ובנה דירה ופתח בה ארבעה פתחים לארבע רוחות העולם. לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אל עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו את מי שאמר והיה העולם. ופירשו גם כן חז"ל אש"ל ר"ת אכילה שתיה לויה וי"א לינה. ועל דא גרסינן בפ"ק דאבות. יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך. ר"ל שתדור במקום המזומן לעוברים ושבים ותהיה ביתך פתוחה תמיד לקבלם בסבר פנים יפות. וגרסינן בב"ר פרשה (נ"ב) כתיב (איוב כ"ט) שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי. אמר איוב על ידי שהיו דלתותי פתוחות לרוחה היו הכל קוצרים ויבשות ואני מלילות. שנא' שרשי פתוח אלי מים. ונאמר בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח. וכשיבואו לביתו יקבלם בסבר פנים יפות וישים מיד לפניהם להם לאכול כי אולי העני רעב ומתבייש לשאול. על כן צריך ליתן לו מיד לחמו ומימיו בפנים מאירות. ואף אם יש בלבו דבר דאגה יסירנה בפניהם וינחמם בדברים. ובזה יהיה להם למשיב נפש ואל יספר לפניהם תלאותיו כי ישבר את רוחם בחשבם שבשבילם אומרו וכמעט אין לו שבר בעמלו ובשעת האוכל יראה עצמו כמצטער על שאינו יכול להשיג יותר. שנאמר (ישעיה נ"ח) ותפק לרעב נפשך. כלומר תצא נפשי שאין לי יותר ליתן לפניכם. וצריך לידע ממנו במה היה רגיל לסעוד שאולי הוא רגיל בעדונים אם הוא בן טובים כדאיתא למטה בפ"ה מחבור שני. ואם ילינו עמו

אַנרופֿען דען נאַמען דעס עוויגען, דעס הערען דער וועלט. דען ניכט פֿאָן דעם אייגענען האַבט איהר געגעססען, שפראַך אברהם צו זיינען גאַסטען, זאָנדערן דעססען זאָבע וואַר'ס, דער דאַס אונערמעסליכע וועלטאַלל ערשאַפֿען האַט.— אים טראַקטאַט אבות הייסט עס: יוסי, זאָהן יוחנן'ס, דער יערוזאַלמיטע לעהרט: דיין הויז זייא וויט געאָפֿפֿנעט, אונד אַרמע דירפֿטיגען בעטטעהע דיינע הויזגענאָססענשאַפֿט, ד. ה. לאַסע דיינע שטעטס געאָפֿפֿנעטע וואָהנונג דאַ אויך, וואָ רייזענדע פֿאָרבייוואַנדערן, דיר דוא מיט פֿריינדליכקייט אויפֿנעהמען זאָללעסט. איוב וואַר נאַך פֿאָרשריפֿט גאַסטפֿריינדליך, גאַב זיינע פֿאָרדערסטען אָהרענרייהען זיינען גאַסטען צום גענוססע הין, דאַהער ריהמט ער פֿאָן זיך (כ"ט, י"ט.): ,,איינע ווארצעלן ווערדען שטעטס געאָפֿפֿנעט זיין דעם וואַססער, אונד טהוי וויילט אויף איינען אָהרען.”— צו וועם גאַסטע אין'ס הויז קאָממען, דער נעהמע זיא פֿריינדליך אויף, זעטצע איהנען שפייזע אונד טראַנק פֿאָר, דען פֿיעללייכט איזט אויך איין הונגעריגער אַרמער דאַרונטער, דער זיך שעהמט, עטוואַס צו פֿערלאַנגען; אונד וויא דער וירטה יעדען קוממער פֿאָר זיינען גאַסטען פֿערבערגען אונד איהנען ניכטס פֿאָן זיינען נאַהרונגסזאָרגען איטטהיילען זאָלל, ווען ער דאַס געבאָט דער גאַסטפֿריינדשאַפֿטליכקייט ערפֿיללען וויל, זאָ זאָלל ער אויך איהנען טראָסט צוזפרעכען אונד איהרען גייסט ערהייטערן, ווען זיך בעוואָהרען זאָלל דער פֿערס (ישעיה נ"ח.): אונד דוא שפענדעסט דעם הונגריגען מיט ווילליגער זעעלע, אונד דיא זעעלע דעס געדריקקטען זעטטיגעסט דוא,” זאָ דאַס דיר מאַן מענשענאַלליכקייט ניכטס מעהר איבריג איזט, דיינעס גאַסטעס צו רייכען. ווען עס מאַנגעהט, זאָ בעווירטהע מאַן יעדען נאַך געביהר, ער-

האורחים ישכיבם במיטב מטותיו כפי הראוי להם כי גדולה מנוחרת עיף בהיותו שוכב בטוב ויותר עושה לו נחת רוח המשכיבו היטב מן המאכילו ומשקהו. ובצאתם ילוה אותם ויתן להם פת צידה לדרך כי על פת לחם יפשע גבר על אשר לא נתן יהונתן לדוד פת בהפרדו ממנו נתגלגל הדבר ונהרגו כהני נוב. ומי שאינו מלוהו ולא נותן לו צידה לדרך כאלו שופך דמים שנאמר (דברים כ"א) ידינו לא שפכה את הדם הזה. ועל דא גרסינן במסכת סוטה פרק עגלה ערופה (דף מ"ו). וזקני אותה העיר רוחצים ידיהם במים במקום עריפתה ואומרים ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו. וכי על לבנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הם. אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה. והמעלים עיניו מהכנסת אורחים עונשו גדול. כדגרסינן בפרק חלק (דף ק"ג) אמר רבי יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא גדולה לגימה (אכילה שמאכילין האורחים) שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר (דברים כ"ג) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ורבי יוחנן דידיה אמר גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון. מרחקת את הקרובים מעמון

קונדיגע זיך נאך זיינען לעבענסגעשפייזען, אונד ווען דיא גאסטע אויך דא איבער-נאכטען, זא זארגע מאן פיר גוטע לאגערשטאטטען, דען דאס אידען מיזט מיינע זאלכע זעהר וויללקאממען, נאך מעהר זאגאר, אלס שפייזע אונד טראנק. ווען דיא גאסטע זיך צור ווייטעררייזע אנשיקקען, זא געבע מאן איהנען שפייזע אויף דיא רייזע מיט אונד בעגלייטע זיא הינאוס. — וויל יהונתן זיינעם פריינדע דוד קיינע שפייזע מיטגאב אויף זיינע פלוכט פאר שאול, וואר דיעזער גענאטהיגט, דא ער הונגריג וואר, בייס פריעסטער אחימלך איינצוקעהרען, אונד דואג, איין קנעכט שאול'ס, זאה דוד, זאה, דאס איהם אחימלך הייליגע בראדע רייכטע, פערריעטה דיעס דעם שאול אונד אין פאלגע דעססען, ווורדע אחימלך אונד זאממטליכע איינוואהנער נוב'ס, אויף שאול'ס געהייס, אומגעבראכט. — ווער זיינעם גאסטע קיינע שפייזע אויף דיא רייזע מיטגיעבט אונד איהן ניכט בעגלייטעט, דער איזט שולד, ווען דיעזעם איין אונגליקק צושטאסט. דען ווען איין ערמארדעטער אויף דער העערשטראסע געפונדען ווירד, זא זינד דיא עלטעסטען דער, דעם ערמארדעטען דאס נאכסטען ליעגענדען שטאדט, וויא דיעס דיא שריפט אנבעפיעהלט, פערפפליכטעט, נאך געשעהענער, פארגעשריעבענער צערעמאניע, דאס בעקעננט-ניס אבצולעגען: „אונזערע הענדע האבען דיעזעס בלוט ניכט פערגאסען, אונד אונזערע אויגען האבען עס ניכט געזעהען,“ (דברים כ"א, ז.), וויל, ווען דיעזער אונס צו געזיכט געקאממען וועהרע, זא העטטען וויר איהן מיט מונדפאררַאטה אויף דיא רייזע אויסגעשטאטטעט, דאס ער ניכט נאטהיג געהאבט העטטע צו פלינדערן, דער איהם פאן קראפט איבערלעגען וואר, הונגערס וועגען אנצופאללען, אונד געוויס העטטען וויר איהן אויך בעגלייטעט, אונד דיעזעס אונגליקק וועהרע ניכט געשעהען. — וואר אבער דאס געבאט דער גאסטפריינדשאפטליכקייט ניכט ערפיללט, דער ציעהט זיך איינע גראסע שטראפע צו. דען רבי יוחנן לעהרט: דיא בעווירטהונג דער גאסטע ענטפערנט אדער ענטצווייעט פערוואנדטע, וויא יתרו מיט עמון אונד מואב,

ומואב. ומקרבת את הרחוקים מיתרו. דאמר רבי יוחנן בשכר (שמות ב׳) קראן לו ויאכל להם זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית שנאמר (ד״ה א׳, ב׳) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב. וכתיב התם (שופטים א׳) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. מעלמת עינים מן הרשעים ממיכה. ומשרה שכינה על נביאי הבעל מעדו דכתיב (מלכים א׳, י״ג) ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה׳ לאמר השיבהו אתך אל ביתך ויאכל להם וישת מים. ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר ה׳ אל הנביא אשר השיבו. וכתיב וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו מושלכת בדרך והחמור עומד אצלה והאריה עומד אצל הנבלה. ושגגתה עולה זדון מיהונתן דאמר רב יהודה אמר רב אלמלי הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ובניו. והזהיר בדבר זה ניצול מן המאורעות הבאות אל ביתו ובשכר זה הקב״ה מציל לו ולורעו מתלאות העולם:

(קפז) פרק שני.

גדול שכר הכנסת אורחים כדגרסינן במסכת שבת פרק מפנין (דף קכ״ז) אמר רבי יוחנן גדול הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש. רב

דיא יטראל ניכט מיט שפייזע אונד טראנק ענטגעגען קאמען. זיא פיהרט פערמארע נאהע; יתרו ליעס משה רופען אונד בעווירטהעטע איהן, דאהער ווארדע זיינען ענקעלקינדערן אנגעזעהענער זיטס, דען זאהגען קיני׳ס, דאס גליקק צו טהייל, נאך זינהעדריום צו געהארען. זיא שיטצטע דען פריעסטער דעס געטצען, דען מיכה, דער אלס זאלכער דען טאד פערדיענטע. זיא בעווירקטע, דאס דיא וואהרע פראפעטיע איינעם פאלשען פראפעטען, איינעם דיענער דעס בעל מיזט געווארדען. (מלכים א׳, י״ג, י״ח — כ״ד.) — דורך דיא ניכטבעאכטונג דיעזעס געבאטעס, קאן מאן אין גראסע זינדע פערפאללען, דיעס בעווייזט יהונתן. זאגט ר׳ יהודה, אים נאמען רב׳ס, דען ווען דיעזער זיינעס פריינדע דוד נור צוויא ברארע מיט אויף זיינע פלוכט געגעבען האטטע, זא ווארען דיא איינוואהנער נוב׳ס ניכט אומגעקאממען, דואג ווארע ניכט נאך ניעדערן פערראטהער אונד שאול מיט זיינען זאהנען ניכט דורך דיעזע זינדע ערשלאגען ווארדען. ווער עס אבער בעאבאכטעט, דעססען הויז ווירד קיין אונגליקק, קיין איבעל טרעפפען, אונד זאס בעזאנדערן זאהן ווירד דער געהייליגטע איהם אונד זיינען קינדערן גאנץ בעזאנדערן שוטץ אנגעדייהען לאססען אונד פאר יעדעם פערהאנגניספאללען בעגעגנים בעוואהרען.

צווייטעס קאפיטעל.

דער לאהן פיר דיא אויפנאהמע אונד בעווירטהונג דער גאסטע איזט, נאך רבי יוחנן, גלייך דעם לאהנע, דער אויף דאס פריה אררגענס אין דאס לעהרהויז געהען, אום צו שטודירען, ערפאלגט; נאך רב דימי אויס נהרדעא איזט ערזאגאר

דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש. אמר רב יהודה אמר
רב גדול הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דכתיב (בראשית י"ח) ויאמר
ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. אמר רבי אליעזר
בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אין קטן יכול
לומר לגדול המתן לי עד שאבא אליך ואלו בהקב"ה כתיב ויאמר ה' אם
נא מצאתי חן בעיניך וגו'. אמר רבי יוחנן ששה דברים אוכל אדם
פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין
ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש ומגדל בניו לתלמוד תורה
והדן את חברו לכף זכות. ומה שמאכיל אדם לעני על שלחנו נחשב לו
כקרבן במזבח כדגרסינן במסכת חגיגה (דף כ"ז) כתיב (יחזקאל מ"א)
המזבח עץ. וכתיב בסוף וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. פתח
במזבח וסיים בשלחן. רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו בזמן שבית
המקדש קיים בהמ"ק מכפר עליו ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו. ושכר
גדול למשמש לאורחים ע"י עצמו כמו שמצינו באברהם במה שעשה
למלאכים. אפילו שנדמו לו כערביים. כדגרסינן במציעא פרק השוכר
את הפועלים (דף פ"ו) אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם
אבינו למלאכים בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכל מה שעשה להם ע"י
שליח עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח. ואל הבקר רץ אברהם. (במדבר

נאָך גראָסער. רב יהודה לעהרט, אים נאמען רב'ס, זיך אויף דען פערז
(בראשית י"ח, ג'.) שטיטצענד: דיא אויפנאהמע אונד בעווירטהונג דער גאָסטע
איזט דער דער שכינה פאָרצוציעהען. רבי אליעזר לעהרט: אוים אנגעפיהרטעם
פערז ווירד דיא לעהרע, דאס דיא גאָטטליכען זיטטען איטאונטער דען מענשליכען
גאנץ ענטגעגענגעזעטצט זינד. דער געריננערע ערדרייסטעט זיך וואָהל ניע צום פאָר-
נעהמערן צו זאגען: ווארטע! אבער אברהם שפראך: איין גאָטט! ווען איך
גונסט געפונדען האבע אין דיינען אויגען, זאָ ציעהע דאָך ניכט פאָריבער פאָר
דיינעם קנעכטע. רבי יוחנן לעהרט: פאָן זעכס גוטען האנדלונגען, דיא דער
מענש פערריכטעט, געניעסט ער דיעסזייטס דיא פריכטע, אונד פיר יענזייטס
בלייבט דער שטאם, דאס קאפיטאל, ווארונטער איינע אויך איזט: דיא אויפנאהמע
אונד בעווירטהונג דער גאסטע. — וואס מאן דעם אראמען אויפווארטעט, דאס
ווירד גלייך געאכטעט איינעם אָפּפער, דאָרגעבראכט אויף דעם אלטאר, דען עס
הייסט: דיעס איזט דער טיש פאָר גאָטט. רבי יוחנן אונד ריש לקיש שטיאמען
איבעראיין: אלס דער הייליגע טעמפעל נאָך שטאנד, קאָננטע מאן אין דיעזעם,
דורך אָפּפער אונד אויפריכטיגעס בעקעננטניס פערגעבונג דער זינדען ערלאנגען,
אונד נון איזט דער טיש דעס מענשען, פיר דיא אראמען בעזעטצט, בעשטיאמט,
פערגעבונג דער זינדען צו ערלאנגען. דער לאָהן פיר דיא בעווירטהונג דער
גאָסטע אין אייגנער פערזאָן, איזט זעהר גראָס; דען רב יהודה לעהרט אים
נאמען רב'ס: וואס אברהם אין אייגנער פערזאָן דען ענגעלן, דיא ער פיר
אראבער היעלט, געטהאן, דיעס טהאט דער געהייליגטע זעלבסט פיר דעססען
קינדער; וואס אברהם אבער דורך איינען באָטען טהון ליעס, דיעס טהאט דער

י״א) ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים. ויקח חמאה וחלב. (שמות ט״ז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והוא עומד עליהם וגו׳. (שם י״ז) הנני עומד לפניך שם על הצור. ואברהם הולך עמם לשלחם. (שם י״ג) וה׳ הולך לפניהם יומם. יוקח נא מעט מים. (שם ט״ז) והכית בצור. ופליגא דרב חמא בר חנינא וכן תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה זכו לשלשה בשכר חמאה וחלב זכו למן. בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד ענן. בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים. יוקח נא מעט מים אמר רבי ינאי בר׳ ישמעאל אמרו לו לערבים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ממנו ישמעאל. וגדול שכר הלויה עד שאמרו שאין לה שיעור כדגרסינן במסכת סוטה פרק עגלה ערופה (דף מ״ו) תאנא היה רבי מאיר אומר שכר לויה אין לה שעור שנאמר (שופטים א׳) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד. ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו. ונאמר וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז. תאנא

געהייליגטע עבענפאללס דורך איינען באטען. אברהם ליעף זעלבסט נאך דעם פיעה=שטאלל. איין ווינד גינג אויס פאן גאטט אונד פיהרטע וואכטעלן פיר ישראל הערבייא. אברהם נאהם בוטטער אונד מילך. גאטט שפראך: איך ווערדע פיר אייך בראד רעגנען לאססען פאם הימעל. אברהם שטאנד אויפווארטענד בייא איהנען. גאטט שפראך צו משה: איך ווערדע פאר דיר שטעהען בייס פעלזען. אברהם גינג מיט איהנען, אום זיא צו בעגלייטען. דער עוויגע גינג פאר איהנען אם טאגע. עס זאלל געבראכט ווערדען איין וועניג וואססער; היערגעגען שפראך גאטט צו משה: דוא זאללסט שלא=גען אויף דען פעלזען. אים לעהרגעביידע דעס רבי ישמעאל ווארדע עבענפאללס געלעהרט: אברהם שפראך: עס ווערדע געבראכט בוטטער אונד מילך, דאפיר ווארדע ישראל דאס מאננא. ער שטאנד בייא דען ענגעלן, דאפיר שיטצטע זיא דיא וואלקענזיילע. ער שפראך: עס זאלל וואססער געבראכט ווערדען, דאפיר ווארדע איהנען דער ברוננען דער מרים אין דער וויסטע. אויס דען ווארטען, דיא אברהם צו דען ענגעלן שפראך: עס זאלל וואססער געבראכט ווערדען, דאמיט דיא געסטע זיך דיא פיססע וואשען, לעהרט רבי ינאי, זאהן דעס ר׳ ישמעאל: דיא ענגעל שפראכען צו איהם: דוא ביזט אים אירטהום, וועהן דוא גלויבסט, דאס וויר אראַ=בער זינד, דיא זיך צום שטויבע איהרער פיססע ביקקען. דיך האט צו דיעזעם אירטהומע דיין אונגעראטהענער זאהן ישמעאל, דער אין זיינעם אהנע אלזא פערפאָהרט, געבראכט. וויר זינד קיינע שטויבאנבעטער אונד ווערדען דאהער דיין צעלט ניכט דורך געצענדיענסט פערונרייניגען. — דיעס וויזען לעהרען, נאמענטליך אבער לעהרט רבי מאיר: דער לאהן פיר דאס בעגלייטען דער געסטע איזט אונבע=גרענצט; וואס ער אויס נאכשטעהענדעם פערז בעוויזט: עס היישט (שופטים א׳, כ״ד.): „דיא וואכען מערקטען יעמאנד אויס דער שטאדט קאממען, זא שפראכען זיא צו איהם: צייגע אונס דען איינגאנג דער שטאדט אונד וויר ווערדען געגען דיך גנאדיג זיין. דיעזער מאן, איין כנעניטע, צייגטע איהנען דען איינגאנג אונד זיא שיקקטען איהן אונד זיינע גאנצע פאמיליע אונבעשאדיגט פארט, אונד דיעזער מאן צאג נאך דער חתים=לאנדע אונד ערבויעטע דארט איינע שטאדט, דיא ער לוז

היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבהו אף מלאך המות אין לו רשות ליכנס בתוכה וזקנים וזקנות בזמן שדעתן קצה עליהן מוציאין אותן חוץ לעיר ומתים. והלא דברים ק"ו ומה כנעני זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו גרם לו הצלה ולזרעו עד סוף כל הדורות המדבר בפיו והמהלך ברגליו עאכ"ו. אלא במה הראה להם חזקיה אמר פיו עקם להם. ר' יוחנן אומר באצבעו הראה להם. תניא כוותיה דרבי יוחנן כנעני זה בשכר שהראה להם באצבעו גרם לו הצלה ולזרעו עד סוף כל הדורות. אמר ריב"ל כל המהלך בדרך בלתי לויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א') כי לוית חן הם וגו'. ואמר ריב"ל בשכר ד' פסיעות שליוהו פרעה הרשע לאברהם אבינו נשתעבדו בניו ארבע מאות שנה. אמר רב יהודה כל המלוה את חבירו אפילו ד' אמות בעיר בלבד אינו ניזוק. רבינא אלויה לרבה בר רב יצחק ד' אמות בעיר ומטה ליה היזקא ואתנצל מיניה. ת"ר הרב לתלמיד עד עבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת. תלמיד לרב אין לו שעור וכמה אמר רב ששת עד פרסה. וה"מ רבו שאינו מובהק אבל רבו מובהק ג' פרסאות. רבינא אלויה לרב שימי בר אשי מפום נהרא ועד בוצינתא דבבל (מקום שיש בו דקלים הרבה) כי מטא להת' אמר ליה ודאי דאמריתו הני בוצינתא דבבל משני דאדם הראשון איתנהו. אמר ליה אדכרתן מילתא דרב יוסף בר חנינא מ"ד (ירמיה ב') בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. וכי מאחר שלא עבר בה איש מהיכן ישב אלא ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישב נתישבה

נאננטע. עס איזט דיעס דיא שטאדט, אין וועלכער היאמעלבויא געפארבט ווירד, דיא סנחריב ניכט איינגענאממען אונד נבוכדנצר ניכט צערשטערט קאננטע; זעלבסט דער טאדעסענגעל דארף אין איהרע מויערן ניכט קאממען, זא דאס, ווען דיא אלטען מאננער אונד פרויען איהרעס לעבענס איבערדריסיג זינד, מוסען זיא אויסער דער שטאדט געהען אונד שטערבען. וועלכער לאהן ווירד ערסט דעם, דער דיענסטגעפעלליג מיט זיינעם געסטע געהט אונד איהן בעגלייטעט, וואס דאך יענער כנעניטע ניכט געטהאן, זאנדערן נאך ר' יוחנן, האט ער נור מיט דעם פינגער דען איינגאנג געצייגט. עס לעהרט ר' יהושע בן לוי: ווער אהנע בעגלייטער רייזט, זאלל זיך מיט דער לעהרע בעשעפטיגען. פערנער לעהרט דיעזער לעהרער: פערמאגע דער פיער שריטטע, דיא פרעה, אום אברהם צו בעגלייטען, געטהאן, מוסטען דעססען נאכקאממען דען שפעטערן פערהאנגען פיר הונדערט יאהרע דיענסטבאר זיין. רב יהודה לעהרט: ווען מאן זיינען פריינד נור פיער עללען אין דער שטאדט בעגלייטעט, זא קאנן דעם פריינדע קיין שאדען צו. רבינא בעגלייטעטע אין דער שטאדט דען רבה, זאהן דעס רב יצחק, פיר עללען וויט, אונד לעטצטערעם דראהטע איינע געפאהר, וואפאן ער, דורך דיא געגענווארט רבינא'ס, געררעטטעט ווורדע. איין לעהרער זאלל זיינען אויף רייזען געהענדען שילער ביז אויסער דער שטאדט בעגלייטען. איינען מיטטעלמאסיגען מאן זאלל מאן אונגעפאהר צוויא טויזענד עללען, איינען לעהרער אבער איינגע מיילען בעגלייטען. רבינא בעגלייטעטע דעם רב שימאי בר אשי

ארץ שלא גזר עליה לישב לא נתישבה. רב מרדכי אלויה לרב אשי מהגרוני עד בי כפאי ואמרי לה עד דרא. אמר רבי יוחנן משום ר"מ כל שאינו מלוה ומתלוה כאלו שופך דמים שאלמלי לווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובי' בתינוקים שנאמר (מלכים ב', ב') ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יוצאים מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח. אמרו לו עלה שקרחת לנו את מקומנו כשהיו המים רעים היתה פרנסתן להביא מים למכור. מאי נערים ומאי קטנים. נערים שמנוערין מן המצות. קטנים קטני אמנה היו. במתניתין תנא נערים היו ובזבזו עצמן בקטנים. ללמדנו שגדולה מצות לויה:

(קפח) פרק שלישי.

אף על פי שגדול שכר הכנסת אורחים אבל המארח ת"ח בתוך ביתו שכרו הרבה מאוד יותר על זה. כדגרסינן פ"ק דברכות (דף י') אמר רבי יוסי בר חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו מע"ה כאלו הקריב תמידין כתיב הכא תמיד וכתיב התם (שם ד') עובר עלינו תמיד. ומי שאינו רוצה ליהנות ת"ח מנכסיו עונשו גדול. כדגרסינן בפרק חלק (דף צ"ב). א"ר אלעזר כל מי שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אין לו ברכה שנאמר (איוב כ') אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו. ואין שריד אלא ת"ח שנא' (יואל ב') בשרידים אשר ה' קורא. וגרסינן בסוף מסכת ברכות (דף ס"ג). ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום ור' יוסי ורבי נחמיה

פֿאָן פום-נהרא ביז פֿאָר דיא שטאָדט בעבילאָן. רב מרדכי בעגלייטעטע רב אשי פֿאָן הגרוני ביז כפאי, נאַך אַנדערן ביז דרא. ווירדען דיא איינוואָהנער יריחו'ס, נאַך דער בעהויפטונג דעס ר' מאיר, דען פראָפֿעטען אלישע בעגלייטעט האַבען, זאָ ווירדען דיא קנאַבען דיעזער שטאָדט איהן ניכט שפאָטטווייזע קאַהלקאָפּף גענאַננט האַבען, וואָדורך דיעזער פראָפֿעט אויפגעבראַכט וואורדע אונד איבער זיא בערען אויס דעם וואַלדע שיקקטע, דיא זיא צעררייססען. אויס אַלל דעם אַנגעפֿיהרטען איזט צו ערזעהען, וויא וויכטיג דאַס געבאָט דער בעגלייטונג איזט.

דריטטעס קאַפּיטעל.

וואָן אויך דער לאָהן פֿיר דיא אויפֿנאַהמע דער געסטע זעהר גראָס איזט, זאָ איזט דאָך דער לאָהן, איינען געלעהרטען אין זיינעם הויזע אויפֿצונעהמען, בעווירטהען אונד אונטערשטיטצען, נאָך גרעססער; זאָ לעהרט רבי אליעזר בן יעקב. ווער זיך אַבער געגען איינען געלעהרטען ניכט זאָ בעניממט, דען טריפֿפֿט גראָססע שטראַפֿע, דען רבי אלעזר לעהרט: ווער איינען געלעהרטען ניכט פֿאָן זיינעם פֿערמאָגען געניעססען לעסט, דער האַט קיינען זעגען. איינסט זאַססען אין יבנה, אים דאָרטיגען לעהרגעביידע, נאַך ראַנג אונד אָרדנונג, פֿיעלע געלעהרטע בייזאַממען, דאַרונטער וואַרען רבי יהודה, דער פֿאָם-דאַמאַליגען רעגענטען קייזער צום פֿאָרזיטצער אָדער וואָרטפֿיהרער ערנאַננט איזט וואָרדען, ר' יוסי, רבי נחמיא

ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פתחו כלם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום ודרש (שמות ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. והלא דברים ק"ו ומה ישראל שאינן מרוחקין משלשה פרסאות אמרה תורה כל מבקש ה' ת"ח שנושאין משאן על כתפיהן והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה עאכ"ו. ועוד פתח ודרש (שם) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו'. פתח ר' יוסי בכבוד אכסניא ודרש (ש"א, ט"ו) ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי וגו'. והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב אל משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת"ח ומהנה מנכסיו עאכ"ו. פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניא ודרש (דברים כ"ג) לא תתעב מצרי וגו'. והלא דברים ק"ו ומה מצרי שקרב ישראל להשתעבד בהן כך המארח ת"ח בתוך ביתו עאכ"ו. פתח ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש (ש"ב, ו') ויברך ה' את עובד אדום ואת וגו'. ומה ארון שלא אכל ולא שתה אלא שכיבד וריבץ לפניו כך המארח ת"ח בתוך ביתו והמהנה מנכסיו עאכ"ו. ומה ברכה ברכו אמר רבי יהודה בר ביזנא המותה ושמנה כלותיה שילדו ששה בכרס אחד (כ"ידה סחי) (בגמ' ל"ג) שנאמר (ד"ה א', כ"ו) פעולתי השמיני כי ברכו אלהים. וכתיב כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום. וגרסינן נמי בפרק אין עומדין (דף ל"ד) ובפרק חלק. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו ולעושה פרקמטיא לת"ה אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך וגו':

אונד רבי אליעזר, זאהן דעם רבי יוסי, דער גאליליער, אונד יעדער פאן איהנען בעוויעז אויס דער שריפט, וויא גוט, פארטהיילהאפט אונד זעגענברינגענד עס זייא, געלעהרטע בייא זיך אויפצונעהמען, זיא צו בעווירטהען אונד צו אונטער־שטיטצען. אם טרעפפענדסטען איזט דער בעוויז דעם רבי אליעזר, נעמליך: ווען גאטט דען עובד־אדום זעגנעט, וויל ער דיא היילינע לאדע, דער מאן דאך ניכטס צו פערבריינכען, אבער זאנסט פיר זיא עטוואס צו טהון ברויכט, אלס האכסטענס, ווען דאס לאקאל, אין וועלכעם זיא זיך בעפינדעט, געפעגט ווירד, וואססער צו שפרענגען, אום דען שטויב טראנן צו מאכען, — בייא זיך אויפנאהם, בעהער־בערגטע אונד האך אין עהרען היעלט, — זעגנעטע, געטוויגע דען, דאס דאז־יעניגען איין בעזאנדערער זעגען טריפפט, דער איינען געלעהרטען בייא זיך אויפ־נימט, איהן פפלעגט אונד בעווירטהעט אונד איהם נאך בעזאנדערס פאן זיינעם פערמאגען איטטהיילט. נאך דעם אויספרוך דעם רבי יהודה בר ביזנא ווירד דער גאטטעסזעגען אין פיעלען קינדערן, דעם ערפילטען וואונטע יעדעס עהע־פארעס, בעשטעהען. רבי חייא בר אבא טהיילט איט איס נאמען דעם רבי יוחנן: דיא פראפעצייאונגען זאמטליכער פראפעטען שפראכען נור פאן דעם לאהנע דעריעניגען, דיא איהרע טאכטער אן געלעהרטע פערהייראטהען, זיא אונטער־שטיטצען, פיר זיא געשעפטע מאכען אונד איהנען צום טהייל דען געווין צופליסען לאססען. דער לאהן אבער, דען דיא געלעהרטען פיר איהר גאנהאלטענדעס שטודירען פאן גאטט צו ערווארטען האבען, איזט ניכט בעקאננט, דען עס הייסט: קיין אויגע האט איהן נאך ניא געזעהען, נור גאטט איזט ער בעקאננט.

החלק השני.

פרנסת עניים ויש בו י"ד פרקים לפי שניתן בי"ד:

(קפט) פרק ראשון.

כל לבבות דורש ה' ורואה הסתפקותו של אדם ונדבת לבו וכונתו. וכשם שבזמן שבית המקדש קיים הקב"ה מקבל מנחת קמח כמו פר בן בקר. כך בזמן הזה שחרב מקדש בעונותינו מקבל נדבת פרוטה למי שאין ידו משגת כמאה מנה לעשיר ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ובמתנה מועטת זוכה להקביל פני שכינה. כדגרסינן בפ"ק דבתרא (דף י"א) דרש רבי דוסתאי בר ינאי בא וראה שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם מביא דורון למלך ספק מקבלין ממנו ספק אין מקבלין ממנו ואם תאמר מקבלין ממנו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה פני המלך. והקב"ה אינו כן אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך. רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני ומצלי אמר אני בצדק אחזה פניך. מאי אשבעה בהקיץ תמונתך. אמר רב נחמן בר יצחק אלו ת"ח שמקיצין שינה מעיניהם בעולם הזה והקב"ה משביעין מזיו שכינתו לעולם הבא. אמר רבי יוחנן מ"ד (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער אונטערהאַלט אַן דירפֿטיגען. אין פֿיערצעהן קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

אַללע הערצען פריפֿט דער עוויגע; ער קעננט דיא געניגטהייט דעס מענשען, זיינע פֿרייגעביגקייט אונד אַבזיכטען היערין, אונד וויא דער געהייליגטע, אַלס דער טעמפעל נאָך שטאַנד, דיא אָפּפֿערגאַבע אױס מעהל בעשטעהענד, עבענזאָ וואָהלגעפֿעללינג אױפֿנאַהם, אַלס דען פֿייסטען שטיער, דאַ עס היערביי נור אױף דאַס הערץ דעססען, דער דאַס אָפּפֿער בראַכטע, אַנקאַם, זאָ איזט עס מיט דער שפענדע פֿאָן דעם דירפֿטיגען, נאַך דער צערשטערונג דעס טעמפעלס, עבענזאָ אױך דאַס גוטע הערץ אַנגענעהמען; אַב דער אונבעדייטענדע נור איינע געריגע מינזע שפענדעט, אָדער אָב דער רייכע דאַס הונדערטפֿאַכע גיעבט, סאָבאַלד זיך פֿאָר גאָטט, דער דאַס הערץ דעם געבערס אונד דעססען גוטען ווילען קעננט, גאַנץ גלייך; דען דורך איינע געריגע שפענדע אַן דען אַרמען, קאַן מאַן זיך גאָטטעס וואָהלוואָללען ערווערבען. איבערהויפט זינד, נאַך דער אַנזיכט דעם רבי דוסתאי בר ינאי, דיא גאָטטליכען אייגענשאַפֿטען ניכט דען דער מענשען גלייך; בריננגט דער מענש דעם קאָניגע איין געשענק, זאָ איזט ער וואָהרענד דעם בריננגענס נאָך איממער צווייפֿעלהאַפֿט, אָב דער קאָניג עס אַננעהמען, אונד ווען ער עס גאַר אַננעהמען ווירדע, זאָ צווייפֿעלט ער, אָב איהן דערזעלבע ווירד פֿאָר זיך לאַססען, בייא גאָטט אַבער איזט דיעס ניכט דער פֿאַלל; גיעבט יעמאַנד דעם אַרמען איינע אונבעדייטענדע מינזע, זאָ ערווירבט ער זיך דאַדורך גאָטטעס וואָהלוואָללען, דען עס הייסט: ,,איך שויע דיין אַנגעזיכט דורך טוגענד איבען." (תהלים י"ז, ט"ו.) אױך רבי אלעזר, זיך אױף דיעזען זאַטץ

לאומרו כביכול עבד לוה לאיש מלוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה ממנו צדקה. כדגרסינן בפרק קמא דגטין (דף ז׳). דרש רב עוירא ומנין א״ל משמיה דרבי אמי וזמנין אמר ליה משמיה דרבי אסי מ״ד (נחום א׳) כה אמר ה׳ אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר וענתך לא אענך עוד. אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה צדקה מהם וכ״ש כשהם מרובים. וכן נגוזו ועבר. תנא דבי רבי ישמעאל כל המגיז מנכסיו ועושה מהם צדקה ניצל מדינה של גיהנם. משל לשתי רחלות שהיו עוברות במים אחד גזוזה ואחד שאינה גזוזה. גזוזה עוברת. שאינה גזוזה אינה עוברת. וענתך אמר מר זוטרא אפילו עני המתפרנס מהצדקה יעשה צדקה. לא אענך. עוד תני רב יוסף כל המקיים בעצמו כך שוב אין מראין לו סימן עניות. נמצא שבזכות הצדקה ניצול מעונש גדול כזה שהוא קשה מכל מכות שבעולם. כדגרסינן במסכת בתרא פר׳ יש נוחלין (דף קט״ז). דרש רבי פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות שנאמר (איוב י״ט) חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי. ומאי אהדרוה חבריה לאיוב (שם ל״ו) השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני. ואף על פי שהעוני לישראל בכלל הדרם בגלות זה. כדגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ט׳). אמר ליה אליהו לבר הא הא מ״ד (ישעיה מ״ח)

שטיטצענד, שפענדעטע ערסט פאָן איינעם טהאַלער איינצע, דאַן בעגאַן ער צו שפענדען. — זעלבסט דער דירפטיגע, דער זיך פאָן אַלמאָזען נעהרט, זאָלל, וויא אויך מר זוטרא לעהרט, ווידער דאַפאָן פאָן אַנדערע טהאַלער אַבגעבען. — אים לעהר־געבײַדע דעס רבי ישמעאל וואורדע געלעהרט: ווער זיין געשעפֿט גטווין אַבווירפֿט, אונד ער דאַפאָן פאָן אַרמע שפענדעט, ווירד פאָן דען שטראַפֿען דער העללע גערעט־טעט; דען צ. ב. צוויא שאַפע, דאַס איינע איזט געשאָרען, דאַס אַנדערע אונגע־שאָרען, וואָללען דורכ׳ס וואַססער; דאַס געשאָרנע, פריא זיינער בירדע, וואַטהעט דורך, דאַס אונגעשאָרנע היגעגען קאַן ניכט דורך אונד געהט אַם ענדע אונטער. רב יוסף לעהרט: ווער וויא אַנגעגעבען פערפאָהרט, בייא דעם ווירד קיינע שפור פאָן דירפטיגקייט יע צו ערבליקען זיין, דען עס הייסט: איך ווערדע דיך ניכט מעהר פערדראַמען; פאָלגליך רעטטעט װאָהלטהאָטיגקייט פאָן אַרמוטה, דיא דיא גרעסטע פלאַגע אויף ערדען איזט. יאַ אַרמוטה אים הויזע איזט, נאַך דער איינונג דעס רבי פנחס בר חמא דריקקענדער נאָך, אַלס פונפציג פלאַגען, דען איוב שפראַך צו זיינען פריינדען (י״ט, כ״א): „האַבט מיטלייד מיט מיר, איינע פריינדע, דען גאָטטעס האַנד*) האַט מיך געשטראַפֿט;״ היערויף וואורדע דעם איוב פאָן איהנען צור אַנטוואָרט (ל״ו, כ״א): „היטע דיך, דאַס דוא דיך ניכט דעם אונרעכטע צווענדעסט, דען אויס אַרמוטה נור קאָננטעסט דוא דיעזעס דיר וואָהלען.״

*) דיא צעהן פלאַגען, דיא היבער דיא עגיפטער קאַמען, וואורדען פערהענגט דורך אצבע אלהים איינען פינגער גאָטטעס. וועהן אַלזאָ איין פינגער גאָטטעס מיט צעהן פלאַגען שטראַפט, זאָ זינד פיגליך דיא פלאַגען, דיא אויס יד אלוה דער האַנד גאָטטעס, דיא מיט פינף פינגערן, וויא יעדע זאָנסטיגע האַנד געראַכט ווירד פערזעהען איזט, קאַמען, פונפציגפאַך. דיעס שיינט דיא אַנזיכט דעם רבי פנחס בר חמא צו זיין.
דער איבערזעטצער.

הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני. מלמד שחזר הקב"ה על כל מדות טובות ולא מצא תקנה לישראל אלא עניות. אמר שמואל ואיתימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי נאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חיורא. להראותינו שהיו צריכין לשפלות הלב כדי שלא יגיסו דעתם. נמצא שאין דוחק גדול מזה. והנוטל מן הצדקה ונותן ממנה לעני אפילו שאינו נצרך גדול שכרו. כדגרסינן אמרו עליו על ר' זכריה התניה דר' יהושע בן לוי שהיה נוטל מקופה של צדקה והיו מרננין אחריו שהיה נוטל שלא לצורך וכשמת חפשו אחריו שהיה נותן מה שהיה נוטל מן הצדקה לעניים אחרים. רבי יעקב בר אידי ורב נחמן בר יצחק גבאי צדקה הוו והיו נותנין מן הצדקה לרב חמא מפני שהיה עני והיה צריך לה והיה נוטל מהם הצדקה ומחלקה לעניים אחרים. ומי שאין ידו משגרת אף על פי שלא יתן אלא פרוטה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לו לחשבון גדול. כדגרסינן בפרק קמא דבתרא (דף ט') אמר רבא האי מילתא אשתעי לי עולא משגש ארחתיה דאימיה משמיה דרבי אלעזר מאי דכתיב (ישעיה נ"ט) וילבש צדקה כשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לו לחשבון גדול. ורבי חנינא אמר מהכא (שם ס"ד) ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל

אונד פיר יזראל אין דער פערבאננונג איזט, נאך גאטטליכער וויזהייט ניכטס צו־
טרעגליכער אלס ארמוטה, דען עס הייסט (ישעיה מ"ח, י'.): „איך לייטערע דיך,
דאך ניכט (דורך האללענפייער), וויא זילבער, איך פריפע דיך אים טיעגעל דעס
עלענדס." דיעזע איטטהיילונג אמכטע אליהו דעם האמא האם איט דער היגלופיגונג,
דאס דער געהייליגטע אללע גיטע אייגענטשאפטען פריפטע, אום דיעזער אדער יענער
אייגענטשאפט יזראל צו דעסען בעסטערונג הייזוגעבען, אבערנור דיא ארמוטה
פאנד ער אם צוטרעגליכסטען פיר דאסועלבע, דען זיא אאכט, נאך טאואל אדער
רב יוסף, דעמיטהיג, ניאאט דעם מענטען ידרען האכאוטה; אונד זא גיעבט
עס קיינע טרעקקלעריכע פולגע אלס ארמוטה, דאהער האט דער איינען גראססען
לאהן צו ערווארטען, וועלכער זעלבסט אלאאזען ניאאט אונד נאך דאזאן איינעם
ארמען גיעבט, דער עס ניכט זא זעהר בעדירפטיג איזט. ר' זכריה, טוויעגערזאהן
דעס רבי יהושע בן לוי נאהם געלד אויס דער אלאאזען־ביכסע, אהנע עס
בעדירפטיג צו זיין, ווארי‌בער דיאיעניגען, דיא עס וואוסטען, אונלופרידען ווארען.
נאך זיינעם טאדע אבער ערגאב זיך'ס, דאס ער דאס גענאאמענע געלד אן דיא
ארמען איאאער פערטהיילט האבע. רב חמא, דער זעלבסט זעהר ארם וואר,
דאהער פאן אונטערשטיטצונג לעבטע, טהיילטע פאן דער ערהאלטענען אונטער־
שטיטצונג איאאער דען ארמען איט. ווער אלזא איינע גערינגע איינע ענטבעהרען קאן,
שפענדע זיא דעם ארמען, דען איט דער צייט ווירד עס איינע גראססע זוואא, איין
פאנצערהעאד, נאך רבי אלעזר, דאס יעגזייטס טיראט אונד שיטצט, וויא עס הייסט
(ישעיה נ"ט, י"ז.): „אונד ער ציעהעט אן דאס אויס איינצעלנען שפאנגען זיך געשטאפ־
פעטע פאנצערהעאד." רבי חנינא בעוויזט דאס געזאגטע אויס דיעזעם פערז, עס
הייסט (דאזו. ס"ד, ה'.): „וויר זינד וויא דיא אונריינען, אונד כבגד עדים — וויא

צדקותינו. מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. דבר אחר מה בגד זה מגין על בעליו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים אף הצדקה מגינה על בעלה מדינה של גיהנם. והממעיט אל ימעיט משלישית השקל לשנה. כדגרסינן התם אמר רב אשי לעולם אל ימנע אדם משלישית השקל לשנה שנא' (נחמי' י') והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו. ואמר רבי אסי שקולה מצוה זו בנגד כל המצות כלן שנאמר והעמדנו עלינו מצות. ובשכר פרוטה זו שנותן לעני מתברך. ואם אין לו פרוטה ליתן לו ומפייסו בדברים מתברך יותר. כדגרסינן התם אמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות שנאמר (ישעי' נ"ח) הלוא פרוס לרעב לחמך וגו' אז יבקע כשחר וגו' אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני וגו'. והמפייסו בדברי' מתברך בי"א ברכות שנא' (שם) ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך וגו' ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' ובנו ממך חרבות עולם וגו' משובב נתיבות לשבת:

(קצ) **פרק שני.**

מי שהוא עשיר חייב לתת צדקה כפי ממונו. ואם אינו רוצה ליתן כופין

איין נייטצליכעס קלייד (דאס אויס איינצעלנען פֿאדען צוזאממען געוועבט) איזט אויך אונזערע מילדטהאטיגקייט,'' דיא, נאך אנדערער מיינונג, דעסוועגען צום קליידע פֿערגליכען איזט, וויל, וויא דאס קלייד פֿאר זאננענבראנד אונד אונגעוויטטער שיטצט, זא שיטצט אויך יענזייטס דיא מילדטהאטיגקייט פֿאר שטראפֿען דער העללע. — ווען מאן שאן ניכט אים שטאנדע איזט פֿיעל אלמאזען צו שפענדען, זא געבע מאן נאך רב אסי, דאך ניכט וועניגער, אלס דען דריטטען טהייל איינעס שקל'ס דעם יאהרעס איבער; דען עס הייסט (נחמיה י', ל"ג): „אויך מאכטען וויר עס אונס צום געבאָט אונד לעגטען אונס עס אויף, איינען דריטטען טהייל איינעס שקל'ס אים יאהרע אבצוגעבען צום דיענסטע אונזערעס גאָטטעסהויזעס.'' נאך ר' אסי איזט דאס געבאָט דער מילדטהאטיגקייט אללען איבריגען געבאָטען איבערוויעגענד, דא עס אים אנגעפֿיהרטען פֿערזע הייסט והעמדנו עלינו מצות: וויר האבען עס גלייך, יא האהער געשטעללט פֿיעלען געבאָטען. — ווער נור איינע געריינגע מינצע דעם ארמען שפענדעט, ווירד געזעגנעט. קאן מאן אויך דיעזע ניכט שפענדען, זא טרעסטע מאן איהן מיט פֿריינדליכען הערצליכען וואָרטען, היערדורך ערווירבט מאן זיך גאנץ בעזאנדערליך דען זעגען גאָטטעס. נאך רבי יצחק ווערדען דעם, דער דעם ארמען נור איינע געריינגע מינצע שפענדעט, זעכס זעגנונגען אונד דעם, דער איהם טרעסטעט צוספריכט אונד פֿריינדליכע וואָרטע גיעבט, עלף זעגנונגען צו טהייל, וועלכעס דיעזער ווייזע אויס ישעיה נ"ח, ז'. אַ. וו. הערלייטעט.

צווייטעס קאפיטעל.

דעם רייכען בעפֿיעהלט איזט, נאך זיינעם פֿערמאָגען אלמאזען צו שפענדען. קאממט ער דיעזער בעפֿעהלע ניכט נאך, זא זאָלל ער היערצו גענאָטהיגט ווערדען. נאך

אותו. כדגרסינן בפ״ק דבתרא (דף ה׳). אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה ממשכנין על הצדקה אפילו בערב שבת. איני והא כתיב (ירמיה ל׳) ופקדתי על כל לוחציו. ואמר רבי יצחק בר שמואל משמיה דרב אפילו גבאי צדקה. לא קשיא הא דאמיד הא דלא אמיד. כי הא דרבא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ארבע מאות זוזי לצדקה. וגם כן מה שעשה רבי עקיבא לרבי טרפון כמו ששנינו במסכת כלה פרק רבי יהודה. אמרו עליו על רבי טרפון שעשיר גדול היה ומימיו לא נתן מתנות רבות לעניים. פעם אחת מצאו רבי עקיבא ואמר לו רצונך שאקח לך עיר אחת או שתים. מיד עמד רבי טרפון והביא ד׳ אלפים דינרי זהב ונטלם רבי עקיבא והלקם לעניים. לימים מצאו רבי טרפון אמר לו עקיבא היכן העיירות שלקחת תפשו בידו והוליכו לבית המדרש והביא תינוק וספר תהלים בידו והניחו לפניהם והיה קורא והולך עד שהגיע אצל פסוק (תהלים קי״ב) פזר נתן לאביונים. ואמרינן עלה בגמרא ורבי טרפון פתוח תפתח לירת ליה. אלא אין הוה יהיב. ורבי עקיבא אמאי אכפייה. אמר לך לפום גמלא שיהנא. אזל רבי עקיבא יהיב שליש לעניים ושני שלישים חלקם למתני ולעוסקי באורייתא ולספרא. כדאשכחיה אמר ליה היכן אמונתך א״ל קניתי לך בהו א״ל ומה עיסקא כלום טבא הוא אמר ליה טבא הוא שפיר עד

רבה בר אבוה קאן אמן איהן זאגער פאן פרייטאג, וואו ער פיר דען טבת גובערייטען האבע אונד זיך דאמיט ענטשולדיגען קאננטע, ווען ער זיינער פפליכט ניכט נאכקאממען וויל, אויספפאנדען. רבי טרפון וואר זעהר פערמאגענד, אבער ניכט פרייגעביג גענוג. איינעס טאגעס קאם רבי עקיבא צו איהם, איהן פראגענד, אב ער פיר איהן איינע שטאדט אדער איינגע קויפען זאללע. רבי טרפון, אהנע איהם צו אנטווארטען, גינג צור געלדקיסטע אונד בראכטע איהם פיער טויזענד גאלדשטיקקע אין דער אבזיכט, דאס רבי עקיבא פיר איהן איינגע שטאדטע קויפען ווערדע; דיעזער יעדאך פערטהיילטע דיעזע וואהל אונטער דיא ארמען. נאך מעהרערען טאגען בעגעגנעטע רבי טרפון דען רבי עקיבא אונד פראגטע איהן, וואו דען דיא שטאדטע לאגען, דיא ער פיר איהן געקויפט האבע? אנשטאטט איהם צו אנטווארטען, פאסטע ער איהן בייא דער האנד אונד פיהרטע איהן אין איין לעהרגעביידע. דא נאהם רבי עקיבא איינען קנאבען, דער דיא פסאלמען אין דער האנד האטטע, פיהרטע איהן צו רבי טרפון אונד ליעס איהן דא־רין לעזען, ביז ער אן דיא שטעללע קאם (קי״ב, ט.): „ער שטרייעט אויס, גיעבט דעם ארמען, אונד זיינע מילדטהאטיגקייט בלייבט איין עוויגעס דענקמאל.״ דיעזעס ערלייגנים ווירד אים תלמוד אויך נאך אנדערס בעריכטעט, נעמליך: רבי טרפון שפענדעטע צוואר אלמאזען, אבער ניכט נאך דעם אומפאנגע זיינעס פערמאגענס, דאהער נאהם רבי עקיבא דיא פיער טויזענד גאלדשטיקקע אונד טהיילטע איין דריטטעל דאפאן אונטער ארמע אונד צוויא דריטטעל אונטער שטודירענדע. אלס איהן רבי טרפון וועגען דעם געלדעס בעפראגטע שפראך ער: איך האבע דאס געלד ניכט בעססער פערווענדען קאננען, אלס וויא איך עס געטהאן, אונד פיהרטע איהן היער־אויף אין דאס לעהרגעביידע. אין דעמזעלבען אנגעלאנגט, פראגטע איהן רבי טרפון:

דלית סוף עייליה לבית מדרשא. אמר ליה היכן הוא. אמר ליה גבי דוד מלכא דישראל הוא דכתיב פזר נתן לאביונים. אמר ליה אמאי עבדת הכי. אמר ליה ולא ידעת שנקדימון בן גוריון בשעה שהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו מציעים לו תחתיו ובאים עניי ישראל ונוטלין אותן ואפילו הכי משום דלא עבד כדבעי ליה איענש. אמר ליה הכי קא אמינא לך אמאי לא עבדת מרעות נפשאי. אמר ליה כלום עבידנא אלא מדילך אלא שאני אומר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה ל״ב) והיה מעשה הצדקה שלום. נמצא שכל מי שאינו עושה כפי ממונו נענש. כדגרסינן בכתובות ראש פרק מציאת האשה (דף ס״ו). מעשה בריב״ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה אשה אחת שהיתה מלקטת שעורים בין רגלי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי בת מי את אמרה לו בתו של נקדימון בן גוריון אני. אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הוא אמרה לו רבי לא כדין מתליא מתלין בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. אמר לה ושל בית חמיך היכן

וואַ זינד דיא געקויפטען געגענשטאֶנדע, אָדער וואָ איזט דאַס געלד? דיעזעס בעצייג־ דעטע זיך בייא דוד, דעם קאֶניגע ישראל׳ס, דער געזאַגט: ,,דער פראָמע שטרייעט אויס, גיעבעט דען אַרמען אונד זיין לאָהן בלייבט עוויג.“ מיט וועלכעם רעכטע טהייל־ טעסט דוא איין געלד אויס, דאַס איך זעלבער טהון קאָננטע, פראַגטע רבי טרפון? איזט דיר, שפראַך רבי עקיבא, ניכט בעקאַננט, דאַס ווען נקדימון בן גוריון פאָן זיינער בעהויזונג אין דאַס לעהרגעביידע גינג, פאָר איהם קאָסטבאַרע בעפראַנ־ סטע טיכער געבריישעט ווורדען, דיא, נאַכדעם ער איבער זיא היגוועגעשריטטען וואַר, דיא אַרמען זיך צואייגנעטען, אונד דעננאָך פערלאָר ער זיין אונפעראָמעליכעם פערמאָגען, וויל ער ניכט נאַך דעססען אומפאַנגע פרייגעביג וואַר; איך וואָללטע דיך פאָר פערשוואַנדונג בעוואַהרען אונד צוגלייך דיא אורזאַכע צו דיינער פרייגעביגקייט זיין, דען עס הייסט (ישעיה ל״ב, י״ז.): ,,דאַס אויסאיבען דער גערעכטיגקייט (אילד־ טהאָטיגקייט) בריגנט פריעדען.“ היערויס פאָלגט, דאַס ווער ניכט נאַך זיינעם פערמאָגען צדקות שפענדעט, ווירד געשטראַפט. איינסט ריטט רבי יוחנן בן זכאי אויף איינעם עזעל אויס ירושלים אונד זיינע שילער בעגלייטעטען איהן צו פוס, דאַ ערבליקטע ער איינע פרויא, דיא גערסטענקאָרנער, דיא צווישען דעם פיטטער־ דען פיעהע דער אַראַבער אוזאהער לאַגען, אויפקלויבטע. אַלס דיעזע פרויא איהן ערבליקטע פערהילטע זיא איהר הויפטהאַאַר אונד שטעללטע זיך הין פאָר איהם אונד שפראַך: רבי, ערנאָהרע איך! וועססען טאָכטער ביזט דוא? איך בין דיא טאָכטער דעס רייכען נקדימון בן גוריון, גאַב זיא צור אַנטוואָרט. אַבער וואָ האַסט דוא דאַס פערמאָגען, דאַס דיין פאַטער דיר צור איטגיפט געגעבען? אַך, דער שלום דעם אין ירושלים בעקאַננטען שפריכוואָרטעס, וועלכעס לויטעט:

גיעבסט דעם אַרמען דוא פאָם הערצען גערן,
בלייבט דיין האַבע דיר איין האָלדער שטערן.
ווער זיין געלד מיט זאַלץ בעדעקקט,
יעדער טאַג דראַן צעהרענד לעקקט.

הוא אמרה ליה בא זה ואבד את זה. אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי. אמר להם לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב של בית אביה חוץ משל בית חמיה. בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר אשריכם ישראל שבזמן שעושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום ברוך הוא הקב"ה מוסרין ביד אומה שפלה. ולא ביד אומה שפלה בלבד אלא אפילו ביד בהמתן של אומה שפלה וכו'. ומי שאינו רוצה ליתן גדול שכר הכופה אותו. כדגרסינן בפרק קמא דבתרא (דף ט'). א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (שם) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם. אמר להו רבא לבני מחוזא עשו אהדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא דמלכותא. ואם אינו רוצה ליתן באין אומות העולם וניטלין אותו. כדאמרינן עלה וא"ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו ועכשיו שאין ב"ה קיים באין אומות העולם ונוטלין אותו בזרוע שנאמר (ישעיה נ"ח) ועניים מרודים תביא בית. ואמר מר עוקבא אף על פי כן נחשב להם לצדקה שנאמר (שם ס') ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה. והנותנה לעני חגון ניצול מן הגוים הניטלין בזרוע. כדדרש רבי יהודה בר שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה לר"ה כך חסרונו של אדם קצוב לו מראש השנה לר"ה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים

האַט זיך ביים איינער איטגיבט, דיא, וויא איהר וויססעט, אויס זאָ גיטלען טויזענד גאָלדשטיקקען בעשטאַנד, בעוואָהרט; אויך דיא איטגיבט איינעם טוויזנגערפאַטערס גינג פערלאָרען. דער עהרווירדיגע רבי וואַרד דורך דיעזע טרויריגע איטטהיילונג ביז צו טהרענען גריהרט אונד שפראַך: אַך, זאָ אויט'ס, ווען דיא קינדער ישראל'ס ניכט דען ווילען דעס געהייליגטען ערפיללען! זיא זינקען מיאמער מעהר פאָן איהרער האָהע, אימסאָן ניכט מאַללינע פאָן איהרען פיינדען נאַהרונג ערבעטטעלן, זאָנדערן אויך אונטער דען טהיערען איהרער פיינדע זינד זיא גענאָטהיגט איהרע נאַהרונג אויפצוזוכען. — ווען יעמאַנד קיין אַלמאָזען שפענדען וויל, זאָ ווירד דעם איין גראָססער זאָהן, דער איהן היערצו נאָטהיגט, דען עס הייסט, וויא רבי אלעזר אויס נאַכשטעהענדעם פערז עס דייטעט (ישעיה ל"ב, י"ז.): „דאַס אויסאיבען דער אילדטהאָטיגקייט ברינגט פריעדען, דער אַבער נור אויסאיבונג דער אילדטהאָטיגקייט דיענט, דעם ווירד רוהע אונד זיכערהייט עוויגליך." פערנער זאַהרט דיעזער זאַהרער: אַלס דער הייליגע טעמפעל נאָך געשטאַנדען, בראַכטע יעדער זיינען שקל נור זיהנע זיינער זינדען, נון אַבער קאָממט דער געוואַלטהאָטיגע אונד רויבט דאַס איהעפּאָלל ערוואָרבענע פערמאָגען, דיעס געשיעהט, וויל מאַן ניכט „דען געדריקטען אַראַען אין זיין הויז ברינגט". יעדאָך ווירד, נאַך מר עוקבא, דיעזעס בערויבט-ווערדען גלייך דעם אַלמאָזענשפענדען פאָן גאָטט בעטראַכטעט, דען עס הייסט (ישעיה ס', י"ז.): „צו דיינעם אויפזעהער זעטצטע איך דען פריעדען אונד וואַס דיינע בעדריקקער דיר רויבטען, רעכנע איך דיר אַן, אַלס האָטטעסט דוא אילד-טהאָטיגע שפענדען פערטהיילט." נאַך רבי יהודה בר שלום ווירד איינעם

חביא בית. בני אהתיה דרבן יוחנן בן זכאי חזא להו בחלמא דמחסרי שבע מאות דינרי עשינהו ושקל מנייהו לצדקה. פש גבייהו שבסר דינרי כי מטא מעלי יומא דכפורי שדור דבי קיסר שקלינהו. אמר להו לא תדחלו הכי הואי לכו בחלמא ושבסר הוא דפש גבייכו. אמרו ליה אמאי לא אמרת לן דניתבינהו. א"ל אמינא כי היכי דתעביד מצוה לשמה. והצדקה הגדולה שבכולן הנותן תבואה בשני בצורת שהעניים רעבים והאוצרות אמודין וצדקה זאת עומדת לעד. כדגרסינן התם (דף י"א). תנו רבנן מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו שהיו לו בשני בצורת והכרו עליו אחיו ובית אביו ואמרו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם

יעדען פֿאָן נייאַיאַהר זאָוואָהל דעססען בעדאַרף, אַלס דעססען פֿערלוסט פֿיר דאַס קאָממענדע יאַהר, נאַך פֿערדיענסט בעשטיממט. רבי יוחנן בן זכאי זאַה אין איינעם טרוימע אין דער ערסטען נאַכט נאַך דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטע, דאַס זיינער שוועסטער זאָהנע אין דיעזעם יאַהרע זיעבען הונדערט גאָלדשטיקקע פֿערליערען ווערדען. ער טהיילטע עס איהנען מיט אונד זיא שפּענדעטען, אויף זיינע פֿעראַנ־לאַססונג, דיעזע זומאַ, וואָראַן זיא אַבער זיעבענצעהן גאָלדשטיקקע פֿעהלען ליעססען, אַן אַרמע. נאַכהער אַם רישטטאַגע פֿאָם פֿערזאָהנונגספֿעסטע ליעס זיא דער קייזער געפֿאַנגליך איינציעהען. זייד אָהנע קוממער, שפּראַך רבי יוחנן צו איהנען, אייער לאָזעגעלד ווירד ניכט מעהר בעטראַגען, אַלס זיעבענצעהן גאָלדשטיקקע, דיא איהר וועניגער אַן דיא אַרמען געשפּענדעט האַבט; איך וואָללטע אייך דעסוועגען ניכטס זאַגען, דען זאָנסט העטטעט איהר דיעזע זומאַ ניכט דער אײַלדטהאָטיגקייט, זאָנדערן דער פֿורכט וועגען געשפּענדעט. — ווער אין צייטען דער טהייערונג אונד הונגערסנאָטה דען אַרמען געטראַידע שפּענדעט, דער ערריכטעט זיך גלייכזאַם איין עוויגעס דענק־מאַל. דער קעֿניג מונבז*) פֿערטהיילטע זיינען אונד דען פֿאָררעטה זיינער פֿאָר־פֿאַהרען אין דער צייט דער הונגערסנאָטה, וואָריבער זיינע ברידער אונד פֿערוואַנד־טען איהם פֿאָרווירפֿע מאַכטען, שפּרעכענד: דיינע פֿאָרפֿאַהרען האַבען מיט מיהע דיא פֿאָררעטהע צוזאַממען געבראַכט אונד דוא פֿערשווענדעסט זיא זאָ גלייכגילטיג דען אַרמען

---

*) (מונבז) מאָנאָבאַז וואַר, וויא דער תלמוד, מדרש אונד בעזאָנדערס יאָזעפֿוס אויספֿיהרליך בעריכטעט, אונגעפֿעהר אים יאַהרע 30 נאַך געוועהנליכער צייטרעכנונג קעניג פֿאָן אַדיאַבענע (דאַס איין טהייל דעס פֿריהערן גראָסען רייכעס אַססיריען וואַר). דעססען פֿרויא (הלינה) העלענע נייגטע זיך הייאַליך דעם יודענטהומע צו, אונד נאַך דער פֿעראויסהונג דעס שׂאַרפֿזיננינגען ראַבבי אַפּאַרטס זאָלל זיא יידישער אַבקונפֿט, עטוואַ פֿאָן דען צעהן שטאַממען, וועלכע, דעסטע דער באַבילאָנישען געפֿאַנגענשאַפֿט, מיט זרובבל אָדער שפּעטער מיט עזרא ניכט אין איהר פֿאַטערלאַנד צוריקקעקעהרט, זאָנדערן אין דיעזער פּראָפֿינץ נאַך צערשטרייט אונד טהיילווייזע מיט דען הייידניש פֿאָלקערן פֿערמישט וואַרען, געוועזען זיין. זיא ליעס איהרע זאָהנע מאָנאָבאַז אונד איזאַטעס, דיא דיא געשיכטע נאַמהאַפֿט מאַכט, מיט דעם יודענטהומע פֿערטרויט מאַכען, וואָצו איהר בעזאָנדערס איין קויפֿמאַן, נאַמענס חנניה אונד שפּעטער איין גאַלילעער, נאַמענס אליעזר בעהילפֿליך וואַרען. איזאַטעס דער יינגסטע זאָהן, בעשטיעג, לויט טעסטאַמענט זיינעס פֿאַטערס, דען טהראָן אונד בעקאַננטע זיך יאַהרויך, דאַס ער זיך דער בעשניידונג אונטערוואַרף, וועלכעס אויך זיין עלטערער ברודער מאָנאָבאַז טהאַט, האַפֿפֿען צום יודענטהומע. דיעזעם בייאַשפּיעלע פֿאָלגטען אויך דיא גראָססען זיינעס רייכעס. נאַך דעססען אַבלעבען בעשטיעג מאָנאָבאַז פֿאָן דעם אים טעקסטע בעריכטעט ווירד, דען טהראָן. איין אויספֿיהרליכערעס היערִיבער מוס אין יאָזעפֿוס אונד בעזאָנדערס אין יאָסט'ס געשיכטע 2טען טהייל נאַכגעלעזען.

דער איבערזעצער.

ואתה מכובז אוצרותיך ואוצרות אבותיך. אמר להם אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנאמר (תהלים פ"ה) אמת מארץ תצמח וגו'. אבותי גנזו אוצרות במקום שהיד שולטת בהם ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בהם שנאמר (שם פ"ט) צדק ומשפט מכון כסאך. אבותי גנזו במקום שאין עושה פירות ואני גנזתי במקום שעושה פירות שנאמר (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות שנאמר (משלי י"א) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנא' (דברים כ"ד) ולך תהיה צדקה. ואומר (ישעיה נ"ח) והלך לפניך צדקך וגו':

(קצא) פרק שלישי.

כל המעלים עיניו מן הצדקה הוטא חטאה גדולה כדגרסינן בכתובות פרק מציאת האשה (דף ס"א) תאני חייא בר רב מדפתי כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז כתיב הכא (דברים ט"ו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. וכתיב (שם י"ג) יצאו אנשים בני בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז. וגרסינן נמי בפ"ק דבתרא (דף י') רב פפא הוה קא סליק בדרגא אישתמיט כרעיה בעא למיפל חלש דעתיה אמר השתא איחייב מאן דסני לן כמהללי שבתות וכעובדי ע"ז. אמר ליה חייא בר רב מדפתי

פרייא געבען? היערויף גאב אונב נור אנטוואָרט: מיינע פאָרפאַהרען האבען פיר דיא ערדע שעטצע אונד פאָררעטהע געהייפט, איך אבער הייפע זיא פיר'ם היממעלרייך, דען: וואַהרהייט שפראָסט אויס דער ערדע. זיא שטאפעלטען איהרע שעטצע דאַ אויף, וואָ דיא בעגעהרליכע האַנד דעז רייבען קאָננטע, איך אבער בערגע זיא אַן איינעם אָרטע, וואָ קיינע האַנד הינרייכט, דען עס הייסט: רעכט אונד ביליגקייט זינד דיינעס טהראָנעס פעסטע. זיא הייפטען זיא אויף איינעם אָרטע, וואָ זיא קיינע פריכטע טרוגען, איך אבער בערגע זיא דאַהין, וואָ זיא דיא שעטצע פריכטע טראַגען, דען עס הייסט: פרייזעט דען גערעכטען, דען ער מיינט גוט אונד דיא פריכטע זיינער טהאַטען געניעסט ער. זיא האבען אַ שאַטץ פאָן מאממאָן געהייפט, איך אבער הייפע איין גייסטיגעס, דען דיא פרוכט דעס גערעכטען שטאַממט פאָם בוימע דעס לעבענס אונד דער וויזע, דער מענשענזעעלען ערהאַלט. זיא הייפטען פיר אַנדערע, איך אבער הייפע פיר מיך זעלבסט, דען עס הייסט: דיר געהאָרטעס, ווען דוא מילדטהאָטיגקייט איבסט אונד דיעזע געהט נאָך דיינעם אַבלעבען פאָר דיר הער.

דריטטעס קאפיטעל.

איינע זעהר גראָסע זינדע בעגעהט דעריעניגע, וועלכער דאס אויגע פאָן זיינע אויגען פערשליסט. נאך חייא בר רב אויס דפתי, קאָממט דיעזע זינדע גלייך דעם געטצענדיענסטע, דאַהער שפראַך ער איינסט צו רב פפא, וועלכער איינע טרעפפע היניויפגינג, אויסגלייטעטע אונד באַלד היניונטערגעפאַללען וואָרע, דעסוועגען דיעזער דיא בעמערקונג אייספרטע: איך האָטטע באַלד איינען טאָד ערליטטען, דער דען געטצענדיענערן אונד דען שבת ענטווייהערן צוקאָממט —: פיעללייכט, שפראַך חייא,

לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו. דתניא רבי יהושע בן קרחא אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה הוטא וכו' כדאיתא לעיל. וכל זה אף לגדול לפי שמדקדק הקב"ה עמהם אפילו כחוט השערה לטובתן לעולם הבא כמו שמצינו בנחום איש גם זו. כדגרסינן בפרק סדר תעניות (דף כ"א) אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא בשתי עיניו וגידם בשתי ידיו וקיטע בשתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיתה מטתו מונחת על גבי ספלים של מים. פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע ובקשו תלמידיו לפנותה. אמר להם פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתי שכל זמן שמטתי מונחת בבית לא יפול הבית. פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתו מיד נפל הבית. אמרו לו תלמידיו רבינו וכי מאחר שצדיק גמור אתה מפני מה עלתה כך בגופך. אמר להם אני עשיתי בעצמי שפעם אחת הייתי מהלך לבית חמי והיה עמי משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. נזדמן לי אדם א' אמר לי רבי פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרק מעל החמור לאחר שפרקתי מעל החמור נסתכלתי לאחורי ומצאתיו מת. נפלתי עליו ובכיתי עליו

איזט דיר איינמאהל איין ארמער בעגעגנעט אונד דוא האסט איהן ניכט געשפייזט אונד אונטערשטיטצט; דיר איזט דאך וואהל בעקאננט, דאס רבי יהושע בן קרחא לעהרט: ווער זיינע אויגען דער ארמוטה פערשליעסט, ווירד יענער גענאננט, גלייך דעם געטצענדיענער? דיא שטראפע פיר דאס פערגעהען זאָלכער זינדע טריפפט דיא פראָממען אונד געררעכטען, מיט וועלכען עס דער געהייליגטע זעהר גענויא נימט, שטרענגער אונד עהער, אלס דען געוועהנליכען מאנן, דא עס פיר איהר הייל אונד איהרע גליקזעליגקייט אים צוקינפטיגען לעבען געשיעהט. נחום איש גם זו, איין געלעהרטער אונד פראָממער מאנן, ווער מיט אללען נור ערדענקליכען לייבעס-געברעכען בעהאפטעט אונד מוסטע דעסוועגען אים בעטטע ליעגען. איינסט בעפאנד ער זיך צו בעטטע וויא אימער ליעגענד, אין איינעם זעהר בויפעלליגען הויזע, אונד דארום וואָללטען זיינע שילער איהן מיט דעם בעטטע אויס דיעזעם געפעהרליכען הויזע נעהמען. ריימעט ערשט דיא געראָטהשאפטען, דאנן מיך מיט דעם בעטטע אויס דיעזעם הויזע, שפראך ער, דענן זאָבאלד איך אויס דעמזעלבען בין, שטירצט עס צוזאממען. עס געשאה, וויא ער אנגעאָרדנעט אונד דאס הויז שטירצטע זאָבאלד צוזאממען. אונזער לעהרער, שפראכען אין עהרפורכט דיא שילער, דוא ביזט יא דאָך איין געררעכטער אונד גאָטטעספירכטיגער מאן, אויס וועלכעם גרונדע ביזט דוא מיט זאָלכען קוואללפאָללען לייבעסגעברעכען בעשטראפט וואָרדען? זיא זינד, שפראך ער, איינע פאָלגע איינער שולד. דענן איינסט רייזטע איך צו מיינעם שוויע-גערפאטער מיט דרייא בעפאקקטען עזעלן, דער איינע וואר מיט שפייזען, דער אנדערע מיט געטראָנקען אונד דער דריטטע מיט זיסען פריכטען בעלאדען. דא שטעללטע זיך מיר אונטערוועגעס איין זעהר ארמזעליג אויסזעהענדער מאן אין דען וועג אונד באט מיך אום בראָד. ווארטע נור איינע ווייִלע, שפראך איך צו איהם, ביז איך דען איינען עזעל אבגעלאדען האבע, דאנן וויל איך גערן דיינען וואונש ערפיללען. נאכ-דעם איך זא געטהאן האטטע, ווענדעטע איך מיך אום צו דעם ארמען, אום איהן צו לאבען, אבער אך יאממער! ער לאג היינגעשטרעקקט אויף דער ערדע, פאָם הונגער געטאָדטעט. דא ווארף איך מיך איבער זיינע לייכע פאָללער פערצווייפלונג, געפלאגט

ואמרתי עיני שלא חסו עליך יסתמו ידי שלא חסו עליך יקצצו רגלי שלא
מהרו לפרוק מן החמור יקטעו. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי יהא כל
גופי מוכה שחין. אמר ליה רבי עקיבא אוי לי שראיתיך בכך. אמר לו
אשריך שראיתני בכך שאלמלי לא ראיתני בכך לא נתקיימה צדקתי בי
ואמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מה דהוה סלקא ליה היה אומר גם
זו לטובה. זימנא חדא בעו רבנן לשדורי דורון קמיה מלכא אמרי בהדי
מאן נשדר. בהדיה נחום איש גם זו דהוא מלומד בנסים שדרו בהדיה מלא
טפסקא דאבנים טובות ומרגליות. אזל בת בההוא דיורא קמה הנהו
בריוני בלילא שקלוה למאי דהוה בסימפוטא (פירוש) ומלונהי עפרא. למחר
כי חזי מלא עפר אמר גם זו לטובה. כי מטא להתם פתחינהו לסימפוטי
חזיוה דמליא עפרא. אמר קיסר אחוכי קא מחייכו בי יהודאי פקוד עליה
למקטליה. אתא אליהו ז"ל אידמי להו כחד מיניהו אמר להו דילמא האי

פאן געוויססענסביססען אונד וויינטע ביטטערליך אונד שפראך: מיינע אויגען, דיא
דיין לאבען ניכט געשאנט, זאללען ערבלינדען; מיינע הענדע, דיא-וויאועליג וואַרען,
זאללען אבגעהויען אונד מיינע פיסע, דיא זיך ניכט בעאיילטען דען עועל אבצו=
לאדען, זאללען פערשטיממעלט ווערדען. אונד ביים דיעזעס גרויזען ערדעגענדען
אויסשפרוכע ליעס איך'ס אין מיינער נערקנירטונג נאך ניכט בעווענדען אונד שפראך:
איין געאנצער קערפער מאגע מיט איינעם אונהיילבארען אויזאטץ בעהאפטעט
ווערדען; אונד אַלעס, וואס דיעזער אונד אויסגעשפראכען, גינג אין ערפיללונג.
רבי עקיבא, דער דיעזעס מיט אנהערטע, שפראך: וועהע איר, דאס איך דיך
מיט זאלכען ליידען אונד זאלכער פערשטיממעלונג זעהע! ניכט דאך, שפראך נחום
צו עקיבא, וואהל דיר, זאגע איך, דאס דוא איך אין זאלכער געשטאלט געזעהען;
כון דיענע איך אלס בייאשפיעל דער וואהרהאפטען פראממיגקייט אונד געטטערגע=
בענהייט אונד האַררע אויך איינעס גליקזעליגען יענזייט ענטגעגען. דיעזער וויזע
וואורדע דעסוועגען אויך גענאנט גם=זו, וויל ער ביים יעדעם פערהענגנים, דאס
איהן געטראפפען, אין ערגעבענהייט שפראך: גם זו אויך דיעזעס איזט צום גוטען.
איינסט וואללטען דיא ווייזען דעם קייזער, (וואהרשיינליך דעם טראיאן), איין געשענק
אכען, (געוויס אום עטוואס ביים איהם צו ערווירקען) אונד וואהלטען צום איבערברינ=
גער דיעזעס געשענקעס דיעזען נחום, דא זיא וואוסטען, דאס ער גליקליך זייא
אונד דאס איהם זעהר אפט וואונדער געשעהען. זיא איבערררייכטען איהם אלזא
איינע קיסטע פאלל מיט קאסטבארען שטיינען אונד פערלען אונד ער רייזטע נאך רום.
בעפאר ער דאהין קאם וואר ער גענעטהיגט, אין איינעם דארפע צו איבערנאכטען.
דא שליכען דיעבע הערביי, נאהמען זאממטליכע קאסטבארקייטען אויס דער קיסטע
אונד פיללטען זיא פאלל מיט ערדע. נחום זאה דעם מארגענס וואהל, דאס ער
בעשטאהלען איזט וואָרדען, יעדאך האַנע צו יאממערן, לארם צו מאכען אונד זיך
צו בעקלאגען, שפראך ער זיא אויאמער פאללער פערטרויען: אויך דיעזעס ווירד וואהל
צום גוטען זיין, נאהם זיינע מיט ערדע אנגעפילטע קיסטע אויף זיך אונד בראכטע
זיא דעם קייזער. אלס דיעזער זיא אפפנעטע אונד זאה, דאס זיא מיט ערדע אנגע=
פיללט זייא, שפראך ער פאללער צארן: וואללען דיא יודען עטוואס מיט איר שערן טריי=
בען, אדער איך עטוואס גאר פערהאהנען? אונד וואללטע דען איבערברינגער הינריכטען
לאססען. דא טראט איינער זיינער ראטהע פאר דען צארניגען קייזער, (דער זאגע
נאך זאלל עס דער פראפעט אליהו געוועזען זיין), אונד שפראך: טרייא אונד ערגע=

עפרא מעפר דאברהם אבוהון הוא דהוה שדי מיניה עפרא והוה חרבי גילי (קוין) והוה גירי כדכתיב (ישעיה מ"א) יתן כעפר חרבו וגו'. הוה ההיא מדינתא דלא הוה מצי למכבשה בדקו עלה מיניה וכבשוה. עיילינהי לבי גינזא דמלכא ומליוה לסימפיטי אבנים טובות ומרגליות. אתא בת בההוא דרתא אמרו ליה מאי אמטית בהדך לבי מלכא דעבדו לך כולי האי. אמר להו מאי דשקלי מהכא. קמו אינהו נמי אמטו מההוא עפרא בדקו מינה ולא הוה חרבי וגירי קטלינהו לכולהו בני דיירי. והפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין חטאם גדול שגורמין שנת בצורת. דגרסינן בפ"ק דתעניות (דף ה') אמר רבי יוחנן אין הגשמים נעצרים אלא בשביל שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין שנאמר (משלי כ"ה) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. והרודף בכל כחו לחלק צדקה יותר ממה שיש לו הקב"ה מרבה שכרו וממציא לו מעות לתת צדקה ואנשים מהוגנין שיקבלוהו

בנגע אונטערטהאנען זינד דיר דיא יודען, דאהער אורטהיילע ניכט פארייליג, איין העררר אונד קאיזער! וואהרהאפטיג איזט דיעס זאהן דער ערדע, דיא איהרעם שטאמא=פאטער אברהם צו געבאטע שטאנד. ווען ער זיא אויף זיינע פיינדע וואַרף, זא פער=וואנדעלטע זיא זיך אין שאַרפע שווערטער, וואַרף ער שטראָה אויף זיא, זא וואורדען שפיטצע פפיילע דאראוס אונד זיינע פיינדע מוסטען איהם אונטערליעגען. יענעס פאַוואָריטע פאָלק, (דיא פאַרטהער), דאס דיא זא גערן אונטערוואָרפען מאַכטעסט, ווירד דיר געוויס אונטערטהאַניג, וואָללטעסט דוא דיך דיעזער וואונדערפאררי=כטענדען ערדע געגען דאזועלבע בעדיענען. דער קאיזער מאַכטע ווירקליך איינען פערזוך געגען דיא פארטהער מיט דיעזער ערדע, אונד זיעהע, זיא טהאַט איהרע ווירקונג. דאריבער ערפרייט, ליעס ער אויס ערקענטליכקייט דיא קיסטע דעס נחום מיט קאָסטבאַרען שטיינען אונד פערלען פיללען, זיא איהם איבערריייכען (אונד געוואָהרטע איהם אויך דיא פאָרגעטראַגענע ביטטע). נחום רייזטע פראָהען מוטהעס אַב אונד קאַם אויף דעם היימוועגע וויעדער אין דיא הערבערגע, אין וועלכער ער בעשטאָהלען וואָרדען וואַר. דיא נייגיעריגען דיעבע פערזאַממעלטען זיך אום איהן, אום צו ערפאָה=רען, וויא עס איהם ביים קאַיזער ערגאַנגען זייא. פיר דיא ערדע, שפראַך נחום, דיא איהר אין איינע קיסטע, שטאַטט דער דאראוס ענטווענדעטען פערלען אונד שטיינע, געלעגט האַבעט, האַט איר דער קאַיזער, וויא איהר זעהעט, ערדעלשטיינע אונד פערלען געגעבען אונד איך נאָך בעזאָנדערס אויסגעצייכנעט, וויל ער אין דיעזער ערדע איינע גאַהייאַע קראַפט, דיא פיינדע צו בעקאָמפפען, וואַהרנאַהם. דיא שלויען דיעבע גלויבטען נון דען וועג צו קעננען אויף איהרע= אונד געפאַהרלאָזע אַרט צו רייכטהי=מערן צו געלאַנגען; זיא בעלודען זיך דאהער מיט ערדע איהרער היימאַטה אונד בראַכ=טען זיא דעם קאַיזער, מיט דעם פאָרגעבען, דאס זיא גאַנץ דער אָהנליך זייא, דיא נחום געבראַכט האַבע. דער קאַיזער ליעס דיעזע ערדע פריפען אונד עס ערגאַב זיך, דאס זיא אָהנע אַללע ווירקונג אונד נור געוואָהנליכע ערדע זייא. דאריבער אויפגעבראַכט ליעס דער קאַיזער דיעזע דיעבע אונד בעטראָגענע בעטריגער הינריכטען. — דיא דאָזעגענטליך פערשפרעכען אַלמאָזען צו שפענדען, אום זיך איינען נאַמען צו מאַכען, אונד קאָממען איהרעם פערשפרעכען ניכט נאַך, בעגעהען איינע גראָסע זינדע, וואָדורך זיא דיא אורזאַכע צו איינעם הונגערסיאַהר ווערדען. נאַך רבי יוחנן פערמורזאַכען זיא, דאס דער רעגען גאָנצליך אויסבלייבט. ווער אַבער מעהר אַלס זיין פערמאָגען איהם גע=שטאַטטעט אַלמאָזען שפענדעט, דעם האַררעט איין גראָסער לאָהן אונד ווירד עס איהם,

כדגרסינן בפ"ק דבתרא (דף ט') אמר רבי יצחק מ"ד (שם כ"א) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. משום דרודף צדקה ימצא צדקה. אלא אמר רבי יצחק כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו בני אדם הגונים לעשות בהם צדקה. כדדרש רבא דרבא מאי דכתיב (ירמיה י"ח) ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם. אמר ירמיהו לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שכובשים את יצרם לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים שלא יקבלו שכר עליהם. רבי יהושע בן לוי אומר זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה וכו' כדאיתא לעיל בתחלת חבור זה. וכח שכרה גדול מאוד כדגרסינן התם. אמר רבי אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה. אמר להם צאו וראו מה פירש דוד אבא. פזר נתן לאביונים וגו'. רבא אמר מהכא (ישעיה ל"ג) הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים:

(קצב) פרק רביעי.

הצדקה מעשרת לאדם שנאמר (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור (שם כ"ח) נותן לרש אין מחסור וגו'. והצדקה בזמן הזה במקום המעשרות שמעשרין לנותן. כדגרסינן בפ"ק דתעניות (דף ט'). א"ר יוחנן מ"ד (דברים י"ד) עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר. רבי יוחנן אשכחיה לינוקיה דריש לקיש. אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר. א"ל פרשיה לי מר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה

נאַך רבי יצחק, ויא אַן פערזאָגען אונד אַן פערשאָמטען אַראמען אַנגיעגען, שלאָמען טזענדען צו קאָננען. נאַך רבי יהושע בן לוי ווירד זאָלך איינעם וואָהלטהאָטער דאַס גליקק צו טהייל, דאַס זיינע זאָהנע פערזאָגענר, ווייזע אונד איינגעהמענד דורך בערעדזאַמקייט זיין ווערדען. רבי אבהו לעהרט: שלאָמה וואורדע געפראַגט, וועלכע קראַפט דער וואָהלטהאָטיגקייט איננע וואָהנט, וואָרויף ער נור אַנטוואָרט גאַב: איין פאַטער דוד האַט זיא גענויא בעציכנעט, אינדעם ער זאַגט: דער וואָהלטהאָטיגע שטרייעט אויס אונד שענדעט דען אַראמען, אונד דער לאָהן זיינער וואָהלטהאָטיגקייט בלייבט איהם עוויגליך. רבא לעהרט: שלאָמה האַט אויף איינען אַנדערן פערז, דער היעריבער אויסשלוס גיעבט, פערוויעזען, נעמליך (ישעיה ל"ג, י"ו): „ער וואָהנט אויף האָהען, פעלזענפעסטע זינד זיין שוטץ; זיין בראָד ווירד איהם געגעבען, זיין וואַססער איזט אונפערזיעגבאַר.

פיערטעס קאַפּיטעל.

וואָהלטהאָטיגקייט אויסאיבען מאַכט דען מענשען רייך, דען זיא איזט אין יעטציגער צייט אַן דער שטעללע דער צעהנטענפערטהיילונג, דיא רייכטהום בעווירקטע. אויך רבי יוחנן לעהרט, עס הייסט אין דער טריפט: עשר תעשר דוא זאָללסט דאַס צעהנטע שפענדען, דאַמיט דוא רייך ווערדעסט. איינסט טראַף ער איינען קנאַבען דעס ריש לקיש, דעם ער דיא בעדייטונג דיעזעס אַנגעפיהרטען פערזעס זאָ ערקלאָרטע. היערויף פראַגטע איהן דער קנאַבע, וואָדורך קאָננטע מאַן ערפאַהרען,

ומי שרי למעבד הכי קמי קב״ה והא כתיב (דברים ו׳) לא תנסו את ה׳ אלהיכם. א״ל הכי אמר רבי אושעיא הוץ מזו שנאמר (מלאכי ג׳) הביאו את כל המעשר אל בית האיצר ויהי טרף וגו׳ עד בלי די. מאי עד בלי די אמר רמי בר פפא עד שיבלו שפתיתיכם מלומר די. אמר אי מטאי להתם לא אצטריכנא לך ולר׳ אושעיא רבך. וגרסינא בפסיקתא עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר עד שלא תתחסר. אמר הקב״ה עשר את שלי ואני מעשר את שלך. תבואת זרעך אם זכיתם סוף אתם יוצאים לזרוע בשדה ואם לאו סוף שאיש שדה מתגרה בכם ואי זהו זה עשו דכתיב ביה איש שדה. היוצא השדה אם זכית סופך לצאת לשדה ורואה העולם צריך למים ותשאלום ויבואו ואם לאו סוף ששונאי ישראל יוצאין לקבור בניהם בשדה. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר בזכות שני דברים ישראל מתחננין לפני המקום ב״ה בזכות שבת ובזכות מעשרות. בזכות שבת מנין דכתיב (ישעיה נ״ח) אם תשיב משבת רגליך. מה כתיב בתריה אז תתענג על ה׳ וגו׳. בזכות מעשרות מנין דכתיב (דברים כ״ו) ושמחת בכל הטיב אשר נתן לך וגו׳. אמר רב הונא אבות הראשונים הפרישו מעשרות. אברהם הפריש תרומה גדולה. דכתיב (בראשית י״ד) הרימותי ידי אל ה׳ וגו׳. ואין הרמה אלא תרומה. כדכתיב (במדבר י״ח) והרמותם ממנו תרומת ה׳. יצחק הפריש מעשר ראשון דכתיב (בראשית כ״ו) ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו׳. אמר רבי אבא בר רב והלא אין הברכה שורה

דאס דיין אויסשפרוך זיך בעוואהרט, דאס עס דאך אין דער שריפט הייסט: דוא זאללסט דען עוויגען ניכט פריפען? דא גאב רבי יוחנן צור אנטווארט: דיעס צו טהון האט רבי אושעיא געשטאטטעט, דען עס הייסט (מלאכי ג׳, י׳.): „ברינגעט זאממטליכע צעהנטען אין דיא שאטצקאממער דעס עוויגען אונד איהר ווערדעט אונענדליכען געווין האבען,״ ד. ה. ווא ראמי בר פפא עס דייטעט: איהר זאללעט ווערדעט איינגעשטעהען: וויר האבען צור גענוגע. היערויף גאב דער קנאבע צור אנטווארט: ווארע איר דיעזער פערז בעקאננט געוועזען, זא האטטע איך דיינע אונד דיא דייטונג דעס בר פפא פאן דיעזעם פערזע זעלבסט זא געמאכט. אין דער פסיקתא הייסט עס: דער געהייליגטע שפרוך: פערצעהנטע דאס איינגע אונד איך ווערדע וויעדער דאס דייניגע פערצעהנפאכען. — רבי יהושע אויס סכנין טהיילט מיט, אים נאמען דעס רבי לוי: אים פערדיענסט דער ערפיללונג צווייער געבאטע פינדעט ישראל גנאדע פאר גאטט, נעמליך: דאס שבת־געבאטעס אונד דאס דער צעהנטענפערטהיילונג. דאס שבת־געבאטעס, דען עס הייסט (ישעיה נ״ח, י״ג.): „ווען דוא דיינען פוס צוריקהאלטסט פאם ענטווייהען דעס שבת, דאן ווירסט דוא דיך זעלבסט בעגליקקען דורך דען עוויגען. דער צעהנטענ־פערטהיילונג, דען עס הייסט (דברים כ״ו, י״א.): „אונד דוא ווירסט דיך פרייען מיט אללעם גוטען, דאס דער עוויגע דיין גאטט דיר גיעבט. רב הונא לעהרט: דיא שטאממפאטער האבען שאן צעהנטען פערטהיילט, זא יעקב שפראך עס אין איינעם געבעטע אויס: אללעס, וואס דוא איר געבען ווירסט, וויל איך דאך דיינעם ווילען פערצעהנטען. רבי אבא בר רב בעמערקט: עס שטעהט פאסט, דאס קיין

לא על דבר המדוד ולא על השקיל ולא על המנוי ולמה מדד אותן כדי לעשרן הה״ד ויברכהו ה׳. יעקב הפריש מעשר שני הה״ד (שם כ״ח) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וגרסינן נמי התם תני בשם רב נחמני בנוהג שבעולם אדם יש לו שדה אחת ונתנה לאריס לעבדה למחצה לשליש ולרביע. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא הוא משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדיל צמחים ודשן ופירות ולא אמר להפריש אלא אחד מי׳. גם בזכות המעשרות תפלתו של אדם נשמעת כדגרסינן התם (משלי ל׳) מי עלה שמים וירד מי הוא שעולה לשמים תפלתו ומוריד הגשמים זה המחלק מעשרותיו בחפניו שמוריד טל ומטר לעולם. (שם) מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה ומי הקים כל אפסי ארץ. מי הוא זה שאין תפלתו עולה לשמים ואינו מוריד גשמים זה שאינו מחלק מעשרותיו בחפניו שהוא עוצר השמים מלהוריד טל ומטר. וגרסינן נמי במסכת אבות (פ״ה) ז׳ מיני פורעניות באין לעולם על ז׳ גופי עבירות מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין. ואלו הן רעב וכו׳. כדאיתא (בפר׳ א׳) מחבור זה. גם מצינו במדרש תנחומא פרשת ראה. מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה שמעלה לו אלף מ״ות בכל שנה והיה אומר

זעגען קאָממט איין זאַכען, דיא געמעססען, געוואָגען אונד געצאָהלט וואָרדען, אונד דענגאָך האַט יצחק זיין איינגעאָרנדטעטעס געטרייטע געמעססען; דיעס טהאַט ער געוויס דעסוועגען, אום געלוביא זיינען געווין צו קעננען אונד זאָנאַך צו פֿערצעהנטען. רב נחמני בעמערקט זעהר שאָן: ווען יעמאַנד איין פֿעלד בעזיצט, דאַס ער ניכט זעלבסט בעאַרבייטען מאַג אָדער קאַן, זאָ איבערלאָסט ער עס איינעם זאַכקונדיגען, מיט דער בעדינגונג, דאַס איהם דערזעלבע דיא העלפֿטע, אָדער איין דריטטעל דעס ערטראַגעס, יע נאַכדעם דער פֿערגלייך איזט, דאַפֿאָן אבליעפֿערן מוס. ביים געהייליגטען הינגעגען איזט דעס ניכט זאָ. ער לאָסט דיא ווינדע וועהען, דיא וואָלקען צוזאַממענציהען, לאָסט רעגנען, טהויא אויפֿשטייגען, קייםען אונד שפראָססען, לאָסט גראַז וואַכסען, בוים אונד ערדפֿריכטע רייפֿען, אונד וועלכען לאָהן פֿערלאַנגט ער היערפֿיר? נור דען צעהנטען טהייל דעס געווינעס, דער ערנדטע! — אויך דאַדורך, דאַס דער מענש דיא געביהרענדע צעהנטען פֿערטהיילט, ווירד דעססען געבעט ערהאָרט. דען עס הייסט (משלי ל׳, ד׳.): „ווער גינג הינאויף אין דען הימעל אונד ווידער הינאב?“ דאַס הייסט ווער זאָנדעט זיין געבעט גען הימעל אונד בראַכטע רעגען הערצב, ערווירקטע פֿרוכטבריגגענדען טהויא? דעריעניגע, דער זיינע צעהנטען גוט געמעססען אַבזאָנדערט; „ווער זאַממעלטע דען ווינד מיט זיינער פֿויסט, ווער באַנד דאַס וואַססער אין איין געוואַנד, ווער שטעללטע פֿעסט אַללע גראָנצען דער ערדע?“ ווער נעמליך זענדעט זיין געבעט אום רעגען גען הימעל אונד אונערהאָרט בלייבט? דעריעניגע, דער קיינע צעהנטען פֿערטהיילט מיט זיינען האָנדען; ער פֿערשליעסט גלייכזאַם דען הימעל, דאַס ווערדער טהויא נאָך רעגען צור ערדע קאָממט. — אים טראַקטאַט אבות הייסט עס: הונגערסנאָטה ווירד איבער דיא ערדע פֿערהאָנגט, ווען מאַן דיא צעהנטען דען אַרמען פֿאָרענטהאָלט. — אים מדרש תנחומא ווירד מיטגעטהיילט: איין פֿרעממגראָממער מאַן בעזאַס איין פֿעלד, דאַס איהם טויזענד מאַאַס געטרייטע

די לי במה שנתן לי הקב״ה ואני נותן המעשר שהוא מאה מדות לשנה. כשהגיע למות אמר לבנו הוי זהיר במעשרותיה שע״י המעשר זכיתי לאלו הנכסים. שנה ראשונה נתן המעשר מאלף מדות מאה. בשנה השנית אמר למה אתן כל כך חיסר מהמעשר י׳ חיסר השדה מאה לשנה. בשלישית חיסר מהם עשרים חיסר השדה ר׳ לשנה וכן בכל שנה ושנה עד שהורה השדה למאה מדות. והיה מתעצב מאד באו אליו אחיו ובית אביו מקושטים בלבושים נאים. אמר להם וכי לשמחה אתם באים הירה לכם לנחמני. אמרו לו למה לא נשמה שמתחלה היית אתה בעל הבירת והקב״ה כהן. ועכשיו נעשה הקב״ה בעל הבירת ואתה כהן. מיד נתן המעשר כהוגן והורה השדה לכמה שהיתה בתחלה. איתא במדרש ושוב מעשה בא׳ שהיה כונס יין ושמן ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי נכנסה בו רוח תזזית ונטל המקל והתחיל משבר החביות גער בו בנו מה עשה נטל את המקל ופצעו על ראשו אמר לו הרוח מסייע יתי ואת גער בי. אמר

יאָהרליך בראַכטע. זעהר צופֿריעדען שפּראַך יעדעס מאַל דיעזער פֿראָממע: גאָטט זייא דאַנק היערפֿיר, איך וויל, וויא עס זיך געביהרט, הונדערט מאַאַס דאַפֿאָן פֿערטהיילען. זאָ טהאַט ער אַללייאָהרליך. אַלס ער שטערבען וואָללטע, שפּראַך ער צו זיינעם זאָהנע: דאַדורך, דאַס איך אַללייאָהרליך נאַך געביהר פֿערצעהנטעט האַבע, בין איך צו דיעזעם פֿערמאָגען, דאַס נון באַלד דאַס דייניגע זיין ווירד, געקאָממען; איך פֿערפֿליכטע דיך נון, מיין זאָהן! דיעזעס געבאָט יאַ צו ערפֿיללען. דער זאָהן דיעזעס פֿראָממען קאַם דורך דעססען אַבלעבען באַלד אין דען בעזיטץ דיעזעס פֿער־מאָגענס אונד פֿערצעהנטעטע אויך דאַפֿאָן אים ערסטען יאַהרע נאַך פֿאָרשריפֿט הונדערט מאַאַס. אים צווייטען יאַהרע אַבער ענטצאָג ער דען אַרמען צעהן מאַאַס אונד זיעהע, דער ערטראַג זיינעס פֿעלדעס וואַר אים קינפֿטיגען יאַהר הונדערט מאַאַס וועניגער. אים דריטטען יאַהרע, אום דיעזען פֿערלוסט זיך מיט עטוואַס צו ערזעטצען, ענטצאָג ער דען אַרמען צוואַנציג מאַאַס אונד ער געוואַן בלאָס אַכט הונ־דערט מאַאַס. יע מעהר ער דען אַרמען אין דען דאַראויף פֿאָלגענדען יאַהרען פֿאָן צעהנטען אַבברוך טהאַט, יע מעהר ער פֿאָן ערטראַג וועניגער האַטטע, זאָ דאַס ער צולעטצט ניכט מעהר אַלס הונדערט מאַאַס ערנדטעטע. דאַריבער גראָמטע ער זיך גאַר זעהר. דאַ קאַמען זיינע ברידער אונד פֿערוואַנדטען פֿייערליך געפּוטצט צום בע־זוכע צו איהם, וואַס איהם אויפֿפֿיעל; דאַהער שפּראַך ער צו איהנען: וויא עס שיינט, קאָממט איהר צו איינעם פֿעסטע צו מיר, דאַ איהר זאָ געפּוטצט אונד געציערט זייד, אַבער איך בעדאַרף וועגען איינעס אויסעראָרדענטליכען פֿערלוסטעס גאַר זעהר דעס טראָסטעס. יעטצט, גאַבען זיא צור אַנטוואָרט, ערשיינען וויר ניכט פֿאָר דעם געוואָהנ־ליכען ווירטהע, דער דו פֿריהער וואַרסט, זאָנדערן פֿאָר דעם פּריעסטער, דער דו נון געוואָרדען ביזט. אונד דער טראָסטבעדירפֿטיגע מערקטע דיא געמאַכטע ריגע אונד גאַב פֿאָן נון אַן דיא געביהרענדען צעהנטען אַב, אונד זיעהע, זיין פֿעלד בראַכטע איהם ווידער דען ערטראַג דעס ערסטען יאַהרעס, אַלס ער עס איבערנאָממען. נון נאָך איינע געשיכטע אויס דעם מדרש. יעמאַנד האַטטע וויין אונד אָהל געאָרנדטעט, אָהנע נאַך געביהר דיא צעהנטען דאַפֿאָן צו פֿערטהיילען. דאַ וואַנדעלטע איהן איט איינעם מאַלע דיא לוסט אַן, איינען שטאָקק צו ערגרייפֿען אונד דיא געפֿעססע, וואָרין זיך דער וויין אונד דאַס אָהל בעפֿאַנד, צו צערשלאַגען, וואַס ער אויך טהאַט.

לו תן לי מקל בידי ואשבר אף אני. נתן לו את המקל הוא מתבר הדא חדא והוא מתבר תרי תרי. מי גרם לו זה על ידי שלא הוציא מעשרותיו כראוי ועליו נאמר (משלי כ״א) אוהב יין ושמן לא יעשיר. אמר רבי לוי מעשה באחד שהיה מעשר פירותיו כראוי והיתה לו שדה אחד ונתן הקב״ה בלבו ועשה הצירה זרע והציה בית מקואות. מיד באת שנה בצורת והיה מזבן סאה חטין בסלע וסאה מים בתלת סלעים והירה מכריז ואומר אנא זבין סאה דמיא דעבדא תלת סאין דחטין. מי גרם לו על ידי שהוציא מעשרותיו כראוי. וגרסינן באלה הדברים רבה (דברים כ״ח) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. אמר רבי יצחק שלא יאמר אדם אלו נתן לי הקב״ה שדה הייתי מוציא מעשרות מתוכה אלא אם אין לו שדה יתן ממה שיש לו בעיר לפיכך אל ירפה אדם ידו מן המעשרות ויתנם כראוי מן השדה ומן הבית. ומכל מה שיבא לידו בשום ענין בעולם ובזה מולהו לממונו ומקיימו ומוסיף עליו אלף פעמים:

(קצג) פרק חמישי.

כל בן דעת נותן כל אשר יש לו להציל גופו מעונש בדיני בני אדם והצדקה שאדם נותן לעני מצילתו מדינה של גיהנם. כדגרסינן פ״ק דבתרא

זיין זאָהן, דער געראַדע צוגעגען וואַר, שפראַנג הערבייא, אום איהם דען שטאָקק אויס דער האַנד צו ווינדען; דאַריבער ערגריממט, פערזעטצטע ער איהם איינען דערבען שלאַג אויף דען קאָפף. אַללערדינגס געריעטה אויך דער זאָהן אין צאָרן, דאַן ער נאַן דען נאָך אונפערזעהרט געבליבענען געפֿאַססטען אויסלייעס, אינדעם ער, מיט איינעם פֿאַטער ווערטהייפֿערנד, זיך צערטריממערטע. נון וואַר דיא איהרע אונד אַרבייט איינעס יאַהרעס אונד דיא פֿיר זיך ערגייצטען צעהנטען דאַהין. אויך רבי יהושע בן לוי ערצאָהלט איינע געשיכטע פֿאָן איינעם מאַננע, דער ריכטיג דיא צעהנטען פֿערטהיילטע. דיעזער האַטטע איין פֿעלד, וועלכעס ער, נאַך געטטליכער איינגאַבע, בלאָס צור האַלפֿטע בעזאַעטע אונד אין דער אַנדערן האַלפֿטע ליעס ער ברוננען גראַבען. גלייך דאַראויף טראַט איינע גראָסע דיררע איין אונד ער פערקויפֿטע דאַס מאַאַס וואַיצען פֿיר איינע זילבערמינצע אונד דאַס מאַאַס וואַססער פֿיר דרייא זילבערמינצען אונד האַטטע גוטען אַבגאַנג. דיעזעס גליקק ווארדע איהם דאַראויף צו טהייל, וויל ער דיא צעהנטען נאַך פֿאָרשריפֿט פֿערטהיילטע. רבי יצחק לעהרט, וויא עס אים אדרט דברים הייסט: דער מענש זאַגע ניכט, ווען מיר דער געהייליגטע איין פֿעלד געגעבען, פֿאָן וועלכעם איך פֿריכטע געוואָננע, זאָ ווירדע איך גערנע צעהנטען דאַפֿאָן געבען, זאָנדערן ער מוס פֿערפֿליכטעט אויך פֿאָן זיינעם בעזיטצע אים הויזע צעהנטען צו געבען, דען עס הייסט: געזעגנעט זייעסט דוא אין דער שטאַדט אונד געזעגנעט אים פֿעלדע. פֿאָן יעדעם געווין מוס מאַן נאַך פֿאָרשריפֿט אַבגעבען, ווען ער, וויא דאַס זאַלל, בלייבענד אונד דויערנד זיין אונד זיך טויזענדפֿאַך פֿערפֿיעלפֿאַלטיגען זאָלל.

פֿינפֿטעס קאַפּיטעל.

עס שטעהט פֿעסט, דאַס יעדערמאַן, דער וועגען איינעס פֿערגעהענס אָדער פֿער ברעכענס שווער פֿעראַנטוואָרטליך וואָרדען מוס, זיין האַבע היגעבען מאַכטע, אום פֿאָן

דף י׳ תניא היה רבי מאיר אומר אם יש לו פתחון פה לבעל הדין להשיבך ולומר אם אלהיכם אוהב את העניים למה אינו מפרנסתן. אף אתה אמור לו כדי שנתנצל אנו מדינה של גיהנם. וזאת השאלה שאל טורנוסרופוס את ר׳ עקיבא אמר לו אם אלהיכם אוהב את העניים מפני מה אינו מפרנסן. אמר לו כדי שנתנצל אנו מדינה של גיהנם. אמר לו אדרבה זו היא שמחייבת אתכם לגיהנם אמשול לך משל למה״ד למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא כועס עליו. ואתם קרויים עבדים שנאמר (ויקרא כ״ה) כי לי בני ישראל עבדים. א״ל ר׳ עקיבא אמשול לך משל למה״ד למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין וגזר עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו ובא אדם אחד והאכילוהו והשקהו וכששמע המלך לא דורון משגר לו. ואנו קרויים בנים שנאמר (דברים י״ד) בנים אתם לה׳ אלהיכם. אמר לו אתם קרויין בנים ואתם קרויין עבדים בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אתם קרויים בנים ובזמן

דער שטראפע בעפרייט צו ווערדען. ווען דיעס פיר דאס דיעמוייטיגע לעבען געשיעהט, זא זאללטע יעדער מענש פריידיג אלמאזען דען ארמען שפענדען, אום זיך פאן העללענשטראפען צו בעפרייען. ניעמאנד, בעמערקט רבי מאיר, שטעללע דיא פראגע: ווען גאטט דיא ארמען ליעבט, ווארום שפייזט ער זיא ניכט זעלבער? ער פערלאנגט, דאס דער וואהלהאבענדע דען ארמען ערנאהרע, דאמיט יענער פאן העללענשטראפען בעפרייט זייא. דיעזעלבע פראגע ריכטעטע רופוס אן רבי עקיבא אונד דיעזער גאב איהם אויך דיא אנטוואָרט דעם רבי מאיר. רופוס יעדאך מאכטע פאלגענדען איינוואנד: היערויס גינג דאך געראדע דיא בעהויפטונג צור העללע הערפאר; דען צ. ב. איין קאניג ליעסע יעמאנד, דער זיך איינעס אפיסשטאטס פערברעכען שולדיג געמאכט, אין שטרענגע האפט נעהמען מיט דעם בעפעהלע, איהם וועדער שפייזע נאך טראנק צו פעראבריייכען אונד יעמאנד ערקיהנטע זיך דענכאך אונד שפייזטע דיעזען געפאנגענען; ווירדע דער קאניג איבער איהן ניכט צירנען? אונד איהר איזראעליטען זייד דורכאוס גענאנט דיענער איינעס גאטטעס, דען עס הייסט: „איר זייד דיא קינדער ישראל׳ס דיענער,“ אלזא ווערכער דיענער דירפטע זיך ערקיהנען, דעם אויסשפרוכע זיינעס הערערן: דיעזער אדער יענער זייא נאהרונגסלאז! צו ווידערשפרעכען? איין אהנליכעס בייא שפיעל, גאב ר׳ עקיבא צור אנטוואָרט, זאלל דיך פאם געגענטהייל איבערצייגען, נעמליך: איין קאניג, דער איבער אונטהאטען זיינעס זאהנעס איין צארן געראטהען, גאב דען בעפעהל, איהן אין שטרענגע האפט צו נעהמען אונד איהם וועדער שפייזע נאך טראנק צו פעראבריייכען, דא קאם יעמאנד אונד רייכטע איהם דענכאך דען לעבענסאונטערהאלט. דער האלבבעגנאדיגטע קאניג ערפאהרט דיעס; וואס טהוט ער? אנשטאטט דען ווידערזעטצליכען צו בעשטראפען, זענדעט ער איהם איין געשענק, וויל ער זיך זיינעס זאהנעס ערבארמט האבע. אויך וויר זינד קינדער גענאננט אונד צוואר „קינדער זייד איהר דעס עוויגען איירעס גאטטעס.“ דאס איינע מאל, שפראך רופוס ווידער, ווערדעט איהר דיענער, דאס אנדערע מאל קינדער איירעס גאטטעס גענאננט, היערויס פאלגערע איך, דאס איהר נור דאן קינדער גענאננט ווירד, ווען איהר דען ווילען איירעס פאטערס פאללפיהרט; נון

שאין אתם עושים רצונו של מקום אתם קרויים עבדים. ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום. א"ל הרי הוא אומר (ישעי' נ"ח) הלוא פרוס לרעב לחמך וגו'. אימתי עניים מרודים תביא בית האידנא וקאמר הלוא פרוס וגו'. וקאמרי עלה אמר רבי חייא בר אבא רבי יוחנן רמי כתיב (משלי י"א) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות. וכתיב (שם י') לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות. שתי צדקות הללו למה אחת שמצלת ממיתה משונה ואחת שמצלת מדינה של גיהנם. ואיזו היא שמצלת מדינה של גיהנם ההוא דכתיב ביה עברה דכתיב (צפניה א') יום עברה היום ההוא. ואי זו היא שמצילתו ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. נותנה ואינו יודע למי נותנה לאפוקי מדמר עוקבא נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה לאפוקי מדרבי אבא. אלא היכי ליעביד ליתיבי בארנקיה של צדקה. וגרסינן נמי התם וילבש צדקה כשרין (ישעי' נ"ט) מה שרין זה מגין על לבושו של אדם במלחמה אף הצדקה מגינה על בעלה מדינה של גיהנם. וגרסינן נמי בפר"ק דגטין (דף ז'). תנא דבי רבי ישמעאל כל המגיז נכסיו ועושה מהן צדקה ניצול מדינה של גיהנם. ראו כמה יש לו לאדם להיות זהיר במצוה זו המצלת לאדם מהעונש הגדול:

(קצר) פרק ששי.

הצדקה מגינה גם כן בעולם הזה לבטל כל גורה. וגם מצלת ממיתה עצמה ואף ממיתה משונה. כדגרסינן בפ"ק דר"ה (דף י"ז). אמר רב יצחק

אבער פערדיענט איהר דען בייזאמען דיענער, דאס איהר, וויא אייער פאליטיטעס פערהאלטניס עס בעקונדעט, דורך אייערע אונגעהארזאמקייט בייא אייערעם גאטטע איין אונגנאדע שטעהט, פאלגליך, וועהן איהר אילדטהאטיגקייט איבעט, זא האנדעלט אייערער ויאגאר שטראפע דאפיר. היערויף גאב ר' עקיבא נור פאלגענדע אנטוואָרט: עס הייסט: „רייכע דעם הונגריגען היין ברָאד, אונד דיא פאָם פיינדע ניעדערגע-דריקקטען דירפטיגען ברינגע אין דיין הויז," לעבע זיא, דאפיר ווירד דיר אויך דער פערטפראכענע לאהן ווערדען. — אילדטהאטיגקייט איבען רעטטעט פאן איינעם פלאטצליכען טאדע אונד פאן העללענשטראפען. אמן איבע זיא יעדאך זא אויס, דאס דער עמפפאנגער ניכט וויססע ווער געגעבען אונד דער געבער ניכט וויססע, ווער פאן איהם עמפפאנגען, אמן ווערפע נעמליך דיא שפענדע אין איינע, דער געמיינדע געהאריגען אלמאזען-ביכסע. אויך ווירד געלעהרט: אילדטהאטיגקייט איבען גלייכט איינעם פאנצער, דער אים קריעגע שיטצט; אויך שיטצט זיא פאר העללענשטראפע. אים לעהרגעביידע דעס רבי ישמעאל ווורדע געלעהרט: ווער זיינע גיטער (שאצצע) שפערט אונד דאפאן אלמאזען שפענדעט, ווירד פאן העללענשטראפען גערעטטעט. אויס אלל דעם געזאגטען איזט צו ערזעהען, וויא זעהר דיעזעס געבאָט צו בעאכטען אונד צו שאטצען זייא, איין געבאָט דאס דען אענשען פאן זאלכער גראָססען שטראפע רעטטעט.

זעכסטעס קאפיטעל.

אילדטהאטיגקייט שיטצט אויך אויף דיעזער וועלט, אבלט יעדעס פערהענגניס צו ניכטע אונד רעטטעט זאוואהל פאר איינעם פריהען אלס פלאטצליכען טאָד. אויך רב

ארבעה דברים קורעין גזר דינו של אדם. ואלו הן צדקה צעקה שנוי השם ושנוי המעשה. צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות. צעקה דכתיב (תהלים ק"ז) ויצעקו אל ה' בצר להם וגו'. שנוי השם דכתיב (בראשית י"ז) ויאמר אלהים וגו' שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. שנוי מעשה דכתיב (יונה ג') וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. וי"א אף שנוי מקום דכתיב (בראשית י"ב) ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו'. והדר ואעשך לגוי גדול. ואידך דילמא ההיא זכותא דארץ ישראל הוא דאהניא ליה. וגרסינן נמי בפרק קמא דבתרא (דף ד'). אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר שנאמר (דניאל ד') להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטיך בצדקה פרוק. וכתיב כולא מטא על נבוכדנצר מלכא לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה. מלמד שהאריך שנה אחת גזרתו בצדקה וכ"ש אם היה שב בתשובה. ואם זה מצינו בעכו"ם כ"ש בישראל שתתבטל הגזרה מכל וכל. למדנו שהצדקה מבטלת הגזרה. וגם מצינו שמצלת ממיתה עצמה מההיא עובדא דבנימן הצדיק. כדאמרינן בפ"ק דבתרא (דף י"א). תניא אמרו עליו על בנימן הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה. פעם אחת באת אשה ועמדה לפניו בשני בצורת אמרה לו רבי פרנסני. אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו רבי אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים

ינאק לעהרט דאס לעטצטערע, דאס עס הייסט: מילדטהאָטיגקייט איבען רעטטעט פאָם טאָדע. עס שטעללט רב יהודה אים נאַמען רב'ס דיא פראַגע אויף: וועסוועגען מוזטע איבער דניאל דיא שטראַפע, אין דיא געפאַהרפאָללע לאָווענגרובע געוואָרפען צו ווערדען, פערהענגט וואָרדען? וויל ער דעם נבוכדנצר האָט אנגעראַטהען מילדטהאָטיגקייט צו איבען, וואָדורך דערזעלבע איין יאַהר ווייניגסטענס פאָן דעם פערהענגניס, איין ווילדעס טהיער צו ווערדען, בעפרייט וואורדע. אויך היערויס געהט הערפאָר דאס מילדטהאָטיגקייט איבען איין בעזעס פערהענגניס פאָם מענשען אַבוועגדיג מאַכט. — פאָן בנימין דעם גערעכטען, דער אַלמאָזען-געלדער זיינער געמיינדע אונטער זיך האַטטע, ווירד ערצאָהלט, דאס אין איינעס יאַהרעס דער הונגערסנאָטה איינע פרוי צו איהם קאַם אונד פלעהעטע: רבי, ערנאָהרע מיך! איך בעטהייערע דיר, שפראַך בנימין, דאס קיין העללער אין דער ביכסע איזט. היערויף שפראַך דיא פרוי יאַממערנד, ווען דוא רבי! מיך ניכט ערנאָהרען וואָללעסט, זאָ קאָממע איך אונד מיינע זיעבען קינדער דורך הונגער אום. דיא אינניגע לאַגע דיעזער פרוי ריהרטע דיעזען גערעכטען אונד ער גאַב דער פרוי איהרען בעדאַרף. שפּעטער וואורדע בנימין שטערבענס קראַנק, דאַ טראַטען דיענסטענגעל הין פאָר דעם געהייליגטען אונד שפראַכען פלעהענדען טאָנעס: העררר אונד רעגיערער דער וועלט! דוא שפראַכסט יאַ, ווער נור איינע זעעלע אין ישראל ערהאָלט, זאָ איזט עס גלייך צו אַכטען, אַלס ווען ער דיא גאַנצע וועלט ערהיעלטע אונד דיעזער בנימין, דער איינער פרוי אונד איהרען זיעבען קינדערן לעבענסאונטערהאַלט געוואָהרטע, זאָלל אין דער בליטהע זיינער טאַגע היגשטערבען? אונד

ברעב. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימן הצדיק ונטה למות אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ובנימן הצדיק קיים אשה וז' בניה ימות בשנים מועטות. תאנא הוסיפו לו שתים ועשרים שנה. וגרסינן בב"ר פרשה נ"ח רבי מאיר אזל להדא נמלא ראה אותן שהורי ראש. אמר להם שמא ממשפחת בני עלי אתם דכתיב (שמואל א', ב') וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. אמרו לו התפלל עלינו. אמר להם הטפלו בצדקה ותהיו זקנים שנאמר (משלי ט"ז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. וגרסינן בפ"ק דבתרא הוא היה אומר עשרה דברים קשים נבראו בעולם. הר קשה ברזל מחתכו. ברזל קשה אש מפעפעו. אש קשה מים מכבין אותו. מים קשים עבים סובלין אותן. עבים קשים רוח מפזרתן. רוח קשה גוף סובלו. גוף קשה פחד שיברו. פחד קשה יין מפיגו. יין קשה שינה מפקחתו. שינה קשה מיתה מבטלתה. מיתה קשה צדקה מבטלתה שנאמר וצדקה תציל ממות. ומצלת גם ממיתה משונה כדגרסינן במסכת שבת בסוף פרק מי שהחשיך (דף קנ"ו) דשמואל ואבלט הוו יתבי חזנהו להנך אינשי דקא אזלי לאגמא. אמר אבלט לשמואל האי גברא אזיל ולא

זיהע, דער אַללפֿאַטער בעשענקטע איהן מיט נאָך צוויא אונד צוואַנציג יאַהרען. רבי מאיר קאַם איינסט, וויא אים בראשית רבה בעריכטעט ווירד, נאַך איינער שטאַדט, וואָרין ער לויטער יונגע לייטע בעמערקטע, דאַהער פֿראַגטע ער זיא, אָב זיא פֿיעללייכט פֿאָם האָהענפריעסטער עלי, איבער דען דער פֿלוך ערגינג (שמואל א', ב', ל"ג.): „אונד אַללער אַנוואַכס דיינעס הויזעס זאָללען הינשטערבען, ווען זיא מאַננער ווערדען," הערשטאַממטען? פֿלעהעט פֿיר אונס רבי, באַטען זיא, דאַס ווער אונזערע גרייזעניאַהרע ערריייכען מאָגען. איבעט וואָהלטהעטיגקייט אויס, שפּענדעט אַלמאָזען, שפּראַך ר' מאיר, אונד אייער וואונש ווירד געוויס אין ערפֿיללונג געהען; דען עס הייסט: איינע הערלליכע קראָנע איזט דאַס גרויע האַאַר, דאַס דורך אויסאיבען דער וואָהלטהעטיגקייט ערלאַנגט ווירד. — ר' יהודה לעהרט: צעהן מאֶכטיגע געגענשטאֶנדע זינד אין דיעזער וועלט געשאַפֿפֿען וואָרדען, וואָבאָן דער איינע געגענשטאַנד איממער דען אַנדערן בעוועלטיגט. דען בערג, אויס גראַניט בעשטעהענד, בעוועלטיגט דאַס אייזען. אייזען שמילצט אים פֿייער. וואַססער לעשט אויס דאַס פֿייער. דיא לופֿט ציהעט דאַס וואַססער אַן זיך אונד זאָ בילדען זיך וואָלקען. דיעזע ווערדען בעקאַנטליך פֿאָם ווינדע, דער לופֿט, בעוועלטיגט אונד צערשטרייט. דער מענשליכע קאָרפּער ניממט וויעדער דיא לופֿט, דיא איין הויפּטבעשטאַנדטהייל דעסזעלבען איזט, אין זיך אויף. דיא אַנגסט אונד פֿורכט קניקקט וויעדער דען קאָרפּער. דער וויין אַבער פֿערטרייבט אַנגסט אונד פֿורכט. שלאַף דען וויין. דער טאָד בעוועלטיגט דען שלאַף, אונד וואָהלטהעטיגקייט איזט מייסטערין דעס טאָדעס, דען עס הייסט: וואָהלטהעטיגקייט איבען רעטטעט פֿאָם טאָדע. אויך רעטטעט זיא פֿאָן איינעם פּלעטצליכען טאָדע. — שמואל אונד איין היידע, נאַמענס אבלט, דער גלייך דיעזעם אַסטראָנאָמיע אונד אַסטראָלאָגיע קעננטניססע בעזאַס, בעפֿאַנדען זיך אים פֿרייען, אונד זאַהען פֿיעלע לייטע צור וויעזע געהען אום גראַז צו האָלען. דאַ שפּראַך אבלט צו שמואל, דיעזער מאַן דאָרט ווירד פֿאָן דער וויעזע ניכט מעהר צוריקקעהרען; לויט פֿערהאָנגניס

אתי דקא טריק ליה חויא ומאית. אמר ליה שמואל אם מישראל הוא אזיל ואתי. אדהכי והכי אזול ואתו. קם אבלט שדייה לטוניה אשכח ביה חויא דפסיק ושדי בתרתי גובי (פי' בשתי חתיכות). אמר ליה שמואל מאי עבדת. אמר ליה כל יומא הוה מרמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן. האידנא הוה חד גבן ולא הות ריפתא בהדיה הוה קא מיכסיף אמינא ליה אנא קאימנא ומרמינא ליה ריפתא. כי מטאי לגביה שווי נפשאי כמאן דשקיל מיניה כי היכי דלא ליכסיף. אמר מצוה עבדת. נפק שמואל וקא דריש וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה בלבד אלא אפילו ממיתה עצמה. ואמרינן נמי התם רבי עקיבא הוה ליה ברתא ואמרו ליה כלדאי (פי' חוזים בכוכבים) ההיא יומא דעיילא לבי גננא טריק לה חויא ומתה והוה דאיג אמילתא טובא ההוא יומא קרא עניא אבבא הוי כולי עלמא טרידי בסעודתא ונפקת איהי ושקלת דריסתאנא (פי' רש"י למכסטרייסין) ויהבת ליה. כי מטארת לבי גננא

ווירד איהן איינע שלאַנגע טאָדטען. ווען ער איין יודע איזט, בעמערקטע שמואל, זאָ קעהרט ער לעבענדיג הייס, דען ווען מאַן דער טאָד איבער איהן פערהאָנגט איזט, וויא דאַ עס אין דען שטערנען געזעהען, זאָ קאַן ער עס דורך געבעט, בוסע אונד וואָהלטהאָטיגקייט פאָן זיך אַבווענדיג מאַכען; אונד אין דער טהאַט קאַם דיעזער מאַן, באַלד נאַך דיעזעם געשפּרעכע, מיט זיינעם גראַזבינדעל אויף דעם ריקקען בייא איהנען פאָרבייא. אבנעט באַט איהן זיין בינדעל צו עפֿנען, וועלכעס ער אויך טהאַט, אונד זיעהע, עס לאַג אין דעמזעלבען איינע צערשניטטענע שלאַנגע. וואָדורך האַסט דוא דיך דיינער רעטטונג פאָם געוויססען טאָדע פֿערדיענט געמאַכט, פראַגטע שמואל. איין גראָססער טהייל דער היעזיגען איינוואָהנער, וואָצו אויך איך געהאָרע, גאַב דיעזער מאַן צור אנטוואָרט, בילדען איינען פֿעראיין, איינען פריינד־שאַפֿטסבונד. וויר שפּייזען טעגליך אַן איינער טאַפֿעל, אבגלייך יעדער פאָן אונס דיא ערפֿאָרדערליכע שפּייזע נור טאַפֿעלן ליעפֿערט. דיעס צו בעווערקשטעלליגען, האַט איינער אונזערעס בונדעס, דער רייהע נאַך דיא פֿפֿליכט, דאַס נאָטהיגע עססען איינצוזאַממעלן אונד הערבייאצובריגנען. נון בעמערקטע איך, דאַס איינער אונזערעס בונדעס מיטטעללאָזאָ, אַבער געניערט זייא, עס צו בעקעננען, זאָ דאַכטע איך, ווען יעמאַנד אונ־זערער ברידער, אַן דעם גערעדע דיא רייהע דעם איינהאָלענס דער שפּייזען איזט, צו דיעזעם מאַנגע ווענען זיינער צו ליעפֿערנדען שפּייזע קאָמע, זאָ מיססע ער ערראָטהען אונד זיינע אַרמוטה איינגעשטעהען, דאַהער ערקלאָרטע איך, דאַס איך הייטע דער הערבייאהאָלער דער שפּייזען זיין וויל, וואָס איר אויך ווילליג געשטאַטטעט וואורדע. איך גינג אַללערדינגס אויך צו דיעזעם מאַנגע, קניפֿטע איין לאַנגעס געשפּראָך מיט איהם אַן, שטעללטע איך דאַן, אַלס ווען ער איר טאָן זיינען טהייל אַן עססען געגעבען אונד ענטפֿערנטע איך. דוא האַסט דאַמיט, שפּראַך שמואל, איין געבאָט ערפֿיללט אונד דיא פֿאָלגע דאַפֿאָן וואַר דיינע רעטטונג פאָם טאָדטענדען שלאַנגענביס; דען וואָהלטהאָטיגקייט רעטטעט ניכט נור פאָן איינעם פלאָטצליכען, זאָנדערן פאָן איינעם פֿערטוואָרטען טאָדע. — צו רבי עקיבא, דער איינע טאָכטער האַטטע, דיא וואַהרשיינליך שאָן פֿערלאָבט וואַר, זאַגטען אַסטראָלאָגען, דאַס זיא אַם טאַגע איהרער האָכצייט דורך איינע שלאַנגע געטאָדטעט ווערדען ווירד, וואָריבער ער זעהר ניעדערגעשלאַגען וואורדע, אבגלייך ער אויף גאָטט אונד דעססען הילפֿע בויטע. אַם האָכצייטסטאַגע, קאַם איין אַראַבער אין דאַס הויז דעס ר' עקיבא איינע גאַבע

שקלת לעבבנתא (מוזקא בלע"ז) דצתה בבצעא דגודא (פי' תחבה בחור סכותל) איתרמי ליה בעינא דהויא למחר כי קא שקלה קא כריך ואתי בתרה אפיקתיה קמיה דאבוה אמר לה מאי עבדת. אמרה ליה הכי והכי הוה עובדא. אמר לה מצוה עבדת. נפק רבי עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה אלא אפילו ממיתה עצמה. למדנו שהצדקה מצלת את האדם מכל רע:

(קצה) פרק שביעי.

הקדוש ברוך הוא מנסה לעשיר אם יעשה צדקה מממונו. ומנסה לעני אם יעמוד בדוחקו ויסבלנו בסבר פנים יפות. ואם העשיר עושה צדקה מרבה נכסיו ואם אינו רעה בא לידי חסרון הוא או בניו שגלגל הוא שחוזר בעולם. כמו שדרשו ז"ל על פסוק (דברים ט"ו) כי בגלל הדבר הזה. ואם העני עומד בנסיונו הקב"ה נותן לו כפלים בעוה"ז ממי אנו למדין מאיוב שנאמר (איוב מ"ב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. ואם לאו נותן לו שכרו משלם בעולם הבא שכלו טוב. והעשיר טיב לו לתת צדקה בעודו בידו

פערלאנגענד, אהנע יעדאך, דאס אללע אנוועזענדען זעהר בעשעפטיגט וואַרען, בעמערקט צו ווערדען. נור דיא בראוט בעמערקטע איהן אונד זאָ נאהם זיא דיא איהר היגעשטעללטע שפייזע אונד רייכטע זיא דיעזעם אונבעמערקטעטען ארמען. נאכהער ווארדע זיא צו דעם אים גארטען נאהע אן דער אויפער אויפגעשטעללטען טראַוהימעל געפיהרט, אום געטרויט צו ווערדען. צופעלליגער ווייזע האטטע זיא נאך איינע נאדעל אין דער האנד, דיא זיא אבזיכטלאָז אין דיא אויער שטעק אונד ניעהס, דיא שלאנגע, דיא צו איהרעם פערדערבען אין דערזעלבען ליעגנד לאג, ווארדע דורך דען קאָפף טאָדטליך געשטאָכען. אם אנדערן טאגע גינג דיא יונגע פרויא אין דען גארטען, זאָג דיא נאדעל אויס דער אויער אונד בראכטע איינע געטאָדטעטע שלאנגע צום פאָרשיין. דיעזע מערקווירדיגקייט ערצאַהלטע זיא איהרעם פאַטער, דער זיא אויך בעפראגטע, אָב זיא איינע מילדטהאָטיגע האנדלונג אויסגעאיבט. אלס זיא איהם פאָן דעם געשטריגען אונבעמערקטע געבליעבענען ארמען ערצאַהלטע ריעף ר' עקיבא אויס: מילדטהאָטיגקייט איבען, רעטטעט פאָן יעגליכעם טאָדע! היערויס פאָלגט אלזאָ, דאס דיעזע עס איזט, דיא דען מענשען פאָן יעדעם אונהייל, דאס זיינער הארט, רעטטעט.

זיעבענטעס קאַפּיטעל.

דער געהייליגטע פריפט דען רייכען מיט פערמאָגען, אום צו זעהען, אָב ער הערר איבער דאסזעלבע צו זיין פערמאַג אונד אָב ער מילדטהאָטיגקייט איבען קאַן. ער פריפט אבער אויך דען ארמען דורך ארמוטה, אום צו זעהען, אָב ער זיא אין ערגעבענהייט צו ערטראגען פערמאַג. איבט דער רייכע מילדטהאָטיגקייט אויס, דאן נימט זיין פערמאָגען נאך צונעהמענד צו. בעמאכטיגט זיך זיינער אבער דער גייץ אונד דיא הארטהערציגקייט, זאָ נימט זיין פערמאָגען אללמאַהליג אב, אָדער זיינע קינדער געראַטהען אין ארמוטה, וויא דיעס זאָ דער וועלטלויף איינמאל איזט. בעשטעהט דער ארמע זיינע הארטע פריפונג, זאָ ערזעצט איהם דער געהייליגטע, גלייך איוב, אללעס זיינע ליידען אונד דראַנגזאַללע דורך צווייפאכע פריידען אונד גענים־סע. אונד געשיעהט דיעס ניכט היניעדען, זאָ הארדט זיין איהם יענזייט אללעס דאס אים האָהערן גראַדע, וואס ער היער ענטבעהרען מוסטע. — דער רייכע טהוע גערנע

כמו שאמרו בפ"ג דאבות תן לו משלו שאתה ושלך שלו. וגם אמרו במסכת שבת פר' שואל אדם (דף קנ"א) תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך. ואף שלמה אמר בחכמתו (קהלת י"ב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. ימי הרעה אלו ימי הזקנה. שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות שנאמר (דברים ט"ו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. תניא רבי אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם אליו לא בא בא לבנו ואם לבנו לא בא בא לבן בנו שנאמר (שם) כי בגלל הדבר הזה. ותניא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. ואמר רב יוסף נקטינן צורבא מדרבנן לא מיעני. והא קא חזינן דקא מיעני. אהדורי אפתחא קאמינא. אמר לה רבי חייא לדביתהו כי אתו עניי אקדים להו ריפתא כי היכי דלקדימו להו לבניך. אמרה ליה מילט קא לייט להו. אמר לה קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. תניא א"ר גמליאל בר מאיר מ"ד (דברים י"ג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים. וגרסינן באלה שמות רבה (שמות כ"ב) אם כסף תלוה את עמי. הה"ד (קהלת ה') יש

לאססען, איבע מילדטהאטיגקייט אויס, דא עס אין זיינער מאכט שטעהט, אונד וויא רבי שמעון בן אלעזר לעהרט: גיעב, וויל דוא נאך אים בעזיטצע דיינעס פער־מאָגענס ביזט, ווען זיך דיר פערלאנגענדע ארמען דארביעטען; גיעב, ווען דיין הערץ נאָך פאָלל דעס עדעלמוטהעס אונד האָהערער געזיננונגען איזט, אבער ווארטע ניכט, וויא דער ווייזע שלמה זאגט, ביז דיא יאהרע דער געברעכליכקייט אונד דעס אלטערס הערבאנריקקען, פאָן דענען דוא מיסמוטהיג שפריכסט: איך האבע קיין וואהלגעפאללען אן איהנען. יא, מאן זאלל זאגען, וויא רבי אלעזר הקפר לעהרט, צו גאָטט ביטטען, אום דיא טוגענד דער מילדטהאטיגקייט, אום איין ווייכעס אונד מיטליידפאללעס הערץ, אבער ניכט נור פיר זיך זאלל מאן עס ערביטטען, זאָנדערן אויך פיר זיינען זאָהן אונד זיין ענקעלקינד, דען רייכטהום איזט ניכט בעשטעהענד, דא דאס גליקקסראד זיך זא שנעלל דרעהעט. רבי חייא גאב זיינער פרויא דיא ווייזונג, ווען ארמע פאן דיא טהירע קאָממען, איהנען נור גלייך בראָד צו רייכען, דאמיט איהרען קינדערן, ווען זיא אין דיעזע לאגע קאָממען זאָללטען, אויך זאָ געשעהע. ווארום, פראגטע דיא פרויא, פלוכסט דוא דען קינדערן מיט ארמוטה? מאן מוס זיך אויף אללעס געפאססט האלטען, גאב ער צור אנטווארט בגלל הדבר הזה, דען דאס גליקקסראד ווענדעט זיך גאר באלד. — ווער זיך דער לייטע ערבארמעט, לעהרט ר' גמליאל, זאָהן מאיר'ס, דער פינדעט גנאדע אויך פאָר גאָטט, דען עס הייסט (דברים י"ג, י"ח): ער ווירד דיר ערבארמען שענקען אונד זיך דיינער ערבארמען." — דער הערר פרי־

רעה חולה ראיתי תחת השמש וגו'. ואבד העושר ההוא בענין רע. אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקדוש ברוך הוא מנסה אותם העשיר מנסה אותו אם תהא ידו פתוחה לעניים. והעני מנסה אותו אם יכול לעמוד בייסורין ואינו בועט. אם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקה הרי אוכל ממונו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואם עמד העני בנסיונו הרי הוא נוטל כפלים לעתיד לבא שנאמר (תהלים י"ח) כי אתה עם עני תושיע. והעשיר שעינו רעה בשל אחרים הולך הוא וממונו מן העולם שנאמר ואבד העושר ההוא בענין רע ואומר (משלי כ"ד) התעיף עיניך בו ואיננו. וגרסינן בויקרא רבה. אמר רבי סימון אמר ריב"ל יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית שכך אמרה רות לנעמי (רות ב') שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז. עשה עמי אין כתיב כאן אלא עשיתי עמו. א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו שנא' (תהלים ק"ט) כי יעמוד לימין אביון אם אתה נותן לו דע שאני עומד לימין אביון ועתיד אני לשלם שכרך ואם לא תתן לו דע שאני עומד על ימינו ועתיד ליפרע מאותו האיש דכתיב (שם) להושיע משופטי נפשו. נתן תתן לו (דברי' ט"ו) א"ר נחמן כי בגלל הדבר הזה. עלמא הדין דמי לגלגל אינטליא (פס כלי) מתרוקן ומתמלא מתמלא ומתרוקן. אמר רבי אבהו

פֿעט דען רייכֿען, אָב ער זיינע האַנד אָפֿפֿנעט דעם פֿערלאַנגענדען אַרמען, אונד דען אַרמען פריפֿעט ער עבענפֿאַללס, אום צו וויססען, אָב ער דיא אַרמוטה, זיינען קוואַמער אונד זיינע ליידען אין געטטערגעבענהייט ערטראַגע אונד ניכֿט איבער זיין איסגעשיקק מורע. דער רייכֿע, ווען ער דיא פריפֿונג בעשטעהט אונד וואָהל-טהעטיג איזט, זאָ גענייסט ער זיין פֿערמעגען היענידען אונד דיא פֿריכֿטע זיינער וואָהלטהעטיגקייט פֿערבלייבען איהם צום גענוס פֿיר'ס יענזייט. דער אַרמע אַבער, דער דיא פריפֿונג אין געטטערגעבענהייט ערטרעגט אונד אויסדויערט, דעססען האַררעט איין צווייפֿאַכֿער לאָהן אים צוקינפֿטיגען לעבען, דען עס הייסט (תהלים י"ח, כ"ח.): „דעם אַרמען שטעהסט דוא בייא." איזט דער רייכֿע גייצציג אונד מיס-גינסטיג, זאָ שווינדעט ער אונד זיין פֿערמעגען אויס דער וועלט. דער אַרמע איזט, ויא רבי יהושע בן לוי בעמערקט, דער ווֹאהלטהעטער אונד לעבענסרעטטער דעס רייכֿען, רב אבין לעהרט: דער אַרמע שטעהט, אָ רייכֿער! אויף דיינער שוועללע אונד דער גאָט-הייליגע שטעהט, וויא עס איין דער שריפֿט הייסט, צו זיינער רעכֿטען; גיעבסט דוא איהם גוטוויללינג ברידערליך, זאָ וויססע, דאַס איך, דער הערר, דיר דען לאָהן דאַפֿיר צאַהלע; גיעבסט דוא איהם ניכֿטס, זאָ לאַססע איך דיך איינע שטרענגע פֿיהלען. רב נחמן בעמערקט: דאַס גליקק אונד דיא אַרמוטה גלייכֿען צווייען קאַנטען בעפֿעסטיג-טען אייאמערן, ביידע שטרעבען היינאַב צום בּאָרן דעס רייכֿטהומס, אַן וועלכֿעם דיא אַפֿגע-שעפֿטעהען; אַבער נור איינער דאַפֿאָן שאָפֿפֿט דאַס אַללגעמיין געווינשטע אונד טהיילט עס דיעזעם אָדער יענעם מיט. פֿיר דען אונרעכֿטמעסיגען עמפֿפֿאַנגער, ווירד דאַס מיטגעטהיילטע צו וואַססער, דאַס ווידער צו זיינער קוועללע צוריקקשטרעבט, עס צער-רינט אונד פֿערפֿליכֿטעט זיך ענדליך גאַנץ אונד גאַר. רבי אבהו טהיילט מיט, אים נאַמען דעס רבי אלעזר: וויר מיססען עס דעם שיינאַרמען דאַנק וויססען,

בשם ר' אלעזר צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן שמכיון שאחד מהן תובע מיד אדם ומחזירו ריקן מיד הוא נענש שנאמר (דברים ט"ו) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. וכתיב (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. והנותן כפי כחו כן ירבה וכן יפרוץ:

(קצו) פרק שמיני.

לא צוהה תורה שיפזר אדם כל אשר לו וימות ברעב או יבא להתפרנס מן הצדקה שנאמר (ויקרא כ"ה) וחי אחיך עמך. ועל זה אמרו ז"ל חייך קודמים לחיי אחיך. אבל יקדים פרנסתו ואחר כך פרנסת אביו ואמו ואחר כך לבניו. שכך אמרו בני יעקב לאביהם (בראשית מ"ב) ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו. וגרסינן נמי במסכת כתובות פרק נערה (דף נ') כתיב (תהלים ק"ו) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת וכי אפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת. רבותינו שביבנה ואמרי לה רבי אלעזר אומר זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים. רבי שמואל בר נחמני אמר זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן ואחר כך נותן לקרוביו ואחר כך לעניי עירו ואחר כך לעניי עיר אחרת שנאמר (דברים ט"ו) פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך. ואמרו על פסוק זה אחיך קודמין לענייך וענייך קודמין לעניי עירך ועניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת.

דאַס ער זיך פיר אַרם אויסגיעבט, דען וואָרע ער אַרם אין דער טהאַט אונד מאַן איהם קיין אַלמאָזען געבען ווירדע, „זאָ רופֿט ער (וועגען דער האַרטהערציגקייט) צום עוויגען אונד דוא האַבעסט איינע זינדע אויף דיר (דבריס ט"ו, ט'.)." אַבער דיא זעעלע, דיא זינדיגעט, שטירבט היין. דאַהער, ווער נאַך פֿעראָגען אַלמאָזען שפענדעט, ווירד געוויס נאָך פֿעראָגענדער אונד רייכער ווערדען.

אַכטעס קאַפּיטעל.

דיא טריפֿט געביטעטעט ניכט, דאַס דער מענש אַלל זיינער האַבע דורך אַלמאָזען שפענדען זיך ענטאייסערע, אום דאַן דורך הונגער אומצוקאָממען, אָדער אויף אַלמאָזען אַנגעוויעזען צו זיין, ניין, זיא געביטעטעט בלאָס: דיין ברודער זאָלל מיט דיר לעבען; היעראויס פֿאָלגט, וויא דיא ווייזען לעהרען, דאַס דיא ערהאַלטונג דיינעס לעבענס, דער דיינעס נאָכסטען פֿאָראַנגעהט, אונד צוואַר, פֿאָרערסט דיא ערהאַלטונג דיינער זעלבסט, דאַן דיא דיינער עלטערן אונד דיינער קינדער, אַלסדאַן קאָממט דיא ערהאַלטונג דיינעס ברודערס אַן דיא רייהע. עס הייסט (תהלים ק"ו, ג'.): „וואָהל דעם, דער דיא געבאָטע האַלט אונד מילדטהאָטיגקייט איבט צו יעדער צייט," היעראויס דייטעט רבי אלעזר, דאַס היערמיט דיא איינגען אונמינ-דיגען קינדער געמיינט זינד. ר' שמואל בר נחמני לעהרט, דיעזער פֿערז האַבע בעצוג אויף איינע וואַיזע, דיא מאַן אינ'ס הויז ניממט, ערנאָהרט אונד שפּאָטער פֿערהייראַטעט. האַט מאַן זיינען עלטערן, קינדערן זאָ אויך דען פֿערוואַנדטען געזאָרגט, זאָ שפענדע מאַן דען אַרמען זיינער שטאַדט אונד דאַן ערסט דען אַרמען איינער אַנדערן שטאַדט, דיעזעס בעזאַגט אויך נאַכשטעהענדער פֿערז (דבריס ט"ו, י"א.): „אויפֿטהון זאָללסט דוא דיינע האַנד דיינעם ברודער, דעם אַרמען אונד דעם דירפֿטיגען אין דיינעם לאַנדע." איינער פֿרויא, דיא אין דער רעגעל אין דער

ואמרו ג"כ במציעא פר' איזהו נשך (ד' ע"א) ע"פ (שמות כ"ב) אם כסף תלוה את עמי וגו'. ענייך ועניי עירך ענייך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. ומאלה האמורים מקדים אשה לאיש מפני שהאשה בושה לבקש פרנסתה ומקדים הזקן לבחור והחולה לבריא לפי שאינן הזקים ליגע. היו לפניו עניים הרבה ואין לו לתת לכלם מקדים כל אחד כפי מעלתו הכהן ללוי. ולוי לישראל. וישראל לחלל. וחלל לשתוקי. ושתוקי לאסופי. ואסופי לממזר. וממזר לנתין. ונתין לגר. וגר לעבד משוחרר. בד"א בזמן שכולם שוים בחכמה אבל אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם. ת"ח קודם דכתיב (משלי ג') יקרה היא מפנינים. יקרה היא מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים. וכן מצינו בר' בשני בצורת שהקדים כל לומד מקרא או משנה או תלמוד לעם הארץ. דגרסינן בפ"ק דבתרא דף ח'. רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד ועמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס. אמר ליה רבי פרנסני. אמר ליה קרית. אמר ליה לאו. שנית. א"ל לאו. א"ל במה אפרנסך. א"ל פרנסני ככלב וכעורב. פרנסיה. לבתר דנפק יתיב ר' וקא מצטער אמר אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ. אמר לפניו רבי ישמעאל בר' יוסי שמא יונתן בן עמרם הוא שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה. בדקו ומצאו כדבריו. אמר רבי יכנסו הכל. רבי לטעמיה דא"ר אין

דריקקענדסטען לאַגע ערסט איהר שאַאַמגעפֿיהל אָפּפֿערט, זאָ זאָלל מאַן צוערסט שפּענדען, זאָ אויך איינעם גרייזעס פֿריהער אַלס איינעם ריסטיגען מאַננע, איינעם קראַנקען עהער אַלס איינעם געזונדען. ווירד מאַן פֿאָן פֿיעלען אַרמען ווגען שפּענדען אַנגעגאַנגען, זאָ גבע מאַן נאַך ראַנג אונד אַלטער. דער גראָססע אונד זעהר רייכע רבי טהאַט אין איינעם יאַהרע דער הונגערסנאָטה פֿאָלגענדעס. ער אָפֿפֿנעטע זיין פֿאָררַאטהסהויז אונד שפּראַך: עס מאָגען איינטרעטען דיא אֶקננער, דיא וויססענ-שאַפֿט אונד בילדונג בעזיטצען, אַבער איין אונוויססענדער בעטרעטע ניכט דיעזע שוועללע; דען רבי עהרטע אים אַנדערען נור דאַס וויססען. דאַ דראָנגטע זיך רבי יונתן בן עמרם היניין אונד שפּראַך: איין לעהרער, ערנאָהרע איך! האַסט דוא דער וויססענשאַפֿט אָבגעלעגען, פֿראַגטע רבי? ניין, גאַב ער נור אַנטוואָרט. וועסוועגען אַבער, דאַ דוא קיין פֿערדיענסט אום דיא וויססענשאַפֿט בעזיטצעסט, זאָלל איך דיר נאַהרונג געבען, פֿראַגטע רבי. אָ איין לעהרער, האַלטע איך פֿיר איינען הונד, פֿיר איינען ראַבען, דען גאָטט ניכט פֿערלאָססט אונד גיעבט איהר נאַהרונג. דאַ שוויעג רבי אונד רייכטע איהם עססען. אַלס יונתן אויס דעם אַנגעלעגין וואַר, שפּראַך רבי, וועהע מיר, איך האַבע איין ברָאד איינעם אונוויססענ-דען, דער דער וויססענשאַפֿט, דער לעהרע שאָטטעט, געגעבען! דאַ שפּראַך רבי ישמעאל, זאָהן דעס ר' יוסי: וויא מיר שיינט, וואַר דיעזער מאַן רבי יונתן בן עמרם; וואַהרשיינליך וואָללטע ער ניכט דורך דאַס פֿערדיענסט זיינער תורה-קענטניס זיך לעבענסאונטערהאַלט ערווערבען. אונד אַלס רבי זיך ערקונדיגען ליעס, וואַר דעם ווירקליך זאָ; דאַ געשטאַטטעטע ער יעדעם הונגריגען איינלאַס. ווען רבי אונוויססענדען דען איינלאַס פֿערווייגערטע, זאָ

פורענית באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. ואם הוא עני בן טובי׳ ורגיל בעדון ובכבוד אל יחסרו לו ממה שהיה רגיל. כדגרסינן במסכת כתובות פרק מציאת האשה (דף פ״ז). תנו רבנן די מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו. ואי אתה מצווה עליו לעשרו. אשר יחסר לו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פ״א לא מצא הלל עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין. ת״ר מעשה באנשי גליל העליון שלקחו לעני בן טובים אחד מצפורי ליטרא בשר בכל יום. מאי רבותא אמר רב הונא ליטרא משל עופות. ואי בעית אימא ליטרא מעות בליטרא בשר. רב אשי אמר התם כפר קטן הוה. וכל יומא הוו מפסדי חיותא אמטולתיה (פי׳ בשבילו). ההוא עניא דאתיא קמיה דר׳ נחמיה א״ל במה אתה סועד א״ל בבשר שמן ויין ישן א״ל רצונך שתתגלגל עמי בעדשים גלגל עמו בעדשים ומת. אמרו אוי לו לזה שהרגו רבי נחמיה. אדרבה אוי לו לרבי נחמיה שהרגו לזה מבעי ליה. אלא איהו הוא דלא אבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי האי. ההוא דאתא לקמיה דרבא א״ל במה אתה סועד א״ל בתרנגולתא פטומא ויין ישן. א״ל ולא חיישת לדוחקא דצבורא. א״ל אטו מדידהו קא אבילנא

לאג דער גרונד איין דעססען בעהויפטונג: דאס אונגליקק דיא וועלט נור וועגען דער אונוויססענדען אין דער היילִיגען לעהרע היימזוכט. — ווען מאן, לעהרען דיא וויזען, דעם געבאט דער אויסאיבונג דער ווילדטהאטיגקייט גענויא נאכקאממען וויל, זא מוס מאן דעם ארמען געבען „וויינען געלנען בעדארף" אונד דעם הערונטערגעקאממענען אונד ארם געווארדענען רייכען „אללעס וואס איהם מאנגעלט" זאגאר איין פפערד צום רייטען אונד איינען דיענער צור בעדיענונג. פאן הלל, דעם אלטען, ווירד בעריכטעט, דאס ער פיר איינען ארמען פאן גוטער הערקונפט איין פפערד צום רייטען געקויפט אונד איהם איינען פארלייפער געגעבען האבע; יא, אלס ער איינעס טאגעס דיעזעם קיינען לייפער צו שטעללען פערמאכטע, זא ליעף ער זעלבסט פאר דעססען פפערד דרייא מייללען הער. איין אנדער־ מאל וואר איין קליינעס דארף, דעססען איינוואהנער איינען ארמען פאן גוטער הערקונפט אללע טאגע איין פפונד פרישעס פלייש פערשאפען ליעסען. נאך רב הונא וואר דיעס פאגעלפלייש, וועלכעס דיעזען לייטען אללערדינגס זעהר טהייער צו שטעהען קאם. איין אונטערדריגטער ארמער קאם צו רבי נחמיה אונד באט אום לעבענסאונ־ טערהאלט. אן וועלכע שפייזען האסט דוא דיך געוואהנט, פראגטע ר׳ נחמיה? אן פעטטעס פלייש אונד אן אלטען וויין, גאב דער ארמע צור אנטווארט. איך קאן דיר נור, דא איך זעלבסט ארם בין, מיט לינזען דיענען, שפראך ר׳ נחמיה. דער ארמע, דער זיינען הונגער שטיללען וואללטע, אאס דיא דארגערייכטען לינזען; אבער וואהרענד דעם עססענס ווארדע איהם שלעכט, ער פיעל אום אונד בליעב טאדט אויף דער שטעללע טאדט. אויך צו רבא קאם איינסט איין אונטערדריגטער ארמער אונד באט אום לעבענסאונטערהאלט. אן וועלכע שפייזען ביזט דוא געוואהנט, פראגטע איהן רבא. אן געמעסטעטע היהנער אונד אן אלטען וויין, גאב דער ארמע צור אנטווארט. דיעזעס דיר צו פערשרייבען, שפראך רבא, מיזט דיא היעזיגע געמיינדע ניכט אים שטאנדע. גלויבע עטוואס ניכט, שפראך דער ארמע, דאס דיא געמיינדע איר דען

מקודשא ברוך הוא קא אבילנא דתנינן (תהלים קמ"ה) עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו. בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נותן לו הקב"ה אוכלו בעתו. אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא הוה חזיא ליה תריסר שנין ואתיה ליה תרנגולת פטומה ויין ישן. אמר דין מאי דקמן (פי' מה דבר זה שאירע לפני עתה). אמר ליה נענתי לך קום אכול. וגרסינן בספרי די מחסורו אשר יחסר לו. למה נאמר מחסורו אשר יחסר ב' פעמים ללמדך שהראוי ליתן לו פת נותנין לו פת עיסה נותנין לו עיסה מעה נותנין לו מעה פת חמה נותנין לו פת חמה פת צונין נותנין לו פת צונין. להאבילו לתוך פיו מאבילו. ותנן נמי בפ"ק דבתרא אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר לפונדיון מד' סאין בסלע. לן נותנין לו פרנסת לינה. מאי פרנסת לינה אמר רב פפא פוריא ובי סדיא (פי' כר) שבת נותנין לו מזון שלש סעודות. תנא אם היה עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו. ההוא עניא דהוה מהדר אפתחי אתא לקמיה דרב פפא לא איזדקוק ליה. אמר ליה רב ספרא בריה דרבי ייבא לרב פפא אי מר לא מזדקיק ליה ואחריני לא מזדקיק ליה לימות. והתניא אין נזקקין לו. אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מועטת. למדנו שלכל אחד ואחד נותנין לו כפי הראוי לו אם מעט ואם הרבה:

לעבענסאונטערהאלט רייכע, ואנדערן דער געהייליגטע מונט'ס, דער דאס בעדערפט, דען עס הייסט יא: „דיא אויגען אללער האררען דיין אונד דוא גיעבסט איהנען איהרע שפייזע, גיעבסט יעדעם נאך בעדארף צו זיינער צייט." וואהרענד דיעזעם געשפרעכעס קאם איינע שוועסטער רבא'ס אן, דיא ער שאן צוועלף יאהרע ניכט געזעהען אונד ברכטע איין געמעסטעטעס הוהן אונד אלטען וויין מיט. אערק־ווירדיג, שפראך רבא, דאס דיעזעם מיר געראדע שיקקט! פערצייהע מיר, ליעבער פריינד, איך זעהע היערין איין איינגערצייג גאטטעס; דאהער וויל איך גלייך דאס הוהן בערייטען לאססען אונד גאנץ דיינען ווסונט ערפיללען. אויך אים ספרי הייסט עס: אאן מוס יעדעם פראגן דאס געבען, וואראן עס איהם אאנגעלט, דען עס הייסט: „נאך זיינעם בעדארף, וואס איהם אאנגעלט." — איינען דורכרייזענדען ארמען זאלל אאן רייכליך בעשענקען. בלייבט ער איבער נאכט, זא זארגע אאן פיר זיינע בעקוועאליכקייט. בלייבט ער איבער זאננאבענד, זא בעזארגע אאן, נאך רב פפא, דיא דריי געביהרענדען שבת־אאהלצייטען פיר איהן: יעדאך איינעם ארמען, דער אין הייזער בעטטעלן געהט, ברויכט אאן ניכטס אוס דער אללאמזענ־ביכסע צו געבען. איין זאלכער קאם איינעס טאגעס צו רב פפא, דער איהם ניכטס געבען וואללטע, זא שפראך רב ספרא, זאהן דעם רבי ייבא צו איהם: ווען דוא איהם ניכטס געבען וואללסט אונד איין צווייטער אונד דריטטער עבענפאללס ניכטס, זא קאן דיעזער אאן דען ענדע הונגערס שטערבען, אונד ווען אויך דיא לעהרע מיינט, דאס אאן דער אוס דער אללאמזענביכסע שאן ערהאלטען ניכטס געבען זאלל, זא מיינט דאמיט נור געמיינט, דאס אאן איהם קיינע אנזעהנליכע אונטערשטיטצונג צו פערשרייבען ברויכט, אבער יעדענפאללס מוס ער מיט עטוואס אונטערשטיטצט ווערדען. היעראוס אונד אוס דעם פריהער געזאגטען פאלגט אלזא, דאס אאן יעדעם ארמען נאך געביהר אונד נאך זיינעם בעדארף, יע נאכדעם אאן עס אים שטאנדע מיט, אונטערשטיטצען זאלל.

(קצו) פרק תשיעי.

הצדקה שאדם נותן לפרנסת יתומים היא מצוה גדולה לפי שהם קטנים ועגומים ואין להם אב שירחם עליהם ועל זה קראוהו עושה צדקה בכל עת כדאיתא בפרק שלפני זה. והייבין לתת להם מזונות ולהשיאן. והיתומה קודמת ליתום. כדגרסינן בפרק מציאת האשה (דף ס"ז). ת"ר יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום. מפני שהאיש דרכו לחזור ואשה אין דרכה לחזור. יתום ויתומה שבאו לישא משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום. מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש. ת"ר יתום שבא לישא שוכרים לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה. שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו. די מחסורו זה בית אשר יחסר זה מטה וכסא ושלחן. לו זה אשה וכן הכתוב אומר (בראשית ב') אעשה לו עזר כנגדו. גם מצינו לחסידי ישראל שהיו זהירין מאד בצדקת יתום ויתומה כדגרסינן בפרק סדר תעניות אלו (דף כ"ד) אלעזר איש כפר ברתותא כד הוו חזי ליה גבאי צדקה טשו מיניה דכל דהוה נקיט הוה יהיב להו. יומא חד סליק לשוקא למזבן ליה נדוניא לברתיה חזיוה גבאי צדקה טשו מיניה אזל בתרייהו. אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה ביתום ויתומה. אמר להם העבודה שהן קודמין לבתי. שקל כל דהוה בידיה יהב להו פש בהדי' חד

נייטעס קאַפּיטעל.

דיא קליינען עלטערנלאָזען קינדער, דיא אונטהלאָז אונד טרויערנד אומהער געהען, וויל זיא קיינען פאַטער מעהר האַבען, דער זיך איהרער ערבאַרמטע, זיא צו ערנאָהרען אונד טרעסטונגע פערזוכט, אונד ווער דיעזער וואַהרהאַפט נאַכקאָממט, דער ווירד צו יעדער צייט וואָהלטהאָטער גענאַננט. איינע ווייבליכע וואַיזע צו ערנאָה־רען אונד שפעטער צו פֿערהייראַטהען איזט יעדאָך מעהר פֿפֿליכט, אַלס איינע מאָננליכע; זאָ לעהרען אונז דיא ווייזען. אין היגזיכט דער פֿערעהעליכונג איינער וואַיזע מאָננליכען געשלעכטס, לעהרען זיא פֿערנער, דאַס מאַן איהר אַללעס צור הויז־האַלטונג ערפֿאָרדערליכע פֿערשאַפֿט געבען, דאַן זיא פֿערהייראַטהען מוס, דאַ עס הייסט: ,,דוא זאָללסט איהם זיין בעדירפֿניס, וויא עס זיך געבוהרט, געבען.'' אויך דיא פֿראָממען אין ישראל פֿערפֿוהרען היערביי אַלזאָ. — אלעזר אויס דעם דאָרפֿע ברתותא װאַר, וויא בעריכטעט ווירד, איזט פֿרייגעביג אַלס עס זיינע פֿערמאָגענספֿערהעלט־ניססע געשטאַטטעטען, דאַהער ווען דיא אַלמאָזענזאַממלער וועגען פֿריימוויליגע שפענדען הערומגינגען, וויכען זיא איהם זאָ פֿיעל אַלס מעגליך אויס. איינעס טאַגעס, אַלס ער געראַדע אויף דעם מאַרקט גינג, אום אויסשטייער פֿיר זיינע פֿערלאָבטע טאָכטער צו קויפֿען, בעגעגנעטען איהם אַלמאָזענזאַממלער, דיא, אַלס זיא איהן ער־בליקטען, איהם אויסוויכען; ער איילטע איהנען יעדאָך נאַך אונד פֿראַגטע זיא: פֿיר וועם זאַממעלט איהר? נור אויסשטייער פֿיר איין פאַאַר וואַיזען מעננליכען אונד ווייבליכען געשלעכטס, גאַבען זיא צור אַנטוואָרט. ווען דעם זאָ איזט, שפּראַך אלעזר, זאָ נעה־מעט נור דאַס, וואַס איך אַן געלד נור אויסשטייער פֿיר איינע טאָכטער בעשטיממט האַבע. דיעזע געהען פֿאָר. ער האַטטע איהנען דאַס געלד אויף אונד בעהיעלט זיך

ווזא וזבין ביה הטים ואסיק שדייה באכלב׳ (פי׳ אוצר של חטים). אתאי דביתהו אמרה לה לברתה מאי אייתי לך אבוך. אמרה לה כל מאי דאייתי באכלבא אסיק סלקא הוייה לאכלבא דמלייא הטי וקא נפיק בצינורא דדשא. כי אתא מבי מדרשא אמרה ליה בוא וראה מה עשה לך אוהבך. אמר לה העבודה הקדש הן עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל. וברור הוא שצדקת יתום ויתומה שכרו גדול:

(קצח) פרק עשירי.

מי שהוא נצרך ואינו רוצה לקבל צדקה נותנין לו לשם הלואה בדגרסינן בפרק מציאת האשה (דף ס״ז) תנו רבנן אין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם הלואה והוזרין ונותנין לו לשם מתנה דברי ר׳ מאיר. וחכמים אומרים נותנין לו לשם מתנה והוזרין ונותנין לו לשם הלואה. לשם מתנה והא לא שקיל. אמר רבא לפתוח לו לשם מתנה. יש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעים ממנו. הא לא שקול אמר רב פפא לאחר מיתה. אמר רבי שמעון יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין

דאַפֿאָן נור איינע איבעראינגע צוריקק, וואָפֿיר ער איין מאַאַס ווייצען קויפֿטע, דען ער אין זיין געטרייטעלאָקאַל שיטטעטן ליעס. זיינע נייגיעריגע פֿרוי פֿראַגטע דיא טאָכ־טער, וואַס דער פֿאַטער אייגענטליך פֿאָם מאַרקטע הייאַגעבראַכט האַבע? איך וויים עס ניכט, גאַב זיא צור אַנטוואָרט, דאַ ער אַללעס אין דאַס געטריידעלאָקאַל געלעגט האַט. דיא נייגיערדע ליעס אַבער ביידען קיינע רוהע אונד זאָ גינגען זיא, אום דיעזעס לאָקאַל צו אָפֿפֿנען, אַבער אָ וואונדער! עס וואַר גאַנץ מיט ווייצען אַנגעפֿיללט. דעם אויס דעם שטודירגעביידע גערעדע הייאַקעהרענדען אַלס נור ליעז זיינע פֿרוי ענטגעגען אונד טהיילטע איהם דיא פֿראָהע נאַכריכט פֿאָם געשעהענען וואונדער אונד פֿלעהענטליכען גליקק מיט אונד שפראַך: קאָם אונד זיעהע וואַס דיר דער ליעבענדע פֿאַטער בעשערט האַט! איך שוואָרע, שפראַך ער איס טייערליכען טאָנע, דאַס ער דעם היילינגס האַלינטיג וואורדע, איך שוואָרע, דאַס איך היערפֿאָן נור גלייך איינעם אַנדערן איזראַעליטען אַראַמען גענייססען וואָללע! — עס איזט אַלזאָ קלאַר, דאַס אויך דיא אויסגעאיבטע מילדטהעטיגקייט אַן ווייזען, זאָוואָהל אַן מאַננליכען אַלס ווייבליכען געשלעכטס, איין אונבעשטרייטבאַרער לאָהן ערפֿאָלגט.

צעהנטעס קאַפיטעל.

ווער בעדירפֿטיג איזט אונד קיינע אונטערשטיטצונג אַננעהמען וויל, דעם פֿער־אַבריינכע מאַן זיא אונטער דער פֿאָרם איינער אַנלייהע, נאַכהער איבערלאַססע מאַן זיא איהם אַלס געשענק, דיעס־איזט דיא אַנזיכט דעס רבי מאיר. נאַך דער אַנזיכט דער ווייזען אַבער געבע מאַן דעם בעדירפֿטיגען פֿאָרוועג איינע אונטערשטיטצונג; וויל ער זיא אַבער ניכט אַננעהמען, זאָ איבערלאַססע מאַן זיא איהם אַלס אַנלייהע, אונטער דער בעדינגונג דער צוריקקצאַהלונג; ווען ער אַבער שפעטער צו איינעס פֿעראַמגען קאָממט, זאָ מאַהנע מאַן איהן ניכט, זאָנדערן וואַרטע, נאַך דער אַנזיכט דעם רב פפא, ביז ער געשטאָרבען, דאַן בעאַנשפרוכע מאַן דיא צוריקקצאַהלונג. רבי שמעון לעהרט: ווער איינעס פֿערמאָגען בעזיטצט, דעם דרינגע מאַן קיינע אונטערשטיטצונג אויף, ווען זיא איהם אויך פֿיר׳ס לעבען בעקוועמליכקייט,

נזקקין לו. אין לו ואינו רוצה להתפרנס אומרין לו הבא משכון וטול כדי שתזוח דעתו עליו. תנו רבנן העבט זה שאין לו ואין רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם הלואה וחוזרין ונותנין לו לשם מתנה. תעביטנו זה שיש לו ואין רוצה להתפרנס שנותנין לו לשם מתנה ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו אלא מה אני מקיים תעביטנו דברה תורה כלשון בני אדם. וגרסינן בויקרא רבה כתיב (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל ביום רעה וגו'. א"ר מונא אשרי נותן אל דל לא כתיב אלא אשרי משכיל הוי מסתכל בו איך יקבל לזכות בו. ורבי מונא כך היה עושה כשהיה רואה בן טובים או בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו שמעתי בשבילך שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה וכיון שאתה נוטל דמיה אתה נותנו לי ובשעה שהיה נותן לו היה אומר לו במתנה נתונים לך. אמר רבי אלעזר כתיב (תהלים קל"ו) נותן לחם לכל בשר. ובא זה וחטף את המצוה א"ל הקב"ה עלי לשלם לו גמולו הה"ד (משלי י"ט) וגמולו ישלם לו. ועני המתבייש מלקבל צדקה ביום יתננה לו בלילה כמו שאמרו על רב חנן בר טוביה שהיה עושה וילמדו העשירים ממנו. כדגרסינן בפרק הרואה (דף נ"ח) עולא ורב חסדא הוו שקלי ואזלי אפתחא דבי רב חנן בר טוביה איתנגיד רב חסדא ואיתנח. אמר ליה עולא ולא סבר לה מר להא דאמר

וואס ער זיא פערדיענטע, פֿערשאַפֿפֿען קאָננטע. בעזיטצט ער ניכטס אונד וויל דאַנאָך ניכט אונטערשטיטצט זיין, זאָ פֿאָרדערע מאַן איהם איין פֿפֿאַנד אַב; דיעזעס פֿערפֿאַהרען טהוט דעם פֿערשעמטען אַרמען וואָהל. אַלז דאַס געזאַגטע ווירד ער־וויעזען אויס דען פֿערזען: „דוא זאָללסט ניכט פֿערשליססען דיינע האַנד פֿאָר דיינעם ברודער, דעם דירפֿטיגען; זאָנדערן אָפֿפֿנען זאָללסט דוא איהם דיינע האַנד אונד ליהען זאָללסט דוא איהם, — זאָ וויט עס רייכעט פֿיר זיינען בעדאַרף.‟ (דברים ט"ו, ז' או. ח'.). ווען ר' מונא איינען פֿעראַרמטען רייכען אונד פֿאָן גוטער ערציעהונג געוואַהרטע, זאָ בעגאַב ער זיך צו איהם אונד שפּראַך: איך האַבע ערפֿאַהרען, דאַס דיר איין אַנזעהנליכעס ערבע אין ווייטער פֿערנע איזט צוגעפֿאַללען; איך ליהע דיר נון דיעזע געגענשטענדע אונד קאַננסט דוא מיר דען בעטראַג דאַפֿיר שפּעטער ענטריכטען, אונד ווען דער אַרמע ווירקליך שפּעטער צו איהם קאַם, אום זיינע שולד אַבצוטראַגען, זאָ שפּראַך ער: איך האַבע עס דיר יאַ געשענקט. ר' מונא גרינ־דעטע זיין ערוואָהניגעס פֿערפֿאַהרען אויף דען פֿערז: „וואָהל דעם, דער מיט איבערלעגונג משכיל פֿיר דען אַרמען זאָרגע טראָגט‟ (תהלים מ"א, ב'). רבי אלעזר לעהרטע, עס הייסט: ער, דער הערר, גיבט בראָד יעדעם פֿליישע, אונד ווען איין וואָהלטהעטיגער קאָממט אונד דיעס פֿיר דען געדירפֿטיגען טהוט, זאָ בלייבט דיא פֿערגעלטונג היערפֿיר געוויס ניכט אויס. — ווען איין אַרמער געניערט איזט דאַס טאַגע אַלמאָזען אַנצונעהמען, זאָ פֿעראַבריירכע מאַן עס איהם דעס נאַכטס; זאָ פֿערפֿוהר רב חנן בר טוביה. ער בעזאַס נעמליך איין הויז, דאַס פֿיער איינגענגע פֿאָן פֿיער זייטען האַטטע, דיא פֿיר דיא אַרמע בייא טאַג אונד נאַכט אָפֿפֿען שטאַנדען אונד יעדער בעדירפֿטיגע פֿאַנד אין דיעזעם הויזע אויפֿנאַהמע אונד זעטטיגונג.

רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר (יחזקאל כ"א) ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות האנח לעיניהם. רבי נתן אומר כל גופו שנאמר (שם) והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונהיתה נאם ה' אלהים. אמר ליה היכי לא איתנח ביתא דהוו קיימין שתין אפייתא ביממא ובלילא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקיל ידה מן כיסיה דסבר אדהכי והכי אתו עני בר טובים ואראייתו לידה כיסא מכסיף. ותו הוה פתיחן ליה ארבעה בבי לד' רוחי דעלמא דכל מאן דהוה עייל כי כפין נפיק כי שבע והוה שדיין לידה חיטי ושערי אבראי בשני בצורת וכל מאן דהוה מכסיף ביממא הוה אתי בליליא וכל דהוה צריך אתי ושקיל והשתא נפל ליה בתילא ולא איתנח. אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר (ישעיה ה') באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים וגו'. והזייה דלא הוה מייתבא דעתיה אמר ליה דיו לעבד להיות כרבו. אמר רב נחמן בר יצחק עתיד הקב"ה להחזירן לישובן שנאמר (תהלים קכ"ה) הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט וגו'. מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן. ויש לך אחר שאינו רוצה לקבל בהלואה ממש על משכון או בלי משכון עד שירויח לאומנתו או עד שימכור את שלו ופורע מיד. מי שהוא מטיל לכיסו זו היא מצוה גדולה בלי הסרון כים שאינו בוש העני בדבר. דגרסינן במסכת שבת פרק במה אשה (דף ס"ג) ארשב"ל גדול המלוה יותר מן העושה צדקה והמטיל לכיס

אַלס רב חסדא אין געזעלשאַפֿט דעס עולא, איינעס טאַגעס פֿאָר ריזאַקס נון פֿאַסט פֿערוויטטערטען הויזע פֿאָראיבער גינג זייפֿצטע ער, אונד עולא מאַכטע איהן אויפֿמערקזאַם אויף דען אויסשפרוך דעס רבי יוחנן, נעמליך: פֿאָם טאַגע דער צערשטערונג דעס טעמפעלס אַן, ווורדע אויך איבער דיא הייזער דער פֿראָממען בעשטיממט, דאַס זיא פֿערוויסטעט ווערדען, דאַ אויך דיעזעס, דאַס הויז דעס הערזן, צערשטערט ווורדע, אונד דאַהער זאַגט אויך דער פראָפֿעט (ישעיה ה', ט'). „פֿאָר מיינעם אָהרע, שפראַך גאָטט דער הערר: וואַהרליך! פֿיעלע הייזער זאָללען צור עֶדע, דיא גראָססען אונד דיא שאָנען, אונבעוואָהנט ווערדען;" יעדאָך ווירד דער הערר, נאַך רב נחמן בר יצחק, דיא פֿערלאַססענען הייזער וויא דען צערשטערטען טעמפעל, ווידער בעוואָהנט מאַכען, דען עס הייסט (תהלים קכ"ה, א'.): „דיא אויף גאָטט פֿערטרויען, בלייבען וויא דער בערג ציון אונערשיטטערליך, עוויגליך בעוואָהנבאַר." — עס גיעבט אויך בעדירפֿטיגע, דיא וועדער איינע גאַבע, נאָך איינע אַנלייהע גענען פֿאָנדער אָדער אָהנע פֿאָנדער, אַננעהמען. דיעזע דורך איבערווייזונג פֿאָן פֿערדיענסטען צו אונטערשטיצען איזט זעהר לאָבענסווערטה. אויך רבי שמעון בן לקיש לעהרט: עס איזט פֿערדיענסטליכער איינען אַנשטענדיגען אַרמען געלד צום געשעפֿט צו לייהען, אַלס איהן דורך איינע גאַבע צו אונטערשטיטצען, נאַך וויכטיגער אַבער איזט, דעם אַרמען פֿערדיענסט צו איבערווייזען.

יותר מכלם. וגרסינן נמי בפר' אלו הן הנשרפין (דף ע"ו). ת"ר האוהב את שכניו וכו' והמלוה סלע לעני בשעת דחקו וכו'. כדאיתא לעיל בפ"ב בפרנסת עניים. ואם הוא ת"ח ונצרך ואינו רוצה לקבל בצדקה מתעסקים עמו בסחורה מוכרין לו בזול וקונין ממנו ביוקר. ואם רוצה לעסוק בפרקמטיא מלוה לו מעות לעשות מהן סחורה ומתעסקין בסחורתן להרויח להם וזהו נקרא מטיל מלאי לכיס ת"ח. ושבחוהו רבותינו בכמה מקומות ושכרו הרבה מאד כמו שדרשו ע"פ (משלי ג') כבד את ה' מהונך זה המהנה ת"ח מנכסיו. ודרשו ג"כ בספרי (שם) עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים והם המחזיקין בצורכי הרבנים ותלמידיהם. אבל הרמאין שאינן צריכין צדקה ומקבלין אותה עונם על ראשם. כדגרסינן בפרק מציאת האשה (דף ס"א). ת"ר המסמא את עיניו והמצבה את כרסו והמקפת את שוקיו כדי לקבל צדקה ואינו צריך אינו-זז מן העולם עד שיבא לידי כך. ואמרינן נמי התם (דף ע"ה). רבי חנינא הוה ההוא עניא דהוה רגיל לשדורי ליה ד' זוזי כל מעלי שבתא. יומא חד שדרינהו ניהלי בידא דביתהו אתאי אמרה ליה לא צריך. אמר לה מאי חזית אמרה שמעי דהוו אמרי ליה במה אתה סועד בטלי (פי' מפה) כסף או בטלי זהב. אמר היינו דא"ר

מיט דער בעדירפטיגע אַבער איין געלעהרטער, דער קיינע אונטערשטיטצונג אַננעהמען וויל, זאָ זעהע מאַן איהם דורך געשעֶפטע געווין צו צופיהרען; מאַן פערקויפע איהם ביללינ אונד קויפע טהייער פאָן איהם. מאַנגעלט עס איהם אַן געלד צום געשעֶפטע, זאָ לייהע מאַן איהם, דאַמיט ער פערדיענע. דיעס ווירד אונטערשטיטצונג, דיא גאָטטגעפעֶלליג אונד לאָהנבריגענד איזט, גענאַננט, אונד וואָריבער זיך דיא ווייזען אויף מעהרערען שטעללען זעהר לאָבענד געאייסערט האַבען, אינדעם זיא דען פערז: דיא לעהרע איזט איין בוים דעם לעבענס, פיר דיא, דיא זיא שטיטצען, דאַרויף אַנווענדען, דאַמיט איזט געמיינט: דיא דיעיעניגען אונטערשטיטצען, וועלכע מיט דעם ערפאָרשען דער לעהרע זיך בעשעֶפטיגען, דאַ עס דאָך הייסט למחזיקים דיא זיא שטיטצען, אונד ניכט ללומדיה, דיא זיא שטודירען. דיא בעטריגער אַבער, דיא דער אונטערשטיטצונג ניכט בעדירפען אונד זיא דעננאָך אַננעהמען, פערפאַללען דער זינדע. זאָ דיא ווייזען בעהויפטען זאָגאַר, וואַר דורך פערשטעללונג איין לייבליכעס געברעכען, דאַס ער אין ווירקליכקייט ניכט אַן זיך האַט, צור שוי טראָגט, אום דאַס מיטלייד דער לייטע פיר זיך צו ערוועקקען, שטירבט ניכט עהער, אַלס ביז ער ווירקליך ערסט מיט דעם פאָרגעגעבענען געברעכען בעהאַפטעט ווירד. — רבי חנינא פפלעגטע פאָן יעדעם פרייטאַג איינעם געוויססען אַרמען פיער זילבערלינגען צו שיקקען. דאַס איינע מאַל שיקקטע ער איהם דאַס געלד פערמיטטעלסט זיינער פרויא, דיא עס אַבער מיט דעם בעמערקען צוריקק בראַכטע, דאַס דיעזער מאַן וואָהל קיינער אונטערשטיטצונג בעדירפע, דאַ ער זעהר עלעגאַנט וואָהנע אונד זאָגאַר אין איהרער געגענוואַרט פאָן זיינער פרויא בעפראַגט ווארדע: האָב זיא איין ווייסעס דאַמאַסטטישטוך מיט זילבער דורכווירקט, אָדער איין זיידענעס מיט גאָלד דורכווירקט, הייטע אויפלעגען זאָללע? היעראויף בעמערקטע רבי חנינא: נון בין איך גאַנץ פאָן דער בעהויפטונג דעס רבי אלעזר איבערצייגט: דאַס וויר עס דען טייזאַרמען דאַנק וויססען מיססען, דאַס זיא זיך פיר ווירקליכע אַרמע אויסגעבען,

אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הם היינו חוטאים שנאמר (דברים ט״ו) וקרא עליך אל ה׳ וגו׳. ואעפ״י שהרמאים פוטרים אותנו מחטוא עם הנצרכים לפי שאנו חושדין אותן לרמאים אל ימנע אדם מלתת צדקה לכל שואל שטוב לו לתתה לש״ש אפילו למי שאינו נצרך משיעלים עיניו ממי שהוא נצרך. ואשרי מי שזוכה בחלקו לחלק אשר לו עם עניים נצרכים:

(קצט) פרק אחד עשר.

הנותן צדקה לשם שמים אל יכוין בה כדי שיראוהו ההמון וישבחוהו לומר שהוא מחלק צדקה אבל יתננה כל מה שיוכל בצינעא. כדגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ה׳) מאי (קהלת י״ב) אם טוב ואם רע דבי רבי ינאי אמרי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא. כי הא דרבי ינאי חזייה גברא דהוה יהיב זוזא לעניא בפרהסיא א״ל טב דלא יהבת ליה מדיהבת ליה וכסיפתיה. דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דקא מייתי לה לידי חשדא. וגרסינן בפ״ק דבבא בתרא (דף ט׳). אר״א גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו ע״ה דאלו במרע״ה כתיב (דברים ט׳) כי יגורתי מפני האף והחמה. ואלו בעושה צדקה בסתר כתיב (משלי כ״א) מתן בסתר יכפה אף. וגרסינן במסכת שבת פר׳ הבונה (דף ק״ד). אמרו ליה רבנן לרבי יהושע אתו דרדקי האידנא בבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע

דען זאָגט, ווען זיא ווירקליך פֿרום וואֶרען, פֿיר דיא וויר זיא ניכט האַלטען אונד זיא זו גאָטט וועגען אונזערער האַרטהערציגקייט טריטען, זאָ פֿיעלען וויר דאַראָב איינער גראָססען זינדע אַנהיים. אינדעס יעדאָך, דאַ מאַן דען שיינאַרמען פֿאָן דעם ווירקליכען אַרמען ניכט איממער זו אונטערשיידען פֿערמאַג, זאָ זאָלל מאַן יעדעם, דער אונזערע מילדטהאָטיגקייט אין אַנשפרוך ניממט, שפענדען, דאַ דיעזעס דער וויללע גאָטטעס איזט, אונד הייל דעם, דער אַלמאָזען אין דיעזער אַבזיכט שפענדעט אַן אַרמע, דיא עס בעדירפֿען.

עלפֿטעס קאַפּיטעל.

ווער אין דער אַבזיכט גאָטט געפֿאַללען זו זיין אַלמאָזען שפענדעט, פֿערמיידע יעדעס אויפֿזעהען, יעדעס לאָב, דאַס איהם געשפענדעטע ווערדען קאָננטע, אונד געבע הייאמליך, זאָ פֿיעל עס זיינע פֿערהעלטניססע געשטאַטטען. דען ווער, וויא רבי ינאי לעהרט, דעם אַרמען פֿאָרלייטען שפענדעט, מאַכט איהן ערראָטהען, פֿערגיעסט גלייכזאַם זיין בלוט אונד ערווירקט דורך ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס זיך דאַס מיספֿאַללען גאָטטעס. איינער פֿרויא היינגעגען, בעמערקט רבי שילא, זאָלל מאַן ניכט הייאמליך אַלמאָזען געבען, וויל מאַן זיא דאַדורך אין פֿערדאַכט דער אונזיטטליכקייט ברינגען קאָננטע. רבי אלעזר לעהרט: ווער הייאמליך אַלמאָזען שפענדעט, שטעהט האָהער אַלס משה, דער פֿאָן זיך אויסגעזאַגט: איך האַבע מיך געפֿירכטעט פֿאָר צאָרן אונד גרים; פֿאָן דעם אַבער, דער הייאמליך שפענדעט, הייסט עס: ער האַלט דען צאָרן ניעדער. — דיא ווייזען ערצאָהלטען איינעס טאַגעס דעם רבי יהושע פֿאָן איינעם יוגענדלעהרער, דער געראַדע אים לעהרגעביידע אונטערריכטעטע אונד דען קינדערן דורך בעזאָנדערע בעדייטונג, דיא ער יעדעם בוכשטאַבען גאַב, דאַס גאַנצע אַלפֿאַבעטה אויף לייכט פֿאַסליכע ווייזע בייבריינגט. דער

כר נון לא אתמר כוותיהו. א״ב אלף בינה. ג״ד גמול דלים מ״ט פשטא כרעיה דג׳ לגבי ד׳ שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחר דלים. מ״ט פשטא כרעיה דד׳ לגבי ג׳ דלמצי ליה נפשיה ולא לצעוריה. מ״ט מהדר אפיה דד׳ מג׳ דליתן ליה בצינעא כי היכי דלא לכסוף מיניה. ה״ו זה שמו של הקב״ה ז׳ ח׳ ט׳ י׳ כ׳ ל׳ אם אתה עושה כן הקב״ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעולם הבא וכו׳. ואע״פ שהנותן צדקת בסתר הוא טוב יש לך אחרת גדולה הימנה אם אינו יודע ממי הוא מקבלה כעובדא דרבי אבא. דגרסינן בפר׳ מציאת האשה (דף ס״ז). רבי אבא הוה צייר בסודרי זוזי ושדי לאחוריה וממצי לנפשיה ביני עניי ומצלי עיניה מרמאי. או אם אינו יודע העני ממי נוטלה. כדגרסינן התם מר עוקבא הוה ההוא עניא בשיבבותיה דהות רגיל כל יומא דשדי ד׳ זוזי בצינורא דדשא יומא חד אמר איזיל ואחזי מאן קא עבד כי האי טיבותא ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא בי מדרשא אמר מאן דדמי עלי כגופי אדבר. דברה לדביתהו בהדיה כיון דחזנהו דקא מצלו לה לדשא נפק בתרייהו רהוט וקם בההוא אטונא דהוה גריפא נורא הוו קא מקליין כרעיה דמר עוקבא אמרה ליה דביתהו שקיל כרעיך ואותיב אכרעי. חלש דעתיה אמרה ליה אנא שכיחא בגו ביתא ומקרבא אהנייתי. ומאי כולי האי אמר מר זוטרא בר טוביא אמר רב חנה בר ביזנא אמר ר׳ שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רשב״י נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנא לן מתמר דכתיב (בראשית ל״ח)

אונטערריכט וואַר איין אונמיטטעלבאַרער (נור איבונג דעס גערעכטיגקייטס) אונד זואַר: א״ב (אלף בינה), שטודירע דיא פערנונפט, דיא לעהרע. ג״ד (גומל דלים), פערגעלטע גוטעס דען אַרמען. ה״ו, דיעס איזט דער געטטליכע נאַמע, ז׳ ח׳ ט׳ י׳ כ׳ ל׳ אונד פערבּאָהרעסט דוא זאָ, וויא דיא פאָרשריפט איזט, (זן) דאַן שפייזט דיך גאָטט, איזט גנעדיג דיך (חן) הולדפאָלל, (מטיב) אונד גיטיג (יורש), לאָסט דיך ערבען (כתר לעולם הבא) איינע גלאַנצרייכע קראָנע אים צוקינפטיגען לעבען או. ז. וו. נאָך פאָרציגליכער איזט׳ס, אַלמאָזען צו שפענדען, אָהנע דאַס דער עמפפאַנגער דען געבער קעננט, וויא דיעס רבי אבא געטהאַן. מר עוקבא, נעבען דעססען הויזע איין אַרמער וואָהנטע, וואַרף דעמזעלבען דורך איינע ריטצע אין דער טהירע טעגליך פיער זילבערשטיקקע אין דיא שטובע. דער נייגיעריגע אַרמע וואָללטע דען געבער קעננען לערנען אונד ליעף איינעס טאַגעס מר עוקבא, אַלס ער איהם דאַס געלד אין דיא שטובע געוואָרפען אונד דעססען פרויא, דיא אויך מיט איהם וואַר, נאָך. ביידע פערקראָכען זיך אין איינעם גליהענדען קאַלקאָפען; יעדאָך דיא האַנד גאָטטעס שיטצטע זיא אונד זיא בליעבען ביידע אונפערזעהרט, דען אויך דיא פרויא דעס מר עוקבא איבטע מילדטהאָטיגקייט אונד שפייזטע טעגליך פיעלע אַרמען. יאַ ביידען שטיעס אין דיעזעם גליהענדען קאַלקאָפען קיין אונהייל צו, אייל זיא, וויא מעהרערע געלעהרטען עס דעם רבי שמעון בן יוחאי, נאַכזאַגטען, זיך ליעבער איינער געפאַהר אויסזעטצען, בעפאָר זיא יעמאַנד ערראָטהען מאַכען

היא מוצאת וגו'. וזו גדולה מכלם הנותן צדקה בסתר לאדם הגון שהוא גבאי נאמן של צדקה להניחה בקופה ויחלקנה הגבאי כפי דעתו שזה אינו יודע למי נותנה וגם הנוטלה אינו יודע ממי נוטלה. כדאיתא לעיל בפ"ה מחלק זה ועל צדקה כזו נאמר (משלי י' וי"א) וצדקה תציל ממות:

(ר) פרק שנים עשר.

הנשים לפי שהן מצויות בבית הן רגילות יותר לחלק צדקה לעניים. כדאיתא לעיל ברביתהו דמר עוקבא. וגרסינן נמי בפרק סדר תעניות אלו (דף כ"ג). אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה וזמנא חדא איצטריך עלמא למטרא שדרו רבנן זוגא דרבנן לגביה למיבעי רחמי ולייתו מטרא אזלו לביתיה ולא אשכחוהו. אזלו לגביה לדברא (לשדה) אשכחוהו דהוה רפיק בדברא יהבו ליה שלמא ולא אסבר להו אפי. בפניא הוה מלקט ציבי כי אתא דרא ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה. כולי אורחא הוה שליף מסאניה כי מטא למיא סאים מסאניה. כי מטא להיזמי והיגי (מיני קוצים) דלינהו למאניה. כי מטא למתא נפקה דביתהו לאפיה כי מקשטאי כי מטא לביתיה עיילה דביתהו ברישא והדר עייל איהו אבתרה. איתיב כריך ריפתא

זאָללטען. דער לאָהן היערפיר בלייבט ניכט אויס; דיעס לעהרט דיא געשיכטע פאָן תמר, וועלכע אללעס אויפבאָט, אום יהודה ניכט צו שאַנדע קאָממען צו לאַססען. — דאַס ריכטיגסטע יעדאָך איזט'ס, ווען מאַן איינעם פראָממען אַלמאָ־זען אָדער דיא פיר אַרמע בעשטיממטע וואַאַרע, צום פערטהיילען איבערגיעבט. דאַ וויס וועדער דער געבער, וועם ער גיעבט, נאָך דער עמפפאַנגער, ווער איהם געגעבען.

צוועלפטעס קאַפּיטעל.

ווייל דיא פרויען מייסטענטהיילס אים הויזע בעשעפטיגט זינד, טהיילען זיא אויך געוועהנליך מעהר אַלמאָזען אויס, אַלס דיא מענער. עס מאַנגעלטע איינמאַל זעהר אַן רעגען אונד דעסוועגען זאַנדטען דיא ווייזען צו אבא חלקיה, דעם ענקעל דעס בעריהמטען חוני המעגל צווייא אויס איהרער מיטטע, אום איהן צו איינעם געבעטע וועגען רעגענס צו ביטטען; זיא טראַפען איהן יעדאָך ניכט צו הויזע, דאַהער גינגען זיא אויף'ס פעלד, וואָ זיא איהן גראַדע גראַבענד פאַנדען. זיא גריסטען איהן מיט דעם איבליכען „פריעדע איבער דיך;" ער בליקטע יעדאָך ניכט אויף אונד גאַב איהנען קיינע אַנטוואָרט. דען גרונד זיינעס פערפאַהרענס, זאָוויא אַללעס איהנען אויפפאַללענדע גאַב ער איהנען שפעטער איינצעלן אַן, — אונד ער בליקטע דעסוועגען ניכט אויף אונד גאַב קיינע אַנטוואָרט, וויל ער פיר לאָהן דעם טאַגעס איבער אַרבייטעטע, דאַהער ער דעם, פיר וועלכען ער אַרבייטעטע ניכט בעקירצען וואָללטע. דאַרויף האַרטטען זיא בייא איהם ביז אַבענדס אויס, ביז נאַך בעענדיגונג זיינער אַרבייט, וואָ ער האָלץ צו איינעם בינדעל זאַממעלטע, דאַס ער אויף דיא איינע שולטער לעגטע אונד דאַס אויסגעלעגענע אָבערקלייד אויף דיא אַנדערע שולטער, אום עס, דאַ עס איין געלעהענעס וואַר, צו שאָנען, אונד זאָ טריטטען זיא צוזאַממען דער שטאַדט צו. דיא שוהע טרוג חלקיה אין דער האַנד; בעפאָר ער יעדאָך אין וואַססער דורכוואַטהען וואָללטע, צאָג ער זיא אַן, אום זיך אים וואַססער דיא פיסע ניכט צו בעשעדיגען. קאַם ער אַן איינע שטעללע, וואָ דאָרנען אונד דיסטעלן

ולא אמר להו לרבנן אתו כרכו בהדי. פליג ריפתא לינוקיה יהב ליי׳ לקשישא חדא ולזוטרא תרתי. בתר הכי א״ל לדביתהו ידענא דרבנן אמטול (כנ״ל) מטרא אתו קמי נסליק לאיגרא ונבעי רחמי אפשר דמרצה הקב״ה ואתי מטרא. קאיפאיהו בהאי זויתא ודביתהו בהאי זויתא קדים וסליק עננא מזויתא דדביתהו. נחות ואתי אמר להו אמאי אתו רבנן. אמרו ליה שדרינן רבנן לגבי דמר למבעי רחמי למייתי מטרא. אמר להם ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו ליה ידעינן דמטרא מהמתיה דמר הוא דאתא ׳אלא אימא לן כל הני דהמיתא לן. מ״ט כי יהבינן ליה שלמא לא איסבר לן מר אפיה. אמר להו אגיר יומא הואי אמינא לא איפגר (פי׳ לא אבטל). ׳אמרו ליה מ״ט דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה אמר להו טלית שאולה היתה להכי שאלתיה ולהכי לא שאלתיה. אמרי ליה מ״ט כולי אורחא לא סיים מר מסאניה וכי מטא למיא סיים מסאניה אמר להו כולי אורחא קא חזינא במיא לא חזינא. מ״ט כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למאניה אמר להם זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה. מ״ט נפקא דביתהו כי קא מקשטא. שלא אתן עיני באשה אחרת. מ״ט עיילא היא ברישא ומר אבתרה. אמר להו דלא בדקיתו לי. מ״ט לא אמר לן מר כריכו ריפתא בהדי. אמר להו לא הוה נפישא לן ריפתא ואמינא לא

צו פאססירען וואַרען, זאָ האָב ער טאָנטנד זיין אונטערקלייד אין דיא האָהע, דאַס עס ניכט צערריססען ווערדע אונד ליעס זיך עהער דען קאָרפער פערוואונדען, דער דאָך דורך זאַלבען וויעדער געהיילט ווערדען קאָננטע. אַלס זיא אין דיא שטאַדט קאַמען, האַררעטע שאָן דיא פרויא דיא חלקיה אויף איהן. זיא וואַר געציערט אונד זעהר פריינדליך, דאַמיט איהר מאַן זיינע געדאַנקען נור אויף זיא ריכטע. אַם הויזע אַנ־געלאַנגט, גינג דיא פרויא אויף דעם מאַננעס געהייס צוערסט הינאיין, אום זיא פאָר אויגען צו האַבען, דאַ ער פאָן דער ניכטיגקייט אונד פראָממיגקייט דער גאַסטע נאָך ניכט איבערצייגט וואַר. נאַכדעם ער אַלזאָ זעלבסט אין דאַס הויז געטרעטען וואַר, ליעס ער דיא גאַסטע איין. דאַן זעטצטע ער זיך מיט זיינער פרויא אונד זיינען ביי־דען זאָהנכען צו טישע, האָהנע דיא גאַסטע צור מאַהלצייט צו לאַדען, דאַ ער פיר זיא ניכט בראָד גענוג אים הויזע האַטטע, אום זיא זאַטטיגען צו קאָננען אונד דאַרום אויך קיינען דאַנק פיר דאַס עטוואַס גענאָססענע היננעהמען וואָללטע; דאַן גאַב ער דעם אָלטעסטען זאָהן איינען אונד דעם יינגסטען, דער דעם טאַגעס איבער אין דער שולע וואַר, דאַהער זעהר הונגריג נאַך הויזע קאַם, צוויא טהיילע בראָ־דעס. נאַך בעענדיגטעם אַבענדבראָדע שפראַך חלקיה צו זיינער פרויא: איך וויס, דיעזע וויזען זינד געקאָממען, דאַס וויר דען פאַטער דער באַרמהערציגקייט אום רעגען ביטטען זאָללען, קאָממע אויף דען באָדען הינאויף, דאַמיט זיא ניכט מער־קען, דאַס אונזער געבעט עס פעראורזאַכטע, דיא לעכצענדע ערדע מיט רעגען צו בעטראַנקען. וואָהרענד ביידע ענטפערנט פאָן איינאַנדער זאָ דאַשטאַנדען אים אינ־בריינסטיגען געבעטע צו גאָטט פערזונקען, צייגטע זיך צוערסט איינע וואָלקע אויף דער זייטע, וואָ דיא ווירדיגע פרויא בעטענד שטאַנד אונד עס דויערטע ניכט לאַנגע, זאָ פיעלען שווערע טראָפפען פאָן אָבען אונד עס רעגנעטע דאַן אַנהאַלטענד. דיא בע־טענדען קאַמען אַלסדאַן הערונטער צו דען גאַסטען, דיא דען חלקיה גלייך פראַגטען:

אחזיק בהו ברבנן טובת חנם. מ"ט יהב מר לקשישא חדא ולזוטרא תרתי האי קאי בביתא והאי קאי בבי כנישתא. מ"ט קדמא סלקא: ההיא עננא מההיא זויתא דהוה קיימא דביתהו דמר. אמר להו משום דאיתתא שכיחי בביתא ומקרבי הנייתא. ולפי שבע"ש יהא מוכן הפת בבית שתחן האשה לעני היתה אחד מעשר תקנות שתקן עזרא שתהיה האשה משכמת ואופה בע"ש. כדגרסינן במסכת קמא פר' מרובה (דף פ"ב). ת"ר עשר תקנות תקן עזרא וכו' כדאיתא לעיל בפ"ב מחבו' כבוד ספר תורה. והתקנה בדבר זה כדי שתהא פת חמה מצויה לעניים בבקר. וכאשר תפרוס לרעב לחמך תתן לו לחם המודות ותנחמנו בדברים בסבר פנים יפות ובדרך חסד ורחמים:

(רא) פרק שלשה עשר.

הצדקה שאדם נותן לשם שמים בסבר פנים יפות עם דברי נחומין בדרך חסד ורחמנות נקראת גמילות חסדים ושכרו מרובה כשאר הדברים שנקראו גמילות חסדים כדגרסינן בפרקי ר' אליעזר ע"פ (בראשית כ"ו) ויזרע יצחק בארץ ההיא. וכי זרע יצחק דגן ח"ו אלא לקח ממונו וזרע צדקה לעניים. הה"ד (הושע י') זרעו לכם לצדקה. קצרו לפי חסד מאי לפי חסד

ווארום דיא ערסט אם הימאעל זיך נייגענדע וואלקע שאן דער זייטע, וואָ דיא פרויא בעטענד שטאנד, קאם? וויל איינע פרויא, דיא שטעטס צו הויזע איזט, דיא זיא אויפזוכענדען אראמען מיט פריידיגעם הערצען שפייזט אונד זעטטיגט; דער הונגי-ריגע אראמע געהעט געזעטטיגט אונד פראָה אויס איהרעם-הויזע. איך היגעגען, דער איך דער נאהרונג וועגען אויסער דעם הויזע דעם טאגעם איבער איך בעפינדע, איך קאן דען פערלאנגענדען אראמען נור דורך געלד אונטערשטיטצען, מיט וועלכעם ער זיך אויגענבליקקליך ניכט זעטטיגען קאן, זאנדערן אוים היגעהען אונד זיך ערסט בראָד קויפען, דאהער איזט דאס פערדיענסט איינער פרויא גרעסער, אלס דאס מיינע. — יא דיא אונטערשטיטצונג דער אראמען דורך שפייזען איזט זעהר וויכטיג אונד דארום האט אויך עזרא אנגעאָרדנעט, דאס דיא פרויען פרייטאג מארגענס בראָד באקקען זאָללען, אום דיא אראמען, וויל עס נאָך פריה איזט אונד דאהער אם טבת אנגענעהמער שמעקקען וויערד, דאמיט בייא צייטען צו בעטהיילען. אבער אויך מיט פריינדליכקייט זאָלל מאן דעם אראמען דיא גאבע דאררייכען; מאן שפרעכע צו איהם וואָהרענד דער איבערריכונג אומה אונד טראָסט צו, אויף דאס ער וועניג-סטענס וואָהרענד דיעזער צייט זיינע געדריקטהייט אונד זיינע טרויאריגע לאגע ניכט זאָ שווער ווי זאנסט עמפפינדע.

דרייצעהנטעס קאפיטעל.

דאס אלמאזען, וועלכעס דער מענש אים ווילען גאָטטעס, מיט פריינדליכקייט, טראָסטוואָרטען אונד אוים רייגער בארמהערציגקייט דעם אראמען שפענדעט, וויערד „וואָהלטהאָטיגקייט אויסאיבען" גענאננט, וואָרויף איין גרעסערער לאָהן ערפאָלגט, אלס אויף אנדערע גוטע האנדלונגען, דיא דער מענש אויסאיבט. יא יצחק זעטע אוים וואָהלטהאטיגקייט אונטער דיא אראמען אונד הונדערטפאך וואר דיא ערנדטע פיר איהן. „זעט געמעכטיגקייט אויס, שניידעט דער פראָזעט, זאָ ערנדטעט איהר נאך דער ליעבע אאאס." (הושע י', י"ב.) דען דער לאָהן זאלכער געמעכטיגקייט,

ר״ל ששכר צדקה זו מרובה כשאר גמילות הסדים. ואע״פ שגמילות חסדים גדולה מן הצדקה אם תורעו מעט לצדקה תקצרו הרבה לפי גמילות הסדים שבה. הה״ד קצרו לפי חסד. ועל צדקה כזאת אמרו בפרק לולב וערבה (דף מ״ט). אמר רבי אלעזר כל העושה צדקה כאלו מלאו לכל העולם כלו הסד שנאמר (תהלים ל״ג) אוהב צדקה ומשפט וגו׳. שמא תאמר כל הבא לקפוץ יקפוץ ת״ל (שם ל״ו) מה יקר הסדך אלהים. יכול אף לירא שמים ת״ל (שם ק״ג) והסד ה׳ מעולם ועד עולם וגו׳. וזהו צדקה שיש בה הסד ועל זאת נאמר (משלי כ״א) רודף צדקה והסד ימצא היים צדקה וכבוד. וזוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים י״א) כי צדיק ה׳ צדקות אהב ישר וגו׳. וגרסינן בפ״ק דקמא (דף י״ז). אר״י משום רשב״י מ״ד (ישעי׳ ל״ב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור. כל העוסק בתורה ובגמילות הסדים זוכה לנחלת ב׳ שבטים. ואין זריעה אלא צדקה דכתיב זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי הסד ואין מים אלא תורה שנאמר (שם נ״ה) הוי כל צמא לכו למים. משלחי רגל וגו׳. וזוכה לנחלה כיוסף דכתיב (דברים ל״ג) בכור שורו הדר לו. וזוכה לנחלה כיששכר דכתיב (בראשית מ״ט) יששכר המור גרם. וא״ד אויביו נופלין לפניו כיוסף דכתיב ביה עמים ינגה יהדיו אפסי ארץ. וזוכה לבינה כיששכר דכתיב ביה (ד״ה א׳ י״ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. וגרסינן נמי בפ״ק דע״ז (דף ה׳). אמר רבי יוחנן מ״ד (ישעיה ל״ב) אשריכם זורעי על כל מים וגו׳.

דיא אים אויסאיבען פאָן וואָהלטהאֶטיגקייט בעשטעהט, איזט יעדער זאָנסטיגען גוּ-טען האַנדלונג איבערוויעגענד, אונד ווען מאַן אויך נור וועניג שפענדעט, געשיעהט עס נור מיט וואָהלוואָללען אונד פריינדליכקייט, זאָ איזט דער ערלאָס זעהר רייכליך. יאַ וועֶר אילדטהאֶטיגקייט נאַך קראַפטען אויסאיבעט, לעהרט רבי אלעזר, דעם ווירד דאַס גליק צו טהייל גנאַדע אין דער וועלט צו איבען, זיא גלייכזאַם דאַמיט צו פילען. אַבער ניכט יעדעס ווירד דיעזעס גליק צו טהייל, דען „גאַר זעלטען אונד ווירדיג איזט דיינע גנאַדע, אָ הערר!“ אונד דיא גאָטטעספירכטיגען לאֶסט גאָטט טהיילהאַפטיג ווערדען דיעזער גנאַדע אונד זאָגאַר דאַדורך, דאַס ער איהנען צוועֶנדעט גוטע אונד געפיהלפאָללע אַרמען, דיא זיך מיט יעדער גאַבע אויס מיטלייד-פאָללעס הערצען בעגניגען אונד זאָ דען זעגען גאָטטעס אויף דיא שפענדער הערבי-פלעהען. „אונד גערעכט איזט דער עוויגע, ער ליעבט דאַהער גערעכטיגקייט; דאַס רעדליכע טויען וואָהלגעפאֶלליג זיינע בליקקע.“ (תהלים י״א, ז׳.): רבי יוחנן לעהרט, איםנאַמען דעס רבי שמעון בן יוחאי, עס הייסט: „וואָהל אייך, דיא איהר ביים יעדעס וואַססער זאֶעט“, דאַס וויל לעהרען, וואָהל דעם, דער אילדטהאֶ-טיגקייט אויסאיבעט פערמיינט מיט דער פערברייטונג דער לעהרע, דיא צו איינעם וואַססער, דעססען קוועללע ניע פערזיעגט, פערגליכען איזט. אונד איהם ווירד דאַס גליק דאַן צו טהייל ווערדען, אים ראַנגע יוסף׳ס אונד יששכר׳ס צו שטעהען, האָך אין אַנזעהען אונד פאָן אַנערקאַנטער געלעהרזאַמקייט, מיט וועלכער ער דיא פיינדע דאַס גלויבענס איבערוועֶלטיגענד ניעדערשמעטטערן ווירד. פערנער דייטעט רבי יוחנן אויס אַנגעפיהרטעם פערז: וואָהל אייך איזראַעליטען! דען זאָ לאַנגע איהר

אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורין בידו שנאמר אשריכם זורעי וגו׳. ואין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא וגו׳. משלחי רגל וגו׳. תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא. וגרסינן בהופת אליהו רבה הנותן צדקה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד שנאמר (ישעיה ל״ג) הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳. וכתיב בתריה הוא מרומים ישכון וכתיב (שם) מלך ביופיו תחזינה עיניך וגו׳. וכל העושה צדקות נקרא ישר דרך שנאמר (משלי י״א) צדקת תמים תיישר דרכו. והעושה צדקות נוטל שכר בעולם הזה ובעולם הבא. בעוה״ז מנין שנא׳ (תהלי׳ פ״ה) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. כשאדם יורד ימים ונהרות והולך הרים ומדברות ונוה לסטים וחיות צדקתו הולכת עמו ומשמרתו מכל רע ומורה אותו דרכי יושר ושומרת פעמיו שלא יכשלו. בעוה״ב מנין שנאמר (ישעיה נ״ח) והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך. כשיפטר אדם מן העולם ובידו צדקות ומעשים טובים הולכין לפניו לתור לו מנוחה ויהיו לו מליצי יושר בינו ובין הקב״ה ולא יניחו לו מקטרג לקטרג עליו. הה״ד (איוב ל״ג) אם יש עליו מלאך וגו׳. למדנו שהצדקה שיש עמה חסד יש לה זכות הרבה בעוה״ז ובעולם הבא:

(רב) פרק ארבעה עשר.

גדולה הצדקה שהקב״ה נקדש בה שנאמר (ישעיה ה׳) ויגבה ה׳ צבאות

אויך אין דער לעהרע בעפֿלייסט, דערען געבאָטע אויסאיבט אונד וואָהלטהאָטיגקייט אים וואַהרען זיננע איבעט, איזט עס אין איהרער מאַכט, יעדען באָזען טריעב אים קיימע טאָדט צו ערדריקקען. ווער מילדטהאָטיגקייט אויסאיבעט, וואַנדעלט רעכטשאַפֿ-פֿען, דען עס הייסט (משלי י״א, ה׳.): „דיא גערעכטיגקייט דעס טאַדעללאָזען עב-נעט איהם דען וועג.“ פֿערנער ווער זיא איבעט, עמפֿאָנגט צווייפֿאַכען לאָהן היניע-דען אונד יענזייטס. דען ווען דער מענש וויסטע בעפֿאָהרט, מעערע דורכשיפֿט, ווען ער שטייל בערגע בעשטייגט אָדער אין דער וויסטע אומהעראירט, וואָ איהם רייבער אונד רייסענדע טהיערע אויפֿלויערן, דאַ בעגלייטעט איהן זיינע גערעכטיגקייט, דער לאָהן דער פֿאָן איהם אויסגעאיבטען מילדטהאָטיגקייט בעוואַהרעט איהן פֿאָר יעדעם אונגליקק, היטעט זיינע טריטטע, דאַס ער ניכט שטרויכלע, אונד ערעפֿפֿנעט איהם דען רעכטען געפֿאַהרלאָזען וועג. אונד ווען דער מענש דיעזע וועלט פֿערלאָסט אונד אין זיינער האַנד זינד געאיבטע גערעכטיגקייט אונד גוטע טהאַטען, זאָ געהען זיא איהם פֿאָראַן, באַהנען איהם דען וועג צור רוהע, אויך זינד זיא פֿיר איהן פֿירשפּרע-כער פֿאָר דעם געהייליגטען אונד לאַססען עס ניכט צו, דאַס דער באָזע ווידער איהן פֿערלייאומדע. היערויס פֿאָלגט אַלזאָ, דאַס דיא אויסאיבונג דער מילדטהאָטיגקייט, וויא זאָלכע אין דיעזען קאַפּיטעלן גענויא בעצייכנעט ווורדע, יעדעס, זאָוואָהל פֿיר דיעזעס אַלס צוקינפֿטיגע וועלט, צום גליקקע אונד צום זעעלענהייל ווירד.

פֿיערצעהנטעס קאַפּיטעל.

גראָס אונד וויכטיג איזט דיא אויסאיבונג דער מילדטהאָטיגקייט, „דאַ דער הייליגע

במשפט וגו׳. וכסא כבוד הוכן בצדקה. שנא׳ (תהלי׳ פ״ט) צדק ומשפט מכון כסאך. ואבותינו אברהם יצחק ויעקב נתברכו בצדקה אברהם מנין שנא׳ (בראשית י״ח) כי ידעתיו למען וגו׳ לעשות צדקה וגו׳. אשר דבר עליו מאי אשר דבר עליו ברכה שנאמר (שם כ״ד) וה׳ ברך את אברהם בכל. יצחק מנין דכתי׳(שם כו)ויזרע וגו׳ ויברכהו ה׳ ואין זריעה אלא צדקה שנא׳ (הושע י׳) זרעו לכם לצדקה. יעקב מנין דכתיב (בראשית כ״ח) וכל אשר תתן לי וגו׳. ונתברך מנין שנאמר (שם ל׳) ויפרוץ האיש מאד מאד. ודוד המלך שבחו הכתוב בצדקה שנאמר (שמואל ב׳, ח׳) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. וגדולה צדקה יותר מכל הקרבנות דגרסינן בפרק לולב וערבה (דף מ״ט). א״ר אלעזר גדולה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר (משלי כ״א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח. והמלך המשיח שיגלה במהרה בימינו עתיד לעשות משפט וצדקה בארץ שנאמר (תהלים ע״ב) ידין עמך בצדק וגו׳. ובימיו יהיה שלום וצדקה בארץ שנאמר (תהלים שם) ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. והנותן צדקה העניים מבקשים עליו רחמים והקדוש ב״ה שומע תפלתן שנאמר (שם ס״ט) כי שומע אל אביונים ה׳. וכתיב (שם ל״ד) קרוב ה׳ לנשברי לב וגו׳. וכתיב (איוב כ״ט) ברכת אובד עלי תבוא. והוא יבורך כנדבת לבו שנאמר (משלי כ״ב) טוב עין הוא יבורך. והקב״ה מברך אותו שנאמר (דברים ט״ו) כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו׳. והצדקה שעושין ישראל היא גדולה ורוממות לישראל כדגרסינן בפר״ק דבתרא (דף י׳) תניא אמר להם ריב״ז לתלמידיו בני מ״ד (משלי י״ד) צדקה תרומם גוי והסד לאומים חטאת. נענה רבי אלעזר ואמר צדקה

גאָטט דורך זיא געהייליגט ווירד'' אונד דער טהראָן דער עהרען ווירד דורך זיא, וויא דורך דאַס רעכט געטראַגען. אויך דיא ערצפֿאָטער אברהם, יצחק אונד יעקב זינד געזעגנעט וואָרדען, וועגען דער פֿאָן איהנען אויסגעאיבטען מילדטהאָטיגקייט, (וויא דיעס אין פֿריהערן קאַפּיטעלן שאָן מעהרפֿאַך אויך נאַכגעוויעזען וואָרדען.) אויך דער קאָניג דוד ווירד אין דער שריפֿט אַלס זעהר מילדטהאָטיג אונד גערעכט געריהמט; דען עס הייסט (שמואל ב׳, ח׳, ט״ו.): אונד דוד איבטע רעכט אונד גערעכטיגקייט זיינעם גאַנצען פֿאָלקע.'' רבי אלעזר שטעללט דיא מילדטהאָטיגקייט האָהער אַלס אַללע אָפּפֿער; אונד דער צו ערשיינענדע משיח ווירד רעכט אונד גערעכטיגקייט איבעראַלל אויסאיבען, דאַ עס הייסט (תהלים ע״ב, ב׳.): „ער ווירד ריכטען דיין פֿאָלק דורך גערעכטיגקייט אונד דיינען אונטערדריקטען ווירד ער רעכט שפּרעכען'', אונד גערעכטיגקייט אונד פֿריעדע ווירד אין זיינער צייט איבעראַלל וואַלטען. ווער דען דירפֿטיגען אַלמאָזען שפּענדעט, פֿיר דען פֿלעהען זיא צום געהייליגטען אום גנאַדע אונד זיא ווערדען אויך ערהאָרט, אונד ער ווירד דאַן נאַך געביהר אונד דעם מאַאַסע זיינער פֿרייגעביגקייט געזעגנעט. אויך רבי יוחנן בן זכאי לעהרט: דיא אויסאיבונג דער מילדטהאָטיגקייט, בעזאָנדערס וואַן זיא אין דער שטילע געשיעהט, דען וויללען גאָטטעס דאַדורך צו ערפֿיללען, — גיעבט ישראל גרעסע. דאַהער אַלזאָ איבע יעדערמאַן מילדטהאָטיגקייט נאַך

תרומם גוי אלו ישרא' דכתי' (ש"ב,ז') ומי כעמך כישרא' גוי אחד בארץ. וחסד לאומים חטאת וכו' ע"ש. על כן יהא אדם זריז בצדקה כפי מסת ידו לש"ש ויצילהו מכל צרה ויהא לו לעזרה וגדולה ורוממות לישראל:

החלק השלישי.

בגביית הצדקה וסדר החלוקה ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון. (רג)

הצדקה נגבית ונחלקת בשני דרכים ע"י הגבאים. הדרך הא' במעות הבאות לקופה לחלקם בזמנים ידועים. והדרך הב' בתמחוי לתת מזונות בכל יום לדלים שאין להם שום דבר לאכול. וסדרוהו רבותינו בזה הענין כדגרסינן בפר"ק דבתרא (דף ח'). תנו רבנן קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בג' נגבית בשנים שאין עושין שררה על הצבור פחותה משנים ומתחלקת בג' מפני שהיא כדיני ממונות. תמחוי נגבית בג' ומתחלקת בג' מפני שגבויה וחלוקה שוה. תמחוי נגבית בכל יום קופה מע"ש לע"ש. תמחוי לעניי עולם. קופה לעניי העיר. ורשאין בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותן לכל מה שירצו. ואף על פי שיהיו נאמנים ואין צריכין לתת השבון כדאמרינן התם. תנו רבנן אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים. ואף על פי שאין ראיה לדבר

זיינעס פֿערמאָגען, אין דער אַבזיכט, דען וויללען גאָטטעס צו ערפֿיללען, אונד ער ווירד ניכט אַלליין פֿאָן יעדעם אונגליקקע אונד לייד בעפֿרייט זיין, זאָנדערן זיא ווירד איהם הילפֿע אונד בייאשטאַנד אונד זיינע גראָססע אונד ערהאָהונג אין ישראל פֿיר איהן זיין.

דריטטע אַבטהיילונג.

איבער אַלמאָזענזאַממלונג אונד דיא אַרט דער פֿערטהיילונג.

אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דאס איינזאַממלען דער אַלמאָזען אונד דערען פֿערטהיילונג געשיעהט דורך אַלמאָזעניערע אויף צוויא אַרטען. נאַך דער איינען אַרט ווירד דאס אין דער אַלמאָזענביכזע איינגעגאַנגענע געלד צו בעשטיממטען צייטען פֿערטהיילט. נאַך דער אַנדערן אַרט לאַססען דיא אַלמאָזעניערע פֿיר דאס איינגעגאַנגענע טעגליך שפייזען פֿיר זאָלכע אַרמען בערייטען, דיא אויף קיינע אַנדערע אַרט זיך נאַהרונג צו פֿערשאַפֿפֿען וויססען. אונד דיא ווייזען האַבען דיעזעס נאָך הינצוגעפֿיגט, דאַס עס צוויא איינזאַממלער אָדער אַלמאָזעניערע אונד דרייא פֿערטהיילער דעס איינגעזאַממעלטען אין יעדער געמיינדע געבען זאָלל, דען אין לעטצטערער הינזיכט בעדאַרף עס דער בעראַטהונג, דיא בעזאָנדערס בייא געלדאַנגעלעגענהייטען, וויא מאָן דען ווייזען פֿעסטגעזעטצט האָט, נור אונטער דרייען געשעהען זאָלל, דאַהער ברויכען זיא זאָדאַן ניעמאַנדעס רעכנונג צו לעגען. יעדאָך זעטצט מאַן פֿאָראויס, דאַס זיא מיט רעדליכקייט איהר אַמט פֿערוואַלטען אונד עס ניכט צום פֿערדאַכט איינער פֿעראונטרייאונג קאָממען

זכר לדבר שנא׳(מלכי׳ ב׳, י״ב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה וגו׳. עכ״ז יהיו זהירין בדבר שלא יבאו לידי חשד. כדאמרינן התם תנו רבנן גבאי צדקה אין רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה להנות וגובין. מצא מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו אבל נותנן לתוך ארנקי של צדקה וכשיבא לביתו יטלם. תנו רבנן גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן. כיוצא בו גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרים לאחרים ואין מוכרין לעצמן. תנו רבנן מעות של צדקה אין מונים אותן שתים שתים אלא אחד אחד. וכל זה שאמרו לא לפי שאינם נאמנים שאינם רשאים בני העיר למנות גבאי צדקה אלא אנשים טובים ונאמנים. אבל זה עצה טובה הוא להם כדי לסלק עצמן מן החשד. ואם מצינו בישראל שחשדו במרע״ה אשר לא קם כמוהו ואמרו עליו שחשדוה באשת איש. וגם שהיה גונב כסף המשכן עד שאו״ל עליו שהיה לבוש חלוק שאין בו אמרא לסלק עצמו מן החשד כדגרסינן בפר״ק דתעניות (דף י״א) ובמסכת ע״ז פרק אין מעמידין (דף ל״ד). במה שימש משה כל ז׳ ימי המלואים בחלוק שאין בו אמרא כ״ש באחר. על כן יעצו רביתינו לגבאי צדקה שיהו זהירים בדברים אלו. וסדר החלוקה כך הוא הרחוק שבדלים שרוצה להתפרנס בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות. ומי שמתפרנס מן הקופה

זאמלען ווערדען. פערנער לעהרען דיא ווייזען: דיא אלמאזענירער זאללען פערמיינט זיין זאמלען אויסגעהען, אבער דער איינע קאן דען בייא דיעזעם טהארע, דער אנדערע ווידער אין איינעם קראמלאדען דיא זאמלונג בעגיננען. פינדעט דער איינע זאמלער געלד אויף דער שטראססע, זא שטעקקע ער עס ניכט בייא זיך; דאדורך קאמע ער פיעללייכט אין פערדאכט דער אונרעדליכקייט, זאנדערן לעגע עס אין דיא אלמאזענביכזע. יעדאך אין זיינער בעהויזונג קאן ער דאס געפונדענע פיר זיך אויס דער ביכזע נעהמען. האט איין אלמאזעניער פיעלע פפענניגע צוזאממען געבראכט, דיא ער צו זילבערגעלד אומוועכזלען וויל, זא דארף ער זיא בייא איינעס אנדערן פערזילבערן, זא אויך, ווען פאן דעם פיר דיא ארמען בעשטיממטעס עססען איבריג געבליבען, זא דארף ער עס ניכט פאן זיך קויפען, זאנדערן עס פאן אנדערע פער־קויפען, דאדורך ווענדעט ער יעדע פערלייאדונג אונד יעדען פערדאכט פאן זיך אב, אבגלייך ער אהנע דיעס פאן דער געמיינדע אלס רעדליך בעפונדען אונד צו דיעזעם אמטע געוועהלט איזט ווארדען. דען וויא בעקאננט, האט עס דער באזע לייאמונד געוואגט, דען גוטען רוף אונד דיא רעדליכקייט דעס גראססען לעה־רערס משה, דעססען גלייכען עס נאך ניע גאב, דאדורך אנצוטאסטען, אינדעם געזאגט ווארדע, דאס ער מיט דער פרויא איינעס אנדערן געלעבט אונד דאס ער פאן דעם פיר דיא שטיפטסהיטטע בעשטיממטען זילבער פיר זיך גענאממען, דאהער נאהם מאן דען פריהער פערמערקטען וואהלמייננענדען ראטה נור ווילליג אן. — דיא אלמאזענפערטהיילונג געשיעהט וויא פאלגט: דעם גאנץ ארמען גיעבט מאן פריה אונד אבענד זיינען שפייזעבעדארף. דענען, דיא מיט געלד אונטערשטיטצט ווערדען, געבע מאן אויף זיעבען טאגע, אדער אויף פונפצעהן מאהלצייטען אים פאר־

נותנין לו מעות להוצאת ז׳ ימים ט״ו סעודות. ולא יטלנו כל זמן שאינו צריך דתניא מי שיש לו מזון שלשה סעודות לא יטול מן התמחוי. מי שיש לו מזון י״ד סעודות לא יטול מן הקופה. ואף על פי שבודקין אחר המבקש כסות אם צריך לו שמא יערים אין בודקין אחר המבקש מזונות כדגרסינן בפר״ק דבתרא (דף ט׳) אמר רב הונא בודקין למזונות ואין בודקין לכסות. אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא. אי בעית אימא קרא שנא׳ (ישעי׳ נ״ח) הלוא פרוס לרעב לחמך פרוש כתיב. כי תראה ערום וכסיתו לאלתר. ואי בעית אימא סברא האי מבזה והאי לא מבזה. ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות אבע״א קרא ואבע״א סברא. אי בעית אימא קרא הלוא פרוס לרעב לחמך פרוש ידך והב ליה. והכא כתיב כי תראה ערום וכסיתו לכשיראה לך. ואי בעית אימא סברא האי קא מצטער והאי לא קא מצטער. תניא כותיה דרב יהודה אמר כסוני בודקין אחריו פרנסוני אין בודקין אחריו. לפי כל איש התובע מזונות אין מעכבין אותו כדי שלא ימות ברעב כמו שאירע לאדם שנזדמן לנחום איש גם זו כדאיתא לעיל בחלק הב׳ וניתנין לכל אחד ואחד כפי הראוי לו כדאיתא לעיל ויחשב להם לצדקה:

(רד) פרק שני.

המעלה הגדולה שבכל חלקי הצדקה היא הנותנת לפדיון שבוים. ועל בן מקדימין נתינה זו לפרנסת עניים ולכסיתן ולכל דברי צדקה לפי׳ אם גבו

אויס. ווער יעדאָך געלד האַט, אונ דרייא אָדער גאַר פיערצעהן מאַהלצייטען צו קויפען, דאַס זיך דאַס אַלמאָזענפאָנד ניכט אונטערשטיטצען לאַססען. וויל יעמאַנד געשפייזט ווערדען, דאַ פאָרשע מאַן נאַך, אָב ער עס נאָטהיג האַבע; וויל ער אַבער געקליידעט זיין, דאַ זאָלל ער, נאַך רב הונא, באַלד מיט קליידערן פערזאָהען ווער= דען, דען מאַן קאַנן עס גלייך זעהען, אָב דער, דער דאַ קליידער פערלאַנגט, זיא בעדירפע, אונד דאַהער הייסט עס אויך: „ווען דוא איינען נאַקקטען זיעהסט, דאַ בעדעקקע איהן נור באַלד מיט קליידערן. ווען יעמאַנד אַבער עססען פערלאַנגט מיט דעם פאָרגעבען, דאַס ער קיין געלד האַבע, אום זיך דאַמיט צור שטיללונג זיינעס הונגערס צו קויפען, דאַ מוס מאַן זיך פאָרערסט, ווען נעמליך דיא אונטער־שטיטצונג איינע פאָרטוואָהרענדע זיין זאָלל, איבער דיא וואַהרהייט זיינער אויסזאַגע ערקונדיגען. רב יהודה איזט אומגעקעהרטער מיינונג, דען עס הייסט: „רייכע דעם הונגרי= גען הין דיין ברויד“, גלייך ווען ער עס פאָדערט, דאַמיט זיין הערץ אויגענ= בליקקליך פאָן קוממער בעפרייט ווערדע; אַבער אין היניכט דער בעקליידונג הייסט עס: כי תראה „ווען דוא זיעהסט“ אונד דיך איבערצייגסט, דאַס ער דיך ניכט בעטריגט, דאַן ערסט קליידע איהן. וויא היער אַנגעגעבען, זאָללען דיא אַלמאָזעניערע אויך פערפאַהרען, אונד עס ווירד איהנען צור טוגענד אַנגערעכנעט ווערדען.

צווייטעס קאַפּיטעל.

קיינע טוגענדע קאָממט דער גלייך, וועלכע מאַן איבט, צור ערלאָזונג איינעס געפאַנגענען. דיעזע ערלאָזונגסטוגענד געהט יעדער אַנדערן פאָר. זעלבסט ווען

מעות לכל דבר מצוה ואפילו לבנין בית הכנסת יבולין לשנותן וליתנם לפדיון שבוים. ואף על פי שהתחילו לקנות הדברים הצריכים לבנין הבית מוכרין אותו. לפדיון שבוים שהוא נקרא מצוה רבה כדגרסינן בפר"ק דבתרא (דף ח׳) איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרא ארנקי דדינרי לקמיה דרב יוסף אמרה ליה ליהוו למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה מאי היא מצוה רבה. אמר ליה אביי מדתני רב שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים ואפי׳ לפדיון שבוים ש״מ פדיון שבוים מצוה רבה היא אמר ליה רבא לרבה בר מארי מנא הא מילתא דאמור רבנן פדיון שבוים מצוה רבה היא. אמר ליה דכתיב (ירמי׳ ט״ו) והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה׳ אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי. וא״ר יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו. חרב קשה ממות איבעית אימא קרא ואיבעית אימא סברא איבעית אימא סברא. הא קא מינוול והא לא קא מינוול. ואיבעית אימא קרא (תהלים קט״ז) יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו. רעב קשה מחרב איבעית אימא קרא ואיבעית אימא סברא. איבעית אימא סברא הא קא מצטער והא לא מצטער איבעית אימא קרא (איכה ד׳) טובים היו חללי חרב מחללי רעב. שבי כולהי איתנהו ביה. ועב״ז אז״ל אין פודין את

אמן איינע זמאאלונג נום כויא איינעם בעטהויזעס גפרם:טטאלטעט אונד ואנאר טאן אמטעריאליען היערזו גמקויגט האט, זא דירפען זעלבסט ריעזע פערמייסערט אונד דאס איינגענאממענע געלד זום אויסלאזן איינעס געפאנגענען פערוואנדעט ווערדען, דא דיעזעס זו טהון איין זעהר וויכטיגעס געבאט איזט. דיא אוטטער דעס פערזישען קאניגס סבור, נאמענס איפרא הורמיז, זאנדטע איינסט איינען ביטטעל איט געלד אן רב יוסף איט דעם אויפטראגע, דאס געלד דא, וואס דורך ערפיללונג איינעס געבאטעס אם ניטצליכסטען אנגעבראכט זיין קאננטע, זו פערווענדען. היעריבער קאם רב יוסף אין פערלעגענהייט; דא אאכטע איהן אביי אויף דען אויסטפרוך דעם רב שמואל בר יהודה אויפמערקזאם, דער געלעהרט האט, דאס דיא ערלאזונג איינעס געפאנגענען נאך וויכטיגער, אלס דיא ערנאהרונג דער וואיזענקינדער, אלזא אין היניכט דער ערפיללונג דעס געבאטעס דער אויסאיבונג דער אילדטהאטיגקייט דאס וויכטיגסטע געבאט זייא, אונד וועלכעס אויך דיא וויזען אויס נאכפאלגענדעם פערזע בעוויזען; עס הייסט נעמליך (ירמיה ט״ו, ב׳): ,,אונד זא זיא זו דיר זאגען, וואהין זאללען וויר געהען? זא זאגע איהנען: אלזא האט גאטט געשפראכען: ,,ווער דעם טאדע געווייהט איזט — זום טאדע; ווער דעם טווערטע — זום טווערטע; ווער דעם הונגער — זום הונגער; ווער דער געפאנגענשאפט — זור געפאנגענשאפט;" אונד ווית רבי יוחנן ריכטיג בעמערקט, זא איבערטריפט דאס אין דיעזעם פערז איממער שפאטער בענאנטע פערהאנגניס דאס פריהער בענאננטע, דאהער איזט געפאנגענשאפט דאס גראסטע איבעל, דאס איינען אענשען טרעפפען קאננטע, דא זיא איהם יעדען ווילען, יעדען פונקען פאן זעלבסט שטאנדיגקייט רויבט. — בייא פאל דעם זאלל אאן פיר איינען געפאנגענען דאך ניכט אעהר אן לאזעגעלד בעצאהלען, אלס אאן זאנסט פיר איינען זאלכען זו צאהלען פפלעגט, זעלבסט נאהע פערוואנדטע דעסזעלבען זאללען פיר איהן ניכט אעהר אן

השבויים יותר מכדי דמיהם כדי שלא ימסרו האויבים את נפשם עליהם בראותם שמוסיפין על קצבתן. וגם אין מניחין לקרוביהם לפדותם יותר מכדי דמיהם. אבל פודה אדם את עצמו בכל מה שירצה כי לב יודע מרת נפשו. וגם פודה את אשתו בכל מה שירצה לפי שהיא כגופו. וגם למדנו מדבריהם שפודים לת"ח בכל מה שיוכלו לפדותו ואפילו שאינו מובהק אלא אם ראו בו שהוא ראוי להיות ת"ח אם ירגיל עצמו בלימוד פודין אותו בכל ענין כהגרסינן במסכת גיטין פר' הניזקין (דף נ"ח). ת"ר מעשה ברבי יהושע בן חנניא שהלך לכרך גדול של רומי ואמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי קווצותיו סדורות לו תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורין ואמר (ישעיה מ"ב) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים. נענה אותו תינוק ואמר הלוא ה' זו חטאנו לו ולא אבו וגו'. אמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל. העבודה שאין אני זז מכאן עד שאפדנו בכל דמים שפוסקים עליו. אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא היו ימים מעוטים עד שהורה הוראות בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע. גם אמרו אין מבריחים את השבויים כדי שלא יכבידו תפיסות עליהם. גם אמרו מי שמכר עצמו לגוי או ששבה אותו הגוי בחובו פעם ראשונה ושניה פודין אותו שלישית אין פודין אותו. אבל

לאֶזעגעלד אַלס איבליך, בעצאַהלען, זאָנסט ווירדען אונטערנעהמער, דאַ זיא אויס־זיכט אויף איבערטריבענען געווין היערביי האַבען, איינען ערווערבסצווייג ביים איינ־שטעללונג איהרעס לעבענס, דאַרויס מאַכען. דער געפאַנגענע זעלבסט דאַרף זיך, זאָ אויך איין ווייטעס איך, זיינע פרויא, פיר יעדען פרייז אויסלאָזען; אויך איינען געלעהרטען, זעלבסט ווען ער נור געריינגעס וויססען בעזיצט, דאַרף מאַן, וויא דיא וויזען לעהרען, דערמאַרט אויסלאָזען. זאָ ווירד ערצאָהלט פאָן רבי יהושע בן חנניא, דער נאַך ראָם געשטאָפטע האַלבער רייזטע, דאָרט ערפוהר איהם פאָן איינעם שאָנען געפאַנגענען קנאַבען, מיט קלוגען אויגען אונד ניעדליך געלאָקקטעם האַארע, ערצאָהלט. זאָפאָרט גינג ער הין צום געפאַנגניס, ליעס זיך דיא טהירע דעסזעלבען אָפנען, שטעללטע זיך אַם איינגאַנגע הין אונד רעדעטע דען קנאַבען אַלזאָ אַן: „ווער גאַב יעקב דער פּלינדערונג הין אונד ישראל דען רייבערן"? דאַ אנטוואָרטעטע דער קנאַבע: „איזט עס ניכט גאָטט, אַן דעם וויר אונס פערזינ־דיגטען אונד דעססען וועגע זיא ניכט וואַנדעלן וואָללטען, דעססען לעהרע זיא ניכט האָרטען" (ישעיה מ"ב, כ"ד). דאַ שפראַך רבי יהושע: איך האַלטע איך פער־זיכערט, דאַס דיעזער קנאַבע בעשטיממט איזט, איין לעהרער אין ישראל צו ווערדען; ניכט פאָן דער שטעללע וויל איך געהען, ביז איך דיעזען קנאַבען, אונד קאָסטעט עס וואַס עס וואָללע, ערלאָזט האַבע. אונד ווירקליך דויערטע עס ניכט לאַנגע, זאָ ווורדע אויס דיעזעם קנאַבען איין בעריהמטער לעהרער, דער בעקאַננטע רבי ישמעאל בן אלישע. — אויך לעהרטען דיא וויזען: מאַן זאָלל קיינעם געפאַנגענען צור פלוכט בעהילפליך, דאַמיט דיא נאָך איבריגען געפאַנגענען דאַדורך ניכט נאָך איין שטרענ־גערע האַפט אונד אין דראַנגזאַל קאָממען. ווער זיך איינעם היידען זעלבסט פער־קויפט אָדער אויסליעפערט פיר איינע שולד, דאַס ערסטע אונד צווייטע מאַל לאָזע מאַן איהן אויס, דאַס דריטטע מאַל אַבער ניכט. דיא איטפערפאָרטעטען קינדער

פודין את בניו אחר מיתת אביהם. עבד שמל וטבל לשם עבדות וקבל עליו המצות פודין אותו כישראל. פודין את האשה קודם לאיש ואם תבעו שניהם לדבר עברה פודין את האיש קודם האשה לפי שאין דרכו בכך. וכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. הנותן מנכסיו לפדיון שבויים הקב"ה יצילנו לו ולזרעו מליפול בשבי. והמחלק מנכסיו לא יבוא הוא וזרעו ליצטרך לקיבול צדקה שכן כתיב (דברים ט"ו) כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים:

כלל שמיני.

לגמול חסד ויש בו חמשה חלקים:

החלק הראשון שמחת חתנים. החלק השני ביקור חולים. החלק השלישי הלוות למתים והספדם. החלק הרביעי נחם אבלים. החלק החמישי בגמילות חסדים עם כל אדם:

החלק הראשון שמחת חתנים ויש בו שני פרקים:

(רה) פרק ראשון.

הרוצה לידבק בשכינה ילמוד ממדת בוראו. ואם ירגיל במדותיו נמצא

אבער ערלויזע אמן נאך דעם טאדע איהרעס פאטערס. איין געפאנגען גענאממענער סקלאפע, דער דיא בעטניידונג אן זיך האט פאלליפיהרען לאססען או. ז. וו. האט אנטפרוך אויף אויסלעזונג. איינע פרויא אום פריהער אלס איין אמן ערלעזט ווערדען; יעדאך ווען דעם אמנע אין דער געפאנגענשאפט איט געזעטצוועסווערלעטצונג, איט אוננערטהאנדונג געדראהעט וויר, זא אום דיזער פריערעסט ערלעזט ווערדען. אונד דא דער געהייליגטע נאך ריכטיגעם אמאסע פערגעלטעט, זא טריפט דען אונד דעמסעלבען קינדער קיינע געפאנגענשאפט, דער נור אויסלעזונג דער געפאנגענען נאך קראפטען בייגעטראגען האט; דען אונד דעמסעלבען קינדער קיינע ארמוטה, דער פאן זיינע גיטערן, זיינעס פערמאגען אן ארמע שפענדעט, דען דעמוועגען וויר דיך דער הערר אין אלל דיינעס טהון זעגנען." אונד היעטזואגליך קאממט עס בייא אילדטהאטיגען שפענדען לעדיגליך אויף דיא רעליגיעזע שטימונג דעם הערצענס אן; דער איינע, דא ער עס האט, שפענדעט פיעל, דער אנדערס, איינדער בעגי־ טערטע, ווידער וועניג; ווען נור דאס הערץ דעם געבערס שטרעבט, גאטט געפעלליג צו זיין, זא גענינגט עס פאללקאממען.

אכטער טיטעל.

איבער געבאטע, דיא אויף וואהלטהאטיגקייט זיך באזיערען.

אין פינף אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

איבער דיא דעם ברייטיגאם צו פעראורזאכענדע פריידע. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

ווער איינעם האהען גראד דער הייליגקייט ערלאנגען וויל, אום זיך גאטטגע־ פעלליגע איגענשאפטען אנאייגנען אונד אין איהנען גאטט אהנליך צו ווערדען שטרעבען.

שמתדבק בשכינה. וכבר מצינו להקב״ה שהוא אדון כל העולם ויצר את האדם מעפר התקין לו י׳ חופות עם חוה כלתו ושמח לאדם הראשון בחופתו ושלח לו מלאכי השרת שיהיו שושביניו לגמול חסד עמו והוא ברכם ברכת חתנים. כדגרסינן בפ״ג מפרקי רבי אלעזר עשר חופות עשה הקב״ה לאדם בגן עדן וכלן של אבנים טובות ומרגליות. והלא לכל חתן אין עושין אלא חופה אחת. ולמלך המשיח עושין עשר חופות שנאמר (יחזקאל כ״ח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תופיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו. הרי אלו עשר חופות והיו המלאכים מתופפים ומרקדים כנקבות שנאמר מלאכת תופיך ונקביך וגו׳. ביום שנברא אדם

נור אין דיעזעם שטרעבען קאן דער מענש דען שעגען געטטעס ערררייכען. דען שאן פריהער מיט פערגניגען וואהרדען, דאס דער געהייליגטע דער איינציגע העררר דער גאנצען וועלט מיט אונד דאס ער דען ערסטען מענשען אויס שטויב געבילדעט, פיר איהן נור פערמיינגונג איט זיינער ברויט חוה אים פאראדיעזע צעהן ברויטגעמאכער*) בעררייט היעלט, דאס ער דען ערסטען מענשען אין זיינעם ברויטגעמאכע ערפרייט אונד איהם דיענענדע ענגעל געזאנדט האבע, דיא גלייך נאהען האכצייטסגאסטען אום דאס יונגע עהעפאאר וואהרען אונד דעאוועלבען איינען אקט דער פריינדשאפט אונד דער ליעבע ערוויעזען האבען, אונד דער געהייליגטע זעגנעטע דיעזע ערסטע עהע זעלבסט איין. אויך אין פרקי דעם רבי אליעזר ווירד דיעס געלעהרט. — פיר יעדען זאנסטיגען ברייטיגאם מיט נור איין ברויטגעמאך, פיר דען משיח היגעגען זינד צעהן ברויטגעמאכער אדער טהראנהימעל בעשטימט, וועלכע אויך דער פראפעט נאהאהמט געמאכט האט, אינדעם ער שפריכט: „אים עדן, דעם גארטען געטטעס, וואַרסט דו פאן זאמטליכען פרעלשטיינען אומגעבען: קארפונקעל, טאפאס אונד קארניאל; קריזאליטה, אניקס אונד יאספיס, זאפיר, רובין, זמאראגד אונד גאלד,“ (יחזקאל כ״ח, י״ג.); זאגלייך זינד דיעזע דימזעלבען, דיא פיר אדם, צו דעם זיך דער פירסט פאן טהירוס פערגלייכען וואללטע, בערייטעט וואַרען, אונד דיא ענגעל נאהמען טהייל אן דיעזעם ערסטען האכצייטספעסטע אונד שטיממטען אן איין זיסען מעלאדיען דיא ליעבליכסטען געזאנגע אונד טאנצטען דיא גראזיאזעסטען טאנצע. אן דעם טאגע, אין וועלכעם

*) דיעזע אללעגאריע דירפטע אויף דיא האכסטע ערקעננטניס אדם׳ס, דיא איהם ערסט נאך זיינער פאללענדונג פערפאללקאממנונג, דעם טויסען איינעם עהעבינדניססעס וועררען קאננטע, היננוויזען. אין דען צעהן ברויטגעמאכערן אדער וויא זיא דער פראפעט יחזקאל כ״ח, י״ג. „אומגעבונגען“ נעננט, זינד פיעללייכט דיא צעהן זעפירות דארגעשטעללט, דורך וועלכע דאס אונענדליכע וועזען זיך צוערסט אפענבארט, דיא אבער, נאך דען קאבבאליסטען, בעזאנדערס דען טעמפעלן, נימס אנדערעס זינד אלס דיא אטטריבוטע דעס זעלבען, דיא אן אונד פיר זיך קיינע זעלבסטשטענדיגע רעאליטאט האבען, זאנדערן זיא אכטען צוזאמען געננאממען דיא ערסטע, פאללשטאנדיגסטע אונד האכסטע גאטטליכען אפענבא־ רונג אויס. אין יעדער זעפירה אונטערשיידעט מאן צוויא עלעמענטע אדער צוויא פערשיעדענע אנשויאונגען: איינע דייסערליכע נעגאטיפע, וועלכע דען קארפער (כלי) דארשטעללט, אונד איינע איננערליכע פאזיטיפע, וועלכע דען גייסט אונד דאס ליכט רעפרעזענטירט. דיעזע צוויא עלעמענטע זינד אם ווירדיגסטען אין ערטטעטטייננען, וויא יחזקאל אנפיהרט, צו ערקעננען. דיא לעטצטע דער זעפירות, רייך (מלכות) גענאננט, גיעבט דער פראפעט דורך „גאלד“ וויעדער, וויל, וויא אללע שפעטערן קאבבאליסטען איבעראיינשטיממען, זיא קיין נייעס אטטריבוט, זאנדערן דיא הארמאניע איזט, וועלכע צווישען אללען אנדערן הערדשט אונד דיא, דערען אבזאלוטע הערשאפט איבער דיא וועלט אויסדריקקט. — דער איבערזעטצער.

הראשון אמר הקב״ה למלאכי השרת בואו ונגמול חסד לאדם הראשון ולעזרו שעל מדת גמילות חסדים העולם עומד. ואמר הקב״ה חביבה גמילות חסדים מזבחים ועולות שישראל עתידין להקריב לפני על גבי המזבח שנאמר (הושע ו׳) כי חסד חפצתי ולא זבח. והיו מלאכי השרת הולכין לפניו כמו רעים המשמרים את החופות שנאמר (תהלים צ״א) כי מלאכיו יצוה לך וגו׳. ואין דרך זה אלא דרך החתנים והקב״ה כחזן מה דרכו של חזן עומד ומברך לחתן ולכלה בתוך חופתם כך הקב״ה עומד ובירך לאדם ולזרעו שנאמר (בראשית א׳) ויברך אותם אלהים ויאמר להם וגו׳. וגרסינן נמי במסכת בתרא פרק המוכר את הספינה (דף ע״ה). אמר רבי חמא בר חנינא עשר חופות עשה לו הקב״ה לאדם הראשון בג״ע שנא׳ (יחזקאל כ״ח) בעדן גן אלהים היית וגו׳. מר זוטרא אמר י״א דכתיב (שם) כל אבן יקרה. וגרסינן נמי במסכת עירובין פרק עושין פסים (דף י״ח). ויביאה אל האדם מלמד שעשה הקב״ה שושבינות לאדם הראשון. למדה תורה דרך ארץ שיעשה הגדול שושבינות לקטן ולא ירע לו. וגרסינן נמי בב״ר פרשה ז׳. אמר רבי אבהו נטל הקב״ה כוס של ברכה וברכן. אמר רבי יהודה בר׳ סימון מיכאל וגבריאל היו שושביניו של אדם הראשון. אמר ר׳ שמלאי מצינו שהקב״ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים ומנחם אבלים. מברך חתנים דכתיב ויברך אותם אלהים וגו׳. מקשט כלות דכתיב ויבן ה׳ אלהים את הצלע בראה וקשטה. מבקר חולים דכתיב (בראשית י״ח) וירא אליו ה׳ באלוני ממרא. קובר מתים דכתיב (דברי׳ ל״ד) ויקבור אותו בגיא. מנחם אבלים דכתיב (בראשית כ״ה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו. ר׳ שמואל בר נחמני אמר מראה

אדם מיט ערשאַפפען װאָרדען, שפראַך דער געהייליגסטע צו דען דיענענדען ענגעלן: קאָממעט, װיר װאָללען דעם אדם ליעבעסדיענסטע ערװייזען, דען זיא, דיא ליעבע, מיט דיא ערהאַלטערין דער װעלט אונד מיט איר ליעבער אונד װערטהפאָללער אלס דיא אָפפער, דיא ישראל איינסט איר אויף דעם אַלטאַר װירד דאַרברינגען, אונד דיא דיענענדען ענגעל גינגען פאָר אדם הער, װיא פריינדע אונד נאַהע האָכצייטס־גאָסטע, דיא דאַס ברויטגעמאַך בעװאַכען, אונד דער געהייליגטע זעגנעטע דיעזע פאַסטע עהע מיין איגדעם ער שפראַך: זייד פרוכטבאַר אונד מעהרעט איך. רבי חמא בר חנינא בעװייזט עבענפאַללס אויס דעם אַנגעפיהרטען פערז דאַס, װאַס זאָ עבען ערװאָהנט װורדע. מר זוטרא היגגעגען בעװייזט אויס דעם שלוססטען דיעזעס פערזעס: כל אבן יקרה, דאַס דער געהייליגטע פיר אדם צעהן ברויטגעמאַכער בערייט היעלט. — אויס דעם זעטזע: ער בראַכטע זיא צו אדם, דייטען דיא װייזען, דאַס דער געהייליגטע זעלבסט דען ברויטפיהרער אבגאַב, װאָרויס אונס דיא לעהרע װירד, דאַס דער פאָרנעהמע בייס געריגגערן זאָלכעס פֿהרענאַמט, װיא געהאָט בייא אדם, בערייטװיללינג איבערנעהמען זאָלל. ר׳ שמלאי לעהרט: אויס דער שריפט מיט עס ערװיעזען, דאַס דער געהייליגטע דיא ברייטע ציערט אונד שמיקקט, דאַס ברויטפאַאר איינזעגנעט, קראַנקען בעזוכט אונד פפלעגט, דיא

פנים לאבל תה"ד (שם ל"ה) וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו. מה ברכה ברכו אמר רבי חייא בשם רבי יונתן ברכת אבלים ברכו. ואם זה עשה הקב"ה עם בריותיו מה לעשות לבני אדם שהם חייבים לגמול חסד זה עם זה. וכ"ש אם נהנה מסעודת החתן ואינו משמחו שעובר על מצוה. כדגרסינן בפר"ק דברכות (דף ו') אמר רבי הלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת החתן ואינו משמחו עובר בה' קולות שנאמר (ירמיה ל"ג) קול ששון וקול שמחה קול החתן וקול כלה וגו' קול אומרים הודו כי טוב ה' כי לעולם חסדו. ואם משמחו מה שכרו אריב"ל זוכה לתורה שניתנה בה' קולות שנאמר (שמות י"ט) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו' וקול שופר וגו'. וכתיב ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול. וכתיב וכל העם רואים את הקולות וגו' ואת קול השופר וגו'. הנך נפישי להו. הנך קולות דמעיקרא הוו. רבי אבהו אמר כאלו הקריב תודה שנאמר (ירמי' ל"ג) מביאים תודה בית ה'. רב נחמן בר יצחק אמר כאלו בנה אחת מחרבות ירושלים שנאמר (שם) כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'. למדנו מכאן שמצוה לשמח את החתן:

(רו)

פרק שני.

כשם שאדם מצווה לשמח את החתן כך מצוה לשמח את הכלה ונקרא זה ג"כ גמילות חסד ומצוה לשמחה ולהללה כדי שתמצא חן בעיני החתן ולפי שתהא חביבה עליו. כדגרסינן במסכת כתובות פרק האשה (דף י"ז) תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומר כלה כמות שהיא. וב"ה

טאָדטען בעגראָבט אונד דיא טרויערנדען טרעֶסטעט. אונד ווען דער געהייליגטע זאָ געגען זיינע געשעֶפּפֿע וואָהלטהאַטען אויסאיבט, וויא זאָללטען ערסט דיא מענשען אונטער איינאַנדער וואָהל־ אונד מילדטהעֶטיג זיין! רב הונא לעהרט: ווער טהייל נימט פֿאַן איינעם האָכצייטסמאַהלע, אָהנע דאַס בּרויטפּאַאַר צו ערפֿרייען, דער עמפּפֿינדעט ניכט דיא בייא איינזעגנונג דעם בּרויטפּאַאַרעס אויסגעשפּראָכענען פֿינף מאַל „פֿריידע;" זאָ ער אַבער דאַס בּרויטפּאַאַר ערפֿרייט, דעם ווירד, נאַך ר' יהושע בן לוי, דאַס ערקענגען דער לעהרע, דיא פֿערמיטטעלסט פֿינף פֿערשיע־דענער שטיממען פֿאַן ישראל ערטהיילט וואורדע, צו טהייל. נאַך רבי אבהו קאָממט דאַס ערפֿרייען דעם בּרויטפּאַאַרעס דעם דאַרבּרינגען פֿאָן דאַנקאָפּפֿערן גלייך. נאַך רב נחמן בר יצחק קאָממט עס גלייך דעם ערבויען איינעס דער טריממערן ירושלים'ס. אויס אַלל' דעם אַנגעפֿיהרטען געהט הערפֿאָר, דאַס עס איין אויס־דריקקליכעס געבאָט זייא דען בּרייטיגאַם אַם האָכצייטסטאַגע צו ערפֿרייען.

צווייטעס קאפיטעל.

זאָ וויא עס פֿפֿליכט איזט דען בּרייטיגאַם, זאָ איזט עס עבענפֿאַללס פֿפֿליכט דיא בּרויט אַם האָכצייטסטאַגע צו ערפֿרייען; אויך דיעזעס ווירד ליעבעסדיענסט אונד וואָהלטהעֶטיגקייט גענאַננט, אונד איזט עס איין געבאָט זיא דורך ליעבליכקייטען, דיא מאַן איהר זאַגט, דאַמיט דער בּרייטיגאַם זיך געשמייכעלט פֿיהלע, צו ערפֿרייען. נאַך בית־שמאי לאָבע מאַן איהרע פֿאָרציגע; נאַך בית־הלל זאָלל

אומר כלה נאה וחסודה. אמרו להם ב״ש לב״ה לדבריכם מי שנשא חגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה (שמות כ״ג) מדבר שקר תרחק. אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו אדם בפניו או יגנהו בפניו הוי אומר ישבחנו בפניו. מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. כי אתא רב דימי אמר הכי משרו קמי כלתא במערבא לא כחל ולא שרק ולא פרכוס (קליעת שער) ויעלת חן. ואמרינן עלה אמרו עליו על רבי יהודה בר אלעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואומר כלה נאה וחסודה. רבי שמואל בר רב יצחק מרקד אתלתא שוטיתא (ג׳ בדין ווירק ס׳ ומקנל ס׳). אמר ר׳ זירא קא מכסיף לן סבא. כי נח נפשיה איפסיק עמודא דנורא ביניה לבין עלמא. וגמירי דלא מפסיק עמודא דנורא אלא או לחד בדרא או לתרין בדרא. אמר רבי זירא אהני ליה שטתיה (פי׳ מנהגו) לסבא ואמרי לה אהני שוטיתא (פי׳ הדסה עלתו כשוטה) לסבא. רב אדא בר אהבה מרכיב לה אכתפיה ורקיד. אמרו ליה רבנן אנן מהו למעבד הכי. אמר להו אי דמי עלייכו כבשורא (כקורה) לחיי ואי לא לא. על כן הרוצה להיות חסיד ולאחוז בדרכי הראשונים יגמול חסד עם החתנים לשם שמים ויכבדם וישבחם ומהאל יתברך יבוא משכורתו שלמה:

מאַן יעדענפאַללס איהרע שאָנהייט אונד אַנמוטה, וועןן זיא אויך ביידע אייגענ- טליך ניכט בעזאָסע, ריהמען, דאַ דיעזעס דאָך לעדיגליך געשיעהט, אום דען ברייטיגאַם צו ערפרייען; איבערהויפט זאָלל מאַן, נאַך מיינעס אויסספרוך דער ווייזען, דען לייטען, וועןן זיא עטוואַס זיך אַנגעשאַפפט, צו געפאַללען לעבען, אינדעס מאַן דאַס אַנגעשאַפפטע פיר שאָן, גוט אונד פרייזווירדיג ריהמט. אַלס ר׳ דימי נאַך בבל קאַם, ערצאָהלטע ער, דאַס מאַן אין פאַלאַסטינאַ יעדער ברויט נאַכשטעהענדעס ריהמליכע אינ׳ס געזיכט זאַגטע: ניכט שמינקע האַסט דוא אויף דיין געזיכט געלעגט, אונד דיינע האַאַרע ניכט איט זאַלבען גמזאַלבט אונד דענאָך ביזט דוא שאָן אונד אַנמוטהיג. רבי יהודה בר אלעאי טאַנצטע פאָר דער ברויט אונד טראַך ריהמליכעס פאָן איהר, זאָ אויך ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק, אונד אַלס דיעזער געשטאָרבען וואַר, אונד אויף דיא באַהרע געלעגט ווארדע, זאָ ערשיען איינע פייערזייולע אונד שטעללטע זיך צווישען דיעזער אונד דעם זיא בעגלייטענדען פאָלקע; אונד צו דיעזער עהרע האַט, נאַך ר׳ זירא, איהם זיין ערפרייען דער ברייטע פערהאָלפען. דער פראָמאַע רב אדא בר אהבה טאַנצטע זאָגאַר איט דער ברויט, יאַ ער גינג נאָך וויטער, ער נאַהם זיא אויף זיינען אַרם אונד טאַנצטע איט איהר הערום, וועלכעס צו טהון, נאַך דער אַנזיכט דיעזעס ווייזען, יעדעס אַנדערן געשטאַטטעט זייא, וועןן ער יעדעס גע- ליסט אונד יעדע בעגיערדע פאָן זיך צו באַננען איס שטאַנדע איזט. פאָלגליך ווער וואַהרהאַפט פראָם זיין אונד דען פאָרפאָרדערן נאַכאַהמען וויל, זאָלל זאָלכע וואָהל- טהאָטיגקייט איבען געגען יעדעס ברויטפּאַאַר, זאָלל ער עהרען, ערפרייען אונד בעזאָנדערס דיא ברויט ריהמען, אַבער עס אום אין גאָטטגעפאָלליגער אַבזיכט גע- שעהען, אונד פאָם הערדן ווירד איהם איין פאָללקאָממענער לאָהן דאַפיר ווערדען.

החלק השני.

בביקור חולים ויש בו שני פרקים:

(רז) פרק ראשון.

המבקר את החולים אוחז מדת הקב"ה. כדגרסינן בפ"ק דסוטה (דף י"ד) אמר רבי חמא בר חנינא מ"ד (דברים י"ג) אחרי ה' אלהיכם תלכו. וכי איפשר לאדם להלך אחר שכינה והלא כתיב (שם ד') כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה. הקב"ה מלביש ערומים דכתיב (בראשית ג') ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים. הקב"ה מבקר חולים שנאמר (שם י"ח) וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו' אף אתה בקר חולים. הקב"ה מנחם אבלים שנאמר (שם כ"ה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים דכתיב (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא אף אתה קבור מתים. כתנות עור רב ושמואל חד אמר דבר הבא מן העור. וחד אמר דבר שהעור נהנה ממנו. וגרסינן במסכת נדרים פרק אין בין המודר (דף מ') אמר רשב"ל מנין לביקור חולים מן התורה דכתיב (במדבר ט"ז) אם כמות כל האדם וגו' ופקודת כל האדם יפקד עליהם. מאי משמע אמר רבא אם כמות כל האדם שהם חולים ומוטלים על מטותיהם ובני אדם מבקרין אותם. ואמרינן עלה תאנא ביקור חולים

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער קראַנקענבעזוכע. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווער קראַנקען בעזוכט, אַהמט דעם געהייליגטען נאַך. רבי חמא בר חנינא זאַגט: עס היישט (דברים י"ג, ה'.): „דעם עוויגען אייערם גאָטטע זאָללט איהר נאַכוואַנדעלן." וויא וועֶרע דיעס מעֶגליך, דאַ עס דאָך פערנער היישט: „ער איזט איין פערצעהרענדעס פייער?" נור איזט היערמיט געמיינט, דאַס וואַנדעלן אין גאָטטעס אייגענשאַפטען, דען ער קליידעטע דאַס נאַקקטע ערסטע מענשענפּאַאַר, אויך דוא, אָ מענש! זאָללסט דיא נאַקקטען קליידען. גאָטט בעזוכטע דען קראַנקען אברהם, אויך דוא זאָללסט קראַנקע בעזוכען אונד פּפלעגען. גאָטט טראָסטעטע דען וועגען זיינעס פאַטערס טאָד טרויערנדען יצחק אונד זעגנעטע איהן, אויך דוא, זאָללסט דיא טרויערנדען טראָסטען אונד איהנען מיט ראַטה אונד טהאַט צו הילפע קאָממען. גאָטט זעלבסט בעגרוב דען משה אים טהאַלע, אויך דוא זאָללסט דען לעטצטען ליעבעסדיענסט דיינעם געשטאָרבענען ברודער ערווייזען. רבי שמעון בן לקיש פיהרט אויס דער שריפט פאָלגענדען בעווייז פיר קראַנקענבעזוכע אַן, נעֶמליך עס היישט (במדבר ט"ז, כ"ט.): „ווען איינען טאָד, וויא אַללע מענשען דיעזע שטערבען; אַלזאָ וויא אַללע מענשען, דיא, נאַך רבא, ערסט ערקראַנקען, אין איהרער קראַנקהייט פאָן איהרען פריינדען בעזוכט ווערדען, אונד אין פאָלגע דער קראַנקהייט שטערבען, „זאָ האַט גאָטט מיך ניכט געזענדעט." — פערנער וויערד

אין לו שיעור. סבר רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו אמר ליה אביי וכל המצות יש שיעור למתן שכרן והא תנן הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. אלא אמר אביי אפילו גדול אצל קטן. רבא אמר אפילו מאה פעמים ביום. אמר רב אחא בר חנינא כל המבקר את החולה נוטל אחד מששים מחליו. אמר ליה אביי א"כ ליעיילו שתין גברי ולוקמיה. אמר ליה כעישוריתא דבי רבי אמרי וכבן גילו. דתניא רבי אומר בת הנזונת מנכסי אחים נוטלת עישור נכסין. אמרו ליה לדבריך מי שהניח עשר בנות ובן אחד אין לבן במקום בנות כלום. אמר להם כך אני אומר ראשונה נוטלת עישור נכסי' שנייה במה שהניחה הברתה שלישית במה ששיירה הברתה והוזרות והולקות בשוה. רבי חלבו חלש נפק רב כהנא מכריז רבי חלבו באיש (פי' חולה). לא איכא דקאתי. אמר להו לא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס רבי עקיבא לבקרו ובשביל שכיבד ורבץ לפניו היה אמר לו רבי החייתני. יצא רבי עקיבא ודרש כל שאינו

געלעהרט: מאן זייא אונבעגרענצט אים בעזוכע דער קראנקען; אונד טהוט מאן מעהר, בעמערקט רב יוסף, זא איזט דער היערויף ערפאלגענדע לאהן עבענפאללס אונבעגרענצט. היערויף וואורדע איהם פאן אביי פאלגענדער איינוואנד געמאכט: עס הייסט יא: „בעאבאכטע זאוואהל דאס דיר גערינג שיינענדע געבאט, אלס וויא דאס דיר זעהר וויכטיג שיינענדע, דא דיר דער לאהן דער געבאטע ניכט בעקאננט איזט," ווארום יא נו פאלגערן איזט, דאס אויף דיא ערפיללונג יעדעס געבאטעס איין בעשטיממטער, בעגרענצטער לאהן ערפאלגע? נור מיינט אביי: אונטער דעם אויפגעשטעללטען לעהרזאטץ איזט נו פערשטעהען, דאס דער וואהלהאבענדע אונד אין אנזעהען שטע- הענדע זיך ניכט נור אויף קראנקענבעזוכע בייא זיינעס גלייכען בעשראנקען דירפע, זאנדערן אום זאלכע אויך אויף דען אונבעמיטטעלטען אונד געריגגען אויסדעהנען, אין איינעם אונבעגרענצטען מאאסע; יא, נאך רבא, זאלל מאן איינען קראנקען הונדערט מאל דעס טאגעס, ווען עס זיך טהון לעסט, בעזוכען, דען, וויא רב אחא בר חנינא לעהרט: ניממט יעדער בעזוכענדע איינען זעכציגסטען טהייל דער קראנקהייט מיט פארט, בעזאנדערס ווען ער פאן גלייכער טעמפעראטור אונד גלייכעם אלטער מיט דעם קראנקען, אין דעססען געזונדען נוטטאנד, איזט, דען זאנסט וועהרע דיא פראגע דאס אביי, דאס ווען זעכציג פערזאנען דען קראנקען מיט איינעם מאלע בעזוכען מאכטען, דערזעלבע, נאך בעמערקטער אנזיכט, אויך גלייך געזונדען מיססע, איינע ריכטיגע. איינסט ערקראנקטע רבי חלבו, אונד רב כהנא גינג היגאוס אין דיא שטראססען אונד גאב היערפאן אפפענטליך קונדע, יעדאך קאם ניעמאנד, דען געלעהרטען קראנקען נו בעזוכען; היערויף ערצעהלטע רב כהנא, דאס איינסט אאל איין שילער דעס רבי עקיבא שווער ערקראנקטע אונד דיא ווייזען קאמען ניכט איהן נו בעזוכען; דא גינג רבי עקיבא אליין נו איהם, אונד פפלעגטע אונד בע- וירטהעטע איהן פאטערליך; יא ער זייבערטע אונד רייניגטע זאגאר דאס ציממער, וואריין זיך דער קראנקע בעפאנד, דער אויך באלד גענאס. דא שפראך דיעזער: איין לעהרער, דוא האסט איך נייאבעלעבט, אונד רבי עקיבא גינג הין אין דאס לעהרגעביידע אונד שטעללטע דיא לעהרע פעסט: ווער דיא קראנקען ניכט בע-

מבקר חולים כאלו שופך דמים. כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את
החולה גורם לו שיחיה. וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות. מאי
גרמא אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה וכל שאינו
מבקר את החולה מבקש עליו רחמים שימות. שימות ס"ד אלא אימא
כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה. וכל שאינו מבקר את
החולה אינו מבקש עליו רחמים לא שימות ולא שיחיה. רבא ביומא
קדמאה דחלש אמר להו לא תגלו מילתא לאיניש דלא ליתרע מזליה מכאן
ואילך אמר להו פוקו אכריזו עלי בשוקא רבא חלש דסאני לי
חדי לי וכתיב (משלי כ"ד) בנפול אויבך אל תשמח וגו' והשיב וגו'. דרחים
לי ליבעי עלי רחמי. ואמרינן עלה אמר רב ששת בריה דרב אידי לא
לסעוד איניש קצירא (כלומר לא לבקר את החולה) לא בתלת שעי קמייתא ולא
בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי. בתלת
שעי קמייתא דניחא דעתי' בתרייתא תקיף חולשיה. ואמרי' עלה בגמרא
פ"ק דשבת (דף י"ב). אמר רב יהודה אמר רב מנין שהקב"ה זן את
החולה שנאמר (תהלים מ"א) ה' יסעדנו על ערש דוי. ואמר רב יהודה
מנין שהשכינה למעלה מראשותיו של הולה שנאמר ה' יסעדנו וגו'. תניא

זוכט, דער פערגיעסט גלייכזאם מענשענבלוט, (וויל דער איינע דער בעזוכענדען גע־
טען ראטה איטבריגגט, דער אנדערע ווידער דורך פאלגע דעם קראנקען שטאר־
קונג פערשאפפט.) — אלס רב דימי פאן פאלעסטינא נאך באבילאן קאם, לעהרטע
ער: ווער איינען קראנקען בעזוכט, טראגט, וויא פריהער אנגעגעבען, צו זיינער
גענעזונג ביא, ווער דיעס אבער אונטערלאסט, בעווירקט דעססען טאד, דא ער
ניכט קאן, אום צו פלעהען זום אללמאכטער פיר דיא ערהאלטונג זיינעס ברודערס.
— ווען רבא קראנק ווארדע, זא ליעס ער אם ערסטען טאגע זיינער קראנקהייט
ניכטס היערפאן פערלויטען, אום פאן דען בעזוכענדען ניכט בעלאסטיגט אונד בע־
דויערט צו ווערדען; איינען טאג נאכהער שפראך ער, וואהרשיינליך צו זיינען שילערן:
געהעט היגאוים אין דיא שטראססען אונד פערקינדעט, דאס איך קראנק זייא, דאמיט
דעריעניגע, וועלכער מיר וואהל וויל, ווענען איינער ערהאלטונג בעטע; אונד דער
איך האססעט, ווירד זיך פרייען, דאס איך ערקראנקט בין, אונד גאטט ווירד דעס־
סען פריידע וואהרנעהמען אונד איך אויס'ס נייע אויפריכטען. — עס ווירד אויך איט־
געטהיילט אים נאמען דעס רב ששת, זאהן דעס רב אידי: אין דען ערסטען אונד
לעטצטען דרייא שטונדען דעס טאגעס, זאלל מאן קיינע קראנקענבעזוכע מאכען,
דען אין דען ערסטען דרייא שטונדען איזט דעם קראנקען געוועהנליך עטוואס
בעססער, אונד מאן קאננטע דער מיינונג ווערדען, דאס עס איבערפליססיג זייא,
זיינעטוועגען צו גאטט צו ביטטען, אונד אין דען לעטצטען דרייא שטונדען איזט דער
קראנקע געוועהנליך זעהר שוואך, דא דיא קראנקהייט אים צונעהמען איזט, אונד
דער בעזוכענדע קאננטע דער מיינונג זיין, דאס פיר דיעזען איין געבעט צו גאטט
פרוכטלאז בלייבען מיססע. — רב יהודה לעהרט אים נאמען רב'ס, דאס
דער געהייליגטע יעדען קראנקען, דער דא ליעגט, אהנע נאהרונג צו זיך צו נעה־
מען, גלייכזאם שפייזעט אונד ערהאלט, דען עס הייסט (תהלים מ"א, ד'): „דער
עוויגע שטיטצט איהן אויף זיינעם לאגערשטאטטע;" אונד זא ווייזעט אויך דער אב־

נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי המטה ולא על גבי כסא ולא ע"ג ספסל ולא על גבי שרפרף אלא מתעטף ויושב לפניו מפני שהשכינה שרויה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו וגומר. ואמרינן התם בפ"ק דשבת. ת"ר הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. רבי מאיר אומר יכולה היא שברת שתתרחם בזכותה. רבי יהודה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל. ר' יוסי אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. שבנא איש ירושלים בכניסתו היה אומר שלום וביציאתו אמר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום. מכאן אנו למדין שכל מי שיש לו חולה יערבנו עם חולי ישראל:

רח) פרק שני.

מצות ביקור חולים דרשו רבותינו מן התורה. כדגרסינן במציעא פר' אלו מציאות (דף ל'). תנא רב יוסף והודעת להם זה בית חייהם. את הדרך זו גמילות חסדים. ילכו זו ביקור חולים. בה זו קבורה. ואת המעשה זה הדין. אשר יעשון לפנים משורת הדין. אמר מר ילכו זו בקור חולים.

גאַנץ דעם געהייליגטען צו הויפטען דעם קראַנקען, דאַ „דער עוויגע איהן שטיטצט;" דאַהער ווירד געלעהרט: דער בעזוכענדע זעטצע זיך ניכט אויף איין בעטט, אויף איינען שטוהל, איינע באַנק, אָדער אויף איינען שעמעל, זאָנדערן היללע זיך איין אין איינען מאַנטעל אונד זעטצע זיך ניעדער אויף דען פוסבאָדען, וויל, וויא שאָן בעמערקט, דער אַבגלאַנץ דעס געהייליגטען צו הויפטען דעם קראַנקען ווייללעט. — דיא ווייזען לעהרען: ווער אַם שבת איינען קראַנקען בעזוכט, דער שפרעכע: היימע איזט שבת, אַן וועלכעם מאַן ניכט צו גאָטט, וועגען אַבוואַנדלונג דעם ליידעס פלעהען דאַרף, אַבער דער אַללפערמאָגענדע קאַן אונד ווירד וואָהל באַלד היילונג זענדען, בעזאָנדערס דאַ, וויא רבי מאיר לעהרט, וועגען דער פערדיענסטע ישראל'ס דיא פייער דעס שבת'ס היילונג הערבייצופיהרען פערמאָגע. רבי יהודה לעהרט: מאַן שפרעכע: דער העדר ערבאַרמע זיך דיין אונד דער איבריגען קראַנקען אין ישראל, אָדער, נאַך ר' יוסי: דער העדר ערבאַרמע זיך דיין, אונטער דען איבריגען קראַנקען אין ישראל. שבנא אויס ירושלים, ווען ער אַם שבת איינען קראַנקען בעזוכטע, זאָ שפראַך ער: פריעדע איבער דיך! אונד ווען ער ווידער פאָרט גינג, שפראַך ער: היימע איזט'ס אונשטאַטטהאַפט גאָטט, וועגען גענעזונג פיר דיזען קראַנקען צו ביטטען, דיא איהם דאַך וואָהל קאָממט, דען דעם העררן באַרמהערציגקייט איזט אונבעגרענצט, דאַהער פייערט איירען שבת אין פריעדען. אויס אַלל דעם ווירד דיא לעהרע: ווער איינען קראַנקען אים הויזע האַט, אונד פיר איהן ביטטעט, דער שליעסע דיא איבריגען קראַנקען אין ישראל איין אין זיין געבעט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

נאַך דען ווייזען איזט דאַס געבאָט דער קראַנקענבעזוכע אין דער הייליגען שריפט בעגריינדעט. דען, וויא רב יוסף לעהרט, הייסט עס: „דוא זאָללסט איהנען וויססען לאַססען דען וועג, וואָרין זיא וואַנדעלן זאָללען; דען וועג דער קראַנקענבעזוכע נעמליך, דען זיא איינצושלאַגען האַבען, אָהנע דאַס היעריבער איינע בעזאָנדערע פאָר-

היינו גמילות חסדים לא צריכא דאפילו בן גילו נמי ואף על גב דאמר מר בן גילו נוטל אחד מששי׳ בחליו אפילו הכי איבעי ליה למיזל. בה זו קבורה היינו גמילות חסדים לא צריכא דאפילו זקן ואינה לפי כבודו. וגדול שכר המבקר חולים. כדגרסינן במסכת שבת פר׳ מפנין (דף קכ״ז). אמר רבי יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ואחד מהם ביקור חולים. כדאיתא לעיל בפ״ב מחלק הכנסת אורחים. וגרסינן נמי בנדרים פרק אין בין המודר (דף מ׳). אמר רב יהודה אמר שמואל כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם. שנאמר (שם) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. ואין דל אלא חולה שנאמר (ישעיה ל״ח) דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיימדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני. אי נמי מן הדין קרא (ש״ב, י״ג) מדוע אתה ככה דל בן המלך. ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי ט״ז) כל פעל ה׳ למענהו וגם רשע ליום רעה. ואם בקרו מה שכרו. מה שכרו כדאמרינן ניצל מדינה של גיהנם אלא מה שכרו בעוה״ז ה׳ ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ. ישמרהו מיצר הרע. ויחייהו מן היסורין. ואושר בארץ שיהו הכל מכבדין אותו. ואל תתנהו בנפש אויביו שיזדמנו לו רעים כנעמן שרפאוהו מצרעתו. ואל יזדמנו לו רעים כרחבעם שחלקו את מלכותו. וגרסינן נמי במדרש תהלים. אשרי משכיל אל דל וגו׳. וש״ה (שם י״ט) מלוה ה׳ חונן דל. אמר ר׳ אלעזר הקפר מי שהוא מבקר את החולה מתיש ממנו אחד מששים מחליו ומי שאינו מבקר מוסיף אחד מס׳ לחליו. ד״א אשרי משכיל אל דל מי שהוא קובר מת מצוה. רבי אבא אומר מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע. רבי אסי אומר מי שהוא נותן פרוטה לעני שנאמר ה׳ ישמרהו ויחייהו. ורבנן אמרי מי שבורח מן המלכות. מ״ט דרבי אלעזר הקפר דאמר מבקר חולים דכתיב ה׳ יסעדנו על ערש דוי. ומ״ט דמאן דאמר מי שהוא קובר מת מצוה משום דכתיב ואושר בארץ

פריסט געגעבען היט; אונד וואָ אמַן דיעזע פפֿליכט אויסאיבען אין איינעם גראָססערן אַססשטטאַבע, סאָם זיח עס גאַר ערהייסט, נאָאליך: פֿערבינדען איט וואָהלטהאָ- טיגקייטאיבען, אונד מיט, נאַך רבי יוחנן, דער היערויף פֿאָלגענדע נוקינפֿטיגע לוֹהן, דעססען פֿריכֿטע אמַן היעניעדען טאָן געניסט, זעהר גראָס. נאַך רב יהודה, דער עס מיק נאַמען טאָואָל׳ס איטטהיילט, ווירד דער, וועלכֿער קראַנקע בעזוכֿט, פֿאָן העָללענטראַזען בעפֿרייט, זעלבסט ווען ער איין פֿרעפֿלער היט, דען עס הייסט (תהל׳ מ״א, ב׳.): „וואָהל דעס, דער דאַ זאָרגע טראָגט פֿיר דען אַראמען (קראַנקען), נור אונגליקקסצייט רעטטעט איהן אויך דער עווינע. — רבי אלעזר הקפר לעהרט: ווער איינען קראַנקען בעזוכֿט, ניאמט דען זעכֿזיגסטען טהייל דער קראַנקהייט איט פֿאָרט, ווער דיעס אבער געפֿליססענטליך אונטערלאָסט, טהיילט דעם קראַנקען גלייכֿזאַם נאָך איין זעכֿזיגסטעל צו דעססען קראַנקהייט איט. הייל דעם,

מ"ט דרבי אבא דאמר משכיל יצר טוב על יצר הרע משום דכתיב ביום רעה ימלטהו ה' שהוא ממלט יצר הטוב מיצר הרע. ומ"ט דרבי אסי דאמר הנותן פרוטה לעני משום דאמר ויחייהו. ומ"ט דרבנן דאמרי למי שהוא בורח מן המלכות משום דאמר ואל תתנהו בנפש אויביו. כלל הדברים כל העושה חסד עם נצרך או עם נשבר או עם נדכה שלא על מנת לקבל שכר אלא לשם שמים שכרו גדול:

החלק השלישי.

הלוות למתים והספדם ויש בו ז' פרקים:

(רט) פרק ראשון.

לוויה למת וקבורתו היא גמילות חסדים עם החיים ועם המתים ולקיים מצוה זאת מתבטלין בני אדם מכל דבר אחר. ואפילו מתלמוד תורה שהיא מצוה שקולה כנגד כל המצות כולן. כדגרסינן במגילה פרק בני העיר (דף כ"ט) ובכתובות פרק האשה שנתארמלה (דף י"ז). ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה לחופה אמרו עליו על רבי יהודה בר אלעאי שהיה מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. בד"א בשאין שם כל צורכו אבל יש שם כל צורכו אין מבטלין. וכמה כל צורכו אמר רב שמואל בר אויא משמיה דרב פפא תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי

לעהרט רבי אבא, דער אָבזיעגען לאָסט אין זיך דען גוטען ווילען איבער דען באָ= זען, אונד דעססען בעשטרעבען נור אין אויסאיבען דעס גוטען בעשטעהט. דער שלוס פֿאָן פזאַלם געזאַגטען איזט: ווער וואָהלטהאָטיגקייט איבט געגען דען, דער איהרער בעדאַרף, ווער אויפֿצוריכטען ווייס דען געבייגטען אונד ניעדערפֿאַללען, דיעס אויס הערצענסדראַנג, וויל עס זאָ דער געטטליכע ווילע ערהייששט, אַבער ניכט דעס לאָהנעס וועגען טהוט, דעססען לאָהן איזט אונד ווירד זעהר גראָס זיין.

דריטטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס צום גראַבע בעגלייטען דער טאָדטען אונד דיא טרויער אום זיא. אין זיעבען קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווער איינען פֿערשטאָרבענען צו גראַבע בעגלייטעט אונד איהן אין דיא גרופֿט זענ= קען היילפֿט, דער איבעט איינע וואָהלטהאָטיגקייט אויס, זאָוואָהל געגען דיא לעבענ= דען (פֿערוואַנדטען דעסזעלבען), אַלס געגען דען טאָדטען; אונד אום דיעזעס גע= באָט אין אויסאיבונג צו בריינגען, דאַרף מאַן דאַס אויסאיבען יעדעס אַנדערן געבאָטעס, זאָגאַר דאַס שטודירען דער טהאָראַ דעסוועגען לאַססען, דען דיעזעס געבאָט איזט אַללען אַנדערן געבאָטען איבערוויעגענד. זאָ לעהרען אויך דיא ווייזען, יעדאָך מיט דעם צוזאַטצע: ווען נעמליך אָהנע איטהיילע דער טאָדטע ניכט נור ערדע בע= שטאַטטעט ווערדען קאַן, אַבער, וויא רב שמואל בר אויא לעהרט, ווען ניכט איינע אַנצאַהל לייטע בייא דער בעערדיגונג צוגעגען זינד, זאָ דאַרף מאַן דיא ער= פֿיללונג אַללער זאָנסטיגען געבאָטע היינטאַנזעצען. רבי יהודה בר אלעאי פֿער=

שיפורי ואמרי לה תריסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שיפורי. אמר רב ששת ואיתימא רבי אמי ואיתימא רבי יוחנן כנתינתה כך נטילתה מה נתינתה בס' רבוא אף נטילתה בס' רבוא. והני מילי למאן דקרי אבל למאן דמתני לית ליה שיעורא. והמתעסקים במת פטורין גם מן המצוה דגרסינן בברכות פר' מי שמתו תניא המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. וחייב כל אדם ללוות למת לפי כבודו אפילו כשהוא עצמות. כדגרסינן התם ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדיסיקאי (זק) ולא יתנם על גבי החמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתירא מפני גוים או מפני לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס"ת. ואמרינן עלה א"ר אבא אמר רב יהודה כל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ואם לוהו מה שכרו עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל וגו'. ואמרינן נמי התם תניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרוע וקורא בו ואם עשה כן עובר משום לועג לרש. ויזהר אדם בכבוד המתים שהן יודעין בדבר העולם הזה לפני קבורה וגם אחר כך ומי מכבדן. וזה למדנו מהאי דאמר ליה

פוהר זא נאך פארטריפט. — נאך רב ששת, אדער נאך רבי אמי, אדער אויך נאך רבי יוחנן זאלל, ווען אללע איבריגען געבאטע ניכט הינטאנגעזעטצט ווערדען זאללען, דיא נאהל דער בעגלייטענדען דער גלייך זיין, וועלכע אם בערגע סיני שטאנד, אום דיא הייליגע לעהרע צו עמפפאנגען; וואבייא בעזאנדערס אויף איינען געלעהרטען, דער גלייכזאם איין לעבען דער טראגער דער לעהרע וואר, זיא אללזא איט זיינעם אבלעבען צוריקקעהרט אויף ערדען, ריקזיכט צו נעהמען איזט. — דיא זיך בעשעפטיגען איט דעם בעשטאטטען דעם טאדטען, זינד פרייא פאם אויסאיבען דער געבאטע, יא זאגאר דער, וועלכער דיא אויפזיכט האט איבער איינען טאדטען, איזט פאם אויסאיבען דער געבאטע טאן בעפרייט. אונד איזט עס איינעם יעדען פפליכט איינע לייכע צום גראבע צו בעגלייטען, אונד זאלל מאן זעלבסט געביינען דיא לעטצטע עהרע ניכט פערזאגען. זא לעהרען אויך דיא וייזען: ווער טאדטענגעביינע פיהרט פאן איינעם ארטע צום אנדערן, טהוע זיא ניכט אין איינען זאקק אונד לעגע זיא ניכט אויף איינען צום רייטען בעשטיאמטען טהיר, דא דיעס איינע מיסאכטונג געגען דיא געביינע פערראטה; יעדאך ווען ער זיך פאר באזוויליגען אענטען, אדער פאר רייבערן פירכטעט, זא איזט געשטאטטעט, אללזא צו פערפאהרען; אונד וואס מיט געביינען צו טהון אונערלויבט, איזט אויך מיט איינער גזעטצגעמראללע צו טהון ניכט געשטאטטעט. — ר' אבא טהיילט מיט אים נאמען דעם רב יהודה: ווער איינע לייכע טראגען זיהט, אהנע זיא צו בעגלייטען, דער לעסטערט אים אענטען זיינען שאפפער; היגעגען ווען ער זיא בעגלייטעט, זא לייהעט ער דעם עוויגען, דער גנאדיג איזט דעם ארמען. אויך ווירד געלעהרט: אין איינעם בעגרעבניס געהע מאן ניכט מיט תפילין אום דען קאפף, ניכט מיט דער הייליגען שריפט אין דער האנד אונד דאראויס לעזענד, אונד ווער דיעס טהוט, דער בעגעהט איינע לעסטערונג. אונד זאלל מאן ניכט פערשבייאען דיא טאדטען אין עהרען צו האלטען, דען זיא וויססען וואהל, וואס היער, בעפאר זיא בעגראבען

רב לדבי שמואל בר שילת אחים לי כהספדאי דהתם קאימנא כדאיתא בפרק שואל (דף קנ"ב). וגם מהני עובדי דבני רבי חייא נפקו לקרייתא דכתיבי בפרק מי שמתו ואיתנהו לקמן בנר ת"ת בסוף הלק שכר העוה"ב. וגם למדנו שיש בהם ממשות ממעשה דאיתיה במס' שבת פר' שואל אדם (דף קנ"ב). הנהו קפולאי (פי' חופרים) דהוו קא קפלי בארעתא דרב נחמן בר יצחק נהים בהו (כלומר נער בהן) רבי אחא בר יאשיה (פסיס נקנר פס) אתו אמרי ליה נהים בן גברא אתא אמר ליה מאן איהו מר. א"ל אנא אחאי בר יאשיה אמר ליה ולא אמר רב מארי עתידים צדיקי דהוו עפרא. א"ל ומאנו מארי דלא ידענא ליה. א"ל והא קרא כתיב (קהלת י"ב) וישוב העפר על הארץ כשהיה. א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב (משלי י"ד) חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה. כל שיש קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין וכל שאין קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין גששיה (פי' היס ממשמש בו) הזייה דהוה ביה משש א"ל קאי מר לגו ביתא. אמר ליה גלית אדעתך דאפילו נביאי נמי לא קרו לך דכתיב (יחזקאל ל"ז) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי וגו'. א"ל והא כתיב

ווערדען, איט איהנען געטיעהט, זאָ אויך נאָכהער, אונד וואר זיא בעטעהרט; אונד דאַהער זאַגטע רב צו רבי טאואל בר טילת: וואן דוא איר ווירסט דיא לייכענרעדע האַלטען, זאָ געבע דיר איהע דיא אנוועזענדען צו ריהרען, דען איך ווערדע אַנוועזענד אונד צייגע אייפרער טהראֶנען זיין. איס טראַקטאַט טבת וויר פאָלגענדעס ערצאֶהלט: איס פעלדע דעם רב נחמן בר יצחק האַבען איינעס טאַגעס לייטע איינע גרובע געגראַבען אונד טטיעסען אויף איינע אונפערוועהרט געבליבענע לייכע, אונד וואַר דיעס דיא לייכע דעס רבי אחא בר יאטיה, דער דיא לייטע אַנטריע. דיעזע, פאָללער אַנגסט, ליעפען צום העררן דעס פעלדעס אונד טהיילטען איהם עס איט. רב נחמן גינג היגאויס צור לייכע אונד פראַגטע: ווער איזט דיין נאַמע? איך בין אחאי בר יאטיה, וואַר דיא אַנטוואָרט. איזט דיר ניכט בעקאַננט דיא לעהרע דעס רב אמרי, דיא דאַ לויטעט, דאַס אויך דיא פראָממען בעטטיממט זינד שטויב צו ווערדען, פראַגטע רב נחמן? רב אמרי'ס לעהרע איזט איינע אונבעגריני דעטע, דען איך בין ניכט שטויב געוואָרדען. עס הייסט דאָך, בעמערקטע רב נחמן ווידער: „זאָ קעהרט דער שטויב צור ערדע צוריקק, וואָהער ער עס וואַרד?" (קהלת י"ב, ז'.) ווער איט דיר דען זאָמאַלער געלערנט, שפראַך ר' אחא, דער האַט דיך ניכט אין דען טפריכען אונטערריכטעט, וואָ עס הייסט: „איין רוהיגעס געמיטה ערהאָלט דען לייב, נייד איזט איין צעהרענדער בייפראַס." (משלי י"ד, ל'.) רב נחמן, דער דעננאָך פאַן דער אויסזאַגע דעם טאָדטען צווייפעלטע, טאַסטעטע דיא לייכע אַן אונד איבערצייגטע זיך, דאַס זיא וואָהלערהאַלטען זייא; היערויף שפראַך ער צו דעמזעלבען: שטעהע אויף אונד קאָממע איט איר נאַך הויזע. וויא עס טיינט, שפראַך ר' אחא, זינד דיר זאָגאַר דיא ביכער דער פּראָפעטען ניכט בעקאַננט, דאַ עס דאָך הייסט: „איהר זאָללט וויססען, דאַס איך גאָטט בין, ווען איך אֶפפנע אייערע גראֶבער, אייך הערויפקאָממען לאַססע אויס אייערן גראֶבערן" (יחזקאל ל"ז, י"ג). עס הייסט דאָך אַבער אויך: „דען שטויב ביזט דוא, אונד צו שטויב זאָללסט דוא צוריקקעהרען" (בראשית ג', י"ט.), ענטגעגנעטע

(בראשית ג') כי עפר אתה ואל עפר תשוב. א"ל ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים. וגרסינן נמי בפרק הוקת הבתים (דף נ"ח). ההוא אמגושא דהוה קא מרטט שכבי כי מטא למערתיה דרב טובי בר מתנא תפשיה בדיקניה אתא אביי בעא במטותא מיניה ושבקיה. לשנה הדר אתא תפשיה לדיקניה אתא אביי בעא במטותא מיניה ולא שבקיה עד דאתא מספרתא וגוייה לדיקניה. ואמרינן נמי בפרק שואל (דף קנ"ב). אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו וכו'. א"ר אבהו כל מה שאומר בפני המת יודע עד שיסתום הגולל. פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון ברבי חד אמר עד שיסתום הגולל וחד אמר עד שיתעכל כל הבשר. מ"ד עד שיתעכל כל הבשר דכתיב (איוב י"ד) אך בשרו עליו יכאב וגו'. ומ"ד עד שיסתום הגולל דכתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה. הא למדנו כמה מרגישים בדברי העולם הזה מלבד כל מה שמשיגים בכללי עולם העליון אותם שזכו לשום עסק בו בעולם הזה:

(רי) פרק שני.

המתעסק בקבורת המתים והספדם גומל חסד לעצמו מלבד החסד שעושה למתים ולקרוביהם לפי שבהתעסקו בזה גורם לו לשבר גאון לבו וליראה מן החטא ולהלך בדרכי מצוה בזוכרו יום המיתה. דגרסינן בפ"ג מאבות עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו'. ודרשו

רב נחמן? איינע שטונדע פֿריהער, בעמערקטע ר' אחא, בעפֿאָר גאָטט דיא טאָדטען ווירד ערוועקקען, ווירד זיך דער אַנגעפֿיהרטע זאַטץ בעוואָהרען. — איינע אָהנליכע געשיכטע ווירד פֿאָן דער לייכע דעס רב טובי בר מתנא ערצאָהלט. — רב יהודה לעהרט: ווען יעמאַנד, אָהנע קינדער נאַכצולאַססען, געשטאָרבען איזט, זאָ זאָללען צעהן לייטע אום איהן, אויף דער שטעללע, וואָ ער געשטאָרבען, דיא טרויערצייט אַבהאַלטען. — ר' אבהו לעהרט: דיא לייכע ווייס אַללעס, וואַס פֿאָר איהר גערעדעט ווירד, ביז זיא אין דיא גרובע געזענקט אונד מיט דעם פֿיר זיא בעשטיממטען זאַרגדעקקעל צוגעדעקקט ווירד, וועלכער בעהויפטונג רבי חייא, אויף איינען פֿערז זיך שטיטצענד, בייפֿליכטעט. רבי שמעון ברבי שטעללט דיא בעהויפטונג אויף, דאַס דיא לייכע אַללעס וויס, ביז זיא גאַנץ אין פֿייולניס איבערגעגאַנגען איזט. — היערויס ווירד דיא לעהרע, דאַס דען פֿראָממען אונד גאָטטעספֿירכטיגען נאַך זייגעם טאָדע דאַס בעוואוסטזיין ניכט פֿערלאָסט, דאַס ער פֿאָרוואָרטס אין דיא האָהערען רעגיאָנען שוועבען אונד ריקקוואָרטס אויף דיא ערדע, דיא ער פֿערלאַססען, בליקקען קאַנן.

צווייטעס קאַפּיטעל.

ווער זיך מיט דעם בעשטאַטטען דער טאָדטען בעשעפֿטיגט אונד אום זיא קלאַגעט, דער איזט געגען זיך זעלבער, זאָ וויא געגען דיא פֿערשטאָרבענען, וואָהלטהעטיג, דען דיעזע בעשעפֿטיגונגען פֿיהרען דען מענשען אַב פֿאָן יעדעם האָכמוטה, בריינגען איהן צור בעטראַכטונג זיינער אייגענען הינפֿעלליגקייט אונד אויף דען פֿפֿאַד דער בעססערונג אונד זעלבסטפֿערעדלונג. דאַהער איזט דיא לעהרע דעס עקביא בן מהללאל, וועלכע לויטעט: בעטראַכטע שטעטס דרייא דינגע, זאָ

אלו ג׳ דברים מפסוק (קהלת י״ב) וזכור את בוראיך דאמרי בארך ממקום שנחתך. ואמרינן בורך שהוא קברו. ואמרינן בוראך שהוא הבורא יתברך ליום הדין. וגרסינן בפרק שואל אדם (דף קנ״א). תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אמר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך ואף שלמה אמר בחכמתו וזכור את בוראיך בימי בחרותיך וגו׳ ימי הרעה אלו ימי הזקנה וכו׳. כדאיתא לעיל פרק ד׳ מחלק פרנסת עניים. וגרסינן נמי במסכת מועד קטן פרק אלו מגלחין (דף כ״ח). ובכתובות פרק המדיר (דף ע״ב) תניא היה רבי מאיר אומר (שם ז׳) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו. מאי והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דספד יספדוניה דקבר יקברוניה דטען יטענוניה דלוי ילוניה דידל ידלוניה (פי׳ מגביה קול בהספד). א״ד די לא ידל ידלוניה (פי׳ וי שלינו מרים עצמו בנסות מרימין אותו טן ספמים). דכתיב (משלי כ״ה) כי טוב אמור לך עלה הנה וגו׳. ואמר גם בן שלמה המלך ע״ה (קהלת ז׳) ויום המות מיום הולדו. לפי שביום המות יצא מספיקות רבות המביישות את הגוף ומכלות את הנפש ובהולדו נכנס בכל זה. ואמרו במדרש אע״פ שבעולם הזה מכבדין לעשירים יותר מן העניים בדבר קבורתן תקנו חז״ל דבר שוה.

גערֶאטהעסט דאס ניכט אין זינדע; וויססע וואָהער דוא געקאָממען, וואָהין דוא גע-
העסט, אונד פֿאָר וועם דוא רעכענשאַפֿט צו געבען האַסט, זעהר צו בעהערציגען. — רבי שמעון בן אלעזר לעהרט: טהוע גוטעס, זאָ לאַנגע עס אין דיינער מאַכט שטעהט צו טהון, אונד דער שפרוך דעס ווייזען שלמה, וועלכער לויטעט: געדענקע דיינעס שאָפּפֿערס אין דיינער יוגענד, אין דען טאַגען דיינער קראַפֿט, בעשטאָטיגט דיעזען אויסשפרוך. רבי מאיר לעהרט, עס הייסט: „בעססער איזט׳ס אינ׳ס טרויערהויז צו געהען, אַלס אין דאַס הויז דער שוועלגעריי; דאָרט זיעהט מאַן דאַס ענדע דעס מענשען, אונד דער איבערלעבענדע ווירד נאַכדענקענד (קהלת ז׳, ב׳), דאַס ער עבענפֿאַללס הינפֿאָלליג אונד שטערבליך זייא, דאַהער ווירד ער זיינעס פֿער-
שטאָרבענען ברודער יעדען דיענסט עראייזען; ער ווירד דעססען לייכע בעגלייטען, זיא זאָגאַר זעלבסט צו גראַבע טראַגען אונד אויך דען דאַהינגעשיעדענען יאַממערן, דען אויך איהם בלייבט דיא האָפֿפֿנונג, דאַס נאַך זיינעם טאָדע עס גוטע מענשען געבען ווירד, דיא עבענזאָ מיט איהם פֿערפֿאַהרען ווערדען. איבערהויפט איזט דער שטערבעטאַג פֿיר יעדען וואָהלטהאָטיגער, אַלס דער טאַג זיינער געבורט, דען אַן יענעם טאַגע ווירד דער מענש פֿאָן אַלל דען איבעלן בעפֿרייט, דיא זוס שלעכטען אויף זיינע זעלע איינגעווירקט האַבען, אַבער מיט דעם איינטריטט אינ׳ס לעבען בעמאָכ-
טיגען זיך זיינער אונטוגענדען אונד בעגיערדען, דיא זיינער זעלע אויפֿלויערן, אום זיא אינ׳ס פֿערדערבען צו ברינגען. — וויאוואָהל מאַן אים לעבען דען רייכען מעהר אין עהרען האָלט, אַלס דען אַרמען, זאָ העֶרט נאַך דעם טאָדע ראַנג אונד פֿעראָכטען אויף, אונד דאַרום האַבען דיא ווייזען בעשטיממט, נאַך דעם טאָדע דעם אַרמען דיעזעלבע עהרע אונד דאַס נעמליכע רעכט, וויא דעם רייכען אַנגעדייהען צו לאַססען, נעמליך מאַן פֿיהרע דיא פֿערשטאָרבענען רייכען דורך אויפֿגעדעקקטען דער געזיכטער, דורך איינע פֿערציערטע באַהרע, דורך אַנגעבראַנטעס רייכערווערק, ווען דער לייכע פֿאָן וואַססערזוכט געשטאָרבען איזט. ז. וו., געגען דיא אַרמען

כדגרסינן בפרק ואלו מגלחין (דף כ"ז). ת"ר בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסים פני עניים שהיו פניהם מושחרים בשני בצורת והיו עניים היים מתביישין התקינו שיהיו מכסין פני כלם מפני כבודן של עניים בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליבה (כעין כלוב של עופות) והיו עניים מתביישין התקינו שיהיו הכל מוציאין בכליבה מפני כבודן של עניים. בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת הולי מעים המתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהיו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים החיים. בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות. בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי זבים מתים והיו זבים חיים מתביישין התקינו שיהיו מטבילין על גבי כל האנשים מפני כבודן של זבים חיים. בראשונה היתה יציאתו של מת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו מניחין אותו ובורחין. עד שבא ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו לצאת בכלי פשתן ונהגו כל העם אחריו בכלי פשתן אמר רב פפא האידנא נהוג עלמא בצרארא בר זוזא (פי' חתיכת בגד יפה שויה זוז). ואמרינן נמי התם ת"ר בראשונה היו מוליכין לבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב עניים בסלים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישין התקינו שיהיו מוליכין הכל בסלי ערבה מפני כבודן של עניים. בראשונה היו משקים בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה עניים בזכוכית צבועה והיו העניים מתביישים התקינו שיהו הכל משקים בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים. וכשיפטר מן המת יאמר לו לך בשלום. כדאמרינן נמי התם (דף כ"ט). אמר רבי לוי הנפטר מן המת אל יאמר לו לך

אויסגעצייכנעט האט. זא שאר עס אויך פריהער זיטטע דיא פערשטארבענען אין פראכטפאללען קליידערן אונד מיט גראססעם קאסטענאויפוואנד, דען צו בעשטאטטען דען הינטערבליבענען פיעל קוממער אונד ארגע פערורזאכטע, צו בעגראבען, דאהער זעטצטע רבי גמליאל פעסט, דיא טאדטען אהנע אויסנאהמע, אין לייגענען קליידערן צו בעגראבען, אונד דיעזער ברויך פאנד איינגאנג בייא פאלקע, אונד שפעטער, זא בעמערקטע רב פפא, בעשטאטטעטע מאן דיא טאדטען אין קליידערן פאן גאנץ ארדינערער לייגוואנד. — פערנער לעהרען דיא ווייזען: פריהער בראכטען דיא רייכען דען הינטערבליעבענען טרויערנדען דיא ערסטע לאבונגסמאהלצייט אין זילבערנען אדער גאר אין גאלדנען שיססלן, דיא ארמען אבער אין געפלאכטענען קארבען, אונד דען ערסטען לאבונגסטראנק בראכטען דיא רייכען אין געשליפענען ווייסען גלעזערן אונד דיא ארמען אין געוועהנליכען ארדינערען גלעזערן, אונד עס פיהלטען זיך דיא ארמען דאדורך צוריקגעזעטצט אונד בעשאמט, וועסוועגען דיא ווייזען פעסטזעטצטען, נור אין זאלכען געפעססען, דיא דיא ארמען בעזיטצען, דאן טרויערנדען מיט שפייז אונד טראנק אויפצווארטען. — ווען מאן דען טאדטען דאס געלייט געגעבען, זא רופען מאן איהם צו, געהע מיט פריעדען, דען עס הייסט, ווי רבי לוי לעהרט: „אונד דוא ווירסט איינגעהען מיט פריעדען צו דיינען פאטערן;"

לשלום אלא לך בשלום דכתיב (בראשית ט״ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. והנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. שהרי דוד אמר לאבשלום (ש״ב, ט״ו) לך בשלום ולא הצליח. יתרו אמר למשה (שמות ד׳) לך לשלום והצליח:

ריא פרק שלישי.

כשאחד מבני העיר מת כל בני העיר יתעצבו על מיתתו וידאגו ממנה ויפחדו על עצמם. כדגרסינן במסכת שבת פרק רבי אליעזר דאורג (דף ק״ו). אמר רבי יוחנן אחד מן האחין שמת ידאגו עליו כל האחין. אחד מן החבורה שמת ידאגו עליו כל החבורה אמרי לה דמית גדול וא״ל דמית קטן. וע״כ תקנו האבילות לקרובים וסתימת פיהם. כדגרסינן בפרק ואלו מגלחין (דף כ״א). תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים אסור בשאלת שלום. משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו. ואמרינן עלה (דף כ״ו) אמר רבי לוי אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו ומשלשה ועד שבעה כאלו עומדת כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאלו עומדת כנגדו בשוק.

ווער אַבער זיינען אבשיידענדען פֿריינד פֿערלאֶסט, שפרעכע צו איהם: ,,געהע צום פֿריעדען,'' דען זאָ שפראַך יתרו צו משה אונד ער וואַר גליקליך. דוד היגעגען שפראַך צו זיינעם זאָהנע אבשלום: געהע מיט פֿריעדען, אונד דיעזער ווארדע איין אויפֿרוהרער געגען זיינען פֿאַטער.

דריטטעס קאַפּיטעל.

שטירבט יעמאַנד אין דער שטאַדט, זאָ זאָלל יעדער איינוואָהנער דערזעלבען אום איהן טרויערן אונד וועגען זיינעס לעבענס זעלבסט בעזאָרגט זיין. רבי יוחנן לעהרט: ווען איין ברודער, איין פֿריינד שטירבט, זאָ זאָללען אַללע ברידער, זאַממטליכע פֿריינדע אום איהן טרויערן; שטירבט איין פֿעראיינסמיטגליעד, זאָ זאָללען זאַממטליכע מיטגליעדער דעס פֿעראיינעס אום איהן טרויערן. ווען אַבער דער אַנגעזעהענסטע, אָדער, נאַך אַנדערן, דער געריגסטע אין דער שטאַדט שטירבט, זאָ זאָלל מאַן זיך דערען טאָד נאָך מעהר צו הערצען נעהמען; דען אָב מאַן דיא ווייסע, אָדער מאַן דער וואורצעל דער טאָד ריטטעלט, דאַ שטעהט איזט יעדערמאַנן אין געפֿאַהר. אונד דאַרום האַבען דיא ווייזען בעזאָנדערס פֿיר פֿערוואַנדטע טרויער געבאָטען, דיא טיעפֿגעפֿיהלט איט הערצען אונד אין דער זעלע וואורצעלן, זיך אַבער ניכט נור דורך וואָרטע אונד אייסערע אויסדריקע קונד געבען זאָלל. דאַהער לעהרען אויך דיא ווייזען: דיא ערסטען דריי טרויערטאַגע ביעטע מאַן ניעמאַנד דען גרוס דעס פֿריעדענס; פֿאָן פֿיערטען ביז צום זיעבענטען טרויערטאַג, ערוויעדערע מאַן בלאָז דען געבאָטענען גרוס, פֿאָן דאַ אַב אונד ווייטער, איזט ביידעס געשטאַטטעט. רבי לוי לעהרט: אין דען ערסטען דריי טרויערטאַגען זאָלל דער טרויערנדע זיך דעראַכטען דער פֿורכט היגעבען, אַלס ווען איין שווערדט דעם פֿערדערבענס אויף זיינען שולטערן לאָגע. פֿאָם פֿיערטען ביז צום זיעבענטען טרויערטאַג, — אַלס ווען דיעזעס שווערדט זיינער געגענאיבער אין איינעם ווינקעל הערפֿאָרשטע, פֿאָן דאַ אַב ביז צום ענדע דעס טרויערזאהרעס, — אַלס ווען דיעזעס שווערדט איבעראַלל, וואָ ער זיך

וכשנפטר אדם כשר יראגו כל השומעים ויבכו ויתאבלו ואם אינם עושים כן נענשים. כדגרסינן החתם (דף כ"ה). ובפרק רבי אליעזר דאורג (דף ק"ה). תניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר. אטו עירבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה. וגרסינן נמי בפר"א דאורג א"ר שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר (תהלים נ"ו) נודי ספרת אתה שימה דמעתי וגו'. אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו שנאמר (יהושע כ"ד) ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש. מאי להר געש מלמד שגעש עליהן ההר לקוברם. אמר רבי חיא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים. מדה כנגד מדה. איתיביה ר' חייא בר אבא לר' יוחנן (שופטי' ב') ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. א"ל ימים האריכו שנים לא האריכו. אלא מעתה למען ירבו ימיכם הכי נמי ימים ולא שנים ברכה שאני. וכשבני אדם מספידים על אדם כשר על פחד עצמם מספידין כי מאחר שתחלת הקלקלה על אדם כשר מה יעשו האחרים שהם מזומנים למקרים כדגרסינן פר' אלו מגלחין (דף כ"ה) א"ל

בעפינדעט, איהם דראָהענד ענטגעגענבליטטע, (אונד זאָ ווירד ער זיך דעם טאָדעס זיינעס פֿאַטערס, זיינער מוטטער, אָדער זיינעס פֿערוואַנדטען לעבהאַפֿט ערינגערן, אונד אין טהעטטער טרויער זיין.) שטירבט איין רעכטשאַפֿפֿענער, טוגענדרייכער מאַן, זאָ זאָללען אַללע דיעיעניגען, דיא עס הערען, אום איהן טרויערן, זאָנסט ווערדען זיא מיט דעם טאָדע איהרער קליינען קינדער בעשטראַפֿט, אויך דאַס זיא טרויער אונד שמערץ איבער איינען הערבען פֿערלוסט עמפפֿינדען אונד אויך צו טרויערן וויססען, ווען רעכטשאַפֿפֿענע אונד טוגענדרייכע מענער הייםגעהען; אונד בעזאָנדערס ווערדען דיאיעניגען, דער אום איינען היגגעשיעדענען טוגענדהאַפֿטען מאַן טרויער אַן דען טאַג לעגט, דיא זינדען פֿערגעבען; יאַ דיא טהרענען, דיא מאַן אום דען פֿערלוסט איינעס זאָלכען מאַננעס פֿערגיעסט, בעמערקט בר קפרא, זאַמעלט דער געהייליגטע, דען עס הייסט (תהלים נ"ו, ט'.): „דיא טהרענען מיינער קלאַגען האַסט דוא געזאַהלט אונד האַסט דיעזע איינע טהרענען געלעגט אין דיינען בלייבע: דען טעגליך אונד זיא פֿירוואַהר אין דיין בוך איינגעטראַגען.“ ווער אַבער ניכט פֿאָם הערצען אום איינען היגגעשיעדענען טוגענדהאַפֿטען מאַן טרויערט, פֿערדיענט, נאַך רב, לעבענדיג בעגראַבען צו ווערדען, אָדער נאַך רבי יוחנן, שטירבט ער פֿאָר זיינער צייט, דאַ זיין הערץ ניכט טרויערט איבער דאַס פֿריהע אַבלעבען איינעס טוגענדהאַפֿטען. — אין דער רעגעל ימראָך טרויערן דיא מענשען איבער דאַס היגשטערבען איינעס טוגענדהאַפֿטען, אויס פֿורכט וועגען איהרעס אייגנען לעבענס, דאַ זיא דענקען: ווען גאָטט דיא טוגענדהאַפֿטען ווענראַפֿפֿט, זאָ ווערדען ווער זינדער געוויס ניכט פֿערשאָנט בלייבען. — עס פֿראַגטע איינסט דער גראָסע רב אסי דען

רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת (כלומר כי נח נפשיה דרב אשי) אמר אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר. לויתן בחכה הועלה מה נעשו דגי הרקק. בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו גבים קטנים. אמר ליה בר אבין ח״ו דחכה ושלהבת אמינא בצדיקי אלא מאי אמרת בכו לאובדים ולא לאבדה שהיא למנוחה ואנן לאנחה. חלש דעתיה עלייהו ואתהפיך כרעייהו והיינו דאמר רב אשי לא בר אבין חליץ ולא בר קיפוק חליץ. ע״כ כל בן דעת יאנח על אדם הבא עליו שום מקרה וכ״ש על הפטירה שהיא רשת פרושה על כל אדם והתחלה מקלקלת את השורה על עצמו וישוב בתשובה:

(ריב) **פרק רביעי.**

כשהחכם נפטר מן העולם הכל חייבין לעשות עליו כמו קרוביו. כדגרסינן פר׳ ואלו מגלחין (דף כ״ה). תניא חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו ס״ד אלא אימא הכל כקרוביו הכל קורעים עליו הכל חולצין עליו הכל מברין עליו ברחובה של עיר. ואמרינן נמי התם כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעי רבנן עילויה אמרי גמרינן מיניה (פי׳ נתמים). אמרו מי תניא הרב שמת חכם שמת תנן. ועוד שמעתתיה כל יומא בפומין בי׳ מדרשא. סבור מינה מאי דהות הות. אמר להו אביי תניא חכם כל זמן שעוסקין בהספדו חייבין לקרוע. סבר למקרוע לאלתר אמר להו אביי תניא חכם

בר קיפוק, דער שטעטס מיט אויפריכטיגעם הערצען אום יעדען היגעשיעדענען פראָממען טרויערטע, זאַגטע איר, שפראַך רב אשי צו איהם, וויא ווערדען דיינע קלאַגעוואָרטע אום איך לויטען? ווען דיא פלאַממע, גאַב בר קיפוק צור אַנטוואָרט, שאָן דיא שטאָלצען, פעסטשטעהענדען צעדערן ערגריפפען, וויא פערמאַג דאַס מאָאָז אויף דער וואַנד דעם פייער צו ווידערשטעהען! ווען דער וואַללפיש דער אַנגעל ניכט ענט־ריננען קאַן, וויא וואָללטען עס דיא ווינציגען פישליין אין דען קליינען באַכען! אונד וואַס אויך, נאַך בר אבין, דיא אַנגעפיהרטען ביישפיעלע ניכט ריכטיג אונד טרעפ־פענד זינד, זאָ זאָלל מאַן יעדענפאַללס טרויערן, ווען איין פראָממער אונד געטטעס־פירכטיגער שטירבט, דעססען טוגענד אונד פראָממיגקייט שוטץ אונד ביישטאַנד וואַר, פיר דיא טוגענדלאָזען אויף ערדען. דען נון איזט דיעזער שוטץ אונד ביישטאַנד ניכט מעהר פאָרהאַנדען, דאַהער זאָלל יעדער אין זיך געהען אונד טרויערן איבער דען אונטערגעטטליכען פערלוסט אונד אויף זיינע בעססערונג אונד ריקקעהר צו גאָטט, דעם פאָטער דעס לעבענס, בעדאַכט זיין.

פיערטעס קאַפּיטעל.

שטירבט איין ווייזער, זאָ זינד אַללע, גלייך דעססען פערוואַנדטען, אום איהן צו טרויערן אונד יעדע טרויערצערעמאָניע צו בעאָבאַכטען, פערפפליכטעט. אונד אַלס איינסט רב ספרא שטאַרב, זאָ וואָללטען דיא ווייזען דיא טרויערצערעמאָניען, דאַ זיא פאָן איהם ניכטס געלערנט האַטטען, ניכט בעאָבאַכטען, דאַ וואורדען דיעזעלבען פאָם פאָלקע, בעזאָנדערס פאָן אביי אויף פאָרגעמערקטען אויסשפרוך אויפמערק־זאַם געמאַכט, אונד זיא ענטשלאָססען זיך, ווען אויך ערסט נאַך דער בעערדיגונג, צור אויסאיבונג דער צערעמאָניען. מאַן איינער אַנדערן שטעללע ווירד עבענפאַללס גע־

כבודו בהספדו. וגם כל ישראל הייבין לסופדו. דגרסינן במסכת כלה פרק בן עזאי. ת"ר בשעת פטירת חכם כל העם הייבין בהספדו שנאמר (שמואל א', כ"ח) ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל. וכתיב (שם כ"ה) וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו. מדקאמר כל ישראל לאו ש"מ נקבצו אלא שבכוהו בעיירות. אמרו וכי כבודו של שמואל שהוא היה מהלך מעיר לעיר ושופט שנאמר (שם ז') והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה'. אמר רב גדול שנתעסק בשמואל יותר מבמשה רבינו דאלו במשה רבינו כתיב (דברים ל"ד) ויבכו בני ישראל. ובשמואל כתיב ויספדו לו כל ישראל אפילו נשים ועבדים וקטנים. תנו רבנן כינוס לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם. פיזור לצדיקים רעה להם ורעה לעולם. כינוס לרשעים רעה להם ורעה לעולם פיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. בזמן שהרשעים נעקרין מן העולם טובה באה לעולם שנאמר (משלי י"א) ובאבוד רשעים רנה. ובזמן שהצדיקים מסתלקין מן העולם רעה באה לעולם שנאמר (ישעיה נ"ז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב. דלא תימא אינשי דידיה דידעין ליה להוד אלא כולי עלמא דכתיב ואין איש שם על לב וכתיב התם (ירמיה י"ב) נשמה כל הארץ כי אין איש שם על לב. אמר רב אחא אין הצדיקים נפטרין מן

לעהרט: ווען איין ווייזער שטירבט, זא זינד אללע פערפפליכטעט, אום איהן צו טרויערן, וויא עס איינסט זאממטליכע איזראעליטען אום דען היינגעשיעדענען פראפעטען שמואל געטהאן האבען, דען עס הייסט (שמואל א'. כ"ח, ג'.): „שמואל וואר געשטארבען, אונד גאנץ ישראל האטטע איהן בעטרויערט;" יא דיא טרויער אום שמואל, בעמערקט רב זעהר ריכטיג, וואר איינע אללגעמיינערע, דען פרויען, קינדער אונד געזינדע, וואַרען ניכט אויסגעשלאססען, גראססער, אלס דיא אום משה, וואָ עס נור הייסט: „אונד עס טרויערטען דיא זאָהנע ישראל'ס," דא שמואל, אלס גערעכטער ריכטער, אלליאָהרליך איינע רונדרייזע דורך זאממטליכע איזראעליטישע שטעדטע מאכטע, דאהער בעליעבט, געעהרט אונד האָכגעשעטצט וואר. — דיא ווייזען לעהרען פערנער: ווען דיא גאָטטעספירכטיגען שטערבען, זא בעדראָהט דער וועלט אונגליק, דען עס הייסט (ישעיה נ"ז, א'.): „דער גערעכטע קאָממט אום, אונד דעננאָך נימט'ס ניעמאנד צו הערצען" אונד קיינע בעשטערונג ערפאָלגט, אונד דער גאָטטעספירכטיגע שטירבט, בעפאָר דאס אונגליק הערייַנבריכט; דאהער ערפיללע דאס היינשיידען דעס גאָטטעספירכטיגען יעדען, דער עס האָרט, מיט טרויער אונד יעדער געבע זיך דער רייע אונד בוסע הין, דען אויך ירמיה פראָפעצייהעטע (י"ב, י"א.): „פערוויסטעט אונד פערוואַלדערט ליעגט עס טרויערנד פאָר דיר, פערוויסטעט דאס גאנצע לאנד, וויל קיינער עס זיך צו הערצען נאהם," אונד דער גאָטטעספירכטיגע מיינט'ס, דער, נאך דעם אויסשפרוך דעס בר מרין, דורך דיא זינדען זיינעס צייטאלטערס פריהצייטיג היינשטירבט, וואס דיא איבערלעבענדען צו הערצען נעהמען אונד זיך בעססערן זאללען. רב אחא לעהרט: דיא גאָטטעספירכטיגען שטערבען ניט איהרען בעסטען לעבענסיאהרען, ווען דאס שטודירען דער תורה פערנאכלאססיגט

העולם אלא בעון ביטול תורה דכתיב (דברים ד׳) אשר ירצה את רעהו בבלי ידעת וכתיב בתריה וזאת התורה אשר שם משה. תנו רבנן מה ראה ישעיה לומר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ללמדך שהצדיק נתפש בעון דורו כדבר אורין דאמר בזמן שהצדיקים בדור הצדיקים נתפשים על עון הדור. וגרסינן בפ״ק דמגילה (דף ט״ו) אמר רבי אלעזר צדיק אבד לדורו אבד משל לאדם שנאבדה ממנו מרגלית כל מקום שהולכת היא מרגלית ולא אבדה אלא לבעליה. ושוב גרסינן בסוף פרק חלק (דף קי״ג) תנו רבנן רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנאמר (משלי י״ח) בבוא רשע בא גם בוז. רשע אבד מן העולם רנה באה לעולם שנאמר ובאבוד רשעים רנה. צדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם שנאמר הצדיק אבד וגו׳ ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. הצדיק בא לעולם טובה באה לעולם שנאמר (בראשית ה׳) זה ינחמנו ממעשנו וגו׳. וגרסינן נמי במסכת קמא פרק הכונס צאן לדיר (דף ס׳) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן אין פורענות באה לעולם אלא בשביל הרשעים שנאמר (שמות כ״ב) כי תצא אש ומצאה קוצים. אימתי האש יוצאה בזמן שהקוצים מצויין לה. ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים שנאמר ונאכל גדיש ואכלה גדיש לא נאמר אלא ונאכל שכבר נאכל. תני רב יוסף (שם י״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגומר כיון שניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנאמר (יחזקאל כ״א) והכרתי ממך צדיק ורשע. בכי רב יוסף כולי האי ואקדומינהו נמי. אמר ליה אביי האי טיבותא הוי להו דכתיב מפני הרעה נאסף הצדיק.

ווירד אונד זיא האָבע פאָלגע איזט אין דערען צייטאַלטער; דען עס הייסט (דברים ד׳, מ״ב.): „ווער ערמאָרדעט זיינען נאֶכסטען אויס אונוויססענהייט?" דער, וועלכער דיא לעהרע ניכט קעננט, „וועלכע משה דאַרגעלעגט, פאָר דען זאֶהנען ישראל׳ס." (דאַז. מ״ד.). אויך רבי אלעזר לעהרט: דער גאָטטעספירכטיגע שטירבט נור זיי־נעם צייטאַלטער אַב, דען ער גלייכט איינעם פערלשטיין, דער זאָ לאַנגע דעם העררן אייגענטהום איזט, זאָ לאַנגע ער איהם ניכט פערלאָרען געגאַנגען. פערנער לעה־רען דיא ווייזען, זאָ אויך רבי יונתן: דער פרעפלער בריגגט אונהייל איט זיך, אונד ווען ער אויס דער וועלט שיידעט, זאָ טריטט פראֶהליכקייט אַן זיינע שטעללע. דער טוגענדהאַפטע בריגגט גוטעס אונד טראָסט אין דיא וועלט, דען עס הייסט (בראשית ה׳, כ״ט.): „דיעזער ווירד אונס טראֶסטען בייא אונזערעם טהון אונד בייא דען בע־שווערדען אונזערער האֶנדע." שטירבט ער פריהצייטיג, זאָ קאָממט אונהייל איבער דיא וועלט, דאַ „דיא איבריגבלייבענען וועגגעראַפפט ווערדען, אָהנע דאַס מאַן עס מערקט, דען אום ווילען דער באָזהייט ווירד וועגגעראַפפט דער גערעכטע." (ישעיה נ״ז, א׳.). אונד זאָגאַר, לעהרט רב יוסף, דעם פערדערבען דיא מאַכט, אום צו פערדער־בען, פאָן גאָטט געגעבען וואָרדען איזט, בלייבט וועדער פרעפלער נאָך דער גערעכטע פערשאָנט, יאַ דער גערעכטע מוס זאָגאַר צוערסט ליידען, דען עס הייסט: „איך ווערדע פאָן דיר פערטילגען דען גערעכטען אונד פרעפלער." וואַס, וויא אביי בע־

ואמרינן נמי בפרק השוכר את הפועלים (דף פ״ג). תני רב יוסף מ״ד (תהלים ק״ד) תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש וגו׳ תשת חושך זה העולם הזה שדומה ללילה. בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים שבו שדומין לחיות היער. תזרח השמש וגומר תזרח השמש לצדיקים יאספון רשעים לגיהנם. ואל מעונתם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו. יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרן. ולעבודתו עדי ערב מי שהשלים עבודתו עדי ערב. וגרסינן במסכת סיטה פרק היה נוטל (דף כ״א). תניא את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי מ״ד כי נר מצוה וגו׳. ואמרינן במסכת בתרא פרק המוכר את הספינה (דף ע״ח). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ״ד על כן יאמרו המושלים וכו׳. וכשם שהיסורין והצרות הבאות ליחיד או לרבים הם כפרתם כך הקיבר בניו בחייו הוא כפרתו שאין יסורין בעולם גדולים מאלו. כמו שאמרו בפ״ק דברכות (דף ה׳). תני תנא קמיה דר׳ יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר בניו בחייו מוחלין לו על כל עונותיו. וגם מיתת הצדיקים מאחר שנתפשין בעון הדור והחסרון הוא לדור ולא להם כי טובה הוא להם שלא יראו ברעת העולם על כן מיתתם היא יסורין לדורם והוא עונש ישראל וכפרתם לעינם. ומצאו רבותינו סמך לדבר דגרסינן התם פרק אלו מגלחין (דף כ״א). אמר רבי אמי מפני מה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת. אמר רבי אלעזר מפני

מערקט, נאך איינע וואהלטהאט פיר דען גערעכטען איזט, דאמיט ער דאס הער-איינברעכענדע אונהייל ניכט ערלעבע. — וואס איבער דען איינצעלנען, אדער איבער דיא מענגע דראנגזאל אונד ליידען הערייכברעכען, דאס געשיעהט עס, וויא רבי יונתן לעהרט, וועגען דער בעגאנגענען זינדען אונד דערען זיהנע וועגען, דאס אויך ווען דיא קינדער בייא לייבעס לעבען שטערבען, דעססען זינדען, וועגען וועלכער זיא געשטארבען, ווערדען היערדורך געזיהנט, דען עס גיעבט קיינע גראססערען ליידען, קיינען עמפפינדליכערען שמערץ, אלס דער פערלוסט דער קינדער. אויך רבי יוחנן לעהרט: ווער זיך מיט דעם שטודירען דער טורה בעשעפטיגט, וואהלטהאטיג-קייט איבט אונד איהם דענגאך דיא קינדער בייא לייבעס לעבען שטערבען, דער מאג זיך דער פערגעבונג אללער זיינער זינדען פערזיכערט האלטען; דאס זינד אויך דיא פראממען אונד גערעכטען, ווען זיא אין דער בליטהע איהרעס לעבענס הינשטערבען, איינע זיהנע פיר איהר געשלעכטס צייטאלטער אונד אנדערערזייטס געשיעהט עס אויך אין דער געטטליכען פאראויסזיכט, דאמיט זיא דאס אונהייל, וועלכעס זאך איין געשלעכטס צייטאלטער צו טרעפפען בעשטיממט איזט, ניכט ערלעבען זאללען; אונד דארום, וויא רבי אמי בעמערקט, שטעהעט אויך אין דער טורה דער בעריכט איבער דען טאד מרים׳ס אונד דאס געבאט איבער דיא ראטהע קוה צוזאממען, אום צו לעהרען, וויא דיא אשע דער ראטהען קוה זום-ענטזיהנען בעשטיממט איזט, זא אויך דאס הינשטערבען דער פראממען. רבי אלעזר בעווייזט דאס גלייכע אויס דעם הינשטערבען אהרנ׳ס אונד דעם אויסציעהען דעססען פריעסטערגעוואנדער דורך משה, נאמליך: זא וויא דיא געוואנדער דעס האהענפריעסטערס, דער בוסע-

מה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה בגדי כהונה מכפרים אף מיתתם של צדיקים מכפרת:

(ריג) פרק חמישי.

המספיד את המת צריך לידע מדותיו לשבחו בהם ולא ביותר. דתניא בפרק הרואה (דף ס"ב). רבי שמעון בן גמליאל אומר כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהם. וגם המספיד נענש אם אינו משבחו כפי מעלתו כמו שמצינו שאירע לבר אבין ולבר קיפוק. כדאיתא לעיל בסוף פ"ג מחלק זה. וגם מה שאירע לההוא טייעא דנתור כביה ושיניה כדאיתא בפר' זה. על כן כדי שילמדו בני אדם דרכי ההספד הראוי לגדולים הביאו רבותינו בפרק אלו מגלחין קצת מהדברים שהיו אימרים הספדנים על פטירת רבותינו הקדושים. כדגרסינן התם (דף כ"ה) כי נח נפשיה דרבה בר רב הונא ורב המנונא אסקינהו להתם כי מטו גישרא קמו גמלי אמר להו ההוא טייעא מאי האי אמרו ליה רבנן דקיימי ועבדי יקרא להדדי מר אמר ליעול מר ברישא ומר אמר ליעול מר ברישא אמר ההוא טייעא אי בדינא דידי גברא בר גברא ליעול ברישא. חליף גמליה דרבה בר רב הונא נתור כביה ושיניה דההוא טייעא. פתח עליה

לאסט דיא גלאקקלען מו. ז. וו. פערוואהנען, זא מויך דאס פריהע אבשטערבען דער פראממען מונד גערעכטען.

פינפטעס קאפיטעל.

ווער ביים פערשטארבענען איינע לייכענרעדע האלטען וויל, מוס זיך צופאר איבער דעססען גוטע איגענשאפטען מונד טוגענדען מונטערריכטען לאססען, דאמיט ער ניכט אין זיינער רעדע צו פיעל אדער צו וועניג זאגע, ניכט צו פיעל לאב מיינטרייע, ניכט צו פיעל גוטעס פאם פער־שטארבענען זאגע, דען נאך רבי שמעון בן גמליאל ווירד דעריעניגע, וועלכער דעם פערשטארבענען מעהר ריהמליכעס נאכזאגט, אלס איהם געביהרט, אום דעס־סען פערוואנדטען צו שמייכלען, גלייך יענעם פערשטארבענען זעלבער בעשטראפט; זא טריפט איהן מויך שטראפע, ווען ער דען פערשטארבענען אין דעם איהם געביהרענדען לאב שמאלערט. מונד אום איינען לייטפאדען היעריין צו געבען, האבען דיא ווייזען, דיא ביים דען לייכען גראסער מאננער געהאלטענען רעדען, מיט קורצען איניהאלט בעריכטעט. זא ווירד מיטגעטהיילט: אלס איינסט רבה בר רב הונא מונד רב המנונא אין באביילאן געשטארבען ווארען, בראכטע מאן זיא נאך פאלעסטינא. אלס דיא מיט דען זארגען בעלאדענע צוויא קאמעלע אן איינע שמאלע בריקקע קאמען מונד ניכט צוגלייך, זאנדערן הינטעראייננאנדער געהען מוסטען, זא בליעבען זיא פאר דערזעלבען, אלס ווען זיך יעדעס דערביידען קאמעלע דעם וויל־טיגען געגענשטאנדעס זיינער בירדע בעוואוסט געוועזען וועארע, — שטעהען. איין ביים דיעזעם לייכענצוגע צוגעגען געוועזענער קויפמאן וואונדערטע זיך איבער דאס פלאטצליכע שטיללהאלטען דער קאמעלע מונד פראגטע אום דען גרונד. היעראויף וואורדע איהם צור אנטווארט: יעדער דער ביידען טאדטען וויל דעם אנדערן דען פארצוג לאססען. ווען איך היערביא איינע איינונג האבען דארף, שפראך דער קויפמאן, זא ווירדע איך בעשטיממען, דאס רבה בר רב הונא פארשאַ־

ההוא ינוקא גוע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות. קאת וקפוד הוכפלו בשוד ושבר הבא משנער. קצף על עולמו והמס נפשות ושמח בהם ככלה הדשה. רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי וצדיק. כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר. נשים לילות כימים. על משים לילות כימים. רב חנן התניה דבי נשיאה הוה ולא הוה ליה בני בעא רחמי והוו ליה ההוא יומא דהוו ליה נח נפשיה. פתח עליה ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון הודבקו בעת שמחתו נאנה ובערת חנינתו אבד חנינו ואסיקו ליה חנן על שמיה. כי נח נפשיה דרבי יוחנן פתח עליה רבי יצחק בן אלעזר היום קשה לישראל כיום בא השמש בצהרים שנאמר (עמוס ח׳) והיה ביום ההוא וגו׳ והבאתי השמש בצהרים וא״ר יוחנן זה יומו של יאשיהו. ואמרינן התם כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה ריקת (פירש ריקת זו טבריא)

געהע, דען דיעזער וואר איין זעהר ווירדעפאללער מאנן אונד זא אויך דעססען פא־טער. קוים האטטע דיעזער קויפמאנן זיינע איינונג געמייסטערט, אלס דאס קא־מעל, וועלכעס דען זארג דעס רבה בר רב הונא טרוג, פֿארמאן איבער דיא בריקקע טריטט; אונד דעם קויפמאנן פיעלען דיא נאהגעל אויס, וויל ער דען רב הונא צוריקקזעטצטע. נאכדעם דיעזעס געשעהען וואר, היעלט איין וויזענ־שאפֿטליכער פֿאלגענדע לייכענרעדע: איין שטאמם דער עהרווירדיגען אלטען קאם אויס באבילאן אונד בראכטע מיט זיך דיא לעהרע, דיא זיין שיכטען אונד טראכטען, זיין שטרעבען אונד שטרייטען וואר, אדער, וואס היעראונטער צו פֿערשטעהען זיין דירפֿטע: ער בראכטע מיט זיך דען געלעהרטען רב הונא. גראם אונד אכ־טיג איזט דאס אונגליקק, צוויפאך דיא שטראפֿע, דיא דורך דען טאד דער צוייא אויס באבילאן געקאממענען פֿערהאנגט איזט. דער הערר האט געצירנט איבער זיינע וועלט אונד נאהם פֿריידיג דיא בעסטען אויס דערזעלבען צו זיך; נאהם זיא אויף, וויא איינע געליעבטע ברויט. דער דען ערבות בעהערשט, פֿרייטע זיך, דאס צו איהם קאם דיא ריינע אונד געדרעכטע זעעלע. — אלס רבינא געשטארבען וואר, היעלט איהם יעמאנד פֿאלגענדע לייכענרעדע: דיא פאלמבייאע זענקטען איהרע וויפפעל טעגען דעם פֿראממען, דער איינער פאלמע גליך. לאסט אונס קלאגען אין דען טא־גען אונד נאכטען אום איהן, דער זיינע טאגע אונד נאכטע דעם שטודיום דער לעהרע נור געווידמעט. — רב חנן, דער שוויגערזאהן דעם נשיא, וואר קינ־דערלאס אונד פֿלעהעטע צו גאטט אונד ווירדע מיט איינעם זאהנע בעגליקקט, אבער אם טאגע, אלס ער פֿאטער ווירדע, שטארב ער זעלבסט. זיינע לייכענרעדע לויטעטע: דער טאג דער פֿריידע פֿערוואנדעלטע זיך אין טרויער, וואננע אונד יאמ־מער גינגען האנד אין האנד; נור מיט זיינער פֿריידע שטעללטען זיך זייפֿצער איין, אונד דער ערזעהנטע גינג היין, בעפֿאר דער זאהן ערצאגען ווירדע. אונד מאן נאננטע דען נייאגעבארנען זאהן נאך זיינעם פֿאטער חנן. — אלס רבי יוחנן שטארב, שפראך רבי יצחק בן אלעזר: אך, וועלך׳ שווערער טאג איזט פֿיר ישראל, איין טאג, אן וועלכעם דיא זאננע אין דער מיטטאגסשטונדע איזט אונ־טערגעגאנגען. — אלס רב זירא געשטארבען וואר, היעלט יעמאנד פֿאלגענדע לייכענרעדע ביים זיינער לייכע: באבילאן האט איהן געצייגט, פאלעסטינא איהן

כי אבדה כלי מלחמתה. גם ספרו לנו שם איך בפטירת הצדיקים היו נראין בעולם אותות ומופתים מחודשין לפי שיצערו בהם בני אדם ויספדום מספד גדול וכבד. כדאמרינן התם כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי דמעי. דרבי יוסי שפיכו מרזבא דציפורא דמא. דרבי יעקב בר אחא איתחמיאו כוכבי בימּמא. דר' אסי איתעקרו כל ארזי. דרבי שמואל בר רב יצחק איתעקרו כל אילניא. דרבי חייא בר אבא נחיתו כיפי (לבנים) דנורא מן שמיא. דרבי מנחם ברבי סימאי אתעקרו כל אנדרוטיא (פירוש צורת המלך שמת) דר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו אשתנו צלמנייא והוו למיהצלייא (פי' נחלקו ונמעכת צורת הפרצוף של צלמים) דר' יצחק בן אלישע אחתרו שבעים מהתרתא בטבריא. דרב המנונא נהורת כיפי דברדא מרקיעא. דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי (פירוש חומות שהנהר בנויות עליהן) דאביי ורבא נשוק כיפי דדיגלת אהדדי כי נח נפשיה דרב משרשיא טעון דקלי ציצי (פי' קוצים). על כן כל בן דעת יבכה מאד על פטירת הצדיקים שהם עיני העדה ותכהין עיניהם מראות בהסתלק הצדיקים מן העולם ויספדו כראוי להם. ולפי שהיו רגילים לשבח לנפטר במה שיש בו על כן

ערנאגען, דיזען הערליכען שאטץ! וועה מיר, דער שטאדט טיבעריאס, דיא איהן מיט געלעהרזאמקייט געזיערט, דען דאהין איזט איהרע גייסטיגע וואפפע, דיא הייליגע לעהרע. — אויך ווירד איר שאלוד בעריכטעט, דאס, וואן גראסע לעהרער געשטארבען זינד, זאָ האבען זיך וואונדערצייכען אם הימעל געצייגט, אדער עס זינד זאנסט מערקווירדיגע ערייגניססע געשעהען, אויף דאס דיא מענשען אין דעם היניטיידען זאלכער וויכטיגען לייטע איין וואארנונגסמערקמאל ערבליקקען אונד דען וועג צור בעססערונג איינשלאגען זאללען. אלס רבי אבהו שטארב, פערגאססען דיא טהארע דער שטאדט קסרי טהראנען. אלס רבי יוסי שטארב, ראן בלוט אויס דען דאכרינגען דער שטאדט ציפורא. אלס רבי יעקב בר אחא שטארב, קאננטע מאן אם העללען טאגע דיא שטערנע זעהען. אלס רבי אסי שטארב, ערהאב זיך איין שטורמווינד, דער דיא שטארקסטען צעדערן ענטווארצעלטע. אלס רבי שמואל בר רב יצחק שטארב, ענטווארצעלטע איין שטורמווינד אללע בייאמע. אלס רבי חייא בר אבא שטארב, פיעלען גליהענדע שטיינע פאם הימעל. אלס רבי אנחם ברבי סיאמי שטארב, פערוויטטען זיך זאממטליכע געמאהלדע דער קאָניגע; איין אהנליכעס געשאה מיט פיעלען בילדערן, אלס רבי תנחום זאהן דעס רבי חייא אויס דעם דארפע עכו שטארב. אלס רבי יצחק בן אלישע שטארב, בראכען זיעבציג דיעבע אין טיבעריאס איין, וואס בייא זיינעם לעבען ניכט געשאה. אלס רב המנונא שטארב, פיעלען האגעלשטיינע פאם הימעל. אלס רבה אונד רב יוסף שטארבען, זינד דיא צוויא שטרעבעפפיילער דער בריקקע איינגעשטירצט. אלס אביי אונד רבא שטארבען, טאבען זיך דיא צוויא ענטגעגענגעזעטצטע אופערן אום דען באך דגלת צוזאממען. אלס רב משרשיא שטארב, שפראסטען דארנער אויף דאטטעלבייאמען. דאהער זאלל, ווען איין פראממער אונד געלעהרטער שטירבט, דיא גאנצע געמיינדע אום איהן טרויערן, דען ער וואר איהר גייסטיגעס אויגענליכט, דאס נון ערלאשטען איזט. — דא מאן דעם פערשטארבענען אין זיינער לייכענרעדע נור ווירקליכע פערדיענסטע נאכזאגט, זאָ קאן מאן היער=

אמרו כי בהספדו של נפטר הוו נכרין דרכיו והשארותו. כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ"ג) אמר רב יהודה אמר רב מהספדו של אדם ניכר אם הוא בן העולם הבא אם לאו. איני והא אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת אחים לי בהספדאי (פי' במיתתי סתלמן בהספדי שיתחממו ויבכו דחמי תמם ויבכו) דהתם קאימנא. ל"ק הא דמחממין ליה והאים הא דמתחממי ליה ולא האים. אמר ליה אביי לרבה כגון מר דסנו ליה כולהו פומבדיתאי מאן מהים ליה בהספדא אמר ליה את ורבא בר רב חנן. בעא מיניה רבי אלעזר מרב אי זהו בן העולם הבא אמר ליה כל שדעת רבותיו נוחה הימנו. (קהלת י"ב) וסבבו בשוק הסופדים בני גלילא אמרו עשה דברים שיאמרו לפני מטתך. בני יהודה אמרו עשה דברים שיאמרו לאחר מטתך ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. והתורה שלומד ומלמד בעולם הזה מבכה עליו כדגרסינן במדרש תנחומא מעשה בחסיד אחד שהיה מתיחד במקום אחד והיה למד בו במסכת חגיגה והיה מהפך בה ומהדרה כמה פעמים עד שלימד אותה היטב והיתה שגורה בפיו ולא היה יודע מסכתא אחרת מן התלמוד והיה שונה בה כל ימיו. כיון שנפטר מן העולם היה בביתו לבדו ולא היה שום אדם יודע פטירתו באתה דמות אשה אחת ועמדה עליו והרימה קולה בבכי ומספד נתרבה אנחתה וצעקתה עד אשר

אויס ריכטיג אויף זיין זעלענהייל, אויף זיינע גליקזעליגקייט אים יענזייט שליעסען; אויך רב שפראך דיעזע מיינונג אויס, אונד וועהן ער אויך דעם רב שמואל בר שילת דען אויפטראג גאב, ביא זיינער לייכע רעכט ריהרענד צו שפרעכען, אום דיא אנוועזענדען צום וויינען צו בריינגען, זאָ געשאה עס לעטצטערער אורזאכע וועגען, דא דאך גוטער שטאָף היערצו פאָרהאנדען זיין ווירד, וואס אבער ביא איינעם געוואָהנליכען, פערדיענסטלאָזען מאננע ניכט דער פאלל איזט. איינסט פראגטע אביי דען רבה: ווער ווירד דיר אונד דיינעם פערדיענסטע אנגעמעס־סענע לייכענרעדע האלטען, דא דאך זאממטליכע איינוואָהנער פומבדיתא'ס, וויל דוא איהנען צו פיעלע שטראפרעדען העלטסט, דיר אבהאָלד זינד? דוא אונד רבא בר בר חנן, גאב רבה צור אנטוואָרט.—רבי אלעזר פראגטע איינסט רב: ווער ווירד בעשטיממט דעם גלאָררייכען יענזייטס טהיילהאפטיג? דעריעניגע, גאב רב צור אנטוואָרט, וועלכער שטעטס דיא צופריעדענהייט זיינער לעהרער גענייסט. „דען געהט דער ערדענזאָהן צו זיינער היימאטה, זאָ אומרינגען (אויפריכטיגע) וועהקלאגענדע דיא שטראסען.“ (קהלת י"ב, ה'.) — אין גליל ערמאהנטע מאן צור טוגענד מיט דען וואָרטען: טהוע גוטעס, אויף דאס מאן עס איינסט פאָר דיינער באהרע ריהמע; אין פאלאסטינא ערמאהנטע מאן: איבע גוטע טהאטען אויס, דאמיט דיא, וועלכע אום דיך קלאגען, הינטער דיינער באהרע עס ריהמען. — אים מדרש תנחומא ווירד פאָלגענדעס ערצעהלט: עס וואר איינמאל איין פראָמ־מער מאן, דער זיך צוריקגעצאָג אויף איינען איינזאמען אָרט, וואָ ער אויסשליעסליך דען טראקטאט חגיגה אונאבלעססיך שטודירטע, אונד דיעס טהאט ער זיין לעב־בעלאנג. אונד דא ער אבגעשיעדען פאָן דער וועלט לעבטע, זאָ וואר אויך קיין מענש דאבייא, אלס ער שטארב. דא ערשיען איין וועזען, אין געשטאלט איינער פרויא, אונד שטעללטע זיך הין פאָר דיע לייכע אונד יאממערטע אונד וועהקלאגטע מיט לויטער

נתקבצו ההמון ותאמר להם ספדו להסיד הזה וקברוהו וכבדו את ארונו ותזכו להיי העולם הבא שזה כבדני כל ימיו ולא הייתי עזובה ולא שכוחה מיד נתקבצו כל הנשים וישבו עמה ועשו עליו מספד גדול ועצום והאנשים התעסקו בתכריכיו וכל צרכי קבורתו וקברו אותו בכבוד גדול. ואותה אשה בוכה וצועקת אמרו לה מה שמך אמרה להם חגיגה שמי. כיון שנקבר אותו הסיד נעלמה אותה האשה מן העין מיד ידעו שמסכת חגיגה היתה שנראית להם בצורת אשה ובאה בשעת פטירתו לספוד לו ולבכותו ולקוברו בכבוד על שהיה שונה אותה תמיד ושוקד ללמוד בה. והלא דברים קל וחומר ומה הסיד זה שלא למד אלא מסכתא אחת בלבד כך הלומד תורה הרבה ומלמדה לאחרים ומעמיד תלמידים הרבה על אחת כמה וכמה. ואם זוכה שיאמרו תורה מפיו בעולם הזה אין קץ למתן שכרו בעולם הבא. כדגרסינן במסכת בכורות פרק כל פסולי המוקדשין (דף ל״א) אמר רב יהודה אמר רב מ״ד (תהלים ס״א) אגורה באהלך עולמים וכי איפשר לו לאדם לגור בשני עולמים. אלא אמר דוד רבונו של עולם יאמרו דבר שמועה מפי. דאמר רבי יוחנן משום רשב״י כל ת״ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר. ואמר רבי יצחק בר זעירי מאי קראה (שיר ז׳) והכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב

שטיממע, ביז זיך איינע מענגע מענשען פערזאממעלט האטטע, אונד זיא שפראך פאללער וועהמוטה צור מענגע: קלאגעט אום דיעזען פראממען, בעגראבעט איהן, ערצייגעט איהרע זיינעם זארגע, אונד דאס היממעלרייך ווירד אייך דאפיר צו טהייל ווערדען; דען דיעזער היעלט איך אללע זיינע לעבענסטאגע אין עהרען; דאך, איך וואר ניע פערלאססען אונד פערגעססען, אלס יעטצט. אונד עס ערהאבען דיא פֿרויען איהרע שטיממען אונד וויינטען, אונד דיא פֿרויען נאהטען אונטער טהרע־נען דיא לייכענקליידער אונד דיא מאננער בעגרובען איהן מיט פיעלען עהרענבעצייגו־גען. אונד דיעזע פֿרויא וויינטע ביטטערליך אונד שריע, אונד אלס זיא אום איהרען נאמען בעפֿראגט ווורדע, דא אנטוואָרטעטע זיא: חגיגה הייסט איין נאמע. אונד נאכדעם דיעזער פֿראממע מאן בעגראבען וואר, פערשוואנד דיא פֿרויא אונד דיא אנוועזענדען וואוסטען נון, דאס זיא דער טראקטאט חגיגה, אין דער געשטאלט איינער פֿרויא, וואר. ווען אלזא דיעזער פֿראממע, דער דאך נור איינען אבשניטט אים תלמוד זיין לעבעלאנג שטודירטע, זאלכע עהרע צו טהייל ווורדע, וואָ דירפֿען דיזיעניגען, וועלכע דיא גאנצע לעהרע אָהנע אונטערלאס שטודירען אונד נאך פיעלע שילער אויסשטאללען, געוויס אויף איינען נאך גראָססערן לאָהן אים געָרייכטען יענזייט רעכנען; אונד דאהער טהיילט רב יהודה אים נאמען רב׳ס דיא ערקלערונג דעם פאלגענדען פערזעס וויא פאָלגט איט. עס הייסט (תהלים ס״א, ה׳.): „איך וואָהנע אין דיינעם צעלטע אין צוויא וועלטען,״ היער, ווא איך דיינע לעהרע שטודירע אונד דאָרט, וויא רבי שמעון בן יוחאי דייטעט, ווא איינע ליפפען דיא לעהרען, ווען זיא היער אין איינעם נאמען פארגעטראגען ווערדען, אים גראבע פֿריידיג וויעדערהאלען. אויך רבי יצחק בר זעירי פיהרט פיר דאס געזאגטע איינען אנדערן פערז אויס דעם האָהענליעדע אן. אונד דארום איזט עס איינעס יעדען פפליכט, אים נאמען

שפתי ישנים. ככומר של ענבים (פי' גת) כיון שאדם נוגע בהן דובב אף ת"ח כיון שאומר דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר. על כן חייב כל הלומד ממנו שום דבר לאומרם משמו בין בחייו בין לאחר פטירתו. בחייו שמביא גאולה לעולם כלו' מסבב טובה הרבה. כדגרסינן בפ"ק דמגלה (דף ט"ו) ואמר רבי אלעזר בר חנינא כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. שנאמר (אסתר ב') ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. לאחר פטירתו כדאמרן. ואף על פי שפטירת הצדיקים הם עונש גדול לישראל ולוקח בידו הקב"ה צרור הכסף שהם מכניסים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אל יתיאשו ישראל על זה מן הגאולה. כי אף על פי שיהיה הדור חייב בחסדו עתיד לשלוח הגואל כדאמרינן בפר' חלק (דף צ"ח) א"ר יוחנן אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו. שנאמר (תהלים י"ח) כי אתה עם עני תושיע. וא"ר יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר (ישעיה נ"ט) כי יבא כנהר צר וכתיב בתריה ובא לציון גואל:

(ריד) פרק ששי.

החסידים הראשונים כשהיו נפטרים מן העולם הזה היו מניחים ספר תורה על מטתם או קרוב להם לכבודם. וגם להודיע לכל הרואים שקיים

דעססען, דער איהם איינע לעהרע געלעהרט, — אָב דער לעהרער נאָך לעבט, אָדער שאָן געשטאָרבען זייא, דאַס בלייבט זיך גלייך, — זיא ווייטער צו לעהרען; דען נאָך דעם טאָדע, איזט היער נאַכגעוויעזען וואָרדען, אונד ביים לעבען דעם לעהרערס אונד פאָרגאָנגערס איינער נאַכריכט: זאָ פיהרט אָפט דיא ערלאָזונג דער וועלט הערבייא, דען „אסתר ערצאָהלטע עס איהם נאַמען מרדכי'ס,“ אונד ישראל וואורדע דאַדורך אויס איינער גראָססען געפאַהר ערלאָזט. — אונד ווען אויך דיא געפאַהר פיר ישראל דורך דאַס אַבשטערבען דער פראָממען אונד גערעכטען צונימט אונד עס וועניגער אויסזיכט אויף ערלאָזונג האַט, זאָ זאָלל עס דענגאָך דיא האָפפנונג ניכט אויפגעבען, דען עס הייסט: „דעם אונטערדריקקטען פאָלקע שטעהסט דוא בייא“ (תהלים י"ח, כ"ח.); אונד רבי יוחנן לעהרט: ווען דוא זיעהסט איין צייטאַלטער, איבער וועלכעס נאָטה אונד ליידען, וויא איין שטראָם, פלוטהען, זאָ לאַססע דער האָפפנונג אַנקער ניכט זינקען, דען „זאָ הערייננבריכט, וויא איין שטראָם, דאַס לייד, זאָ וועהט דאַרין דער געטטליכע גייסט דער וואונדערבאַרען ערלאָזונג; אונד פיר ציון קאָממט דער ערלאָזער אונד פיר דיא צוריקקעהרענדען זינדער אין יעקב, שפריכט דער הערר.“ (ישעיה נ"ט, י"ט או. כ'.):

זעכסטעס קאַפיטעל.

ווען איין געטטעספירכטיגער פריהערער צייט געשטאָרבען וואַר, לעגטע מאַן איינע געזעטצראָללע אויף זיינע באַהרע, אָדער נאַהע בייא, אום איהן צו עהרען. דיעס גע= שאַה, דאַמיט אַללע דיאיעניגען, דיא עס זאַהען, וויססטען אַהגען, דאַס דער היני= געשיעדענע אַללעס, וואַס אין דיעזער געזעטצראָללע שטעהט, וואַהרהאַפט ערפיללט

זה מה שכתב בזה. וגם לחמם הבכי ולהרבות ההספד. וכן אמרו שעשו לארונו של יוסף הצדיק שהיו מוליכים אותו במדבר עם ארונו של תורה לכבודו של יוסף וזכה לזה למען הכבוד וההספד הגדול שעשה לאביו. כמו ששנינו בפ״ק דסוטה (דף ט׳) יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו. שנאמר (בראשית נ׳) ויעל יוסף לקבור את אביו. מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה. משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקדוש ב״ה שנאמר (דברים ל״ד) ויקבור אותו בגיא בארץ מואב. ולא על משה בלבד אמרו אלא אף על כל הצדיקים שנאמר (ישעיה נ״ח) והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך. ואמרינן עלה בגמרא (דף י״ג) תנו רבנן בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל זמן שישראל מתעסקים בבזה משה מתעסק במצות שנאמר (משלי י׳) חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט. ומנין היה יודע מרע״ה היכן יוסף קבור אלא אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה. אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכת עשו מצרים וקבעוהו בנהר נילוס כדי שיתברכו מימיו. הלך משה ועמד על שפת נילוס ואמר ליה יוסף הגיע עת שבועה שנשבע הקב״ה לגאל את ישראל והגיעה שעה שהשבעת את בני

הַבּען. פֿערנער געזאגט דיעזעס, דאַס מיט דיא אַנוועזענדען איבער דען פֿערלוסט איינעס זאָלכען מאַננעס טיעף געריהרט ווערדען אונד טהרענען היעריבער פֿערגיעסען, אונד זאָ זיין אַנדענקען עהרען זאָללען, וויא דיעס דיא אַהנען געטהאַן, אונד דאַפֿיר נאַך איהרעם טאָדע בעעהרט ווארדען. דעם יוסף וואַר דאַס גליק צו טהייל, זיינען פֿאַטער עהרענ- אונד פֿאָרשריפֿטסמעסיג צו בעגראַבען, דאַהער לאָגען זיינע געביינע נעבען דער הייליגען לאַדע אין דער וויסטע מיט, אונד משה, דיעזער גראָססטע מאַן וואַר עס, דער זיך אויס אַנריס מיטגעפֿיהל אונד זיך מיט איהנען בעשעפֿטיגטע; דאַהער ווארדע אויך דיעזעם וויעדער דיא אויסשליעסליכע עהרע צו טהייל, פֿאָם געהייליגטען זעלבסט „אים טהאַלע, אים לאַנדע מואב, בעשטאַטטעט צו ווערדען.” אונד דעם פֿראָממען אונד טוגענדהאַפֿטען האַררט עבענפֿאַללס איין דעראַרטיגער לאָהן, דען עס הייסט (ישעי׳ נ״ח, ח׳.): „עס ווירד פֿאָר דיר הערגעהן דיינע גערעכטיגקייט, אונד דיא העררליכקייט גאָטטעס ווירד דיך אויפֿנעהמען.” דיא פֿראַגע, וואָהער משה דען אָרט געוואוסט, וואָ יוסף בעגראַבען געוועזען איזט, ווירד דאַהין בעאַנטוואָרטעט, דאַס, וואָהרענד דיא איזראַעליטען זיך מיט אייטלעם טאַנדע, מיט דעם איינפּאַקקען ע. ז. וו. בעשעפֿטיגטען, משה צור סרח, דער טאָכטער דעס אשר, דיא אויס דעם צייטאַלטער יוסף׳ס אונד נאָך אַם לעבען וואַר, גינג, אונד זיא דאַרום בעפֿראַגטע. אַלס יוסף שטאַרב, שפּראַך סרח, נאַהמען דיא עגיפּטער זיינע לייכע אונד לעגטען זיא אין איינען אייזערנען זאַרג, דען זיא אין דען ניל זענקטען, אין דעם וואַהנע, דאַס היערדורך דיעזער שטראָם זעגענרייכעס וואַססער האַבען ווירדע. דאַ גינג משה הין צום ניל אונד שפּראַך: יוסף! דיא צייט דער ערלעזונג איזט נון געקאָממען, דער העררר פֿאָללפֿיהרט זיינען שוואור, אונד אויך וויר זינד נון בערייט דיינע געביינע, וויא דוא אונס בעשוואָרען, מיט אונס צו נעהמען; שווינגע דיך אין דיא הֶעהע, דען דער

ישראל להעלות עצמותיך מזה שכינה וכל ישראל מתעכבין לך אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ועמד למעלה מן המים. ואל תתמה היאך ברזל צף שהרי כתיב (מלכים ב׳, ו׳) ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדוני והוא שאול ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו את המקום ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל. והלא דברים ק״ו ומה אלישע תלמידו של אליהו ואליהו תלמידיו של משה צף ברזל מפניו מפני משה רבינו עאכ״ו. רבי נתן אומר בקבורנטי (פי׳ בקבורת של מלכים) היה קבור הלך משה ועמד על קבורנטי של מלכים אמר ליה יוסף הגיעה עת השבועה שנשבע הקדוש ב״ה לגאל את ישראל והגיעה עת שבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף ונטל משה והביאו אצלו. וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היה ארונו של יוסף וארונו של שכינה מהלכים זה עם זה היו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של ארונו׳ הללו אמרו אחד של מת ואחד של שכינה. וכי דרכו של שכינה להלוך עם מת אמרו קיים זה מה שכתוב בזה. ואמרו גם כן על חזקיהו מלך יהודה שהושיבו ספר תורה על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. כדגרסינן בפ״ק דקמא (דף י״ז). וכבוד עשו לו במותו זה חזקיהו מלך יהודה שיצאו לפניו ל״ו

הערר אונד גאנץ ישראל האררען דיין. שווינגע דיך אין דיא האהע, דען זאנסט זינד וויר פרייא פאן דיינעם שוואור. אונד זיעהע, דער אייזערנע זארג מיט דען געביינען יוסף'ס נייגטע זיך אויף דער אבערפלאכע דעס וואססערס, אונד משה נאהם איהן אין עמפפאנג. עס דארף איבריגענס ניכט וואונדערן, דאס אייזען גלייך האלץ, אויף'ס וואססער געשוואממען. וואס אלישע, דער איין שילער אליהו'ס, וועלכער ווידער איין שילער משה'ס וואר, פערמאכטע זיינער פראפעטענקראפט איינע אייזערנע אקסט, דיא אין דען פלוס געפאללען וואר, דורך איין אין דען פלוס געווארפענעס שטיקק האלץ הערויפצושווימען מאכטע, וואס וואונדער, דאס משה, דיעזער לעהרער אללער פראפעטען, דיעס צו בעווערקשטעלליגען פערמאכטע. רבי נתן בעריכטעט אנדערס, אונד צוואר: דאס יוסף'ס זארג אין דער גרופט דער קאניגע זיך בעפאנד, וואהין משה גינג אונד שפראך: נייגע דיך יוסף, זאנסט זינד וויר פרייא פאן דיינעם שוואור; אונד זיעהע, עס בעוועגטע זיך איין זארג הער צו משה, דער איהן אין עמפפאנג נאהם. אונד זא לאנגע דיא איזראעליטען אין דער וויסטע וואנדערטען, וואררען דער זארג יוסף'ס אונד דיא היילינגע לאדע בייא איינאנדער, אונד ווען געפראגט וואורדע, וויא עס קאמט, דאס דיעזעס זארגע זאלכע אויסצייכנונג ווירד, זא וואר דיא אנטווארט: וויל דיא געביינע, דיא זיך אין דיעזעס זארגע בעפינדען, אללע לעהרען, דיא אין דער היילינגען לאדע ניעדערגעלעגט זינד, בייא איהרעם לעבען פינקטליך פאללפיהרט האבען. — אלס דער פראממע קאניג חזקיהו געשטארבען וואר, לעגטע מאן איינע געזעטצראללע אויף זיינען זארג, צום אנדייטען זיינער פראממיגקייט אונד גע־זעטצעספאלגע אונד צום בעווייז, דאס צו זיינער צייט דיא לעהרע בעזאנדערס

אלף הלוצי כתף דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי נחמיה והלא לפני אחאב מלך ישראל עשו כן אלא שהושיבו ס״ת על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. והאידנא דקא עברינן הכי אפוקי מפקינן אנוהי לא מנחינן ואי בעית אימא אנוהי מנהינן קיים לא אמרינן. אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינא בתריה דרבי יוחנן למישאל שמעתתא כי הוה עייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין ומברך והדר אמר לן אפילו קיים אמרינן ולימד לא אמרינן. והא אמר מר גדול ת״ת שהתלמוד מביא לידי מעשה לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי. וזכה לזה חזקיהו מלך יהודה לפי שריבה לומדי תורה בישראל. ועל כן היו משבחין אותו ואומרים עליו לימד. כדגרסינן פרק חלק (דף צ׳). אמרו עליו על חזקיהו מלך יהודה שתלה הרב על פתח בית המדרש אמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה. ויש מהקדמונים שלא היו הפצים בהנחת ס״ת. כדאמרינן פרק אלו מגלחין (דף כ״ה). כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותבי ס״ת אפורייה אמר להו רב חסדא מילתא דרב לא ס״ל השתא ניקום ונעביד. דא״ר חלבו אמר רב המנונא אנא חזיתיה לרב הונא דבעי למיתב אפוריא והוה יתיב ס״ת התם וכף כדא אארעא ואותיב עליו ס״ת אלמא קסבר אסור לישב על מטה שס״ת מונח עליה וכו׳. ואמרינן נמי התם כי נח נפשיה דרב חסדא סבור לאותובי ס״ת אפורייה אמר להו רב יצחק מילתא דרבי׳ לא ס״ל אנן ניקום ונעביד

געפאָלגט, סטודירט אונד ערפֿיללט וואורדע. שפּעטער, וואַן איין אויסגעצייכנעטער מאַן געשטאָרבען וואַר, טרוג מאַן בלאָס איינע געזעטצראָללע זיינער לייכע פֿאָראַן, אָדער ווען מאַן זיא יאַ אויף זיינען זאַרג לעגטע, זאָ וואורדע ניכט פֿאָר דער באַהרע געראופֿען, דאַס דיעזער מאַן דאַס געזעטץ וואַהרהאַפֿט ערפֿיללט האַבע. נאַך רבי יוחנן, זאַגטע מאַן זאָגאַר אויך דיעזעס פֿאָר דער באַהרע איינעס גראָססען געלעהרטען, אַבער ניכט, דאַס ער אויך טיזער אויסגעשטעללט האַבע. שפּעטער קאַם אויך דיעזע זיטטע אַב. דען אַלס רב הונא געשטאָרבען וואַר, וואָללטען זיינע פֿריינדע איינע געזעטצראָללע אויף זיינען זאַרג לעגען, זאָ שפּראַך רב חסדא: וויא זאָללטען וויר בייא טאָדטע אונזערעס לעהרערס דאַס איהם טהון, וואַס איהם בייא לעבען צווידער וואַר, דען רב הונא ערמאַהנטע יאַ אָפֿט איהם, דאַס, אַלס רב הונא זיך איינסט אויף זיין בעטט, וואָרויף געראַדע איינע געזעטצראָללע שטאַנד, זעטצען וואָללטע, זאָ טהאַט ער עס ניכט פֿריהער, אַלס ביז דיעזע אויף איין נעהעטע־הענדעס אונטערלעגטעס פֿאַס געשטעללט וואורדע, אונד איזט דען דער זאַרג עטוואַס אַנדערעס אַלס זיין רוהעבעטט? אויך אַלס רב חסדא געשטאָרבען וואַר, וואָללטע מאַן איינע געזעטצראָללע אויף דעססען זאַרג לעגען אונד רב יצחק וואָללטע עס ניכט צוגעבען, דאַ, וויא ער בעהויפטעטע, רב חסדא דיעזעס צו טהון בייא זיינעם לעבען ניכט געשטאַטטעטע; זאָ אייטען דיא פֿריינדע דעס פֿערשטאָרבענען, דאַס זיא וועניגסטענס דאַס טרויערצייכען (קריעה) ניכט ווידער צוזאַממענגעהען דירפֿען, דאַ שפּראַך

ליה. סבור דלא למישלל אמר להו רב יצחק תניא חכם כיון שתחויר פניו מאחורי המטה שולל. למדנו שבכל אחד עושין כפי רצונו וכפי מעלתו והמרבה בכבוד ירבו לו כבוד:

(רטו) פרק שביעי.

מספידים לצדיקים וגם לאחרים כשעומדים שם החכמים בבתי כנסיות מפני כבודן. כדגרסינן במגילה פרק בני העיר (דף כ"ג). תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהם קלות ראש ואין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין נאותין בהן ומטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואין מספידין בהן הספד של יחיד אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים וכו'. ואמרינן עלה בגמרא מחוי רב חסדא כגון הספדא דקאים בי רב ששת מחוי רב ששת כגון הספדא דקאים בי רב חסדא. רפרם בר פפא ספדא לכלתיה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידה דמיתא אתו כולי עלמא למיספדה. רבי זירא ספדיה לההוא מרבנן בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דמית אתו כולי עלמא. ר"ל ספדיה לההוא דתני הלכתא בעשרין וארבע שורתא אמר ווי דחסרא ארעא דישראל גברא רבה. ההוא דהוה תאנא הלכתא ספרא וספרי ותוספתא ושכיב אתו אמרו ליה לרב נחמן ליספדיה מר אמר היכי ליספדיא האי

רב יצחק: עס חיזט אונס דיא לעהרע געוואָרדען, דאַס, זאָבאַלד אמַן דיא באַהרע פערלאַססען, אמַן דיעזעס טרויערצייכען נוכאָהען דירפֿע. — אויס אַלל דעם בעריכ=
טעטען געהט הערפֿאָר, דאַס אמַן יעדעם פֿערשטאָרבענען נאַך זיינעם לעבענסטאַן וויר=
דען אונד איבערהויפט נאַך דעססען פֿערדיענסטע בעערדיגען זאָלל, אונד וועד דען פֿער=
שטאָרבענען פֿיעלע עהרען ערצייגעט, דער דאַרין אויך דערפֿאָרטיגע פֿערגעלטונג האָפֿפֿען.

זיעבענטעס קאַפיטעל.

עס איזט געשטאַטטעט טרויערעדען אין דען זינאַגאָגען, צו עהרען דער הינגע=
שיעדענען געלעהרטען אונד זאָנסטיגער רעדליכער לייטע, צו האַלטען. דען דיא ווייַ=
זען לעהרען: אין דען זינאַגאָגען דאַרף אמַן זיך ניכט לייכטפֿערטיג בענעהמען; אמַן
דאַרף װעדער דאַרין עססען נאָך טרינקען, ניכט דאַרין דיא קליידער װעכזעלן, ניכט
שפּאַצירען געהען, ניכט װעגען זאָננענהיטצע אָדער רעגענס דאַרין שוטץ זוכען
אונד ניכט דאַרין איינע טרויעררעדע פֿיר איינצעלנען, זאָנדערן נור פֿיר פֿיעלע צו=
זאַממען האַלטען; יעדאָך נאַך רב חסדא, אָדער נאַך רב ששת, דאַרף אמַן
פֿיר איינען אויסגעצייכנעטען געלעהרטען איינע טרויעררעדע האַלטען. זאָ טהאַטען
עס רפרם בר פפא, רב זירא אונד ריש לקיש, דען דאַ דאָך פֿיעלע לייטע
קאָממען, אום זיא איט אַנצוהאָרען, זאָ געשיעהט עס דאָך אויך דערעטוועגען.
רב נחמן, איין באַביליאָניטער געלעהרטער היגעגען, וואָללטע ניכט פֿיר איינען
אמַן, דער צוואַר געלעהרט, אַבער װעניגער איס תלמוד בעהויסען װאַר, איינע
טרויעררעדע אין דער זינאַגאָגע האַלטען, דאַ ער, וויא ער פֿאָרגאַב, ניכט װוסטע,
װעלכעס ריהמליכע ער פֿאָן איהם זאַגען זאָללטע. היערויס איזט צו ערזעהען,

צנא (פי׳ סל) דמלי ספרי׳. תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי בבל. ותלמיד חכם הנפטר הוא תשמיש קדושה כמו תיק של ס״ת. וגם ס״ת שבלה גונזין עמו. כדאמרינן התם אמר רבא ס״ת שבלה גונזין אותו אצל ת״ח ואפילו שונה הלכות. אמר רבי אחא בר יעקב ובכלי חרש למען יעמדו ימים רבים. וגם היו מושיבין ישיבה על קברות הצדיקים מפני כבודם. כדאמרינן בפר׳ קמא דקמא (דף י״ז). וכבוד עשו לו במותו רב אמר שהושיבו ישיבה על קברו. פליגי בה ר׳ נתן ורבנן חד אמר ג׳ וחד אמר ז׳ וחד אמר שלשים. ועל כן בפטירת החכם מבטלין הישיבות ממקומן. כדאמרי בפרק אלו מגלחין (דף כ״ב). ת״ח שמת בית מדרשו בטל. אב בית דין שמת בתי מדרשות שבעירו בטלין ובני בית הכנסת נכנסים לבית הכנסת ומשנין מקומן וכו׳ נשיא שמת וכו׳. וכשהצדיק נפטר מן העולם מלאכי שלום יוצאים לקראתו ומקבלין אותו בשלום להעלותו בשלום לישיבה של מעלה. כדגרסינן בכתובות סוף פרק הנושא את האשה. ת״ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך נכנסו בניו אצלו אמר להם הזהרו בכבוד אמכם. נר יהא דלוק במקומו. שלחן יהא ערוך במקומו. מטה תהא מוצעת במקומה. יוסף חפני ושמעון אפרתי הם שמשוני בחיי ישמשוני במותי. הזהרו בכבוד אמכם דאורייתא הוא דכתיב (שמות כ׳) כבד את אביך ואת אמך. אשת אב הואי. אשת אב נמי דאורייתא היא דכתיב כבד את אביך ואת אמך. את אביך זו אשת אביך

דאַס דער פּאַלעסטינענזישע געלעהרטע ריש לקיש טאָלעראַנטער אונד פֿריעדענס־קינדער װאַר. — אונד דאַ דיא געלעהרטען ביי איהרעם לעבען טראָגער דער לעהרע זינד, זאָ זאָלל מאַן, נאַך רבה, אונברויכבאַר געװאָרדענע געזעטצראָללען אין דאַס גראַב איינעס געלעהרטען לעגען. רבי אחא בר יעקב פֿיגט הינצו: מאַן לעגע זיא אין איין אירדענעס געפֿעס, דאַמיט זיא זאָגאַר זעלבסט אונטער דער ערדע, נאָך איינינע צייט פֿאָרטדויערן. עס קאַם אויך אין פֿריהערן צייטען פֿאָר, דאַס מאַן אין דען ערסטען טאַגען, נאַכדעם איין גראָסער געלעהרטער בעגראַבען װאַר, ביים זיינעם גראַבע פֿיר װייזענטליכער פֿאָרטראָגע היעלט. זאָ געשאַה עס ביים גראַבע דעס קעניגס חזקיהו, ביים אעלבעס, נאַך רב נתן, דיא פֿאָרטראָגע דריי טאַגע, נאַך דען װייזען, זיעבען טאַגע, אונד נאַך דער בעהויפּטונג איינעס דריטטען, דרייסיג טאַגע דויערטען; דאַהער, װען איין בעריהמטער געלעהרטער, אָדער איין ראַבבינער שטירבט, זאָ זאָלל זיין האָרזאַאַל פֿערלעגט װערדען, אונד אין דער זינאַגאָגע זאָללען דיא לייטע, אַלס איין צייכען איהרער טרויער, איהרע שטעללען װעכזעלן. — שטירבט איין טוגענדהאַפֿטער, זאָ קאָממען איהם דיענענדע ענגעל ענטגעגען אונד עמפּפֿאַנגען איהן מיט דעם פֿריעדענסגרוס אונד װינשען אויך מיט איהם, פֿאָר דאַס היממלישע געריכט. — דיא װייזען טהיילטען מיט: אַלס דער גראָסע רבי דעם טאָדע נאַהע װאַר, ליעס ער זיינע קינדער פֿאָר זיך קאָממען אונד שפּראַך צו איהנען: זאָרגעט פֿיר איינע עהרענפֿאָללע ערהאַלטונג אייערער פּפֿלעגעמוטטער, זאָרגעט פֿיר ליכט, שפּייזע אונד בעדיענונג, אויף דאַס זיא ניכטס פֿערמיססע, אונד יוסף אונד שמעון

ואת אמך זו בעל אמך וא״ו יתירה לרבות אחיך הגדול. הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לא. נר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו מ״ט כל בי שמשי דשבתא הוה אתי לביתיה יומא חד אתת שבבתיה וקא קריא אבבא אמרה לה אמתיה שתיק דרבי יתיב שמעה רבי ותו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים. יוסף הפני ושמעון אפרתי הם שמשוהו בחייו הם ישמשוהו במותו סבור מינה לאיעסוקי ביה בהאי עלמא כיון דחזו דקדים ערסייהו לערסיה אמר ש״מ להההוא עלמא הוא דאמר והאי דאמר הכי כי היכי דלא לימרו מילתא הוה בהו ועד האידנא זכותא דרבי היא דאהנייא להו. אמר להם לחכמי ישראל אני צריך נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר ל׳ יום. שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש. אל תספדוני בעיירות סבור מיניה משום טירחא הוא דקאמר כיון דחזו דקא ספדי בכרכים וקא אתו כולי עלמא אמרי ש״מ משום יקרא הוא דאמר הושיבו ישיבה לאחר ל׳ יום דלא עדיפא ממשה דכתיב (דברים ל״ד) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום. עד תלתין יומין ספדי ביומא ובליליא מכאן ואילך ספדי ביומא׳ וגרסי בליליא ספדי בליליא וגרסי ביממא עד דספדו ליה תריסר ירחא שתא. ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפק בת קלא ואמרה כל מאן דהוה באשכבתיה דרבי מזומן להיי העוה״ב. ההוא כובס כל יומא הוה אתי ההוא יומא לא אתא כיון דשמע הכי סליק לאיגרא נפל ומית יצאה בת קול ואמרה אף כובס זה מזומן להיי העולם הבא. שמעון בני חכם מאי קאמר הכי קאמר אף על פי ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא. אמר לוי צריכא למימר א״ל

דיא איך ביים לעבען בעזעסען האבען, זאללען אויך נאך מיינעם טאדע מיך בעדיע־
נען. אונד דיעזע שטארבען נאך, בעפאהר רבי זעלבסט צו זיינען פאטערן איינגינג,
אום איהרען לעהרער, נאך זיינעם אויסשפרוך, יענזייטס צו בעדיענען. דאן ווינק־
טע רבי, דאס דיא ווייזען צו איהם קאממען מאכטען. אלס זיא ביים איהם
וואַרען, שפראך ער: אין קליינען שטאדטען האלטע מאן קיינע טרויערערעדען אום
מיך, אונד שליססעט איינען לעהרזאאל ניכט לענגער אלס דרייסיג טאגע. איינען
זאהן שמעון ערנענגע איך צום לעהרער, איינען זאהן גמליאל צום פירסטען
אדער נשיא, אונד חנינא בר חמא צום אבערהויפט איינער שולע. אם טאגע
אלס רבי שטארב, פערנאהם מאן איינע שטיממע פאם היממעל, דיא דא ריעף:
ווער ביים הינשיידען רבי'ס צוגעגען איזט, ווירד איינסט אינ'ס היממעלרייך
איינגעהען. אונד זיעהע איין וואשער, דער זאנסט רבי טעגליך אויפוואַרטעטע,
וואר בייא דעססען שטערבען צופאלליג ניכט דאבייא, אונד אלס ער פאן דיעזער
פערקינדיגונג נאכריכט ערהיעלט, ווארדע ער טריבזינניג אונד אין זיינעם קראַ־
קען צושטאנדע גינג ער הינאויף אויף זיינען באדען, ווארף זיך הערואב אונד
שטארב; אונד עס ליעס זיך אבערמאלס איינע שטיממע העהרען, דיא דיעזעם
וואשער דיא יענזייטיגע גליקזעליגקייט צוזיכערטע. רבי חנינא בר חמא

ר"ש ב"ר צריכא לך ולמטלעתך (לוי חיגר היה כדאמר לוי אחוי קידה ואיטלע). ומאי קשיא לך האי קרא דכתיב (דה"ב, כ"א) ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור.·התם ממלא מקום אבותיו הוה· ורבי מ"ט עביד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ממלא מקום אבותיו ביראת חטא הוה· חנינא בר חמא ישב בראש אעפ"כ לא מלך רבי חנינא שהיה רבי אפס גדול ממנו שתי שנים ומחצה· יתיב רבי אפס ברישא ויתיב רבי חנינא אבראי ואתא לוי ויתיב גביה· נח נפשיה דרבי אפס ויתיב רבי חנינא ברישא ולא הוה ליה אינש ללוי למיתב גביה קם ואזל לבבל· והיינו דאמרי ליה לרב גברא רבה אתא לנהרדעא ומטלע ודרש כלילא שרי· אמר ש"מ נח נפשיה דרבי אפס ויתיב רבי חנינא ברישא ולא הוה ליה אינש ללוי למיתב גביה וקם ואתא· ודילמא רבי חנינא הוא דנח נפשיה ורבי אפס הוא דיתיב ברישא ולא הוה ליה אינש ללוי למיתב גביה וקם ואתא· אי בעית אימא לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה· ואי בעית אימא כיון דא"ר חנינא בר חמא ישב בראש לא סגיא דלא הוה מליך דכתיב בהו בצדיקי (איוב כ"ב) ותגזור אומר ויקם לך· והא הוה רבי חייא· נח נפשיה· והא א"ר חייא אני ראיתי קברו של ר' ואוריד עליו דמעות איפוך· והא א"ר חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה איפוך· והתניא כשחלה רבי הלך רבי חייא אצלו ומצאו בוכה וא"ל רבי מפני מה אתה בוכה· והתניא מת מתוך השחוק סימן יפה הוא לו מתוך הבכי סימן רע לו· פניו למעלה סימן יפה לו פניו למטה סימן רע לו· פניו כלפי הכותל סימן רע לו פניו כלפי העם סימן יפה לו· פניו צהובין סימן יפה לו פניו ירוקין סימן רע לו· מת בערב

נאַהם יעדאָך נאַך דעם טאָדע רבי'ס, אָבגלייך עס דעססען לעטצטער ווילע וואַר, דעססען לעהרשטוהל ניכט איין בעזיטץ, זאָנדערן ער וואורדע דעם רבי אפס, וועל-כער צוויא איין האַלב יאַהר אַלטער וואַר, איבערוויעזען, דאַהער נאַהם רבי חנינא אויסערהאַלב דעם לעהרגעבײדע פלאַטץ, וואָ זיך רב לוי צו איהם געזעללטע, אונד פר האַטטע דיעזען פלאַטץ זאָ לאַנגע איננע, ביז רבי אפס געשטאָרבען וואַר, זאָ-דאַן וואורדע ער ערסט פאָן דען ווייזען צום אָבערהויפטע דער ראַבביטען שולע ער-נאַננט. רב לוי אבער, דער נון אַללײנע דאַשטאַנד, צאָג היינאַב נאַך באַבילאָן. עס וואורדע דיא פראַגע געשטעללט: וואַרום רבי דען ווייזען אונד געלעהרטען רבי חייא ניכט צום אָבערהויפטע זיינער שולע ערנאַננט האַבע, דא דיעזער דאָך נאָך בייא דעססען אַבלעבען אַם לעבען געוועזען זיין זאָלל? דיעזע פראַגע וואורדע דאַהין בעאַנטוואָרטעט, דאַס וואָהל רבי חייא בייא רבי'ס לעבען טאָדט געוועזען זיין קאַנן, דאַ מאַן פאָן געגענטהייל קיינע וואַהרהאַפטע בעווייזע האַבע; אונד ווען אויך בעריכטעט ווירד, דאַס, אַלס רבי ערקראַנקטע, גינג רבי חייא צו איהם, אונד טראַף איהן ווײנענד אים בעטטע ליעגען אונד עס שפראַך רבי חייא: וואַרום ווײנעסט דוא רבי? דוא ביזט יאַ דעם שטערבען נאַהע, אונד עס וואורדע דאָך געלעהרט: ווער מיט איינעם לאַכען אויז'ם געזיכטע, מיט דעם געזיכטע נאָך אָבען געריכטעט, מיט דעם געזיכטע נור שטובע אונד ניעמאַליך געזונדעם אויסזעהען, ווער

שבת סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו. בערב יום הכפורים סימן רע לו במוצאי יה"כ סימן טוב לו. בחולי מעים סימן יפה שרובן של צדיקים מתים מחולי מעים. אמר ליה אתורה ואמצות קא בכינא אי בעית אימא איפוך. ואי בעית אימא רבי חייא עוסק במצות הוה וסבר לא אפגריה (פי' לא לבטל אותו). והיינו דכי קא מנצו רבי חייא ורבי חנינא. אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא בהדי דידי קא מנצת דאם ח"ו נשתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולא. אמר ליה רבי חייא אנא עבידנא דלא תשתכח תורה מישראל זרעא כיתנא ועבידנא נישבי (פי' מצודות) וציידנא טביי' ואריכנא (פי' מתקן) מגלתא וכתיבנ' חמשה חומשי תורה לחמשה ינוקי ואתנאי שיתא סידרי לשיתא ינוקי לכל חד וחד אמרי ליה אתנייה סדריך לחבריך. והיינו דא"ר כמה גדולים מעשה חייא. אמר ליה רבי שמעון ב"ר אפי' מינך אמר ליה הן. אמר ליה רבי ישמעאל בר' יוסי אפילו מאבא אמר ליה ח"ו לא תהא כזאת בישראל. אמר להן לבני הקטן אני צריך נכנס שמעון אצלו ומסר לו סדרי חכמה. אמר להן לבני גדול אני צריך נכנס גמליאל בנו ומסר לו סדרי נשיאות. אמר ליה נהג נשיאותך ברמים וזרוק מרה בתלמידים. איני והא כתיב (תהלי' ט"ו) ואת יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה שכשהיה רואה תלמידי חכמים

אַם פֿרייטאַג, גלייך נאַך דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטע או. ז. וו. שטירבט, פֿיר דען איזט'ס איין גוטעס צייכען; ווער אַבער ווייגענד, מיט דעם געזיכטע אים קיססען אָדער נור וואַנד געווענדעט, מיט פֿאַלבעם געזיכטע, ואַנגאַבענד אַבענדס, אָדער אַם ריסטטאַגע דעם פֿערזאָהנונגסטאַגעס שטירבט, פֿיר דען איזט'ס איין שלימעס צייכען, — אַלזאָ וואַרום ווייגעסט דו? אונד רבי גאַב צור אַנטוואָרט: איך ווייגע, וויל איך, וויא איר נון זייגט, איך ניכט היגלאָנגליך דעם שטודיום דער לעהרע אונד דער אויסאיבונג דער געבאָטע געווידמעט האַבע; היערמיט גינגע הערפֿאָר, דאַס רבי חייא דען רבי איבערלעבטע; — זאָ איזט דיעזעס בעריכטע דעננאָך ניכט גאַנץ גלויבען ביינצומעססען, אונד קאַן היער איינע פֿערוועכסלונג דער נאַמען וואָהל שטאַטטגעפֿונדען האַבען. אים איבריגען, ווען גאַר רבי חייא דען רבי ווירקליך איבערלעבט האַבען זאָללטע, זאָ מאַג רבי איהן וואָהל דאַרום ניכט צום אָבערהויפט זיינער שולע האַבען ערנעננען וואָללען, וויל איהם דעססען פֿראָמיגקייט אונד שטרעבען נאַך ערפֿיללונג דער געטטליכען געבאָטע בעקאַננט וואַר, אונד דיעזעס מאַט, דאַס וואָוסטע רבי, אוסטע שטאָרענד אויף רבי חייא'ס האַנדלונגסוועיזע איינווירקען. אים איבריגען וואַר רבי חייא איינער דער גרעסטען לעהרער אין ישראל אונד דאַביי וואַר עס איהם ניכט צו גערינג קינדערן דיא פֿינף ביכער דער תורה אונד דיא דאַזאַלס שאָן פֿאָללשטאָנדיגע משנה צו לעהרען. — רבי ליעס, בעפֿאָר ער שטאַרב, נאָכמאַלס זיינען יינגסטען זאָהן שמעון פֿאָר זיך קאָממען אונד אונטערריכטעטע איהן אין דער פֿיהרונג איינעס געלעהרטען; דאַן ליעס ער זיינען אָלטעסטען זאָהן גמליאל אַבערמאַלס קאָממען אונד שפּראַך צו איהם: האַלטע דיא נשיא-ווירדע אויפֿרעכט, שטרעבע זיא מיאמער מעהר אין אַנזעהען צו ברינגען, אונד ווערפֿע גאַללע אונטער דיא שילער, ד. ה. שפּאָרנע זיא אַן צו געלעהרטען שטרעבונגען. רבי, דער פֿריהער אין בית

הירה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו ואומר לו רבי ומרי. לא קשיא הא בצינעא הא בפרהסיא. רבי מוטל בצפורי ומקום מוכן לו בבית שערים והתניא (דברים ט״ו) צדק צדק תרדוף הלך אחר רבי לבית שערים. אלא כיון דחלש אמטיוהו לצפורי דמידליא ובסים אוירא. ההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי אמרי כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב. סליק אמתיה לאיגרא ואמרה עליונים מבקשים את רבי והתחתונים מבקשים את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את עליונים כיון דחזיא כמה זמני דעייל לבית הכסא וחלץ תפילין ומנח להו וקא מצטער אמרה יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים. לא שבקי רבנן מלבעי רחמי שקלא מנא ושדיא מאיגרא לארעא אשתוק ונח נפשיה. אמרי ליה רבנן לבר קפרא זיל עייל אשכחיה דנח נפשיה קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריה וקאמר אראלים ומצוקים (פי׳ מלאכים ומצוקי ארץ) אחזו בארון הקדש נצחו אראלים את המצוקים וגנזו ארון הקדש. א״ל נח נפשי׳ א״ל אתון קאמריתו אנא לא קאמינ׳. בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר רבש״ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר

שפּריס וואָהנטע, שפּראַך זיך קראַנקהייט האַלבען נאַך דער שטאַדט צפורי, דיא איינע גוטע געבירגסלופט האַטטע, ברינגען ליעס, שטאַרב דאַזעלבסט אונד ווארדע אין בית שערים בעגראַבען. אַם שטערבעטאַגע רבי'ס, שפּראַכען דיא וויזען, דאַס זיא דעניעניגען, וועלכער דיא טרויריגע נאַכריכט פאָן רבי'ס טאָד צו=ערסט ברינגע, ערשטעכען ווערדען, אונד אָרדנעטען איין פאַסטען אונד בעטען אַן, וואָדורך דער טאָד רבי'ס אַבווענדיגס ניכט איינטראַט אונד דעססען שטערבען, דאַ ער אַן דער האַסטערזוכט ליטט, נור מעהר אונד מעהר צונאַהמען. דיא מאַגד, וועלכע דאַס שטאָהנען אונד אָכצען דעס קראַנקען האָרטע אונד דער עס דורכ'ס הערץ שניטט, מערקטע וואָהל, דאַס דיא פערלאָנגערונג דעס טאָדעס דעם פאַס=שיענס אונד בעטענס וועגען, דער פאָר דער טהירע שטעהענדען וויזען, העררירה=רע, דאַהער איילטע זיא הינאויף אויף דען באָדען אונד וואַרף איינען אירדענען טאָפּף הינאַב, דאַס דיא שטערבען דעמזעלבען אוזאהער פאָלגען, דאַדורך טראַט איינע שטאָרונג איס בעטען איין, אונד — רבי פערשיעד. דיא פאָר דער טהירע שטעה=הענדען וויזען וואוסטען היערפאָן ניכטס, דאַהער גאַבען זיא דעם אַלס וויטציג בע=קאַננטען בר קפרא דען אויפטראַג, איס הויזע זיך צו ערקונדיגען. ער גינג הינאַן אונד פאַנד דען זעהר געליעבטען לעהרער טאָדט, דאַ צעררים ער, וויא עס דיא זיטטע ערהייטשטע, זיך דאַס קלייד, אונד נאָג עס זיך זאָ אַן, דאַס דער ריס אויף זיי=נעם ריקקען נור צו ערבליקקען וואַר, אונד קעהרטע צוריקק צו דען וויזען, זיא פאָל=גענדערמאַסען אַנרעדענד: ענגעל גאָטטעס אונד מענשליגע פראָממען האַבען מיט איינאַנדער אום דיא היילינע לאַדע זאָלאַנגע געקאָמפפט, ביז דיא ענגעל זיעגער וואור=דען. מיזט רבי טאָדט, פראַגטען דיא וויזען אונגעדולדיג? איהר האַבט'ס זאָעבען געזאַגט, אַבער ניכט איך, גאַב בר קפרא צור אַנטוואָרט. אונד אַלס רבי שטער=בען זאָללטע, ווענדעטע ער זיינע צעהן פינגער נאַך אָבען אונד שפּראַך: העהר דער וועלט! עס איזט אָפפענבאַר אונד בעקאַננט פאָר דיר, דאַס איך מיט דיעזען איינען צעהן פינגערן אין דיעזער וועלט, אום פערלאַנגונג איינער אונאַבהאָנגיגקייט, בע=

אצבעותי ולא נהניתי אפילו מאצבע קטנה שלי יר״מ שיהא שלום במנוחתי יצאה ב״ק ואמרה יבא שלום ינוחו על משכבותם. על משכבותי על משכבך מיבעי ליה. מסייע ליה לרבי חייא בר גמדא דא״ר חייא בר גמדא א״ר יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העול׳ אומרים מלה״ש לפני הקב״ה רבש״ע צדיק פלוני בא אומר להם יבא בשלום. וצדיקים יוצאים לקראתו ואומרים לו יבא שלום ינוחו על משכבותם. אמר רבי אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו. אחת אומרת לו יבא בשלום. ואחת אומרת לו הולך נכחו. ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם. ובשעה שהרשע נעקר מן העולם שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו. אחת אומרת לו (ישעי׳ נ״ז) אין שלום אמר אלהי לרשעים. ואחת אומרת לו (שם נ׳) למעצבה תשכבון. ואחת אומרת לו (יחזקאל ל״ב) רדה והשכבה את ערלים. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ״ב). ת״ר (קהלת י״ב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תנה לו כמו שנתנה לך. משל למלך ב״ו שחלק בגדי מלכות לעבדיו. פקחי׳ שבהם קפלום והניחום בקופסא טפשים שבהם הלכו ועשו בהן מלאכה. וכשבקש המלך את כליו פקחין שבהם החזירום כשהם מגוהצין טפשים

איהט האבע אונד ניכט איינען קליינען פינגער אבגעמיהט, אום מיין אירדישעס פער־
גניגען צו ערריכען; אה, וועהרע עס דאך דיין ווילע, דאס פריעדע זייא אין מיינער רוהע!
אונד מיינע שטיממע ליעס זיך וויא פאלגט פערנעהמען: איינגעהען ווירד ער צום פריע־
דען אונד רוהען זאללען אויף זיינער לאגערשטעטטע! יא ער ווירד רוהען אויף זאלכער
לאגערשטעטטע, ווארום, נאך רבי יוסי בן שאול, דיא איבריגען פראממען אונד
גערעכטען, דיא איהם, נעבסט דען הייליגען ענגעלן, ענטגעגען קאממען, אום איהן
אינ׳ס הימעלרייך איינצופיהרען, זאללען רוהען. — רבי אלעזר לעהרט: איזט איין
פראממער אונד גאטטעספירכטיגער געשטארבען, זא קאממען איהם דרייא אבטהיי־
לונגען דיענענדער ענגעל ענטגעגען; דיא איינע אבטהיילונג שפריכט: ער קאממע מיט
פריעדען; דיא אנדערע שפריכט: דער אין טוגענד געוואנדעלט: דיא דריטטע שפריכט:
ער קאממע מיט פריעדען אונד רוהע אויף דער לאגערשטעטטע דער איבריגען פראמ־
מען. שטירבט אבער איין באזעוויכט, זא קאממען אויך דיעזעם דרייא אבטהיילונגען
ענגעל דער פערניכטונג ענטגעגען. דיא איינע אבטהיילונג שפריכט: קיין פריעדע איזט
פיר דיא באזעוויכטער, שפריכט גאטט; דיא צווייטע שפריכט: דער גראם זייא זיינע
לאגערשטעטטע, אונד דיא דריטטע שפריכט: געה׳ הינאב אונד בעטטע דיך מיט
דיינעס גלייכען, דען באזעוויכטערן. — דיא ווייזען לעהרטען, עס הייסט: „דען גייסט
געבע צוריקק צו גאטט, דער איהן געגעבען" (קהלת י״ב, ז׳.), נעמליך זא ריין אונד
מאקעללאז, וויא איהן דיר גאטט געגעבען. צום ביישפיעל איין קאניג ליעס פערטהיי־
לען קאניגליכע קליידונגסשטיקקע אונטער זיינע דיענער. דיא קלוגען נאהמען זיא,
פאלטעטען זיא זויבער אונד אונטער פערשלוס, דיא נארען אבער פוטצטען זיך דאמיט
הערום אונד פערריכטעטען זאגאר דארין אונזויבערע ארבייטען; אונד ווען דער קא־
ניג שפעטער דיא קליידונגסשטיקקע צוריקקפערלאנגט, זא ברינגען דיא קלוגען זיא זא
זויבער אונד ריין צוריקק, וויא זיא דיעזעלבען עמפפאנגען האבען, דיא נארען הינ־
געגען ברינגען זיא אונזויבער אונד בעשמוטצט צוריקק; דא פרייעט זיך דער

שבהם ההוירום כשהם מלובלכים. שמח המלך לקראת הפקחי' וכעס לקראת הטפשים. על הפקחים אומר ינתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום. ועל הטפשים הוא אומר ינתנו כלי לכביסה והם יחבשו בבית האסורים. אף הקב"ה על גופן של צדיקים הוא אומר יבא שלום ינוחו על משכבותם. ועל נשמתן הוא אומר (שמואל א', כ"ה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. ועל גופן של רשעים הוא אומר אין שלום אמר אלהי לרשעים. ועל נשמתן הוא אומר (שם) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ע"כ הרוצה ליפטר מן העולם הזה בשלום וליכנס בעולם הבא בשלום יקיים מצות אדון השלום וירגיל עצמו באמת ובשלום ויפטור לנפטרים בשלום וינוח על משכבו בשלום:

החלק הרביעי.

לנחם אבלים ויש בו ארבעה פרקים:

פרק ראשון. (רטז)

ההולך לנחם את האבלים העגומים ביגון ואנחה ומדבר על לבם דברי נחומין גומל עמהם חסד ומתדבק במדותיו של הקב"ה. כדגרסינן בפרקי רבי אליעזר (פרק י"ח). גמילות חסדים לאבלים מנין אנו למדין מן המקום שהוא גמל הסד לבדו למשה עבדו וקברו בידו. ואלולי שהדבר כתוב אי

קאֶניג איבער דיא קלוגען אונד טהאָריכטען: לעגעט דיא קליידונג דיעזער לייטע אין דיא שאַטצקאַממער אונד זיא מאָגען אין פריעדען נאַך איהרער היימאַטה געהען; איבער דיא נאַררען אַבער אייפערט ער זיך: מאַן וואַשע ריין דערען נוריקגעבראַכטען קליידונגססטיקקע אונד זיא ווערפע מאַן אינ'ס געפאֶנגניס. זאָ שפריכט אויך דער געהייליגטע: דיא קאֶרפער דער גערעכטען מאָגען אין פריעדען רוהען אויף איהרען לאַגערשטאֶטטען אונד איהרע זעעלען אייגעהיללט זיין אים בונדע דעס לעבענס, אית גאָטט, איבער דיא קאֶרפער אונד זעעלען דער פרעפלער אַבער פערהאֶנגט גאָטט שטעטע אונרוהע אונד אונגעמאַך. — דאַהער ווער אין פריעדען שטערבען אונד אין פריעדען איינגעהען וויל אין דאַס גלאָררייכע יענזייט, זאָלל ערפיללען דיא געבאָטע גאָטטעס, דעס העררן דעס פריעדענס אונד זיך היגיעדען געוואֶהנען אַן וואַהרהייט אונד אויסאיבונג דעס פריעדענס, דאַן ווירד ער אויך זאַנפט, רוהיג אונד אית פריעדען שטערבען אונד אויף זיינער לאַגערשטאֶטטע רוהען אין פריעדען.

פירטע אַבטהיילונג.

איבער טראָסטונג דער טרויערנדען, אין פיער קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

ווער דאַ געהעט דיא טרויערנדען צו טראָסטען, דיא בעקיאממערט אונד טרויריג אונד טראָסטלאָז דאַזיטצען, אונד ער קאָממט, דורך וואָרטע דעס טראָסטעס, איהרע הערצען אויפצוריכטען אונד נייא צו בעלעבען, דער איבט איינע וואָהלטהאָטיגקייט געגען זיא אויס אונד שטרעבט זאָמיט גאָטטליכע אייגענשאַפטען זיך אַנצואייגנען; דען גאָטט זעלבסט בעגרוב דען משה, זאָ ווירד אין דער טריפט בעריכטעט. יאַ ניכט

לאומרו שנאמר (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר לא למשה לבדו גמל הקב"ה חסד אלא אף לאהרן כשעלו אל הר ההר היו מרננין כל שבטי ישראל ואומרים משה ואלעזר הניחו את אהרן בהר ההר וירדו להם ולא גוע אהרן. מה עשה הקב"ה נטל ארונו של אהרן והעביר מעל מחנה ישראל וראו ארונו פורח וטס באויר והאמינו כי גוע אהרן. וגמלו חסד שנאמר (במדבר כ') ויראו כל העדה כי גוע אהרן'. למשה גמלו חסד האנשים בלבד שנאמר (דברים ל"ד) ויבכו בני ישראל את משה וגו'. ולאהרן גמלו חסד האנשים והנשים והטף למה שהיה אהרן אוהב שלום ורודף שלום ועובר בכל מחנה ישראל בכל יום ומשים שלום בין איש לאשתו ובין איש לרעהו לפיכך גמלו לו חסד כל בני' שנאמר (במדבר שם) ויבכו את אהרן שלשים יום וגומר. רבי יוסי אומר שבעת ימי האבל מנין אנו למדין מיעקב אבינו שכך עשה לו יוסף שנאמר (בראשית נ') ויעש לאביו אבל שבעת ימים. גמילות הסדים לאבלים מנין אנו למדין מאיזבל שהיתה ביתה סמוך לשוק וכל מת שהיה עובר דרך שם היתה יוצאה מביתה ומכה בכפי ידיה ומקוננת בפיה ומהלכות עשר צעדות. וכל החתן שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מתוך ביתה ומצלצלת בכפי ידיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדות. ומתנבא עליה אליהו ז"ל (מ"א, כ"א) הכלבים יאכלו את איזבל בחל יזרעאל. והאברים שהיו גומלין חסד לא שלטו

נור דיעזען, לעהרט רבן גמליאל זאָהן דעם רבי יהודה, דעם נשׂיא, זאָנדערן אויך דעממען ברודער אהרן בעגרוב ער, דען אַלס משה אונד אלעזר פאָם בערגע הר ההר אָהנע אהרן צוריקקאַמען, זאָ אוררטען דיא איזראַעליטען אונד שפראַכען: אהרן, דער איין יענער דיא איזראַעליטען געטראָגזענע פעסט דען טאָדעסענגעל איבערוואונדען האַטטע, קאַן ניכט טאָדט זיין, איהר האַבט איהן אַלזאָ אַבזיכטליך לעבענד אויף יענעם בערגע דאָרט געלאַססען. וואַס טהאַט דער געהייליגטע? ער ליעס דען זאַרג אהרנ'ס איבער דאַס גאַנצע לאַגער דער איזראַעליטען הינשוועבען, אונד דאַס פאָלק בליקקטע ערשראָקקען אונד פערוואונדערט הין אונד ערקאַננטע, דאַס אהרן ווירקליך טאָדט זייא, אונד דאַ וויינטען דיא מאַננער, פרויען אונד קינדער אום דיעזען אונפערגעסליכען פריעדענסשטיפטער דרייסיג טאַגע. — רבי יוסי לעהרט: דיא זיעבען טרויערטאַגע האַבען איין דער טריפט איהרע בעגרינדונג, דען עס הייסט: „יוסף אָרדנעטע אַן איינע טרויער, זיינעס פאַטערס וועגען, זיעבען טאַגע." — וואָהלטהאָטיג זיין געגען טרוירענדע, לעהרט אונס אויך דיא קאָניגין איזבל, דערען פאַללאַסט נאַהע אַם מאַרקטע שטאַנד, אונד ווען מאַן איינע לייכע פאָרביטרוג, זאָ קאַם זיא הערויס אונד ראַנג דיא האָנדע אונד וויינטע אונד בעגלייטעטע זיא צעהן שריטטע; אונד ווען איין ברייטיגאַם אַן זיינעם האָכצייטסטאַגע פאָרביבערגינג, זאָ קאַם זיא עבענפאַללס הערויס אונד שלוג פרייריג דיא האָנדע אונד שפראַך ריהמליכעס פאָן איהם אונד בעגלייטעטע איהן צו פוסע צעהן שריטטע. אונד דאַ דיעזע איזבל זאָנסט זעהר גאָטטלאָז וואַר, זאָ וואורדע איבער זיא דאַס פערהאָנגניס פאָם פראָפעטען אליהו אויסגעשפראָכען, דאַס דיא הונדע איהרען קאָרפער, מיט אויסשלוס דעס קאָפּפעס, דער האָנדע אונד פיסע, דיא געגען לייכען אונד ברויטלייטע וואָהלטהאָטיג וואַרען, —

הכלבים בהם שנאמר (שם ב׳, ט׳) וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים. גמילות חסדים מנין אנו למדין מאנשי יבש גלעד כיון שנהרג שאול ובניו אמרו אנשי יבש גלעד אותו האיש שהצילנו מהרפת בני עמון חייבין אנו לגמול חסד עמו. עמדו כל הגבורים שבהם והלכו כל הלילה לחומת בית שאן ולקחו את גויית שאול ואת גויית בניו מחומת בית שאן שנאמר (שמואל א׳, ל״א) ויקומו כל איש חיל וגו׳. לאבלים מנחמין בלהם ויין מנין שנאמר (משלי ל״א) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. אנשי יבש גלעד היו גומלין חסד עם שאול ובניו אמר הקב״ה אף אני אתן להן שכרן לעתיד לבא שעתיד הקב״ה לקבץ את ישראל מארבע פנות העולם. ראשון הוא מקבץ שבט מנשה שנאמר (תהלים ס׳) לי גלעד ולי מנשה. ואחר כך ואפרים מעוז ראשי ואחר כך יהודה מחוקקי. ד״א לי גלעד זה אחאב מלך ישראל שמת ברמות גלעד. ולי מנשה כמשמעו. אפרים מעוז ראשי זה ירבעם. יהודה מחוקקי זה אחיתופל. מואב סיר רחצי זה גחזי. על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי. עלי פלשת התרועעי אמר הקב״ה עלי לפלש להם זכות ולעשותם רעים אלו לאלו. וכתוב בסוף הפרק מכאן התקינו הכמים שיהו עושין כן לכל זקני ישראל וגדוליהם שנאמר (ד״ה ב׳, ל״ה) ויתנם לחק על ישראל. ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני הקב״ה וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחת לחתנים

פערנעהרען זאָללען, אונד זאָ געשאַה עס אויך. — דאַס מאַן דיא טרויערנדען מיט בראָד אונד וויין לאַבע, בעווייזט נאַכשטעהענדער פערז: „געבעט בערוישענדעס געטראַנקע דעם אונגליקקליכען אונד וויין דען בעטריבטען זעעלען״ (משלי ל״א, ו׳).— אויך דיא איינוואָהנער פאָן יבש גלעד לעהרען אונס וואָהלטהאָטיג געגען טאָדטע זיין; דען אַלס שאול אונד זיינע זאָהנע אים קריעגע געגען דיא פילישטער געפאַללען וואַרען, שפראַכען דיא איינוואָהנער פאָן יבש גלעד: דיעזער מאַן האַט אונס פאָן דער אונס פאָן דען זאָהנען עמון׳ס אַנגעטהאַנען שמאַך בעפרייט. דאַהער מוזט עס אונזערע פפליכט אויך געגען איהן וואָהלטהאָטיג צו זיין, אונד אַללע העלדען דיעזער שטאָדט מאַכטען זיך אויף אונד גינגען דיא גאַנצע נאַכט הינדורך, ביז זיא קאַמען צור מויער פאָן בית שאן, דאַ נאַהמען זיא שאול׳ס לייכע אונד דיא לייכען זיינער זאָהנע אונד בראַכטען זיא נאַך יבש, וואָ זיא דיעזעלבען פערברענגטען; אונד דער געהייליגטע שפראַך: וויל דיא איינוואָהנער פאָן יבש גלעד וואָהלטהאָטיגקייט געאיבט האַבען געגען שאול אונד דעססען זאָהנע, זאָ וויל איך עס איהנען אין צוקונפט פערגעלטען, צור צייט, ווען איך ישראל פערזאַממעלן ווערדע, אויס אַללען פיער ענדען דער ערדע, דען „מיר געהאָרט גלעד אונד מיר מנשה אַן,״ דאַן ערסט קאָממט אפרים אונד יהודה. אונד זאָ האַבען אויך דיא וויזען בעשטיממט, דאַס מאַן זאָלל וואָהלטהאָטיגקייט איבען געגען דיא אַלטעסטען אונד זאָנסטיגען גראָססען אין ישראל. אונד אַלס שלמה זיך איבערצייגט האַטטע, וויא וואָהלטהועַנד דיעזע זיטטע אונד דאַס דערען אויסאיבונג דעם געהייליגטען ליעב אונד אַנגענעהם זייא, זאָ נאַהם ער ביים באַוּ דעס טעמפעלס ריקזיכט דאַראויף אונד בויעטע צוגלייך צוויא טהאָרע, דאַס איינע פיר ברייטיגאַמע אונד

ואחת לאבלים ולמנודים. היו בני ישראל הולכין ויושבין בין שני השערים הללו והנכנס לשער החתנים יודעין שהוא חתן והיו אומרים לו המקום ישמחך בבנים ובבנות. והנכנס בשער אבלים והיה שפמו מכוסה היו יודעין שהוא אבל והיו אומרין לו המקום ינחמך. ואם היה שפמו מגולה היו יודעין שהוא מנודה היו אומרים לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע דברי חבריך ויקרבוך. כדי שיהו כל ישראל יוצאין ידי חובתן בגמילות חסדים ועליהם היו אומרין ברוך אתה ה׳ נותן שכר טוב לגומלי חסדים. ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו אבלים וחתנים יוצאים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ומשמחין אותו ורואין את האבל ויושבין עמו על הארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתם בגמילות חסדים. ועליהם היו אומרין ברוך אתה ה׳ נותן שכר טוב לגומלי חסדים:

ריז) פרק שני.

הבא בבית האבל לנחם האבלים יאמר להם דברים של טעם כדי שיצדיקו דין יוצרם ויקבלו תנחומין ולא יבכו ויאנהו עליו יותר מדאי.

דאַס אַנדערע פֿיר טרויערנדע אונד פֿיר דיא מיט באַן בעלעגטען, אונד מיזאמער זאַסען אמנטסן ביים דיעזען איינגאַנגען אונד גינגען הייפֿיג דורך, אונד ווער דורך דאַס ברייטיגאַמסטהאָר גינג, פֿאָן דעם וואוסטע מאַן, דאַס ער איין ברייטיגאַם זייא, אונד דיא לייטע שפראַכען צו איהם: דער הערר ערפֿרייע דיך מיט זאָהנען אונד טאָכטערן. גינג איינער מיט טוואַ־ן פֿערהיללטעם געזיכטע דורך דאַס טהאָר דער טרויערנדען, זאָ שפראַכען דיא לייטע: דער הערר טראָסטע דיך! גינג איין צווייטער עבענפֿאַללס מיט טרויערקליידער געהיללט, אַבער מיט ענטבלאָסטעם אַנגעזיכטע, דורך דיעזעס טהאָר, זאָ שפראַכען דיא לייטע, דאַ זיא וואוסטען, דאַס ער איין מיט באַן בעלעגטער זייא: דער דאַ טהראָנעט אין דיעזעם הויזע, מאָגע דיין הערץ צום גוטען ווענדען, אויף דאַס דוא האָרעסט אויף דיא אַמהנענדען וואָרטע דערער, דיא דיר וואָהל וואָללען, דיא דיינע פֿריינדע זינד אונד דיא זיך וויללינג דיר דאַן נאָהערן וואָללען. טלאהה זיעס דיעזע טהאָרע אין דער אַבזיכט בויען, דאַמיט דיא איזראַעליטען דאַס געבאָט דער אויסאיבונג דער וואָהלטהאָטיגקייט לייכט ערפֿיללען מאָגען; אונד: געפריעזען זייא דער עוויגע, דער גוטען לאָהן פערטהיילט דענען, דיא וואָהלטהאָטיגקייט אויסאיבען! זאָ לויטעטע דער זעגענספרוך נאַך געשעהענער אַנרעדע, ווית זאָלכע פֿריהער אַנגעגעבען ווארדע. נאַכדעם אַבער דער טעמפעל צערשטאָרט וואַר, האַבען דיא ווייזען פֿעסטגעזעטצט, דאַס דיא טרוירנדען אונד ברייטיגאַמע אין דיא בעט־ אונד לעהר־הייזער געהען זאָללען, אונד ווען דיא לייטע דאַ איינען ברייטיגאַם זעהען, זאָ זאָללען זיא איהן וויא מאָגליך דורך וואָרטע ערפֿרייען; זעהען זיא אַבער דאַזעלבסט איינען טרוירענדען, זאָ זאָללען זיא זיך ניעדערזעטצען צו איהם אויף דיא ערדע, אויף דאַס זיא דאַס געבאָט דער אויסאיבונג דער וואָהלטהאָטיגקייט ערפֿיללען, דען געפריעזען מיזט דער עוויגע, דער גוטען לאָהן גיעבט דענען, דיא דאַ וואָהלטהאָטיגקייט אויסאיבען.

צווייטעס קאַפּיטעל.

ווער צו דען טרוירענדען קאָממט, שפרעכע איהנען צו הערצען, זאָכע זיא פֿאָן דעם וויללען גאָטטעס צו איבערצייגען, דאַמיט זיא ניכט אורדען געגען איהן, פֿיעלמעהר טראָסטונג אונד בערוהיגונג אַננעהמען אונד צו ווייניג ווייפֿנען

כדגרסינן במסכת קמא פרק שור שנגח ד׳ וה׳ (דף ל״ה) רב שמואל רב יהודה שכיבא ליה ברתא אמרו ליה רבנן לעולא קום ניזיל וניהמיה. אמר מאי אירת לי לגבי נהמתא דבבלאי דגדופא היא. דאמרי מאי איפשר למעבד הא איפשר להו למעבד עבדי. אזל איהו להודיה לגביה א״ל כתיב (דברי׳ ב׳) ויאמר ה׳ אלי אל תצר ארת מואב וגו׳. וכי עלה על דעתו של משה לעשורת מלחמה שלא ברשות. אלא נשא משה קל וחומר בעצמו השתא ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים מואבים עצמם לכ״ש. אמר לו הקב״ה לא כשעלתה על דעתך עולה על דעתי שתי פרידורת טובורת יש לי להוציא מהן רורת המואביה ונעמה העמונית. והלא דברים קל והומר ומה בשביל שתי פרידות טובות הס המקום על שתי אומורת של רשעה ולא ההריבן בתו של ר׳ שכשרה היתה אם ראוי׳ לצארת ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהורת היה. ויאמרו לאבל שלא יבכה על מתו יותר מדאי. כדגרסינן בפרק אלו מגלהין (דף כ״ז) אמר רב יהודה אמר רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אהר הוא בוכה. כי הא דרב הונא הויא הך איתת׳ בשבבותי׳ דהוו לה שבע בני שכיב הד מנייהו הות בכי׳ עליה טובא. אמר לה רב הונא לא

אויפהארען. אמן טראסטע ניכט וויא דיא בעביאניער, דיא דאס טפרעכען: געגען דען וויללען גאטטעס פערמאג ניעמאנד עטוואס צו טהון, דען דיעס האָרט זיך אן, וויא איינע לאסטערונג, זאנדערן אמן טראסטע, וויא עולא צו דען טרויערנדען טפראך: וואס גאָטט טהוט, דאס איזט געוויס וואהל געטהאן, דען עולא גינג איינסט צו רב שמואל בר יהודה, דעס איינע טאָכטער געטטאָרבען ווער, אום איהם וואָרטע דעס טראָסטעס צו זאגען אונד ער רעדעטע איהן וויא פאָלגט אן: עס הייסט: „גאָטט טפראך צו מיר (משה): בעפֿיינדע מואב ניכט, אונד לאס דיך ניכט אין קריעג איין איט איהנען״ (דברים ב׳, ט׳). היער איזט צו פראגען: וואָלו דאס פערבאָט, דא דאך משה, אָהנע גאָטט פֿאָרהער צו פראגען, קיין קריעג איט מואב בעגאָננען האָטטע? דיא אנטוואָרט היערויף ליעגט אבער אויף דער האנד, נעמליך: משה דאכטע, ווען גאָטט געבאָטען האבע דיא מדיניטען פֿיינדזעליג צו בעהאנדלען, וויל זיא מואב הילפֿע לייסטעטען, זאָ אוסטע מואב זעלבסט, דער איט יטרא'ל קריעג אנגעפאנגען, גמוים פֿיינדזעליג בעהאנדעלט ווערדען, דאהער טפראך דער געהייליגטע צו משה: איין דענקען איזט ניכט דאס דיינע, דען וויססע, צוויא טויבען, רות פֿאָן מואב אונד נעמי פֿאָן עמון, זאָללען הערטטאממען פֿאָן לוט'ס נאכקאָממען, דאהער אונטערלאססע יעדע פֿיינדזעליגקייט געגען עמון אונד מואב. ווען נון דיינע טאָכטער, איין ליעבער רבי, אין דער בליטהע איהרער טאגע געטטאָרבען איזט, זאָ האט גאָטט געוויס וואָהל דאמיט געטהאן. — אמן זאגע נון טרויערנדען, דאס ער דעם פערטטאָרבענען וועגען ניכט אללצופיעל וויינען זאָללע, דא, וויא רב יהודה לעהרט, איס נאמען רב'ס, ער זאָנסט איינעס צווייטען טאָרטען וועגען ווירד וויינען איססען. — איינער אוטטער פֿאָן זיעבען קינדערן טטארב דאס איינע קינד אונד זיא האָרטע דעסוועגען ניכט אויף צו וויינען, דא ליעס איהר רב הונא זאגען, דאס זיא איהרען טהראָנען ענדליך איינהאלט טהון זאָללע, זאָנסט אָגע זיא אויך טטערבעקליידער צורעכט אאכען פֿיר

תעביד הכי ולא אשגחה ביה. שלח לה אי ציירת מוטב ואם לאו תכנוש ההיא איתתא זוודתא (פי' תכריכין בזמן לכת למות) לאידך. ומייתי כדמיתו כולהון אמר תכנוש זוודתא לנפשה ומתה. (ירמיה כ"ב) אל תבכו למת ואל תנידו לו. אל תבכו למת יותר מדאי. ואל תנודו לו יותר מכשיעור שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לתספורת. מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני. (שם) בכו בכו להולך כי לא ישוב אמר רב להולך בלא בנים. רבי יהושע בן לוי לא הוה אזיל לבי אבלא אלא למאן דאזיל בלא בנים דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב. רב הונא אמר זה שעבר עברה ושנה בה. ואותו שזכה שהניח בן כמותו אין מיתתו אלא שכיב' כיון שהניח זכרונו וכפרת משכבו בעולם הזה כדגרסינן במסכת בתרא פרק יש נוחלין (דף קי"ו) דרש רבי פינחס בר חמא מאי דכתיב (מלכים א', י"א) והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. מפני מה בדוד נאמרה בו שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה. דוד שהניח בן נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה.

איהרע איבריגען קינדער. אבער זיא ווינטע פארט אונד פארט אונד עס שטארבען איהר דיא קינדער איינעס נאך דעם אנדערן, דא ליעס זיא ערסט רפבט איהרען טהראנען פרייען לויף טאג אונד נאכט; אונד אלס רב הונא דיעס געוואהר ווורדע, זא ליעס ער איהר ווידערום זאגען, דאס זיא אויפהארען זאללע צו ווינען, זאנסט אגע זיא אויך פיר זיך שטערבעקליידער בערייט מאכען. אבער דיא בעדויערנס־ווירדיגע מוטטער האטטע קיינע מאכט איבער איהרען טמערץ אונד פראאכטע איהרען טהראנען קיינען איינהאלט צו טהון אונד זיעהע, — זיא שטארב. יא, ,,וויינעט ניכט אום דען טאדטען'' מעהר אלס זיך געציעמט, ,,קלאגעט ניכט אום איהן'' (ירמיה כ"ב, י'.), מעהר אלס זיך'ס געביהרט; נור דרייא טאגע ווינע אמן, זיעבען טאגע געבע אמן זיך דער שטיללען טרויער הין, אונד דרייסיג טאגע טרוירע אמן נאך אייסערליך, אמן טעערע זיך ניכט דאס הויפט־אונד קינהאאר אונד וועכזעלע ניכט דיא קליידער. פאן דא אב אונד וויטער (מיט אויסנאהמע דער עלטערן, אום דיא אמן דאס גאנצע יאהר הינדורך טרויער האלט), טפריכט דער געהייליגטע, אגע מייערע פרבארמונג אונד טרויער אים דען טאדטען אויפהארען. ,,וויינעט אום דען, דער הינאיבערגעהט,'' אהנע, נאך רב, קינדער צוריקק צו לאססען, ,,אום דען, דער נימאער ווידערקעהרט.'' דאהער גינג רבי יהושע בן לוי נור דא טראסטען, וואו איינער, אהנע קינדער צו הינטערלאססען, געשטארבען וואר. רב הונא ווענדעט דיעזען פערז אויף דען אן, דער אפטער איין געבאט איבער־טריטט, דאהער ער ענדליך וואהנט, ער בעגעהע קיינע זינדע.— ווער דא שטירבט אונד איינען זיך אן טוגענד אהנליכען זאהן הינטערלאסט, דער שטארב ניכט, זאנדערן שלאפט בלאס, דא דיא גוטען טהאטען זיינעס זאהנעס, איהן, זיין אנדענקען אונ־אער אוין'ם נייע בעלעבען אונד אין ערמיננערונג ברינגען ווירד. דער קאניג דוד שטארב ניכט, דען ער הינטערליעס איינען איהם אן טוגענד אהנליכען זאהן, דאהער הייסט עס: ,,אונד הדד הארטע אין מצרים, דאס דוד זיך געלעגט האטטע צו זיינען פאטערן.'' יואב אבער הינטערליעס קיינען זאהן, דער אבער קיינען גאטטגעפאלליגען לעבענסוואנדעל געפיהרט, דאהער ערנאהלט דיא טריפט פאן איהם: ,,אונד דאס יואב, דער פעלדהערר געשטארבען זייא'' (מלכים א', י"א,

ויואב לא הניח בן והכתיב (עזרא ח') מבני יואב עובדה בן יחיאל. אלא דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה. והנחמה היא גמילות חסדים בנפטר כמו שהוא לאבליו כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ"ב) אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבין במקומו. ההוא דשכיב בשבבותיה דרב יהודה לא הוו ליה מנחמין כל יומא מדבר רב יהודה בעשרה ויתבי בדוכתיה. אתחזי ליה בחלמא אמר ליה תנוח דעתך שהנחת את דעתי והמרבה בנחמות יזכה ויראה בנחמת ציון:

(ריח) פרק שלישי.

המנחמין ישבו עם האבל בקרקע כדגרסינן בפרק אלו מגלחין (דף כ"ה) אמר רב יהודה מפני מה אין מנחמין רשאין לישב אלא על גבי קרקע דכתיב (איוב ב') וישבו אתו לארץ. ואמר רב יהודה אין המנחמין רשאין לפתוח ולדבר דבר עד שיפתח האבל תחלה דכתיב (שם) ואין דובר אליו דבר וכתיב אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר ויען אליפז התימני ויאמר. וגם מכבדין אותו לישב בראש דאמרינן התם ובסוף פרק מציאת האשה (דף ס"ט) אמר רבי אבהו מנין לאבל שיושב בראש שנא' (שם כ"ט) אבחר דרכם ואשב ראש וגו'. ינחם לאחרים משמע אמר רב נחמן ינוחם כתיב.

כ"ח.).— ווען אַמַן טרויערנדע בעזוכט, זאָ מוזט'ס זאָוואָהל פיר דיזעס, אַלס אויך פיר דען היננעטיעדענען וואָהלטהוענד, דאַהער לעהרט רב יהודה, ווען יעמאַנד געשטאָרבען איזט, אָהנע טרויערנדע אום זיך צו היגטערלאַססען, זאָ זאָללען צעהן לייטע היגגעהען אונד זאָללען אום איהן טרויערן אונד אום זיין זעעלענהייל צו גאָטט ביטטען. אין דער שטאַדט, וואָ רב יהודה וואָהנטע, שטאַרב איין אַמַן, דער ניעמאַנדען היגטערליעס אום איהן צו טרויערן, דאַ נאַהם רב יהודה נייג לייטע מיט זיך אונד גינג היין אונד טרויערטע אום איהן אונד פלעהעטע צו גאָטט וועגען דעס זעעלענהיילס דיעזעס אַמַננעס, אונד עס ערשיען דיעזער אַמַן דעם רב יהודה דעס נאַכטס אים טרוימע, אונד שפראַך: גאָטט שענקע דיינער זעעלע איינסט עבען זאָ רוהע אונד טראָסטונג, וויא דוא זיא מיר פערשאַפפט האַבעסט.— אונד ווער דיע-זעס געבאָט דער טראָסטונג פיעלפאַך אויסאיבט, דעם ווירד נאָך דאַס גליקק צו טהייל, דען טראָסט ציון'ס מיט צו עמפפינדען.

דריטטעס קאַפיטעל.

דיא דאַ טראָסט ברינגען, זאָללען זיך היגזעטצען צום טרויערנדען אויף דען פוס-באָדען, דען עס הייסט, וויא רב יהודה בעמערקט: „אונד זיא זעטצטען זיך בייא איהם אויף דיא ערדע“ (איוב ב', י"ג.). פערנער, לעהרט רב יהודה, זאָלל אַמַן מיט דעם טרויערנדען קיין געשפראָך אַנקניפפען, זאָנדערן אַמַן וואַרטע, ביז ער זעלבסט צו רעדען אַנפאַנגע, דען זאָ טהאַטען דיא פריינדע איוב'ס; אונד אָבענאַן זאָלל, נאַך רבי אבהו, דער טרויערנדע זיטצען, דאַ עס הייסט (דאַז. כ"ט, כ"ה.): „איך וואָהלטע איהרען וועג אונד זאַס אַן איהרער שפיטצע אונד וואָהנטע וויא איין קאָניג אים העערע; וויא טרויערנדע וויעדער געטראָסטעט ווערדען“. (נאַך רב נחמן שטעהט ינחם זאָללטע שטעהען ינוחם). — אונד ווער דאַ קאָממט דיא

מר' זוטרא אמר מהכא (עמוס ו') וסר מרזח סרוחים. מרזח נעשה שר לסרוחים. וגרסינן נמי בכתובות פרק מציאת האשה (דף ס"ט) שלח ליה רב ענן לרב הונא הונא חברין שלם וכו' ומאן יתיב בי מרזחא ברישא כדאיתא לעיל בפרק א' מכלל ז' מנר ב'. והבא לנחם האבלים אם ישיג לדבר בכל מה שצריך בענין יאמר דברי נחמות כנגד האבלים ודברי שבח כנגד המנחמין ולכל ישראל. כדגרסינן בפ"ק דכתובות (דף ח') רבי חייא בר אבא מקרי בני דר"ל הוה ואמרי ליה מתני בני דר"ל הורה שכיב ליה ינוקא יומא קמא לא אזיל לגבי'. למחר דבריה ליהודה בר נחמני מתורגמניה ואזל לגביה וא"ל קום אימר מילת' לקביל ינוקא. פתח ואמר (דברי' ל"ב) וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. דור שהאבו' מנאצין בו הקב"ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים. וא"ד בחור הוה וה"ק ליה (ישעיה ט') ע"כ על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם וגו' ועוד ידו נטויה. מאי ועוד ידו נטויה אמר רב הנן הכל יודעין למה נכנסה כלה לחופה אלא כל המנבל את פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפי' נחתם לו גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה. אתו לנחומיה צעורי קא מצערי ליה. ה"ק ליה ארת חשיבת לאתפושי אדרא. אמר ליה קום אימר מילתא כנגד שבחו של מקום פתח ואמר האל הגדול

טרױרענדען צו טרעסטען, דער זאָלע עס דורך װאָרטע דעס טראָסטעס צו טהון אונד אײסערע זיך אין פֿרײנדליכען רעדענסאַרטען געגען דיא עבענפֿאַללס אַנװעזענדען בעזוכענדען אונד שפּרעכע דאַן דאַריבער: װיא װאָהלטהוענד דאַס געבאָט, דיא טרױרענדען צו בעזוכען, פֿיר דיא איזראַעליטען זײא. דאַס רבי חייא בר אבא, דער דען קינדערן דעס ריש לקיש אונטעררידכט אין דער ביבעל אָדער אין דער משנה, גאַב, שטאַרב אײן קינד. אַם ערסטען טאַגע בעזוכטע ריש לקיש איהן ניכט, אַם צװײטען טאַגע אַבער גינג ער הין צו איהם, אונד זײנען דאָלמעטשער, דען יהודה בר נחמני נאַהם ער מיט זיך, צו װעלכעם ריש לקיש, אַלס זיא בײא רבי חייא װאַרען, שפּראַך: זאַגע אונס אײנען פֿאָרטראַג איבער דיא טרױאַרט. װעלכער אַנװענדונג האַט איין דאַס פֿערשטאָרבענע קינד. עס הײסט, שפּראַך יהודה: „דער עװיגע זאַה עס אונד צירנטע, זײנע זאָהנע אונד טאָכטער (זיעם פר'ס טאכטער אײנדען) אױס צאָרן" (דברים ל"ב, י"ט.), דאַס װילל הײסען, װען עס אײן צייטאַלטער גיעבט, אין װעלכעם עלטערן גאָטט ערצירנען, זאָ טיטעטעט ער אױס זײנען צאָרן אױך איהרע קינדער אונד זיא שטערבען אין צאַרטער יוגענד. נאַך אַנדערען שאַר עס טאָן אײן יינגלינג, דער דעם רבי חייא געשטאָרבען װאַר, אונד דער דאָלמעטשער פֿיהרטע דאַן דען פֿערז: „דאַרום פֿרײט גאָטט זיך זײנער יוגענד ניכט, אונד זײנער װײזען, זײנער װיטװען ערבאַרמט ער זיך ניכט אונד זאָ װײטער אונד נאָך בלײבט זײנע האַנד אױסגעשטרעקקט" (ישעיה ט', ט"ז.), אונד דאַס קינד, אָדער דער יינגלינג מוזט ניכט װעגען דער זינדע זײנעס פֿאַטערס, זאָנדערן װעגען דער פֿערגעהונגען דעס צייטאַלטערס געשטאָרבען. דיעס חילל ריש לקיש דורך דען דאָלמעטשער געזאַגט האַבען. זאַג' עטװאַס איבער דאַס לאָב דעס געהײליגטען, שפּראַך ריש לקיש פֿערנער צום דאָלמעטשער, דאַ שפּראַך ער: דוא גאָטט

ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראו׳ ומחיה מתים במאמרו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר ברוך אתה ה׳ מחיה המתים. אמר ליה קום אימר מילתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו המנוגעים והמדוכאי׳ באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא משֵשת ימי בראשית רבים שתו ורבים ישתו כמשתי׳ הראשונים כך משתה אחרונים. אחינו בעל נחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים. אמר אביי רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משתה הראשונים לימא משתה אחרונים לא לימא דאמר רשב״ל וכן תאנא משמיה דרב יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. אמר רב יוסף מאי קראה (ישעיה א׳) לולי ה׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו וגומר. מאי אהדר להו שמעו דבר ה׳ קציני סדום וגו׳. א״ל קום אימר מילתא כנגד מנחמי אבלים פתח ואמר אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדי׳ המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו שנאמר (בראשית י״ח) כי ידעתיו למען וגו׳. אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך משלם הגמול. אמר ליה קום אימר מילתא כנגד כל

דער גראָסע! אונעראָמסליך אין זיינער גראָסע, שטאַרק אונד אַכֿטיג מיט פר, פיעלע װאונדער ערצײגענד, דיא טאָדטען בעלעבענד איט זיינעס װאָרטע, גראָססעס פאַללפיהרענד, דאס אונערגרינדליך איזט אונד זיינע װאונדערטהאַטען זינד זאָנדער נאַהל; געפריזען זייעסט דו עװיגער, דער דו בעלעבעסט דיא טאָדטען. זאַג׳ אויך עטװאַס, שפראַך ריש לקיש צו איהם, איבער דיא טרױערנדען. דאַ בעגאַן ער: ברידער! דערען געמיטה געדריקקט אונד ניעדערגעשלאַגען איזט דורך דיא טרױער, דענקעט נור דאַריבער נאָך, אונד איהר פינדעט דאַן, דאַס עס זאָ װאַר פאָם אַנבעגין דער שאָפפונג. פיעלע האַבען דיעזען קעלך דעס טאָדעס שאָן געלעערט אונד פיעלע נאָך װערדען איהן לעערען; פיעלע האַבען דיא ערסטע לאַבונגסמאַהלצייט שאָן גענאָססען, אונד פיעלע װערדען זיא נאָך געניעססען. דער לעטצטע געגוס װירד גלייך זיין דעם ערסטען. ברידער! דער הערר דעס טראָסטעס װירד אייך טראָסט זענדען. געפריזען זייא, דער דאַ טראָסטעט דיא טרױערנדען. — נאַך אביי זאָלל מאַן, װאָס ערסט געשטעהען קאָנן, ניכט זאַגען, דען, װיא רבי שמעון בן לקיש לעהרט, זאָלל מאַן זיינען מונד ניכט צום באָזען אָפנען. אויך רב יוסף בעװייזט דאַס געזאַגטע אויס דיעזעס פערז: ישעיה שפראַך: „האַטטע דער גאָטט דער העערע אונס ניכט געלאַססען דיעס געריגנע איבערבלייבזעל: װיא סדום װאָרען װיר, אונד עמורה גליכען װיר“; אונד װייל דער פראָפעט ירמיה זאָ פערגליך, װאַר דאַס װאָרט געטאָדעלט צו איהם: „האָרעט דאַס װאָרט גאָטטעס, פירסטען סדום׳ס! מערקעט אויף דיא לעהרע אונזערעס הערען, פאָלק עמורה׳ס“! (א׳ ט׳ או. י׳.) זאַג׳ נון עטװאַס, שפראַך ריש לקיש צום דאָלמעטשער, איבער דיא, װעלכע טראָסט ברינגען דען טרױערנדען. אונד ער בעגאַן אונד שפראַך: ברידער, װאָהלטהאָ־טיגקייט אויסאיבענד! נאַכקאָממען דער געשלעכטער, דיא װאָהלטהעטיגקייט אויס־געאיבט, איהר, דיא איהר פעסטהאַלטעט דען בונד, װעלכען גאָטט מיט אברהם געשלאָססען, פאָן דעם עס הייסט: „איך קעננע איהן אונד װייס, דאַס ער עס זאָ געביעטען װירד זיינען נאַכקאָממען גוטעס צו טהון אונד רעכט צו איבען;“ ברידער! דער הערר דער פערגעלטונג װירד אייך לאָהנען אייערע װאָהלטהאַטיגקייט. געפריע־זען זייא, דער יעדעס דאַס גוטע פערגעלטעט. נון זאַגע עטװאַס איבער דאַס גאַנצע

ישראל פתח ואמר רבון העולמים פדה והציל מלט והושיע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הרעב. ומן השבי ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבא לעולם טרם נקרא אתה תענה ברוך עוצר המגפה:

(ריט) **פרק רביעי.**

דברי הנחמות שהיו אומרים חכמי התלמוד כתבום בגמרא כדי שילמדו מהם דברי תנחומין. כדגרסינן בסוף פרק אלו מגלחין (דף כ״ח). תנו רבנן כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ארבעה חכמים לנחמו ואלו הן רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. אמר להם רבי טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי בהגדה ואל יכנס אחד מכם לתוך דברי חברו. אמר רבי עקיבא ואני אחרון. פתח ר׳ ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו והטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה. נענה רבי טרפון ואמר (ויקרא י׳) ואחיכם כל בית ישראל וגו׳ והלא דברים ק״ו ומה נדב ואביהו שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב (שם ט׳) ויקרבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של רבי ישמעאל עאכ״ו. נענה רבי יוסי הגלילי

ישראל, שפראך ריט זקיט ווידער צו איהם, אונד ער בעגאן אונד שפראך: הערר דער וועלטען! ערלאזע, רעטטע אונד בעפרייע דיין פאלק ישראל פאן פעסט, שווערדט, הונגערסנאטה, געפאנגענשאפט, פאן ראסט אונד בראנד, פאן יעדעם פערדערבניס אונד אונהייל, דיא אויף דיא וועלט הייאווכען. בעפאר וויר דיך אנרו־פען הערר! ערהארע אונס. געפריזען זייא, דער דער פעסט איינהאלט געביעטעט.

פיערטעס קאפיטעל.

דיא טראסטווארטע, דיא דיא וויזען דעס תלמוד׳ס צו דען טרויערנדען גערעדעט, זינד דארום אים תלמוד, גלייך טריפטטיקקען, אויפבעוואהרט, דאמיט אמן הירר־פאן אבלערנע, טראסטווארטע דען טרויערנדען צו זאגען. דיא וויזען לעהרען, אלס דיא קינדער דעס רבי ישמעאל וואהרען געשטארבען, גינגען פיער וויזען, נעמליך: רבי טרפון, רבי יוסי, דער גאליליער, רבי אלעזר בן עזריה אונד רבי עקיבא צו איהם, אום איהן צו טראסטען. רבי טרפון בעמערקטע בייס הינגעהען, דאס רבי ישמעאל איין גראסער געלעהרטער זייא, דאהער וואללע איינער דעם אנדערן ניכט שטארענד אין דיא רעדע פאללען, אונד רבי עקיבא שפראך: איך וויל דער לעצטע אים שפרעכען זיין. דער טרויערנדע רבי ישמעאל בעגאן: איינע פילען זינדען האבען פערשולדעט, דאס איך צוויא קינדער פערלארען אונד דאס איהר, איינע לעהרער, מייך דיא איהע שאן צום צווייטען אאל נעהאמט, איך צו בעזוכען. דא בעגאן רבי טרפון ווא פאלגט: ווען איינס אללגעמיינע טרויער וועגען דער דורך פייער אומגעקאממענען ביידען זאהנע אהרן׳ס אנגעארדנעט וואהרד, דען עס הייסט: „אייערע ברידער, דאס גאנצע הויז ישראל, מאגען בעווייגען דען בראנד״ (ויקרא י׳, ו׳.), דיא דאך נור איין געבאט געטטעס אן דעאוזלבען טאגע דאדורך ערפיללט האבען, אינדעם „דאר ברא כטען דיא זאהנע אהרן׳ס דאס בלוט אונד זא ווייטער״. (דאזעלבסט ט׳, ט׳.), — זא פערדיענען דיינע קינדער, דיא טוגענדהאפט אונד פאלגזאם דער לעהרע וואהרען, געוויס אללגעמיין בעטרויערט צו ווערדען. היערויף בעגאן רבי

ואמר (מלכים א׳, י״ד) וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. והלא דברים ק״ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא מצוה אחת דכתיב ביה יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של רבי ישמעאל עאכ״ו. מאי דבר טוב פליגי בה רבי זירא ורבי חנינא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל. וחד אמר שביטל פרדסאות שהושיב אביו ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר (ירמיה ל״ד) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים וגו׳. והלא דברים ק״ו ומה צדקיה מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה את ירמיהו מבור הטיט כך בניו של רבי ישמעאל עאכ״ו. נענה רבי עקיבא ואמר (זכריה י״ג) ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון בבקעת מגידון. ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר. בעידנא ההיא סגי מספדא בירושלים כמספד אחאב בן עמרי דקטיל יתיה הדדרימון בן טברימון בבקעת דורא וכמספד יאשיהו בן אמון דקטיל יתיה פרעה הגירא בבקעת מגידו. והלא דברים ק״ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב (מלכים א׳, כ״ב) והמלך היה וגו׳ כך. בניו של רבי ישמעאל עאכ״ו. והאבל יודה למספידים ולמנחמיו על הכבוד שעשו לו ויפטרם בשלום. כדאמרינן התם מעשה ומתו בניו של רבי עקיבא ובאו

יוסי: ווען עס פאן אביה, זאהן דעס זינדהאפטען ירבעם׳ס הייסט (מלכים א׳ י״ד, י״ג.): „אונד קלאגען ווירד איהן גאנץ ישראל א. ז. וו. וויל אן איהם איינע גוטע זאכע געפונדען איזט וואָרדען פאָר דעם עוויגען״ (ער זאָל נעמליך דען וואללפאהרערן נאך ירושלים, טראָטץ דעם טטרענגען פערבאָטע זיינעס פאטערס, היערזו בעהילפליך געוועזען זיין), זאָ פערדיענען דיינע פראָממען קינדער געוויס, דאס אללגעמיין אום זיא געטרויערט ווערדע. דאן בעגאן רבי אלעזר בן עזריה: ווען דער פראָפעט דעם קעניגע צדקיה, דער ירמיה אוים דער געפאהרפאָללען לעהמגרובע בעפרייטע, פערקינדעטע: „אין פריעדען ווירסט דוא שטערבען״ (ירמיה ל״ד, ה׳.), זאָ פערדיענען דיינע פראָממען קינדער געוויס, דאס אללגעמיין אום זיא געטרויערט ווערדע. צולעטצט בעגאן רבי עקיבא: עס הייסט „אן דעמזעלבען טאגע ווירד גראָסעס וועהקלאגען זיין אין ירושלים, ווי דאס וועהקלאגען (אום יאשיהו קעניג פאָן יהודה, אָדער אום אחאב, קעניג פאָן ישראל, דער געטעָדטעט וואורדע פאָן) הדדריאון״ (זכריה י״ב, י״א.). ווען אום דען פרעפלער אחאב אללגעמיין געטרויערט וואורדע, וויל ער זעלבסט נאך זיינער פערוואונדונג, אום מענטשענלעבען צו שאָנען, אין זיינעם שטרייטוואגען מיט דעם געזיכטע געגען דאס שלאכטפעלד געריכטעט שטאנד, דאמיט זיין העער ניכט פערזאגע, זאָ פערדיענען דיינע פראָממען אונד גאָטטעספערכטיגען קינדער געוויס אללגעמיין בעטרויערט צו ווערדען. — דער טרויערנדע זאָלל דענייעניגען, דיא דעם היגגעשיעדענען לייכענרעדען געהאלטען אונד דעניעניגען, דיא איהם זעלבסט וואָרטע דעס טראָסטעס צוגעשפראָכען, פיר דיא ערוויעזענע עהרע דאנקען. זאָ געשאה עס, אלס דיא קינדער דעס רבי עקיבא געשטאָרבען וואַרען, דא קאמען

כל ישראל והספידום הספד גדול. בשעת פטירתם עמד ר׳ עקיבא על ספסל גדול ואמר אם בשביל בני עשיתם לי זה הכבוד ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא איכא בשוקא. אלא כך אמרת׳ תורה אלהיו בקרבו לא תמעד אשוריו כל שכן ששכרכם הוא רב ועתה לכו לבתיכם לשלום. על כי יגמל חסד לחיים ולמתים וינחם האבלים ובעל הגמול ישלם לו:

החלק החמישי.

בגמילות חסדים ויש בו שני פרקים:

(רב) פרק ראשון.

אחד מהעמודים שעומד עליהם הארץ ויושביה הוא גמילות חסדים עם כל אדם כמו ששנינו בפרק קמא דאבות שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ומצינו שהתורה תחלתה וסופה גמילות חסדים. כדאמרינן בסוף פר׳ קמא דסוטה (דף י״ד). דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחלתה גמילות חסדים דכתיב (בראשית ג) ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור. וסופה גמילות חסדים דכתיב (דברים ל״ד) ויקבור אותו בגיא. ומי שיש בו

אללע אנוועזענדען, דיא היערפאן קונדע ערהיעלטען, הערבייא אונד טרויערטען גאר זעהר. אלס זיא וויעדער אויס איינאנדער געהען וואללטען, שטעללטע זיך רבי עקיבא אויף איינע האהע באנק אונד שפראך: זייד איהר צו עהרען אייער פער־שטארבענען קינדער צוזאממען געקאממען, אדער וועגען עקיבא׳ס; וואהרליך דאס גיעבט עס גאר פיעלע לייטע דיזעס נאמענס. אבער איך נעהמע אן, דאס איהר עס געטהאן, אום דיא לעהרע געטטעס אין איר צו עהרען, אונד דארום ליעבען פריינדע, האלטע איך איך פערזיכערט, דאס אייערער איין גראסער לאהן הארערט; אונד נון קעהרעט צוריקק נאך אייערען הייזערן צום פריעדען. — דארום מאגע זיא מאן וואהלטהאטיג געגען לעבענדע אונד פערשטארבענע אונד טראסטע דיא טרוי־רענדען, אונד דער הערר דער פערגעלטונג ווירד׳ס בעלאהנען.

פינפטע אבטהיילונג.

איבער דאס אויסאיבען דער מילדטהאטיגקייט. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

איין הויפטשטיטצפונקט פיר דיא ערדע אונד איהרע בעוואהנער איזט דאס אויס־איבען דער מילדטהאטיגקייט געגען דיא מענשען. דאהער לעהרט שמעון דער גערעכטע אים טראקטאט אבות: דורך דרייא דינגע ערהאלט זיך דיא וועלט: דורך דיא לעהרע, דען גאטטעסדיענסט אונד דאס אויסאיבען דער מילדטהאטיגקייט. עס בעגיננט דיא הייליגע לעהרע, וויא רבי שמלאי לעהרט, מיט איינעם אקט דער מילדע אונד וואהלטהאטיגקייט, דען עס הייסט: „אונד ער מאכטע איהנען רעקקע אויס טהיערהייטען אונד בעקליידעטע זיא“ (בראשית ג׳, כ״א). אונד שליעסט אויך מיט איי־נער מילדע אונד וואהלטהאטיגקייט, דען עס הייסט: „ער בעגרוב איהן אים טהאלע“ (דברים ל״ד, ו׳). אונד ווער דיא האהע טוגענד דער מילדטהאטיגקייט בעזיטצט, איזט

גמילות חסדים הוא מזרעו של אברהם אבינו ואוהב מדותיו שהיה בו מדת חסד. כדגרסינן במסכת כלה פרק כיצד מרקדין. דרש רבא כל מי שיש בו ג' מדות הללו בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו. רחמן וביישן וגומל חסדים. בשלמא גומל חסדים דכתיב (מיכה ז') תתן אמת ליעקב וגו'. ביישן נמי כדדרש רבא כתיב (בראשית י"ב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ולא עד עכשיו. אלא רחמן הא אברהם לא רחים על בריה היינו רבותיה דאברהם להודיעך חבתו בהקדוש ב"ה. וגמילות חסדים היא אחד מהדברים ששכרם בעוה"ז ובעה"ב. כדגרסינן במסכת פאה פ"ק תניא אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם. והרוצה ליכנס במעלות החסידות ולדבק במדות שנקראו גמילות חסדים יעשה לכל אדם לפנים משורת הדין כדי שלא יגע בשום עול והמס וישמור עצמו שלא יבא ויגלגל שום נזק בגוף חברו או שום הפסד בממונו על ידו אפילו בגרמא. ויהא בקי בכל דברי מוסר ובהנהגת המדות עם כל אדם ויברך את השם יתברך על כל החסדים שעושה עמו ועם אנשי ביתו בכל יום. ועל זה אמר במסכת קמא פר' המניח את הכד (דף ל'). אמר רב יהודה האי מאן דבעי למהוי חסידא

איין וואהרהאפטער אבקאממלינג אונזערעס שטאממפאטערס אברהם, דען ער ליעבט דיעזע טוגענדען, בעזאנדערס דיא דער מילדטהאטיגקייט, וועלכע ער אין זא האהעם גראדע אויסאיבטע. אונד זא לעהרט רבא: ווער פאלגענדע דרייא טוגענדען, נעמליך: בארמהערציגקייט, שאמהאפטיגקייט אונד מילדטהאטיגקייט בעזיצט, פאן דעם איזט מיט געוויסהייט צו בעהויפטען, דאס ער איין וואהרהאפטער שפראס אברהם'ס זייא. אויך איזט דיא טוגענד דער מילד- אונד וואהלטהאטיגקייט איינע פאן דען טוגענדען, דיא דעמיעניגען, דער זיא אויסאיבט איינען לאהן, זאוואהל איס דיעסזייטיגען אלס איס יענזייטיגען לעבען זיכערט. דען דיא ווייזען לעהרען: דיא האנדלונגען, פאן דענען דער מענש שאן דיא פריכטע אין דיעזעם לעבען גענייסט אונד דאס הויפטגוט איהם פיר דאס צוקינפטיגע בלייבט, זינד פאלגענדע: פערעהרונג דער עלטערן, וואהלטהאטיגקייטסדיענסטע, פריעדען שטיפטען צווישען דען נעבענמענשען, אונד דאס שטודיום אין דער תורה, דאס אללעס אויפוויעגט (דא דער מענש דורך דאסעלבע ערסט צור ערקעננטניס געלאנגט). — ווער דיא שטופען, דיא צור ערלאנגונג דער וואהרען פראממיגקייט פיהרען, בעשטייגען אונד זיך דיא טוגענד דער מילד- אונד וואהלטהאטיגקייט אנאייגנען וויל, זאלל געגען יעדען וואהלטהאטיגער זיין, אלס עס דיא פפליכט געביעטעט; זאלל זיך פערן האלטען פאן אונרעכט אונד געוואלטהאטיגקייט, זאלל זיך אין אכט נעהמען יעמאנד איינען שאדען זעלבסט צוצופיגען, אדער דיא אורזאכע צו זיין צום פערלוסטע איינעס אנדערן. מאן נייגע זיך גוטע זיטטען אן, אונטערריכטע זיך איבער יעדע געזעטצליכע מאראל, אונד פרייזע דען געהייליגטען פיר דיא וואהלטהאטען, דיא איהם אונד דען זייניגען טעגליך ווערדען. רב יהודה לעהרט: דרייא דינגע מוס זיך דעריעניגע, וועלכער דיא האכעסטע שטופע דער פראממיגקייט ערריכען וויל, אנאייגנען, נעמליך: ער מוס זיך אין

לקיים מילי דנזיקין. ואמרי לה מילי דאבות. ואמרי לה מילי דברכות. כלומר בדברי נזיקין ישמור עצמו מכל דברי נזיקין שלא יבואו על ידו. ובדברי הכתובים במסכת אבות יקנה וילמוד כל מוסר וכל מדות טובות. ובדברי ברכות ישבח ויודה לאל יתברך המזמין לו כל צרכו ועושה עמו חסד. והוא ילמוד לעשות חסד עם בריותיו כיון שהכל שלו:

(רכא) פרק שני.

ההפרש שיש בין חסד לצדקה. הרמב"ם ז"ל פירשו בחבורו הנקרא מורה הנבוכים בפר' נ"ג מן החלק הג'. ואמר שהחסד ענינו ההפלגה באי זה דבר שמפליגין בו ושמשו בו בהפלגה גמילות הטוב יותר. ר"ל כי לשון החסד מורה על דבר שהוא יותר מן הראוי לטובה או להפך אבל ברוב אינו כתוב אלא על טובה יתירה. ועוד אמר וידוע שגמילות הסדים הטוב כולל שני ענינים האחד מהם לגמול הטוב למי שאין לו הק עליו כלל. והשני להטיב למי שהוא ראוי לטובה יותר ממה שהוא ראוי. ורוב שימוש ספרי הנבואה חסד הוא בהטבת למי שאין הק עליו כלל. ועל זה כל טובה שתגיע מאתו ית' תקרא חסד. אמר (ישעי' ס"ג) חסדי ה' אזכיר. ובעבור זה המציאות כלו ר"ל המצאת השם יתברך אותו הוא חסד. אמר (תהלי' פ"ט) עולם חסד יבנה ענינו בנין עולם חסד הוא. ואמר יתברך בספור מדותיו ורב חסד. ומלת

זאָלט נעהמען איינעס אנדערן אירגענד איינען שאָדען אונמיטטעלבאַר אָדער מיטטעל-באַר צוצופֿיגען, אום שטרעבען נאַך דען טוגענדען דער ערנזטהאַפֿטער אונד אום זיך געוואָהנען גאָטט, דעם שפּענדער אללער בעדירפֿניססע, איינציגליך צו דאַנקען, אונד שליסליך אום ער זיך בעשטרעבען, געגען יעדערמאַן גיטיג אונד וואָהלטהאָטיג צו זיין, גלייך דעם שפּענדער אללעס גוטען, דעם אללעס געהאָרט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

אַיאָוני (רמב"ם) האַט אין זיינעם בעריהמטען בוכע מורה נבוכים פֿאָלגענדען אונטערשיעד געמאַכט צווישען חסד גיטע, גנאַדע אונד צדקה מילד- אונד וואָהל-טהאָטיגקייט. אונטער חסד וויל ער פֿערשטאַנדען וויססען איינען גראַד דער גיטע, אין איינעם גרעססערן מאַססע, אַלס דאַס פֿליכטגעפֿיהל ערהייסט. עס קאָממט אַבער אויך חסד אין דער שריפֿט, ווען אויך זעלטען, אונטער דער בעדייטונג „שלעכט", אַלזאָ ענטגעגענגעזעטצט פֿאָן גיטע, פֿאָר. מאַן קאַן גיטיג זיין אָדער וואָהלטהון אויף צווייא אַרטען, ענטוועדער מאַן איזט געגען דען וואָהלטהאָטיג, דעם מאַן עס ניכט פֿערפֿליכטעט איזט, אָדער מאַן איבט וואָהלטהאָטיגקייט אין איינעם גרעססערן מאַססע געגען דען אויס, וועלכעם מאַן פֿערפֿליכטעט איזט. אַם מייסטען קאָממט גיטע, גנאַדע אין דער שריפֿט, ווען זיא פֿאָן גאָטט קאָממט, נאַך דער לעטצטען אַרט פֿאָר: „דער גנאַדע דעס עוויגען געדענקע איך פּרייזענד (ישעיה ס"ג, ז'.), אָדער: „עוויג בויעט זיך פֿאָרט דיא גנאַדע" (תהלים פ"ט, ג'.), האָהע טוגענדקייט אונד פֿליכט. אונד אונטער דען אַטטריבוטען (אייגענשאַפֿטען), דיא אין דער שריפֿט דעם עוויגען ווערדען בייא געלעגט זינד, פֿינדעט מאַן דען אויסדרוק רב חסד גראָס אַן גנאַדע. אין דעם וואָרטע צדקה (גערעכטיגקייט) מוז מאַן מעהר דער

צדקה הוא נגזרת מצדק והוא היושר. והיושר הוא שהגיע לכל בעל חק כחקו לתת לכל הנמצא מן הנמצאים כפי הראוי לו. ועל זה הדרך מה שאדם נותן ממונו לעני הרחוק בפרנסתו שהוא מחוייב עליו נקרא צדקה. אבל מה שאדם נותן ממונו יותר מהראוי לו וגם למי שאינו עני כ״כ אלא שאינו יכול עתה להתפרנס משלו. וגם מה שאדם מסייע מגופו לחברו וגם לעשיר ולחולה ולחתן ולמת. או לכל מי שאינו מחוייב בעשייתו נקרא חסד. לפי שהיא צדקה הנעשית במדרת חסד בלי שום חיוב. ועל צדקה כזאת שהיא גמילות חסדים אמר (הושע י׳) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. כדאמרינן בפ״ק דקמא (דף י״ז) א״ר יוחנן משום רבי בנאה מ״ד (ישעיה ל״ב) אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל השור וגו׳. כדאיתא לעיל בפרק י״ג מחלק צדקה. וגרסינן נמי בפ״ק דע״ז (דף ה׳). מ״ד אשריכם וגו׳ כדאיתא לעיל נמי התם. וגמילות חסד היא גדולה מן מצות הצדקה. כדגרסינן במסכת סוכה פרק לולב וערבה (דף מ״ט). אמר רבי אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מהצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וגו׳. אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אבל קוצר ודאי אוכל. ואמר רבי אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנאמר קצרו לפי חסד. תנו רבנן בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה. שהצדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. וצדקה לעניים. גמילות חסדים

בעגריף פָאן פפליכט, ביליגקייט אונד טולריגקייט פגטהאלטען, יעדעם נוקאָמאטען זו לאססען דאס, וואס איהם פָאן רעכטסוועגען געביהרט. וואס מאן אלזאָ פָאם אייגנען פערמאָגען אבגיעבט אן ארמע אונד בעדריקקטע, ווירד צדקה אָדער פפליכטספענדע גענאננט. ווען מאן אבער מעהר אן ארמע טפענדעט, אלס עס דיא פערמאָגענסאומשטאָנדע געשטאטטען, יעמאנד אונטערשטיטצט, דער דיעזעס וועניגער בעדארף, נור דאס ער זיך אויגענבליקקליך מיט זיינעם אייגנען פערמאָגען ניכט ערנאָהרען קאן; ווען מאן יעמאנד מיט זיינער קאָרפערקראפט בייזטעהעסט, זאָ אויך איינעם רייכען דיענט, איינעם קראנקען פפלעגט, איינעם ברייטיגאם אם האָכ-צייטסטאגע בעטהרט אונד איינען טאָדטען זו גראבע בעגלייטעט, אָדער ווען מאן זאָנסט איינע גוטע האנדלונג געגען יעמאנד אויסאיבט, דיא זו טהון מאן ניכט פער-פפליכטעט איזט אונד דיא אויסער דעם בעריייכע דער טולריגקייט ליעגט, דיעס ווירד וויעדער חסד גענאננט. מאן זולכע אבערביידע ארטען אין איינקלאנג זו ברינגען, אונד דער טפרוך: ,,זאָעט אייך גערעכטיגקייט אויס אונד איהר ווערדעט נאך גנאדע ערנדטען,״ ווירד זיך בעוואָהרען. רבי אלעזר לעהרט: דער לאָהן, ווען מאן אילדטהאָטיגקייט איבט נאך דעם טבען אנגעגעבענעם זיננע, איזט גראָסער, אלס פפליכטספענדע; דיעזע איזט נור אויסזאָען זו פערגלייכען אונד יענע נור ערנד-טע, וואָ מאן דאס געוויססע טאָן פָאָר אויגען האט. אויך דיא וויזען לעהרען: איל-, אונד וואָהלטהאָטיגקייט איזט גראָסער, אלס פפליכטספענדען אויף דרייערלייא ארט, נעמליך: דיעזע געטיעהט בלאָס דורך געלד, אן ארמע אונד לעבענדע, יענע אבער זאָוואָהל מיט געלד אלס קאָרפער, זאָוואָהל אן ארמע אלס רייכע אונד

בין לעניים בין לעשירים. צדקה לחיים. גמילות חסדים בין לחיים בין למתים. ואמרינן נמי התם אמר רבי חנינא בר פפא כל אדם שיש עליו חסד בידוע שהוא ירא שמים שנאמר (תהלי׳ ק״ג) וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו. ובעבור שהמלמד לאחרים לשם שמים עושה עמהם חסד. ואמרינן שם עלה א״ר אלעזר מ״ד (משלי ל״א) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד. ללמוד זו היא תורה שאינה של חסד ללמוד וללמד זו היא תורה של חסד. וכל דבר שנקראת גמילות חסדים אם אפשר לעשותו בצינעא הוא מובחר. כדאיתא התם אמר רבי אלעזר מ״ד (מיכה ו׳) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ וגו׳. עשות משפט זה הדין. ואהבת חסד זו גמילות חסדים. והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה. והלא דברים ק״ו מה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת. דברים שדרכן להעשות בצינעא עאכ״ו:

זאָוואָהל אַן לעבענדע אַלס טאָדטע. זאָ לעהרט אויך רבי חנינא בר פפא: פאָן דעם, וועלכער מילדטהאָטיגקייט אויסאיבט מיט אַנגענעהמען, דאַס ער גאָטטעס-פירכטיג איזט, דען עס הייסט (תהלים ק״ג, י״ז.): „אונד גאָטטעס גיטע (מילד-טהאָטיגקייט) בלייבט עוויגקייט הינדורך, דענען, דיא איהן פירכטען״ אונד דיא זיינע לעהרע ווייטער לעהרען צו זיינעם רוהמע. דען ווער, נאַך רבי אלעזר, אַנדערע אין דער שריפט אונטעררכטעט, דעם ווירד דאַס אייגענשאַפטסוואָרט „חסד, וואָהל-טהאָטיגקייט,״ דיא ער אויסאיבט, בייגעלעגט, אונד אויף דיעזען איזט דער פערז: „איהרען מונד אָפענעט זיא מיט ווייזהייט אונד דיא לעהרע דער אַנמוטה פליעסעט פאָן איהרער צונגע״ (משלי ל״א, כ״ו.), אַנצווענדען. — אַם צוטרעגליכסטען איזט יעדע אַרט וואָהל- אונד מילדטהאָטיגקייט אים געהיימען אויסצואיבען. דען ווען, וויא רבי אלעזר בעמערקט, דיא שריפט לעהרט, זעלבסט האַנדלונגען, דיא נור אָפפענטליך געשעהען קאָננען, זאָ פיעל אַלס מאָגליך געהיים צו טהון, זאָ פערשטעהט עס זיך פאָן זעלבסט, דאַס איין האַנדלונגען, דיא קיינע אָפפענטליכקייט ערהייששען, געהיים פעררישטעט, אונד דיעס לעהרט אויך דער פראָפעט מיט דעם פערז: (מיכה ו׳, ח׳.): „ער האַט דיר קונד געטהאַן, אָ מענש! וואַס גוט איזט, אונד וואַס גאָטט פאָרדערט פאָן דיר: איינציג אונד אַליין רעכט טהון אונד ליעבע צו וואָהלטהון אונד בעשיידען אונד געהיים אים וואַנדעל מיט דיינעם העררן.״

הכלל התשיעי.

לדון דין אמת ונחלק לשלשה חלקים:
החלק האחד בגדולת המשפט. החלק השני באיכות המשפט. החלק השלישי בשכר המשפט:
החלק הראשון בגדולת המשפט ויש בו שלשה פרקים.

פרק ראשון. (רכב)

גדול הוא דבר המשפט שבחר בו הקב"ה יותר מכל הקרבנות שבעולם כדגרסינן באלה הדברים רבה שופטים ושוטרים הה"ד (משלי כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. מפני שהקרבנות לא היו נוהגות אלא בפני הבית אבל הצדקה והדינין נוהגין בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ד"א הקרבנות אינם מכפרין אלא לשוגג והצדקה והדינין מכפרין בין לשוגג בין למזיד. ד"א הקרבנות אינן נוהגות אלא בעולם הזה והצדקה והדינין נוהגין בין בעולם הזה בין בעולם הבא כיצד שכר טוב לצדיקים ועונש לרשעים הרי דין. צדקה שמרחם על בריותיו ואינו מענישן כפי רשען. אמר רבי שמואל בר נחמן בשעה שאמר הקב"ה לדוד (מלכים א', ח') רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היוצא מחלציך. כל מי שהיה מבקש לקלל את דוד מה היה עושה אומר לו טוב שיבנה הבית. תרע לך

ניינטער טיטעל.

איבער גערעכטעס אויסאיבען דעם רעכטעס.
אין דריא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא וויכטיגקייט דעס רעכטעס. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דיא אויסאיבונג דעס וואַהרען רעכטעס איזט פֿאָר דעם געהייליגטען אַנגענעהמער אונד פֿארטהיילהאַפֿטער, אַלס אַללע אָפּפֿערטהיערע, דיא אויף דער ערדע זינד. דען אָפּפֿער בראַכטע מאַן נור אים טעמפעל דאַר אונד צוואַר, ווען מאַן אונבעוואוסט איינע זינדע בעגאַנגען האַטטע, אונד אים פֿאַללע מאַן זאָלכע וויעדערום דערבראַכטע, זאָ געשאַהע דאַס דערברינגען דערזעלבען דאָך נור היעניעדען, אַבער גערעכטיגקייט אונד רעכט זאָלל מאַן צו יעדער צייט אויסאיבען, זאָ זיא דעם טעמפעל וויא דעם פֿערבעלאַסטעטען ווערדען לאַססען. אויך פֿינדעט יעדע אויסגעאיבטע גערעכטיגקייט היעניעדען, איהרע אַנערקעננונג אים גלאָררייכען יענזייט אונד זיא איזט'ס, דיא אויף ערדען שאָן איבער לאָהן אונד שטראַפֿע אים צוקינפֿטיגען לעבען בעשטיממט. — רבי שמואל בר נחמן לעהרט: נאַכדעם דער געהייליגטע צו דוד געזאַגט: „דו אַבער ווירסט דאַס הויז ניכט ערבויען, זאָנדערן דיין זאָהן (שלמה), דער הערויסגעהען ווירד אויס דיינען לענדען," שפראַכען דוד'ס פֿיינדע: עס וועהרע דאָך גוט, דאַס דוד שטערבע, דאַמיט ענדליך דער טעמפעל ערבויעט ווערדע; אונד דער בע-לייִדיגטע אונד געשטערגעבענע דוד זאַגט: „איך פֿרייע איך, ווען זיא צו מיר

מה היה דוד אומר (תהלים קכ״ב) שמחתי באומרים לי וגו׳. אין כתוב שמחתי בית ה׳ נלך אלא שמחתי באומרים לי ומקישין. לי דברים לומר שאין אתה בונה הבית. אמר ליה הקב״ה חייך כי שערה אחד מהייך אין אני מחסר שנאמר (שמואל ב׳, ז׳) כי ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך. כי הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי יותר מבית המקדש שנא׳ (שם ח׳) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. מהו משפט וצדקה ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר היה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב לא היה לו להייב ליתן הי׳ דוד מוציא משלו ונותן הוי אומר משפט וצדק׳ אמר ליה ר׳ נחמיה א״כ נמצא מביא את ישראל לידי רמאות אלא מהו משפט וצדקה שהיה מצדיק נפשו של גזלן שהיה מוציא מידו הגזל. אמר הקב״ה לישראל בני הואיל וכך הדינין חביבין הוו זהירין בהן הה״ד שופטים ושוטרים. דבר אחר שופטים ושוטרים הה״ד (דברי׳ ל״ב) אם שנותי ברק חרבי מהו המקרא הזה רבי יהודה אומר אמר הקב״ה אם משנן אני את חרבי כברק אני מחריב את עולמי ומה אעשה ותאחז במשפט ידי. אמר רבי יצחק שני דברי׳ בימינו של הקב״ה צדק ותורה צדק דכתיב (תהלי׳ מ״ח) צדק מלאת ימינך. תורה דכתיב (דברים ל״ג) מימינו אש דת למו. ושני דברי׳ בידו ואלו הן הנפש והדין הנפש דכתי׳ (איוב י״ב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר. הדין דכתיב ותאחז במשפט ידי. שמרו את הדין ואני אשמור את נפשותיכם

שפרעכען: אין דאס הויז גאָטטעס וואָללען וויר געהען" (תהלים קכ"ב, א'). דא שפראך דער געהייליגטע: ביים דיינעם לעבען שוואָר' איך, דאס ניכט איינע שטונדע פאָן דיינעם לעבען פערקירצט ווערדע, יא: "פאָללקאָממען זאָללען דיינע טאגע זיין, דאן ווירסט דוא צו ליעגען קאָממען ביים דיינען פאָטערן," דען דיא וואָהלטהאָ-טיגקייט אונד דאס וואהרע רעכט, דאס דוא אויסאיבסט איזט מיר ליעבער, אלס איין פראנגענדער טעמפעל; דאהער הייסט עס אויך: "אונד דוד איבטע רעכט אונד גערעכטיגקייט זיינעם גאנצען פאָלקע" (שמואל ב', ח', ט"ו.), אונד צוואר, נאך רבי יהודה, שפראך ער דען פרייא, דעססען אונשולד ערוויעזען וואר, אונד דער וואורדע ווידער פערורטהיילט, דער אלס שטראפפעלליג ערקאנט וואורדע, אונד ווען דיעזער ניכטס צוריק צו ערשטאטטען האטטע, זא גאב'ס איהם דוד, אום זיינען גלייביגער בעצאהלען צו קאָננען, אונד זא שפראך דוד רעכט אונד איבטע צוגלייך איינע וואָהלטהאָטיגקייט אוס. נאך רב נחמיה פערפוהר דוד אלזא: נאמליך; זיין שטרע-בען גינג דאהין, דען שולדנער, בעטריגער אָדער רייבער שולדפרייא צו מאכען דא-דורך, דאס דער גלייביגער, בעטראָגענע אָדער בערויבטע דאס ווייניגע צוריק ער-היעלט. אונד וויל, שפראך דער געהייליגטע צו ישראל, וואהרעס רעכטשפרעכען וואָהלטהוענד איזט, זא האבע איך געבאָטען: "ריכטער אונד פאָרשטעהער זאָללסט דוא דיר איינזעטצען;" דען: "ווען איך שארפען מאכטע איין שווערדט וויא דען בליטץ," זא ווירדע איך איינע זינדהאפטע וועלט פערניכטען, "אבער איינע האנד האָלט דאס רעכט אויפרעכט" (דברים ל"ב, מ"א.). זא דייטעט רבי יהודה דיעזען פערז: רבי יצחק לעהרט: דער געהייליגטע האָלט דיא גערעכטיגקייט דיא לעהרע, דיא זעעלען אונד דאס רעכט אין זיינער רעכטען אונד שפריכט;

הוי שופטים ושוטרים. ר"א שופטים ושוטרים א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין. ר"ל אם נעשה הדין למטה אינו נעשה הדין למעלה ואם אינו נעשה למטה נעשה למעלה. וגרסינן במדרש השכם הקב"ה הזהיר את ישראל למנות שופטי' שדנים דין אמת לאמתו ועומדין בדרכי צבור וגודרין להן את הפרצות ויתקנו את המקולקל. שכשדנין דין אמת לאמתו מתקיים העולם ויהא שלום בעולם שכך שנו במשנה רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. ושלשתן נאמרו בפסוק אחד שנאמר (זכרי' ח') אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. שכיון שנעשה הדין נעשה האמת וכיון שנעשה האמת נעשה השלום. לפיכך צריכין הדיינין לידע את מי הן דנין ובפני מי הן דנין והיאך הן דנין ואם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וגומר כלומר גורמין לעולם שיתמוטט. וכן (ישעיה כ"ד) וירעשו מוסדי ארץ. ואומר (שם) רועה התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ נוע תנוע ארץ כ"כ למה לפי שאין עושין את המשפט שנאמר (שם נ"ט) וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט. אמר הקב"ה לדיינים אני אמרתי אלהים אתם. ר"ל דיינין כמו (שמות כ"ב) עד האלהים יבא דבר שניהם ואתם לא עשיתם כן. אכן כאדם תמותון. נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר (תהלים קמ"ז) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וגו'.

היטעט איהר דאס רעכט, זאָ היטע איך אייערע זעעלען, דאַ איך אייך געבאָטען האַבע ריכטער אונד פֿאָרשטעהער איינצוזעטצען, דען רבי אליעזר לעהרט, ווען מאַן אויף ערדען רעכט איבט, זאָ ווירד אים הימעל קיין רעכט געשפּראָכען אונד ווען אויף ערדען דאס רעכט ווירד פֿערדרעהט, זאָ ווירד אים הימעל שטרענגעס רעכט געשפּראָכען. אויך הייסט עס אים מדרש השכם: דער געהייליגטע האַט דען איזראַעליטען געבאָטען זיך ריכטער אַנצושטעלען, דיא רעכט אין דען געמיינדען אויס־איבען, יעדען ריס ערגאָנצען אונד יעדעס פֿערדאָרבענע אין דאס רעכטע געלייז ברינגען זאָללען; געשיעהט דיעס, זאָ איזט דיא וועלט אין איהרעס וואַהרען בעשטאַנדע, דען פֿריעדע אונד איינטראַכט האַלט זיא אויפֿרעכט, דאַהער לעהרט אויך רבי שמעון בן גמליאל: דורך דרייא דינגע בעשטעהט דיא וועלט, נעמליך: דורך רעכט, וואַהרהייט אונד פֿריעדען, אונד דיעזע דרייא דינגע העבט דער פּראָפֿעט אויך בעזאָנדערס הערפֿאָר, אינדעם ער שפּריכט: „וואַהרהייט אונד רעכט, דאס ברינגעט פֿריעדען, דאַהער שפּרעכעט רעכט אין אייערען טהאָרען“ (זכרי' ח', ט"ז.): דען דאַדורך, דאס מאַן נאַך דעם רעכטען שטרעבט, געלאַנגט מאַן צור וואַהרהייט, אונד דיעזע וויעדער פֿיהרט צום פֿריעדען, דאַהער זייא דיא אויפֿגאַבע דער ריכטער צו וויססען, איבער ווען, פֿאַר ווען אונד וויא זיא דען ריכטערשפּרוך שפּרעכען זאָללען, זאָנסט גלייכען זיא דעניעניגען, דיא אים פֿינסטערן וואַנדעלן, אונד עס וואַנקען דיא גרונדפֿעסטען דער ערדע, אַללעס איזט צערריטטעט אונד אויפֿגעלאָזט „אונד גאָטט זיעהט'ס אונד עס מיספֿאַללט איהם, דאס קיין רעכט דאַ איזט“ (ישעיה נ"ט, ט"ו.). דער געהייליגטע שפּראַך צו דען ריכטערן: איך האַבע עס אויסגעשפּראָכען: גלייך געטטליכען וועזען זאָללעט איהר זיין אונד דיא וואַהרהייט ליעבען, דען „זיינען ווילען

ואמרינן נמי התם ראה כמה אוהב המשפט וחביב לפניו לפי שהמשפטי' מדה טובה ויתירה לפני הקב"ה מסרן למשה קודם לתרי"ג מצות. והיכן מסרן לו במרה קודם לעשרת הדברות שנאמר (שמות ט"ו) שם שם לו חק ומשפט וגו' ואמר למשה סדרם לפני בני כשלחן ערוך. שכן כתיב ואלה המשפטים וגו'. כאדם שהוא נותן בפי התינוק שנאמר (דברי' ל"א) שימה בפיהם. ולמה אהבן כל כך לפי שהשלום תלוי בהן כשיש בין אדם לחברו תחרות ומצה כשעושים ביניהם דין השלום נעשה ביניהם. בא וראה כמה הביבין הדינין לפני המקום ב"ה ששקלן כנגד עשרת הדברות שהדברות כל דבור ודבור מצוה היא בפני עצמה אבל הדינין נאמר בהן עשר מצות עשה ועשר לאוין. ואלו הן הלאוין. לא תכירו פנים במשפט. לא תגורו מפני איש. לא תעשו עול במשפט. לא תשא פני דל. לא תהדר פני גדול. לא תטה משפט אביונך. לא תעשו עול במשפט. לא תטה משפט גר יתום. לא תכיר פנים. לא תקח שחד. הא למדת שחביבין הדינין לפניו כעשרת הדברות:

(רבג) פרק שני.

המשפט הוא אחד מהדברים שבהם קיום העולם כדגרסינן בפ"ק דאבות

טהאַט ער יעקב קונד, גאַב יטראֵל רעכֿט אונד געזעטצע; זאָ טהאַט ער קיינעם הײדענפֿאָלקע, יאָך אָפֿפֿענבאַרטע ער איהנען זיינע רעכֿטע" (תהלים קמ"ז, י"ט. או. כ'.), אַבער איהר האַנדעלט ניכֿט דאַנאַך, דאַהער "וויא אדם זאָללט איהר אין אייפֿרער זינדע שטערבען." וויא וויכֿטיג אונד ווערטהפֿאָלל דעם גאָטהײליגטען געזעטצע אונד רעכֿט איזט, בעווייזט, דאַס שאָן בעפֿאָר דיא צעהנגעבאָטע דען איזראַעליטען פֿערזיטשלאַסט משה ערטהיילט ווארדען, ער איהנען אין מרה געזעטצע אונד רעכֿט גאַב, דען: "דאָרט לעגטע ער איהם פֿאָר געזעטצע אונד רעכֿט" (שמות ט"ו, כ"ה.) אונד שפראַך צו משה: לעגע איהנען דיא געזעטצע פֿאָר וויא איינען גוט בע‑רייטעטען טיש, אונטעררויכֿטע זיא דאַרין, זאָ וויא מאַן דיא וואַרטע אין דען מונד איינעס קינדעס לעגט, דען היערפֿאָן האָנגט איינטראַכֿט אונד פֿריעדען אַב. וויא וויכֿטיג דאַס געבאָט איבער געזעטצע אונד רעכֿט דעם גאָטהײליגטען איזט, געהט דאַרויס הער‑פֿאָר, דאַס עס דען צעהנגעבאָטען, אין וועלכֿען יעדעס געבאָט איין פֿיר זיך בעשטעה‑הענדעס איזט, גלייכֿבעדייטענד איזט, אונד דאַס עס ווידערום צעהן געבאָטע אונד צעהן פֿערבאָטע אין זיך ענטהאָלט. דיא צעהן פֿערבאָטע זינד פֿאָלגענדע: זעטצע קיין גריכֿט צוזאַמען, דאַס ריקקזיכֿטספֿאָלל אורטהיילען זאָלל. פֿירכֿטעט ניעמאַנד, טהו‑עט קיין אונרעכֿט ביים רעכֿטשפרוך. פֿערשאָנעט ניכֿט דען אַרמען. בעשאָניגט ניכֿט דאַס אונרעכֿט דעם גראָסען אונד רייכֿען. בייגע ניכֿט דאַס רעכֿט דיינעס דירפֿטיגען. טהוע איבערהויפט קיין אונרעכֿט ביים רעכֿטשפרוך. בייגע ניכֿט דאַס רעכֿט דעס פֿרעמדלינגס אונד דער וואַיזע. קאַננסט קיין אַנזעהן דער פערזאָן מאַן, אונד לאַססע דיך ניכֿט בעשטעכֿען. היערויס איזט צו שליעסען, דאַס דאַז געבאָט איבער געזעטצע אונד רעכֿט זאָ וויכֿטיג איזט, אַלס דיא צעהנגעבאָטע.

צווייטעס קאַפּיטעל.

דאַס רעכֿט איזט איינס פֿאָן דען דינגען, וואָדורך דיא וועלט בעשטעהט, (וויא דיעס אים פֿאָרהערגעהענדען קאַפּיטעל דורך דען אויסשפרוך דעס רבי שמעון

רשב״ג אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח׳) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ר״ל שבכח הדין ובעונש שיענשו ויכופו הדיינין עליו ישמרו בני אדם האמת: ולמען האמת ינוחו בשלום שאינן באין לחלוק. ואף על פי שכתוב בפסוק בדרך אחר׳ האמת קודם הדין. אלא שהנביא קדם האמת באומרו שהאמת אף על פי שלא יקיימוהו לשמים אלא מפחד הדין שהוא טוב כדי שישבו בשלום והכל חוזר לדרך אחד. וגרסינן בספרי פרשת שופטים מנין שממנין בית דין לכל ישראל שנאמר שופטי׳ וגו׳. ומנין שממנין שוטרי׳ שנאמר ושוטרי׳. רבי יהודה אומר מנין שממנין אחד על גבי כלם שנאמר תתן לך. ואומר (ד״ה ב׳, י״ט) ושוטרים הלוים לפניכם חזקו ועשו ויהי ה׳ עם הטוב. ואמרינן עלה צדק צדק תרדוף רדוף אחר בית דין שדינו יפה אחרי ב״ד של ריב״ז ואחרי ב״ד על רבי אליעזר. למען תחיה וירשת את הארץ מלמד שמינוי הדיינין כדאי הוא להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם ושלא להפילם בחרב. וגרסינן נמי בפרק קמא דסנהדרין (דף י״ז). תנו רבנן מנין שמעמידין שופטים לישראל שנאמר שופטים תתן: ומנין שמעמידין שוטרים לישראל ת״ל ושוטרים תתן. ומנין שמעמידין שופטים לכל שבט ושבט ת״ל לשבטיך. ומנין שמעמידים שופטים ושוטרי׳ לכל עיר ועיר ת״ל בכל שעריך. רבי יהודה אומר אחד ממונה על כלם שנאמר תתן לך. רשב״ג אומר לשבטיך ושפטו מצוה בשבט לדון את שבטו. וגרסינן באלה הדברים רבה ד״א שופטים ושוטרים אמר רב אחא

בן גמליאל בעוויעזען וואָרדען איזט). דען דורך דאַסזעלבע קאָמט דיא וואַהרהייט צו טאַג, ווירד איין געמיינגוט אונד לוג אונד טרוג ווירד בעשטראַפט, אונד פֿריעדע אונד איינטראַכט וואָהנט אים לאַנדע. דען זעלבסט ווען נור אויס פֿורכט פֿאָר איינעם שטרענג געהאַנדהאַבטען געזעטצע דיא וואַהרהייט אָבזיעגט אונד ניכט איין ויא גאָטט אויסצואיבען געבאָטען, זאָ איזט דאַס געזעטץ דאָך איממער דיא אורזאַכע צור רוהע, פֿריעדען אונד זיכערהייט אונטער דען מענשען. מאַן וועהלע זיך יעדאָך ריכטער אויס, פֿאָן דערען וואַהרהייטסליעבע אונד רעכטליכקייט מאַן איבערצייגט איזט, ריכטער, דיא דענען דעם געריכטסהאָפֿע דעם רבי יוחנן בן זכאי, אָדער דענען דעם רבי אליעזר גלייך קאָממען, „אויף דאַס דו לעבעסט אונד איהם בעזיטצע דעם לאַנדעס בלייבסט.״ דיא ווייזען לעהרען: אויס דעם פֿערז: „ריכטער אונד פֿאָר־שטעהער זאָללסט דו דיר זעטצען אין אַללען דיינען טהאָרען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר גיעבט, נאַך דיינען שטאַממען; דיא זאָללען ריכטען דיין פֿאָלק נאַך רעכט אונד גערעכטיגקייט״ (דברים ט״ז, י״ח.), געהט הערפֿאָר: דו זאָללסט דיר זעטצען ריכטער אונד פֿאָרשטעהער פֿיר ישראל; ריכטער, נאַך רבי שמעון בן גמליאל פֿיר יעדען שטאַמם, דען עס איזט רעכט, דאַס יעדער שטאַמם זיינע אויס זיך געוועהלטע ריכטער האַבע; דאַן פֿיר יעדע שטאַדט אונד, נאַך רבי יהודה, זאָלל איין אָבערגעריכט, איין זנהעדריום געזעטצט ווערדען איבער גאַנץ ישראל, דען עס הייסט: „דו זאָללסט דיר זעטצען.״ רב אחא לעהרט: [illegible]

בא וראה שש מעלות היו בכסאו של שלמה שנאמר (מלכים א׳, י׳) שש מעלות לכסה. ובפרשה הזאת כתובים שש פעמים לא תעשה ואלו הן לא תטה משפט. לא תכיר פנים. ולא תקח שחד. לא תטע לך אשרה. ולא תקים לך מצבה. לא תזבח לה אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום הרי ו׳. והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה. כיון שהיה עולה במעלה הראשונה היה הכרוז אומר לא תטה משפט. מעלה הב׳ היה הכרוז אומר לא תכיר פנים. ג׳ אומר ולא תקח שחד. ד׳ אומר לא תטע לך אשרה. ה׳ אומר ולא תקים לך מצבה. ו׳ אומר לא תזבח לה׳ אלהיך שיר ושה. דבר אחר שופטים אמר רבי אלעזר למה״ד למלך שהיו לו בנים והיה אוהב את הקטן יותר מכלם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו. אמר המלך נותן אני הפרדס הזה לבני שאני אוהבו יותר מכל בני כך אמר הקדוש ברוך הוא מכל האומות איני אוהב אלא ישראל שנאמ׳ (הושע י״א) כי נער ישראל ואהבהו. ומכל מה שבראתי איני אוהב כמו הדין שנאמר (תהלים ל״ז) כי ה׳ אוהב משפט. אמר הקדוש ברוך הוא נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב הוי שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. אמר

פערבאָטע בעפֿינדען זיך אין דעם אַבשניט איבער איינזעטצונג דער ריכטער אין דער הייליגען שריפט, היערויף בעצוגנעהמנד ליעס ש׳לאָמה אַן זיינען בעריהמטען טהראָן זעכס שטופען אַנברינגען. בעשטיעג ער דיא ערסטע שטופע, זאָ ריעף איין פֿאָר דעם טהראָן שטעהענדער דיענער (נאַך אַנדערן, איין קינסטליך אַנגעבראַכטער לאָווע): בייגע ניכט דאַס רעכט. בעשטיעג ער דיא צווייטע שטופע, זאָ ווארדע גערופען: ערקעננע קיין אַנזעהען דער פערזאָן; דיא דריטטע שטופע: לאַס דיך ניכט בעשטעכען; דיא פֿיערטע שטופע: פפלאַנצע ניכט איינען האַין; דיא פֿינפטע שטופע: ערריכטע דיר ניכט איינע שטאַנדזייל; דיא זעכסטע שטופע: שלאַכטע ניכט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, איין רינד אָדער איין שאַף, אַן וועלכעם איין פעהלער איזט. רבי אלעזר ערקלאָרט דען אַבשניט איבער איינזעטצונג דער ריכטער דורך פאָלגענדעס בייזפיעל: עס וואַר איינמאַל איין קאָניג, דער האַטטע פיעלע זאָהנע, דאַך דען יינגסטען זאָהן ליעבטע ער אַם אייסטען. דיעזער קאָניג האַטטע איינען גאַרטען, אַן דעם ער מעהר וואָהלגעפאַללען פאַנד, אַלס אַן דען איבריגען גאָרטען, דיא ער בעזאַס. דאַ שפראַך דער קאָניג: דיעזען גאַרטען שענקע איך איינעם איבעראַוס געליעבטען יינגסטען זאָהנע. זאָ שפריכט אויך דער געהייליגטע: אונטער אַללען פאָלקערן ליעבע איך אַם אייסטען ישראל, „דען איין קנאַבע איזט ישראל, אונד איך ליעבע איהן;" אונד פאָן אַללען דינגען, דיא איך געשאַפפען, ליעבע איך בעזאָנדערס דאַס רעכט; „דען דער עוויגע ליעבט דאַס רעכט;" דאַהער, שפראַך דער געהייליגטע: וואַס איך זאָ זעהר ליעבע געבע איך אויך דעם פאָלקע, דאַס איך אַם אייסטען ליעבע, אונד דאַס איזט: דאַס געזעטץ איבער אַנשטעללונג דער ריכטער אונד אַמטסטעהער. פערנער שפראַך דער געהייליגטע צו ישראל: איינע זאָהנע! דאַדורך, דאַס איהר דאַס רעכט בעאָבאַכטעט אונד אויסאיבעט, ערהאָהעט איך איך זעלבסט, דען, „ערהאַבען שטעהט דער גאָטט דער העערע איך געריכט;" אונד דאַדורך, דאַס איהר גערעכטיגקייט לאַססעט וואַלטען, ווירד איין נאַמע געהייליגט אונד איך לאַססע וואָהנען איינע

הקב"ה לישראל בני בזכות שאתם משמרין את הדין אני מתגבה שנאמר (ישעיה ה') ויגבה ה' צבאות במשפט וגו'. וע"י שאתם עושים צדקה יתקדש שמי ומשרה אני קדושה ביניכם דכתיב והאל הקדוש נקדש בצדקה. ואם שמרתם את שניהם הצדקה והדין מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה שנא' (שם נ"ו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו':

(רכד) פרק שלישי.

כמה הוא חביב לפני הקב"ה דבר המשפט על כן קרא שם כסאו משפט שנא' (תהלי' פ"ט) צדק ומשפט מכון כסאך. רבי יעקב אומר בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהקב"ה מזהיר על המשפט וסמך לו את החסד מכאן ואת הצדקה מכאן. בתורה מנין דכתיב (בראשית י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' לעשות צדקה ומשפט. מה דבר עליו את החסד שנאמר (מיכה ז') תתן אמת ליעקב וגו'. ובנביאים מנין דכתיב (ירמיה ט') כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ. בכתובים מנין דכתיב צדק ומשפט מכון כסאך וגומר. גדול הוא המשפט שהוא א' מג' דברים הנקראים עוז ואלו הן התורה והמשפט והמלך המשיח. תורה מנין דכתיב (תהלי' כ"ט) ה' עוז לעמו יתן וגו'. ואומר (משלי כ"ד) גבר חכם בעוז.

הייליגקייט וואָלטען אונטער מיך, דען „דער הייליגע גאָטט ווירד געהייליגט דורך גערעכטיגקייט" (ישעיה ה', ט"ז.), אונד ווען איהר בעאָבאַכטעט דיעזע ביידען, רעכט אונד גערעכטיגקייט, זאָ ווערדע איך אַלזאָבאַלד פֿיר איך אייגע פֿאָללקאָממענע ערלאָזונג, דען „זאָ שפּריכט גאָטט: בעאָבאַכטעט דאַס רעכט אונד איבעט גערעכטיגקייט, דען נאַהע איזט מיין הייל צו קאָממען" (ישעיה נ"ו, א'.).

דריטטעס קאַפּיטעל.

אין בעווייז, וויא ליעב דעם געהייליגטען דאַס רעכט איזט, ליעפֿערט זיין ערהאַבענער טהראָן, פֿאָן דעם עס הייסט: „גערעכטיגקייט אונד רעכט זינד דיא שטיטצען זיינעס טהראָנעס." רבי יעקב לעהרט: אין דער תורה, דען פּראָפֿעטען אונד דען איבריגען הייליגען ביכערן פֿינדעט מאַן, דאַס דער געהייליגטע אַנעמפֿאָהלען האַט רעכט צו איבען, אונד מיט דיעזעם שטעהט דיא גנאַדע פֿאָן דער איינען אונד דיא טוגענד פֿאָן דער אַנדערן זייטע אין פֿערבינדונג. אין דער תורה הייסט עס: „דען איך האַבע איהן (אברהם) ערקאַננט, דאַס ער געביעטען ווירד זיינען קינדערן אונד זיינעם הויזע נאַך איהם, דאַס זיא בעאָבאַכטען דען וועג דעס עוויגען, אום צו טהון נאַך בילליגקייט אונד רעכט" (בראשית י"ח, י"ט.); דאַן הייסט עס: „דוא ווירסט דען יעקב טרייע ערווייזען, גנאַדע דען אברהם" (מיכה ז', כ'.). אין דען פּראָפֿעטען הייסט עס: „דען איך, גאָטט, איבע גנאַדע, רעכט אונד גערעכטיגקייט אויף ערדען" (ירמיה ט', כ"ג.). אין דען איבריגען הייליגען שריפֿטען הייסט עס: „גערעכטיגקייט אונד רעכט זינד דיא שטיטצען דיינעס טהראָנעס" (תהלים פ"ט, ט"ו.). דרייא דינגע גיעבט עס, דיא אין דער שריפֿט „מאַכט" גענאַננט זינד, נעמליך: דיא תורה, דאַס רעכט אונד דער משיח. אים מדרש טאות ווירד געלעהרט: עס הייסט: „אונד מאַכט געהאָרט דעם קאָניגע, ער ליעבט דאַס רעכט;" עס שפּראַך משה צו דען איזראַעליטען: פֿירוואָהר דער

המשפט מנין דכתיב (תהלי' צ"ט) ועוז מלך משפט אהב. ואומר (שם ס"ח) עוזה אלהים זו פעלת לנו. מלך המשיח מנין דכתיב (מיכה ה') ועמד ורעה בעוז ה' וכתיב (תהלים כ"א) ה' בעזך ישמח מלך. וגרסינן באלה שמות רבה פרשת ואלה המשפטים הה"ד ועוז מלך משפט אהב. אמר משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו אם אין אתם עושים הדינים נוטל הוא את תורתו מכם שלא נתן לכם את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין שנא' ועוז מלך משפט אהב. אם עשיתם את הדינין עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינין שלכם ובית המקדש שלכם שנאמר (ישעיה א') ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו' מה כתיב בתריה ציון במשפט תפדה. ד"א ואלה המשפטים הה"ד (ישעיה נ"ו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו'. וזה שאמר הכתוב (משלי כ"ד) גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב. אמר הקב"ה מי גרם להם לדייני' שיהיו יודעין לדון על ידי שקבלתם את התורה שכתוב בה אלה החקים והמשפטים והתורות אם יודעים הכר פנים במשפט בל טוב. אלא כזמן שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו שנאמר (שופטים ב') וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט. וכיון שרואה אותו נושא פנים כביכול מסתלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולמים מהו והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים

געהייליגטע גאַב איך זיינע לעהרע, ווערדעט איהר דיא אין איהר ענטהאַלטענען
געזעטצע אונד רעכטע ניכט אויסאיבען, זאָ ניממט ער זיא פֿאָן אייך. דען נור אום
דיא געזעטצע צו איבען גאַב ער דיא לעהרע אייך. יעדאָך ווען איהר זיא איבעט, דאַן
איזט'ס דער גאָטטליכע ווילע, אייך אייערע געריכטסהעֿפֿע אונד אייערן טעמפעל
ווידער צו געבען, דען עס הייסט: „אונד ווידער איינזעטצען ווערדע איך דיינע
ריכטער וויא צופֿאָר אונד דיינע ראָטהע וויא בייא אַנבעגין או. ז. וו. דען ציון וויר
נור ערלאָזט דורך רעכט" (ישעיה א', כ"ו או. כ"ז). זאָ שפראַך אויך דער געהייליגטע
צו ישראל: וואָדורך איזט דען ריכטערן בעקאַננט, וויא זיא דען שפרוך פֿאָללען זאָל־
לען? דאַדורך, דאַס איהר דיא תורה, אין וועלכער געזעטצע, רעכטע אונד לעה־
רען ענטהאַלטען זינד, עמפֿאַנגען האַבעט, דאַמיט דיא ריכטער וויססען, „דאַס
עס ניכט גוט איזט אויף אַנזעהען דער פערזאָן צו אַכטען" (משלי כ"ד, כ"ג.); דאַ־
הער ווען דער ריכטער דאַזיטצט אונד וואַהרעס רעכט שפריכט, זאָ פֿערלאָסט גלייכ־
זאַם דער געהייליגטע זיינע הימעלסהאָהען אונד לאָסט ווייזען דען אַבגלאַנץ זיינער
הייליגקייט אַן דעססען זייטע, דען עס הייסט (שופטים ב', י"ח.): „אונד ווען דער
עוויגע איהנען ריכטער אויפֿשטעללטע, זאָ וואַר דער עוויגע בייא דעם ריכטער."
ווען דער ריכטער אַבער אויף אַנזעהען דער פערזאָן אַכטעט, זאָ ענטפֿערנט זיך פֿאָן
איהם דער הייליגע אַבגלאַנץ גאָטטעס אונד ניממט ווידער פּלאַטץ אין דען הימעלס־
האָהען, אונד ווען דיא ענגעל דאַן ערשטוינט פֿראַגען: הערר דער וועלטען! וואַס
בעדייטעט דאַס? זאָ שפריכט דער געהייליגטע: איך האַבע איינען ריכטער בעאָבּ־
אַכטעט, דער אויף אַנזעהען דער פערזאָן ריקזיכט גענאָממען, דאַהער האַבע איך
איך פֿאָן איהם ענטפֿערנט. צו דעם געזעגטען ליעפֿערט פֿאָלגענדער פֿערז דען בע־

ועמדתי משם שנאמר (תהלים י״ב) משוד עניים מאנקת אביונים וגו׳. למדנו שהמשפט הוא יסוד וקיום העולם הזה. וכשהמשפט בארץ שכינה שורה בבני אדם וניצולין מעונש בית דין של מעלה:

החלק השני.

באיכות המשפט ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (רכה)

אין מעמידין דיינים בישראל אלא ראוים לדון ושלמים בכל דבר. כדגרסינן בסוף פ״ק דסנהדרין (דף י״ז). אמר רבי יוחנן אין מושיבין סנהדרין אלא בעלי חכמה ובעלי קומה ובעלי מראה ובעלי כשפים ויודע שבעים לשון שלא יהיו סנהדרין שומעים מפי המתורגמן. וגרסינן במכילתא אנשי חיל עשירים כדי שלא יצטרכו לבריות להחניף ולהכיר פנים בשביל ממון. יראי אלהים שיהיו יראין מדין שמים שאם לא ידונו דין אמת ידונו אותם מן השמים. וכבר ראינו מה שאירע לגדולי ישראל בשביל שהחניפו לינאי המלך אע״פ שהיה מלך. כדגרסינן במסכת סנהדרין פרק כ״ג (דף י״ט). עבדא דינאי מלכא קטל נפשא. אמר להם שמעון בן שטח לחכמים תנו עיניכם בו ונדוננו. שלהו ליה עבדך קטל

ווייזן: „וועגען בעדריקקונג דער ארמען אונד דעם וועהקלאגען דער דירפטיגען וויל מיך איך ערהעבען, שפריכט דער הערר" (תהלים י״ב, ו׳.). היעראוס ווירד דיא לעהרע: דאס דאס רעכט דיא שטיטצע דער וועלט איזט, אונד ווען עס געוויססענ־האפט געהאנדהאבט ווירד אויף ערדען, זא ווייזעט דער היילגע אבגלאנץ גאטטעס ביים דען מענשען אונד זינד פרייא פאן שטראפען דעס היממלישען געריכטעס.

צווייטע אבטהיילונג.

איבער אייגענשאפטען, דיא מאן ביים אויסאיבען דעס רעכטס בעזיטצען מוס.
אין דרייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

מאן שטעללע אין ישראל נור זאלכע ריכטער אן, דיא ווירדיג היערצו זינד אונד פאללקאממענהייטען בעזיטצען. נאך רבי יוחנן מוסטען דיא בייזיטצער אים האהען ראטהע אין ירושלים ווייזע מאננער, עהרווירדיג, שאן פאן אייסערען, אייגנעוויהט אין געהייאטען קינסטען זיין אונד זיעבענציג שפראכען פערשטעהען, דאמיט זיא ניכט ביים צייגען פערהאר אונד דער דאללמעטשער צו בעדירפען ברויכטען. אויך, וויא עס אין דער מכילתא היימט, זאללען זיא מאננער פאן קערפערקראפט אונד רייך זיין, אום ניכט דער לייטע צו בעדירפען, איהנען צו שמייכלען אונד דעם געלדעס וועגען אויף אנזעהען דער פערזאן צו אכטען. בעזאנדערס מוסטען זיא פאן דער פורכט פאר גאטט אונד דעססען שטראפגעריכט דורכדרונגען זיין. אים טראקטאט סנהדרין ווירד פאלגענדעס ערצעהלט: איין סקלאווע דעס קעניג ינאי, קעניג פאן יודאא, וואורדע וועגען איינער בעגאנגענען מארדטהאט

נפשא. שדרי להו. שלהו ליה תא את נמי להבא דכתיב (שמות כ״א) והועד בבעליו אמרה תורה יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא יתיב. אמר ליה שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך כי לא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר (דברים י״ט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳. אמר לו לא לכשתאמר אתה אלא כשיאמרו חבירך. פנה לימינו כבשו פניהם בקרקע. פנה לשמאלו כבשו פניהם בקרקע. אמר להם בעלי מחשבות אתם יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם. בא גבריאל והבטן בקרקע. באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו וכו׳. ואם זה בא להם על שהחניפו למלך מה יבוא לדיינין המחניפין לבעלי דינין. אבל הדיינין שדנין דין אמת ואין מחניפין לשום אדם יזהירו בעולם הזה ובעולם הבא. כדגרסינן בפ״ק דבתרא (דף ה׳)

פאר דאס זינהעדריום, אויף אנטראג דעס שמעון בן שטח,*) אבערהויפט דעס־זעלבען, פארגעלאדען אונד זאגר, עס ווורדע דעם קאָניגע אויפגעגעבען, דען דיענער אויסצוליעפערן, וואס ער אויך טהאט. דיזעס וואר יעדאך ניכט גענוגענד. דאס זינהעדריום, זיך אויף דען פערז שטיצענד: „אוך ווארנע דען אייגענטהיומער״ (שמות כ״א, כ״ט.), פאָדערטע אויך דען קאָניג, דען הערדן אונד בעזיצער דעס סקלאפען, דער אויך ערשיען אונד זיך ניעדערזעטצטע. דא שפראך שמעון: קאָניג ינאי! שטעהע דיך אויף אונד האָרע מיט אן דיא אויסזאגע דער צייגען ווידער דיין אייגענטהום, דען ניכט וויר געביעטען דיר צו שטעהען, זאנדערן פאר דעם זאָללסט דוא שטעהען, דער געשפראָכען: „עס זייא דיא וועלט״ אונד געבאָטען: „עס זאָללען דיא ביידען מאָננער, וועלכע דען שטרייט האבען, פאר דעם עוויגען שטע־הען״ (דברים י״ט, י״ז.). דא שפראך דער קאָניג איהם גערייצטען טאָנע צו שמעון: דיר אלליינע זיעמט אויך קיינע פאלגע, איך וויל דיא אנזיכט דער רעטהע היעריבער הערען. דא וואנדטע זיך שמעון פראגענדען בליקעס צור רעכטען זייטע אונד דיא רעטהע זאהען ערשראקקען אויס אונד וואגטען עס ניכט דען אונד צו אפפנען; ער ווענדעטע זיך צור לינקען זייטע אונד ער געוואהרטע ווידער ערשראקקענע, בלייכע געזיכטער, פערשלאָססענען אונדעס; דא שפראך שמעון אויפגעבראכט צו דען פורכטזאמען רעטהען: איהר, דיא איהר דאזיצעט, פאָן פורכט בעהערשט אונד מיט פערשלאָססענען געדאנקען! אָ, עס מאָגע דער הערר דער געדאנקען קאָממען אונד אייך דאפיר לאָהנען! אונד עס קאם דער ענגעל גבריאל אונד — זיא ווארען אללע צו שטויב. — פאָן דיעזער בעגעבענהייט אן, דורפטע וועדער דער

---

*) שמעון, זאהן דעס שטח, איין שוואגער דעס אלעקסאנדער יאננאי, שטאנד אן דער שפיצע דעס זינהעדריומס אוק דיא צייט 104 — 78 פאר דער געוועהנליכען צייטרעכנונג. ער געהאָרטע צו דען שטארקען גייסטערן, דיא מיט בעזאָננענהייט אללע הינדערניססע אויס דעם וועגע צו רייאמען וויססען אונד איהר פאָרהאבען ראשט אונד ענערגיש אויספיהרען. אונד זא גע־לאנג עס זיינער ראסטלאזען טהאטיגקייט דיא איבערליעפערטע לעהרע אויפ'ס נייע אינ'ס לעבען צו רופען, זיא צו בעפעסטיגען אונד צו אנזעהען צו בריננען. ער וואר בייא אללער מילדע זעהר שטרענג, זאגאר געגען זיינען אייגענען זאהן, דער אויף אויסזאגע פאן צוויא פאלשען צייגען, וויא עס זיך שפעטער ערגאב, צום טאדע פערורטהיילט ווארדע. שמעון סאגט קיינען שריטט צור אנדערונג דעם איינמאל געפעללטען אורטהיילס. איבער דיא אויף זיינען בעפעהל היננעריכטעטען אכטציג גיפטמישערינגען, איינע פאלגע דער צאללנרגעשיכטע, זיעהע דאס אויספיהרליכע אין יאסט'ס געשיכטע, 3טער טהייל 90.

דער איבערזעטצער.

(דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו. ומצדיקי הרבים וגו'. כדאיתא לעיל בפר' ראשון מחלק ב' מהמלמד לבן חברו תורה. וגרסינן במדרש השכם חייבין ישראל למנו' דיינין שיהא בהם יראת שמים כדי שלא יהא בהם משוא פני' ולא מקח שחד. לפי כששופטי ישראל ומנהיגי הדור וגדולינו הולכין בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הביעור ומן החטא כך הם כל ישראל שהגוף הולך אחר הראש. וכן מצינו במלכי ישראל שכשהיה המלך פושע היו כל ישראל בפורעניות. וכשהיה המלך ירא חטא היו כל ישראל מדקדקין על נפשותיהם והיו בהשקט ובבטחה והיו מתגברין על שונאיהם. וגרסינן כאלה הדברים רבה אמר רבי חייא בר אבא סדר הדין כך הוא התובע תובע והנתבע משיב והדיין מכריע. אמר רבי סימון צריך הדיין לשנות את טענותם מפיו. וממי את למד משלמה דכתיב (מלכים א', ג') ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי. אמר רבי יהודה בר אלעאי שמעתי שאם רצה הדיין להושי' את האנטדיקין שמושיב ובלבד שלא יהא האחד יושב והאחד עומד. דאמר רבי ישמעאל היו שני בני אדם באין אצל הדיין לדין אחד עני ואחד עשיר

קאָניג, נאָך זאָגט יעזאַיאַס אויך דעססען פערזאַמלונג פאָר דאַס זינהעדריום געפאָדערט ווערדען. אויס דעם גשטיקקע דער ראָטהע, דיא אויס פורכט דעם קאָניגע שוויינען אונד דאַס געזעטץ פערדרעהען וואָללטען, מיט נו טיעססען, וועלכע שטראַפע ריכטער טריפפט, דיא מיינער פאָר זיא געקאָממענען פאַרטהייא שוויינען אונד דאַס געזעטץ איהרעטוועגען פערדרעהען. ריכטער יעדאָך, דיא נאָך וואַהרהייט ריכטען אונד קיין אַנזעהען דער פערזאָן בעריקקזיכטיגען, ווערדען דען גלאַנץ דעס רעכטס היער אונד יענזייטס געניסען. אים מדרש השכם הייסט עס עבענפאַללס: ישראל מוסס פערפפליכטעט געוויסענהאַפטע ריכטער אַנשטעללען, דאַמיט זיא ניעמאַנד בעריקזיכטיגען אונד קיינע בעשטעכונג אַננעהמען; דען וואַנדעלן דיא ריכטער ישראל'ס, דיא אָבערהויפטער דעס צייטאַלטערס אונד דיא גראָססען דען וועג דעס רעכטס אונד דער טוגענד אונד האַלטען זיך פאָם שלעכטען אונד דער זינדע פערן, זאָ מאַכט דאַס פאָלק איהנען געוויס נאָך, דאַ דער קאָרפער, דיא געזאַממטהייט זיך נאָך דעם הויפטע, דעם אָבערגעזעטצטען ריכטעט. אונד דאַהער קאַם'ס אויך, דאַס ווען דער קאָניג דער זינדע פערפאַללען וואַר, אונגליקק אונד ניעדערלאַגע גאַנץ ישראל טראַף. וואַר דער קאָניג אַבער געוויססענהאַפט אונד פראָם, זאָ וואַר אויך פראָממיגקייט אונטער דען איזראַעליטען אונד זיא וואָהנטען אין רוהע אונד פריעדען אונד זיעגטען איבער איהרע פיינדע. — נאָך רבי חייא בר אבא זאָלל דער ריכטער ביידע פאַרטהייען אַנהאָרען אונד דאַן ענטשיידען; נאָך רבי סימון, זאָלל ער דיא אויסזאַגען דערזעלבען ערסט וויעדערהאָלען, דאַ דען שפרוך פאַללען, דען זאָ פערפוהר שלמה: „דער קאָניג שפראַך: דיעזע שפריכט: דאַס קינד מיט איין זאָהן, דער לעבענדע אונד דיין זאָהן מיט דער טאָדטע; אונד יענע שפריכט: ניין! זאָנדערן דיין זאָהן מיט דער טאָדטע אונד איין זאָהן מיט דער לעבענדע" (מלכים א', ג', כ"ג). נאָך רבי יהודה בר אלעאי דאַרף דער ריכטער ביידען פאַרטהייען זיטצע אַנביעטען. רבי ישמעאל לעהרט: קאָממט

אומר לעשיר או לבוש כמו שהוא לבוש או הלבישהו כמותך כל כך למה כדי שלא ישא פנים לעשיר ויטה משפט העני. כלל הדברים למדנו שצריך לדיין שישוה לבו לשני הכתות כאחד. ולא יהדר פני גדול ויהיו בעיניו הבעלי דינין שוין לכל דבר. ולא יאמר לאחד מהם קצר דבריך כדי שלא יסתמו טענותיו. ואם אפשר לו שיהו בלבו ועיניו שקולים בכף מאזנים בשווי ידון ביניהם. ואם לאו יסלק מלדונם. ויברח ממנו כבורח מן הדליקה. ויאמר פסילנא לכו לדינא. כמו שהיו אומרין אבות הקדושים כדאיתא לעיל:

(רכו) פרק שני.

המשפט הישר הוא קיום לישראל בכלל ולדיין ולבעלי דינין בפרט. לפיכך כשהדיין יושב לדין ידקדק מאד בדבר שלא יצא מתחת ידו אלא משפט צדק. וידע שיש מנהיג בעולם שהוא משגיח על הכל ושופט על הדיינין כי המשפט לאלהים הוא. ויראה עצמו כאלו עומד עליו צופה וחרבו שלופה בידו נטויה עליו להרגו אם יטה את הדין. כדגרסינן בפרק קמא דסנהדרין (דף ז'). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו

איין רייכער אונד איין ארמער פאר'ס געריכט, זא זאלל דער ריכטער דארויף בעשטעהען, דאס זיך דער רייכע ענטוועדער דעם ארמען גלייך קליידע, אדער דאס ער דעם ארמען אנשטאנדיגע קליידער לייהע, דאמיט ביידע פארטהייען, דעם אייסערן נאך, גלייך געקליידעט פאר דעם ריכטער ערשיינען אונד דער ריכטער דאן ניכט אין פערזוכונג קאממע דאס אנזעהען איינער פערזאן צו בעריקזיכטיגען. דיא הויפטזאכע בלייבט, דאס פאר דעם ריכטער ביידע פארטהייען גלייך זיין זאללען אונד דאס ער דען אנזעהענדען ניכט פערצאגע. ער מוססע יעדען אונגעשטערט זיינע איינווענדונגען אונד בעהויפטונגען פארטראגען, אהנע איהן דארין צו שטערן. קאן ער דיעס ניכט טהון, זא שפרעכע ער פרייא אונד אפפען צו דען פארטהייען: איך קאן אונד מאג אונטער אייך ניכט ענטשיידען, זוכט אייך איינען אנדערן ריכטער. זא טהאטען אונזערע הייליגען פאטער.

צווייטעס קאפיטעל.

דיא אויסאיבונג דעס וואהרען רעכטעס האלט דאס געזאממטע ישראל אויפרעכט, בעזאנדערס אבער דען ריכטער אונד דיא פארטהייען; דאהער, בעפאר איין ריכטער איינען רעכטסשפרוך פאללט, פריפע אונד ערוואגע ער גאר זעהר גענויא דען פארליעגענדען פאלל, אויף דאס ער איין וואהרעס אונד גערעכטעס אורטהייל פאללע. שטעטס זייא ער איינגעדענק, דאס עס איינען רעגיערער דער וועלט גיעבט, דער אללעס איבערוואכט אונד דער מיט זיינעם בליקק דער רייכען הערצען פריפעט, דען דאס רעכט געהערט גאטט אן. דער ריכטער זייא איבערצייגט, דאס איין וואכטער איבער איהן וואכט, דער גלייכזאם איין שווערדט איבער איהן געציקקט האלט מיט דער דראהונג: בייגעסט דוא דאס רעכט, זא ביזט דוא דעס טאדעס. זא לעהרט אויך רבי שמואל בר נחמני, אים נאמען דעס רבי יונתן: דער ריכטער זייא שטעטס דער מיינונג, דאס איין איהם דראהענדעס שווערדט נעבען איהם ליגע אונד דיא

מתחתיו שנאמר (שיר ג׳) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו׳ כלם אחוזי חרב וגו׳ מפחד בלילות. מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. דרש רבי יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק מ״ד (ירמי׳ כ״א) בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט. וכי לבקר דנין והלא כל היום כלו דנין. אלא אם ברור לך הדבר כבקר שהוא אור אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. רבי יוחנן אמר מהכא (משלי ז׳) אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. אמר ריב״ל עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כלם. פשיטא. לא צריכא אפילו תלמיד היושב לפני רבו. רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה הוה מכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב. אמר כי היכי דנמטו שיבא מכשורא. כלומר כדי שיגיע לכל אחד מכם קיסם מקורה. ואל יתגאה את עצמו בדין דאמרינן עלה רב כי הוה נפיק לדינא אמר הכי בצבו נפשיה. כלומר ברצון נפשו לקטלא נפיק. וצבו ביתיה ליתוהי עביד וריקן לביתיה עייל ולואי שתהא ביאה כיציאה. כי הוה חזי אמבוה (פי׳ סיעת אנשים) בתריה אמר (איוב כ׳) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו. מר זוטרא חסידא כי הוה מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר הכי (משלי כ״ז) כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור. ואמרינן נמי

האללע פאר איהם אפפען זייא. רבי יאשיה, אדער רב נחמן בר יצחק לעהרט: איזט דעם ריכטער דיא פארליעגענדע רעכטסזאכע קלאר וויא דער העללע מארגען, דאן שפרעכע ער זיין אורטהייל אויס, וואָ ניכט, זא שוויגע ער, דען עס הייסט: „הויז דוד'ס! אללזא האט גאטט געשפראכען; האלטעט געריכט אם פריהען מאר־גען" (ירמיה כ"א, י"ב). נאך רבי יוחנן איזט דיעזע לעהרע אויס דעם פערז: „שפריך צור ווייזהייט: איינע שוועסטער ביזט דוא" (משלי ז', ד'.), הערצולייטען. רבי יהושע בן לוי לעהרט: ווען צעהן ריכטער איבער איינען רעכטספאלל זיטצען אונד געגען דעם ווילען איינעס ריכטערס אונטער איהנען צום פאלשען שפרוכע קאמען, זא פערפאללען זאמטליכע דער שטראפע; דיא אויסנאהמע: נור דער אדער דער אום דיא שולד דאפפען טראגען, בעפרייעט זיא ניכט פאם האלזאייזען דער ניכ־טיגונג; יא, זאגאר איינעס שילער, דער דען אירטהום זיינעס לעהרערס, אהנע צו ווידערשפרעכען, רוהיג מיט אנהערט, געשטיהעט אללזא. רב הונא גאב ניע איינען שפרוך אלליינע אב, זאנדערן נור פערייניגט מיט צעהן אנדערן ווייזען; דיעס געשאה עבענפאללס וועגען דעם אנגעפיהרטען גרונדעס. מאן באננע יעדען האכ־מוטה אויס זיינעם הערצען, ווען מאן צום ריכטער ערנאננט איזט. ווען רב הינגינג אום צו ריכטען, שפראך ער: מיט דעם בעסטען ווילען געה' איך היין, דען ווען איך איין אונגערעכטעס אורטהייל פעללע, זא פערפאללע איך דער טאדעסשטראפע פאר גאטט; יא, ווען דאך איין צוריקקאממען עבען זא שולדלאז וואָרע, וויא איין היניגעהען! אונד אללס ער געזעהען, דאס פיעלע לייטע הינטער איהם הערגינגען, אום איהם איהרע עהרערביעטיגקייט צו בעצייגען, זא שפראך ער דעמיטהיג דיא ווארטע איוב'ס (כ', ו' או. ז'.): „אונד שטיעגע זיינע גרעססע היממעלהאך, אונד ראגטע זיין הויפט אין דיא וואלקען, באלד, וויא זיין מאדערנדער קארפער, איזט ער אויף עוויג דאהין; דיא איהן געזעהען, פראגען: וואָ איזט ער?" — דער ריכ־

עלה אמר רבי אלעזר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קדש שנאמר לא תעלה במעלות על מזבחי וסמיך ליה ואלה המשפטים. אשר תשים אשר תלמדם מבעי ליה. אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא אלו כלי הדיינין. ואם איפשר לדיין לעשות פשרה בין שני הכתות קודם שיודע להיכן הדין נוטה כדי שילכו שניהם באהבה ובשלום זהו משפט שיש בו צדקה כדאי' התם. ר' יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנא' אמרה ומשפט שלום שפטו וגו'. והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט. אלא אי זהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זהו בצוע וכן בדוד הוא אומר (ש"ב, ח') ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והלא במקו' שיש צדקה אין משפט אלא אי זהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זהו בצוע. ואמרינן עלה רבי שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריה' ואין אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו. משתשמע את דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו שנאמר (משלי י"ז) פוטר מים ראשית מדון ולפני וגומר. קודם שנתגלה הריב אתה רשאי לנוטשו לאחר שנתגלה לך הריב אי אתה רשאי לנוטשו. רבי יהודה בן לקיש אומר שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד הזק עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצא רודפו. אבל משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שנאמר (דברים א') לא תגורו מפני איש. ואמר רב הנן אל תכנים דברך מפני

טער זאָלל פערזוכען איינען פערגלייך צווישען דען פארטהייען צו שטאנדע צו בריינגען, בעפאָר ער איין אורטהייל פאָללט, דאמיט זיא אין ליעבע אונד פריעדען אויסאיינ= אנדער געהען, אונד דיעס איזט דאס רעכט פערבונדען מיט וואָהלטהאָטיגקייט. רבי יהושע בן קרחה מאכט דיעזען ריכטערליכען פערגלייך זאָגאר צום געבאָט, דען אויך דוד איבטע רעכט פערבונדען מיט וואָהלטהאָטיגקייט זיינעס גאנצען פאָלקע אונד צוואר דאדורך, דאס ער פערגלייכע צווישען דען פארטהייען צו שטאנדע בראכטע, בעפאָר ער דאס אורטהייל פאָללטע. רבי שמעון בן מנסיא לעהרט: איינען פערגלייך צווישען דען פארטהייען צו שטאנדע בריינגען איזט זאָ לאנגע דעם ריכטער געשטאטטעט, אלס ער דען רעכטספאלל נאָך ניכט גענויא קעננט אונד ניכט וויס, וועלכע פארטהייא איהם רעכטע איזט; איזט ער אבער דאריבער אונטער= ריכטעט, זאָ דארף ער קיינען פערגלייך מעהר פערזוכען, דען עס הייסט (משלי י"ז, י"ד): „ווי דער אנפאנג הייסט רעק וואססער דיא שלייסע אָפפנען; עהע דער שטרייט אויסבריכט אייערע איהן." אויך רבי יהודה בן לקיש לעהרט אהנליך, מיט דעם צוזאטצע: זעלבסט ווען דער ריכטער וויס, דאס דער שולדנער איין הארטער מאן איזט, „זאָללט איהר אייך ניכט פירכטען פאָר דעם אנזעהען איינעס מאננעס." נאך רבי יהושע בן לוי דארף דער שילער, דער דאס אורטהייל זיינעס לעהרערס,

איש. אמר רבי יהושע בן לוי מנין לתלמוד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר מנין שלא ישתוק שנאמר לא תגורו מפני איש. והאל יתברך יגן בעדו:

(רכז) פרק שלישי.

מצוה על הדיין שיהו שוין בעלי דינין לפניו בכל דבר כדי שלא ישבר לבו של אחד מהם וישכח טענותיו כדי שיצא הדין לאמתו. כמו ששנינו בפ״ק דאבות יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כחייבין וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כזכאין לכשקבלו עליהם את הדין. וגרסינן נמי בפרק שבועת העדות (דף ל׳). תנו רבנן (דברים י״ט) ועמדו שני האנשים מצוה בבעלי דינין שיעמדו. אמר ר׳ יהודה שמעתי שאם רצו ב״ד להושיב שניהם מושיבין. ואי זהו אסור שלא יהא אחד עומד ואחד יושב אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך. אף על פי כן אם אחד מבעלי הדינין הוא חבר או אשת חבר ראשי הדיינין לעשות לו הדור בענין שלא יבינהו בעל דינו ולא יסתתמו טענותיו. כדגרסינן התם רב עולא בריה דרב עילאי הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן. שלה ליה רב יוסף לרב נחמן עולא חברינו עמית בתורה ובמצות. אמר אמאי שלה לי לחנופי ליה. הדר אמר למישריה

חין זמכען חיינעס פראמען געגען חיינען רייכען, דאס חונרעכטמעסיגער וויזע צו גונ־סטען דעס לעצטערן חויספיללט, איט מנהערט, היערצו ניכט שווייגען, דען עס הייסט: „טייעט חייך ניכט פאר דעם מנזעהען חיינעס מאננעס״ (דברים א׳, י״ז.) חונד דער געהייליגטע ווירד חיהם זיינען שוטץ פערלייהען.

דריטטעס קאפיטעל.

עס חיזט דעס ריכטער חיין געבאט, דיח פאר חיהם שטעהענדען פארטהייען גלייך צו אכטען, חום געראכט חיס חויסטפרוך זיינעס חורטהיילס צו זיין; דען וועןער דיח חיינע איטלייביג בעהאנדעלטע, זא קאננטע זיח אללען אוטה צום שפרעכען חונד גרינדע פארצובריגגען פערליערען, חונד זיח קאמע זארען חין נאכטהייל. יהודה, זאהן טבאי׳ס לעהרט: אלס ריכטער זייח קיין זאכוואלטער; ווען דיח פארטהייען פאר דיר שטעהען, בעטראכטע זיח ביידע פיר שולדיג, שיידען זיח פאן דיר, זא בע־טראכטע זיח פיר חונשולדיג, ווען זיח זיך דעם רעכטסשפרוך חונטערווארפען האבען. דיח ווייזען לעהרען: עס חיזט געבאט, דאס דיח פארטהייען פאר דעם ריכטער שטעהען, דען עס הייסט: „עס זאללען דיח ביידען מאננער, וועלכע דען שטרייט האבען, פאר דעם עוויגען שטעהען״ (דברים י״ט, י״ז.). יעדאך, ווען דער ריכ־טער דען פארטהייען ערלויבניס צום זיטצען ערטהיילט, זא דירפען זיח זיך, נאך דער מיטטהיילונג דעם רב יהודה, ניעדערזעטצען. רב עולא, זאהן דעם רב עילאי שטאנד חיינסט פאר רב נחמן צו געריכט, דא ליעס רב יוסף דעם רב נחמן זאגען, דאס עולא חיין קאללעגע חונד געטטעספירכטיגער מאן זייח. מנפאנגס וואר רב נחמן דער מיינונג, דאס רב יוסף דיעס חיהם דעסוועגען זאגען ליעס, דא־מיט ער דען עולא מיט חויסצייכנונג בעהאנדעלן, חיהם גאר שמייכעלן זאללע, דען בעזאן ער זיך חונד שפראך: וואהרשיינליך ווינסט רב יוסף, דאס חיך דיח רעכטס־

תיגריה ברישא אי נמי לשודא דדייני. ואמרינן התם דביתהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן אמר היכי אעבוד איקום מקמה מסתתמין טענותיה דבעל דינה לא איקים מקמה אשת חבר הרי היא כחבר. אמר ליי לשמעיה אפרח בר אווזא ושדי עילאי. ואמרינן התם אמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן דאית ליה דינא בהדי עם הארץ מותבינן ליה לצורבא מרבנן ולעם הארץ אמרינן ליה תיב ואי קאי לית לן בה. רב בר שבאי הוה ליה דינא קמיה דרב פפא אותביה ואותביה נמי לבעל דיניה. אתא שלוהא דבי דינא בטש ביה ואוקמיה לעם הארץ ולא א"ל רב פפא תיב. והיכי עביד הכי והא מסתתמן טענתיה דהאיך. אמר מימר אמר איהו קא אותבן שלוהא הוא דלא איפיים מינאי. ואמר רבה בר רב הונא צורבא מרבנן ועם הארץ דאית להו דינא בהדי הדדי לא ניקדום צורבא מרבנן וניתוב קמיה דדיינא משום דמהוי כמאן דמסדר לדיינא טענתיה ולא אמרן אלא דלא קביע ליי עידנא. אבל קביע ליה עידנא לית לן בה. ואמר רבה בר רב הונא צורבא מרבנן דידע סהדותא ווילא ביה מילתא

זאַכע דעם עולא, דא ער איין וויזער מאַן, נוערמט פֿאָרנעהמען, אָדער דאַ היערבייא קיינע נייגענפֿערנעהמונג אָדער אַבלייטונג איינעס שוואורעס שטאַטט= פֿינדען קאַן, זאָנדערן עס זיך וואָהל נור אום דיא אויסמיטטלונג דעס רעכטען נאַמענס האַנדעלט, זאָ איך דעם עולא, דער דער פֿאָרדערנדע אונד געוויס בע= גלויבט מאַן, דיא פֿאָרדערונג צושפרעכען. זאָ וואַר איינסט רב נחמן אין פֿערלע= גענהייט וועגען דער פֿרויא דעם רב הונא, דיא אין איינער שטרייטזאַכע צו איהם קאַם; ער וואָללטע גערנע פֿאָר איהר אויפֿשטעהען, דאַ איהר דיא עהרע, אַלס פֿרויא איינעס געלעהרטען, געביהרטע, אונד ווידערום דיא אַנדערע פּאַרטהייא ניכט צו= ריקזעטצען, דאַמיט זיא ניכט דען מוטה פֿערליערע; דאַהער בעפֿאַהל רב נחמן הייאליך, אַן זאָלל איינע ענטע איבער זיין הויפט פֿלאַטטערן לאַססען, וואָדורך ער גענאָטהיגט ווערדע אויפֿצושטעהען, אונד זאָ ערפֿיללטע ער דיא פֿפֿליכט דער עהרע= בעצייגונג. רב בר שבאי קאַם וועגען איינער שטרייטזאַכע מיט איינעם געוואָהנלי= כען מאַננע פֿאָר רב פפא אונד ביידע פּאַרטהייען זעטצטען זיך אויף געהייס דעס ריכטערס, ניעדער. דער געריכטסדיענער דיעס מערקענד בעפֿאַהל דעם געוואָהנ= ליכען מאַננע אויפֿצושטעהען, דער אויך גלייך פֿאָלגע לייסטעטע. רב פפא מערקטע דיעזעס אונד שוויעג, דאַ ער דאַכטע, דאַס דיעזער מאַן ניכט איהם, זאָנדערן דעם דיענער דיא שולד דער צוריקזעטצונג צור לאַסט לעגען אונד זיינען מוטה צור מאַנ= ברינגונג זיינער קלאַגעפונקטע ניכט דאַדורך פֿערליערען ווירד. רבה בר רב הונא לעהרט: ווען איין געלעהרטער אונד איין געוואָהנליכער מאַן איינע שטרייטזאַכע האַבען, זאָ זאָלל דער געלעהרטע ניכט צוערסט צום ריכטער געהן, דאַ דער גענגער גלויבען קאָננטע, דיעס געשאָהע, אום זיך צו זיינעם נאַכטהייל מיט דעם ריכטער צו בעשפרעכען; איין שולער הינגעגען, דער איינע שטרייטזאַכע מיט איינעם גע= וואָהנליכען מאַננע האַט, וואָ דער ריכטער היערין צוגלייך זיין לעהרער מאַן, דאַרף פֿריהער הינגעהען, דען עס ווירד הייססען: ער געהעט הין, אום אונטעררכט צו געניססען. אויך לעהרט דער אַנגעפֿיהרטע וויזע: ווען איין גראָססער געלעהרטער צום צייגען פֿאָרגעלאַגען מאַן אונד עס איהם עהרלאָז שיינט, פֿאָר דעם בעטרעפֿ= פֿענדען געריכט צו ערשיינען, זאָ קאַן ער היערצו ניכט גענאָטהיגט ווערדען. אויך

למיזל קמיה דיינא דזוטר מיניה לא ליזיל. אמר רב שישא בריה דרבא אף אנן נמי תנינא מצא שק או קופה או כל דבר שאין דרכו ליטול הרי זה לא יטול וה"מ בממונא. אבל באיסורא (משלי כ"א) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. רב יימר הוה ידע ליה סהדותא למר זוטרא אתא לקמיה דאמימר אותביה. א"ל רב אשי לאמימר והא אמר עולא מחלוקת בבעלי דינין אבל בעדים דברי הכל בעמידה. א"ל האי עשה והאי עשה ועשה דכבוד תורה עדיף. וצריך להחמיץ את הדין קודם שיחתכנו. כדגרסינן התם בריש פ"ק דאבות. הוי מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. וגרסינן נמי בפ"ק דסנהדרין דף ז'. דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבנן הוי מתונין בדין דכתיב לא תעלה במעלות על מזבחי וגו' וסמיך ליה ואלה המשפטים. וכשהדיין יהא כוונתו לשם שמים ויהא בעלי דינין שוין בלבו ויפשפש לברר הדין על בוריו בית דין של מעלה יסייעוהו להוציא הדין לאמתו ויהא שכרו מושלם:

רב שישא, זאָהן דעס רבא לעהרט אַלזאָ, מיט דעם געזעטצע, דאַס דיעס נור גילטיג זייא, בייא איינעם שטרייט אום געלדזאַכען, וואָ עס זיך אַבער אום איין רעליגיאָזעס פערברעכען האַנדעלט, קאַן דיא עהרע איינעס געלעהרטען ניכט בע-ריקזיכטיגט ווערדען; דער נאַמע גאָטטעס מוזס ענטווייהט, היער פאָללט יעדע ריקזיכט אויף וויזהייט אונד פערנונפט וועג, אונד דיא עהרע איינעס געלעהרטען קאַן ניכט געשאָנט ווערדען. רב יימר וואָללטע אין איינער רעכטסזאַכע דעס מר זוטרא צייגע זיין אונד ער ווורדע פאָר אמימר, דעם ריכטער, געלאַדען, דער איהן צו זיטצען געשטאַטטעטע. אַלס דיעס רב אשי בעמערקטע, שפראַך ער: עולא לעהרט יאַ, דאַס, אָבגלייך מאַן דען פּאַרטהייען געשטאַטטעטען דאַרף צו זיטצען, זאָ מוזס עס דען צייגען דעננאָך ניכט געשטאַטטעט. דאַ ענטוואָרטעטע אמימר: מוזס עס דאָך אויך, נאָך פאָרשריפט דער שריפט, פפליכט, דען געלעהרטען עהרע צו צייגען. — פפליכט מוזס, פאָר דעם אורטהיילספרוך דען פאָרליעגענדען רעכטספאַלל פאָן אַללען זייטען צו בעלייכטען, דען דיא וויזען דער גראָססען פערזאַמ-לונג לעהרען: זייד בעהוטזאַם אים אורטהייל, בילדעט פיעלע שילער, אונד מאַכט איינען צוין אום דיא תורה. — בר קפרא דייטעט אויס דען צווייא בייא איינאַנדער שטעהענדען פערזען לא תעלה במעלות אונד ואלה המשפטים פאָלגענדעס: ווען דער ריכטער גאָטטגעפעלליגער אַבזיכט מיט, זאָ מוססען ביידע פּאַרטהייען איהם גלייך ווערטה זיין; ער מוס דען רעכטספאַלל פאָן אַללען זייטען בעלייכטען, ניכט דאַרף ער אַבער מיט ראַשעם שריטט דען לעטצטער דעס רעכטס בעשטייגען וואָללען, זאָנדערן פאָרזיכטיג אונד בעהוטזאַם אום ער פערפאַהרען, אונד דאַס היממלישע געריכט ווירד איהם בייאשטעהען, איינען וואַהרען אורטהיילספרוך צו פאָללען, אונד זיין לאָהן אין דען היממלישהאָהען ווירד איין פאָללשטאַנדיגער זיין.

החלק השלישי.

בשכר המשפט ויש בו שני פרקים

פרק ראשון. (רכח)

כשבית דין הנין דין אמת לשם שמים נחשב להם כאלו הם שותפין להקב״ה במעשה בראשית. כדגרסינן בפ״ק דשבת (דף י׳). רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כל יומא הוה חליש לבייהו. תנא להו חייא בר רב מדפתי (שמות י״ח) ויעמוד העם על משה מן הבקר וגו׳. וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כלו תורתו אימתי נעשית. אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית. כתיב הכא מן הבקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ולא עוד אלא שמשרה שכינה בישראל. כדגרסינן בפ״ק דסנהדרין (דף ז׳). א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל שנאמר (תהלים פ״ב) אלהים נצב בעדת אל. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר (שם י״ב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום וגו׳. וגם הדיין ההגון מעמיד אנשי הארץ בטוב ובשלום. כדגרסינן בפרק בתרא דכתובות (דף ק״ה). דרש רב נחמן

דריטטע אבטהיילונג.

איבער דען ערפאלגענדען לאהן אויף גערעכטע אורטהיילסשפריכע.

אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

ווען ריכטער נאך גאָטטליכער פאָרשריפט רעכט שפרעכען, ווירד עס איהנען אנגערעכנעט, אלס האָטטען זיא בייא דער גראָססען וועלטשאָפפונג מיטגעווירקט. רב חסדא אונד רבה בר רב הונא האטטען איינעס טאגעס פיעלע פראָצעססע צו שליכטען אונד עס גינג דער גאנצע טאג דאריבער הין, אהנע דאס זיא עטוואס גענאָססען האטטען, דא לעהרטע זיא חייא בר רב אויס דפתי: עס הייסט: „אונד דאס פאָלק שטאנד אום משה פאָן דעם מאָרגען ביז צום אבענד״ (שמות י״ח, י״ג.), וויא וואָרע עס דענקבאר, דאס ער דאך אנדערע וויכטיגע געגענשטאָנדע אויך פאָרגענאָממען האטטע? נור קאנן היעראוס דיא לעהרע גענאָממען ווערדען, דאס פאָן דעם ריכטער, דער גרינדליכעס, געגרינדעטעס אורטהייל שפריכט, דיא שריפט לעהרט, דאס ער געלייכזאם בייא דער שאָפפונג, וואָ עס הייסט: אונד עס וואר אבענד א. ז. פ. מיטגעווירקט האט, דא עס הייסט: פאָן דעם מאָרגען ביז צום אבענד. אויך בעווירקט זאָלך איין ריכטער, דאס דיא הערליכקייט גאָטטעס אונטער ישראל ווייעט: זא לעהרט אויך רב שמואל בר נחמני. דער ריכטער אבער, דער דאס רעכט בייגט, בעווירקט, דאס גאָטטעס הערליכקייט זיך ישראל ענטציעהט. — איין אויפריכטיגער, געזעצטער ריכטער בעווירקט אונד ערהאלט פריעדען אונד איינטראכט אונטער דען לייטען. רב נחמן בר כהן דייטעטע אויס דעם פערז:

בר כהן מ״ר (משלי כ״ט) מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה. אם דומה דיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ. ואם דומה לכהן המחזיר בבית הגרנות יהרסנה. ומצינו במדרש מעשה ברבי אבהו כשבא ליסתלק מן העולם נכנסו חכמי ישראל אצלו ומצאוהו בוכה. אמרו לו רבי למה אתה בוכה הלא יגיעתך בתורה היתה כל ימי חייך. ותלמידים רבים העמדת. ולא עוד אלא שמדה יתירה היתה בך שלא נתעסקת בדינין. אמר להם על זה אני בוכה שלא נתעסקתי במשאן של ישראל וקיימתי בעצמי ואיש תרומות יהרסנה. לפיכך הדיין הראוי המתעסק בדינין לשם שמים להציל עשוק מיד עושקו. זוכה ומזכה לישראל ומעמידן בשלום:

(רכט) פרק שני.

כל דיין שצועק לפניו העשוק ואוטם אזנו ממנו עונשו הוא מדה כנגד מדה שגם הוא יקרא ולא יענה. כדגרסינן במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה (דף נ״ה). רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתת ההיא אתתא וקא צווחה קמיה ולא אשגח בה. א״ל לא סבר לה מר (משלי כ״א) אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה. א״ל שיננא רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי. הא יתיב מר עוקבא אב בית דין דכתיב (ירמיה כ״א) בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר וגו׳. ומוסיף על זה כל המטה דינו של

,,דורך דאַס רעכט ערהאַלט דער קעניג דאַס לאַנד, אַבער איין פריעסטערגאַבען אַננעהמענ־ דער מאַן, ריכטעט עס צו גרונדע״ (משלי כ״ט, ד׳.), פאָלגענדעס: ווען דער ריכטער איינעס קעניגע, דער אַללעס פאָלל אונד פיעל האַט אונד דאַהער ניכטס בעדירפע גלייכעט, דאַ בעשטעהט דאַס לאַנד אים וואָהלשטאַנדע, גלייכט ער אַבער איינעס פאָן דיא טיינע אַנפאַנגענדען פריעסטער, זאָ ריכטעט ער עס צו גרונדע. — אים מדרש וויר ערצעהלט, דאַס, אַלס רבי אבהו שטערבען זאָללטע, דיא וויזען איהן בעזוכטען אונד איהן וויינענד פאַנדען. רבי, שפראַכען זיא צו איהם, וואַרום וויינסט דו? דיין לעבעלאַנג וואַרסט דו איין פלייגער דער תורה, האַסט פיעלע שילער געביל־ דעט אונד האַסט נאָך בעזאָנדערס ניע דען ריכטער אַבגעגעבען. לעטצטערעס, שפראַך רבי אבהו, איסט געראַדע דיא אורזאַכע צו איינעם טהרענען. איך ווינע עבען, וויל איך מיך ניע מיט דען לאַסטען ישראל׳ס בעשעפטיגעט האַבע אונד פאָן גערעכטער זעהר: דעם וויזען שלמה אויף איך קיינע אַנווענדונג פינדעט. — דער ווירדיגע ריכטער, דער לויט געזעטצליכער פאָרשריפט דאַס געזעטץ האַנדהאַבט אונד אויסיבט, אונד דען אונטערדריקטען אונד בעדריקטען בייצושטעהט, ערווירקט פיר זיך אונד פיר ישראל גוטעס אונד טראָגט צור ערהאַלטונג דעם פריעדענס ביי.

צווייטעס קאַפּיטעל.

קאָממט איין בעדריקטער פאָר איינען ריכטער ווענען אַבהילפע פלעהענד, אונד ער פערשטאָפפט זיין אָהר אונד פערזאַגט דעם בעדריקטען הילפע אונד ביישטאַנד, זאָ ווירד איהם יעדע הילפע, ווען ער דאַרום צו גאָטט פלעהען ווירד, עבענפאַללס פערזאַגט ווערדען, דען, וויא רב יהודה געגען שמואל בעמערקט, הייסט עס (ירמיה כ״א, י״ב.): ,,הויז דוד׳ס! פאָלגענדעס האַט גאָטט געשפראָכען: האַלטעט געריכט אַם פריהען מאָרגען, רעטטעט דען בעדריקטען אויס דער האַנד זיינעס בעדריקקערס,

גר יתום ואלמנה או לכל מי שהוא חלש בשביל שאין מחזיק בידו כאלו מטה דינו של מעלה. כדגרסינן בפ"ק דחגיגה (דף ה'). אמר רשב"ל כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה שנאמר (מלאכי ג') ומטה גר ומטי כתיב. ועל פשעי הדיינים כאלו גלו ישראל שכך נאמר עליהם (ישעיה א') יתום לא ישפוטו וריב וגו'. והקב"ה גובה ממנו נפשו על ענשו. כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה גובה ממנו נפשו שנאמר (משלי כ"ב) אל תגזל דל כי דל הוא וגו'. וכשבאות צרות לעולם הוא בעון דיינין שאינן הגונים. כדגרסינן במסכת שבת פרק רבי אליעזר דתולין (דף קל"ט). רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שאין פורענות באה לעולם אלא על דייני ישראל המתעבים משפט שנאמר (מיכה ג') שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו. ואומר (שם) בונה ציון בדמים וירושלים בעולה. ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה. הם רשעים ותולים בטחונם במי שאמר והיה העולם לפיכך מביא הקב"ה עליהם שלשה פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם שנא'

דאַמיט ניכט אויסגעהע מיין צאָרן ווי איין פייער אונד ברעננע, דאַס עס ניכט צו לעשען איזט, אָב דער שלעכטיגקייט אייערער ווערקע." נאָך שטראַפבאַרער איזט'ס דאַס רעכט דעם פרעמדלינגס, דער וואַייזע אונד וויטטווע, אָדער דאַס דעם שוואַכערן צו בייגען, דען עס ווירד אַנגענאָממען, אַלס זאָהע ער פאָר דאַס הימליטען געריכט אונד בייגע איינע רעכטסזאַכע. זאָ לעהרט אויך ר' שמעון בן לקיש. אונד וועגען זאָלכער אונמענשליכקייטען דער ריכטער איזט ישראל פערוויזען וואָרדען, דען עס הייסט (ישעיה א', כ"ג.): „דער וואַייזע שאַפפען זיא קיין רעכט, אונד דער וויטטווע שטרייט קאָממט ניכט פאָר זיא." — דער ריכטער, דער פאַלשעס אורטהייל שפריכט פערווירקט זיין לעבען, זאָ לעהרט אויך רבי שמואל בר נחמני, אים נאַמען דעם רבי יונתן, דאַ עס הייסט (משלי כ"ב ו. כ"ג.): „בערויבע ניכט דען אַרמען, וויל ער אַרם איזט אונד דריקקע דען דירפטיגען ניכט אים געריכטע; דען דער עוויגע פיהרט איהרע זאַכע אונד זעטצט אויף דיעזע טהאַט לייבעסשטראַפע." אונד וועןן לעהרט רבי יוסי בן אלישע, ניכטיגונג איבער דיא וועלט קאָממט, זאָ זינד דיא אונגערעכטען ריכטער היערפאָן שולד; דען עס הייסט (מיכה ג', ט' ביז י"א.): „זאָ האָרעט דיעס, איהר הייפטער דעס הויזעס יעקב, איהר פירשטען דעס הויזעס ישראל, דיא דאַ פעראַכטייען דאַס רעכט אונד אַללעס געראַדע קרום מאַכען א. ז. וו. איהרע הייפטער ריכטען נאַך בעשטעכונג אונד איהרע פריעסטער לעהרען פיר זאָהן אונד איהרע פראָפעטען ווייסזאַגען אום געלד אונד דאָך שטיטצען זיא זיך אויף גאָטט, שפרעכענד: איזט ניכט גאָטט אין אונזערער מיטטע? אונס קאַן קיין איבעל טרעפפען!" אַבער זאָ שפרעכען נור פרעפלער, דיא מיט האָהן איהר פערטרויען אויף גאָטט, דער געשפראָכען — אונד דיא וועלט ענטשטאַנד, זעטצען; אַבער דער געהייליגטע ווירד בריגגען איבער זיא דרייא פערשיעדענאַרטיגע

(שם) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער. ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים הרעים מישראל שנאמר (ישעיה א') ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך. ואשיבה שופטיך וגו' אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה. וגרסינן במדרש השכם לא גלתה יהודה אלא שלא העמידו את הדין שנאמר (איכה א') היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וגו'. מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה. כך דייני ישראל שבאותו הדור זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה. כך אמר להם הנביא (ישעי' א') שריך סוררים וחברי גנבים וגו'. ומהו רודף שלמונים שהיו אומרים זה לזה עשה עמי היום ואני אשלם לך למחר. והנביא צווח ואומר מלאתי משפט צדק ילין בה וגו'. הכיתי להם שיעמדו את השופטים ויקיימו את הדין והן לא עשו כן אלא עשו את שלהם עיקר ואת הדין טפל לפיכך נעשו הם טפלה לגוים בארצם שנאמר (ישעיה ה') ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה. ולפיכך ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם וגו'. וכי בבתיהם היה הגזילה אלא מתוך שצווחים היתומים והאלמנות והעניים על גזלותיהם והם מעלימים עיניהם מעלה עליהם הכתוב כאלו הגזילה בבתיהם שנאמר יתום לא ישפוטו וריב אלמנה וגו'. ולפיכך אמר

אורטהיילס; „וואהרליך! אום אייערטוויללען ווירד ציון וויא איין פעלד געפפליגט אונד ירושלים צום שטיינהויפען ווערדען אונד דער טעמפעלבערג צו איינעם וואלדיגען היגעל" (מיכה. י"ב.) אונד דער געהייליגטע ווירד זיינע הערליכקייט ניכט עהער וואלטען לאססען אונטער ישראל, ביז קיינע שלעכטען ריכטער אונד אָרטסטעהער אונטער איהם מעהר זיין ווערדען, דען עס הייסט (ישעיה א', כ"ה או. כ"ו.): „אונד איך ווענדע איינע האנד דיר צו אונד לייטערע, וויא מיט לויגע, דיינע שלאקקען אונד שיידע אוס אללע דעס בלייא, אונד זעטצע וויעדער איין דיינע ריכטער וויא צופאָר אונד דיינע ראַטהע וויא ביים אנבעגין; דאן ווירד מאן נעננען דיך: שטאדט דער גערעכטיג- קייט, טרייע שטאדט." זאָ הייסט עס אויך אים מדרש השכם: יהודה מוסט דאראום נור פערוויזען ווארדען, וויל דעססען ריכטער פאלשע אורטהיילע אבגאבען, דען: „איהרע פירסטען גלייכען הונגריגען רעהען" (איכה א', ו'.), דיא שטעטס ביימזאממען בלייבען אונד זיך פאסט געגענזייטיג שאָנענד בעהאנדעלן, זאָ וואַרען עבען דיא ריכטער צו יענער צייט, דאהער קלאגטע אויך דער פראָפעט איבער זיא: „דיינע אָבערן אבטריננינע אונד דיבעגעזעללען זינד זיא; אללעס ליעבט בעשטעכונג, יאגט נאך לאָהן" (ישעיה א', כ"ג או. ו.) אונד שפרעכען: דיענע הייטע איר אונד מאָרגען דיענע איך דיר. „יא, מיינסט פאָן דעם רעכטעס, גערעכטיגקייט וויילטע דארין, אונד יעטצט? — מאָרדער;" איך (שפריכט דער הערר) האָפפטע, דאס זיא ריכטער אנזעטצען ווערדען, דיא גאנץ נאך פאָרגעשריבענעם געזעטצע האנדעלן ווערדען, אבער זיא טהאטען ניכט אלזאָ; דער נוטצען וואר איהנען הויפטזאכע אונד דאס רעכט האנדהאבטען זיא איהרעם פאָרטהיילע געמאָס, „איך האָפפטע אויף רעכט, דאס ווארען בלאָס טוויסטיגע רעדען, אויף גערעכטיגקייט, אונד געיאמ- מער וואר איבער מיך!" דאראום אויך זאָללטע איהר געריגג געשעטצט זיין אונטער דען פאָלקערן. יא „אין אייערן הייזערן, איהר אָלטעסטען אונד הערדען, שטעקקט

להם הקב״ה אין לי חפץ בקרבנותיכם וגם לא בתפלותיכם ולא בחדשיכם ובמועדיכם שנאמר (שם) לא תוסיפו הביא מנחת שוא וגו׳. חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגו׳. ובפרישכם כפיכם אעלים עיני וגו׳. אמרו ישראל ומה נעשה וישוב חרון אפך. אמר להם למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ וגו׳. ובזכות דין של צדק בהמ״ק עתיד ליבנות כדכתיב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

הכלל העשירי.

לרדוף אחר המצות ויש בו שני חלקים:

החלק הראשון בהדרן. החלק השני בשכרן:

החלק הראשון בהדרן. ויש בו ארבע פרקים:

(רל) פרק ראשון.

כשישראל עושין רצון המקום ב״ה ומקיימין מצותיו זהו הדר גדול לישראל ונראין נאים לפני השם יתברך ולעיני כל העמים. וכשהוטאים נראים כשחורים ומטונפים לפני הבורא יתברך ובעיני כל באי עולם.

דער רויב דעס אַרמען, דער וואַיזען אונד וויטטווען,״ דאַ איהר ניכט זאָרגע געטראַגען, דאַס זיא צו דעם איהריגען ווידער קאָממען זאָללטען. אונד דאַרום אויך שפראַך דער געהייליגטע צו איהנען: „איך האַבע קיין וואָהלגעפאַללען אַן אייערען אָפּפערן, געבעטע, ניימאָנדען אונד פייערטאַגען; ברינגעט קיין טריגליך שפייזע־אָפּפער מעהר, אייערע ניימאָנדע אונד פייערטאַגע האַססעט מיינע זעעלע. אונד ווען איהר אויסברייטעט אייערע העַנדע, זאָ ווענדע איך מיינע אויגען דאַפאָן אַב.״ אונד עס שפראַך דאַס בעטריבטע ישראל: אַך! וואַס זאָלל איך טהון, אום דיעזען צאָרן געטטעס פאָן איר אַבצוווענדען? דאַ לויטעטע דיא אַנטוואָרט: „לערנט גוטעס איבען, טראַכטעט נאַך רעכט, בעגליקקעט דען אונטערדריקקטען.״ אונד דער ערפאָלגענדע לאָהן אויף דאַס אויסגעאיבטע וואַהרע רעכט ווירד דאַרין בעשטעהען, דאַס: „ציון ווירד ערלעזט דורך רעכט אונד דיא צו איהר צוריקקעהרענדען דורך גערעכטיגקייט.״ —

צעהנטער טיטעל.

איבער דאַס שטרעבען נאַך ערפיללונג דער געבאָטע.

אין צוויא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער געשמאַקקפאָללע אויספיהרונג דער געבאָטע.

אין פיער קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווען דיא ישראלן דען ווילען דעס העררן פאָללפיהרען אונד זיינע געבאָטע ערפיללען, זאָ איזט דיעס איינע צירדע פיר זיא, אונד בעליעבט זינד זיא פאָר דעם געהייליגטען אונד פאָר אַללען פעלקערן. ווען זיא אַבער דער זינדע פערפאַללען, דאַן ערשיינען זיא פאָר דעם שעפּפער, גלייכזאַם אַלס וואָרען זיא שוואַרץ אונד שמוטציג,

כדגרסינן בפסיקתא שחורה אני ונאוה וגומר. שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים. שחורה אני במצרים דכתיב (יחזקאל כ׳) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגומר. ונאוה אני במצרים בדם הפסח ובדם המילה. הה״ד (שם ט״ז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך זה דם הפסח בדמיך חיי זה דם המילה. שחורה אני בים ונאוה אני בים. שחורה אני בים דכתיב (תהלי׳ ק״ו) וימרו על ים בים סוף. ונאוה אני בים דכתיב (שמות ט״ו) זה אלי ואנוהו. שחורה אני במרה ונאוה אני במרה. שחורה אני במרה דכתיב (שם) וילן העם על משה לאמר מה נשתה. ונאוה אני במרה דכתיב שם שם לו חק ומשפט. שחורה אני ברפידים ונאוה אני ברפידים. שחורה אני ברפידים דכתיב (שמות י״ז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה. ונאוה אני ברפידים דכתיב ויבן משה מזבח. שחורה אני במדבר ונאוה אני במדבר. שחורה אני במדבר דכתיב (תהלים ע״ח) כמה ימרוהו במדבר. ונאוה אני במדבר דכתיב (במדבר ט׳) וביום הקים את המשכן. שחורה אני בחורב ונאוה אני בחורב. שחורה אני בחורב דכתיב (תהלים ק״ו) יעשו עגל בחורב. ונאוה אני בחורב דכתיב (שמות י״ט) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. שחורה אני במרגלים. ונאוה אני ביהושע וכלב. שחורה אני בשיטים. ונאוה אני בפינחס. שחורה אני במלכי ישראל. ונאוה אני במלכי יהודה. אם בשחורים שלי כך בנאים שלי עאכ״ו. באחאב מה כתיב

זאָ אויך פֿאַר אַללען ערדבעוואָהנערן; דען ,,שוואַרץ וואַר איך (ישראל) אין מצרים״ אַלס איך ,,ווידערשפּענסטיג געגען גאָטט וואַר אונד איהם ניכט געהאָרכען וואָללטע; ,,אונד ליעבליך וואַר איך עבענפֿאַללס אין מצרים״ דורך דאַס בלוט דעס פסח־אָפּפֿערס אונד דאַס דער בעשנײַדונג; דאַהער הייסט עס אויך: ,,אונד איך זאָג דיר פֿאָרבייא אונד זאַה דיך שוואַמענד אין דיינעם בלוטע, דאַ שפּראַך איך: אין דיינעם בלוטע לעבע.״ שוואַרץ וואַר איך ביים מעער, אַלס איך ווידערשפּענסטיג וואַר אַם אופֿער דעססעלבען, אונד ליעבליך ווידער דורך דיא ערגעבענהייט אַן גאָטט, אַלס איך זאַגטע: ,,דיעס איזט מיין גאָטט אונד איך וויל איהן אין איהר וואָהנען לאַססען!״ שוואַרץ וואַר איך אין מרה, אַלס איך אויף משה מורר־טע, אונד ליעבליך דאַזעלבסט אויך, דורך דאַס אננעהמען דעס געזעצעס אונד רעכטעס. שוואַרץ וואַר איך אין רפידים, אַלס דער אָרט איינשטוועגען מסה אונד מריבה גענאַננט ווורדע, אונד ליעבליך אויך דאַזעלבסט, אַלס משה איין אַלטאַר ערבויעט גאָטט צו עהרען. שוואַרץ וואַר איך אין דער וויסטע, וואָ איך זאָ אָפֿט ווידערשפּענסטיג וואַר, אונד ליעבליך אויך אין דער וויסטע, אַם טאַגע אַלס דיא שטיפֿטסהיטטע ערריכטעט ווורדע. שוואַרץ וואַר איך אַם בערגע חורב, אַלס איך דאַס גאָלדנע קאַלב איר מאַכטע, אונד ליעבליך אויך אַן דעמזעלבען אַלס איך שפּראַך: אַללעס וואַס דער עוויגע גערעדעט וואָללען וויר טהון אונד עס אין אונס אויפֿנעהמען. דורך דיא אויסקונדשאַפֿטער וואַרד איך שוואַרץ, אונד דורך יהושע אונד כלב ווורדע איך ווידער ליעבליך. אין שטים וואַרד איך שוואַרץ, אונד ליעבליך ריין ווורדע איך, דורך דיא העלדענטהאַט דעס פינחס. דורך דיא קע־ניגע אין ישראל ווורדע איך שוואַרץ, אונד ליעבליך ווידער דורך דיא גאָטטעספֿאַל־

(מלכים א׳, כ״א) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט׳. ארשב״ל שהלך יחף. ביהורם מה כתיב (שם ב׳, ו׳) וירא העם והנה השק על בשרו. ד״א שחורה אני ונאוה. אמר רבי לוי שחורה אני כל ימות השבת ונאוה אני בשבת. שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני בי״ה. שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני לעולם הבא. וגרסינן נמי בפסיקתא הנך יפה רעיתי וגו׳. הנך יפה במצות. הנך יפה בגמילות חסדים. הנך יפה במצות הבירת בחלה ובתרומה ובמעשר. הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה. הנך יפה בסדין בציצית. הנך יפה במילה. הנך יפה בפריעה. הנך יפה בנטע רבעי. הנך יפה בערלה. הנך יפה בק״ש. הנך יפה בתפילה. הנך יפה בתפילין ובמזוזה ובסוכה ולולב. הנך יפה בתשובה ובמעשים טובים. הנך יפה בעולם הזה ובעולם הבא. וגרסינן במסכת שבת פרק רבי אליעזר דכלים (דף קל״ג) ובמסכת נזיר פ״ק (דף ב׳) תניא (שמות ט״ו) זה אלי ואנוהו. התנאה לפניו במצות. ועל דא גרסינן בפר״ק דקמא (דף ט׳) אמר רב הונא ובמצוה עד שליש מאי שליש אלימא שליש ביתו. אלא מעתה אילו מיתרמי ליה תלתא מצות יהיב לכולהו ביתיה. אלא אימא הדור מצוה עד שליש במצוה. בעי רב אשי שליש מלגאו או שליש מלבר

ליגען קאָניגע אין יהודה; מיאמטר גליך זיך איין פֿאָלקקספֿאָללעס לעבען מויס. איט דער לייט איינער בעססערונג, וואָ איך איטדער בעליעבט וואַר פֿאָר גאָסט. זעלבסט דער רוכלאָזע א ח א ב, אַלס ער האָרטע וואַס פֿאָן גאָטט איבער איהן פֿערהאָנגט וואַר, „לעררים זיינע קליידער, לעגטע איינען זאַקק אַן, פֿאַסטעטע, לעגטע זיך צו בעטטע אים זאַקק געהיללט מונד גינג אין זיך געקעהרט;״ יאַ, וויא רבי טאפון, בן לקיט בעמערקט, גינג ער זאָגאַר באַרפֿוס איינהער. אויך פֿאָן קאָניג יהורם הייסט עס: דאַס פֿאָלק זאַה עס, דאַס זיין קאָרפער אין איינעם ראָהען זאַקק געהיללט וואַר. רבי לוי פֿיגט נאָך הינצו: שוואַרץ בין איך דיא וואָכענטאַגע הינ־דורך, מונד ליעבליך אַם שבת. שוואַרץ בין איך אַללע טאַגע דעס יאַהרעס, מונד ליעבליך אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע. שוואַרץ בין איך אין דיעזער וועלט, מונד ליעבליך אין דער צוקינפֿטיגען וועלט. אויך דען אים האָהענליעד פֿאָרקאָממענדען זאַטץ: וויא שאָן ביזט דוא איינע הירטין! ווירד פֿאָלגענדע דייטונג אין דער פסיקתא געגעבען: שאָן ביזט דוא דורך דיא אויסאיבונג זאָממטליכער געבאָטע; שאָן ביזט דוא דורך דיינען וואָהלטהאָטיגקייטסזין; שאָן ביזט דוא דורך דיינע וואַהרהאַפֿטע בוסע מונד דיינע גוטען טהאַטען, יאַ שאָן ביזט דוא אין דיעזער מונד אין יענער וועלט. — עס הייסט: דיעס איזט איין גאָטט מונד איך וויל איהן פֿערהערליכען; היערויס ליעהט רב הונא דיא לעהרע, דאַס אַאַן זיך דיא ערפֿיללונג דער געבאָטע גערן קאָסטען לאַססען אונד אויך איט פֿריידען, ווען אַאַן נור ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס מעוואַס קויפֿען אום, זאָלל אַאַן איין דריטטהייל אעהר אַלס דער גע־וואָהנליכע ווערטה איזט, דאַפֿיר געבען, מונד ווען יעמאַנד נאָך אעהר אַלס איין דריטטהייל אויף זאָך איינען געגענשטאַנד אויסגיעבט, זאָ ערשטאַטטעט עס איהם דער געהייליגטע צוויעפֿאַך צוריקק. זאָ וואורדע אין פאַלעסטינאַ אים נאַאען דעס

תיקו. במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקדוש ב"ה. לפיכך יתהדר אדם במצות לפני בוראו ויתן לו הדר בעולם הזה ובעולם הבא:

(רלא) פרק שני.

לעולם יהא אדם זהיר במצוה שנראה בעיניו שהיא קלה כמו שהיא בעיניו חמורה. כמו ששנינו בפ"ב דאבות. הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. על כן כשיבא לאדם מצוה אחת לא יניחנה בעבור מצוה אחרת כמו שאמרו אין מעבירין על המצות. ולעולם יראה אדם עצמו כי באותה מצוה אולי יכריע את עצמו לכף זכות. כדגרסינן בפר"ק דקדושין (דף מ') לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצו' אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות. עבר עברה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר (קהלת ט') וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. בשביל חטא אחד שחטא זה אבד טובה הרבה. רבי אלעזר ב"ר שמעון אומר לפי שהעולם נדון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו. עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות. עבר עברה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף חובה. שנא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. בשביל חטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה. ויש לנו ללמוד ממשה רבינו עליו השלום ארון כל

רב זירא געלעהרט. דאַהער זאָלל יעדערמאַן פֿרייגעביג זיין בייא אַנקויף איינעס געגענשטאַנדעס, דער צור ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס בעשטיממט איזט, אונד ער מאָגע זיך פֿערזיכערט האַלטען, דאַס דער שאָפּפֿער עס איהם אין רייכעם מאַסע היעניעדען ווירד צוריקקערשטאַטטען, אונבעשאַדעט דעם לאָהנע, דער זיינער אים גלאָררייכען יענזייט האַררעט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

דאַס געבאָט, דאַס דעם מענשען געריגג צו זיין שיינט, זייא איהם עבען זאָ ווערטהפֿאָלל, וויא דאַס איהם וויכטיג שיינענדע; דאַהער ווען ער דאַס איינע געבאָט געראַדע אויסאיבען קאַן, זאָ זאָלל ער'ס ניכט לאַססען וועגען איינעס אַנדערן געבאָ־טעס, דאַס איהם וויכטיגער צו זיין שיינט. דיא ערפֿיללונג איינעס געבאָטעס, לעהרען דיא ווייזען, לאַס ניכט אונבענוטצט פֿאָריבערגעהען, זאָנדערן שטרעבע עס אויסצואי־בען אונד דענקע דאַבייא, דאַס דיא אויסאיבונג דיעזעס געבאָטעס פֿיעללייכט דען אויסשלאַג געבען צו דיינעם היילע. זאָ ווירד אויך געלעהרט: שטעטס זייא דער מענש דער אַנזיכט, דאַס דיא צונגע זיינער וואַגע ענטשיעדען שטעהע, דאַהער זאָלל ער, ווען זיך איהם דאַרביעטעט איין געבאָט אויסצואיבען, עס ערפֿיללען, אום דיא וואַגע־צונגע צו זיינעם היילע צו ווענדען. בעגעהט ער אַבער איינע זינדע, זאָ וועהע איהם! ער האַט דיעזע וואַגצונגע צו זיינעם פֿערדערבען געווענדעט, דען „איין פֿעהלער פֿערניכטעט פֿיל גוטעס“ (קהלת ט', י"ח). זאָ לעהרט אויך רבי אלעזר, זאָהן דעס רבי שמעון. אונד פֿאָן אונזערעם לעהרער משה, דעם מייסטער אללער פּראָפּעטען, דעם פֿאָללקאָממענען אים אויסאיבען דער געבאָטע, דעססען גלייכען

הנביאים שלם בכל המצות לא היה כמוהו בעולם והיתה חביבה עליו מצוה אחת לקיימה. כדגרסינן בפ"ק דסוטה (דף י"ג) תנו רבנן בוא וראה כמה המצות חביבות על משה שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוה שנאמר (משלי י׳) חכם לב יקח מצות וגו׳. ומנין היה משה רבינו יודע היכן יוסף קבור אלא אמרו סרח בת אשר נשתיירה וכו׳ כדאיתא לעיל בפ"ו מחלק קבור׳ מתים. גם מצינו שלא נתאוה ליכנס לארץ אלא כדי לקיים מצות הארץ. כדגרסינן בסוף הפרק (דף י"ד) דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכל מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימות אלא בארץ אכנס אני בארץ כדי שאקיים את כולם. אמר לו הקדוש ברוך הוא כלום אתה מבקש אלא כדי לקבל שכר מעלה אני עליך כאלו עשיתם שנאמר (ישעיה נ"ג) לכן אחלק לו ברבים וגומר. והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע. לכן אחלק לו ברבים. יכול כאחרונים ולא כראשוני׳ ת"ל ואת עצומים יחלק שלל. כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ובמצות. תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר (שמות ל"ב) ואם אין מחני נא מספרך וגו׳. ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר. והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל. ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה. ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז׳) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי. וכשידע שלא יכול לכנס לארץ קיים חצי המצוה באהבתו את המצוה. כדגרסינן במסכת מכות פרק אלו הן

עס נאך ניע אויף ערדען גאב, — קאננטען וויר לערנען, דאס דיא ערפיללונג יעדעס איינצעלנען געבאטעס גלייך וויכטיג איהם וואר. דען וואהרענד דיא איזראעליטען ביים אויסצוג אויס מצרים איהרע גיעריגען בליקקע אויף שאטצע געריכטעט האטטען, אום זיא מיטצונעהמען, ערפיללטע משה דיא פפליכט דען איזראעליטען געמאכטע פפליכט, אונד וואכטע דעססען געביינע אויף. אויך זעהנטע זיך משה נור דעסוועגען נאך דעם לאנדע דער קאנאניטער, אום דיא אויף דיעזען לאנדען בעפאהלענען געבאטע אויסאיבען צו קאננען; אונד דער געהייליגטע, לעהרט רבי שמלאי, שפראך צו איהם: איך ערקעננע וואהל דיינען ווילען! ניכט אויסבלייבען זאלל דיר דאהער דער לאהן, ער זאלל דיר אין דעם מאסע ווערדען, אלס האטטעסט דו וואהטליכע געבאטע ערפיללט; דאהער הייסט עס אויך: „דארום טהיילע איך איהם דען אנטהייל צו אונטער דען פיעלען א. ז. וו., וויל ער דיא זינדע דער מענגע אויף זיך נאהם אונד פיר דיא פרעפלער בעטעטע" (ישעיה נ"ג, י"ב.). אונד זיין לאהן וואר גלייך דעם דער ערצפאטער, וויל ער זיך היינגאב צום שטערבען, אינדעם ער שפראך: „הערר, ווילסט דוא איהנען ניכט פערצייהען, זא שטרייכע מיך אין דיינעם בוכע." אונטער דען זינדערן אין דער וויסטע מוזט ער געצאהלט ווערדען, אונד נאהם דערען זינדען, דיא איינע פאלגע דער אנפערטיגונג דעס גאלדנען קאלבעס וואר, אויף זיך, ער פלעהעטע פיר זיא אונד בראכטע זיא צוריק צום פפאדע דער בעססערונג.

הגולין (דף י׳) דרש רבי סימאי מ״ד (קהלת ה׳) אוהב כסף לא ישבע כסף זהו משה רבינו שהיה יודע שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלשה שבארץ ואמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. ומי אוהב בהמון לו תבואה ומי נאה ללמוד בהמון מי שכל תבואה שלו. והיינו דאמר רבי אליעזר מ״ד (תהלי׳ ק״ו) מי ימלל גבורות ה׳ וגו׳. למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו. על כן אל יהא קל בעיני שום אדם לקיי׳ מצות גדולה או קטנה. ואם היא בזויה בעיניו אולי היא גדולה בעיני הבורא לתת לו בעדה שכרו מושלם. ועל דבר כזה אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי י״ג) בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם:

(רלב) פרק שלישי.

לעולם יקדים אדם עצמו לדבר מצוה ואל ישליכנה אחרי גוו שמא אחר כך לא יזדמן לידו. שגדול שכר המקדים עצמו לעשות מצוה מאותו שיעשנה אחר כך אף על פי שתבוא לידו. כדגרסינן במסכת קמא פרק שור שנגח (דף ל״ח) אמר רבי חייא בר אבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי לעולם יקדים אדם עצמו לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה

רבי סימאי דייטעטע אויס דעם פערזע (קהלת ה׳, ט׳.): ,,ווער דאַס זילבער ליעבט, ווירד וואַהרליך פאָם זילבער ניכט זאַטט,״ דאַס אָבגלייך משה געוואוסט, דאַס דיא דרייא פאָן איהם אין דעם לאַנדע סיחון אונד עוג צו צופלוכטסאָרטערן פיר טאָדשלאֶגער אָבגעזאָנדערטע ערוואֶהלטען שטאֶדטע, אַלס זאָלכע ניכט פריהער אַנערקאַננט ווערדען קאָננטען, ביז דרייא דעראַרטיגען שטאֶדטע אים לאַנדע כנען ערוואָהלט וואַרען, זאָ זאָנדערטע ער זיא דעננאָך אויס, אום נור דאַס געבאָט דער אַבזאָנדערונג דער שטאֶדטע צו ערפיללען; ,,אונד ווער דאַס פיעל ליעבט,״ איך נעמליך פיעל וויססען האַט אַנגעאייגנעט, ,,דער זאָל אויך דיא ערנדטע בעטראַכט זיין״ אונד זאָל זיין וויססען מיטטהיילען אונד איין געאייגנעט ווערדען לאַססען. זאָ לעהרט אויך רבי אליעזר, דען עס הייסט (תהלים ק״ו, ב׳): ,,ווער דאַ פערצוטראַגען פערשטעהעט דעם עוויגען מאַכט, פערקינדע אַלל זיינען רוהם.״ עס מאַכטע דאַהער ניעמאַנד איין געבאָט גערינג, פיעלמעהר ערוועגע ער דאַס איהם גערינג שיינענדע געבאָט עבען זאָ פייריג, וויא דאַס איהם וויכטיג שיינענדע, דען גראַדע פיר דאַס גערינג שיינענדע געבאָט מאַג פיעלליייכט דער גאָטט איינען גראָססען לאָהן בעשטיממען; ווער וויס היעריבער צו אורטהיילען? אונד היערויף בעצוג האַבענד זינד שלמה׳ס וואָרטע זעהר טרעפפענד (משלי י״ג, י״ג.): ,,ווער איינע זאַכע פעראַכטעט, ווירד איהרער בעדירפטיג; ווער יעדעס געבאָט פערעהרט, ווירד בעלאָהנט.״

דריטטעס קאַפּיטעל.

מאַן זייא הורטיג צור אויסאיבונג איינעס געבאָטעס אונד פערשיעבע זיא ניכט אויף איין אַנדערעס מאַל, דען פיעלייכט ביעטעט זיא זיך שפעטער ניכט מעהר דאַר, אונד גראָססער איזט דער לאָהן אויף דיא ראַשע אונד באַלדיגע אויספיהרונג איינעס געבאָטעס, אַלס דער, וועלכער ערפאָלגט, ווען מאַן זיא אויך שפעטער פערריכטעט. רבי חייא בר אבא לעהרט, אָדער נאַך אַנדערן רבי יהושע בן לוי: דאַדורך, דאַס דיא אַעלטעסטע טאָכטער לוט׳ס גוטוויללינג פריהער איין געבאָט ערפיללטע, אַלס איהרע

קדמה ארבע דורות בישראל. עובד וישי ודוד ושלמה. ואלו צעירה עד רחבעם כדכתיב (מלכים א׳, י״ד) ושם אמו נעמה העמונית. וגרסינן נמי במסכת מכות פרק אלו הן הגולין (דף י׳) אמר רבי תנחום מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר (בראשית ל״ז) וישמע ראובן ויצילהו מידם. ואף על פי שיקדים אדם במצוה צריך לגומרה לפי שאם בא אחר וגומרה נקראת על שמו. כדגרסינן בפ״ק דסוטה (דף י״ג) קשו קראי אהדדי כתיב (שמות י״ג) ויקח משה את עצמות יוסף עמו וכתיב (יהושע כ״ד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. אמר רב חמא בר חנינא כל העושה מצוה אחת ואינו גומרה ובא אחר וגמרה מעלה הכתוב על מי שגמרה כאלו עשאה. רבי אלעזר אומר אם יכול הראשון לגומרה ולא גמרה אף מורידין אותו מגדולתו דכתיב (בראשית ל״ח) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו. רב שמואל בר נחמני אמר אף קובר אשתו ובניו דכתיב (שם) ותמת בת שוע ושכיבו נמי ער ואונן. ומי שעושה המצוה כתקנה וגומרה מאריך ימים לו ולבניו. כדגרסינן בסוף פ״ק דקדושין (דף ל״ט) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו ונוחל את הארץ. וכל העובר עברה אחת מריעין לו ואין מאריכין לו ימיו ושנותיו ואינו נוחל את הארץ.

יינגסטע שוועסטער וואַרד איהר דאַס גליקק צו טהייל, דאַס פֿיער גענעראַציאָנען פֿריהער איהר געשלעכט צו עהרען איין יטראן קאַם, אַלס דאַס געשלעכט איהרער שוועסטער. זאָ לעהרט אויך רבי תנחום: דאַדורך וואורדע דעם שטאַמע ראובן דיא עהרע צו טהייל, דאַס דיא ערשטע שטאַדט דער רעטטונג אין זיינעם גע=ביעטע ערלאַנגט וואורדע, וויל עס איהם צוערסט ערנסט וואַר זיינען ברודער יוסף צו רעטטען אויס דען האַנדען זיינער ברידער. — יעדאָך ווען יעמאַנד אין פֿריידיגער ערפֿילונג איינעס געבאָטעס בעגריפֿען איזט, דיא אויספֿיהרונג אַבער איינעם אַנ=דערן איבערלאָסט, זאָ ענטציהט ער זיך זעלבסט דען לאָהן היערוין, גלייך משה, דער דיא געביינע יוסף׳ס ניכט נאַך כנען בראַכטע, דאַהער דען איזראַעליטען דער לאָהן וואורדע. אויך רב חמא בר חנינא לעהרט אַלזאָ. רבי אלעזר לעהרט: ווען יעמאַנד איין געבאָט צו ערפֿילען בעגאַן, עס אַבער ניכט זעלבסט אויס=פֿיהרט, זאָ זינקט ער הערונטער פֿאָן דער האָהע זיינעס אַנזעהענס, דען עס הייסט ביי יהודה, דער נאַהע דאַראַן וואַר יוסף צו רעטטען, עס אַבער ניכט אין אויס=פֿיהרונג בראַכטע: „יהודה זאַנק הערונטער, מעהר אַלס זיינע ברידער;“ אויך שטאַר=בען איהם ויא רב שמואל בר נחמני בעמערקט, דיא פֿרויא אונד צוויא קינדער. ווער אַבער איין געבאָט ערפֿילט נאַך געבוהר אונד עס פֿריידיג פֿאָללפֿיהרט, דעם ווערדען דיא לעבענסטאַגע פֿערלאָנגערט. דען עס ווירד געלעהרט: ווער איין געבאָט פֿאָללפֿיהרט, וויא עס זיך געציעמט, דער געניעסט גוטעס, לעבט לאַנגע אונד ווירד טהיילהאַפֿטיג דאַס צוקינפֿטיגען לעבען. ווער אַבער נור איין געבאָט מוטהווילליג פֿער=נאַכלאַססיגט, דעם געהט עס שלעכט, ער שטירבט נאַמליך אין זיינען בעסטען יאַה=רען אונד געהט דעס יענזייטס פֿערלוסטיג. דאַס שטעהט פֿעסט, דאַס ווער זיינע פֿרויא צו גראַבע בעגלייטעט, דעם געהט עס ניכט גוט אונד ער שטירבט אין קיאַמערניס

וברור הוא שהקובר את אשתו אין מטיבין לו שהיכן הטבתו ולמה מועיל אריכות ימיו של זה. למדנו שהעושה המצוה כהלכתה שמגינה אותו מכל צרה ומארכת ימיו ושנותיו:

(רלג) **פרק רביעי.**

המצות שהן מדברי סופרים יש לו לאדם להיות זריז בהם כמצוה של תורה ויותר. ולא יתרשל בה בחושבו שהיא קלה. כדגרסינן במסכת ערובין פרק עושין פסין (דף כ״א) דרש רבא מ״ד (שיר ז׳) הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל פתחינו וגו׳ אלו בחורות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן. חדשים גם ישנים דודי וגומר. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה גלוי וידוע לפניך שהרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי. אמר ליה רב חסדא להחוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך (שם) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך מאי היא. אמר ליה אלו מצות קלות והמורות. אמר ליה וכי תורה פעמים ניתנה אלא הללו דברי תורה והללו דברי סופרים. דרש רבא מ״ד (קהלת י״ב) ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ וגו׳ בני הוי זהיר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שהללו עשה ולא תעשה ועל אילו חייבין עליהם מיתה. שמא תאמר אם יש בהם ממש מפני מה לא נכתבו. ת״ל

הין פֿאָר זיינער צייט. אויס אַללעם דעם ווירד אונס דיא לעהרע, דאַס, ווער איין געבאָט, וויא עס זיך געציעמט, פֿאָללציהעט, ער דורך דאַססעלבע געשיטצט אויך פֿאָר יעדעם לייד אונד דאַס זיינע טאַגע אונד יאַהרע איהם פֿערלאָנגערט ווערדען.

פֿיערטעס קאַפּיטעל.

דיא פֿאָן דען ווייזען איינגעזעטצטען געבאָטע זאָללען יעדעם מענשען זאָ וויכטיג, יאַ פֿאַסט נאָך וויכטיגער זיין, אַלס דיא געבאָטע דער תורה, אונד ניעמאַנד לאַססע עס זיך איין געדאַנקען קאָממען, דאַס זיא גערינגער אונד פֿאָן מינדערעם ווערטהע זייען. רבא דייטעט אויס דעם פֿערזע (שיר ז׳, י״ד.): „עס דופֿטען דיא בלומען,“ דיעס זינד דיא יינגלינגע איזראַעלס, דיא דען געשמאַקק דער זינדע נאָך ניכט קעננען; „אַן אונזערען פֿפֿאָרטען גיעבט עס קאָסטליכע פֿריכטע,“ דיא דער זיטטליכקייט אונד דער נאַטורגעבאָטע, וואָראויף דאַס איינציגליעבענדע תהפּ- פּפֿער ריקקזיכט ניממט. — „נייע אונד אַלטע“ געבאָטע אָ ישראל „איין געליעב- טער! היעלט איך אין פֿערוואַהרונג פֿיר דיך,“ אונד עס טרייבט דיא גראָססע פֿער- זאַממלונג צו דעם געהייליגטען: עס איזט בעקאַננט אונד אָפֿפֿענקונדיג פֿאָר דיר, דאַס איך זעלבסט מעהר בעשטיממונגען פֿיר איך פֿעסטגעזעטצט האַבע, אַלס דוא איר געבאָטען. אויך בעווייזט רבא, דאַס מאַן נאָך מעהר געוויכט צו לעגען האַבע אויף דיא פֿאָן דען ווייזען איינגעזעטצטען געבאָטע, בייא דערען איבערטרעטונג טאָדעס- שטראַפֿע ערפֿאָלגט, אַלס אויף דיא גע- אונד פֿערבאָטע, דיא אין דער תורה אַנגעגע- בען זינד, — אויס דעם פֿערזע (קהלת י״ב, י״ב.): „וויכטיגער אַלס אַללעס דיעזעס, איין זאָהן, איזט: זייא געוואַרנט אויף דיא וואָרטע דערער, דיא הייליגע ביכער פֿער- פֿאַססטער, (אונד צוזעטצע געבען צור תורה) דיא אָהנע ענדע זינד, אונד דיא דאַריבער זיך

עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר. ואמרינן עלה תנו רבנן מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורי׳ וכו׳ א״ל ומאי אעשה שחייבין עליהם מיתה. מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דברי חכמים וכו׳. כדאיתא לעיל בפ״ג מענין הברכות. וגרסינן נמי במסכת ע״ז סוף פרק אין מעמידין (דף ל״ה). כי טובים דודיך מיין (שיר א׳) כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה. ואף על פי שיש מן המצות שהוציאם רבותינו בדרשה מי״ג מדות הן הן גופי תורה ונקראו דקדוקי סופרים. ועל הדא תניא בריש תורת כהנים רבי ישמעאל אומר בי״ג מדות התורה נדרשת מק״ו מג״ש וכו׳. ולפי שהתורה שבכתב לא היתה מבוארת בפי כל אדם להוציא ממנה המצות בתקנה מסרם הכתוב לחכמים. כדגרסינן פרק אין דורשין (דף י״ח) לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך אי זה יום אסור ואיזה יום מותר. אי זו מלאכה אסורה ואי זו מותרת. ותניא בסיפרי ע״פ על פי התורה אשר יורוך וגו׳ (דברי׳ י״ז). אפי׳ מראין בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם. ויש משניות והלכות שהם הלכה למשה מסיני שלא להוציאם מי״ג מדות. וזה לפי שפשטי התורה כתומים מאד ואין מי שיוכל להבינם אלא ע״ד קבלה. ועל זה אמרו יש כמה הלכות פורחות באויר. ולפיכך הוצרכו להחמיר בהם. ואמרו חומר בדברי

לוסטיג מאַכען טרייבט דיא האַרטעסטע שטראַפע." דיא ווייזען שטעהלען מיט. רבי עקיבא וואַר איינסט אין שטרענגער האַפט אונד עס אַנגעלאַנגט איהם פֿאָן וואַססער דיא העלפֿטע נאַך פֿאָרשריפֿט צו וואַשען, דעסוועגען וואָללטע ער ניכט עססען אונד שפּראַך: בעססער, דאַס איך הונגערס שטערבע, אַלס דאַס איך איין געבאָט דער ווייזען פֿערלעטצען זאָללטע. רב דימי לעהרט: עס שפּראַך דיא גאַנצע פֿערזאַממלונג פֿאָר דעם געהייליגטען: הערר דער וועלט! פֿאַסט נאָך אַנגענעהמער זינד איהר דיא וואָרטע איינער פֿריינדע, אַלס דיא וויינזיסטען וואָרטע דער תורה, דאַ עס הייסט: דען בעססער זינד (דיא לעהרען) דיינער פֿריינדע, אַלס וויין." — ווען אויך דיא ווייזען, אויך דיא פֿאָן רבי ישמעאל פֿעסטגעזעטצטען דרייצעהן רעגעלן פֿוססענד, דיא איבערליעפֿערטע לעהרע נור פֿאָרטגעבויעט האַבען, זאָ זינד דיא פֿאָן איהנען פֿעסטגעזעטצטען געבאָטע גלייך דענען דער איבערליעפֿערטען לעהרע צו בעטראַכטען אונד זאָ הייליג צו האַלטען, אַלס ווען זיא אין דיזער לעהרע ענטהאַלטען וואָרען. דער געוואָהנליכע פֿערשטאַנד קלוגע היערבעי ניכט, דען איבע־ליעפֿערט איזט דיא שריפֿט דען ווייזען וואָרדען, אויך דאַס זיא דיך בעלעהרען, וועלכער טאַג הייליג איזט, אונד אַן וועלכעם דוא דיינע אַרבייט פֿערריכטען דירפֿסט, זאָ אויך, וועלכע אַרבייט דוא אַם פֿייערטאַגע פֿערריכטען דירפֿסט אונד וועלכע ניכט, אונד ווען זיא, וואַס דיר רעכטס צו זיין שיינט, זאַגען: דיעס איזט לינקס, אָדער אומגעקעהרט, זאָ געהאָרכע איהנען. דען עס זינד געבאָטע אין דער הייליגען שריפֿט ענטהאַלטען, דיא דער געוואָהנליכע אַנשטאַנד ... פֿערשטאַנד ניכט הערויסערקענט; עס וואַרען היערצו ערקלערונגען אונד ערלייטערונגען נאָטהווענדיג, דיא אונזער לעהרער משה אַן יהושע אונד דיעזער וויעדער וויטער איבערליעפֿערט האַטטע; יאַ, אַז דיא ווייזען בעמערקטען, גיעבט עס

סופרים. כמו ששנינו בפרק אלו הן הנחנקין (דף פ"ה)· חומר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור המשנה טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. נמצא שנשאר בידם לדרוש בדרך הקבלה שבידם. ועל דא גרסינן בפרק הזהב (דף נ"ט) לא בשמים היא (דברים ל') מאי לא בשמים היא. אמר רבי ירמיה כבר נתנה לנו משה על הר סיני וכתיב בה (שמות כ"ג) אחרי רבים להטות. וגרסינן בתמורה בפרק יש בקרבנות (דף ט"ו). תניא משמת מרע"ה רבו המטמאין וטמאו ורבו המטהרים וטיהרו וכו'. וגרסינן במסכת חגיגה (דף ג'). בעלי אסופות נתנו מרועה אחד. אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות הללו מטמאין והללו מטהרין וכו'. ואם פסקו הלכה כב"ה על בת קול. כדגרסינן בפ"ק דערובין (דף י"ג). אמר רבי אבא בר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי וב"ה. הללו אמרו הלכה כמותינו והללו אמרו הלכה כמותינו יצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית הלל. עמדו על המנין ומצאו שהיו ב"ה הרוב ועוד שהיו ענותנין. ועל זה זכו כדאמרינן התם ומפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו וכו'. ויש לנו דרך אחרת שתקנו לנו נביאים וחכמים שהם כמו סייגים וגדרים כדי שלא יבעטו בני אדם בגופי תורה. כמו ששנינו

לעהרען, דיא, גלייכזאם אין דער לופט שוועבענד, נור פאן געשיכטע אייגע צו ערקעננען זינד. דאהער איסטען דיא פאן דען ווייזען איינגעזעטצטען געבאטע שטרענג בעאבאכטעט ווערדען, יא נאך פינקטליכער, אלס דיא דער תורה. ווען יעמאנד אויך דאס געבאט תפילין פאלגלאסגען גאנץ ווערלייגנעט, זא לייגנעט ער פאן דער וואהרהייט דער גאנצען תורה אונד מיט היעניגען שטראפלאז, דא זיינע בעהויפטונג אויף ניעמאנד איינפלוס האבען קאן. ווען יעמאנד אבער בעהויפטעט דאס מאן פינף שטאטט דער פאן דען ווייזען אנגעאָרדנעטען פיער בעהעלטער צו דען פיר דאס הויפט בעשטיממטען תפילין מאכען מוס, זא ווירד ער אויפ'ס שטרענגסטע בעשטראפט, דא ער גגען דיא אינדליכע איבערליפערונג איינע בעהויפטונג אויפגעשטעללט, דיא איהרע עקסיסטענס געפאהרדען קאן. אונד וואס דיא ווייזען איינמאל פיר גוט אונד היילזאם אנגעאָרדנעט האבען, קאן, זעלבסט ווען איינע שטיממע פאן היממעל דאס געגענטהייל פערקינדעטע, ניכט געאָנדערט ווערדען, דען „ניכט אים היממעל איסט זיא" דיא אינדליכע לעהרע, דא זיא אויף סיני פאן משה איבערגעבען איסט וואָרדען, דער זיא ווייטער איבערליפערט האט. זעלבסט ווען שטרייטיגקייטען איבער איין געזעטץ שטאטטגעפונדען זינד, אב דאס אונריין, יענעס ריין זייא, וואָ יעדע פארטהייא איהרע בעהויפטונג מיט איינער שטעללע אויס דער שריפט בעגרינדעטע, זא האט דיא שטיממענמעהרהייט היעריבער ענטשיעדען, לויט פאָרשריפט אין דער תורה: נאך דער מעהרהייט מוס דאס געזעטץ צו בעשטיממען. אונד ווען אויך, ווי רבי אבא בר שמואל בעריכטעט, נאכדעם דיא שאממייטע שולע מיט דער דעס הלל זיך פערגעבענס אום דיא ריכטיגע פעסטשטעללונג מעהרערער געזעטצע דרייא יאהרע געשטריטטען האבען, איינע שטיממע פאם היממעל, לויט בעהויפטונג דער היללעלשען שולע, ענטשיעד, זא געשאה דיעס, וויל זיך דיעזע שולע דורך דעמוטה אונד גאטטערגעבענהייט אויסצייכנעטע, בעזאנדערס אבער, וויל זיא

בראש אבות ועשו סייג לתורה. כגון איסור חמץ משעה ו'. ושניות לעריות. ונטילת ידים לחולין. וי"א שכל הדברים האלו לא באו להוסיף אלא כדי שלא יגעו בני אדם באיסור תורה ואסמכינהו רבנן אלאו דלא תסור. ויש דרך אחרת שהוא תנאים ותקנות. כדגרסינן בסוף פרק מרובה (דף פ"א). תנו רבנן עשרה תנאים התנה יהושע שמרעין בחורשים. ויש מהן נקראת תקנות כדאמרינן התם עשר תקנות תקן עזרא וכו'. וגרסינן בפרק י"ט של ר"ה (דף ל"א). תנו רבנן אין הכהנים רשאין לעלות בסנדליהן לדוכן והוא א' מט' התקנות וכו'. וכן בסוף השולח (דף ל"ו) התקין הלל פרוזבל וכו'. ובפ"ק דשבת (דף י"ו) שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה. וכמה הלכות כיוצא באלו נכתבין בתלמוד שהם כולם תקנות נביאים וחכמים ותנאים שהתנו. ויש לנו דרך אחרת שהן קרויין מנהגות דאין מברכים עליהם כאותן ששנינו בפרק מקום שנהגו (דף נ'). מקום שנהגו לעשות מלאכה וכו'. וגם קריאת הלל בר"ח וערבה בז'. ויש לנו מצות אחרות שנתחדשו בסבות ידועות בזמן הנביאים והחכמים. כגון תשעה באב ומגילה וחנוכה וכיוצא בהם. ואלו נקראות מצות דרבנן ומברכין עליהם כמו שמברכין על מצות של תורה. ואסמכוהו רבנן אלא ודלא תסור. וגם על שאל אביך ויגדך. כדגרסינן בפרק במה מדליקין (דף כ"ג). אמר רב חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. והעובר על דבריהם חייב מיתה והזהיר בדבריהם ובמצותם יש לו שכר הרבה בעמלו:

אטהרנאָהליג וואַר אַלס דיא טפֿאַאיסע טולע. — איך איבריגען האַבען דיא פראָ־פֿעטען אונד וויזען נאָך בעדאָרפֿעדס מיט דען אייטטען דער פֿאָן איהנען איינגעזעטצ־טען געבאָטע בעשאַבּיכֿטיגט, איינע אונלייגונג אום דיא תורה צו אַשֿכֿען, אויך דאַס קיין איבערטריטט אויך דאס געביעט דער תורה געבעסט, אום זיא צו פֿערלעטצען, געטעהע. היערמונטער איזט צו רעכֿנען דאַס פֿערבאָט דעם גענוסטעס דעם געזיי־ערטען פֿאָן זעכס שטונדען דעם טאַגעס דער פֿאָרפֿייער דעס פסח־פֿעסטעס אַב או. ז. וו. זאָ האַט הלל געשטאַטעט פֿערזיטטעלסט איינער בייק בעטרעפֿפֿענדען געריכֿט ניעדערגעלעגטען טולדפֿערטרייבונג זיין איינענטהום צו פֿערפֿאָנדען, וואַס פֿריהער ניכֿט אַנגינג, דאַ דער קייפֿער נור דען נוטלען, דיא פֿריכֿטע דעס פֿעלדעס צו קויפֿען בערעכֿטיגט וואַר, דאַס פֿעלד אַבער אומטע אַם שמיטה־יאַהר זיינעם איינענטליכֿען הערדן צוריקקגעגעבען ווערדען. זאָ אָרדנעטע שמעון בן שטח אַן, דער פֿרויא עהעפֿאַקטען אויסצוטטעללען, אונד עס גיעבט איך תלמוד נאָך זעהר פֿיע־לע פֿעראָרדנונגען, דיא לעדיגליך פֿאָן דען פראָפֿעטען אונד דען וויזען העררירהרען אונד איאאטרוואָהרענדע גילטיגקייט האַבען. זאָ האַבען דיא פראָזעטטען אונד וויזען געוויססען אַנאָרדנונגען דאַס אַנזעהען דער געבאָטע געגעבען, איבער דיא ביים דערען אויסאיבונג קיין זעגען געשפראָכֿען ווירד, אונד זאָ וויעדער אַנדערע, איבער דיא דער זעגען געשפראָכֿען ווירד, גלייך וויא אַן דען זעגען שפריכֿט איבער דיא געבאָטע דער תורה. דאַהער לעהרט רב חייא בר אשי איך נאַמען רב'ס: ווער דיא ליכֿטע דעס חנוכה־פֿעסטעס אַנצינדעט, אום דען זעגען היער־איבער שפרעכֿען; ווער דיעס צו טהון אונטערלאַסט, דער האַט זיין לעבען פֿער־ווירקט. ווער אלזאָ דיא וואָרטע דער וויזען פֿיר וויכֿטיג האָלט אונד דיא פֿאָן איהנען איינגעזעטצטען געבאָטע טרייליך ערפֿיללט, האַט איינען גראָסען לאָהן פֿיר זיינע איהע היער אונד דאָרט צו ערוואַרטען.

החלק השני.

בשכר המצות ויש בו שלשה פרקים:

(רלד) פרק ראשון.

אף על פי שאין לאדם לעשות המצוה שיקבל שכרה אלא לשם אהבת הש"י ואהבתו לקיום מצותיו. כדאיתא לעיל בהקדמת נר זה. אבל מ"מ השכר מוכן לבוא על המצוה ולא יהדל בשום פנים כי שכר המצות היא לעולם הזה ולעה"ב בסגולה הבאה בהכרה על הדבר שלא ישקר ושלא יכזב. ואם נראה לו לאדם לפעמים שאינו בא זה הוא שלא עשה המצוה כהלכתה או לא עשאה לשמה או יתאחר שכרה ואם יתמהמה חכה לו כי לא יכזב בשום פנים. ובסגולת מצות הצדקה שמתן שכרה מבואר בתורה והותר לנסותו בה דכתיב (מלאכי ג') ובחנוני נא בזאת. גם שכר המצות האחרות מפורש הוא כל אחד במקומו. וכל המצות בכלל מצילות מן הנוקין. כדגרסינן בפ"ק דפסחים (דף ח'). אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן נוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. כמאן כי האי תנא דתני' איסי בן יהודה אומר לפי שאמרה תורה (שמות ל"ד) ולא יחמוד איש את ארצך

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דען ערפֿאָלגענדען לאָהן אויף דאַס אויסאיבען דער געבאָטע.
אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

אָבגלייך ניעמאַנד דיא געטטליכען געבאָטע אויסאיבען זאָלל דעם לאָהנעס וועגען, זאָנדערן נור אויס ליעבע צו גאָטט אונד צו זיינען געבאָטען, וויא דאַס שאָן פרי־ הער איזט נאַכגעוויעזען, זאָ מאָגע מאַן זיך דאָך פֿערזיכערט האַלטען, דאַס דער פֿערהייססענע לאָהן אויף ערפֿיללונג דער געבאָטע ניכט אויסבלייבען ווירד, דען דיא פֿערהייסונגען דעס העררן געהען שטעטס אין ערפֿיללונג, אונד ווען זיא דעננאָך ניכט איינטרעפֿפֿען, זאָ ליעגט דיא שולד נור דאַראַן, דאַס ענטוועדער דיא געבאָטע ניכט לויט פֿאָרשריפֿט, אָדער ניכט איהרער זעלבסט ווילען אויסגעאיבט זינד וואָר־ דען, אָדער אויך וויל נאָך ניכט צייט זייא, דאַס דער לאָהן ערפֿאָלגע, אונד עס בלייבט יעדענפֿאַללס געגרינדעטע האָפֿפֿנונג היערויף; דען דער הערר ליגט ניא, אונד ער־ פֿיללעט שטעטס זיין פֿערשפרעכען. בעזאָנדערס בייס געבאָט איבער מילד־ אונד וואָהלטהאָטיגקייט איזט אין דער שריפֿט דער דאַרויף ערפֿאָלגענדע לאָהן גלייך אַנגעגעבען, דאַהער איזט'ס אויך צולעססיג איינען פֿערזוך אַנצושטעללען, אָב ער ער־ פֿאָלגען ווירד, דען עס הייסט: „בריגנעט אַללע צעהנטען אין דאַס פֿאָררטהסהויז, דאַס שפייזע זייא אין מיינעם הויזע, אונד פריפֿט מיך דאָך דאַדורך, שפריכט דער גאָטט דער העערע, אָב איך ניכט עפֿפֿנע דיא פֿענסטער דעס הימעלס אונד אויס־ שיטטע פֿיר אייך זעגען אָהנע איבערמאַאַס" (מלאכי ג', י'). יאַ זאָגאַר דער לאָהן אויף ערפֿיללונג דער איבריגען געבאָטע איזט עבענפֿאַללס אין דער שריפֿט אַנגעגעבען. אויך שטאָסט דענען, דיא, וויא רבי אלעזר לעהרט; געבאָטע אויסאיבען קיין שאַדען צו, דען איסי בן יהודה לייטעט דיעזעס אויס דעם פֿערזע (שמות ל"ד, כ"ד.):

בעלותך וגומר מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה רעה מזיקתה תרנגולתך באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן להזיק אינן ניזקין. דברים שאין דרכן להזיק על אחת כמה וכמה. אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין תלמוד לומר ופנית בבקר והלכת לאהליך. מלמד שתמצא אהליך בשלום. ועכ"ז אל יסמוך אדם על הנס כשיהא מצוי הנזק כדאי' התם היכא דשכיח היזקא שאני דכתיב (שמ"א, ט"ז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי. וגרסינן במסכת שבת פרק במה אשה (דף ס"ג). א"ר חנינא כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרים אותו בשורות רעות שנאמר (קהלת ח') שומר מצוה לא ידע דבר רע. רב פפא אמר אפילו הקב"ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו שנאמר (שם) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. וסמיך ליה שומר מצוה וגומר. וגרסינן נמי בפ"ק דר"ה (דף ט"ז) אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח וכו' כדאיתא לקמן בנר ה' כלל ב' מחלק יום הדין. וגרסינן במסכת קמא פרק שור שנגח את הפרה (דף נ') תנו רבנן מעשה בבתו של רבי נחוניה חופר שיחין שנפלה לבור הגדול וכו'. וגרסינן בפרק רבי אליעזר דתולין (דף קל"ט) אמר רבי שמלאי בשכר (שמות ד') וראך ושמח בלבו זכה אהרן להשן המשפט וכו' כדאיתא בהקדמת הנר הראשון. וגם המבטל המצוה הוא מרוחק מהשגחה ושמירה של מעלה כדגרסינן בפר' ע"פ (דף קי"ג) ת"ר ה' כמנודין לשמים וכו' כדאיתא לעיל בענין תפילין וציצית ונשואין. אבל עושי המצוה מגינין על עצמם ועל זרעם ועל דורם

„ניעמאנד זאָל דיין לאנד בגעהרען, ווען דוא הינאויפציהסט צו ערשיינען פאָר דעם אנגעזיכט דעס עוויגען דיינעס גאָטטעס,“ הער, דיין פיעה ווירד זיך זעלבסט אין דיינען גפילדען ווייידען, ווען דוא ווירסט אבוועזענד זיין, אונד קיין ווילדעס טהיער ווירד עס בעשאָדיגען, דיין געפליגעל ווירד זיך דאָס קאָרנכען זוכען, אָהנע דאָס איין געפראָסיגער אַרדער איבער דאַסזעלבע הערפאַללען ווירד; אונד ווען דיעס בייא לעבענדיגען וועזען דער פאַלל זיין ווירד, זאָ לאָסט זיך לייכט שליססען, דאָס דיין זאָנסטיגעס בעוועגליכע גוט פאָן קיינער רייבערישען האַנד בעריהרט ווערדען ווירד, ביז דוא זעלבסט „דיך ווענדען ווירסט דעם מאָרגענס אונד הייאגעהען צו דיינעס צעלטע.“ יעדאָך דאַ, וואָ מאַן לייכט צו שאַדען קאָממען קאַן, פאַר־לאַססע מאַן זיך ניכט אויף איין וואונדער. רב חנינא לעהרט: ווער איין געבאָט נאַך פאָרשריפט ערפיללט, דעם ווירד קיינע שלימע נאַכריכט היניטערבראַכט, דאַ עס הייסט (קהלת ח', ה.): „דער בעאָבאַכטער איינעס געבאָטעס ערפאָהרט קיין שלעכטעס.“ רב פפא לעהרט: זעלבסט ווען איין אונגליקק איבער איהן פער־האָנגט איזט, זאָ ווירד ער, ווען ער איין געבאָט נאַך פאָרשריפט ערפיללט, דאַפאָן בעפרייט, דען עס הייסט (איב. ד', או. ה'.): דעם קאָניגס בעפעהל איזט איין אַבזאַלוטער שפרוך. ווער דאַרף איהן פראַגען: וואַס טהוסט דוא? דער בעאָבאַכטער איי־נעס געבאָטעס אַבער ערפאָהרט קיין שלעכטעס.“ וואַהרליך דיא אויסיבונג דער גע־

כדגרסינן בסוטה (דף י״א) דרש רבי עקיבא בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו כדאיתא לעיל בראש הנר הראשון.) והאמת שאין קץ למתן שכרן של מצות לאותן המתעסקים בהם לשם שמים:

(רלה) פרק שני.

העוסק במצות מאריך ימים כדגרסינן בסוף פ״ק דקדושין (דף ל״ט) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו וכו׳ כדאיתא לעיל בפרק ג׳ מחלק א׳. וגרסינן נמי במסכת מגילה פרק בני העיר (דף כ״ז) שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים. אמר להם מימי לא השתנתי מים. וכו׳ ולא בטלתי קידוש היום וכו׳ כדאיתא לעיל בפרק ו׳ מחלק כבוד השבת. ואמרינן נמי התם שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן עזריה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדרי׳ ולא פסעתי על ראשי עם קדש ולא נשאתי כפי בלא ברכה. שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים אמר להם מימי לא קדמני אדם לבית המדרש ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה ולא ברכתי לפני כהן. לא אכלתי מבהמה וכו׳ דאמר רבי יוחנן אסור לו לאדם לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה וכל האוכל ממנה כאלו אוכל טבלים ולית הלכתא כותיה. ולא ברכתי לפני כהן למימרא דמעליותא היא. והא אמר רבי יוחנן כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כ״ג עם הארץ אותו ת״ח הייב מיתה שנאמר (משלי ח׳) כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי

האַטטע נאַך פאָרשריפט געבעטעט טהון פיר דיא, וועלכע זיא אויסאיבען, פיר איהרע נאַכקאָממען אונד פיר איהר גאַנצעס צייטאַלטער, וויא דיעס שאָן אַללעס פריהער איזט נאַכגעוויעזען וואָרדען. דער הויפטזאַכליכסטע איזט, דאַס דער ערפאָלגענדע לאָהן אויף ערפיללונג דער געבאָטע אונבעגרענצט איזט פיר דיעניגען, דיא זיא איבען אים ווילען גאָטטעס.

צווייטעס קאַפיטעל.

ווער זיך מיט דעם ערפיללען דער געבאָטע בעשעֿפטיגט לעבט לאַנגע, יאַ ווער נור איין געבאָט נאַך פאָרשריפט אויסאיבט, היישט עס ווידער אַנדערסוואָ, דעם געהט עס וואָהל אונד לעבט לאַנגע. רבי אלעזר בן עזריה ווורדע פאָן זיינען שילערן געפראַגט: רבי! וואָדורך ערררייכסט דוא זאָ איין האָהעס אַלטער? דאַדורך, גאַב ער נור אַנטוואָרט, דאַס איך ניע דאַס בעטהויז צום דורכגאַנג בענוטצטע, זאָנדערן איממער דורך דיא טהירע, דורך וועלכע איך געקאָממען בין, נאַכדעם איך געבעטעט האַטטע, ווידער הינאויסגינג; ניע בעזוכטע איך דאַס לעהרגעביידע שפּאָט, אונד ניע האַבע איך דען פריעסטערזעגען געשפראָכען, בעפאָר איך איר דיא האָנדע געוואַשטען. זאָ ווורדע אויך רבי פרידא דעסוועגען פאָן זיינען שילערן געפראַגט אונד ער גאַב נור אַנטוואָרט: ניע וואַר יעמאַנד פריהער אים לעהרגעביידע אַלס איך; ניע אַס איך דאַס פלייש פאָן איינעם געשלאַכטעטען פיעה, פאָן וועלכעם ניכט שאָן פריהער דער פריעסטער דאַס זייניגע ערהאַלטען האַטטע, אונד ניע האַבע איך בייא איינעם פעסטע, וואָ איין געלעהרטער פריעסטער צוגעגען וואַר, פריהער אַלס ער

אלא משניאי כי קאמר איהו בשוין. שאלו תלמידיו את רבי נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי ותרן בממוני הייתי. לא נתכבדתי בקלון חברי כי הא דרב הונא דרי ואזיל מרא אכתפיה אתא רב הונא בר חנילאי קא שקיל לה מיניה. אמר ליה אי רגילת דדארית במתך דרי ואי לא איתיקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי. ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי כי הא דמר זוטרא בריה דרב נחמן כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה ומהיל ליה למאן דצערן לי. ותרן בממוני הייתי דאמר מר איוב ותרן בממונו היה שהיה מניח פרוטה גבי חנוני. שאל רבי עקיבא את רבי נחוניא הגדול במה הארכת ימים אתו גוואי (פי' סריסים) קא מחו ליה סליק ויתיב בדיקלא אמר ליה ר' אם נאמר כבש למה נאמר אחד. אמר

זסלכסט דען זסגען גטשפרסכען. פסן רבי נחוניא בן הקנה ווירדע עבענפסללס ריס־זע פרסגע געריכטעט אונד זיינע סנטווסרט לויטעטע: ניע גסב איך עס צו, דסס איר מיינע עהרע ערנייגט ווערדען דורפטע, וואָדורך פיר איינען סנדערן איינע שסנדע ענטשטעהען קסננטע, גלייך איטגעטהיילט ווירד: רב הונא*) קסם איינסט פסם פעלדע איט איינעם גרסבטייט אויף דער שולטער אונד עס קסם רב הונא, זסהן דעס חנילאי אונד וואָללטע איהם דסשזעלבע סבנעהמען. ווען, שפרסך רב הונא צו דיעזעם, עס זסָ איבליך פסָן דיר איזט איט דעם גרסבטייט אין דיא שטסדט צו געהען, זסָ טסרעסט עס ניכטס, ווען סבער ניכט, זסָ דסרף איך עס ניכט צוגעבען, דסס דיינע עהרע ליידע. פערנער שפרסך רבי נחוניא: איך גינג ניע צו בעטט, בעפסָר איך איך איט איינעם פריינדע, איט דעם איך סם טסגע איינען שטרייט הסטטע, אויסזסָהנטע, (זסָ פערפוהר אויך אר זוטרא, זסָהן דעס רב נחמן); דסן וואַר איך טטעטס פרייגעביג, וויא איובי עס וואַר. רבי עקיבא פרסגטע איינסט עבענפסללס דען גרסָסען רבי נחוניא, וואָדורך ער איין זסָ הסָהעס סלטער ערריינט הסבע. דיא דיענער דעשזעלבען ווסרען דער איי־נונג, דסס רבי עקיבא דעסוועגען זסָ פרסגע, אום איהם סנצודייטען: עס זייא שסָן ניט, דסס ער ענדליך שטערבע, זיא פיעלען דסרום איבער איהן הער אונד שלוגען איהן, דסהער פליכטעטע ער זיך אויף איינען נסהעשטעהענדען בוים; פסָן דסָרט אויס ריכטעטע ער דיא פרסגע סן רבי נחוניא: עס הייסט אין דער טריפט: "דסס

---

*) רב הונא (ניכט צו פערוועכזעלן איט דעם (עקזילאַרך) ריש־גלות הונא, פסָן וועלכעם איינע קורצע ביסָגרסָפיע זייטע 321 צו לעזען אונטערלעטער טטעללע, געגעבען איזט, שטאַממטע אויס דער פּאַטריארכענפסַמיליע פסַלעסטינאַס, וואַר בעגיטערט אונד דער עלטעסטע אונד בע־דייטענדסטע שילער רב'ס. דעססען הסַכשולע צו זורא אויס פיעטעט פיר דען גרייזען טטוא דער אין דעם נסַהען נעהרדעאַ לעהרטע אונד דסַס זורסַניסע רעקטסַראַט ניט איטפערוואלטעטע. — זיעבען יסַהרע ביז אויך שטואל געשטסַרבען וואַר, אונבעזעטצט בליעב. נסַך דעססען סַבלעבען וואורדע רב הונא צום נסכפסָלגער רב'ס פסַן דער הסַכשולע צו זורא געוועהלט, דער ער פיער־ציג יסַהרע, פסַן צווייא הונדערט פונפציג ביז צוויי הונדערט ניינציג נסַך. געוויססער צייטרעכ־נונג, פסַרשטסַנר. ער וואַר סַלס לעהרער זעהר סַנגעזעהען אונד הסַכגעסַכטעט, בעדורפטע פונפ־צעהן סַמסַראַס צור פערדאָלמעטשונג זיינער פסַרטרעגע, דען ער הסַטטע סַן סַכט הונדערט שילער, וואָפסַן זיעבען אונד צוואַנציג סַלס לעהרער איך תלמוד גענסַננט זינד. נסַך דעססען טסַדע איבער־טרוג דיא פסַרסַניטע הסַכשולע דסַס רעקטסַראַט זיינעם גרייזען פריינדע אונד קסַללעגען יהודה בן יחזקאל, דער רעקטסַר צו פומבעדיטהאַ וואַר, אונד דיעזער פערוואַלטעטע סַלס דסַן בייד־סַמטער. וואַ לסַנגע ער רב הונא איבערלעבטע. איין נסַהערעס היעראיבער זיעהע ליטעראַ־בלאַטט העס סַריענטס 1847 נרס. 8 — 9. דער איבערזעטצער.

ליה מאי אחד מיוחד שבעדרו׃ אמר להו צירבא מרבנן הוא שבקוה וליחיה׃ אמר ליה מימי לא קבלתי מתנות שנאמר (משלי ט״ו) ושונא מתנות יחיה׃ ולא עמדתי על מדותי דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר (מיכה ז׳) נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע׃ שאל רבי אמי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אמר ליה קצת בחיי׃ אמר ליה ר׳ תורה היא וללמוד אני צריך׃ אמר ליה מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע׃ דאמר רבי יוחנן משום רשב״י אסור להסתכל בדמות אדם רשע שנאמר (מלכים ב׳, ג׳) כי לולי פני יהושפט וגו׳ אני נושא אם אביט אליך ואם אראך׃ רבי אלעזר אמר עיניו כהות שנאמר (בראשית כ״ז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל בעשו הרשע׃ והא גרמא ליה והאמר רבי יצחק לעולם אל תהיה קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנאמר (שם כ׳) הנה הוא לך כסות עינים׃ אל תקרי כסות אלא כהית עינים וכתיב ותכהין עיניו מראות׃ הא והא גרמא ליה׃ רבא אמר מהכא (משלי י״ח) שאת פני רשע לא טוב׃ בשעת פטירתו אמר

טאָט, דאס מיינע זאָללסט דו דעם אָרגעגנס צום אָפּפער נעהמען,״ וואָלו בע־דאַרף עס דעם אויסדרוקקעס „דאס מיינע,״ דאַ עס דאָך טאָן הייסט „דאס טאָן,״ אין איינצאַכער נאַהל? ריעס האָרענד, שפּראַך רבי נחוניא מיט דעם אויסדרוקק „דאס מיינע״ מיט סאַנגעדייטעט, דאס אַמן דאס בעסטע טאָן אים שטאַללע צום אָפּפער נעהמען אוס. דאַן ווענדעטע ער זיך צו זיינען דיענערן אונד שפּראַך: דיעזער אַמן מיט איין געלעהרטער, דאַהער לאַססעט איהן צופּריעדען. היערויף בעסאַנט־וואָרטעטע ער דעם רבי עקיבא דעססען פראַגע ווי פאָלגט: ניא נאַהם איך גע־שענקע אַן, דאַ עס הייסט: „ווער געשענקע האַססעט, ווירד לעבען;״ אונד ניא וואַר איך אונפערזאָהנליך; יאַ ווען איך יעמאַנד בעלייידיגטע, זאָ געוואָהרטע איך איהם פערציייהונג, דאַ דער, ווי רבא לעהרט, „דער שולד פערגיעבט אונד פערגעסען ניייהמט״ זיא נור דעמיטיגען פערגיעבט, דער אין דיעזעס זיינע האַנדעלט.
רבי אמי פראַגטע עבענפאַללס איינסט דען רבי יהושע בן קרחה, וואָדורך ער איין זאָ האָהעס אַלטער ערדייכט האַבע. מיט דיר איין לעבען צווידער, שפּראַך דיעזער, דאס דוא איך דאַרום בעפּראַגסט? איין לעהרער, שפּראַך רבי אמי, איך אַכטע גערנע וויססען, דורך וועלכעס פּערדיענסט, דאס אַמן זיך ערווירבט, אַמן איין האָהעס אַלטער ערדייכען קאַן. זאָ לאַנגע איך לעבע, שפּראַך רבי יהושע, האַבע איך ניא מיינעס בליקקעס געווירדיגט, דאַ דיעס נאַך דעם אויסשפּרוך דעם רבי שמעון בן יוחאי, פּערבאָטען איזט; אויך לעהרט רבי אלעזר, דאס יצחק אין זיינעם אַלטער דעסוועגען טריבע אויגען בעקאַם, ווייל ער וואָהלגעפאַללינג זיינען פּרעפּעלהאַפטען זאָהן עשו הייפיג אַנבליקקטע; אונד ווען אויך רבי יצחק נאַכווייזט, דאס דעסוועגען דיא אויגען יצחק׳ס טריבע וואַרען, ווייל אבימלך שרה מיט דען וואָרטען פלוכטע: „זיעהע עס זאָלל דיר זיין איינע דעקקע פיר דיא אויגען״ אונד דיעזער פלוך ביים איהרעם זאָהנע אין ערפיללונג גינג, דאַ־הער זיא דער פלוך איינעס געוועהנליכען אַננעס ניכט געריינג צו אַכטען, זאָ האַט דאָך רבי אלעזר אַנגעפיהרטע בעווייז עבענפאַללס זיינע ריכטיגקייט.
רבא בעווייזט דאס געזאַגטע אויס דיעזעם פּערז (משלי י״ח, ה׳.): „עס איזט

ליה רבי ברכני אמר ליה יהי רצון שתגיע לחצי ימי. ולכולהו לא. אמר ליה הבאים אחריך בהמה ירעו. אבוה בר איהי ובנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכלתי בעכו"ם. וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי גוי. שאלו תלמידיו את רבי זירא ואמרו לה שאלו תלמידיו את רבי אחא במה הארכת ימים. אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני בחכמה ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המִדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בהניכתו ואמרו ליה בהכינתו. וגרסי' במסכת ברכות פרק ת"ה (דף כ"ה) ת"ר כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו א"ל תלמידיו רבינו למדנו אורחות חיים. אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון וכו' וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללין ולפני מי אתם עומדין ובדבר הזה תאריכו ימים ותכנסו לחיי עוה"ב. וגם יש מצות ידועות שבגללן מאריכין ימים כמו שמצינו שנאמר על יראת השם כדגרסינן בפ"ק דיומא (דף ט') אמר רבי יוהנן מ"ד יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה וכו' כדאיתא

ניכט גוט, דאַס אַנגעזיכט אײנעס פֿרעפֿלערס צו אַכטען." אַלס רבי יהושע זאָללטע שטערבען שפּראַך רבי אמי צו איהם: מײן לעהרער, זעגנע מיך! עס זײא דער ווילע גאָטטעס, שפּראַך רבי יהושע פֿײערליך, דאַס דוא דיא העֶלפֿטע אײנער טאַגע עררײכעסט! אַך, וואַרום ניכט דיא גאַנצע, שפּראַך רבי אמי בע-טריבט. זאָללטען דען שפּראַך רבי יהושע דײנע קינדער, דיא דאָך ניכט מעהר אין דײנע ווירדע טרעטען קעֶננען, אַלס ביז דוא געשטאָרבען ביזט, זאָללטען זיא דען נור דאַס פֿיעה אויף ערדען היטען? רבי זירא, נאַך אַנדערן רבי אחא, ווארדע פֿאָן זײנען שילערן עבענפֿאַללס בעפֿראַגט, דורך וועלכעס פֿערדיענסט מאַן אײן האָהעס אַלטער עררײכען קאַן. היערויף ערהיעלטען זיא צור אַנטוואָרט: ניא ליעס איך צאַנק אין אײנעם הויזע אויפֿקאָממען; ניא טריטט איך דעם פֿאָרהויס, דער געלעהרטער אונד אַנגעזעהענער וואַר אַלס איך; אַן אײנעם אונרײנען אָרטע ליעס איך איר ניא דאַס געזעטצליכע וואָרט אין דען זין קאָממען; דאַן גינג איך ניא פֿיער עללען אָהנע תפילין אונגעבונדען צו האַבען אונד אָהנע דיא הײליגע לעהרע צו שטודירען; ניא שליעף נאָך שלומערטע איך אים לעהרזאַל; ניא מאַכטע איך מיך איבער דען פֿעהלער אײנעס נעֶכסטען לוסטיג, אונד ניא נאַננטע איך יעמאַנד בײא דעם איהם אָדער זײנער פֿאַמיליע בײגעלעגטען צו- אָדער שפּאָטטנאַמען. אַלס רבי אליעזר קראַנק וואַר, בעזוכטען איהן זײנע שילער אונד באַטען: אונזער לעהרער, לעהרע אונס דען וועג דעס לעבענס! דאַ שפּראַך ער צו איהנען: שאָנעט דיא עהרע אײערעס נעֶכסטען; האַלטעט אײערע קינדער פֿאָם הײפֿיגען שפּיעלען אונד טענדעלן אַב, אונד ווען איהר הינגעהעט, אום צו בעטען, זאָ זאַממעלט אײך ערסט אין דען זין, פֿאָר וועם איהר שטעהעט אונד צו וועם איהר בעטען וואָללעט, היעדורך ווערדעט איהר צו דעם גליקקע געלאַנגען, אײן האָהעס אַלטער צו עררײכען אונד דעס גלאָר-רײכען יענזײטס טהײלהאַפֿטיג ווערדען. — זאָ גיעבט עס נאָך אַנדערע געבאָטע, דורך דערען אויסאיבונג מאַן אײן האָהעס אַלטער עררײכט, היערצו ווירד געצעהלט, דיא וואַהרע געטטעספֿורכט, דאַס פֿריהע אויפֿשטעהען אום אין דאַס בעטהויז צו

לעיל בחלק א׳ מחבור זה. וגם מצינו שנאמר על המקדים לבית הכנסת שיאריך ימים. כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ה׳) אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ק מחלק התפלה. וגם אמרו על המאריך בתפלתו שהוא מאריך ימים כדגרסינן פרק הרואה (דף נ״ד) אמר רב יהודה ג׳ דברים מאריכין ימיו של אדם וכו׳ כדאיתא לעיל בפרק א׳ מחלק התפלה. ויש מצות אחרות מפורשות כל אחד במקומו. על כן אם מצינו בבני אדם שסובלין מכות גדולות וחלאים ופצעים וחבורות כדי שיוכלו לחיות חיי שעה עאכ״ו שהוא יותר טוב לעסוק במצוה לשם שמים כדי להשלים רצון קונם ויאריכו ימים ויזכו לחיים טובים כי כדאי הוא בעל מלאכתן לשלם שכר פעולתן ויטב להן בעולם הזה ויזכו לעולם הבא:

(רלו) פרק שלישי.

כל חכמי הקבלה והמחקרים מסכימים בשיש השארות לנפש וזהו שכר המצות לעולם הבא. אלא שהמקובלים מאמינים זה ע״ד הקבלה ואומרים כי אם האדון שהוא ב״ו נותן שכר לעושה רצונו ולמתעסק בעבודתו כ״ש למלך מ״ה הקב״ה שהוא נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו. ונותן שכרו בהשארות הנפש לעולם שכלו טוב וארוך ותמידי לעוסקים במצותיו וששים בעבודתו. ואף על פי שנותן לבריותיו תגמולים אחרים בעולם הזה כפי המצוה וכפי עושיהם כי יש זוכים לשתי שלחנות מעט מוער. ויש אחרים שהם מוכים

געהען, אונד דאס געבעט לאנגזאם אונד מיט וואהרער אנדאכט צו פערריכטען. ווען עס אלזא אענטשען גיעבט, דיא איהרע לעביגקייטען אללער ארט, נאטה, קוממער, ליידען אונד קראנקהייטען אויסשטעהען אונד ווילליג איבערווינדען אום נור דיעזעס לעבען צו ערהאלטען, וויא זאללטע מאן ניכט דיעזעס פערגאנגליכע לעבען דער בעשעפטיגונג מיט דען געטטליכען געבאטען ווייהען, אום דען וויללען דעס שעפפערס צו פאללפיהרען, אויף דאס מאן לאנגע אונד גוטע טאגע לעבע אונד דאמיט מיינסט אין דער צוקונפט דער פערהייסונג לאהן אין פאללעם מאסע ווערדע, דאס עס אלזא אין דיעזעם אונד אים צוקינפטיגען לעבען וואהל ערגעהע! —

דריטטעס קאפיטעל.

אללע קאבבאליסטען זאוואהל, אלס אללע פארשער אונד פילאזאפען שטיממען איבער־איין, דאס עס איינע פארטעקסיסטענס, איין עוויגעס פארטלעבען דער זעעלע גיעבט, דאס זיא פיר דיא היענידען פערריכטעטען גוטען האנדלונגען יענזייטס דען לאהן געניעסע. דיא קאבבאליסטען, ריא דיעזע וואהרהייט פאן אטה הער האבען, ערקלארען זיא אויך פאלגענדער מאסען, נעמליך: ווען עס אויסגעמאכט איזט, דאס איין הערר זיינעם דיענער פיר געלייסטעטע גוטע ארבייט ווילליג בעלאהנט, זא איזט קיין צווייפעל דאראן צו זעטצען, דאס דער קעניג אללער קעניגע, דער וואהרע אונד גערעכטע, יעדעם דען געביהרענדען לאהן פיר זיינע גוטען פערריכטונגען היעניע־דען, יענזייטס, אים רייכע דעס עוויג גוטען אונד וואהרען, געוואהרט. צווייטען ער־פאלגט דער לאהן אויף איינע גוטע האנדלונג שאן היענידען, יע נאכדעם דאס ערפילל־טע געבאט פאן וויכטיגקייט וואר אונד יע נאכדעם עס מיט גוטען ווילען, ליעבע אונד אויפאפפערונג אויסגעאיבט איזט ווארדען, דא עס נור זעהר וועניגע גיעבט, דיא היעד

ומעונים בעולם הזה כדי לקבל שכרם מושלם לעולם הבא. ויש רשעים נענשים בעולם הזה. ויש אחרים מקבלים כל זכיותיהם בעולם הזה כדי לאבדם מן העולם הבא. וברוך בורא עולם אשר סדר המערכות האלה וסדרם כרצונו והוא משיג ויודע טעם כל אחד ומשפטו וסבתו ואחריתו. ויש מצות שיש להם קרן ופירות לעולם הזה ולעוה"ב. כדגרסינן במסכת שבת פרק מפנין (דף קכ"ז) אמר רבי יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא וכו' כדאי' בחלק הכנסת אורחים. וגרסינן נמי במסכת פאה (דף ב') תניא שלשה דברים אדם אוכל פירותיהן וכו' כדאיתא בחלק גמילות חסדים. אבל הגמול הנאמן הוא לעוה"ב ולזה הביאו רבותינו ראיות ברורות לאין תכלית מתורה נביאים וכתובים. והוא רמוז בתחלת התורה בשמות בני אדה"ר שנכתבו שמותם לרמוז איך הם מתחלפים מיני בנ"א כי יש מהם שמתעסקים בקניית קרקעות ודברים קיימים המשולם לקין. ואותם שמתעסקין באסיפת מטלטלין וממונות ותענוגים שהם הבלי עולם המשילם להבל. ואותם שהם מתעסקין בדברים שהם יסוד העולם ובריאתו וקיומו והשארותו המשילם לשת דכתיב כי השתות יהרסון וגו' (תהלים י"א). ועל

אונד דאָרט גענידסען. זאָ גיעבט עס וויעדער װעלכע, דיא היער זין זאָטה, דראַנג־ זאַל אונד ליידען לעבען, דאַמיט זיא איינען פֿאַללען, ערהאַלטען זאָהן יענזייטס עמ־ פֿאַנגען זאָללען, אַנדרע, פֿערלאָר היענעגען ווערדען פֿיר איהרע גוטטהאַטען היער אין פֿאָללעם מאַאַסע געלאָהנט, וויעדער אַנדערע, דיא דיעסזייטס פֿיר יענעס זיך ערוואָרבענע פֿערדיענסטע בעלאָהנט ווערדען, אונד יענזייטס, בלאָס פֿאָן יענעם פֿער־ דיענסט, דער ניכטיגונג אונד פֿערניכטונג פֿערפֿאַללען; דען דער געפריעזענע וועלטענ־ שאָפפֿער האַט אַללעס זאָ געאָרדנעט אונד נאַך זיינעם ווילען איינגעריכטעט, דאַ ער יעדען בעוועגגרונד צו דער האַנדלונגסוויזע יעדעס איינצעלנען קעננט אונד זאָגאַר דאָס אורטהייל היעריבער שטרענג אונד גערעכט פֿעללט, אונד דאַהער איבער דאָססען ענדע בע־ שטיממט. יעדאָך דיא איגענטליכע פֿערגעלטונג, דען וואַהרען לאָהן עמפפֿאַנגט יעדער אין דער צוקינפֿטיגען וועלט, דיעזעס בעוויזען אונזערע לעהרער אויס אונצאָהליגען שטעללען דער היילגען שריפֿט. שאָן דיא נאַמען דער ערסטען ביירען זאָהנע אדם'ס, דיא אין דער שריפֿט אַנגעגעבען זינד, האַבען פֿאָלגענדע בעדייטונג: עס גיעבט נעמליך מענשען, דיא איהרע לעבענסטאַגע דאַזו פֿערווענדען איהן אַנקויף פֿאָן בלייבענ־ דען גיטערן אונד זאָנסטיגען דויערהאַפֿטען געגענשטאַנדען, דיעזע צו ערלאַנגען איזט איהר אַללייניגעס שטרעבען, איהר גייסט איזט לעדיגליך דאַרויף געריכטעט, דאַהער זינד זיא געגליכען צו קין (קנה), דיא גערן אַללעס קייפליך אן זיך ברינגען. דאַן גיעבט עס וויעדער מענשען, דיא שאַטצע, קאָסטבאַרע געגענשטאַנדע איינצוזאַממלען וכען, אום דאַמיט צו פרונקען, דיא דען פֿערגניגונגען נאַכיאַגען, אום איהרע אייטלע לוסט דאַראַן צו זאַטטיגען, אונד דיעזע זינד געגליכען צו הבל, זינד דורך איהן פער־ זאָניפֿיצירט. איינע דריטטע קלאַססע מענשען גיעבט עס, דיא אַללעס אייטלע אונד פֿערגאַנגליכע לאַססען אונד זיך נור מיט וויכטיגען דינגען בעפֿאַססען, דיא נאַכ־ דענקען איבער דיא שאָפפֿונג, איבער דיא פֿאָרטדויער דער וועלט אונד בעזאָנדערס דער זעעלע אונד וועלכע מיטטעל איהנען אין האַנדען געגעבען זינד צו איהרעס פֿאָרטבעשטעהנד, דיעזע זינד פֿערגליכען צו שת (שת גרונדלאַגע), זינד אין איהם

כן לא נתקיימה המציאות הגשמית כי אם בשת. ונתן לו שם בשתי אותיות האחרונות להעיד בו אל התכלית האחרונה להראותינו כי כשם שנתקיימה לו המציאות הגשמית כך נתקיימה לו המציאות הרוחנית ר״ל ההשארות. ועל זה נאמר עליו שנולד כצלם ודמות שנאמר (בראשית ה׳) ויולד בדמותו כצלמו מה שלא נאמר על האחרים וגם באחרים נאמר ותלד לפי שבאים מצד האשה שהיא החומר ועל שת נאמר ויולד שבא מן האיש שהוא הצורה. ועל כן מי שלובש במדות הצורה שהיא הנפש רודף אחר המצות ומעשים טובים אומרים התורניים שהם המקובלים שנותן להם הקב״ה שכר טוב בעמלם. אבל הפלוסופים שהם חכמי המחקר בררו אמתת השארות הנפש בחקירה ועיון ובראיות מופתיות ברורות המחייבות ההשארות הנצחי לאותם המוציאים שכלם מן הכח אל הפועל וקינים שכלם להדבקו בשכל הפועל ולא בידיעה בלבד אמרו אלא כשיהא המדע עם מדות טובות המשאירות לשכלו כמו שאמרו הפלוסופים כי במדע ובמעשה תדבק הנפש בעולם העליון. ואומר ארסטו אין החפץ המבוקש לדעת בלבד אלא לדעת ולעשות ולהיות החסידים נקשרים בדתות. ואמר אפלטון שהרוצה לקנות הפילוספיא הטהורה יתקן מדותיו. נמצא שכלם מודים החפץ לדעת ולעשות ושמתן שכרן

פֿאָרטגעזעטצט, אונד דאַרום שטאַממט אויך דאַס גאַנצע מענשענגעשלעכט פֿאָן איהם הער. אויך מיט דיעזער נאַמענס רעססווענגן אויס דען צוויי לעטצטען בוכשטאַבען דעס אַלפאַבעטהס שת געבילדעט, איז דאַדורך אַנגעדייטעט, דאַס זאָ וויא דער טרֶאֶגער דיעזעס מענשען דיא פֿאָן איהם גאָטט געוואָרדענע אויפֿגאַבע אַלס ענטע אין ציית־ליכער בעציהונג ערפֿיללט האַבע, זאָ האַט ער אויך זיינע אויפֿגאַבע אין גייסטיגער בעציהונג פֿאָללקאָממען געלעֶסט; אונד דאַרום הייסט עס אין דער שריפֿט: זיא געבאַר קין, הבל, וויל דיעזע מיט ליטער ווייבליכקייט בעגאַבט וואַרען, היני־געגען ביא שת הייסט עס: „ער, (אדם), צייגטע אין זיינער אָהנליכקייט נאַך זיינעם עבענבילדע אונד נענטע דעססען נאַמען שת (בראשית ה׳, ג׳).“ אין דעס עבענבילדס, וויא עס איהם זעלבסט פֿאָן גאָטט געוואָרדען. ווער זיך אַלזאָ מיט וואָהל זיינעם עבענבילד זעלבסט בעגאַבט, דאַס הייסט, ווער זיינע פֿאָן גאָטט איהם געוואָרדענע זעעלע דורך ערפֿיללונג דער געבאָטע אונד אויסאיבונג גוטער האַנדלונגען פֿערעדעלט, דעם שפענדעט דער געהייליגטע, וויא דיעס דיא ווייזען נאַך דער איהנען געוואָרדענען איבערליעפֿערונג לעהרען, גוטען לאָהן פֿיר איהר גאָטטגעפֿעֶלליגעס שטרעבען. — זעלבסט דיא פֿילאָזאָפֿען אונד גראָססען פֿאָרשער אַנדערער נאַציאָנען האַבען מיט קלאַרהייט אונד שאַרפֿע דורך אַנגיגפֿאַכע בעווייזע דען פֿאָרטבעשטאַנד דער זעעלע דאַרגעטהאַן. גוטע האַנדלונגען, זאַגען זיא, דיא דער מענש אויסאיבט, פֿיהרען דעססען זעעלע נעהער צו גאָטט, ווידאָך אום דיעזען דאַס וויססען אונד ערקענען פֿאָרטגעהען; זינד ביידע אים מענשען פֿערעייניגט, זאָ שטעהט זיינע זעעלע שאָן היניעדען מיט דער גייסטערוועלט אין פֿערבינדונג. אויך אַריסטאָטעלעס לעהרט: דאַס שטרעבען נאַך וויססען אַללין גענוגט ניכט, זאָנדערן דאַס ערלאַנגטע וויססען מוס צור טהאַט ווערדען אונד דיא פֿראָממען מיססען דיא זאָ וואַהר ערקאַננטען געזעטצע אויסאיבען. דעססען לעהרער פּלאַטאָ שטעללט אויך פֿאָלגענדען לעהרזאַטץ אויף: ווער דיא האָהערע, ריינע פֿילאָזאָפֿיא ערלאַנגען וויל, מוס פֿאָרווענג גוטע

של צדיקים לעתיד לבוא. על כן החסידים הראשונים לא שמו לבם לשכר העולם הזה ביודעם כי גודל השכר הוא השארות לעולם הנצחי. וכן מצינו ברבי אליעזר כדגרסינן בפרק חלק (דף ק״א) אמר רבה בר בר הנה אמר רבי יוחנן כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חמה עזה יש בעולם התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק. אמרו לו עקיבא אנו בוכין ואתה משחק. אמר להם למה אתם בוכים. אמרו לו ס״ת שרוי בצער ולא נבכה. אמר להם לכן אני משחק שכל זמן שאני רואה את רבי שאין יינו מחמיץ ואין דבשו מדביש ואין שמנו מבאיש ואין פשתנו לוקה אמרתי שמא ח״ו קבל ר׳ עולמו ועכשיו שמח אני. אמר ליה עקיבא חסרתי מן התורה כלום. אמר ליה למדתנו רבינו כי אין צדיק בארץ וגו׳. ת״ר כשחלה ריב״ז נכנסו חכמים לבקרו וכו׳ כדאיתא לקמן פ״ק מחלק יסורי יחיד. וגם מצינו מה שאירע לרבי חנינא בן דוסא ולאבא ב״ אבוה בהיות נקל בעיניהם כל טובות העולם הזה כנגד הקלה שבעולם הבא כדאיתא לעיל בהקדמה ראשונה. ואפי׳ מצוה אחת שאדם עושה בעולם הזה הולכת לפניו בעוה״ב כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ד׳) ובפ״ק דסוטה (דף ה׳) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת

אייגענטהאַפטען אונד זיטטען צו זיינער זעלבסטפערפאָלגונג זיך אַנגעאייגנעט האַבען. היערויס פאָלגט אַלזאָ, דאַס, זעלבסט נאַך דען אַנזיכטען דער דענקער אַנדערער נאַטיאָנען פאָן דער וואָללע גאָטטעס זייא, דאַס אַללע נאַך ערקענטניס שטרעבען אונד דאַנאַך האַנדעלן אונד דאַס עס איינען יענזייטיגען לאָהן פיר טוגענדהאַפטע גאַבע. דיא פריהערן פראָממען אַלזאָ שטרעבטען ניכט נאַך לאָהן פיר דיעזע וועלט, דאַ זיא וואוסטען, דאַס דער ערפאָלגענדע לאָהן אים יענזייטיגען לעבען גרעסטער אונד ערפרייענדער זייא. זאָ ווירד אויך איבערליעפערט: אַלס רבי אליעזר קראַנק וואַר, בעזוכטען איהן זיינע שילער אונד ער שפראַך צו איהנען: אַכטזאַם מיט דער נאָרן איבער דיא וועלט (דער איך נון גאַר זעהר ניעדערדריקקט.) דאַ ווייטען זיא, אַבער רבי עקיבא לאַכטע; דאַהער שפראַכען זיא צו איהם: וויר וויינען אונד דוא לאַכסט? אונד וואַרום וויינעט איהר, שפראַך עקיבא צו איהנען? וויל, גאַבען זיא צור אַנטוואָרט, דיעזער לעהרער, גלייך איינער גזעטצטעסראָללע, אין קוואַער דאַרניעדער ליעגט. אויס עבען דיעזעם גרונדע לאַכע איך אונד פרייע איך, דען זאָ לאַנגע איך ניכט קוואַער אַן איינעם לעהרער געמערקט האַבע, דאַס איהם ניכט דער וויין זויער, דער האָניג פערדאָרבען, דאַס אָהל ראַנציג אונד דער פלאַקס פערפוילט מיט וואָרדען, דאַכטע איך, דאַס ער זיינען לאָהן טהאָן היעניעדען היננימט, נון אַבער, דאַ איך דען קוואַער אונד דיא שמערצען, דיא אונזער לעהרער עמפפינדעט, אמערקע, פרייע איך. מיט דיר מטוואַ איינע איבערטרעטונג איינעס געבאָטעס דער היילגען לעהרע פאָן איר במקאַנטנט פראַגטע רבי אליעזר דען עקיבא? ווען דאַס געראַדע ניכט, גאַב דיעזער צור אַנטוואָרט,* זאָ וואַר דאָך דיין וואַהלשפרוך מיאמער: עס גיעבט קיינען גערעכטען אויף ערדען, דער נור גוטעס טהון אונד ניא זינדיגען זאָללטע. — עס לעהרט רבי שמואל בר נחמני אים נאַמען דעס רבי יונתן: זעלבסט איין געבאָט, דאַס יעמאַנד היעניעדען טרייליך ערפיללט, געהט איהם נאַך זיינעם אַבלעבען זיך אַנקינדיגענד פאָראַן, דאַ עס הייסט: „עס ווירד פאָראַנגעהען

לפניו לעולם הבא שנאמר (ישעיה נ״ח) והלך לפניך צדקך וגו׳. ואמרינן נמי התם אמר ריב״ל מאי דכתיב (דברים ז׳) אשר אנכי מצוך היום וגו׳ היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. ואמר ריב״ל שם (דף ב׳) כל מצות שעושין ישראל בעולם הזה באות ומעידות אומות העולם בהן לעולם הבא שנאמר (ישעיה מ״ג) יתנו עדיהם ויצדקו וגו׳. יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל. ישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם. גם מצינו שמעשים טובים מביאים לאדם לעולם הבא אף על פי שאינו שלם בדברים אחרים כדגרסינן נמי בפרק סדר תעניות האלו (דף כ״ב) רב ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא דבי לפט (שם מקום) אתא אליהו ז״ל איתחזי ליה. אמר ליה מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי אמר ליה לא. אדהכי אתא ההוא גברא דסיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטי בציצתא אמר ליה האי בר עלמא דאתי הוא קארי ליה ולא אתא לגביה. אזל איהו לגביה א״ל מאי עובדך אמר ליה זנדוקא אנא (פי׳ שומר בית הסוהר) ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד ורמינא פוריא בליליא בין גברי לנשי כי היכי דלא ניתעבד איסורא וכי חזינא בת ישראל דיהבי גוים בה עינייהו טרחנא ומסרנן נפשאי עלה ומצילנא לה זימנא חדא איתרמאי נערה מאורסה בעו למינסא אתאי דרודיא דחמרא

פֿאָר דיר דיינע גערעכטיגקייט.״ רבי יהושע בן לוי לעהרט, עס הייסט (דברים ז׳, י״א.): „בעאָבאַכטע אַלזאָ דאַס געבאָט, דיא געזעטצע אונד רעכטע, וועלכע איך דיר הייטע געביעטע, זיא אויסצואיבען,״ הייטע אַבער ניכט מאָרגען אונד ניכט, אום גלייך הייטע דען לאָהן דאַפֿיר צו בעאַנשפּרוכען. פֿערנער לעהרט דיזעלבער ווייזע: איבער־האַאופט אַללע גוטען, דיא ישראל היענידען ערפֿילט, בעצייגען דיא איבריגען פֿעלקער יענזייטס, דען עס הייסט (ישעיה מ״ג, ט׳.): „אַללע פֿעלקער ווערדען אַלזאַמען פֿערזאַממעלט אונד דיא נאַציאָנען ווערדען צוזאַממענגעבראַכט א. ז. וו., זיא (דיא איזראַעליטען) לעגען אַב איהר צייגניס אונד זינד גערעכטפֿערטיגט, דען זיא (דיא פֿעלקער) האָרען עס איט אַן אונד בעקונדען, דאַס עס וואַהר זייא.״ יאַ, גוטע האַנדלונגען, דיא דער מענש אויסאיבט, זעלבסט ווען ער זאָנסט פֿעהלער אונד אונטוגענדען אַן זיך האַט, זיכערטען איהן דיא צוקינפֿטיגע גליקזעליגקייט. זאָ ווירד ערצעהלט, דאַס רב ברוקא חוזאה שטאַנד איינסט אויף׳ם מאַרקטע צו בי־לאַט, דאַ ערשיען איהם דער פּראָפֿעט אליהו, אַן וועלכען רב ברוקא דיא פֿראַגע שטעללטע, אָב וואָהל יעמאַנד אויף דעם מאַרקטע זייא, דער דער יענזייטיגען גליקזעליגקייט טהיילהאַפֿטיג זיין ווירד. ניין, גאַב אליהו צור אַנטוואָרט. וועהרענד דיעזער פֿראַגע קאַם איין מאַן, דער שוואַרצע שוהע אַן האַטטע, וויא זאָלכע דאַ־מאַלס דיא היידען טרוגען אונד קיינע ציצית וואַרען אַן זיינעם קאָרפּערקלייד צו ער־בליקקען, אויף דיעזען מאַן צייגענד, שפּראַך אליהו: דער עבען אַנגעקאָממענע ווירד איהרער טהיילהאַפֿטיג. רב ברוקא ריעף איהן צו זיך הערצו, ער וואָללטע יעדאָך ניכט קאָממען, זאָ גינג ער הין צו דעם מאַננע אונד פֿראַגטע איהם, וואַס זיין געשעפֿט זייא. איך בין געפֿאַנגענוואַרטער, גאַב דער מאַן צור אַנטוואָרט, אונד לאַססע עס מיר בעזאָנדערס צור פֿפֿליכט זיין, דיא געפֿאַנגענען דאַס ווייבליכען גע־שלעכטס פֿאָן דענען מעננליכען ענטפֿערנט צו האַלטען, דאַמיט דיא זיטטליכקייט ניכט פֿערלעטצט ווערדע. וואַרום טראָגסט דו שוואַרצע שוהע אונד וואַרום זינד

(פי' צמרים של יין לבוש כרס) שראי לה בשיפולא (פי' בבגדיס) ואמינא להו דיסתנא חיא (נ"ס סי"ח). אמר ליה מ"ט סיימת מסאני אוכמי. אמר ליה מתאבילנא על ירושלים. ומ"ט לא רמית חוטי בציציתא אמר ליה בי היכי דלא לידע דיהודאה אנא. וכי הואי מילתא בצינעא ובעו למיגזר גזרתא מגלו לי ואמינא להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי לה להאי גזרתא. ומ"ט כי קראתך לא אתית לגבאי. אמר בההיא שעתא שמעית דהוו גזרי גזרתא ואמינא אשמעה ואשלה להו לרבנן דלבעי רחמי עלה דמילתא. אדהכי אתו תרי אחריני אמר ליה אליהו הני בני עלמא דאתי נינהו. אמר להו מאי עובדייכו אמרו לי' אנשי בדיחי אנן כי חזינן איניש דעציב דעתיה מבדחינן ליה. אי נמי כד חזינן בי תרי דאית להו תיגרא בהדיה הדדי טרחינא ועבידנא שלמא בהדייהו. וגם מצינו שהמצות מצילות אף לפושעי ישראל מדינה של גיהנם. כדגרסינן בסוף מסכת חגיגה (דף כ"ז) ובמסכת עירובין פרק עושין פסין (דף י"ט) אמר ר"ל אפי' פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב ועמד כמה שנים אין האור שולט בו פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון דכתיב (שיר ג') כפלח הרמון

קיינע ציצית פֿון דיינען קליידערן אנגעבראכט, פֿראגטע איהן רב ברוקא? ווייל איך, גאב דער מאן צור אנטוואָרט, אום דיא צערשטאָרונג ירושלים'ס איננערליך טרויערע, בעצייגע איך אויך איינע טרויער אייסערליך, אונד דארום האבע איך קיינע ציצית אן איינען געוואַנדערן, דאמיט דיא היידען ניכט מערקען זאָללען, דאס איך יודע בין, דען דא ווא איך פֿיר איינען איהרעס געזעצעס האלטען, פֿערפֿאלגען זיא מיר, וואס זיא אונהייל פֿאָללעס איבער ישראל בעשליסען אונד איך געהע הין צו דען ווייזען אונד טהיילע עס איהנען מיט. אבער ווארום, פֿראגטע איהן רב ברוקא ווייטער, ווארום קאמסט דוא ניכט צו איר אלס איך דיך פֿראהין געריפֿען? — ווייל, גאב ער צור אנטוואָרט, אין דיעזעם אויגענבליקק אונהייל פֿאָללעס, דאס איך מיט אנהאָרטע, איבער ישראל בעשלאססען ווארדע, איך בליעב דאהער אונד האָרטע דיעזען בעשלוס געגואו מיט אן, אום איהן אונפֿערציגליך דען ווייזען מיטצוטהיילען, דאמיט זיא דורך איהר געבעט אונד איהרען איינפֿלוס דענזעלבען אין איזרע אויוואַנדעלן מאָגען. וואָהרענד דיעזעס געשפּראָכעס ערשיענען צוויא אנדערע לייטע, אויף וועלכע אליהו דען רב ברוקא אבערמאלס אויפֿמערקזאם מאכטע, אינדעם ער צו איהם שפּראך: זיעהע, דיעזע ביידען וועררען עבענפֿאללס דער יענ-זייטיגען גליקזעליגקייט טהיילהאפֿטיג, אונד רב ברוקא גינג הין צו איהנען, זיא פֿראגענד, וועלכע געשעפֿטע זיא בעטרייבען. וויר זינד שפּאסמאכער, גאבען זיא צור אנטוואָרט. וועו וויר זייהען בעטריבטע אונד טרויערנדע זעהען, זוכען וויר איהן צו ערהייטערן; אויך איזט אונזערע אויפֿגאבע צווישען שטרייטענדען פֿריעדען צו שטיפֿטען. — זא פֿינדעט מאן אויך, דאס זעלבסט נור איינינע פֿאן פֿרעפֿלערן אויסגעאיבטען געבאָטע דיאזעלבען פֿאן העָללענשטראפֿע בעפֿרייען, וואס ריש לקיש זיא פֿאָלגט נאכווייזט: וועו דער אויס האָלז בעשטעהענדע מיט איינער דיננען גאָלד-פּלאטטע בעלעגטע אלטאר, אויף וועלכעם דיא אָפּפֿער פֿערברענט ווארדען, ניכט פֿאָם פֿייער ערגריפֿען ווארדע, זאָ לייכטעט עס וואָהל איין, דאס זעלבסט איין איסטע-טהאָטער, דער איינעם גראנאטאפּפֿעל, דער פֿיעלע קאָרנער אין זיך טראָגט, גלייכט, — וועו ער נור איינינע געבאָטע ערפֿיללט האט, פֿאָם פֿייער דער העָללע בעפֿרייט איזט.

רקתך אלו הרקנין שבך שמלאין מצות כרמון עאכ"ו. על כן כל בן דעת יתברר במצות ובמעשים טובים וינצל מעונשה של גיהנם ויזכה לעולם הבא:

(רלו) חתימה.

כל אשר יש בו לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע מודה שהמדות הטובות נאים לעושיהם ותפארת להם מכל בני אדם. וקיום המצות יש לכל נברא לעשות כדי לקיים מצות בורא שבראו מאין בחסדו ובטובו אף ע"פ שלא יקבל פרס. וכל שכן שהוא ברור וידוע שיש למצות סגולות רבות מתועלות ידועות לגוף ולנפש לולי שנשאר לנו שאלה על דבר צדיק ורע לו רשע וטוב לו. ועל דבר ספק זה נטוי רגלי גדולי עולם בראותם צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו. והתשובה לשאלה זארת ישיב כל אחד כפי השגתו כאשר מבוארות בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. וקצתם מבוארי' בחבור זה בכמה מקומות ועל כלם היו מהשים עד שבא הרמב"ם ז"ל בסוף מאמרו הנקרא מורה הנבוכים וכתב בפר' נ"א חלק ג' דברים שהם קרובי' לשכל בענין זה וזה נסחו. ואשר השיג והוא מתעסק הוא דומה בערת עסקו למי שהוא ביום המעונן שלא תאיר לו השמש

דאהער אָהנע יעדער שטערנענשטיגע ווינען גייסט לייטערן דורך אויסאיבען דער געבאָטע אונד גוטע האנדלונגען, אויף דאס ער פאָן העָללענשטראפען בעפרייט ווירד אונד דיא יענזייטיגע גליקזעליגקייט איינסט געניעססע.

שלום.

יעדער, דער איין הערץ האט, אום צו עמפפינדען, אויגען אום צו זעהען אונד אָהרען אום צו הָערען, אוס בעקעננען, דאס דיא פריהער ערוואָהנטען גוטען איינענשאפטען ווערטה זינד, אום זיך אנצואייגנען אונד ציערדען פיר אללע מענשען; דיא ערפיללונג דער גאָטטליכען געבאָטע אבער איזט פפליכט איינעס יעדען מענשען, דען דיא געבאָטע גאָטטעס, דער דען מענשען אויס גיטע אונד גנאדע ערשאפפען, זינד'ס, דיא מאן אויסאיבט אונד זעלבסט ווען קיין לאָהן דאפיר ערפאָלגטע, זאָ מיסטע מאן דיעזער פפליכט אויס ערקעננטליכקייט נאכקאָממען, געשווייגע דאס ער זיא אום זאָ עהער אויסאיבען מיסטע, דא עס קלאר אונד אָפפענקונדיג איזט, וועלכען וואָהלטהוענדען אונד היילזאָמען איינפלוס דיא ערפיללונג דער געבאָטע זאָוואָהל אויף קאָרפער אלס זעעלע האבען. יעדאָך בליעב דיא טרויריגע פראגע: ווען עס לאָהן אונד שטראפע גיעבט, ווי קאָממט עס, דאס עס צוווילען דעם גערעכטען אונד טוגענדהאפטען זעהר טרויריג אונד דעם פרעפלער וואָהל ערגעהט אויף ערדען? לאנגע אונבעאנטוואָרטעט, אונד דיא גרעָסטען גייסטער ווארען היעריבער שוואנקענד אונד אונענטשיעדען. דער איינע האָלטע זיך דיא אנטוואָרט אוים דער תורה, דער אנדערע אויס דער איבערליעפערטען לעהרע, זאָ וויא איך זעלבסט אין דיעזעם בוכע אן פערשיעדענען שטעללען אנזיכטען איבער דיעזע פראגע ניעדערלעגטע. אבער אללע אנזיכטען אונד איינונגען ווארען ניכט פאָר איינווירפען זיכער, ביז אויף מאיאוני, דער אין זיינעם בוכע מורה נבוכים (טהייל ג'. קאפ. נ"א.) פאָלגענדע דעם פערשטאנדע צוזאגענדע ערקלאָרונג גאב: ווער צוואר דורך זיינען פערשטאנד דער גאָטטעסערקעננטניס נאָהער גערוקט איזט, אין דיעזער

מפני העב המבדיל בינו ובינו. ומפני זה יראה לי כי כל מרה שתמצאיהו רעה מרעות העולם מהנביאים או מהחסידים השלמים לא מצאו הרע ההוא רק בעת השכח' ההוא ולפי אורך השכחה ההיא או פחיתות הענין אשר התעסקו בו יהיה עוצם הרע. ואחר שהענין כן כבר סר הספק הגדול אשר הביא הפילוסופים לשלול השגחת השם מכל איש ואיש מבני אדם ולהשוות ביניהם ובין אישי מיני שאר בעלי חיים והיתה ראייתם על זה מצוא החסידים והטובים רעות גדולות. והתבאר הסוד הזה ואפילו לפי דעתם ותהיה השגחת השם יתברך מתמדת במי שהגיע לו השפע ההיא המזומן לכל מי שמשתדל להגיע אליו. ועם הפנות מחשבת האדם והשיגו השם יתברך בדרכים האמיתיי' ושמחתו במה שהשיג אי אפשר שיקרה אז לאיש ההוא מין ממיני הרעות. כי הוא עם השם והשם עמו. אבל בהסיר מחשבתו מהשם כאשר הוא אז נבדל מהשם והשם נבדל ממנו. והוא אז מזומן לכל רע שאיפשר שימצאהו. כי הענין המביא להשגחה ולהמלט מן המקרה הוא השפע השכלי וכבר נבדל קצת העתים מן החסיד ההוא הטוב או לא הגיע כלל לחסיד ההוא הרע ולזה אירע לשניהם מה שאירע. והנה התאמתה אצלי זאת האמונה

ערקעננטניס אבער ניכט אונאונטערברָאכען וייטער טטרעבט, זאָנדערן זיך צווייזען וועגען ערוועיב אירדיטער גליקסגיטער אַבאיהט, גלייכט וואָהרענד דיעזער בעטעָטיגונג יעמאַנדעם, דעם דיא זאָנגע ניכט וואַרמענד טטראַהלט, וויל זיך איינע טוועדע וואָלקע צווישען איהר אונד איהם געלאַגערט האַט. זאָ טיינט איר אויך, דאַס דעניאַניגען ערהָאַלטען אָדער ערהָאַלטען אַמגנערן אַללער צייטען נור צו דער צייט אונגליקק בעטראָפפען האַבע, אין וועלכער זיא זיך פאָן גאָטט אַבגעווענדעט אונד דעם אירדיטען איט ליב אונד זעעלע צוגעווענדעט האַבען, אונד דאַס דאַז זיא בעטראָפפענע אונגעמאַך נור זאָ לאַנגע אַנהיעלט, אַלס זיא אין דיעזער ניכטיגען בעטעָטיגונג פערהאַררטען. היערנאַך איזט גערעַכטע פראַגע בעאַנטוואָרטעט אונד יעדער צווייפעל אַן איינע פאָרזעהונג גאָטטעס, דען פילע פילאָזאָפען אויפגעוואָרפען האַבען, אינדעם זיא בעהויפטען, דאַס עס קיינע פאָרזעהונג געבע, דאַהער דאַס אונטערגעטלעכט מיט דען איבריגען געטעָפפען דער ערדע גלייך טטעהע אונד אַללע דעם צופאַלל איבערלאַססען זייד, — געהאָבען; אבענזאָ נאַך דעניעניגען, דיא איינע פאָרזעהונג צוגעטטעהען אונד איינרייאען, דאַס גאָטט זיינע גיטע אונד הולד ביים דעם וויילען לאָססט, דער איהרער ווירדיג איזט. ווען דער אַנט נור נאַך דעם ווילען גאָטטעס לעבט אונד דען פאָן איהם אַנגעגעבענען וועג, דער צום הייל פיהרט, ניכט פערלאָססט, ווען ער דעם העררן פרייאדיג אונד וואַהרהאַפט טטעטס דיענט אונד אין דער גאָטטערקעננטניס וייטער טטרעבט, דאַן איזט'ס ניכט דענקבאַר, דאַס איהם יע איין אונהייל צוטטאָססען קאַן, דען ער איזט איט דען העררן אונד דיעזער מיט איהם. היינגעגען אַבער, ווען ער זיינען זין אַבגעווענדעט פאָן גאָטט, זאָ האַט ער זיך זעלבסט דיא טור ביימצועטסטען, ווען גאָטט זיינען פאַטערבליקק פאָן איהם אַבגעווענדעט, דאַס איהן אַללעראַן אונהייל אונד אונגעמאַך טריפפט; דאַהער, ווען עס איינעם פראָמאַען גוט געהט, זאָ איזט צו טליעסען, דאַס ער טטעטס איט גאָטט איזט, אונד אומגעוועגדעט, ווען עס איינעם פראָמאַען טלעכט געהט איזט

ג"כ מדברי התורה אמרו ית' (דברים ל"א) והסתרתי פני מהם וגומר. ומבואר הוא כי הסתרת הפנים הזאת אנחנו סבתה. ואנחנו עושים זרת המסך המבדיל בינינו ובינו והוא אמרו (שם) ואנכי הסתר אסתיר וגו'. ואין ספק כי דין היחיד כדין הצבור. הנה התבאר לך כי הסבה בהיות איש מבני אדם מופקר למקרה ויהיה מזומן לאכול כבהמות הוא היותו נבדל מהשם. אבל מי שאלהיו בקרבו לא יגע כל עיקר. אמר ה' יתברך (ישעיה מ"א) אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך. ואומר (שם מ"ג) כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך. כי כל מי שהכין עצמו עד ששפע עליו השכל ההוא תדבק בו ההשגחה וימנעו ממנו הרעות כלם. אמר (תהלים קי"ח) ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם. ואומר (איוב כ"ב) הסכן נא עמו ושלם. ואומר פנה אליו ותשלם מכל רע. התבונן בשיר של פגעים תראה שהוא מספר ההשגחה ההיא הגדולה וכו' עד סוף הפרק.

עבענפֿאַללס אַנצונעהמען, דאַס ער אַבגעוויכען איזט פֿאָן דען וועגען גאָטטעס; אונד דיעזע ערקלאָרונג האַלטע איך פֿיר איינע וואַהרע, בעזאָנדערס דאַ זיא אין דער תורה שאָן זאָ געגעבען איזט, דען וואָ פֿאָן ישראל'ס זינדהאַפֿטעם בעטראַגען דיא רעדע איזט, היישט עס (דברים ל"א, י"ז.): „פֿערבערגען ווערדע איך איין אַנגעזיכט פֿאָר איהנען," אונד דאַס איזט קלאַר, דאַס, ווען דער הערר זיין אַנטליטץ פֿערבערגט, וויר אורזאַכע דורך אונזער בעטראַגען היערצו געגעבען אונד איינע טיירעוואַנד געשטעללט האַבען, צווישען איהם אונד אונס, דאַהער וואָ אין דער טריפֿט פֿאָן ישראל'ס צוּוואַנדרען צו אַבגאָטטעריי דיא רעדע איזט, היישט עס: „איך אַבער ווערדע איין אַנגעזיכט פֿערבערגען אַן דעאָזעלבען טאַגע" (דאַז. פֿ. י"ח.), אונד איזט עס קיינעס צווייפֿעל אונטערוואָרפֿען, דאַס אָבגלייך היער פֿאָן גאַנץ ישראל דיא רעדע איזט, זאָלכע שטראַפֿע עבענזאָ דען איינצעלנען, דער דיא וועגע גאָטטעס פֿערלאָסט, טריפֿפֿט. היערנאַך איזט ערזיכטליך, דאַס דער איינצעלנע וויא דאַס גאַנצע מענטשענגעשלעכט צום טהיערע הערנאַבזינקען קאַן, וויל ער זיך דאַס טוטזע גאָטטעס דורך זיינע האַנדלונגסוויזע ענטזאָגען אונד זיך דעסזעלבען אונווירדיג געמאַכט האַט. ווער אַבער גאָטט אין זיינעם אינגערן וואַהנען לאָסט, דען טריפֿפֿט קיין אונהייל, דען עס היישט: „פֿירכטע דיך ניכט, דען איך בין מיט דיר; פֿערזאַגע ניכט, דען איך בין דיין גאָטט" (ישעיה מ"א, י'). פֿערנער: „זאָ דוא דורך וואַססער געהסט, בין איך ביי דיר אונד ווען דורך שטראָמע, זיא איבערפֿלוטהען דיך ניכט" (דאַז. מ"ג, ב'.). דען ווער דאַ שטרעבט גאָטטגעפֿעלליג צו זיין, דעם ווירד ניכט אַלליינע האָהערע ערקעננטניס צו טהייל, זאָנדערן נאָך דיא גאָטטליכע פֿאָרזעהונג וואַלטעט איבער איהן, זאָ דאַס איהן קיין אונהייל טריפֿפֿט; דאַהער היישט עס אויך: דער הערר איזט (איין האָרט) איר, איך פֿירכטע ניכטס, וואַס וויל איר אויך איין מענש טהון. פֿערנער היישט עס (איוב כ"ב, כ"א.): „האַלטע דיך אַן איהן אונד פֿריעדען ווירסט דוא האַבען" או. ז. וו. — רב יצחק לטיף*) פֿיהרט דיא וואָרטע אַמאָוזים אין זיינעם

---

*) יצחק לטיף, איין שפּאַניער, איזט אַלס פֿילאָזאָף, אַסטראָנאָם אונד געאָגראַף דורך פֿערשיעדענע פֿאָן איהם פֿערפֿאַססטע ווערקע, וואָפֿאָן אַנאָנימקריפּטע אין מעהרערן ביבליאָטהעקען ליעגען, בעקאַננט. ער בליהעטע געגען דיא מיטטע דעס דרייצעהנטען יאַהרהונדערטס דער געוואָהנליכען צייטרעכנונג. נור איין קאָממענטאַר צום פּרעדיגער, אָהנע אַנגאַבע דעס דרוקקאָרטעס אונד יאַהרעס, איזט פֿאָן זיינען ווערקען געדרוקקט וואָרדען.

דער איבערזעטצער.

ואחריו קם רבי יצחק ן' לטף. ובספרו הנקרא שער השמים האריך יותר להוסיף ולבאר בזה דברי הרמב"ם ז"ל וכתב בשער הראשון פר' נ"ב. איך כפי טבע המציאות מתחייב להיות כל אדם רודף אחר מהייתו כפי הכנת החומר שלו על דרך הטבע ולא ע"ד השכל בלבד. ושאם ינהיג הבורא יתברך ליתן ממון ושלוה לצדיקים וחיים ארוכים בעולם הזה. וימנע אלו הטובות מן הרשעים וכל שכן אם יענישם מיד כפי רשעם תמיד. נמצא מכריע כל בני אדם להיותם צדיקים. ויהיה הוא סבת תנועתם הראשונה לזה הטובה הבאה מיד ולא לשם שמים ולא לכונת המעשה ולא להשיג התכליות הנכבדות שהבטיח בהם התורה. אלא להשיג הטובות הגופניות המושגות מיד ולברוח מהפכיהן כמו שעושה התינוק ואף הבהמה שמבקשת הנאות לה ובורחת מהפכו. גם אלו ישיגו כלל הצדיקים הטובות בלי שום הפך. וכלל הרשעים הפכים בלי שום טובה נמצא הטבע בטל. שאפילו יתמיד החסיד השלם בדברים ההפכים לא יכאב ולא יחלה. ואפילו יזרע הרשע בארץ שמנה שלא תצמיח זה הפך הטבע המוטבע בנבראים הכל כפי מה שהאריך בזה בפרק הנזכר. וגם כתוב בפרק כ"ד כי אפילו לפי דעת ארסטו המאמין שאין השגחה בכל מה שתחת גלגל הלבנה יורה שמצד השגחתו בשכלים ישתלשל עד החכמים. כי בהיות הנפש החכמה האישית כח בגוף והשכל הקנוי שהוא צורתה דבק כשכל הפועל הנפרד

אערקט סער הטאיק (היאאזאסאזהָרטע) דורך היגזופיגונג ויינער מייגנען טרעזטע. זיכען פּנוּזיכטען ווית פּאָזגט, מוים: דיח זייבעסבעדירפניססע דעס מעגטען ערפּאָרדערן עס, דאַס ער נאַך נאַהרונג מונד מונטערהאַזט טטרעבע. וואַן עס נון דער וויזזע דעס טאָפּפערס געוועזען וואָרע, דאס פּראָממען פּערמאָגען, פריעדען מונד זאַנגעס זעבען נוּק זאָהנע זו געוואָהרען, מונד דעם פרעפּזער ריזוע דרייח וואָהזטהאַטען ניכט פּאָזיינע זו עניטציעהען, זאָנדערן נאָך פיר זיינע מיססעטהאַטען נאַך געביהר זו בעטטראַפען, זאָ פּערטטינדע עס זיך פאָן זעזבסט, דאַס אַזזע מעגטען, מוק עס גוט מוין ערדען זו האַבען, פראָם מונד גאָטטגעפאָזזיג וואָרען; ניכט גאָטטעס וועגען טהאָטען זיח עס, ניכט מוק דער מין דער תורה פערהייסענען זאָהנעס ווילזען אָדער מוק האָהערע גאָטטעסערקעננטניס זו ערזאַנגען, זאָנדערן ריין נור וועגען מיהרער פּיזיסען וואָהזפּאַהרט. זיח ווירדען איח מיין קינד פאָר דעם מיבעז פּזיעהען מונד וויח דאַס טהיער זיין, דאַס מינסטינקטמאָסיג דאַס גוטע בעהאַגזיך ניאמט מונד דאַס טזעכטע איידעט מונד פּזיעהט, מונד ניעמאַנד ווירדע דעם עוּיגען, זעזבסט ווען ער זיך פערזאַססט פיהזען זאָזזטע, אָפטערע אָנדערונגען מין דער נאַטור זו מאַכען, מוים מיננערער מיבערצייגונג, זאָנדערן נור דעם בפּזד ערפאָזגענדען זאָהנעס וועגען, ריענען. זעזבסט פּריסטאָטעזעס, דער בעהויפטעט, דאַס דיח פאָרזעהונג גאָטטעס ניכט מונטער דעם מאָנדע, זאָנדערן נור מויפ'ס היאאעז מונד מיבער דעססען העער וואַזטעט, רייאט מיין, דאַס דער מעגט דפּדורך, דאַס ער יאך גאָטטעסערקעננטניס ריינגט מונד טטרעבט מיין מונזיכטבארעס באַנד וועבט זוויטען זיך מונד דען היאאעזסמאָכטען, וואָדורך ער זיך דעם פּאָזזפּאַטער מיאאטער מעהר נאָהערט; דען דפּדורך, דאַס דיח זעעזע דאס מעגטען, דיעזער הויך גאָטטעט, נאַך

יתחייב שתהיה השגחת האל יתברך דבקה בכל איש מאישי המין האנושי כל אחד כפי מעלתו. ולפי שהנפש נותנת כח בגוף תמשך ההשגחה אל הגוף. גם המתעסק במצות התורניות ובמעשים טובים הנעשים לשם שמים בבהירתו כהם יש לו שום דבקות בשכל ותהיה אז ההשגחה דבקה כו. והאריך בזה בפרק זה ובפרקים הנמשכים אחריו. אבל האמת הוא כשהאדם השלם דבק בעבודת הש"י השגחת הבורא יתברך בו. ואף על פי שיפרד מחשבתו ממנו בשום זמן ואז יקרה לו שום מקרה לבסוף גמולו יהיה לו בעולם התמידי. ולפי שהם מעט מזער אותם שאינם בודלים ממנו מחשבתם בשום זמן אומרין אין כל אדם זוכה לשתי שלחנות והזוכה בהם אשריו. ועליהם אמרו בפרק כהן משיח (דף י"א) דרש רב נחמן בר רב הסדא מ"ד (קהלת ה') יש הבל וגו'. אשריהם הצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכו' כדאיתא בהקדמת נר של תשובה. ואותם שמוסרים נפשם על קיום המצות אשריהם ואשרי חלקם שאין קץ למתן שכרן כמו שאמרו ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. וגרסינן בפ"ק דבתרא (דף י') רב יוסף בריה דריב"ל חלש איתנגיד ואתנה (פי' כלה כאלו פרחה נשמתו וחוזר). אמר ליה אבוה מאי הזית. אמר ליה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה.

גאָטטעסערקעננטניס שטרעבט, לייטערט זיא דען קאָרפער, אין וועלכעם זיא זיך בעפינדעט, הייבערט איהן פאָן דען שלאַקקען דעס אירדישען, דאַמיט דער הערר דאַרין וואָהנע. עבענזאָ איזט'ס דער פאַלל מיט דעניעניגען, דיא דיא געבאָטע דער תורה אויס אינגערער איבערצייגונג פאָם ווילען גאָטטעס ערפיללען אונד גוטע גאָטטגע- פעלליגע טהאַטען אויף ערדען אויסצואיבען זוכען, דאַס גאָטטעס פאָרזעהונג איבער איהנען אונד אין איהנען צו איהרעם היילע וואַלטעט, זאָ וויא זיא דעניעניגען פערטנאַגען ווירד, דער יעדעס גוטע אונד עדלע אויס זיך דראָנגט אונד נור בעמיהט איזט, איר- דישע גענִיססע צו ערלאַנגען. אין דעם אַנגעפיהרטען ווערקע ספר השאלות איזט דיעזע פראַגע מיט נאָך פיעלען בעלעגען ערשאָפפענד ערערטערט. יעדאָך איזט'ס אונד בלייבט'ס אויסגעמאַכט, דאַס איבער דען טוגענדהאַפטען אונד פראָממען, דער נור שטרעבט דיא געבאָטע גאָטטעס צו ערפיללען אונד גוטע טהאַטען צו איבען, גאָטט זיינע פאָרזעהונג אונד זיינען בעזאָנדערן שוטץ וואַלטען לאַסט, אונד ווען איהן צווייפען איינע ניכטיגונג אויף ערדען טריפפט, זאָ איזט דיעס איינע פאָלגע איינעס אויגענבליקליכען פערגעהענס, אויף וועלכעס דעסוועגען היענידען גלייך דיא שטראַפע ערפאָלגט, דאַמיט איהם דער לאָהן אים צוקינפטיגען לעבען ניכט געשמאָ- לערט ווערדע. דאַהער איזט דער אויסשפרוך דער ווייזען: ניכט יעדער איזט זאָ גליקליך צווייא גוט בעזעטצטע טאַפעלן פאָרצופינדען, זעהר שאָן אונד טרעפפענד. דיעיעניגען אַללזאָ, וועלכע נור פיר דיא ערפיללונג דער גאָטטליכען געבאָטע היענידען לעבען, האַבען געוויס עוויגעס הייל אונד אונבעגרעננטע גליקזעליגקייט צו ערוואַר- טען, דען דער לאָהן פיר אויסגעאיבטע געבאָטע אין דיעזעם לעבען, ערפאָלגט ווידער אים צוקינפטיגען לעבען. — איינסט וואַר רב יוסף, זאָהן דעס רבי יהושע בן לוי קראַנק; עס איבעררַאשטע איהן איינע שוואָכע אונד ער פיעל אין איינע טאָדעסאָהנליכע אָהנמאַכט; אַלס ער ווידער צו זיך קאַם, פראַגטע איהן זיין פאַטער, וואַס האַסט דוא געזעהען? איינע פערקעהרטע וועלט האַבע איך געזעהען, גאַב ער צור אנטוואָרט,

אמר ליה בני עולם ברור ראית. אמר ליה אנן היכי חזיתינן אמר ליה כי היכי דהשבינן הכא חשבינן התם. ושמעתי שהיו אומרין הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם. מאן נינהו אילימא רבי עקיבא וחבריו פשיטא דהא איכא תורה ומעשים טובים בלאו הכי נמי אלא אלו הרוגי לוד. וגרסינן במכילתא (דברים ה׳) ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו׳. אלו שהן יושבין בארץ ישראל ומוסרין נפשם על המצות כגון מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי מצה. מה לך לוקה על שנטלתי לולב שנאמר (זכריה י״ג) ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי ר״ל המכות האלו גרמה אהבת אבי שבשמים. ומאחר שכל הטובות שמעה״ז הם כטיפה לים בערך אצל טובות העולם הבא. אשרי הקובע שכרו לעולם שכלו טוב:

סליק נר שלישי.

נאָמליך דיא היער אין אַנזעהען אונד ווירדע וואַרען, בעפינדען זיך דאָרט אין ניעדריג=קייט, אונד דיא היער גדריקקט אונד אין טרויריגקייט לעבטען, זינד דאָרט פריידיג אונד גליקקליך. דאַן האַסט דוא רעכט געזעהען, שפראַך דער פאַטער. אַבער וויא ערגעהט'ס דאָרט דען געלעהרטען? דיא זינד עבען דאָרט זאָ אין אַנזעהען אונד אַכ=טונג, וויא זיא עס היער וואַרען, גאַב רב יוסף צור אַנטוואָרט, יעדאָך דיא דען מאַרטירערטאָד היער ערליידען מוסטען, בעזאָנדערס רבי עקיבא אונד זיינע גענאָססען, שטעהען דאָרט אַם גלאָררייכסטען דאַ. — אין דער מכילתא ווירד געלעהרט: עס הייסט: „דער גנאַדע איבט ביז אינ'ס טויזענדסטע געשלעכט אַן דענען, דיא איך ליעבען אונד מיינע געבאָטע האַלטען" (דברים ה׳, י׳.); דיעזער פערז האַט בעצוג אויף דיא איינוואָהנער פאַלעסטינאַס, דיא זיך היניאָפפערן לאַססען, וועגען דער אויסאיבונג דער געבאָטע; זיא זאָלטען איהר פערטרויען אונד איהרע צופערזיכט אויף גאָטט, דער דיא געבאָטע אַללע צום הייל ישראל'ס אַנגעאָרדנעט האַט אונד נעהמען פערטרויאונגסוואָלל יעדעס אונגעמאַך הין, דאַס איבער זיא העריינ=בריכט, אונד דיעס דייטעט אויך דער פּראָפעט אַן, אינדעם ער לעהרט: „אונד שפריכט מאַן צו איהם: וואַס זינד דאַס פיר וואונדען אַן דיינען האַנדען? זאָ שפריכט ער: זיא וואורדען מיר געשלאַגען אים הויזע מיינער ליעבען" (זכריה י״ג, ו׳.), אין דעם געביירע דער ליעבע, דאַס דער הערר דורך זיינע געבאָטע היער ערריכטעטע, דאַס ישראל אויסערליעסט אונד פאָן אַללען איבריגען נאַטיאָנען דער ערדע צו זיינעם הייל אויסערליעסט. אַבער וואַס זינד דיא ליידען אונד וואונדען היענידען געגען דיא עוויגע אונענדליכע גליקקזעליגקייט יענזייטס! הייל דעם, פיר דען איין לאָהן אויפבעוואַהרט איזט אין יענער וועלט, וואָ אַללעס גוטע אונד העררליכע פאָרוואַלטעט אונד זיינער האַררעט.